Digitized by Google

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

UREDILI:

Dr. EDO LOVRIĆ
KR. SVEUČ. PROFESOR

Dr. IVO POLITEO
ODVJETNIK

GODIŠTE LIX

ZAGREB 1933

Tiskara »Merkantile« (Jutriša i Sedmak) Zagreb, Ilica 35

Digitized by Google

MAIN LIBRARY

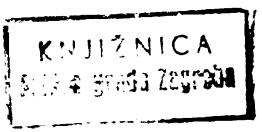

Digitized by Google

KI
M57
v. 59

SADRŽAJ

I.

RASPRAVE I DRUGI ČLANCI

Dr. Stefanović Jovan: Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti . . 1, 49, 111, 145
Dr. Špehar Milan: O prenosu vlasništva broda ugovorom u našem pravnom sistemu 9
Boremović Arsen: Pitanje važnosti zakona o suzbijanju zloupotrebe u službenoj dužnosti 19
Dr. M. L.: Da li je derogiran § 2. zakona o upotrebi i opće pogibeljnom rukovanju sa eksplozivnim stvarima od 27. svibnja 1885. (l. d. z. br. 184) 26
Kolar Gjuro: Zakon o dužnosti jamstva željeznice i potreba njegove preinake 29, 81, 123
Dr. Ivšić Milan: Problem seljačke svojine 59, 155
Izmjene i dopune zakona o zadrugama od 9. svibnja 1889. . . 353
Dr. Živić Ivan: Regalno pravo ribolova 72
Dr. Politeo Ivo: Iz staroga u novi gradjanskih parnični postupnik 97
Kongres pravnika slavenskih država 337
Dr. Milobar Fran: Razvoj demokratskih i autokratskih država gravitira prema istoj konačnoj etapi 101
Svjetska gospodarska kriza i svjetska ekonomsko-monetarna konferencija 241, 347
Dr. Kun Ivo: Mora li se platiti i ažijo? 132
Pomoćno osoblje po zakonu o radnjama 525
Dr. Dolenc Metod: O »povratu« i ponavljanju u našem krivičnom zakoniku 170
Dr. Abramović Josip: O prekovremenom radu u industrijskim poduzećima 188
Franolić Vladimir: Maksimiranje kamatnjaka s narodno-gospodarstvenoga gledišta 201
Dr. Tomašić Dinko: Socijalni razvitak triju useljeničkih skupina 217
Dr. Werk Hugo: O izjednačenju sudskoga gradjanskoga izvršnoga prava u slavenskim zemljama: Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji i Poljskoj 250
Dr. Devčić Mile: Zabrana reformacije in peius (§ 327. k. p.) . . 272
Dr. Špiller Karlo: Zakonska zaštita pronalaska prije prijave patenta 275
Magjer Drago: O penzionom osiguranju banovinskih kontraktualnih činovnika i dnevničara 279

Digitized by Google

Perućić Špiro: O postajanju čl. 5. uvodnoga zakona za naš zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama 283
Dr. Vuković Mihajlo: Pravna zaštita novčanih zavoda 295
Dr. Šćetinec Juraj: Demokratiziranje radnoga odnosa . . 308, 399
Dr. Eisner Bertold: † Adalbert Shek-Vugrovečki 324
Dr. Henigsberg Lav: Treba li dozvoliti učešće lajičkoga elementa u krivičnom pravosudju 340
Dr. Frank Stanko: Potreba i razlozi unifikacije krivičnoga prava . 343
Dr. Kasumović Marko: Nekoliko primjetaba na nacrt jednoga novoga zakona 369
Dr. Hribar Mijo: Nužne dopune o zakonu o izvlazbi nekretnina u gradu Zagrebu 375
Dr. Hefer Stjepan: Za opći zemljišno-imovinski zakonik . . . 385
Dr. Fischer Alfred: Utjecaj prinudnoga poravnanja van stečaja na parnice 389
Dr. Polak Milan: Nešto o uredbi o postupku posredovanja . . . 414
Dr. Jančiković Tomo: Tumačenje člana 2. al. 2. zakona o zaštiti države 422
Dr. Ivo Pilar kao pravnik 493
Dr. Muha Miroslav: Primjena novoga ili staroga krivičnoga zakona na pitanja, koja nastaju poslije pravosnažne presude, izrečene po starom krivičnom zakonu 424
Spahalić Sulejman: O zastarjelosti po odlomcima 4. i 5. § 78. i § 81. k. z. 427
Dr. Büchler Dragan: Da li posredovanje mogu tražiti samo aktivni dužnici 431
Dr. Katurić Jovan: Još o akuzatornom načelu 437
Dr. Marinović Mirko: Antinomije i praznine u zakonu o radnjama, te njegova nepravilna primjena u praksi 446
Dr. Trgovčević Josip: Da li § 297. k. z. obuhvaća i tvornu uvredu? 456
Dr. Maurović Ivan: Nekoliko napomena k II. osnovi čehoslovačkoga općega gradjanskoga zakonika 481
Dr. Vragović Aleksa: Pravo bivših sudaca na vršenje odvjetništva i na vježbu kod odvjetnika 488
Dr. Devčić Mile: Ponavljanje krivičnoga postupka 496
Dr. Rudžić M.: Utjecaj prinudnoga poravnanja van stečaja na parnice 501
Dr. Smodić F. E.: Socijalizam i kapitalizam, stav države i crkve . . 507
Dr. Brkić Milan: Gradjanska odgovornost vlasnika broda za djela zapovjednika i momčadi broda po Codice di commercio 533
P.: Ima li razlučni vjerovnik u postupku prinudnoga poravnanja pravo na isplatu kvote za čitavu svoju tražbinu, ako je podjedno osobni vjerovnik dužnika u poravnanju? 545

II.

OCJENE I PRIKAZI

Stefanović V. Jovan: Komentar zakona o općem upravnom postupku od 9. studenoga 1930. — Priopćio N. N. 136

Digitized by Google

Robert Valeur: La responsabilité penale des personnes morales. Paris 1931. — Priopćio M. K. 222
Dr. Meichsner V. Eugen: Sudski poslovnik za sudove prvoga i drugoga stepena, priručnik za praktičnu upotrebu. — Priopćio dr. Werk Hugo 226
Dr. Brajković Vladislav: Etude historique sur le droit maritime privé du Litoral Yougoslave. Marseille 1933. — Priopćio dr. Bulić Ivan 227
Lazarević Vasa: Medjunarodna policija, s uvodnom riječi dra Subotića Dušana. Beograd 1933. — Priopćio dr. Šilović Josip 377
Mirkovitch J. Georges: Le navire et le patrimoine de mer. Preface de M. J. Bonnecase, professeur à la Faculté de Droit de l' Université de Bordeaux. — Bordeaux 1932. — Priopćio dr. L. P. 459
Ernst Ottwalt: Jer oni znaju, što čine. — Priopćio Malinar Mato 548

III.

PRAVOSUDJE.

a) Gradjansko.

1. Rješidbe stola sedmorice A.

a) Plenarne.

Za valjanost pismene oporuke nepismenoga lica je dovolnjo, da nepismeno lice rukom prihvati pero, a znak da izvede svjedok (3. studenoga 1932. br. 4.156) 91
Drugostepeni sudovi u gradjanskim stvarima na području stola sedmorice (29. travnja 1933. br. 135/Prs.) 228
Nadležnost za utuženje odvjetničkoga honorara u krivičnim stvarima (2. studenoga 1933. br. 4745) 557

b) Redovite.

Obranički sud je nenadležan, ako nije sklopljena zamjenita pristatna pogodba, premda su se obje stranke podvrgle nadležnosti obraničkoga suda na obraničkoj raspravi (6. listopada 1932. br. 4.751) 39
Nadležnost za rješenje sporava o alimentaciji izmedju bračnih drugova pravoslavne vjeroispovijesti, koji su pokrenuti prije stupanja ustava srpsko-pravoslavne crkve na snagu (10. studenoga 1932. br. 5.877) 41
Za povratak žene mužu nema mjesta izdanju naloga pod prijetnjom ovrhe, a pogotovo ne pod prijetnjom predvedenja (17. studenoga 1932. br. 6.916) 42
Propis § 1480. o. g. z. glede trogodišnje zastare ne odnosi se na javne daće, jer ove po § 85. zak. čl. XI.: 1909. o rukovanju javnih poreza zastaruju u pet godina. Ovaj rok zastare vrijedi i za općinski namet. Za naknadu po § 1042. važi redoviti zastarni rok (29. rujna 1932. br. 3.128) 43
Krivnjom odvjetnika prouzrokovani gubitak parnice ne isključuje dosudjenje troškova zastupanja odvjetniku (9. rujna 1932. br. 3.287) 44

Digitized by Google

Priuzdržaj vlasnosti (pactum reservati dominii) kod prodaje na vjeresiju je po zakonu dopušten (30. siječnja 1930. br. 1.620) . . . 45
Pactum reservati dominii kao izlučni zahtjev po § 43. stečajnoga zakona (11. studenoga 1932. br. 6.798) 90
Sekvestracija providbe je dozvoljena (17. studenoga 1932. br. 5.890) 91
Nije dopustiv utok proti sudskoj odluci, kojom se stranci nalaže, da biljeguje, odnosno nadbiljeguje svoj podnesak (23. lipnja 1932. br. 3255) 138
Prava predaja (§ 943. o. g. z.) kod nekretnina sastoji se samo u zemljoknjižnom upisu. Fizička predaja ne smatra se »pravom predajom« (9. veljače 1933. br. 7.700/32.) 231
Odgovornost za štetu, počinjenu po životinji (§ 1320. o. g. z.) — (9. prosinca 1932. br. 3.118) 231
Obveza jamca i placa može postojati, ako postoji i obveza na strani glavnih dužnika. Ako je prestala obveza glavnih dužnika, ili ako uopće nije ni nastala, tada nije mogla ni na strani jamca nastati nikakva obveza (17. ožujka 1933. br. 145) 329
Pitanje nadležnosti prvostepenoga suda za otvorenje stečaja nad imovinom člana javnoga trgovačkoga društva, koje se trgovinom više ne bavi, nema se prosudjivati po § 63. nego po § 62. stečajnoga zakona, iako je tvrtka društva još zavedena u trgovačkom registru (6. travnja 1933. br. 1.812) 330
Općinski činovnici su izjednačeni s državnima u pogledu ovršnih stega za plaću (datum i broj nije naveden) 558
Ne predleži valjan ugovor o obraničkom sudu, ako je jedna stranka potpisala naručbenicu iznad pristatne pogodbe (12. listopada 1933. br. 3.766) 558

2. Rješidbe stola sedmorice B.

Obranik, koji je presudu izdao, može biti prisiljen, da ispuni dužnosti susljednje izdanju obraničke presude, kao potpisanje zapisnika, obraničke presude i njezinih otpravaka, te postavljanje potvrde pravomoćnosti (4. studenoga 1932. Rv. 458/31.) 89
Po § 1. odj. 2. zakona o zaštiti zemljoradnika i po čl. 1. odj. 4. odnosne uredbe odlučno je samo to, da li se radi o obvezi, koju je obvezanik uzeo na sebe kao jamac ili sudužnik za dug zemljoradnika, dok zakon ne traži, da se ovrha vodi pojedno protiv dužnika i jamca ili protiv svih sudužnika (30. prosinca 1932. I. 98/32.) 137
Fizička dioba zajedničke imovine je po § 317. u vezi sa §-om 481. o. g. z. valjani naslov zakonitoga posjeda onoga fizičkoga dijela, koji je uslijed diobe dopao pojedinoga učesnika u zajednici. Pojedini učesnik stiče uzukapioni posjed, te se smatra vlasnikom u odnosu prema ostalim bivšim učesnicima u zajednici. — Tjerajućega vjerovnika, koji ovrhom (prisilnim načinom) zahvati i fizičke česti, izlučene uslijed diobe, ne štiti vjera u javne knjige, jer javne knjige pružaju tek obavijesti o tome, tko je ovlašten, da raspolaže objektom upisa. — Uzukapioni posjednik osim ličnoga prava protiv svoga pravnoga prednika ima i pravo izviruće iz fizičke predaje, obavljene na osnovu ugovora o diobi, razmjeni, kupnji i t. d., i to pravo ima učinak stvarnoga prava, u koliko

Digitized by Google

ono nije ograničeno načelom pouzdanja u javne knjige (6. prosinca 1932. Rv. 332/32.) 463
3. Rješidbe banskoga stola.
Vrijednost nekretnina, koje se imadu prodati dražbom, imade se prema § 113. zak. o izvr. i obez. utvrditi preslušanjem jednoga ili dvojice vještaka ili procjenom na licu mjesta s učestvovanjem jednoga ili dvojice vještaka. Stoga nije potrebno, da u tu svrhu ovrhovoditelj doprinaša isprave općinskoga poglavarstva te poreske i katastralne uprave (10. prosinca 1932. br. 37.120/32.) . . . 331
K tumačenju §-a 1295. i 1305. o. g. z. (24. veljače 1933. br. 3.474) 380
Svaki otkazni rok iz § 332. II. stav. zakona o radnjama mora svršavati istekom kalendarskoga četvrtgodišta, osim ako je ugovoreno, da ima svršiti istekom kalendarskoga mjeseca (25. siječnja 1933. br. 40.338/32.) 461
Ovrha na tražbinu zemljoradnika je dozvoljena (10. prosinca 1932.) 464
Sudske vlasti nisu nadležne, da sude u parnicama na platež kongrue 9. studenoga 1932. br. 35.550/H) 465
Po čl. 33. zakona o štampi za krivična djela učinjena štampom odgovaraju zajedno pisac, urednik, izdavač, štampar i rasturač, ali ne samo prema odredbama zakona o štampi već u prvom redu po odredbama krivičnoga zakona, zakona zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, odnosno prema odredbama zakona o štampi, kojega članovi 34—39 prestaju važiti, samo u koliko su u suprotnosti sa spomenutim članom 33. U suprotnosti su pak samo, u koliko se ustanovljuje kolektivna odgovornost umjesto ranije supsidijarne, dok pretpostavke za kažnjivost ustanovljene u čl. 34.—39. važe i dalje (22. lipnja 1933. br. 129/8) 259

b) Kazneno.

1. Rješidbe stola sedmorice A.
Primjedbe k ispravku, ma i pod istim naslovom, dopuštene su, ako su dodane tekstu tako, da se nalaze izvan teksta (3. srpnja 1932. br. Kre 175/32.—4) 92
Dozvoljena je kritika političkoga rada. »Ne biti Jugoslaven i biti plemenski orijentiran« ne pretstavlja učin uvrede časti ni klevete po krivičnom zakonu odnosno po zakonu o štampi (2. travnja 1933. br. 224/1 Kre) 465
2. Rješidba vrhovnoga suda u Sarajevu.
Primjena mjera bezbjednosti je dopuštena i u postupku protiv mladjih maloljetnika (29. ožujka 1933. Kre 52/33.) 467
3. Rješidba apelacionoga suda u Splitu.
Odredba § 89. k. z. odnosi se na faktičnoga učesnika, ali ne i na one, koji su se takovima ranije pogrješno smatrali (6. travnja 1932. br. Kppa 201/31.) 139

c) Trgovačko-mjenbeno.

1. Rješidba stola sedmorice.
Nabavljanje materijala, koji obrtnicima služi kao pomoćno sredstvo u izvršivanje njihova obrta, ne sačinjava trgovački posao po § 258. br. 1 i § 259. br. 1 trgovačkoga zakona (1. lipnja 1933. br. 988) 470

Digitized by Google

2. Rješidbe banskoga stola.
Ovlasti prokuriste inokosne tvrtke ne mogu se ograničiti prema trećim osobama time, što je u trgovačkom registru upisano kolektivno potpisivanje samovlasnika tvrtke uz prokuristu (14. travnja 1932. br. 3908) 471
O avijest, da je roba pojeftinila radi izlučenja agenta, nije protivna dobrim običajima (28. lipnja 1933. br. 2.973/gr.) 561

d) Upravno.

1. Presude upravnoga suda u Dubrovniku.
Ne prestaje biti zemljoradnikom onaj, koji je samo dioničar nekoga poduzeća, a tim se poslom inače ne bavi (19. listopada 1932. br. F. 258/32./D) 45
Pitanje župničke redovnine u Dalmaciji (16. studenoga 1932.) . . 235
Kada se prenese vlasnost nekretnina na drugoga, a pridrži njihovo plodouživanje, onda se na to pridržano plodouživanje ne plaća porez na rentu (7. lipnja 1933. br. F. 81/33.) 473
2. Presuda upravnoga suda u Sarajevu.
Kuće industrijskoga poduzeća, u kojima besplatno stanuju njegovi radnici, oslobodjene su od kućarine (7. listopada 1932. br. 135 32.) 332
3. Rješenje banske uprave u Zagrebu.
Za sporove upravitelja imanja sa službodavcem nije nadležna upravna vlast nego redoviti sud (2. prosinca 1932. br. 78.067-II-32.) . . 94
4. Rješenje savske financijske direkcije u Zagrebu.
Dražbena molba biljeguje se po tarif. broju 146. zakona o taksama sa 20 dinara (18. ožujka 1932. br. 204.502/30.) 381

e) Šerijatsko.

Rješenja vrhovnoga šerijatskoga suda u Sarajevu.
Samo zato, što vrhovni šerijatski suci kao virilni članovi vakufsko-mearifskoga vijeća sudjeluju kod rješavanja vakufskih tekućih poslova i što u vijeću glasuju, nisu isključeni, niti se mogu otkloniti u vakufskim parnicama kod rješavanja priziva i žalbi u drugoj molbi (Predsjedništvo istoga suda pod 20. listopada 1932. br. 10.821) 233
Kada se traži i »meštrum leh« vakufska služba, potraživač je dužan najprije molbom obratiti se na nadležne vakufske vlasti (upravni odbor vakufsko-mearifskoga vijeća i na vijeće) za podjelu izvjesne vakufske službe i tek po tom, a u slučaju nepovoljna uspjeha na toj strani, stoji mu pravo ustati tužbom na šerijatski sud protiv povrijedjenoga svoga prava, a ne prije (29. studenoga 1932. br. 453) 234

f) Stališko.

Rješidba stola sedmorice A
Pravo bivših sudaca na vršenje odvjetničke vježbe (3. studenoga 1933. br. 5994) 562

IV.

Literatura 46, 95, 140, 235, 333, 381, 471, 563

V.

Svaštice 46, 95, 142, 237, 334, 383, 476, 565

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
SIJEČANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 1.

Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti

Piše dr. Stefanović Jovan, sveuč. profesor u Zagrebu.

1. — U državama, koje su prihvatile sistem krutoga Ustava, hijerarhija pravnih propisa proširena je za jedan stepen To je posljedica činjenice, da su propisi, koje sadržaje kruti Ustav pravno jači od propisa, koje sadržavaju obični zakoni. To pak dolazi otuda, što se propisi krutoga Ustava ne mogu mijenjati na način, na koji se mijenjaju propisi zakona. Revizioni sistemi, koje prihvaćaju moderni Ustavi veoma su različiti. Nema možda niti dva medju njima, koji bi bili potpuno čak i u detaljima jednaki. I baš zato, što su revizioni sistemi današnjih krutih Ustava veoma različiti, različite su i jačine nihove krutosti. Mi tu nailazimo na čitavu skalu krutosti, koja se kreće izmedju jednoga minimuma i jednoga maksimuma krutosti. Što je komplikovaniji postupak i što su teži uslovi za reviziju, time je i jača krutost Ustava. Naprotiv, što je postupak jednostavniji i što su lakši uslovi za reviziju, i krutost Ustava je slabija. Tako je moguće, da se kruti Ustav, u pogledu svoje pravne moći, znatno približi običnome zakonu, ako se postupak i uslovi za njegovu reviziju malo razlikuju od postupka i uslova za donošenje zakona. Njegovo pak udaljavanje od zakona tim je veće, čim je jača ova razlika izmedju postupka i uslova za njegovu reviziju i postupka i uslova za donašanje zakona.

Po većini modernih Ustava za reviziju su nadležni oni isti organi, koji su nadležni i za donašanje zakona; samo što su onda za reviziju Ustava propisani specijalni postupak i specijalni uslovi, što upravo i daje Ustavu značaj krutosti. U ovom slučaju, hijerarhija pravnih propisa proširena je, i ako nije proširena i hijerarhija državnih ogana. Ovo proširenje hijerarhije pravnih propisa jeste onda posljedica ovoga specijalnog postupka odnosno ovih specijalnih uslova, pod kojima zakonodavni organi mogu mijenjati propise Ustava. Sami pak revizioni sistemi ovih Ustava — (tu spadaju Ustavi: Njemačke; Danske; Bavarske; Austrije, kada je u pitanju djelimična revizija; Lihtenštajna; Litve; Turske; Egipta; Brazilije; Japana; Čehoslovačke; Poljske; Belgije; Nizozemske; Islanda; Norveške; Švedske; zatim naš bivši vidovdanski i novi Ustav od 1931.) — različiti su u svojim detaljima, i pokraj ove zajedničke crte, da su za reviziju nadležni sami zakonodavni organi, pošto su različiti i postupci i uslovi, pod kojima se njihova revizija može vršiti.

Digitized by Google

Neki Ustavi ove kategorije propisali su za svoju reviziju samo neke specijalne uslove, koji se odnose obično ili na pravo inicijative, ili na kvorum, koji je u skupštinama potreban za donašanje odluke, ili na većinu, kojom one te odluke donose. — (To je slučaj sa Ustavima: Njemačke; Pruske; Bavarske; Austrije; Lihtenštajna; Litve; Turske; Egipta; Brazilije; Japana.) — No ovi uslovi nisu — razumije se — isti po svim tim Ustavima, pa zato nije uvijek isti ni stupanj njihove krutosti.

Po drugim Ustavima ove kategorije, revizioni sistem ne karakterišu samo ovaki specijalni uslovi, nego takodjer i naročito to, što se izmedju zakonodavnih skupština, kada je u pitanju revizija Ustava uspostavlja ravnopravnost, koje nema, kada je u pitanju donošenje zakona. Po tim Ustavima kod donašanja zakona skupštine nisu ravnopravne, pošto je Gornjoj dato samo pravo suspenzivnog veta, jačeg ili slabijeg efekta, tako da je donašanje zakona moguće, pod izvjesnim uslovima, i bez njenoga pristanka. Naprotiv, kada je u pitanju revizija Ustava, ravnopravnost izmedju skupština uspostavlja se potpuno, tako da je za reviziju Ustava uvijek potreban pristanak obiju. — (Ovamo spadaju Ustavi: Čehoslovačke i Poljske.)

Po nekim opet Ustavima ove kategorije, pokraj eventualnih specijalnih uslova u pogledu inicijative, kvoruma ili većine, za reviziju Ustava traži se još i prethodno raspuštanje ili samo jedne ili obiju skupština. Revizioni sistemi ovih Ustava sadržavaju u sebi prikriveni referendum, jer, prilikom izbora nove odnosno novih zakonodavnih skupština zna se, zašto se izbori vrše; zna se, da se oni vrše radi revizije Ustava i na koje se članove Ustava ta revizija odnosi. Birači su onda u mogućnosti, da glasuju za stranke odnosno za kandidate prema njihovim revizionim programima. — (Ovaj revizioni sistem sa prikrivenim referendumom nalazimo u Ustavima: Belgije; Nizozemske; Islanda i Rumunije. Taj je sistem bio prihvatio i naš bivši vidovdanski Ustav, a prihvatio ga je i novi od 1931).

Najposlije, po nekim Ustavima ove kategorije konačnu odluku o reviziji još uvijek ne donose one iste skupštine, koje su donijele načelnu odluku, samo što se po njima skupštine ne raspuštaju naročito radi revizije Ustava, kao što je to slučaj po naprijed spomenutim Ustavima, nego se za donašanje definitivne odluke o reviziji čeka, da se skupštine obnove redovnim putem, t. j. nakon isteka njihove periode. Tu dakle nema naročitoga raspuštanja radi revizije Ustava. No u stvari, posljedak ovoga revizionog sistema jednak je posljetku prethodnoga, pošto i on sadržava u sebi prikriveni referendum. Kao u pretkodnome, tako se isto i u ovome slučaju zna, da će novoizabrane skupštine rješavati o reviziji Ustava, te su prema tome i birači u mogućnosti, da glasaju za stranke odnosno za kandidate s obzirom na njihove revizione programe. — (Revizioni sistem ove vrste nalazimo u Ustavima: Norveške i Švedske). —

Svi ovi revizioni sistemi, koje smo do sada spomenuli, razlikuju se znatno jedni od drugih, ali zajednička značajna crta svih leži ipak u tome, da su po njima za reviziju Ustava nadležni oni isti organi, koji su nadležni i za donašanje zakona. Moguć je, medjutim, i takav revizioni sistem, po kome se ustavotvorna nadležnost odvaja od zakonodavne. U tome slučaju pokraj zakonodavnog ili zakonodavnih postoji i odvojeni ustavotvorni organ. To je tako zvani sistem ustavotvorne skupštine ili konventa. Po njemu, kada se hoće da pristupi reviziji Ustava, bira se specijalna ustavotvorna skupština,

Digitized by Google

čiji je poziv samo da raspravlja i odlučuje o reviziji Ustava. Prema tome, kada je primijenjen ovaj revizioni sistem, pokraj proširenja hijerarhije pravnih propisa nalazimo ujedno i proširenje hijerarhije državnih organa. No i ovaj revizioni sistem ima onu istu značajnu crtu, koju imaju i prethodna dva: naime, i on sadržava u sebi prikriveni referendum, koji dolazi do izražaja prilikom izbora ustavotvorne skupštine. — (Sistem revizije putem ustavotvorne skupštine nalazimo danas u Ustavima: Bugarske i Argentine). —

Izmedju revizionoga sistema, po kome odluku o reviziji Ustava donose oni isti organi, koji donose i zakone, ali po specijalnom postupku i pod specijalnim uslovima, i revizionoga sistema, po kome odluku o reviziji Ustava donosi specijalni, ustavotvorni organ, moguća je i jedna kombinacija, i mi na primjenu te kombinacije nailazimo u nekim Ustavima. — (Tako u Ustavima: Francuske, Grčke i Albanije; a djelimično i u Ustavu Poljske, naime kada je u pitanju redovna ili obavezna revizija, koju taj Ustav razlikuje od izvanredne ili fakultativne). — Po ovome sistemu, definitivnu odluku o reviziji Ustava donose obje zakonodavne skupštine, spojene u jednu jedinstvenu skupštinu. Tu nalazimo po nešto od oba gore spomenuta reviziona sistema. S jedne strane, on je sličan revizionom sistemu, po kome odluku o reviziji donose obični zakonodavni organi, ali po specijalnom postupku i pod specijalnim uslovima, pošto s t v a r n o i po njemu tu odluku donose skupštine, koji donose i zakone. S druge opet strane, on je sličan revizionom sistemu, po kome definitivnu odluku o reziviji Ustava donosi specijalna, ustavotvorna skupština, pošto po njemu s čisto f o m a l n o g a g l e d i š t a odluku o reviziji donosi specijalna skupština, koja se istina ne bira naročito radi revizije Ustava, ali je zato ipak specijalna, jer se formira samo kada se pristupa reviziji Ustava. Prema tome, kada je primijenjen ovaj revizioni sistem, s čisto formalnoga gledišta ne bi se moglo reći, da odluku o reviziji Ustava donose oni isti organi, koji donose i obične zakone, pošto tu odluku donosi specijalna skupština, koja je samo za to nadležna. Ali, s druge strane, ta specijalna skupština nije birana naročito radi revizije Ustava. Ona je stvarno sastavljena od elemenata običnih zakonodavnih skupština, pošto nju čine svi članovi tih skupština.

Svi revizioni sistemi, koje smo do sada spomenuli, imaju i pokraj manjih ili većih razlika, koje izmedju njih postoje, tu zajedničku značajnu crtu: da po njima narod ne sudjeluje kod revizije Ustava na otvoren neposredan način; naime, da po njima narod ne odlučuje o reviziji Ustava otvoreno neposredno, nego posredno preko pretstavničkih skupština, koje on bira. Po neki put on to čini preko pretstavničkih skupština, koje on nije birao naročito radi revizije Ustava, a po neki put opet preko pretstavničkih skupština ili preko samo jedne pretstavničke skupštine, koju je on naročito radi toga birao. Medjutim, moderno ustavno pravo poznaje i takav revizioni sistem, po kome odluku o reviziji Ustava, bar definitivnu, donosi sam narod na neposredan način, t. j. putem otvorenoga neposrednoga glasanja o reviziji. To je tako zvani revizioni sistem sa obaveznim otvorenim referendumom. (On je danas primijenjen u Ustavima: Švajcarske; Danske; Irske i Estonske). — Po tome sistemu, referendum je obavezan, kadagod je u pitanju revizija Ustava bez obzira, koja je ustavna odredba u pitanju. To znači, da je po njemu za reviziju Ustava referendum apsolutno obavezan. Ima medjutim i slučajeva samo relativno obaveznoga referenduma kod revizije Ustava. To

Digitized by Google

je onda, ako se referendum mora primijeniti, samo ako je u pitanju revizija nekih članova Ustava. — (Relativno obavezni referendum kod revizije primijenjen je danas u Ustavu Letonske i u nekim posebnim Ustavima Sjedinjenih Država. Možemo reći, da je sistem relativno obaveznoga referenduma primijenjen i u Ustavu Austrije, samo na jedan drugi način: Tu primjena referenduma ne zavisi od toga, koji su članovi Ustava u pitanju, nego od toga, kakva je revizija u pitanju, potpuna ili djelimična; ako je u pitanju potpuna revizija, referendum je obavezan). —

Najposlije, možemo spomenuti i jedan specijalni revizioni sistem, na koji nailazimo u Ustavima nekih federalnih država (tako: Sjedinjenih Država i Meksika). Njega naročito karakteriše to, da je po njemu revizija Ustava uslovljena pristankom posebnih država, ili bar izvjesnog broja posebnih država. Ovaj specijalni uslov, koji postoji pokraj drugih, daje onda značaj ovomu revizionomu sistemu. —

No bez obzira koji je revizioni sistem prihvaćen, samom primjenom sistema krutoga Ustava dolazi se — rekli smo već ranije — do proširenja hijerarhije pravnih propisa. Ovo proširenje dolazi otuda, što se na čelu te hijerarhije ne nalaze više propisi, koje sadržavaju zakoni, nego propisi, koje sadržava Ustav, t. j. onaj tekst odnosno onaj skup pravnih propisa, koji se tako naziva. Propisi, koje on sadržava, nalaze se po svojoj pravnoj moći nad propisima, koje sadržavaju zakoni. Odnos izmedju njih i propisa zakona jeste u glavnom onaj isti, koji postoji i izmedju propisa zakona i propisa uredaba. Naime, propisi zakona potčinjeni su propisima Ustava, kao što su i propisi uredaba potčinjeni propisima zakona. Ova superiornost propisa Ustava nad propisima zakona važi za sve propise, koje Ustav sadržava, bez obzira, na koje se predmete oni odnose. To onda znači, da se u državi sa krutim Ustavom propisi, koje on sadržava, nalaze nad propisima zakona ne s obzirom na njihov materijalni, nego jedino i isključivo s obzirom na njihov formalni značaj. Zato se i kaže za sve one propise, koji se po svojoj pravnoj moći nalaze nad zakonima, da oni svi skupa čine formalni ustav, za razliku od materijalnog ustava, koji se odredjuje ne s obzirom na formalni, već s obzirom na materijalni značaj pravnih propisa.

Najčešće, propisi koji se po svojoj pravnoj moći nalaze nad zakonima dakle formalni ustavni propisi, nalaze se svi u jednom jedinstvenom tekstu koji nosi naziv Ustava. Ali, to ne mora uvijek biti i, u istini, to nije uvijek slučaj. Moguće je, da se svi ti propisi ne nalaze u jednom, već u više tekstova. Istina je, da je to rjedji slučaj; ali na tu pojavu nailazimo ipak u ustavnoj praksi nekih država. Tako n. pr. u Francuskoj formalni ustavni propisi ne nalaze se svi u jednom jedinstvenom, nego u nekoliko odvojenih tekstova. To su: (1) Ustavni zakon od 25./II. 1875. o organizaciji javnih vlasti. On ima svega osam članova, od kako je revizijom od 21./VI. 1879. ukinut njegov član 9, koji je za sjedište izvršne vlasti i obje skupštine bio odredio Versailles. Zakonom od 22./VI. 1879. za sjedište izvršne vlasti i obje skupštine odredjen je Paris, dok je Versailles ostao samo sjedište Narodne skupštine (koja nastaje spajanjem Skupštine i Senata), koja odlučuje o reviziji Ustava i bira Pretsjednika republike. Osim toga, od člana 4. ovog ustavnog zakona, a koji se odnosi na državne savjetnike, važi još samo polovica teksta. (2) Ustavni zakon od 24./II. 1875. o organizaciji Senata. Ali, od ovog ustavnog zakona važe danas još jedino članovi 8 i 9. Ostalih sedam članova

Digitized by Google

izgubili su značaj formalnih ustavnih propisa na osnovu ustavne revizije od 14./VIII. 1884. Naime, ovom ustavnom revizijom izvršena je dekonstitucionalizacija tih članova; što znači, da su izgubili rang formalnih ustavnih i stekli rang običnih zakonskih propisa. Na taj način došlo se do mogućnosti, da se reorganizacija Senata izvrši običnim zakonodavnim putem. To je i učinjeno zakonom od 9./XII. 1884. Ovaj zakon ima značaj običnoga zakona, te se zato i on može mijenjati običnim zakonodavnim putem. To pak znači, da u Francuskoj organizacija Senata nije više odredjena formalnim ustavnim propisima, t. j. propisima, koji bi bili pravno jači od propisa običnih zakona. (3) Ustavni zakon od 16./VII. 1875. o odnosima izmedju javnih vlasti. Ovaj ustavni zakon, izmijenjen nešto prilikom revizije od 14./VIII. 1884., ima svega 14 članova. (4) Ustavni zakon od 10./VIII. 1926. o autonomiji amortizacione kase (C a i s s e d e g e s t i o n d e s b o n s d e l a d è f e n s e n a t i o n a l e e t d'a m o r t i s s e m e n t d e l a d e t t e p u b l i q u e). Ovaj ustavni zakon ima samo jedan član. — Na pojavu ovoga razbacivanja formalnih ustavnih propisa u nekoliko tekstova nailzimo još i u Čehoslovačkoj. Tu, u prvom redu, formalne ustavne propise sadržava Ustav od 29./II. 1920.; ali, osim njega takve propise sadržavaju i neki zakoni, koji po izričitim odredbama Ustava imaju istu pravnu moć kao i propisi, koje sadržava sam Ustav.

Kao što smo već rekli, ova pojava razbacivanja formalnih ustavnih propisa po raznim tekstovima je rijetka. Normalnija je pojava koncentrisanje svih tih propisa u jednom jedinstvenom tekstu, kome se daje naziv Ustava, tako da u tom slučaju formalni ustav, t. j. skup propisa pravno jačih od propisa zakona, čine svi propisi, koje sadržava tekst, koji nosi naziv Ustava, ali i samo ti propisi. No bez obzira, da li se formalni ustavni propisi nalaze u jednom ili u više tekstova, važno je, da se oni skoro nikada ne poklapaju u cijelosti sa materijalnim ustavnim propisima, t. j. sa onim propisima, koji se bave organizacijom i nadležnostima vrhovnih državnih organa i njihovim medjusobnim odnosima. Svi ovi propisi čine tako zvani materijalni ustav. Tako, pokraj pojma formalnog dolazimo i do pojma materijalnog ustava. Dok formalni ustav čini skup svih propisa, koji se po svojoj pravnoj moći nalaze nad propisima zakona, bez obzira kakav je njihov sadržaj, t. j. bez obzira na koje se predmete oni odnose, dotle materijalni ustav čini skup svih propisa, koji se odnose na ustavnu organizaciju države, dakle koji se bave vrhovnim državnim organima, bez obzira, u kome se tekstu oni nalaze, i bez obzira, koja je njihova pravna moć. Prema tome, dok se pojam formalnog ustava odredjuje prema formalnomu, dotle se pojam materijalnog ustava odredjuje prema materijalnomu značaju pravnih propisa. Pojam formalnog i pojam materijalnog ustava poklapali bi se u cijelosti samo onda, ako bi se skup propisa, koji se nalaze nad zakonima, poklapao u cijelosti sa skupom propisa, koji se odnose na ustavno uredjenje države. Drugim riječima, ako bi formalni ustav sadržavao sve, ali i jedino one propise, koji se odnose na ustavno uredjenje države; ako bi svi ovi propisi, ali i samo oni, bili po svojoj pravnoj moći nad propisima zakona. Medjutim — već smo rekli — to obično nije slučaj. Mogli bi čak reći, da to nije nikada slučaj; u državama sa formalnim ustavom ovaj se ne poklapa sa materijalnim ustavom.

S jedne strane, medju formalnim ustavnim propisima nalazimo obične i takvih, koji nemaju značaj materijalnih ustavnih propisa. Oni su formalno ustavni, pošto se ne mogu mijenjati običnim zakonodavnim putem; ali nisu

Digitized by Google

materijalno ustavni, pošto se ne odnose na ustavno uredjenje države, t. j. ne odnose se na vrhovne državne organe. S druge opet strane, iz kategorije formalnih ustavnih propisa obično je isključena masa propisa, koji su materijalno ustavni, jer se odnose na vrhovne državne organe. Zato za potpuno upoznavanje ustavne organizacije jedne države nije dovoljno proučiti samo formalne ustavne propise, t. j. one propise, koji se po svojoj pravnoj moći nalaze nad propisima zakona, a koji su obično sakupljeni u Ustavu. Za ovo upoznavanje potrebno je proučiti sve propise, koji se odnose na vrhovne državne organe, dakle sve materijalne ustavne propise, bez obzira, da li su oni ujedno i formalno ustavni, i bez obzira, gdje se oni nalaze i da li se uopće nalaze u pisanoj formi. Kako se proučavanjem ustavnog uredjenja države bavi ustavno pravo, to onda znači, da je zadatak ustavnoga prava proučavanje svih materijlno-ustavnih propisa, bez obzira na njihovu pravnu moć, a ne proučavanje samo formalnih ustavnih propisa bez obzira na njihov materijalni značaj. Da je to tako, opaža se najbolje, ako se uzmu u obzir države, koje nemaju formalnih ustavnih propisa, kao što je n. pr. Engleska. Ako bi se ustavno pravo bavilo samo proučavanjem formalnih ustavnih propisa, t. j. propisa, koji se nalaze nad propisima zakona, onda u tim državama ne bi bilo ustavnoga prava.

Da ponovimo: Za potpuno upoznavanje ustavne organizacije jedne države potrebno je istražiti i proučiti sve propise, koji se bave vrhovnim državnim organima. Tu, razumije se, spadaju u prvom redu propisi Ustava, koji se odnose na te organe. Ali kako obično sva ustavna pitanja nisu riješena u samome Ustavu, bit će potrebno proučiti i sve propise raznih zakona, koji se odnose na ustavno uredjenje države. Normalna je pojava, da ustavotvorna vlast ne uredjuje u Ustavu sva ustavna pitanja, nego da neka ostavi zakonodavcu, da ih on uredi putem zakona. Vidjeli smo n. pr. da je danas u Francuskoj organizacija Senata uredjena ne Ustavom, odnosno ustavnim zakonom, već jednim običnim zakonom. I onda, ako bi se u cilju upoznavanja ustavnog uredjenja Francuske ograničili na proučavanje ustavnih zakona od god. 1875. ne bi to uredjenje potpuno upoznali, pošto bi nam ostala nepoznata organizacija Senata, koji je nesumnjivo jedan od vrhovnih organa francuske republike. Sličan primjer ćemo naći lako i u našem ustavnom pravu: N. pr. Ustav od rujna 1931. je propisao, u pogledu krivične odgovornosti ministara, da ministre mogu optužiti Kralj i Narodna skupština. Ali, on ne sadržava propise o tome, tko će ovako optuženim ministrima suditi. Ovo pitanje je ostavljeno, da bude riješeno putem običnoga zakona. I onda, za potpuno upoznavanje ustavnog uredjenja naše države bit će potrebno proučiti i propise onoga zakona, koji uredjuje ovo ustavno pitanje. Za ustavno pravo bit će od interesa propisi toga zakona, baš isto tako kao i propisi Ustava, koji se odnose na optuživanje ministara. — U svim državama Ustavi sadržavaju samo osnovne propise o rekrutovanju i organizaciji zakonodavnih skupština. Potanji propisi o tome postavljaju se onda putem zakona. Propisi ovih zakona jesu takodjer materijalno-ustavni, pošto se odnose na vrhovne državne organe. Zato će za upoznavanje ustavnog uredjenja države biti potrebno proučiti propise tih zakona, upravo tako kao i propise Ustava.

Možemo ići još i dalje i reći, da je radi potpunog upoznavanja ustavnog uredjenja države potrebno proučiti i propise skupštinskih poslovnika, jer

Digitized by Google

su i to materijalno-ustavni propisi, pošto se bave organizacijom i funkcionisanjem zakonodavnih skupština. To znači, da su propisi skupštinskih poslovnika od interesa po ustavno pravo, kao i oni propisi Ustava i zakona, koji se odnose na zakonodavne skupštine.

Pokraj svih ovih materijalno-ustavnih propisa, koji se nalaze u pisanoj formi, moguće je, da postoje i obično postoje i običajni materijalno-ustavni propisi, t. j. da neka ustavna pitanja nisu uopće uredjena pisanim propisima, nego običajnim propisima i ovi običajni propisi — materijalno-ustavni — pošto se odnose na vrhovne državne organe, od interesa su kod proučavanja ustavnog uredjenja države, kao i pisani materijalno-ustavni propisi. Ovi običajni materijalno-ustavni propisi u nekim su državama malobrojniji, a u nekima mnogobrojniji. Najmnogobrojniji su još i danas u Engleskoj, za koju se kaže, da živi pod režimom običajnoga ustava. Ovaj je navod samo relativno točan, jer i Engleska ima danas dosta veliki broj pisanih materijalno ustavnih propisa. Naročito u najnovije vrijeme broj takvih propisa stalno se povećava, i možda nije tako daleko vrijeme, kada će i većina engleskih ustavnih propisa biti formulisana pismeno. No to još nije slučaj i većina tih propisa nalazi se još uvijek u stanju običajnih propisa.

I baš zato, što u Engleskoj ovaj odnos izmedju pisanih i običajnih ustavnih propisa ide još uvijek u korist običajnih a na štetu pisanih, kaže se, da ta država živi pod režimom običajnih ustavnih propisa. Ali i oni ustavni propisi Enegleske, koji se danas nalaze u pisanoj formi, nisu sakupljeni u jednnom jedinstvenom tekstu, već su razbacani po raznim tekstovima, naročito po raznim zakonima. I svi ti propisi, kao i oni, koji se nalaze još u stanju običajnih propisa, nemaju nikakvu jaču pravnu snagu od ostalih zakonskih propisa. Oni su u tome pogledu s njima ravnopravni: i jedni i drugi mogu se mijenjati na isti način, običnim zakonodavnim putem. Prema tome tu nema proširenja hijerarhije pravnih propisa, pošto nad propisima zakona nema viših pravnih propisa. To je razlog, zašto se često kaže, da Engleska nema ustava. To je točno samo s obzirom na pojam formalnoga ustava, ali svakako ne i s obzirom na pojam materijalnoga ustava. Engleska nema formalnog ustava, pošto nema propisa, koji bi se nalazili nad zakonima. Ali, nesumnjivo i ona ima materijalni ustav i njega čine svi propisi, koji se odnose na vrhovne organe engleske države, a koji se ili nalaze u stanju običajnih propisa, ili su razbacani po raznim pisanim dokumentima i zakonima. Ništa dakle ne mijenja stvar, što ti propisi, ili bar najglavniji medju njima, nisu sakupljeni i formulisani u jednom jedinstvenom pisanom tekstu. Vidjeli smo u ostalom, da to obično nije slučaj ni u ostalim državama. Samo u ostalim državama tekst, koji nosi naziv Ustava, sakuplja bar najglavnije i najosnovnije propise o ustavnom uredjenju države. U Engleskoj nije pokušano niti ovo da se učini. To je u ostalom i razumljivo, ako se uzme u obzir, da je u većini ostalih država do donašanja Ustava došlo uslijed naglih promjena njihovih ustavnih uredjenja, dok u Engleskoj do takvih naglih promjena nije došlo. »Mi nismo imali revolucija za posljednjih dvije stotine godina — kaže Sidni Lo —; mi nismo prinudjeni, da prevlačimo spužvom preko ploče, ili da ispitujemo osnove naših vjerovanja; mi smo ponosni, što smo jedan nelogičan narod. Mi brižljivo izbjegavamo sistematisanja; mi se staramo za neposredne potrebe i zadovoljni smo ustavom, koji je pronadjen, da odgovori našim praktičnim zahtjevima, premda je on dijelom

Digitized by Google

zakon, dijelom istorija, dijelom etika, dijelom običaj, dijelom posljedak raznih uticaja, koji su vajali i preobražavali cio društveni sklop iz godine u godinu, a moglo bi se gotovo reći, iz dana u dan.« (Engleski parlamentarizam, prijevod dr. Dragomira Ikonića, 1929., str. 4—5.)

Za razliku od Engleske, koja živi još uvijek pretežno pod režimom običajnih ustavnih propisa, ostale države žive danas pretežno pod režimom pisanih ustavnih propisa; jer većina ustavnih pitanja regulisana je kod njih pisanim propisima, i to osnovni i najglavniji medju njima sakupljeni su u Ustavu. Mali broj ustavnih pitanja je ostavljen, da bude regulisan putem običajnih propisa. Ali ma koliko mali bio ovaj broj običajnih ustavnih propisa, oni se moraju upoznati i proučiti, ako se hoće da upozna potanka ustavna organizacija države. Tako n. pr. mnogi Ustavi, koji su se opredijelili za sistem parlamentarne vlade, odredjuju primjenu toga sistema vlade samo u načelu i ne postavljaju nikakve bliže odredbe o njegovom funkcioniranju. I onda se propisi o tome postavljaju putem prakse. Tako se dolazi do običajnih ustavnih propisa, o kojima se svakako mora voditi računa, ako se hoće točno da upozna odnos izmedju egzekutive i legislative, odnosno izmedju vlade i parlamenta. Naš novi ustav od 1931. god. nije se uopće izričito opredijelio za sistem parlamentarne vlade, ali se isto tako nije izričito opredijelio ni za sistem neparlamentarne vlade. To znači, da je on ostavio, da se izbor izmedju ova dva sistema vlade izvrši putem prakse. Po svim dosadašnjim znacima, praksa je ovaj izbor izvršila i opredijelila se za sistem parlamentarne vlade Tako je praksa postavila propis o političkoj odgovornosti ministara pred parlamentom Taj propis jeste materijalno-ustavan i njegovo je poznavanje svakako potrebno, ako se hoće da upozna odnos izmedju vlade i parlamenta kod nas. Pod režimom vidovdanskog Ustava politička odgovornost ministara pred parlamentom nije bila odredjena običajnim, već jednim pisanim propisom, koji se nalazio u samome Ustavu. Jedino je funkcioniranje te odgovornosti, dakle funkcioniranje parlamentarnoga sistema uopće, bilo uredjeno običajnim propisima, pošto Ustav nije sadržavao o tome nikakve pobliže odredbe. Danas je, naprotiv, i samo načelo ove odgovornosti postavljeno putem običajnoga propisa; razumije se, da putem takvih propisa ima da bude uredjeno i funkcioniranje te odgovornosti, kao što je to bilo i pod režimom vidovdanskog Ustava.

Iz svega, što smo do sada rekli, vidi se jasno, da za upoznavanje ustavnog uredjenja države sa formalnim ustavom nije dovoljno proučiti propise, koji čine taj ustav. Potrebno je proučiti pokraj njih i sve ostale propise, koji se odnose na ustavno uredjenje države, bez obzira, kako su oni formulirani i gdje se oni nalaze: u zakonima, u poslovnicima, ili u stanju običajnih pravnih propisa. Druga je stvar pitanje pravne moći odnosno stepena te moći svih tih materijalno-ustavnih propisa. Svi oni nemaju istu pravnu moć, ali su zato svi oni od interesa po ustavno pravo. Njihova pravna moć je različita već prema tome, da li se oni nalaze u Ustavu, ili u zakonima, ili u skupštinskim poslovnicima, ili u stanju običajnih propisa. Najjaču pravnu moc imaju svakako oni, koji se nalaze u Ustavu, pošto se oni mogu mijenjati samo na onaj način i po onome postupku, koji je za to u samome Ustavu propisan. Ali ovu moć imaju svi propisi, koje Ustav sadržava, dakle i oni, koji se nalaze u Ustavu, a nisu materijalno-ustavni. Iza propisa Ustava dolaze s obzirom na pravnu moć oni materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze

Digitized by Google

u raznim zakonima, pošto se oni mogu mijenjati običnim zakonodavnim putem. Iza njih dolaze materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze u skupštinskim poslovnicima, i oni se mogu mijenjati putem skupštinskih rezolucija; dakle jednostranim odlukama zakonodavnih skupština. Najposlije, u zadnji red s obzirom na pravnu moć dolaze materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze u stanju običajnih pravnih propisa. Ovi se mogu mijenjati onako, kako su i nastali, t. j. putem prakse. Svaki materijalno ustavni propis nižega ranga može se u glavnom mijenjati i na način, na koji se mogu mijenjati ustavni propisi višega ranga; ali se zato ustavni propisi višega ranga ne mogu mijenjati na način, na koji se mijenjaju ustavni propisi nižega ranga. Tako, materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze u Ustavu (ovo važi za sve propise Ustava, dakle i za one, koji nisu materijalno-ustavni), ne mogu se mijenjati na način, na koji se mogu mijenjati materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze u običnim zakonima. Naprotiv, ovi zadnji kao propisi nižega ranga mogu se mijenjati na način, na koji se mogu mijenjati propisi Ustava. Isto tako, materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze po raznim zakonima, ne mogu se mijenjati na način, na koji se mogu mijenjati propisi skupštinskih poslovnika; dok se naprotiv materijalno-ustavni propisi, koji se nalaze u poslovnicima, mogu mijenjati na način, na koji se mogu mijenjati propisi zakona i t. d. (Nastavit će se.)

O prenosu vlasništva broda ugovorom u našem pravnom sistemu

Napisao dr. Špehar Milan, odvjetnik u Sušaku.

I. — Po svojoj pravnoj prirodi brod je pokretna stvar, ali pokretna stvar sui generis. Brod je, sa stanovišta javnoga prava, sastavni dio teritorija svoje države, gdjegod se nalazio. Ima svoju luku pripadnosti i svoju narodnost, priznatu u medjunarodnim odnosima.[1] Brod je nadalje upisan u upisniku brodova, te ima svoje brodske papire, naročito upisni list.[2] Napokon brod po svojoj svrsi stalno mijenja svoje mjesto. Sve su to posebne pravne značajke, što ih nemaju ostale pokretnine. Ove značajke mogu da utiču na privatno-pravne odnose broda. Tako i u stvari prenosa prava vlasništva broda na temelju ugovora, kojim ćemo se ovdje pozabaviti.

Za prenos prava vlasništva pokretnina na temelju ugovora dovoljna je obična usmena pogodba uz predaju same stvari. Ta dva elementa (titulus i modus acquirendi) tvore učin sticanja prava vlasništva pokretnina (§ 425. o. g. z.: »Sam naslov ne daje još nikakve vlasnosti. Izvan slučajeva naznačenih u zakonu, vlasnost i uopće sva prava stvarna mogu se samo steći, kada se po zakonu predadu i prime«[3]). Iznimno može se steći vlasništvo pokretnina i bez tjelesne

[1] Liszt-Polić, Medjunarodno Pravo, 1904, str. 79, 177.

[2] Zakon od 30. III. 1922. br. 251 o upisu pomorsko-trgovačkih brodova i ladja.

[3] Randa, Eigenthumsrecht, 1893, § 11.

Digitized by Google

predaje u slučajevima, kada je po § 427. o. g. z. dopuštena t. zv. simbolička predaja. Ova predaja ne pribavlja faktičnu vlast nad stvarju, dakle faktički posjed, ali je ipak dovoljna, da se njome steče vlasništvo stvari.[4])

Ispitat ćemo sada, u koliko ova načela o prenosu prava vlasništva pokretnina na temelju ugovora mogu biti primijenjena na prenos vlasništva broda. Kod toga ćemo se ograničiti na ugovor o prodaji, kao najvažnijem prometnom pravnom poslu.

II. — Čl. 195. Cod com.[5]) kaže: »Dobrovoljna prodaja broda ima se utvrditi pismeno, a to ili javnom ispravom ili privatnim pismom«. Ali bez dvojbe ta ustanova ne traži pismenu formu ugovora kao bitni rekvizit za njegovu valjanost. Isto, kao što čl. 273. Cod. com. propisuje za pomorsku vozarsku pogodbu pismenu formu.[6]) Ali ni u jednom ni u drugom slučaju ne traži to a d s u b s t a n t i a m same pogodbe. Do toga zaključka moramo doći historičkim i logičkim tumačenjem tih zakonskih ustanova.

Pismenu formu kupoprodajnoga ugovora o brodu uveo je član 195. Cod. com. u Francuskoj nedvojbeno za to, da pismena isprava služi kao dokaz, da je pogodba sklopljena. To je u francuskoj doktrini neprijeporno.[7]) Talijanski trg. zakon u čl. 483. takodjer traži pismenu formu za ugovor o prodaji broda. Ali i tu su pisci složni u tom, da se ta forma traži samo a d p r o b a t i o n e m.[8]) Treba kod toga imati na umu, da i francuski i talijanski gradjanski zakonik sadržava i norme o dokazima.[9]) Posve je dakle u suglasju sa sistemom tih privatnih prava, da trgovački zakonik predvidja za neki pravni posao pismenu formu, ali samo zato, da isprava služi kao dokaz, da je pogodba klopljena. Okolnost, da pravni posao nije posvjedočen ispravom, ima svoj procesualni učinak.[10]) Ali u materijalnom pravnom pogledu ne mijenja na

---

4) E x n e r, Rechtserwerb durch Tradition, 1867, str. 152. i sl.;
R a n d a, op. c. § 12, razilazi se donekle od E x n e r o v a shvaćanja simbolične predaje, te u većini slučajeva simboličke predaje uzima, da postoji faktička predaja stvari; ali ta razlika u shvaćanju nije od nikakova upliva na pitanja, koja će se kasnije u savezu sa simboličkom predajom ovdje raspraviti.

5) II. knjiga trg. zakonika od 17. srpnja 1808.

6) O ustanovi čl. 273. Cod. comm. vidi: M o g a n, Pomorski vozarski ugovor, 1915., str. 11—12 i tamo navedena vrela; S c h r e c k e n t h a l, Das öst. öffentliche und Privat-Seerecht, 1906, str. 102.

7) D a n j o n, Traite de droit maritime, I, br. 111;
L y o n-C a e n et R e n a u l t, Manuel de droit commercial, V, br. 109. Ali treba naglasiti, da se po francuskom gradj. pravu, kao i po talijanskom, samim konsenzualnim kontraktom prenaša vlasništvo pokretnina i bez svake predaje. Dok je u Francuskoj teoriji neprijeporno, da je usmeni sporazum stranaka o prodaji broda dovoljan, da nastane pogodba, razilaze se ipak mišljenja o tom, da li se usmenom pogodbom stiče i vlasništvo broda. — Vidi o tom R i p e r t, Droit maritime, 1913, I, br. 345. i sl. To je sa stanovišta n a š e g a privatnoga prava indiferentno, jer se za prenos vlasništva i onako traži p r e d a j a stvari.

8) P i p i a, Trattato di Diritto Marittimo, 2. izd. 1922., 1., br. 172; A s c o l i u B o l a f f i o-V i v a n t e, Il Codice di commercio commentato, VIII., br. 66 i 33.

9) Franc. Code civil, čl. 1315—1369; Code de com. čl. 109; talij. Codice civile, čl. 1312—1377; Codice di Commercio, čl. 53.

10) Talij. Codice di Commercio, art. 53: »quando il presente codice richiede la prova per iscritto, non puo ammettersi la prova per testimoni, fuorchè nei casi in cui è permessa secondo il codice civile«; cod. civil, čl. 1341.

Digitized by Google

pogodbi ništa. U pomanjkanju takove isprave može se vazda u granicama, što ih zakon dopušta, opstojnost pogodbe dokazati i drugim sredstvima dokaza.[11]) Pogodba po sebi je dakle valjana i bez pismene forme.

Talijanski trgovački zakonik je slijedio u glavnom Napoleonov Code de commerce. Ako dakle takovo tumačenje ustanove čl. 195. Cod. com. odnosno čl. 483. talij. trg. zakonika vrijedi za francusko i talijansko pravo, nema razloga, da ne vrijedi i za naše. Tim više, što ova ustanova Cod. com. nije organički vezana sa sistemom našega općega privatnog prava, kao sa francuskim i talijanskim, već je prenešena iz stranoga prava. Stoga razlozi procesualne prirode, koji su bili mjerodavni za to, da se takova ustanova uvrsti u francuski i talijanski trgovački zakonik, dakle u materijalno pravo, pogotovo nemaju osnova sa stanovišta sistema našega materijlnog prava, kojemu su takove ustanove tudje.

Moramo dakle za naše pravo zaključiti, da za valjanost pogodbe o kupoprodaji broda nije potrebna pismena forma.[12])

III. —U našem domaćem zakonodavstvu novijega doba (zakon od 30. ožujka 1922. o upisu pomorsko-trgovačkih brodova i ladja, koji je uostalom doslovce preuzet iz austrijskog prava[13]) postoji takodjer odredba, da se dokaz o vlasništvu kupljenoga broda pruža ispravom. A u slučaju, da je brod kupljen u inozemstvu, ima ta isprava biti legalizirana (§ 15.). Ali očito nije ovdje namjera zakonodavca, da time normira, da se stečenje prava vlasništva broda kupnjom može dokazati samo pismenim ugovorom, odnosno legaliziranim ugovorom. A još manje, da je kupnja valjana, samo ako o njoj postoji takova isprava. Taj je zakon administrativne prirode, te mu nije svrha, da uredjuje privatno-pravne odnose, niti formu privatno-pravnih čina. To je — držim — izvan svake rasprave. Ispravu smatra zakon potrebnom kao temelj za upis prava vlasništva broda u upisnik. Ali iz toga se ne može još ništa izvoditi u pogledu privatno-pravnih rekvizita pravnoga posla, na koji se isprava odnosi. Pravni posao nastaje posve nezavisno od te isprave, te mu ona služi samo dokazom.

Takovim se administrativnim propisom ne mogu derogirati ni opće civilno-procesualne norme o dokazivanju. Kada ovaj zakon dakle kaže, da se vlasništvo broda dokazuje ispravom, može se to samo tako shvatiti, da će kupac od vlasti, koja vodi upisnik brodova, moći zahtijevati upis svoga prava vlasništva broda, samo ako svoje vlasništvo dokaže pismenom ispravom. Ali u odnosu prama prodavaocu ili trećim licima u slučaju privatno-pravnoga spora moći će se kupac poslužiti svim sredstvima dokaza, što ih procesualno pravo dopušta. Ako je kupoprodaja broda perfektna, a da prodavaoc nije izdao i ne će da

11) Vidi opaske 7. i 8.

12) Schreckenthal, Das öst. öffentliche und Privat-Seerecht, 1906., str. 78.

13) Zakon od 7. svibnja 1879., d z. l. br. 65.

Digitized by Google

izda kupcu ispravu, moći će ovaj tu ispravu zamijeniti sudskom osudom, te ishoditi upis svoga prava vlasništva broda i ovršnim putem.

To su sve pitanja, koja leže izvan dohvata zakona od 30. ožujka 1922. o upisu pomorsko-trgovačkih brodova i ladja, te na koja ovaj zakon ne može da utiče.

U pogledu pak forme isprave o kupnji sačinjene u inozemstvu, ne može naše domaće pravo da prejudicira formi pravnih poslova, koji se sklapaju u inozemstvu. A to bi bio slučaj, kada bi se propis §-a 15. zak. od 30. ožujka 1922. tako shvatio, da isprava sačinjena u inozemstvu o prenosu vlasništva broda mora biti »dolično legalizirana«, a da bude pravni posao valjan. Opće je priznato načelo medjunarodnoga privatnog prava: »locus regit actum«. To načelo vrijedi bez sumnje i za naše privatno pravo na području, gdje važi II. knjiga Cod. Com., je je tu na snazi opći austrijski gradjanski zakonik.[14]) Ako je dakle o kupnji broda u inozemstvu sačinjena obična privatna isprava, ili sklopljena usmena pogodba, ili održana druga koja forma, a ta je forma valjana po zakonu mjesta, gdje je pogodba sklopljena, onda mora takova pogodba da bude priznata valjanom, što se forme tiče, i u našoj državi. Neki pisci doduše tvrde, da bi se i glede forme ugovora imao poštivati nacijonalni zakon broda[15]), ali nam se to stanovište ne čini opravdanim. A kakovu dokaznu moć ima u našoj državi takova isprava sačinjena u inozemstvu, to opet ovisi o normama našeg civilnog postupnika.[16])

Druga je stvar, da li u administrativne svrhe može biti potrebna i legalizirana isprava. Ali to po sebi nema nikakvog utjecaja na privatno-pravne odnose, koje isprava dokazuje, niti na civilno-procesualnu dokaznu moć te isprave.

IV. — Da vidimo sada, kakov učinak ima u pogledu prenosa prava vlasništva ugovorom upis vlasništva u upisnik brodova po pozitivnom pomorskom pravu. Ova je materija normirana spomenutim već zakonom od 30. ožujka 1922. o upisu pomorsko-trgovačkih brodova i ladja. Po tom zakonu svaki jugoslavenski trgovački brod mora biti uvršten u upisnik brodova (§ 1.). U tom upisniku se ubilježuje: tko je vlasnik, koji je pravni naslov vlasništva broda, te sve promjene tih činjenica (§ 12.). Za upis prava vlasništva zahtijeva zakon ispravu o dokazu vlasništva, kako je već poznato. Upisnik brodova je po izričitom propisu zakona javan (§ 11.). Ali zakon nigdje ne odredjuje, da je za sticanje vlasništva potrebno, da se vlasništvo upiše u upisnik brodova. Upis, što ga ovaj zakon propisuje, čisto je administrativne prirode. Njime se ima jedino evidentirati činjenica, tko je vlasnik broda, i to na temelju dokaza ispravom, da je vlasništvo stečeno. To jasno proizlazi iz § 12. t. 7., § 13. i § 15., kao i iz duha cijeloga zakona. U tomu je

14) Walker, Internationales Privatrecht, 4. izd., 1926., str. 205; Unger, System des öster. allg. Privatrechts, I., str. 206.
15) Ascoli, Del Commercio Marittimo e della Navigazione, str. 74. i sl.
16) Walker, Internationales Privatrecht, 4. izd. 1926., str. 206.

Digitized by Google

bitna razlika izmedju pravnoga značaja upisnika brodova, te zemljišnih knjiga. Upis prava vlasništva u zemljišne knjige je način sticanja prava vlasništva nekretnina. Činjenicom upisa (uknjižbom) stiče se pravo vlasništva nekretnina. To izričito odredjuje opći gradj. zakonik u § 431.: »Da se prenese vlasnost stvari nepokretnih, treba da je stečenje upisano u javne knjige za to odredjene«. Analogan propis u pogledu pravnog učinka upisa vlasništva broda u upisnik brodova, ne postoji. Kada bi postojao, bila bi to iznimka od načela općega privatnoga prava, jer bi se vlasništvo broda, i ako pokretnine, prenašalo poput vlasništva nekretnina, a ne pokretnina. Čim ta iznimka nije izričito odredjena zakonom, mogu doći glede toga do primjene samo načela općega privatnoga prava.[17])

V. — Po našem pozitivnom pomorskom pravu upis prava vlasništva u upisnik brodova nije dakle konstitutivan elemenat za sticanje vlasništva broda, već samo deklarativan. Iz toga slijedi, da se na prenos prava vlasništva broda imaju primijeniti takodjer opća načela o pravu vlasništva pokretnina. Pitanje je sada o tom, da li se sa stanovišta općega privatnoga prava taj upis može smatrati činjenicom predaje posjeda ili simboličke predaje broda, s obzirom na narav broda kao pokretnine sui generis. Drugim riječima, da li se upisom prava vlasništva u upisnik brodova po općem privatnom pravu ostvaruje prenos vlasništva broda.

Brod, i ako pokretna stvar, ipak nije stvar, koja se može uzeti jednostavno u svoju sahranu, kao pokućtvo, odijelo, razna trgovačka roba itd. Fizička predaja posjeda broda nije doduše nemoguća. Postavljanje svojih čuvara na brod, preuzeće kapetana i posade u svoju službu, privezanje broda i slično, sve to mogu biti načini vršenja neposredne faktičke vlasti nad brodom, dakle sticanja faktičkoga posjeda. Ali se brod ne može tjelesno predati »iz ruke u ruku« (§ 426. o. g. z.). A gdje je takova tjelesna predaja stvari nemoguća, dopušta § 427. o. g. z. predaju po znacima, simboličku predaju. Mora se dakle uzeti, da je i glede broda dozvoljena ta t. zv. simbolička predaja.[18]) U tomu je sada stvar, da li se u upisu prava vlasništva u upisnik brodova stiču kriteriji simboličke predaje broda.

Naše vrhovno sudište zauzelo je stanovište, da se pravo zaloga na brod može steći simbolički u smislu § 452. o. g. z. Taj simbolički način sticanja prava zaloga sastoji se baš u upisu prava zaloga u upisnik brodova.[19]) Analogijom, na koju se poziva i § 452. o. g. z., morali bi doći do zaključka, da se i vlasništvo broda može prenijeti simbolički, upisom vlasništva u upisnik brodova.

---

17) Randa, Eigenthumsrecht, 1895., str. 268; Krainz-Pfaff-Ehrenzweig, System des öst. allg. Privatrechs, 4. izd., str. 206; Schreckenthal, Das öst. öffentliche und Privat-seerecht, 1906., str. 77. — Isp. takodjer rješ. vrh. beč. sudišta od 12. ožujka 1890., Glaser-Unger br. 13.203.

18) Schreckenthal, Das öst. öffentliche und Privat-Seerecht, 1906., str. 78.

19) Rješidba stola sedmorice, odj. B, od 18. lipnja 1928. Ut. 147—28—I (»Mjesečnik« 1930, str. 131.).

Digitized by Google

Po našem mišljenju, upis prava vlasništva u upisnik brodova ne može, po prirodi stvari, da bude simbolička predaja broda. T. zv. simbolička predaja po § 427. o. g. z. sadržava dva elementa: a) stvarnopravni ugovor (animus), koji smjera na materijalni prenos vlasništva, i b) stanoviti materijalni odnos prama predanoj stvari (actus corporalis). Potreban je dakle prije svega dvostrani pravni posao izmedju prodavaoca i kupca, koji ima za svrhu baš simboličku predaju stvari. Nu kauzalni ugovor, na kojem se upis osniva, krije u sebi očitovanje volje stranaka za prodaju, možda i za upis vlasništva, ali ne za predaju materijalnoga vlasništva broda. Tu manjka dakle već prvi, psihički elemenat predaje. Ali simbolička predaja treba da ostvari i stanoviti materijalni elemenat u odnosu prama objektu predaje. U tom nije volja stranaka slobodna, nego je vezana na kriterije zakona. Taj se elemenat po § 427. o. g. z. sastoji u stanovitom znaku predaje: to je ili 1) isprava, koja dokazuje vlasnost predane stvari, ili 2) orudje, kojim se primalac postavlja u stanje, da isključivo uzme posjed stvari, ili napokon 3) biljeg, koji se spaja sa samim predmetom predaje, a iz kojega može svatko jasno raspoznati, komu je stvar prepuštena.

Po kojem kriteriju bi se činjenica upisa prava vlasništva broda u upisnik mogla svrstati pod koji od materijalnih elemenata simboličke predaje, predvidjenih u § 427. o. g. z.? Analogno stanovištu stola sedmorice u stvari sticanja prava zaloga na brod, samo po posljednjem, t. j. kao biljeg, skopčan sa stvari, iz kojega svatko može razabrati, da je stvar drugomu prepuštena. Kod upisa prava vlasništva u upisnik brodova to očito nije. Zakon traži, da odnosni biljeg bude skopčan sa samom stvari. Iz judikature poznati su već takovi slučajevi. Ti se odnose u prvom redu na strojeve. Oznaka, da je stroj prodan (ili dan u zalog), mora se nalaziti vidljiva na samom stroju. Bitno je dakle, da se taj biljeg nalazi na samoj stvari, koja se predaje. Ali u našem slučaju ovaj je znak skopčan sa upisnikom, koji se nalazi kod nadležne pomorske vlasti, a ne sa brodom. A brod medjutim plovi, pristaje u strane luke, i nitko ne može na njemu da vidi, unatoč toga upisa, da je brod prepušten drugomu. Tu dakle ne može biti učina imboličke predaje. I prema tome ne može biti ni prenosa vlasništva broda samim upisom vlasništva u upisnik brodova.

VI. — Protivno stanovište dovadja do nerazrješivih komplikacija. Uzmimo, da se brod nalazi na moru ili u inozemstvu, a vlasnik ga u domovini proda, te kupac prenese svoje vlasništvo u upisnik brodova. Treća lica mogu u tom medjuvremenu u mjestu, gdje se brod nalazi, steći stvarna prava na zahtjeve proti prodavaocu. Ne može se od vjerovnika zahtijevati, da dodju u matičnu luku broda, da u upisniku uzmu uvid o pravnim odnosima broda. Njihova prava moraju dakle biti valjana i zaštićena. Ali kada bi se novomu stečniku priznalo pravo vlasništva, morala bi se priznati i njegovim vjerovnicima prava, što su

Digitized by Google

ih stekli na sam brod, naročito hipoteke provedene u upisniku brodova. Jasno je, da bi to usporedno sticanje stvarnih prava na brod dovelo do pravne apsurdnosti.

Drukčije stoji naravno stvar kod pitanja sticanja prava z a l o g a na brod. Da postoje dva vlasnika in solidum iste stvari, pojmovno je nemoguće. Ne može dakle vlasnik neke stvari tu istu stvar sukcesivno predati u vlasništvo dvojici raznih lica, a sa učinkom, da obojica postanu vlasnici te stvari. Vlasnik može da bude samo jedan, ili prvi ili drugi. Ako je prvi već stekao vlasništvo, ne može ga steći drugi. Pravo zaloga na brod naprotiv može steći više njih uzastopce, a da sva ta prava postoje. Ona se protežu na sav brod, jedino u slučaju ostvarenja mogu se, redovito, ostvariti u stanovitom redu prvenstva. Ali usporedo postojati mogu. Nema dakle nikakve pojmovne zapreke tomu, da neko steče pravo zaloga na brod upisom toga prava zaloga u upisnik brodova, drugi preuzećem broda u svoju pohranu, a treći sudbenom pljenidbom. Iz toga ne mogu nastati nikakve poteškoće, koje ne bi našle primjerenu pravnu soluciju.

Izmedju sticanja prava zaloga na brod i prava vlasništva broda, ne može dakle postojati potpuna analogija, te iz mogućnosti usporedne opstojnosti više prava zaloga ne može se izvesti i mogućnost usporednoga opstojanja više prava vlasništva na istom brodu. Dosljedno tomu, mora se isključiti mogućnost, da prama trećima postoje dva vlasnika broda in solidum. Ali do toga bi dovelo, kada bi se priznao značaj simboličkog sticanja vlasništva broda upisom toga vlasništva u upisnik brodova.

VII. — Duplicitet stanja upisa i faktičnoga stanja vlasništva broda, koji naše zakonodavstvo ne isključuje, može biti i inače izvor spornih slučajeva. Netko steče pravo vlasništva broda usmenim ugovorom i predajom posjeda broda. Ali taj prenos vlasništva ne bude proveden u upisniku brodova. Prijašnji vlasnik još uvijek dolazi dakle upisan kao vlasnik broda u upisniku. Sada ga on pismenim ugovorom proda nekomu trećemu, a ovaj provede upis svoga vlasništva na osnovu toga ugovora u upisniku brodova. Šta je sada? Upis vlasništva u upisnik brodova ne može još po sebi da povodi za sobom stečenje prava vlasništva broda, kako je naprijed razloženo. Sam upis je u pogledu stečenja vlasništva pravno irelevantan. U odnosu prama faktičkomu vlasniku ovakov je stečnik dakle u slabijem položaju. P r a v o f a k t i č k o g a v l a s n i k a ć e b i t i u v i j e k j a č e. To odgovara potpunoma kriteriju § 374. o. g. z.: »Ako tuženik i tužitelj imadu jednaki naslov istinitoga posjeda, pristoji tuženiku prvenstvo radi toga, što posjeduje stvar«.

U odnosu prema trećima ne će onaj, koji ima samo upisano svoje vlasništvo u pogledu broda, moći ostvariti nikakva prava. Pošto nije vlasnik, ne može imati ni prava iz vlasništva, koja djeluju u odnosu prama svakomu. Njegovo pravo nije stvarno nego o s o b n o, te djeluje samo proti prodavaocu.

Drugi je opet slučaj, kada bi vlasnik dva puta prodao brod, jedan od kupaca ishodio upis svoga prava vlasništva u upisnik, a nijedan ne bi mao posjed. U tomu opet dolazi do izražaja razlika izmedju

Digitized by Google

broda i nekretnine, te zemljišnih knjiga i upisnika brodova. U slučaju sukoba prava izmedju dva kupca nekretnina, vlasništvo pristoji onomu, koji je prije stekao upis svoga prava vlasništva u zemljišne knjige (§ 440. o. g. z.). Ova razlika ima svoj razlog u činjenici, što je po zakonu upis u zemljišne knjige konstitutivan elemenat sticanja vlasništva nekretnina. Kod broda naprotiv sam upis nije rekvizit za stečenje vlasništva broda. A nije ni inače modus acquirendi vlasništva broda. Stoga je položaj obiju kupaca u pogledu prava vlasništva broda jednak. Obojica imaju samo osobno pravo proti prodavaocu, a nemaju nikakvoga stvarnoga prava, koje bi djelovalo prama trećima.

VIII. — Vratimo se sada na pitanje, kako bi se mogla ostvariti predaja broda putem simboličke predaje, da odatle izvedemo zaključak, kada nastaje tim načinom po općem privatnom pravu učin sticanja vlasništva broda. Vidjeli smo, da upisom vlasništva u upisnik brodova ne može se to postići, i to s razloga, što se upisnik nalazi u luci pripadnosti broda, a brod plovi. Unatoč toga upisa, kupac broda nema još nikakve materijalne mogućnosti, da vrši neku faktičku vlast nad brodom.

Pravo da plovi, dobiva brod upisnim listom.[20]) Tko ima u ruci upisni list, može da priječi kretanje broda, jer lučke vlasti ne će brodu dozvolti plovidbu bez upisnog lista. Upisni list je dakle bez sumnje sredstvo, kojim posjednik tog lista dolazi u položaj, da vrši neposrednu faktičku vlast nad brodom prema njegovoj ekonomskoj funkciji, t. j. za plovidbu, a to je posjed. Posjed broda vrši stoga kapetan kao zastupnik u ime onoga, koji je legitimirani posjednik upisnog lista.[21]) Predaja upisnoga lista mora se dakle, po našem mišljenju, smatrati simboličkom predajom broda u smislu § 427. o. g. z.

Sama fizička predaja broda, u kojoj bi se posve apstrahiralo od upisnoga lista, ne bi dakle dostajala za predaju broda u pravnomu smislu. Baš obzirom na to, što brod nije obična pokretnina, već pokretnina sui generis. U pravnu prirodu broda spada, kako smo vidjeli, da je vezan na upisni list, a u njegovu ekonomsku funkciju, da plovi. Čim tobožnji posjednik ne može da s brodom raspolaže na plovidbu, jer nema upisnoga lista, nije on nikakov posjednik broda. U slučaju sukoba izmedju materijalnoga posjednika broda i posjednika upisnoga lista, u koliko se taj sukob može uopće praktički zamisliti, morala bi se dakle priznati prednost posjedniku upisnoga lista.

Ali je važniji slučaj sukoba izmedju prava kupca, koji je stekao posjed broda predajom upisnoga lista, te kupca, koji je upisao svoje pravo vlasništva u upisnik brodova, a nema nikakvoga posjeda. Prednost mora se priznati posjedniku upisnoga lista. Samo ovaj je stekao vlasništvo broda. Zamislimo si ovaj slučaj. Brod je upisan u Dubrovniku, a vlasnik ga proda, dok se brod nalazi u Sušaku, te kupcu preda upisni list broda, ili kapetana uputi, da brod drži dalje u ime kupca

[20]) § 20-21. zak. od 30. III. 1922. br. 251; Merchant Shipping Act, 1894., čl. 15: »This certificate is for the lawful navigation of the ship«.

[21]) Ascoli, Del Commercio marittimo e della navigazione, 1923., br. 82.

Digitized by Google

(constitutum possessorium). Prije nego se taj prenos vlasništva provede u upisniku, a potom u upisnom listu, prijašnji vlasnik, koji je kao takov još uvijek upisan u upisniku, proda brod drugomu, i ovaj provede svoje tobožnje vlasništvo u upisnik. Prednost se mora priznati posjedniku upisnoga lista, jer je on stekao posjed istoga vlasništvo broda.

Takovi slučajevi sukoba prava, kakove smo spomenuli, mogu prema stanju našega zakonodavstva da nastupe. § 22. zakona od 30. ožujka 1922. odredjuje naime ovo: »Svaku promjenu, koja se dogodi, pošto je brod dobio upisni list i koja se bilježi u upisnik, mora unijeti u upisni list ona oblast, koja vodi upisnik, ili na njezin poziv onaj lučki ili konzularni ured, u čijem se okružju brod upravo nalazi«. Iz toga slijedi, da će nadležna pomorska vlast vazda morati provesti upis prava vlasništva na kupca, čim ovaj predloži propisnu ispravu (§ 15. istoga zakona), a bez obzira, gdje se brod u tom času nalazi. Promjena vlasništva ima se u upisni list provesti na zahtjev vlasti, koja je provela promjenu u upisniku, i to putem lučkoga ili konzularnoga ureda, gdje se brod slučajno nalazi. Dok se to u upisnom listu ne provede, mogu nastati promjene u faktičkom i pravnom stanju posjeda i vlasništva broda, te izazvati sukobe prava, o kojima je gore bila riječ.

IX. — Razumije se po sebi, da kupac, koji si je ishodio upis svoga prava vlasništva u upisni list, postaje faktični posjednik broda, jer će kapetan posjed dalje vršiti u njegovo ime, kako je već rečeno. Ali znači, da je u smislu § 22.zakona od 30. ožujka 1922. proveden u korist toga kupca već i upis njegovoga prava vlasništva u upisnik brodova. Tu dakle ne može biti nikakvoga sukoba izmedju faktičkoga vlasnika i vlasnika po upisniku, jer je to jedna te ista osoba.

X. — U svim ovim raznim slučajevima sukcesivnih prodaja i sukoba sticanja prava vlasništva nije uzeta u obzir bona fides, koja bi se mogla pretpostavljati obzirom na publicitet upisnika brodova, koji je zakonom zajamčen. Bona fides je pretpostavka za sticanje prava vlasništva. To slijedi iz ustanova §§ 367. i 371. o. g. z.[22]) Pitanje dakle, da li je u dobroj vjeri onaj, koji je iz upisnika brodova znao ili mogao saznati, da je brod već prodan drugomu. Uzmimo već spomenuti slučaj, da je vlasnik brod prodao i novi kupac svoje vlasništvo upisao u upisnik brodova, a prijašnji vlasnik brod drugome opet prodao i predao. Strogo uzevši, ovaj je mogao iz upisnika doznati, da je brod prodan trećemu. Da li je znanje o toj okolnosti, ili propust toga saznanja, činjenica, koja prieči sticanje vlasništva?

Sama okolnost, da je zakon zajamčio publicitet upisnika brodova, nije još dovoljna, da se iz nje izvodi i publica fides glede upisa, koje upisnik sadržava. Načelo publicae fidei može biti mjerodavno za sticanje stvarnih prava na objekt upisa u knjigama, kojima je zajamčena javnost, samo uz dvije pretpostavke: u pozitivnom smislu, da stvarna prava, koja su u njima unešena, pravno

[22]) Randa, Eigentumsrecht, 1893., str. 366 i sl.

Digitized by Google

postoje, a u negativnom, da pravno ne mogu da postoje stvarna prava, koja nisu u njima upisana.[23])

Ali, kako smo naprijed vidjeli, pravo se vlasništva broda ne stiče upisom u upisnik brodova, već ono može da se steče i da postoji i mimo toga upisa. Stanje upisa u upisniku brodova ne daje dakle pouzdanu ni iscrpljivu sliku o stvarno-pravnim odnosima broda. Tu ne može dakle biti mjesta načelu pouzdanja u upisnik brodova, a slijedom toga niti načelu bonae fidei.

Ova dobra vjera, što ju zakon zahtijeva za sticanje prava vlasništva, sastoji se u uvjerenju onoga, koji stiče, da tim sticanjem ne vrijedja tudje pravo, razumijeva pravo vlasništva. Ili drugim riječima, ako onaj, koji stiče, ne zna, ili iz okolnosti ne mora slutiti, da njegovu sticanju vlasništva stoje na putu pravne zapreke. Te su zapreke vlasništvo trećeg lica. Samo obligatorno pravo trećega lica na stvar, odnosno znanje o tom pravu, ne utiče na dobru vjeru onoga, koji stiče vlasništvo stvari.[24]) Ako je dakle vlasnik stvar otudjio najprije jednomu, a onda drugomu, i ovomu je predao, ovaj drugi postaje vlasnik stvari, sve da je znao, da je stvar već bila prije toga otudjena. Tako izričito ustanova § 430. o. g. z.

Upis prava vlasništva broda u upisnik može dakle prema trećima biti okolnost, iz koje se razabire jedino obligatorni odnošaj izmedju prijašnjega vlasnika i onoga, koji je svoje pravo vlasništva upisao u upisnik. Ali faktično vlasništvo može još uvijek da bude u rukama prijašnjega vlasnika usprkos upisa o prenosu vlasništva u upisnik brodova. Iz toga slijedi, da je činjenica upisa prava vlasništva broda u upisnik brodova u pogledu dobre vjere onoga, koji iza toga steče brod od faktičnoga vlasnika, pravno irelevantna.[25])

XI. — Takovo je današnje pravno stanje našega zakonodavstva u pitanju sticanja vlasništva broda ugovorom. Ono pokazuje velike praznine, koje mogu dati povoda dvojbama i pravnoj nesigurnosti. Istina je, slučajevi sporova, koji odatle mogu nastati, bit će rijetki, jer brodova ima relativno malo. Ali to nije razlog, da zakonodavstvo ne ispuni svoju zadaću, da privatno-pravne odnose uredi iscrpljivo : jasno.

Uvedenje novoga zakona o registru trgovačkih brodova, koji može da ima odlučnu važnost za pitanja, koja smo ovdje raspravili, uzeto je ozbiljno u pretres. Stoga želimo naglasiti, što bi se naročito moralo raščistiti i utvrditi u savezu sa tim zakonom. Prvo: koja je forma ugovora o prenosu prava vlasništva brodova potrebna i da li se te forme stranke imaju

23) Exner, Das Publizitätsprinzip, 1870, str. 5 i sl.

24) Steinlechner, Die Unredlichkeit als rechtshindernde Tatsache im bücherlichen Verkehr, 1904., str. 9. i sl.; Randa, Eigentumsrecht, 1893., str. 543, VI.

25) Schreckenthal, Das öst. öffentliche und Privat-seerecht, 1906., str. 77

Digitized by Google

držati ad solemnitatem ili ne; drugo: koje činjenice proizvode prenos prava vlasništva broda; treće: kako će se sačuvati bona fides trećih lica u obziru pravnih odnosa vidljivih iz registra brodova; i četvrto: po kojim načelima će se rješavati sukobi u odnosu prama inozemnim zakonodavstvima.

Pitanje važnosti zakona o suzbijanju zloupotrebe u službenoj dužnosti

Napisao Boremović Arsen, zamjenik drž. tužitelja u Travniku.

I. — U sklopu mnogobrojnih spornih pitanja naše judikature ističe se vrlo važno pitanje, koji su od dosadašnjih zakona ostali u važnosti još i sada, pošto je sputio na snagu opći krivični zakonik. Ostavljajući za sada na strani ostale slične probleme (n. pr. u vezi sa zakonom od 31. XII 1929. o privremenom produženju važnosti zakonskih propisa o kažnjavanju istupa (prestupa), pa zakonom o suzbijanju skupoće i nesavjesne spekulacije od 1922. i dr.), pokušat ću ovdje, da rasvijetlim pitanje važnosti zakona o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti.[1])

Ispravan odgovor na postavljeno pitanje će zavisiti, po mojem mišljenju, od prethodnog rješenja drugoga pitanja, naime da li se zakon o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti od 30. ožujka 1929. javlja kao lex specialis, koji do svoga formalnog opozivanja derogira sve njemu protivne odredbe drugih zakona, pa i krivičnog zakonika, ili je taj zakon bio neki naročti akt zakonodavne vlast sa prolaznom svrhom — neki lex temperalis, dok krivični zakonik ne dobije obaveznu snagu.

Mišljenja o ovom osnovnom pitanju su podijeljena i — valja priznati — počivaju na razlozima, koji zaslužuju pažnju tim veću, što svoju snagu osnivaju na zakonskim odredbama te operišu zakonodavčevom voljom odnosno zakonskim motivima. Te motive znamo samo iz rasprava, koje su vodjene prethodno kako u Narodnoj skupštini tako i u javnosti o potrebi suzbijanja korupcije. Ali baš zahvaljujući širokom raspravljanju ovoga pitanja u dnevnim listovima, zna se o motivima toga zakona toliko, da se može o njima ipak pouzdano raspravljati tim više, što su ti motivi našli dovoljno izražaja i u samom zakonu, kako ćemo to iz daljega izlaganja vidjeti.

Tako je nesumnjivo, da je donošenje zakona o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti od 30. ožujka 1929. bilo izazvano hitnom potrebom, da se stane na put učestalim zloupotrebama državnih organa u vršenju njihove službe pojačanjem odnosnih zakonskih sankcija.

[1]) O istome pitanju u vezi sa institutom uslovne osude vidi još i moj članak »Uslovne osude u stvarima zloupotreba u službenoj dužnosti«, objavljen u »Policiji« za mjesec studeni 1932.

Digitized by Google

jer dotadašnje sankcije ni u pogledu strogosti ni u pogledu postupka nisu pružale dovoljno jamstva za uspješnost. Stoga i nalazimo u tom zakonu takve specijalne propise, kao što su: ograničenje subjekata nekih krivičnih djela po tom zakonu (čl. 2.), specijalno inkriminiranje oštećenja državnih ili samoupravnih interesa pri ugovorima sa državom ili samoupravnim tijelima (čl. 3.), postavljanje posebnih istražnih sudaca (čl. 8.), naročiti propisi o pravnoj pomoći (čl. 9.), ustanovljenje nadležnosti zbornih sudova za sudjenje u tim stvarima (čl. 10.) kao i naročitih foruma (čl. 6. te njegova izmjena), specijalne odredbe o pobijanju pravnih poslova (čl. 11.—14.), izvidjanje sumnjivoga podrijetla imovine ili prihoda državnih službenika (čl. 15.), gubitak državne ili samoupravne službe i bez prava na mirovinu mimo općih propisa (čl. 16.). Gotovo sve ove odredbe pretstavljaju novinu prema odgovarajućim propisima kaznenih zakona, koji su tada važili na pojedinim pravnim područjima naše države, i odlikuju se većom strogošću. Ali glavno pooštrenje odnosnih sankcija sadržava u sebi čl. 1. istoga zakona, prema kojemu su dobivali odmah obaveznu snagu oni propisi posebnoga dijela krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929., koji su imali za predmet najčešće i najvažnije slučajeve zloupotreba u službenoj dužnosti (§§ 133., 319., 371., 379., 384.—390., 395., 397. i 401.). Ovaj član je od naročitoga značaja za pravilno rješenje postavljenoga ovdje pitanja, jer iz jednostavnoga sravnjivanja u njemu sadržanih propisa s onima, koji su do tada bili još u važnosti prema pokrajinskim našim kaznenim zakonicima, vidi se, da su prvi mnogo stroži od potonjih i to kako u pogledu vrste i trajanja kazni tako i s obzirom na inkriminiranje nekih posebnih slučajeva zloupotrebe, koji su prema prijašnim zakonima ostajali nekažnjivi (n. pr. posluga novcem — § 379., koja prije nije bila, osim Srbije, posebno inkriminirana; primanje poklona predvidjeno u od. 2. § 384.; nepravilna naplata ili isplata novca — § 389.; saopćivanje službene tajne — § 401.).

II. — Gore istaknute pako malobrojne, ali ipak značajne specijalne odredbe zakona o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti daju oslonca mnogima, da ga smatraju kao lex specialis, koji nije izgubio važnosti ni onda, kada je krivični zakonik dobio obaveznu snagu, dok drugi opet baš u sadržaju čl. 1. toga zakona, koji ispunjava veći i, može se kazati, glavni dio istoga, nalaze opravdanje svome stanovištu, da taj zakon, osim ono naročitih odredaba, i nije ništa drugo nego prevremeno stavljanje na snagu propisa krivičnoga zakonika i to za vrijeme vacatio legis potonjega. Da vidimo sada, koje od ova dva oprečna gledišta je više opravdano i na zakonu osnovano.

Pristaše prvoga navode još u potkrepu svojih razloga, da je krivični zakonik donesen dana 27. siječnja 1929., dok je zakon o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti obnarodovan na dan 30. ožujka iste godine, pa da prema načelu »lex posterior derogat priori« ovaj zakon i nije mogao da izgubi svoju važnost stupanjem na snagu krivičnoga zakonika kao ni zakonika o sudskom krivičnom postupku.

Naprotiv, — svojim odredbama, u koliko se ove ne slažu s onima krivičnoga zakonika, on je zamijenio iste, tako da prve imaju i da-

Digitized by Google

lje da se primjenjuju uz ostale, nederogirane odredbe krivičnoga zakonika. Pozivaju se još i na propise od. 2. čl. 5. istoga zakona, kojim se za slučaj realnog sticanja naredjuje izdvajanje onih krivičnih djela, koja ne stoje u vezi sa jednim od djela pomenutih u čl. 1. i 3., kao i na ostale, nabrojene više specijalne odredbe istoga zakona.

U koliko pak zakon o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti sadržava još i neke odredbe formalno-pravne prirode različite od onih zakonika o sudskom krivičnom postupku od 16. veljače 1929., kako smo to gore već iznijeli (čl. 6., 8.—15.), i ovdje se pozivaju na načelo »lex posterior . . .«, kako bi dokazali važnost tih naročitih njegovih propisa i po stupanju na snagu ovog zakonika. Naglašuju pri tome ustanove §§ 53. i 105. uredbe od 21. studenoga 1929. o poslovnom redu za redovne krivične sudove, propisane od ministra pravde na osnovu člana 25. zakona od 16. veljače 1929 o stavljanju na snagu krivičnih zakona, kojima su stalno zadržane specijalne odredbe čl. 9. (o pravnoj pomoći) i čl. 8. (o postavljanju posebnih istražnih sudaca) zakona o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti, kao i ustanovljenje neke vrste zakonskog foruma delegationis (ili vanrednog foruma) u čl. 6. istoga zakona prije njegove izmjene zakonom od 10. kolovoza 1929. Ovo je ujedno i najjači argumenat formalno pravne prirode u dokaz toga, da taj zakon kao »lex specialis et posterior« važi još i sada, jer — zaista — da nije spomenute izmjene njegovog čl. 6., morao bi se postupak o svim krivičnim djelima istoga zakona voditi kod naročitih sudova, bez obzira na opće propise o stvarnoj i mjesnoj nadležnosti sudova.

Protivnici izloženoga stanovišta na to ističu, da je u čl. 5. zakona od 16. veljače 1929., kojim se stavljaju na snagu i uvode u život krivični zakonik i zakonik o sudskom krivičnom postupku, sadržana izričita odredba, da »stupanjem na snagu ovoga zakonika prestaju važiti... svi drugi zakoni, u koliko sadržavaju propise o krivičnim djelima, koji su predmet ovoga zakonika.« Kako pak glavni i najveći čl. 1. zak. o suzb. zloup. u sl. dužnosti i ne sadržava ništa drugo nego glavne propise o krivičnim djelima protiv službene dužnosti, koji su predmet krivičnog zakonika, to po sili čl. 5. označenoga uvodnoga zakona izgubio je važnost i zakon o suzb. zloupotreba u službenoj dužnosti osim odredaba člana 3, koji ima za predmet delictum sui generis, te čl. 11. i 16., kojima su predvidjene posebne sankcije. Toliko odnosno materijalnih propisa.

Što se pak tiče procesualnih propisa, član 9. istoga uvodnoga zakona ustanovljuje, da »kad ovaj zakonik o sudskom krivičnom postupku dobije obaveznu snagu, prestaju važiti . . . svi drugi zakoni, koji sadržavaju propise o postupku pred redovnim krivičnim sudovima, u koliko stoje u protivnosti s ovim zakonikom o sudskom krivičnom postupku.« Prema tome, a pošto je čl. 6. zakona o suzb. zloup. u službenoj dužnosti, kojim je bila ustanovljena nadležnost naročitih sudova, izmijenjen zakonom od 10. kolovoza 1929. tako, da je ustanovljena nadležnost redovnih sudova prema propisima općih zakona o sudskom krivičnom postupku, — prestali su važiti oni

Digitized by Google

propisi predmetnoga zakona, koji i u koliko stoje u protivnosti sa tim općim propisima. Uvaži li se sada sadržaj člana 7. zak. o suzb. zl. u sl. dužn. u vezi sa propisima čl. 8.—10. istoga zakona, vidjet će se, da ratio legis ovdje leži u zavodjenju savremenih načela modernoga procesnoga prava, kao što su: pronalaženje materijalne istine (čl. 9.) i slobodno sudačko uvjerenje čl. 10. od 2.), dok se je ustanovama člana 8. i čl. 10. od. 1. išlo za tim, da se obezbijedi što veći i sigurniji uspjeh u pravcu istih načela.

Potrebu donošenja ovih naročitih propisa iziskivala je okolnost, da neki od naših općih zakona o sudskom krivičnom postupku (od kojih su oni na području apelacionog suda u Skoplju i velikog suda u Podgorici i danas još na snazi) nisu poznavali nikako ili bar ne u dovoljnoj mjeri ta načela modernoga pravosudja. Pri tome se s pravom tvrdi, da istaknute specijalne odredbe i ne stoje, u suštini, u protivnosti sa propisima i načelima novoga krivičnoga postupka. Tako n. pr. ustanova člana 8. zak. o suzb. zloup. u služb. dužnosti (o postavljanju posebnih istražnih sudaca od strane pretsjednika suda) sasvim je u skladu sa odredbom § 10. t. 1. s. k. p., prema kojemu »za vršenje pripremnoga postupka o krivičnim djelima, za čije sudjenje je nadležan sudac pojedinac okružnoga suda ili okružni sud kao zborni . . ., postoji jedan ili više istražnih sudaca, koje odredjuje pretsjednik okružnoga suda . . .« Što se čl. 8. spomenutoga zak. traži za to još i odobrenje p r e t s j e d n i k a a p e l a c i o n o g a s u d a i naglašuje potreba postavljanja p o s e b n i h istražnih sudaca, sve ovo ne stoji ni u koliko u protivnosti sa zakonikom o sud. kriv. post., nego se javlja samo kao nadopuna i pojačanje jamstva, da će postupak u tim stvarima voditi najbolji i najiskusniji suci i to stalno, kako bi mogli da steku što veću vještinu u svojem poslu, a što sve potpuno odgovara važnosti i značenju ovakovih stvari u socijalno-političkom pogledu. Time se i objašnjava, da je zakonodavac ove specificirane odredbe zadržao i dalje propisom § 105. uredbe o poslov. redu za red. kriv. sudove. Unošenje pak ove odredbe u zakon o suzbijanju zloup. u služb. dužn. postaje nam jasno istorijskim tumačenjem. Treba samo da se sjetimo, da je ovaj zakon donešen 30. ožujka 1929., dakle — u vrijeme, kada novi sudski krivični postupak od 16. veljače 1929. nije još bio stupio na snagu, a kada su postojala čitava pravna područja, gdje nije ni bilo instituta istražnih sudaca u smislu toga postupka (Srbija i Crna Gora). Pošto i sada još imamo takova područja (apelacionoga suda u Skoplju i velikog suda u Podgorici), razumljivo je, da se ta odredba morala i dalje zadržati obzirom na ta područja, dok je na ostalim područjima ona izgubila značaj novine i naročitosti, čim je na njima stala na snagu odgovarajuća odredba novoga sudsk. kriv. postupka. Moglo bi se kazati, da je na ovim područjima ta odredba postala bespredmetnom, da nije istaknutoga malo prije njenoga značaja kao pojačane garancije u otpravljanju krivičnoga pravosudja.

Slično je i sa ustanovljenjem nadležnosti vijeća od tri suca u čl. 10. od 1. predmetnoga zakona. I ovdje je potreba donošenja ove odredbe bila izazvana istorijskim razlozima, jer u to vrijeme na spo-

Digitized by Google

menutim pravnim područjima nije još postojala takodjer ni institucija sudaca-pojedinaca, koji bi mogli da budu nadležni za sudjenje o krivicama zloupotreba u službenoj dužnosti, pa da se postigne jednobraznost u primjeni zakonskih propisa, moralo se je pribjeći ustanovljenju nadležnosti onoga foruma, koji je u to vrijeme postojao širom cijele države, a to su bila navedena vijeća. Pored toga je i u ovome slučaju došao do izražaja gore označeni motiv pojačanja garancija što savršenijega vršenja pravosudja, jer se po sebi razumije, da sud od trojice sudaca pruža više sigurnosti u ispravnu primjenu zakona nego li inokosni sud. O relativnom značaju nadležnosti suda u ovome smislu s pravom navodi prof. dr. Marković[2]): »Pošto je stvarna nadležnost ustanovljena u prvom redu u javnom interesu, koji traži, da krivična tvar dodje pred onaj sud, koji sastavom suda i postupkom pruža najviše garancije za pravičnost presude, to je nesumnjivi interes i države i stranaka samo u tome, da jednu težu krivičnu stvar ne sudi sud, koji je nadležan za lakše krivične stvari, a nikako i obrnuto, t. j. da jednu lakšu krivičnu stvar ne sudi sud, koji je nadležan za teže krivične stvari. Dokle u prvom slučaju nema garancija, da će teža stvar biti pravilno presudjena, dotle u drugom tih garancija ima čak i više, no što treba. Zato će u posljednjem slučaju rad i stvarno nadležnog suda vrijediti«.

A i sam nam zakonik o sudskom krivičnom postupku naredjuje u § 279., da sud šire kompetencije, kao što je vijeće u odnosu prema inokosnomu sudu, ako mu dospije na glavni pretres stvar, za koju bi bio nadležan sudac pojedinac bilo sreskoga bilo okružnoga suda, ne će je upućivati pred ove sudove, nego će je sam presuditi. Prema izloženome, dakle, ni ova druga specijalna ustanova zakona o suzb. zloup. u služb. dužn. u suštini ne stoji u protivnosti sa zakonikom o sud. kriv. post., nego samo pojačava i dovodi do preciznijeg izražaja opća načela, na kojima počivaju njegove odredbe. Uzme li se ipak, sa formalne strane, da su ove odredbe zakona o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti protivne odgovarajućim propisima zakonika o sudskom krivičnom postupku, mora se onda priznati, da prve, s obzirom na jasno i kategoričko naredjenje čl. 9. uvodnog zakona, citirano više, prestat će važiti tamo, gdje je stupio na snagu zakonik o sud. kr. post., jer nema dvojbe, da sudovi, pozvani za postupak prema odredbama zakona o suzb. zl. u sl. duž. (čl. 6. izmijenjeni), nisu nikakvi vanredni forumi, već r e d o v n i krivični sudovi, o kojima i govori spomenuti čl. 9. uv. zakona.

III. — Da su propisi zakona o suzb. zloup. u služb. dužnosti zaista imali svrhu i značaj samo prethodnog i unifikatorskog uvodjenja pojedinih odredaba krivičnog zakonika i zakonika o sud. kriv. post. u život, svjedoče najbolje, pored već istaknutoga sadržaja čl. 1. cit. zakona, ustanove čl. 10. od. 2. istoga zakona, koji donosi gotovo doslovce sadržaj §-a 274. s. k. p., i čl. 2. istoga zakona, čiji sadržaj je potrebno malo raščiniti.

[2]) »Udžbenik sudskog krivičnog postupka«.

Digitized by Google

Taj član naime u pogledu djela iz §§ 319., 371. i 395. kriv. zak. ograničuje važnost zakona o suzb. zloup. u službi. dužnosti propisom, da isti važi »samo u koliko je takovo djelo učinio državni službenik«.« Ova je odredba svakako iznimna, jer ne samo u protivnosti sa § 14. kr. zak. (kojemu je dana važnost propisom čl. 4. zak. o suzb. zloup. u službenoj dužnosti za krivična djela pomenuta u čl. 1. i 3. istog zakona, pa tako dakle i za ona iz §§ 319., 371. i 395. kr. zak.), nego i sa čl. 5. istoga zakona, kojim se ustanovljuje njegova važnost za sva ta djela »kako u pogledu izvršilaca tako i u pogledu potstrekača i pomagača, bili oni državni službenici ili druga lica«. Jasno je medjutim, da nijedno ispravno shvaćanje i tumačenje zakona ne može imati za pretpostavku, da se volja zakonodavca pogrješno i protivurječno izražava. Valja dakle toj pojavi potražiti objašnjenja u iznalaženju drugih, pravih razloga, koji su rukovodili zakonodavca, da stvori i dopusti takvu jednu prividnu protivurječnost. To objašnjenje nalazimo u samome sadržaju odnosnih propisa. Od pojma »državnoga službenika« zakonodavac razlikuje pojmove: tutora, staratelja ili vaspitača (u § 319.), odvjetnika i javnoga bilježnika, u koliko ovaj ne radi kao povjernik suda (u § 371.), te vjerskoga pretstavnika (u § 395.), dok u svim ostalim §§-ima, koji čine sadržaj člana 1. zak. o suzb. zloup. u službi. dužnosti, spominje samo državne službenike. Suprotno od ovoga u § 14. t. 3. kr. zak. daje se takva definicija pojmu »državnoga službenika«[3]), da se pod isti mogu svrstati pod izvjesnim okolnostima i sva malo prije nabrojena lica. Pa kada zakonodavac i pored ovoga ipak izdvaja iz one skupine samo »državne službenike« s time, da samo na njih protegne propise zakona o suzb. zloup. u službi. dužn., jasno je, da je time mogao samo htjeti, da privremeno, dok ne stupi na snagu opći krivični zakonik, ograniči primjenu nekih njegovih odredaba na onaj uži krug lica, kako bi učinio što uspješnijom primjenu novih zakonskih sankcija. Kada ne bi učinio ove iznimke, proširio bi krug lica odgovornih po propisima novog krivičnog zakonika odnosno zakona o suzb. zloup. u službi. dužnosti u tolikoj mjeri, da bi se izigrala i ona osnovna svrha, koju je imao ovaj potonji zakon, a ta je neodložno saniranje državne uprave suzbijanjem korupcije. Ne može se tek poprimiti, da su zakonom o suzb. zloup. u služben. dužnosti suspendovane odredbe §§ 319., 371. i 395. kr. zak. u pogledu ostalih tamo nabrojenih lica! A taj zaključak neminovno bi se morao poprimiti, kada bi se htjelo vidjeti u zakonu o suzb. zloup. u službi. dužnosti neki specijalni zakon, čiji propisi derogiraju one iz opsega krivičnoga zakonika.

IV. — Mnogobrojni i vrijedni tumačitelji naših novih krivičnih zakona, na žalost, ne bave se pitanjem, koje je predmet ove rasprave, i ne daju nikakova oslonca za njegovo ispravno rješenje. Što se pak tiče judikature, to se sudovi, pa i oni viši, razilaze u njegovoj ocjeni. Tako, dok je stol sedmorice, odj. B., u Zagrebu svojom presudom od

[3]) »lice koje... vrši po zakonskom ovlašćenju kakvu trajnu ili privremenu javnu službu«.

Digitized by Google

5. ožujka 1930. Kl. 353/29.[4]) izrekao uslovnu osudu protiv jednoga državnoga službenika zbog prestupa iz § 397. odj. 1. k. z., a u presudi od 21. svibnja 1930. Kre. 161/30.[5] zbog krivičnoga djela iz § 319. k. z. obrazlaže »nestašicom zakonskih uslova«, zašto se ne može na to djelo primijeniti propis § 65. k. z., (pri čemu se zadržava jedino na razlozima materijalno-stvarne prirode), — dotle je vrhovni sud u Sarajevu u čitavom nizu svojih presuda[6]) stao na stanovište, da se na djela zloupotrebe službene vlasti, koja su predvidjena u čl. 1. zak. o suzb. zloup. u služb. dužn., a učinjena od strane državnih službenika, ne može primijeniti uslovna osuda, jer da za ta djela važi ovaj potonji zakon, koji isključuje primjenu propisa §§ 65.—68. kr. z. odredbom svoga čl. 4.

Kratko sažeto imalo bi ovo drugo stanovište, s obzirom na izloženo, da glasi: Zakon o suzbijanju zloupotreba u službenoj dužnosti od 30. ožujka 1929. ima da se primjenjuje kao specijalni zakon u odnosu na državne službenike u užem smislu, koji odgovaraju zbog djela, spomenutih u čl. 1. i 3. toga zakona, dok u pogledu ostalih djela zloupotrebe službene dužnosti, predvidjenih u krivičnom zakoniku od 27. siječnja 1929., važi i za njih ovaj potonji, naravno — u koliko je blaži od prijašnjih zakona (§ 2. kr. z.).

Prvo pak i — po mojem skromnom mišljenju — ispravnije stanovište stola sedmorice mora se formulisati ovako: Stupanjem na snagu krivičnoga zakonika od 27. siječnja 1929. imaju da se primjenjuju njegove odredbe, sa ograničenjem § 2. kr. z., na sva djela zloupotrebe u službenoj dužnosti pa tako i na ona iz čl. 1. zak. o suzb. zloup. u služb. dužn., jer ovaj zakon sadržava propise o krivičnim djelima, koja su predmet krivičnog zakonika, te je stupanjem na snagu ovoga zakonika izgubio svoju važnost za ta djela, dok na djela označena u čl. 3. zak. o suzb. zloup. u služb. dužnosti imaju se primjenjivati odredbe potonjega zakona kao specijalnoga.

---

[4]) Objavljenom u broju 4. »Mjesečnika« za god. 1930., str. 180.

[5]) Objavljenoj u br. 7—8. »Mjesečnika« za istu godinu, str. 363., gdje se doslovce veli: »Optuženik nije naknadio općini štetu, počinjenu krivičnim djelom, niti je priznao svoju krivicu, jer je kušao, da na drugoga prebaci odgovornost zbog utaje. Optuženik se prema svojoj obrani nakon obveze »24. rujna 1928.« nije izjavljivao ni pripravnim, da naknadi počinjenu štetu, pače je neizravno poricao i važnost rečenoj svojoj obvezi. Njegovo ponašanje nakon počinjenoga krivičnoga djela ne odaje kajanje, niti se je trudio, da popravi posljedice djela. Radi toga kazna odmjerena optuženiku u pobijanoj presudi odgovara stepenu njegove krivične odgovornosti. Zbog nestašice zakonskih uslova ne može se primijeniti ni propis § 65. k. z. Prema tome nije osnovan ni priziv protiv mjere kazna«.

[6]) Npr. Kre 72/32.

Digitized by Google

Da li je derogiran § 2. zakona o upotrebi i opće pogibeljnom rukovanju sa eksplozivnim stvarima od 27. V. 1885. (l. d. z. br. 184.)

Napisao dr. M. L., sudac.

Na pravnom području bivše pokrajine Dalmacije upotreba i opće pogibeljno rukovanje sa ekplozivima je bilo uredjeno zakonom od 27. svibnja 1885. (d. z. l. br. 134. Propisi ovoga zakona su nalazili često primjenu pred kotarskim sudovima. Za svaku prijavu protiv ribara, koji su upotrebljavali dinamit. loveći ribu, se je primjenjivao § 2. toga zakona, koji je odredjivao. da svaki, »koji, kršeći § 1., proizvodi. stavlja u trgovinu, uvozi ili p o s j e d u j e bez dozvole vlasti eksplozivne tvari, čini prekršaj i da se kažnjava zatvorom od 14 dana do 6 mjeseci, sa kojim se može spojiti globa od 10 do 300 fiorina«. Pošto se je propis § 2. o p o s j e d o v a n j u primjenjivao na ribare-dinamitaše, to je ovaj zakon u praksi dobio naziv »dinamitaški zakon«.

U ostalim paragrafima ovoga zakona nalaze se već teža krivična djela, za koja je propisana kazna teške tamnice, pa čak i smrti. Propisi, koji se nalaze u ovom zakonu, su bili ušli u naše nove krivične zakone, tako § 3. je glasio: »Čini naznačeni u § 2. sačinjavaju prestup, ako konkuriraju okolnosti, koje involviraju opasnost za tudju imovinu, zdravlje ili život«. Kazna je strogi zatvor od 3 mjeseca do 3 godine, s kojim se može spojiti globa od 100 do 1000 fiorina«, dok § 192., alinea I. i II. k. z. glasi: »Ko kakovom rasprskavajućom materijom iz nehata prouzrokuje opasnost za život koga lica ili opasnost u većem obujmu za tudju imovinu, kaznit će se zatvorom najmanje mjesec dana, ako je učinilac time doveo u opasnost život više lica, kaznit će se strogim zatvorom.«

Jednostavnim poredjenjem ovih dvaju paragrafa jasna je velika sličnost i ujedno derogiranje § 3. l. c. sa propisom § 192. k .z.

§ 4. l. c. je glasio: »Ko namjerno upotrebljujući eksplozivne tvari kao eksplozivna sredstva stavlja u opasnost tudju imovinu, zdravlje ili život, počinja zločin i bit će kažnjen teškom tamnicom sa 5 do 10 godina, a ako je sa time prouzrokovana tjelesna povreda ili škoda imovine u većem obujmu bit će kažnjen teškom tamnicom od 10 do 25 godina. Ako je od akcije uzrokovana smrt jedne osobe, morat će se izreći teška tamnica doživotna, ako je počinitelj mogao predvidjeti ovaj dogodjaj, bit će kažnjen smrću.« Dok § 191. našega novoga k. z. glasi: »Ko kakovom rasprskavajućom materijom prouzrokuje opasnost za život koga lica ili opasnost u većem obujmu za tudju imovinu, kaznit će se robijom do 10 godina. Ako je time učinilac prouzrokovao opasnost za više ljudi, kaznit će se robijom najmanje 3 godine. — Ako je uslijed toga kakovo lice život izgubilo ili teško povrijedjeno, a učinilac je to mogao da predvidi, kaznit će se smrću ili vječitom robijom ili robijom najmanje 10 godina.«

I samo površno usporedjivanje ovih dvaju paragrafa mora da nas dovede do zaključka, da je naš zakonodavac propisom § 191. k. z. imao pred očima propis § 4. l. c. Ovo se jednako vidi iz § 6. l. c. i § 193. k. z., koji

Digitized by Google

propisuju kazne za onoga, koji »pravi i nabavlja rasprskavajuće materije i orudje za njihovo spravljanje«, »drugome ih predaje i ako zna, da su odredjene za izvršenje zločina«. Gornje riječi se nalaze podjednako u jednom i drugom paragrafu, pak je jasno, da je naš zakonodavac prepisao propis § 6. l. c. davši mu izmjene, koje odgovaraju vremenu.

Gotovo jednak propis nalazi se i u čl. 16. zakona o zaštiti javne bezbjednosti od god. 1929.

Prema izloženomu je i suviše jasno, da su propisi zakona od 27. svibnja 1885., sadržani u njegovim §§ 3., 4. i 6., ušli u naše krivične zakone, te da su derogirani obzirom na propis čl. 5. i 6. zakona, kojim se stavljaju na snagu i uvode u život krivični zakon i t. d. od 16. veljače 1929.

I dok je jasno, da je veliki dio ovoga zakona prestao važiti obzirom na propis čl. 5. zakona, kojim se stavlja na snagu i uvodi u život krivični zakon, dotle se još uvijek drži, da ostaje na snazi § 2. l. c., a njegov se život i primjena opravdava pozivom na zakon od 31. prosinca 1929. o povremenom produženju važnosti zakonskih propisa o kažnjavanju prekršaja. (Sl. N. br. 307./CXXXI.).

Kako je navedeno, zakon od 27. svibnja 1885. nosi već u naslovu označeni naziv, ali u svojem § 1. ot. I. glasi: »Samo sa dozvolom vlasti se mogu proizvoditi eksplozivne tvari, stavljati ih u trgovinu, p o s j e d o v a t i ih i uvažati ih na teritorij, na kojem važi ovaj zakon«. Baš pitanje proizvodnje, uvoza i izvoza te prodaje baruta, eksploziva i ostalih rasprskavajućih smjesa, municije i orudja je uredjeno zakonom istog imena od 21. rujna 1929. (Sl. N. 30. rujna 1929., br. 228/XCII.). Odredba § 1. ot. 1. l. c. je više manje jednaka onoj § 1. zakona o proizvodnji eksploziva, sa jedinom razlikom, što naš zakon poznaje i z v o z, dok stari austrijski zakon govori i o p o s j e d u.

Kao što je zakon od 27. svibnja 1885. u svojem § 2. odredio kaznene sankcije za prekršitelje odredaba § 1. l. c., tako je jednako i naš zakonodavac u §-u 8 zakona o proizvodnji itd. eksploziva odredio: »Ko neovlašteno i z r a d j u j e i s t a v l j a u p r o m e t oružje, municiju i njihove dijelove, barut, štapine, eksplozive i ostale rasprskavajuće smjese, ili sam prepakuje originalna zakovanja baruta i eksploziva, izradjenih u državnim barutanama, kao i onaj, koji ovakove materijale svjesno kupuje, prodaje, prenosi ili u ovim radnjama ma na koji način svjesno učestvuje, kaznit će se po propisu čl. 15. zakona od 6. ožujka 1929. o zaštiti javne bezbjednosti, koji odredjuje novčanu kaznu od 10.000 do 100.000 dinara.

Usporedjujući gornji propis sa § 2. l. c., vidi se odmah, da se ovaj nalazi potpuno utopljen u gornjem propisu, jedino što ovaj ne poznaje riječ p o s j e d u j e, koja se nalazi u § 2. l. c. Prema tome, prihvati li se teza, da je propis § 2. još uvijek na snazi, mora se priznati, da vrijedi jedino radi j e d n e j e d i n e r i j e č i, koju naš zakonodavac nije primio ni u jedan od naših triju gore citiranih zakona, nego bi prema tvrdnji nekih ta riječ morala dati materijala našemu novomu zakonu o istupima, pak bismo imali jedan kuriozum, da su za zaštitu pravnog dobra, koje je štitio j e d a n zakon, sada nužna ništa manje nego č e t i r i.

Kod pitanja, da li je neki zakon derogiran ili ne, nije pitanje u tome,

Digitized by Google

da li bi se propisi novoga zakona mogli potpuno pokriti sa propisima staroga, niti je pitanje u tome, da li je novi zakon — što no se kaže — progutao stari, nego iz samoga duha zakona treba zaključiti, da li je zakonodavac htio ostaviti na snazi bilo čitav ili bilo koju odredbu staroga zakona. Pošto je pitanje eksplozivnih materija kod nas normirano sa tri zakona, te je čak gotovo čitav stari gore citirani zakon ušao u propise naših zakona, jasno je, da je već samim ovim, a pogotovo izričitom odredbom čl. 5. uvodnoga zakona za krivični zakon, kojom prestaju važiti stupanjem na snagu ovoga zakona svi drugi zakoni, u koliko sadržavaju propise o krivičnim djelima, koji su predmet ovoga zakona, derogiran č i t a v z a k o n od 27. svibnja 1885., kojemu su prije stupanja na snagu novih zakona odredbe § 2. bile tek jedan neznatni dio. Medjutim na osnovu propisa § 14. zakona o proizvodnji itd. eksploziva očito se vidi, da su derogirane odredbe § 2. l. c.

Ipak bi se moglo reći, da već samo posjedovanje eksplozivnih materija tvori jedno istupno djelo, pak da je sigurno, da će zakon o istupima sadržavati propis o posjedovanju eksploziva, a dok taj zakon ne stupi na snagu, da važi propis (zapravo samo jedna riječ) § 2. l. c. obzirom na zakon o produženju važnosti zakonskih propisa o kažnjavanju prekršaja.

Medjutim ova argumentacija nije točna, jer zakonodavac jednostavno n i j e h t i o kažnjavati slična djela, u koliko ne prestavljaju u sebi nešto kažnjivo po već postojećim propisima, a na to nas upućuje ovo:

Po zak. od 27. svibnja 1885., koji je bio donesen u sredjenim normalnim prilikama, već samo posjedovanje eksploziva bez dozvole vlasti je bilo kažnjivo kao prekršaj prilično osjetljivom kaznom od 14 dana do 6 mjeseci, sa kojom se je mogla spojiti i novčana kazna. Nevjerojatno je pak, da bi se danas — u poslijeratnim prilikama — ovakovo djelovajne imalo kažnjavati kao istup, da je zakonodavac h t i o njegovo kažnjavanje.

Naš zakonodavac u zakonu od 14. lipnja 1928. o držanju i nošenju oružja, koji je preinačen uredbom od 15. veljače 1929., predvidja i s t u p n a d j e l a, dok u čl. 29., 31., 33. i 34. predvidja baš slučajeve nepovlasnog p o s j e d o v a n j a oružja. Da je naš zakonodavac hotio kažnjavati čak i istupno jednostavno nedopušteno posjedovanje eksplozivnih materija, to bi on bio za ovaj slučaj predvidio kaznu u zakonu o proizvodnji itd. eksploziva.

Obzirom na gornje, jedina bi pretpostavka opstojala, da je naš zakonodavac z a b o r a v i o učiniti propis o nedopuštenom posjedovanju eksploziva, ali nelogičnost i apsurdnost slične tvrdnje je i suviše očita. Iz činjenice, da naši zakoni ne poznaju delikta radi neovlaštenoga posjedovanja eksplozivnih materija, nipošto se prema izloženomu ne može zaključiti, da bi se primjenom zakona o produženju zakonskih propisa o kažnjavanju istupa moglo još uvijek primjenjivati § 2. l. c. Nego, pošto naši zakoni ne poznaju takov delikt, a zakon od 27. svibnja 1885. je u cjelini derogiran, to, ako neko i posjeduje eksplozivne materije, ne će biti samo zbog toga posjedovanja na osnovu propisa § 2. l. c. kažnjen, u koliko se u njegovu djelovanju ne nazru kakova druga krivična djela, dok je samo lovljenje ribe eksplozivom, kod čega je zakon od 27. svibnja 1885. nalazio najčešću primjenu, uredjeno posebnim zakonom o pomorkom ribolovu, gdje se takovo lovljenje smatra istupom i kao takovo takodjer kažnjava po nadležnim pomorskim vlastima.

Digitized by Google

Zakon o dužnosti jamstva željeznice i potreba njegove preinake

Napisao K o l a r G j u r o, šef prav. odsjeka direkcije drž. željeznica u Zagrebu

Literature o zakonu o dužnosti jamstva željeznice u nas nema. Razlog je tome rijetkost ovakovih pravnih slučajeva, ma da su oni obično pravno veoma zanimljivi. Potreban je naročiti studij za pravilno shvaćanje duha toga zakona, koji donosi nove delikatne pojmove i otstupa od osnovnih načela općega gradjanskog zakona u pitanju naknade štete. To će biti razlozi, zašto se i u sudskoj praksi mnogo griješi u njegovom primjenjivanju. Potonje, kao i mane zakona, koji su na snazi u našoj državi, povod su nižemu razmatranju, kojim će se, kad za to nastupi vrijeme, olakšati posao oko unificiranja četiri razna zakona u našoj državi.

Ti su: austrijski od 5. III. 1869. (l. d. z. br. 27.) za područje bivše Slovenije i Dalmacije, madjarski zak. čl. XVIII:1874. za područje bivše Vojvodine i Medjimurja, hrvatski od 8. XII. 1877. (Zbor. br. 71.) za područje bivše Hrvatske i Slavonije i srpski od 21. IV. 1885. (Zbor. br. 41) za područje bivše Srbije. Ostali krajevi države nemaju zakona o dužnosti jamstva željeznice, nego se jamstvo prosudjuje po propisima općega gradjanskog zakona.

Od ovih zakona najstariji je austrijski. Iza njega donesen je madjarski, kome je donekle kao uzor služio njemački od 7. VI. 1871. (R. G. Bl., S. 207-209.). Hrvatski je priredjen po austrijskom i madjarskom uzoru, a srpski se gotovo sasvim priklonio njemačkomu uzoru, prvobitnomu tekstu iz god. 1871. Današnji su tekstovi tih zakona sa kasnijim izmjenama (austriskog i njemačkog):

1. a u s t r i j s k o g a :

§ 1. Wenn durch eine Ereagnung im Verkehre einer mit Anwendung von Dampfkrakt betriebenen Eisenbahn (jetzt überhaupt einer »mit Anwendung einer elementaren Kraft betriebenen Eisenbahn«: Ges. vom 12. VII. 1902. R. G. Br. Nr. 147) die körperliche Verletzung oder die Tötung eines Menschen herbeigeführt wird, so wird stets vermutet, dass die Ereignung durch ein Verschulden der Unternehmung oder derjenigen Personen eingetreten ist, deren sie sich zur Ausübung des Betriebes bedient. Das Verschulden dieser Personen hat die Unternehmung ebenso, wie ihr eigenes Verschulden durch Leistung des Ersatzes nach Massgabe der §§ 1325 bis 1327 des A. B. G. B. zu vertreten.

§ 2. Von dieser Ersatzleistung wird die Unternehmung nur dann und nur in dem Masse befreit, als sie beweist, dass die Ereignung durch einen unabwendbaren Zufall (höhere Gewalt, vis major), oder durch eine unabwendbare Handlung einer dritten Person, deren Verschulden sie nicht zu vertreten hat, oder durch Verschulden des Beschädigten verursacht wurde. Eine von der Unternehmung im vorhinein angekündigte oder mit ihr vereinbarte Ablehnug oder Einschränkung dieser Ersatzpflicht ist ohne rechtliche Wirkung.

§ 3. Klagen auf Ersatzleistung, welche auf Grundlage dieses Gesetzes wegen Ereignungen, die der Wirksamkeit desselben nachgefolgt sind, erho-

Digitized by Google

ben werden, gehören nach Wahl des Klägers vor das Handelsgericht, in dessen Sprengel die geklagte Unternehmung ihren Sitz hat oder die Ereignung eingetreten ist.

Über dieselben ist summarisch zu verhandeln und können mehrere Kläger Ersatzansprüche, welche in derselben Ereignung ihren Grund haben, in derselben Klageschrift geltend machen.

2. njemačkoga:

§ 1. Wenn bei dem Betriebe einer Eisenbahn ein Mensch getötet oder körperlich verletzt wird, so haftet der Betriebsunternehmer für den dadurch entstandenen Schaden, sofern er nicht beweist, dass der Unfall durch höhere Gewalt oder durch eigenes Verschulden des Getöteten oder Verletzten verursacht ist.

(§ 2. je ovdje ispušten jer se odnosi na rudnike, fabrike, kamenolome i rovove.)

§ 3. Im Falle der Tötung ist der Schadenersatz (§§ 1. und 2.) durch Ersatz der Kosten einer versuchten Heilung sowie des Vermögensnachteils zu leisten, den der Getötete dadurch erlitten hat, dass während der Krankheit seine Erwerbsfähigkeit aufgehoben oder gemindert oder eine Vermehrung seiner Bedürfnisse eingetreten war. Der Ersatzpflichtige hat ausserdem die Kosten der Beerdigung demjenigen zu ersetzen, dem die Verpflichtung obliegt, diese Kosten zu tragen.

Stand der Getötete zur Zeit der Verletzung zu einem Dritten in einem Verhältnisse, vermöge dessen er diesem gegenüber kraft Gesetzes unterhaltspflichtig war oder unterhaltspflichtig werden konnte, und ist dem Dritten infolge der Tötung das Recht auf den Unterhalt entzogen, so hat der Ersatzpflichtige dem Dritten insoweit Schadenersatz zu leisten, als der Getötete während der mutmasslichen Dauer seines Lebens zur Gewährung des Unterhalts verpflichtet gewesen sein würde. Die Ersatzpflicht tritt auch dann ein, wenn der Dritte zur Zeit der Verletzung erzeugt, aber noch nicht geboren war.

§ 3a. Im Falle einer Körperverletzung ist der Schadenersatz (§§ 1 und 2) durch Ersatz der Kosten der Heilung sowie des Vermögensnachteils zu leisten, den der Verletzte dadurch erleidet, dass infolge der Verletzung zeitweise oder dauernd seine Erwerbsfähigkeit aufgehoben oder gemindert oder eine Vermehrung seiner Bedürfnisse eingetreten ist.

§ 4. War der Getötete oder Verletzte unter Mitleistung von Prämien oder anderen Beiträgen durch den Betriebsunternehmer bei einer Versicherungsanstalt, Knappschafts, Unterstützung, Kranken oder ähnlichen Kasse gegen den Unfall versichert, so ist die Leitung der letzteren an den Ersatzberechtigten auf die Entschädiugng einzurechnen, wenn die Mitleistung des Betriebsunternehmers nicht unter einem Drittel der Gesamtleistung beträgt.

§ 5. Die in den §§ 1 und 2 bezeichneten Unternehmer sind nicht befugt, die Anwendung der in den §§ 1 bis 3a enthaltenen Bestimmungen zu ihrem Vorteil durch Verträge (mittels Reglements oder durch besondere Übereinkunft)im voraus auszuschliessen oder zu beschränken.

Vertragsbestimmungen, welche dieser Vorschrift entgegenstehen, haben keine rechtliche Wirkung.

Digitized by Google

§ 6. (Ukinuto od 1. X. 79. § 13, rast. 2., toč. 3. U. Z. Gr. p. p.)

Das Gericht hat über die Wahrheit der tatsächlichen Behauptungen unter Berücksichtigung des gesamten Inhalts der Verhandlungen nach freier Überzeugung zu entscheiden.

Die Vorschriften der Landesgesetze über den Beweis durch Eid, sowie über die Beweiskraft öffentlicher Urkunden und gerichtlicher Geständnisse bleiben unberührt.

Ob einer Partei über die Wahrheit oder Unwahrheit einer tatsächlichen Behauptung noch ein Eid aufzulegen, sowie ob und inwieweit über die Höhe des Schadens eine beantragte Beweisaufnahme anzuordnen oder Sachverständige mit ihrem Gutachten zu hören, bleibt dem Ermessen des Gerichts überlassen.

§ 7. Der Schadenersatz wegen Aufhebung oder Minderung der Erwerbsfähigkeit und wegen Vermehrung der Bedürfnisse des Verletzten sowie der nach § 3 Abs. 2 einem Dritten zu gewährende Schadenersatz ist für die Zukunft durch Entrichtung einer Geldrente zu leisten.

Die Vorschriften des § 843 Abs. 2 bis 4 des Bürgerlichen Gesetzbuchs und des § 708 Nr. 6 der Zivilprozessordnung finden entsprechende Anwendung. Das gleiche gilt für die dem Verletzten zu entrichtende Geldrente von der Vorschrift des § 850 Abs. 3 und für die dem Dritten zu entrichtende Geldrente von der Vorschrift des § 850 Abs. 1 Nr. 2 der Zivilprozessordnung.

Ist bei der Verurteilung des Verplichteten zur Entrichtung einer Geldrente nicht auf Sicherheitsleistung erkannt worden, so kann der Berechtigte gleichwohl Sicherheitsleistung verlangen, wenn die Vermögensverhältnisse des Verpflichteten sich erheblich verschlechtert haben; unter der gleichen Voraussetzung kann er eine Erhöhung der in dem Urteile bestimmten Sicherheit verlangen.

§ 7a. (Preinačeno naredbom od 24. IX. 23. R. G. Br. I.)

Der Unternehmer haftet im Falle des § 7 Abs. 1 nur bis zu einer Jahresrente von fünfzig Millionen Mark.

Bei wesentlicher Änderung der wirtschaftlichen Verhältnisse kann die Reichsregierung mit Zustimmung des Reichsrats den Höchstbetrag anderweitig festsetzen.

§ 8. Die Forderungen auf Schadenersatz (§§ 1 bis 3a) verjähren in zwei Jahren von dem Unfall an. Gegen denjenigen, welchem der Getötete Unterhalt zu gewähren hatte (§ 3 Abs. 2), beginnt die Verjährung mit dem Tode. Im übrigen finden die Vorschriften des Bürgerlichen Gesetzbuchs über die Verjährung Anwendung.

§ 9. Die gesetzlichen Vorschriften, nach welchen ausser den in diesem Gesetze vorgesehenen Fäller der Unternehmer einer in den §§ 1, 2 bezeichneten Anlage oder eine andere Person, insbesondere wegen eines eigenen Verschuldens, für den bei dem Betriebe der Anlage durch Tötung oder Körperverletzung eines Menschen entstandenen Schaden haftet, bleiben unberührt.

§ 10. Die Bestimmungen des Gesetzes, betreffend die Errichtung eines obersten Gerichtshofes für Handelssachen, vom 12. Juni 1869, sowie die Ergänzungen desselben werden auf diejenigen bürgelichen Rechtsstreitigkeiten ausgedehnt, in welchen durch die Klage oder Widerklage ein Anspruch auf

Digitized by Google

Grund des gegenwärtigen Gesetzes oder der in § 9 erwähnten landesgesetzlichen Bestimumngen geltend gemacht wird.

3. madjarskoga:

§ 1. Ako netko pri radnji željeznice, makar još i nepredane javnom prometu, izgubi život ili pretrpi tjelesnu povredu, za štete time uzrokovane odgovorno je dotično željezničko pothvatništvo, osim ako ono dokaže, da je smrt ili tjelesnu povredu uzrokovao neotklonjivi dogadjaj (vis major), ili neotklonjivo djelo nekog trećeg lica, koje željezničko pothvatništvo nije moglo spriječiti, ili pak vlastita krivica preminuloga, odnosno ozlijedjenoga.

(Ostale su odredbe ovdje ispuštene, jer se podudaraju s niže navedenim odredbama hrvatskoga zakona).

4. hrvatskoga:

§ 1. Ako se radnjom željeznice, makar i javnom prometu još nepredane, sluči dogodjaj, s kojega čovjek umre ili bude ranjen, predmnijeva se uvijek, da se je dogodjaj slučio krivnjom pothvatništva, ili onih osoba, koje je pothvatništvo kod željezničke radnje bud stalno, bud privremeno umjestilo, ter je ono dužno naknaditi štetu tim prouzročenu.

§ 2. Pothvatništvo oprošteno je dužnosti otštete, ako dokaže, da se je dogodjaj slučio neotklonjivim slučajem sile veće (vis major) ili neotklonjivim djelom treće osobe, za krivnju koje ono ne odgovara, ili krivnjom samoga oštećenika.

§ 3. U slučajevima § 1. dužno je pothvatništvo:

1. ako je tko ranjen, namiriti troškove njegova liječenja i naknaditi mu štetu, koju uslijed tjelesne ozljede trpi tim, što je bud za uvijek, bud za vrijeme postao nesposobnim privrediti, ili što je privredna njegova snaga oslabila;

2. ako je tko umro, naknaditi ne samo štetu, navedenu u prediduću točki, i namiriti pogrebne troškove, već k tomu uzdržavati i odgojiti onoga, kojega je usmrćenik, izpunjujuć zakonom naloženu mu dužnost, u istinu uzdržavao i odgajao.

§ 4. Pogodba ili objave, kojima se unaprijed dokida ili steže dužnost otštete, naložene pothvatništvu ovim zakonom, ne imadu pravne moći.

§ 5. Sudac ima po svojem razboru, ocjeniv dotične okolnosti, ustanoviti otštetnu svotu i odlučiti, da li je pothvatništvo dužno dati sigurnost, na koji način i do koje svote.

Ako stranke ne ugovore inako, imade sudac otštetu za gubitak ili oslabljenje privredne snage, pa i oštetu troškova za uzdržavanje i troškova odgojnih, dosuditi u godišnjoj renti, koja će se unaprijed svakoga mjeseca plaćati.

§ 6. Obvezano željezničko pothvatništvo ovlašteno je poslije, kako sud pravomoćnom osudom odmjeri godišnju rentu, zahtijevati, da se ista obustavi, ili obali, ako uzmogne dokazati, da su se bitno promijenile okolnosti, koje su za odmjeru rente bile mjerodavne.

I oštećenik ovlašten je tražiti, da se po sudu pravomoćno jur odmjerena godišnja renta povisi, ili da se obustavljena i opet u tečaj stavi, ako uzmogne dokazati, da su se bitno promijenile okolnosti, koje su bile mjerodavne za odmjeru, umanjenje, dotično za obustavu rente.

Digitized by Google

§ 7. Ovaj zakon ostavlja netaknuto pravo zavrate, pristojeće željezničkim pothvatništvima proti organima, koji odgovaraju za nezgode na željeznicama.

§ 8. Za tužbe radi otštete, koje se temelje na ovom zakonu, nadležan je onaj trgovački sud, u okolišu kojega se je slučila nezgoda.

I više tužitelja mogu jednom tužbom tužiti pothvatništvo na otštetu, ako otštetne njihove tražbine izviru iz jednoga te istoga dogodjaja.

Parnice povedene uslijed ovakovih tužaba, raspravljaju se po propisima usmenoga postupka (§§ 30—50. gradjanskog parb. postupnika).

§ 9. Tražbine radi otštete zastaruju u roku od tri godine. Rok taj računa se od dana nezgode, a u slučaju smrti oštećenikove od dana, kojega je umro.

§ 10. Ovaj zakon ne lišava kreposti one zakone i propise, koji se tiču kazne zločinstva ili krive nepomnje.

§ 11. Za naknadu štete, nepredvidjene u § 1. ovoga zakona, ostaju nadalje u kreposti postojeći zakoni i propisi.

§ 12. Nazočni zakon stupa u krepost danom, kojega bude proglašen u zborniku, a provedba njegova povjerava se banu.

5. s r p s k o g a :

Član 1. Ako pri željezničkom saobraćaju koje lice pogine, ili bude tjelesno povrijedjeno, preduzimač željezničkog saobraćaja odgovarat će za štetu, koja otuda proizadje, u koliko ne dokaže, da se nesrećni slučaj dogodio uslijed više sile, ili zbog sopstvene krivice poginuloga ili povrijedjenoga.

U željeznički saobraćaj dolazi i sprema za vozidbu.

Član 2. Šteta se naknadjuje:

1. u slučaju, kad tko pogine, naknadom troškova oko pogreba i liječenja, ako je umrli prije smrti i liječen bio, kao i naknadom za gubitak zarade, što ga je umrli pretrpio za vrijeme svojega bolovanja.

Ako je poginuli u vrijeme svoje smrti po zakonu dužan bio, da koga izdržava, onda ovaj može tražiti naknadu u onolikoj mjeri, u kolikoj se smrtnim slučajem lišava izdržavanja.

2. u slučaju tjelesne povrede, naknadom troškova oko liječenja i štete u zaradi, u koliko je za rad nesposoban postao.

Član 3. Ako je za poginuloga i povrijedjenoga, koji je za slučaj u čl. 1. osiguran bio, preduzimač željezničkog saobraćaja uplaćivao i bar jednu trećinu cijele premije uplatio kod kakvog osiguravajućeg zavoda, onda u slučaju naknade, preduzimač željezničkog saobraćaja ima toliko manje da plati za štetu, koliko osiguravajući zavod odgovarao bude osiguranome za tu naknadu.

Član 4. Odgovornost preduzimača željezničkog saobraćaja (čl. 1.) ne može se mijenjati ugovorom (pravilnikom ili drugom kakvom pogodbom). Svaki takav ugovor ne vrijedi.

Član 5. Stvarna pitanja sud će ocjenjivati po svom nahodjenju prema svima islijedjenim okolnostima.

Za zakletve i isprave kao dokazna sredstva vrijede propisi zakona o postupku sudskom i gradjanskim parnicama.

Količinu štete će odmjeravati sud takodjer po svom nahodjenju, a može narediti i vještačku ocjenu.

Digitized by Google

Član 6. Prema svima okolnostima sud će po svome nahodjenju suditi o količini štete kao i o tome, da li će se, na koji način i u koliko da obezbijedi dosudjena naknada i izdržavanje. Ovo izdržavanje može se dosudjivati u vidu godišnjeg uživanja, ako se strane ne slože na odsječnu sumu jedamput za svagda.

Obvezani može u svako vrijeme da traži ukidanje ili smanjenje dosudjenog godišnjeg izdržavanja, ako se medjutim znatno izmijeni stanje i okolnosti, koje su uslovljavale dosudu ili količinu izdržavanja. Isto tako može i povrijedjeni, dok mu pravo ne zastari da traži, da mu se uveća godišnje izdržavanje, ili da mu se ukinuto ili smanjeno izdržavanje povrati, ako se znatno izmijene okolnosti, koje su bile od rješavajućeg značaja za dosudjivanje, smanjivanje ili ukidanje toga izdržavanja.

Oštećeni može i naknadno da traži obezbjedjenje ili uvećanje dosudjenog mu obezbjedjenja za izdržavanje, kad pokaže, da je obavezani medjutim pretrpio u imovnom stanju znatne štete.

Član 7. Tražbina naknade za štetu (čl. 1.) zastaruje za dvije godine od dana nesrećnog slučaja. Protivu onoga, kome je poginuli davao izdržavanje (odjeljak drugi točke prve čl. 2), zastarjelost počinje da teče od dana smrti. Zastarjelost kazana teče od istoga dana i protivu maloljetnika i onima po gradjanskom zakonu podobnim licima, koja imaju svoga zakonskog zastupnika sa isključenjem prava postavljenja u predjašnje stanje.

Član 8. Propisi gradjanskog zakona, po kojima, izvan slučaja predvidjenih članom 1. ovoga zakona, preduzimač željezničkog saobraćaja ili drugo koje lice odgovara za štetu u slučajevima smrti ili tjelesne povrede sopstvenom njihovom krivicom proizvedenim, ostaju u važnosti.

Odredbe čl. 2., 3., 5. i 7. ovoga zakona važe i za ove slučajeve, ne potirući ovim propise gradjanskog zakonika, po kojima bi oštećeni imao pravo na veću naknadu...

*

I. — Zakon o dužnosti jamstva željeznice je donesen, da se olakša položaj oštećenika, jer su odredbe u §§ 1296. i 1313. o. g. z. tužioca redovno dovodile u nemoguć položaj, da može s uspjehom tužiti. Radi opasnosti, spojene s prevoženjem željeznicom, morali bi — bez toga zakona — stradali većinom i nadalje ostati bez pravne zaštite.

Za razumijevanje zakona o dužnosti jamstva željeznice potrebno je poznavanje pojmova: željeznica, saobraćaj, radnja, dogodjaj.

Ž e l j e z n i c a. — U raznim zakonima nije istovjetan pojam željeznice. Dok se po austrijskom zakonu pod željeznicom razumijeva pothvatništvo za prevoženje osoba ili robe u prevoznim sredstvima, koja se na šinjama pokreću elementarnom silom, po njemačkom zakonu nije za njezin pojam potrebna elementarna sila. Madjarski, hrvatski i srpski zakon priključili su se u tome pravcu njemačkomu.

Razlika je u austrijskom i ostalim navedenim zakonima, da li se prevoženje osoba ili robe na šinama vrši samo elementarnom silom, (para, elektrika, teža) ili i drugom kojom silom (konjskom, ručnom).

Digitized by Google

S a o b r a ć a j i r a d n j a. — Wachtel[1]) i Ehrenzweig[2]) ne razumijevaju pod »s a o b r a ć a j e m« samo prevoženje osoba ili robe, nego i održavanje pruge, njezino nadziranje, službu otpravljanja vlaka i službu u radionici. Ehrenzweig kaže: Pojam saobraćaja je nešto uži od radnje, jer pod radnju spadaju i poslovi, koji su sasvim udaljeni od naročite opasnosti radnje (ekonomna služba, upravna služba). S druge se strane saobraćaj ne ograničuje samo na prevažanje; on obuhvaća i nadziranje pruge, njezino održavanje, radionicu, ukratko svu tehničku (eksekutivnu) radnju željeznice.

Randa[3]) razumijeva pod saobraćajem radnju prevoženja u širem smislu, dakle sve naprave i djelovanja, koje neposredno zahtijeva prevoženje osoba i robe, kao: pripremanje za vožnju, loženje lokomotive, sastavljanje vlaka i ranžiranje kola, samu vožnju, rastavljanje vlaka, poslugu skretnica i signala, ukrcavanje i iskrcavanje, otvaranje i zatvaranje vrata, tovarenje i istovarivanje robe. Naprotiv su nezgode u sporednim radnjama (radionicama, remizama, skladištima i t. d.) izuzete iz područja zakona o jamstvu.

Pod »r a d n j o m« se obično razumijeva svekoliko poslovanje pothvatništva. Jasno je, da u onima zakonima, u koje je uvršten pojam »radnje«, riječ »radnja« ima uže značenje od spomenutoga. U madjarski i preko njega u hrvatski zakon uvršten je taj pojam iz njemačkoga zakona. U raspravama pri donošenju njemačkoga zakona općenito se složilo, da se pod radnjom razumijeva pripravljanje, provodjenje i završavanje djelovanja oko prevoženja.[4])

Pod užim značenjem »radnje« razumije se po dr. Seligsohnu:[5])

1. prevoženje željeznicom. Ovamo spada svako z v a n i č n o pokretanje vozila dakle i ranžiranje, kao i ukrcavanje i iskrcavanje. Nema radnje željeznice, kada vjetar pokrene vagon, stavljen izvan saobraćaja, i usmrti čovjeka, koliko je vagon bio postavljen, da nije lako mogao pobjeći.

2. Ostali učinci prevoznih sredstava stavljenih u djelovanje radi prevoženja. Ovamo spada eksplozija nepokrenute lokomotive u ložionici ili, kad kod električne željeznice pane žica napunjena elektricitetom.

3. Ona pripravna i završna djela pri prevoženju, koja su preduzeta u području opasnosti izazvanih prevoženjem.

U području opasnosti izazvanih prevoženjem preduzimaju se pripravna i završna djela pri prevoženju, ako je izmedju tih opasnosti i prevoženja vanjska t. j. mjesna i vremenska, i unutrašnja t. j. uzročna veza.

M j e s n a v e z a. — Djela, koja se razumijevaju pod »radnjom«, moraju se ondje preduzeti, gdje nastaje prevoženje: na samoj željeznici ili u neposrednoj blizini njezinih uredjaja, kao skretničkog uredjaja, brkalja, signalnih naprava, košara za ugljen. Naprotiv nema mjesne veze pri djelima, koja su preduzeta u čekaonicama, radionicama i ostalim zgradama odijeljenima od mjesta prevozne radnje.

1) Kommentar zum Eisenbahnhaftplichtgesetze, Wien 1909, Manz, str. 27. i 28.
2) System des öst. allg. Privatrechts, II, Wien, 1928, Manz, § 394.
3) Die Schadenersatzpflicht, Wien, 1913, Manz, str. 146.
4) Dr. Seligsohn: Haftpflichtgesetz, Berlin u. Leipzig 1931, Walter de Gruyter & Co., str. 25.
5) Haftpflichtgesetz, str. 30. i sl.

Digitized by Google

Prema tome nema jamstva za nezgodu pri istovarivanju vagona, postavljenoga za istovarivanje, jer ne stoji u neposrednoj vezi s prevoženjem. Naprotiv stoji u uzročnoj vezi s prevoženjem ono tovarenje, koje se vrši u žurbi radi neposrednog otpremanja.

V r e m e n s k a v e z a. — Djela, koja potpadaju pod pojam radnje, moraju se preduzeti neposredno prije ili poslije prevoženja. Nema na pr. jamstva, ako se nezgoda dogodi pri čišćenju vagona stavljenoga izvan pogona.

U n u t r a š n j a v e z a. — Djela moraju biti preduzeta uz opasnosti izazvane prevoženjem. Ovamo spadaju tehnički uredjaji, koji služe za pripremanje i osiguranje prevoženja, kao zatvaranje brklje, signalne naprave, kožare za ugljen, popravljanje šina.

Iz prednjega se vidi, da je »radnja« pojam uži od pojma »saobraćaja«, kako ga shvaća Randa i Ehrenzweig, jer po njemačkoj praksi tovarenje i istovarivanje ne spada bezuvjetno pod pojam »radnje«, nego samo onda, kada je uvjetovano žurbom. Isto je tako posljedica samo preširokoga pojma saobraćaja u primjeru Ehrenzweigovom, da je padanje prozora sa prijamne zgrade dogodjaj u saobraćaju. Tu nema unutrašnje veze. Po njemačkoj praksi ne spada ovakov slučaj pod jamstvo po zakonu o dužnosti jamstva željeznice, a ne može spadati ni po austrijskom zakonu pod to jamstvo, jer nema naročite opasnosti, a prema tome ni razloga, da bi željezničko pothvatništvo u posve sličnim prilikama jamčilo drugačije, nego što jamči pošta ili otpremnička kuća.

Pored različitoga shvaćanja spomenutih pisaca o pojmu saobraćaja, koji mu daju šire značenje od pojma »radnje« po njemačkoj praksi, sama svrha njemačkog i austrijskog zakona upućuje na to, da su oba pojma istovjetna. U srpskom zakonu, premda se taj, sa neznatnim izmjenama, točno drži prvobitnoga njemačkoga teksta, nije ostavljena »radnja« kao u njemačkom zakonu, nego je postavljen »saobraćaj«. I »r a d n j a« i »s a o b r a ć a j« s u p r e v o ž e n j e, k a o i s v a o n a p o s t u p a n j a, k o j a s u u n e p o s r e d n o j v e z i s p r e v o ž e n j e m.

D o g o d j a j. — Odnosno značenja riječi »dogodjaj« razilaze se mišljenja. Prema Wachtelu[6]) je vrhovni bečki sud u godini 1907. donio mišljenje, da se pojam dogodjaja nipošto ne podudara s pojmom neke same činjenice; jedino se ono zbivanje (Geschehnis) može smatrati dogodjajem, kojemu se ne može tražiti uzrok u saobraćaju, što se normalno odvija, nego u okolnostima, koje donose smetnje tome saobraćaju. Zato ne potpadaju pod pojam dogodjaja ona zbivanja, koja su nužno spojena s normalnim saobraćajem, te su njegove neotklonjive pojave. Takva su zbivanja proste činjenice.

Randa se ne upušta u analizu samoga pojma dogodjaja; kaže[7]) samo suglasno s Wachtelom,[8]) da je primjenjivanje zakona o dužnosti jamstva željeznice uvjetovano dokazom tužiočevim, da je oštećenje nastalo od dogodjaja u saobraćaju.

Ehrenzweig[9]) drži, da je dogodjaj svako postupanje (Vorgang), a ne samo vanredno postupanje. Riječ dogodjaj ne treba naglasiti. Ona se raz-

[6]) str. 14. [7]) str. 148. [8]) str. 23. [9]) II. § 394.

Digitized by Google

jašnjuje povezanošću (Zusammenhang). Riječ je o zbivanju, koje za sobom povlači ozljedu ili smrt.

Svaki će najsigurnije moći odrediti pojam dogodjaja u saobraćaju, koji znade, što se u vulgarnom govoru običava nazivati dogodjajem. Kada netko posrne, onda to nije dogodjaj, no dogodjaj je, kada si je pri tome slomio nogu. Kada gostuje prosječna sila, onda to nije dogodjaj, no dogodjaj je, kad Šaljapin priredjuje koncerat. Kada se naloži vatra, onda to nije dogodjaj, no dogodjaj je, kada plane kuća. Dogodjaj je erupcija zamrloga vulkana, potres, samoubistvo, pronalazak radiuma i t. d. Ukratko: dogodjajem se običava nazivati svako zbivanje, koje otstupa od onoga, što je normalno po vulgarnom shvaćanju. Tako se i u željezničkom saobraćaju odnosno radnji može bez daljega smatrati d o g o d a j e m s v a k o z b i v a n j e u s a o b r a ć a j u o d n o s n o r a d n j i, k o j e o t s t u p a o d n o r m a l n o g a, a k o d o v o d i d o t j e l e s n e p o v r e d e i l i s m r t i č o v j e k a.

Prema tome je dogodjaj u saobraćaju: sudar vlakova, iskakanje vlaka iz šinja, slomljena, otkrhnuta ili nepričvršćena šinja, vagon bez stepenica, odredjeno ukrcavanje na mjestu s otvorenom jamom za čišćenje lokomotiva, prolaženje vlaka bez signala preko prelaza bez brklje, ulaženje vlaka u nerasvijetljenu stanicu, prolaženje vlaka mimo semafora, postavljenoga preblizu pruge, naglo kočenje, bacanje predmeta iz jurećega vlaka i t. d., ako dovodi do tjelesne povrede ili smrti čovjeka.

Naprotiv se s pojmom dogodjaja ne podudara sprijeda spomenuto Ehrenzweigovo mišljenje, da je dogodjaj svaki trzaj vagona, kao i zvižduk lokomotive, od kojega se poplaše konji, pa ozlijede ljude. I Randa drži, da je osnovano jamstvo po zakonu o dužnosti jamstva željeznice, kada se pred brkljom poplaše konji i pri tome smrtno strada kočijaš. U tima primjerima nema o samome saobraćaju željeznice otstupanja od normalnoga. Neznatni su trzaji normalni, a zviždanje lokomotive ne samo da nije normalno, nego je čak i propisano. Zato u ovima primjerima nema dogodjaja u saobraćaju. Treba razlikovati stradanje od r a d n j e željeznice i stradanje od d o g o d j a j a, izazvanoga radnjom željeznice. Kada putniku uleti trun u oko i povrijedi ga, onda je on stradao od radnje željeznice, ali nije stradao od dogodjaja, koji je nastupio radnjom željeznice, jer je izbacivanje prašine normalno. Bez toga se ne može zamisliti vožnja lokomotivom, uredjenom na loženje ugljenom. Isto vrijedi, kad od normalne trešnje vagona pane prtljaga, jer normalna trešnja nije dogodjaj; ili, kad putnik bude ozlijedjen u gužvi pri ukrcavanju, a radnik prigodom istovarivanja vagona, jer gužva ni istovarivanje nije dogodjaj nastao radnjom željeznice; ili, kad se na peronu posklizne putnik na odbačenu lupinu i slomi si nogu, ni to ne može biti dogodjaj, koji je izazvala radnja željeznice. Ona jamči samo za one opasnosti, koje su njoj svojstvene. Na lupinu se može poskliznuti na svakoj cesti. Ili, kada se dijete zaleti na prugu pa bude pregaženo. Naprotiv je po njemačkom i madjarskom i po srpskom zakonu osnovano jamstvo za nezgode po prednjim primjerima, jer ti zakoni ne postavljaju dogodjaj kao uvjet jamstva. Dijete bez moći rasudjivanja ne može se smatrati krivim i za to po njemačkom, madžarskom i srpskom zakonu jamči pothvatništvo za štetu ovako nanesenu. Krivica mora biti vlastita, pa ne može doći u obzir

Digitized by Google

krivica roditelja, koji su propustili dijete nadzirati. Iz prednjih se primjera čini, da se Randino i Ehrenzweigovo mišljenje o osnovanosti jamstva po austrijskom zakonu temelji na rješenjima, koja su se povela za praksom njemačkih sudova i literature, koja se podudara s njemačkim zakonom.

Prednji primjeri pokazuju, da jamstvo po njemačkom, madjarskom i srpskom zakonu obuhvaća mnogo više slučajeva od jamstva po austrijskom i hrvatskom zakonu, — da njemački, madjarski i srpski zakon obuhvaćaju i one opasnosti, koje nisu svojstvene jedino željeznici i da oni nalažu jamstvo i onda, kada to nije pravedno. Konji se mogu poplašiti i od zviždanja sirene i od topovske rike, pa se ipak u takvim slučajevima jedva može zamisliti, da bi se mogla tražiti naknada štete. Danas se javljaju glasovi, koji prigovaraju njemačkomu zakonu, jer je jamstvo po njemu previše opširno. Nema dvojbe, da je austrijski zakon bolje i pravednije pogodio dužnost jamstva, kada ju je ograničio na dogodjaj. Zato jamstvo po austrijskom ili hrvatskom zakonu nije bezuvjetno kauzalno jamstvo, kao što je po njemačkom, madjarskom ili srpskom zakonu, nego je kauzalno jamstvo vezano za uvjet: dogodjaj, koji nadomješta prazninu, nastalu odbacivanjem krivice i postaje njezin surogat dotle, dok ne uspije dokaz spomenut u § 2. austr. i hrv. zakona.

P r e d m n j e v a o k r i v i c i. — Premda je u motivima i pri vijećanjima u njemačkom Reichstagu zastupano stanovište, da krivicu treba predmnijevati, nije to stanovište izraženo u zakonu.[10]) Njemački, madžarski i srpski zakon ne poznaju predmnjeve o krivici. Ta su tri zakona statuirala bezuvjetno kauzalno jamstvo bez dogodjaja. Po njima je dostatno, da je čovjek pri radnji odnosno saobraćaja željeznice ozlijedjen ili usmrćen njezinim poslovanjem, da je radnja željeznice uzrok ozljede ili smrti. Austrijski, a po njemu i hrvatski zakon statuirali su predmnjevu o krivici. Iz rasprave u gospodskoj kući se vidi, da donosioci austrijskoga zakona nisu htjeli odstupiti od vrhovnoga načela tadanje nauke o naknadi štete.[11]) Predmnjeva je dalji logični zaključak na pretpostavku, da je za jamstvo potreban dogodjaj. Prema tome je po austrijskom i hrvatskom zakonu ograničeno jamstvo na one slučajeve, u kojima bi željeznica mogla biti kriva, a ne dostaje za jamstvo, da ih je ona samo uzrokovala. Zato po tima zakonima nema jamstva, kada je a priori isključeno, da bi pothvatništvo moglo biti krivo, što biva uvijek, kada nema dogodjaja, n. pr. za nezgodu od konja poplašenih zviždukom ili za nezgodu poradi gužve ili poradi normalne trešnje, kako je objašnjeno u prednjim primjerima. Praksa pokazuje, da je opreznost austrijskih zakonodavaca bila osnovana, kada je dogodjaj postavila kao uvjet za jamstvo. Sama raznolikost opasnosti ne može biti jedini uvjet za jamstvo, nego treba da bude samo motiv za razborito normiranje pooštrenoga jamstva.

(Nastavit će se.)

10) Scligsohn, str. 92.
11) Wachtel, str. 5

Digitized by Google

Pravosudje

Gradjansko

Obranički sud je nenadležan, ako nije sklopljena zamjenita pristatna poguba, premda su se obje stranke podvrgle nadležnosti obraničkoga suda na obraničkoj raspravi.

Rješidba stola sedmorice od 6. listopada 1932. br. 4751.

(Osuda sudb. stola u Osijeku od 28. studenoga 1931. br. 20.606 gr. P 146/27., osuda bans. stola od 6. travnja 1932. broj 1570—1932. II. 464-1928.)

U parnici tt. D. J. R. & Comp. proti tt. A. i dr. na priznanje ništetnosti i ukinuće obraničke presude izbranog suda novosadske burze od 1. srpnja 1927. br. J. S. 1325/25 odbio je

s u d b e n i s t o l zahtjev tužbe uz obavezu naknade troška tuženoj stranci s ovim obrazloženje:

Tužiteljica napada u tenoru ove osude spomenutu osudu izbranoga suda Novosadske produktne i efektne burze i to s razloga, da su obranici prekoračili granice vlasti, te stoga se ova presuda ukazuje u smislu § 382. grpp. ništetna, a prekoračenje vlasti, da je uslijedilo u tri pravca i to: 1.), jer ne predleži valjana pristatna pogodba, budući da ne sadržava izričito odreknuće od utoka i priziva protiv obraničkih rješitada; 2. jer je presudjena na isplatu kamata u visini od ukupno 20, 16 i 12% na dosudjenu glavnicu, premda ne predleži pogodba glede visine kamata, a prema zakonskoj odredbi, da su zakonski kamati u trgovačkim poslovima 5%: napokon 3. da se obranici nisu držali uzanca novosadske burze, premda je posao, na osnovu kojega je podignuta tužba kod izbranoga suda, sklopljen po uzancama novosadske burze, pa stoga traži tužiteljica, da se navedena presuda izbranoga suda proglasi ništetnom i ukinutom.

Tužena stavlja prigovor nenadležnosti ovoga suda, jer da je za ovaj spor nadležan redoviti sud u Novom Sadu, pošto je Vojvodina posebno pravno područje, pa se izreka tamošnjega suda ne može nikako napadati pred ovdašnjim sudom. Nadalje stavlja tužena prigovor, da je tužba prekasno podnešena, jer da se tužba na ništetnost obraničke presude ima predati u roku od 8 dana, kada je presuda u prisutnosti obiju stranaka ili njihovih zastupnika strankama proglašena, a pošto je presuda proglašena strankama 1. srpnja, to je tužba prekasno podnešena. Valjanost pristatne pogodbe da se nema prosudjivati po § 377. grpp., nego po statutima izbranog suda novosadske burze, dočim da na obranike ne spada, gdje je pogodba sklopljena, nego se ima samo ispitati, da li je obranički sud prorogiran, i da li odgovara obranička zaporka statutima. Što se tiče pitanja kamata, da se takodjer imade prosuditi po statutima novosadske burze, a ne po općem gradj. zakonu, jer da se obranici burzanskoga suda nemaju držati gradj. zak. jednoga pravnoga područja, koje se njih ne tiče. Isto to navadja tužena i glede pitanja, da li su se obranici držali uzanca, pa stoga traže, da tužba bude odbijena.

Tužiteljica na to odvraća, da je prigovor nadležnosti neosnovan, jer u slučaju tužaba na pobijanja obraničkih presuda dolaze do primjene općenite ustanove nenadležnosti, a po ovima mogla se tužba podnijeti jedino kod ovoga suda. Isto tako je neosnovan prigovor glede roka podnešene tužbe, jer nema zakonske odredbe, koja odredjuje, da se tužba na priznanje ništetnosti imade podnijeti u izvjesnom roku. Pristatna pogodba da je nevaljana i zato, jer da ne postoji zamjenitost, t. j. da tužiteljica nije tuženoj na pismo, koje je sadržavalo obraničku zaporku, poslala protupismo, pa da stoga ne postoje pretpostavke iz § 376. i 377. grpp. Da li je pristatna pogodba valjana ili nije, što ona mora sadržavati, da to spada u kompetenciju državnoga zakonodavstva, pa slijedom toga ne mogu ni statuti novosadske burze biti mjerodavni za pitanje, da li predleži valjana pristatna pogodba. Što se tiče propisa i kamatnih stega, da su isti prisilne naravi, pa u koliko nema kamatnoga ugovora, da se ne mogu kamati preko zakonske mjere dosuditi. Pa ako i nisu obranici dužni se držati zakonskih propisa, to su barem dužni držati se uzanca burze,

Digitized by Google

koje sačinjavaju dio ovih statuta. Prigovor nenadležnosti. stavljen po tuženoj, da nije na zakonu osnovan, jer da je za tužbu na priznanje ništetnosti obraničke presude nadležan onaj redovni sud, koji bi bio nadležan za presudjenje glavne stvari. Kada ne bi bilo pristatne pogodbe, da bi za to u ovom slučaju bio ovaj sud redovni sud tužene stranke. Prema tomu se ovaj sud imade smatrati nenadležnim za rješenje nazočnog spora. Glede same stvari ima se riješiti pitanje, da li predleži valjana pristatna pogodba. Valjanost ove pristatne pogodbe nema se prosudjivati po ustanovama poglavlja 17. gradj. parbenoga postupnika, jer se u nazočnom slučaju ne radi o obraničkom sudu osnovanom na ustanovama gradj. parbenoga postupnika od 16. IX. 1852. nego se radi o izbranom sudu novosadske produktne i efektne burze, dakle o privilegiranom obraničkom sudu, koji je na temelju zakona o javnim burzama od 2. IX. 1886., čiji su članovi prvi 6, 7, 8, 14 i 15 prošireni na cijelo područje naše kraljevine ukazom od 11. IX. 1919. i uredbom od 30. III. 1922., a sam je statut novosadske burze odobren rješenjem ministarstva trgovine i industrije od 2. III. 1922. VI. broj 1023 i to na osnovu ovlaštenja iz čl. 1. zakona o javnim burzama od 13. IX. 1919. VI. br. 543. Prema tomu ustanove statuta novosadske i produktne burze imadu pravnu valjanost za područje cijele naše države, pa se valjanost pristatne pogodbe, kojom je prorogirana nadležnost izbranoga suda te burze, ima prosudjivati po statutima te burze, koji su izdani na osnovu zakonskoga ovlaštenja. Prema čl. 85. ovoga statuta nadležan je ovaj sud za sudjenje svih sporova u trgovačkim poslovima, koji bi se mogli vršiti na ovoj burzi, ako su naime parničari pristali na nadležnost ovoga suda, pa makar i ovi poslovi nisu na ovoj burzi zaključeni. Prema čl. 86. svaki onaj, koji stupi u one poslove, za čije je sudjenje nadležan ovaj sud, eo ipso pristaje i na sve propise toga statuta o burzanskom sudu o izvršenju njegovih presuda. Prema ovim pako ustanovama statuta ne traži se, da pristatna pogodba sadržava zaporku o odreknuću pravnih lijekova, nego se jedino traži, da nadležnost suda bude pismeno i izrično ugovorena, pa se prema tomu ne traži ni zamjenitost. Iz navedenog dakle slijedi, da je pristatna pogodba, sadržana u utanačenju od 22. srpnja 1925., predloženom po tužiteljici, koja je služila kao podloga u tenoru spomenute presude izbranoga suda novosadske burze, bila sastavljena prema propisima statuta i da je izbrani sud bio nadležan na prijepor, koji je nastao iz te pristatne pogodbe. Bez obzira na valjanost ove pristatne pogodbe po burzanskom statutu, proizlazi nedvojbeno nadležnost izbranog suda novosadske burze, i obrazloženja same prve osude od 1. srpnja 1927. br. S. S. A. 1325/1925. Prema toj presudi raspravljen je spor na ročištima 16. XII. 1926., 26. III. 1927. i 1. VII. 1927., na kojima je ročištima tužiteljica bila zastupana po svojem pravnom zastupniku. Na ovima ročištima prema obrazloženju presude nije uopće stavljen prigovor nenadležnosti, pa se dakle tužiteljica eo ipso upustila u raspravu i podvrgla nadležnosti izbranoga suda. Ipak je izbrani sud po svojoj zvaničnoj dužnosti ispitao svoju nadležnost, kako se to vidi iz obrazloženja: sud je po prikazu podnešene tužbe i njenih priloga prije svega raspravio pitanje o svojoj nadležnosti. Uvaži li se, da se iz priloženoga izvornoga ugovora vidi, da je u smislu čl. 84. i 85. statuta ove burze pismeno i izrično naznačena nadležnost izbranog suda novosadske produktne i efektne burze, i pošto tužena strana nadležnosti suda nije prigovorila, to je sud prema odredbama čl. 121. statuta proglasio sebe nadležnim za prosudjenje gornjega spora. Sama pak pristatna pogodba bila je valjano i zakonito sastavljena, čim je odgovarala propisima burzanskoga statuta, koji je izdan ovlaštenjem zakona i odobren po nadležnoj vlasti. Što se tiče pitanja, da li su obranici prekoračili granice svoje vlasti, obasiže ona samo postupak, kojega su se obranici imali držati kod donošenja svoje presude, jer se u nazočnoj parnici ne radi o materijalnoj zakonitosti obraničke presude, pa se sud nema upuštati u pitanje, da li je obraničkom presudom materijalni zakon povrijedjen, da li je koja ustanova zlo shvaćena ili krivo uporabljena, ili da li koji dokaz krivo prosudjen. Slijedom toga sud se ne može upuštati ni u pitanje, da li su obranici bili ovlašteni dosuditi kamate u izvjesnoj visini, premda nisu bili ugovoreni, i da li je uopće kakova pogodba u pogledu kamata postojala. Isto tako nema sud ispitivati, da li su se obranici držali uzanca ili ne, jer se obranička presuda ne može napadati radi učinjene nepravde ili nezakonitosti u materijalnom pogledu. Iz navedenoga slijedi, da ne postoje pretpostave § 382. grp.. glede pravne jakosti obraničke presude u svrhu pobijanja u tenoru ove

Digitized by Google

osude navedene obraničke presude. Što se tiče prigovora tuženih, da se burzovna presuda obraničkoga suda novosadske burze može pobijati samo na osnovu i iz razloga, koji su sadržani u zakonu o sudskom potupku u gradjanskim parnicama na području apelacijonoga suda u N. Sadu, nije uvažen, jer je pristatna pogodba sklopljena na teritoriju banskoga stola u Zagrebu. Uvaži li se dakle, da se valjanost pristatne pogodbe prosudjuje po statutu novosadske burze, a koji je izdan na osnovu zakona o javnim burzama od 3. XI. 1886., koji vrijedi na području cijele naše kraljevine u izvjesnom dijelu, to se ipak pitanje pravne jakosti obraničke izreke ima prosuditi prema propisu iz § 382. grpp., a koji važi na onom pravnom području, na kojem je pristatna pogodba sklopljena. Nije se mogao uvažiti ni prigovor tužene, da je nadležna tužba prekasno predana, jer nema nigdje zakonskoga propisa, prema kojemu bi se tužba na pobijanje obraničkih presuda imala predati u izvjesnom roku. Uvaži li se dakle obzirom na navedeno, jer je izabrani sud novosadske burze bio nadležan za prosudjenje spora, koji se pred tim sudom raspravljao povodom tužbe tužene, to se tužiteljica morala sa svojom tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom kao na zakonu neosnovanim, jer ne predleži uvjet iz § 382. grpp. odbiti. Presuda glede parbenih troškova temelji se na § 573. grpp.

Banski stol potvrdio je u cijelosti prvomolbenu osudu.

Stol sedmorice ukinuo je obje suglasne nižestepene osude, udovoljio je zahtjevu tužbe, osudivši tuženu stranku na naknadu troška parnice s ovih razloga: Tužiteljica tvrdi, da do valjane pristatne pogodbe dtto Metlinci 22. srpnja 1925. uopće nije došlo, jer da je tužena u pismu, na temelju kojega je držala, da postoji pistatna pogodba, tražila od tužiteljice jednako glaseće protupismo, no ovakovo protupismo, da joj nije otposlano. Tužena priznaje ispravnost i istinitost svoga pisma u izvoru, te tvrdi, da je osuda obraničkoga suda zakonita i nadležno donešena bez obzira na ovu pristatnu pogodbu. Neprijeporno je, da su parbenici spor medju njima nastali iz trgovačkoga posla, u pismu sadržani, mogli podvrći sudjenju izabranoga suda novosadske ubrze pod uslovima čl. 65., štatuta iste potvrdjenog od ministra trgovine i industrije pod 5. ožujka 1921. VI. br. 1024., koji odredjuje, da su parničari prethodno ili naknadno pismeno i izrično pristali na nadležnost ovoga suda. Traži se dakle pismena pogodba, koja po §-u 884. o. g. z., postoji, ako je pismena isprava po objema strankama potpisana. Pismo dotično po svojem sadržaju toga rekvizita nema, a tužena na pismo protupismo nije primila, niti ga doprinijela, premda je na to upućena, zato sud novosadske burze nije bio nadležan raspravljati i suditi spor iz odnosnoga trgovačkoga posla, a kada je raspravu proveo i izrekao osudu, prekoračio je granice svoje vlasti, pa je stoga valjalo tužbi udovoljiti. Nižestepene osude utemeljene su na očito krivom tumačenju zakona, pak je stoga valjalo, jer postoje uvijeti §-a 335. grpp., povodom izvanrednoga previda tužiteljice preinačiti obje suglasne nižestepene osude i suditi, kako je u dispozitivu ove vrhovne osude navedeno. Izreka o naknadi troška pravnih lijekova temelji se na § 573. grpp.

Priopćio dr. Nikola Tolnauer, odvjetnik u Osijeku.

Nadležnost za rješenje sporova o alimentaciji izmedju bračnih drugova pravoslavne vjeroispovijesti, koji su pokrenuti prije stupanja ustava srpsko-pravoslavne crkve na snagu.

Rješidba stola sedmorice od 10. studenoga 1932. br. 5877.

(Odluka sudb. stola u Požegi od 30. prosinca 1931. br. 6.721/gr., rješidba bans. stola od 15. lipnja 1932. br. 18.874.)

Rješavajući izvještaj, kojim banski stol podnosi spise u molbenom predmetu moliteljice A, protiv B-a radi razlučnoga boravišta i plaćanja alimentacije spp., u kojem je

sudbeni stol u Slav. Požegi dopitao moliteljici u ime privremene alimentacije u razdoblju od 4. srpnja 1930. do 23. lipnja 1931. 735 D mjesečno, te u ime naknade troška postupka 979 D; a

banski stol povodom ništovne žalbe i utoka B. prvostepenu pobijanu odluku zbog nenadležnosti gradjanskoga suda ukinuo, te postupak u ovom sporu doki-

Digitized by Google

nuo i stranke uputio na nadležni duhovni sud, a rješenje o trošku postupka pridržao konačnomu rješenju spora;

stol sedmorice povodom previdnog utoka i ništovne žalbe moliteljice A. poništuje pobijano rješenje banskoga stola i upućuje ga, da mimo razloga nenadležnosti suda utok i ništovnu žalbu B-a ponovno uzme u pretres i dalje po zakonu postupa. Time je previdni utok B-a zbog odluke o trošku postupka postao bespredmetnim. Rješenje o trošku previdnog utoka ostavlja se konačnom rješenju spora.

Razlozi: Istina, da je u čl. 129. sl. a) br. 4. ustava srp. prav. crkve od 16. studenoga 1931., koji je stupio na snagu 24. studenoga 1931. (čl. 280. navedenoga ustava) medju ostalim normirano, da eparhijski crkveni sudovi kao sudski organi rješavaju u svojoj nadležnosti, da li će muž davati ženi izdržavanje za vrijeme trajanja bračne parnice odnosno po svršetku bračne parnice stalno izdržavanje — a samo veličinu toga izdržavanja, da ustanovljuju redovni gradjanski sudovi, pa ni u prelaznim naredjenjima o završnim odredbama (čl. 265.—280.) ustava a ni u provedbenoj naredbi od 16. studenoga 1931. nije odredjeno, što će biti sa sporovima u tim stvarima, koji su već pokrenuti prije stupanja na snagu rečenoga ustava pred gradjanskim sudovima.

Kada to pitanje nije tu riješeno, dolaze i mogu doći do primjene samo opći propisi o nadležnosti iz gradj. sudovnika. Gradjanski sudovnik od 16. veljače 1853. naredjuje pak u § 6., da svaki sud ostaje nadležan u pravnim sporovima, koji su pred njim zakonito povedeni, dotle, dok se ne svrše, makar dotičnici za raspravljanja došli pod drugu koju sudbenost. Kod toga ne pravi gradjanski sudovnik nikakve razlike (kako to pravi gradjanski parnični postupak od 13. srpnja 1929. u § 26, no koji zakon još nije stupio na snagu), da li je u toku postupka postao drugi redovan gradjanski sud nadležan ili je pak sudbenost za spor prešla novim zakonom na koju drugu vlast. Iz toga te iz okolnosti, da je § 6. sudovnika uvršten neposredno iza naredjenja o sporovima a nadležnosti: izmedju ovozemnih sudova (§ 3.), izmedju ovozemnih i inostranih sudova (§ 4.), te izmedju sudbenih i upravnih vlasti (§ 5.), mora se zaključiti, da se naredjenje §-a 6. odnosi i na slučajeve, kada sudbenost predje tokom postupka od redovnoga gradjanskog suda na ma koju drugu vlast.

Pozivanje banskoga stola na § 47. od. II. gr. zak. nije umjesno, jer § 47. ima u vidu, da je sud bio nenadležan od početka, a ne da je tokom postupka tek postao nenadležnim, a osim toga se u ovom sporu i ne radi o nijednom slučaju nenadležnosti predvidjenom u od. II. §-a 77. gradj. sudovnika.

Valjalo je stoga, jer je za rješenje spora u nazočnom slučaju nadležan sud, koji je u prvom stepenu donio rješenje, pobijanu rješidbu banskoga stola poništiti i uputiti ga, da mimo razloga nenadležnosti, ponovno uzme u pretres utok B-a protiv prvostepene odluke.

Priopćio dr. Aleksa Vragović.

Za povratak žene mužu nema mjesta izdanju naloga pod prijetnjom ovrhe, a pogotovo ne pod prijetnjom predvedenja

Rješidba stola sedmorice od 17. studenoga 1932. br. 6916.

A se je priženio svojoj ženi B. t. j. došao k njenim roditeljima. Tu su živjeli nekoliko godina i imali jedno dijete. Kada se je A svadio s ocem svoje žene, otišao je od njih k svojima roditeljima. Nakon nekoga vremena zvao je i ženu, da ga slijedi, a kad ova nije htjela, jer da on nema sredstava da nju i dijete uzdržava, pa i sam živi kod svojih roditelja na njihovu i u njihovu, dokle da ovisi o njihovoj dobroj volji, onda je muž zatražio od suda, da mu se ženi po § 92. o. g. z. naloži, da je dužna doći u njegovo prebivalište zajedno s mldb. im djetetom »pod prijetnjom prisilnoga predvedenja«, a podjedno da je dužna nakaditi mu ovim postupkom prouzročeni trošak — sve to u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

Niži sudovi udovoljili su molbi muža u cijelosti, jer je dokazano, da je on ženu iz svojega novoga boravišta zvao, da ga slijedi, ne obaziruć se nimalo na njezin prigovor, da on nema vlastitih sredstava, da nju i dijete uzdržava, pa da ona nije dužna ići za njim u tudju kuću i ovisiti od dobre volje njegovih roditelja, kako

Digitized by Google

će ju dugo držati, a uz to ne može u takovu položaju za sebe ništa privredjivati. Ujedno su niži sudovi sudili ženu na platež troška postupka od 561 D.

Stol sedmorice je riješio: Povodom žalbe preinačuju se obje suglasne nižestepene odluke i odlučuje:

Tužena B, sada iz V. G., kao zakonita supruga molitelja A-a iz V. P. dužna je doći u moliteljevo prebivalište u V. P. zajedno sa mldb. C, zakonitim djetetom molitelja i njenim u roku od 14 dana.

Troškovi se postupka u sva tri sudska stepena prebijaju medju strankama.

Razlozi su ovi: Vanparnični postupnik poznaje stvarno samo jedan pravni lijek, koji naziva u § 9. »žalbu (utok)«, u njemačkom tekstu »Beschwerde (Recurs)«, a u § 16. samo »žalbu« »Beschwerde«, no tu izrično napominje, da se njome može pobijati rješenje i zbog ništavosti i zbog meritornih razloga.

Banski stol je dakle morao shvatiti pravni lijek nazvan »utok i ništovna žalba« žalbom u smislu § 9. izvpp. Time, što on to nije naveo, nego uzeo pravni lijek kao utok u ocjenu, dok ga je kao ništovnu žalbu smatrao nedopuštenim, nije učinjena takva povreda, koja bi iziskivala povodom žalbe molitelja kakovu posebnu odredbu sa strane ovoga vrhovnoga suda.

U samoj stvari osnovano uzimaju nižestepeni sudovi, da postoje uslovi za izdanje naloga ženi moliteljevoj za povratak k mužu zajedno s njihovim zajedničkim djetetom. No one su u protimbi sa zakonom, kada izdaju taj nalog pod prijetnjom prisilnoga predvedenja.

Ostvarenje bračne zajednice, kakovo ima u vidu § 92. ogz. u vezi s § 90. ogz. ne može se naime nikad polučiti prisilnim sredstvima, pak zato nema mjesta izdavanju naloga za povratak žene mužu pod prijetnjom ovrhe, a pogotovo ne pod prijetnjom predvedenja, jer takovog eksekucionoga sredstva ne posznaje ni § 19. izvpp. ni § 456. grpp.

Nepokorenje sudskomu nalogu za povratak k mužu može imati samo štetne posljedice za ženu u pogledu alimentacije i rastave. U koliko se ona ne pokori tomu nalogu slobodno je mužu — dakako u koliko bude za to uvjeta i u koliko se u svoje pravo uzda — da zatraži posebnom prošnjom predaju samoga djeteta.

S tih razloga, jer postoje uvjeti § 16. izvpp., valjalo je povodom žalbe tužene B preinačiti obje suglasne nižestepene odluke i odlučiti, kako je navedeno u dispozitivu ove vrhovne odluke.

Preboj troškova postupka u sva tri stepena osnovan je, jer je molitelj samo djelomično sa svojim zahtjevom uspio.

Priopćio dr. Luka Šoški, odvjetnik u Bjelovaru.

Propis § 140. o. g. z. glede trogodišnje zastare ne odnosi se na javne daće, jer ove po § 85. zak. čl. XI.:1909 o rukovanju javnih poreza zastaruju u pet godina. Ovaj rok zastare vrijedi i za općinski namet. Za naknadu po § 1042. važi redoviti zastarni rok.

Rješidba stola sedmorice od 29. rujna 1932. br. 3128.

(Osuda kotar. suda u Sušaku od 29. ožujka 1931. br. 8162/gr., osuda bans. stola od 9. rujna 1931. br. 29.874/1931.)

U parnici A. proti Upravi državnih monopola u Beogradu radi D 14.400 spp. s naslova najamnih nuzpristojbi (najamnoga filira i vatrogasnoga prireza) kotarski sud u Sušaku udovoljio je djelomično tužbi, a banski stol potvrdio je napadnutu osudu prvoga suda.

Stol sedmorice je preinačio obje nižestepene osude i udovoljio u cijelosti zahtjevu tužbe.

Razlozi: Nižestepeni sudovi odbijaju tužbu glede iznosa od 9.600 D za vrijeme od 1. siječnja 1924. do konca travnja 1925., uvažujući prigovor zastare po § 1480. ogz. Medjutim se ovaj pobijani dio suglasnih nižestepenih osuda temelji na pogrješnom tumačenju i primjeni §§ 1480., 1479. i 1042. ogz.

Propis § 1480. ogz. glede trogodišnje zastare ne odnosi se na javne daće i njima slične državne i općinske poreze i namete, nego je zastarni rok za potonje

Digitized by Google

uredjen posebnim propisima. Po § 85. zak. čl. XI. 1909. o rukovanju javnih poreza zastaruje državni porez za 5 godina od dana, kada je porezna obveza nastala.

Ovaj zastarni rok važi i za općinski namet, koji su gradske općine po § 71. t 7. i § 76. t. 6. zakona o ustroju grad. općina od 21. juna 1895. (Zbor. br. 34.) vlasne raspisivati.

Prema tomu dužnost plateža najamnoga i vatrogasnoga prireza ne zastaruje za 3 već za 5 godina.

Tužitelj medjutim temelji svoj tužbeni zahtjev na propisu § 1042. ogz., jer je platio prirez za tuženu, koju taj prirez tereti, i koji je platež izvršio ovlašten § 4. pravilnika B—I unutar zastarnoga roka.

Budući da i sam pravilnik kao što i § 1042. ogz. ovlaštuje tužitelja na naknadu za tuženu plaćenoga prireza i budući da zastara nije do tužbe nastupila ni za sam prirez — a kamo li za naknadu po § 1042. ogz., za koju važi redoviti rok zastare, to je prema takovomu stanju valjalo uvaženjem izvanrednoga previda po § 335. gr. pp. pobijani dio suglasnih nižestepenih osuda preinačiti i tužbenomu zahtjevu u cijelosti udovoljiti. — Izreka o naknadi parničnoga troška osniva se na § 573. grpp. Priopćio dr. Djuro Rošić, sudac u Sušaku.

Krivnjom odvjetnika prouzrokovani gubitak parnice ne isključuje dosudjenje troškova zastupanja odvjetniku. — Za presudjenje o primjerenosti nagrade za zastupanje pred sudom ne traži se nikakovo stručno znanje, koje sud ne bi imao, nego je nasuprot upravo on zvan, da o tom odluči.

Rješidba stola sedmorice od 9. rujna 1932. br. 3287.

(Osuda sudbenoga stola u Zagrebu od 10. listopada 1931. br. 62.435/gr.)

U usmeno raspravljenoj parnici dra. J. R., odvjetnika iz Z., tužitelja, protiv ostavine M. S. iz V. G. po odvjetniku dru. F. A., tužene, radi 6.892 D 54 p. spp., u kojoj je

sudbeni stol u Zagrebu udovoljio tužbenom zahtjevu glede iznosa od 6.522 D. 54 p. uz naknadu parbenog troška u iznosu od 2.248 D. 20 p., a tužitelja sa viškom od 370 D. odbio; — a

banski stol povodom ništovne žalbe i priziva tužene glede glavne stvari te priziva tužitelja protiv dijela glede izreke o naknadi parbenoga troška osudom od 15. siječnja 1932. br. 45.826 žalbu ništovnu tužene odbacio, prizive obiju parbenih stranaka otputio, te potvrdio pobijanu osudu prvostepenoga suda;

stol sedmorice je sudio: Ništovna žalba tužene ostavine iza pok. M. S. se odbacuje, a povodom njenog izvanrednoga previda preinačuju se obje suglasne nižestepene osude i sudi: Tužena ostavina M. S. iz V. G. je dužna, da plati tužitelju dru. J. R., odvjetniku u Z., s naslova odvjetničke zaslužbine iznos od 5.811 D 04 p. sa 6% kamatima od 23. rujna 1930. do isplate tekućima i na 2.248 D 20 p. obredjeni trošak parnice, sve to u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe, dočim se tužitelj sa viškom zahtjeva odbija.

Trošak pravnih lijekova ima tuženica snositi sama.

Razlozi: Tegoba previdna, da uopće nije bilo mjesta dosudjenju troška zastupanja odvjetniku dru. J., jer je tuženica njegovom krivnjom izgubila parnicu T. 2576-22., u kojoj ju je on zastupao, ne može se u ovoj parnici uvažiti. U koliko tuženica drži, da je krivnjom tužitelja izgubila parnicu, može, u koliko se u svoje pravo uzda, naknadu zbog toga tražiti posebnom parnicom. No nižestepene su presude u toliko osnovane na krivom tumačenju zakona, što uzimaju za podlogu svoje odluke o primjerenosti troška, izreku vještaka. Za odluku o primjerenosti troška koji je nastao odvjetniku u zastupanju njegove stranke pred sudom nije potrebno saslušanje vještaka, nego ima sud sam taj trošak odmjeriti. Očevidu s vještacima ima mjesta samo onda, kada je za temeljito rješenje stvari potrebit (§ 205. grpp.). Ta potreba pak postoji, kada se za ocjenu neke činjenice traži posebno stručno znanje, koje sudu ne dostaje. — Za presudjenje o primjerenosti nagrade za zastupanje pred sudom ne traži se nikakvo stručno znanje, koga sud ne bi imao, nego je nasuprot upravo on zvan, da o tom odluči. — Držeći se mišljenja vještaka nižestepeni su sudovi dosudili očito previsoko utuženi trošak tužitelja, pa ga je valjalo sto-

Digitized by Google

ga, jer u tom pogledu postoje uvjeti § 335. grpp., primjereno sniziti. Trošak svojih pravnih lijekova ima tuženica sama nositi, jer je samo u malom dijelu uspjela.

Priopćio dr. Fanton Antun, odvjetnik u Vel. Gorici.

Priuzdržaj vlasnosti (pactum reservati dominii) kod prodaje na vjeresiju je po zakonu dopušten.

Rješidba stola sedmorice od 6. lipnja 1930. br. 2320.
(Odluka kotarskoga suda I. u Zagrebu od 19. rujna 1929. br. 54.675/gr., odluka banskoga stola od 30. siječnja 1930. br. 1620.)

U parničnom predmetu tt. A., tužiteljice, protiv tuženih B, C i D radi priznanja prava vlasništva pokretnina i izlučenja ispod ovrhe spp. povodom ništovne žalbe i utoka tuženika proti odluci kotarskoga suda I. u Zagrebu, kojom je na tužbu za usmenu raspravu iste odredjeno ročište te obustava ovrhe do rješenja parnice; a

banski stol: uvaživ, da nikoji propis općega gradjanskoga zakonika ne zabranjuje ili isključuje pogodbu o pridržanoj vlasnosti kod kupoprodaje (pactum reservati dominii);

uvaživ, da ne predleži očita nenadležnost prvostepenoga suda u smislu § 2. sl. a) grpp., jer je predmet podvržen postupku gradjanskoga suda, a niti je po propisu sudovnika sudbenost prvostepenoga suda očito nenadležna;

uvaživ, da je tužitelj dovoljno izvornim ugovorom, tužbi priloženim, zasvjedočio svoju vlasnost izlučivanoga predmeta, pa da je stoga osnovana bezuvjetna privremena obustava ovrhe do konačnoga rješenja parnice;

uvaživ, da po § 319. grpp. nema mjesta posebnomu utoku protiv odluke, kojom se na tužbu odredjuje usmeni postupak;

uvaživ, da se stoga napadana odluka ukazuje na zakonu osnovanom i da ne predleži nikakova ništavost,

našao je ništovnu žalbu tuženih kao neosnovanu odbaciti, a utok njihov otputiti i napadnutu prvostepenu odluku potvrditi.

Stol sedmorice otputio je izvanredni previdni utok prvotuženika, jer nema uvjeta § 318. grpp.

Priopćio dr. A. Vragović.

b) Upravno

Ne prestaje biti zemljoradnikom onaj, koji je samo dioničar nekoga poduzeća, a tim se poslom inače ne bavi.

Presuda upravnoga suda u Dubrovniku od 19. listopada 1932. br. F. 258/32/8.
(Odluka financijskoga inspektorata u Dubrovniku od 31. prosinca 1931. br. 10077.)

Odlukom poreske uprave bio je odmjeren K. A. porez na zgrade u selu K. Protiv te odluke K. A. se je žalio financijskom inspektvoratu, jer da je njegova kuća po zakonu oslobodjena poreza kućarine i baš po čl. 32. t. 15. zak. o nep. porezima. Financijski inspektorat odbio je žalbu K. A. tvrdnjom, da je izvidima utvrdjeno, da je K. A. vlasnik više zgrada i da ima prihoda iz poduzeća firme P. K., čiji je tajni drug, pak da stoga, i ako se pretežno bavi zemljoradnjom, njegova zgrada potpada pod razrez kućarine, jer ima drugih vrela prihoda.

Na tužbu učinjenu protiv odluke financijskoga inspektorata u Dubrovniku upravni je sud poništio odluku financijskoga inspektorata iz ovoga razloga:

Po toč. III. čl. 37. zak. o nep. por. na zgrade po selima, koje služe isključivo za stanovanje zemljoradnika, odmjerit će se kirija samo u slučaju, ako zgrada nije oslobodjena od poreza po čl. 32. i ne izdaje se pod kiriju. A kako se po čl. 32. t. 15 (3) pravil. izuzima iz pojma zemljoradnika samo ono lice, koje se strajno bavi trgovinom, industrijom, zanatom ili drugim kojim tekovinskim poslovanjem, ili koje ima prihoda iz odnosa javne ili privatne službe, a ne oni, koji imadu prihoda od nekoga poslovanja, a s tim se poslovanjem ne bave, kao što je ovdje slučaj (dioničar jednoga poduzeća), to je sud našao, da na osnovu čl. 34. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima utuženu odluku poništi kao na zakonu neosnovanu.

Priopćio dr. B. Poković, odvjetnik u Dubrovniku.

Digitized by Google

Literatura

POLICIJA, časopis za sudskoupravno-policijsku i sudsku praksu, svezak za studeni 1932. ima ovaj sadržaj: Dr. Miodrag Ačimović: Jedan prilog za teorijsko upoznavanje policije i njene službe; Dr. Milorad M. Vlaškalin: Za male općine. D. Prodanović: Primjena § 4. toč. 5. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja; Arsen Boremović: Uslovne osude u svarima zloupotreba u službenoj dužnosti; Ivan B. Jovanović: Telepatija u istražnoj službi; Dr. Vidan O. Blagojević: Peti kongres pravnika; Vladeta Miličević: Medjunarodna policija; Krsta Marić: Prava priv. učesnika na glav. pretresu; Sava N. Popović: Ublažavanje kazne po slob. ocjeni; Borivoj D. Petrović: Da li može postojati realan sticaj izmedju krivičnog djela iz § 319. k. z. i krivičnog djela iz § 397 stava 20. kr. zakona; Dr. Sim. J. Lovčević: Trovanje: Miodrag J. Jovanović: Upravna policija i njeni organi u službi države; Stjepan Jakovljević: Oštrina pamćenja žandarma; Rad. M. Zlatić: Da li je derogiran propis § 375. k. z. i normiran u propisu § 385. novog kriv. zakona; Lazar P. Nikolić: Povodom VII-me skupštine udruženja općin. službenika za Srbiju i Crnu Goru; Božidar Jović: Općinski djelovodja i privredna kriza; Dobrosav Dim. Branković: Pravne lijekove, koje izjavi priv. učesnik, kad nije tužilac, mora sud, kod koga su izjavljeni, da odbaci — § 341. i § 394. odn. I K. S. P.; Tih. M. Ivanović: Iz sudske prakse.

PRAVNY OBZOR, organ pravnickej jednoty na Slovensku v Bratislave, br. 18 od 15. studenoga 1932. izašao je s ovim sadržajem: Dr. Josef Lepšik: Doporučuje se pro nekolik statu jednotna uprava nekterych ustanoceni vojenskeho trestniho prava?; Dr. Jak Varadi: Exekucie proti pridelcom a zbytkovym statkarom; Rozhodnutia Najvyšich sudnych stolic; Z pravnickeho sveta slovenskeho. — Zakonodarstvo. — Pisomnictvo — Hliadka knihopisna. — Hliadka časopisov. Rozne zpravy. — Hliadka osobna.

POCTA K SEDEMDESATYM NAROZENINAM PROF. DRA. CYRILA HORAČKA. U počast sedamdesetgodišnjice toga znamenitoga českog narodnogospodarskog učenjaka i praktičara izašao je broj 3—4 praškoga »Sbornik ved pravnih a statnich« u proširenome opsegu i svečanome ruhu. Taj broj ima 550 stranica, koje je ispunilo oko 34 pisaca raspravama raznoga sadržaja, ponajviše ipak iz područja nacionalne ekonomije.

VERKEHRSEINLAGE ALS ZAHLUNGSMITTEL. — Ovu malu knjižicu napisao je mariborski odvjetnik dr. Jurij Jan, koji se u njoj zalaže za uvedenje tzv. prometnog uloška kao plaćevnoga sredstva. Pisac misli time pomoći emisionoj banci, povisiti množinu plaćevnih sredstava, a ipak spriječiti inflaciju. Knjižica je tek jedno poglavlje većega djela, koje je pisac dao već u štampu, a u kojemu on predlaže sasvim novi novčani sistem. Kao svaki nov prijedlog, tako je i ovaj primljen sa skepsom, i ako je pobudio dosta interesa i našao dosta pristaša.

BEITRÄGE ZUM DEVISENRECHT. Von Dr. Karl Wahle. Verlag der oesterreischischen Richterzeitung, Wien I. Ladenpreis 1 Schilling. — Pisac, jedan od autora austrijskih deviznih propisa, brani ove od raznih prigovora i pri tome ih tumači, opisujući motive njihova postanka, svrhu i pravno značenje.

RASSEGNA DI LETTERATURA GIURIDICA JUGOSLAVA (Anno 1929.). — Dr. Rudolf Sajovic nastavlja s pregledom jugoslavenske pravne književnosti u rimskome »Annuario di Diritto Comparato e di Studi Legislativi«. Sad je došao do godine 1929., razloživši ju u prikazu pod gornjim naslovom, koji je izašao kako u citiranome talijanskome godišnjaku tako i u posebnome otisku.

Svaštice

POUZDANJE U ZEMLJIŠNU KNJIGU I OVRŠNA STICANJA. — Na članak dra. M. Ruždića »Pouzdanje u zemljišnu knjigu i ovršna sticanja«. (Mjesečnik br. 10 i 11/1932.) sa gledišta prava, koje važi na području Bačke, Banata, Baranje i Medjimurj, nadovezujem slijedeće:

Digitized by Google

Teza, da se na pouzdanje u zemljišnu knjigu može uspješno pozivati samo onaj, koji je dotično pravo stekao na osnovu kakvoga pravnoga posla, a ovršna sticanja, u koliko se radi naročito o sticanju prava zaloga, nisu zaštićena, — ispravna je tim više, što je glavno načelo i misao vodilja ovrhe, da se ista može voditi na dobra ovršenika, a ne na dobra drugoga lica i time ima da unaprijed računa svaki ovrhovoditelj.

Interesu prometa gornja teza ne škodi, nego odgovara istome. Kada pravim pravni posao, ponajviše je motorni uzrok moje odluke zemljišnoknjižno stanje, naročito kada se radi o sticanju prava zaloga, te je i praktična potreba, da se ugovornik uzmože bez daljega pouzdati u zemljišnu knjigu, inače bi se osjećao nezaštićenim i prevarenim.

Kod ovrhe već nemam izbora, već se nalazim u nevolji, te moram se snaći u tome, da će mi služiti za pokriće samo ono, što je stvarno ovršenikovo dobro. Ne treba mi ni momentana odluka, već imam dovoljno vremena i mogućnost, da se uvjerim o istinskim prilikama ovršenika, ili moram da se pripravim na to, da ne ću uspjeti sa sticanjem ovršnog prava zaloga, kada ovršenik zapravo nije vlasnik nepokretnosti ili nije ovlaštenik glede uknjiženoga potraživanja. Kod sakupljanja gruntovnih podataka u svrhu ovrhe svijestan sam si toga, da eventualno »sero medicina paratur«, ali neka se spasi, što se spasiti dade.

Naša stalna sudka praksa je usvojila stanovište kod sticanja prava vlasništva nepokretnosti, da zemljišna knjiga štiti sticateljea, koji je u dobroj vjeri, te se ta dobra vjera i predmnijeva, no da se ne može smatrati sticateljem bona fide onaj, koji se je zadovoljio sa gruntovnim upisima, a da se nije brižljivo uvjerio i o faktičnom posjedovnom stanju dotične nepokretnosti.

Ta se sudska praksa obrazlaže notorno poznatom nesavršenošću mara naroda za zemljoknjižne stvari, kojim propušta, da se zemljoknjižno stanje svede u sklad sa faktičnim stanjem.

Koliko puta na primjer odgadja kupac više mjeseci, a čak i više godina podnešenje molbe radi uknjižbe prava vlasništva, jer se boji dvostrukoga troška radi toga, što je kupio suvlasničke dijelove i punodobnih i malodobnih suvlasnika, te radije čeka, dok malodobni prodavac postane punodobnim, te ponovno osnaži prodaju, nego da troši na troškove odobrenja ugovora sa strane nadštitničke vlasti; ili radi toga, što je suvlasništvo nepokretnosti stvarno razvrgnuto, no nije još sastavljen mjernički nacrt o razdiobi nepokretnosti prodavaču te se pričeka, dok je podnešen taj nacrt sa molbom radi zemljoknjižnih upisa na temelju razvrgnuća zajednice (i slično!).

Na našem se pravnom području »izlučna tužba« glede nepokretnosti osniva na § 168. ovršnoga zakona (zak. čl. LX.:1881: »Treće lice, koje se ovrhom vodjenom na nepokretnost osjeća povrijedjenim u svojim stvarnim pravima, koja se odnose na nepokretnost ili na dio iste, može tužbu pokrenuti protiv ovrhovoditelja radi potpunoga ili djelomičnoga ukidanja ovrhe, koja se na nepokretnost vodi«.

Nadalje na plenarnoj deciziji Kurije br. 55: »Trećemu licu, koje je prije steklo pravo vlasništva, nego je ovrhovoditelj stekao svoja zemljoknjižna prava na nepokretnost ili na dio iste, na koju se ovrha vodi, ne može se uskratiti ovlaštenje, da na osnovu § 168. zak. čl. LX:1881. pokrene tužbu protiv ovrhovoditelja, ma da njegovo stečeno pravo i nije zemljoknjižno upisano«.

Ovaj stav gosp. pisca: »Stoga će moći i ovrhovoditelj u ovrsi valjano steći knjižno pravo na nekretninama, koje je ovršenik prije toga otudjio drugomu, ali ih medjutim nije na njega zemljoknjižno prenio«, sa gledišta naše sudske prakse ne bih potvrdio. Praksa je kod nas elastičnija, te ne pripisuje ni kod sticanja prostog prava zaloga presudnu važnost, jedino zemljoknjižnom prenosu prava vlasništva, već naginja shvaćanju, da se sticatelj prava zaloga nalazi u zloj vjeri, te se ne može pozivati na pouzdanje u javnu knjigu, kad je znao, a kod sticanja ovršnog prava zaloga kad je mogao znati, da je zemljoknjižni vlasnik nepokretnost vanknjižno već otudjio. Dr. Schwarz Ljudevit, odvjetnik u Čakovcu.

POVRAĆAJ U PREDJAŠNJE STANJE §-a 326. K. P. — Prof. B. Marković se u svome učbeniku sudskoga krivičnoga postupka, 1930. na str. 274. izjašnjava ovako:

Digitized by Google

»Upotreba priziva i revizije sastoji se iz izjave i opravdanja. Oboje mogu biti dani istovremeno, a mogu se dati i odvojeno. Jedan je rok za izjavu, a drugi za opravdanje. Prvi je tri dana a drugi osam dana. Pitanje se postavlja, da li je povraćaj u predjašnje stanje moguć u slučaju propuštanja obiju rokova ili samo prvoga? Tekst § 326. al. II. nije jasan, jer se u njem veli: »Ako se propusti rok za izjavu priziva i revizije, može sud..., dopustiti povraćaj u predjašnje stanje radi izjave i naknadnog opravdanja pravnog lijeka...« Zakon s jedne strane govori samo o propuštanju roka za izjavu, a ne i za opravdanje, a s druge strane dopušta povraćaj u predjašnje stanje i radi izjave i radi opravdnja pravnoga lijeka. Nesumnjivo je, da je zakon instituciju povraćaja u predjašnje stanje usvojio radi upotrebe pravnih lijekova priziva i revizije a ne samo radi jednog dijela te upotrebe, inače bi cijela institucija bila gotovo iluzorna. S toga se ima uzeti, da je povraćaj u predjašnje stanje dopušten, kako kad je propušten rok za izjavu tako i za opravdanje.«

Medjutim dr. A. Vragović priopćuje u »Pravosudju« br. 4. o. god. odluku stola sedmorice u Zagrebu od 18. ožujka 1932. Kre. br. 95/1. — 1932., u obrazloženju koje se navodi: »Budući da su optuženici kod objavljivanja presude po svojem braniocu izjavili reviziju i priziv (§ 324. od. 3. k. p.), te im je rješenjem prvostepenoga suda od 29. siječnja 1932. kzp. 2393/1931. dostavljen prepis presude u svrhu opravdanja izjavljenih pravnih lijekova, a samo su sa opravdanjem promašili u §§ 333. i 340. k. p. propisani osam dnevni rok, to im ne pristoji povraćaj za opravdanje pravodobno izjavljene revizije i priziva, jer zakon poznaje samo povraćaj za izjavu pravnih lijekova a ne i za opravdanje pravodobno izjavljenih pravnih lijekova«.

Pitanje je, da li se § 326. k. p. može tumačiti ekstenzivno, kako to hoće prof. Marković, ili ovako kako je izrekao stol sedmorice.

§ 326. z. o s. k. p. analogan je § 305. hrv. k. p., ali je unio zabunu u onom dijelu, gdje veli »može sud... dopustiti okrivljeniku... povraćaj u predjašnje stanje radi izjave i naknadnog opravdanja«, čega u analognom § 305. hrv. k. p. nema. Tim »radi izjave i naknadnog opravdanja« oduzeo je mogućnost pravilnoga tumačenja same institucije povraćaja u predjašnje stanje.

Držim, da prof. Marković sasvim ispravno upućuje na peti odjeljak istoga paragrafa, gdje se izrijekom veli: »Molba za povraćaj i za naknadnu upotrebu pravnoga lijeka...«, misleći pod upotrebom i izjavu i opravdanje. Nema razloga oduzeti optuženomu mogućnost povraćaja u predjašnje stanje radi opravdanja već pravodobno izjavljenoga pravnoga lijeka, jer smetnja koja mu je, bez njegove odnosno branioćeve krivice, stajala na putu, mogla je da se desi i nakon izjavljenoga pravnoga lijeka, dok je još važio rok za opravdanje, pa iz toga, da je izjavio pravni lijek, slijedi, da drži, da je povrijedjen u svojem pravu i želi presudu podvrći ispitivanju višega suda, a opet ako nije bio u mogućnosti obrazložiti svoj pravni lijek, ne može da se izvede, da je od njega i odustao. Ako zakon dopušta povratu u predjašnje stanje samo radi izjave pravnoga lijeka, kako to drži stol sedmorice, gdje je veća sumnja, da li je uopće okrivljeni želio podnijeti pravni lijek, to se tim većma može dopustiti povrata radi opravdanja već pravodobno izjavljenoga pravnoga lijeka, kako to hoće prof. Marković. Nedopustiti i tu mogućnost znači, kako ispravno veli prof. Marković, učiniti čitavu instituciju iluzornom.

To je uočila i austrijska judikatura, pa se, iako nije bilo nejasnosti u zakonu, stalno izražava u korist okrivljenoga. »Ako i nije povrata u stanje predjašnje proti minulom roku za izvedenje (naš k. p. »opravdanje«) žalbe ništovne po zakonu dopustiva, to se ipak ista može dozvoliti u svrhu dopune prijave (naš k. p. »izjave«) žalbe ništovne, u kojoj nisu nikakvi razlozi navedeni, u koliko postoje općeniti zakonski uvjeti za dozvolu povrate« (Rješ. kasac. suda u Beču od 25. studenoga 1884. br. 12.081. U. 678. — Dr. Šilović, Kazneni postupnik, 1898. rješidbe k § 305. k. p.). Tako i naš stol sedmorice u rješidbi od 24. ožujka 1899. br. 826. (Dr. Ogorelica. Kazneno procesualno pravo, 1899. str. 403. napomena 2.). — Logička interpretacija dovodi samo do rješenja prof. Markovića (koji se poziva i na Lohsniga, Oesterreichisches Strafprocessrecht, 2. aufl. 1920. S. 623.). Uostalom, dok je zakon nejasan, što nije bio slučaj u § 305. hrv. k. p., vrijedi in dubio pro reo.

Neznam, kakova su druga mišljenja i kako glase možebitne odluke ostalih odjeljenja kasacionoga suda, pa bi bilo interesantno čuti i drugo zvono.

Podešva Gabrijel.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
VELJAČA Dr. Ivo Politeo, ovdjetnik BROJ 2.

Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti

Napisao dr. Stefanović Jovan, sveuč. profesor u Zagrebu.

(Nastavak)

II. — Prihvaćanjem sistema formalnih ustavnih propisa proširuje se — rekli smo — hijerarhija pravnih propisa. Ovo proširivanje hijerarhije pravnih propisa može, ali ne mora ići uporedo sa proširivanjem hijerarhije državnih organa. Ono ide uporedo sa proširivanjem hijerarhije državnih organa samo onda, ako je za mijenjanje formalnih ustavnih propisa ustanovljen i specijalni, ustavotvorni organ. U ovom slučaju je ustavotvorni organ odvojen od zakonodavnoga i stoji nad njim. Ono, naprotiv, ne ide uporedo sa proširivanjem hijerarhije državnih organa, ako za mijenjanje formalnih ustavnih propisa nije ustanovljen specijalni, ustavotvorni organ, već je to mijenjanje stavljeno u nadležnost zakonodavnog organa, — samo s tim, da ovaj formalno ustavne propise može mijenjati ne po onome postupku i pod onim uslovima, pod kojima donosi nove zakone i mijenja stare, već po specijalnom postupku i pod specijalnim uslovima, koji su takodjer odredjeni formalnim ustavnim propisima. U ovome slučaju nema odvajanja ustavotvornog organa od zakonodavnog, pošto je i zakonodavna i ustavotvorna vlast, t. j. i vlast mijenjanja zakonskih i vlast mijenjanja formalno ustavnih propisa, povjerena istome organu. Zato formalno ustavnim propisima u ovome slučaju ne daje taj značaj specijalni organ, kako to biva u prethodnome, već specijalni postupak i specijalni uslovi, pod kojima ih zakonodavni organ može mijenjati. Ako ne bi bilo za to ni specijalnoga postupka ni specijalnih uslova, ne bi bilo ni formalno ustavnih propisa. Svi propisi, koje bi donosio zakonodavni organ, imali bi istu pravnu moć. Oni bi se razlikovali s obzirom na materijalni, ali ne i s obzirom na formalni značaj. U formalnom pogledu oni bi bili svi jednaki: donosio bi ih i mijenjao isti organ, i to po jednakom postupku i pod jednakim uslovima. Država, u kojoj je to tako, nema formalnih ustavnih propisa; zato u njoj nema ni proširenja hijerarhije pravnih propisa. U takvoj državi, na vrhu pozitivnih pravnih propisa nalaze se propisi, koje sadržavaju zakoni. Nad njima viših pozitivnih pravnih propisa nema.

Digitized by Google

Ali, ako proširivanje hijerarhije pravnih propisa, uslijed primjene sistema formalnih ustavnih propisa, nema uvijek za posljedicu i proširivanje hijerarhije državnih organa, ono ima, naprotiv, uvijek za posljedicu proširivanje načela legalnosti i na zakonodavnu vlast, kada ona donosi propise u formi zakona.

Načelo legalnosti znači — u prvom redu — vezivanje i upravnih i sudskih organa, prilikom donašanja individualnih akata, općim pravnim propisima, koji su formulirani unaprijed i na apstraktan način, a ne s obzirom na ovaj ili onaj konkretni slučaj. U ovom pogledu cilj je načela legalnosti, da zeštiti pojedince od samovolje upravnih i sudskih organa, kada oni istupaju prema njima. Ova vezanost upravnih i sudskih organa općim pravnim propisima je absolutna, što znači, da su ti organi vezani svim općim propisima, bez obzira na njihov formalni značaj, t. j. bez obzira na to, koji ih je državni organ donio: ustavotvorni, zakonodavni ili upravni. Prema tome upravni i sudski organi nisu vezani, kada donose individualne akte, samo onim propisima, koje su donjeli viši državni organi, već i propisima, koje su donijeli oni sami, u koliko su za to nadležni. Tako propisi, koje sadržavaju uredbe, — dakle propisi, koje donose upravni organi, — vezuju upravne i sudske organe, u koliko ne protivuriječe propisima višega ranga, baš isto tako kao i propisi, koje sadržavaju zakoni i Ustav. Zato smo i rekli, da je vezanost upravnih i sudskih organa pravnim propisima absolutna, kada oni donose akte individualnog značaja.

Ostalo bi pitanje: da li se ova vezanost proširuje i na zakonodavnu vlast, kada ona donosi akte individualnog značaja? Drugim riječima: da li je zakonodavna vlast, prilikom donašanja akata individualnoga značaja, vezana postojećim pravnim propisima? Mi ćemo ovo pitanje razmotriti s dvije strane, prema tome, da li su u pitanju propisi, koje sadržavaju zakoni, dakle koje je donijela sama zakonodavna vlast, ili su u pitanju propisi, koje sadržavaju uredbe, dakle koje je donijela upravna vlast. Prema tome, u prvom redu postavlja se pitanje: da li je zakonodavna vlast, u koliko pristupi donašanju individualnih akata, vezana propisima zakona, t. j. propisima, koje je ona sama donijela? Na ovo pitanje obično se odgovara niječno. Smatra se, da zakonodavna vlast može u konkretnim slučajevima otstupati od propisa, koje je ona donijela, t. j. da ona može riješiti pojedine konkretne slučajeve i mimo općih propisa, koje je doniela. Smatra se, da ti propisi vezuju samo niže vlasti, upravnu i sudsku, kada one rješavaju konkretne slučajeve, ali ne i nju samu, zakonodavnu vlast. Ovo stanovište zasniva se na čisto formalističkom prosudjivanju. Ne vodeći računa o materijalnim razlikama, koje mogu postojati izmedju raznih akata zakonodavne vlasti, uzima se u obzir samo njihova formalna strana, naime da ih je donijela ista vlast. I uslijed ovoga zajedničkoga formalnoga značaja smatra se, da oni svi imaju istu pravnu moć i da je prema tome pravno potpuno valjan i takav individualni akt zakonodavne vlasti, kojim se otstupa od općih propisa, koje je ta vlast ranije donijela.

Mi se sa ovim stanovištem ne bi mogli složiti, jer mislimo, da se

Digitized by Google

u ovom slučaju, t. j. kada je u pitanju odnos izmedju raznih akata državne vlasti, mora voditi računa i o njihovom materijalnom značaju; da se uvijek mora praviti razlika izmedju akata, kojima se postavljaju opći propisi, i akata, kojima se rješavaju pojedini konkretni slučajevi. Ovi drugi moraju uvijek biti potčinjeni onim prvima, pa makar i jedne i druge donosila ista vlast. O ovoj materijalnoj razlici vodi se uvijek računa, kada su u pitanju akti upravne vlasti; i zato su individualni akti te vlasti uvijek potčinjeni njenim općim aktima, t. j. aktima u kojima ona postavlja opće propise. Svojim individualnim aktima upravna vlast ne smije vrijedjati propise svojih uredaba, baš isto tako, kao što ne smije vrijedjati ni propise zakona. Ne mijenja stvar, što je i uredba djelo upravne vlasti kao i individualni akt, i što su prema tome oba ova akta u formalnom pogledu istoga značaja. Dakle, kada su u pitanju akti upravne vlasti, o njihovom materijalnom značaju vodi se računa: njihovi individualni akti podvrgavaju se njihovim općim aktima. Ne vidimo onda, zašto se ne bi vodilo računa i o materijalnoj razlici, koja postoji izmedju raznih akata zakonodavne vlasti i to u istome cilju: u cilju odredjivanja odnosa izmedju njih i stupnja njihove pravne moći. Odnos izmedju raznih akata upravne vlasti je odredjen baš s obzirom na njihov materijalni značaj. Na isti načni bi onda trebalo odrediti i odnos izmedju raznih akata zakonodavne vlasti. I ovi mogu biti ili opći ili individualni, kao i akti upravne vlasti. I onda, kaogod što je postavljeno pravilo, po kome su individalni akti upravne vlasti potčinjeni općim aktima te vlasti, bez obzira na to, što se i jedni i drugi formalno podudaraju, tako bi isto trebalo postaviti i pravilo, po kome su individualni akti zakonodavne vlasti potčinjeni općim aktima te vlasti, i to opet bez obzira na to, što se oni formalno podudaraju. Ako prihvatimo ovo i ovako prosudjivanje — a ono nam izgleda jedino pravno logično i pravno dosljedno —, onda moramo doći do zaključka, da je i zakonodavna vlast, kada donosi akte individualnoga značaja, vezana propisima, koje je ona sama donijela, t. j. propisima, koje sadržavaju zakoni. Ona može te propise redovnim putem ukidati i mijenjati, ali dokle to ne učini, ona ih mora poštovati; ona ih ne smije svojim individualnim rješenjima vrijedjati. Ovo onda znači, da je zakonodavna vlast, u koliko ona donosi akte individualnoga značaja, ograničena propisima zakona, dakle propisima, koje je ona sama donijela, baš isto tako, kao što je i upravna vlast, u istim slučajevima ograničena i propisima zakona i propisima uredaba.

Ovo je jedna strana pitanja vezanosti zakonodavne vlasti općim propisima. Ona se odnosi na propise, koje donosi ona sama. Ostaje još druga strana ovoga pitanja, i ona se odnosi na opće propise, koje donosi upravna vlast. Naime, da li je zakonodavna vlast, u koliko pristupi donašanju individualnih akata, vezana i ograničena i propisima, koje je donijela upravna vlast, t. j. koje sadržavaju uredbe? Vidjeli smo već, da je upravna vlast, kada ona donosi individualne akte, vezana i ograničena i propisima, koje je donijela ona sama, i propisima, koje je donijela zakonodavna vlast. Ona je ograničena propisima koje je sama donijela uslijed njihovog materijalnoga značaja. Propisima

Digitized by Google

pak, koje je donijela zakonodavna vlast, ona je ograničena u prvom redu uslijed njihovog materijalnoga, a zatim i usljed njihovog formalnoga značaja. Kada je u pitanju odnos izmedju zakonodavne vlasti i uredaba, na prvi pogled moglo bi izgledati, da ona ne može biti vezana propisima, koje one sadržavaju, pošto je te propise donijela vlast, koja je u hijerarhiji državnih organa niža od nje; i da bi, prema tome, zakonodavna vlast mogla donositi nidividualne akte, koji ne bi bili u skladu sa propisima uredaba; da bi takvi njeni akti bili i mimo toga pravno ispravni.

Medjutim, mi se ne bi mogli složiti niti sa ovim zaključkom. Kada upravna vlast donosi opće propise, ona ih donosi ili na osnovu ovlašćenja zakona, ili na osnovu neposrednog ovlašćenja Ustava. Ako je Ustav, zaobiilazeći zakonodavnu vlast, stavio regulisanje nekoga predmeta isključivo u nadležnost upravne vlasti, propisi, koje ova vlast u tome cilju donosi, ograničavaju absolutno zakonodavnu vlast. Absolutno u tome smislu, što zakonodavna vlast ne samo da ne može donositi individualne akte, koji ne bi bili u skladu sa tim propisima, već ne može niti te propise ukidati odnosno mijenjati. Ovaj se zaključak nameće, pošto je tu u ptanju odredba Ustava, koja je nad zakonodavnom vlasti, a koja stavlja jedan predmet u isključivu nadležnost upravne vlasti. Ako, naprotiv, po odredbi Ustava ovakva nadležnost upravne vlasti nije isključiva, već samo uslovna, situacija nije više ista. Ona nije ista u pogledu mogućnosti za zakonodavnu vlast, da ukida ili mijenja propise, koje je donijela upravna vlast. Ista je pak u pogledu mogućnosti za zakonodavnu vlast, da donosi individualne akte, koji ne bi bili u skladu sa tim propisima. Naime, u ovakom slučaju zakonodavna vlast može mijenjati propise, koje je donijela upravna vlast, ali ne može donositi individualne akte, koji bi bili u protivnosti sa tim propisima. Drugim riječima, zakonodavna vlast morala bi te propise poštovati, baš kao i upravna, doklegod su oni na snazi. Ista je situacija i onda, kada upravna vlast donosi opće propise na osnovu zakonskog ovlašćenja. Ako zakonodavna vlast ovlasti upravnu, u koliko to Ustav dozvoljava, da neko pitanje reguliše putem uredbe, ona može propise takve uredbe ukidati i mijenjati; ali, doklegod su oni na snazi, ona ih mora poštovati baš isto tako, kao da ih je donijela ona sama, odnosno mora ih poštovati kao i sama upravna vlast, koja ih je donijela. Što pak znači, da zakonodavna vlast ne bi mogla donositi individualne akte, koji bi bili u protivnosti sa tim propisima.

Iz svega ovoga bi onda izlazilo, da zakonodavna vlast ne bi smijela individualnim aktima otstupati od općih propisa i ove vrijedjati, bilo da je te propise donijela ona sama, bilo da ih je donijela upravna vlast, i to ova zadnja bilo na osnovu neposrednog ustavnoga, bilo na osnovu zakonskog ovlašćenja. Isto ovo pravilo postavili smo ranije i za upravnu vlast. I nda bi sada mogli zaključiti: da je načelo legalnosti u pogledu individualnih akata absolutno, ili bar da bi takvo trebalo da bude. Absolutno s obzirom na vlasti, pošto ono veže i upravnu i sudsku i zakonodavnu vlast: ni jedna ne smije donositi individualne akte, kojima bi se vrijedjali postojeći pravni propisi. Absolutno s obzirom na pravne propise, pošto se odnosi kako na propise, koje je donijela za-

Digitized by Google

konodavna, tako i na propise, koje je donijela upravna vlast. Jedino ako se ovaj zaključak prihvati kao ispravan, može načelo legalnosti u pogledu nidividualnih akata doći do punog izražaja i do pune vrijednosti.

Ali, načelo legalnosti ima i jednu drugu stranu, i ona se odnosi ne na donašanje individualnih akata, već na donašanje pravnih propisa. Pravni su propisi medjusobno hijerarhizovani. Jedni imaju jaču, a drugi slabiju pravnu moć. Ovo je posljedica razlike, koja postoji izmedju njih u formalnom pogledu. Sve pravne propise ne donose vlasti istoga ranga, i zato su propisi, koje donosi vlast nižega, potčinjeni propisima, koje donosi vlast višega ranga. Drugim riječima, kada je vlast nižega ranga pozvana, da donese pravne propise, ona tim svojim propisima ne smije vrijedjati propise, koje je donijela vlast višega ranga. Tako, u načelu, propisi uredaba, koje donosi upravna vlast, ne smiju protivurječiti propisima zakona, koje donosi zakonodavna vlast.

Ovo načelo legalnosti je prošireno u državama, u kojima je primijenjen sistem krutoga Ustava, odnosno sistem formalnih ustavnih propisa. I ovo proširenje je tu logična posljedica proširenja hijerarhije pravnih propisa. Za razliku od države, u kojoj nema formalnih ustavnih propisa, u državi, u kojoj takvih propisa ima, na čelu hijerarhije pravnih propisa ne nalaze se propisi zakona nego propisi Ustava. Samim time, propisi zakona potčinjeni su propisima Ustava, kao što su i propisi uredaba potčinjeni propisima zakona. Kaogod što upravna vlast, donašajući uredbe, ne smije vrijedjati propise zakona, tako isto i zakonodavna vlast, donašajući zakone, ne smije vrijedjati propise Ustava. Prema tome, prihvaćanjem sistema formalnih ustavnih propisa dolazi se do ograničavanja zakonodavne vlasti i u slučaju, kada ona donosi pravne propise. U toliko je formalnim ustavnim propisima načelo legalnosti prošireno u pogledu pravnih propisa. Ali s njima je ujedno to načelo prošireno i u pogledu akata individualnog karaktera. Rekli smo, da se individualnim aktima ne smiju vrijedjati pravni propisi, bez obzira na to, koja je vlast te propise donijela i bez obzira na to, koja je vlast donijela individualne akte. Ako pokraj propisa uredaba i propisa zakona imamo i formalnih ustavnih propisa, onda se individualnim aktima ne smiju vrijedjati ni ovi propisi. Moglo bi se primijetiti, da bi situacija bila ista i onda, kada ne bi bilo formalnih ustavnih propisa; naime, kada bi propisi, koji su formalno ustavni, t. j. koji su po svojoj pravnoj moći nad propisima zakona, imali moć propisa zakona; da se i u tom slučaju ti propisi ne bi smjeli vrijedjati individualnim aktima. Medjutim time, što su se izvijesni propisi uzdigli u rang formalnih ustavnih propisa, situacija se izmijenila u toliko, što zakonodavna vlast te propise ne može mijenjati, ili ih bar ne može mijenjati običnim zakonodavnim putem. Kada bi ti propisi imali samo moć običnih zakonskih propisa, zakonodavna vlast istina ne bi mogla donositi individualne akte, kojima bi se ti propisi mijenjali, ali bi zato mogla po volji, običnim zakonodavnim putem, te propise izmijeniti, kako bi došla do legalnosti projektovanog ili projektovanih individualnih akata. Medjutim, kako ti propisi imaju moć formalnih ustavnih

Digitized by Google

propisa, ona ne samo da nije u mogućnosti, da donosi individualne akte, koji ne bi bili sa njima u skladu, već nije niti u mogućnosti, da ih prethodno mijenja, ili bar ne običnim zakonodavnim putem.

III. — Najvažnija posljedica primjene sistema formalnih ustavnih propisa jest vezivanje i ograničavanje i zakonodavne vlasti pravnim propisima; i to ne samo u pogledu donašanja individualnih akata, već takodjer, i to je naročito važno, i u pogledu donašanja pravnih propisa. Prema tome pravni propisi, koje bi donijela zakonodavna vlast i kojima bi se vrijedjali formalni ustavni propisi, bili bi ilegalni odnosno protivustavni. Tako je u državi sa formalnim ustavnim propisima moguća pojava ilegalnih zakona, baš kao što je moguća i pojava ilegalnih uredaba i individualnih akata. Jedino stupanj mogućnosti pojave ilegalnih odnosno protivustavnih zakona nije jednak u svim državama sa formalnim ustavnim propisima. Stupanj te mogućnosti se mijenja prema tome, da li je broj formalnih ustavnih propisa manji ili veći. Naročito, da li je manji ili veći broj onih formalnih ustavnih propisa, koji postavljaju izvjesne odredbe u pogledu sadržaja zakonskih propisa. Što je veći broj ovakovih formalnih ustavnih propisa, tim je i jače vezana zakonodavna vlast, pa je prema tome i tim veća mogućnost pojave protivustavnih zakona. Naprotiv, što je manji broj takvih formalno ustavnih propisa, tim je i manje vezana i ograničena zakonodavna vlast, pa je prema tome i tim manja mogućnost pojave protivustavnih zakona. Mogućnost pojave protivustavnih zakona postaje minimalna, ako se formalno ustavni propisi ograničavaju isključivo na odredjivanje zakonodavnih organa i na način donašanja zakona. No, moramo primijetiti, da su danas rijetke države, u kojima su formalno ustavni propisi ovako skučeni. Obično, formalno ustavni propisi bave se i drugim pitanjima: oni postavljaju u pogledu mnogih pitanja izvjesna načela, i onda ta načela ograničavaju zakonodavnu vlast, kada ona pristupi potankomu uredjivanju tih pitanja, Koliki će biti broj ovakih formalno ustavnih propisa, to zavisi od one vlasti, koja je nadležna, da te propise donosi. Prema tome, od nje zavisi, koliko će i u kome obujmu zakonodavna vlast biti ograničena prilikom donašanja zakona.

Naročito mnogobrojne formalno ustavne propise nalazimo u posebnim državama Sjeverne Amerike i u Švajcarskoj. Ustavi ovih država vrlo su opsežni; u njima se može naći veliki broj propisa, koji nemaju ništa zajedničkoga sa organizacijom vrhovnih državnih vlasti. Ovo ubacivanje propisâ u Ustav, koji se bave raznim predmetima i pitanjima, imalo je baš za cilj, da se što više ograniči zakonodavna vlast. A težnja za tolikim ograničavanjem zakonodavne vlasti u ovim državama lako se može razumjeti, ako se uzme u obzir činjenica, da u tim državama kod donašanja formalno ustavnih propisa sudjeluje narod na neposredan način, dok je njegovo neposredno sudjelovanje kod donašanja zakona slabije ili nikakvo. »Ovaj fenomen objašnjava na sasma prirodan način činjenica — kaže Carré de Malberg[1]) —, da švajcarski narod nema za sada zakonodavne inicijative, bar kada su u

[1]) Contribution à la théorie générale de l'Etat, 1922, II, str. 569—570.

Digitized by Google

pitanju federalni zakoni. Pod ovakim uslovima, kadagod je narod htio da sâm donese jedan novi propis, on je bio prisiljen, ma kakav imao da bude predmet toga propisa, da traži i da izglasava njegovo uvrštavanje, pod formom djelimične revizije, u tekst Ustava. U ostalom u državama, u kojima narod sudjeluje u vršenju ustavotvorne a da ne sudjeluje i u vršenju zakonodavne vlasti, može se u glavnom utvrditi jasna težnja, da se u Ustav uvrste svakojaki predmeti, za koje izgleda korisno, da budu pridržani kontroli i izglasavanju naroda. Zato se u Sjedinjenim Državama, i to u posebnim Ustavima, i nalazi veliki broj odredaba, koje se ne odnose ni na jedno pitanje organizacije vlasti, već na veoma različite grane prava, a koje onda daju tim Ustavima izgled i postojanost pravih zakonskih kodeksa.« Zato Bryce[2]) govoreći o sadržaju Ustava posebnih država Sjeverne Amerike, kaže: da svi oni imaju pet dijelova, od kojih prvi sadržava propise o granicama države; drugi propise o osnovnim pravima gradjana na slobodu i vlasništvo; treći propise o sistemu vlade sa mnogo potankosti o raznim državnim organima i naročito o izborima; četvrti propise o raznim predmetima, kao o upravi, o zakonima, o nastavi, o miliciji, o porezima i drugim javnim prihodima, o državnim dugovima, o samoupravama, o kaznionama, o državnim bolnicama, o poljoprivredi, o radu, o optuživanju i dr.; peti pak propise o podnašanju Ustava i ustavnih izmjena narodu za glasanje i o prijelazu sa starog ustavnoga režima na novi, ako bi se izvršila potpuna revizija Ustava. Kao što se već iz ovog nabrajanja može vidjeti, posebni Ustavi Sjedinjenih Država obiluju propisima, koji nemaju nikakve veze sa ustavnim uredjenjem države; naime, koji se ne odnose na vrhovne državne organe. Samim time došlo se do znatnog ograničenja zakonodavne vlasti, i ovo je ograničenje u Sjedinjenim Državama od tim većega značaja, što je ono i sankcionisano pravom sudova, svih sudova, da prilikom rješavanja konkretnih slučajeva ispituju ustavnost zakonskih propisa, t. j. da ispituju saglasnost sadržaja zakonskih propisa sa propisima Ustava, i da odbiju primjenu onih, za koje nadju da su protivustavni.

Ali, ovu pojavu, pojavu ubacivanja u formalni Ustav i takvih propisa, koji nemaju ništa zajedničkoga sa ustavnim uredjenjem države, ne nalazimo samo u Sjedinjenim Državama i u Švajcarskoj, nego ju nalazimo u skoro svim državama sa formalnim ustavom. Skoro svi moderni Ustavi sadržavaju manju ili veću seriju propisa, koji se ne odnose na ustavno uredjenje države. I onda već prema tome, da li je serija tih propisa manja ili veća, i vezanost zakonodavne vlasti je slabija ili jača. Rijetki su Ustavi, koji čine iznimku u ovome pogledu. Moglo bi se reći, da takvu jednu iznimku čini danas francuski Ustav. Mi smo vidjeli, da francuski formalni ustav čine nekoliko ustavnih zakona; ali broj propisa svih tih ustavnih zakona veoma je malen prema broju propisa, koje sadržavaju Ustavi većine ostalih država. Svi franc. ustavni zakoni skupa imaju (8 + 2 + 14 + 1) 25 članova. I svi oni, osim zadnjeg, bave se ustavnim uredjenjem države. Čak tu i ne nalazimo sve najglavnije propise o tome uredjenju. Tako, iza ustavne revizije od

[2]) La République américaine, franc. izd., 1911, sv. I., str. 25.

Digitized by Google

1884., mi tu ne nalazimo — što smo već ranije spomenuli — nikakve propise o organizaciji Senata, koji je, o tome ne može biti sumnje, jedan od vrhovnih, ustavnih organa francurske države. Ali i bez obzira na ovo, što smo rekli o propisima, koji se odnose na organizaciju Senata, francuski je formalni ustav mnogo uži od formalnih ustava većine ostalih država, jer u njemu ne nalazimo veći broj takvih propisa, koji ne bi bili i ustavni u materijalnom pogledu. Što je naročito važno, francuski formalni ustav ne sadržava ni propise o ličnim pravima i slobodama gradjana; propise, koje su sadržavali svi raniji francuski Ustavi, a danas ih sadržavaju Ustavi skoro svih ostalih država. Ova skučenost Ustava treće francuske republike može se shvatiti samo onda, ako se zna, na kakve je teškoće naišla Narodna skupština 1875., kada je pristupila ustavotvornom poslu. Da bi te teškoće prebrodila i dala Francuskoj novi Ustav, ona je bila prisiljena, da se zadovolji unašanjem u ustavne zakone samo najvažnijih propisa o ustavnom uredjenju države, a da sva ostala pitanja prepusti običnom zakonodavcu. I baš uslijed ove skučenosti francuskih ustavnih zakona, vezanost i ograničenost francuske zakonodavne vlasti višim pravnim propisima je minimalna. Uslijed toga je tu minimalna i mogućnost pojave protivustavnih zakona. Razumljivo je onda, zašto i pitanje sankcie ustavnosti zakona nema u Francuskoj i ne može imati ono značenje i onu važnost, koju to pitanje ima u državama sa opsežnim Ustavima.

Mogućnost pojave protivustavnih zakona je posljedica primjene sistema formalnih ustavnih propisa. Razumljivo je onda, da mogućnost te pojave postoji samo u državama, u kojima je primijenjen taj sistem, t. j. koje imaju formalno ustavne propise. U državama, koje nemaju takvih propisa, pojava protivustavnih zakona nije moguća; nije moguća, pošto nad zakonodavcem nema viših pravnih propisa, koji bi ga vezivali i ograničavali.

Ali, ako u državama bez formalnih ustavnih propisa nije moguća ova protivustavnost, o kojoj smo do sada govorili, moguća je naprotiv jedna druga protivustavnost, koja se naziva formalnom, za razliku od prve, koja se naziva materijalnom. Protivustavnost zakona, o kojoj je bilo riječi do sada, naziva se materijalnom zato, što je tu u pitanju nesaglasnost sadržaja zakonskih propisa sa formalnim ustavnim propisima: zakonodavac propisuje nešto, što nije u skladu sa onime, što je već propisano formalnim ustavnim propisima. Formalna pak protivustavnost zakona je sasvim drugoga značaja. Tu se ne radi više o nepodudaranju sadržaja zakonskih propisa sa sadržajem formalnih ustavnih propisa, već o nepodudaranju načina, na koji je zakon donesen, sa onim propisima, koji odredjuju, kako se zakoni donose; naime, koji propisuju organe, nadležne za donašanje zakona, i postupak, po kome ih oni donose. — U državi sa formalnim ustavnim propisima, jedan dio ovih pitanja, bar onaj najglavniji, regulisan je već tim propisima. U Ustavu nalaze se bar oni propisi, kojima se odredjuje, koji su organi nadležni za donašanje zakona. Ne može biti sumnje o tome, da je formalno protivustavan onaj zakon, koji je donesen na način, koji ne odgovara ovim propisima. Na primjer, ako propisi Ustava od-

Digitized by Google

redjuju, da će zakone donositi monarh i obje skupštine saglasno, pa onda mimo toga jedan zakon donesu samo monarh i jedna skupština, on će biti formalno protivustavan. Ili, ako Ustav odredjuje, da se o zakonima mora glasati u skupštinama tri puta, pa se mimo toga donese zakon, o kome su skupštine glasale samo dva puta, on je opet formalno protivustavan. U prvom slučaju bi formalna protivustavnost zakona bila posljedica povrede ustavnih propisa o zakonodavnoj nadležnosti, a u drugom posljedica povrede ustavnih propisa o zakonodavnome postupku.

Ali, formalno protivustavan nije samo onaj zakon, koji je donijet na način, koji nije u skladu sa formalnim ustavnim propisima. On je formalno protivustavan i onda, ako je donesen na način, koji nije u skladu sa običnim zakonskim propisima; naime, ako je prilikom njegovog donašanja povrijedjen neki zakonski propis, koji se odnosi na nadležnost ili na postupak za donašanje zakona. Formalna protivustavnost u ovome slučaju je logična posljedica načela, po kome je zakonodavna vlast dužna, da poštuje propise, koje je ona sama donijela, sve dok ih redovnim putem ne ukine ili ne izmijeni. S obzirom na ovo načelo zakonodavna vlast je dužna, da poštuje i one propise, kojima se odredjuje način donašnja zakona, a koje je ona donijela. Donašajući zakone, ona je dužna, da postupa po tm propisima. U protivnom slučaju njeno djelo ne bi bilo formalno ispravno, baš isto tako kao što ono nije formalno ispravno ni onda, ako je povrijedjen neki formalni ustavni propis, koji se odnosi na način donašanja zakona.

Možemo ići još i dalje i reći: da je zakon formalno protivustavan i onda, ako je prilikom njegovog donašanja povrijedjen neki propis skupštinskoga poslovnika. Ako bi se u ovome slučaju, kao i u slučaju povrede zakonskih propisa o zakonodavnome postupku, smatralo, da izraz »protivustavan« nije sasvim ispravan, jer se ne radi o povredi ustavnih, nego o povredi zakonskih propisa i propisa poslovnika, mogao bi se upotrijebiti opći izraz »ilegalan« ili »neispravan«. No to ne bi ništa mijenjalo u stvari, i zato smatramo, da će biti bolje, da za sve ove slučajeve zadržimo izraz »protivustavan«, bez obzira na to, da li je u pitanju povreda ustavnih propisa, ili povreda zakonskih propisa, ili povreda propisa poslovnika. — Istina je, da je poslovnik obično jednostrani akt skupštine i da zato on nema pravnu moć zakonskih propisa, ali je zato ipak i on dio legalnosti. Ustavi daju skupštinama pravo, da one same propisuju svoje poslovnike, ali samim time oni propisuju posredno i obaveznost poslovnika za skupštine. Ako skupština propisuje sama svoj poslovnik i u njemu potanki postupak, po kome će rješavati o zakonskim prijedlozima, to još ne znači i ne može značiti, da on nju ne vezuje i da ona može u konkretnim slučajevima od njega otstupati. Ona može svoj poslovnik po volji mijenjati, s tim razumije se ograničenjem, da njegovi propisi ne smiju nikada biti u protivrječnosti sa propisima zakona i Ustava, ali dokle to ne učini ona ga mora poštovati. Mi smatramo da propisi poslovnika vežu skupštinu u konkretnim slučajevima, baš isto tako kao što ju vežu i propisi Ustava i zakona. A ovo je jedna logična posljedica općega načela legalnosti.

Digitized by Google

Ovdje je odnos izmedju skupštine i propisa njenoga poslovnika onaj isti, koji postoji i izmedju zakonodavne vlasti i propisa zakona: Zakonodavna vlast je dužna ,da poštuje propise zakona, koje je ona donijela, sve dok ih redovnim putem ne ukine ili ne izmijeni. Baš isto tako je i jedna skupština dužna, da poštuje propise poslovnika ,koje je ona donijela, sve dok ih redovnim putem ne ukine ili ne izmijeni. Ako se ovo uzme za točno, onda je jedan zakon formalno ilegalan odnosno formalno protivustavan ne samo onda, ako je prilikom njegovog donašanja povrijedjen koji propis Ustava ili zakona, već i onda, ako je tom prilikom povrijedjen koji propis poslovnika. Zato, kada se govori o formalnoj protivustavnosti zakona, treba taj izraz shvatiti u njegovom širem značenju; naime, kod odredjivanja formalne protivustavnosti zakona treba voditi računa ne samo o povredama propisa Ustava, već i o povredama zakonskih propisa i propisa poslovnika, kojima se uredjuje postupak za donašanje zakona.

Uzmemo li sve ovo u obzir, — naime da je zakon formalno protivustavan, ne samo ako su prilikom njegovog donašanja bili povrijedjeni formalni ustavni propisi, koji uredjuju postupak za donašanje zakona, već i onda ako su prilikom njegovog donašanja bili povrijedjeni takvi propisi zakona ili poslovnika, — onda moramo doći do zaključka, da je pojava formalne protivustavnosti zakona moguća i u državama bez formalnih ustavnih propisa. U tim državama zakon će biti formalno protivustavan, ili formalno ilegalan, kadagod su prilikom njegovoga donašanja bili povrijedjeni propisi zakona ili propisi poslovnika, koji odredjuju zakonodavnu nadležnost i zakonodavni postupak. Prema tome, dok je u državi sa formalnim ustavnim propisima moguća pojava i materijalno i formalno protivustavnih zakona, dotle je u državi bez formalnih ustavnih propisa moguća pojava samo formalno protivustavnih zakona. Zato, kada se postavi pitanje organizacije sankcije ili sankcija za ustavnost zakona, u državama sa formalnim ustavnim propisima ono ima dvostranu, a u državama bez takvih propisa samo jednostranu važnost, jer se u prvima postavlja i problem sankcije materijalne i problem sankcije formalne ustavnosti zakona, dok se u drugima postavlja samo problem sankcije formalne ustavnosti zakona.

Moramo još spomenuti, da u državi sa formalnim ustavom postoji, pokraj mogućnosti pojave formalno protivustavnih zakona, još i mogućnost pojave formalno protivustavne revizije Ustava. Ovo je posljedica odvajanja postupka za reviziju Ustava od postupka za donašanje zakona. Ustav, da bi bio kruti, t. j. da bi se njegovi propisi nalazili po svojoj pravnoj moći nad propisima zakona, mora propisati specijalni postupak i specijalne uslove za njegovu reviziju. I onda, da bi jedna ustavna revizija bila formalno ispravna, da bi ona bila formalno ustavna, potrebno je, da je tu reviziju odlučila vlast, koja je za to nadležna i to po postupku i pod uslovima, koji su u Ustavu propisani, Nije li ovo slučaj, ustavna revizija je nepravilna; ona je formalno protivustavna. Prema tome, jedna ustavna revizija formalno je protivustavna, ili kada je ona djelo nenadležne vlasti, ili kada nije izvršena

Digitized by Google

po postupku i pod uslovima, koji su u Ustavu propisani. Zato, kada se u državi sa formalnim ustavom postavi pitanje sankcije za formalnu ustavnost zakona, uporedo sa njime postavlja se i pitanje sankcije za formalnu ustavnost revizije Ustava.

Ako sada dovedemo u vezu ono, što smo rekli o mogućnosti formalne protivustavnosti revizije Ustava, i ono, što smo ranije rekli o materijalnoj protivustavnosti zakona, nameće nam se konstatacija: da se i materijalna protivustavnost zakona može svesti pod pojam formalne protivustavnosti; ali ne formalne protustavnosti zakona, već formalne protivustavnosti revizije Ustava. Istina je, da ova formalno protivustavna revizija nije izvršena i pod imenom revizije Ustava, ali u suštini to ne mijenja stvar. Kada je jedna ustavna revizija izvršena protivno ustavnim propisima, ali pod nazivom ustavne revizije, nalazimo se pred otvorenom formalno protivustavnom revizijom; naprotiv, kada je ta revizija izvršena običnim zakonom, dakle opet protivno ustavnim propisima, nalazimo se pred prikrivenom formalno protivustavnom revizijom. I onda, ako bi htjeli da budemo točni, morali bi reći, da je materijalno protivustavni zakon prikrivena formalno protivustavna revizija Ustava. Tako, u ovome slučaju, jedna ista neispravnost ima dvije različite strane: materijalnu i formalnu. Drugim riječima, jedna ista neispravnost je ujedno i materijalna i formalna, već prema tome, sa koje se strane ona posmatra. Ona je s jedne strane materijalna, jer se sadržaj donijetoga zakona ne slaže sa propisima Ustava; ona je s druge strane formalna, jer je time izvršena revizija Ustava na način, koji nije u skladu sa propisima Ustava. Ova konstatacija, da materijalno protivustavni zakon nije ništa drugo nego prikrivena formalno protivustavna revizija Ustava, nije bez ikakvoga značaja. Značaj te konstatacije može se ukazati naročito onda, kada se pristupi problemu sankcije ustavnosti zakona. (Nastavit će se)

Problem seljačke svojine

Napisao dr. Milan Ivšić, profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu.

Nije potrebno, da čovjek dugo živi na selu i da upoznade sve probleme seljačke imovine i života; ne mora niti da se dugo bavi imovinsko-pravnim poslovima naših seljaka; ne treba ni da ogleda sve one sitne i raštrkane čestice bez ikakovih geometričkih oblika, a dosljedno tome, i bez točno odredjenih medja. Jednoga si ipak svi moramo biti svijesni, i ako svi i ne moramo biti profesionalni pravnici, agronomi ili pripadnici kojeg drugog intelektualnog zvanja:

Naš seljački narod propada ne radi toga, što je on još u dobrom dijelu prosvjetni i profesionalni analfabeta; ne ni radi toga, što ne zna ili ne će da racionalno gospodari, nego poglavito iz razloga, što su se tokom 19. i 20. stoljeća pobrkali posvema seljački imovinsko-pravni odnosi, — i što upravo ti pobrkani odnosi stvaraju pomutnju u pravnom

Digitized by Google

shvaćanju seljaka o njegovoj imovini, — što stvaraju stvarne nemogućnosti za svako racionalno eksploatisanje zemlje i cjelokupne seljačke imovine.

Gdje će naš seljak da racionalno gospodari i svojom proizvodnjom vodi uspješnu konkurenciju, iako smo t. zv. »agrarna zemlja«, ne samo na stranim tržištima nego i u samoj svojoj zemlji, kad i u pojedinim boljim seljačkim krajevima naše države prosječni seljački posjed iznosi tek oko 5 jutara zemlje?[1]) Kako se i može zamisliti rentabilnost seljačkoga rada i upotreba tehnike u poljoprivredi, kada imademo sela, napose u bivšoj varaždinskoj županiji, gdje nije rijedak seljački posjed od jednoga jutra površine, a gdje je i to jutro zemlje razdijeljeno u 17 čestica, tako te površina jedne čestice ne iznosi više od 85 četvornih hvati?[2])

Nije zato nipošto krivo i jednostrano, ako se ustvrdi, d a s u p o l a z n a t o č k a z l u n a š e g a s e l j a k a n j e g o v i n e s r e d j e n i i m o v i n s k o - p r a v n i o d n o s i. Dosljedno tome izilazi, da bi sve agrarne reforme morale početi od uredjivanja pravnih odnosa na seljačku imovinu. Mi se varamo, da smo agrarna država, iako neprestano tvrdimo, da nam je preko 80% pučanstva seljačkoga staleža. Mi smo u najvećem svojem postotku d r ž a v a s e l j a č k o g a p r o l e t a r i j a t a, čije se zle posljedice nisu prijašnjih godina toliko osjećale, jer si je taj proletarijat pomagao sâm, kako si je znao i mogao: iseljavanjem u prekooceanske krajeve, odilaženjem na sezonski rad po zapadnoevropejskim državama, traženjem posla u gradu i u kojekakovim državnim i privatnim službama.

Opća gospodarska kriza onemogućavat će otsada i tu samopomoć našemu seljačkomu proletarijatu. Nevolja naših sela počet će se istom sada jače ćutjeti.

Da se predusretne za vremena širenju tih nevolja, ako ne za bližu, a ono barem za dalju budućnost, treba da se zlo uhvati u korijenu; d a s e p r a v n o s r e d e p o n a j p r i j e i m o v i n s k i o d n o s i n a š i h s e l j a k a; — drugim riječima, da se seljačkom zemljištu, njegovomu nasljedjivanju, opterećivanju, kupnji i prodaji, dade takvo p r a v o, koje će najbolje odgovarati bîti samoga zemljišta kao specijalne imovine, a ne jednostavno i na tu zemljišnu imovinu primjenjivati ustanove općega gradjanskog zakonika.

Treba da se za zemljište i poljoprivredu donese z a k o n i o specijalnom s e l j a č k o m k r e d i t u, a ne jednostavno i na tu privredu primjenjivati kreditne ustanove gradjanskih staleža. Nama će onda

[1]) Prema službenim izvještajima Statističkog ureda za Hrvatsku i Slavoniju bilo je u godini 1895.: 44,23% (iliti 180.175) seljačkih domova ispod 5 jutara s posjedom, koji iznosi samo 8,46% (iliti 395.004 jutara) od ukupne poljoprivredne površine (4,662.995 jut.). — Prema statističkim podacima iz iste godine bilo je seljačkih domova ispod jednoga jutra 13,24% (iliti 53.886) s posjedom, koji iznosi 0.51% (24.374 jutara) od ukupne površine. — Žaliti je, što nemamo nikakovih kasnijih statističkih podataka, jer bi nam ti pokazivali još jadnije imovinske prilike našega seljaštva.

[2]) Isp. Dr. Gavro G o j k o v i ć: Osnova zakona o komasaciji zemljišta u kraljevini S. H. S. s pobudama, Zagreb.

Digitized by Google

slabo koristiti i one represivne mjere protiva razduživanja, kao što će slabo koristiti i sadanji zakoni o »zaštiti seljaka«.

Treba da stvorimo zakon i institucije o unutrašnjoj kolonizaciji, kako da se prepriječi dalje širenje seljačkoga proletarijata, a ujedno kako da se putem toga zakona omogući stvaranje novih zdravih seljačkih domova.

Jednom riječju: naše seljačko zakonodavstvo treba da u prvom redu preventivnim mjerama stvori sve preduvjete za zdravi i normalni razvoj seljaštva, a u drugom redu da nizom represivnih mjera uredi, uklanja i ispravlja nezdrave pojave gospodarsko-seljačkog razvoja.

Medju te najvažnije mjere preventivnoga značaja spadaju svakako privatno-pravni odnosi, kojima se uredjuje zemljišna svojina. Na žalost su sve do sada ti pravni odnosi, u koliko su i postojali ili se razvijali, bili različiti ne samo prema pojedinim pokrajinama i prema historičkom njihovu razvoju, nego što je najkobnije: na jednom te istom teritoriju vladale su po dvije i po tri različite pravne norme. Tako na pr. u Hrvatskoj i Slavoniji uredjivani su odnosi svojine na temelju individualnoga vlasništva općim gradjanskim zakonikom od 1. svibnja 1853., usporedo s pozitivnim zakonom o kolektivnoj obiteljskoj svojini (»zadruzi«) od 9. svibnja 1889. i novelom od 30. travnja 1902. — Za Medjimurje i Vojvodinu na snazi je za imovinsko-pravne odnose samo opći gradjanski zakonik od 1853. — U Srbiji je u snazi od god. 1844. Milošev gradjanski zakonik, koji uredjuje posebnim normama individualnu svojinu (»inokoštinu«), a posebnim normama »zadrugu« (§§ 507. do 529.). — Bosna i Hercegovina, kao što i zemlje Južne Srbije, uredjene su još i danas pored gradjanskoga zakonika zakonodavstvom otomansko-šerijatskoga značaja, a napose zakonom ramazanskim od 3. svibnja 1858., naredbom seferskom od 12. rujna 1859., medželama, kao konačno i običajnim južno-slovenskim pravom o kolektivnoj svojini. — U Sloveniji ušao je u snagu austrijski gradjanski zakonik god. 1811.; no pored njega bilo je u običaju i germansko pravo jednoga baštinika (»Anerbenrecht«), koje se pravo pored normi gradjanskog zakonika zadržalo do danas.

Isti austrijski gradjanski zakonik ušao je u snagu u Dalmaciji god. 1816., dok je za Južnu Dalmaciju ostalo u snazi i običajno pravo o kolektivnoj svojini. — Na području Crne Gore Danilov zakonik od god. 1855. bio je izmijenjen s »Opštim imovinskim zakonikom« od 25. ožujka 1888., što ga je izradio pravnik Baltazar Bogišić Isti zakonik izdan je u II. izdanju dne 14. siječnja 1898. Prema načelima o kolektivnoj svojini ne samo u zadrugama nego i u »inokoštini« zakonik smatra oca obitelji kao domaćinu kuće, a nipošto kao individualnoga vlasnika obiteljske imovine.

* * *

Iz ovoga kratkoga pregleda jasno izlazi, da je prijeka potreba, da se što prije donese jedinstveni zakonik, kojim će se opće-

Digitized by Google

nito uredjivati svi imovinski odnosi u državi, a napose zemljišni odnosi. Nastaje samo pitanje, hoće li se ti odnosi imati uredjivati po jednom te istom zakoniku za svu imovinu bez obzira na njezin postanak i privredjivanje, — ili će se imati voditi razlika:

izmedju zemljišne imovine, koja je naslijedjena baština od oca, djeda i pradjeda, i kod koje saradjuju u privredjivanju svi članovi jednakim marom, i gdje otac obitelji vrši ulogu tek glave porodice i gazdinstva, a nipošto samovlasnika; — i

izmedju industrijalne i pokretne gradjanske imovine, gdje uglavnom samo otac porodice ili koji drugi pojedinac vrši ulogu gospodarskog proizvodioca, a svi ostali članovi ulogu ili potrošača ili opet samostalnih producenata za sebe.

Drugim riječima: nastaje problem, hoćemo li u naš jedinstveni zakonik za svu seljačku imovinu kao generalno pravilo unijeti kolektivno-obiteljsku svojinu prema načelima našega južno-slovenskoga prava — ili individualnu svojinu prema načelima rimskoga prava, dotično našeg općeg gradjanskog zakonika.

Iako je ovo pitanje već u više navrata bilo javno raspravljano, čini se, kao da se preko njega kani preći te našemu narodu, koji je u 80% seljačkoga značaja, dati zakonik tipa uzetoga iz industrijalnih i čisto gradjanskih država, — a možda i stvoriti novi zakonik, koji će biti i dotjeraniji, nego li je i sam Code Napoléon ili sadašnji austrijski gradjanski zakonik, no koji ipak nipošto ne će odgovarati potrebama naših seljaka i naših pravnih običaja. Uočujući povijest našega zakonodavstva moramo da se bojimo, da će se i u budućnosti premalo paziti na sve one momente, koji govore, da valja da stvorimo svoje zakonodavstvo, koje će biti izražaj naše duše, a nipošto kopija stranih ideologa, pa makar tibili najslavniji i najučeniji. Ne da se naime poreći, da i mi sami, živeći više pod utjecajem svojih školskih autoriteta nego li samoga naroda, svoj narod pobudjujemo na misao, da je i naše naučeno znanje najbolje za narod, što više tvrdimo, da je naša nauka i »narodno uvjerenje«.

Neka se ne shvati ovo kao neko lično mišljenje bez dokaza. Ta već je spomenuti pravnik Bogišić u svome »Zborniku pravnih običaja u južnih Slavena« napisao: »Malo se gdje pisani zakoni (pa po tome i otprava sudskih poslova) nalaze u tako ogromnoj opreci s odnosima i potrebama pozitivnoga života (osobito glede seljaka), kao što to biva u nas«.[3])

Istina, ova pojava nije osamljena samo kod nas. I u drugim zemljama, a napose u Francuskoj i Engleskoj, razvijalo se zakonodavstvo tokom 19. stoljeća bez obzira na socijalni i ekonomski razvitak pojedinih klasa, a napose bez obzira na klasu radništva i seljaštva. U samoj Velikoj Britaniji: Engleskoj, Irskoj i Škotskoj vladala su načela ekonomske politike sve do polovice 19. stoljeća: izvlazba maloga posjeda i stvaranje zaokruženih velikih domena (»enclosures acts«). Još

[3]) V. Bogišić: U »Pristupu« k Zborniku, str. IX. Zagreb 1894.

Digitized by Google

u godini 1872. polovica produktivne površine u Engleskoj i Galskoj (33,013.514 akra) pripadala je 2.184 vlasnika; od toga je 600 lordova bilo vlasnikom polovice, t. j. 15 milijuna akra (iliti naših 6 milijuna hektara). U Škotskoj je sve zemljište bilo razdijeljeno medju 800 do 900 vlasnika, dok je broj vlasnika u Irskoj bio još manji.

Da se zato izbjegne svakoj kobnoj pogrješki i u našem zakonodavstvu, osobito pogledom na imovinske odnose našega, većim dijelom seljačkoga naroda, treba ponajprije da uočimo objektivno sve d o b r e i l o š e strane različitih imovinskih sistema, da onda uzmognemo izmedju dobroga izabrati ono, što je najbolje, držeći se ipak uvijek načela, d a s u n a j b o l j i z a k o n i o n i, k o j i s e u p r a k s i v e ć v r š e i k o j i s u p r i r o d j e n i n a r a v i k a o i c i v i l i z a c i j i p o j e d i n o g a n a r o d a.

U glavnome imademo dva smjera zemljišne svojine: individualistički i kolektivistički.

A. INDIVIDUALISTIČKI SMJER ZEMLJIŠNE SVOJINE.

Govoreći o individualističkom smjeru zemljišne svojine treba odmah da se napomene poznata činjenica, da je za taj smjer izgradjeno zakonodavstvo u dva pravna tipa: j e d a n t i p na osnovi rimskoga prava i jednakosti sve djece na baštinu roditeljske imovine, a d r u g i na osnovi germanskoga prava iliti jednoga baštinika na roditeljsku imovinu. Iako jedan i drugi tip stoji na načelu samovlasništva, ipak obzirom na imovinske odnose i pravne posljedice stoji jedno pravno naziranje u opreci s drugim.

Mi ćemo izložiti ponajprije zemljišno zakonodavstvo na osnovi rimskoga prava i pozitivnih liberalnih t. zv. gradjanskih zakonika, a onda zakonodavstvo germanskog običajnoga i pozitivnog prava, poznatog pod imenom »Anerbenrecht«.

I. Samovlasnički tip na osnovici rimskoga prava.

Liberalno-ekonomička nauka XIX. vijeka stvorila je i zakonodavstvo liberalnoga tipa. Ona je oslobodila svakoga čovjeka svih prisilnih veza u zajednici: ukinula je cehove, ukinula je lične i pravne veze seljaka prema »zemaljskim gospodarima«; pravno je osigurala vlasništvo svakom pojedincu. Dok je tako ta nauka oslobodila čovjeka sviju veza, bila je ona s druge strane, u najboljoj namjeri, od najkobnijih posljedica za seljački stalež. Primjenom naime rimskoga prava, a po njemu stvorenih i modernih gradjanskih zakonika (»Code Napoléon« i kod nas Austr. gradj. zakonik), ne samo na t. zv. g r a d j a n s k o - i n d u s t r i j a l n u imovinu, nego i na z e m l j i š n u, a potiskivanjem pravnih običaja, kojima je dosele bilo uredjivano posjedovanje i nasljedjivanje zemlje, nastupilo je ne samo kod nas, nego i u drugim državama rastvaranje seljačkoga posjeda i potiskivanje seljačke klase. Ovdje treba izrično da spomenemo, da je i sam naš gradj. zakonik od god. 1853. u §-u 761. predvidio posebno imovinsko zakonodavstvo za zemljište, koje nažalost nigda nije bilo ostvareno.[4])

[4]) O zlim posljedicama toga našega liberalnoga zakonodavstva i pravne nesredjenosti u zemljišnoj imovini rekao je dr. Josip P l i v e r i ć kao izvjestitelj u sa-

Digitized by Google

Nije se stoga čuditi, ako je već u drugoj polovici 19. stoljeća nastupila žestoka reakcija protiv primjene individualističkoga zakonodavstva na zemljišnu svojinu. Borba je nastala osobito u onim stavkama, gdje je zakonodavac izjednačio svu djecu u bezoporučnom nasljedstvu i gdje su se sva nepokretna dobra mogla dijeliti na toliko dijelova, koliko je i nasljednika, ne samo po vrijednosti tih dobara nego i u naravi. Tim je nastalo ono rasparčavanje zemljišta na najmanje čestice, a dijeljenjem i rušenjem kuća i gospodarskih zgrada, dvorišta i t. d. umanjivala se vrijednost jednako nepokretnina kao i ostaloga mrtvog inventara.

Dvije su osobito posljedice gradjanskog zakonika obzirom na zemljišnu svojinu: 1) stvaranje patuljastih seljačkih gazdinstva i 2) rasparčanost zemljišnoga posjeda.

1. Stvaranje mnoštva patuljastih seljačkih gazdinstva. — Iza smrti oca imovina se jedne seljačke obitelji po gradj. zakoniku dijeli obično na toliko dijelova, koliko je zakonitih nasljednika.

Ovo pravno načelo na seljačku imovinu ima bez sumnje svoje dobre i loše strane.

Dobre su strane toga zakonika:

a) što ne dopuštaju, da se ijedno dijete izbaštini bez sudske odluke;

b) što se stvaraju samostalne gospodarske jedinice i što se nikoga ne sili živjeti u gospodarskoj i socijalnoj zajednici s drugim; — i

c) što svaki nasljednik postaje apsolutnim vlasnikom svoga dijela, što postaje i za svoju budućnost »kovač svoje sreće«; — komad zemlje, pa bio taj i najmanji, njegova je svojina; zato će i upotrijebiti svu svoju energiju, da izvuče što više koristi iz svoje grude; on je može po volji otudjiti, razdijeliti i zadužiti ne pitajući nikoga.

No ove dobre strane liberalno-individualističkoga zakonodavstva ne mogu nipošto da pokriju loše strane, koje su mnogobrojne. Jedne su od tih loših strana naravi općenite, a druge su naravi posve praktičke:

Stvaranjem malih gazdinstva uvećava se utrošna cijena u proizvodnji. Gdje bi na koncentriranom seljačkom posjedu dostojala dva para konja, ili gdje bi se mogla rentirati jedna poljoprivredna mašina, to na rasparčanom istom posjedu, primjerice na pet gospodarskih jedinica, svako seljačko gospodarstvo treba barem jedan par konja, a da se nikako ne može ni jedno od njih rentabilno poslužiti mašinom. Tih pet malih seljačkih domova treba i pet kuća, pet dvorišta, pet gospodarskih malih zgrada, pet ognjišta i t. d. Odatle je očevidan t. zv. »suhi gubitak« u takovim malim gazdinstvima, ne računajući pri tome, da vi-

borskoj raspravi o zadružnoj noveli god. 1902.: »U tom mijenjanju i neprestanom zamjenjivanju zakona propao je veliki dio seljačkoga posjeda, a propao je naročito zato, jer nije udaren pravac stalan, kojim da se taj posjed uščuva, a seljaštvo samo, neiskusno, nije se znalo okoristiti tim, što su postali slobodni vlasnici svoje imovine. — U toj slobodi pošli su krivim putem, a nekoji su tu slobodu i zlorabili na samu svoju štetu i na štetu svoga potomstva, svoje djece«.

Digitized by Google

soki proizvodni troškovi takove seljačke proizvodnje ne mogu nipošto podnositi utakmice medjunarodnih tržišta, na koja dolazi roba s koncentriranih poljoprivrednih jedinica.

Diobom se nepokretnih dobara, a napose pojedinih kultura, umanjuje njihova rentabilnost i produktivnost. Primjerice, rentabilnost vinograda, livade ili voćnjaka pada, što se više dijeli u manje parcele. Počesto takove kulture na manjim česticama i nemaju za gospodara nikakove rentabilnosti ili su barem u nerazmjerju prema drugim privrednim granama. Dok je tako livada u svome kompleksu dostajala nekoč za stoku jednoga većega gazdinstva, to sada razdijeljena nedostaje za prehranu sve stoke svih podijeljenih malih seljačkih jedinica.

No u najviše slučajeva neprestanim diobama seljak ne dobiva dosta zemlje, da može živjeti od same zemljoradnje sa svojom obitelji; zato je prisiljen, da radi tudju zemlju, ili da si nadje kakovo gradjansko nuzanimanje, ili da se iseljuje u strani svijet na zaradu. U svakom je slučaju usud ovakove seljačke obitelji ili vegetiranje ili posvemašnja propast. Diobama na mala a nesposobna gazdinstva stvara se redovito onaj seljački proletarijat, koji je tako koban ne samo za samu seljačku klasu, nego i za socijalnu strukturu cijeloga naroda.

Stvaranje takova seljačkoga proletarijata osobito je zapaziti u pojedinim našim pregusto naseljenim krajevima, kao što je Hrvatsko Zagorje. Pokojni profesor na našem poljoprivredno-šumarskom fakultetu, Stjepan Jurić, iznio je svojevremeno interesantnu statistiku o prikazu prosječne veličine seljačkih posjeda u trima selima prema broju seljačkih domova u dvije epohe: u godini 1850., t. j. odmah poslije ukidanja kmetstva, i u godini 1924., t. j. poslije više manje provedene poslijeratne agrarne reforme:[5])

I. Selo Ključ u općini Novi Marof

Veličina seljačkog posjeda	Broj seljač. domova	%	Broj seljač. domova	%
	Godine 1850.		Godine 1924.	
Ispod 2 jutra	1	1·8	47	30·5
Od 2— 5 jutara	9	16·0	70	45·5
„ 5—10 „	12	21·4	31	20·1
„ 10—15 „	14	25 0	6	3·9
„ 15 - 20 „	9	16·0	—	—
„ 20—25 „	3	5·4	—	—
„ 25—30 „	1	1·8	—	—
„ 30—40 „	3	5·4	—	—
„ 40—50 „	3	5·4	—	—
Preko 50 jutara	1	1·8	—	—
Ukupno	56	100·0	154	100·0

5) Vidi članak: »Odakle potječe propadanje našeg seljaštva?« (»Hrvatski Zadrugar«, br. 11. Zagreb 1924.)

Digitized by Google

II. Selo Trnovec u općini Šemovec

Veličina seljačkog posjeda	Broj seljač. domova	%	Broj seljač. domova	%
	Godine 1850.		Godine 1924	
Ispod 2 jutra	4	5·9	130	51·6
Od 2 – 5 jutara	6	8 8	70	27·8
„ 5 – 10 „	15	23·6	30	11·9
„ 10 – 15 „	32	47·0	22	8·7
„ 15 – 20 „	8	11·8	—	—
„ 20 – 25 „	2	2·9	—	—
Ukupno	67	100·1	252	100·0

III. Selo Vinica u općini Vinica

Veličina seljačkog posjeda	Broj seljač. domova	%	Broj seljač. domova	%
	Godina 1850.		Godina 1924.	
Ispod 2 jutra	4	11·1	26	28·3
Od 2 – 5 jutara	15	47·3	37	40·2
„ 5 – 10 „	8	22·2	29	31·5
„ 10—15 „	3	8·3	—	—
„ 15—20 „	3	8·3	—	—
„ 20—25 „	1	2·8	—	—
Ukupno	34	100·0	92	100·0

IV. Seljački posjedi do 5 jutara u ta tri sela

S e l o	Broj seljač. domova	% prema seljačkim domovima sela	Broj seljač. domova	% prema seljačkim domovima sela
	Godina 1850.		Godina 1924.	
Ključ	10	17·8	117	76·0
Trnovec	10	14·7	200	79·4
Vinica	19	58·4	63	68·5
Ukupno	39	22·5	380	76·3

Pokuša li se ovim brojkama dati i najmanja analiza, to nam ona podaje najcrniju sliku seljačkih imovinskih odnosa.

Uzme li se pet jutara zemlje kao stvarna najmanja površina za izdržavanje jedne seljačke obitelji, to vidimo, da je u godini 1850. bilo u sva tri napomenuta sela tek 39 seljačkih domova (iliti 22,5%) ispod 5 jutara zemlje prema ukupnom broju od 160 domova. — U godini 1924. broj se seljačkih domova ispod 5 jutara povećao na 370 domova, iliti

Digitized by Google

na 76,3% prema ukupnom broju (498 domova). Drugim riječima: Dok je u godini 1850. tek 1/5 svih seljačkih domova imala posjed ispod najmanje izmjere za seljačku egzistenciju, to je u god. 1924. tri četvrtine domova bilo već ispod najmanje izmjere. — Iz toga vidimo, da je tri četvrtine seljačkoga svijeta u godini 1924. pripadalo punim pravom u ta tri sela »seljačkom proletarijatu«.

Istražujući prof. Jurić uzroke ovim pojavama nalazi ih otvoreno u primjeni gradj. zakonika na seljačku imovinu. Tu je najveća zabluda, koja se krvavo osvećuje našemu narodu; ona ujedno prouzročuje neminovnu katastrofu, koja ugrožava opstanak cijele seljačke klase. Ovakovo proletariziranje cjelokupnoga seljaštva stvara u njemu samome ne samo posvemašnja nemoć, nego i ubija svaku volju za ikakov napredni život; seljak osiromašio na komadiću zemlje, proklinje istu i želi, da je se prvom prilikom riješi i postane potpuni proleter, kada ga je ona već učinila poluproleterom.

Riječi su i Jurićeve:

»Ako naš narod kao cjelina može govoriti o nekom kulturnom napretku od god. 1850. pa do današnjega dana, onda nas je taj napredak skupo stajao; platili smo ga gotovo posvemašnjom propasti seljačkoga dijela našega naroda, dakle propašću cijele narodne snage. I kod nas u agrarnoj državi nema veće ludosti od te, što se i kod nas po uzoru na zapadnu Evropu poteže svaki čas na rješenje radničko pitanje. Kod nas je pitanje seljačko od najveće važnosti. Mi nemamo preče potrebe od te, da zadržimo seljačke posjede od daljega propadanja i da stvorimo seljacima mogućnost, da mogu pametnim i poštenim radom napredovati«.[6])

Diobom jedne veće seljačke jedinice na mnoštvo gazdinstva pojavljuju se teškoće i tehničke naravi u obradjivanju: nabavka i upotreba mašina postaje nerentabilna, a rasipava se jošte jače radna snaga, koja je i onako kod seljaka vrlo malo iskorištovana. Površina se umanjuje uslijed množanja medja, a produktivnost opada uslijed slabog obradjivanja. Pojedinac seljak ne posjeduje naime dosta ni kapitala, a ni radne snage u najvećoj sezoni rada.

Stvaranjem ovakovih gazdinstva, bez obzira i na kapacitet i na istovarivanje, ugrožava se egzistencija seljačke porodice, koja je jedina ona, koja u poljoprivredi radi. Dok je naime u gradjanstvu većinom pojedinac — otac obitelji — koji privredjuje, to kod seljaka pojedinac ne znači ništa, pa makar taj bio i vlasnikom seljačkoga doma, makar bio i ocem obitelji. Tu je cijela seljačka obitelj: muž, žena i djeca, koji su jednako zaposleni u privredi.

Pa ipak, po načelu individualne svojine na zemljište, pojedinac uživa sva prava, a ostala porodična družina nikakovih. — Otac je vlasnikom sviju dobara, može ih za života otudjiti ne pitajući nikoga. Iza njegove smrti dom se obiteljski nanovo dijeli i stvaraju se nove gospodarske individualne jedinice, izmedju kojih porodične veze stoje

[6]) U istom članku »Hrvatskog Zadrugara«, str. 328.

Digitized by Google

često u opreci s duhom medjusobne pomoći. Nastupa na snagu za svaku porodičnu granu načelo: »Svaki sam za sebe, a Bog za sve!«. Tako svaka seljačka gospodarska jedinica po gradj. zakoniku ne traje dulje nego jedan radni vijek muškarca: 30—40 godina.

2. Rasparčanost zemljišnoga poseda. — Liberalizam gradj. zakonika radja još jednom drugom lošom posljedicom u seljačkom posjedu; stvara rasparčanosi zemljišta jednoga posjeda. Time, što se jedna zemljišna površina može da dijeli »inter vivos et mortis causa« na bezbroj čestica, dogadja se, da se jedno gazdinstvo sastoji od bezbroj tako raštrkanih čestica, udaljenih jedna od druge, koje ponavljanom diobom zadobivaju upravo nevjerojatne geometričke oblike, kako se to može najbolje vidjeti u našem Hrvatskom Zagorju i po drugim siromnašnim krajevima. Niti naš gradjanski zakonik a niti druge agrarno-pravne mjere nisu predvidjele nikakove najmanje izmjere u otudjivanju i diobama čestica.

Istina, ovoj rasparčanosti čestica nije kriv samo gradj. zakonik, nego je tome mnogo pridonijela i sama formacija tla, napose u našim primorskim krajevima, pa onda i sam razvoj moderne tehnike: izgradnja željezničkih puteva, kanala, proširivanje gradova itd.

Dobrim stranama ovakve rasparčenosti zemljišta može se pripisati jedino to, što u blizini gradova i industrijalnih središta mogu gradjani i radnnici stvarati od takovih i najmanjih čestica t. zv. »radničke vrtove«. No u predjelima čisto poljoprivrednim rasparčanost zemljišta umanjuje prihod svake kulture, a to poglavito iz razloga:

a) Medje oduzimaju goleme površine kulturi ili je kraj njih svaka kultura znatno slabija, budući niti plug niti sjeme ne mogu da dodju do svih granica. Možemo se osvjedočiti običnim računom, da su medje progresivno to dulje, što su čestice manje svojom površinom. Tako je lako računski ustanoviti, da zasebna čestica od jednoga hektara ima deset puta efektivno više medje, nego ako li leži u ukupnoj površini od 100 ha. Isto se tako duljina medja sve više uvećava, što čestica dobiva različitiju formu od četvorine.

b) Obradba ovako raštrkanih čestica troši mnogo vremena. Ekonomičari su procijenili, da čestica, udaljena 3 km. od seljačkoga doma, vrijedi samo polovicu; ona u udaljenosti od 5 km. ne vrijedi ništa, jer po onoj staroj poslovici: »Zemlja daleko od kuće, daleko je od djubra«.

c) Troškovi obradbe stoje u obratnom razmjeru s površinom. Tako je švajcarski ekonomist dr. Laur izračunao, da obradba zemljišta po 1 hektaru iznosi na površini od 3—5 hektaria do 1500 švajcarskih franaka, dok na površini do 30 hektara iznosi samo 800 franaka, dakle skoro polovicu manje. Ovaj razmjer, naravski, postoji i za manje čestice.

d) Rasparčanost posjeda traži istovjetnost kultura (»Flurzwang«), koje često ne odgovaraju niti potrebama svakoga seljaka, a niti naprednom gospodarstvu.

e) Upotreba moderne tehnike gotovo je isključena na rasparčanim posjedima.

Digitized by Google

f) Napokon uslijed mnoštva medja često slabo označenih nastaju svadje i procesi medju susjedima. Sudska je praksa pokazala, da pored ostavinskih rasprava najveći dio seljačkih parnica potječe uslijed smetanja posjeda, a koja opet nastaju upravo radi neodredjenih medja ili radi zemljišnih služnosti.

* * *

Da se predusretne svima zlima posljedicama od neograničene slobode raspolaganja seljačkom imovinom »inter vivos et mortis causa« kao i od stvaranja malih, a gospodarsko nesposobnih gazdinstva, predvidjaju agrarni zakoni pojedinih država više političkih mjera značaja preventivnog i represivnog.

Medju r e p r e s i v n e mjere spada u prvome redu komasacija malih čestica i izvlazba malih posjeda u korist zaokruženih većih posjeda. Medju p r e v e n t i v n e mjere — ne ubrajajući amo veleposjedničke fideikomise — spadaju sistemi o najmanjoj neotudjivoj i nerazdjelivoj seljačkoj imovini, kao što je to na pr. po srpskom zakonu »okućje«, po američkom zakonu »homestead«, po francuskom zakonu »bien familial«, po engleskom »entails«, — a onda i zakoni o nedjeljivosti najmanje poljoprivredne čestice, kako to poznaju njemački zakoni.

No medju najvažnije zakonske institucije protiv stvaranja malih, a gospodarsko nesposobnih seljačkih domova spada germanski posjedovni red »A n e r b e n r e c h t«, a svakako i naša južno-slavenska pravna institucija »k u ć n a z a d r u g a«. Dok onaj prvi posjedovni red spada u tipove individualne svojine, to ovaj drugi spada u tip kolektivne svojine.

II. Samovlasnički tip na osnovici germanskoga prava.

U germanskim zemljama prevladao je posjedovni sistem »A n e r b e n r e c h t«, t. j. pravo seljačkoga posjedovanja svojine i nasljedstva samo po jednom baštiniku seljačke obitelji. Prema običajima, mogao je taj jedini baštinik biti ili najstariji sin (majorat) ili mladji (junioratl) ili napokon onaj, koga si je sam otac izabrao izmedju djece. Poslije smrti oca takov »A n e r b e« (baštinik) preuzeo bi u svojinu i posjedovanje svu obiteljsku baštinu n e d j e l j i v o, naravski uz neku otštetu ostalim zakonitim nasljednicima. Ta otšteta ne bi morala biti ni u kojem slučaju u ekvivalentnoj vrijednosti onoga zakonskoga dijela, što ga predvidjaju naši gradjanski zakonici. Time pako, što je jedan baštinik otštetio ostale članove, postao bi on apsolutnim vlasnikom cijele obiteljske imovine, koja će se opet nedjeljivo baštiniti po jednome od njegove djece.

Taj se sistem zadržao do današnjega dana za većinu njemačkih zemalja; šta više, bio je na snazi i u austrijskim provincijama pa i u dijelovim naše Slovenije. U nekim je germanskim zemljama bio obvezatan za svu seljačku zemljišnu imovinu, a u nekim je bio uveden na izričiti zahtjev samoga vlasnika. U istočnim pokrajinama Njemačke, gdje se provodila tokom prošloga i početkom ovoga stoljeća unutrašnja kolnizacija, bila su sva dobra t. zv. »R e n t e n g ü t e r« njemačkih ko-

Digitized by Google

lonista ureda radi unesena u registar dobara, nasljedjivanih po »Anerbenrecht-u«.

Posjedovni sistem toga germanskoga prava ima bezuvjetno svoje d o b r e i l o š e s t r a n e z a s e l j a č k i s t a l e ž.

Medju d o b r e strane toga sistema možemo svakako da ubrojimo:

1. Time, što seljačku imovinu nasljedjuje samo jedan od sinova, zadržaje ista svu svoju vrijednost u imobilnom i mobilnom kapitalu. Ostaje, što je glavno, nedjeljiva baština. Šta više, njezina se vrijednost neprestano povećava tehničkim i kulturalnim melioracijama svake seljačke generacije. Prema tome »Anerbenrecht« čuva seljački stalež u punoj snazi i tradiciji njegova prvotnoga posjedovanja i zemljišnoga iskorištavanja.

2. Time, što je jedan od sinova označen već unaprijed kao nasljednik obiteljskoga dobra, može se on da profesionalno pripravi za svoje buduće isključivo poljoprivredno zvanje, kao što i ostala djeca imaju pravo na izvjesne stalne troškove za svoje školovanje kao profesijonalni industrijalni radnici, obrtnici ili intelektualci. Djeca malodobna i nemoćni starci imaju pravo boravka i izdržavanja na obiteljskome domu (»pravo azila«). — No baš time, što se svi članovi obitelji za vremena i unaprijed pripravljaju za svoje novo zvanje izvan obiteljskoga doma, stvara se iz seljačkoga staleža neprestano nova zdrava generacija za sve ostale gradjanske staleže. Neki vide cvat njemačke industrije baš po tome ,što njemačka sela po sistemu »Anerbenrecht-a« daju neprestano nove školovane radničke sile, a da pri tome ne upropašćuju svoj seljački stalež, kao što je to slučaj u Engleskoj i Francuskoj.

No uza sve ove dobre strane, nije »Anerbenrecht« i bez svojih l o š i h s t r a n a. Njemački ekonomski liberalci žestoki su mu protivnici napose iz razloga:

1. Nepravedno je, da samo jedan sin baštini cijelu obiteljsku imovinu, dok su druga djeca izbaštinjena ili se moraju zadovoljiti tek neznatnom otpravninom, iako su djeca istoga oca i iste majke.

2. Uostalom i time, što je baštinik dužan dati svojoj braći i sestrama neku otpravninu, mora se isti često da zaduži ili da otudji sav prometni kapital, tako te je uslijed prezaduženja nesposoban za gospodarenje.

3. A kad toga i ne bi bilo, roditelji su za života često dužni da svu uštednju i sav privredni kapital utroše u školovanje svoje djece, namjesto da ga investiraju u svoje gospodarstvo.

4. Napokon time, što se imovina ne dijeli »mortis causa«, postaju ti posjedi faktični obiteljski »fideikomisi«. Zemlja se izlučuje iz slobodne utakmice i prodje (extra commercium), a ona zemlja, koja je na prodju, kupuje se uz nerazmjerno visoku cijenu prema produktivnosti tla i prema svojemu gospodarskomu rentabilitetu.

Iako ovi prigovori ekonomskih liberalaca stoje, za nas ipak ne smiju oni biti od odlučnog značenja. Drugi su prigovori, socijalne naravi, daleko odlučniji:

Digitized by Google

a) Ako i dopustimo, da se »Anerbenrecht-om« čuva zemljišni posjed i seljačka klasa od propadanja, to mora da vidimo u tom istom sistemu i stagnaciju seljačke klase, a logično i njezino postepeno opadanje obzirom na druge privredne klase, koje se množe usporedo s porastom pučanstva. Tako se dogadja, da u Njemačkoj postotak seljaštva prosječno svake godine znatno opada prema drugima staležima, pa logično tome, i sama poljoprivredna proizvodnja.

b) Zemlje pak čisto ratarske i ne smiju pomišljati na uvodjenje toga sistema, jer one nemaju čine da zaposle svoje izbaštinjeno pučanstvo. Izbaštinjeni članovi seljačkih obitelji su bačeni, tako rekući, iz obiteljskoga doma u »bijeli svijet«. Od njih će se stvarati ili armade neprofesionalnih proletera, prostitutkinja, ili će biti prisiljeni, da ostavljaju svoju domaju i polaze u tudjinu.

U našoj je javnosti bilo već u par navrata iznašan prijedlog, pa i od samoga profesora Jurića u spomenutom članku, da se prihvati »Anerbenrecht« kao jedinstveni sistem za zemljišnu svojinu i u našima krajevima. Objektivno prosudjujući sve prilike, taj bi sistem urodio jednako kobnim socijalnim posljedicama kao i čista primjena gradj. zakonika na zemljište, napose u onim krajevima, gdje nema jošte razvijene nidustrije. — Jest, sistem »Anerbenrecht« bio bi i kod nas moguć, kada bi ili kolonizacioni zakon omogućavao automatski svima izašlim članovima iz seljačkoga doma stvaranje novih obiteljskih domova putem unutrašnje kolonizacije i amortizacionih kredita. Taj bi sistem mogao biti prihvaćen i u onome slučaju, kada bismo na svima linijama i u svima krajevima snažno dizali industriju, koja bi uposlila izbaštinjene članove. Medjutim smo još daleko i od kolonizacionoga zakona kao i od mogućnosti industrijalizacije svoje zemlje.

Uostalom, zašto uvoditi u naše zakonodavstvo tudje pravno naziranje, kada dobre strane »Anerbenrecht-a«, t. j. čuvanje nedjeljivosti seljačkoga posjeda, možemo da promičemo i svojim pravnim posjedovnim institucijama, putem pravnih načela o »kućnoj zadruzi«?...

* * *

U Francuskoj, gdje je Code Napoléon u punoj snazi sve do danas i gdje članci 826. i 832. jošte strašnije harače na seljačkim posjedima i, tako rekući, fizički uništavaju čitava sela, nastupila je takodjer žestoka reakcija protiva liberalno-individualističke svojine. Već je god. 1850. francuski inžinjer Le Play upozorio na sve kobne posljedice toga liberalnoga posjedovnog režima. Putujući našim zemljama, Njemačkom i Rusijom, oduševljavao se za naš kolektivni tip svojine. Medjutim je predlagao za Francusku prema tipu germanskog »Anerbenrecht-a« sistem nazvan »famille souche« (obitelj korenika), sistem jednoga nasljednika. Njegova je, na žalost, ideja našla u Francuskoj slabo pristaša.

Iza rata, oživio je nanovo u Francuskoj pokret za očuvanje seljačke obitelji. Poziv ratarskoga protagoniste Méline-a »Retour à la terre« postao je općenit. Ministri, agronomi, profesori počeli su navije-

Digitized by Google

štati boj liberalno-individualističkim načelima Napoleonova zakonika na zemljišnu imovinu.[7])

Ne samo u Francuskoj nego i svi internacionalni kongresi poljoprivrednika traže posebno pravo na zemljišni posjed. Tako XI. Internacionalni poljoprivredni kongres stvara rezoluciju:

»Neka se stvori takovo nasljedno pravo, kojim će se predusresti rasparčanosti zemljišta i omogućiti razvitak seljačke imovine, koja je zalog stalnosti i socijalnoga mira.«

(Nastavit će se)

Regalno pravo ribolova

Napisao Živić Ivan, agrarni savjetnik u Zagrebu.

Na pravnom području bivše kraljevine Hrvatske i Slavonije vrijedi kao pozitivno pravo zakon od 6. travnja 1906. godine o ribarstvu u slatkim vodama u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji«, koji je stupio na snagu 15. svibnja 1906.

Ovaj je zakon zastario i ne odgovara današnjim potrebama. Odredbe, koje je sam zakon propisao, nisu ni do danas provedene. A nije bio moderan u pravnom smislu riječi ni u ono vrijeme, kada je donešen. Izuzev odredbe o lovostaji, koja je i inače bila poštivana uslijed naravno-pravne zasade u narodu, da naime nije pravo ni pošteno loviti ribu za vrijeme mriještenja.

Sam zakon nema one potrebne jasnoće i odrešitosti, legislativne dikcije, koju treba da ima svaki zakon. On, na primjer, počinje ovako: § 1. »Tko ima pravo ribolova, ima i pravo pobiranja ikre.« Mjesto da kaže, komu i pod kakovim uslovima pripada pravo ribolova u slatkim vodama, zakon počinje sa detaljom, okolišajući. Tako i u § drugom, govoreći o pravu hvatanja ribe na poplaviištima. Sav je zakon, odnosno njegov duh, deskriptivan. Pa u §-u 3. odredjuje, da se pravo ribolova ima unijeti u posebni ribolovni kataster. I dalje, u §-u 4. odredjuje, da svaki ovlaštenik (a nije definirao ni specialiter ni generaliter, tko je ovlaštenik) ima svoje ribolovno pravo pod inakim posljedicama, itd. — prijaviti. U čemu se sastoji pravo i opseg toga pra-

7) Gaziot, Victor Boret, Souchon, Roger Grand, Augé-Laribé, Hitier i dr. — Isp. i članak »Contre l'émiettement du sol« od Fernanda Buffarda u »Revue des Agriculteurs de France«, November 1931., gdje se za posljedice francuskog gradj. zakonika izričito kaže:

»L' exploitation du sol devient plus onéreuse d'abord, puis impossible, à mesure que le morcellement s'accentue. — L'émigration rurale s'accélère. *La famille paysanne y perd sa prospérité, sa force, sa fecondité. Et le souci d'une égalité chimérique aboutit à l'appauvrissement de tous.*« — Zato se i same zakonske mjere o komasaciji ne mogu drugačije prosudjivati, nego kao mučan rad cijeloga dana oko sastavljanja platna, koje se naveče opet rasparuje odredbama gradjanskoga zakonika.

Digitized by Google

va, pravo ribolova, razvlači zakon, na neizravan način, tek u daljim paragrafima, medju kaznenim i provedbenim odredbama. I sav se zakon temelji, sam odredjuje svoj početak i postajanje, postojanje (exinstentio) ribolovnoga prava na instituciji osnivanja ribolovnoga katastra. Odredjuje rokove, i to dosta duge, na dvije godine, pa ih produljuje još na jednu dalju godinu dana. Zaokružuje se i donekle jasnije izražava tek u § petom, gdje odredjuje, da će se u ribolovni kataster unijeti, ako se ne javi ovlašteno lice, faktični posjednik ribolovnoga prava, ako može dokazati najmanje desetgodišnji neprekidni posjed toga prava.

Iz ovoga se: »ako se ne javi ovlašteno lice«, »ako može dokazati 10 godišnji neprekidni posjed« — vidi ona zavijenost, u koju je umotan zakon, odnosno njegova svrha. To se još bolje vidi iz odredbi istoga paragrafa, koje vele: »ako se prijavi« i »ako zaželi«.

Ukratko sam pojam i pravni opseg ribolovnoga prava sastoji se u faktičnom unosu u ribolovni kataster.

Pa kad se prouči duh zakona kao cjelina, onda se vidi, da je temeljna zadaća, namjera zakonodavca, i svrha zakona od 6. travnja 1906. o ribarstvu u slatkim vodama bila donekle u tome, da se srede ili urede prava ribolova. A pravni naslov za izvršivanje prava ribolova, zapravo pravni naslov za sticanje toga prava u materijalnom opsegu njegovom, u stvarnom i osobnom pogledu, osnivao se je isključivo i jedino na unosu toga prava u temeljnu knjigu ribolovnoga katastra. Ta samim je zakonom bilo odredjeno, da na rješenja povjerenstva iz § 10. zakona (§ 11.) »ne ima mjesta ni povrati u prijašnje stanje, niti uporabi iz člana 11. zakona od 28. veljače 1874. o vlasti sudačkoj«. Značilo je, i znači dakle, da konačna rješenja oblasti iz § 10. zakona s t v a r a j u a p s o l u t n o p r a v o, jer se ne mogu nikakovim daljnjim pravnim lijekovima napadati, pa tim načinom da stvaraju stalan (= vječni) pravni naslov za sva dalja prava izvršivanja ribolova na stanovitim objektima, u korist stanovitih ovlaštenika. A oblasti iz § 8. zakona mogu da djeluju dalje poslije svršenoga posla po oblastima iz § 10. zakona, samo tako, da uzimaju unose, unešene u temeljnu knjigu ribolovnog katastra, kao sakrosanktne (§ 13.).

O regalnom pravu ribolova nema u cijelom zakonu ni jedne riječi. A ipak je hrvatski sabor kao zakonodavno tijelo znao još godine 1870. da donaša odredbe o regalnom pravu lova. Doduše samo u predmetu lova na divljač. No pitanje ribolova nije oprečno od predmeta lova na divljač, dapače su ta dva predmeta jako usko vezana u riječi i pojmu »lova«. Dok § 68. zakona o lovu od 27. travnja 1893. odredjuje: »Zakonski članak XVIII.:1870. o lovu ovim se dokida izuzam ustanove §-a 1. toga zakonskoga članka, koja ostaje i dalje u krepostі«, — dotle zakon od 6. travnja 1906. o ribarstvu u slatkiim vodama mučke prelazi preko pitanja o regalnom pravu ribolova. A § 1. zakonskoga članka XVIII. hrvatskoga sabora od godina 1870. glasi: »P r a v o r e g a l n o l o v a u k i d a s e o v i m z a k o n o m b e z s v a k e o t š t e t e«.

Digitized by Google

Zanimljivo je razmotriti, kako je i zašto je isto zakonodavno tijelo godine 1870. ukinulo regalno pravo lova (na divljač), a godine 1906., dakle poslije punih 36 godina svoga usavršivanja na zakonodavnom polju, živeći što dulje tim više u tekovinama modernoga, savremenoga i demokratskoga duha nije ni riječju spomenulo u zakonu sličnoga sadržaja pitanje regalnoga prava ribolova.

To je za to, što je zakonski članak XVIII. hrvatskoga sabora iz godine 1870. i zakon od 27. travnja 1893. o lovu donesen samo prividno na demokratskim i savremenim načelima. U oba zakona je naime pravo izvršivanja lova (na divljač) zgodnom formom, a sa pseudo-demokratskom gestom, to regalno pravo lova prenešeno na alodijalne posjede gospoštija (plemića, stare vlastele i velikoposjednika), pošto je pravo izvršivanja lova spojeno sa stanovitim, neprekidnim zemljišnim posjedom velikoposjednika.

Kod regalnoga prava ribolova ta opskurna gesta nije mogla upaliti, jer se plebs silom prilika i po višim prirodnim zakonima naselio, stekao neosporna prava posjeda i vlasništva baš onih zemljišta, koja su vodama i »vodištima« neposredno susjedna i obalna.

Samo se ovako može shvatiti i razumjeti činjenica, što se zakon o ribarstvu iz 1906. godine nije na regalno pravo ribolova ni osvrnuo.

Kako je taj zakon bio slab, vidi se po tome, što su o njegovoj provedbi, koja je bila povjerena banu, izdane d v i j e provedbene naredbe, a na ove su se nizale druge normativne naredbe i nizati će se dalje sve dotle, dok se ne donese moderan i savremen zakon o istom predmetu.

Prva provedbena naredba bana Hrvatske i Slavonije od 20. veljače 1907. br. III. A. — 896. priznaje u samom uvodu svome, da se zakon n e m o ž e u cijelosti provesti, pa zato ona uredjuje samo i z v r š e n j e r i b o l o v a i z a b r a n u r i b o l o v a. To je jedna nemoć, koja se rijetko priznaje pismeno od nadležnih vlasti, pa ni onda, kada se takova nemoć u stanovitim slučajevima osjeća, svijenso zna i priznaje. Ova je naredba usvojena i proširena drugom provedbenom naredbom banovom od 19. srpnja 1909. br. III. D.-1102. i njome stavljena van snage.

Dešava se u zakonodavnoj praksi, da se zakon, kada se pokaže, da nije dobar, izmijeni novim. I danas je kod nas uvedena praksa, da se stanovitim zakonima donose »zakoni o izmjeni i dopuni toga i toga zakona«, dapače i »zakoni o izmjeni i dopuni zakona o izmjenama i dopunama toga i toga zakona«, što bezuvjetno nije dobro, već sa stanovišta formaliteta, jer se u citiranju zakona stvara sbrka i nepreglednost. Ali dok se ova okolnost može kod nas opravdati neophodnom potrebom, obzirom na razna zakonodavstva u državi, koja su u praksi morala ostati za pojedine dijelove države nakon ujedinjenja, dvije provedbene naredbe zakonu od 6. travnja 1906. o »ribarstvu« vuku ovdje svoj postanak iz nepotpunosti samoga zakona, koja leži u tome, što je zakonodavac htio zabašuriti regalno pravo ribolova, te ga

Digitized by Google

odredbom o ribolovnom katastru spasiti u korist velikaša, a na štetu kolektivnih zajednica. Regalno pravo ribolova nije po svojoj sadržini ništa drugo, nego što su i ostala regalna prava (iura regalia minora), prava: vozarine, skelarine, drumarine, pijačnih (sajamskih) taksa i mostarine, koja su i osnovana i podijeljena na posebnom, besplatnom povlaštenju stanovitim velikaškim obiteljima kraljevskim darovnicama, dobivenim za vremena feudalizma, a na očitu štetu primarnih upravnih jedinica i kolektivnh zajednica (općina).

Zakon o ribarstvu u slatkim vodama od 1906. godine u glavnom se raspada na dva dijela. Na uredjenje ribolovnoga katastra s jedne strane, a s druge opet na uredjenje izvršivanja ribolova i pitanja lovostaje. Pod ovaj drugi dio zakona spadaju i odredbe o prodaji riba, dopreme riba na tržišta, čuvanje ribolova i kaznene sankcije. Prema ovoj diobi zakonskoga gradiva, zakonodavac je odredio i dvostruke oblasti (vlasti) za izvršenje samoga zakona: za uredjenje ribolovnoga katastra prvostepenu vlast »županijsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih prava«, a drugostepenu »Kr. zemaljsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih prava u Zagrebu« (§ 10. zakona). Naprotiv su za uredjenje izvršivanja ribolovnoga prava nadležne upravne vlasti (§ 8. zakona), koje su nadležne, da izdaju »medjutomne odredbe«, a koje su odredjene, da jedine i ostanu nakon dovršenja ribolovnoga katastra, t. j. kada prvospomenute oblasti dovrše svoju zadaću.

Tako se eto dogodilo, da smo čak u godini 1906. dobili jedan nesavremen i nepravičan zakon, koji je sav bio tako udešen, da se osnivanjem ribolovnoga katastra za cijelu zemlju nastojalo spasiti veleposjednicima i velikašima zastarjelo i nepravično regalno pravo ribolova. Dogodilo se onako nešta slično kao za vremena Marije Terezije, kada su pravljeni urbari; popisivana kmetovska prava i podavanja. A zakonodavac je mislio, uredjenjem ribolovnoga katastra, za sva vremena u buduće odrediti ovlaštenike ribolovnoga prava, smetnuvši s uma, da su formalni zakoni, kao izražaji pravnoga shvaćanja stanovitoga vremena, fluktuozni kao voda, u kojoj riba živi.

Drugoj provedbenoj naredbi od 19. srpnja 1909. br. III. D—1102 za izvršenje zakona od 6. travnja 1906. o ribarstvu u slatkim vodama kao prilozi dodani su razni obrasci, pa tako i obrazac ribolovnoga katastra i abecedni imenik ribolovnih voda (zakon mjesto »vode« rabi izraz »vodišta«).

Tek se sada moglo pristupiti radu o sastavku ribolovnoga katastra. Pa i tu je prošlo dosta vremena, dok su se prikupili svi podaci potrebni za prijavu pojedinih ovlaštenika (grunt. izvadak, kat. posjed. list, nacrt vodišta). Malo ima unosa u tom katastru (zove se »temeljna knjiga ribolovnog katastra«), jer je u većini slučajeva podnešeno više prijava na iste vode od više lica. Naročito su prijavile mnoge općine svoje pravo ribolova i u onim slučajevima, gdje su velikaši i vlastela sigurno računali, da se mogu poslužiti odredbom § 5. zakona, t. j. da će neosporno dobiti pravo za unos u temeljnu knjigu ribolovnoga

Digitized by Google

katastra na osnovu srednjevjekovnoga regalnog prava ribolova. Ali ima i puno općina, koje su propustile, da prijavu učine.

Gdjegod je bilo više prijava na iste objekte, proveden je postupak po naredbi od 19. srpnja 1909. br. III. D. 1.102, da bi se ustanovilo čije je pravo jače. No gdjegod je taj postupak poveden, nije uslijed rata dokončan. Prekinut je takav postupak n. pr. rješenjem županijske oblasti u Ogulinu od 24. kolovoza 1914. br. 17.573 u kotaru Č.

Poslije rata oblasti iz § 10. zakona od 1906. godine nisu uopće nastavljale ni prekinute postupke po naredbi br. III. D. 1909., niti su zametale nove. Tako je glavni dio zakona o ribarstvu u slatkim vodama ostao gotovo neproveden, i to onaj temeljni dio zakona. Pravni odnošaji medjutim, osobito oni o pitanju prava vlasništva ribolova u javnim (otvorenim) vodama, iskrsavaju svaki dan i traže svoje rješenje. A i pitanje ribolova kao privredne grane našega narodnoga gospodarstva pa i privatnoga gospodarstva pojedinaca traže svoje rješenje. Neminovno treba čim prije donijeti zakon o ribolovu. I to savremen i potpun o morskom i slatkovodnom ribolovu. U tome novom zakonu treba bezuvjetno odrediti, da se regalno pravo ribolova ukida. I to regalno pravo ribolova pojedinih fizičkih osoba bez ikakove otštete, a kod juristiških lica prama svrsi, za koju su osnovane i kojoj faktično služe, sa pravičnom otštetom, ili bez ikakve otštete. A ako je juristička osoba kolektivna zajednica, pa regalno pravo ribolova uistinu izvršuje, onda neka joj se to pravo ostavi, ali ne kao regalno pravo, već s novoga, demokratskoga načela i naslova.

*

Zanimljivo je pitanje, da li regalno pravo ribolova kao pozitivno pravo važi? Postoji li ono formalno, materijalno i faktično?

Kod nekih lica, a u najviše slučajeva kod velikih posjednika u smislu pozitivnih zakonskih propisa o agrarnoj reformi, a to su skoro uvijek privatna lica, faktično pravo, odnosno izvršenje regalnoga prava ribolova ne opstoji. Nakon svjetskoga rata, poslije t. zv. prevrata, izvršivanje i posjed ribolovnoga prava otet je njima. Vršili su ga isprva pojedinci i svi, koji su htjeli, samo ne ovlaštenik regalnog prava. Poslije, uslijed veće sredjenosti i veće pravne sigurnosti, a na osnovu propisa upravnih vlasti, kao što su n. pr. naredba kr. hrv. slav. zemalj. vlade, povjereništva za narodno gospodarstvo, od 25. siječnja 1922. br. IV. 3133 o zabrani lova pastrva; naredbe kr. banske uprave savske banovine od 25. studenoga 1931. br. 90622/III—1931. i od 27. travnja 1932. br. 32.322/III—32., kojima se naredjuje prvostepenim upravnim vlastima, da stanu na kraj divljem i neracionalnom ribarenju u slatkim vodama, te naredba pokrajniske uprave, odjelenja za narodno gospodarstvo, u Zagrebu od 7. rujna 1924. br. VII—158, koja sadržava odredbe obzirom na zakon od 6. travnja 1906., — vršenje posjeda regalnoga prava ribolova prešlo je na upravne općine za njihova područja.

Digitized by Google

Dok je tako bilo kod privatnika, dotle su juristička osobe u glavnom, sa malenim prekidom, došle opet u prijašnji posjed regalnoga prava ribolova, a ne upravne općine. A to su zemljišne zajednice, državni šumski erar, imovne općine, samostani, fondovi, kaptoli, nadarbine, crkvene, te gradske, trgovišne i seoske općine.

Ova je činjenica zanimljiva, ali samo radi toga, što pokazuje, u kojem se pravcu razvija pravna svijest i pravni osjećaji naroda. Pojedinci ovlaštenici regalnoga prava ribolova veliko-posjednici, nisu dobili svoja stara prava nazad. Naprotiv su ona — ćutke — vraćena juristićkim osobama pojednačno, a u masi kolektivnim zajednicama.

Posljedak je, da faktično regalno pravo ribolova kao takovo iz postanka svoga ne pstoji, a gdje formalno i faktično postoji, postoji samo pod prividnim oblikom regalnoga prava, dočim je u biti svojoj vraćeno bivšim ovlaštenicima iz drugoga, sasvim oprečnoga, pravnoga razloga, — kolektiviteta.

Na osnovu cesarskoga patenta od 3. ožujka 1853. g. (d. z. l. br. 40.) o kmetovskom r a s t e r e ć e n j u (službeno: »o izvršbi rasterećenja zemljišnoga i o uredjenju kako urbarskih tako i srodnih im posjednih razmjera u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji«) ukinuta su formalno i materijalno neka regalna prava (iura regalia minora seu accendentalia) bivših gospoštija; kao n. pr. pravo kotlarine, pravo mesarenja (ius macelli), pravo ribolova na naplavinama kmetskih zemalja, pravo zabrane, da kmet ne smije na svome zemljištu vaditi pijesak, kopati zemlju, vaditi kamen i peći ciglu, te gasiti vapno, dočim o ostalim starim regalnim pravima vlastelina nije bilo spomena. Regalno pravo krčmarenja ukinuto je zakonom hrvatskoga sabora od 27. prosinca 1889. o otšteti regalnoga prava točenja, a bivši ovlaštenici toga prava dobili su za to otštetu iz prihoda od trošarine, koju je država uzela sebi. O ostalim regalnim pravima, koja su kao pripadnost bila vezana uz velikaške posjede, nije nitko vodio računa.

Medjutim su i ta regalna prava dokinuta postepeno novim zakonima, koji su sadržavali odredbe protivne regalnim pravima, po načelu »lex posterior derogat legi priori«. Tako dolazimo do zanimljivih slučajeva. Na pr. regalno pravo mlinarenja nije formalno ukinuto; a ipak, bez pitanja i privole posjednika i vlasnika regalnoga prava mlinarenja, može danas svaki gradjanin, dakako uz uslove, koje zakoni propisuju, podići mlin (vatreni i motorni), ili vodenicu, jer mu dozvolu za taj obrt izdaju obrtne vlasti, uz stanoviti postupak u prvom slučaju, a u drugom slučaju uz pristanak oblasti iz zakona o vodnom pravu. Regalno pravo mlinarenja, i ako nije formalno i izričito ukinuto, materijalnopravno ne postoji.

Regalno pravo maltarine (ius telonii); prevoza (ius nauli); sajamsko pravo (ius nundinarum) i prava pobiranja raznih pijačnih taksa, nije bilo formalno ukinuto sve do 1918. godine i do ujednjenja, ali su ipak dozvole za održanje i izvršivanje tih prava izdavale upravne vlasti, i to u pravilu, upravnim općinama za njihovo područje.

Digitized by Google

Znači to, da regalna prava, koja svoj postanak vuku iz feudalnih odnošaja, materijalno ne postoje. Ona pravno ne vrijede, jer nemaju svoga pozitivnog izražaja i pravnog učinka. Regalna prava ukinuta su i formalno odredbom člana 42. vidovdanskog ustava od 28. lipnja 1921., koji odredjuje, da se feudni odnošaji raskidaju.

Sveučilišni profesor gosp. dr. Mihajlo Ląnović* izvodi, da su se regalna prava dobivala ovlaštenjem. A to je moglo biti na tri načina, na koja su se uopće sticala regalna prava: zakonom, privilegijem ili dosjelošću. Nepobitno je ali, da su se regalna prava d o b i v a l a, i to o v l a š ć e n j e m, te da svoj postanak vuku iz feudalnih vremena. Ona su dakle nastala iz feudalnih odnošaja, iz povlašćenja stanovitoj klasi, izabranim pojedincima, pak za to potpadaju pod odredbu člana 42. vidovdanskoga ustava, pod normu temeljnoga državnoga zakona, koji ih u načelu poništava, i u koliko su do tada postojala.

Medju ostalim regalnim pravima potpada pod tu normu i regalno pravo ribolova.

Zakonodavac nije doduše u temeljnom državnom zakonu (ustavu) potanje odredio, na koji će način prestati važiti svi ti formalni zakoni, koji su protivni odredbi člana 42. zakona od 28. lipnja 1921., ali to nije bilo ni nužno. Iz smjernica temeljnoga državnoga zakona treba da zakonodavna vlast donese potanje odredbe.

Član 256. financijskoga zakona od 31. srpnja 1922. za 1922./23. budžetsku godinu ima ovu odredbu: »R e g a l n a p r a v a v e l i k i h p o s j e d a i to: vozarine, skelarine, drumarine, pijačnih (sajamskih) taksa i mostarine prestaju važiti kao protivna članu 42. ustava, a pravo naplaćivanja i dužnosti održanja prelazi na zainteresirane općine«.

I ako bi financijski zakon imao teoretski samo da važi za trajanja jedne budžetske godine, za koju je on donešen kao lex specialis, ova zakonska odredba vrijedi i danas, a to na osnovu § 76. financijskoga zakona za budž. godinu 1932./33. A ta glasi: »Sve odredbe dosadašnjih financijskih zakona i zakona o budžetskim dvanaestinama, kojima su postojeći zakoni bili izmijenjeni, ukinuti ili dopunjavani, kao i sve u r e d b e, p r a v i l n i c i i drugi p r o p i s i i r j e š e n j a, koji su već donijeti na osnovu ovlašćenja predvidjenih u spomenutim zakonima, važit će i dalje«.

Valja još istaknuti, da zakonodavac u članu 236. financ. zakona za budž. godinu 1922./23., nabrajajući poimence regalna prava velikih posjednika, nije imenice spomenuo i regalno pravo ribolova. Ovo je svakako pogrješka, ali po našem mišljenju samo formalna. Zakonodavac je prosto zaboravio na regalno pravo ribolova. Materijalno medjutim proizlazi, što se lahko dade izvesti pomoću ekstenzivnoga tumačenja, kada se uzme namisao zakonodavca, da regalna prava velikih posjeda prestaju važiti kao protivna članu 42. ustava, da se ova zakonska odredba proteže i na regalno pravo ribolova.

* Privatno pravo Tripartita.

Digitized by Google

Kako zakonodavac nije u spomenutom članu financijskoga zakona ništa odredio glede regalnoga prava ribolova, to su morale nešto poduzeti ekzekutivne vlasti, jer nisu smjele dozvoliti, da se u životu provodi zakon o ribarstvu u onom svojem dijelu, u kojem je oprečan temeljnomu državnomu zakonu. One su se poslužile svojim naredbodavnim pravom. Tako je pokrajinska uprava, odjeljenje za narodno gospodarstvo u Zagrebu, donijela naredbu od 7. rujna 1924. br. VII—158. o ribarenju u slatkim vodama.

Priopćujemo ju u kratkom izvatku:

»Članom 42. našeg ustava od 28. lipnja 1921. feudni odnosi smatraju se pravno ukinuti, čime je podjedno obeskrijepljen i zakon od 6. travnja 1906. o ribarstvu u slatkim vodama i u onom dijelu (§§ 4. i 5.), po kojem je nekim ovlaštenicima kao dokazalo njihovoga prijavljenog faktičnog posjeda ribolovnoga prava služio bivši feudni odnos imenito: kraljevska darovnica ili regalno pravo, i koje je nadležnom županijskom povjerenstvu za uredjenje ribovnih prava bilo glavnom podlogom za donos odluke salvo recursu na: Kr. zemaljsko povjerenstvo za uredjenje ribolovnih prava u Zagrebu« . . .

Zbog kompliciranosti stvari rješavanje sporova nije poželjno napredovalo, zaustavljao ga je i svijetski rat, a pogotovo ga prekinuše državno preobraženje, agrarna reforma, državni ustav (čl. 42.) i propust donošenja doknadnih zakonskih propisa o načinu sadanjega rješavanja predmeta, naročito u pogledu dosudjivanja prava ribarenja u otvorenim vodama.

Taj manjak zakonskih propisa s velikom štetom za unapredjenje ribarenja, unosne grane narodnoga gospodarstva, jer se ribolovstvo zloporabno iskorišćuje, a gomilaju i žalbe lica radi smetanja u izvršivanju ribarenja.

Da se predusretne svakomu zloporabnomu učinu u ribarenju u otvorenim vodama (tekućim) i dok se ne donese nov zakon o ribarstvu, odredjuje se. da nižestepene vlasti, sve sporove i odnose o pravu ribolova, kao i o načinu izvršivanja ribarenja, rješavaju u redovnom molbenom tečaju, imajući u vidu:

1. ustanove §§ 15.—73. spomenutoga zakona o ribarstvu, te §§ 16.—44. provedbene naredbe od 19. srpnja 1909. br. III. D 1.102; — 2. pravomoćne odluke postojaloga povjerenstva za uredjenje ribolovnih prava; — 3. one otvorene vode, koje protječu zemljišta spojenih kompleksa veleposjednika, te šuma velikih šumskih posjednika . . .

O svim prijavljenim kažnjivim, odnosno spornim slučajevima, imade se točno ustanoviti stanje stvari u uredu preslušanjem lica, a po potrebi i komisijskim uvidjajem na licu mjesta, te na temelju sabranih podataka, izreći presuda odnosno odluka salvo recursu.

Pravomoćne presude, izrečene u smislu poglavlja VI. zakona od 6. travnja 1906. »o ribarstvu u slatkim vodama«, će nositi značaj definitivnosti i ovršivosti (a to su kaznene odredbe), — dočim će odluke

Digitized by Google

o dodjeljenju ili uskrati ribolovnoga prava na spornim površinama javnih voda, nositi značaj provizornosti sve do donošenja novoga zakona . . .«

Ova naredba ekzekutivne vlasti nije izrazita. I čini se, da ekzekutivna vlast, donoseći je, nije vodila računa o zakonskoj odredbi člana 256. financ. zakona za budž. god. 1922./23., jer se u svojoj naredbi ne poziva na taj član, niti je pokušala per analogiam legis iz člana 256. f. z. za 1922./23. objasniti, da regalno pravo ribolova više ne vrijedi, nego da je prešlo na upravne općine. Ali ipak ona utvrdjuje, da su zakonske odredbe §§ 4. i 5. zakona od 6. travnja 1906. protivne propisu člana 42. ustavnoga zakona. Iz razloga neophodne potrebe naredjuje prvostepenim vlastima postupak redovnoga molbenog tečaja.

Odredjuje, da se imaju u obzir uzimati pravomoćne odluke postojaloga povjerenstva za uredjenje ribolovnih prava, te da će odluke o dodjeljivanju ili o uskrati ribolovnoga prava nositi značaj provizornosti.

Ova je naredba za nižestepene oblasti normativne naravi i one po njoj postupaju.

*

Sabravši sve ovdje izloženo, dolazimo do zaključka, da regalno pravo ribolova, faktično i materijalno, dakle kao pozitivno pravo ne važi.

Okolnost da normantivna naredba pokrajinske uprave u Zagrebu od 1924. godine br. VI—158. odredjuje, da se imaju poštivati pravomoćne odluke postojaloga povjerenstva za uredjenje ribolovnog prava, ne znači, da ona time priznaje snagu regalnomu pravu ribolova, već je ta činjenica posljedak poštovanja prema stečenomu, postojećemu pravu, posljedak okolnosti, što je to pravo unešeno u temeljnu knjigu ribolovnoga katastra. Ali samo zato, da ostane status quo i da ne dolazi do jačih razilaženja u primjeni formalnoga zakona, a do donošenja novoga.

Regalno pravo ribolova formalno postoji. Ono će se morati formalno i ukinuti donošenjem novoga zakona o ribolovu. Pitanje je samo, da li će zakonodavac, pod formom zaštite već stečenoga prava ribolova, recimo unosom u temeljnu knjigu ribolovnoga katastra, i tamo, i onima ovlaštenicima ribolova, koji su to pravo stekli na osnovu regalnoga prava ribolova, priznati za buduće tako stečeno pravo kao apsolutno pravo?

Po našem mišljenju to ne bi trebalo da bude. Ako se naime za sticanje ribolovnoga prava ne prizna regalno pravo ribolova onima licima, koja to svoje pravo slučajem prilika i okolnosti nisu dospjela, da unesu u temeljnu knjigu ribolovnoga katastra, ne smije se to isto pravo priznati ni onim licima, koja su to pravo, opet slučajem prilika i okolnosti, uspjela, da unesu u ribolovni katastar. Na koncu, ni temeljna knjiga ribolovnoga katastra nije gotova, niti je prvi dio, najvažniji dio zakona proveden, pak se tim lakše može odrediti jednaka mjera za sve.

Digitized by Google

Zakon o dužnosti jamstva željeznice i potreba njegove preinake

Napisao K o l a r G j u r o, šef prav. odsjeka direkcije drž. željeznice u Zagrebu

(Nastavak).

II. — Spomenuti su pojmovi o željeznici, o saobraćaju odnosno radnji i o dogodjaju, te su ujedno razložene prednosti austrijskoga i hrvatskog zakona prema njemačkom, madjarskom i sprskom. Sada se prelazi na mane austrijskog zakona, kojih nema u hrvatskomu.

1. Stilizacija § 1. austrijskoga zakona nije valjana u riječima: »Ako od dogodjaja u saobraćaju bude ozlijedjen...«. Da ta stilizacija nije valjana, vidi se iz ovoga primjera: Netko u vagonu baci šibicu, od koje se porodi vatra i bude tjelesno povrijedjen čovjek. Po spomenutoj stilizaciji pothvatništvo jamči za štetu, koliko ne dokaže, da je ona nastala neotklonjivim djelom daljega lica, a jamči zato, jer je vatra u vagonu dogodjaj u saobraćaju. Povrijedjeno je lice dužno dokazati samo dogodjaj u saobraćaju i uzročnu vezu izmedju dogodjaja i svoje povrede. Pothvatništvo redovno ne će moći dokazati, da je vatra uzrokovana neotklonjivim djelom daljega lica, ma da je to vjerojatno. Ne pita se, da li je pothvatništvo uzrokovalo vatru, nego se naprečac predmnijeva, da je ono krivo, makar povrijedjeno lice znade, da pothvatništvo nije uzrokovalo vatru. Po stilizaciji hrvatskoga zakona drugačije je pravno stanje. Po njegovoj stilizaciji mora povrijedjeno lice dokazati, da je »radnja« uzrokovala vatru. Ako ju je ona uzrokovala, ne može biti prigovora, da se premnijeva krivica pothvatništva. Daljega razlaganja ne treba, da stilizacija austrijskoga zakon može dovoditi do bezrazložnoga pogodovanja povrijedjenoga lica.

2. Jamstvo po tridesetoj glavi o. g. z. o naknadi štete se osniva na delictu ili quasidelictu, jer po toj glavi nema otštete bez krivice. Po zakonu o dužnosti jamstva željeznice za jamstvo nije potrebna krivica. Zato je jamstvo pothvatništva zakonska obaveza, od kojega ono ne može biti oslobodjeno dokazom, da nije krivo. Ako se dogodi nezgda radi nepostavljene brklje, gdje ju je trebalo postaviti, pothvatništvo se ne može osloboditi od jamstva dokazom, da nadzorna vlast nije odredila postavljanje brklje. Zakonskom obavezom postavljeno je pothvatništvo u teži položaj od onoga, u kome se nalaze ostala pravna lica u pitanju naknade štete. Radi tih većih tereta modernija su zakonodavstva opseg jamstva pothvatništva stegnula samo na imovinsku štetu; tako i madjarski i hrvatski, pa i srpski zakon. Na odredbu u čl. 8. srpskoga zakona niže će se osvrnuti. Jedino se austrijski zakon o dužnosti jamstva željeznice u pitanju količine otštete nije udaljio od odredaba u §§ 1325.—1327. o. g. z., nego je ostavio dužnost jamstva i za imovinsku štetu, i za idejnu (bolove), i za nagrdjenje. Odnosno potonjega je pošao dalje od odredbe u § 1326. o. g. z., po kojoj oštetilac za nagrdjenje jamči samo onda, kad je dolozno postupao (zlostava), koji uvjet ne može vrijediti za jamstvo po zakonu o dužnosti jamstva željeznice, jer se ne može uzeti, da je pothvatništvo nehotimičnim dogodjajem namjeravalo nekoga zlostaviti, pa se za to iz samoga pozivanja zakona na odredbu u § 1326. o. g. z. mora zaključiti, da dužnost jamstva za nagrdjenje postoji i bez do-

Digitized by Google

lusa. Time nije rečeno, da pothvatništvo ne bi trebalo jamčiti za nagrdjenje, koliko ono utječe na privredne prilike nagrdjenoga. Pitanje, da li će se i za nagrdjenje presuditi otšteta, treba i bez naročite odredbe prepustiti slobodnoj ocjeni suca, pogotovo kada ni s obzirom na odredbu u § 1326. o. g. z., da se pri odmjerivanju otštete mora uzeti obzir na nagrdjenje, traženje otštete za potonje ne može biti samostalan otštetni zahtjev, nego ga i po opć. gradj. zakonu treba obično pribrojiti ili naknadi za izmaklu dobit, ili kad te nema, izuzetno naknadi za bolove.[12])

Ne može biti opravdano, da se bez krivice jamči u istom opsegu kao i po op. gradj. zakonu, niti se može odobriti, da lica, koja na željeznici stradaju u onima krajevima države, u kojima vrijedi austrijski zakon o dužnosti jamstva željeznice, budu u boljem položaju od lica, koja stradaju u onima krajevima, u kojima vrijede drugi zakoni. Da ne bude tko prikraćen u svojima pravima, osnovanima na odredbama opć. gradj. zakona, moglo bi se, kao u srpskom zakonu, ostaviti pravo izbora izmedju tužbe ex lege i tužbe ex delicto, o čemu će se niže raspraviti.

3. U austrijskom zakonu nije odredjena naročita zastara (u hrvatskom i madjarskom tri godine, a srpskom dvije godine od dana nezgode dotično smrti), poradi čega vrijedi opći propis u § 1489. o. g. z. Oštećenik tako nije u svakome slučaju prisiljen tužiti u kratkom roku iza nezgode, nego može tužiti do tri godine od vremena, kada je saznao za štetu. Redovno se šteta odnosi pretežno na umanjenu sposobnost privredjivanja; ona se prema tome ne može uvijek ustanoviti samom činjenicom osakaćenja, nego ocjenom umanjene privredne sposobnosti poradi osakaćenja. Za tu su ocjenu odlučne razne okolnosti: zvanje, obrazovanje, socijalni položaj oštećenikov. Sve te okolnosti ne nastupaju odmah iza nezgode djeteta. One nastupaju tek onda, kada dijete odraste, a katkada tek iza njegove punoljetnosti. Zato potraživanje djece za otštetu poradi umanjene sposobnosti privredjivanja dospijeva i nakon dužega niza godina, te se mora prerano predanom smatrati svaka tužba, koja je predana prije nastupa spomenutih okolnosti. Dijete dakle može po austrijskom zakonu za naknadu imovinske štete, nanesene umanjenom ili uništenom privrednom sposobnosti, tužiti tek iza dugoga niza godina, kada je željeznička nezgoda već pala u zaborav i kada je nestalo dokaza, naročito svjedoka potrebnih za obranu tuženika. Austrijski zakon ne sili oštećenika, da u ovakvim prilikama preda tužbu na ustanovljenje u roku odredjenom zakonom.

Drugačije je to pitanje uredjeno hrvatskim, madjarskim i srpskim zakonom, po kojima tužba zastaruje za tri odnosno dvije godine od nezgode dotično smrti. Dok ne nastupe okolnosti odlučne za ocjenu imovinske štete, nanesene umanjenom ili uništenom privrednom sposobnosti,, ne može ni po hrvatskom zakonu dijete tužiti za otštetu, jer je ona neocjenjiva kod lica, koja još nisu postala sposobna za privredu i za to se takva tužba mora smatrati prerano predanom. Kada bi pako dijete čekalo s tužbom za naknadu imovinske štete, dok ne nastupe okolnosti potrebne za ocjenu štete, zastarjelo bi mu pravo na tužbu osim, ako bi po § 1494. o. g. z. zastara bila zaustavljena za to, što maloljetniku nije postavljen zakoniti zastupnik. Zastari može izbjeći tužbom sa zahtjevom: neka se ustanovi, da je tuženik u

[12]) Wachtel, str. 190.

Digitized by Google

granicama zakona o dužnosti jamstva željeznice dužan naknaditi svekoliku štetu, koja će mu biti nanesena od ozljede. Osudom na takvu tužbu počinje teći nova tridesetgodišnja zastara za tužbu radi naknade štete. Pri ovakvom postupanju nema opasnosti, da će poradi odmakloga vremena nestati sredstava za tuženikovu obranu, ako i postupak bude brz. U hrvatskom parničnom postupniku nema odredbe za tužbu na ustanovljenje. Praksa je dopušta, a i sam život sili na takovo dopuštanje. Parnični postupnik od 3. kolovoza 1929. (Služ. Nov. br. 179-LXXV.) dopušta tužbu na ustanovljenje odredbom u § 323.

4. Austrijski zakon o dužnosti i jamstva željeznice ne pozna ni tužbe na preinaku: da i oštećenik i pothvatništvo mogu tražiti preinaku osude, ako su se bitno izmijenile okolnosti, odlučne za odmjerivanje količine i trajanja rente. Stanje, koje je bilo prigodom donošenja osude, može se sasvim izmijeniti. Osuda se mora osnivati ne samo na liječničkom mišljenju, nego i na privrednim prilikama oštećenika. Nije dostatno, da je tjelesnom povredom samo fiziološki smanjen kapacitet radne sposobnosti oštećenikove, nego treba da oštećenik poradi tjelesne povrede faktično manje zaradjuje, jer ako ne zaradjuje manje, onda nema imovinske štete. Vrijeme može da pokaže, da je nestalo onih uvjeta, na kojima se osnivalo liječničko mišljenje, kao i da se popravila zarada oštećenikova i da oštećenik zaradjuje isto, pa i više, nego što je zaradjivao prije nezgode. Kada i pored iste, pa i bolje privrede prima presudjenu rentu, onda se tom rentom više ne naknadjuje šteta, nego se njome bivši oštećenik obogaćuje. Svrha zakonu o dužnosti jamstva željeznice može biti samo naknada štete, a nipošto oštećenikovo obogaćenje. Austrijski zakon može dovoditi do obogaćenja.

Zahtjev na preinaku je po hrvatskom i srpskom zakonu procesualno sredstvo, da se uz odredjene uvjete, iz razloga pravednosti, materijalnopravni zahtjev ostvaren u prijašnjoj parnici pored pravomoćnosti osude nanovo raspravi. Prema tome je zahtjev na preinaku procesualno pravo upravljeno na p r e i n a k u p r i j a š n j e o s u d e.[13]) Premda austrijski zakon ne poznaje ovakvo procesualno sredstvo, oštećenik ipak time ne biva prikraćen u svojima pravima, ako njegova tjelesna povreda i po njoj njegove prilike krenu na gore. Kada to nastupi, on tek tada saznaje za dalju štetu i može od dana, kada je za nju saznao, tužiti do tri godine.[14]) Takva tužba po austrijskom pravu nije osnovana na procesualnom pravu, po kojemu postaje moguća preinaka pravomoćne osude, nego se ona osniva na materijalnopravnoj odredbi u § 1489. o. g. z., po kojoj se traži naknada do sada nepoznate štete. Prijašnja osuda ostaje na snazi, a pridružuje joj se nova sa novom otštetom za potraživanje, koje prigodom donošenja prijašnje osude nije moglo ni postojati. Prema tome nedostatnost austrijskoga zakona o dužnosti jamstva željeznice neuvrštavanjem odredbe o tužbi na preinaku osude može biti štetna samo za pothvatništvo, čime se pothvatništvo i oštećenik postavljaju u nejednak položaj.

Iz prednjih se mana austrijskoga zakona vidi, da je on nepravedan za pothvatništvo, da mu se njime nanose tereti, koji nisu opravdani i da za nj može biti štetan. Takovo bi stanje trebalo ukloniti ne samo za to, da se od-

[13]) Dr. Seligsohn, str. 303. — O tome se govori još dalje.
[14]) Wachtel, str. 279.

Digitized by Google

strane mane, nego i za to, što su odnosno količine otštete u istoj državi lica, koja pretrpe nezgodu u jednom kraju, pogodovana pred licima, koja ju pretrpe u drugome kraju države. Već samo ta razlika trebala bi da bude povod donošenju jedinstvenoga zakona za čitavu državu.

III. — Prema do sada spomenutomu ima hrvatski zakon prednosti pred austrijskim, no ni hrvatski nije bez mana.

1. Nema opravdanoga razloga, da se u zakonu naročito napominje i željeznica, koja nije predana javnomu prometu. Javnost saobraćaja nije bitna. Bitna je opasnost. Opasna je svaka željeznica, koja posluje, bila ona odredjena za javnu svrhu ili privatne. I željeznica, koja služi samo za privatne svrhe, opasna je ne samo namještenicima, nego i daljim licima. Dostatno je, da se ima na umu samo pojam željeznice. Pored toga, riječi »još nepredane« zavode u zabludu, jer bi se po njima moglo zaključiti, kao da se dužnost jamstva željeznica sa privatnom svrhom odnosi samo na one privatne željeznice, koje će jednom biti predane javnom saobraćaju.

2. Riječ »ranjen« nije u hrvatskom zakonu valjano odabrana. Ni njemački, ni švajcarski, ni austrijski, ni madžarski, ni srpski zakon nisu se poslužili riječju, koja se podudara s pojmom rane, nego određuju tjelesnu povredu. Pod ranom se razumijeva tjelesna povreda spojena s krvarenjem vanjskim ili unutrašnjim. Ni hrvatski zakonodavac nije mogao imati na umu ovaj pojam. Prema riječima saborskog izvjestioca,[15]) zakon o dužnosti jamstva željeznice ne odnosi se na štetu u pravima i stvarima. Za to lice, koje je samo tjelesno povrijedjeno, a nije ranjeno, ne može tužiti tužbom ex delicto na osnovi § 11. zakona o dužnosti jamstva željeznice, pa kad bi mu se odricalo pravo da može tužiti tužbom ex lege, onda bi ostalo bez pravne zaštite. Prema tome riječ »ranjen« nikako ne pristaje u zakon, nego bi trebalo kazati »tjelesno povrijedjen«.

Strogo jamstvo treba odrediti za svaku tjelesnu povredu. Svrha je zakonu, da pruži mogućnost otštete onima, koji će poradi umanjene mogućnosti privrede, nastale tjelesnom povredom, doista trpjeti imovinsku štetu. Ako nema tih uvjeta, onda je na sudu, da neosnovano potraživanje svede u prave granice. Ne bi bilo osnovano, ni da se isključi jamstvo za traumatsku neurozu, jer i ta može dovoditi do znatne imovinske štete. No pri odredjivanju traumatske neuroze potrebna je naročita pažnja. Prijašnja je vladajuća nauka držala, da je traumatska neuroza prava bolest u medicinsko-biologijskom smislu. Današnji liječnici stručnjaci drže pretežno, da se kod neuroze poslije dogodjaja ne radi o pojavama bolesti uvjetovanima nezgodom, nego o reakcijama na osiguranje ili otštetu psihološki razumljivima, koje se ne mogu svrstati pod neurozu od dogodjaja.[16]) Često će u parnici teško biti moguće povući nedvojbenu granicu izmedju tzv. traumatske neuroze, kao posljedice samoga dogodjaja i »rentovne histerije«, kao posljedice parničenja ili želje za dobiti, na koju gotovo bez izuzetka upućuju prekomjerni zahtjevi. Odredbe parničkoga postupnika ne sile oštećenika, da pribavi sudsko vještačko mišljenje o traumatskoj neurozi u vremenu, kada se nedvojbeno može ustanoviti, da li postoji traumatska neuroza. Zato se sud-

[15]) Saborski dnevnik 1875.—1878., o LXXVI. saborskoj sjednici od 12. rujna 1877.

[16]) Dr. Seligsohn, str. 58.

Digitized by Google

sko vještačko mišljenje redovno pribavlja tek u dokaznom stadiju parnice. Dogodilo se, da su vještaci i nakon deset godina iza dogodjaja kazali, da je nastupila traumatska neuroza, koja nije bila ustanovljena iza nezgode, pri kojoj je odnosnomu licu bila slomljena podlaktica. Razumije se, da će se vještaci u dvojbenom slučaju prikloniti oštećeniku kao ekonomski slabijemu od pothvatništva. Da bi se izbjegla svaka dvojba, da nema rentovne histerije, trebalo bi u zakon uvrstiti i to, da će se naknada imovinske štete nanesene traumatskom neurozom moći tražiti samo onda, ako, recimo, najkasnije do dva mjeseca iza dogodjaja, ili neko drugo odredjeno vrijeme, a prije zametnute parnice, bude sudski ustanovljeno, da je ona posljedica dogodjaja.

3. Zakon o dužnosti jamstva željeznice odredjuje naknadu imovinske štete, koja se sastoji od efektivne štete i izmakle dobiti. Od efektivne štete dopušta naknadu troškova liječenja i pogrebnih troškova, a od izmakle dobiti samo štetu nastalu od umanjene sposobnosti ili od potpune nesposobnosti privredjivanja, kao i štetu nastalu gubitkom prava na izdržavanje.

U zakonu nije rečeno, tko je legitimiran na potraživanje troškova za liječenje. Po smislu zakona o dužnosti jamstva željeznice mora se zaključiti, da pravo na naknadu troškova za liječenje ima samo tjelesno povrijedjeno lice, odnosno njegovi nasljednici. Do toga se zaključka dolazi ne samo na osnovi odredbe u početku § 3. hrv. zakona (analogna je odredba u § 2, srpskog), koja se poziva na § 1. (srpski se ne poziva), a taj govori jedino o šteti nanesenoj tjelesno povrijedjenomu licu, nego su povrh toga u odredbi § 3. troškovi za liječenje spojeni s ostalom imovinskom štetom, koju trpi tjelesno povrijedjeno lice. Prema tome pravo na naknadu troškova za liječenje ima tjelesno povrijedjeno dijete ili tjelesno povrijedjena žena, ma da po zakonu mjesto ovih lica druga lica mogu biti dužna podmiriti te troškove.

Njemački Reichsgericht smatra, da lice obvezano na izdržavanje troškove za liječenje može potraživati po načelima bespravnog obogaćenja. Dr. Seligsohn ne ostavlja ovo stanovište bez prigovora. Vršenjem lica, obvezanoga na izdržavanje, lice obvezano na otštetu ne postizava ništa, ono ne biva oslobodjeno od svoje obveze. Po 2. rastavku § 7. njemačkoga zakona (4. rastavak § 843. gr. z.), ne biva potraživanje oštećenoga protiv pothvatništva isključeno time, što netko drugi mora ozlijedjenoga izdržavati. Potraživanje tjelesno povrijedjenoga ostaje netaknuto.[17])

Od pravila, da je jedino ozlijedjeno lice legitimirano na potraživanje troškova za liječenje, izuzetak su, koji ujedno potvrdjuje pravilo, izdaci, što ih je središnji ured za osiguranje radnika imao za liječenje tjelesno povrijedjenog osiguranoga lica, jer i ti po § 97. zakona o osiguranju radnika spadaju medju stvarne izdatke, kojih naknadu središnji ured može tražiti od pothvatništva. To pravo središnjeg ureda nije izvorno, ono se osniva na zakonskoj cesiji i zato središnji ured ima pravo na naknadu izdataka samo toliko, koliko tjelesno povrijednjeno lice ima pravo na otštetu od pothvatništva. To mu pravo po § 97. zakona o osiguranju radnika, kada se radi o tjelesno povrijedjenom ili poginulom osiguranom namješteniku pothvatništva (§ 7. Zakona o osiguranju radnika), pripada samo onda, kada pouzdanik

[17]) Dr. Seligsohn, str. 205—207.

Digitized by Google

pothvatništva bude krivičnom osudom nadjen krivim za dogodjaj, osim ako je donošenje takve osude postalo nemoguće iz okolnosti, koje se nalaze u ličnosti pouzdanika, a to su materijalno pravni razlozi, koji isključuju kažnjivost, i procesualno pravni, zbog kojih se krivični postupak ne može provesti (smrt, ludilo, otsutnost i t. d., § 98. zakona o osiguranju radnika).

Smrću stradaloga prelaze troškovi za liječenje na njegove nasljednike.

Da li, napakon, i druga lica iz svoga prava mogu tražiti naknadu troškova za liječenje, prosudjuje se po propisima općega gradjanskog zakona. Takov se zahtjev može osnivati na odredbama o upotrebljavanju stvari na tudju korist (§ 1042. o. g. z.). Odlučno će pri tome biti, da su odnosna lica htjela vršiti poslove za račun pothvatništva, a ne za račun nekoga drugoga lica.[18]) Za to ovamo redovno ne spadaju potraživanja posluge, liječnika ili bolnice.[19])

Pogrebni troškovi spadaju po § 549. o. g. z. medju terete nasljedstva. U općem gradjanskom zakoniku nema odredbe, koga oni terete, ako nema nasljedstva. Po sudskoj praksi terete oni lica obvezana na izdržavanje.[20])

Dvojbeno je, da li ono lice, koje nije bilo dužno podmiriti pogrebne troškove, pa ih je drage volje podmirilo, ima prava na naknadu tih troškova od pothvatništva. Očito je, da zakonodavac smatra pogrebne troškove štetom isto tako, kao i troškove za liječenje. Ono lice, koje je drage volje, bez zakonske dužnosti, podmirilo potrebne troškove, ne može se smatrati oštećenim, prema čemu i ne bi imalo prava na naknadu pogebnih troškova. Pored ove argumentacije ostaje ovo pitanje ipak dvojbeno. Dvojbi bi se moglo izbjeći odredbom, da je na naknadu pogrebnih troškova legitimirano ono lice, koje ih treba podmiriti po zakonskoj dužnosti. Slična je odredba u dopunjenom njemačkom zakonu. U srpskom zakonu nema takve odredbe, jer je on donesen po uzoru prvobitnoga njemačkoga zakona.

Ne treba se osvrtati na ugovor, kojim je s pokojnikom neko uglavio, da će podmiriti troškove njegova pogreba. Takov je ugovor pogodba rada za plaću, po srijedi je dakle protučinidba pokojnika i za to bi podmirivanje troškova ovakvomu licu za nj bilo obogaćenje.[21])

Pogrebni troškovi ne pretstavljaju imovinsku štetu toliko, što ih uzrokuje svaka smrt, dakle su neizbježivi i kod prirodne smrti. Povrh toga, pogibanje čovjeka s imovinom ne nanosi uvijek štetu njegovim nasljednicima. Katkada im, barem daljim rodjacima, donosi i financijski dobitak. Za to se plaćanjem potrebnih troškova od strane pothvatništva ovakva lica zapravo obogaćuju. Da ne nastupi obogaćenje, mogla bi se donijeti odredba, da na troškove pogreba nemaju prava oni nasljednici, koje pokojnik u opće nije po zakonskoj dužnosti izdržavao za svoga života, ako su pokriti ostavštinom.

Zakonom je dopuštena naknada samo imovinske štete. To se vidi iz riječi u hrvatskom zakonu: »Što je bud za uvijek, bud za vrijeme postao nesposobnim privrediti ili što je privredna snaga oslabila« odnosno iz riječi u srpskom zakonu: »i štete u zaradi, u koliko je za rad nesposoban postao«.

18) Ehrenzweig, II, § 415., IV, 4, b.
19) Dr. Seligsohn, str. 206.
20) Ehrenzweig, II, § 514.
21) Dr. Seligsohn, str. 212.

Digitized by Google

kao i iz odredaba o alimentaciji u oba zakona. U zakonu nije spomenuta umanjena »radna snaga«, nego »privreda«, odnosno »zarada«. Pa ipak se u praksi običava samo liječničkim vještacima ustanoviti procenat umanjene radne snage i na osnovi toga apstraktnog mjerila odmjeriti količinu otštete. Ne bi se smio propuštati dokaz, da li ozlijedjeni doista manje zaradjuje, nego što je zaradjivao prije nanesene mu ozljede. Ako ne zaradjuje manje, nego isto ili više, onda nema imovinske štete. Kada se pored toga presudjuje renta, onda time nastupa obogaćenje. Zato bi u zakonu trebalo naglasiti, da se naknadjuje samo imovinska šteta.

Dalji je nedostatak, što u hrv. zakonu (tako ni u srpskom) nije normirano, dokle siže dužnost izdržavanja. Osnovano je naknaditi samo onu štetu, koja je u uzročnoj vezi s radnjom željeznice. Lica, koja je poginuli odgajao i izdržavao, oštećena su njegovom smrću samo do vremena, u koje bi poginuli vjerojatno umro, kada ne bi bio stradao na željeznici. Nema uzročne veze za vrijeme iza vjerojatne smrti pokojnika i bez stradanja na željeznici. Zato se onim, što se isplaćuje preko toga vremena, alimentirana lica obogaćuju. Svrha otštete ne može biti obogaćenje. Hrvatski i dalmatinski sudovi presudjuju rentu udovici poginuloga muža doživotno, dotično do udaje, a djeci, dok se ne budu mogla sama hraniti, a najdalje do punoljetnosti. Potonje sudovi očito osnivaju na odredbi u § 141. o. g. z., o dužnosti oca, da izdržava dijete, dok se samo ne bude moglo hraniti. Tako bi se moglo suditi, kada bi položaj pothvatništva prema djetetu bio isti, kao i položaj oca. Položaj mu nije isti, jer pothvatništvo nema očinske vlasti, ono ne može odredjivati pravac djetetovog odgoja, kome će se zvanju posvetiti, ne može ga nadzirati ni siliti, da samo zaradjuje, kada za to nastupi vrijeme. Spomenutom praksom ne samo da se prepušta samovolji djeteta, da odabere vrijeme, kada će prestati dužnost pothvatništva, da ga izdržava, nego se njome dopušta i mogućnost obogaćivanja, kada se faktično zaradjivanje može sakriti pred vlastima. Da se tome izbjegne, trebalo bi prema okolnostima ustanoviti, kada će dijete vjerojatno doći u mogućnost, da se samo izdržava i po ustanovljenju u presudi odrediti odredjeni datum, do kojega će pothvatništvo morati izdržavati dijete.

Njemački zakon u §§ 1602. i 1610. g. z. ima slične odredbe kao i ovdašnji opći gradj. zakonik. Te odredbe glase: da pravo na izdržavanje ima samo onaj, koji ne može da se sam izdržava; da maloljetno nevjenčano dijete, i ako ima imovine, može od svojih roditelja toliko tražiti, da ga izdržavaju, koliko za njegovo izdržavanje ne dostaje prihod od njegove imovine i rada; napokon, da se mjera dužnog izdržavanja odredjuje po staležu oskudnoga (bedürftig) lica i da izdržavanje obuhvaća sveukupne životne potrebe, pa i troškove odgoja i obrazovanja nužnoga za zvanje lica, koje treba odgoja.

Smisao je dakle odredaba njemačkoga gradj. zakonika isti kao i ovdašnjega, pa ipak njemački sudovi odredjuju dužnost izdržavanja do vremena, u kome će dijete vjerojatno biti u stanju da se samo izdržava. Dr. Seligsohn[22]) kaže: »Ako je ovlaštenik dijete, onda je ono vrijeme granica rentovne dužnosti, u kome će dijete vjerojatno biti u stanju, da se samo izdržava (§ 1602.). Kada treba smatrati to vrijeme nastupjelim, ravna

[22]) str. 230.

Digitized by Google

se ponajprije po staležu potrebnoga lica (§ 1610.). Po tome staležu treba prosuditi, koje će vrijeme vjerojatno biti potrebno za polazak škole i obrazovanja za zvanje. Pri tome se, uz normalni tok stvari, treba osvrnuti na naročite odnose slučaja, kao duševni i tjelesni razvoj djeteta, njegovu darovitost, očevu odredbu o njegovom zvanju i t. d.«.

Neosnovanoj bi se praksi, i što se tiče udovice i što se tiče djeteta, stalo na kraj, kada bi se zakonom odredilo, da se dužnost otštete može protegnuti samo do onoga vremena, do kojega bi pokojnik vjerojatno živio. Takvu odredbu ima i dopunjeni njemački zakon. Ta se vjerojatnost može ustanoviti po podacima statistike o prosječnoj duljini života čovjeka pokojnikove dobi. Dužnost izdržavanja djeteta trebalo bi ograničiti na vrijeme, dokle će se dijete vjerojatno moći samo izdržavati.

Napokon bi se iz stilizacije hrvatskoga i srpskoga zakona moglo zaključiti, da djetetu, začetomu prije stradanja roditeljevog od dogadjaja, a rodjenomu iza njegove smrti, ne pripada otšteta. Zakonom bi trebalo predusresti mogućnost takvoga shvaćanja. Tako je i u dopunjenom njemačkom zakonu.

4. U madjarski zakon, a preko njega odredbe u §§ 5. i 6. hrvatskoga zakona donesene su prema prvobitnim odredbama u § 7. njemačkoga zakona, s kojima se u bitnosti slaže i čl. 6. srpskoga zakona.

Te su prvobitne odredbe njemačkoga zakona postale nepotrebne po donošenju odredaba u sadanjem njemačkom gradj. zakoniku i parničnom postupniku, koje odredjuju: slobodno uvjerenje po ocjeni sviju okolnosti (§ 287. gr. p. p.); da se novčana renta mora plaćati tri mjeseca unaprijed, da vjerovniku pripada cijeli iznos za ono razdoblje, za koje se renta mora unaprijed plaćati, ako je doživio početak razdoblja (§ 760. g. z.); da ozlijedjeni mjesto rente može tražiti otštetu (Abfindung) u kapitalu, ako za to ima važan razlog, da njegovo potraživanje ne biva isključeno izdržavanjem, koje ozlijedjenom licu treba neko drugi da dade, i da se prosudjuje po prilikama, da li će, kako će i kojom će svotom lice obvezano na otštetu dati sigurnost (§ 843. g. z.); da se i bez prijedloga mogu privremeno proglasiti izvršnima osude, kojima se presudjuje dužnost plaćanja novčane rente, koliko treba da se plaća za vrijeme iza predate tužbe i za četvrt godine prije predate tužbe (§ 708. gr. p. p.); napokon, da nije podvržena ovrsi novčana renta, koja se mora po § 844. g. z. plaćati radi uskraćivanja potraživanja na izdržavanje osnovanoga na zakonskom propisu (§ 850. rast. l. g. z.) i da je novčana renta, koja se mora po smislu § 843. g. z. plaćati radi tjelesne povrede, pljenidbi podvržena samo u granicama naredbe o plijenjenju zarade (Lohnpfändung) od 25. VI. 1919. (§ 850. rast. 3. g. z.).

Radi tih odredaba preinačen je prvobitni tekst § 7. njemačkoga zakona onako, kako danas glasi.

(Nastavit će se)

Digitized by Google

Pravosudje

a) Gradjansko

Obranik, koji je presudu izdao, može biti prisiljen, da ispuni dužnosti susljednje izdanju obraničke presude, kao potpisanje zapisnika, obraničke presude i njezinih otpravaka, te postavljanje potvrde pravomoćnosti.

Rješenje stola sedmorice, odjeljenje B, od 4. studenoga 1932. Rv. 458/31.

Stol sedmorice, odjeljenje B, kao revizijski sud u Zagrebu udovoljio je reviziji tužitelja, te je preinakom nižih presuda presudio:

Tuženik je dužan, da u roku od 14 dana kao obranik potpiše i otpravke obraničke presude, izdane od njega i od obranika A. M. dana 19. ožujka 1930. u sporu izmedju tužitelja i P. I.

Razlozi: Pobijana presuda utvrdjuje, što inače nije ni sporno izmedju stranaka, da su obranici A. M. i tuženik V. L. izdali obraničku presudu od 19. ožujka 1930. i odnosni izvornik, ovoj parnici priloženi, potpisali, ali da se tuženik krati, da potpiše otpravke. Obje niže presude smatraju, da se obranik uopće ne može prisiliti, da ispuni svoje dužnosti, a to svoje mišljenje izvode iz propisa §§ 579. i 584. gr. p., a revizijski se protivnik suviše pozivlje na plenisimarni judikat bivšega vrhovnoga suda u Beču od 26. listopada 1915. JB 238. Ali njihovo mišljenje nije ispravno, te je osnovan revizijski razlog broja 4 §-a 503. gr. p., u tom pravcu iznesen.

Navedeni vrhovni judikat iz godine 1915. imao je da riješi u praksi sporno pitanje, da li obranik može biti prisiljen, da i z d a presudu. To je pitanje tim judikatom riješeno negativno. Ali njime nije dirnuto ni riješeno pitanje, da li obranik, koji je presudu izdao, može biti prisiljen, da ispuni dužnosti susljednje izdanju obraničke presude, kao: potpisivanje zapisnika, obraničke presude i njezinih otpravaka, te postavljanje potvrde pravomoćnosti i izvršivosti. Kod takovih susljednih čina ne postoji bitni razlog, s kojega je onaj vrhovni judikat odrekao tužbeni zahtjev u pravcu, da se obranik prisili na izdanje presude, jer da prisiljeni obranik prema stranci, koja ga na to sili, ne može imati potrebnu nepristranost za pravednu presudu. Obaveze obranika na izvršenje dužnosti susljednih izdanju presude mogu se prosudjivati samo po propisima o ugovorima o službi (26. glava općeg gradj. zakonika) a ne po načelima o mandatu, opunomoćenju i poslovodstvu. Ako § 1931. o. gr z., na koji se pozivlje revizijski protivnik, kaže, da obranički ugovor nalazi svoje odredjenje u gradjanskom postupniku, to ne isključuje primjenu zakonskih načela u pogledu izvršenja onih dužnosti susljednih izdanju obraničke presude. jer § 584. gr. p., koji je odlučan za stanovište nižih sudova i tuženika, čini odgovornim za štetu onoga obranika, koji n i k a k o ne vrši ili ne vrši n a v r i j e m e dužnost preuzetu primanjem imenovanja, dok se kod obranika, koji je već izdao presudu, a samo ju još nije potpisao ili ju nije otpravio i slično, ne može kazati, da obraničke dužnosti nije nikako ili nije na vrijeme izvršio. I ako dakle ni u gradjanskom zakoniku ni u gradjanskom postupniku nisu izričito uredjene pravne posljedice toga, što obranik ne ispunja gore navedene susljedne dužnosti, opravdano je po §-u 7. o. gr. z. mišljenje, da je dopustiv tužbeni zahtjev, koji, kao u konkretnom slučaju, ide za izvršenjem tih susljednih dužnosti, a to s obzirom na načelo, da su propisi gradjanskoga postupnika dani i za ostvarenje zahtjeva u vezi sa ustanovom obraničkoga suda; s obzirom na to, da bi se pokolebala ozbiljnost te ustanove, kada bi se dopustilo, da se ne izvrši ono, što je potrebno za provedenje izdane obraničke presude; i s obzirom na dugotrajnu i nesigurnu parnicu radi naknade štete po § 584. gr. p.

Pogrješan je dakle pravni razlog, radi kojega su niži sudovi odbili tužbeni zahtjev. Odnosnomu revizijskomu prijedlogu za preinaku nižih presuda revizijski sud može pak bez daljega udovoljiti, jer je potrebna činjenična podloga u pobijanoj presudi utvrdjena, a to je, da su obranici izdali obraničku presudu te izvornik potpisali, a samo se tuženik protivi potpisanju otpravaka, dok nema važnosti njegov

Digitized by Google

prigovor, da se protivi za to, što tužitelj nakon izdanja presude nije priznavao vrijednost magarca, kojega je bio primio.

Priopćio A. Dulčić, sudac okruž. suda u Splitu.

Pactum reservati dominii kao izlučni zahtjev po § 43. stečajnoga zakona.

Rješidba stola sedmorice od 11. studenoga 1932. br. 6798.
(Osuda sudb. stola u Zagrebu od 18. ožujka 1932. br. 21.655.)

U stečajnom predmetu L. M. i E. u Zagrebu stečajni upravitelj nije priznao tt. M. Wien obzirom na ustanovu § 44. st. z. izlučno pravo na predmete, koji su prema izjavi prezaduženika od tt. M. Wien uz preuzdržaj prava vlasništva do potpune kupovnine kupljeni. Odlukom sudbenoga stola u Zagrebu od 16. siječnja 1932. St. 48/31. upućena je tt. M. Wien na put pravde time, da u roku od 30 dana podigne tužbu kod nadležnoga redovnoga suda. — Tt. M. Wien je podigla tužbu 26. veljače 1932. protiv stečajnine M. i E. L.

Sudbeni stol u Zagrebu je odbio tužiteljicu sa njenim tužbovanim zahtjevom pozivom na § 44. steč. zakona.

Banski stol u Zagrebu je povodom priziva i ništovne žaobe tužiteljice poništio osudu sudbenoga stola i u cijelosti udovoljio tužbovnomu zahtjevu i sudio:

Tužena stečajnina L. M. i E. u Zagrebu po stečajnom upravitelju dr. V. J., odvjetniku u Zagrebu, je dužna priznati, da su predmeti od 1—10 tužbe isključivo vlasništvo tužiteljice tt. C. F. M. Wien, te dopustiti, da se svi ti predmeti izluče iz stečajnine L. M. i E. i ustupe tužiteljici u posjed, a ujedno joj naknaditi parbeni trošak sa 1305 D i trošak pravnoga lijeka sa 320 D sve pod prijetnjom ovrhe za 14 dana.

Razlozi: U postupku prvoga suda nije počinjena nijedna od niština, predvidjenih u §-u 339. grpp., pa je stoga valjalo ništovnu žaobu tužiteljice kao neosnovanu po § 344. grpp. zabaciti.

U samoj parbenoj stvari tvrdi tužiteljica, da je u tužbi navedene predmete prema naručbenici od 16. travnja 1930. predala stečajnomu dužniku L. M., pa jer je u naručbenici ugovoreno i izričito joj priznato potpuno pravo vlasništva na predane predmete do potpune isplate kupovnine, to traži tužbom, da joj u naručbenici navedene stvari kao njezinu vlasnost tužena stečajnina vrati.

Prepisu naručbenice, koji je tužiteljica doprinijela, nije po tuženoj stečajnini stavljen nikoji prigovor naročito ni prigovor njezine opstojnosti ni istinitosti sadržaja, pa prema tome predleži tom naručbenicom dokazano, da je izmedju tužiteljice i stečajnoga dužnika L. M. glede u tužbi navedenih stvari doista sklopljena kupoprodajna pogodba uz uvjet, da tužiteljica kao prodavalac zadržaje pravo vlasništva do isplate kupovnine, a jer tužena stečajnina ni ne tvrdi a niti je dokazala, da je kupovnina za utužene stvari u cijelosti ili diono plaćena, te je opravdano udovoljeno tužbenom zahtjevu, jer primjeni propisa § 44. steč. zakona nema mjesta, pošto ta ustanova sadržaje odredbe glede naslova, poslova, koji do otvorenja stečaja ni sa koje ugovorene strane nisu u cijelosti ispunjeni.

Valjalo je prema tome uvaženjem priziva tužiteljice napadnutu prvosudnu osudu preinačiti i suditi po zahtjevu tužbe. — Parbeni trošak i trošak parbenog lijeka dosudjen je po § 573. grpp.

Stol sedmorice povodom previda i ništovne žalbe stečajnoga upravitelja je donio slijedeću osudu:

Ništovna žalba tužene stečajnine L. M. i E. odbacuje se, a njihov previd otpućuje i potvrdjuje pobijana osuda banskoga stola.

Razlozi: Ništovna žalba tužene stečajnine L. M. i E. se mora odbaciti, jer u postupku nižestepenih sudova nema ništavosti, predvidjenih u §-u 330. grpp. U samoj stvari je opravdana pobijena osuda banskoga stola razlozima u njoj navedenim, koji su prema stanju spisa na zakonu osnovani, jer tužba nije ni osnovana na §-u 44. steč. zakona nego na § 43. toga zakona, a pretpostave za izlučenje po § 43. steč. zakona postoje, kako je to ispravno obrazložio banski stol. — Parbeni troškovi su primjereni, a za preboj nema zakonskog oslona.

Priopćio dr. Grabarić Otokar, Zagreb.

Digitized by Google

Za valjanost pismene oporuke nepismenoga lica je dovoljno, da nepismeno lice rukom prihvati za pero, a znak da izvede svjedok.

Plenarna rješidba stola sedmorice od 3. studenoga 1932. br. 4156.

(Osuda kotar. suda u Korenici od 5. studenoga 1931. br. 3288/gr., osuda bans. stola od 10. ožujka 1932. br. 6387.)

U parnici tužitelja A i B protiv tuženih B i C radi priznanja nevaljanosti pismene oporuke pok. E. odbio je kotarski sud u Korenici tužbu, dok je banski stol povodom ništovne žaobe i priziva tužitelja sudio po zahtjevu tužbe.

Stol sedmorice je preinačio povodom previda tuženika osudu banskoga stola i uspostavio osudu prvostepenogh suda.

Razlozi: Osuda prvostepenoga suda je opravdana obrazloženjem svojim, koje je u skladu sa parničnim spisima i sa zakonom (§ 579. i 580. ogz.). Napose valja istaknuti, da je zahtjevu §-a 580. ogz., da oporučitelj, koji ne može pisati, stavi sam znak svoje ruke na pismenu oporuku, udovoljeno time, što je oporučiteljica rukom prihvatila pred prisutna tri svjedoka pero, a jedan od svjedoka onda stavio znak. Taj je naime način stavljanja rukoznaka na pismena po nepismenom licu u nas općenito uobičajen, pa se zato ne može poreći valjanost oporuci, koja ima sve druge potrepštine, samo stoga, što oporučitelj nije sam mehanički i izveo običajni znak pera, nego prihvatio pero i pustio, da ga izvede svjedok.

Treba kod toga imati na umu, da zahtjev vlastoručnog stavljanja znaka nije izniman propis za pravljenje oporuke, nego da isti takav propis postoji i za pravljenje ugovora (§ 886. o. g. z.) i privatnih isprava uopće (§ 118. gpp.), pa zato nema razloga, da se to naredjenje kod pravljenja oporuke drukčije i strože tumači nego li u drugim slučajevima.

Općeniti je pak običaj, pa i kod primanja izjava nepismenih lica u zapisnik kod suda, da nepismeno lice stavlja običajni rukoznak (križ) na taj način, da rukom prihvati za pero, a znak (križ) da nacrta svjedok (perovodja kod suda). Dok takov način stavljanja rukoznaka nije izrično u zakonu isključen, a odgovara običaju navedene i dugi niz decenija ukorjenjene prakse, ne može se smatrati, da on ne odgovara zahtjevu zakona, da nepismeno lice stavi znak ruke samo.

Valjalo je stoga osudu banskoga stola povodom previda tuženika preinačiti i uspostaviti osudu prvostepenog suda.

Priopćio dr. A. Vragović, Zagreb.

Sekvestracija providbe je dozvoljena

Rješidba stola sedmorice od 17. studenoga 1932. br. 5890.

(Odluka sudbenoga stola u Zagrebu od 26. rujna 1931. br. 65485/gr.; rješidba banskoga stola od 16. prosinca 1.31. br. 41116).

U ovršnom predmetu t. t. O. v. u. i i. r. iz Z., po odvjet. dru. J. R., ovrhovoditeljice, protiv P. J. iz Z., ovršenika, radi Din. 4.805.25 spp., u kojem je

sudbeni stol u Zagrebu odbio molbu ovrhovoditeljice za ovršnu sekvestraciju provizije ovršenika, a

baski stol povodom utoka ovrhovodjteljice utok otputio te pobijanu prvostepenu odluku potvrdio,

stol sedmorice je riješio: Povodom izvanrednoga previdnoga utoka ovrhovoditeljice t. t. O., v. u. i i. r. preinačuju se obje suglasne nižestepene odluke i rješava: Na molbu ovrhovoditeljice t. t. O., v. u. i i. r. de praes. 18. rujna 1931. br. 65485/gr. dozvoljava se radi dužne joj glavnice od 4.805 D 25 p. sa 6% kamatima, tekućim od 12. srpnja 1924. do plateža, 1/3% providbe, troška prosvjeda od 50 D, troška notifikacije od 10 D, troška platežnoga naloga od 602 D 25 p., troška parbenoga od 1.208 D, dosadanjega ovršnoga troška u ukupnom iznosu od 1.667 D, troška ove molbe, koji se sa 114.50 D obredjuje kao i radi daljih ovršnih troškova utjerivanja ovršne sekvestracije prihoda t. j. providbe, što ju ovršenik P. J. iz Z. od slučaja do slučaja dobiva za obavljene radnje kod t. t. H. M. i drug u Z. i to bez naredjenja sekvestra, pak se t. t. M. H. i drug nalaže, da sekvestrirane prihode ovršenika P. J. t. j. providbu, koju ovaj kod njega bude zasluživao, ima isplaćivati ovr-

Digitized by Google

hovoditeljici t. t. O., na ruke njenoga zastupnika odvjetnika dra. J. R. u Z. do potpunoga namirenja njezinoga potraživanja spp. Prvostepenomu se sudu nalaže, da za provedenje ove vrhovne rješidbe izda dalje shodne odredbe.

Trošak utoka i izvanrednoga previdnoga utoka sa ukupno od 225 D. ima ovršenik P. J. naknaditi ovrhovoditeljici t. t. O. u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe.

Po § 480. grpp. može ovrhovoditelj tražiti ovrhu na plodove ili na ine prihode s naredjenjem ili bez naredjenja sekvestra, koji će ih brati. Pod ine prihode spada svakako i providba, koju ovršenik P. J. dobiva kao trgovački putnik kod t. t. M. H. i dr. u Zagrebu za izvršene pojedinačne poslove. Prema tomu je molba ovrhovoditeljice t. t. O. na zakonu osnovana, pa je valjalo povodom njena izvanrednoga previlnoga utoka obje nižestepene odluke, jer su osnovane na tumačenju zakona očito pogrješnom, preinačiti i odlučiti, kako je u dispozitivu ove vrhovne rješidbe navedeno.

Priopćio dr. Jagić Rudolf, odvjetnik u Zagrebu.

b) Kazneno

Primjedbe k ispravku, ma i pod istim naslovom, dopuštene su, ako su dodane tekstu tako, da se nalaze izvan teksta.

Zaključak stola sedmorice od 3. srpnja 1932. br. Kre 175/32.—4.

Stol sedmorice, odjeljenje B. kao kasacioni sud u Zagrebu, riješavajući 5. srpnja 1932. zahtjev za zaštitu zakona protiv rješenja okružnoga kao inokosnoga suda u Splitu od 12. prosinca 1931. posl. br. Kšt 14-31-7. i rješenja višega zemaljskoga kao apelacionoga suda u Splitu od 29. prosinca 1931. posl. br. Kža 103-31-1, nakon provedenoga javnoga pretresa, saslušavši izvještaj izvjestitelja i opravdanje zahtjeva za zaštitu zakona po zastupatelju vrhovnog državnog tužioca presudio je:

Odbacuje se zahtjev za zaštitu zakona, da bude sudjeno:

Rješenjem okružnoga kao inokosnoga suda u Splitu 12. prosinca 1931. Kšt 14-31-7 kojim je bilo izrečeno, da se odgovorni urednik dnevnika «Novo Doba« u Splitu V.... B... nema staviti pod sud — i onim višeg zemaljskoga kao apelacionoga suda u Splitu od 29. prosinca 1931. Kža 103-31-1, kojim je bila odbačena žalba državnoga tužioca, podnesena protiv prvostepenog rješenja, povrijedjen je zakon u naredjenjima čl. 27. i čl. 29. zakona o štampi.

Razlozi: Povodom članka »Teški slučaj inžinira P....«, tiskanoga u broju 222 dnevnika »Novo Doba« od 23. rujna 1931. banska uprava primorske banovine dostavila je uredništvu »Novog Doba« ispravak. Uredništvo je donijelo u zakonskom roku ispravak i baš u br. 230. istoga dnevnika od 2. listopada 1931., ali je uredništvo taj ispravak popratilo pod tim naslovom dodatkom (komentarom). Zbog toga urednikovoga dodatka pod istim naslovom ispravka bio je predložen protiv urednika lista krivični postupak zbog prestupa iz člana 29. zakona o štampi.

Okružni sud u Splitu svojim rješenjem od 12. prosinca 1931. pod Kšt. 14-31-7 odlučio je, da nema mjesta, da se urednik »Novog Doba« stavi pod sud, jer je bio mišljenja, da je zakonodavac u čl. 29. zak. o štampi naznačio doduše, kojoj se odgovornosti izlaže urednik, koji bez razloga ne će da na zakonu osnovani ispravak primi ili koji je u roku propisanom u zakonu ne uvrsti, ali da nije odredio kaznenu sankciju i za slučaj, da urednik ne udovolji dužnosti nametnutoj mu u čl. 27. zakona o štampi, da ispravak otštampa bez ikakovih dodataka, u samom tekstu i pod istim naslovom, menjanja ili umetaka.

Protiv toga rješenja uložio je državni tužilac žalbu, koju je viši zemaljski kao apelacioni sud u Splitu svojim rješenjem od 29. prosinca 1931. pod Kža 103- 31-1 odbacio. U obrazloženju svoga rješenja apelacioni sud navodi, da u čl. 27. zakona o štampi nije propisano, kako će se kazniti urednik, koji učini protivno odredbama toga člana, a da se u konkretnom slučaju urednik nije ogriješio ni o propise čl. 29. istog zakona, jer da je urednik primio ispravak na zakonu osnovan i isti u propisanom roku i uvrstio, te da je time udovoljio odredbama čl. 29, a da taj član ne sadržava odredbu, da će biti kažnjen onaj urednik, koji štampa ispravak sa dodatkom »u samom tekstu i pod istim naslovom«, jer da je zakonodavac htio odrediti za to kaznenu odredbu, da bi bio to u čl. 29. izričito istaknuo. Uosta-

Digitized by Google

lom da se ne može kazati, da je urednik radio protivno odredbama čl. 27, jer da je on doduše štampao dodatak »pod istim naslovom«, ali ga nije štampao u samom tekstu i »pod istim naslovom« (dakle »i«, a ne »ili«).

Protiv tih rješenja prikazao je vrhovni državni tužilac zahtjev za zaštitu zakona u smislu §§ 41., 357., 410. sud. kriv. post. tvrdeći, da je tim rješenjima povrijedjen zakon u naredjenjima čl. 27. i 29. zak. o štampi. Svoj je zahtjev vrhovni državni tužilac obrazložio ovako: »Propis I. odj. čl. 27. zakona o štampi nameće uredniku dužnost, da poslani mu ispravak štampa u prvom ili drugom narednom broju lista i u roku, koji je u tom zakonskom propisu odredjen, »bez ikakvih dodataka, u samom tekstu i pod istim naslovom, mijenjanja ili umetaka«. Navedeni propis dakle nalaže, kada i kako se ima štampati ispravak. Vremenski se naime ispravak ima štampati u roku, predvidjenom u čl. 27. zak. o štampi, odnosno u čl. 9. zakona od 6. siječnja 1929. g. o izmjenama i dopunama zakona o štampi, uz ograničenja navedena u čl. 10. (čl. 28.) istoga zakona od 6. siječnja 1929., a što se tiče sadržine, isti se mora štampati bez ikakvih dodataka, mijenjanja ili umetaka. Član 27. zak. o štampi obuhvaća dakle dvostruku dužnost urednika, a član 29. predvidja kaznenu sankciju za povredu tih dužnosti, jer član 29. kažnjava ne samo urednika, koji u roku, koji zakon predvidja, ne uvrsti ispravak, već i urednika, koji bez razloga ne će da na zakonu osnovani ispravak primi, t. j. štampa.

Član 29. dakle nije drugo nego logično posljedica čl. 27. Ta dva člana stoje u suvisloj vezi kao uzrok i posljedica, jer prvi sadržava dužnosti urednika pri donošenju ispravka, a drugi sankciju za slučaj povrede tih dužnosti, ali sa tom razlikom, što zakonodavac u čl. 27. specificira te dužnosti, dok on u čl. 29. odredjujući sankciju dijeli povrede tih dužnosti u dva prestupa: u prvi prestup ispravke tehničke naravi, koji identificira sa »neprimanjem« ispravka, a u drugi prestup one vremenske naravi.

Ne može se pretpostaviti, da zakonodavac, koji je u čl. 27. donio niz odredaba o tome, kako se ispravka mora otštampati, nije i za sve te odredbe odredio u čl. 29. i odgovarajuću kaznenu sankciju. Ta kaznena sankcija je sadržana u riječima: »Urednik, koji bez razloga ne htjedne na zakonu osnovani ispravak primiti«. Sa riječima »ne htjedne primiti« htio je zakonodavac da označi ne samo nedonošenje ispravka uopće već i donošenje ispravka protivno odredbama čl. 27. Ispravljaču ne bi, naime, ništa koristilo, kada se njegov ispravak ne bi štampao onako, kako je zakonom zajamčeno. Ispravak se dakle, ima smatrati primljenim u smislu čl. 29. samo onda, kada je štampan onako, kako zakon u čl. 27. zahtijeva.

Protivno stanovište, što ga zauzimaju okružni i viši zemaljski sud u Splitu, da u čl. 29. nema zakonske sankcije za urednika, koji štampa ispravak sa mijenjanjima ili umecima ili dodacima pod istim naslovom, u opreci je sa čitavim duhom zakona o štampi, jer bi se na taj način cilj člana 26. sasvim izigrao, a naredjenje čl. 29. o odgovornosti urednika učinilo bi se sasvim iluzornim. To bi se protivilo namjeri zakonodavčevoj izraženoj u pojedinim zakonskim propisima o štampi, do koje se dolazi literalnim i logičnim tumačenjem odnosnih odredaba, a u vezi sa cijelim duhom istoga zakona.

Uostalom i raniji §§ 19. i 20. zakona o štampi od 17. prosinca 1862. su predvidjali dužnosti urednika glede roka, kada se ispravak ima štampati, kao i glede bezrazložne uskrate štampanja, a u § 21. bila je sadržana kaznena sankcija za slučaj kršenja te dužnosti, dok je u § 22. bila uredniku nametnuta dužnost štampanja ispravka bez ikakovih mijenjanja i dodataka, te predvidjena i kaznena sankcija za kršenje te dužnosti. Iste je propise sadržavao u čl. 14. i raniji zakon o štampi za kraljevinu Srbiju. Očita je stoga i s te strane volja zakonodavčeva, koji je pri izradi važećeg zakona o štampi imao pred očima i prestale citirane zakone, da se ima kazniti ne samo neuvrštenje ispravka u zakonskom roku, već i štampanje istoga sa dodacima, mijenjanjima ili umecima, s tom jedinom razlikom, što je zakonodavac protivno ranijim zakonima o štampi predvidio tu dvostruku dužnost urednika u pogledu štampanja ispravka u jednom članu, a takodjer u jednome članu i kaznenu sankciju za povrede te dužnosti.

Zaključak stola sedmorice: Apelacioni sud, istina, griješi, kada pod riječju »primiti ispravak« razumijeva »materijalni čin« primanja. »Primiti ispravak ne znači »materijalni čin« primanja nego znači uvrstiti ispravak u smislu zakona onako, kako je on uredniku dostavljen. Prema tome, kada bi urednik u tekstu nje-

Digitized by Google

mu dostavljenog ispravka nešto nadodao, umetnuo, izmijenio ili ispustio, onda to ne bi značilo, da je urednik taj ispravak primio onako, kako to zakon propisuje, pa bi sljedstveno u tome slučaju urednik morao da krivično odgovara po čl. 29. zak. o št., te i u tome pravcu apelacioni sud griješi. No svejedno zahtjev za zaštitu zakona nije osnovan. U kakovom odnosu stoji propis čl. 27. prema propisu čl. 29. zak. o štampi, u konkretnom je slučaju posve izlišno pretresati. Ovdje je u pitanju, da li je optuženi urednik primio njemu sa strane banske uprave priposlani ispravak, a što se ima da ispravno shvati u smislu naprijed izloženom. To je ono glavno pitanje koje se u nazočnom slučaju ima da riješi, budući da čl. 29. zak. o štampi odredjuje kaznu za onoga urednika, koji bez razloga ne htjedne na zakonu osnovani ispravak primiti ili koji u roku, koji ovaj zakon propisuje, ne uvrsti ispravak.

Utvrdjeno je, da je optuženi urednik uvrstio pod istim naslovom ispravak upravo, kako je on njemu bio dostavljen sa strane banske uprave. On u tekstu ispravka nije ništa mijenjao, nadodao, umetnuo ili ispustio, dok u pravcu roka uvrštenja ispravka optuženiku se ni sa koje strane ništa u grijeh ne upisuje. Kada je to tako, onda se mora kazati, da je optuženi urednik priposlani ispravak primio u smislu čl. 29. zak. o štampi, pa s toga na strani optuženika u inkriminiranome djelu nema nikakva krivična djela. Pobijana su dakle rješenja na zakonu osnovana.

Na stvari ne mogu ništa da izmijene i primjedbe uredništva k ispravku, k a d a o n e n i s u u v r š t e n e u s a m i t e k s t i s p r a v k a, n e g o i z v a n t e k s t a, s k t o m e i crticom, dakle na upadan način, odijeljene od samoga teksta.

Sa ovih razloga zahtjev za zaštitu zakona nije mogao biti uvažen.

c) Upravno

Za sporove upravitelja imanja sa službodavcem nije nadležna upravna vlast, nego redoviti sud.

Rješenje banske uprave u Zagrebu od 2. prosinca 1932. br. 78067-II/32.
(Odluka sreskog načelstva u Zagrebu od 19. listopada 1932. br. 23287/32.)

Na tužbu C. I., upravitelja vlastelinstva N. D., zbog otpusta iz službe donijelo je sresko načelstvo u Zagrebu slijedeću odluku:

U konačnom rješenju tužbe C. I. iz Zagreba, upravitelja vlastelinstva N. D. kraj Z., podnesene dana 11. svibnja 1932. proti J. gr. A. iz N. D. kao službodavki, zbog časovitog otpusta njegovog iz službe, uslijediloga dana 15. travnja 1932., nalazi ovo sresko načelstvo, ustanovivši svoju nadležnost za rješavanje konkretnoga spora temeljem §§ 9. i 31. službinskoga reda za ladanje od 11. srpnja 1853., a nakon provedene rasprave dana 6. srpnja 1932. odrediti slijedeće:

Tužena J. gr. A. iz N. D. kao službodavka dužna je tužitelju C. I. sada u Zagrebu, bivšemu upravitelju vlastelinstva N. D., u roku od 8 dana po pravomoćnosti ove odluke pod prijetnjom ovršnoga postupka isplatiti otštetu za zakonom propisano otkazno vrijeme od 12 mjeseci u ukupnom iznosu od 75.000 (sedamdesetpethiljada) dinara.

Ujedno imade tužiteljica da naknadi tužitelju trošak zastupanja u iznosu od D. 1.200.

Povodom žalbe tužene proti ovoj odluci donijela je banska uprava savske banovine (upravno odjelenje) slijedeće rješenje:

Povodom žalbe J. A. iz N. D., a na osnovu čl. 76. Z. U. U. u vezi § 122. z. o. u. p. ova banska uprava, razmotrivši akta o ovome predmetu, rješava:

Cijeli postupak kao i žalbena odluka sreskoga načelstva u Zagrebu od 19. prosinca 1932. br. 23287/32. poništavaju se po službenoj dužnosti kao nenadležno donešeni.

R a z l o z i: Po prijavi C. I. kao bivšega upravitelja dobra N. D. protiv vlasnice toga dobra J. A. zametnula je prvostepena vlast postupak i donijela odluku primjenom §§ 9. i 31. službinskoga reda za ladanje.

Medjutim odnos prijavitelja C. I. kao upravitelja dobra prema vlasnici toga dobra J. A. po svojoj sadržini, po ličnom odnosu kao i po potraživanju, koje je u svojoj prijavi na prvostepenu vlast iznio prijavitelj C. I., kao primjerice odšteta za poslugu za cijelu obitelj, dalje otštetu u ime uzdržavanja i opskrbe i konja sa po-

Digitized by Google

slugom, očito je, da nije odnos službenčeta prema gospodaru u smislu službinskoga reda za ladanje, niti ga sam prijavitelj takovim smatra.

Prema tome nema mjesta niti primjeni odredaba službinskoga reda za ladanje za rješenje ovoga spora, nego se stranke upućuju na redoviti put gradjanske parnice. — Dalnjoj žalbi nema mjesta.

Priopćio dr. Reichsman Mirko, odvjetnik u Zagrebu.

Literatura

ŽILIĆ-ŠANTEK: DODATAK ZAKONU O ZAŠTITI ZEMLJORADNIKA SA TUMAČEM. — Sadržava sve zakone, uredbe i druge propise, koji su u vezi sa ovim zakonom, a koji su izdani nakon prve knjige od istih pisaca, medju ostalim i uredbu o postupku posredovanja i sve uredbe o novčanim zavodima. — Vezano u cijelo platno din 35, kartonirano din 30. — Nakladna knjižara St. Kugli, Zagreb, Ilica 30.

VRTAR-KRUŽIĆ-HERKOV: Financijski Almanah za godinu 1933. — Naklada Financijskoga Arhiva, cijena D 25. Dobar primitak financ. almanaha za prošlu godinu bio je pobudom za izdanje istoga almanaha za ovu godinu. Izdavači nastoje, da ovaj almanah bude popularni priručnik, pa prema predgovoru, donašaju u njem ove godine stručni sadržaj i prvi, prema najnovijem stanju novi uredjeni, sematski pregled financijske kontrole. U stručnom sadržaju ističe se prvi popularni a ipak iscrpljivo i savjesno sastavljeni prikaz sudskih taksa, koji dobro dolazi naročito odvjetnicima i sucima.

MALI STATIST. PRIRUČNIK GRADA ZAGREBA. — Grad. statist. ured u Zagrebu je izdao drugo godište (1932.) statističk. priručnika. Po vanjštini u malom opsegu sadržaje mnogo i to: predgovor i sadržaj (u hrv., franc. i njem. jeziku); vječni kalendar, meteorološ. i geograf. podatke; stanovništvo Zagreba sa različitih gledišta, žiteljstvo zagreb. okolice; poljoprivreda i stočarstvo; gradjevinstvo; industrija, obrt, trgovina i vjeresijstvo; saobraćaj; aprovizacija i cijene; socijalna skrb; zdravstvo i socijalna higijena; nastava i prosvjeta; grad. financije; gradska industrijska poduzeća; grad. mjesni sud; grad. uprava.

Svaštice

ODSJEK ZA DIPLOMATSKE NAUKE NA PRAVNOM FAKULTETU SVEUČILIŠTA U LAVOVU. — Uz predmete redovite nastavne osnove, koja je god. 1920. izjednačena za pravne fakultete svih pet sveučilišta u Poljskoj, postoje od godine 1930. na sveučilištu Jana Kazimira u Lavovu tri posebna odsjeka: odsjek za gospodarske i upravne nauke, odsjek za sudsko pravo i odsjek za diplomatske nauke. Njima je ostvaren pokušaj organizacije posebnih dubljih studija za uži broj djaka.

Odsjek za diplomatske nauke imade svrhu, da spajanjem nekih predavanja pravnoga i filozofskoga fakulteta te dodavanjem daljih predavanja pruži priliku za dublje proučavanje medjunarodnih problema. Studij je na tom odsjeku zamišljen kao dopuna sveučilišnih nauka, napose studija na pravnom fakultetu. On traje tri godine, a iza svake godine polaže se ispit iz onih obvezatnih predmeta, koji su se slušali te godine. Ispit se polaže za svaki predmet pojedince. Iza položenih ispita dobiva se diploma.

Predavanja obuhvaćaju razne predmete i probleme, koji se odnose na medjunarodni život. Nekoji predmeti, koji se nalaze u općem rasporedu predavanja pravnoga fakulteta, ne predavaju se posebice (na pr. medjunadono pravo ili narodno gospodarstvo), ali postoje specijalna predavanja za posebna pitanja iz tih predmeta (na pr. nove uredbe medjunarodnoga prava, gospodarski zemljopis, svjetska trgovina, itd.). Uz to su predvidjene seminarske vježbe. Pojedina predavanja rasporedjena su po pojedinim godinama ovako:

Digitized by Google

P r v a g o d i n a: gospodarski zemljopis (2 sata predavanja i 2 sata vježba na tjedan), opća povijest od sedmogodišnjega rata ovamo (3 sata), povijest politike Poljske kao države (2 sata), savremena Evropa (2 sata), komparativno državno pravo (3 sata predavanja i 2 sata vježba).

D r u g a g o d i n a: Konzularno pravo (1 sat), diplomatska povijest (3 sata), baltički problemi (1 sat), nove uredbe medjunarodnoga prava: Liga naroda, stalni sud medjunarodne pravde, opći akt od godine 1928., Briand-Kelloggov pakt, banka za medjunarodna plaćanja (3 sata), medjunarodni problemi novčanoga kolanja i kredita (2 sata), sirovine, kapital i rad u medjunarodnim odnošajima (1 sat), problemi kolonizacije i iseljivanja (2 sata), ustrojstvo javne uprave u Poljskoj (1 sat).

T r e ć a g o d i n a: Politički problemi zemalja izvan Evrope (5 sati), svjetska trgovina (3 sata), pomorsko pravo (2 sata), medjunarodno upravno pravo (1 sat), diplomatska i konzularna praksa (2 sata predavanja i 2 sata vježba), izvanparbeni postupak (2 sata predavanja i 2 sata vježba).

Uz to se predavaju živi jezici, bilo da djaci posjećuju dotična predavanja filozofskoga fakulteta, bilo da se ti jezici posebno podučavaju u krilu samoga odsjeka (perzijski i turski). Razumije se, da je učenje tih jezika fakultativno.

Na poseban je način riješeno pitanje predavača. To je udešeno tako, da bude što manji teret za državni proračun (cijela organizacija ne stoji državu više od 40.000 zloti). Predavači su sveučilišni nastavnici, a uz njih ličnosti izvan sveučilišta, naročito visoki diplomatski činovnici i gospodarski stručnjaci. Ravnatelj odsjeka je dr. Ludwitz Ehrlich, profesor medjunarodnoga prava i opće teorije o državi na sveučiltišu u Lavovu, koji je medju ostalim izdao i vrlo lijep priručnik medjunarodnoga prava (Pravo narodów, Lwów, 1927.). Uz njega predavaju profesori pravnoga fakulteta Stanislav Starzynski, Zbignjev Pazdro, Edvard Dubanowitcz, Maurycy Allerhand, bivši ministar trgovine Hipolit Gliwic, više senatora i poslanika itd.

Slušači su dijelom svečilišni djaci, ponajviše pravnog fakulteta, a dijelom svršeni djaci, opet većinom pravnici, koji su već ušli u razna zvanja. Medju njima bilo je državnih i gradskih činovnika, časnika i odvjetničkih perovodja. Mali broj upisanih dopušta tijesnu vezu izmedju slušača i nastavnika i intenzivan rad. Upisani su bili gotovo sami poljski državljani, a uz njih tek po jedan Bugarin, Rumunj i pripadnik Gdanjska. *J. A.*

PRAVNE POSLJEDICE USLOVNE OSUDE. § 68. kriv. zak. stav treći glasi: »Kad proteče vrijeme kušnje, za koje je izvršenje kazne odgodjeno, a sud ne odredi njeno izvršenje, smatrat će se, da osudjenik nije ni osudjen na kaznu«. — Tumačenje ovoga stava bilo je sporno; neki su ga tumačili tako, kao da se osudjenik poslije vremena kušnje i ne smatra osudjenim, dakle da je neporočan, dok su drugi zastupali protivno mišljenje. Dr. Dolenc u svome poznatome »Tumaču« priklanja se prvomu mišljenju, ali je sada u broju 1. »Slov. Pravnika« ispravio to svoje mišljenje, dokazujući, da o s u d a kao takva ostaje, a da se izrečena k a z n a ne izvršuje. Dr. Dolenc polaže važnost na riječ »kaznu« a ne na riječ »osudjen«. Dakle bi osudjenik i u slučaju neizvršene kazne postao i ostao poročnim. Dr. Dolenc u svome članku to opširno obrazlaže.

Pravničko društvo u Zagrebu zajedno s Advokatskom komorom u Zagrebu priredjuje nekoliko predavanja

O PRAKTIČNOJ UPUTI U NOVI GRADJANSKI PARNIČNI POSTUPNIK,

s osobitim obzirom na potrebe i praksu o d v j e t n i k a.

Predaje gosp. Stipe M i l i č i ć.

Prvo predavanje počinje dne 17. III. u 6 sati na večer u dvorani obraničkoga suda zagrebačke burze. Datumi ostalih predavanja objavit će se. Svako predavanje trajat će otprilike 1½ sati.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
OŽUJAK Dr. Ivo Politeo, ovdjetnik BROJ 3.

Iz staroga u novi gradjanski parnični postupnik

Napisao dr. Ivo Politeo, odvjetnik u Zagrebu.

Dne 31. ožujka o. g. ćemo pokopati stari t. zv. »Privremeni gradjanski parbeni postupnik«, koji je u svojoj privremenosti proživio punih 80 godina i tri mjeseca i tako preživio tri pravničke generacije. Dne 1. travnja o. g. dobiva obaveznu snagu za veći dio države, uključivši i pravno područje banskoga stola, novi »Zakonik o sudskome postupku u gradjanskim parnicama« od 13. srpnja 1929. S novim postupnikom dostignut je jedan od ciljeva, za koje je naše Pravničko društvo ustrajno radilo kroz decenije i decenije, tako rekući od svoga postanka. Zato se datum 1. IV. može nazvati historijskim ne samo za naše pravosudje, nego i za Pravničko društvo.

Već god. 1876., dakle u drugoj godini opstanka Pravničkoga društva, sveuč. prof. dr. Al. pl. Bresztyenski referira na skupštini Pravničkoga društva od 29. studenoga iste godine o austrijskoj osnovi parbenoga postupnika i tom prilikom proglasuje reformu našega grpp. — a jednom od najosnovanijih potreba. Kroz šest brojeva godišta 1882. »Mjesečnika« izlazi o našemu postupniku rasprava dra. Stj. Posilovića, za koju raspravu veli sveuč. prof. Dr. Drag. Čupović: »On (naime Posilović) se je nastojao očuvati od skrajnjega individualizovanja i sporednosti, u koje praktičari tako rado zalaze, a ne manje i od opasnoga slijedjenja inostranih zakonodavstva, van je o načelnim stranama reforme trudio se samostalno i logički razmišljati te, omjerujući svoja umovanja o iskustva i uredbe prosvijetljenih naroda, dolazio do zaključaka često ispravnih (Mj. 1901/2. str. 68). — Na skupštini Pravničkoga društva od 20. prosinca 1890. predaje dr. Mih. Bišćan o reformi grpp., koja ne bi dirala u njegova temeljna načela. (To je predavanje otisnuto u »Mjesečniku« br. 2/1891.). — U »Mjesečniku« od. 1893. br. 5—6. prikazuje dr. Stj. Posilović osnovu novoga austrij. grpp-a, a kada je ta osnova postala zakonom, priopćuje dr. J. Šilović u »Mjesečniku« br. 9/1895. govor, s kojim je dr. J. Unger u austrijskoj gospodskoj kući popratio prijedlog zakonske osnove. — Novi austrijski postupnik pojačava i kod naših pravnika težnje za reformu postupnika iz god. 1852., pa tako vidimo, da se u »Mjesečniku« god. 1897/1. javlja Adolf Rušnov sa svojom opširnom raspravom »Misli o reformi gra-

Digitized by Google

djanskoga parbenoga postupka u nas na temelju načela usmenosti i neposrednosti osvrtom na nove gradjanske parbene zakone u Cislitavi.« Potaknut tom raspravom iznosi odvjetnik Ignjo W a g n e r u »Mjesečniku« br. 1/1899. svoje primjedbe i prijedloge o istome predmetu; naročito se zalaže za povećanje broja sudaca i za reformu odvjetničkoga reda.

Novi austrijski parnič. postupnik od 1. kolovoza 1895. je stupio u život dne 1. siječnja 1898. On je imao svojih protivnika, i to ne toliko načelnih, koliko malodušnih i skeptičnih pesimista, koji su se bojali, da će postupnik zatajiti u praksi. Značajno je, da se i kod nas danas javlja jednaka bojazan i da se čuju jednaki prigovori, kakve su pred 36 godna iznašali austrijski pravnici: da suci nisu dorasli novome postupniku, da će odvjetnici naći već sredstva, da ga izigraju, da je manipulativno osoblje preslabo itd. itd. Razumljivo je, da se onda velika pozornost obratila provedbi novoga postupnika, pa da su napose njegovi pristaše s napetošću očekivali prve posljetke. No ova pažnja nije ostala ograničena samo na Austriju, nego su i pravnici Hrvatske i Slavonije takodjer pomljivo pratili razvoj prilika u austrijskome sudstvu. Dokaz tome je prikaz dra. Šilovića u »Mjesečniku« br. 9/1899., gdje nam priopćuje glasove iz Austrije o provedbi novoga zakona. Obzirom na analognost današnjega stanja kod nas s tadanjim u Austriji (u pogledu novoga grpp-a) ne će biti bez interesa, da iz toga prikaza citiramo neke odlomke:

Dr. G. N e u m a n n počinje svoje izvješće u »Neue Freie Presse« o djelovanju austr. gradj. postupka u prvoj godini ovim riječima:

»Dne 1. siječnja bijaše za nas Austrijance spomendan, jer je toga dana reforma gradjanskoga postupka navršila prvu godinu svoje kreposti. Drago nam je, što možemo ovim povodom dati izraza našemu zadovoljstvu radi uspjeha ovoga velikoga djela, te što možemo u ponosu nad tim djelom naći pobude za dalje važne radnje«.

Tvorac novoga zakona i za njegovu provedbu najzaslužniji dr. Fr. K l e i n ovako piše u broju 19. Ger. Ztg.:

»Praktična provedba novih zakona zaslužuje bezuslovnu hvalu. Što se prije svega tiče samoga postupka, ona je ne samo ispunila sve nade, koje su se na zakon i praksu postavljale, nego ih je u mnogom pogledu i premašila. S oduševljenjem i velikom spretnošću shvatilo je i provelo sudstvo i odvjetništvo zakon i tako odlučilo valjanoj provedbi«.

Zatim ova njegova važna konstatacija:

»Neprestana odgadjanja prestala su svuda, prije tipičnoga zavlačenja nestalo je, te iza pravne povrede brzo dolazi pravna zaštita«.

God. 1901. postaje reforma gradj. parb. postupnika središtem »Mjesečnikova« zanimanja. Počevši od 1-oga broja te godine pa skoro kroz sve brojeve godišta 1901—1904. izlazi poznata opširna rasprava sveuč. prof. dra. Drag. Č u p o v i ć a, koja je uzvitlala toliko prašine medju pravnicima, a napose medju odvjetnicima, prema kojima je Čupović neopravdano zauzeo u raspravi skrajnji protivnički stav. Kraj svih nekih osebujnih nazora dra Drag. Čupovića, njegova rasprava spada sigurno u najbolja djela hrvatske pravne književnosti. U njoj je

Digitized by Google

pisac spojio duboko poznavanje predmeta sa samostalnošću svoga promatranja. U teoretskom pogledu ta je rasprava još danas, nakon trideset i više godina, jednako aktuelna, premda je kasniji razvoj teorije i prakse oprovrgao gdjekoji nazor i proročanstva pisca. N. pr. njegovo proricanje o budućnosti mirovno-sudbenoga postupka (»Mjes.« br. 10/1901., str. 673.). Dr. Č. osvrnuo se kritički na austrij. postupnik, na osnovu novog ugarskoga, na franceski i nakon toga prikazao je svoju izvornu osnovu. Koliko je u njoj samostalan i kako daleko je pošla njegova protivnost odvjetnicima, dokazuje ovo po njemu u osnovi postavljeno načelo: »Stranke se mogu dati zastupati, u koliko dozvoli sud; u tom se okviru pripušta i odvjetničko zastupstvo, ali sud ima stranku prema potrebi i prilikama joj poučiti, da odvjetnika ne treba, jer da se sudbena zaštita bez njega pruža mnogo jeftinije a ipak ne manje zdušno i sigurno« (»Mjesečnik« br. 7/1903., str. 481). U obrazloženju pak veli, medju ostalim, i ovo: »Najjednostavnije i najsigurnije bilo bi, dakako, da se odvjetništvo ukine, ali pošto se pridržanje njegovo može preporučiti iz drugih, izvan civilnoga procesa ležećih razloga, apstrahujem od toga načina«. Zatim pri koncu: »U cijelosti, dakle, držim odvjetništvo i onda, kada nastupa kao prokuratura-pravno pomoćništvo a dapače i onda, kada se uoči kao suradnik pri ostvarenju ideje civilnoga procesa, za buduće sudovanje Hrvatske nepotrebnim i u pravilu jednom od zapreka toga ostvarenja«.

Apstrahirajući od teorijske neispravnosti ovoga radikalnog Čupovićevog stanovišta, dovoljno je kao praktični protudokaz navesti saradnju, koju su kod nas pružili baš odvjetnici za ostvarenje ideje gradjanskoga postupka (n. pr. dr. H. Werk, dr. Al. Badaj, dr. Winter itd.).

Neprijeporna je zasluga Čupovićeva, da je za reformu gradj. parb. postupnika pobudio toliki interes, te ona od onda ne silazi s dnevnoga reda. Dr. A. Badaj u članku »Za pomladbu hrvatskog zakonarstva« piše medju ostalim: »Ali svaki dan slušam u praksi zdvojan prosvjed proti postupniku, koji godinama ne dade da se parnice svrše, koji žrtvuje materijalnu istinu zastarjelome formalizmu i koji trošak parnice tako umnoža, da stranke radje napuštaju svoja prava, nego li bi se upustile u parnicu«. (»Mjes.« 1905., str. 607.) A dr. Stj. Posilović ističući u »Mjesečniku« u br. 3/1906. potrebu reforme gradj. parb. postupnika i ovršnoga reda te konstatujući činjenicu, da i hrvatski sabor vodi o tome računa, upravlja na mjerodavne čimbenike ovaj apel: »Videant consules! Jam proximus ardet Ucalegon!«

Znamenita je skupština Pravničkoga društva od 31. ožujka 1906., koja je sva posvećena reformi gradjanskoga parb. postupnika. O toj temi govore osim predsjednika dr. F. J. Spevca još dr. S. Posilović, dr. A. Badaj, dr. M. Košutić, dr. J. Šilović, dr. R. Siebenschein i J. Pobor. Potonji dovadja reformu postupnika u vezu sa slobodom sudačkoga staleža i veli: »Stoga ja kao sudac ustajem i molim, da se u današnju rezoluciju našu uvrsti i apel na visoku vladu, da se potpuno uspostavi članak 9. i 10. zakona od 28. veljače 1874., t. j. da se sudac ne smije sa svoga mjesta maknuti bez presude karnosnog suda«. Odličan je i još na današnje prilike primjenjiv govor dra. A. Badaja, koji je uzeo u obranu odvjetnički stalež pred pretjeranom

Digitized by Google

kritikom dra. Čupovića i dra. S. Posilovića. S pravom je utvrdio dr. Badaj, da nisu odvjetnici krivi nedostacima gradj. parb. postupnika, nego obratno, da je taj manjkavi gradj. parb. postupnik kriv nedostacima hrvatskoga odvjetništva. U rezoluciji prihvaćenoj na toj skupštini Pravničko društvo daje izraza osvjedočenju, »da naš gradj. parb. postupnik ne zadovoljava potrebe današnjega života. Prema tome drži, da je reforma toga postupka prijeka nužda«. Bilo je to 31. ožujka 1906. Čudna koincidencija u datumima! Jednakoga datuma, 27 godina kasnije, ima da nestane staroga postupnika!

God. 1907., u »Mjesečniku« br. 11, javlja se Slavoljub S o v a s raspravom o reformi gradj. parb. postupnika. Pisac se od onda sasvim posvetio tome predmetu, postavivši si reformu gradj. parb. postupnika tako rekuć svojim životnim zadatkom. On je sastavio god. 1913. nacrt osnove novoga hrv. gradj. parn. postupnika, a u novoj državi sudjeluje u svim komisijama za izradu novoga postupnika, tako da je ovaj današnji uzakonjeni plod i njegova rada. Da nije god. 1914. buknuo svjetski rat, vjerojatno bi hrvatski sabor bio donio i zakon na temelju Sovine osnove, jer je pravnički sastanak, održan 16—17. svibnja 1914. u Osijeku, dao opet jakoga poticaja pokretu za novi gradj. parb. postupnik. Na tome sastanku referirao je o reformi gradj. parb. postupnika osječki odvjetnik dr. Winter. Prihvaćena je i rezolucija u prilog reforme, ali sa zahtjevom saradnje Pravničkoga društva. Sastanak je manifestirao takodjer za nezavisnost sudaca. (Iz govora dra. J. Šilovića: »Nezavisnost sudaca osnovni je postulat pravosudja... Odvjetnici, koji s punim pravom u nezavisnosti sudaca nazrijevaju paladij za prava svojih stranaka...« »Mjes.« 1914. str. 608.).

Treba spomenuti da se Sovina osnova oslanjala pretežno na austrijski postupnik, koji je poslužio uzorom i današnjemu jugoslavenskome novome postupniku. Uopće svi zagovaratelji reforme postupnika kod nas upućivali su na austrijski zakon.

Od pisaca, koji se kasnije bavili pitanjem gradj. parb. postupnika, spominjem dr. H. W e r k a, dra. K. S p i l l e r a, dra. E. F i s c h e r a, dra. Al. H e r z o g a, dra. L. P o l i ć a, dra. Z u g l i u, dra. P a s s e k a i dra. J. M u d r o v č i ć a. Potonji je god. 1920. izradio i nacrt »Uredbe o djelomičnoj preinaci gradj. parb. postupnika«, smatrajući ju tek provizornom i kratkotrajnom mjerom, dok dobijemo potpuno novi gradj. parb. postupnik. Poznato je, da su u komisiji za redakciju današnjega novoga gradj. parb. postupnika sudjelovali pored N e s t o r o v i ć a, prof. dra. A r a n d j e l o v i ć a i dra. S k u m o v i ć a još članovi Prav. društva i saradnici »Mjesečnika« dr. B. E i s n e r, dr. K. S o v a i dr. H. W e r k. Poznato je takodjer veliko djelo dra. W e r k a »Teoretsko-praktični priručnik jugosl. gradj. parničnog prava«, kojega je dosad izašao prvi svezak (sa 558 stranica) i opsežan komentar samome zakoniku iz pera pokoj. predsjednika Prav. društva dra. A. V e r o n e i člana društvenog odbora prof. dra. Z u g l i e.

Iz opisanoga se može procijeniti udio Pravničkoga društva i njegova organa »Mjesečnika« u nastojanju za novi gradj. parb. postupnik. Doživivši mi danas kao treća, pače četvrta pravnička generacija ono, za čim su težile prve dvije odnosno tri, imamo ne samo interesa nego i

Digitized by Google

dužnost, da svršenome djelu dademo sankciju što uzornije prakse. Dužnost je to, koju dugujemo svojim prethodnicima, tradiciji Pravničkoga društva, svome pravničkome zvanju a pogotovu svome narodu. Opraštajući se sa starim postupnikom ne ćemo mu uskratiti priznanje, da je odlično izvršio svoj zadatak kroz ono vrijeme, za koje mu je taj zadatak bio namijenjen; nije starac kriv, što mu na vrijeme ne postaviše mladog nasljednika. A sada, kada je ovaj došao, mi ćemo praktični pravnici rado preuzeti na sebe dio prikora, s kojim je obasut stari gradj. parb. postupnik. Ali baš zato tim veća je naša dužnost, da shvatimo novi zakon, da se uživimo u nj i da teoretsku njegovu vrsnoću dopunimo adekvatnom vrsnoćom praktične provedbe. Jer i danas i za naše prilike vrijede Schüllerovi stihovi, koje je god. 1895. doviknuo Unger austrijskim sucima i odvjetnicima:

> Des Gesetzes Würde ist in eure Hand gegeben,
> Bewahret sie!
> Sie sinkt mit euch, mit euch wird sie sich heben!

Razvoj demokratskih i autokratskih država gravitira prema istoj konačnoj etapi

Napisao dr. Fran Milobar, sveuč. profesor u Zagrebu.

Opće je poznato, da države počivaju ili na načelu monarhičkoga suvereniteta ili narodnoga suvereniteta (demokracije), te da jedne i druge mogu imati različite forme. Dakle niti jedan slučaj nije niti općenit niti vječan, nego se države, njihove forme i osnovice mijenjaju.

Sigurno je — kako meni tako i mnogim od naših čitatelja — pala ova misao, ovo pitanje na um: da nije revolucija oborila ancien régime, bi li apsolutistička policajna monarhija XVIII. stoljeća još i danas vladala u Europi ili bi se bila nekako evolucionirala, te u kojem smjeru? Per associationem idearum isto pitanje preskače odmah i na modernu, demokratsku državu.

Pošto su i demokratska i autokratska država već napravile dva tri koraka na putu svojega razvoja, možemo odatle opaziti smjer i konačnu etapu njihova evolucioniranja. Pratimo li ih na tom putu, dolazimo do takovih opažanja, kakova na prvi pogled nismo očekivali. Opažamo n. pr. da je sasvim irelevantno, da li država stoji na načelu monarhičkoga ili narodnoga suvereniteta; oba načela vode prema istoj točki, gdje se sastaju i gdje se gubi vidljiva granica, po kojoj bi se opažalo, da li država počiva na monarhičnom ili narodnom suverenitetu. Nadalje, da nikakva nasilna sredstva, dolazila ona odozdo (revolucije) ili odozgo (državni udari) ne mogu razvoj na ovom smjeru zaustaviti ili ga u kakvom drugom smjeru uputiti. Ovakova nasilna sredstva mogu razvoj za neko vrijeme usporiti, prisiliti ga na zaobilazni

Digitized by Google

put, ali ga ne mogu prisiliti, da promijeni smjer. I napokon, da je za praktični život sporedno, da li država počiva na monarhičkom ili demokratskom načelu, nego da je odlučni momenat — podjela vlasti, uskladjivanje kompetencija. A konačni cilj gravitacije da je ravnovesje izmedju one dvije sile pokretačice cijeloga društvenoga razvoja i oblikovanja: izmedju socijalnoga i individualnoga načela, odnosno njihovih pretstavnika: pretstavnika organizacije skupnosti (glava države) i pretstavnika jedinica (parlamenta). Mi smo o tim dvim načelima toliko govorili u našim prijašnjim člancima, da je suvišno zadržati se i ovdje kod njihova tumačenja. Radje ćemo preći odmah na ispitivanje onoga, što smo ovdje rekli. A i ovdje, da opisivanjem ne trošimo riječi i da misli što jasnije predočimo, služit ćemo se grafičkim prikazima.

Rekli smo, da najdemokratičnija država jednako kao i najautokratičnija ide u svojem razvoju prema istom cilju, istoj konačnoj etapi. Pogledajmo dakle razvoj tih dviju dijametralno oprečnih država. Postavimo jednu državu na skrajnu granicu autokratizma (A), a drugu

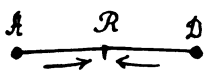

na skrajnu granicu demokratizma (D). Razvoj jedne i druge države gravitira prema istoj točki R (Ravnovjesju obijuh načela) t. j. obadvije dijametralno oprečne države razviju se konačno u jednaki tip strukture, pa makar jedna sačuvala formu monarhije a druga formu republike.

Sada se nameću dva pitanja; prvo je: »Zašto?«, a drugo: »Ima li za to potvrde u praksi?« Na prvo pitanje leži odgovor u slijedećoj činjenici: U skrajno autokratskoj državi su sve vlasti, sve kompetencije: Eksekutiva (E), Legislativa (L), Kontrola (K) i Judikatura (J)

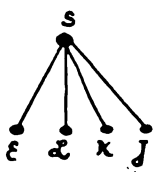

Despocija ili tiranija

usredotočene u ruci pretstavnika socijalnoga načela (S). Odatle nastaje teško poremećenje ravnovesja izmedju socijalnoga i individualnoga načela na korist prvoga. Ovakova forma monarhije zove se despotija ili tiranija. Protiv nesnosljive pretežnosti socijalnoga načela nastaje reakcija, revolta individualnog načela, koja traje tako dugo, dok se ne otstrani ta nesnosljivost. Prvi korak u ograničenju te svevlasti pretstavnika socijalnoga načela jest izlučenje judikature iz

Digitized by Google

skupnosti njegovih vlasti, te neka samostalnost i neodvisnost iste. U tom sulčaju slika izgleda ovako: U ruci pretstavnika socijalnoga na-

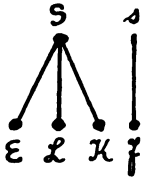

Apsolutna monarhija - ancien régime

čela su usredotočene još tri vlasti: eksekutiva (E), legislativa (L) i kontrola (k). To je eto absolutna monarhija, Policajna monarhija XVII. i XVIII. stoljeća, »ancien régime«.

I ovo gomilanje vlasti u monarhovoj ruci još uvijek znači grubo poremećenje ravnovjesja izmedju obiju načela, te ponovnu reakciju prignječenoga individualnoga načela, koja traje do izlučenja kontrole iz skupa monarhovih vlasti na korist pretstavnika individualnoga na-

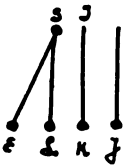

Konstitucionalna monarhija

čela t. j. parlamenta. U tom slučaju slika izgleda tako, da u ruci monarha ostaju E i L, dok kontrola pripada individualnom načelu, a judikatura je neodvisna i naprama jednomu i drugomu pretstavniku načela. Ovaj tip države zove se konstitucionalna monarhija, gdje parlamenat faktično nije drugo nego kontrola i savjetodavno tijelo, kako se to najbolje vidi iz njegovoga relativnoga budžetnoga prava.

Ove etape u razvoju monarhične države su poznate i u praksi, dalji razvoj ne. Ali time nije ni teoretski ni praktično zaključena mogućnost daljega razvoja monarhične države (t. zv. države monarhičkoga načela) u smjeru prema demokraciji. Još je moguće, da se izluči i legislativa iz njegove kompetencije, pa da monarhu ostane samo ekzekutiva. A legislativa ili se dade posebnom organu ili se preda pretstavniku individualnoga načela — parlamentu. U tom slučaju bi ta monarhija imala sledeću sliku:

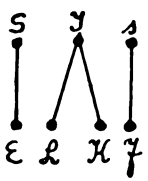

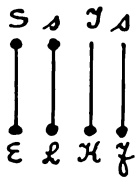

Oba slučaja mogu u praksi bezprikorno funkcionirati, jer je glavno pri razdiobi vlasti, da se stvori ravnovjesje izmedju S i I (socijalnoga i individualnoga načela).

Digitized by Google

Sličan razvoj prikazuje nam teoretski i demokratska država, samo u obratnom smjeru.

Narod (u direktnoj demokraciji) ili pretstavnik suverenoga naroda, k o n s t i t u a n t a drži u svojoj ruci sve vlasti kao u monarhičnoj državi despocija. Razlika je samo u tome, da konstituanta te vlasti ne izvršava sama nego za njihovo vršenje stvori posebne organe. Nadalje,

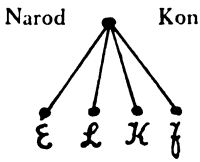

Demokracije konstituanta

despocija je forma vladavine u primitivnih, necivilizovanih ili nisko civilizovanih naroda, dočim je moderna demokracija forma vladavine u napredno civilizovanim narodima. Pa zato eto, kada konstituanta daje ustav državi, prvi joj je čin da stvara neodvisnost, samostalnost judikature.

Zbog vanjske sličnosti parlamenta sa konstituantom držali su stvaratelji moderne demokracije (liberalci) parlamenat naprosto za nastavak konstituante, pa su predali ustavom u ruke parlamenta i eksekutivu (E), legislativu (L) i Kontrolu (K), jedino su izlučili judi-

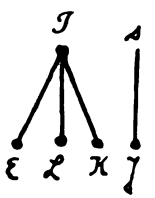

katuru. Uslijed ovoga gomilanja vlasti u ruci parlamenta postao je ovaj tako premoćnim čimbenikom, da je ovakav tip demokracije dobio i oznaku »Parlamentarna demokracija«. Njezina grafička slika naliči kao jaje jajetu slici ancien régime-a, slici apsolutističke policajne monarhije. Razlika je samo u tomu, da se ovdje stvara gomilanje vlasti na korist pretstavnika individualnoga načela (parlamenta), dok je ondje gomilanje vlasti na korist pretstavnika socij. načela. Odatle u ancien régimeu apsolutizam monarha, a ovdje absolutizam parlamenta (većine, stranački). Parlamentarna demokracija je dakle i grafički i praktički pravi antipod ancien régimea, apsolutističke monarhije.

I zato prelaz iz ancien régimea u parlamentarnu demokraciju nije nikakov prirodni razvoj, organička evolucija, nego neprirodni, vještački, nasilni, revolucionarni skok iz jedne skrajnosti u drugu, iz jedne diktature u drugu, iz jednoga neravnovjesja izmedju oba načela u drugo neravnovjesje. U prijašnjim člancima smo opširno govorili o krizi u današnjem najraširenijem tipu demokracije — »parlamentarnoj demokraciji« i o uzrocima te krize. U tim člancima bilo

Digitized by Google

je razjašnjeno, da je kriza nastala odatle, što se je eksponentu individualnoga načela naprtila zadaća, da vrši funkcije socijalnoga načela, i što se je u praksi dogdilo to, da je socijalno načelo bilo upregnuto u jaram individualnoga načela. Danas se općenito priznaje, da »parlamentarna demokracija« nije onaj ideal, kakovim se je nekoć smatrala. Danas ne ima zemlje, gdje se ne bi priznavalo, da parlamentarna demokracija imade vrlo osjetljivih manjaka, a glavni da leži u tome, što parlamenat (strančarstvo) imade preveliki utjecaj na vladu. Kada je bila jedanput ta diagnoza utvrdjena, tada je bilo lako naći smjer, u kojem se je imala tražiti terapija. Radilo se i radi se o tome, da se vlada oslobodi lično-stranačkih (individualno načelo) utjecaja, koji svim vladama u parlamentarnoj demokraciji silno otegućuju, a vrlo često puta upravo onemogućuju vladanje. Radi se dakle o tome, da se iz kompleksa vlasti, nagomilanih u ruci parlamenta, izluči ekzekutiva i preda u ruke pretstavnika socijalnoga načela. Radi

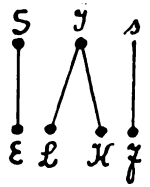

se dakle o novom tipu demokracije, gdje bi predstavnik socijalnoga načela (S) imao ekzekutivu, predstavnik individualnog načela (parlamenat) legislativu (L) i kontrolu (K), a jadikutura (J) bi ostala neodvisna.

Sada se nalaze parlamentarne demokracije ili već na putu ili se spremaju, da udare putem naprama ovomu tipu. Vrlo oprezno i sporo i uz najveći otpor parlamentarnih stranaka ide stvar tim putem. U Europi su već Njemačka i Austrija prvi korak učinile, dok se Poljska sprema iza dugih i žestokih otpora parlamenta (Sejma), da taj prvi korak privede kraju. U ovom smjeru, čini nam se, da je najdalje pokročio ustav USA (Ujedinjenih država Sjev. Amerike). — Ovdje imade pretsjednik Unije toliku neodvisnost, da se ovaj tip demokracije naziva čak »pretsjedničkom republikom«. Sigurno ima i ovdje nedostataka; ali američka Unija nije jedini mogući primjer, kako se ovaj tip može oživotvoriti. Ovi nedostaci bi se mogli ukloniti, a da se sam tip ne mijenja. Ali i kraj svih tih nedostataka ovaj tip demokracije funkcionira već poldrugo stoljeće bez dubljih kriza, i koje bi se često opetovale. Dapače na toliko zadovoljava, da se do sada još nije ništa poduzelo, da se i najkrupniji nedostaci otstrane.*)

*) Upravo ovih dana (19. III. 1933.) dao je diktator Portugalske republike. general Cormona ustav, koji se možda najviše medju europskim demokratskim državama približuje tipu Quasi-equilibrirane demokracije. Prva republikanska konstitucija (Parlamentarna demokracija!) postala je nesposobna za rad »uslijed razularene legislativne djelatnosti narodnih zastupnika koja je već bila doprla do ludila« veli »Times« od 22. III. o. g. (the exaggerated legislative activity of Deputies, wohnich became almost a mania). Pravo glasa nemaju analfabeti, akoprem sačinjavaju 60% pučanstva. Vrhovna vlast naroda položena je u ruke školanih (edu-

Digitized by Google

Ovaj tip demokracije u toliko naliči tipu konstitucionalne monarhije, što ovdje pretstavnik individualnoga načela drži u ruci dvije vlasti (legislativu i kontrolu) kaošto u konstitucionalnoj monarhiji drži pretstavnik socijalnoga načela u ruci takodjer dvije vlasti (ekzekutivu i legislativu). Pa zato, što u monarhičkoj državi znači prelaz od apsolutističke monarhije do kostitucionalne monarhije, to u demokratskoj državi znači prelaz od »parlamentarne demokracije« u »predsjedničku republiku«. — Je li izraz »predsjednička republika« za ovaj tip demokracije tako sretan, da bi se imao općenito prihvatiti za taj tip, ili bi se mogla naći i zgodnija oznaka, o tom bi se dalo još raspravljati.**) Nu nazvao se taj tip kako mu drago, on znači jednu dalju etapu u razvoju demokracije u smjeru ravnovjesja medju obim načelima. To isto znači i postepeni razvoj monarhične države (monarhičkoga načela).

U Europi su parlamentarne demokracije tek na putu prema ovomu tipu; neke su mu se približile više neke manje, ali ga sasvim poučila nije još nijedna. No kada ga koja poluči, bit će savršenije izgradjen nego onaj u USA.

U konstitucionalnoj monarhiji nije postignuto baš matematičko ravnovjesje izmedju socijalnoga i individualnoga načela, ali je otstranjena ona nesnosljiva pretežitost socijalnoga načela apsolutne monarhije —i konstitucionalna monarhija dala se je sasvim dobro podnašati, gdje je kontrola pretstavnika individualnoga načela (parlamenta) bila uspješna. To je dokaz, da se u praksi ne radi o kakovoj matematički preciznoj ravnoteži. To vrijedi i za demokratsku državu. Ali upravo zato, što se u praksi ne radi o matematički minucioznoj nego o praktično oportunoj ravnoteži, mogla bi »konstitucionalna monarhija« na jednoj strani a tip »predsjedničke republike« na demokratskoj strani, razmjerno dugo zadovoljavati i ozbiljne krize i borbe za

---

cated) glava obitelji muškoga i ženskoga spola. Ovako izabrana Narodna skupština zasjeda samo tri mjeseca u godini. Ona ne ima kompetencije, da sruši vladu, ali imade pravo da iniciira zasjedanje, te da dvotrećinska većina uzakoni svoj zaključak i onda, kada mu se opire predsjednik republike. »Times« veli, da taj ustav sadržaje i mnogu fašističku crtu. Vrhovna ekzekutivna vlast položena je u ruke predsjednika republike i »njegovoga ministra predsjednika«. Država se označuje »Korporativnmo«, a »Korporativna komora« zasjeda nuz »Narodnu skupštinu«. Predsjednika podupire jedno savjetodavno tijelo nazvano »Državni savjet« (Council of State), koji je sastavljen od pet najviših dostojanstvenika (Prime Minister, the Solicitator-General, tri predsjednika: Narodne Skupštine, Korporativne Komore i Vrhovnoga sudišta), te petorice najuglednijih muževa (five »men of worth«). Javno mnijenje priznaje se za »fundamentalni elemenat« politike i administracije, gradjanima je zajamčena sloboda izražavanja misli u svakoj formi. Ali zato ipak ima država dužnost, da čuva javno mnijenje od subverzivnih čimbenika, koji bi ga mogli zavesti (to derend public opinion against all factors that might subvert it). »Times« zaključuje, da uzeto sve skupa »Estado Novo« pretstavlja jaki kompromis izmedju autokracije i razuzdanoga parlamentarizma (Altogether the Estado Novo constitutes a sensible compromise betwcen autocracy and the unfettered Parliamentarism.).

**) Meni se čini, da bi se sadržaj pojma (tipa) »Predsjednička republika« kao i svih drugih pojmova (tipova), o kojima je ovdje govora; mogao općenitije i uzato pregnantnije izraziti. Tako bi n. pr. onaj tip demokracije, koju nazivamo »Parlamentarna demokracija« našao u izrazu »Disekvilibrirana demokracija« činjenici vjernije odgovarajući izražaj. A za onaj tip demokracije, koju nazivamo »Predsjedničkom re-

Digitized by Google

ravnotežu isključiti, jer u obim ovim tipovima nije veliko poremećenje ravnovesja moguće (dok se tip ne mijenja), a sitna poremećenja se i sitnom borbom poprave.

Ovime smo nabrojili sve tipove država koli monarhičkoga toli narodnoga suvereniteta. Svaki pojedini tip prikazuje nam jednu etapu u razvoju države, a više etapa pokazuje nam smjer. Koliko nam povijest navadja primjera — ovi nam pokazuju, da niti država monarhičke suverenosti niti ona narodne suverenosti još nisu prošle sve etape mogućega razvoja. Razvoj je autokratske države dosada doprô do »konstitucionalne monarhije«, a razvoj demokratske do »predsjedničke republike«. Ali sa tim tipovima nije zaključena mogućnost daljega razvoja niti jedne niti druge vrste države. Time još nije postignuta konačna etapa razvoja jedne i druge.

Sada se nameće pitanje: Odakle to znamo, kada nam historija za to ne daje potvrde? Na temelju čega se postavljaju takove tvrdnje? Odgovor na to naravski može biti samo teoretski, pošto nam praksa, povijest ne pruža zadnjega primjera. Teoretski pako tumačimo si stvar ovako: Na svakoj etapi razvoja pokazuje nam tip p r o m j e n e u s t r u k t u r i. Koliko može biti promjena u strukturi tipa, toliko može biti tipova odnosno etapa u razvoju.

---

publikom« — mislimo, da bi vjernije odgovarao izraz »Quasi-ekvilibrirana demokracija«. Analogno bi se mogla označiti i autokratske države. Tako n. pr. »apsolutna monarhija« sa oznakom »disekvilibrirana monarhija«, a Konstitucionalna monarhija« sa oznakom »Quasi-ekvilibrirana monarhija«. A poslijednja etapa, koju još mogu postići u svojem razvoju države, bila bi »ekvilibrirana monarhija« i »ekvilibrirana demokracija«.

A cijeli razvoj grafički prikazan izgledao bi ovako:

Autokratske države

Tip I.

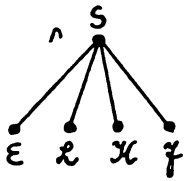

Despotija

Tip II.

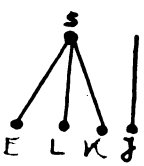

Disekvilibr. m.
Apsolutna m.

Tip III.

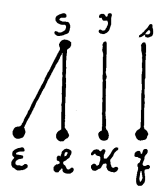

Quasi-ekvilibr. m.
Konstituc. m.

Tip IV.

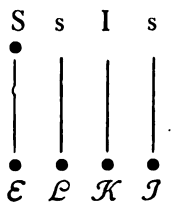

Ekvilibr. monarhija

Demokratske države

Tip A.

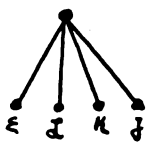

Konstit. (Mod. dem.) Narod (Direkt. dem.)

Tip B.

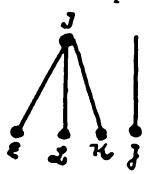

Disekvilibr. dem.
Parlament. dem.

Tip C.

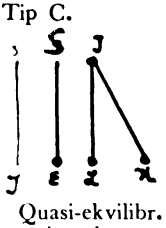

Quasi-ekvilibr. demokrat. „Predsjed. rep."

Tip D.

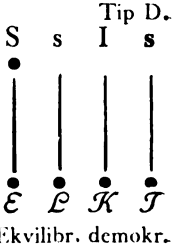

Ekvilibr. demokr.

Digitized by Google

Na taj način možemo pronaći i konačnu etapu razvoja i autokratske i demokratske države, te barem teoretski pronaći tendenciju, smjer i cilj odnosno konačnu etapu razvoja jedne i druge države. Postupak pri tome mora naravski polaziti od poznanica prema nepoznanicama. U razvoju država monarhičkoga suvereniteta zadnja etapa bila je »konstitucionalna monarhija«, a u razvoju države narodnoga suvereniteta doprlo se do »predsjedničke republike«. Grafički prikazane strukture (kombinacije vlasti) obiju, kako je već bilo prikazano, izgledaju ovako:

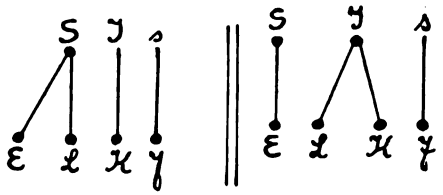

Konstitucionalna monarhija — Predsjednička republika

Ovaj tip autokratske države kao i ovaj tip demokratske države ne treba nego samo jedan korak, da se stvori jedan tip, u kojem će biti struktura t. j. kombinacija vlasti ista, samo će se vanjštinom razlikovati u tome, da će jedna biti, naime ostati monarhija, a druga će o s t a t i republika. Taj jednaki tip nastaje, ako se kompetencije jednako kombinuju. To je moguće na dva načina t. j. da se u jednom i drugom tipu (A) legislativa preda posebnomu organu, ili (B) da se pretstavnicima jednoga i drugoga načela dade jednaki utjecaj na legislativu.

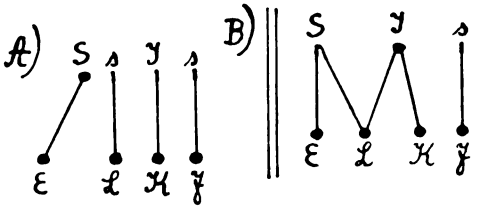

Iz dosadanjega razlaganja razabrali smo, da razvoj država znači uskladjivanje vlasti, kompetencija u smjeru prema ravnovesju obiju društvenih pravila K i I (socijalnoga i individ. načela).

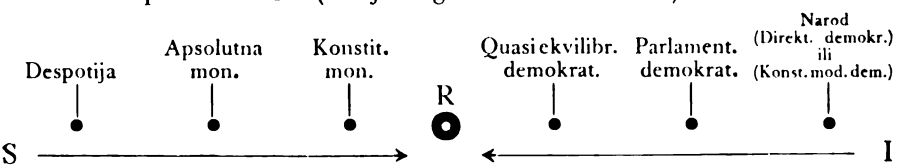

Od ekstremne hipertrofije socij. načela (S) i od ekstremne hipertrofije individ. načela (I), od despotije i od direktne demokracije razvijaju se države prema točki R t. j. prema ravnovesju obiju načela. One se razvijaju prema istoj konačnoj etapi tako, da autokratske države prihvaćaju sve više demokratskoga elementa; a demokratske tako,

Digitized by Google

da sve više prihvaćaju autokratskoga elementa. A to prihvaćanje teče tako dugo, dok K i I dodju u neku manje ili više zadovoljavajuću ravnotežu (već prema prosvjeti društva).

Konstitucionalna monarhija potrajala je neko tri četvrta stoljeća, a bila bi potrajala možda i još jedno stoljeće, da joj svjetski rat nije — bez nutarnje potrebe — nasilno učinio kraj. Tip »predsjedničke republike« traje već poldrugo stoljeće. Je li to puki slučaj, da se je razvoj zaustavio za dulje vremena kod ovih tipova? Sigurno nije, nego su tomu dva velika (a možda i više manjih) razloga. Prvi je ovaj: Ondje, gdje još nije teorija praksi otkrila i rasvijetlila puteve daljega razvijanja, nego si praksa sama mora tražiti tapkanjem u tmini pravi put, tu ona kroči naprijed neizmjerno oprezno, sustezljivo, nesigurno i sporo. Pogledajmo si samo razvoj od apsolutističke monarhije do konstitucionalne monarhije, ili razvoj od parlamentarne demokracije« prema »predsjedničkoj republici«. Koliko je borbe, sile a i krvi trebalo, dok je nosioc socijalnoga načela (monarh) ustupio nosiocu individualnoga načela (parlamentu) samo kontrolu. Pogledajmo, koliko je borbe trebalo u »parlamentarnoj demokraciji« Poljske (Austrije i dr.), da se ekzekutiva barem djelomice oslobodi jarma parlamenta (strančarstva). Velimo »djelomice«, jer prema onomu nacrtu ustava, koji sam ja čitao, još nije egzekutiva (funkcija socijalnoga načela) u cijelosti predana u ruke pretstavniku socijalnoga načela; dakle još nije izgradjen čisti tip, što smo ga nazvali u nestašici zgodnijeg termina »predsjedničkom republikom«. Eto, kako nerado i teško daje parlamenat egzekutivu iz svoje ruke, ma da na svakom koraku osjeti i pokaže, da ga Bog nije stvorio za vladanje.

Drugi razlog, da se je razvoj država zadržao kod gore spomenuta dva tipa, jest taj, što je u ova dva tipa u krupnosti stvoreno neko ravnovjesje izmedju oba načela. Nije to doduše nikakvo matematički minuciozno ravnovjesje, ali praktični život ovakovu suptilnost niti ne zahtijeva. A upravo zato postoji unutar ovih tipova čitava skala mogućnosti za izgradjivanje finijeg ravnovjesja bez mijenjanja samoga tipa.

U konstitucionalnoj monarhiji radi se o tome, da predstavnik individualnoga načela (parlamenat) bude tako neodvisan i samostalan naprama predstavniku socijalnoga načela, da može spriječiti diktaturu egzekutive; nadalje da ima tako opsežnu i djelotvornu kontrolu, da uzmogne uspješno štititi individualne interese i na području uprave i zakonodavstva. Kod tipa demokratske države pako, koju smo za nuždu nazvali »predsjedničkom republikom« radi se o tome, da pretstavnik socijalnoga načela dobije toliku neodvisnost i samostalnost naprama pretstavniku individualnoga (parlamenta), da može spriječiti diktaturu parlamenta (strančarstva) kako pri sastavljanju vlade, tako na cijelom području uprave. Ova dva tipa mogu, da za duže vrijeme zadovoljavaju, sve ako bi se i pokazali kakovi nedostaci. Najbolje to pokazuje američka Unija, gdje doista ima nedostataka u ustavu, koji znadu dovesti katkada do pravih nepodopština, koje bi se mogle otstraniti i bez mijenjanja tipa i njegove strukture. Pa niti to se do sada još nije pokušalo. To pokazuje takodjer u jednu ruku, kako

Digitized by Google

praksa ne važe ravnovjesje sa apotekarskom vagom, a u drugu ruku, kako se svijet teško odlučuje na mijenjanje, ako je postojeće dosta lako podnošljivo.

Iz svega rečenoga se vidi, da je za razvoj države sporedna stvar njezina forma (monarhija ili republika) dapače i sam njezin pravni temelj (monarhički ili narodni suverenitet), nego da je glavna stvar kompozicija kompetencija. Ona je kombinacija najbolja, koja ravnovjesju obiju načela najbolje odgovara. Ovo pako ravnovjesje niti je trajno ni općenito jednako. Točka ravnovjesja niti za sve narode ne stoji jednako visoko, niti za jedan te isti narod u raznim epohama. Ovo ravnovjesje se neprestano poremećuje, a uzrok mu je napredovanje društva, naroda, u prosvjeti. Što prosvjetljenije pučanstvo, to se traži proširenija individualna sfera, sfera prava, slobode i blagostanja za individue.

Poslije ovoga analizovanja možemo se povratiti na ono pitanje, koje je postavljeno na početku ovoga članka, t. j. da nije demokratska revolucija oborila ancien regima, kako bi danas bilo?

Prije svega sigurno je to, da ne bi bilo onoga neprirodnoga skoka iz jedne skrajnosti u drugu: ne bi bilo još parlamentarne demokracije. Ali ne bi bilo niti ancien régime-a. Prosvijećeno društvo (a i prosvijećeni reprezentanti socijalnoga načela) bilo bi maknulo državu sa apsolutističkoga stanovišta i stavilo ju u gibanje razvijanja u smjeru prema kostitucionalnoj monarhiji, tako da bi danas bile sve nekadanje apsolutističke države već konstitucionalne monarhije. Tempo razvijanja bi bio sporiji, postepeniji, ali naravniji, organičniji i solidniji, te bi bio uštedjen put povraćanja iz druge skrajnosti natrag prema ravnovjesju.

Na koncu, isto tako može se dati teoretski odgovor i na pitanje: Što će biti iz ili poslije moderne države, Parlamentarne demokracije? Sigurno je to, da se moć parlamenta više ne može povećati, jer je u parlamentarnoj demokraciji postigla svoj zenit i hipertrofiju. Sada više ne postoji za parlamenat nikakvi »naprijed« nego samo »natrag« iz hipertrofije individualnoga načela prema ravnovjesju. Dalji razvoj je retrogresivni — klaštrenje parlamentarne (strančarske) diktature tako, da se vlada (egzekutiva) oduzme parlamentu i preda u ruke pretstavniku socijalnoga načela. Strah, da bi odatle odmah nastala diktatura egzekutive nije opravdan, jer bi u rukama parlamenta ostala još legislativa i kontrola — dakle još uvijek neka premoć parlamenta nad egzekutivom. Pretstavnik socijalnoga načela bio bi neodvisan u stvaranju vlade i upravnog aparata (naravski u granicama zakona). To ne samo da ne bi bila nikakva katastrofa, nego bi urodilo slijedećim sigurnim dobrim posljedicama:

Kada bi naime parlamenat prestao biti intrumenat za oživotvorenje ličnih ambicija i stranačkoga vlastohleplja izgubio bi sav interes za političke špekulante, demagoge, trovatelje morala i zavadjače neupućenih i lakovjernih slojeva. Za parlamenat i politiku interesirali bi se samo moralno i intelektualno fundirani ljudi, kojima je samo opće dobro motiv za politički i parlamentarni rad. Poslije parlamentarne demokracije, kada parlamenat ne bude stvarao vladu i ka-

Digitized by Google

da svaki stranački korteš ne bude terorizirao i najviše činovnike, uzdahnut će, jedino politički šarlatani: »Pour nous le déluge«.

U današnje vrijeme, kada gotovo u svim parlamentarno-demokratskim državama vlada kriza parlamentarizma t. j. fiasco parlamentove nesposobnosti da vlada, i kada praksa traži izlaz iz te krize, dužnost je teorije, da pomogne praksi. Danas opažamo ovo dvoje: na jednoj strani instinktivno se osjeća nužda, da se ekzekutiva izuzme iz ruke parlamenta, ali s druge strane opire se tome bojazan, da bi se tim odmah stvorila diktatura eksekutive. Teorija mora tu bojazan raspršiti prikazavši, da i poslije izlučenja eksekutive iz parlamentove ruke još uvijek preostaje neka nadmoć individ. načela (parlamenta) nad predstavnikom socij. načela (vladom), jer in ultima analysi parlamenat ipak vlada — ne doduše izravno nego neizravno — preko zakonarstva, pošto je egzuktiva dužna vladati u okviru parlamentarnih normi — zakona. A krepošću kontrole imade (i mora imati) sredstva, da ekzekutivu prisili, da se kreće samo u okviru duha i slova zakona. No, bila quasi-ekvilibrirana država monarhičkoga ili demokratskoga načela t. j. monarhičke ili demokratske suverenosti — ravnovesje očituje se barem u tome, da predstavnik socij. načela stvara vladu i upravu neodvisno i bez utjecaja parlamenta; a s druge strane, da se parlamenat stvara neodvisno i bez utjecaja eksekutive.

Takova bi bila od prilike situacija demokracije, kada bi napustila sadašnju etapu, sadašnji tip t. j. Parlamentarnu demokraciju — barem prema našemu istraživanju. Je li to istraživanje ispravno t. j. jesu li pretpostavke i zaključci ispravni, onda doista razvoj ovih država gravitira prema istoj konačnoj etapi — prema ekvilibriranoj državi, gdje vlada potpuno ravnovesje izmedju socij. i individ. načela.

Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti

Napisao dr. Stefanović Jovan, sveuč. profesor u Zagrebu.

(Nastavak)

IV. — U pogledu donašanja zakona, hoćemo da kažemo u pogledu donašanja pravnih propisa od strane zakonodavne vlasti, došli smo do dva pravila jednake vrijednosti i jednakoga značaja, a od kojih jedno postoji u državama sa formalnim ustavnim propisima, a drugo u svim državama, kako u onima sa tako i u onima bez takvih propisa. Po prvome, pravni propisi koje donosi zakonodavna vlast ne smiju svojim sadržajem protivuriječiti formalnim ustavnim propisima. U protivnom slučaju oni su materijalno protivustavni, dakle ilegalni. Medjutim, ovo pravilo nije i ne može biti od velike, ili bar ne od apsolutne praktične važnosti, ako je ono ostavljeno bez ikakve pravne sankcije. Što bi se naime stvarno imalo od pravila superiornosti formalnih ustavnih propisa, ako bi važili i ako bi se u praksi primjenjivali i oni propisi zakona, koji nisu u saglasnosti sa formalnim ustavnim propisima.

Digitized by Google

U smislu načela legalnosti, i akti upravnih i sudskih organa ne smiju protivuriječiti propisima zakona. Ali, i od ovoga pravila ne bi bilo velike praktične koristi, ako bi akti upravnih i sudskih organa, i ako protivzakoniti, važili kao da su zakoniti. I zato, da bi se izbjegao ovaj posljedak, da bi se od načela legalnosti u pogledu akcije upravnih i sudskih organa dobile i praktične koristi, u modernim državama ono je okruženo uspješnim sankcijama. Medju njima prvenstvenu važnost ima ona, koja se sastoji u uništenju protivzakonitih akata upravnih i sudskih organa. Ako su u pitanju akti sudskih organa, ova sankcija u formi uništenja je organizovana isključivo u okviru samih tih organa, t. j. u okviru same sudske hierarhije: Protivzakonite akte nižih sudova unište viši sudovi, i tako se ide po ljestvici sudske hijerarhije, sve dok se ne dodje do najvišga suda, kod koga sankcija prestaje (u koliko se to ne dogadja već kod kojega nižeg suda), pošto akte vrhovnoga suda ne može uništiti ili mijenjati ni jedna druga državna vlast.

Kada su pak u pitanju akti upravnih organa, sankcija u formi uništenja nije organizovana samo u okviru upravne hijerarhije, već i van nje. Zato načelo legalnosti u pogledu akcije upravnih organa ima zapravo dvije sankcije u formi uništenja: jedna je upravno-hijerarhijska i organizovana je u okviru hijerarhije upravnih organa, a druga je sudska, i to redovno-sudska ili upravno sudska, već prema tome, da li nju pružaju redovni ili specijalni, upravni sudovi. Prva se sastoji u uništenju protivzakonitih akata nižih od strane viših upravnih organa, a druga u njihovome uništenju od strane sudova, redovnih ili upravnih. Ove dvije sankcije uništenja skoro se uvijek kombinuju: u prvom redu, i u izvjesnoj mjeri, primijenjuje se upravno-hijerarhijska, a tek u drugom redu, kao nastavak prve, sudska odnosno upravno-sudska.

Uslijed ove sankcije u formi uništenja, načelo legalnosti u pogledu akcije upravnih i sudskih organa ima i punu praktičnu vrijednost. U nekim državama, ona ne postoji samo za individualne akte upravnih i sudskih organa, već i za opće-pravne akte upravnih organa, t. j. za uredbe. Po načelu legalnosti, propisima zakona nisu potčinjeni samo individualni akti upravnih organa, već i uredbe. Ni jedni ni drugi ne smiju vrijedjati propise zakona. Zato je potrebno, da se sankcija načela legalnosti u formi uništenja protegne sa individualnih akata upravne vlasti i na uredbe. U državama, gdje je to učinjeno, načelo legalnosti u pogledu akcije upravnih organa u cijelosti je od praktične vrijednosti, i ta vrijednost jednaka je bez obzira na materijalni značaj te akcije. U državama, gdje to nije učinjeno, situacija nije ista, i ako, u nedostatku sankcije u formi uništenja, postoji za nezakonite uredbe sankcija u formi izuzimanja. Ova se sankcija sastoji u pravu sudova, da prilikom rješavanja konkretnih slučajeva ispituju zakonitost uredaba i da odbiju njihovu primjenu, ako nadju, da su protivzakonite. Samo što ova vrst sankcije za zakonitost uredaba nema i ne može imati onaj praktični učinak, koji ima sankcija u formi uništenja.

Kolikogod je praktična vrijednost načela legalnosti uslovljena organizacijom uspješne sankcije, kada je u pitanju akcija upravnih i sudskih organa, toliko je isto ona uslovljena organizacijom takve sank-

Digitized by Google

cije i kada je u pitanju akcija zakonodavne vlasti. Akcija zakonodavne vlasti nije u materijalnom pogledu uvijek jednaka; — najčešće se sastoji u donašanju pravnih propisa. Prilikom pak donašanja pravnih propisa ona je ograničena formalnim ustavnim propisima, u koliko takvi propisi postoje. I onda, za ovu ograničenost potrebno je organizovati pravnu sankciju, kao i za svaku drugu. Bez takve sankcije ne bi se moglo reći, da je zakonodavna vlast i stvarno ograničena formalnim ustavnim propisima. Bez nje dolazi se, u pogledu odnosa izmedju zakonskih i formalno ustavnih propisa, do toga, da se s jedne strane mijenjanje formalnih ustavnih propisa podvrgava specijalnom postupku i specijalnim ulsovima, a da se s druge strane, u praksi, to mijenjanje omogućuje i običnim zakonodavnim putem, jer, u nedostatku sankcije, materijalno protivustavni zakoni važe i primjenjuju se baš isto tako, kao da su materijalno ustavni. Zato, ako se hoće superiornosti formalnih ustavnih propisa dati realna vrijednost, potrebno je, da se organizuje pravna kontrola materijalne ustavnosti zakona; potrebno je da se onemogući primjena onih zakonskih propisa, čiji je sadržaj u protivnosti sa formalnim ustavnim propisima, kao što se onemogućuje i primjena propisa uredaba, čiji je sadržaj u protivnosti sa zakonskim propisima.

Organizacija kontrole materijalne ustavnosti zakona spada — možemo reći bez pretjerivanja, — medju najvažnije, ali takodjer i najdelikatnije probleme modernog ustavnoga prava. To naročito zato, što skoro svi moderni Ustavi sadržavaju seriju propisa o ličnim pravima i slobodama gradjana, kojima se ograničuje i zakonodavna vlast. Od prvoklasnoga je onda interesa za gradjane, da se protiv zakona, koji bi vrijedjali te slobode i ta prava, organizuje uspješna sankcija. Kada je u početku velike francuske revolucije donijeta poznata Deklaracija prava čovjeka i gradjanina, ljudi toga doba nisu još osjećali potrebu, da se za prava, koja je ta Deklaracija sadržavala„ organizuje i neka sankcija. »Vjerujući apsolutno u mudrost opće volje, vjerujući da je svaka manifestacija suverenosti naroda ne samo legalna, nego prije svega i razumna, oni nisu opazili problem r e a l n i h garancija ličnih sloboda — kaže B. Mirkine-Guetzévitch. — Oni su vidjeli te garancije u podjeli vlasti, u načelu narodne suverenosti i naročito u načelu zakonitosti. Ali, načelo zakonitosti — dodaje on — ne može se smatrati j e d i n o m garancijom ličnih sloboda; štiteći pojedinca protiv samovolje i z v r š n e vlasti, on ostavlja gradjanina bez odbrane protiv samovolje zakonodavca, koji je sposoban, da donese zakon, koji je u protivnosti sa načelom ličnih sloboda, koje sadržava Ustav. Eto, zašto je kontrola ustavnosti neophodna garancija za lične slobode.«[3]) — A Kelsen, jedan od najvažnijih pobornika kontrole ustavnosti zakona, autor austrijskog Ustava od 1920., u kome je ta kontrola povjerena jednom specijalnom sudu koji ništi protivustavne zakone, kaže: »Ustav, čije odredbe, koje se odnose na zakonodavstvo, mogu biti povrijedjene, a da iz toga ne slijedi ništenje protivustavnih zakona, ima, prema nižim stupnjevima državnoga poretka, isti obavezni značaj kao i medjunarodno pravo pre-

[3]) L e s n o u v e l l e s t e n d a n c e s d u D r o i t c o n s t i t u t i o n n e l, u B e v u e d u d r o i t p u b l i c, 1928. str. 39.

Digitized by Google

ma unutrašnjem pravu. Bilo koji državni akt, ako je protivan medjunarodnom pravu, zato ne vrijedi manje. Jedina je posljedica te povrede, da država, čiji interes ona vrijedja, može, u krajnjoj analizi, objaviti rat državi, koja je autor te povrede: ona prouzročava čisto kaznenu sankciju. Isto tako, jedina sankcija Ustava, koji ne poznaje ustavno pravosudje, protiv njegove povrede je kaznena sankcija, koju pruža ustanova ministarske odgovornosti. Ova minimalna obavezna moć medjunarodnoga prava navodi mnoge autore, da, svakako bez razloga, poriču tomu pravu značaj prava. I sasvim slični razlozi protive se i tehničkomu pojačanju medjunarodnoga prava ustanovljavanjem medjunarodnoga suda, koji bi imao vlast poništavanja, i povećavanju obavezne moći Ustava organizacijom ustavnoga suda. Mora se imati u pameti ovo što prethodi, da bi se mogla prosuditi važnost organizacije ustavnoga pravosudja.«[4])

Po drugome pravilu, koje smo postavili u našim ranijim izlaganjima, zakoni se mogu donositi samo na onaj način, po onome postupku i pod onim uslovima, koje odredjuju bilo propisi formalnog Ustava, bilo propisi zakona, bilo propisi skupštinskih poslovnika. U protivnome slučaju, donijeti zakon je formalno protivustavan. Ovo pravilo važi kako u državama s a, tako i u državama b e z formalnog Ustava; jer je zakonodavna vlast prilikom donašanja zakona dužna, da poštuje ne samo propise formalnog Ustava, koji se odnose na način donašanja zakona, već i takve propise zakona i poslovnika. Prema tome, pojava formalno protivustavnih ili formalno ilegalnih zakona je moguća u svim državama: u državama s a i u državama b e z formalnog Ustava. I zato, dok se problem sankcije materijalne ustavnosti zakona postavlja samo u državama, koje imaju formalni Ustav, dotle se problem sankcije formalne ustavnosti zakona postavlja kako u državama, koje imaju, tako i u državama, koje nemaju formalnog Ustava. A da je sankcija formalne ustavnosti zakona isto tako potrebna kao i sankcija materijalne ustavnosti zakona, u to ne može biti sumnje. Isti razlozi iziskuju i jednu i drugu.

V. — Ovoga puta ćemo se baviti samo organizacijom sankcije odnosno sankcija formalne ustavnosti zakona. Ona je — da ponovimo — od interesa za sve države, kako za one, koje imaju, tako i za one, koje nemaju instituciju formalnih ustavnih propisa; jer, donašanje zakona može se vršiti samo na način, koji je odredjen postojećim propisima, bez obzira na to, da li se oni nalaze u Ustavu, u zakonima, ili u skupštinskim poslovnicima.

Prvu sankciju ove ustavnosti zakona nalazimo u promulgaciji zakona. Svi moderni Ustavi propisuju, da se zakoni, o kojima su se složili svi zakonodavni organi, moraju promulgirati. Ta funkcija stavlja se obično u nadležnost šefa države, monarka odnosno pretsjednika republike. U pogledu akta promulgacije pitanje se prije svega postavlja: koji je njegov pravni značaj? Mi ćemo pokušati, da u prvom redu od-

[4]) La garantie juridictionnelle de la Constitution, u Revue du droit public, 1928, str. 251—252.

Digitized by Google

govorimo na ovo pitanje, a zatim ćemo vidjeti, koja prava pripadaju šefu države prilikom donašnja akta promulgacije. Kada pak budemo upoznali ta prava, moći ćemo konstatovati: da se promulgaciona radnja sastoji u istini u ispitivanju formalne ustavnosti zakona, i da je, prema tome, promulgacija jedna i prva sankcija te ustavnosti.

Činjenica je, da tek promulgacijom zakon stupa u fazu izvršivanja. Prije akta promulgacije zakon se ne može izvršivati. Prema tome, akt promulgacije je zaista uslov, koji mora biti ispunjen, da bi se moglo početi sa izvršivanjem zakona. I uslijed toga što je akt promulgacije potreban, da bi zakon mogao stupiti u fazu izvršivanja, mnogi autori su došli do zaključka: da je akt promulgacije uslov za perfektnost zakona, uslov za njegovo postojanje, ili jedan od uslova, koji mora biti ispunjen, da zakon steče izvršnu moć. I onda, logično ovome, oni smatraju, da je akt promulgacije po svojoj materijalnoj prirodi zakonodavni akt; da je on dio vršenja zakonodavne funkcije, pa da prema tome i šef države, kada donosi taj akt, sudjeluje u vršenju te funkcije. Tako n. pr. Duguit[5]) kaže: »Formula promulgacije pokazuje jasno, da je promulgacija neophodna dopuna zakonu; da, sve dok nema promulgacije, nema u pravom smislu riječi zakona... Jednom riječi, putem promulgacije pretsjednik republike izravno i zaista sudjeluje u sastavljanju zakona.«[6])

Ovo stanovište, po kome je promulgacija akt zakonodavne prirode, zastupa i prof. Slobodan Jovanović. On kaže[7]): »Zakon, dok se ne proglasi i ne obnaroduje, nije perfektan i ne proizvodi sve svoje dejstvo. Ti akti isto su tako neophodno potrebni za stvaranje zakona, kao tšo je potrebno rješenje parlamenta i potvrdjenje monarhovo«. Prema tome, i po prof. Jovanoviću promulgacija je akt zakonodavne prirode, pošto je za perfektnost zakona ona isto tako potrebna, kao i prihvaćanje od strane parlamenta i od strane monarha. On je ovo stanovište ponovo izrazio u knjizi: Ustavno pravo kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca[8]), gdje kaže: »Proglašavanje je akt zakonodavne vlasti, a ne izvršne; tek proglašavanjem, zakonodavna volja dobija onu formu, u kojoj se o njenoj autentičnosti ne može sumnjati«. — Po prof. Krbeku, promulgacija je akt zakonodavne prirode u državi, u kojoj je i državni poglavica zakonodavni čimbenik (tako obično u monarhijama), dok je ona naprotiv akt upravne prirode u državi, u kojoj državni poglavica nije zanokodavni čimbenik (tako u republikama).[9])

---

[5]) Traite de droit constitutional, IV, 1924, § 43, str. 624.

[6]) Isto Moreau: Précis élémentaire de droit constitutionnel, 1928, str. 303; — Laferrière: Traité de la juridiction administrative et des recours contentieux, 2 izd., 1895, I, str. 454; — A. Saint-Girons: Manuel de droit constitutionnel, 2 izd., 1885, str. 374 i d.; — Laband: Droit public de l'Empire allemand, franc. izd., 1901, II, naročito str. 277—278; — Jellinek: Gesetz und Verordnung, str. 319—320.

[7]) O Državi; osnovi jedne pravne teorije, 1922, str. 206.

[8]) 1924, str. 335.

[9]) v. Upravno pravo, I. knjiga: uvodna i osnovna pitanja, 1929, str. 18. tekst i bilješka 12.

Digitized by Google

Čitajući E s m e i n-ova[10]) izlaganja o pravnom značaju akta promulgacije, prvo se stiče uvjerenje, da po njegovome stanovištu promulgacija nije akt zakonodavne prirode. Iz njegove definicije akta promulgacije izlazi, da taj akt ima samo deklaratorni efekat. On naime kaže: da aktom promulgacije šef države i z j a v l j u j e, da je zakon, koji je parlamenat izglasao, izvršan. Osim toga, on još kaže: da je zakon definitivan i perfektan, kada su ga izglasale zakonodavne skupštine. Medjutim, ako obratimo dobro pažnju na njegova dalja izlaganja o ovome pitanju, opazit ćemo, da se on u istini približuje stanovištu, po kome promulgacija nije akt izvršne, već akt zakonodavne prirode; akt, kojim se zakonu dodaje nešto, što je potrebno za njegovu perfektnost. Čitavo svoje razlaganje Esmein zapravo zasniva na razlikovanju izmedju obavezne i izvršne snage zakona, i ako su te dvije snage u istini jedno te isto: Jedna ista snaga zove se obaveznom ili imperativnom, kada je u stanju mira, a izvršnom, kada je stavljena u pokret.[11]) Esmein smatra, naprotiv, da su te dvije snage različite. I onda po njemu zakon dobija obaveznu snagu, kada su ga prihvatili svi zakonodavni organi, dok izvršnu snagu on dobija tek aktom promulgacije. Tako po njemu zakon dobija izvršnu snagu, t. j. postaje obavezan za izvršne organe, ne na osnovu njegovog prihvaćanja od strane zakonodavnih organa, već na osnovu naredjenja njihovoga šefa, koje on izdaje u formi akta promulgacije. Ovo svoje stanovište, po kome zakon dobija izvršnu moć od akta promulgacije, Esmein zasniva na načelu podjele vlasti. On smatra, da zakon uslijed toga načela može postati obaveznim za organe izvršne vlasti tek na osnovu naredjenja šefa te vlasti, a ne na osnovu naredjenja zakonodavne vlasti. Medjutim, ako bi se ovaj zaključak prihvatio kao ispravan, onda bi se moralo postaviti jedno opće pravilo, po kome orgni jedne vlasti ne bi mogli nikada donositi akte, koji bi na osnovu samo njihove volje bili obavezni za organe druge vlasti. No, ovako pravilo ne bi se moglo prihvatiti, jer bi ono upropastilo jedinstvo države, odnosno jedinstvo državne vlasti. U interesu toga jedinstva moglo bi se prihvatiti kao ispravno samo ovo umovanje: Ako jedan državni organ učini ili odluči nešto, što po propisima Ustava ili zakona spada u njegovu nadležnost, ima da se smatra, da je to učinila odnosno odlučila sama država. I zato to važi za sve državne organe i sve ih vezuje. Jedan državni organ ne može, pozivajući se na načelo podjele vlasti, ignorisati odluke drugoga državnog organa, koje je ovaj doneo u granicama svoje nadležnosti. Prema tome, i organi izvršne vlasti ne mogu ignorisati zakone, koje su donijeli organi zakonodavne vlasti. Zato se ne može ni prihvatiti ideja, po kojoj bi zakon postajao obaveznim za organe izvršne vlasti tek na osnovu naredjenja šefa te vlasti. Za ovu obaveznost nije potrebno to naredjenje; ono se nalazi već u samom zakonu i važi za sve izvrnše organe. — Koliko je neprihvatljiva ova ideja, po kojoj bi obaveznost zakona za organe izvršne vlasti proizlazila tek iz akta promulgacije, opaža se najbolje onda, kada se uzme u obzir Ustav od-

[10]) E l é m e n t s d e d r o i t c n s t i t u t i o n n e l, 1928, II, str. 68 i d.

[11]) C a r r é d e M a l b e r g, C o n t r i b u t i o n à l a t h é o r i e g é n e r a l e d e l'E t a t, I, 1920, str. 417.

Digitized by Google

nosno njegove izmjene. I izmjene Ustava ima naime šef države da promulgira: i onda, na osnovu jednakoga rezonovanja, moralo bi se reći, da i izmjene Ustava dobijaju izvršnu moć tek na osnovu akta promulgacije.[12])

Nezgodna strana Esmein-ove teorije nalazi se prije svega u tome, što ona pravi razliku izmedju obavezne i izvršne moći zakona, dok one čine u iastini jednu istu moć. Zatim, što po njoj obaveznost zakona za organe izvršne vlasti može proisticati samo iz naredjenja šefa te vlasti, a ne iz naredjenja zakonodavne vlasti; naredjenja, koje se nalazi već u samome zakonu. Carré Malberg kaže opravdano za ovu teoriju: »Toj dokrini ima se primijetiti, da se ona zasniva na brkanju izvršne moći sa izvršnim postupkom. Istina je, zaista, da je dužnost egzekutive, da se služi tim postupkom i da primijeni sredstva za prisilu, i baš zato i pripada šefu egzekutive da izdaje u tome cilju potrebna naredjenja nadležnim organima; ali, tu se radi samo o izvršnom postupku, a ne o izvršnoj moći u pravom smislu riječi, koja proističe od jedne volje, koja je viša od volje pretsjednika i koja je vezana zakonskim propisima, koje su skupštine donijele.«[13]) Carré de Malberg ima ovdje u vidu specijalno francusku republikansku formu vlade, gdje zakone donose zakonodavne skupštine same, a da nije potrebna i privola šefa države; dakle gdje šef države, pretsjednik republike, nema pravo zakonodavne sankcije. Ali, ovo što je on tu rekao važi isto tako i za državu, u kojoj njen šef ima pravo zakonodavne sankcije; dakle u kojoj je za donašanje zakona potrebna, pokraj privole parlamenta, još i njegova privola. U takvoj državi, kada šef daje svoju sankciju zakonskom prijedlogu, koji je izglasao parlamenat, on djeluje kao zakonodavni organ. Zakon tu dobija obaveznu ili izvršnu moć nakon sankcije, tako da ta moć proističe ujedno i iz odluke parlamenta, kojom je on zakon prihvatio, i iz sankcije šefa države. Kada, iza toga, šef države donosi akt promulgacije, on više ne djeluje kao organ zakonodavne vlasti. On ne daje tom prilikom zakonu obaveznu ili izvršnu moć, pošto je zakon tu moć stekao već ranije.

Ako bi se prihvatilo stanovište, po kome je akt promulgacije potreban zakonu za njegovu perfektnost, onda bi, na osnovu istog umovanja, trebalo doći do istoga zaključka i u pogledu akta publikacije i reći, da je i on potreban za perfektnost zakona. Akt publikacije je, za razliku od akta promulgacije, materijalni akt, i on se sastoji u obnarodovanju zakona, u obavještavanju gradjana o njegovome sadržaju. Publikacija se vrši nakon donašanja akta promulgacije; naime, šef države donosi prvo akt promulgacije, a zatim se vrši obnarodovanje zakona. U stvari, obnaroduje se akt promulgacije, koji sadržava pokraj konstatacije, da su zakon prihvatili svi zakonodavni organi, još i tekst čitavoga zakona. Obično, akt promulgacije sadrži jaš i naredjenje šefa države, upućeno svim gradjanima i svim državnim organima, da se zakonu pokoravaju odnosno da po njemu postupaju. Medjutim, ovo naredjenje u

12) Carré de Malberg, op. cit., I, 1920, str. 419.
13) op cit., I, 1920, str. 417—418.

Digitized by Google

aktu promulgacije nije neophodno. To zato, što ono proizlazi već iz samoga zakona. Ako akt promulgacije ne bi sadržavao to naredjenje, to još ne znači, da u tome slučaju zakon ne bi bio obavezan za gradjane i za državne organe. On bi, naprotiv, bio obavezan i bez toga naredjenja, a na osnovu naredjenja, koje proizladi iz samoga zakona, koje dolazi od volje zakonodavne vlasti. Ali, sa primjenjivanjem zakona ne počinje se prije nego što je izvršeno obnarodovanje; najčešće sa tim se primjenjivanjem počinje tek pošto je protekao izvjestan rok nakon što je obnarodovanje izvršeno. Tako se i po našem Ustavu (čl. 66.) sa primjenjivanjem zakona počinje — u koliko sam zakon nije drukčije odredio — tek pošto je protekao rok od 15 dana nakon njegovog obnarodovanja u »Službenim Novinama«. I onda, pošto je za primjenjivanje zakona potrebna ne samo promulgacija, već i obnarodovanje, ako bi se stalo na stanovište, da je za perfektnost zakona, za njegovu izvrćnu moć potrebna promulgacija, moralo bi se iz istih razloga reći, da je za tu perfeknost odnosno za tu izvrćnu moć potrebno i obnarodovanje. Samo, onda bi se došlo do neprihvatljivoga posljetka: da, u krajnjoj analizi, zakon dobija svoju obaveznu moć od jednog materijalnog, a ne pravnog akta. Moramo priznati, da su do tog zaključka i došli neki pravni pisci, koji su u pogledu akta promulgacije stali na stanovište, da je on uslov za perfektnost zakona.[14])

Mi se ne bi mogli složiti sa mišljenjem, da zakon stiče obaveznu moć na osnovu akta promulgacije; još manje sa mišljenjem, da ju stiče na osnovu akta obnarodovanja. Tu moć zakon je stekao i prije obnarodovanja i prije promulgacije; ona proizlazi iz naredjenja zakonodavnih organa, a koje naredjenje oni izdaju kada zakon prihvaćaju. Kada zakonodavni organi donose zakon, oni ujedno i odredjuju sadržaj zakona i izdaju naredjenje za pokoravanje zakonu. Prema tome, ono naredjenje, koje daje zakonu obaveznu ili izvršnu snagu, dolazi isključivo od strane zakonodavnih organa. Ako je ovo tačno, onda se logično mora zaključiti: da se zakon izvršuje ne na osnovu naredjenja šefa izvršne vlasti, koje bi bilo izraženo u aktu promulgacije, već na osnovu naredjenja zakonodavnih organa, koje su oni izdali, kada su zakon prihvatili. Zato Carré de Malberg kaže opravdano za francusko javno pravo[15]): »Ne može se reći, da vlastita moć zakona — bilo kojim se imenom ona nazvala, obaveznom ili izvršnom — proizlazi iz volje ili iz naredjenja egzekutive: zakonodavni nalog dolazi jedino od skupštinâ; on se nalazi u prihvaćanju zakona od njihove strane. Tako, promulgacija nije akt pravnoga naredjivanja, jer volja skupštinâ ima sama za sebe potpunu i dovoljnu moć; ... nije potrebno da pretsjednik »naredi da se zakon izvršuje«: naredba za izvršenje tijesno je vezana za sam zakon, ona proističe iz vlastite moći zakona. Prilikom njegovog izvršivanja, zakon se izvršuje na osnovu volje skupštinâ, a ne na osnovu volje egzekutive«.

14) Tako n. pr. Slobodan Jovanović, O Državi, str. 206, vidi prednji citat; — Laband, op. cit., franc. izd., II, str. 273; — Jellinek, op. cit., str. 321.

15) op. cit., I, 1920, str. 413—414.

Digitized by Google

Ako zakon dobija obaveznu ili izvršnu moć na osnovu naredjenja zakonodavnih organa, koje oni izdaju prilikom njegovog prihvaćanja, onda aktom promulgacije zakon ne dobija u istini nikakvu novu moć, koju on nije imao prije donašanja toga akta. Izvršna vlast pozvata je, da zakone izvršuje, a ne da im daje obaveznu ili izvršnu moć. Tako se kod donašanja zakona dogadja ono isto, što se dogadja i kod donašanja sudske presude: kada sud donese presudu, obavezna moć presude nalazi se u samoj presudi. Nikakva druga vlast nije pozvata, da presudi dâ tu moć. Isto tako i zakon, pošto su ga prihvatili zakonodavni organi, sadržava u sebi obaveznu moć; nije pozvata neka druga vlast, da mu tu moć dodjeljuje.

I zato akt promulgacije nije akt zakonodavne prirode, i šef države, donašajući taj akt, ne sudjeluje u vršenju zakanodavne funkcije. Po tome se promulgaciija i razlikuje od sankcije: Ako Ustav daje šefu države i pravo sankcije, onda je on zakonodavni organ kao i skupštine, i za donašanje zakona njegova privola je potrebna isto tako kao i privola skupštinâ. Zato šef države, kada sankcioniše zakon, sudjeluje u vršenju zakonodavne funkcije, i njegov akt sankcije jest akt zakonodavne prirode, baš isto tako kao i prihvaćanje zakona od strane zakonodavnih skupština. Promulgacija, medjutim, pretpostavlja, da je zakonodavni posao dovršen. Zakon sa svojom obaveznom snagom već postoji. I onda je razumljivo, da promulgacija nema značaj zakonodavnog akta, i da šef egzekutive, donašajući akt promulgacije, ne vrši zakonodavnu funkciju.

Ali, ako promulgacija nije zakonodavni akt, pitanje se postavlja: kakav je to akt, odnosno kakve je on prirode? Iz svega onoga, što smo do sada rekli, proizlazi, da je promulgacija akt, kojim se samo konstatuje i potvrdjuje postojanje jednoga zakona, koji su donijeli zakonodavni ograni na način, koji je odredjen postojećim propisima. Bez akta promulgacije zakon se ne može izvršivati i zato se kaže, da je promulgacija uslov, koji mora biti ispunjen, da se može početi sa izvršivanjem zakona. I u tom smislu, ali samo u tom smislu, moglo bi se reći, da akt promulgacije čini zakon izvršnim. Isto bi se to onda moglo reći, ali opet samo u istom smislu, da i akt onbarodovanja čini zakon izvršnim. Ona konstatacija odnosno ono potvrdjivanje u pogledu postojanja zakona, a koje sadrži akt promulgacije, je već jedna radnja izvršne prirode prema zakonu, i zato je promulgacija izvršni akt. To je prvi izvršni akt, koji se donosi nakon toga, što je dovršena zakonodavna radnja. To je prvi akt, kojim se zakon stavlja u izvršenje[16]) Carré de Mal-

[16]) Tako: Carré de Malberg: op. cit., I, 1920, str. 410 i d.; — Barthelemy:Duez: Traite élémentaire de droit constitutionnel, 1926, str. 569 i d.; — M. Hauriou: Précis de droit constitutionnel, 1929, str. 437 i d.; — G. Jèze: La promulgation des lois, u Revue du droit public, 1918, str. 378 i d.; — C. Beudant: Cours de droit civil français; Introduction. Explication du titre préliminaire du Code civil. 1896, n⁰ 80; — Jaroslav Krejci: Promulgacija zakona, njen odnos sa sankcijom, vetom, publikacijom i kontrolom zakona od strane sudije, na češkom, Prag 1926; v. opširan prikaz: Revue du droit public, 1929, str. 164 i d; v. takodjer Pitamic: Država, 1927, str. 251.

Digitized by Google

berg je naročito zapazio i istakao kontradikciju, u koju pada Ducrocq kada se dotiče pravnoga značaja akta promulgacije.[17] Naime, ovaj autor prvo kaže[18]), da je promulgacija »naredjenje za izvršenje zakona« i da »zakon stiče tek preko promulgacije prisilnu moć«; a na drugom mjestu opet kaže, da je promulgacija samo »prvi akt izvršenja zakona«. Tako, dok on s jedne strane smatra, da je promulgacija izvršni akt, s druge strane tvrdi, da promulgacija sadržava naredjenje, koje daje zakonu obaveznu moć. Medjutim, ako se uzme, da promulgacija sadržava naredjenje, koje daje zakonu obaveznu moć, akt promulgacije ne može se smatrati izvršnim, već zakonodavnim aktom. Od dvoje jedno: ili promulgacija daje zakonu obaveznu moć, i onda je ona zakonodavni akt, pošto tek ona dovršuje zakon; ili promulgacija ne daje zakonu obaveznu moć, pošto je on tu moć stekao već ranije, na osnovu naredjenja zakonodavnih organa, i onda ona nije zakonodavni, već izvršni akt.

Protiv stanovišta, po kome je promulgacija izvršni akt, a ne zakonodavni, primjećuju neki, da se promulgacija ne može smatrati izvršnim aktom, pošto se aktom promulgacije ne primjenjuju odredbe zakona, koji se promulgira.[19]) Na prvi pogled, ovaj bi prigovor mogao izgledati opravdanim, jer zaista aktom promulgacije zakon se ne primjenjuje na konkretni slučaj. Medjutim, i mimo toga akt promulgacije može se smatrati izvršnim aktom, i to kako s obzirom na zakon, koji se promulgira, tako i s obzirom na onaj propis, koji iziskuje promulgaciju, a koji se obično nalazi u Ustavu. On je izvršni akt prije svega s obzirom na zakon, koji se promulgira, i ako se promulgacijom taj zakon ne primjenjuje na konkretni slučaj; jer, izvršnim aktom treba smatrati ne samo onaj akt, kojim se zakonski propis primjenjuje na konkretni slučaj, nego takodjer i svaki onaj akt, koji se donosi sa ciljem, da se osigura primjenjivanje zakona, pod uslovom, da on ne sadrži opće propise. A ovo je baš slučaj sa aktom promclgacije: on ne sadržava opće propise, a cilj mu je, da se osigura primjenjivanje zakona. Carré de Malberg smatra i uredbu, koju upravna vlast izdaje radi primjene zakona, izvršnim aktom, pošto i ona ima za cilj, da se osigura izvršivanje zakona. Medjutim, mi ovu uredbu ne možemo uvrstiti u izvršne akte, i ako ona ima za cilj, da osigura izvršivanje zakona, pošto ona sadržava opće propise. Promulgacija medjutim ne sadržava opće propise; a kako je njen cilj, da osigura izvršivanje zakona, to nju treba smatrati izvršnim aktom. Ali, promulgaciju treba smatrati izvršnim aktom — rekli smo — i s obzirom na onaj ustavni propis, koji nju iziskuje. Šef izvršne vlasti, donašajući akt promulgacije, izvršuje i taj ustavni propis. Ova konstatacija važna je i od naročitoga je interesa — kao što ćemo vidjeti kasnije — u pogledu odredjivanj prava, koja šefu izvršne vlasti pripadaju, kada donosi akt promulgacije.

Ranije smo rekli, da zakon postaje perfektnim, kada ga po po-

17) op. cit., I, 1920, str. 423, beleška 20.
18) Cours de droit administratif, 7 izd., I, str. 68.
19) v. Duguit: op. cit., IV, 1924, str. 626.

Digitized by Google

stojećim propisima prihvate zakonodavni organi; da on toga momenta dobija obaveznu ili izvršnu moć. Pitanje bi se onda moglo postaviti: čemu služi promulgacija, kada zakon ima tu moć i bez nje? Odgovor na ovo pitanjie dobija se odmah, čim se pogleda u sadržaj akta promulgacije. U tome aktu šef izvršne vlasti konstatuje ove stvari: da su zakonodavni organi donijeli saglasno, odnosno u smislu ustavnih propisa, zakon koji se promulgira, i da je u aktu promulgacije navedeni zakovnski tekst baš onaj, o kome su se zakonodavni organi saglasili. Najčešće, u aktu promulgacije nalazi se i naredjenje šefa izvršne vlasti, upućeno gradjanima i državnim organima, da se promulgirani zakon poštuje odnosno primjenjuje. Ali smo već rekli, da ovo naredjenje u aktu promulgacije nije neophodno. Možemo čak reći, da je ono i suvišno, pošto to naredjenje sadrži sam zakon. Samo, ako akt promulgacije sadrži jedino spomenutu konstataciju odnosno afirmaciju, moglo bi se pomisliti, da je akt promulgacije suvišan i da bi onda bilo dovoljno samo obnarodovanje zakona.

Medjutim, promulgacija kao odvojena radnja potrebna je, jer ciljevi promulgacije i publikacije nisu isti. Cilj je promulgacije, da se, nakon donašnja zakona od strane zakonodavnih organa potvrdi jednim formalnim aktom postojanje i formalna ispravnost zakona. Tako je promulgacija jedna potreba, koja proizlazi iz same prirode stvari. Da je to tako, opaža se najbolje po tome, što se potreba promulgacije javlja ne samo onda, kada su u pitanju zakoni, već i onda, kada su u pitanju Ustavi i ustavne izmjene. Kako u nauci, tako i u praksi prevladjuje stanovište, po kome je promulgacija ustavnih izmjena potrebna čak i onda, kada Ustav to izričito ne propisuje. U prilog ovome stanovištu navodi se činjenica, da Ustavi obično propisuju potrebu svoje promulgacije. I onda se iz toga logično izvodi, da je promulgacija potrebna isto tako i za ustavne izmjene. Prema tome — da ponovimo — promulgaciju zakona iziskuje sama priroda stvari. Potrebno je, da se jednim formalnim aktom potvrdi, da zakon u istini postoji i da je donijet onako, kako to odredjuju postojeći propisi. Što se tiče akta publikacije, on ima sasvim drugi cilj: da zakon stavi gradjanima do znanja.

Skoro u svim državama donašanje akta promulgacije povjereno je šefu države. Pitanje bi se moglo postaviti: da li bi bilo bolje povjeriti ovu funkciju nekom drugom državnom organu? Neki pravni pisci misle, da donašanje akta promulgacije ne bi trebalo povjeriti šefu države, i da bi za autentičnost zakona bili dovoljni potpisi, koji se nalaze na primjerku zakona, koji parlamenat dostavlja vladi. Ovo bi onda značilo povjeriti donašanje akta promulgacije pretsjednicima zakonodavnih skupština. Primjenu ovoga sistema nalazimo u Švajcarskoj, gdje zakonodavne skupštine dostavljaju vladi izvornik zakona, koji potpisuju njihovi predsjednici i sekretari.[20]) Švajcarski autori kažu, da ovo dostavljanje zakona vladi od strane zakonodavnih skupština čini promulgaciju, a o publikaciji ima da se postara vlada.[21]) Isti slučaj nala-

[20]) Čl. 32. Zakona o formi promulgacije i publikacije zakonâ od 9. listopada 1902.

[21]) Schallenberger: Das Bundesstaatsrecht der Schweiz, str. 247.

Digitized by Google

zimo i u Estonskoj, gdje promulgacija zakona takodjer nije povjerena šefu države, već zakonodavnoj skupštini, odnosno njenomu pretsjedniku. Član 53. estonskog Ustava od 1920. propisuje: »Pretsjedništvo Narodne skupštine nadležno je, da promulgira zakone, koje je ova izglasala«.

Medjutim, izgleda prirodnije, da se promulgacija zakona povjeri šefu države, a ne samim zakonodavnim skupštinama odnosno njihovim predsjednicima. I to naročito onda, ako zakone donose same zakonodavne skupštine bez sudjelovanja šefa države, kako je to u republikama. Prirodnije je tu, da se potvrdjivanje postojanja zakona povjeri organu, koji nije sudjelovao u samom donašanju zakona. U protivnom slučaju, t. j. ako bi se ova funkcija povjerila skupštinama odnosno njihovim pretsjednicima, ona ne bi bila od velike koristi. To zato, što se prilikom donašanja akta promulgacije ima da ispita, da li su skupštine donijele zakon na redovan način. Od kakve bi onda vrijednosti bilo ovo ispitivanje, ako bi ga vršile skupštine preko svojih pretsjednika.

To je što se tiče slučaja, kada zakone donose same zakonodavne skupštine bez sudjelovanja šefa države, t. j. kada šefu države ne pripada pravo zakonodavne sankcije. Što se tiče slučaja, kada šefu države ovo pravo pripada, što je normalno u monarkijama, ovo pitanje nije od tolike važnosti. To zato, što sankcija dolazi iza prihvaćanja zakona u skupštinama, a prije donašanja akta promulgacije, tako da je šef države već tom prilikom, t. j. prije davanja svoje sankcije, u mogućnosti da ispita formalnu ispravnost zakona. Smatramo medjutim, da bi donašanje akta promulgacije i u ovome slučaju trebalo povjeriti šefu države. To prije svega uslijed materijalnoga značaja akta promulgacije: Rekli smo, da je on po svom materijalnom značaju izvršni akt; logičnije nam zato izgleda, da se njegovo donašanje povjer šefu države, koji nije samo zakonodavni organ, već i šef izvršne vlasti. Ali, za ovakovo rješenje postoji i jedan drugi razlog i on leži u samom cilju akta promulgacije. Znamo, da je njegov cilj, da se konstatuje i potvrdi postojanje zakona. Ali, konstatovanje i potvrdjivanje postojanja zakona moguće je tek onda, pošto se prethodno ispita, da li su zakon prihvatili svi zakonodavni organi i da li su ga oni prihvatili na način i po postupku, koji su za to propisani. A ovo se odnosi naročito na prihvaćanje zakona od strane zakondavnih skupština, t. j. na ispitivanje, da li su one prihvatile zakon na način i po postupku, koji su za to propisani. Zato je eto bolje, da se i u ovom slučaju donašanje akta promulgacije povjeri šefu države.

(Nastavit će se)

Digitized by Google

Zakon o dužnosti jamstva željeznice i potreba njegove preinake

Napisao K o l a r G j u r o, šef prav. odsjeka direkcije drž. željeznice u Zagrebu

(Svršetak)

Donošenje odredbe u § 5. hrvatskoga zakona, da sudac ustanovljuje otštetnu svotu po svojem slobodnom razboru, motivirala je vlada nuždom »da je iznos štete po postojećim postupovnim propisima ne samo mučno, već dapače često i nemoguće dokazati.«[23]) Ta odredba o slobodnom razboru, dotično »po svome nahodjenju« po srpskomu zakonu, postaje nepotrebna s obzirom na odredbu u § 368. novog gradj. par. postupnika.

Koliko će biti potrebno izmijeniti ostale odredbe u spomenutim §§ 5. i 6. hrvatskog, odnosno čl. 6. srpskog zakona, zavisi o odredbama u gradjanskom zakonu, koji će se donijeti.

Naročito je potrebno osvrtanje na odredbu u § 6. hrv. zakona, kao i čl. 6. srpskog zakona, da je pothvatništvo ovlašteno tražiti obustavu ili sniženje, a oštećenik povišenje ili ponovno stavljanje u tečaj obustavljene pravomoćno presudjene rente. Potrebno je naročito osvrtanje na tu odredbu, jer ni u njoj, ni u hrvatskom, ni u austrijskom par. postupniku, ni u par. postupniku od 13. srpnja 1929. (Služb. Nov. br. 179 od 8. VIII. 1929.) nema odredbe, kako će se vršiti to pravo.

Poznato je temeljno načelo materijalno pravne snage presuda. Spomenutom se odredbom napušta to načelo.

Austrijsko pravo, uz koje se prislanja par. postupnik od 13. srpnja 1929., dopušta preinaku pravomoćne presude samo na osnovi tužbe zbog ništavosti ili na osnovi tužbe za obnovljenje (§§ 529.—547. austr. gr. p. p., §§ 623.—640. novoga gr. p. p.).

Što se tiče plaćanja novčane rente zbog lišenja života ili tjelesne povrede, predvidjeno je u § 503. novoga gr. p. p. (§ 407. austr. gr. p. p.) samo to, da se tužbom može zahtijevati povećanje one sigurnosti za buduća plaćanja, koja je sigurnost bila presudom naložena osudjenome. Ti propisi ne dopuštaju izmjenu presude, što se tiče visine novčane rente, nego samo, što se tiče sigurnosti za buduća plaćanja.

Slična je odredba u § 7. njemačkoga zakona o dužnosti jamstva željeznice.

Po novom par. postupniku može dakle preinaka pravomoćno presudjene rente nastupiti samo povodom uvažene tužbe zbog ništavosti ili tužbe za obnovljenje. Uvjeti za te tužbe sasvim su drugi, nego uvjeti za sredstvo, kojim će se ostvariti zahtjev po § 6. zakona uzeti u obzir ni jedan, a od vosti spomenutih u parničnom postupniku ne može se pri isporedjivanju sa uvjetima za ostvarenje zahtjeva po § 6. zakona uzeti u obzir ni jedan, a od uvjeta za tužbu za obnovljenje samo nove činjenice ili nadjena dokazna sredstva. Ako se tužba za obnovljenje zbog novih činjenica ili nadjenih dokaznih sredstava isporedi sa zahtjevom po § 6. zakona, koji se može postaviti samo radi bitno promijenjenih okolnosti, onda se vidi razlika

[23]) Saborski dnevnik za god. 1875.—1878., LXXIII. saborska sjednica od 3. IX. 1877.

Digitized by Google

u tome, što se prvima dokazuje, da nisu bile ispravne pretpostavke za donesenu pravomoćnu presudu. Drugima, bitno promijenjenim okolnostima, naprotiv, ne dokazuje se, da nisu bile ispravne pretpostavke za donesenu presudu. U vrijeme, kada je ona donesena, bile su pretpostavke valjane. Ako pako nisu bile valjane poradi netačnoga prikazivanja stranaka, koje ne odgovara tadašnjem činjeničnom stanju ili budućim prilikama, onda se zahtjev po §-u 6. ne može naknadno postaviti na osnovi pravoga stanja stvari, koji je ostao neizmijenjen. Promjena bitnih okolnosti mora da je naknadno nastupila.

Pored ove razlike izmedju tužbe za obnovljenje i zahtjeva po §-u 6. zakona, bitna je razlika izmedju njih i u tome, što je tužba za obnovljenje vezana za prekluzivni rok, kojemu zahtjev po § 6. nije podvržen. Dvojbeno je, da li uopće zastaruje taj zahtjev. Svakako se pod zastaru spomenutu u §-u 9. hrvatskoga odnosno čl. 7. srpskoga zakona ne može svrstati zastara ovoga zahtjeva, jer je u tima propisima odredjeno, da tražbine radi oštete zastaruju za 3 odnosno 2 godine od dana nezgode, a bitna promjena okolnosti mora nastupiti naknadno.

Iz napomenutih razlika se vidi, da zahtjev dopušten po §-u 6. hrv. i čl. 6. srpskoga zakona nema ništa zajedničkoga sa tužbom za obnovljenje, nego da je on zahtjev naročite vrste. Od te se odredbe ne može otstupiti, jer bi tada, kako je razloženo u manama austrijskoga zakona o dužnosti jamstva željeznice, pothvatništvo bilo u lošijem položaju od povrijedjenog lica.

Ni u §-u 6. hrv. dotično čl. 6. srps. zakona, ni u hrvatskom, ni u austrijskom, ni u novom par. postupniku nije propisan način, na koji će se ostvariti takov zahtjev.

Odredba u §-u 6. hrv. i čl. 6. srps. zakona donesena je na osnovi prvobitne odredbe u 2. rastavku §-a 7. njemačkog zakona, koja je postala zališna po donošenju novele uz njemački gradjanski parnični postupnik od 17. svibnja 1898., te je za to ukinuta čl. 42. zakona o uvadjanju gradjanskog zakona.[24]) Tom novom odredbom u §-u 323. njemačkoga parničnog postupnika je odredjeno, da će se tužbom moći tražiti odgovarajuća preinaka presude, ako je u slučaju presudjenih povratnih činitbi, koje će u buduće dospijevati, nastupila bitna izmjena onih prilika, koje su bile odlučne za sudjenje na vršenje činitbi, za njihovu visinu i trajanje. U toj je odredbi rečeno i to, da se osuda smije izmijeniti samo za vrijeme iza predane tužbe.[25]) Ovakva se tužba u Njemačkoj naziva Umwandlungsklage.

[24]) Dr Schigsohn, str. 294.

[25]) § 323. njemačkoga gradjanskog parničnog postupnika glasi:

Tritt im Falle der Verurteilung zu künftig fällig werdenden wiederkehrenden Leistungen eine wesentliche Änderung derjenigen Verhältnisse ein, welche für die Verurteilung zur Entrichtung der Leistungen, für die Bestimmung der Höhe der Leistungen oder der Dauer ihrer Entrichtung massgebend waren, so ist jeder Teil berechtigt, im Wege der Klage eine entsprechende Abänderung des Urteils zu verlangen.

Die Klage ist nur insoweit zulässig, als die Gründe, auf welche sie gestützt wird, erst nach dem Schlusse der mündlichen Verhandlung, in der eine Erweiterung des Klagantrags oder die Geltendmachung von Einwendungen spätestens hätte erfolgen müssen, entstanden sind und durch Einspruch nicht mehr geltend gemacht werden können.

Die Änderung des Urteils darf nur für die Zeit nach Erhebung der Klage erfolgen.

Digitized by Google

Potrebno je, da se sličnom odredbom o tužbi na preinaku osude u ovdašnjem pravu propiše način, na koji će se ostvariti zahtjev spomenut u §-u 6. hrv. i čl. 6. srps. zakona, kao i uvjeti za njezino dopuštanje, jer bez takve odredbe ostaje praznina u pravu.

Ma da ne spada medju mane zakona, ipak neka bude ovdje napomenuto, da se o odredbu »ocjene dotičnih okolnosti« često griješi bespotrebnim prepuštanjem vještacima, da oni procijene količinu štete. Samo izuzetno može biti dopušten ovakav dokaz, n. pr. kada po trgovačkim knjigama treba ustanoviti trgovčevu dosadašnju zaradu, ili kada je inače nemoguće ustanoviti količinu imovinske štete. Ovakav dokaz ne će biti potreban naročito ondje, gdje se mišljenje vještaka osniva samo na nagadjanu, premda se drugima dokazima može ustanoviti količina imovinske štete.

Za ustanovljenje imovinske štete i njezine količine nastale od umanjene privredne sposobnosti odlučna su načela, koja slijede:

Kod tjelesno povrijedjenoga lica količina se štete sastoji u diferenciji izmedju onoga prihoda, koji bi ozlijedjeni od svoje privredne sposobnosti imao bez ozljede, i onoga prihoda, koji na osnovi umanjene privredne sposobnosti, prikladno iskorišćene, ima sada ili će imati u buduće. Zato ne dostaje samo liječničko mišljene o postotku smanjene radne sposobnosti, nego treba još ustanoviti, da je baš taj smanjeni postotak radne sposobnosti razlog smanjenoj zaradi. Za to nema imovinske štete, ako se ozlijedjeno lice svojom radnom sposobnosti koristi na dosadašnji način, ili ako se ni prije nanesene ozljede nije njome koristilo (n. pr. ako je živjelo od rente), osim ako nastupe takve prilike, da bi se ipak njome koristilo, kada mu ne bi bila nanesena ozljeda, ili napokon ako je upotrebljavalo svoju radnu snagu, no ne za svoju korist, nego za korist drugoga (n. pr. udata žena). Isto tako nema imovinske štete, ako bi oštećenik poradi staračke slabosti manje ili nikako zaradjivao. Njemačka praksa stalno uvažava starenje i ograničuje rentu vremenski do stanovite dobi i bez naročite zakonske odredbe.[26]) Samo se ona šteta naknadjuje, koja je u uzročnoj vezi s dogodjajem.

Kada nastupi smrt, onda za odmjerenje rente udovici služi drugo mjerilo, nego za odmjerenje rente djeci pokojnika.

Udovičin se odštetni zahtjev prosudjuje po propisu u §§ 91. i 92. o. g. z. Udovici se mora naknaditi ona šteta, koju trpi gubitkom prava na izdržavanje. Uvjet njezinom potraživanju nije oskudica, niti činjenica, da je otpala muževljeva privredna snaga. Kao šteta dolazi u obzir onaj dio muževljevih prihoda, koji je po svome položaju, imovini i privrednoj sposobnosti bio dužan potrošiti na ženu. U ime naknade štete može žena od pothvatništva tražiti samo ono, što je smjela tražiti od svoga živoga muža. Pri tome treba uvažiti, koliko je njezin miraz služio za podmirenje njezinih potreba, da li je ona radila u kućanstvu ili radnji muževljevoj i koliko ona ima koristi od toga ,što je smrću muževljevom postala slobodna njezina radna snaga trošena u braku i što se muževljevom smrću domogla sredstava

Die vorstehenden Bestimmungen finden entsprechende Anwendung auf die Schuldtitel des § 794 Nr. 1 und 5, soweit darin Leistungen der im Abs. 1 bezeichneten Art übernommen worden sind.

[26]) Dr. Seligsohn, str. 252.

Digitized by Google

za podmirivanje svoga izdržavanja iz prihoda imetka, pripaloga joj na raspolaganje. Ako je udovica iz ostavštine pokojnika dobila toliko, da se time potpuno podmiruju troškovi onoga izdržavanja, koje joj pripada, onda se ne može za potkrepu svoga otštetnoga zahtjeva pozvati na dalje vrelo prihoda, koje je poginuli imao još preko toga, a prestali su njegovom smrću.[27])

Uvjet djetetovom otštetnom zahtjevu je oskudnost, budući da se po §-u 150. o. g. z. troškovi za djetetovo izdržavanje i odgajanje u prvom redu namiruju iz djetetove imovine. Za to ovlaštenik mora dokazati, da ni njegova imovina, ni njegova radna snaga, koju treba iskoristiti prema svome staležu, ne mogu namaknuti potrebnu mjeru izdržavanja.

Količina izdržavanja odredjuje se po staležu oskudnoga (§ 148. ogz.).

Prema spomenutome, dijete nema prava na otštetu, u koliko ima sredstava za izdržavanje po svome staležu. Svejedno je, odakle ih dobiva; da li iz svoje imovine ili vlastitom privredom ili iz imovine, koju je naslijedilo od lica obvezanoga na izdržavanje. Naprotiv ne utječe na pravo djetetovo na potraživanje, što dijete izdržava dalje lice samo kao dobrotvor.[28])

5. Praksa je pokazala, da ne valja odredba u §-u 8. hrv. zakona, po kojoj je za tužbu nadležan trgovački sud, u čijem se okolišu slučila nezgoda. Takve odredbe nema ni u njemačkom ni u srpskom zakonu.

Zakon o dužnosti jamstva željeznice udaljuje se od načela u općem gradjanskom zakonu i donosi nove pojmove, a nebrojene kombinacije slučajeva, koje se gotovo nikada ne ponavljaju, čine njegovu primjenu još delikatnijom. Tužbe po zakonu o dužnosti jamstva željeznice nisu svagdašnje, a poradi odredbe o nadležnosti onoga trgovačkoga suda, u čijem se području zbio dogadjaj (u hrvatskom se zakonu riječ »nezgodu«, po njemačkom uzoru, zaboravilo zamijeniti s riječi »dogadjaj«), postaju još rjedje za pojedine sudove, koju rijetkost uvećava činjenica, da u području banskoga stola u Zagrebu ima mnogo kotarskih sudova, koji vrše trgovačku sudbenost. Tako se dogadja, da pojedini sud jedva kroz nekoliko desetaka godina dolazi do mogućnosti primjene spomenutoga zakona, koji sudac tada prvi put čita. Razumljivo je, da će, smetan odredbama općega privatnoga prava o krivici i novim pojmovima unesenima zakonom o dužnosti jamstva željeznice, nesigurno primjenjivati taj zakon, za kojega je razumijevanje potrebna znatna praksa, da rasprava ne će biti valjano provedena, da će se gubiti u neodlučnim pitanjima, da će postupak zapinjati, da će osude bivati ukidane, da će interesenti od toga trpjeti i da će se troškovi gomilati.

Sve se te opasnosti mogu umanjiti usredotočenjem tužbi po zakonu o dužnosti jamstva željeznice po mogućnosti na jednom mjestu, koje bi većom praksom postiglo brže i bolje rješavanje. Danas se specijalizira svaka disciplina, pa ni pravna ne smije zaostati.

Nadležnost trgovačkoga suda ne treba zadržati. Dosta je, da se odredi nadležnost okružnog suda.

Ni odredba, da će se tužbe raspraviti po propisima usmenog postupka, nije dostatna. Po novome parničnom postupniku postaje ta odredba zališna. Potreban je brz postupak. Austrijski je zakon nekada odredjivao sumaran

[27]) Dr. Seligsohn, str. 223.—224.
[28]) Dr. Seligsohn, str. 225.—226

Digitized by Google

postupak.[29]) Odmicanjem vremena nestaje dokaznih sredstava. Zato je u pitanju, nije li predugačak rok zastare tri godine od nezgode. Kada su potraživanja sumnjiva, obično se, da situacija bude mutnija, čeka s tužbom do kraja zastarnoga roka. Njemački i srpski zakon određuju dvogodišnju zastaru. Brzina postupka je potrebna i radi povrijeđenoga lica, koje ostaje bez privrede.

6. U vladinim motivima za osnovu hrvatskoga zakona o dužnosti jamstva željeznice[30]) nije ništa spomenuto o značenju odredbe u § 11.

U LXXX. saborskoj sjednici od 18. rujna 1877. kazao je saborski izvjestilac: »Štete, koje se nanijeti mogu, tiču se ili osobe ili prava ili imetka osobe. Nazočna zakonska osnova odnosi se samo na one štete, koje su počinjene na željeznicama i na nesreće, uslijed kojih bude tko ranjen ili izgubi život. Iz naslova se vidi, da se ovaj zakon dakle proteže samo na te vrste cšteta. Što se tiče ostalih propisa, kojima se ustanovljuje, kako se neka otšteti koja osoba u pravu ili imetku, glede toga kaže zakon u § 11., da dosadanji propisi ostanu netaknuti ovim zakonom.«

Prema tome je prema izvještaju mišljeno u § 11. na štetu u stvarima i pravima. Po smislu te naročite odredbe, kojom se dopušta tužba ex delicto samo za štete u stvarima i pravima, isključena je mogućnost tužbe po odredbama opć. gradj. zakona za naknadu one imovinske štete, koja nastupa od ozlijede ili smrti, i za to se ni iz odredbe u § 8., da je za tužbe, »koje se temelje na ovom zakonu«, nadležan trgovački sud, ne može zaključiti na mogućnost tužbe po odredbama o. g. z., ni ako ju ovlaštenik za spomenutu štetu ne osniva na zakonu o dužnosti jamstva željeznice, nego na opć. gradj. zakonu.

Po propisu u § 11. postaje jasno, da ovlaštenik ne može odabrati, da li će naknadu imovinske štete, nastale tjelesnom povredom ili smrću, naknadu pogrebnih troškova i troškova liječenja tražiti tužbom ex delicto ili tužbom ex lege, nego da ih može tražiti samo tužbom ex lege.

Austrijski zakon o dužnosti jamstva željeznice nema odredbe analogne odredbi u § 11. hrv. zakona. No ni po austrijskom zakonu nije dopušteno pravo izbora tužbe, jer je zakon o dužnosti jamstva željeznice specijalan zakon, kojim se za slučaje u njem spomenute derogiraju opći propisi, koji se na iste slučaje ne mogu primijeniti, jer u specijalnom zakonu nema odredbe, koja bi to dopuštala, kako to dopušta njemački zakon.

Otšteta za štete predvidjene po zakonu o dužnosti jamstva željeznice potražuje se po odredbi zakona bez pitanja krivice, budući da je pravna priroda jamstva željeznice legalna obligacija. Tužba za naknadu štete u stvarima i pravima po glavi tridesetoj o. g. z. može se osnivati samo na krivici, ona je ex delicto. Pitanje je, da li se potraživanje ex lege može spojiti s potraživanjem ex delicto. To će pitanje obično nastupiti, kada je šteta nanesena i u stvarima.

Takva kumulacija nije uvijek dopuštena po austrijskom parničnom postupniku, jer je po njegovom § 227. potrebno, da je za sva potraživanja,

[29]) Po austrijskom postupniku od 1. kolovoza 1895. nema sumarnoga postupka Čl. L zakona od 1. kolovoza 1895., d. z. I. br. 112. o uvodjenju parničkoga postupnika upućuje na odredbe u prvom do petoga dijela parničnog postupnika u onima slučajevima. u kojima je bila propisana primjena sumarnoga postupka.

[30]) LXXIII. saborska sjednica od 3. IX. 1877.

Digitized by Google

ako se ne osnivaju na istom činjeničnom ili pravnom temelju, nadležan parnični sud, u koliko je dopuštena ista vrsta postupka, t. j., da se ne radi o tužbi o smetanju posjeda, mandatnoj, mjeničnoj ili iz upotrebnoga odnosa. U tome propisu nije naročito spomenuta stvarna nadležnost i nadležnost po mjestu. Jedna i druga se razumiju same po sebi. Za tužbu ex lege nadležan je uvijek trgovački sud i to po austrijskom zakonu po izboru tužitelja onaj trgovački sud, u čijem području pothvatništvo ima svoje sjedište, ili onaj, u čijem se području zbio dogodjaj, a za tužbu ex delicto opći. Pored toga vrhovni sud u Beču dopušta komulaciju iz praktičnih razloga, da postupak bude jeftiniji.[31]) Ovakovo se dopuštanje može odnositi samo na one slučajeve, u kojima je nadležnost po mjestu ista za obje vrste potraživanja, no tada nije jednoličan postupak u ovima slučajevima i u onima, u kojima se za oba potraživanja ne poklapa nadležnost po mjestu.

Po hrvatskom parničnom postupniku iz god. 1852. dopuštena je kumulacija, ako više zahtijeva izvire iz jednoga istoga pravnog razloga (§ 11. gr. p. p.). Razlog jamstvu željeznice za štete označene u § 3. zakona o dužnosti jamstva željeznice je zakon, a za štetu u stvarima delikt. Za to je opravdan prigovor, da komulacija nije dopuštena.

Po § 322. parničnoga postupnika od 3. kolovoza 1929. (Služb. Nov. br. 179-LXXV.) kumulacija više zahtijeva, kad se oni ne osnivaju na istom činjeničnom i pravnom temelju, je dopuštena, ako je parnički sud za svaki pojedini zahtjev nadležan stvarno i po mjestu. Zato ni po tome postupniku ne će kumulacija uvijek biti dopuštena iz istih razloga, koji su spomenuti za austrijski parnični postupnik. Pored toga po hrvatskom zakonu o dužnosti jamstva željeznice nema tužitelj prava izbora, da li će tužiti na trgovačkom sudu, u čijem se području nalazi sjedište pothvatništva ili na onom trgovačkom sudu, u čijem se području zbio dogodjaj, prema čemu se nadležnost po mjestu i stvarna katkada ne će poklapati za obje vrste potraživanja.

Za štetu u stvarima moralo bi se dakle gdjekada tužiti odvojeno od tužbe ex delicto. Drugačije je po srpskom zakonu, o čemu je niže riječ.

Rjedje će nastati mogućnost naknade štete za povrijedjeno pravo, za koje je naknada predvidjena u § 1293. o. g. z. U željezničkim nezgodama može nastupiti i takva mogućnost. Primjeri su tjelesno povrijedjena ili usmrćena udata žena i tjelesno povrijedjeni ili usmrćeni zadrugar.

Kad bude tjelesno povrijedjena udata žena, ona ne može tužiti po zakonu o dužnosti jamstva željeznice za štetu, što je trpi poradi oslabljene ili uništene privredne sposobnosti, koliko privredjuje u kućanstvu ili u radnji svoga muža, jer je po smislu § 3. hrvatskoga i čl. 2. srpskoga zakona legitimiran na tužbu samo onaj tjelesno povrijedjeni, koji od tjelesne povrede trpi imovinsku štetu. Tjelesno povrijedjena udata žena redovno ne trpi imovinske štete od oduzete ili umanjene radne sposobnosti, jer je po § 92. o. g. z. ona dužna pomagati muža u kućnim poslovima i u tečenju. Za to, što ona steče ili uštedi u kućanstvu vršenjem poslova mjesto druge radne sile, sve to ne pripada njoj, nego mužu. Jedino onda, kad bi se oduzimanjem njezine radne snage smanjio mužev prihod i od toga bi trpjelo ženino izdržavanje ili kad je po srijedi ugovor o zajednici dobara po § 1233. o. g. z., samo tada bi i žena, koja se bavi kućanstvom ili je zaposlena u radnji muževljevoj bila imovinski oštećena i može tražiti otštetu tužbom ex lege.

31) Wachtel, str. 81.

Digitized by Google

Premda ozljedom žene imovinsku štetu trpi muž, ne može ni on tužiti tužbom ex lege za štetu od umanjene ili uništene privredne sposobnosti, jer je po odredbi u § 3. samo ozlijedjeno lice legitimirano na takvu tužbu.

Po § 11. zakona o dužnosti jamstva željeznice mjerodavni su opći propisi za traženje otštete poradi povrijedjenih prava. Tjelesne povrede ženine priječe muža, da od žene traži vršenje onih dužnosti, na koje mu daje pravo propis u § 92. o. g. z., i za to može muž tužbom ex delicto tražiti otštetu, što je ženinom ozljedom umanjena njezina radna snaga i time s obzirom na § 92. o. g. z. njemu nanesena šteta.

Da li poradi štete nanesene oduzetom radnom snagom ovakovom tužbom može tužiti muž i onda, kad udata žena smrtno strada, zavisi od konkretnoga slučaja. Randa[32]) drži, da je muž (obrtnik) legitimiran na tužbu za štetu nanesenu mu smrću žene, samo ne napominje vrstu tužbe.

Slično je s tjelesno povrijedjenim ili usmrćenim zadrugarom. Zadruga, izuzevši u slučaju smrti troškove za liječenje i pogrebne troškove, ne može tužiti tužbom ex lege, jer ona nije fizičko lice. Po § 3. zakona o dužnosti jamstva željeznice može za štetu od umanjene ili oduzete mogućnosti privredjivanja tužiti samo ozlijedjeno lice, a kada stradali umre, onda za oduzeto pravo alimentacije samo ona lica, koja je pokojnik izdržavao po zakonskoj dužnosti Zadruga ne biva oskrbljivana, nego ona oskrbljuje.

Tjelesno ozlijedjeni zadrugar pravilno ne može za štetu nanesenu mu umanjenom ili uništenom privrednom sposobnosti tužiti po zakonu o dužnosti jamstva željeznice, jer on ne trpi imovinske štete, koliko ono, što privredjuje, po § 20. zadružnoga zakona ne privredjuje za sebe, nego za zadrugu.

Izuzetak je jedino onda, kad bi se oduzetom ili umanjenom mogućnosti privredjivanja ozlijedjenoga zadrugara umanjio prihod zadruge, te bi od toga trpjelo izdržavnje ozlijedjenoga zadrugara, kao i onda, kad zadrugar po § 20. zadružnog zakona za sebe privredjuje dopuštenim posebnim radom, što biva, kada mu gospodar kuće dopusti, da za sebe privredjuje u prosto vrijeme. U takvim je slučajevima zadrugar legitimiran na tužbu ex lege, no ona u potonjem slučaju ne bi imala osobite praktične svrhe, jer njegova lična zarada može biti minimalna, kada je moguća samo u prostom vremenu, noću i praznikom, poradi čega bi se mogla presuditi sasvim neznatna otšteta.

Kao što muž može tužbom ex delicto tražiti naknadu štete, nanesene mu potpunom ili djelomičnom nesposobnošću ženinoga privredjivanja ili njezinom smrću, isto tako može prema prilikama i zadruga tužbom ex delicto tražiti naknadu štete nanesene joj potpunom ili djelomičnom nesposobnošću privredjivanja ili smrću zadrugara.

Sprijeda spomenuto Randino mišljenje spada u područje austrijskoga prava. U austrijskom zakonu nema odredbe slične odredbi u § 11. hrv. zakona, da bi za štetu u stvarima i pravima vrijedili opći propisi, i za to je pitanje, kako će se po austrijskom pravu motivirati ovakvo potraživanje. Austrijskim zakonom uredjena je dužnost otštete samo za imovinsku štetu nastalu od umanjene ili uništene privredne sposobnosti tjelesnom povredom ili smrću, nadalje za troškove za liječenje, pogrebne troškove, bolninu i nagrdjenje. Ostale vrste štete ostale su netaknute austrijskim zakonom o dužnosti jamstva željeznice, koji za štetu u stvarima i pravima nije ni trebao da donese neku odredbu, jer je ona zališna. Samo se po sebi razumije, da od-

[32]) str. 155.

Digitized by Google

redbe opć. gradj. zakona o naknadi štete u stvarima i pravima ostaju netaknute zakonom o dužnosti jamstva željeznice i zato je za ovakve štete dopuštena tužba ex delicto.

Traženje otštete ex lege pored otštete za štetu u stvarima i pravima može biti često. Mogu nastati razne kombinacije naknade štete za umanjenu ili oduzetu privrednu sposobnost ili za troškove liječenja ili za pogrebne troškove, sa štetom u stvarima ili pravima. U takvim slučajevima morale bi se, poradi nemogućnosti kumulacije za to, što se ne podudara nadležnost suda po mjestu za potraživanje ex delicto i potraživanje ex lege, katkada zametnuti dvije parnice na dva razna suda, osim kada bi se ukinula odredba o nadležnosti onoga trgovačkog suda, u području kojega se zbio dogodjaj. Paradoksno je, da bi se za razne štete, istom zgodom istome licu nanesene, moralo tužiti na dvije strane. Nerazborito je to i radi troškova. No dopuštanjem kumulacije tužbe ex delicto sa tužbom ex lege trpjela bi čistoća postupka, da se jamstvo za jedan dio potraživanja prosudjuje bez pitanja krivice, a za jamstvo za drugi dio potraživanja da je uvjet dokaz o krivici. Nadalje bi od dokazivanja krivice trpjela brzina postupka, jer kod tužbe ex lege nije predmet dokaza istovjetan s predmetom dokaza kod tužbe ex delicto. Kod prve je predmet dokaza dogodjaj, šteta i uzročna veza izmedju dogodjaja i štete, a kod druge je predmet dokaza nedopušteno djelo, šteta, uzročna veza izmedju štete i nedopuštenoga djela i krivica oštetioca. Povrh svega toga protivi se pravnoj svijesti, da i pored dokazane krivice u istome procesu jamstvo ostaje ograničeno.

Osim toga, po austrijskom, hrvatskom i madžarskom zakonu o dužnosti jamstva željeznice jamči za štetu samo željeznica, a isključeno je jamstvo onoga fizičnog lica, željezničkoga namještenika, koje je skrivilo štetu. Od takvoga lica samo se željeznica može regresirati za štetu, a zakon oduzima oštećeniku mogućnost tužbe za otštetu u granicama § 3. hrvat. zakona o dužnosti jamstva željeznice protiv takvoga krivca, no dopušta po smislu § 10. hrvat. zakona mogućnost, da se oštećenik kriviènom postupku pridruži kao privatni učesnik. Da li će, pored dokazanoga, čak namjernoga kriviènog djela i ustanovljene štete privatni učesnik biti upućen na gradjansku parnicu protiv pothvatništva, što se tiče štete, predvidjene u § 3., ili će samo za štete u stvarima ili pravima moći krivac biti osudjen, zavisi o značenju odredbe u § 10. hrv. zak. Po stilizaciji toga propisa izgleda, da se on odnosi samo na kriviènu odgovornost, jer je u njemu riječ o »zakonima i propisima, koji se tiču k a z n i zločinstva ili krive nepomnje«, a nema odredbe o gradjanskopravnoj odgovornosti. Kad se tim propisom dovede u vezu odredba u § 1., da je jedino pothvatništvo dužno naknaditi štetu nanesenu krivicom osoba namještenih kod željezničke radnje, onda se dolazi do zaključka, da za štetu nastalu od dogodjaja uzrokovanog kriviènim djelom željezničkog namještenika, jamči jedino pothvatništvo što se protivi sistemu privatnog prava. Krivac, koji se ogriješio o krivični zakon, mora jamčiti i preko granica u § 3., udarenih isključivo za pothvatništvo, on jamči za naknadu svekolike štete, koju dopušta opći gr. z. Za to je u ovoj zališnoj odredbi zališna i riječ »kazni«, a logično se značenje odredbe u § 10. dobiva izbacivanjem spomenute riječi.

Da se potkrijepi isključivo jamstvo željeznice za štetu, nastalu od nanesene tjelesne povrede ili smrti, ne može se pozvati na analogiju iz trans-

Digitized by Google

portnog ugovora. Prevoženje robe vrši se uvijek ugovorom i za to za neizvršenje ugovora može ugovornoj strani odgovarati samo onaj, s kim je ona uglavila ugovor. Jamstvo za tjelesnu povredu ili smrt nastupa i bez ugovora. Za štetu, koju nanese željeznica u stvarima ili pravima bez transportnog ugovora, može se na odgovornost po općim propisima obično pozvati i krivac.

Svi se ti nedostaci ne slažu sa svrhom, za koju je donesen zakon o dužnosti jamstva željeznice. Svrha mu je, da popuni one propise u općem pravu, poradi kojih bi lica oštećena dogodjajem često ostala bez pravne zaštite, a nije mu smjela biti svrha, da ograniči ona prava oštećenikova, koja mu pripadaju po odredbama opć. gradj. zakona, ako se oštećenik hoće da posluži tima odredbama.

Ovi su nedostaci znatno ublaženi u srp. zakonu po smislu odredbe u čl. 8., koja je u cijelosti preuzeta iz prvobitnoga teksta njemačkoga zakona, s jedinom razlikom, da je mjesto riječi »Die Bestimmungen der Landesgesetze« u srpski tekst uvršteno »Propisi gradjanskog zakona«.

Prema motivima uz njemački zakon, trebalo je tim propisom spriječiti, da se s uzročnikom štete, koji kao takov jamči po zemaljskim zakonima, povoljnije postupa nego s pothvatništvom.[33])

Stilizacija srp. zakona nije toliko dostatna, što bi mjesto »izvan slučaja predvidjenih« trebala glasiti »bez obzira na jamstvo osnovano na čl. 1.« Po sadašnjoj stilizaciji izgleda, kao da jamstvo po opć. gradj. zakonu nije dopušteno onda, kada je osnovano po zakonu o dužnosti jamstva željeznice, dakle baš protivno od onoga, što se htjelo kazati. Nema sumnje, da je stilizacija srpskoga zakona išla za tim, da oštećeno lice može i tužbom ex delicto tužiti pothvatništvo za štetu, označenu u čl. 2. srp. zakona, ako se jamstvo pothvatništva može osnovati na propisu u § 1315. o. g. z. (austr.) i da može tužbom ex delicto tužiti i neposrednog krivca. Svrha je ovoj odredbi, da ovlaštenik dodje do otštete ne samo za štetu označenu u čl. 2., nego i za štetu u pravima, za nagrdjenje, za idejnu štetu i za štetu u stvarima.

Ta odredba u srp. zakonu ima daleko veću prednost pred hrvatskim i madjarskim, pa i austrijskim zakonom, jer njome ostaje netaknut sistem privatnog prava do zastare normirane 2. rastavkom § 8.

No i po odredbi u srp. zakonu preostaje dvojba, da li je moguća kumulacija tužbe ex delicto sa tužbom ex lege. Dvojbi bi se moglo stati na put odredbom, da se s tužbom po zakonu o dužnosti jamstva željeznice ne može spojiti potraživanje, koje on ne dopušta, no da se s njime ni za štete, predvidjene u § 3. (dotično čl. 2. po srpskom) ne isključuje jamstvo po krivici, koje će se prosudjivati po općim propisima.

Na osnovi ovakve odredbe ovlaštenik bi mogao svoje pravo tražiti ili tužbom radi nedopuštenoga djela ili tužbom radi neispunjenja prevoznoga ugovora ili tužbom iz zakona.

Ovakvo je stanovište liberalnije od stanovišta po hrv. zakonu, no manje je liberalno od njemačke prakse, koja uz potraživanja iz zakona dopušta i postavljanje potraživanja iz ugovora i nedopuštenog djela. Potonje bi stanovište dobilo izražaja u odredbi: Ovim se zakonom ne isključuje jamstvo po općim propisima, koje će se po njima

[33]) Dr. Seligsohn, str. 327.

Digitized by Google

prosudjivati. Zahtjev po općim propisima može se postaviti uz zahtjev iz zakona.

IV. — Spomenute su već one mane srp. zakona, koje su zajedničke s madž. i hrvat. zakonom. Preostaju još mane u srp. zakonu, koje do sada nisu spomenute.

Nije precizna stilizacija srp. zakona u riječima: »ako pri željezničkom saobraćaju«, koja je slična stilizaciji njem. i madž. zakona. Ovakvom stilizacijom nije dosta naglašena uzročna veza izmedju saobraćaja i tjelesne povrede odnosno smrti, što bi moglo dovoditi do zaključka spomenutog pod 1. točkom u primjedbama o austr. zakonu. U tome je pravcu bolja stilizacija hrvat. zakona, koja riječima »ako se radnjom željeznice« naglašuje spomenutu uzročnu vezu.

Odredba, da u željeznički saobraćaj dolazi i sprema za vozidbu, izgleda zališna. Ako se pod riječi »sprema« razumijeva »spremanje«, onda ovamo ne spadaju završna djela pri prevoženju, koja takodjer potpadaju pod pojam saobraćaja.

Po smislu odredbe u 2. rast. čl. 8. vrijedi dvogodišnja zastara i za slučaj tužbe ex delicto. Ta je odredba preuzeta iz prvobitne odredbe u § 9. njem. zakona. U današnjem je njem. zakonu ispuštena. Nema opravdanoga razloga, da bi nedopušteno djelo pothvatništva, pa čak i nekoga drugoga lica, kada se radi o željezničkoj nezgodi, potpadalo pod kraći rok zastare, nego što je normiran u opć. gradj. zakonu za naknadu štete, nanesene nedopuštenim djelom.

Mora li se platiti i ažijo?

Napisao Kun Ivo dr., odvjetnik u Karlovcu.

U normalnim i sredjenim prilikama prosudjivalo se pitanje načina plaćanja obaveza, glasećih na stranu valutu, prema odnosnim zakonima.

Prema propisu § 40. mjenb. zak., § 23. zakona o čeku, § 987. i 1066. o. g. z. i § 326. trg. zakona imale su se obaveze, glaseće na strani novac, platiti u stranom novcu samo onda, ako je platež izričito ugovorom efektivnom isplatom u stranom novcu. U protivnom slučaju mogla se je obaveza glaseća na strani novac platiti prema zakonskom ili burzovnom tečaju u domaćoj valuti. Ti općeniti propisi važili su bez obzira na to, da li je vjerovnik tuzemac ili inozemac.

Poremećene ekonomske i financijalne prilike, a naročito opasnost, da ekonomska depresija ne bi poremetila i stabilnost valute, te opasnost eventualnoga nepotrebnog iznašanja kapitala izazvali su potrebu promjene navedenih propisa o platežu obaveza, glasećih na strani novac, naročito u pogledu plaćanja prema inostranstvu.

Nas ovdje jedino zanimaju propisi, koji se odnose na plaćanje mjeničnih i ostalih trgovačkih obveza, glasećih na strani novac, prema vjerovniku inostrancu.

U cilju uredjenja toga pitanja izdana su rješenja ministra financija i to rješenje od 28. ožujka 1932. br. 37250, koje ćemo jasnoće radi kasnije

Digitized by Google

zvati »prvo rješenje«, te rješenje od 26. rujna 1932. br. II-115.400, koje ćemo zvati »drugo rješenje«.

Obim tim rješenjima ukinute su ranije zakonske ustanove o plaćanju obaveza, glasećih na efektivni platež stranog novca, bez obzira na to, da li je to obaveza iz ugovora, mjenice, čeka i t. d.

Način plaćanja domaćih obaveza, glasećih na strani novac prema inostranstvu, uredjen je navedenim rješenjima tako, da se platež svih obaveza prema inostranstvu vrši polaganjem odgovarajućeg iznosa dinara kod koje ovlašćene banke na t. zv. privremeno vezani račun.

Medjutim u prvom rješenju nalazio se ovaj propis: »Na ovaj način, a po zakonskom paritetu mogu se isplaćivati i mjenice i to i one, koje su plative u efektivnoj stranoj moneti ili čeku po vidjenju pa i na koje strano mjesto.«

Ako uzmemo u obzir, da se je prema § 40. mjen. zakona, koji prema § 23. ček. zakona važi i za čekove, platež mjenice ili čeka sa napomenom na efektivnu isplatu stranoga novca imao vršiti u stranom novcu i da se je prema istoj ustanovi vrijednost stranoga novca imala računati prema uzansama na mjestu plaćanja, onda dolazimo do zaključka, da je prvim rješenjem derogirana ustanova propisa § 40. mjen. zakona onamo, da se:

1. mjenice glaseće na strani novac usprkos efektivne isplate imadu platiti u dinarima — i

2. da se je vrijednost stranoga novca imala računati prema zakonskom paritetu, a ne prema uzansama na mjestu plateža.

Prema tome za vrijeme važnosti prvoga rješenja važio je kod preračunavanja zakonski kurs.

Iz stilizacije citirane rečenice prvoga rješenja proizlazi, da se je odredba glede plaćanja po zakonskom paritetu odnosila ne samo na plaćanje mjenica nego i svih ostalih mjeničnih obveza. Inače ne bi imalo smisla, da se u toj rečenici navodi riječ »i mjenice«.

Medjutim drugim rješenjem promijenjena je prva točka prvoga rješenja i gore citirani odlomak izostao je iz drugog rješenja.

Prema tome drugo — sada važeće — rješenje odredjuje, da se plaćanje obaveza prema inostranstvu vrši polaganjem odgovarajućeg iznosa dinara na privremeno vezani račun kod koje ovlašćene banke, no nema govora o tome, da se plaćanje vrši prema zakonskom paritetu. Uslijed toga povraćene su ponovno u život odnosne ustanove §-a 40. mjen. zakona o ustanovljenju vrijednosti stranoga novca prema uzansama na mjestu plateža.

Kako je općenito poznato, postoji kod nas običaj, da se kod plaćanja i obračunavanja inostranoga novca putem Narodne banke plaća pored zvaničnog kursa i t. zv. prim (ažijo). Zvanično taj prim ili ažijo nije propisan, a ni visina prima nije za uvijek jednako ustanovljena.

Medjutim je notorno i mora se uzeti kao postojeći običaj, da se prema inostranstvu strani novac obračunava prema zvaničnomu kursu uz dodatak toga prima, čiju visinu Narodna banka od vremena do vremena utvrdjuje. Taj prim ili ažijo znači u stvari postotnu devalvaciju valute. Sada nastaje pitanje, da li se taj postotak oslabljene vrijednosti novca odnosno taj prim ili

Digitized by Google

ažijo i mora platiti, odnosno da li se zahtjev na platež toga ažija može i sudbeno ispravdati.

Pošto u sada važećem drugom rješenju glede računanja vrijednosti stranoga novca nema propisa, da se obračunava prema zakonskom paritetu, to glede računanja vrijednosti važe postojeći posebni propisi.

Kako se kod plaćanja mjenice i čekova, glasećih na strani novac, imade uzeti u obzir na postojeće uzanse t. j. običaj, to je tim drugim rješenjem — a i prema samim propisima § 40. mjen. zakona i 23. zakona o čeku — dana zakonska osnovica postojećemu običaju, po kome se prilikom plaćanja mjenica, glasećih na strani novac, vrijednost stranoga novca obračunava po burzovnom tečaju uz dodatak prima, koji Narodna banka povremeno utvrdjuje.

Prema tome bi to pitanje kod mjeničnih i čekovnih obaveza, glasećih prema inostranstvu, bilo riješeno već samim propisima §-a 40. mjen. zakona i §-om 23. zakona o čeku tim više, što je takav način plaćanja objašnjen kao zakoniti i u smislu raspisa ministra pravde od 8. listopada 1932. br. 101.139.

Kako smo dakle vidjeli, dužnost plaćanja toga prima ili ažija kod mjenice ili čekova izvire iz propisa dotičnoga mjenbenoga i čekovnoga zakona, jer je u njima odredjeno, da su za ustanovljenje vrijednosti stranoga novca mjerodavni običaju postojeći u mjestu plaćanja.

Ali se postavlja i pitanje, da li se na isti način obračunava vrijednost stranoga novca kod trgovačkih obveza prema inostranstvu, dakle i kod kontokorentnih ili inih dugovanja, koja proizlaze iz trgovačkih poslova.

Kako su prema drugomu rješenju vraćeni ponovo u život posebni propisi o računanju vrijednosti stranoga novca iz trgovačkoga zakona, to se imade uzeti u obzir na ove posebne ustanove.

U trgovačkim poslovima mjerodavna je ustanova § 326. trg. zakona, koja navodi, da se vrijednost stranoga novca (u koliko nije posebni tečaj ugovoren) ustanovljuje prema tečaju na dan dospjetka. Izraz »tečaj« ne znači i ne može značiti samo zakonski, formalni tečaj, nego je s tim izrazom zakonodavac htio označiti faktični ekvivalenat dotičnih valuta.

U trgovačkom zakonu (koji nije tako moderan kao mjenični i čekovni zakon), ne nalazi se izričiti propis, da su za plaćanje obaveza, glasećih na strani novac, u pomanjkanju drugih uglavaka mjerodavne uzanse t. j. običaji na mjestu plaćanja, nego se u §-u 326. trg. zakona navodi izraz »tečaj«. Medjutim, kako smo naveli, kod propisa §-a 326. trg. zakona izraz »tečaj« ne znači formalni tečaj.

To se najbolje vidi, ako se usporedi tekst §-a 336. austrijskoga trgovačkog zakona, čiji je prevod naš § 326. trg. zakona. U §-u 336. austr. trg. zakona umjesto izraza »tečaj« stoji riječ »Wert« i odnosni § jasno glasi ovako:

»Ist die im Vertrage bestimmte Münzsorte am Zahlungsorte nicht im Umlaufe oder nur eine Rechungswährung, so kann der Betrag nach dem Werte zur Verfallzeit in der Landesmünze gezahlt werden . . .«

Jasno je dakle, da se kod trgovačkih poslova u pitanju preračunavanja kursa imade uzeti u obzir na vrijednost stranog novca, a ne na formalni tečaj.

Ako se dakle u mjestu plaćanja za strani novac plaća običajno osim zvaničnog tečaja još i kakav dodatak i ako je taj dodatak ustanovljen po

Digitized by Google

Narodnoj banci, (koja je u smislu §-a 9. zakona o izvršenju ugovora Narodne banke i države ovlaštena u cilju očuvanja stabilizacije valute takav dodatak utvrditi), to se prilikom plaćanja obaveza prema inostranstvu, glasećih na strani novac, imade vrijednost stranoga novca obračunati prema faktičnoj vrijednosti, a ne prema formalnomu tečaju.

U ostalom § 326. trg. zakona glasi: »U slučaju dvojbe imade se mjera, teža, mjerilo novčano, vrst novca, računanje vremena i daljina smatrati kao ugovoreno, koje je običajno u mjestu izvršenja«. — Već iz toga slijedi, da se za slučaj dvojbe imade uzeti u obzir na postojeće običaje. Da u toj ustanovi nije navedeno, da se imade uzeti u obzir običaj i za slučaj dvojbe kod računanja u vrijednosti stranoga novca imade se pripisati samo tome, što se u vrijeme izdanja trgovačkoga zakona nije ni moglo predvidjeti, da će jednom postojati razlika izmedju formalnoga i faktičnoga tečaja.

Medjutim iz duha ove ustanove, kao što iz općenitih načela trgovačkoga zakona, po kojima se za slučaj dvojbe imade u prvom redu uzeti u obzir na postojeće trgovačke običaje, a tek u slučaju pomanjkanja takovih običaja na gradjanski zakon (§ 1. trg. zak.), slijedi, da se i u nazočnom pitanju imade uzeti u obzir postojeći običaj, po kojem se osim tečaja plaća i ažijo.

Ako se nadalje uzme u obzir, da je prema prvomu i drugomu rješenju odredjeno, da se plaćanje inostranih obaveza, glasećih na strani novac, vrši polaganjem »odgovarajućeg iznosa dinara na privremeno vezani račun, to je onda jasno, da se i kod svih ostalih trgovačkih obaveza prema inostranstvu, glasećih na strani novac, vrijednost stranoga novca imade računati prema burzovnom tečaju uz dodatak prima, kojega Narodna banka povremeno utvrdi.

Ako bi se stalo na stanovište, da domaći dužnik taj ažijo nije dužan platiti, onda bi vjerovnik bio prikraćen, jer ne bi primio odgovarajući iznos svoje tražbine u dinarima., nego manje.

Odgovarajući iznos znači faktični ekvivalenat, a faktični ekvivalenat znači tečaj + ažijo. — Za naše stanovište govori i ratio legis. Nema doista razloga, da se samo kod mjeničnih obaveza, glasećih na strani novac, mora, prema inostranstvu platiti i ažijo, a na namjenične tražbine ne.

Značaj i kvaliteta mjenične obveze je u biti ista kao i kod svake druge obveze. Tek forma, u kojoj je mjenična obveza zaodjenuta, pruža mjeničnoj tražbini neke prednosti u pogledu cirkulacije i sudbenog istjeranja, no u stvari su i mjenične i nemjenične obaveze jednake.

Pošto su spomenuta rješenja izdana u smislu čl. 9. zakona o odobrenju ugovora izmedju države i Narodne banke za izvršenje zakona o novcu, to su i propisi obih rješenja sankcionirani odredbama zakona o kaznenim sankcijama radi izvršenja spomenutog člana.

Uslijed toga važe oba rješenja i za sudove i prema tome imadu se sudovi u parbenim i vanparbenim poslovima držati ovih rješenja. Ali u koliko dolazi u pitanje potraživanje inostranca iz zemlje, sa kojom naša država imade klirinški sporazum, to glede plaćanja i obračunavanja vrijede posebni propisi odnosnog klirinškog sporazuma, te se spomenuta rješenja ne odnose na takove obaveze. Isto tako se ova rješenja ne odnose na slučajeve, kada je u pitanju tražbina domaćega vjerovnika, glaseća na strani novac.

Digitized by Google

Ocjene i prikazi

STEFANOVIĆ V. JOVAN: Komentar zakona o općem upravnom postupku od 9. studenoga 1930. Izdanje knjižarnice Gece Kona, Beograd 1933., str. 426 velike osmine. Cijena broširanom D 80, u finom platnenom povezu D. 100.

Ovaj tumač, štampan ćirilicom, je prošireno i popunjeno izdanje godine 1931. latinicom u Zagrebu štampanog tumača, spomenutoga zakona od istoga pisca. — Proširenje sastoji se u tome, što se mjesto kratkog uvoda o općim pojmovima i načelima upravnoga prava u vezi s upravnim postupkom prvoga izdanja ovdje donosi opći dio na 106 stranica sa opsežnom literaturom o upravnom postupku iz upravnoga prava onoga, što je u vezi s njime, stranom (njemačkom i francuskom) i našom.

Tu je u I.-om odjeljku iznijet općirnije pojam upravnoga postupka uopće, a općega posebno; o upravnom postupku govori se u vezi s gradjanskim parničkim postupkom, pa se ističu razlike medju njima; isporedjuju se funkcije redovnih sudova i upravnih vlasti u sudjenju; iznosi se historijat upravnoga postupka, a postanak ovoga zakona u nas posebno. Pošto je, kako je poznato, na pravničkom kongresu održanom od 9.—11. rujna 1926. u Ljubljani donijeta rezolucija o prijekoj potrebi ovoga zakona u nas naročito s obzirom na zakon o upravnim sudovima, pisac iznoseći rad kongresa u pomenutom pravcu naročito ističe činjenicu donošenja ovoga zakona kao dokaz utjecaja pravničkih kongresa na zakonodavstvo, a time i važnosti njihovog održavanja.

U II-om odjeljku raspravlja se o pojmu i definiciji upravnih vlasti, njihovom djelokrugu i nadležnosti uopće a s obzirom na redovne sudove posebno. Piscu je praktički najzgodnija definicija upravne vlasti u negativnom pravcu prema zakonodavnoj i redovno-sudskoj, t. j. da je upravna vlast ono, što nije ni zakonodavna ni sudska, i pokraj toga što upravna vrši uredbodavnu, dakle u materijalnom pogledu vrst zakonodavne vlasti.

U III-em odjeljku opširno se raspravlja: o strankama u upravnom prema strankama u gradjanskom parbenom postupku i iznose razlike medju njima u oba pomenuta postupka, koje razlike nisu malene; o dobi stranaka u upravnom postupku i s tim u vezi o subjektivnim pravima uopće, a javnim i privatnim posebno; o pojmu javnih interesa i o njihovoj ulozi u upravnom postupku kao i o drugim osobenostima upravnog postupka.

U IV-om odjeljku iznose se u najnužnijem opsegu za praksu, ali precizno i jasno, osnovna načela upravnoga postupka i naročito se ističu ona, po kojima se upravni razlikuje od gradjansko parničkog postupka.

U V-om odj. govori se opširnije o upravnim aktima i njihovim vrstama, i to o elementima upravnih akata općeg značaja odnosno važnosti, a o individualnim upravnim aktima s obzirom na činjenicu, da se o njima jedino i radi u upravnom postupku. Opsežnije uopće o individualnim upravnim aktima, a posebno o zakonski vezanim, koji i formalno i stvarno odgovaraju sudskim presudama, kao i o pomenutim aktima slobodne ocjene odnosno rasudbe (diskrecione moći). Potonjima je posvećena naročito pažnja i istaknut jasno i jednostavnim načinom sa primjerima iz prakse pojam, i važnost slobodne ocjene u sudjenju u upravi i u upravnom postupku generalno a

Digitized by Google

posebno s obzirom na nadležnost upravnih sudova za sudjenje o aktima upravnih vlasti, budući da se bez temeljnoga poznavanja ovoga pravnog instituta nije moguće pravilno orijentirati u upravno-sudskom sudjenju.

Jednaka je pažnja posvećena pravnim lijekovima u upravnom postupku protiv upravnih akata odnosno odluka upravnih vlasti kao i pravnoj moći spomenutih akata, o kojoj se toliko i u nauci i u praksi raspravlja s obzirom na njezino postojanje u upravi, i o čem su mišljenja podijeljena naročito u teorije upravnoga prava. Govoreći o pravnoj moći pisac se ograničio na iznošenje elementarnih pojmova a teoretskih gledišta tek u toliko, u koliko je potrebno za najnužnije snalaženje stvari. Inače upućuje na opsežnu literaturu o tome, a potanje obradjuje ovu stvar samo s obzirom na pozitivno upravno zakonodavstvo, koje u praksi odlučuje i rješava ovo u teoriji sporno pitanje uglavnom odredjeno i jasno. To se naročito čini u našem zakonu o upravnom postupku, čime je učinjen kraj dosadašnjoj neodredjenosti u nas u upravnoj judikaturi u tom pogledu.

U VI-om odjeljku općega dijela su iznijeta — kratko ali jasno — opća načela ovršnoga (izvršnoga) postupka u upravi kao sastavnoga dijela zakona o općem upravnom postupku.

Posebni dio knjige tumača u užem značenju te riječi, proširen je prema ranijemu izdanju u toliko, što su ovdje tumačeni svi §§ zakona, što u prvom izdanju nije bio slučaj, već se ograničilo samo na važnije i nejasnije s jedne strane, a s druge strane su i tumačenja potonjih proširena i dovedena u vezi sa izlaganjima u općem dijelu. Teoretska razlaganja piščeva su i ovdje kao i u općem dijelu popraćena sa množinom primjera iz našega pozitivnog upravnog zakonodavstva.

Sa mnogo pažnje izradjen je stvarni registar i u njem povezana medjusobno sva glavnija mjesta u knjizi, gdje je riječ o istoj odnosno sličnoj stvari ili pitanju, pa je time olakšano brzo pronalaženje onoga, što je — naročito u praksi — momentano potrebno. Ukratko ovo je i vrlo dobra i korisna knjiga.

N. N.

Pravosudje

a) Gradjansko

Po § 1. odj. 2. zakona o zaštiti zemljoradnika i po čl. 1. odj. 4. odnosne uredbe odlučno je samo to, da li se radi o obavezi, koju je obvezanik uzeo na sebe kao jamac ili sudužnik za dug zemljoradnika, dok zakon ne traži, da se ovrha vodi podjedno protiv dužnika i jamca ili protiv svih sudužnika.

Rješidba stola sedmorice, odj. B, od 30. prosinca 1932. I 98/32.

Zaključkom kot. suda u B. bio je odložen dražbeni postupak proti obvezaniku A. Š., protokoliranomu trgovcu, jer je on bio jamac za dug zemljoradnika. Okružni sud u D. je uslijed utoka tjeravšega vjerovnika ukinuo zaključak prvoga suda i naredio da se postupa po zakonu. Stol sedmorice je rješenjem od 13. listopada 1932. uvažio revizijski utok obvezanika, ukinuo pobijani zaključak utočnoga suda naredbom, da se ponovno donese rješenje o utoku tjer. vjer.

Okružni sud u D. je uslijed te naredbe donio ponovni zaključak, kojim je ukinuo zaključak prvoga suda i naredio, da se nastavi ovršnim postupkom.

Stol sedmorice je na to uslijed utoka obvezanika uvažio revizijski utok obve-

Digitized by Google

zanika, preinačio pobijani zaključak utočnoga suda, te uspostavio zaključak suda prvoga stepena radi ovih r a z l o g a:

Kot. sud je zaključkom od 9. srpnja 1932. odložio ovršni postupak s razloga, što je glavni dužnik F. zemljoradnik, a današnji obvezanik Š. njegov jamac na mjenici. U utoku, uloženomu protivu toga zaključka, tjerajući vjerovnik smatra takodjer F. glavnim dužnikom, ali on pobija prvostepeni zaključak kao u zakonu neosnovan zbog toga, što je ovrha protivu glavnoga dužnika F. već provedena, te prodane sve njegove nepokretnine, pa da se stoga na njega ne može više primijeniti zakon o zaštiti zemljoradnika, a dosljedno da se ne može primijeniti ni na njegova jamca, današnjega obvezanika Š., koji da nije zemljoradnik nego trgovac i obrtnik.

Već je u zaključku ovoga vrhovnog suda od 13. listopada 1932. rečeno, da je po § 1. od. 2. zakona o zaštiti zemljoradnika i po čl. 1. odj. 4. odnosne uredbe odlučno samo to, da li se radi o obavezi, koju je obvezanik uzeo na sebe kao jamac ili sudužnik za dug zemljoradnika, dok da zakon ne traži, da se ovrha vodi podjedno protiv dužnika i jamca ili protiv svih sudužnika. Nije osnovan dakle onaj jedini razlog, radi kojega je tjerajući vjerovnik pobijao prvostepeni zaključak. A kada je to tako, te budući da je već u prvostepenom zaključku utvrdjeno, da je glavni dužnik F. zemljoradnik, a obvezanik Š. njegov jamac na mjenici, a to je sve sam tjerajući vjerovnik u svojem utoku pretpostavljao, onda je jasno, da je prvostepeni zaključak potpuno osnovan u § 1. odj. 2. zakona o zaštiti zemljoradnika i u čl. 1. odj. 4. uredbe. Utočni je sud medjutim, pregledavši mjenice, na osnovu kojih je bio donesen ovršni naslov, utvrdio, da obvezanik te mjenice nije potpisao izričito kao jamac, nego da su na tim mjenicama potpisani kao prihvatnici i dužnici I. F., A. Š. i F. K., te da je i prijedlog za izdanje mjeničnoga naloga upravljen proti svoj trojici kao solidarnim dužnicima. To ustanovljenje na stvari ništa ne mijenja, jer je u smislu više pomenutih zakonskih propisa mjerodavno samo to, da li se radi o dugu zemljoradnika, a to je baš ovdje slučaj, dok je sasvim svejedno, da li se je obvezanik A. Š. za dug zemljoradnika F. obvezao kao jamac ili kao solidarni dužnik, kao što je svejedno, da li je Š. zemljoradnik, ili nije zemljoradnik. To je sve sasvim jasno izrečeno u pomenutim zakonskim propisima, pak je dosta uputiti na te propise.

Priopćio Dr. Milan L u e t i ć, sudac.

Nije dopustiv utok proti sudskoj odluci, kojom se stranci nalaže, da biljeguje, odnosno nadbiljeguje svoj podnesak.*)

Rješidba stola sedmorice od 23. lipnja 1932. br. 3255.

(Odluka kotar. suda u Sušaku od 9. lipnja 1931. br. 6796/gr., rješenje banskoga stola od 5. kolovoza br. 20.516.)

B. F. je podnesla tužbu proti stečajnini B. P. na priznanje likvidnosti tražbine od D. 5,570.040 i taksirala ju, prema Tbr. 175 zakona o taksama, jer da je zahtjev neprocjenjiv, sa D. 300.

K o t a r s k i s u d u Sušaku pozvao je tužiteljicu, da nadbiljeguje tužbu u smislu T. br. 173 i 174., jer da se tužba inače ne će uzeti u rad.

B a n s k i s t o l povodom tužiteljičinog utoka, uvaživši, da po čl. 231. t. 13. zakona od 8. studenoga 1923. taksenoga i pristojbenoga pravilnika nema mjesta žalbi na nalog za plaćanje biljegovne pristojbe, nego da je prosto svakomu po članu 208. t. 3. istoga pravilnika tražiti povratak nepovlasno uplaćene takse kod gener. direkcije neposrednih poreza; — uvaživ, da prema tome pravni lijek tužiteljičin nije po zakonu dopustiv;

obnašao je utok tužiteljice kao nedopustiv otputiti i napadnutu prvosudnu odluku potvrditi.

S t o l s e d m o r i c e je povodom previdnog utoka tužiteljice poništio rješenje banskoga stola u dijelu, kojim prvostepenu odluku potvrdjuje, dok je naprotiv

*) Vidi protivnu rješidbu višega zemalj. suda u Ljubljani od 8. rujna 1928. br. R. I. 148/28., priopćenu u »Mjesečniku« br. 2/1929.

Digitized by Google

uz otpućenje toga pravnoga lijeka potvrdio rješenje banskog stola u dijelu, kojim se tužiteljičin utok kao nedopušten otpućuje.

Razlozi: Drugostepeno rješenje je osnovano na propisu čl. 231. t. 13. taks. zakona, u koliko otpućuje tužiteljičin utok kao nedopušten, pa je stoga valjalo povodom njezinoga previdnog utoka u tom dijelu potvrditi rješenje banskoga stola.

Naprotiv je valjalo ovo poništiti u dijelu, kojim potvrdjuje prvostepenu odluku, jer se banski stol povodom nedopuštenoga pravnoga lijeka nije smio upustiti u meritum stvari.

(Ministarstvo financija (odjeljenje poreza) izdalo je u ovom istom predmetu rješenje od 26. srpnja 1932. br. 65458, prema kojemu se isto, shodno toč. 13. čl. 231., ne može upuštati u ispitivanje umjesnosti, odnosno opravdanosti traženja, nego stranka, ako želi, da se tužba uzme u postupak, mora taksu platiti, pa ako smatra, da je istu neopravdano platila, može da u smislu čl. 22. traži povratak.)

Priopćio dr. M. Korlević, odvjetnik u Sušaku.

b) Kazneno

Odredba §-a 89. k. z. odnosi se na faktičnog učesnika, ali ne i na one, koji su se takvima ranije pogrješno smatrali.

Odluka apelacionoga suda u Splitu od 6. travnja 1932. br. Kppa 201/31.

Okružni je sud u D. presudom od 27. siječnja 1932. pod Kzp. 201/931. oslobodio okrivljenika B. G. M., i družinu od optužbe privatnoga tužitelja M. G. I. zbog djela po §§ 297., 300., 301. k. z. pozivom na odredbe § 89. k. z.

Na priziv privatnoga tužitelja M. G. I. donio je apelacioni sud u Splitu rješenje, kojim se uvažava priziv te se poništava napadnuta presuda i stvar upućuje na novi pretres istomu prvostepenomu sucu zbog ovih razloga:

Prvostepeni sud je oslobodio od optužbe okrivljenike, jer je na osnovu §-a 89. k. z. smatrao, da je privatni tužitelj odustao od tužbe i u pogledu njihovom time, što nije tužio i A. T. i sina mu I. kao supotpisnike inkriminiranog podneska odnosno učesnike u kriviènom djelu. I kada bi pravno mišljenje prvostepenoga suda bilo ispravno, on nije smio da izriče oslobadjajuću presudu u smislu §-a 280. s. k. p., nego je morao da presudom odbije optužbu u smislu §-a 276. s. k. p. radi formalnih razloga, jer na strani tužiteljevoj ne bi postojalo pravo za gonjenje. Ali ovaj apelacioni sud ne odobrava mišljenje prvostepenoga suda, jer se u konkretnom slučaju nisu obistinile pretpostavke §§ 86. i 88. k. z.

Istina je, da su osim okrivljenika u sastavljanju inkriminiranoga pisma učestvovala i druga dva lica, za koja se naknadno ustanovilo, da su to A. T. i sin mu I i da su oni potpisali pismo upravljeno banu Z. banovine, ali je utvrdjeno u parnici, da to pismo nije bilo poslano na namijenjenu adresu, nego da je došlo u ruke privatnoga tužitelja sa precrtanim potpisima A. i I. T. Ima se prema tome držati, da su ova dvojica samo započela bila izvršavanje umišljenoga kriviènoga djela i da je ovo ostalo u granicama pokušaja, a da su oni dragovoljno odustali od izvršenja time, što su svoje potpise na pismu precrtali.

U tome slučaju propis §-a 33. k. z. naredjuje, da se učinilac ne će kazniti, pa i u konkretnom slučaju odustajanje je nekažnjivo, jer je učinjeno prije, nego li je pokušaj otkriven, to jest prije nego li je drugi svijet za nj saznao kao kriviènо djelo. Medju drugi svijet ne mogu da se ubroje današnji okrivljenici, jer su oni interesirani na kriviènom djelu, u koliko su sudjelovali kao počinitelji.

Pošto pak zakon kod kriviènih djela proti časti izrièno ne propisuje, da će se učinitelj kazniti za pokušaj (§ 31. k. z.), to se ima držati, da A. T. i sin mu I. nisu učesnici u kriviènom djelu, pa je u njihovom pogledu isključena krivièna pravna odgovornost (§ 34. br. 4. k. z.).

Zbog toga je prvostepeni sud povrijedio materijalni zakon, jer je u konkretnom slučaju pogrješno primijenio odredbu §-a 89. k. z., pak je zato valjalo poništiti presudu u smislu §-a 399. od. II. b) k. p., da se odredi novi pretres.

Digitized by Google

Literatura

»JUGOSLAVENSKA NARODNA PRIVREDA«, PRIJE »PRIVREDNA REVIJA«, mjesečnik za narodno-ekonomska, pravna i tehnička pitanja, donosi u 2. broju:

Dragutin Bašić, Problem komunalnih štedionica; Argentarius. Nakon godinu dana; dr. Eugen Sladović, Pravna zaštita od šikane; Radovan Kaludjerčić, Problem zanatskoga knjigovodstva; dr. Milan Gruber, Zaštita dužnika uredbom o postupku posredovanja; dr. Gojko Krulj, Uredbe o bankama i zaštita ulagača; redakcija, Dopis iz Švicarske; dr. Lj. Sladović, Važnost submarinih boja za očuvanje brodova od rdje, morske faune i flore; Nikola Raos, Transakcije, koje treba da spriječe novi zakonski propisi o trgovačkim knjigama; privredna kronika; ekonomsko-financijalni pregled; tehničko-industrijski pregled; pravni pregled. Prilog: Jugoslavenska narodna privreda »Mladost«; Martin Matković, Dužnost omladine da se uči štedjeti; Kalist Perinić, Čari naših planina: crnogorskog krasa, dinarskih i jugoslavenskih Alpi; Čedomir M. Joksimović, Naše ovčarstvo i tekstilna industrija; dr. Stanko Deželić, Djelo Dubrovčanina Benka Kotruljića kao prvo naučno djelo o trgovini u svjetskoj literaturi: redakcija, nagradna skrižaljka.

PRINCIPI I PRAVILA MEDJUNARODNOGA PRAVA, koja se izlučuju iz jurisprudencije Stalnog suda Medjunarodne pravde u Haagu. Napisala dr. Anka Godjevac. Beograd. Izdanje knjižare Gece Kona, 1933. — Stalni sud Medjunarodne pravde je stupio u život god. 1922. Djelatnost njegova je podijeljena na razdoblja od 9 godina, za koje se bira sudski kolegij. Kolegij za prvo razdoblje od 9 godina je donio 16 presuda i 18 savjetodavnih mišljenja. Dr. Anka Godjevac proučila je sve te presude i mišljenja i na temelju njih sistematski prikazala ona načela medjunarodnog prava, koja je sud u svojem dosadanjem radu primjenio i usvojio. Osim toga autorica je pokušala riješiti, makar vrlo sumarno, pitanja kao npr. o prirodi suda (je li sud ili arbitraža), o utjecaju njegova rada na medjunarodno pravo itd. Knjiga je po svojem sadržaju zapravo doktorska teza autorice podnesena sveučilištu u Beogradu prošle godine. Uspjeh branjene teze govori i za uspjeh knjige — bar u moralnome pravcu.

PAUŠALNA KLEVETA PO ZAKONU O ŠTAMPI (Primjedbe k čl. 55. zak. o štampi). Sarajevski odvjetnik dr. J. Vesel proveo je medju našim najpoznatijim pravnicima anketu o tumačenju čl. 55. zak. o štampi. Pitanje je ovo: je li dovoljno za nekažnjivost, da okrivljenome uspije dokaz istine za ma koje lice iz oklevetanog reda, ili je potrebno, da mu dokaz uspije baš glede samih tužitelja. Mišljenja pravnika, koji su sudjelovali u anketi su različita. Npr. profesori Šilović i Dolenc, te sudac Lazarević zajedno s piscem zastupaju mišljenje, da se ono »ma koje lice« odnosi strikte na tužitelja, dok to ostali tumače ekstenzivno. Pregled ankete, prikazane po piscu u ovoj knjizi a popraćene i njegovim opaskama, vrlo je zanimljiv, pak će dobro poslužiti budućoj novelizaciji zakona o štampi i specijalno njegova člana 55.

RJEŠENJE OPĆE SJEDNICE DRŽAVNOG SAVJETA od 1924.—1932. Sredio i izdao Vinko Vlatković, sudac upravnoga suda u Beogradu. Beograd, 1932. Štamparija Ž. Madarevića.

SLOVENSKI PRAVNIK broj 1—2 ima ove rasprave: dra. M. Dolenca o pravnim posljedicama uslovne osude; dra. Henrika Steske o pitanju ispitivanja zapreka bračne veze; dra. Sajovica o privremenoj valjanosti gradjanskog parničnog postupnika. Zatim obilna ocjena književnih djela i slučajevi iz judikature.

ARHIV, broj za siječanj, donosi članke Slobodana Jovanovića o socialističkoj teoriji o državi; dra. Mehmeda Begovića o izvorima šerijatskoga prava; dra. Ferde Čulinovića o zemljišnoknjižnom pravu; Dionisija Prodanovića o upotrebi pravnih lijekova u stečajnom postupku. Medjunarodno-pravnu kroniku obradjuje dr. I. Pržić, ekonomsko-financijsku dr. Mijo Mirković, administrativnu Lovra Perković. Obilna je sudska kronika te ocjene i prikazi, bilješke i pregled časopisa.

Digitized by Google

PRAVOSUDJE, broj za siječanj. — U uvodnome članku dr. Dušan M. Subotić, predsjednik kasacijskog suda u Beogradu, zalaže se za jači utjecaj suda na izvršenje kazne, a teorijski je i za nezavisnost sudova. Zatim slijedi članak sarajevskog odvjetnika dra. Mondšajna o zastari po zakonu o šumama, te članak urednika »Pravosudja« Stojana Jovanovića o pomaganju u pravljenju lažnih isprava. Raznovrsni su članci iz građanskoga prava kao i ostale rubrike (upozorujemo na pregled dra. Vukovića Mihajla o načelima rumunjskoga zakona o zaštiti zemljoradnika).

POLICIJA, časopis za upravno-policijsku i sudsku vlast, broj za siječanj ima vrlo bogat i raznolik sadržaj iz upravnog i pravnog područja. Važan je članak dra. F. Goršića o pitanju, mogu il banovi bar privremeno donositi banovinske uredbe?

FINANCIJSKI ARHIV, broj za veljaču, donosi članke dra. Ive Belina o osnovi budžeta za 1933./34., Radovana M. Draškovića o reformi naših samoupravnih financija, dra. Eugena Sladovića o upravno-pravnim dužnostima poreskog prava, dra. Z. Herkova o prevaljivanju prometnoga poreza.

ZAŠTITA MANJINA. Od dra. Ilije A. Pržića, Beograd, Izd. knjiž. Gece Kona. Pisac ove knjige poznat je već dulje vremena u pravničkim krugovima, ali svoju potpunu pravničku fiziognomiju pokazao je istom ovim djelom. Pod djelom ne mislimo obično izdanje, nego je to pravo veliko djelo, na kojemu bi se dr. Pržić — da nije tako mlad — mogao zaustaviti, pa da za čitav život sačuva reputaciju odlična pravnika. Učenik Slobodana Jovanovića nasljedio je u toj knjizi sve odlike svoga učitelja: jezgrovitost i jasnoću prikazivanja, sposobnost snalaženja u opsežnome materijalu i samostalnost vlastitoga mišljenja. Napose valja istaći ugodan, čitak stil. Nastojanje dra. Pržića, da u ovoj knjizi izloži pravnu ustanovu zaštite manjina u njenom historijskom razvoju i naročito prema pozitivnom medjunarodnom pravu, potpuno je uspjelo. Knjiga ima 328 stranica oktav formata.

O RIBARSTVU U SLATKIM VODAMA. Napisao dr. Fran Domazetović, banski savjetnik u Zagrebu. — Ribarstvu kao privrednoj grani ne posvećuje se kod nas ona pažnja koju ono zaslužuje. Medju rijetkim izuzecima nalazi se pisac ove knjige. U njoj je dr. Domazetović obradio ribarstvo s pravne strane i unio u nju sve pozitivne pravne propise o ribarstvu. Cijena knjizi od 250 stranica jest Din 90, a za ribare i ribarske zadruge Din 35. Naručuje se kod privredne štamparije.

GORŠIĆ FR. DR.: Komentar zakona o općem upravnom postupku, Beograd 1931.

ALEKSANDER MAKLECOV: Očuvalne odredbe v sistemu modernoga prava (Posebni otisak iz Slovenskoga Pravnika«), Ljubljana 1932.

BRYCE JAMES: Savremene demokratije, knj. I—V., preveo Ikonić Dragomir dr., Beograd 1931.

GODINA DIONIZ DR.: Priručnik novoga zakona o izvršenju i obezbjedjenju sa obrascima sudskih podnesaka, prijedloga, zaključaka tužbi itd., Beograd 1932.

POPOVIĆ GJURO Dr.: O federalizmu, Beograd, 1933.

BALEN-SAGADIN: Zakon o šumama sa tumačem, uredbama i pravilnicima Zagreb 1933.

KUŠEJ GORAZD DR.: Sodobna demokracija; njene teoretične osnove in praktične oblike. — Ljubljana 1933.

HÜNIGSBERG LAV. DR.: Komentar štamparskoga prava, Beograd 1833.

PAHORUKOV D. NIK.: Zbirka ugovora i konvencija o pravnoj pomoći u gradjanskim i krivičnim stvarima sa komentarom itd., Beograd 1932.

PRAVNY OBZOR, Bratislava. Brojevi od 1. i 15. ožujka tog československog pravničkog lista vrlo su zanimljivi zato, što sadržaju, takorekuć, sveslavenski rječnik za pravnu terminologiju. Taj rječnik sastoji od pet rubrika: u prvoj je československa riječ, a u narednim prevodi poljski, srb.-hrv., bugarski i ruski. To je djelo agilnoga gen. tajnika Sveslavenskog pravničkog kongresa dra. Bařinke, koji je time omogućio sudionicima tog Kongresa, koji će se održati u rujnu t. g. u Bratislavi, da se bez pokredovanja kojeg neslavenskog jezika budu medju sobom mogli razumjeti

ANTEPROYECTOS DE LEY E INFORMES presentados al gobierno por la comision juridica assesora. Madrid 1933. — Nova republikanska španjolska vlada radi marljivo na reformi svega zakonodavstva. Zakonodavno povjerenstvo običava u posebnim knjigama publicirati pojedine zakonske projekte s obrazloženjem. Naša

Digitized by Google

redakcija primila je četvrtu knjigu, koja sadržaje medju ostalim zakonske projekte o braku i rastavi, o traženju očinstva itd. Knjiga je, dakako, pisana na špnjolskom jeziku.

DIE DEVISENVORSCHRIFTEN IN JUGOSLAVIEN. Erläuterungen für den Zahlungsverkehr mit dem Ausland nach dem Stande von Anfang März 1933. U ovoj knjižici od 96 stranica sabrao je zagrebački odvjetnik i poznati ekonomski pisac dr. Hugo Holzmann uz saradnju bankovnog prokuriste Willy Zuckera sve moguće propise, koji se tiču deviza u Jugoslaviji. No osim toga popratio je dr. Holzmann te propise i historijkkim pregledom te pravnim razlaganjem tako, da ta knjiga pored praktične vrijednosti za privrednike ima i onu za pravnike.

UGO SPIRITO: Storia del diritto penale italiano da Cesare Beccaria ai giorni nostri. Torino.

Svaštice

POTREBA DOPUNE § 61. K. Z. U VEZI S NOVELIRANIM §§ 301. I 302. ISTOGA ZAKONA. — § 61. k. z. predvidja sticaj više kaz. zakona, t. j. slučaj, kad se jednim samim kriv. djelom povrijedi više kaz. propisa, te naredjuje, da se tada kazna ima odrediti po onom zakonu, koji propisuje najstrožu kaznu, odnosno najtežu vrstu kazne. Za odmjerenje kazne u slučaju ovakovog idealnoga sticaja je potrebno utvrditi, koji je zakon najstroži, odnosno, ako se radi o nejednakim vrstama kazne, koji zakon propisuje najtežu vrstu. § 35. k. z. donosi kazne po njihovoj strogosti ovim redom: smrtna kazna, robija, zatočenje, strogi zatvor, zatvor i novčana kazna. Prema tome, kada se radi o kaznama razne vrste veoma je lako ustanoviti, koja je teža, jer je dovoljno pogledati § 35. k. z. Kod jednake vrste kazne bilo je takodjer jednostavno naći, koji je zakon stroži, sve do donošenja zakona o izmjenama i dopunama u kriv. zakoniku od 9. X. 1931. god. (»Sl. N.« od 20. X. 1931. br. 245-LXXV).

Poznato je, da kriv. zakonik za svaku vremenu kaznu lišenja slobode odredjuje minimum i maksimum trajanja. Tako robija i zatočenje ne mogu biti kraće od jedne ni duži od dvadeset godina, a strogi zatvor i zatvor ne mogu biti kraći od sedam dana ni duži od pet godina. Držeći se ovoga pravila, zakonski propisi odredjuju kazne za pojedina kriv. djela na način, da se pod vrstom kazne ujedno razumijeva i opseg trajanja. Tako zatvor znači zatvor od sedam dana do pet godina, zatvor do dvije godine je zatvor od sedam dana do dvije godine, najmanje mjesec dana zatvora znači najmanje jedan mjesec a najviše pet godina i t. d. po jednakom načinu za sve vrsti kazne. Ako ovaj sistem odredjivanja kazne malo dublje promotrimo, opazit ćemo, da neki paragrafi na ovaj način predvidjaju čitavo trajanje stanovite vrste kazne, dok se u drugima, i to često, ograničuje ispod normalnoga maksimum. ili se pak, u rjedjim slučajevima, povisuje minimum trajanja kazne, ali nikad i nigdje se u isto vrijeme ne ograničuju i maksimum i minimum. Kod takvog stanja stvari bilo je jednostavno ustanoviti, koji je kazneni propis stroži. Ako n. pr. jedan kaz. zakon predvidja kaznu strogoga zatvora, a drugi kaznu strogoga zatvora do dvije godine, onda je prvi zakon stroži, jer implicite predvidja maksimum kazne od pet godina. Ili, ako n. pr. jedan zakon predvidja zatvor od najmanje mjesec dana, a drugi samo zatvor ili zatvor do jedne godine, onda je opet prvi propis stroži.

Medjutim novela kriv. zakoniku od 9. X. 1931., u koliko je izmijenila §§ 301. i 302. k. z., povrijedila je ovu harmoniju. U noveliranim §§ 301. i 302. predvidjeno je naime slijedeće trajanje kazne: u § 301. od. 2. i 3. zatvor od jednoga mjeseca do godine dana i strogi zatvor od tri mjeseca do tri godine, a u § 302. zatvor od jednog mjeseca do godine dana i strogi zatvor od jednog mjeseca do tri godine. Ove ustanove sadržavaju jednu anomaliju u sistemu kazna, predvidjenom u kriv. zakoniku, jer je — kako smo gore vidjeli — zakonodavac u kriv. zakoniku najprije ustanovio kao načelo duljinu trajanja svake vremenske kazne (n. pr. za zatvor od se-

Digitized by Google

dam dana do pet godina, a za robiju od jedne do dvadeset godina), pa je onda, u pojedinim paragrafima posebnoga dijela zakonika, ili ostavio predvidjeno normalno trajanje, ili je skratio maksimum, ili je pak u nekim slučajevima podigao minimum. Nasuprot novelirani §§ 301. i 302. k. z. u isto vrijeme i podižu minimum, i spuštaju maksimum, čega dosad nije bilo u kriv. zakoniku. Kada se radi o primjeni samih odvojenih paragrafa, to ništa ne smeta, jer je u stvari svejedno, koliko je normalno trajanje zakonodavac predvidio za kaznu zatvora, ili strogoga zatvora, kada je u ovim paragrafima izrijekom propisana kazna strogoga zatvora od jednoga mjeseca do tri godine, od tri mjeseca do tri godine, odnosno kazna zatvora od jednoga mjeseca do godine dana. Ali ako se u vezi s §§ 301. i 302. ima da primijeni propis o sticaju više kaznenih zakona po § 61. k. z., stvar potpuno mijenja lice. Pretpostavimo n. pr., da netko jednom pornografskom slikom sa natpisom, koja sadržava tešku povredu javnog morala, okleveta javno državnoga službenika u pogledu njegovoga zvaničnog rada. Djelo spada pod udar dvaju paragrafa i to: 1.) § 288. k. z., koji propisuje strogi zatvor i novčanu kaznu, i 2.) § 302. od. 2. k. z., koji predvidja strogi zatvor od jednoga mjeseca do tri godine i novčanu kaznu. Ostavivši na stranu novčanu kaznu, kako da se sada odredi stroži zakon? Je li stroži onaj zakon, koji predvidja kao najveću mjeru kazne pet godina, ali zato spušta minimum na sedam dana, ili pak onaj, koji predvidja najveću mjeru do tri godine, ali podiže minimum na najmanje mjesec dana? Praksa — izgleda — da je sklona mišljenju, da je stroži onaj zakon, koji propisuje viši minimum, bez obzira na najveću mjeru predvidjene kazne. Koliko god ovo može da bude po neki put ispravno, ipak ne može da odgovara svim slučajevima, jer, povrativši se na gornji primjer, možemo da pretpostavimo, da krivič. djelo sadržava samo povredu javnoga morala, a ne klevetu, ali da je ta povreda javnoga morala izuzetno tako velika, da sama ona zaslužuje pet godina strogoga zatvora. Ako dakle krivac za samu povredu javnoga morala ima da zasluži pet godina strogoga zatvora, kako da, u slučaju ako krivično djelo osim povrede javnoga morala sadržava i tešku klevetu na štetu državnoga službenika, može da bude osudjen samo na tri godine strogoga zatvora? Baš do tog zaključka dolazimo, ako smatramo opravdanom ovu praksu, koja nazrijeva stroži zakon u onom paragrafu, koji kod jednake vrste kazne predvidja viši minimum.

Ako se pak ne držimo ove prakse, već nasuprot gornjemu uzmemo, da je stroži onaj zakon, koji kod jednake vrste kazne predvidja viši maksimum, opet dolazimo do slične nepodobe: za povredu jednoga zakonskog propisa, radi kojeg okrivljeni može n. pr. da bude osudjen na najmanje mjesec dana a najviše godinu dana zatvora, može isti okrivljenik da dobije samo sedam dana zatvora, ako je istovremeno povrijedio i jedan drugi zakon, koji predvidja viši maksimum, ali niži minimum.

Da ostanemo vjerni duhu zakona, najpravednije bi bilo, da u ovakovom slučaju uzmemo od jednoga zakona minimum, a od drugoga maksimum, pa da ih skupa vezemo. Minimum bi uzeli od onog zakona, u kojemu je ovaj podignut iznad normale, a maksimum od onoga, u kome je maksimum najviši. Tako bi se u gore spomenutom konkretnom slučaju došlo do ove kazne: strogi zatvor od jednoga mjeseca do pet godina. Ako se sjetimo, da § 288. k. z. predvidja strogi zatvor od sedam dana do pet godina, a § 302. od 2. od jednoga mjeseca do tri godine, te da § 61. k. z. propisuje, da se u slučaju idealnoga sticaja ima primijeniti stroži zakon, onda dolazimo do zaključka, da je ovakovo rješenje najpravednije.

Na žalost ovo rješenje ne može se upotrijebiti, jer zakon to ne predvidja. Stoga nalazimo potrebnim, da se § 61. k. z. shodno dopuni. Iza prvoga odjeljka § 61. moglo bi se nadodati od prilike slijedeće: »Koji je zakon stroži pri jednakim vrstama kazne, odredjuje se po predvidjenom minimumu i maksimumu kazne u pojedinim zakonima«. Medjutim ako je u jednom zakonu predvidjen viši minimum kazne, ali istovremeno i manji maksimum, onda se stroža kazna dobiva tako, da se minimum uzima od onoga zakona, koji ima najviši minimum, a maksimum od onoga, koji ima najviši maksimum, te se ovako dobiveni minimum i maksimum vežu ujedno.«

Na taj bi se način uklonilo nesuglasje u sistemu kazna, koje je nastalo novelom od 9. X. 1931., te bi upotreba §§ 301. i 302. k. z. u vezi s § 61. k. z. bila svakome jasna.

Dr. Sloven Smodlaka, odvjetnički kandidat.

Digitized by Google

POZIV NA PRVI KONGRES PRAVNIKA SLAVENSKIH DRŽAVA, koji će se održati u Bratislavi 8. — 10. rujna 1933.

Teme:

I.: 1. Izjednačenje obligacionog prava slavenskih država. Referent: Dr. Roman Longchamps de Berier, prof. univ., Lvov. 2. Izjednačenje bračnog prava slav. država. Ref. Dr. Živojin Perić, prof. univ., Beograd. 3. Hipoteka na rječnim brodovima. Ref. Dr. Ivan V. Subbotić, šef, odjel. ministarstva inostr. poslova, Beograd.

II. 4. Jedinstveno uredjenje mjeničnoga prava po ženevskoj konvenciji u slav. državama. Ref. Dr. Jos. Sulkowski, prof. univ. Poznanj.

III.: 5. Jedinstveno uredjenje propisa o izvršenju, prinudnoj upravi i stečaju u pravima slav. država. Ref. Dr. Hugo Werk, odvjetnik, Zagreb.

IV.: 6. Krivična odgovornost za djela izvršena po naredjenju pretpostavljenog. Ref. Dr. Jos. Lepšik, potpukov. just., Prag. 7. Potreba i obujam izjednačenja krivičnoga prava slav. država. Ref. Dr. Toma Živanović, prof. univ., Beograd. 8. Preporučuje li se učestvovanje gradjanstva u kriv. postupku slav. država? Ref. Dr. Emil St. Rappaport, prof. W. W. P., Varšava.

V.: 9. Jedinstvena načela o sticanju državljanstva i zavičajnosti u slav. državama. Ref. Dr. Ludvik Ehrlich, prof. univ., Lvov. 10. Upravno sudstvo. Ref. Dr. Petko Stajnov, prof univ., Sofija.

VI.: 11. Ekonomska saradnja slav. država. Ref. Dr. Alois Štangler, min. savjetnik, Prag.

VII.: 12. Zajednički osnovi historije slavenskog prava. Ref. Dr. Stanislav Kutrzeba, prof. univ., Krakov.

VIII.: 13. Izjednačenje medjunarodnog privatnog i procesualnog prava slav. država. Ref. Dr. Stanko Lapajne, prof. univ. i dekan prav. fakult., Ljubljana.

IX.: 14. Odnos crkve prema državi u slav. državama. Ref. Dr. Štefan Cankov, prof. univ., Sofija.

X.: 15. Dokle se preporučuje ograničavanje imovinskog prava? Ref. Dr. Karel Drbohlav, sud. nadsavjetnik, Bratislava.

Dnevni red:

8. IX. u p e t a k:

U 9 sati: Kongres slavenske pravničke omladine i otkrivanje spomenploče Svetozaru Hurbaru Vajanskom na pravničkom fakultetu Univerz. Komenskog.

U 15 sati: Kongres pojedinih prav. struka i Ujedinjenja slavenskih žena.

U 19 sati: Svečana predstava Smetanove Prodane nevjeste u Slovačkom nar. pozorištu sa gostovanjem gdje Else Bandrowske-Turske, primadone opere u Varšavi, gdje Marte Griff-Pospišilove iz Zagreba, Petra Rajčeva iz Sofije i Draga Petrovića iz Beograda.

9. IX. s u b o t a:

U 9 sati: Otvaranje I. K. P. S. D. u Slov. nar. pozorištu.

U 15 sati: Zasjedanje naučnih odbora.

U 20 sati: Druga »Večer slavenske uzajamnosti« u Reduti, priredjena od strane slavenskih društava u Bratislavi sa umjetničkim i društvenim programom.

10. IX. n e d j e l j a:

U 9 sati: Zasjedanje naučnih odbora.

U 15 sati: Zatvaranje kongresa sjednice u Slov. nar. pozorištu.

U 17 sati: »Berba vinograda« grada Bratislave u Sokolovni.

11. IX. p o n e d j e l j a k:

Zajednički izleti prema prijavama.

U Krakovu 6. II. 1933. U Beogradu 17. II. 1933. U Sofiji 25. I. 1933.

Stefan S. Bobčev s. r., I. potpredsjednik — *Dr. K. W. Kumanicki* s. r., pretsjednik — *Dr. Dragolj. Arandjelović* s. r., II. potpredsjednik

Dr. Cyril Bařinka s. r., gen. sekretar.

*

TRAŽE se k o m p l e t n a godišta »M j e s e č n i k a« 1879. ili 1885. (bilo vezana bilo nevezana) u jednome primjerku. Ponude na upravu »Mjesečnika«, Svačićev trg 4

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.

TRAVANJ-SVIBANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 4. i 5.

Materijalna i formalna protivustavnost zakona i sankcija formalne protivustavnosti

Napisao dr. Stefanović Jovan, sveuč. profesor u Zagrebu.

(Svršetak.)

VI. — Do sada smo se ograničili na ispitivanje pravnog značaja promulgacione radnje. Medjutim, napomenuli smo već ranije — i to je od naročite važnosti —, da se u toj radnji nalazi jedna sankcija za formalnu ustavnost, odnosno formalnu ispravnost zakona. Potrebno je sada, da ovo utvrdjenje i obrazložimo. Cilj je promulgacije — kako nam je već poznato —, da se ustanovi i potvrdi postojanje zakona. Da se uzmogne ustanoviti i potvrditi postojanje zakona, potrebno je, da se ispita prije svega, da li su zakon prihvatili, i to u jednakome tekstu, svi zakonodavni organi, i zatim, da li su ga prihvatili na onaj način i po onome postupku, koji su za to propisani. Iz ovoga onda izilazi, da je šef države pozvat, da, prije nego što donese akt promulgacije, ispita u prvom redu, da li su zakon prihvatili svi zakonodavni organi, i da li se njihov pristanak odnosi na isti tekst. Nije li ispunjen jedan od ovih uslova, šef države ima da odbije promulgaciju teksta, koji mu je dostavljen. U pogledu ovoga prava šefa države ne može biti teškoće. To pravo priznaje se njemu onda, kako u doktrini tako i u praksi. Ako se šefu države ne bi priznalo ovo pravo, sama promulgaciona radnja bila bi formalnost bez cilja, pa prema tome i bez ikakve vrijednosti.

Drugo je pitanje, da li šefu države pripada i pravo, da, prije nego što donese akt promulgacije, ispita, da li su zakonodavne skupštine donijele zakon po onome postupku i pod onim uslovima, koji su za to donašanje zakona propisani. Ovo je pitanje sporno, i zato svi na njega ne daju isti odgovor. Neki pisci poriču šefu države ovo pravo, a neki ga priznavaju. I mi ćemo ovdje pokušati da odgovorimo na to pitanje.

Propisi, koji se odnose na način donašanja zakona u zakonodavnim skupštinama i na uslove, pod kojima se oni donose, nalaze se ili u Ustavu, ili u zakonima, ili u skupštinskim poslovnicima. Moguće je, i to često biva, da izvjesne propise o postupku u zakonodavnim skupštinama postavi sam Ustav. To obično biva u pogledu kvoruma, u pogledu većine, kojom se zakoni prihvaćaju, u pogledu njihovoga prethodnog upućivanja u odbore i t. d. Ovi propisi Ustava nesumnjivo su obavezni za

Digitized by Google

zakonodavne skupštine. One se moraju njih strogo držati, kada donose zakone. Zato se bez velike teškoće može priznati šefu države pravo, da prije donašanja akta promulgacije ispita, da li su zakonodavne skupštine ove ustavne propise poštovali, i pravo, da uskrati promulgaciju, ako one te propise nisu poštovale. »Samim time, što pretsjednik republike ustanovljuje, da su skupštine izglasale zakon i što čini jednu vrst autentične konstatacije — kaže Hauriou — proizlazi za njega pravo, da verificira, da li ima pred sobom zakon, koji je u spoljašnjem pogledu pravilan. On je dužan, da promulgira samo one zakone, koje su redovno prihvatile i jedna i druga skupština u jednakom tekstu i na osnovu redovnog dostavljanja jednog istog projekta. Prema tome, on bi mogao i trebao da uskrati promulgaciju zakonâ, koje je izglasala samo jedna skupština; zakone, koje nisu obje skupštine izglasale u istom tekstu: zakone, koji, i ako izglasati od obiju skupština u istom tekstu, ne proizlaze od jednog projekta, koji je redovno dostavljen od jedne drugoj skupštini, već od dva odvojena projekta. On bi trebao isto tako da uskrati i promulgaciju zakona, koje nisu pravilno izglasale obje skupštine, t. j. kada su u s t a v n e f o r m e i propisi većine kod glasanja bili povrijedjeni«[22]). — Isto se tako bez velike teškoće može priznati šefu države i pravo, da prije donašanja akta promulgacije ispita, da li su zakonodavne skupštine poštovale one propise o zakonodavnom postupku, koji se ne nalaze u Ustavu, već u običnim zakonima, i da odbije promulgaciju, ako ustanovi, da one te propise nisu poštovale. To zato, što se i propisi zakona nalaze nad zakonodavnim skupštinama u tome smislu, što ih one moraju poštovati, doklegod su na snazi, baš isto tako, kao kada bi se nalazili u samome Ustavu. Ovaj zaključak od naročite je važnosti za države, koje u opće nemaju formalnog ustava.

Ostalo bi još pitanje: da li šefu države pripada pravo, da prilikom donašanja akta promulgacije ispita, da li su skupštine postupile po propisima, koje postavljaju njihovi poslovnici, i pravo, da uskrati promulgaciju, ako ustanovi, da one nisu tako učinile? Neki autori ne priznaju to pravo šefu države. Tako n. pr. C a r r é d e M a l b e r g[23]) smatra, da šef države nije vlastan, da ispituje, da li su ispunjene sve one formalnosti, koje propisuju poslovnici. Po njemu šef države nema to pravo zato, što formalnosti, koje propisuju poslovnici, nisu ustavni uslovi za donašanje zakona; da to nisu čak ni zakonski uslovi, pošto poslovnik nema vrijednost zakona.

Medjutim, mi smo već ranije rekli: da je i skupštinski poslovnik dio zakonitosti; da skupština može po volji mijenjati propise poslovnika pod uslovom, da ne vrijedja propise Ustava i zakona, ali doklegod to ne učini, da ih mora poštovati baš isto tako, kao kada bi se oni nalazili u Ustavu ili u zakonu. Ako je za zakonodavnu skupštinu ovo pravna dužnost, onda treba i šefu države priznati pravo, da prilikom promulgacije zakona ispituje, da li su zakonodavne skupštine tu svoju dužnost ispunile; naime, da li su one prilikom donašanja zakona zadovoljile i one formalnosti, koje propisuju njihovi poslovnici. Ovo onda

[22]) P r é c i s d e d r o i t c o n s t i t u t i o n n e l, 1929, str. 439—440.
[23]) o p. c i t., I, 1920. str. 453.

Digitized by Google

znači, da šefu države treba priznati pravo, da, prije nego što promulgira jedan zakon, ispita ne samo to, da li su zakon u istome tekstu prihvatili svi zakonodavni organi, već takodjer i to, da li su oni poštovali prilikom donašanja zakona propise, koji se odnose na zakonodavni postupak, i to bez obzira na to, da li se ti propisi nalaze u Ustavu, u zakonima, ili u skupštinskim poslovnicima[24]).

Moramo medjutim primijetiti, da je ovo pitanje — pitanje prava šefa države, da prilikom promulgacije zakona ispituje, da li su bili poštovani propisi o zakonodavnom postupku — od interesa i praktičnog, a ne samo teoretskog, samo u državama, gdje šef države nema pravo zakonodavne sankcije. U državama, u kojima on ima to pravo, dakle u kojima je za perfektnost zakona njegov pristanak isto tako potreban kao i pristanak zakonodavnih skupština, ono je bez praktičnog interesa. Tu šef države može naime ispitati, da li su bili poštovani propisi o zakonodavnom postupku, prije nego što dade zakonu svoju sankciju, u koliko u praksi sankcija i promulgacija nisu spojene u jedan zajednički formalni akt. Bilo bi čak i nelogično, da šef države dade zakonu, koji su izglasale zakonodavne skupštine, sankciju, a zatim da uskrati promulgaciju toga zakona iz razloga, što prilikom njegovog donašanja nisu bili poštovani propisi o zakonodavnom postupku. U državi pak, u kojoj šefu ne pripada pravo zakonodavne sankcije, pitanje njegovog prava, da ispituje prilikom donašanja akta promulgacije, da li su bili poštovani propisi o zakonodavnom postupku, od velike je ne samo teoretske, već i praktične važnosti, jer tu šef države dolazi u priliku, da se upušta u to ispitivanje samo u momentu donašanja akta promulgacije.

Ustavi, kada povjeravaju šefu države promulgaciju zakona, obično ne govore ništa pobliže o tome, koja mu prava pripadaju prilikom vršenja tog poziva. Jedino su nešto precizniji u tome pogledu njemački i austrijski Ustav. U članu 70. njemačkog Ustava od 11. kolovoza 1919. propisano je ovo: »Pretsjednik Rajha promulgira zakone, koji su donijeti s a g l a s n o p r o p i s i m a U s t a v a, i obnaroduje ih u roku od mjesec dana u Reichsgesetzblatt-u«. — A u članu 47. austrijskoga Ustava od 1. listopada 1920.: »Potpis pretsjednika konfederacije potvrdjuje, da je zakon donijet s a g l a s n o U s t a v u. Zakone mu podnosi radi promulgacije federanli kancelar. Akt promulgacije mora premapotpisati federalni kancelar i nadležni federalni ministri«. Iz ovih odredaba njemačkog i austrijskog Ustava proizlazi izričito, da je šef države prilikom promulgacije zakona pozvat, da prethodno ispita, da li je zakon donijet u saglasnosti sa ustavnim propisima. U Njemačkoj, praksa je stala na stanovište, po kome šefu države pripada prilikom promulgacije zakona ne samo pravo, da ispituje postojanje zakona, t. j. da ispituje, da li su ga prihvatili svi zakonodavni organi onako, kako to propisuje Ustav, već i pravo, da ispituje, da li je zakon pravilno donijet, t. j. da li su prilkom donašanja zakona bili poštovani propisi skupštinskih poslovnika. Tako n. pr. 27. kolovoza 1927. Reichsrat je protestovao protiv povrede one odredbe poslovnika od strane Reichstaga, koja traži tri

[24]) Tako i Jaroslav K r e j c a, o p. c i t.; — Larnaude, u R e v u e p o l i t i q u e e t p a r l e m e n t a i r e, sv. 76, 197.

Digitized by Google

čitanja zakonskog projekta, i pozvao je vladu, da izglasati zakon ne podnese pretsjedniku Rajha radi promulgacije. I zaista zakon, koji je bio u pitanju, nije bio promulgiran.

I ako se prava šefa države, za koja smo rekli, da mu pripadaju prilikom promulgacije zakona, mogu izvesti već iz same prirode i cilja te radnje, dobro bi bilo, kada bi pozitivni Ustavi sadržavali o tome izričite odredbe. To naročito, kada su u pitanju republikanski Ustavi, po kojima šef države nema prava sankcije, uslijed čega on dolazi u mogućnost, da vrši kontrolu formalne ispravnosti zakona jedino prilikom donašanja akta promulgacije. Što se tiče monarhijskih Ustava, kod njih to pitanje nije od tolike važnosti, pošto po njima šef države može nesmetano tu kontrolu vršiti već prilikom davanja sankcije.

Moguć bi bio slučaj, da Ustav oduzme izričito šefu države pravo, da prilikom promulgacije ispituje, da li su kod donašanja zakona bile ispunjene sve formalnosti i svi uslovi, koji su propisani. U ovom slučaju, ali samo u ovom slučaju, šefu države ne bi pripadalo pravo, da se upušta u to ispitivanje. Ostalo bi mu onda jedino pravo da ispituje, da li su zakon prihvatili, i to u istom tekstu, svi zakonodavni organi. Ovakav slučaj nalazimo u bugarskom Ustavu od 28. travnja 1879. On, nakon što u članovima 45. i 46. govori o sankciji, promulgaciji i publikaciji zakona, propisuje u članu 49.: »Jedino je Narodna skupština nadležna, da odlučuje o tome, da li su, prilikom donašanja zakona, bili poštovani svi uslovi predvidjeni ovim Ustavom«. Ova odredba, koja govori izričito samo o uslovima, koji su predvidjeni u Ustavu, važi razumljivo i za uslove, koji su postavljeni propisima manje pravne moći, t. j. propisima zakona i skupštinskog poslovnika. Prema tome, po bugarskom Ustavu šef države ne bi imao pravo, da prilikom promulgacije ispituje, da li su kod donašanja zakona bili poštovani svi propisi, koji se odnose na zakonodavni postupak. Medjutim, to još ne znači, da po bugarskom Ustavu šef države nema u opće mogućnost, da se upušta u to ispitivanje. On tu mogućnost ima, i to prilikom vršenja prava sankcije. Ako bi konstatovao, da su prilikom donašanja zakona bili povrijedjeni propisi o zakonodavnom postupku, on bi mogao zakonu uskratiti sankciju. Ali, nakon date sankcije, on ne bi mogao uskratiti promulgaciju iz tih razloga. On to ne bi mogao učiniti, pošto mu Ustav u gore spomenutoj odredbi na posredan način oduzima pravo, da se tom prilikom upušta u ispitivanje postojanja takovih povreda.

Iz svega, što smo do sada rekli, vidi se, da promulgacija praža, ili da bi bar mogla pružiti jednu i prvu sankciju za formalnu ispravnost zakona. I to sankciju za njegovu svestranu formalnu ispravnost, ako se prihvati stanovište, po kome šef države može uskratiti promulgaciju, ne samo ako zakon nisu prihvatili svi zakonodavni organi, ili ako ga nisu prihvatili u potpuno istom tekstu, već i onda, ako prilikom donašanja zakona nisu bili poštovani svi propisi o zakonodavnom postupku, bez obzira, da li su oni postavljeni Ustavom, zakonom ili polsovnikom. Ovo, što kažemo za zakone, važi i za izmjene Ustava. Kako je promulgacija potrebna i za te izmjene, to ona pruža odnosno može pružiti punu sankciju i za njihovu formalnu ispravnost. To će biti, ako se prizna, da šefu

Digitized by Google

države pripadaju prilikom promulgacije ustavne izmjene ona ista prava, koja mu pripadaju i prilikom promulgacije zakona.

Ostalo bi još pitanje: da li bi šefu države trebalo priznati pravo, da prilikom donašanja akta promulgacije ispituje i materijalnu ustavnost zakona, ako se uzme u obzir — ono što smo ranije konstatovali —, da materijalna protivustavnost zakona nije ništa drugo već prikrivena formalno protivustavna revizija Ustava. Moramo medjutim primijetiti, da je ovo pitanje od interesa samo za slučaj, kada šefu države ne pripada pravo zakanodavne sankcije. Ako naime šefu države pripada ovo pravo, on je u mogućnosti, da ispituje i formalnu i materijalnu ustavnost zakona prilikom vršenja prava sankcije, što prethodi promulgaciji zakona. On je dakle u mogućnosti, bar pravnoj, da spriječi stupanje u život materijalno protivustavnog zakona već uskraćivanjem sankcije. Zato pitanje mogućnosti ispitivanja materijalne ustavnosti zakona prilikom donašanja akta promulgacije može biti od interesa samo tamo, gdje šef države nema pravo zakonodavne sankcije. Razumije se, da se ovo pitanje postavlja uvijek samo onda, ako ga Ustav ne riješava na izričit način. A to je baš uvijek slučaj: Ustavi ne daju izričito ovo pravo šefu države. I onda, i u doktrini i u praksi to mu se pravo ne priznaje. Smatra se, da šef države nije vlastan, da prilikom promulgacije ispituje, da li je zakon materijalno ustavan; da je on dužan, da zakon promulgira i onda, ako nalazi, da je on materijalno protivustavan. Medjutim, kako je i ovdje u pitanju jedna formalna neispravnost, — formalna neisrpavnost izmjene Ustava, samo ne otvorena već prikrivena, pošto je izvršena pod imenom zakona a ne pod imenom ustavne izmjene, — moglo bi se zastupati i protivno stanovište: da je šef države vlastan, da se prilikom promulgacije upušta i u ispitivanje ove neispravnosti. U ovom slučaju, zaobilaznim putem, putem ispitivanja formalne ispravnosti ustavne izmjene, došlo bi se do ispitivanja materijalne ustavnosti zakona.

Samo, u ovom slučaju, t. j. ako bi se došlo do ovoga zaključka, šef države bez prava sankcije imao bi prema zakonima, koje su izglasale zakonodavne skupštine, stvarno istu vlast, koju ima prema njima i šef države sa pravom sankcije. Kažemo stvarno, jer bi sa čisto pravnog gledišta postojala ipak velika razlika izmedju vlasti jednoga i vlasti drugoga: Dok bi šef države bez prava sankcije mogao spriječiti stupanje u život jednog zakona samo u slučajevima njegove formalne i materijalne protivustavnosti, dotle bi šef države sa pravom sankcije to mogao činiti i onda, ako bi smatrao, da je zakon necelishodan. Prvi bi se mogao upuštati samo u ispitivanje njegove pravne ispravnosti, a drugi još i u ispitivanje njegove celishodnosti. Stvarno medjutim, i šef države bez prava sankcije mogao bi, ako bi mu se priznalo pravo, da prilikom promulgacije ispituje i materijalnu ustavnost zakona, spriječiti stupanje u život zakona, za koji bi našao, da nije celishodan, pod izgovorom, da je materijalno protivustavan. Zato je bolje ispitivanje materijalne ustavnosti zakona ostaviti u cijelosti organima nepolitičkog značaja: sudovima ili za to ustanovljenom specijalnom sudu.

Šef države bez prava sankcije ima medjutim izvjesnu mogućnost,

Digitized by Google

da se upušta i u ispitivanje materijalne ustavnosti zakona, ako mu je dato pravo suspenzivnog veta. Šef države, koji ima ovo pravo, može uložiti suspenzivni veto protiv zakona bilo iz kojih razloga. On to može učiniti, bilo da nadje, da zakon nije celishodan, bilo da nadje, da je materijalno protivustavan. Tako šef države sa pravom suspenzivnog veta ima pravo relativne, dok šef države sa pravom sankcije ima pravo apsolutne kontrole nad materijalnom ustavnosti zakona, jer uskraćivanje sankcije ima za posljedicu apsolutno, a ulaganje suspenzivnog veta samo relativno sprečavanje zakona, da stupi u život. Zakon, protiv koga šef države uloži suspenzivni veto, ne stupa u život samo onda, ako ga skupštine ne izglasaju ponovo onom većinom, koja je za taj slučaj Ustavom propisana.

VII. — Ako u promulgaciji nalazimo jednu sankciju za formalnu ustavnost zakona, pitanje nam se još postavlja: da li pokraj ove postoji još i koja druga sankcija za tu ustavnost zakona? D li je ispitivanje formalne ustavnosti zakona moguće i poslije promulgacije, ili je sa promulgacijom pitanje formalne ustavnosti zakona definitivno riješeno? U ovom drugom slučaju, akt promulgacije dobio bi značaj definitivne presude, koja bi se nametala svim ostalim državnim organima. Ovo pitanje tiče se specijalno sudova: Naime, da li oni imaju pravo, da, prilikom rješavjna konkretnih slučajeva, ispituju formalnu ustavnost zakona i pravo da odbiju njegovu primjenu, ako nadju, da je formalno protivustavan?

Mi ćemo na ovo pitanje dati pozitivan odgovor. Istina je, da se za zakon, koji je promulgiran, pretpostavlja, da je formalno ispravan: da su ga prihvatili svi zakonodavni organi i da su prilikom njegovog donašanja bili poštovani propisi o zakonodavnom postupku. No, iz ovoga se još ne bi smjelo izvesti, da promulgacija definitivno pokriva eventualne formalne neispravnosti zakona, i da se zato sudovi ne mogu upuštati u ispitivanje formalne ustavnosti promulgiranog zakona. Promulgacija ne pokriva materijalnu protivustavnost zakona, i to je tim prije razumljivo, ako se uzme u obzir, da se šef države prilikom promulgacije zakona u opće ne upušta u ispitivanje te ustavnosti. No, mi mislimo, da promulgacija ne pokriva ni formalnu protivustavnost zakona, i ako smatramo, da se šef države prilikom promulgacije može upuštati u ispitivanje njegove formalne ustavnosti. Prema tome, i ako promulgacija pretpostavlja formalnu ispravnost promulgiranog zakona, to još ne znači, da promulgacija može u istini pretvoriti jedan formalno protivustavan zakon u formalno ustavan. I mimo izvršene promulgacije on ostaje formalno protivustavan, radi čega sudovi mogu odbiti njegovu primjenu. Drugim riječima: i ako promulgacija pretpostavlja formalnu ustavnost zakona, ona nema vrijednost predmnjeve j u r i s e t d e j u r e, već samo vrijednost predmnjeve j u r i s t a n t u m. Ovo vrijedi samo dotle, dok se protivno ne dokaže. »Ako Pretsjednik republike nije uskratio promulgaciju zakona u jednom slučaju, kada je to mogao učiniti, — kaže Hauriou — treba odbaciti mišljenje onih, koji smatraju, da efektivna promulgacija pokriva pogrješke zakona; promulgacija nije zakonodavni akt i ne može pokriti pogrješke zakonodavne operacije.«[24a])

Digitized by Google

Stanovište, po kome bi promulgacija definitivno rješavala pitanje formalne ustavnosti zakona zastupaju Laband[25]), Jellinek[26]) i još neki njemački autori[27]). Po Labandu n. pr., promulgacija ima vrijednost »presude«, koja definitivno rješava kako pitanje formalne, tako i pitanje materijalne ustavnosti zakona.

Ovo znači, da Laband priznaje šefu države pravo, da prilikom promulgacije ispituje ne samo formalnu, već i materijalnu ustavnost zakona. Ovo je u ostalom u skladu sa njegovim umovanjem o pravnom karakteru promulgacione radnje. Vidjeli smo ranije, da on promulgaciju smatra aktom zakonodavne prirode. Po njemu, tek promulgacija čini zakon perfektnim. Ako bi se ovo stanovište uzelo kao ispravno, onda bi zaista šefu države trebalo priznati kako pravo, da ispituje formalnu, tako i pravo, da ispituje materijalnu ustavnost zakona. Samo, Laband se nije zadovoljio time, da šefu države prizna oba ova prava; on je otišao još dalje i dao je aktu promulgacije moć, koju on nema, a koja bi definitivno pokrivala sve neispravnosti zakona, i formalne i materijalne. I zato se po njemu sudovi, prilikom primjenjivanja zakona, ne mogu upuštati u ispitivanje ni njihove formalne, ni njihove materijalne ustavnosti.

Waline[28]) takodjer ne priznaje sudovima pravo, da ispituju formalnu ustavnost zakona. On smatra, da promulgacija ima značaj sudskog akta, koji se onda kao takav nameće svim vlastima, pa i sudovima. To pravo ne priznaje sudovima ni Carré de Malberg. On primjećuje[29]), da bi promulgacija postala izlišnom, ako bi se i sudovima priznalo pravo, da ispituju formalnu ustavnost zakona. Isto stanovište iznio je on i u svojem izvještaju o problemu sudske kontrole ustavnosti zakona, koji je podnio Medjunarodnom Institutu za javno pravo u Parizu godine 1929.[30]). Tu on kaže, kada govori o ispitivanju ustav-

[24]a) op. cit., 1929, str. 440; — Za pravo sudova da ispituju formalnu ustavnost zakona v. još: Duguit, op cit., IV, 1924, § 43; — Barthélemy-Duez, op cit., 1926, str. 569 i d; — Orlando: Principes de droit public et constitutionnel, str. 384 i d.; — G. Meyer: Lehrbuch des deutschen Staatsrechts, 6 izd., str. 635; — Jaroslav Krejci, op. cit.; i svi pisci koji priznaju sudovima pravo, da ispituju materijalnu ustavnost zakona. — Najčešće, kada se postavi pitanje ispitivanja formalne ustavnosti zakona od strane sudova, pravi se razlika izmedju propisa Ustava i propisa zakona i poslovnika; i onda, sudovima se priznaje pravo, da ispituju da li su ispunjene forme koje propisuje Ustav, a ne priznaje im se pravo da ispituju, da li su ispunjene forme koje propisuje zakon ili poslovnik. Tako naročito: Jèse, Principes de droit administratif, 2 izd.. str. 212, — Laferrière, op. cit., 2 izd., II. str. 3.

[25]) op. cit., fr. izd., II, str. 321 i d.

[26]) op. cit., str. 402 id.

[27]) koje navodi G. Meyer, op. cit., str. 632, bilješka 6.

[28]) Eléments d' une théorie de la juridiction constitutionnelle en droit positif français, u Revue du droit public, 1928, str. 441 i d.

[29]) op. cit. I, 1920, str. 455.

[30]) Note présentée à la session de 1928 de l' Institut international du Droit public sur la question de »La sanction juridictionnelle des principes constitutionnels«, u Annuaire de l' Institut international de Droit public, 1929, str. 144 i d.

Digitized by Google

nosti zakona: ».. to pitanje od punoga je interesa jedino u pogledu sadržaja zakona, t. j. u pogledu njihove materijalne ustavnosti. Što se pak tiče njihove formalne ustavnosti, pitanje ne bi trebalo ni da se postavi. Zar nije u istini jasan i jedini predmet promulgacije, da potvrdi formalnu ispravnost zakona...? i zar ta institucija ne podrazumijeva već samim time, da je i s k l j u č i v o promulgator nadležan, da se osigura, da zakon, čiju krštenicu on izdaje, ispunjava uslove postupka koji su propisani za njegovo donašanje...«[31]).

No, po Carré de Malbergu i promulgator može ispitivati samo, da li su ispunjeni oni uslovi, koje propisuje Ustav, a ne i da li su ispunjeni uslovi, koje propisuje poslovnik. Ako bi pak sud primijetio, da nije ispunjen jedan od ustavnih uslova, dakle da je promulgacija pogrješno izvršena, on po njemu ne bi mogao odbiti primjenu promulgiranog zakona; mogao bi jedino uticati preko minitra pravde, da šef države opozove akt promulgacije. Onaj argumenat, na kome Carré de Malberg zasniva svoje stanovište, po kome sudovi ne mogu ispitivati formalnu ustavnost zakona, naime da bi promulgacija postala izlišnom, ako bi se to pravo priznalo sudovima, nije mnogo ubjedljiv. Ako se pravo ispitivanja formalne ustavnosti zakona prizna šefu države, to još ne mora biti razlogom, da se to isto pravo ne prizna i sudovima. Davanjem toga prava i šefu države i sudovima samo se pojačava kontrola formalne ustavnosti zakona; a ovo može biti samo od koristi za potpunu realizaciju načela legalnosti. Baš realizacija toga načela iziskuje, da se razne vlasti medjusobno nadziru; da jedna, prije nego što primijeni akt druge, ispita, da li je on pravilno donijet i da li ne vrijedja propise višega ranga. Načelo legalnosti u najširem smislu riječi može se realizovati samo na taj način. Prigovoru, da se to protivi načelu podjele vlasti, nema tu mjesta.

Prof. Slobodan Jovanović takodjer je protiv prava sudova, da ispituju formalnu ustavnost zakona. On kaže[32]): »Sudski nadzor nad aktom proglašavanja jeste čisto formalan. Sud ispituje, da li je zakon proglašen u onoj formi, u kojoj treba da bude proglašen: on ne ide dalje, i ne ispituje materijalnu tačnost akta proglašavanja. N. pr. da li je istinita kraljeva konstatacija, da je Skupština zakon riješila; da li je Skupština doista riješila onaj zakonski tekst, koji je Kralj proglasio; da li je Skupština riješila zakon po pravilima zakonodavnog postupka...« I onda dolazi do ove konstatacije: »Ako bi sud imao pravo, da se upušta u pitanje materijalne tačnosti akta proglašavanja, to bi značilo, da akt proglašavanja može imati samo onakvu zadržinu, na kakvu se Kralj i sud saglase. Akt proglašavanja bio bi onda zajednički akt Kralja i suda, što ne bi odgovaralo tekstu Ustava, po kome proglašavanje zakona spada u isključivu nadležnost Kralja«. Medjutim, u protivnom slučaju, t. j. ako se sudovima ne bi priznalo pravo da ispituju formalnu ustavnost zakona (ili materijalnu tačnost akta proglašavanja), možemo doći do jedne druge konstatacije: da bi tada akt promulgacije imao onakav sadržaj, kakav bi Kralj htio. A to bi onda značilo, da bi stvarno donaša-

31) str. 144—145.

32) U s t a v n o p r a v o, str. 336.

Digitized by Google

nje zakona zavisilo isključivo od Kraljeve volje, pošto bi sudovi bili dužni, da primjenjuju i takve promulgirane tekstove, koje parlamenat nije prihvatio, ili koje je prihvatio, ali bez da je ispunio one formalnosti i one uslove, koji su za donašanje zakona propisani.[33])

Ako se uzme, da je ispravno stanovište, po kome sudovi imaju pravo, da ispituju formalnu ustavnost zakona, onda bi to pravo činilo drugu sankciju za formalnu ispravnost zakona. I to opet za njegovu potpunu formalnu ispravnost: Jer, sudovi bi bili pozvati, da ispituju — kao i šef države prilikom promulgacije — ne samo postojanje promulgiranog zakona, t. j. da li su zakon prihvatili u istome tekstu svi zakonodavni organi, nego i da li su prilikom njegovog donašanja bile poštovane sve propisane formalnosti i ispunjeni svi propisani uslovi. Smatramo, da ovo pravo ne bi sudovima pripadalo samo onda, ako im ga Ustav izričito oduzima. Na ovakav slučaj nailazimo n. pr. u čehoslovačkom Ustavu, čiji član 102. propisuje: »Kod odlučivanja o jednoj stvari, suci imaju pravo, da ispituju valjanost vladinih dekreta; što se tiče zakona, oni mogu ispitivati s a m o, da li je on na redoviti način promulgiran.« Iz ove ustavne odredbe proizlazi, da se čehoslovački sudovi mogu upuštati samo u ispitivanje formalne ispravnosti akta promulgacije, a ne i u ispitivanje formalne ispravnosti promulgiranog zakona. U ranije citiranom članu bugarskog Ustava je rečeno, da je »jedino Narodna skupština nadležna, da odlučuje o tome, da li su prilikom donašanja zakona bili poštovani uslovi predvidjeni Ustavom«. Medjutim ova odredba bugarskog Ustava mogla bi se tako shvatiti, da se ona odnosi samo na one formalnosti, koje ima da ispuni Narodna skupština, kada donosi zakone, a ne i na samo prihvaćanje zakona od strane zakonodavnih organa. To bi onda značilo, da bugarski sudovi imaju bar pravo, da ispituju postojanje promulgiranog zakona, t. j. da ispituju, da li su promulgirani zakon prihvatili svi zakonodavni organi.

Ako se sudovima prizna pravo, da ispituju formalnu ispravnost zakona, oni neće primijenjivati promulgirani zakon, ako utvrde, da ga nisu prihvatili, i to u istom tekstu, svi zakonodavni organi. Medjutim, moguće je, da se dogodi i ovaj slučaj: da zakon prihvate svi zakonodavni organi, i to u istom tekstu, ali da se zatim s njim ne podudara u cijelosti promulgirani tekst. Pitanje se tu postavlja: da li su sudovi pozvati, da ispituju, da li se promulgirani tekst slaže u cijelosti sa tekstom, koji su prihvatili zakonodavni organi, i da li oni imaju pravo da odbiju njegovu primjenu, ako konstatuju, da se ta dva teksta ne slažu? Mi ćemo, razumije se, odgovoriti na ovo pitanje afirmativno, pošto se tu radi o formalnoj neispravnosti promulgiranog teksta. Promulgirani tekst formalno je neispravan, pošto njega nisu prihvatili zakonodavni organi. Duguit je ranije ovo pravo sudovima poricao. U svojoj knjizi M a n u e l d e d r o i t c o n s t i t u t i o n e l od 1923. on je pisao[34]): »Su-

[33]) v. takodjer: isti autor, O d r ž a v i, str. 272; protiv ispitivanja formalne ustavnosti zakona od strane sudova v. još: prof. Tasić, D a l i s u d i m a p r a v o, d a i s p i t u j e f o r m a l n o s t p o s t a n k a z a k o n a, u A r h i v u z a p r a v n e i d r u š t v e n e n a u k e, studeni 1925.

[34]) na str. 307.

Digitized by Google

dovi ne mogu istraživati, da li je od pretsjednika republike promulgirani tekst zaista saglasan sa tekstom, koji su skupštine izglasale. U formuli promulgacije šef države izjavljuje, da je promulgirani tekst onaj tekst, koji su Senat i Skupština prihvatili; ova deklaracija nameće se sudovima«. Jèze[35]) je kritikovao ovo stanovište, i Duguit je iza toga u svojem djelu Traitè de droit constituonel[36]) priznao sudovima pravo, da ispituju saglasnost promulgiranog teksta sa tekstom, koji su prihvatile zakonodavne skupštine, i to praveći razliku izmedju dva moguća slučaja. Mi ćemo takodjer načiniti ovo razlikovanje: 1) Moguće je, prije svega, da promulgirani tekst sadržava jedan pasus, koji nisu uopće prihvatili zakonodavni organi, ili koji nisu prihvatili svi ti organi. U ovom slučaju, sudovi će primjenjivati promulgirani zakon, ali bez toga pasusa. Ovo je logična posljedica onoga, što smo rekli ranije: Ako sud ima da uskrati primjenu čitavog promulgiranog zakona u slučaju, da ga nisu prihvatili svi zakonodavni organi, onda on ima da uskrati i primjenu onog pasusa promulgiranog zakona, koji nisu prihvatili svi zakonodavni organi. Kaogod što je u prvom slučaju u pitanju nepostojanje čitavog zakona, tako je u drugom slučaju u pitanju nepostojanje jednog pasusa promulgiranog zakona[37]). — 2) Moguće je, zatim, da je u promulgiranom tekstu ispušten jedan pasus. koji se nalazi u tekstu, koji su prihvatili zakonodavni organi. Da li će, u ovom slučaju, sudovi primjenjivati i nepromulgirani pasus? Na ovo pitanje treba dati negativan odgovor: Sudovi ne mogu primjenjivati nepromulgirani pasus, pošto on nije promulgiran. Promulgacija je uslov, koji mora biti ispunjen, da bi sudovi mogli pristupiti primjenjivanju zakona. I onda, kaogod što sudovi ne mogu pristupiti primjenjivanju zakona, koji nije promulgiran, tako isto oni ne mgu pristupiti ni primjenjivanju jednog zakonskog pasusa, koji nije promulgiran. U ovakom slučaju — kako kaže Duguit — bilo bi potrebno, da se akt promulgacije opozove i donese novi, koji će sadržavati čitav zakonski tekst.

Kada smo već spomenuli opoziv akta promulgacije, možemo reći, da se tu postavljaju dva pitanja, na koja treba dati odgovor. Prvo je pitanje: da li šef države može opozvati akt promulgacije? Ne vidimo ozbiljnog razloga, da se ovo pravo šefu države ne prizna, ako je akt promulgacije nepravilan, specijalno ako je njime promulgiran jedan formalno neustavni zakon, ili ako se promulgirani tekst ne slaže u cijelosti sa tekstom, koji su prihvatili zakonodavni organi.[38]) Samo, ako se šefu države prizna pravo, da opozove akt promulgacije, postavlja nam se drugo pitanje: koja je posljedica ovog povlačenja akta promulgacije, ako je na osnovu tog akta zakon već bio primjenjivan, bilo od strane sudova, bilo od strane upravnih organa? Da li će se smatrati retroaktivno poništenima svi oni individualni akti upravnih i sudskih organa, koji su donijeti na osnovu nepravilno promulgiranog

35) naprijed cit. članak u Revue du droit public, 1918, str. 382 i d.

36) IV, 1924, str. 635.

37) v. još: Jèze, Une loi inexistante, u Revue du droit public, 1915, str. 576 i d.

38) v. naročito Jèze: u Revue du droit public, 1918, str. 392.

Digitized by Google

zakona? Ako bi se držali stroge pravne logike, morali bi reći, da se uslijed opoziva akta promulgacije imaju smatrati retroaktivno poništenim i svi individualni akti, koji su donijeti na osnovu nepravilno promulgiranog zakona, jer na osnovu čisto pravnog umovanja teško bi se moglo zaključiti, da ti akti ostaju na snazi sa svim svojim pravnim posljedicama, i ako je opozvata promulgacija teksta, na osnovu koga su oni donijeti, iz razloga, jer je on formalno neispravan; n. pr. iz razloga, jer ga nisu prihvatili svi zakonodavni organi. Samo, možda u ovom slučaju ne bi trebalo ići sa čisto pravnom logikom do krajnjih granica. Ako bi se to činilo, trpjela bi pravna sigurnost gradjana. Te sigurnosti ne bi svakako bilo, ako bi gradjani u svako doba bili izvrgnuti opasnosti, da se njihova pravna situacija, u koju su došli na osnovu odlukâ upravnih ili sudskih organa, najednom izmijeni uslijed opoziva akta promulgacije, koji je sadržavao zakonski tekst, na osnovu koga su ti akti bili donijeti. Prema tome, pravna sigurnost gradjana iziskuje, da se ti akti ostave na snazi, sa svim svojim pravnim posljedicama, i mimo opoziva akta promulgacije. U ovom slučaju trebalo bi postupati kao i u slučaju opoziva nepravilnog imenovanja činovnika. Kada se ovo dogodi, akti, koje je nepravilno imenovani činovnik donio u vremenu izmedju njegovog imenovanja i opoziva imenovanja, ostaju na snazi sa svim svojim pravnim posljedicama. U jednom kao i u drugom slučaju, strogo pravno umovanje treba da bude ispravljeno posmatranjem čitavog problema sa strane celishodnosti i pravne sigurnosti gradjana.

Problem seljačke svojine

Napisao dr. Milan Ivšić, profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu.

(Svršetak)

B. KOLEKTIVNI SMJER ZEMLJIŠNE SVOJINE.

Pojam kolektivne imovine bio je kroz sve vjekove promatran kao nešto »idealnije«, nego što je pojam individualnosti i samovlasništva. Nije zato čudo, da je kolektivizam postao mitom i idejom-vodilicom novoga gospodarskog reda na ruševinama individualističko-kapitalističkoga sistema.

Mi se ovdje ipak ne ćemo dati zanositi tim mitom, nego ćemo samo da ogledamo onaj kolektivni sistem porodične zemljišne svojine, koji je živio kod našega naroda kroz stoljeća i koji je sačuvao, kao najveću svetinju, to kolektivno vlasništvo običajnim našim pravom, a koje je pozitivno zakonodavstvo XIX. stoljeća pod imenom »kućne zadruge« unijelo u imovinsko-pravni kodeks. — Lijepo kaže dr. Tončić za tu instituciju u svojem referatu na prvom pravničkom kongresu u Beogradu god. 1925.:

»Kućna je zadruga institucija našega seljaštva, nacionalni produkt njegove psihe, njegova vlastita originalna tvorevina, stvorena bez

Digitized by Google

tudjega uzora i bez utjecaja domaćega zakonodavstva i pravničkih krugova. Stvorila ju je pravna svijest i potreba našega seljaštva, koje ju je samo uredilo običajima kao svoju imovinsku zajednicu i kao tip svoga seljačkoga obiteljskog poretka s posebnim obiteljskim pravom, unijevši u nju ne samo svoju imovinu i rad, već i ljubav porodičnu i uzajamnost, mnogo prije, nego li je zakonodavstvo donijelo zakonske propise za njeno uredjenje.«[8])

Nakon što nas je time uveo u bît te kolektivne imovine njezin bezuvjetno najbolji živi poznavalac, mimoilazimo kraj svih onih teorija o postanku »zadruge«, o kojima se vodila borba gotovo više kod stranih naroda: Čeha, Poljaka, Nijemaca, Francuza, Engleza, nego li kod nas samih. Za nas je od najveće važnosti, da promotrimo sâm ustav zadruge, kako da uzmognemo po njegovim pravnim načelima izgraditi svoje domaće zakonodavstvo za zemljišnu svojinu kao i svoj cjelokupni »Seljački zakonik«.

Po zadružno-pravnom načelu sva je imovina zadruge kolektivna svojina sviju članova kuće (šire i uže porodice). Ta imovina ostaje nedjeljiva iza smrti bilo kojega člana porodice, pa bilo to i samoga kućedomaćine, koga izabiru svi punoljetni članovi.[9])

Domaćin nema nikakova drugog prava, nego da zastupa kućnu zajednicu prema trećim licima, upravlja gospodarskim poslovima i drži disciplinu medju članovima. Smrću kućegospodara ne mijenjaju se ni u čemu imovinsko-pravni odnosi same kuće.

Život u kućnoj zadruzi bio je sve do početka XIX. stoljeća uredjivan običajnim pravom u svim južno-slavenskim zemljama. Prve se pisane norme nalaze u zakonu od 7. kolovoza 1807., kojim se uredjuju običajna prava u našoj vojnoj granici.

Za krajeve, koji su pripadali pod bansku upravu (tzv. »provincijal«), stupio je zakonom od god. 1870. po prvi puta uredjivani zadružni odnos. Na žalost, taj je zakon bio slabo u prilog razvitku zadružnoga života jednako kao i drugi zakoni, koji su slijedili u godini 1874. i 1876. — Kao posljedak reakcije protiva propadanja zadružnoga života jeste zadružni zakon od 9. svibnja 1889. s novelom od 30. travnja 1902.

Uza sve nesavršenosti toga zakona, možemo reći, da je on najvjerniji odraz naših pravnih običaja. Tome zakonu možemo i da zahvalimo, što se zaustavilo ponešto raspadanje seljačke imovine. A ukoliko je ta imovina i prelazila u samovlasništvo, prelaz iz kolektivnoga života u individualistički bio je mirniji i laganiji, pa zato i bez većih gospodarskih i socijalnih potresa. — No glavna dobra strana toga zakona jest upravo njegov zadružni duh. Zato posvema ispravno tvrdi za nj dr. Pliverić u pomenutoj saborskoj raspravi: »Sadašnji naš zakon (naime zakon o zadrugama iz god. 1889.) napustio je staru protivštinu i nepouzdanje u zadrugu, dok su prijašnji zakoni upravo hrlili i žurili se, kako će čim prije razvezati vezani zemljišni posjed zadružni i prepustiti ga u posve slobodno vlasništvo seljaku, ne po ustanovama

8) Vidi »Mjesečnik«, god. 1925., str. 433.

9) Po našem pozitivnom pravu biraju kućegospodara natpolovičnom većinom svi članovi: muški i ženski, koji su navršili 18-tu godinu (§ 8, al. 3.).

Digitized by Google

kakvog zadružnog zakona, nego po istim ustanovama, koje vrijede za ostali posjed po našem gradjanskom zakonu. Dok je to bivalo po prijašnjim zakonima, ovaj se zakon tude zaustavio i h t i o j e z a š t i t i t i t a j p o s j e d s e l j a č k i o d o n e s u d b i n e, k o j a g a j e n e m i n o v n o m o r a l a s t i ć i, a k o p a n e p o d O p ć i g r a d j. z a k o n«.

Medju temeljne pogrješke toga zakona možemo svakako ubrojiti pozitivnu njegovu zabranu stvaranja novih zadruga na posjedu, gdje je jednom individualno vlasništvo bilo knjiženo.

* * *

O životu i o pravnom stanju zadruga imaju i danas naši pravnici i sociolozi, a i agronomi, najrazličitija mnijenja. Neki drže, da bi trebalo sve zadruge ukinuti zakonskim putem, kao što je to učinila Madžarska. Drugi opet drže, da su zadruge nesposobne za život, da su se preživjele, pa da će same po sebi nestati. Ti isti tvrde: »Život je zadruge stvorio, život će zadruge i otstraniti«.

Moramo na žalost priznati, da je malo pravnika, sociologa, ekonomista, a i agronoma, koji bi vidjeli u tom tipu kolektivne zemljišne svojine našu najjaču, najbolju i jedinu osnovicu, p o k o j o j b i s e i m a o u r e d j i v a t i s a v z e m l j i š n i p o s j e d n a š e g a s e l j a š t v a. Ne spominjući u tom pogledu interesantne radove starijega datuma, napose one od dra B a d a j a i dra Ivana S t r o h a l a, zaslužuju osobitu pažnju kod nas novije publikacije od dra V. K r i š k o v i ć a[10]) i bivšeg vel. župana i banskog savjetnika u m. dra T o n č i ć a. — Dr. Tončić u svojoj knjizi »Vrhovne upravne i sudske rješidbe« (Zagreb 1925.) iznio je uz druge zanimljive podatke o zadružnom životu i statističke službene podatke o stanju zadruga god. 1915., odnosno god. 1924. Ti nam podaci oprovrgavaju tvrdnje neprijatelja zadružnoga života.

Iz istih podataka vidimo naime, da je broj zadruga u Hrvatskoj i Slavoniji iznosio u 1915. godini: 112.065 kućâ sa 178.415 obitelji s površinom od 1,222.451 jutara. Za istu periodu ne posjedujemo, na žalost, statističkih podataka o svima seljačkim gazdinstvima, da bi mogli ustanoviti omjer prema seljačkim domovima individualnoga tipa. No ako su po Z o r i č i ć u[11]) činile zadruge u 1895. godini: 16,6% gazdinstva, prema ukupnom broju sviju seljačkih domova, to se u godini 1915. taj postotak nije nipošto umanjio. Istina, zadruge s mnogo porodica sve se više raspadaju; one poprimaju sve više svoj n o r m a l n i značaj kolektivne svojine o d j e d n e i l i d v i j e o b i t e l j i. A t a j t i p i m a u p r a v o i n o v o z a k o n o d a v s t v o d a p o p r i m i. t. j. d a s e s v a k a s e l j a č k a i m o v i n a, b e z o b z i r a n a b r o j o b i t e l j i, i m a s m a t r a t i k o l e k t i v n o m s v o j i n o m o n i h, k o j i j e p r i v r e d j u j u.

Dr. T o n č i ć s pravom zato kaže u »Vrhovnim upravnim i sudskim rješidbama« (str. 7.): »Porodična dakle ili kućna zadruga pokazuje još sveudilj narodnu našu individualnost, te životnu snagu

[10]) V. K r i š k o v i ć: Hrvatsko pravo kućnih zadruga. Zagreb 1925

[11]) Z o r i č i ć: Gospodarstva u Hrvatskoj i Slavoniji 31. prosinca 1895. po opsegu njihovu (»Vjesnik zemalj. statist. ureda«, sv. II.), Zagreb 1900.

Digitized by Google

našega seljaštva. Ona je još i sada, a i ostat će institucija ne samo dobra, već i potrebna tako dugo, dok na njezino mjesto ne stupi institucija bolja i prikladnija«.

U istoj knjizi podao nam je dr. Tončić i drugih interesantnih službenih podataka, kojima je pobio sve tvrdnje onih naših pravnika i agronoma, da samo seljaštvo, tobože, perhorescira kućnu zadrugu.

Prema našemu naime zadružnomu zakonu od god. 1889., odnosno od god. 1902., mogu se sve grane podijeljene zadruge unijeti u gruntovne knjige ili kao nove kućne zadruge ili kao samovlasništva. U ovom posljednjem slučaju knjiži se samovlasništvo jedino na zahtjev sviju članova te grane (isp. § 36. Z. Z.). — Medjutim što nam govori statistika? — Od 24.151 starih zadružnih domova s ukupnom površinom od 382.186 jutara nastalo je diobom 72.725 novih seljačkih domova, od kojih se samo 25.044 seljačkih obitelji izjavilo za samovlasništvo, dok je svih ostalih 47.681 seljačkih domova knjiženo kao nove zadruge.

Pošto zadružni zakon ne predvidja nikakove podiobe zemljišta »in natura« na jednake dijelove, broj se čestica nije nipošto umnožao u razmjerju prema ukupnomu broju novo nastalih seljačkih domova. Tako je 24.151 starih zadružnih domova posjedovalo 518.826 zemljišnih čestica, dok se trostrukim brojem novih domova (72.725) stvorilo nešto tek preko dvostrukoga broja čestica, t. j. 1,204.678 čestica.[12])

Promotrivši posvema objektivno ove brojke, moramo samo jedno da zaključimo, što je i ustvrdio već dr. Pliverić na pomenutom mjestu: »Ako i jest istina, da broj dioba raste iz dana u dan, narod naš nije napustio zadrugu. Mi još nismo doznali, da se igdje koja skupština naroda seljačkoga sloja izjavila za to, da se dokine zadruga, da se proglasi vlasništvom i posjedom, koji potpada pod opći gradj. zakon, niti je u tom smislu koja općina poslala molbu niti koja županija, niti koje pozvano interesirano društvo... Da bi zadruga mogla i može u današnjim okolnostima pomoći napretku seljačkoga staliža, to može svatko vidjeti, tko se prošeće kroz selo i obadjega, jer će on, ako ima vješto oko, opaziti, da je jedan posjed zadružni, a drugi da nije zadružni.«

Iz svih navedenih statističkih podataka možemo jasno vidjeti, da sami seljaci, prema svome zadružnomu mentalitetu, punim pravom radije izabiru sistem kolektivne svojine za svoje imovinsko-pravne odnose, nego li sistem samovlasništva, i ako se taj sistem od pojedinih pravnika ističe kao moderniji i liberalniji, a od agronoma za gospodarstvo napredniji. Seljaci nasuprot vide sve prednosti sistema kolektivne svojine, gdje je sva seljačka imovina vlasništvo onih, koji na njoj saradjuju, a eo ipso isključuju se od suvlasništva svi oni, koji se udaljuju iz kuće bilo kao profesionalci dru-

[12]) Isp. Tončić: str. 248. i 284.—286.

Digitized by Google

gih zvanja, bilo kao izudane osobe. Nikakav individualni duh nije stoga mogao ugušiti onaj pravni osjećaj naših seljaka prema ispravnim načelima: »Ko je pri djelu, taj i pri jelu«, t. j. jednake pravice sam onima, koji na domu rade!

Uostalom, kako je već i napomenuto, svi praktički pravnici znat će vrlo dobro i iz iskustva, da se najveći broj ostavinskih parnica vodi samo radi toga, što naše seljaštvo, i iza punih 80 godina primjene gradj. zakonika na seljačku imovinu, živi još uvijek u duhu kolektivne svojine, a smatra za najveću nepravdu, da n. pr. koja izudana osoba iza 20—30 godina potražuje svoj dio od brata, koji je radio na očinskom domu i koji je možda i svojim trudom uvećao vrijednost toga doma. Nepravdom smatra naš seljak i to, da mora iza smrti očeve dijeliti imovinu s onim, pa makar i s rodjenim bratom, koji je davno ostavio svoj dom, bilo što je pošao u strani svijet, bilo u grad po drugome zvanju, a da nije mario kroz sve to vrijeme za svoju kuću i da nije pridonio za nju ni jedne pare. U svojem čvrstom osvjedočenju o pravdi seljak često voli da izgubi u parnicama i cijelo svoje imanje, nego da se podvrgne pozitivnim normama gradj. zakonika, koji ne pravi nikakove razlike medju djecom i njihovim pravnim sljednicima, kao niti medju onima, koji su ostali na domu, i onima, koji su ga već davno napustili.

Istina, pokret oko podiobe kućnih zadruga tokom druge polovice XIX. stoljeća smatrao se često i medju samim seljaštvom kao neki lijek u agrarnim njegovim krizama, koje su upravo tih godina harale našim selima. Medjutim se samo seljaštvo brzo osvijestilo, te je uvidjelo svoje vlastito rasulo u sistemu, gdje je otac obitelji mogao kao samovlasnik prodati i rasipati cijelu obiteljsku imovinu, koju je on sâm baštinio kao očevinu, a o kojoj je ovisio život i njegove žene i njegove djece. Za to govori najbolje onaj uščuvani duh o kolektivnoj svojini kao i napomenuti statistički podaci o broju zadružnih seljačkih domova.

* * *

Brojčano stanje zadruga nije jako samo u Hrvatskoj i Slavoniji nego i u predratnoj S r b i j i. Prema statistici od god. 1905. bilo je tamo od 352.748 seljačkih domova 207.932 doma po sistemu kućnih zadruga, dakle većina od ukupnoga broja.

U B o s n i i H e r c e g o v i n i, temeljem naredbe od 21. srpnja 1919., odnosno zakona od godine 1922., svi bivši kmetski domovi imaju se u gruntovnim knjigama u r e d a r a d i unijeti kao kolektivne obiteljske svojine slobodnih seljaka. Tako je time zakonom ne samo oslobodjeno od kmetstva 93.368 domova sa 566 hektara zemljišta, nego je moralo biti u gruntovnicu unešeno i toliko domova kao kolektivna svojina, ravnana prema pozitivnom zadružnom zakonu, koji vrijedi za Hrvatsku i Slavoniju. Ovome broju imaju se pribrojiti jošte tisuće drugih slobodnih domova, koji su već od prije bili kućne zadruge, upravljane običajnim pravom.[13])

[13]) Žaliti je, da duh ovoga zakona nisu prihvatile ni sudske uredovne vlasti, a ni kasnije pozitivne naredbe, jer je zakonom od 17. svibnja 1928. o bivšim kmetovskim selištima i stečenim beglucima dokinuto kolektivno vlasništvo bivše kmetovske porodice, te uvedeno načelo individualnoga vlasništva.

Digitized by Google

Zadružni život manje je poznat u Dalmaciji. No i ondje se na području bivše Dubrovačke republike: u Konavljima i na Pelješcu zadržao zadružni život sve do danas.

Spomenuli smo pako za Crnu Goru, da je ondje običajno pravo kolektivne svojine postalo pozitivnim općim imovinskim zakonom.

* * *

Upogled ovih jasnih činjenica tvrdimo:

Kolektivna obiteljska svojina ne smije se nipošto promatrati, kako bi to neki htjeli, kao preostatak primitivne pravne institucije, a niti kao neka novotarija u duhu marksističkih utopija, a niti kao izolovana pojava, koju sâmo vrijeme treba da ukloni. Duh kolektivne svojine na zemljišnu imovinu živi još danas u svijesti većine seljačkoga naroda, dok su načela gradj. zakonika o samovlasništvu promatrana kao neprirodna novotarija zemljišnoj imovini, a ujedno i shvaćana od većine našega seljaštva kao najveća nepravda. Bit će stoga zadaća zakonodavca, da ovu svijest seljaštva o kolektivnoj svojini zemljišta legalizira i generalizira na svu seljačku imovinu. Time će se onda i izbjeći svima onim kobnim parnicama uslijed primjene raznih pravnih tipova svojine, koji su danas u praksi na istom političko-upravnom području.[14])

Novo zakonodavstvo, koje bi zato usvojilo samo fakultativno uvodjenje kolektivne svojine na seljačku imovinu, uvećalo bi, bez sumnje, broj seljačkih domova kolektivnoga sistema; ipak time ne bi nipošto bio definitivno riješen sam problem nesredjenih imovinsko-pravnih odnosa.[15])

Ima još jedan razlog, koji govori za zasebno zakonodavstvo o seljačkoj imovini:

Zemlja već po svome značaju mora imati svoje posebno zakonodavstvo, različno od zakonodavstva na dobra, stvorena isključivo tehni-

[14]) Možda će se mnogi od naših pravnika i agronoma spoticati o samo ime »kućna zadruga«, s kojim je imenom vezana i mnoga loša strana te naše historičke gospodarske i socijalne institucije. Unaprijed izjavljujemo, da se nipošto ne kanimo boriti za taj pravni termin, koji je i onako stvoren tek zakonodavstvom XIX. stoljeća, a nipošto po samome narodu. Mi se želimo boriti i zalagati samo za duh te pravne institucije, pa zato i radije želimo dati tome duhu i instituciji ono pravno nazivlje, koje je i sâm narod stvorio pod imenom »seljački dom« ili »kuća«.

[15]) Poznato je, da je zasebnome tijelu, kome su na čelu trojica vrlih naših pravnika: Živojin M. Perić, dr. Dragutin Tončić i dr. Vasilije Popović, povjerena izradba nacrta zakona o porodičnim zadrugama, kojim bi se zakonom imali jednolično uredjivati imovinski i socijalni odnosi u svim postojećim zadrugama, u koliko iste postoje u našoj državi. I ako bi taj jedinstveni zakon značio bezuvjetno veliki napredak prema prijašnjim pozitivnim zakonima i pravnim običajima, napose u onim svojim §§-ima, gdje se predvidja osnivanje novih zadružnih domova, kada to zaključe ili zakonski baštinici samovlasničkog imanja iza smrti oca ili kada to ushtije sam samovlasnik kao pretstavnik obitelji, to bi se ipak po našem sudu, a i po realnim potrebama jednoličnoga pravnog prosudjivanja seljačke imovine, i ovaj zakon morao smatrati prelaznom stilizacijom do stvaranja općeg seljačkog zakonika. Cilj bi pak istoga zakonika imao da bude, da na osnovici kolektivne obiteljske svojine, kao obaveznoga i jedinstvenoga pravnog tipa, uredjuje svu seljačku imovinu na cijelom našem državnom području.

Digitized by Google

kom, t. j. dobra, koja se daju umnožavati bez broja, prenositi s jednoga mjesta na drugo i t. d. Zemlja se i po svojoj raznolikoj plodovitosti i po svojoj ograničenoj površini i po svome posjedovanju bitno razlikuje od svih drugih stvari, koje mogu da postanu bez poteškoća individualnom svojinom.

Prema tome, niti vrijednost zemljišta, niti prenosi, niti otudjivanje, a niti zemljišno opterećivanje ne mogu biti predmetom općega prava. Zemlja je imovina, a i svojina »sui generis«; ona ima svoju vlastitu vrijednost različitu od svih drugih stvorenih vrednota. Dosljedno tome, ona mora imati i svoje zasebno pravo, koje se razlikuje od prava na imovinu pokretnu i industrijalnu. Svojina seljaka na zemljište mora i prema tome biti različna od svojine jednoga radnika, obrtnika i intelektualca na predmete, koji su stvoreni njihovim djelom. Prema tome bilo bi tek krparenje, kad bi se išlo stvarati nekakov posebni zakon samo za t. zv. »seljački nasljedni red«. Treba nasuprot da se stvori cjeloviti zakon o svoj zemljišnoj imovini,, koji će po svojoj biti sadržavati i nasljedni red za seljačku imovinu, različit od nasljednoga reda za gradjansku imovinu, upravljanu po gradj. zakoniku.

Konačno je i pravedno, da u našoj državi, gdje seljaštvo čini većinu pučanstva, ima ono i svoje posebno seljačko pravo na imovinske odnose, kako ga imaju i drugi manje brojni staleži: radnici, trgovci, obrtnici, industrijalci i t. d.

* * *

Istina, kod stvaranja jedinstvenoga zakonika za seljačku imovinu imat će zakonodavac da vodi računa o nekim opravdanim i neopravdanim prigovorima našim starim zadrugama. Zakonodavac će imati zato da uklanja slabe strane starih zakona, a da zadrži u novom seljačkom zakoniku sve ono, što je bezuvjetno u interesu seljačke klase.

Prigovori protiv života i rada u našim starim zadrugama bili su napose slijedeći:

I. Zadruga slabi privatnu inicijativu i umanjuje produktivnost; zadruga je zaprekom modernom naprednom tehničkom radu.

Kao odgovor na taj prigovor kažemo:

Oni, koji tako govore, ne poznaju nipošto niti polja, niti goveda, niti orudja naših zadruga. Neka se pogleda realni život tih zadruga, a ne samo da se kopiraju apstraktne teorije o lijenosti, o konzervatizmu, o zaprekama tehničkomu napretku u kolektivnoj svojini. Napredna kultura, bogatstvo, lijepa stoka, dobro obradjeni vinogradi i polja nalaze se danas upravo na zadružnim domovima, ili kako Pliverić kaže: »Može svatko vidjeti, da je jedan posjed zadružni, a drugi da nije zadružni«.

Dopuštamo, da su nekada zadruge proizvodile primitivnim načinom obradbe i ekstenzivnim gospodarenjem jedino za svoje kućne potrebe. No treba da se uzme u obzir, da je takova primitivna i ekstenzivna proizvodnja bila za onda posve ekonomična, t. j. niti cijene proizvodi-

Digitized by Google

ma, a niti prometna sredstva: ceste, željeznice, vodeni putovi i t. d. nisu odgovarali intenzivnoj proizvodnji za tržište.

Možemo zato smiono da ustvrdimo: U onim krajevima, gdje su cvjetale zadruge, bilo je pravo blagostanje naših seljaka, dok je bijeda, osiromašenje, emigracija nastupila sa sistemom samovlasništva. — A veliki narodni čovjek i poznavač seljačkoga života dr. Banjavčić nije se strašio ustvrditi: »U instituciji zadruge imamo onc, što je postalo parolom sadanjega vijeka, imamo kolektivizam, koji je bedem proti bijedi i nevolji socijalnoj.«

2. Drugi je prigovor upravljen socijalnomu životu u zadruzi, a napose zloupotrebi domaćinske vlasti i prisilnomu životu više porodica u zajednici.

Ovaj je prigovor daleko realniji. Novi će zato zakon o zemljišnoj kolektivnoj imovini imati strogo opredijeliti vlast kućedomaćine protiv zloupotreba, no ujedno će morati da mu dade i veću disciplinsku vlast nad članovima seljačkoga doma. Nepokorne, nezadovoljne i lijene članove morat će ostali članovi nemilosrdno da bacaju iz svoga doma putem prisilne otpravnine, kao što i marne pčele-radilice izbacuju iz svoje košnice lijene trutove. — Što se tiče života u zajednici od više porodica, imat će novi zakon biti liberalniji i olakoćivati stvaranje novih domova, makar i s pojedinačnim seljačkim porodicama.

* * *

Nakon svega onoga, što je ovdje izloženo, možemo već sada da utvrdimo osnovna načela, kojih bi se zakonodavac imao držati stvarajući novi seljački zakonik s kolektivno-obiteljskom svojinom (»seljačkim domom«):

1. Zakonik, kojim će se uredjivati imovinsko-pravni odnosi naših seljaka, mora biti jedan i obvezatan za sve seljačke domove, t. j. za one zemljišne posjede, koji su glavno vrelo privrede nekoj seljačkoj užoj ili široj porodici. Manje zemljišne čestice, koje su svojina radnika, obrtnika ili intelektualaca, mogu se podvrći pod isti seljački zakonik, ali ne moraju. Ne bi se smjela, prema tome, dopustiti u budućnosti nikakova koegzistencija dvaju pravnih sistema za seljački posjed i seljačku imovinu.

2. Sva nepokretna imovina seljačkoga doma: zemljište, kuće, zgrade, kao i pokretna dobra, koja služe zajedničkoj privredi, moraju biti kolektivna svojina cijeloga doma. — Lične svojine može da bude jedino u odijelu, uresima i u predmetima porodičnih uspomena. Dosljedno tome, i svaki priraštaj vrijednosti, bilo to prikupom, bilo to baštinjenjem, bilo kojim drugim sticanjem postaje svojina cijeloga doma, a nipošto pojedinačne porodice, pa makar taj priraštaj nastao zaslugom iste. Ne smije se dozvoliti prema tome nikakove zasebne inokoštine i osebunjaka, jer su ti upravo bili i povodom svima zlima u našoj staroj zadruzi. U seljačkom domu ima se dosljedno provoditi načelo: »Jedan za sve, svi za jednoga«.

3. Time, što je cijela porodična imovina jedna kolektivna svojina, postaje seljački dom juridičkom osobom, u kojoj samo

Digitized by Google

jedno od fizičkih lica — članova doma — vrši funkciju upravitelja zajedničkom imovinom i zastupnika prema trećim licima.

4. Članovi seljačkoga doma svi oni, koji su rodjeni u tom domu, koji su ušli u kuću po ženidbi (udaji) ili po posinjenju, no koji i istodobno stalno borave i rade na domu prema načelu: »Ko je pri djelu, taj i pri jelu«. Prema tome žena (djevojka), koja se izudaje u tudju kuću, gubi sva prava svoga staroga doma, no istodobno dobiva sva kolektivna prava svoga novoga doma, kao što ga imaju i svi ostali već članovi u toj kući. Ta prava zadržava žena i onda, kada obudovi.

5. Svi članovi seljačkoga doma imaju ista prava i iste dužnosti. Vršenje je ipak prava pridržano svima odraslim članovima (muškim i ženskim), koji su navršili 18-tu godinu života i koji u zajednici čine pravno tijelo »porodično vijeće«. — Dužnosti se vrše ili pojedinačno ili zajednički — podiobom rada. — Ne mijenja ništa na stvari, da li seljački dom sačinjava jedna ili više bračnih porodica. Ako seljački dom čini samo jedna porodica, to je redovito otac te porodice i upravitelj samoga doma; no u slučajevima kakove trajne bolesti, starosti, nemoći ili smrti, može oca zamijeniti u upravi doma ili njegova žena ili jedno od njegove djece.

6. Po istome načelu, po kojemu su legalni članovi seljačkoga doma svi oni, koji borave i rade na tome domu, prestaju biti članovima seljačkoga doma oni, koji ne borave više na tome domu, pa makar bili u istome i rodjeni. Prestaje stoga biti članom:

a) Ureda radi — automatski — osoba, koja postane članom drugoga seljačkoga doma ili druge koje obitelji: bilo što se izudala, bilo što je posinjena, bilo napokon što je koji član doma izabrao zvanje liberalno ili industrijalno (obrtničko), koje mu osigurava egzistenciju izvan njegova doma.[16])

[16]) Smatramo načela ove točke od neprocjenjive vrijednosti za razvoj budućih naših seljačkih domova. Naš ih je zadružni zakon od god. 1889. u §§-ima 50. do 53. razradio, i ako je stilizacija ostavila dosta praznina prema savremenom gospodarskom i socijalnom životu. — Po našem mišljenju, imao bi i prema »Seljačkom zakoniku« ostati seljački dom nedjeljivom baštinom kroz više generacija upravo time, što će ženski članovi gubiti automatski pravo na porodičnu imovinu u času svoje udaje i prelaza u drugi dom. Muškim pako članovima moći će seljački dom — bez ikakva medjusobnog jala i prigovora — da osigura za mladosti egzistenciju izvan doma školovanjem bilo za industrijska (obrtna) zvanja, bilo za intelektualna (liberalna) zvanja, dok će istodobno oni muški članovi, koji će ostati na domu. moći za mladosti steći profesionalnu poljoprivrednu izobrazbu. Tako će seljački dom djelovati na podizanje profesionalne svijesti i izobrazbe jednako onih, koji će ostati na domu, kao i onih, koji će izaći iz doma. Time će, i bez ikakova prisilnog izbaštinjenja pojedinih članova, teći zdrava i svježa krv neprestano sa sela u druge staleže, dok će se seljački dom po prirodi čuvati od dioba do posljednjih granica mogućnosti. Nedjeljivost seljačke imovine bit će napose potrebna, gdje seljački dom ne bude više omogućavao najmanje izmjere većemu broju diobenih grana.

Takovim automatskim gubitkom prava na porodičnu imovinu seljački dom, čuvajući načela i predaje našega pravnoga shvaćanja, vršit će po sebi sve dobre strane germanskog imovinsko-pravnog sistema »Anerbenrechta«.

Važno je, da se istaknu ove prednosti za podizanje opće narodne kulture po

Digitized by Google

b) Po sporazumu porodičnoga vijeća, kada se koji član seljačkoga doma hoće dragovoljno iseliti iz kuće, da si potraži zvanje, zaradu ili da osnuje drugdje novi dom; u tom slučaju dobiva takov član otpravninu u gotovini, koja ipak nikada ne može da premaši polovicu virtuelnoga dijela na imovinu.[17])

c) Po odluci sudbenoj, kada koji član seljačkoga doma ostavi svoj dom protiva sporazumka porodičnoga vijeća, ili kada svojevoljno kroz izvjesno vrijeme prekine sve veze s domom, na pr. kroz pet godina, ili kada ga se isključuje iz svojte radi nediscipline ili kakove javne sablazni, kojom se nanosi sramota cijeloj porodici i t. d. U svim tim slučajevima može odrediti sudbena vlast neku otštetu za lišena prava.

Svi oni, koji su prestali biti članovima »ureda radi« ili »po sporazumu porodičnoga vijeća«, mogu se vratiti svome domu (pravo azila), no ne uživaju nikakovih prava suvlasništva bez novog uzadruženja.

7. U svima prijepornim stvarima nadležan je redoviti sud po sumarnom postupku, a ni u kojem slučaju politička oblast.

8. Kako je seljački dom juridička osoba, nema u njemu mjesta oporuci, a niti ostavinskim raspravama. Smrt jednoga člana doma, pa bio taj i otac obitelji ili pretstavnik ili kućedomaćina, ne unosi nikakve izmjene u posjedovnim odnosima, jer njegov virtuelni dio pripada njegovom smrću preživjelim članovima u domu. Cijela i nedjeljiva imovina uživa se automatski po svim živim članovima. — Jedino u slučaju diobe seljačkoga doma na nove porodične grane unosi se seljačka imovina i tih grana kao kolektivna svojina novih juridičkih osoba — novih seljačkih domova.

---

seljačkome domu baš u odnosu prema sistemu samovlasništva po gradj. zakoniku. Na samovlasničkom posjedu opravdano naime i s jalom gleda jedan član obitelji školovanje drugoga člana, jer dobro zna, da iškolovani član za industriju ili za koje intelektualno zvanje nije time izgubio svoja prava na očevu imovinu. Svaki opravdano kaže: »Zašto da on ide u školu ili zanat, a ne ja? — Zašto da ja moram raditi na domu za brata, koji hoće da bude gospodin, kada će on i onako jednom doći po svoj dio?«

Razumjet ćemo onda, zašto je dosada sa samovlasničkih seljačkih domova postajao pravi bijeg u gradove, ali ne onih školovanih ljudi nego upravo neškolovanih, koji su, i kraj svega svoga bijega i kraj svega svoga zvanja i izvan doma, računali na baštinu očinstva i materinstva bez ikakove svoje lične saradnje. Imade slučajeva, gdje je otac od sedmero sinova ostao na selu u domu tek s najmladjim djetetom od 12 godina, jer su se svi odrasli sinovi razbježali po svijetu i poženili izvan kuće, računajući uvijek na svoj zakonski dio iza smrti očeve.

Potrebno je stoga, da seljački dom upravo ovim pozitivnim i preciznim normama o automatskom gubitku suvlasništva bude odgojnim rasadištem valjanih članova sviju narodnih staleža, a da kraj toga ne mora sam sebe da upropaštava.

17) I ovom točkom kao i predjašnjom ide se za što jačim čuvanjem seljačkoga doma protiv dijeljenja. Ukoliko zato pojedini članovi ne bi morali da gube automatski pravo na suvlasništvo prema predjašnjoj točki, to se po ovoj ima olakšavati svakomu članu dobrovoljni izlaz iz doma, bilo pojedinačno, bilo sa svojom užom porodicom uz otpravninu redovito u pokretninama, a tek u iznimnim slučajevima u nekretninama. Koliko se bude morao takovom otpravninom teretiti seljački dom, potrebno je, da to bude hipotekarno-amortizaciono opterećenje putem kojega poljoprivredno-kreditnog instituta.

Digitized by Google

9. Dioba seljačkoga doma dopušta se:

a) ako većina članova doma to traži; — i

b) ako svaka diobena grana može kod diobe dobiti najmanju izmjeru, koja je zakonom predvidjena za svaku granu; tu najmanju izmjeru može sudska vlast da snizi, ako se pretstavnik grane ili koji drugi od članova bavi nuzgrednom privredom, n. pr. ribarenjem, obrtom, šumskim profesionalnim radom i t. d.

10. Dioba seljačkoga doma vrši se na jednake dijelove p o g l a v a m a, a nikako po l o z a m a. — Može se tek učiniti iznimka od jednakoga dijela za mušku djecu do 16-te godine, za djevojke do 20-te godine, te za starce i starice iznad 65. godine. Dioba nepokretnina vrši se jedino prema njihovoj v r i j e d n o s t i, tako te se gospodarske nepokretne jedinice sačuvaju što više od dioba. Eventualni višak ili manjak u vrijednosti kod diobe nekretnina ima se nadoknaditi u gotovini.[18])

[18]) Držimo posvema logičnim i opravdanim u duhu dosljedno provedenih zadružnih načela, da se imovina seljačkoga doma dijeli p o g l a v a m a a ne p o l o z a m a, i ako je u nekim dijelovima naše države, n. pr. u bivšem gradjanskom području Hrvatske i Slavonije, t. zv. »provincijalu«, bila zakonom uvedena i dioba po lozama. Seljački dom po svojoj je biti porodična z a j e d n i c a r a d a i ž i v o t a. Po načelima »svi za jednoga, jedan za sve«, ne može nitko da ima kakovih drugih i većih virtuelnih prava na kolektivnu imovinu, osim onih, koja se osnivaju na načelima kolektivnoga privredjivanja, odnosno izdržavanja. Bilo bi stoga u toj porodičnoj »zajednici života i rada« najveća ne samo n e p r a v d a, nego i n e l o g i č n o s t s pravnoga gledišta, *kad bi kod diobe seljačkoga doma pojedinac uživao to veća prava na kolektivnu imovinu, što bi bio on odvjetak manjega broja onih, koji su tokom predjašnjih generacija manje privredjivali porodičnoj imovini.*

Diobom po lozama dolazilo bi se u praksi do apsurda, da kakov polukretenski odvjetak i posljednji član jedne dalje loze dobije jednaki dio porodične imovine kao 20 ili 30 članova-odvjetaka druge loze, čiji su i preci, a i oni sami, daleko više privredjivali, nego li oni degenerisani članovi jedne loze, ili i oni egoističko-individualistički članovi, zaraženi možda neomaltuzijanizmom, t. j. hotimičnim iz egoističnih motiva ograničavanjem porodjaja djece.

Čini nam se isto tako, da su neopravdane i nelogične kolektivnomu duhu seljačkoga doma i one odredbe izradjenoga nacrta o »porodičnim zadrugama« od gg. P e r i ć a i drugova, po kojima bi se porodična imovina dijelila na dvije pravne skupine, na t. zv. s t a r i n u i p r i n o v. Dok bi se »starina«, t. j. skupna imovina predaka po tome nacrtu dijelila po l o z a m a, to bi se »prinov«, t. j. stečena imovina živih članova dijelila po g l a v a m a. Kako je veći dio porodične imovine — po naravi same stvari — u redovnim prilikama upravo baština predaka, a u neznatnom tek dijelu prikupljena i povećana imovina po sada živim članovima, to bi imali u najviše slučajeva i za najveći dio imovine diobu samo po l o z a m a. — A nije li time isto tako povrijedjeno osnovno načelo porodične »zajednice života i rada« kao i generalnim odredbama diobe po lozama za svu porodičnu imovinu? Možda je i medju precima postojala nejednakost u broju radnih članova pojedinih loza? Nepravda će time biti jošte povećana.

Konačno su protiv dosljedno provedenih načela »zajednice rada, života i imovine« i one odredbe naših zakona o porodičnoj svojini, koje u slučaju diobe izdvajaju muške i ženske članove, pridošle u zadrugu udajom, ženidbom ili kojim drugim načinom. Po zadružnom duhu imao bi svaki član porodice da dobiva i uživa automatski s v a i j e d n a k a prava u seljačkome domu od onog časa, čim stupi u taj dom. A i sâm zakon o zadrugama u svom §-u 8. daje sva prava pridošlim članovima, pa je zato nelogično, da ih u drugim paragrafima sužuje. — Žele li pako stari članovi seljačkoga doma, da se zaštite protiv egoizma novo-pridošlih članova,

Digitized by Google

11. Da se ne otešćava dioba seljačkoga doma, zakonsko uredjenje istoga imalo bi biti usko povezano sa zakonom o unutrašnjoj kolonizaciji kao i sa zakonskim institucijama poljoprivrednog kredita. Tima zakonima moralo bi se omogućavati, a napose pomoću amortizacionoga seljačkoga zajma, stvaranje novih seljačkih domova u krajevima slabije napučenim svakoj porodičnoj grani, koja ili želi osnovati gdjegod drugdje novi seljački dom, ili koja prigodom diobe staroga doma ne može da dobije svoj zakonski minimum posjeda.

12. Kolektivna svojina seljačkoga doma ne smije biti ni u kojem slučaju zaprekom ni ličnomu, a ni realnomu kreditu za gospodarsku upravu i gospodarske melioracije. Za djelomično otudjenje, hipotekarno opterećenje ili kupnju nekretnina potrebna je većinska privola sviju članova. Za otudjenje, odnosno opterećenje cijele obiteljske imovine, potreban je pristanak sviju članova. Gdje je pako očevidna korist kuće i racionalnog gospodarenja, može većinsku privolu, odnosno jednoglasnost sviju članova, zamijeniti sudska odluka. Za kupnju ili otudjenje pokretnina u većem iznosu dostaje izričiti ili šuteći pristanak većine. Inače, u manjim stvarima uprave seljačkoga doma slobodno raspolaže kućegospodar.

13. Sve skupne terete seljačkoga doma snosi cijela kuća. Medju terete doma spadaju svi redoviti i izvanredni troškovi članova: odijelo, obredi krštenja, vjenčanja i ukopa, miraz djevojci i udovici u pokretninama prema snazi kuće. Na teret su doma i svi izdaci za školovanje članova za njihovu profesionalnu izobrazbu: jednako za zvanja izvan doma kao i za samu poljoprivredu. Prema spomenutomu članku ovoga zakonika imala bi izobrazba pojedinoga člana za zvanje izvan doma uključivati gubitak suvlasništva na imovinu seljačkoga doma. — Individualne terete: lična zaduživanja, dužnu otštetu trećim licima po sudskoj ili izvansudskoj presudi, dužan je da snosi svaki pojedini član obitelji; ukoliko će dug ili otštetni iznos isplatiti sama kuća, to se taj iznos uračunava ili diobenomu dijelu ili otpravnini dotičnoga člana.

14. Ako seljački dom ostane samo na jednome članu, to se taj može prizadružiti s cijelom imovinom drugome seljačkomu domu, ili može optirati sebi tudjega člana, koji će oživjeti porodicu. U slučaju smrti posljednjega člana seljačkoga doma bez ikakova posinjenja, imovina pripada posljednjoj grani, koja je izašla iz iste kuće; ako je bilo više grana, to se imovina dijeli jednako medju njih.

* * *

Prema tome možemo da postavimo usporedne diferencijalne oznake, kako ih je već Bogišić postavio,[19]) izmedju normi, kojima bi se odjelito imala uredjivati gradjanska imovina po

to se seljačkome domu po odredbama samoga zakona pruža mogućnost isključenja svakoga člana uz otpravninu, koja ne može da bude veća od polovice idealnoga dijela.

19) Isp. Bogišić: De la forme ditè Inokosna, str. 12 i 13.

Digitized by Google

tipu samovlasništva, a odjelito seljačka imovina po tipu kolektivne obiteljske svojine (»seljačkoga doma«):

Norme gradj. zakonika za gradjansko-industrijalnu imovinu:

1. Otac obitelji raspolaže kao u rimskoj biti sa samovlasno svim dobrima bez ikakove privole ostalih članova.

2. Za života i za slučaj smrti (oporučno) može otac slobodno da raspolaže cijelom imovinom, osim ako pozitivni zakoni ne osiguravaju djeci zakonski dio.

3. Otac obitelji ostaje ne samo vlasnikom nego i upraviteljem svih dobara, i ako ga fizičke sile ostave. Ako mu sudbena vlast odredi delegata, to taj radi u njegovo ime.

4. Budući da otac porodice kao samovlasnik može slobodno raspolagati imovinom za života, može je slobodno još za života razdijeliti po volji i medju svoju djecu. No ni jedno dijete nema prava zahtijevati ikakav dio za života svoga oca.

5. Pravilo je, da se očinska imovina dijeli samo iza smrti očeve; no iza smrti očeve ona se nužno raspada — i time se svršava vijek ove porodice.

6. Ne odredi li otac obitelji kao samovlasnik ništa za života ni za slučaj smrti, to iza smrti očeve imadu sva zakonita djeca jednako pravo na očevu imovinu bez obzira, da li su ona privredjivala na toj imovini ili ne.

Norme seljačkoga zakonika za seljačku imovinu:

1. Otac obitelji vrši ulogu kućedomaćine i ne može ni u kojem slučaju da raspolaže kolektivnom obiteljskom svojinom bez pristanka punoljetnih članova, odnosno odraslih članova (18. godina života).

2. Kao što ne može kućedomaćina ničim da raspolaže za života, tako još manje oporučno. Cijelu imovinu nasljedjuju preostali članovi bez ikakovih ostavinskih rasprava.

3. Kućedomaćina — star ili mlad — može zaključkom porodičnoga vijeća vazda da bude zamijenjen kojim drugim članom porodice, bilo to muškim bilo to ženskim.

4. Svaki odrasli član može zahtijevati dio kolektivne svojine. Većina članova zaključuje, hoće li to biti putem diobe ili putem otštete virtuelnoga dijela (»otpravninom«).

5. Oca obitelji (kućedomaćinu) nasljedjuje u službi domaćine koji drugi preživjeli član — i to je sve, budući da dioba nije uvjetovana ničijom smrću, nego samo na zahtjev većine članova. Imovina seljačkoga doma nastavlja se nedjeljivo pod upravom novoga kućedomaćine.

6. Porodična imovina pripada načelno samo onima, koji su pod kućnim krovom i koji u zajednici života imadu i zajednicu privredjivanja. Svaki trajni istup iz zajednice uključuje i gubitak prava na porodičnu imovinu.

Iz ove poredbe o primjeni gradjanskog i seljačkoga zakonika na imovinu vidimo, kako posvema oprečna načela imaju da upravljaju imovinom i svojinom gradjansko-industrijalnog značaja od onih, koja imaju da budu osnovicom našega seljačkog zakonika s primjenom na seljačku zemljišnu imovinu. — Hoćemo li imati stoga svoje autohtono zakonodavstvo, koje će biti jednako na korist i naših gradjanskih kao i naših seljačkih klasa, to bi stvaranje »seljačkog zakonika« bio jedan od naših samostalnih, i ako smionih puteva.

* * *

Digitized by Google

Da zaključimo:

Dok se sistem individualnoga vlasništva može primijeniti bez loših posljedica na t. zv. industrijalna i pokretna dobra, on je od najkobnijih posljedica za zemljišni posjed. Neka stoga gradjanskim klasama ostanu u snazi norme gradj. zakonika, koje se osnivanju na individualnom vlasništvu! — Za zemljišni posjed tražimo drugu pravnu normu, koja se osniva na kolektivnoj obiteljskoj svojini, koja se održala kroz stoljeća običajnim pravom u svima južno-slovenskim zemljama, a koja je kod nas stupila i u pozitivno zakonodavstvo tokom XIX. stoljeća pod imenom »kućne zadruge«.

Svojim pak zahtjevom i traženjem jedinstvenoga seljačkoga zakonika za seljačku imovinu ponavljamo samo tražbine prvih svojih pravnika: dra. Baltazara Bogišića, dra. Aleksandra Badaja, dra. Ivana Strohala, dra. Ivana Banjavčića i dr. Isti je zahtjev iznio prije nekoliko godina i dr. Mile Sokolić u »Mjesečniku« (1928.), gdje izričito kaže, da se na temeljima našega zadružnog prava sačini potpun seljački zakonik.[20])

Promatrajući pako zla i nevolje, što ih radja u društvu sadanji individualističko-kapitalistički sistem, mnogi od nas i školovanih ljudi i školovanih pravnika pada u zanos do ekstaze i prihvata nekakov marksistički sistem, gledajući u njemu novi društveni i gospodarski red. A čudnovato! Možda ti isti, koji se tako zanose za tudji kolektivistički sistem, vide u našem prirodno-slavenskom pravu o porodičnom kolektivizmu nešto konzervativnoga i preživjeloga!...

Pa ipak smiono tvrdimo:

Neprirodan je seljačkoj duši, seljačkom domu i radu i onaj magloviti i imaginarni komunizam i marksizam, kao što mu je jednako neprirodan i tudj liberalistički individualizam gradj. zakonika. Dajmo

20) »Naš narod treba riješiti neprirodnih okova i stvoriti mu prirodni narodni zakon. Pri tom valja imati na umu, da je naš narod ratar. Paralelno tome valja u kreposti uzdržati naš hrvatski gradj. zakonik, ali za gradjanske prilike, a nipošto za selo, kuda on ne spada... Prijeko je potrebno, da se svako pravno zlo onemogući, te da se naš ratar osigura, učvrsti i unaprijedi u svojem gospodarstvu i tako da bude jaki temelj države narodne, da se sačini seljački zakonik sa svim njegovim osebinama, koje bi imao sudac usporedo s gradj. zakonikom u vršenju pravde u sklad dovesti« (str. 322.).

»Država mora stvoriti seljački zakonik, izvadivši ga iz narodne duše i narodnih potreba, te bi time stvorila najjaču polugu u unutarnjem svojem životu« (str. 323).

»Hrvat sa svojim prirodnim osjećajem, da je njegova zadruga vječna, daleko je više od egoizma individualističkoga, koji u konkurenciji prelazi u pakost i očaj. — Da dakle hrvatski narod uopće očuvamo, a naročito da mu očuvamo i krov i budućnost njegovoj generaciji i da mu uščuvamo zdravu narodnu hrvatsku dušu, otvorimo mu siguran put pravoga hrvatskoga narodnoga zakonodavstva. Moramo imati pred očima, da je institucija hrvatskih seljačkih zadruga nama pravnicima naša najveća svetinja i da bi ona imala biti osnovicom za stvaranje seljačkog zakonika u čisto narodnom duhu« (str. 326.).

Digitized by Google

zato našemu seljačkomu domu onakov pravno-imovinski tip, koji je ne samo svojstven kolektivnoj seljačkoj radnji, nego i koji izilazi iz pravne svijesti još većine našega seljačkog naroda! . . .

Na tom djelu poći ćemo stopama prvih pravnika našega naroda smiono naprijed, a nipošto natrag.

Ne smetnimo nikada s uma:

U seljaštvu se preživio zakonodavni individualizam, jer mu je neprirodan, a ostaje trajno moderan porodični kolektivizam, jer će poljoprivreda ostati trajno radnjom cijele seljačke porodice.

Za svoje seljaštvo ne trebamo zato nikakovih tudjinskih pravnih sistema, kad nam je sâm seljački narod stvorio i sačuvao najmoderniji i najrealniji pravno-imovinski sistem.

LITERATURA: Dr. A. Badaj: Agrarno-pravno iverje (»Mjesečnik« god. 1902.). — Dr. Gavra V. Gojković: Osnova zakona o komasaciji zemljišta u kraljevini S. H. S. s pobudama, Zagreb. — Isti: Nadopunjeno izdanje pod naslovom »Komasacija zemljišta«, Zagreb 1926. — V. Krišković: Hrvatsko pravo kućnih zadruga, Zagreb 1925. — Dr. M. Mondšajn: Jedna praznina u agrarnom zakonodavstvu u Bosni i Hercegovini (»Mjesečnik« god. 1924.). — Živojin M. Perić: Porodično zadružno pravo u Hrvatskoj i Slavoniji, Beograd 1926. — Isti: Nasledno pravo, Beograd 1923. — Dr. B. Petranović: O pravu nasljedstva kod Srba, Beograd 1923. — Dr. Rada Smoljan: Zakon o bivšim kmetskim selištima i stečenim beglucima (»Mjesečnik« god. 1928.). — Dr. Mile Sokolić: Potreba seljačkog zakonika (»Mjesečnik« god. 1928.). — Dr. Ernest Spies: Ženski članovi u seljačkoj zadruzi (»Mjesečnik« god. 1926.). — Dr. Avelin Strahuljak: Individualizam i kolektivizam (»Mjesečnik« god. 1928.). — Dr. Ivan Strohal: O uzrocima pojavi zadruga (»Mjesečnik« god. 1903.). — Isti: Razvitak zadružnoga prava u Hrvatskoj i Slavoniji (»Mjesečnik«, god. 1904., 1905. i 1906.). — Isti: O zakonu, kojim bi se jedinstveno uredili imovinsko-pravni odnošaji seljačkog stališa u Hrvatskoj i Slavoniji (»Mjesečnik« g. 1905. i 1906.). — Isti: Postanak i vrijednost sada valjanih zakona o zadrugama (»Mjesečnik«, god. 1908.). — Božidar Tomović: Nasledno običajno pravo u Crnoj Gori, Beograd 1926. — Dr. Dragutin Tončić: Zakon o zadrugama s novelom, Zagreb 1902. — Isti: Vrhovne upravne i sudske rješidbe k zakonu o zadrugama, Zagreb 1925. — Isti: Zadružno pravo u savezu sa seljačkim nasljednim pravom (»Mjesečnik« god. 1925.). — Dr. Franjo Zekić: Kućna zadruga u Bosni i Hercegovini (»Napredak«, kolendar za god. 1933.).

Od djela u stranim jezicima: Valtazar Bogišić: De la forme dite Inokosna de la famille rurale chez les Serbes et les Croates, Paris 1884. — Pierre Caziot: La terre à la famille paysanne, Paris 1919. — Milan Ivšić: Les problèmes agraires en Yougoslavie, Paris 1926. — Meyer & Ardant: Le mouvement agraire. Paris 1890. — J. Peritch: Les travaux d'unification du droit civil en Yougoslavie, spécialement l'unification du droit des communautés de famille ou zadrougas«, Bruxelles 1926. —

Brentano: Ueber Anerbenrecht und Grundeigentum. Berlin 1895. — Buchenberger: Agrarwesen und Agrarpolitik, I. B. 1914². II. B. 1893. — Philippovich: Grundriss der Politischen Ökonomie, II. B. I. T. Tübingen 1920¹².

Domaću i stranu literaturu o našim imovinsko-pravnim odnosima naveo sam potanje u svome francuskom djelu »Les problèmes agraires en Yougoslavie« (Paris 1926), na str. 28—30 i 300—302.

Digitized by Google

O »povratu« i »ponavljanju« u našem krivičnom zakoniku

Napisao dr. Dolenc Metod, sveuč. profesor u Ljubljani.

I. Obrisi problema.

Tko prouči samo opći dio našega kriv. zakonika, vjerojatno ne će lako doći do svijesti, da imamo pored institucije povrata (§ 76. k. z. i čl. 89. zak. o štampi) još i naročitu instituciju ponavljanja krivičnih djela; tek u posebnom dijelu kriv. zakonika naći ćemo, nekako nuzgredno, i na »ponovljeni« slučaj kradje (§ 315. k. z.), na »ponovni« slučaj (opasne) kradje (§ 317. k. z.), odnosno na »ponovne slučajeve« igre na sreću (§§ 362., 363., 364. k. z.).

Na prvi mah izgleda, da je ponavljanje kriv. djela bez sumnje širi pojam, budući da će svaki povrat k jednovrsnom kriv. djelu biti i ponovni slučaj takvog djela, a ne obratno. Za »povrat« krivični zakonik ima definiciju, i to za sebe: i za »opći« i za »posebni« povrat. Po ovom povrat je pravni pojam, čiju suštinu sudovi moraju da utvrde uvijek samo po propisima kriv. zakonika. Opću definiciju za »ponavljanje« ne nalazimo nigdje. Da li se može radi toga pojam »ponavljanja« shvaćati samo po duhu jezika i logike bez obzira na ostale propise pozitivno ustanovljene u kriv. zakoniku?

U praksi može biti spora o tom, koji propisi da važe kod kažnjavanja ponavljanih delikata, bilo onih, koji su u posebnom dijelu kriv. zakonika kao takvi naročito zabilježeni, bilo ostalih nezabilježenih. Dakle treba, da označimo obrise našega problema. Prije svega ćemo utvrditi, da li treba da govorimo posebno o povratu, posebno o ponavljanju. Dalje ćemo ispitivati, kakvi nam propisi ostaju na raspoloženju za ponavljanje kriv. djela van slučajeva povrata i kako ih možemo spraviti u sklad sa zakonskim potankim propisima o povratu. Ne će biti na odmet, da pregledamo i to, dali stoje oboji propisi zakonika, i o povratu i o ponavljanju, u punom skladu sa propisima o realnom sticaju, o produženju krivičnoga djela i sl. Napose ćemo kazati nekoliko riječi, da li bi bilo umjesno, da se propisi o povratu i ponavljanju de lege ferenda udese bolje.

II. Domaća književnost.

Polazit ćemo iz načelno-najvažnije točke, kakvo stajalište zauzimaju naši tumačitelji napram pitanju; postoje li dvije institucije — povrat i ponavljanje —, ili samo jedna; a ako je tko od njih za dvije, u čemu vidi razliku. Nuzgredno ćemo utvrditi sasvim u kratko, kakva stajališta zastupaju u drugim ,više manje kompleksnim pitanjima.

Čubinski Mih. (Naučni i prakt. komentar kriv. zak.) uči kod § 315. k. z., da postojeći propisi za ponavljanje otstupaju u više odnosa od općih naredjenja iz § 76. k. z. On nabraja nekoje razlike, a od ovih najviše zanima nas njegova točka 4.: »U pogledu razmaka vremena izmedju izvršenih pojedinih djela, za koje § 76. traži, da budu izvršena u razmaku manjem od pet godina, treba imati u vidu, da — iako toga traženja u § 315. nema — praktične razlike sa § 76. tu ne će biti, jer kod razmaka od pet i više godina dolazi zastarjelost kazne ranijega djela... i to se djelo više ne

Digitized by Google

može uzeti u obzir ni pri rješavanju pitanja o povratu, ni pri rješavanju pitanja o realnom sticaju.« Kod § 317. k. z. kaže Čubinski, da gornja objašnjenja važe kod § 315. k. z. Nama je teško razumjeti ovo posljednje, jer i mutadis mutandis traži propis § 315. k. z. kao uvjet ranije osudjivanje na kaznu strogog zatvora, a propis § 317. k. z. toga uvjeta nema. Dalje će se i pitanje zastarjelosti izvršenja kazne — posito sed non concesso da ima uticaja na pojam ponavljanja — drukčije riješiti kod § 315. k. z. nego kod § 317. k. z., jer zastarjelost kazne robije do deset godina nastupa stoprv za petnaest godina. Kod propisa § 362. k. z. protumačuje Čubinski riječi »u ponovnom slučaju« tako, da znače »u povratu«, samo da je propisana viša kazna; kod propisa § 363. k. z. razlaže, da znači ponovni slučaj — jednorodni povrat, učinjenje istoga djela na novo iz jednorodnih pobuda; kod § 364. k. z. pojam »ponovni slučaj« nije više obrazložen. Za naredjenje § 62. k. z. kaže Čubinski, da postoji realni ili materijalni sticaj, ako se sa više radnje više puta ostvaruje jedno isto djelo ili nekoliko samostalnih i zasebnih kriv. djela. O izvršivanju kriv. djela u produženju kod § 322. k. z. daje objašnjenje, da ovo ne znači, da mora postojati jedno t. zv. produženo krivično djelo, a da je zakonodavac imao tu u vidu onaj slučaj, kada je od istog iznudjivača nekoliko puta nastradala jedna ista žrtva, bez obzira na to, da li odgovara taj slučaj propisima o realnom sticaju ili povratu, da li postoji tu jedno produženo djelo.

Karajovanović Gj. (Komentar općega kriv. zak.) nije protumačio pojam »ponovnog slučaja« ni kod §§ 315. i 317. k. z., ni kod §§ 362. i 364. k. z. Samo kod § 363. k. z. veli: »Jer kad kockari nemaju prilike, gdje se kupljaju radi kockanja, razumljivo je, da će onda biti i manje kockara. U tom pogledu zakonodavac ide toliko daleko, da sopstvenike ovakvih lokala u ponovljenom slučaju strože kažnjava.« Jasno je, da ni po tim riječima ne znamo, što je »ponovni slučaj« uporedjivajući ga sa »povratom«. Kod § 64. k. z. definira se pojam »produženog krivičnog djela«. Ovo pretstavlja niz radnja, od kojih se sa svakom potpuno izvršuje jedno isto krivično djelo. Svaka iduća radnja javlja se kao produženje ili nastavak ranije, sve one, posmatrane zajedno, pretstavljaju jedno djelo... Kod § 332. k. z. pojam »produženje« dalje nije tumačen.

Šilović Jos. — Frank St. (Krivični zakonik za kraljevinu SHS.) kaže kod § 315. k. z., da prestup kradje uslijed ponavljanja postaje zločinstvom, a da je bez važnosti, koliko je vremena proteklo izmedju pojedinih osudjivanja za prestup kradje. Kod § 317. k. z. stoji samo, da je ovaj paragraf analogan § 315. k. z. i ništa više. Kod §§ 362. do 364. k. z. riječi »u ponovnom slučaju« nisu dobile nikakvog objašnjenja. Za izraz »u produženju« kaže se kod § 332. k. z., da znači to, da iznudjač trajno iznudjuje isto lice.

Urošević L. (Sudski trebnik, II. dio) drži, da se kod §§ 315. i 317. k. z. radi o specijalnom povratu pod uvjetima, da je vinovnik ranije za kradje osudjen najmanje u dva maha, u ma kojem razmaku vremena, osobenim izvršnim presudama. Za postojanje ovoga »povrata« traži, da je »kradja, o kojoj se sada sudi, učinjena poslije osude za posljednju od već presudjivanih kradja.« Za slučaje § 315. k. z. kaže Urošević i to, da se zahtijeva osudjivanje ranijih kradja na »strogi zatvor«; no, što da važi u tom pogledu kod § 317. k. z., ne spominje se. Baš kod §§ 317. k. z. dodaje

Digitized by Google

još ovo, što bi moglo stati prije kod § 315. k. z., naime: »Na postojanja istoga povrata nije od uticaja to, što bi koje od ovih djela bilo učinjeno u pokušaju, dok su ostala svršena djela bila već zastarjela, pošto zastarjelost ništi posljedice presuda, a ne i samu presudu kao i karakter lica, za koje se poslije tako zastarjele presude ne može reći, da nije bilo osudjivano.« — U pitanje, kako treba tumačiti izraz »u ponovnom slučaju« u naredjenjima §§ 362. do 364. k. z., Urošević nije ulazio. Kod § 61. k. z. govori o izvjesnim krivičnim djelima. »koja veoma liče na produženo krivično djelo, ali to nisu, već su u stvari jedno krivično djelo, medju ovima »ponavljanje radnje«. Citira se ovdje slučaj, da kradljivac izvršuje kradje izvjesnih mobilija, a poslije toga se predomisli, da još neke stvari digne, pa se tako vraća i uzima još 2—3 put.a Baš na ovo objašnjenje poziva se Urošević u § 332. k. z. tako, da poslije riječi »u produženju« postavi citat § 61. k. z.

Žganec V. i Žorš P. (Tumačenje kriv. zak., I. opći dio) nisu došli do tumačenja paragrafa iz posebnog djela, koji nas zanimaju, a ipak nabrajaju kod tumačenja § 76. k. z. i slučajeve modifikovanih povrata i ponovne slučajeve. Medju prvima navedeni su: ubijstvo u povratu (§ 167., t. 5.. k. z.) i kradja po §§ 315. i 317. k. z., prikrivanje i jatakovanje u povratu (§ 333., od 3., k. z.) i lažna mjera pri prodaji (§ 343. k. z.). Kao ponovljeni slučajevi spominju se samo §§ 362. i 364. k. z. (Nuzgredno primjećujemo, da se radi u § 333., od 3., k. z. o djelu u vidu zanata, u §§ 315. i 317. k. z. o ponovnim slučajevima, i da se § 363. k. z. ovdje uopće ništa ne kaže).

Živanović T. (Kriv. zakonik i postupak. Dodatak: Osnovi kriv. prava, opći dio) skreće već kod § 76. k. z. pažnju, da ima više slučajeva, gdje se veli samo »u ponovnom slučaju« (n. pr. § 364., od. 1.), gdje nije potreban povrat u smislu § 76. k. z. Ovo isto je zabilježeno i kod §§ 315.. 317., 363., 364. k, z., a ne kod § 362., od. 1., k. z. (kockanje), premda ima i ovdje naročitu kaznu za ponovni slučaj. Ovaj pisac ne kaže, u čemu je razlika medju povrata i ponavljanja, a razlikuje točno realni sticaj od kriv. djela kao slučaj, »ako je sa više radnji izvršeno više zločina ili prestupa od jednoga istog lica, pa mu se za sva ta djela ujedanput sudi od istog suda.« Poseban pojam »produženja kriv. djela« objašnjava se ovdje kao skup više kriv. djela istoga lica protiv istoga lica, koja se pojavljuju kao konkretni slučajevi istog kriv. djela ili raznih vrta istoga kriv. djela. (Držimo, da je u ovoj definiciji ispalo, da se može zamisliti produženje djela i protiv stvarima, n. pr. kod iskradnje skladišta i sl.).

U »Tumaču kriv. zakonika« od pisca ovih redaka shvaćen je ponovni slučaj iz §§ 315. i 317. k. z. kao sasvim odvojena institucija kriv. zakonika, jer se radi ovdje o samostalnom, od propisa § 76. k. z. neovisnom načinu kažnjavanja. Kod §§ 362. do 364. k. z. kazano je, da se profesionalno kockanje itd. kažnjava prvi put, kad se je vršila jedna sama serija igre na sreću, novčano, a kad se igralo više serija ponovno prije, nego je došlo do osude, strogim zatvorom do 1 godine i gubitkom časnih prava. No u slučaju, da se desi povrat profesionalnog kockanja na drugo navedeni način u vremenu od 5 godina, kažnjava se po propisu § 76., od. 1., k. z. — Produženje u § 332. k. z. je protumačeno, kao više puta izvršeno iznudjivanje prema izvjesnomu nacrtu protiv istog lica ili istoj skupini lica.

Ako pregledamo sva gore izložena mišljenja, zastupana dakako sa

Digitized by Google

teorijskoga gledišta, vidimo, da smo daleko od jedinstvenoga shvaćanja, i da možemo samo sa velikom skepsom očekivati od praktičara, da će se složiti na jedno jedinstveno pravno stajalište u pogledu na naš problem. — Da vidimo, da li nama pomaže k boljemu razumijevanju historijat postanka zakonitih naredjenja, koja se tiču naših pitanja!

III. Historijat relevantnih zakonskih propisa.

Kao polaznu točku ćemo uzeti najpodesnije »Projekat i motivi kaz. zakonika za kralj. Srbiju iz godine 1910.« (Skraćeno: »Proj. I.«). Ovaj je projekat dakako bio u najvećoj mjeri naslonjen na tada važeći srbski kaz. zakonik iz god. 1860. Podjela krivičnih djela kradje nije bila takva, kakvu ima naš jedinstveni krivični zakonik; no ipak je govorio § 228. a. o kradljivcu, koji je bio zbog prostih ili opasnih kradja dva ili više puta osudjen, pa je poslije toga »na novo« kradju počinio. U § 286. srp. k. z. bilo je naredjenje, da se zakupcima kavana itd. »u povtorenim slučajevima učinjena krivičnog djela oduzme pravo na kavanu itd. Propis § 70. srp. k. z. povrat za delikte, koji su »jednoga roda« s prije učinjenim. Što znači momenat »jednog roda«, kazano je bilo u § 72. srp. k. z.

Proj. I. je predložio prije svega u svojem § 62. naredjenje o povratu, a uvjeti su mu bili: 1. umišljeno izvršeni zločin, 2. osudjenje na robiju ili zatvor, 3. učinjenje novog umišljenog zločina u razmaku u vremenu do 5 godina. U § 63. raspravljano je bilo o mjeri bezbjednosti zadržavanja poslije prestanka kazne. Uvjeti su bili: 1. najmanje trokratno osudjivanje za umišljeno izvršen zločin, 2. po izdržanju i posljednje kazne »opet« umišljeno učinjen zločin. Glede zločina kradja pojaviše se odmah dva paragrafa, prvi za prostu, drugi za opasnu kradju. Prvi, § 261., je odredjivao, da se kažnjava robijom do deset godina, koji je zbog kradje (scil. proste!) »dva ili više puta osudjivan« (dakle: bez uvjeta, da mora biti kazna iz ranijih osuda strogi zatvor!), i to »u ponovnom slučaju«. Drugi, § 263., služio se je istim riječima. Njemački prevod Landsberg-Topalovićev iz god. 1911., (Vorentwurf zu einem Strafgesetzbuch f. d. Königreich Serbien), koji kako je poznato, nije bio više sasvim istovjetan sa tekstom Proj. I., jer je već vodio računa o nekim medjuvremenim izmjenama, glasio je za oba paragrafa (§§ 261. i 263.) ovako: »... und abermals eine solche Handlung begeht«. — Od §§ 281. do 283. u Proj. I., koji odgovaraju točno danas važećim §§ 362. do 364. k. z., imao je samo § 282. (baš kako gore spomenuti § 286. srp. k. z.) riječi »u ponovnom slučaju« (Vorentwurf Landsberg-Topalovićev: »Im Wiederholungsfalle«); a u ostalim §§ 281. i 283. ponovni slučajevi još nisu bili spomenuti.

Kako su bila ova tri naredjenja o ponovnim slučajevima, dva o kradji, jedno o pomoći kockarima, motivirana? — Motive je izradio za sva tri naredjenja dr. Dušan Subotić i kazao je na str. 595. ovako: »Odnosno profesionalnih kradljivca donijeli smo dvije naročite odredbe, od kojih jedna služi kao dopuna osnovnomu § 260. o kradji (t. zv. prostoj), a druga kao dopuna strože kažnjenoj kradji (§ 262., t. zv. opasnoj). U oba slučaja ustanovljeno je isto načelo: Kažnjenje kradljivca, koji je dva ili više puta bio osudjivan zbog kradje (§ 261. i 263. projekta«. To su čitavi motivi. Za treći slučaj (§ 282.) kažu motivi samo, da je odredba ovog paragrafa u suštini istovjetna sa § 286. Pojam »ponovnog slučaja« u Proj. I. dakle nije bio nigdje pobliže objašnjavan.

Digitized by Google

Projekat kaz. zakonika za kraljevinu S. H. S. od 1922., (skraćeno: Proj. II.) promijenio je tekst § 261. Projekta I. u glavnom time, da je unio novi momenat, naime da treba da je bila kazna za ranije kradje strogi zatvor. Novi tekst je glasio sada ovako: »Ko je zbog kradje iz § 308. (danas § 314. k. z.) »dva ili više puta osudjen na kaznu strogog zatvora, kaznit će se u ponovnom slučaju robijom do deset godina. Prema ovakvim osudjenicima može sud po svome nahodjenju primijeniti § 52. (t. j. mjere bezbjednosti)«. Tekst § 263. je bio promijenjen ovako: »Ko je zbog kradje iz § 310. dva ili više puta osudjen, kaznit će se u ponovnom slučaju robijom do dvadeset godina.«

Naredjenja Proj. I. u pogledu zabrane kockanja, pomoći kockarima i zabrane lutrije itd. (§§ 281. do 283., danas §§ 362. do 364.) u Proj. II. nisu imali svoje mjesto na kraju glave glede kriv. djela protiv imovine, niti su imali današnji naslov »Igra na sreću«. Uvršćena su bila medju paragrafima, koji su govorili o prevari i bankrotu, no bila su baš tako stilizovana, kao u danas važećem k. z., samo kazne bile su manje. Dakle u sva tri slučaja bile su odredjene strože kazne za »ponovni slučaj« kao danas.

U »Kratkom objašnjenju« k Proj. II. partiju o kradji i o igrama na sreću je izradio opet dr. Dušan Subotić. Za naš problem iz ovih objašnjenja služi nam samo to, da stoji na str. 115., da su sva krivična djela protiv imovine obuhvaćena u jednu »glavu«, ali »marginalne rubrike« u tekstu predlaganih paragrafa da su izostavljene »za ovaj mah, jer će se to dati u posljednjoj redakciji«. Nastavak je glasio: »Prilikom ovog izlaganja iznijet će se, kako taj sistem u stvari izgleda.« Za tim kao krivična djela po marginalnim rubrikama dolazi pod 1b): »prosta kradja u povratu (§ 309.)«; pod 1g): opasna kradja u povratu (§ 311.), a pod 13.: »zabrana kocka i lutrija (§§ 336.—338.)« Iz toga bi proizlazilo, da je »Kratko objašnjenje« smatralo »povrat« i »ponavljanje« kao istovjetan pojam, premda ne kaže izričito, da li je mišljen opći ili posebni povrat.

Gore spomenute marginalne rubrike za pojedine partije iz glave glede delikata protiv imovine donio je Gjuričićev prijedlog, za koje kaže Ekspozé dr. Dušana Subotića na str. 12., da »izmjene i dopune i stilističke ispravke potpuno su malog značaja te raniji motivi služe i ovom prijedlogu, kao motivi.«

Ako sada pregledamo čitavi historijat postanka naših paragrafa, koji govore o »ponovnom slučaju«, možemo se samo zapitati, da li je logički moguće, da za momenat »ponovnog slučaja« zaista nema potrebe naročitog obilježja, jer po »Kratkom objašnjenju« izgleda, da imamo pred sobom uvijek samo ovaj isti položaj, koji stvara momenat »povrata«. Dakako moramo, da podvučemo, da je za nas od odlučne važnosti tekst zakonika, kako je bio obnarodovan, a ne mišljenje projektanta lii redaktora, i ako su oni zamislili stvar drukčije.

V. Osnovi i vrste povrata.

Krivični zakonik govori o povratu ex professo u § 76. i očekivali bi, da su načela iz ovoga paragrafa dosljedno provedena u čitavom posebnom dijelu k. z.

Prvo, što treba, ako ćemo da se razgledamo, da li je zakonodavac postupao u nagoviještanom pravcu, jest, da vodimo računa o dvostrukoj prirodi tehničkoga termina »povrat«, t. j. o »prostom« i »posebnom« po-

Digitized by Google

vratu. Samo da dobijemo osnovicu za naša dalja istraživanja, valja da utvrdimo poglavite diferencijalne momente pregledno, bez podrobnosti. Stvar izgleda dakle ovako:

POVRAT:

A. prosti:	B. posebni:
I. Uvjeti: 1. pozitivni momenti:	*I. Uvjeti: 1. pozitivni momenti:*
a) Prva (ranija) osuda izriče kaznu za ma kakvo umišljeno krivično djelo; oblik vinosti po § 17. k. z. ili po § 31. k. z. je dovoljan. (Osuda bez izricanja kazne § 281. t. 4. k. p. ne ispunjava ovog uvjeta).	a) kao kod općega povrata.
b) kazna prve osude može biti samo kazna lišenjem slobode, a ova treba da je sasvim ili djelimično izdržana. (Uslovna osuda u slučaju § 68., od. 3., k. z. ne ispunjava ovog uvjeta. Disciplinska osuda u smislu § 69., od. 1., k. z. nije dovoljna).	b) kao kod općega povrata.
c) U razmaku od pet godina opet učinjeno drugo umišljeno krivično djelo ma koje vrste (i takovo, koje se goni na privatnu službu). (Rok za povrat je maksimalan; primjenjivanje § 76. k. z. nije isključeno, ako je prva osuda bila pravosnažna, pa je iduće umišljeno krivično djelo izvršeno prije nastupa prve kazne lišenjem slobode.	c) Inače sve kao kod općega povrata ali sa dodatkom, da mora drugo krivično djelo poteći iz konkretnih jednorodnih pobuda učinioca kao kod ranijega. (U toku izdržavanja vječite robije učinjeno umišljeno krivično djelo, poteklo iz jednorodnih pobuda, koje se kažnjava po § 69., od. 3., k. z. od sudova, ne dolazi u obzir, jer važi za ovakve kazne izuzetak za odmjeru kazne disciplinskim dopunjenjem ranije izdržavane kazne lišenja slobode).
2. negativni momenti:	*2. negativni momenti:*
a) Nije potrebno, da je drugo krivično djelo istorodno ili poteklo iz jednorodnih pobuda kao prvo.	a) Nije potrebno, da je drugo krivično djelo i istorodno kao prvo, ranije učinjeno.
b) Ne smije biti druga osuda izrečena za krivično djelo, koje bi bilo učinjeno ranije prije izricanja prve osude.	b) kao kod općega povrata.

Digitized by Google

c) Nije potrebno, da je kazna za drugo djelo kazna lišenja slobode (Urošević, l. c., str. 149., drukčije, ali naše mišljenje vodi računa o načelu »in dubio mitius«).

II. Sankcija:

Obligatorno izricanje strože kazne (i novčane), nego bi bila odmjerena za ovo drugo djelo, no uvijek u ikviru kazne odredjene za normalne slučaje bez općega povrata. Konkretno primjenjivanje propisa zbog prostoga povrata §§ 71. do 74. k. z. ipak nije isključeno.

c) Kazna za drugo djelo ne može biti novčana kazna, jer za ovu nema mogućnosti, da osuda izreče »dvostruku propisanu kaznu.«

II. Sankcija:

Obligatorno izricanje kazne lišenja slobode u okviru dvostrukog maksimuma sa ograničenjem trajanja prema propisima §§ 37., od. 2., 38. i 39., k. z., a fakultativno upotrebljavanje ovoga povećanog okvira.

Konkretno primjenjivanje propisa zbog posebnog povrata je isključeno u toliko, da se novčana kazna ne smije odrediti.

Prema ovim izlaganjima naša domaća književnost sasvim pravo označuje prosti povrat osobitom »zakonitom otežavnom okolnošću«, posebni povrat pak naročitim »oblikom odmjeravanja kazne lišenjem slobode.«

Ovo su propisi iz općega dijela kriv. zakonika, koji moraju vrijediti za delikte iz njegovog posebnog dijela, za delikte iz zakona o štampi (čl. 89.) i za sve delikte iz sporednih zakona sa krivično-pravnim naredjenjima, u koliko sami dopuštaju primjenjivanje općega djela kriv. zakonika. Ali baš za posebni dio kriv. zakonika vidimo, da zakonodavac sam ovih propisa nije dosljedno izveo. Za dosljedno izvodjenje ovih propisa, razumije se, bilo bi dovoljno, da se u posebnom dijelu nigdje ne bi ni spomenulo učinjenje kriv. djela u povratu. Onda bi važili za sve delikte jednako propisi § 76., od. 1. i 2. k. z. U istini imamo naročitih propisa, koji se ne slažu potpunoma s propisima § 76., od. 2., k. z., i to: 1. već u općem dijelu k. z., a) § 52. k. z.: upućenje u zavod za rad; b) § 58. k. z.: zabrana zanata ili poziva; 2. u posebnom dijelu k. z.: a) § 167,- od. 2., t. 5., k. z.: umišljeno lišenje života; b) § 268., t. 1 k. z.: povreda zabrane služenja jakih pića; c) § 393., k. z.: krivo mjerenje; 3. u zakonu o izvršivanju kazne lišenja slobode: u § 2., od. 1. i § 5., od. 3. ima različitih vrsta povratnika.

K 1. a.: Kod § 52. k. z. može se misliti na obje vrste povrata, t. j. na prosti i posebni povrat, a izvjesna prilična modifikacija općeg pojma povrata postoji u tom, da je ustanovljen samo ovdje kao uvjet izvršenje ma kojeg kriv. djela, za koje se goni po službenoj dužnosti (ovaj propis u § 76. k. z. ne stoji!), a da ispunjava ovakvo krivično djelo uvjet za povrat samo, ako je bilo izvršeno u skitničenju, prosjačenju ili bludnjičenju.

K 1. b. Kod § 58., od. 3., k. z. mora se smatrati uvjetom povrata samo jednorodno djelo, jer se radi o slučajevima, koji su u zakonu naročito propisani (§§ 220., 264., 268., 350., 363. k. z.); primjenjivanje propisa § 58. k. z. je dopušteno po pravilu samo kod osudjenika na robiju ili strogi zatvor, izuzetno kod § 268. k. z. takodjer kod osudjenika na zatvor.

Digitized by Google

K 2. a. Ako kaže propis § 167., od. 2., t. 5., k. z., da se kazni smrću ili vječitom robijom, »ko se nalazi u povratu (§ 76., od. 1.) zbog lišenja života kakvog lica po prvom odjelku ovoga paragrafa«, valja utvrditi, da se radi ovdje baš o j e d n o r o d n o m djelu t. j. o učinjenju novog umišljenog l i š e n j a ž i v o t a, a nikako ne o učinjenju novoga kakvog umišljenoga kriv. djela. Zakonodavac, koji je stao pred nemogućnošću, da povisi kaznu za djelo iz § 167., od. 1., k. z. po načelima § 76., od. 2., k. z., povećao je kaznu sam, a citat »§ 76., od. 1.« u zagradi znači dapače samo ovo, da mora biti ponovno učinjenje delikta po § 167., od. 1., k. z. učinjeno u razmaku od 5 godina po izdržanoj kazni radi ranijeg delikta po § 167., od. 1., k. z.

Nameće se pitanje: Može li se primjenjivati propis § 167., od. 2., t. 5., k. z., ako je bio učinioc osudjen samo zbog pokušaja umišljenog lišenja života, premda imamo za ovaj pokušaj naročiti propis u § 167., od. 3., k. z.? Dalje, da li se propis § 167., od. 2., t. 5., k. z. ne smije primjenjivati, ako je učinioc prvi put počinio zločinstvo po § 167., od. 2., t. 1. do 4., k. z., a drugi put u razmaku od 5 godina poslije izdržane kazne samo delikt po § 167., od. 1., k. z.? Držimo, da valja po logičkoj argumentaciji (arg. a maiore ad minus) obadva pitanja potvrditi. No, ako je bilo prvo djelo počinjeno kao umišljeno lišenje života (§ 167., od. 1., k. z.) a drugo kao »ubijstvo na mah« (§ 167., od. 4., k. z.), sigurno su mogle biti u oba slučaja jednorodne pobude; da li se mogu ovdje primjenjivati na drugo djelo propisi o posebnom povratu (§ 76., od. 2., k. z.) tako, da bi bio okvir kazne ipak robija do dvadeset godina? Držimo, da bi ovo bila povreda naredjenja o zasebnom blažem kažnjavanju i time jednog naročitog ustanovljenog beneficium-a favorabilis. Tek kod drugog učinjenja ubijstva na mah mogli bi dopustiti povrat po § 76., od. 2., k. z.

Tako vidimo, da su modifikacije općih propisa o povratu iz § 76. k. z. u propisima § 167. k. z. prilično krupne, jer zasjecaju upravo u načelna pitanja.

K 2. b) U § 268. k. z. je obavezno propisano, da se gostioničarima i kafedjijama, koji služe jaka pića maloletnicima ispod 15 godina radi neposredne ili posredne upotrebe, odredjuje kazna zatvora do 6 mjeseci i novčano do 5.000 D., a »u povratu osudjeniku će se zabraniti držanje radnje«. U stvari posljednja rečenica znači odredjivanje mjere bezbjednosti po § 58. k. z., samo da je uvjet § 58., od. 1. k. z., da bude osudjenik osudjen na robiju ili strogi zatvor, ispao, a da je, usprkos tome, ovdje odredjivanje mjere bezbjednosti — ne kao po § 58. k. z. fakultativno, već obavezno. Držimo, da će imati ovdje propis o povratu samo tada pametan smisao, ako pretpostavimo, da se radi u § 268. k. z. samo o posebnom povratu po § 76., od. 2. k. z. Zabrana radnje odredjuje se tek u povratu, i to prvi put za vrijeme do pet godina. Ako kaže § 58., od. 3. k. z., da se može izreći zabrana vršenja zanata za svagda samo »u slučaju povrata«, onda postoji ovdje modifikacija pojma povrata, da je povrat u § 58., od. 3. k. z. glede na propis § 268. k. z. d r u g i povrat, a da su morala biti sva djela jednorodna djela, inače uvjeti § 58. k. z. ne bi mogli biti ispunjeni.

K 2. c) U § 343. k. z. kaže se, da se kazni umišljeno učinjeno lažno mjerenje kod prodaje zatvorom do šest mjeseci ili novčano do 5000 D., a u slučaju povrata strogim zatvorom do dvije godine ili (ne: i!) novčano do 20.000 D. Ovdje nam se pokazuje povrat sasvim druge vrste, nego je onaj

Digitized by Google

po § 76. k. z. Prije svega moramo ovdje pretpostavljati isto djelo, t. j. po § 343. k. z. kvalifikovano, a ne ma kakvo drugo djelo ili djelo, poteklo iz jednorodnih pobuda. Dalje povrat ne može se ustanoviti ni po § 76., od. 1. k. z., jer se ovdje predvidja »povrat« i za ranije osudjivanje novčanom kaznom, ni po § 76., od. 2. k. z., jer se ovdje za »povrat« zamjenjuje i vrsta i trajanje kazne lišenja slobode, no dopušta se ipak i kažnjavanje u novcu. Valjda je imao zakonodavac kod ovakvog naredjenja na umu, da se može, ako je u slučaju prvog djela bila izrečena novčana kazna, i u drugom, povratnom, slučaju izricati opet novčana kazna, ali povećana, a ako je bila izrečena prvi put kazna lišenja slobode, i u drugom, povratnom, slučaju kazna lišenja slobode, ali u pooštrenom okviru. Sve to u zakonu nije kazano; i ostane valjda od povrata samo još to, da se je osudjivanje zbog lažnoga mjerenja vršilo u razmaku od pet godina poslije izdržane kazne lišenja slobode ili — opet jedna modifikacija — poslije naplaćane novčane kazne.

K 3. U propisima § 2. i 5. zakona o izvršivanju kazna lišenjem slobode nalaze izrazi »povratnici«, koji nemaju nikakve veze sa § 76. k. z. Ovdje su mišljeni u § 2. osudjenici, koji su već ranije izdržali kaznu u k a z n e n i m z a v o d i m a i to dva ili više puta kaznu robije ili zatočenja. Odlučuje dakle ovdje b r o j i m j e s t o prijašnjeg izdržanja nagoviještane kazne, a o razmaku medju više izdržanim kaznama nije govora. U § 5. cit. zak. spomenuti su povratnici, koji izdržavaju kaznu lišenja slobode u sudskim zatvorima, koja može biti svakako ma koje vrste. Za ove kaže zakon samo, da su ponovno u povratu. Dakle i ovdje nemamo prave veze sa propisima § 76. k. z. Na tome ne mijenjaju ništa ni citacije povratnika u §§ 4., 34. i 37. cit. zakona.

Prema svemu navedenomu držimo, da nam je uspio dokaz, da pojam povrata u našem krivičnom zakoniku nema stalnog jedinstvenog obilježenja. A za čl. 89. zak. o štampi možemo kazati, da ima nezgodnu posljedicu, da se osudjenik, koji je skrivio prestup po čl. 29. zak. o št. (odbijanje ispravka bez razloga), nikada ne može kazniti kao »povratnik«.

VI. O s n o v i i v r s t e p o n a v l j a n j a.

U krivičnom zakoniku pretpostavljena je mogućnost »ponavljanja krivičnih djela« i to u nekojim propisima r i j e č i m a, u drugim i m p l i c i t e, a pojam sam se ne definira nigdje. Najprije ćemo raspravljati pod A) samo o p o n a v l j a n j u delikata, koja u kriv. zakoniku nisu naročito kao takva spomenuta, a poslije ćemo se pod B) razgledati po onim slučajevima ponavljanja delikata, za koje je kriv. zakonik donio naročite sankcije.

K A). Ponavljanje u o b i č n o m, l o g i č k o m s m i s l u moramo predmnijevati i zato ono mora imati mjesta, iako zakon o tom sam ne govori ništa, pri narednim pravnim institucijama:

1. R e a l n i s t i c a j po § 62., od. 1. k. z. Ovdje imamo slučaj, da je sa više radnji izvršeno više zločina od jednog i istog lica, koji se u stvari jednako kvalifikuju identičnim krivičnim djelom, pak mu se za sva ta djela sudi najedanput od istog suda. Dakako da se ovdje radi o izvjesnom ponavljanju više slučaja istovjetnih kriv. djela, ma da je proteklo od jednog do drugog ili trećeg izvršenja više nego pet godina, samo da dolaze sva djela u isti mah do osudjivanja, za koje važi asperacijono načelo kažnjavanja.

2. P r o d u ž e n j e k r i v i č n o g d j e l a. Ovaj tip nije definiran u

Digitized by Google

općem djelu k. z., a nalazi se ipak kao posebna pravna institucija u § 332. k. z. Još više! Za nju odredjuje § 15. s. k. p. naročitu nadležnost za osudjivanje. Produženje radnja, koje sastavljaju jedno kriv. djelo, moramo ma da to u zakonu samom nije izričito kazano, ugledati i kod delikta po § 158. k. z. (skitničenje, bludničenje itd. iz odvratnosti prema poslu) i po § 185. k. z. (gonenje na pretjeran rad), koji su samostalno kriminalizirani i penalizirani. I za zločin po čl. 60. zak. o št. (klevetanje po naročitom planu na uništenje dobrog imena ili kredita) će valjda morati postojati »produženje krivičnog djela.«

Po teoriji produženje znači više ponavljanih kriv. djela istog lica protiv istog povredjenika, koja se pojavljaju kao jedan po jedan slučaj umišljenog krivičnog djela, a sva se osnivaju na jednom i istom umišljaju. N. pr. majka muči i muči svoje dijete, pusti ga gladovati — možda više godina — u namjeri, da ga liši života; ili kradljivac radi u namjeri, da ukrade sve, što je u skladištu, a kad mu treba za to više noći, dodje više puta u jednoj noći a i poslije u drugoj noći ili trećoj itd., dok mu namjera ne uspije potpuno. U oba slučaja se radi o ponavljanju kriv. djela, no osnovni dolus odredjen je unaprijed na jedan sam posvemašnji uspjeh. U ovim slučajevima sudi sud samo jednom presudom i samo jedno kriv. djelo, a to, kad nema drukčijeg propisa, po općem načelu § 70. k. z., da vodi računa o ranijem životu učinioca, dakako bez obzira, da li je razmak vremena, u kojem su bile pojedine radnje izvršene, premašio pet godina ili ne. U § 332. k. z. čini se, da zakonodavac smatra produženje iznudjivanja još težim slučajem nego izvršenje iznudjivanja u vidu zanata.

3. U č i n j e n j e u v i d u z a n a t a. I kod delikta po §§ 222., 236., 281., 333., 337., 342., 359., 372. i 375. k. z. moramo ugledati skup ponovno izvršenih radnja, koje sastavljaju, kad dostiže značaj zanata, jedno samostalno kriminalizirano i penalizirano kriv. djelo. Ovdje, razumije se, će sud voditi kod odmjerivanja kazne računa i o ranijem životu zločinca (§ 70. k. z.), a to i obzirom na vrijeme, kroz koje je trajalo počinjenje ovog delikta.

K B). Izričito normira krivični zakonik naročiti oblik izvršenja kriv. djela ponavljanjem, kako je već spomenuto (gore pod I.), samo na pet mjesta, i to b e z o z n a č e n j a bližih okolnosti (igre na sreću: §§ 362. do 364. k. z.), a s a o z n a č e n j e m bližih okolnosti (kradja: §§ 315. i 317. k. z.). Odmah ćemo vidjeti, da se radi tu samo o naročitom načinu penaliziranja.

1. K o c k a n j e (§ 362. k. z.). Bitni je momenat prestupa po od. 1. ovog paragrafa, da je kockanje izvršeno u vidu zanata; bez ovog — modifikacionog — momenta kockanje ne kažnjava se uvijek, već samo, ako je bilo izvršeno na javnom mjestu. Za prestup iz od. 2. ovog paragrafa (mamljenje svijeta na kocku) »vid zanata« nije konstitutivan momenat, a kazna je ipak ista kao u od. 1. (O trećem deliktu iz ovog paragrafa za naš problem ne treba da vodimo računa).

Kako smo već gore izložili, traži već učinjenje u »vidu zanata« izvjesno ponavljanje delikta u vremenu prije, nego dodje do osudjivanja. Ako se kaže u od. 1. najprije, da nastupa novčana kazna prosto za »kockanje u vidu zanata«, onda moramo misliti, da je već jedna sama igra ili istovremena serija igara na sreću jednog igrača dovoljna za ovu kaznu, dakako ako je igranje imalo baš kod njega cilj omogućenja buduće stalne zarade. Ponovni slučaj može dakle bivati samo tada, ako se je u vidu zanata vršilo više serija baš takvih igara, onda ponavljanje igara na sreću u više maha u

Digitized by Google

vidu stalne zarade, a to ne na osnovu posebnih i samostalnih umišljaja.[1] Samo takvo izlaganje ima pametnog smisla za strožu penalizaciju. U stvari je dakle ovdje mišljeno ponavljanje kao realni sticaj naročite vrste, za koji je odredjena kazna strogoga zatvora do godine dana i gubitak časnih prava, a to bez obzira na razmak vremena, u kojem se je ponavljanje više serija vršilo prije osudjivanja, no, naravski, u koliko za prijašnje slučajeve nije bila već nastupila zastara. Držimo, da se može primjenjivati naredjenje o posebnom povratu iz 76., od. 2. k. z. samo na drugi slučaj, koji se strože kažnjava. Ako je bila ranija kazna novčana, povrata nema. Tek ako je bila odredjena kazna za ponavljanje više serija igri na sreću lišenjem slobode, omogućeno je primjenjivanje propisa § 76., od. 2. k. z. a to samo, ako je drugo kriv. djelo izvršeno u razmaku od pet godina po izdržanoj prvoj kazni. U takvom slučaju ponovno izvršenog delikta može se kazna strogog zatvora odmjerivati do 2 godine.[2] Mutatis mutandis važi sve ovo i za delikt po 2. od. § 362. k. z., samo da ispadne momenat vršenja u vidu zanata.

2. Pomoć pri kockanju u § 363. k. z. je samostalno kriminalizirano i penalizirano krivično djelo. I ako nema ovdje govora o učinjenju delikta u vidu zanata, u stvari radi se opet o realnom sticaju naročite vrste. Dakle jedno umišljeno dopuštanje kockanja kažnjava se novčanom kaznom, više slučajeva ovakvog dopuštanja ostvari ponovni slučaj i kažnjava se strože. (Prevod u Topalović-Landbergovom Vorentwurf-u kazao je »Im Wiederholungsfalle«, a ne »Ist das Vergehen abermals begangen«). I tu ima mjesta primjenjivanju propisa za poseban povrat (§ 76., od. 2. k. z.), kako smo to već kazali gore za § 362. k. z.

3. Za neovlašćeno priredjivanje lutrije itd. (§ 364. k. z.) važi analogno ono, što smo već kazali za delikte po § 363. k. z.

Za sva tri delikta iz §§ 362. do 364. k. z. moramo dakle dopustiti, da se za nje upotrebljuje propisi o realnom sticaju sa modifikacijom, da se stroža kazna odredjuje ne po § 62. k .z. i § 286. s. k. p., već po §§ 362.—364. k. z., a propisi za poseban povrat bez svake promjene.

B. P o n a v l j a n j e k o d k r a d j e (§§ 315., 317., k. z.). Kriv. zakonik nema u posebnom dijelu propisa za kradljivce, koji rade iz navike ili u vidu zanata. Ustanovljivanje ovog svojstva bilo bi možda previše nesigurno. Umjesto toga uveo je zakonodavac instituciju ponavljanja kradje (kod prevare postupao je drukčije!) i povećao zagroženu kaznu. Za profesionalne kradljivce treba da se primjenjuju propisi o mjerama bezbjednosti.

Za modifikacioni momenat ponovnog slučaja kradje, koja se strože penalizira (i time prekvalifikuje), traži se slijedeće:

1. kod »proste« kradje: osudjivanje d v a i l i v i š e p u t a zbog kradje iz § 314. k. z. (prosta kradja), a t o n a k a z n u s t r o g o g a z a t v o r a;

2. kod »opasne« kradje, osudjivanje d v a i l i v i š e p u t a zbog kra-

[1] Ako se ovakvo ponavljanje vrši i z o d v r a t n o s t i p r e m a p o s l u, kažnjava se ova odvratnost kao naročiti delikt § 158. k. z. u realnom sticanju sa deliktom § 362. k. z. Kazna za delikt po § 158. k. z., poredjivajući ju sa onom po § 362. k. z., je očigledno preblaga. Korektiv treba onda da dodje od strane suda na osnovu § 62. k. z., a možda i § 52. k. z.

[2] I ako smo se u ovoj raspravi ograničili samo na krivična djela iz posebnog dijela k. z., neka nam bude dozvoljeno, da ovdje pokažemo i na gotovo identične propise za delikte iz §§ 25. i 30. zakona o suzbijanju nelolajne utakmice od 4. travnja 1930., Sl. N. br. 185./XXXII.

Digitized by Google

dje iz § 316. k. z., a to bez obzira na to, da li je bila kazna u ranijim slučajevima robija ili strogi zatvor ili možda — ako se radi n. pr. o smanjenoj uračunljivosti ili o nesposobnom pokušaju — samo zatvor ili novčana kazna.

U oba slučaja nije dovoljno jedno samo osudjivanje (kao pri povratu), nego treba više osudjivanja, a sa već naznačenom razlikom glede prijašnjih kazna. Potpuna analogija za oba slučajeva po samom tekstu zakonika ne postoji (drukčije Čubinski, Šilović-Frank), a u stvari samoj nagoviještano izostavljenje uvjeta glede kažnjavanja bar na strogi zatvor (gl. § 315. k. z.) znači u § 317. k. z. pooštrenjem pravnog položaja za kradljivce.

Za oba slučaja valja dalje podvući, da se pri ponavljanju ne radi o sasvim ili djelimično izdržanoj kazni (kao pri povratu), nego samo o osudjivanju na kaznu i to u § 315. k. z. bar na strogi zatvor, u § 317. k. z. na ma kakvu kaznu. Dakle mora da bude uvjetu udovoljeno već, ako je glasila ranija osuda na osudjenje bez izricanja kazne (§ 281., t. 4., 5. k. p.), dakako i onda, ako je osudom odredjeno, da je kazna uračunavanjem pritvora ili istražnog zatvora već izdržana. I za kažnjavanje lica, koja u toku izdržavanja kazne lišenja slobode počine kradju, a mogu se kažnjavati po § 69., od. 3., k. z. od suda (ne: od upravne oblasti kaznenog zavoda) sa pooštrenjem ostatka kazne, važit će in thesi isti propisi §§ 315. i 317. k. z.[3])

Slično kao pri povratu traži se, da postoje dva ili više osudjenja radi kradje učinjenih poslije vremena„ kad je bila učinjena prvi put osudjena kradja. — Za ponavljanje u smislu §§ 315. i 317. k. z. nije dovoljno, da su kasnije kradje potekle iz jednorodnih pobuda s ranijim kradjama, već se traži jednorodno djelo. Kompleks više kradnja, ma da su počinjene u kakvom razmaku, pa su bile predmetom jedne i iste osude (subjektivni konceksitet), može se računati samo jednim osudjenjem. No ako je bila prva kradja kvalificirana po § 314. k. z., druga po § 316. k. z., a treća sama po sebi opet po § 314. k. z., onda su to jednorodna djela, te će po logičnom redu biti jasno, da su ispunjeni uvjeti po § 315. k. z., samo da se mora tražiti, da je morala biti kazna za delikt po § 316. k. z. ipak najmanje strogi zatvor. Propis § 315. k. z. valja onda u tom slučaju po sili logike tumačiti prošireno. Nikada ne ispunjava uvjeta § 315. k. z. ni § 317. k. z., ako je bila ranija kradja osudjena, a kvalificirana po § 320. k. z.

O razmaku vremena, u kojem treba da su izrečene najmanje tri osude zbog kradje, kod propisa §§ 315., 317. k. z. nema nikakvog spomena. To znači, da valja primjenjivati ove propise i tada, kada je medjusobni razmak osudjivanja premašio vrijeme od pet godina. Postoji, kako je gore pod II. kazano, mišljenje (Čubinski), da to u praktičnom životu ne znači ništa, jer se ponovljeno djelo ne može uzeti u obzir zbog zastare kazne ranijega djela. Ovo mišljenje ne možemo usvojiti; jer nije u govoru »zastarjelost« ranijega djela. Ne radi se o pravu države na izvršenje kazne, koje bi moglo zastarivati, ako se ne bi kazna mogla izvršiti; nego se radi obratno o činjenici osudjivanja na kaznu, ne gledajući na to, da li je bila izvršena ili ne. Za ispunjavanje uvjeta po §§ 315., 317. k. z. dovoljno je osudjenje bez iz-

[3]) Za uslovne osude vidi raspravu M. Dolenc: »Pravne posljedice pogojne obsodbe, čije kazen ni bila izvršena (§ 68., odstr. 3., k. z.)« u Slov. Pravniku (Ljubljana), g. 1933., str. 1—17.

Digitized by Google

držanja kazne; no, ako je bila kazna već izdržana, ova kazna ne može nikada »zastarivati«, ona može biti samo izbrisana prema propisima § 90. k. z. o rehabilitaciji. Za taj slučaj, dakako, priznajemo, da rehabilitacijom izbrisana kazna ne može važiti kao osudjenje na kaznu u smislu §§ 315., 317. k. z. Ali miješanje institucije rehabilitacije osudjenika sa institucijom zastarivanja prava države na izvršenje kazne ne smije se dopustiti. Samo ovo je točno, da se mladji maloljetnici, koji se ogriješe zbog kradje, smatraju neporočnima: samo njima osudjivanje zbog kradje iz ma kakvog paragrafa ne dolazi u obzir kao ponavljanje u smislu §§ 315., 317. k. z.

Napose treba, da istaknemo ovo: N e m a n i k a k v o g o s l o n c a z a t o, d a b i m o g l i k o d p r i m j e n j i v a n j a p r o p i s a p o §§ 315. i 317. k. z. i s k l j u č i t i p r i m j e n j i v a n j e p r o p i s a §§ 71. do 74. k. z.

VII. R e l a c i j a i z m e d j u p o v r a t a i p o n a v l j a n j a.

Isključena je, naravski, svaka pravna relacija izmedju povrata i ponavljanja, ako se radi o netehničkom ponavljanju realnog sticaja ili produženja djela ili kriv. djela u vidu zanata. Budući da smo smatrali ponavljanja iz §§ 362. do 364. k. z. samo nepreciznim izražavanjem zakonodavca, koji je pri toj stvari mogao imati na umu samo realne sticaje, i kod ovih delikata ne će biti potrebno, da se raspravlja o naročitoj pravnoj relaciji izmedju povrata i ponavljanja, premda smo baš već gore pod VI. A. kazali, da se mogu ovi »ponovni slučajevi« desiti i prosudjivati kao u posebnom povratu učinjeni (§ 76., od. 2., k. z.).

Drukčija je stvar glede povrata i ponavljanja kod k r a d j e. U tom pravcu podvući ćemo, da, ako narišemo dva kruga, jednog ispunjenog sa svim mogućim slučajevima povrata kradje, drugog ispunjenog sa svima mogućim slučajevima ponavljanja kradje, i ako ova dva kruga usporedimo, onda se o v a d v a k r u g a m o r a j u k r i ž a t i, t. j. d o n e k l e i m a j u r a z l i č i t s a d r ž a j, a d j e l o m i c e i p a k z a j e d n i č k i.

Nije sve ponavljanje, što je povrat. Nema primjenjivanja propisa ni za povrat ni za ponavljanje kod kradja, koje izvršuju osudjenici u izdržanju kazne lišenja slobode po § 69., od. 1. rečenica 1., 1. od. 3. k. z. Povrat po pozitivnom tekstu zakona nije ovisan baš od djela kradje; dovoljno je, da je bilo izvršeno ma kakvo djelo, koje je poteklo iz jednakorodnih pobuda (n. pr. koristoljublje pri utaji, prevari, oštećivanju tudjih stvari, pak i pri pravljenju lažnih isprava po državnom službeniku i t. d.); za ponavljanje potrebno je jednorodno djelo. Razmak pojedinih osudjenja nema nikakvog pravnog uticaja na to, da postoji ponavljanje, o povratu može se govoriti samo u vremenu od pet godina od posljednje izdržane kazne. I početak vremena, od kojega se računa petgodišnji rok, u kojem se može pravnorelevantno desiti povrat, je drukčiji nego pri ponavljanju, koje nema ograničenja u pogledu na rok. Pri povratu se računa petgodišnji rok od dana, kad je učinilac kaznu lišenja slobode sasvim ili djelimično izdržao, ili još docnije: ako je bio zadržan u zavodu za izvršenje mjera bezbjednosti, od dana otpuštanja iz ovog zavoda. Pri ponavljanju sve ovo je nerelevantno; ono je ovisno samo od osudjivanja, pa makar da bi se desio ponovni slučaj prije izdržanja kazne za ranije osude.

Kako se može odredjivanje kazne kod kradje praktično dešavati, ako dodje do primjenjivanja propisa o povratu i ponavljanju, neka pokaže ova tabela:

Digitized by Google

Lice	Kradja	Kvalifikacija po k. z.	Osuda i konkretna kazna	Dan izdržane kazne	Povrat	Ponavljanje	Okvir za odmjerivanje kazne
I.	Prosta: do 1000 D vrijednosti	§ 314., prvi slučaj	1. III. 1930., 1 mjesec strogoga zatvora	1. VIII. 1930.	—	—	*
„	„	„	1. IV. 1932. 2 mjeseca strogoga zatvora	1. XII. 1931.	1	—	**
„	„	§ 315.	1. IV. 1932 1 godina robije	1. VII. 1932.	1	1	o
„	„	„	1. XII. 1938. 1½ godine robije	1. V. 1941.	—	1	o
II.	Prosta: do 1000 D vrijednosti	§ 314., prvi slučaj	1. III. 1930. 1 mjesec zatvora	1. VIII. 1930.	—	—	*
„	„	„	1. IV. 1931. 2 mjeseca strogoga zatvora	1. XII. 1931.	1	—	**
„	„	„	1. IV. 1932. 7 mjeseci strogoga zatvora	1. VII. 1933.	1	—	**
„	„	§ 315.	1. XII. 1938., 1¼ godina robije	1. V. 1941.	—	1	o
III.	Prosta: do 1000 D vrijednosti	§ 314, prvi slučaj	1. III. 1930., 1 mjesec zatvora	1. VIII. 1931.	—	—	*
„	„	„	1. IV. 1931. 2 mjeseca zatvora	1. XII. 1931.	1	—	**
„	„	„	1. IV. 1932. 6 mjeseci strogog zatvora	1. VII. 1933.	1	—	**
„	„	„	1. XII. 1938, 3 mjeseca strogog zatvora	1. V. 1939.	—	—	*

Digitized by Google

Lice	Kradja	Kvalifikacija po k. z.	Osuda i konkretna kazna	Dan izdržane kazne	Povrat	Ponavljanje	Okvir za odmjerivanje kazne
IV.	Prosta. više od 1000 D vrijednosti	§ 314., drugi slučaj	1. III. 1930., 3 mjeseca strogog zatvora	1. VIII. 1930.	—	—	***
„	„	„	1. V. 1931. 5 mjeseci strogog zatvora	15. XII. 1931.	1	—	***
„	„	§ 315	1 IV 1982. 1 godinu robije	1. VII 1933.	1	1	o
„	„	„	1. XII. 1938. 1½ godine robije	1. V. 1941.	—	1	o
V.	Prosta: više od 1000 D vrijednosti	§ 314, drugi slučaj	1. III. 1930, 3 mjeseca zatvora	1. VIII. 1930.	—	—	***
„	„	„	1. V. 1931., 4 mjeseca strogog zatvora	15. XII 1931.	1	—	***
„	„	„	1. IV. 1932., 8 mjeseci strogog zatvora	1. VII. 1933.	—	1	***
„	„	„	1. XII 1938., 1¼ godine robije	1. V. 1941.	—	1	o
VI.	Prosta: više od 1000 D vrijednosti	§ 314, drugi slučaj	1. III. 1930.. 3 mjeseca zatvora	1. VIII. 1930.	—	—	* *
„	„	„	1 V. 1931, 3 mjeseca zatvora	15. XII. 1931.	1	—	***
„	„	„	1. IV. 1932-, 6 mjeseci strogog zatvora	1. VII. 1933.	1	—	***
„	„	„	1. XII. 1938., 8 mjeseci strogog zatvora	1. V. 1940.	—	—	***

Digitized by Google

Lice	Kradja	Kvalifikacija po k. z.	Osuda i konkretna kazna	Dan izdržane kazne	Povrat	Ponavljanje	Okvir za odmjerivanje kazne
VII.	Opasna:	§ 316.	1. II. 1930., 1 godinu robije	1. VII. 1931.	—	—	oo
„	„	„	1. III. 1932, 2 godine robije	1. V. 1934.	1	—	ooo
„	„	§ 317.	1. VII. 1935. 3 godine robije	1. IX. 1940.	1	1	+o
„	„	„	1. X. 1945. 6 godina robije	1. XII. 1952.	—	1	+o
VIII	Opasna:	§ 316.	1. II 1930., 1 godinu strogoga zatvora	1. VII. 1931.	—	—	oo
„	„	„	15. III. 1932., 1¼ godina robije	1. V. 1934.	1	—	ooo
„	„	§ 317.	1. VII. 1935., 3 godine robije	1. IX 1940.	1	1	+o
„	„	„	1. X. 1945., 7 godina robije	1. XII 1952	1	1	+o
IX.	Opasna:	§ 316.	1 II. 1930., 1 godinu zatvora	1. VII. 1931.	—	—	oo
„	„	„	1. III. 1932, 2 godine strogoga zatvora	1. V. 1934.	1	—	ooo
„	„	§ 317.	1. VII. 1935., 2 godine robije	1. IX. 1940	1	1	+o
„	„	„	1 X. 1935, 6 godina robije	1. XII. 1952.	—	1	+o

Digitized by Google

Napomena k tabelama

1. * znači okvir kazne strogog zatvora od 7 dana do 1 godine,
** znače „ „ „ „ „ 7 „ „ 2 „
*** „ „ „ „ „ 7 „ „ 5 godina,
o znači „ „ robije od 1 godine do 5 godina,
oo znače „ „ „ „ 1 „ „ 10 „
ooo „ „ „ „ „ 1 „ „ 20 „
$\overset{o}{+}$ znači „ „ „ „ 5 „ „ 20 „

2. Kratkoće radi pretpostavlja se kod povrata u svim četvrtim slučajevima osudjivanja, gdje bi došlo do pitanja zastare povrata, da je bilo djelo učinjeno poslije isteka pet godi a od izdržane kazne lišenjem slobode.

Iz ove tabele proizlazi:

a) Kada ne bi imali propisa § 315. k. z. za ponavljanje unutar vremena od pet godina od učinjenja (proste) kradje, ne bi se moglo povećanje kazne preko 2 godine strogog zatvora uopće ni za deset i više povrata odredjivati.

b) Prvi povrat kod (opasne) kradje u vremenu od pet godina poslije izdržane kazne, kažnjava se od jedne do dvadeset godina robije, drugi povrat unutar istog doba kažnjava se već kao ponovni slučaj sa robijom od pet do dvadeset godina, a treći povrat, ako padne van petgodišnjeg vremena od izdržane kazne, kažnjavao bi se, da nema propisa § 317. k. z., samo robijom od jedne do dvadeset godina.

c) Gdje postoji momenat ponavljanja u običnom, logičkom smislu slova, očekivali bi uvijek stroži okvir kazne; četvrti slučaj lica III. kaže, da tome ipak nije tako. Ima i slučajeva, kod kojih poslije povrata i ponavljanja od više puta — bez rehabilitacije — može doći na red ipak opet obični okvir kazne (gl. lice II. i IV., četvrta osuda!).

d) Razlika medju propisima § 315. k. z. i § 317. k. z. glede uvjeta za kažnjavanje poremećuje čitav raspored povećavanja kazne za ponavljanje na način, koji se teško ili nikako ne može opravdavati.

e) Ponavljanje može nastupiti neovisno od povrata i neograničeno na ma kakvo razdoblje od dana prijašnjega pravosnažnoga osudjivanja, samo da nije došlo do rehabilitacije.

f) Praksa pokazuje i slučajeve, u kojima su ispunjeni zajedno uvjeti i za povrat i za ponavljanje, a to samo kod istorodnoga djela. Ako je treće učinjeno djelo tek umišljeno djelo, koje je poteklo iz nejednakorodnih pobuda, nastupit će samo povrat, a ne ponavljanje. Ako bi onda lice I. kod treće kazne sakrivilo samo utaju po § 318. k. z. (a ne kradju po § 314. k. z.), mogla bi ga zadesiti samo kazna zatvora do dvije godine.

g) Uporedjivajući specijalne propise iz §§ 315. i 317. k. z. sa ostalim generalnim propisima o odmjeravanju kazne, moramo utvrditi slijedeće: Kod prevare (dakle kod delikta, koji je srodan deliktu kradje) ima zbog propisa o jednorodnoj pobudi u § 76., od. 2., k. z. mogućnosti, da se kažnjava povratna prevara sa štetom do 1000 D. učinjena unutar vremena od pet godina poslije zbog ranije kradje izdržane kazni zatvorom do dvije godine, sa štetom preko 1000 D. strogim zatvorom do pet godina (u potonjem slučaju onda baš tako kako prevara bez povrata). Van spomenutog vremena od pet godina od dana posljednje izdržane kazne prevara kažnjava se sve

Digitized by Google

dotle, da bi eventualno došlo do kriterija prevare u vidu zanata, opet samo u okviru § 334. k. z., onda u blažem slučaju samo zatvorom do jedne godine.

i) Za kazne, koje odredjuje zakon o štampi, ni povrat ni ponavljanje ne pruža mogućnosti, da bi se mogla kazna povećati preko pet godina zatvora, što nije toliko nesreća, nego nedosljednost zakonodavca.

VIII. Zaključak.

Možda će nam se prigovoriti, da su gore uporedjene prilike oko povrata i ponavljanja hotimice u takvom svijetlu prikazane, da proizlaze iz njih čudnovate posljedice. Ali nama je stalo samo do toga: 1. da damo priliku praktičarima, da razmišljaju pri svojim presudama o nagoviještanom pravnom položaju u cilju jednoličnog primjenjivanja zakonskih propisa oko pravednog odmjeravanja kazna usprkos ustanovljenim nedosljednostima; 2. da kritično prikažemo nekoje norme, koje bi trebalo kod eventualne revizije, dakako, ispraviti.

U posljednjem pravcu držimo, da je uvadjanje ponavljanja kao diferencijalnog oblika za kažnjavanje suvišno. No, ako bi se i za budućnost moralo održati, trebalo bi ga spraviti u drukčiju, bolju relaciju sa momentom posebnog povrata.

Ponavljanje bi moralo biti prije svega vezano u svim slučajevima na iste uvjete. Nepravedno i nesocijalno je dalje, da ponavljanje utječe na visinu kazne bez ograničenje vremena do eventualne rehabilitacije samo kod delikta kradje, a kod drugih delikata, kojim je povrijedjeno pravno dobro na sličan način, ne. Pojam »ponavljanje« valjalo bi nadoknaditi pojmom »drugog ili još daljeg povrata« u izvjesnom roku (preko pet godina). Na taj način bila bi nezgodna relevantnost ponavljanja ad infinitum onemogućena, a za drugi povrat mogla bi se odrediti pri pojedinim deliktima, naročito iz koristoljubivih motiva stroža kazna i po vrsti i trajanju. Time bi otpala i razlika, da se traži za ponavljanje istovjetno kriv. djelo, za povrat pak kriv. djelo, poteklo iz jednakorodnih pobuda s ranijim djelom, za što nema nikakvih pravih argumenata. Na kraju krajeva će se borba proti povratnicima, bar kod profesionalnih i kod kradljivaca iz navike, voditi mnogo podesnije mjerama bezbjednosti, nego pooštravanjem kazne lišenja slobode.

Ako bi bilo ipak »ponavljanje« održano u krivičnom zakoniku, ne bi smjelo ostati tako, da može u izvjesnim prilikama nastupiti zajedno sa povratom, naime ako se radi o jednorodnim djelima, a na drugoj strani ne, ako se radi o nejednorodnim djelima, ma da su potekla iz jednorodne pobude. Ima jasnih razloga za veliku diferencijaciju kazne po gornjoj tabeli kod lica I., osuda 3. Ako se kvalifikuje djelo kao kradja stvari vrijedne do 1000 D., kazna je robija od jedne do pet godina, ako se označuje djelo kao utaja stvari baš iste vrijednosti, samo zatvor do dvije godine. Na ovu posljedicu redaktori zakona valjda nisu mislili, a u praksi je sasvim moguća, no baš za to kriminalnopolitično nije ništa manje nepodesna.

I pojam povrata potreban bi bio ispravka. Nema razloga, da se za povrat traži konkretno, bilo sasvim, bilo uopće samo djelimično, izdržanje kazne lišenjem slobode. Ako se osniva strože kažnjavanje u povratu na ideji, da mora biti represija prema opasnijim krivcima — povratnicima — ozbiljnija, teža, budući da prijašnja kazna nije imala pravog uspjeha, onda moramo tražiti, da je bila kazna za ranije krivično djelo, ne samo uopće

Digitized by Google

djelimično, izdržana, već tako točno izdržana, da je mogla zaista imati ozbiljnog uticaja na popravljenje osudjenoga lica. Slažemo se sa prijedlogom M. Čubinskoga (Problemi izjednačavanja, str. 94), da bi se moralo kazati, da je kazna bila bar do polovine izdržana. (No za ponavljanje kao razlog za težu penalizaciju važe ovi isti razlozi. Zašto onda staviti drukčije uvjete: osudjivanje, a ne izdržanje kazne?)

Napose ni uvjet »umišljenog djela, koje je poteklo iz jednorodnih pobuda« u § 76., od. 2., k. z. nije sretno udešen. Po ovome moglo bi se smatrati, da je lice u povratu, koje je prvi put iz osvete ubilo psa svoga neprijatelja, a osuda je izrekla po 365. k. z. kaznu sedam dana zatvora, a drugi put, nekoliko dana po izdržanoj kazni, je iz istoga motiva ozlijedilo neprijatelja tako, da mu je bio neki manje važan dio tijela (zub ili prst na nozi) uništen (§ 179. k. z.). U tom slučaju mora sud ovo lice kazniti u okviru do šest godina robije ili zatočenja. A kako bi mogla prva kazna od sedam dana zatvora uticati na popravljanje u tom smislu, da ne smije povrijediti neprijatelja tjelesno, i kako se može opravdati skok okvira kazne u tako velikoj mjeri? Zdrava logika zahtijeva, da se u § 76., od. 2., k. z. umetne poslije riječi »jednorodnih pobuda« još »i napad je bio izvršen prema istovrednom pravnom dobru«. Ako bi se tražilo »istorodno djelo«, ne bi mogli odobravati, jer bi to ipak previše suzilo okvir »posebnih povrata«.

Najzad primjećujemo, da se u zakonu o izvršenju kazne lišenja slobode nigdje ne govori o osudjenicima, koji su učinili delikt ponavljanjem, a da je pojam povratnika u tom zakonu nejednak pojmu povratnika po krivičnom zakoniku. I u ovom pravcu bi valjalo: »qui bene distinguit, bene docet«.

O prekovremenom radu u industrijskim poduzećima

Napisao dr. Abramović Josip, odvjetnik u Brodu.

I. Uvod. — Po teoriji starije škole političke ekonomije (Adam Smith) imao se je radni odnos urediti po načelu lične slobode i slobode ugovora. Ona je bila protivna tome, da se u ovaj odnos umiješa zakonodavac. Svatko će sam da najbolje zaštiti svoje interese.

Medjutim se je doskora došlo do spoznaje, da se ugovor o radu bitno razlikuje od svih drugih ugovora. Radnik daje kroz stanovito vrijeme dnevno svoju fizičku snagu i svoj intelekt, a službodavac mu daje samo plaću. Ekonomska snaga ugovarajućih stranaka vrlo je nejednaka. Velik je broj onih, koji traže zaposlenje, a razmjerno je neznatan broj službodavaca. Pri takvom uredjenju radnoga odnosa uvijek je radnik onaj, koji je u nepovoljnijem položaju. On sam nosi odgovornost, da si nadje zaposlenje da uzmože izdržavati sebe i svoju obitelj. Njegova plaća će biti razmjerno vrlo niska, pa će za uzdržavanje obitelji morati tražiti zaposlenje za svoju ženu, a što prije još i zaposlenje svoje djece.

Interesi države i društva iziskuju, da se ne troši prekomjerno fizička snaga radnika, nego nasuprot isti imaju veliki interes na tom, da se radniku omoguće što povoljniji uvjeti života i da se isti unaprijedi u pogledu inte-

Digitized by Google

lektualnom i moralnom. Socijalna politika ide za ostvarenjem ovoga cilja. U mnogim državama radnici sačinjavaju pretežni dio pučanstva, pa ako narod stvarno važi toliko, koliko važi skup individua, od kojih je sastavljen,[1] to se ovo pitanje ima posmatrati takodjer sa gledišta vojne snage države.

Radnim odnosom nisu dakle taknuti samo ekonomski interesi pojedinoga radnika, već i etički interesi društva i politički interesi države. Sve ovo ne samo da daje pravo zakonodavcu, da vrši svoj upliv pri uredjenju radnoga odnosa, nego mu je to dapače i dužnost.

Medjutim su i sami radnici došli do spoznaje, da uredjenje radnoga odnosa privatno-pravnim ugovorom njih dovodi u nepovoljan položaj. Kako će pojedini radnik da pri zaposlenju ispita, da li u radionicama postoje nužni higijenski uslovi, naprave za zaštićivanje od nesretnih slučajeva i pripreme, ako se takov slučaj ipak dogodi, kako bi pojedini radnik mogao suzbijati nezaposlenost i uopće zaštićivati svoje ekonomske, intelektualne i moralne interese naprama službodavcu. Ovo je dovelo do udruživanja radnika (Trade Unions, Syndicats) u pojedinim poduzećima, a dalje stvorili su još i veća teritorijalna i državna udruženja, koja idu za ostvarenjem cilja, da obveze iz radnoga odnosa pružaju radniku »vivre une vie humaine«.[2] Ova radnička udruženja nastupaju kao pretstavništva radnika pri uredjenju radnoga odnosa, te je bivalo sve češće, da ovaj radni odnos izmedju radnika i službodavca nije više bio uredjen individualnim ugovorom, već kolektivnim ugovorom. Ovakov kolektivni ugovor uredjuje radni odnos ne samo glede radnika, koji je u času uredjenja toga odnosa bio zaposlen u poduzeću, već i za one, koji će kasnije biti u poduzeću zaposleni. Ova udruženja radnika, kojima je zadnje sredstvo borbe napuštanje posla (Strike), imala su za posljedicu takodjer i udruživanje službodavaca, kojima je opet zadnje sredstvo borbe isključenje od posla (Lock-out).

Protiv slobode uredjenja radnoga odnosa privatno-pravnim ugovorom ustao je ponajprije zakonodavac u Engleskoj sa Moral and Health Act od 22. lipnja 1802. za zaštitu malodobnih šegrta, uposlenih u tvornicama pamuka i vune, a za Engleskom povele su se doskora i druge države. Zakonska zaštita radnika u tvornicama je išla ponajprije za zaštitom djece i žena zaposlenih u tvornicama, a tek kasnije vršio je zakonodavac svoj upliv glede zaposlenja odraslih muških radnika u tvornicama, propisujući razne mjere za očuvanje narodnoga zdravlja i obezbjedjenja. Zato je ovo zakonodavstvo dobilo i posebno ime kao tvorničko zakonodavstvo (Factory Legislation). Zaštita djece ide onamo, da se ustanovi minimum starosti za zaposlenje i trajanje zaposlenja. Djeca nisu pravno sposobna, da sama uredjuju radni odnos. Volja njihovih roditelja (staratelja) pretstavlja po zakonu njihovu volju. Ovdje je posredovanje zakonodavca sigurno najumjesnije, premda se u zadnjoj liniji radi o tom, da se djeca zaštite od volje svojih roditelja. Ova je zaštita u javnom interesu.

Druge je prirode zaštita žena. Žena bez dvojbe ima djelatnu sposobnost za sklapanje ugovora, ali je zakonodavac uvažio, da industrijski rad žena nosi mnogo opasnosti u pogledu njene fizičke konstitucije u razmjeru sa muškim odraslim radnicima. Žena je po prirodi odredjena, da bude mati. Ona ne smije da prekomjerno troši svoje sile u industrijskim poduzećima

[1] Camille Perreau, Cours d' Economie Politique.
[2] V. Raoul Jay, La protection légale des travailleurs.

Digitized by Google

i da obavlja teške, a možda i nezdrave poslove. Zaštita žena je nacionalni i državni interes. Konačno je zaštita žena samo zaštita djece.

No i odraslim muškim radnicima, koji rade u tvornicama, potrebna je zakonska zaštita, koja se može opravdati samo javnim interesima. U tvornicama je odredjeno jednako radno vrijeme za sve radnike, a pojedini ne može si uzeti odmor prema svojim ličnim potrebama, a niti si može skratiti radno vrijeme, jer je rad uslovljen gibanjem i kretanjem strojeva, te je sigurno potrebno, da se ograniči radno vrijeme obzirom na potrošak radne snage, koja se mora obnoviti dužim odmorom u svrhu sačuvanja zdravlja. I ako su sve zakonske zaštite u pogledu higijene radionica, obezbjedjenja strojeva, suzbijanja nezaposlenosti, prava udruženja i t. d. sigurno od velike važnosti, to ipak sva ova pitanja dolaze u pozadinu obzirom na zahtjev radnika za zakonskim uredjenjem radnoga vremena. Zahtjev zakonskog uredjenja radnoga vremena su stavili radnici već na internacionalnom socijalističkom kongresu u Parizu god. 1889., a zatim opet na züriškom kongresu za zaštitu radnika god. 1897. Ovaj je zahtjev popularan pod imenom »Questions des trois huit«. Radnici su tražili, da se radni odnos u pogledu radnoga vremena uredi tako, da im nakon osam sati rada preostane osam sati za odmor i osam sati za razonodu.

Ovaj zahtjev osamsatnoga radnoga dana usvojila je u cijelosti samo Francuska zakonom od 23. travnja 1919., a Austrijska republika zakonom od 17. prosinca 1919. (Gesetz über den achtstündigen Arbeitstag) i to jedna i druga ne samo glede tvorničkih radnika, nego i glede svih ostalih namještenika. No za kratko vrijeme su ovi zakoni bili nadopunjeni i izmijenjeni ustanovljenjem mnogih iznimaka.

Ne može se tajiti, da su pitanja privrede i zaštite radnika čitavoga svijeta u tako uskoj vezi, da bi se barem pitanje radnoga vremena imalo urediti sa medjunarodnoga gledišta. Prigovoreno je, da će skraćenje radnoga vremena u pojedinoj državi, gdje će uslijed toga biti za isti rad potreban veći broj radnika, nužno imati za posljedicu poskupljenje svih industrijskih proizvoda, što može biti kobno obzirom na potrebnu medjunarodnu utakmicu. Naravno i sve druge mjere zaštićivanja radnika moraju imati istu posljedicu. Japanska industrija umjetne svile nudja u Francuskoj svoju robu za 50% jeftinije, no što takovu može nudjati francuska industrija, jer u Japanu još nema zakona o zaštiti radnika. Ukratko, uvidila se je potreba medjunarodne organizacije rada, jer je napokon nedvojbeno, da nisu samo privredni interesi čitavoga svijeta u uskoj vezi, nego da i etični interesi durštva imaju medjunarodni značaj. Stoga je versailleskim ugovorom o miru od 28. lipnja 1919. uredjena Opća konferencija medjunarodne organizacije Društva naroda, a u čl. 427. ovoga ugovora ustanovljene su temeljne smjernice budućega socijalnog zakonodavstva u državama, koje su ovaj ugovor potpisale. Na medjunarodnim konferencijama rada održanim u Washingtonu 1919., u Genovi 1920. i u Ženevi 1921. i 1925. godine zaključene su konvencije o zaposlenju žena prije i poslije porodjaja, o noćnom radu žena, o utvrdjivanju minimuma godina za primitak djece na industrijske radove, o noćnom radu djece u industriji, o primjeni nedjeljnoga odmora u industrijskim poduzećima, o osiguranju kod nesretnih slučajeva pri radu, o osiguranju uslijed profesionalnih oboljenja i t. d., a sve ove kovencije odobrene su kod nas zakonom od 6. prosinca 1926. (Služb. nov. od 30. IV. 1927.). Medjutim

Digitized by Google

valja istaknuti, da su svi zaključci ovih konferencija gotovo u cijelosti već uvaženi zakonom o zaštiti radnika od 25. veljače 1922.

II. — U industrijskim poduzećima rad je podijeljen. U toj podjeli rada razlikuje se rad poduzetnika, pomoćni rad i izvršni rad.

Rad poduzetnika. — Poduzetnik je vlasnik poduzeća; on ili sam ili po svojim poslovodjama upravlja poduzećem u pogledu tehničkom i trgovačkom, on odlučuje o načinu i o množini proizvodnje, te o prodaji iste, on daje elemente proizvodnje (zgrade, strojeve, alat, sirovinu i t. d.) i svoj vlastiti ili uzajmljeni kapital, on nadzire cjelokupni rad poduzeća i treba da uoči što povoljniji uspjeh poduzeća u materijalnom pogledu i radi općenito u cilju za dobitkom. Poduzetnik nosi čitav riziko za poduzeće; o njegovoj spremi ovisi uspjeh poduzeća.

Pomoćni rad namještenika. — U industrijskim poduzećima poduzetnik ne može da sam obavlja sav posao svoga djelokruga. Stoga on obavu pojedinih poslova povjerava drugim licima — namještenicima, koji tada njega zamjenjuju u trgovačkim poslovima, u tehničkim poslovima, ili u poslovima nadziranja. Ovi organi vrše dakle funkciju poduzetnika u prenešenom im djelokrugu. Njihov je rad pretežno duševni. Oni ne rade svojom fizičkom snagom i ne obavljaju manuelne poslove. Oni nisu interesirani na materijalnom uspjehu poduzeća i primaju plaću bez obzira na takov uspjeh. Plaća njihova ugovorena je obično na mjesec ili na tjedan, jer je njihov rad takove prirode, da se učinak istoga ne može razabrati u vremenskom razmaku od jednoga sata ili više. Uspjeh njihovoga rada dolazi obično do izražaja tek u konačnom materijalnom uspjehu poduzeća, ako oni i nisu na istom interesirani.

Izvršni rad. — Proizvodnja u užem smislu je uspjeh izvršnoga rada. Ovaj obavljaju izvršni ili najamni radnici pod vodstvom tehničkih namještenika. Rad najamnih radnika pretežno je fizičke naravi; posljedak njihovog rada vidljiv je odmah u proizvodnji. Plaća njihova je ugovorena po satu, ili ako rade kao akordanti, tada po množini proizvodnje. Uz fizičku snagu trebaju često i mnogo spretnosti, do koje dolaze vježbom. Njihov rad ima malo veze sa trgovačkim uspjehom, pošto rade pod stalnim nadzorom namještenika, koji odredjuju način proizvodnje, a jednako je i njihova plaća neovisna o trgovačkom uspjehu poduzetnika.

Pod zakon o zaštiti radnika ne potpada sav rad industrijskih poduzeća, nego samo onaj organizovani rad, koji se obavlja na naročitom za to odredjenom mjestu, bilo u zatvorenom ili otvorenom prostoru, a uz pripomoć naročitoga pomoćnog osoblja (§ 2.). Ovim se zakonom dakle uredjuju samo odnošaji, koji nastaju izvršnim radom, te ovaj zakon ne obuhvaća rad poduzetnika, niti trgovački rad poduzeća, a niti rad onih, koji obavljaju pomoćne poslove u industrijskom poduzeću (vratari, čuvari, kočijaši, podvornici, kuhari i t. d.).

Lica, koja rade na organizovanom radu poduzeća bez razlike spola, koja bilo stalno, bilo privremeno rade, bilo u cilju izučavanja koje vrsti rada ili uz nagradu, zakon naziva pomoćnim osobljem (stav 1. § 3.). Radni odnos pomoćnoga osoblja pak uredjuje se ovim zakonom. — Nema sumnje, da na organizovanom radu poduzeća osim najamnih radnika rade u neposrednoj vezi poslovodje, koji dodjeljuju i nadziru rad najamnih radnika, inžinjeri sa svojom stručnom spremom, knjigovodja i blagajnik i t. d., a ipak

Digitized by Google

zakon (stav 2. § 3.) ova lica izuzima iz pojma pomoćnoga osoblja, jer su im povjereni važniji poslovi. — Zakon dakle načelno isključuje iz pojma pomoćnoga osoblja sva ona lica, zaposlena na organizovanom radu poduzeća, koja obavljaju važnije poslove, te je nabrajanje poslovodje, knjigovodje, blagajnika i inžinjera samo taksativno, dočim je sigurno znatniji krug onih lica, kojima se povjeravaju važniji poslovi. U praksi će doći stoga često do spora, da li se koje lice ima smatrati kao takovo, kojemu su povjereni važniji poslovi. O takvom sporu će odlučiti uvijek upravna vlast prve molbe (inspekcija rada, obrtna oblast, izbrani odbori).

Zakon o radnjama, koji upotpunjuje zakon o zaštiti radnika, koji ostaje u kreposti samo u toliko, u koliko nije u protuslovlju sa zakonom o radnjama, odredjuje u § 343., da izbrani odbor (prethodno obrtna oblast) ne će rješavati sporove izmedju službodavaca i osoblja, kojemu su povjerene važnije službe, te upućuje u zaporci na § 307. Potonja zakonska ustanova opet odredjuje, da se ima pomoćnicima, radnicima, koji su zaposleni u tvornicama, i trgovačkim pomoćnicima, kojima nisu povjerene važnije službe, po nadležnim prinudnim udruženjima, odnosno općinama izdavati poslovne knjižice. Ako nastaje sumnja, kojima se pomoćnicima ima izdati poslovna knjižica, odlučit će o tom upravna vlast prve molbe po saslušanju prinudnog udruženja, odnosno komore (stav 5. § 307.). Time je nedvojbeno u samom zakonu riješeno pitanje, tko je nadležan za rješavanje spora o tom, da li se ima smatrati, da su kojem licu povjereni važniji poslovi.

Sasma je krivi nazor, da bi ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja imalo odlučiti u sporu, da li se koje lice ima smatrati kao takovo, kojemu su povjereni važniji poslovi. Istina je, da iza stava 2. § 3. zakona o zaštiti radnika i kojim je odredjeno, da se nemaju smatrati kao pomoćno osoblje lica, kojima su povjereni važniji poslovi, dolazi stav 3., koji odredjuje, da u spornim slučajevima, da li se koje lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu ovoga zakona, odlučuje ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja. No stav 2. sa stavom 3. § 3. nije u nikakvoj vezi, jer se u stavu 2. radi o licima, koja obavljaju važnije poslove, a u trećem stavu se predvidjaju sporovi o tom, da li se tko ima smatrati pomoćnim osobljem. Da je zakonodavac hotio odrediti, da će u sporu o tom, da li se koje lice ima smatrati, da obavlja važnije poslove ili ne, odlučiti ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja, to bi i stav 3. bio stiliziran u tom smislu, dočim je očito, da ovaj stav ima pred očima sporove o tom, da li se tko uopće smatra pomoćnim osobljem, a nikako ne spor o tom, da li se za koje lice ima smatrati, da obavlja važnije poslove.

Po stavu 2. § 3. je nedvojbeno, da se dotična lica imaju smatrati kao pomoćno osoblje, a prijeporno je samo, da li obavljaju važnije poslove ili ne, dočim je po stavu 3. baš prijeporno to, da li se koje lice uopće ima smatrati kao pomoćno osoblje.

Da je tomu zbilja tako, dokazuje i analogija izmedju § 1. zakona o zaštiti radnika i § 3. istoga zakona. U § 1. se nabrajaju u stavu 1. poduzeća, koja padaju pod ovaj zakon; u stavu 2. opet, da se izuzimaju poduzeća, u kojima rade samo članovi njihove porodice, na koje se ne odnose propisi ovoga zakona; u stavu 3. opet se odredjuje, da u spornim slučajevima, da li koje poduzeće potpada pod ovaj zakon ili ne, odlučuje ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja, po saslušanju nadležnih komora. Istim pravom

Digitized by Google

dakle, kojim se tvrdi, da u slučaju spora o tom, da li se koje lice smatra da obavlja važnije poslove, ima tobože odlučiti ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja u smislu stava 3. § 3., mora se takodjer i tvrditi, da u sporu o tom, da li u kojem poduzeću netko radi samo sa članovima svoje porodice ili ne, ima odlučiti minstarstvo soc. politike i narod. zdravlja po saslušanju nadležnih komora.

Zakonu o zaštiti radnika prethodila je uredba od 12. rujna 1919. o radnom vremenu u indutrijskim, zanatskim, rudarskim, trgovačkim i saobraćajnim poduzećima. U ovoj uredbi je odredjeno u § 1., da sporove o tom, da li koje poduzeće potpada pod uredbu, rješava ministar za soc. politiku, dočim je u § 8. opet odredjeno, da sporove o tom, da li se koje poduzeće ima smatrati kao kućna industrija, rješavaju obrtna oblast i obrtni nadzornici, odnosno inspekcija rada. Kada je po ovoj uredbi zakonodavac odredio, da će sporove glede kućne industrije rješavati upravna oblast prve molbe, a samo sporove o tom, da li koje poduzeće potpada pod uredbu, ministar za soc. politiku, to je preuzimajući u cijelosti § 1. ove uredbe zakon o zaštiti radnika našao, da je suvišno odrediti, da će sporove o tom, da li se koje poduzeće ima smatrati kao kućna industrija ili ne, rješavati upravna oblast prve molbe, pošto je rješavanje sporova po upravnoj vlasti prve molbe opće zakonsko pravilo, nego je samo iznimno odredio, da će sporove o tom, da li koje poduzeće potpada pod zakon o zaštiti radnika, rješavati ministar za soc. politiku i narod. zdravlje po saslušanju nadležnih komora.

R a d n o v r i j e m e. — Zakon o zaštiti radnika imajući u vidu zaštitu ekonomskih, kulturnih i moralnih interesa radnika (§ 35.) postavlja načelo (stav 6. § 6.), da se radno vrijeme ima odrediti prema prirodi i težini posla. Uslovi rada u poduzećima su općenito vrlo raznoliki u pogledu fizičkih napora i posljedica za zdravlje, a u pojedinim poduzećima nisu ovi fizički napori i higijenske posljedice jednake za sva lica zaposlena u poduzećima. Dočim je načelo, da se radno vrijeme ima odrediti prema prirodi i težini posla, u zakonu izričito izraženo, to ipak ne može biti sumnje o tom, da je zakonodavac zakonsko radno vrijeme odredio i u cilju suzbijanja nezaposlenosti. Projekt konvencije o nezaposlenosti, prihvaćen na općoj konferenciji medjunarodne organizacije rada Društva naroda u Washingtonu od 29. listopada 1919., preuzeo je zakonodavac u zakon o zaštiti radnika (§§ 70.—107.).

Već su pred nekoliko desetljeća neka radnička udruženja u Njemačkoj imala u svojim pravilima ustanovu, po kojoj je članovima bilo zabranjeno zaradjivati nedjeljno više od izvesnog iznosa. Ovo je obrazloženo time, što se višak zarade može postići samo većim naporima ili produženjem radnoga vremena, što mora biti na štetu onih radnika, koji nemaju zaposlenja. Ovo je izraženo sa riječima: Kein Arbeiter darf »des anderen Brot« essen. — Danas je jedan od najaktuelnijih problema, da se što većim skraćivanjem radnoga vremena nadje zaposlenje za što veći broj radnika. U Saveznim državama Amerike radnička udruženja danas predlažu radno vrijeme od 30 sati na tjedan.

Po ovim načelima odredio je zakonodavac, da radno vrijeme najamnih radnika u industrijskim poduzećima ne može trajati dulje od 8 sati dnevno, odnosno 48 sati nedjeljno (stav 1. § 6.), ustanovivši podjedno, da će ministar soc. politike za izvjesne kategorije rada u sporazumu sa nadležnim mini-

Digitized by Google

strima i komorama ograničiti radno vrijeme djece ispod 16 godina i ispod 8 sati dnevno, odnosno 48 sati nedjeljno (§ 9.).

Glede ostalih lica zaposlenih u industrijskim poduzećima (namještenici i lica, koja obavljaju pomoćne poslove) zakonodavac nije posebno odredio trajanje radnoga vremena. Radno vrijeme ovih lica je jednako radnom vremenu odredjenom za lica, zaposlena u drugim poduzećima (zanatska, trgovačka i t. d.), a koja obavljaju u tim poduzećima posao iste vrsti. Tako je primjerice radno vrijeme lica zaposlenih u trgovačkom odjeljenju industrijskog poduzeća, u knjigovodstvu, u dopisništvu, u skladištu, u prodavaoni i t. d., jednako kao kod lica zaposlenih u trgovačkom poduzeću, jer radno vrijeme nije odredjeno po zanimanju službodavca (poduzetnika), nego po prirodi i težini posla.

Radno vrijeme pomoćnoga osoblja zaposlenog u ostalim poduzećima, osim u industrijskim (i rudarskim) je uredjeno u vezi stava 7. § 6. zakona o zaštiti radnika uredbom od 16. travnja 1919. o otvaranju i zatvaranju trgovačkih i zanatskih radnja i o radnom vremenu pomoćnog osoblja. Medjutim radno vrijeme pomoćnog osblja u svim poduzećima, koja potpadaju pod zakon o zaštiti radnika, ni u kojem slučaju ne može redovno trajati duže od 10 sati dnevno (stav 6. § 6.).

Produženje radnoga vremena najamnih radnika. — Ako se uvaže već prije razloženi interesi radnika, društva i države, da se radno vrijeme ima odrediti zakonom, to se bezuvjetno mora isključiti svako produženje zakonom odredjenoga radnoga vremena, koje bi bilo ovisno o sporazumu službodavca (poduzetnika) i pomoćnog osoblja. U protivnom slučaju imao bi takav sporazum nedvojbeno posljedicu, da će radničke plaće opadati tako, da bi radnik morao produžiti radno vrijeme, da dodje do iste zarade. Izuzetno će se moći dozvoliti produženje radnoga vremena samo u takovim slučajevima, u kojima se radi o važnijim ekonomskim interesima poduzetnika, u kojima se pokazuje hitna i nepredvidljiva potreba, koja se ne opetuje periodično i zatim još u slučajevima, gdje to zahtijevaju javni interesi. No u svakom slučaju mora se odrediti najviša granica, do koje se može produžiti radno vrijeme.

Zakonom o zaštiti radnika odredjeno radno vrijeme ne može se produžiti sporazumnom voljom poduzetnika i radnika (§ 5.), u koliko to zakon nije izrično ustanovio. Odredbe zakona o radnom vremenu i o produženju istoga su ius cogens. Zakon taksativno nabraja slučajeve, u kojima je dozvoljeno produženje radnoga vremena, uz izričito u zakonu navedene uslove. Ovo produženje rada ni u kojem slučaju ne može biti dulje od dva sata dnevno (stav 7. § 6.). Takovo produženje rada od dva sata dnevno u industrijskim poduzećima dozvoljuje zakon (stav 3. § 6.), ako na to svojevoljno pristanu radnici. Uzima se, da su pristali svi radnici, ako su se $^4/_5$ radnika tajnim glasovanjem odlučili na produženje rada. Ova odluka vrijedi najviše tri mjeseca, a po isteku se ista može obnoviti. Ovakovo produženje rada zakon naziva prekovremenim radom. Dalje dozvoljuje zakon još izuzetno produženje radnoga vremena (§ 8.):

1. u poduzećima, koja po prirodi svoga posla ili u javnom interesu moraju raditi bez prekida. U takvim poduzećima je dozvoljeno raditi preko

Digitized by Google

vremena zakonom odredjenoga (48 sati nedjeljno) tako, da zbroj svih radnih sati nedjeljno ne premašuje 60 sati. Ovu razliku izmedju zakonom odredjenog radnoga vremena i ovoga dvozvoljenoga produženja radnoga vremena naziva zakon prekovremenim radom.

2. u poduzećima, koja rade sa smjenama, ali sa prekidom rada, može se raditi dnevno i preko vremena, odredjenoga zakonom — ali tako, da zbroj svih radnih sati u tjednu ne premašuje zakonom dozvoljeno radno vrijeme nedjeljno od 48 sati. Ovakovo dnevno produženje radnoga vremena, koje se u zbroju ukupnih sati na tjedan ne pokazuje kao produženje rada, zakon ne priznaje kao prekovremeni rad.

3. Uslijed više sile ili nepredvidljive potrebe, koja se ne opetuje periodično, može se produžiti radno vrijeme (najviše za dva sata devno), da bi se otstranile eventualne zapreke za normalno funkcioniranje poduzeća. Ovakovo produženje rada zakon ne priznaje kao prekovremeni rad.

4. na osnovu običaja ili ugovora produženje rada za jedan ili više dana u tjednu, tako da se na ostale dane radi manje sati, nego što je zakonom dozvoljeno, ali to produženje ne smije trajati više od jednoga sata dnevno i ne smije premašiti broj prethodno propuštenih radnih sati. I ovo produženje radnoga vremena zakon ne smatra prekovremenim radom.

5. kod poslova, koji se bezuvjetno moraju vršiti, da se osigura redoviti početak i svršetak rada (čišćenje radionica, čišćenje i spremanje kotlova, strojeva i t. d.). Za obavu takovih poslova mogu pojedini radnici biti zaposleni najviše dva sata dnevno preko redovitoga radnoga vremena. Ovo produženje rada zakon priznaje kao prekovremeni rad.

6. Da se prepriječi kvarenje materijala, koji se upotrebljava za proizvodnju može se radno vrijeme produžiti najviše za dva sata dnevno, ali najviše kroz 35 dana u jednoj godini. I ovo produženje rada zakon smatra prekovremenim radom.

7. kada to bezuvjetno zahtijeva razvoj poslova u pojedinom poduzeću, ali najviše za dva sata dnevno dozvolom nadležne vlasti, te najviše za četiri nedjelje. Po isteku toga vremena može se dozvola produžiti još tri puta po četiri nedjelje u jednoj kalendarskoj godini. Ovo produženje radnoga vremena zakon ne smatra prekovremenim radom.

8. Konačno je radno vrijeme slobodno sa ograničenjima, koje može da propiše ministar soc. politike u sporazumu sa ministrom trgovine i industrije kod poduzeća, koja rade isključivo sezonski i koja su izložena atmosferskim uplivima. Kod ovih poduzeća se produženje rada ne smatra prekovremenim radom.

Zakon dakle dozvoljuje produženje rada u smislu stava 3. § 3. i izuzetno još u slučajevima nabrojenim u § 8., ali svako produženje rada ne smatra prekovremenim radom.

U nekim slučajevima produženja rada (stav 3. § 6.) poduzetnik ima neki naročiti ekonomski interes ili veće koristi nego kod redovitoga radnog vremena, jer on gotovo sa istim režijskim troškovima ima jaču proizvodnju i napokon iz hitne potrebe njegovih proizvodnja može se zaključiti, da proizvodnja ima neku konjunkturu, u kojoj polučuje bolje cijene, te je to raz-

Digitized by Google

log, da traži od svojih radnika, da produže radno vrijeme. Pretpostavlja se dakle, da će poduzetnik od takvog produženja radnoga vremena imati neku veću od običajne koristi, pa ne bi bilo pravo, da bi radnici bez neke naročite protučinidbe imali doprinijeti ovoj koristi poduzetnika. U drugim slučajevima (stav 1., 5. i 6. § 8.) traže se opet od najamnoga radnika neki veći i neobični napori. U takvim slučajevima ne bi se mogla opravdati redovita plaća radnika po satu. Ovom zahtjevu pravičnosti udovoljio je zakonodavac ustanovom, da se svaki prekovremeni rad ima plaćati najmanje sa 50% više od redovitoga (§ 10.). Gled naplate prekovremenoga rada dozvoljena je dakle pogodba s ograničenjem, da se isti ima naplatiti najmanje sa 50% više od redovitoga rada, a u slučaju da takve pogodbe nema, platit će poduzetnik za svaki radni sat 50% više, no što je platio za redoviti radni sat. Pri tom valja uvijek imati pred očima, da nije svako produženje rada prekovremeni rad u smislu zakona, već samo ono produženje, za koje je zakon izričito ustanovio, da se ima smatrati i plaćati kao prekovremeni rad.

Kod najamnih radnika, koji rade u akordu, smatra se kao redovita plaća jednoga sata četrdesetosmi dio prosječne nedjeljne zarade (stav 2. § 10.). Djeca ispod 16 godina ni u kojem slučaju ne smiju produžiti zakonom odredjeno vrijeme (§ 9.).

Dosljedeno važnosti odredaba glede radnoga vremena je zakon odredio mnogo mjera za provedbu i očuvanje istih.

Radničkim je povjerenicima dužnost, da nastoje o tom, da se strogo primjenjuju mjere u pogledu radnoga vremena (stav 8. § 109.). I radničke komore imaju nastojati, da se pravilno izvršuju postojeći zakoni i naredbe, koje pogadjaju interese radnika (§ 37.). A konačno vodi i inspekcija rada nadzor nad tim, da se drže odredbe o radnom vremenu (stav 2. člana 9. zakona o inspekciji rada od 30. XII. 1921.). Dapače je svaka vlast, organizacija ili privatno lice ovlašteno, da čini dostavu nadležnoj inspekciji rada, ako bi se radilo protivno odredbama zakona o zaštiti radnika (čl. 15. zakona o inspekciji rada).

U slučaju po zakonu nedozvoljenoga produženja rada nastaje za poduzetnika prekršaj, koji se kažnjava po §§. 123. i 124. zakona o zaštiti radnika. No ovakvo protuzakonito produženje rada nije prekovremeni rad i poduzetnik ovakav rad ne mora naplaćivati sa 50% više od redovitoga rada. Razumije se pak, da će poduzetnik i ovakav rad morati plaćati, te dolaze tada do primjene ustanove gradjanskoga zakona o pogodbama vrhu usluge za plaću. Zakon naime ovakve pogodbe izmedju poduzetnika i radnika, kojima se produžuje redovito radno vrijeme, nije niti zabranio, niti proglasio ništetnim, te je ustanova §5. zakona o zaštiti radnika lex imperfecta, jer je ostala bez sankcije.

U praksi često je bila krivo shvaćana ustanova § 10. zakona o zaštiti radnika, gdje se je pogrješno držalo, da je svako produženje rada prekovremeni rad i da poduzetnik za svako produženje rada treba da plati najmanje 50% više od redovitoga rada po satu. Da se tome barem za budućnost predusretne, izdalo je ministarstvo socijalne politike i narodnoga zdravlja svojim rješenjem od 19. V. 1931. St. Br. 24272 tumačenje §§. 6. i 8. zakona o zaštiti radnika (»Narodne Novine« od 6. VI. 1931., br. 129), te je odredilo, da se kao prekovremeni rad u smislu § 10. imade smatrati samo onaj rad iz

Digitized by Google

§ 6. i stava 1., 5. i 6. § 8., a nikako ne produženje radnoga vremena u smislu stava 2., 3., 4., 7. i 8. § 8. zakona o zaštiti radnika.

Od prekovremenoga rada razlikuje se zabranjeni rad (§ 12.). Za takvo produženje rada bit će preduzetnik kažnjen (§ 122.), a glede privatno-pravnoga odnosa doći će do primjene ustanova § 878. o. g. z.

Produženje radnoga vremena namještenika (mjesečara). — Zakonom o zaštiti radnika nije uredjeno radno vrijeme namještenika industrijskih poduzeća, jer je u stavu 1. § 6. samo ustanovljeno, da radno vrijeme najamnih radnika (izvršenih, Lohnarbeiter) ne može trajati duže od 8 sati dnevno. Jednako se produženje radnoga vremena, koje je dozvoljeno, kada to odluče 4—5 radnika preduzeća tajnim glasovanjem, za najviše dva sata dnevno (stav 3. § 6.), ne odnosi na namještnike. I izuzetno dozvoljeno produženje rada, koje je taksativno navedeno u § 8. ne odnosi se na namještenike. Što više iz ustanove § 10. može se razabrati, da je odredjena samo plaća prekovremenoga rada glede takovih lica, koja su plaćena po satu. Namještenik plaćen mjesečno ne može uopće izračunati koliko ima plaće po satu radnoga vremena.

Najamni radnici plaćeni po satu primaju takovu samo za efektivno radno vrijeme, oni ništa ne zaradjuju nedjeljom i blagdanima, te na državne praznike, ne primaju plaću u slučaju bolesti ili u slučaju otsustva. — Kod mjesečno plaćenih namještenika nedjelje, blagdani, državni praznici i bolesti uopće ne dolaze u obzir, dapače uživaju još i godišnji dopust u svrhu oporavka. Najamni radnika prima plaću samo ukoliko je faktično zaposlen. Namještenika se plaća bez obzira, da li je manje ili više zaposlen. Svaka industrija ima svoju sezonu.

Produženje rada, koje bi se imalo smatrati glede industrijskih namještenika kao prekovremeni rad, zakonodavac uopće nije predvidio. K tomu valja dodati, da zakon o zaštiti radnika razlikuje uvijek radnike i namještenike (mjesečare: §§ 36., 37., 115. itd.). Odredbe o radnom vremenu i o produženju radnoga vremena odnose se možda na namještenike plaćene po satu, a nikako na namještenike, koji imaju mjesečnu plaću.

Ustanovu § 10. zakona o zaštiti radnika preuzeo je zakonodavac iz § 8. austr. zakona od 17. XII. 1919. (Gesetz vom 17. Dezember 1919, St. G. Bl. Nr. 581, über den achtstündigen Arbeitstag). — No od ustanova ovoga paragrafa preuzeo je naš zakonodavac samo prvi stav, da se svaki prekovremeni rad ima plaćati najmanje sa 50% više od redovitoga rada, a zatim još drugi stav, da se kod akordanata smatra kao redovita plaća jednoga sata četrdesetosmi dio prosječne nedjeljne zarade. Treći stav pak, kojim se u spomenutom § 8. austr. zakona odredjuje, kako će se izračunati plaća po satu kod namještenika plaćenih mjesečno, naš zakonodavac nije preuzeo. Prema tome nije u zakon o zaštiti radnika uopće došla odredba o tom, kako će se izračunati plaća po satu kod namještenika plaćenih mjesečno, naš zakonodavac nije preuzeo. Prema tome nije u zakon o zaštiti radnika uopće došla odredba o tom, kako će se izračunati plaća po satu namještenika plaćenih mjesečno, jer naš zakonodavac uopće nije dao nikakovih odredaba o produženju radnoga vremena i naplati istoga kao prekovremeni rad za namještenike plaćene mjesečno. Valja još dodati, da aust. zakon o osamsatnom radnom danu uredjuje radno vrijeme radnika i namještenika (der

Digitized by Google

Arbeiter und Angestellten), dočim se ustanove zakona o zaštiti radnika glede odredbe radnoga vremena i produženja radnoga vremena odnose izričito samo na najamne radnike (stav 1. § 6.) Ovo u praktičnom životu nije od velikog zamašaja. Većini namještenika u industrijskim preduzećima povjeravaju se važniji poslovi, te se stoga ne smatraju kao pomoćno osoblje (stav 2. § 3.) Namještenicima opet, kojima je povjereno obavljanje trgovačkih poslova, pripadaju ista prava kao trgovačkim namještenicima, namještenim u trgovačkim poduzećima, dočim se ostalim namještenicima, koji sudjeluju neposredno na organizovanom radu poduzeća, plaća obično odredjuje po satu. Glede ovih potonjih pak potreba produženja radnoga vremena nastaje samo onda, ako svoj rad produže i najamni radnici, jer bez produženja radnoga vremena najamnih radnika inamještenici ove vrsti ne mogu svoj rad produžiti.

Namještenici, koji rade u trgovačkom odjeljenju industrijskoga poduzeća (prodavaoni, skladištu, knjigovodstvu, dopisništvu i t. d.) moći će produžiti radno vrijeme i tražiti naplatu prekovremenog rada samo pod jednakim uvjetima, pod kojima to mogu tražiti namještenici trgovačkoga poduzeća. (Trgovačkim namještenicima je dozvoljeno produženje radnoga vremena i isto se ima plaćati kao prekovremeni rad, no ovo produženje ne može biti duže od dva sata dnevno. O toj pogodbi valja sačiniti pismeni sporazum, koji će takodjer sadržavati visinu naplate za takov prekovremeni rad. (§ 6. in fine i čl. 25. uredbe od 16. IV. 1929.)

S gore razloženim u skladu je i sudska praksa. Rješidba banskog stola od 3. VI. 1931. br. 18647/31., potvrdjena vrhovnom rješidbom stola sedmorice od 24 X. 1931., br. 5534, obrazlaže: »Tužitelj nije bio namješten uz rad na sate, pa se na njega u tom pogledu ne protežu ustanove zakona o zaštiti radnika o naplati prekovremenog rada«. — Osuda bans. stola od 30. XII. 1932., br. 37581/32., kojom je potvrdjena malična osuda prvoga suda, obrazlaže: »Tužitelj, koji je bio kod tužene namješten u svojstvu predkalkuliste i fakturiste, ne spada u red pomoćnoga osoblja, jer se takovim smatraju samo manuelni radnici poduzeća«.

Posvema je neumjesno u takovim sporovima pozivati se na austr. judikaturu. Pod austr. zakon o osamsatnom dnevnom radu potpadaju sva poduzeća, kojih su odnošaji uredjeni obrtnim zakonom, te je odredio osamsatni dnevni rad za radnike i namještenike, koji su zaposleni u tim poduzećima. Ovaj zakon ima posvema druge uslove za produženje radnoga vremena i za naplatu prekovremenoga rada, te je konačno u § 8. dao propis, kako će se izračunati plaća po satu za namještenike, koji su plaćeni mjesečno. Nasuprot zakon o zaštiti radnika je odredio osamsatno radno vrijeme samo za najamne radnike industrijskih i rudarskih poduzeća, te je samo glede istih propisao uslove, uz koje produženje rada se ima smatrati kao prekovremeni rad i naplatiti sa 50% više od redovitoga rada. Glede produženja radnoga vremena namještenika industrijskih poduzeća naš zakon nije ništa odredio, te se glede njih mogu analogno samo primjenjivati ustanove, koje vrijede za namještenika ostalih poduzeća, te koji mogu radno vrijeme produžiti i tražiti naplatu za isto kao prekovremeni rad samo pismenim sporazumom (§ 6. in fine i čl. 25. uredbe od 16 . IV. 1929.).

Ostaje još otvoreno pitanje, kako će poduzetnik naplatiti produženje rada namještenika, koji radno vrijeme nisu produžili pismenim spora-

Digitized by Google

zumom. Ovakvo produženje rada poduzetnik ne će morati naplatiti sa 50% više od redovitoga, već se imaju u tom odnošaju primjenjivati ustanove općega gradjanskog zakonika vrhu usluga za plaću, u koliko se ne radi o zabranjenom radu (§ 878. o. g. z.). No i ove zakonske ustanove moći će se samo primjenjivati, u koliko dotični namještenik nije po običaju, zakonu ili ugovoru bio obvezan na produženje radnoga vremena. Namještenik, kojemu je zanimanje kopiranje listova, mora već po običaju redovito produžiti radno vrijeme, jer njegov posao počinje zapravo tek onda, kada su pisma dogotovljena, što biva pri kraju redovitog radnog vremena ostalih namještenika. Namještenik, kojemu je stalno zanimanje preuzimanje vagona na industrijskom kolosjeku, morat će svoj posao obaviti za vrijeme radnoga vremena, koje važi u saobraćaju sa državnim željsjeznicama, te će on po naravi svoga posla stalno već po običaju i ugovoru morati produžiti radno vrijeme.

Pomoćni poslovi kod industrijskih poduzeća. — Kod industrijskih poduzeća zaposlena su još izvjesna lica, kojih se zanimanje znatno razlikuje od najamnih radnika i namještenika. Ovakva su lica šoferi, vratari, čuvari, privatni detektivi, kočijaši, kuhari, poslužitelji, telefonisti itd. Po prirodi njihovog zanimanja njihovo radno vrijeme nije vezano na radno vrijeme najamnih radnika, koji rade na organizovanom radu, već oni svoj rad obavljaju prije ili poslije redovioga radnog vremena ostalih radnika, a i za vrijeme istoga. Njihovo zanimanje traži redovito duže radno vrijeme od ostalih u industrijskom poduzeću zaposlenih radnika i namještenika. Ova lica ne rade neprekidno, njihov rad nije vezan na kretanje strojeva, te si sami mogu dozvoliti prema svojoj vlastitoj potrebi dulji ili kraći odmor. Oni su za vrijeme svoga radnoga vremena samo pripremni, da obavljaju svoje službe, ali takvu službu neprekidno uopće ne obavljaju, niti je predvidjeno, da istu neprekidno obavljaju. Vratar obavlja svoj glavni posao za vrijeme ulaza i izlaza radnika i namještenika, te je potrebno, da svoju službu prije nastupa i poslije napušta. Poslužitelji spremaju uredske prostorije, lože peći i paze na vatru itd., te je njihovom službom takodjer uvjetovano, da redovito rade kroz dulje vrijeme, no što to čine ostali namještenici u uredu. Šofer kola, kojima se služi gospodar, uvijek je u pripremi da radi, ali njegov ukupni dnevni rad sigurno nikada ne premašuje 8 satno radno vrijeme. Slično je sa čuvarima, privatnim detektivima, telefonistima, kočijašima itd. Značajno je pak za sva ova lica to, da ne sudjeluju neposredno na proizvodnji (§ 2.). Ova lica obavljaju pomoćne poslove u industrijskim poduzećima. Ova lica rade uz stalnu na mjesec ili na tjedan pogodjenu plaću, te im je pri sklapanju pogodbe već unaprijed poznat djelokrug njihove buduće službe. Njihov je položaj bliži onomu namještenika, nego li položaju radnika. No sa namještenicima nemaju ništa zajedničkog obzirom na to, da njihov rad nije pretežno duševne naravi, a sa najamnim radnicima, što ne obavljaju isključivo fizičke ili manuelne poslove.

Za ove pomoćne poslove zakon o zaštiti radnika nema nikakovih odredaba glede trajanja radnoga vremena i produženja takvoga. Njihovo produženje rada ne može se smatrati kao prekovremeni rad u pomanjkanju zakonskih uslova (stav 3. § 3. i stav 1. 5. i 6. § 8.). Po načelu, da se radno vrijeme ima odrediti prema prirodi i težini posla, njihovo radno vrijeme mora biti sigurno duže od onoga najamnih radnika, jer je potrošak fizičke i živčane snage kod takovih službа neraznjerno malen prema potrošku tje-

Digitized by Google

lesne i živčane snage najamnih radnika. Kod takvih lica dopušten je sporazum glede trajanja radnoga vremena. — Nije osnovano na zakonu, da bi neki vratar, čuvar, šofer, ili kuhar itd., koji je pred koji dan bio zaposlen kod privatnika ili trgovačkog poduzeća, gdje je radio dnevno 10 do 12 sati, počam od časa, kad je našao zaposlenje u industrjiskom poduzeću, imao obvezu raditi samo 8 sati dnevno, premda je pogodio jednaku, ili dapače veću plaću mjesečno ili tjedno, nego što ju je prije imao. — Radno vrijeme ne može biti ovisno od zanimanja poslodavca, već samo o vrsti zaposlenja (stav 6. § 6.).

Teško bi bilo u zakonu taksativno nabrojiti sve pomoćne službe kod industrijskih poduzeća, a još teže je često odrediti granicu izmedju lica, koja obavljaju kakove pomoćne poslove, i pomoćnoga osoblja, koje radi na organizovanom radu poduzeća. Stoga može nastati spor o tom, da li se koje lice ima smatrati kao pomoćno osoblje (stav 1. § 3.). U slučaju spora o tom, da li se koje lice smatra kao pomoćno osoblje ili ne, odlučuje ministarstvo socijalne politike i narod. zdravlja (stav 3. § 3.), o čemu je gore pod naslovom »izvršni rad« već raspravljeno.

Za sada odlučio je ministar socijalne politike i narod. zdravlja rješenjem od 19 V. 1931. St. Br. 23565 (»Službene Nov. od 5. VI. 1931., br. 124, redni br. 270), da se vratari-portiri, čuvari, poslužitelji, kočijaši i kočijaški momci, podvornici i kuhari, koji su najmljeni za vršenje pomoćnih poslova kod zanatskih, industrijskih, trgovačkih saobraćajnih i njima sličnih poduzeća, ne smatraju pomoćnim osobljem po zakonu o zaštiti radnika u pogledu odredaba o radnom vremenu, pošto ova lica ne stoje u neposrednoj vezi sa organizovanim radom poduzeća, kako to predvidja § 2. spomenutog zakona.

Kako je posvema nedvojbeno, da je ministarstvo soc. politike i narod. zdravlja moglo odlučiti o tom, da se spomenuta lica uopće nemaju smatrati pomoćnim osobljem, to je naravno ministarstvo takodjer i ovlašteno, ne samo da donese odluku o tom, da se takva lica uopće ne smatraju kao pomoćno osoblje, već je moglo svoju odluku ograničiti na to, da se ista lica ne smatraju kao pomoćno osoblje samo u pogledu odredaba o radnom vremenu, pridržavajući ovim licima ostala prava, koja im daje zakon o zaštiti radnika.

Naša judikatura zauzima posvema istovjetno stanovište. Osuda bans. stola od 24. VI. 1931., br. 19871/31., potvrdjena vrhovnom osudom stola sedmorice od 18. II. 1932. br. 5007/31., obrazlaže: »Odlučno je za rješenje spora, rješenje pitanja, da li je tužitelj lice, kakovo zakon predvidja u § 3. z. o z. r. pod pomoćnim osobljem, u poduzeću tužene.

Prema st. 3. § 3. z. o z. r. u spornim slučajevima, da li se koje lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu ovoga zakona, odlučuje ministarstvo soc. politike. Nije ga dakle nadležan riješiti sud — pa se ni prvomolbeni sud ne bi bio smio upustiti u meritorno rješenje ovoga pitanja, već bi bio morao podučiti stranke, da glede toga pitanja pribave prejudicionalno rješenje spomenutoga ministra. Morala bi se stoga pobijana osuda ukinuti, kad to pitanje ne bi i danas bilo meritorno riješeno.

To nije učinjeno za to, jer je ministar soc. politike i narod. zdravlja odlukom od 13. svibnja 1931. br. 23565 (Služb. Nov. od 5. VI. 1931. br. 124. pr. XXXVII.) to pitanje načelno i općenito riješio.«

Digitized by Google

Maksimiranje kamatnjaka s narodno-gospodarstvenoga gledišta

Napisao Franolić Vladimir.

Razvitak političke ekonomije kao jedne grane socijalnih znanosti ne može se usporediti sa razvitkom nijedne druge znanosti. Kao sve socijalne znanosti i ekonomska znanost se je razvila relativno dosta kasno, a to u prvom redu zato, što nisu postojali socijalni i ekonomski preduvjeti za njezin razvitak, a u drugom redu radi kompliciranosti predmeta, koji obradjuje. U starom i srednjem vijeku, dok nije postojala sloboda osobe i vlasništva, dok je čovjek pojedinac (uz neznatne izuzetke) bio privezan uz zemlju kao dio njenog našastara, dok je sama zemlja bila izvan prometa, dok se je privredni rad smatrao ponižavajućim za onoga, koji ga je izvršivao, — jednom riječju, dok nije postojalo kolanje kapitala u današnjem smislu, nisu se mogla postaviti niti opća načela o koristi diobe rada, o radu i kapitalu, o proizvodnji i potrošnji, o blagotvornom utjecaju slobodne utakmice na blagostanje naroda, i t. d. Razvitkom slobodnih gradova u Italiji, kao što i razvitkom njemačkih hanzeatskih gradova, nadalje gradova u Belgiji i Holandiji, mogao se je zapaziti prvi početak onih pojava, koje su poslije služile Turgotu, Condillacu, a napose A. Smithu, da su mogli postaviti neka opća načela ove nove znanosti, koja se je pod imenom političke ekonomije do danas razvijala, a koja se još i danas razvija.

A. Smitha slijedili su Ricardo, Malthus, J. B. Say i mnogi drugi, nadopunjujući i usavršujući novu znanost. Oni su se trudili, da pronadju one opće zakone, po kojima se zbiva proizvodnja, razdioba i potrošnja dobara, i to takve zakone, koji vrijede za sva vremena i na svakom mjestu, a po kojima se svaka prava znanost raspoznaje. Njihova je možda pogrješka bila u tome, što su se služili isključivo deduktivnom metodom u obradjivanju predmeta, što im je kasnije njemačka historička škola s pravom predbacivala.

Samo po ovim općim zakonima, koji su po uzoru prirodnih znanosti nazvani prirodnim zakonima, mogla se je nova znanost staviti uz bok ostalih znanosti. Klasična politička ekonomija postavila je medju ostalim slijedeća tri temeljna zakona: zakon ličnog interesa, zakon slobodne utakmice i zakon ekonomije napora (économie de l' effort). Ovaj posljednji je poznat danas pod imenom hedonističkoga načela. Ovo su tri temeljna načela, po kojima politička ekonomija tumači sve ekonomske i socijalne pojave, a ta načela imaju značaj prirodnih zakona, jer se svagdje i u sva vremena jednako očituju.

Medjutim još nije nova znanost bila uhvatila čvrstoga korijena, kada su se pojavili prvi protivnici, koji su počeli tvrditi, da u političkoj ekonomiji ne može biti općih zakona, koji bi se svagdje i u sva vremena mogli primjenjivati. Oni su počeli napadati pojedina načela, kako su ih postavili njizini osnivači, nastojeći oduzeti im značaj prirodnih zakona. Prvi je bio F. List, koji je napao A. Smitha i druge klasične ekonomiste radi toga, što su novoj znanosti dali sveopći značaj. On kaže, da oni polaze sa stanovišta, kao da već postoji svjetska zajednica naroda (Universal-Union), te da u tom smislu postavljaju i načela općega značaja. Po njegovom mišljenju ovaj univerzalizam je bio preuranjen. Osobito je pak njemačka historička

Digitized by Google

škola, sa Roscherom i Hildebrantom na čelu, oštro napala klasičnu političku ekonomiju, kako su je osnovali A. Smith, Say i Ricardo, a to radi toga, što je ona učila, da postoje prirodni zakoni, po kojima se zbiva proizvodnja, razdioba i potrošnja dobara. Iza njemačke historičke škole došao je K. Marx i njegovi sljedbenici, koji su takodjer nijekali opstojnost prirodnih zakona u socijalnom i ekonomskom zbivanju, te ujedno poricali političkoj ekonomiji svako pravo na postavljanje takvih općih načela.

Ovo razilaženje u temeljnim pojmovima ekonomske znanosti je moralo imati vidnog utjecaja na sam njezin razvitak. S jedne strane ostali su pristaše prirodnih zakona, kako ih je postavila klasična ekonomija, a to su najvećim dijelom engleski i francuski ekonomisti, dok su na drugu stranu prešli svi protivnici općih prirodnih zakona u političkoj ekonomiji. U potonju skupinu spadaju najvećim dijelom njemački nacijonalni ekonomi sviju struja i škola, počevši od Lista, pa preko historičke škole i Marxizma do savremenih teoretičara. Ovaj očiti dualizam u poimanju temeljnih načela ekonomske znanosti vrlo je mnogo škodio samomu ugledu političke ekonomije. Pošto taj dualizam još uvijek postoji, nastaje pitanje, da li se politička ekonomija kao znanost može afirmirati, da li ona može stupiti uz bok ostalim znanostima. Bitna naime značajka svake znanosti sastoji se u tome, da tumači prirodne i socijalne pojave po nekim općim načelima, koja se svagdje i u svako vrijeme pod jednakim okolnostima očituju i koja se prema tome mogu sa sigurnošću primjenjivati. Ako politička ekonomija ne može da postavi takva opća načela, koja moraju imati značaj prirodnih zakona, onda ona nema prava, da se kao takva pojavljuje, ona gubi svoj raison d'etre kao znanost.[1])

Makar ovaj uvod nema neposredne veze sa predmetom, koji smo nakanili ovdje obraditi, ipak smo držali, da je bilo potrebno, da se iznese radi boljeg razumijevanja onoga, što će još slijediti.

Kao što su se u teoriji političke ekonomije razvile dvije potpuno oprečne struje, isto su se tako i u praktičnoj primjeni načela ekonomske znanosti razvila dva suprotna pravca, koja se medjusobno pobijaju. Pristaše prirodnih zakona jesu u načelu pristaše maksime: Laisser-faire, velimo u načelu, te nastoje, da uklone svako uplitanje državne vlasti u ekonomske čine pojedinaca, u koliko takvo uplitanje nije neophodno nužno. Liberalna škola, kako se danas nazivlje u Francuskoj i Engleskoj, smatra, da državna vlast ima da posreduje samo u onom slučaju, kada je u pitanju sloboda osobe i

[1]) Vrijedno je ovdje spomenuti, da se ovaj trajni dualizam u ekonomskoj znanosti vrlo jako odrazuje baš danas u samom ekonomskom i socijalnom životu Njemačke. I u samoj Njemačkoj ima pristaša liberalne (klasične) škole, ali pretežna većina teoretičara slijedi Lista, Roschera, Hildebranta, pa Marxa. Njemačka danas ne zna, kuda bi pošla, da li na istok stopama Rusije ili na zapad, stopama Engleske, Francuske i američke Unije. To se vrlo dobro opaža ne samo u njezinom socijalnom i ekonomskom dnevnom zbivanju, nego i u naučanju njezinih prvih teoretičara. Neprestane naredbe za nuždu, koje ovlašćuju državnoga komesara na najveće zahvate u ekonomski život državljana, njezini neprestani jalovi izbori, Hitlerizam, pa publikacije kao što su Spenglerov »Der Untergang des Abendlandes« i Friedov »Das Ende des Kapitalismus«, upućuju nas na to, da u njemačkom političkom, ekonomskom, socijalnom i napose duhovnom životu postoji velika podvojenost, koja čitavu zemlju razdvaja. Tom dualizmu bio je jedan od najglavnijih povoda naučanje njezinih socijalnih i ekonodmskih teoretičara, počevši od Lista, Roschera, Marxa, Frieda i drugih.

Digitized by Google

vlasništva u najširem smislu riječi, dok u svim drugim pitanjima zastupa liberalna škola stanovište, da državna vlast prepusti slobodnoj utakmici razvitak ekonomskih snaga. Pristaše pak onih, koji poriču, da postoje bilo kakvi zakoni, po kojima se zbiva čitavi ekonomski proces, jesu u praksi za što veće uplitanje i što veći zahvat državne vlasti u ekonomske čine pojedinaca. Pošto su pristaše ove potonje teorije najvećim dijelom Nijemci, razvila se je baš u Njemačkoj t. zv. socijalna politika, koju su propovijedali prvi teoretičari ove znanosti, uslijed čega su i dobili naziv socijalisti sa katedre. Ovoj socijalnoj politici je svrha, da praktično primjenjuje zasade političke ekonomije, kao su ih oni shvaćali i naučali. Bitna njezina značajka sastoji se u tome, da ona nastoji po mogućnosti ukloniti one štetne posljedice u ekonomskom životu pojedinoga naroda, koje slobodna utakmica sobom donaša. Dok dakle prvi vide u slobodnoj utakmici onaj čimbenik napretka, bogatstva i blagostanja, smatraju potonji slobodnu utakmicu jednim od glavnih zala današnjega socijalnoga i ekonomskoga zbivanja. Budući da je po njihovom mišljenju utakmica proizvod društveni, može društvo da je po volji preinači, pače i ukine. Tako na primjer kaže Stolzmann[2]) u svojem nedavno izašlom djelu: »Ich meinerseits behaupte die socizale Grundlage der Konkurrenz. Das Konkurrenz-System ist nicht von der Natur gegeben, es ist von der Gesellschaft geschaffen... Die Gesellschaft hat die Konkurrenz geschaffen und nur die Gesellschaft kann und muss das Werk, das sie geschaffen oder zugelassen hat, überwachen und reformieren.« Ne ćemo se upuštati u potanko pobijanje ove tvrdnje. Apstrahirajući ekonomsku utakmicu, koja nam se dnevno u hiljade oblika ukazuje, dovoljno je, da se sjetimo dnevnih takmičenja na svim drugim poljima ljudskoga djelovanja, ne samo u športu nego i u ostalim vještinama, čak i u znanostima i umjetnostima, pa da se ukaže potpuna apsurdnost gornje tvrdnje. Hiljade dnevnih primjera pokazuje nam, da je duh takmičenja imanentan čovječjoj prirodi i da samu utakmicu kao socijalnu pojavu nije društvo moglo stvoriti. Istina je, da je utakmica socijalna pojava, kao što su mnoge druge socijalne pojave, ali ona nije proizvod društvenoga promišljenoga htijenja, nego je instinktivni odraz društvenih odnosa, kao što su n. pr. izmjena dobara, ljudski govor i t. d.

Socijalisti sa katedre su postavili načela praktične ekonomske politike, koja imaju obuhvatati čitavi ekonomski život pojedinoga naroda. Ta ekonomska politika obuhvaća uredjivanje odnošaja izmedju rada i kapitala, izmedju poslodavca i radnika, izmedju kućegospodara i stanara, izmedju zemljoposjednika i zakupnika, kao što i sve ostale ekonomske odnošaje. Medju ove spada i fiksiranje kamatnjaka t. j. ograničenje u slobodi sklapanja zajmovnih obveza. Po njihovom mišljenju državna vlast ne samo da može, nego upravo mora da pruža sigurnost u razvitku ekonomskih snaga pojedinih razreda državljana. Ona je zvana, da pozitivnim normama zaštićuje interese slabijih, kao što i onih, čiji su interesi u opasnosti. »Die staatliche Wirtschaftspolitik — kaže E. von Philippovich[3]) — trachet bei vollkommenem Gegensatz der Interessen die Wirkung für das niedergehende Interesse zu mildern, bei gegenseitig abhängigen die Verhältnismässigkeit zu wahren, bei

[2]) Theoretische Grundfragen zum Freihandel oder Schutzzoll, str. 17 i 19.

[3]) Wirtschaftspolitik, str. 7.

Digitized by Google

unlösbaren die geringsten Schädigungen zu erreichen. Auch dem Staate ist es nicht immer möglich das für alle Gute zu tun, er muss auswählen und abwägen, aber seine Aufgabe ist es den Opfern der fortschreitenden Entwicklung das Los zu erleichtern. Dadurch erhält die staatliche Wirtschaftspolitik oft den Charakter des Widerspruchvollen, nicht Folgerichtigen.«

Državna ekonomska politika ima dakle primarnu zadaću, da ublažuje one suprotnosti interesa, koje nastaju slobodnom utakmicom. Philippovich sām dopušta, da radi toga državna ekonomska politika nije uvijek dosljedna, a i ne može biti. Najveća njezina slabost sastoji se u tome, što nema jednoga stalnoga kriterija, po kojemu bi lučila interese od onih, koji nisu ugroženi, kao što i one, koji su slabiji, od onih, koji su jači. Baš radi nestašice toga kriterija prepuštena je u mnogo slučajeva sudbina najvitalnijih interesa arbitrarnoj odluci pojedinih državnih organa, koji vrlo često nemaju ni pojma o temeljnim pojmovima socijalne i ekonomske znanosti. U potpunom nepoznavanju predmeta stvaraju se odluke o sudbini mnogih pojedinaca i čitavih klasa, a da se takvim odlukama nije upravo nikome pomoglo. Medju takve odluke možemo mirne duše ubrojiti i zakonsko maksimiranje kamatnjaka.

Ograničenje kamatnjaka do stanovitog maksimuma, koji zakon dopušta, pojavilo se je već i nebrojeno puta u povijesti pojedinih evropskih naroda. Naš dakle najnoviji zakon, koji to normira, nije nikakav novum u tom pogledu. On je originalan samo u tome, što ograničenje visine kamatnjaka proteže samo na jednu, u našoj državi najbrojniju, klasu a to je seljaštvo, koje sačinjava prosječno 75% čitavog pučanstva. Zakonodavac je dakle u konkretnom slučaju smatrao, da je zemljoradnička klasa najugroženija i da su njezini interesi u opasnosti, pa da ih zato treba adekvatno i zaštititi. Osim drughi mjera tomu je imalo poslužiti i zakonsko maksimiranje kamatnjaka.

Perhoresciranje visokih kamata na pozajmljeni kapital vuče svoje podrijeklo još iz staroga i srednjega vijeka. Već je Aristotel u prvoj knjizi svoje Politike naveo, da je mržnja prema lihvaru opravdana, jer on prima svoj dobitak od novca, koji je uveden samo u tu svrhu, da olakša izmjenu dobara. Na ovo naziranje nadovezala je svoje naučanje sredovječna skolastička filozofija, koja je postavila načelo: n u m m u s n u m m u m n o n p a r i t, pozivajući se još na sv. Luku, koji kaže: m u t u u m d a t e n i h i l i n d e s p e r a n t e s. Katolička crkva u čitavom srednjem, a djelomično i u novom vijeku, izričito je branila davanje novca na kamate. Naprotiv su protestanski teolozi, a i laici teoretičari, dokazivali, da je zahtjev zajmodavca na kamate legitimam i po božjem i po ljudskom zakonu. Tako na pr. Calvin, Samasius, Puffendorf, pa Leibnitz i mnogi drugi. Ovo načelno razilaženje katolika i protestanata u pitanju legitimnosti kamata imalo je po mišljenju Sismondia vidnog utjecaja na ekonomski razvitak protenstanskog i katoličkog dijela Evrope. Po njegovom mišljenju ekonomska zaostalost onih dijelova Evrope, koji su katolički, u usporedbi sa njezinim protestantskim dijelovima, ima se u prvom redu pripisati nekadanjoj zabrani katoličke crkve o davanju novca na kamate. Makar je ova zabrana ksnije i ukinuta ipak je ona po njegovom mišljenju ostala u dušama vjernika, koji su je i dalje, i ako možda i u manjoj mjeri, obdržavali. Mnogi i danas pripisuju zaostalost muslimanskih zemalja formalnoj zabrani Korana, da vjernici primaju kamate

Digitized by Google

na pozajmljeni novac. J. S. Mill spominje, da su u muslimanskim zemljama bankari i mjenjači Armenci, Hindusi i Židovi, baš radi ove zabrane sadržane u Koranu.

Sve ove pojave mogli bi nazvati predrasudama, koje su vremenom padale. Da su ove predrasude u ono vrijeme postojale, ima se u prvom redu pripisati okolnosti, što tada nije još uopće postojao pojam kapitala i pojam narodnoga bogatstva. Kolanje dobara i kapitala u današnjem smislu nije postojalo, pa nije čudo, da su ljudi došli na pomisao, da zahtjev zajmodavca na kamate ne samo da nije opravdan po ljudskom zakonu, nego da se taj zahtjev protivi čak i božjemu zakonu. Istom u novije vrijeme, kada je pojam kapitala dobio svoju punu sadržinu i kada je kolanje svih kapitalnih dobara, zemlje, ljudi i dobara u užem smislu, postala slobodna, istom se je tada opravdanost primanja kamata na pozajmljeni kapital mogla teoretski obrazložiti i dokazati. U tome se je osobito istakao Böhm-Bawerk, koji je to pitanje svestrano teoretski obradio u svojim djelima.

Pozitivno zakonodavstvo pojedinih zemalja u ovom pitanju mijenjalo se je dosta često. Tako je n. pr. u Engleskoj Henrik VIII. god. 1545. ukinuo zabranu davanja novca na kamate, dok je tu zabranu obnovio Eduard VI. Konačno je taj zakon o zabrani ukinula kraljica Elizabeta god. 1576. U Francuskoj je još Ljudevit XIV. branio davanje novca na kamate, a to znači da je u Francuskoj još skoro punih 150 godina, nakon što je u Engleskoj ta zabrana dignuta, ova zabrana još uvijek postojala. U Njemačkoj je još godine 1654. kamatnjak bio maksimiran.

Kod nas je normirao visinu kamatnjaka opći gradjanski zakon, koji je u § 994. odredjivao, da se kod zajmova, kada se daje zalog, može ugovoriti 5%, a bez zaloga 6% kamata na godinu. Ova mjera dopuštenih pogodbenih kamata razumijevala se i onda, ako su kamate bile ugovorene, ali nije bila ustanovljena njihova visina. Ustanova § 994. o. g. z. stavljena je izvan krijeposti zak. čl. IX. od godine 1870., koji je bio izdan proti lihvarstvu, dok nije i ovaj zakon preinačen zakonom od 8. prosinca 1877. Ovaj je zakon bio na snazi sve do sada. To je sve vrijedilo za teritorij banskoga stola. U bivšoj Austriji stavljene su ustanove § 994. i sl. izvan snage zakonom od god. 1868., koji je opet bio preinačen zakonom od 15. svibnja 1885.

Po zakonu od god. 1877., koji je do sada vrijedio na području Hrvatske i Slavonije, nije bilo zabranjeno ubiranje odnosno plaćanje kamata, koji su prelazili zakonski maksimum od 8%, već je zakon samo branio utjerivost toga viška kamata sudbenim putem. U tom istom zakonu nije bilo normirano, da se može tražiti povratak kamata, koji prelaze 8% na godinu, pa prema tome nije se taj višak mogao uračunati u otplatu glavnice. Konačno ovaj zakon u § 11. ustanovljuje, da se njegove odredbe ne imadu uporavljivati na mjenbene tražbine te na tražbine, koje izviru iz trgovačkih poslova medju protokoliranim trgovcima.

Zakonom o zaštiti zemljoradnika od 20. travnja 1932. uredjeno je ponovno ovo pitanje kamatnjaka. Tim zakonom ukinut je zakon od 8. prosinca 1877., koji je vrijedio samo za područje banskoga stola. U § 3. zakona o zaštiti zemljoradnika uredjuje se pitanje zaostalih kamata, koji ni u kojem slučaju ne mogu biti stariji od dana podnesene tužbe, u koliko je već tražbina utužena. U tom slučaju iznašaju kamati samo 6%. U koliko je pak tražbina dospjela, a vjerovnik je u sporazumu sa dužnikom pristao na od-

Digitized by Google

godu plateža, može vjerovnik tražiti u ime kamata i svih drugih sporednih traženja najviše 10% godišnje. U toč. 4. istoga § 3. ovoga zakona proglasuje se ništavim svaki ugovor o kamatima, u koliko uglavljene kamate prelaze dopuštenu maksimalnu stopu od 10%. Pošto ovim zakonom od 20. travnja 1932. nije bila zaprijećena nikakva sankcija, osim ništavosti pravnoga posla, u koliko bi bile uglavljene kamate veće od 10%, nastupila je ista praksa, koja je i prije prevladavala u pogledu viška kamata iznad 8%, a koju su praksu napose banke i štedionice provadjale. Banke su unaprijed zaračunavale 14 i više po sto kamata te bi one ovih 14% kamata unaprijed ubrale, a dužnik nije mogao da tužbom traži natrag ono, što je platio preko 8%, jer se je u smislu § 1432. o. g. z. njegova obveza na kamate od preko 8% smatrala naravnom obvezom. Na taj način zakon od 8. prosinca 1877. nije imao skoro nikakvog učinka, jer nije bilo sankcija. Naprotiv zakonom od 20. listopada 1932., kojim je produžena valjanost zakona od 20. travnja 1932. na dva mjeseca, zaprijećena je kaznena sankcija proti svakoga onoga, koji bi primio više od 10% kamata. Istim zakonom je odredjeno, da dužnik može tražiti natrag ono, što je u ime kamata preko zakonskoga maksimuma platio, te da se taj višak može upotrijebiti za otplatu glavnice.

Zakonodavac nije postavio nikakve razlike izmedju dugova, koji proističu iz zajamske pogodbe, i onih dugova, koji proističu iz drugih pravnih posala. On je postavio izričitu normu, da za utužena potraživanja može vjerovnik tražiti najviše 6% kamata i to samo računajući od dana tužbe, dok se za neutužena potraživanja, koja su dospjela, proisticala ona iz zajamskih pogodaba ili iz bilo kakvoga drugoga pravnoga posla, može ugovoriti najviše 10% kamata godišnje, u koliko se odgodi platež. Najobičniji je slučaj, da se samo kod zajamskih pogodaba kamate unaprijed ugovaraju, dok se kod ostalih pravnih posala i obveza, bilo ex contractu ili ex delicto, računaju zakonske kamate od dana podnesene tužbe, u koliko se radi o novčanim tražbinama.

Zakonodavac je morao svakako razlikovati dospjela potraživanja te ih svrstati u ove dvije velike skupine, naime u ona, koja proističu iz čisto zajamskih pogodaba, i ona, koja proističu iz drugih obveza i pravnih odnošaja. Pošto se kod prvih redovito ugovoraju unaprijed kamati, stekli su svi oni vjerovnici, koji su dali svoj kapital u zajam trećim osobama uz odredjeni postotak, stanovita prava, koja se moraju u svakom slučaju poštivati. Retroaktivna snaga zakona od 20. travnja 1932., u koliko se tiče visine kamatnjaka, poljuljala je i onako slabu vjeru u pravnu sigurnost kod nas, u nepovredivost preuzetih obveza, čime su se mogli kreditni odnosi u zemlji samo pogoršati, a nikako ne poboljšati i srediti. Ovo jedinstveno primjenjivanje spomenutoga zakona na sve obveze, bez razlike njihova načina postanka, kao što i retroaktivna snaga zakona od 20. travnja 1932. dvije su pogrješke ovoga zakona.

U koliko se tiče samih zajamskih obveza i potraživanja proističućih od njih, morao je zakonodavac takodjer razlikovati dvije vrsti ovih obveza, koje se bitno razlikuju, i ako ne po sadržini a ono po subjektima, koji ih sklapaju. U prvu vrstu spadale bi zajamske obveze privatnih lica, koja davaju zajmove trećim osobama, fizičkim ili juristićkim te koja se ne bave obrtimično takvim poslovima. U drugu vrstu spadale bi zajmovne pogodbe takvih pravnih subjekata, koji se obrtimično bave davanjem zajmova i skla-

Digitized by Google

panjem zajmovnih pogodaba, te kojima je to glavno i skoro jedino vrelo prihoda. To su zadruge, štedionice i banke, koje igraju vrlo važnu ulogu u savremenom ekonomskom životu svakoga naroda i zemlje. Bez njih ne da se danas zamisliti ni jedna ljudska zajednica, koja je iz naturalnog i novčanog gospodarenja prešla u kreditno gospodarenje. Banke i štedionice su posrednici izmedju onih, koji imaju suvišaka kolajućih kapitala, i onih, koji imaju drugih kapitalnih dobara, ali im manjkaju kolajući kapitali. Banke i štedionice su oni rezervoari i oni kanali, kroz koje se odvija čitavi privredni život jedne zemlje i svega prosvijetljenoga svijeta. Bez banaka i štedionica bio bi svijet kao ljudsko tijelo bez srca, arterija i vena. Ne poznavati funkciju kreditnih ustanova u ekonomskom životu pojedinoga naroda znači ne poznavati funkcije jednoga od glavnih organa društvenoga organizma savremenoga doba.

Ova bitna razlika izmedju ove dvije vrsti zajmovnih pogodaba morala se je svakako očitovati u navedenom zakonu, jer pojedinci zajmodavci posvema su nešto drugo od kreditnih ustanova, koje se bave obrtimičnim davanjem zajmova. Pojedinac, koji ima suvišaka kolajućih kapitala, sklopit će sa bankom ili štedionicom zajmovnu pogodbu, te će uložiti uz stanoviti kamatnjak svoje raspoložive kapitale kod kreditnoga zavoda, koji će ih dalje dati trećim osobama i s njima sklapati nove zajmovne pogodbe. U koliko mu banka nudi preniski kamatnjak, on će možda uspjeti, da kod privatnih lica plasira svoje raspoložive kapitale. Visina kamatnjaka ovisit će o tome, kakvu sigurnost pruža dotična treća osoba. On konačno može svoje kolajuće kapitale da zadrži kod sebe, da ih tezaurira u obliku novca, u koliko ne nadje zajmotražioca uz primjerene kamate ili uz dovoljnu sigurnost.

Posve drukčije dogadja se kod kreditnih ustanova. One sklapaju dvovrsne zajmovne pogodbe, s jedne strane sa ulagačima, koji imaju suvišaka kolajućih kapitala, a s druge strane sa onima, koji trebaju takvih kapitala, dakle sa zajmotražiocima. Kod njih prema tome moraju postojati dvije kamatne stope, t. zv. kreditni i debetni kamatnjak, čega kod privatnika nema. Razlika izmedju jednoga i drugoga kamatnjaka ovisit će o vrlo mnogim čimbenicima, napose: o količini raspoloživih kapitala, naime onih kolajućih kapitala, koji se s jedne strane nude, a s druge strane potražuju, dakle o ponudi i potražnji jednih i drugih; nadalje o sigurnosti, koju banka pruža ulagaču te o sigurnosti, koju zajmoprimac pruža banci; konačno o režiji samoga kreditnoga zavoda, t. j. izdacima za namještenike i o drugim podavanjima u obliku poreza, nameta, biljega, taksa, osigurnina i t. d. O svemu tome ovisit će razlika izmedju jednoga i drugoga kamatnjaka, a svega toga nema kod privatnika zajmodavaca. Konačno kao dalju razliku izmedju ovih dviju vrsti zajmovnih pogodaba moramo spomenuti, da banke ne mogu i ne smiju tezaurirati novac, jer one žive od zajmova, te koliko više novca primaju na uloge, toliko ga više moraju izdavati zajmotražiocima, da pokriju svoje režije i da iskažu još primjerenu dobit.

Zakon od 20. travnja 1932. morao je svakako razlikovati ove dvije vrsti zajmovnih pogodaba, a pošto je za sve obveze bez razlike maksimirao kamatnjak od 10% na godinu, sadržava on pored već spomenutoga još i ovaj nedostatak. Za pojedinca privatnika kamatnjak od 10% znači dosta. Taj je kamatnjak čak veći od onoga, koji se je prije mogao utužiti i ovršiti na području banskoga stola, a koji je do 20. travnja o. g. iznašao 8%. Naprotiv

Digitized by Google

je za kreditne ustanove kamatnjak od 10% očito prenizak, što najbolje osvijetljuju slijedeće činjenice: Državna hipotekarna banka, koja ne plaća poreza i drugih nameta, taksa i biljega, daje zajmove uz 8% godišnje, ako se uračunaju i svi troškovi, koje iziskuje sklapanje zajma sa ovom državnom ustanovom, nadalje provizija, onda njezini zajmovi stoje barem 10% godišnje. Ova banka dobiva osim toga novac, t. j. raspoložive kolajuće kapitale od države, odnosno iz državnih zajmova, koji su u mnogo slučajeva za nju povoljni. Ona se konačno ne treba bojati za eventualni gubitak, jer je državna pomoć neposredna. Privatne pak banke i štedionice ne samo da nisu oproštene od poreza i nameta, nego se skoro svakim danom opterećuju novim podavanjima, biljegovinama, taksama na potvrdama i eskontnicama, poštarinom i t. d. One nadalje moraju u mnogo slučajeva plaćati za novac, koji dobivaju od većih novčanih zavoda, 10, 11 pa čak i 12%, koji onda dalje plasiraju medju zajmotražioce. Konačno njihovi dioničari i zadrugari nemaju gdje da traže pomoć, ako banka ili štedionica dodje u novčanu nepriliku. Ako dakle Državna hipotekarna banka, koja uživa sva moguća privilegija, ne može davati svoj novac jeftinije od 10%, kako može privatna novčana ustanova, koja plaća do 12% za reeskompt, davati zajmove uz 10% godišnje.[4]) Ovim zakonom, koji se u glavnom tiče pokrajinskih kreditnih ustanova, došla je u pitanje egzistencija mnogih zavoda, a time i mnogih zemljoradnika, koji imaju uštednja u tim zavodima.

Ovi su prigovori više praktičke naravi, u koliko se tiču samoga zakona, kojim je maksimirana kamatna stopa. Prema projektu novoga zakona o razduženju seljaka izgleda, da je zakonodavac uvidio ovu pogrješku, o jedinstvenoj primjeni § 3. navedenoga zakona na sve zajamske obveze, jer je u tom novom projektu predvidjena razlika izmedju potraživanja banaka i ostalih vjerovnika. Kako će konačno redakcija toga novoga zakona glasiti, nije nam poznato u času, dok ovo pišemo.

Sa čisto pravnoga stanovišta ima takodjer prigovora ovomu ograničenju ugovaranja kamata i maksimiranju kamatne stope. U prvom redu ovim se zakonom ograničuje djelatna sposobnost zemljoradnika, jer su u sklapanju zajmovnih pogodaba vezani na stanovite zakonske norme, kojih se moraju držati. Zakonodavac je smatrao potrebnim, da maksimira kamatnjak za zemljoradnike, jer ih je valjda u neku ruku smatrao nesposobnima, da se brinu za svoje interese i da te svoje interese zaštićuju prema ekonomski i intelektualno jačim klasama. Ako medjutim zakonodavac pušta u svakom drugom pravcu djelatnu sposobnost zemljoradnika neograničenom, držimo, da nema smisla, da tu djelatnu sposobnost ograničava samo kod sklapanja zajmovnih pogodaba. Ako svaki zemljoradnik po postojećim gradjanskim zakonima može po miloj volji svoj posjed i svoje kapitale bilo darovati, bilo prodati, pa čak i proigrati ili ga se na bilo koji drugi način riješiti, zar ima smisla, da se njega ograničava u sklapanju ove jedine pogodbe? Seljak-zemljoradnik može po volji sklapati sve druge pogodbe, kupoprodajne, darovne, zakupne, pogodbe vrhu usluga za plaću, kojim pogodbama može on daleko teže biti oštećen nego li zajamskom pogodbom, pa ako ga se u sklapanju prvih ne ograničava, onda ima još manje smisla, da ga se u potonjoj djelatno sputava, a da li u tome zakonodavac uspijeva, spomenut ćemo po-

[4]) Poznati su nam mnogi slučajevi manjih pokrajinskih zavoda, koji plaćaju 12% za reeskompt kod većih novčanih zavoda u Zagrebu.

Digitized by Google

slije. Ako on sklapa zajamsku pogodbu sa kakvom kreditnom ustanovom, bankom ili štedionicom uz kamatnjak od recimo 14%, znači da mu se još uvijek više isplati pozajmiti novac uz taj kamatnjak, nego li ostati bez onih kolajućih kapitala, koje će sebi zajmom namaknuti. Zakonodavac ne može bolje poznavati i čuvati interese zemljoradnika od njega samoga.

Drugi glavni prigovor maksimiranju kamatnjaka sa pravnoga gledišta tiče se opće pravne sigurnosti. Opće je priznato načelo u pravnoj teoriji, da se stečena prava moraju poštivati. Zato skoro ni jedan zakon nema retroaktivne snage, a tek u izuzetnim slučajevima dopušta zakonodavac, da pojedini zakon ima retroaktivnu snagu, ali u takvom slučaju nisu oštećeni interesi pojedinih lica. U konkretnom slučaju znatno su povrijedjena stečena prava, a kroz to trpi opća pravna sigurnost, koja sa svoje strane opet djeluje na ekonomski život pojedine zajednice. Ako su kreditne ustanove do sada sklapale zajmovne pogodbe sa zajmotražiocima uz recimo 16%, one su s druge strane sklapale zajmovne pogodbe sa ulagačima uz kamatnjak od 5—8%. Njihova obveza prema ulagačima ostaje sa istim kamatnjakom, dok se njihovo pravo prema dužnicima ograničava, a da li to one mogu izdržati, to je drugo pitanje.

Nas u glavnom ovdje zanima maksimiranje kamatnjaka s ekonomskoga gledišta, te ćemo se osvrnuti u prvom redu na one čimbenike, koji utječu na visinu kamatnjaka, a po tom na djelovanje ovoga maksimiranja u praksi.

Jedna je pojava općenita kod svih naroda i u sva vremena, naime da se visina kamatnjaka znatno mijenja. U isto vrijeme i na istom mjestu može postojati i postoji i više kamatnih stopa, te je ta pojava posvema normalna. Ta nas pojava u prvom redu upućuje na to, da mora postojati više čimbenika, o kojima ovisi visina kamatnjaka, a u drugu ruku ta nas pojava upućuje na to, da je nemoguće arbitrarno unaprijed odrediti visinu kamatne stope, koja bi bila ma i približno pravedna za sve kontrahente bez razlike, kojoj klasi pripadaju.

U prvom redu moramo rasčlaniti sam kamatnjak na njegove sastojine. U političkoj ekonomiji postoji više teorija o tome, kako i na koji način te s kojim pravom dolazi zajmodavac, da traži nakon isteka stanovitoga vremena od zajmoprimca nešto veću količinu kolajućih kapitala od one, koju je dao u zajam. Sve ove teorije je Böhm-Bawerk svrstao u pet kategorija, naime: 1. teorije produktiviteta pozajmljenoga kapitala, 2. teorije korisnosti, 3. teorije odricanja, 4. teorije rada i 5. teorije iskorišćivanja. Sam Böhm-Bawerk ne priklanja se ni jednoj od ovih teorija, nego tvrdi, da se plaćanje kamata na pozajmljeni kapital ima pripisati činjenici, da sadanja kapitalna dobra imaju veću vrijednost od budućih kapitalnih dobara. Razlika izmedju vrijednosti sadanjih i budućih dobara sačinjava kamatnjak, te on kaže, da se zajamska pogodba sastoji u izmjeni sadanjih dobara za buduća dobra.

Medjutim ni njegova teorija ne može nas zadovoljiti, jer po njoj ne možemo shvatiti i rastumačiti, zašto u isto vrijeme i na istom mjestu imamo više kamatnih stopa, koje se znatno medjusobno razlikuju. Kada bi stajala njegova tvrdnja, onda bi u isto vrijeme i na istom mjestu morao biti jednak

Digitized by Google

kamatnjak, jer je na tom istom mjestu razlika vrijednosti izmedju sadanjih i budućih dabara jednaka.

Nije ovdje toliko odlučno, kojoj ćemo se teoriji prisloniti, da li onoj produktiviteta, korisnosti ili odricanja, već je dovoljno, da ustanovimo, da kamatnjak postoji kao jedna nužna činjenica. Otšteta, što ju dobiva zajmodavac od zajmoprimca za pozajmljene kapitale jest minimalna, a veći dio kamatnjaka sačinjava riziko, koji preuzimlje zajmodavac, dok svoja sadanja kapitalna dobra daje na upotrebu na stanovito vrijeme trećoj osobi. Kamatnjak dakle možemo rasčlaniti u dvije sastojine i to: u čisti kamatnjak, koji nam se ukazuje kao otšteta, koju zajmodavac dobiva od zajmoprimca za upotrebu kolajućih kapitala, — te u premiju za riziko, koji preuzima zajmodavac, dok daje svoje kapitale trećim osobama na stanovito vrijeme. Čisti kamatnjak kreće se u naprednim zemljama, kao što su Francuska, Holandija i Engleska, od 2—3%, dok ostali dio kamatne stope sačinjava premiju za riziko. Ovaj čisti kamatnjak ovisi o količini raspoloživih kolajućih kapitala te o ponudi i potražnji, a on je skoro u svim zemljama jednak, jer je danas kolanje kapitala dosta veliko tako, da ovi mogu iz jedne zemlje u drugu. Naprotiv je premija na riziko u pojedinim zemljama vrlo različita, te ovisi od više čimbenika, naime: a) o načinu sklapanja zajamske pogodbe, b) o osobama, koje takvu pogodbu sklapaju, c) o vremenu, kada se pogodba sklapa, d) o mjestu, gdje se ona sklapa.

C a e t e r i s p a r i b u s (osobe, mjesto i vrijeme) kamatnjak će biti tim niži, čim je veća sigurnost, koju pruža zajmodavac. Davanje dobroga zaloga, ručnoga ili hipoteke, omogućit će zajmoprimcu, da dobije zajam uz povoljnije uvjete. Isto će tako zajmoprimac, u koliko ne može dati zaloga, dobiti povoljniji zajam, ako pruži vrlo dobre jamce, koji pristupaju njegovoj obvezi. Kamatnjak dakle u prvom redu ovisi o načinu, kako je sklopljena pogodba, da li sa zalogom ili bez zaloga, sa jamcima ili bez jamaca, jer je u svim tim slučajevima riziko različit. Ako drugi čimbenici ostaju isti, značaj osobe, koja sklapa zajmovnu pogodbu, igrat će također važnu ulogu u odredjivanju visine kamatnjaka. Dobar i radišan kućegoskodar dobit će povoljniji zajam od kartaša te rastrošnoga i nemarnoga kućegospodara, makar ovaj pruža možda i bolji zalog od prvoga. Osobne vlastitosti zajmoprimaca utječu na visinu rizika, a time i na visinu kamatnjaka. Riziko ovisit će i o vremenu, kada se zajamska pogodba sklapa. Za vrijeme rata moći će vojnik uz teže uvjete dobiti zajam, nego li onaj, koji nije u vojsci, ili onaj, koji u mirno vrijeme sklapa zajamsku pogodbu. Isto će tako riziko biti velik, a time i kamatnjak, kada jako i postepeno pada valuta pojedine zemlje, jer zajmodavac nije siguran, da li će nakon isteka stanovitoga vremena dobiti ekvivalenat onih kolajućih kapitala, koje je on dao. U takvim slučajevima ugovara se obično efektivno plaćanje u zlatu. U koliko pak nema ovakvoga ugovaranja, može kamatnjak doseći fantastičnu svotu od više stotina po sto. Iz ovoga razloga bio je kamatnjak velik u svim zemljama, gdje god je inflacija duže vremena trajala, jer su zajmodavci bili u velikoj opasnosti, da će izgubiti svoje kapitale. Poznati su nam slučajevi iz god. 1922.—23., da su pojedini zajmoprimci plaćali u tri mjeseca dvostruku glavnicu, a to znači 400% na godinu kamata. U tim je naime godinama naša valuta trajno padala.

Digitized by Google

Konačno ovisi visina rizika a time i visina kamatnjaka o mjestu, gdje se zajamska pogodba sklapa. U zemlji gdje nema velikih političkih i socijalnih meteža, gdje se poštuju stečena prava, gdje je izvršivanje obveza osigurano ne samo brzim sudovanjem nego i javnim mnijenjem, tamo je riziko manji, pa je i kamatnjak razmjerno niži, dok je naprotiv u zemljama, u kojima neprestano traju ekonomske i socijalne smetnje, u kojima se ne poštuju stečena prava, jednom riječju u kojima ne postoji sigurnost vlasništva te u kojima prema tome zajmodavac nije siguran, da li će dobiti natrag svoj pozajmljeni kapital, u takvim zemljama je riziko velik, a prema tome i kamatnjak visok.

Iz dosadanjeg razlaganja možemo stvoriti slijedeći zaključak: kamatnjak je tim viši, čim je sigurnost manja — i obratno. S a s t a v n i i g l a v n i d i o kamatnjaka jest premija na riziko, koju preuzima zajmodavac, dok sklapa zajmovnu pogodbu, dajući svoje kapitale na upotrebu za stanovito vrijeme trećoj osobi. Čim je taj riziko veći, mora i premija biti veća, kojom se zajmodavac osigurava protiv svakoga eventualnog rizika. Čim je pak taj riziko manji, tim je i premija manja, a kamatnjak niži. Vidjeli smo u prvom slučaju (pod a), da je kamatnjak niži, ako zajmoprimac daje dobar zalog ili dobre jamce, i obratno. Sve ovisi o sigurnosti, koju on daje zajmodavcu. Isto je tako i u drugom slučaju, gdje se radi o osobi zajmoprimca. Ako ovaj svojim dobrim gospodarenjem i dobrim ponašanjem ulijeva veliku sigurnost u zajmodavca, moći će i bez ikakve druge sigurnosti dobiti jeftinije novac od onoga, koji je rastrošan i koji živi na velikoj nozi. Vrijeme, kada se pogodba sklapa, igra u istom pravcu jednaku ulogu kod odredjivanja visine kamatnjaka.

Svi ovi čimbenici, i način i osobe i vrijeme sklapanja pogodbe, tiču se više osobâ samih kontrahenata, a napose zajmoprimca. Naprotiv na posljednji čimbenik, naime na mjesto, gdje se pogodba sklapa, ne utječu ni malo osobne vlastitosti kontrahenata. Dok se u prva tri slučaja radi u glavnom o sigurnosti, koju pruža zajmodavcu onaj, koji prima zajam, u posljednjem slučaju radi se o sigurnosti, koju pruža zajmodavcu društvo kao takvo, ljudska zajednica, u kojoj on živi, pa bi ovu sigurnost mogli nazvati općom pravnom sigurnošću pojedine države ili pojedine ljudske zajednice. Zajmodavac je ovisan ne samo o zajmoprimcu, o sigurnosti njegovoga zaloga i njegove osobe, nego je on još više ovisan o sigurnosti, koji mu daje država, jer on bez ove sigurnosti ne može uopće sklapati zajamnih pogodaba. Ova opća pravna sigurnost sastoji se od dva bitno različita čimbenika, naime: od zaštite, koju pruža država svojim pozitivnim normama, civilnim i kaznenim zakonima, te od zaštite, koju pruža pojedincu samo društvo kao takvo, moralna i etička načela toga društva, javno mnijenje, u koliko postoji i t. d.

Pojedina država pruža zaštitu privatnomu vlasništvu svojim pozitivnim kaznenim i gradjanskim zakonodavstvom, to koliko je ta zaštita jača, toliko je sigurnost veća, a time i za zajmodavca riziko manji. Brzo i jeftino gradjansko sudovanje te brzo i sigurno izvršivanje presuda mnogo tome doprinaša. Zajmodavac naime mora steći sigurnost, da će u slučaju neplaćeža od strane dužnika moći brzo i jeftino doći do svojih potraživanja. Do sada je kod nas sudovanje bilo vrlo sporo (bar na području banskoga stola), a ovršnim putem mogao je vjerovnik vrlo kasno doći do namirenja, jer je dužniku uslijed zastarjeloga ovršnoga postupka bilo omogućeno, da u nedogled izigrava vje-

Digitized by Google

rovnika kojekakvim pravnim lijekovima. To je bio i povod, da je kod pojedinih privrednih korporacija osnovano vrlo mnogo obraničkih sudova, jer državni sudovi nisu pružali one zaštite vjerovnicima, koju savremeni privredni život iziskuje.

Medjutim i sama država svojim pozitivnim zakonima može povećati pravnu nesigurnost, a time povećati riziko i premiju kod sklapanja zajmovnih i drugih pogodaba. Ovdje ćemo spomenuti naš zakon o prinudnom poravnanju van stečaja, koji je postao jedno obično sredstvo nesavjesnih trgovaca za iskorišćivanje svojih sugradjana. Ovim zakonom pojačana je i onako velika pravna nesigurnost kod nas, čime se neminovno povećaje riziko za svakoga onoga, koji daje svoje kapitale (bez razlike da li novac ili robu) trećim osobama uz stanoviti rok plateža. Ovaj je zakon nekada uveden kao iznimna mjera za izuzetne ratne prilike, a danas je postao sastavnim dijelom našega gradjanskoga zakonodavstva. Ukinuće ovoga nesavremenoga, upravo nemogućega zakona mnogo bi doprinijelo pravnoj sigurnosti kod nas, a time i pojeftinjenju kapitala uopće.

Drugi zakon, koji ovdje moramo spomenuti, tiče se razduženja zemljoradnika, u kome su sadržane norme o maksimalnoj kamatnoj stopi. Ovim je zakonom potpuno poljuljana pravna sigurnost kod nas. U obrazloženju senata, koje je izašlo prigodom promulgacije samoga zakona, kaže se, da je ovaj zakon izdan za sredjivanje kreditnih odnosa u zemlji. Ni jednim drugim zakonom nije se moglo jače zamrsiti kreditne odnose kod nas, koliko baš tim zakonom. Nastao je jedan potpuni kaos u poimanju preuzetjh obveza. Ne samo njegova retroaktivna snaga, nego i nemogućnost izvršenja već izrečenih presuda, kao što i nemogućnost računanja većega kamatnjaka od 10% poljuljala je čitavi naš kreditni sistem do u same temelje. Mi se, hoćeš ne ćeš, moramo vratiti u srednji vijek te ponovno uvesti u život naravno i novčano gospodarenje. Onaj, koji bude htio uz takve okolnosti i takve zakone da podigne zajam, morat će biti spreman, da plati znatno viši kamatnjak, jer će teško naći zajmodavca, koji će htjeti riskirati svoje kapitale uz onaj kamatnjak, koji je do danas primao. Onim dakle istim zakonom, kojim je maksimirana kamatna stopa, stavljene su u život takve zakonske norme (obustava svih ovrha protiv zemljoradnika), kojima se znatno povećaje riziko na pozajmljene kapitale, pa će te zakonske norme djelovati u pravcu, da će se morati povisiti i premija kao sastavni dio kamatnjaka. Jednim te istim zakonom izdane su dvije potpuno oprečne mjere, ako ovo pitanje promatramo sa čisto ekonomskoga stanovišta, te ove dvije oprečne mjere moraju još više pomrsiti kreditne odnose u zemlji.

Pozitivno zakonodavstvo, kazneno i gradjansko, može mnogo doprinijeti pravnoj sigurnosti, a time i pojeftinjenju kamatne stope. Glavno je svakako, da se ti zakoni zdušno i savjesno vrše i provadjaju u život, jer su u protivnom slučaju više na štetu nego na korist.

Zaštita, što ju pruža država svojim gradjanima, važan je čimbenik za visinu kamatne stope, ali je još važnija zaštita, koju samo društvo svojim etičkim i moralnim načelima, svojim javnim mnijenjem, pruža pojedinim svojim članovima. Ova je zaštita od neprocjenjive važnosti, jer je ona najuspješnija, te možemo mirne duše reći, da je ona najglavniji čimbenik u društvenom i privrednom životu uopće. Ni najbolji ni najmoderniji zakoni ne mogu da pritegnu na odgovornost svakoga onoga, koji ih povredi, a izi-

Digitized by Google

gravanje zakona, pa i najdetaljnijih, bilo je uvijek omogućeno. Kod nas postoji krivični zakon o prevarnoj kridi, pa koliko je do danas trgovaca i ostalih privrednika stavljeno pod optužbu radi prevarne kride, makar se dnevno susrećemo sa slučajevima, koji spadaju pod udar toga zakona? Odlučnije je dakle pitanje, kakvi su ljudi po svojim etičkim kakvoćama, ne samo oni, koji provadjaju zakone u život i koji ih primjenjuju, nego i čitavo ostalo društvo bez razlike na klasne pripadnosti. O ljudima ovisi pravna sigurnost a ne o zakonima, jer zakon ne može da se primjeni, ako onaj, koji je zato zvan, ne osjeća to kao dužnost. Sâm J. S. Mill kaže, da se sigurnost vlasništva u Engleskoj ima pripisati daleko više javnomu mnijenju i strahu pred javnošću nego li izravnomu djelovanju zakona i sudova. Moralna i etička načela pojedine ljudske zajednice i njihova primjena u praktičnom životu jedina mogu da pojedincu pruže onu zaštitu, bez koje ni jedno civilizovano društvo ne može da postoji.

Još davno prije, nego li je maksimirana kamatna stopa, i davno prije ove ekonomske krize mogli smo zapaziti, da u našoj državi postoje tri zone, u kojima su prevladavali drukčiji kreditni odnosi i u kojima je sigurnost vlasništva i kapitala bila znatno različita. U prvu zonu spadale su Slovenija i Dalmacija, u drugu svi ostali prečanski krajevi (Hrvatska i Slavonija, Bosna i Hercegovina te Vojvodina), a u treću Srbija (sjeverna i južna). U Sloveniji i Dalmaciji, koje su razmjerno siromašnije od ostalih područja države, kretao se je debetni kamatnjak poprečno od 8—12% još unatrag 6 godina, kada je nastupila stabilizacija valute. Seoske štedionice i posujilnice, osnovane na načelu samopomoći, izvrsno su funkcionirale, a i danas još funkcioniraju, makar u manjoj mjeri. Seljak zemljoradnik mogao je dobiti zajam uz kamatnjak od 8—10%, a trgovci i industrijalci po gradovima uz 10—12%. U ostalim prečanskim krajevima, napose u Hrvatskoj i Slavoniji te Vojvodini prevladavao je u isto vrijeme dvostruki debetni kamatnjak nego li u Sloveniji, te se je kretao od 16—24%. Tek zadnjih godina snizile su bile neke banke taj kamatnjak na 14 i 13%. U Srbiji je pak kroz to isto vrijeme kamatnjak bio trostruko viši nego li u Sloveniji i Dalmaciji, te se je kretao od 25% pa na dalje (izuzev državne novčane ustanove). To su gole činjenice.

Prema tome u jednoj te istoj državi, koja je centralistički uredjena te koja danas ima jedinstveno kazneno a djelomično i gradjansko zakonodavstvo (stečajni zakon te zakon o prinudnom poravnanju), postoje tako ogromne razlike u visini kamatne stope. Očito je dakle, da zakoni nisu onaj odlučan čimbenik, koji djeluje na visinu kamatne stope, jer kada bi to bilo, onda bi u našoj državi bio približno jednaki kamatnjak. Istini za volju moramo istaknuti, da su Slovenija i Dalmacija imale najmoderniji gradjanski parnični i izvršni postupak. Medjutim te iste zakone ili bar vrlo slične, imaju i Bosna i Vojvodina, pa je svejedno razlika u kamatnjaku dosta znatna. Isto tako moramo spomenuti, da u Srbiji nema još potpuno izradjenoga katastra i gruntovnih knjiga, čime se znatno povećava riziko kod sklapanja zajmovnih pogodaba, jer su hipotekarni zajmovi skoro potpuno onemogućeni. Uza sve to razlika u kamatnjaku ne bi smjela biti tolika, kada bi svi ostali čimbenici bili jednaki. U Srbiji postoji i taj nedostatak, da izvršenje presuda nije u rukama sudova nego upravnih vlasti, pa se i time znatno povećaje riziko. Tomu doprinosi takodjer sporo utjerivanje privatne tražbine ovršnim putem.

Sve su to čimbenici, koji znatno utječu na riziko, a time i na visinu ka-

Digitized by Google

matne stope, ali ponovno naglašavamo, da su konačno ljudi, njihov osjećaj preuzete obveze i njihov osjećaj dužnosti, a uz to i samo javno mnijenje, odlučni za pitanje, o kojem je riječ. Dok je na primjer za vrijeme stabilizacije dinara, a prije ove krize, prinudno poravnanje ili stečaj bio vrlo rijedak u Sloveniji, dotle je u Hrvatskoj i Slavoniji te u Vojvodini i Srbiji bilo mnogo prinudnih poravnanja i stečajeva. Slovenija je najviše industrijski razvijena pokrajina, pa još uvijek postoji znatna razlika u broju prinudnih poravnanja i stečajeva u Sloveniji te u ostalim krajevima, usprkos ove velike krize. Preuzimanje obveza i sklapanje pogodaba znači za ljude u Sloveniji i Dalmaciji dužnost, koja se po mogućnosti mora vršiti, dok se za ostale krajeve ne može reći, da je uvijek tako. Javno mnijenje tako je jako razvito u Sloveniji i Dalmaciji, da smatra svakoga onoga, koji se javno ogriješi o svoje obveze traženjem prinudnoga poravnanja, za uvijek nesposobnim za vodjenje bilo kakvoga posla. Takvi čini difamiraju počinitelje. U ostalim krajevima države nije razvito u tolikoj mjeri javno mnijenje, te ljude, koji iskorišćuju tudje povjerenje, javno mnijenje radi toga ne osudjuje ili barem ne dovoljno. Kriva je dakle sredina, koja trpi unutar svojih redova takve članove.

Preostaje nam još, da prikažemo djelovanje socijalnih i ekonomskih smetnja na visinu kamatnjaka. Privatno vlasništvo i privatni kapitali traže sigurnost. što moguće veću sigurnost. Sredjene socijalne, ekonomske i političke prilike vrlo povoljno djeluju na razvitak blagostanja pojedinog naroda. Kapitali bježe iz onih zemalja, u kojima nema sigurnosti i zaštite. Na taj način poskupljuju oni kapitali, koji ostaju u zemlji, te se mora plaćati veći kamatnjak za pokriće rizika. Poznato je, da su mnogi kapitali iz država srednje Evrope prešli u Švicarsku. Švicarske pak banke imale su toliko uložaka i toliko raspoloživih kolajućih kapitala, da su obustavile svako plaćanje kamata na uloške, što više još su tražile pohranbenu taksu od ulagača za to, što su im primali na čuvanje njihove kapitale. Kapitali dakle traže sigurnost. Ako ove nema, oni se sakrivaju. Ti isti kapitali, koji u švicarskim bankama plaćaju pohranbenu taksu, mogli bi se kod kuće plasirati uz kamatnjak od 10—12% na prvu hipoteku, ali se ti kapitali radje zadržavaju u Švicarskoj bez ikakvoga kamatnjaka, nego li da budu kod kuće izvrgnuti riziku. Ovo jednako vrijedi za sve nasljedne države, osobito pak i za Njemačku. Radi neprekidnih socijalnih i političkih smetnja kapitali bježe iz Njemačke u Švicarsku, Holandiju i Dansku, makar bi kod kuće mogli dobiti bolje ukamaćenje. Taj bolji kamatnjak ne može da pokriva onu premiju, koja je potrebna za veliki riziko.

Ova načela vrijede jednako za pojedince kao što i za čitave narode. Kao što pojedinac može biti loš platac, tako isto i države važe kao dobri ili loši placi. Jedne države su poslije rata mogle sklopiti zajmove uz 4—5%, a druge uz mnogo viši kamatnjak — uz 10—12 i više %.

Maksimiranje kamatne stope djelovat će kod nas različito prema tome, u kojem se kraju radi. Za Sloveniju i Dalmaciju bio je ovaj zakon o maksimiranju potpuno suvišan. Pošto je obustavom ovrha poremećena i umanjena pravna sigurnost, to će sam zakon o razduženju zemljoradnika djelovati u pravcu povišenja kamatnjaka u Sloveniji i Dalmaciji. U drugim prečanskim krajevima, za koje je ovaj zakon o maksimiranju kamatnjaka bio takodjer suvišan, propast će vrlo mnogi provincijski novčani zavodi (a time i zemljo-

Digitized by Google

radnici, koji imaju svoje uloge kod njih), jer ti novčani zavodi imaju svoje kapitale plasirane kod zemljoradnika, a novih kapitala nemaju, koje bi mogli plasirati medju nezaštićene slojeve pučanstva. I u Srbiji će ovaj zakon djelovati u istom pravcu, a zelenaštvo razvit će se u još težem obliku. Primjena § 5. istoga zakona ne može upravo ništa pomoći pojedinim novčanim zavodima. Ona može samo nešto produljiti njihov život.

Pošto će svi zemljoradnici biti isključeni od sklapanja novih zajmova kod novčanih zavoda (osim možda u Sloveniji), koji ne mogu dati svoje kapitale uz 10%, to će se poslovanje novčanih zavoda, u koliko ostanu na životu, ograničiti na ostale privredne grane. Ostali pak slojevi, izuzevši zemljoradnike, morat će plaćati znatno veći kamatnjak, nego li su ga do danas plaćali, jer novčani zavodi moraju da nadju pokriće za one gubitke, koje su pretrpili kod zemljoradnika zakonom o razduženju seljaka. Ove pak ostale privredne grane (25% pučanstva) već su i bez toga prezadužene, te će neminovno pretrpjeti potpuni slom. Ako tri četvrtine pučanstva jedne zemlje obustavi snagom zakona svoja plaćanja, ona preostala četvrtina mora silom prilika postati insolventnom.

Nema dvojbe, da će zemljoradnici i dalje trebati zajmova i kapitala, makar će takvih zemljoradnika biti manji postotak. Ovi će biti prisiljeni, da sklapaju te zajmove kod privatnika, ponajviše zelenaša, koji će tražiti strašne kamate obzirom na veliki riziko i kaznene sankcije sadržane u zakonu. Umjesto dakle legalnih zajmovnih pogodaba kod javnih ustanova, kao što su banke i štedionice, doći će ilegalne pogodbe, kod kojih će opet stradati zemljoradnik, jer će on u mnogo slučajeva ipak trebati kapitala.

Veći dio zemljoradnika ostat će bez svakoga kredita, čime će znatno trpjeti njihovo gospodarstvo. Oni ne će bez gotovine moći nabaviti za svoje gospodarstvo potreban alat, sprave, hranu i obuću, te će biti prisiljeni, da se vrate primitivnijemu načinu života i obradjivanja zemlje. Savremeni ljudski napredak mogao se je postići samo na taj način, da se je uvelo kreditno gospodarenje. Da je čovječanstvo kojim slučajem ostalo kod naravnoga ili novčanoga gospodarenja, ne bi ono nikada bilo postiglo onaj stepen razvitka, na kome se danas nalazi. Ovaj zakon onemogućuje trima četvrtinama pučanstva, da se posluži kreditnim gospodarenjem, te je to pučanstvo prisiljeno, da se vraća primitivnijim formama izmjene dobara.

Ako uvažimo svu štetu, koju će odatle imati čitavo narodno gospodarstvo, onda nam se ona minimalna korist, koju će pojedinac zemljoradnik možda crpsti od zakonskoga maksimiranja kamatnjaka, izgleda upravo preneznatnom. Kod sredjenih ekonomskih i socijalnih prilika zemljoradnik se na osnovi samopomoći (zadrugama, posujilnicama i štedionicama) obraća u potrebi za kolajućim kapitalima kreditnim ustanovama. To će i odsele ostati bez obzira na zakonsko maksimiranje kamatnjaka. Naprotiv kod nesredjenih ekonomskih i socijalnih prilika zemljoradnik je prisiljen, da u nevolji traži pomoć kod lihvara i špekulanata, koji gledaju svoj interes, a ne onaj cjeline. Onemogućiti zemljoradniku, da sklapa zajmovne pogodbe kod kreditnih ustanova, čije je poslovanje pod nadzorom javnosti, znači bacati ga u ruke lihvarima.

Preostaje još, da ispitamo, da li će one kaznene sankcije, koje su u zakonu predvidjene, igrati kakvu ulogu na visinu kamatne stope. Možemo mirne duše unaprijed sa potpunom sigurnošću ustvrditi, da te kaznene san-

Digitized by Google

kcije ne će imati nikakovog uspjeha glede visine kamatne stope. Kod nas je bio na snagi zakon o lihvi, pa se vrlo rijetko dogodilo, da je tko radi povrede toga zakona odgovarao pred sudom, a ti pojedinačni slučajevi nisu u privrednom životu igrali uopće nikakve uloge. Slučajevi lihve vrlo rijetko dolaze na javu, jer se kontrahenti, i vjerovnik i dužnik, boje javnosti. Kada je čovjek u nuždi, spreman je dati i najveće žrtve, samo da dodje do potrebnih kolajućih kapitala. On shvaća položaj zajmodavca, kojemu prijeti kaznena sankcija, pa znade, da mora platiti veće kamate radi većega rizika, koji preuzimlje zajmodavac. U ovakvim slučajevima su suvišne sve kaznene sankcije, jer zajmodavac ne će ni sklapati zajmovne pogodbe, ako se ne pouzdaje u zajmoprimca, da će držati u tajnosti visinu kamata.

Maksimiranje kamatne stope bilo je već, kako smo naveli, nebrojeno puta zakonom uredjeno u pojedinim državama, ali nikada zakonodavac nije polučio željeni uspjeh. Prilike su se razvijale svojim tokom mimo pa čak i proti volje samoga zakonodavca. »Opažanje nas uči, kaže Leroy-Beaulieu,[5]) da postoje izvjesni prirodni zakoni, po kojima se zbiva razdioba dobara, koji zakoni imaju pod svim podnebljima, u svim zemljama, u svako vrijeme i pod svim formama vladavine, analogan utjecaj na tu razdiobu, te koji su izvan upliva arbitrarnih zakona. Ovi zakoni mogu doista spriječiti prirodni tok stvari, ali oni nisu u stanju, da taj tok potpuno zaustave ili da ga isprave. To se je moglo zapaziti svaki put, kada je zakonodavac htio fiksirati maksimalnu ili minimalnu stopu za profit, za kamatnjak, za zakupninu i stanarinu, za radničke plaće ili pak za robu. Hiljade pokušaja bilo je u tom pravcu učinjeno od nerazumnih i preuzetnih zakonodavaca. Svi su ti pokušaji uvijek propali«.

Baš za to, što se je ovo pitanje već nebrojeno puta tokom stoljeća pokušalo riješiti pomoću arbitrarnih zakona, mora se čovjek čuditi, da još uvijek ima zakonodavaca, koji hoće da fiksiraju jednom zakonskom formom visinu kamatne stope.

Vidjeli smo, o kojima čimbenicima ovisi visina kamatnjaka, te bi se djelovanje zakonodavca, kako to ispravno tumači liberalna škola, moralo ograničiti na to, da pozitivnim zakonima pruža što moguće veću sigurnost kapitalima, koji kolaju. Samo u tom pravcu trebala bi se kretati državna ekonomska politika, te bi u tom pravcu mogla postići najbolje uspjehe. Na taj način bi se omogućilo, da pade riziko kod sklapanja posala a time i premija kao sastavni dio kamatnjaka. Djelovanje zakonodavca u tom pravcu polučit će željene uspjehe.

Podizanje moralnoga i etičkoga nivoa gradjanstva kao što i stvaranje javnoga mnijenja ne spada u sferu samoga zakonodavca, ali bi i na tom polju bio trud daleko zahvalniji. Svaka druga mjera, koja zadire u ekonomske čine pojedinaca, može biti samo na štetu tih pojedinaca, a time i same cjeline. Da završimo sa riječima Stuarta Milla:[6]) »Makar vlade ili narodi imaju moć, da odlučuju o tome, kakve će institucije postojati, ipak one ne mogu unaprijed arbitrarno odlučiti, kako će te institucije u praksi djelovati. (Though governments or nations have the power os deciding what institutions shall exist, they cannot arbitrarily determine how those institutions shall work.)

[5]) Précis d'économie politique, str. 107.
[6]) Principles of Political Economy, str. 21.

Digitized by Google

Socijalni razvitak triju useljeničkih skupina

Prethodni posljeci jedne studije.

Napisao dr. Tomašić Dinko, Chicago.

1. Definicija problema, metoda i izvori. — Svrha je naše studije, da istražimo uzroke i posljedice integrativnog i dezintegrativnog procesa izvjesnih kulturnih obrazaca izloženih novoj sredini i to sa posebnim obzirom na ekstremna politička stanovišta.

Naša se metoda sastoji u studiji reakcija triju različitih useljeničkih skupina sa izvjesnim zajedničkim crtama, na uticaje nove sredine i to pomoću uporedjenja njihovih reakcija kao i pomoću analize njihove kulturne i historijske pozadine i stepena integracije, koji je izvorno bio postignut u bivšoj sredini. Naglasili smo naš posebni interes za radikalna politička stanovišta zato, što izabrane skupine u tom pravcu pokazuju najoštrije razlike.

Naša metoda izbiranja i upotrebe publikovanoga gradiva je ona, koja je općenito prihvaćena u naučnom istraživanju priznatih naučnih radnika na području socijalnih nauka. Isto to možemo kazati za nepublikovani materijal raznih socijalnih ustanova kao i institucija useljeničkih skupina.

Približenje skupinama u svrhu prikupljanja t. zv. gradiva prve ruke (lični utisci, intervjui, neformalno izjašnjena mišljenja i stanovišta i t. d.) zasnovano je na zajedničkom podrijetlu istraživaoca sa izabranim skupinama, na poznavanju jezika i pozadine skupina, na prijateljskim vezama sa članovima skupina kao i na mogućnostima živjeti i biti pomiješan sa skupinom, a ne biti zamijećen kao opažalac ili istraživalac.

Pod procesom integracije razumijevamo tendenciju socijalnih skupina, da očuvaju kulturne obrasce skupine protiv destruktivnih uticaja sa strane, intenzifirajući odnose medju članovima skupine i pojačavajući nadzor skupine. Radi se o kulturnim obrascima, koje je skupina prenijela iz bivše sredine (preneseni obrasci); o kulturnim obrascima, koji reflektiraju novostvorene obrasce u bivšoj sredini (reflektirani obrasci) i o kulturnim obrascima koji su izvorno nastali pod uticajem nove sredine (izvorni obrasci). Proces integracije je shvaćen dinamički.

Proces dezintegracije je obratan proces procesu integracije.

Pod kulturnim obrascima razumijevamo tipove socijalnih stavova, koji su svojstveni odredjenim skupinama; pod reintegracijom proces, na osnovu kojega su dezintegrirani članovi jedne skupine integrirani drugoj skupini; pod asimilacijom proces prihvaćanja kulturnih obrazaca i njihovih standarda nadjenih u novoj sredini.

Pod kulturnim standardom razumijevamo skup kulturnih potreba neophodno nužnih prosječnom čovjeku odredjene skupine; pod naseobinom definitivno područje nastanjeno članovima odredjene skupine.

Primarna naseobina je prvo područje nastanjeno članovima skupine. Sekundarna naseobina je odredjeno područje izvorno nastanjeno članovima jedne skupine, koji su napustili primarnu naseobinu. Tercijalna naseobina bi bila ona, koja je izvorno bila nastanjena članovima skupine, koji su napustili sekundarnu naseobinu.

Pod izvornom skupinom razumijevamo dio jedne opće skupine, koji je sastavljen od članova skupine, koji su u direktnom doticaju sa

Digitized by Google

bivšom sredinom. Dosljedno tome ćemo članove skupine, koji se nalaze samo u neizravnom doticaju sa bivšim ambijentom (prva generacija odrasla u novoj sredini) nazvati izvedena skupina, dok bismo one članove skupine, koji su izgubili i indirektni doticaj sa bišom sredinom (druga generacija odrasla u novoj sredini) mogli nazvati raspršena skupina.

Izvori naše studije su slijedeći: arhivski dokumenti ustanova socijalne zaštite, sudova, župnih ureda, bratskih potpornih organizacija; pravila i potpornih institucija; zapisnici konvencija bratskih organizacija; pravila i statuti bratskih organizacija; novine i ostale publikacije o životu ili o pojedinim institucijama ili o pojedinim naseobinama izabranih useljeničkih skupina; povijest života pojedinih članova skupina; studija ličnosti vodja pojedinih skupina; lokacija naseobina; političke institucije, politička taktika i propaganda; neformalno izražena mišljenja pojedinih članova izabranih skupina.

2. Proces integracije. — Kao pravilo sve tri izabrane skupine (koje ćemo sljedstveno njihovoj brojčanoj snazi u novoj sredini nazivati: skupina X, skupina Y i skupina Z) formiraju naseobine u neposrednoj blizini tvornica zato, što je to podesno za njihov rad. Novi članovi naseobine se naseljuju do starijih članova bez obzira na mjesto i vrst rada poglavito iz ova dva razloga: nepoznavanje kuretnog jezika i potreba za intenzivnim socijalnim životom. Ova posljednja crta je odgovorna za nastavak života naseobine i u slučaju, kada je postignuto dovoljno poznavanje kurentnoga jezika nove sredine. To je pojava, koju dugujemo činjenici, što sve tri izabrane skupine rekrutuju svoje članove u prvom redu iz malih zajednica (sela) sa vrlo intenzivnim socijalnim životom i gdje mnogi običaji pokazuju kolektivističke tendencije, razvijajući jaku socijalnu kontrolu odgovornu za mnoge osobine spomenutih skupina u novoj sredini.

Kao posljedica opisanih pojava spomenute skupine teže, da u novoj sredini očuvaju kulturne obrasce iz prijašnje sredine, reagiraju u pravcu ekstrema na razvitak dogadjaja u prijašnoj sredini i ne pokazuju interesovanje za razvitak onih pojava nove sredine, koji nisu u izravnoj vezi sa kulturnim obrascima skupine (prenesenim, reflektiranim ili izvornim). — Uslijed toga naše tri skupine različito utječu na prilike nove sredine, jer su im i kulturni obrasci različiti.

Skupina Y je formirala svoje kulturne obrasce u borbi protiv strane političke i kulturne najezde našavši se bez političke autonomije i kontrolirana u svojem socijalnom razvitku od tudjinske političke uprave. Na taj način formirani kulturni obrasci su se manifestovali u pridizanju kulturnog i ekonomskog stepena skupine prema standardu invadirajućih(!) skupina. Ovaj je razvitak bio potpomognut prirodnim izvorima zemlje kao i počecima industrijalizacije. Nova politička situacija, stvorena poslije svjetskoga rata, je bila u prilog ovog razvitka, jer se je spomenuta skupina našla politički ujedinjena u nekoj vrsti faktične i ako ne i formalne autonomije. Iščekivanja od nove političke jedinice u smislu zaštite i eventualne restauracije onih dijelova, koji su mirovnim ugovorima politički odvojeni od skupine, kao i minoritetni položaj u novoj zajednici daljni su čimbenici u prilog integracije ove skupine sa novom političkom konstelacijom.

Uslijed razlika u sredstvima socijalnog saobraćaja (jezik i kulturni standardi) ova skupina nikad ne formira zajedničke naseobine sa ostalim

Digitized by Google

dvjema skupinama (skupina X i Y). Naseobine su ove skupine relativno višega tipa i vrlo često u susjedstvu stranih naseobina višega tipa. Posljedica je toga i relativno jača fizička pomiješanost sa tim stranim skupinama višega tipa.

Uprkos različitih političkih i geografskih predjela, u kojima se skupina Z nalazila u bivšoj sredini, ona ipak u novoj sredini teži, da formira jedinstvene naseobine. U slučaju, kada su pripadnici skupine Z formirali zajedničke naseobine sa skupinom X, sa kojom su dijelili zajednički teritorij u bivšoj sredini, oni teže, da napuste skupinu X i da se sele ka skupini Z, čiji su i pripadnici radi istovjetnosti kulturnih obrazaca. Time se prekida svaka veza sa skupinom X. Ovo se dešava čak i u slučaju, kada se obje skupine nalaze u neposrednoj blizini.

Kulturni obrasci skupine Z simbolizirani su u narodnoj crkvi i u narodnim predajama. Tim putem je crkva izgubila vjersku misiju, a zadržala nacionalnu, tako da se socijalni život ove skupine u novoj sredini skoncentrira u mnogome oko crkvenih institucija, čime crkva postaje simbol nacionalne integracije. Tim putem su sačuvane izvorne nacionalne predaje i nacionalna kultura protiv uticaja sa strane i u bivšoj sredini, pa razvile se i težnje za jedinstvom skupine, koja se nalazila pocijepana na razne političke jedinice. U toku političkih izmjena poslije svjetskog rata navedene su aspiracije i ostvarene, a to je uzrokovalo razvitak težnja za očuvanjem postojećeg stanja.

Skupina X nalazila se u bivšoj sredini pocijepana na nekoliko političkih i kulturnih jedinica, sa izvjesnim zajedničkim crtama ali bez definitivno ustaljenih simbola jedinstva tako, da ova skupina u bivšoj sredini nije bila u istoj mjeri integrirana, kao što su bile ostale dvije navedene skupine. Ova je činjenica i uzrokom, da ova skupina formira različite naseobine u novoj sredini već prema kraju podrijetla u bivšoj sredini. Medjutim postojala je jedna zajednička crta u mnogom odgovorna za sve jaču integraciju ove skupine u bivšem i u novom ambijentu, a to je: nezadovoljstvo sa postojećom političkom situacijom. Ovim putem — putem prosvjeda došli su svi dijelovi skupine X pod integrativni uticaj matice ove skupine, koja sada svoje socijalno i nacionalno-revolucionarne predaje, prenesene iz bivše sredine, nameće i usvojenim dijelovima. K tomu uslijed neograničenih i nekontroliranih uticaja u novoj sredini reakcije na dogadjaje u bivšoj sredini zauzimlju ekstremnije forme.

Uslijed pripadnosti jednoj anacionalnoj crkvi, uz koju su još povezane predaje kulturnih opreka i borba, ova institucija nema nikakvog naročitog značaja za skupinu X u novoj sredini. Njena uloga, u koliko uopće postoji, više je dezintegrativnog značaja.

Ovo je dakle u glavnim crtama put, kojim su naše tri skupine u bivšoj sredini razvile i u novu sredinu prenijele tri različita tipa kulturnih obrazaca, koje možemo ovako opisati:

Skupina X: Prosvjed protiv postojećeg stanja i dezintegrirane težnje za promjenom.

Skupina Y: Težnje za kulturnom i nacionalnom afirmacijom.

Skupina Z: Težnje za održanjem kulturnoga i naconalnoga jedinstva.

Prethodni zaključci:

Digitized by Google

1. Primarna naseobina je snažno integrirana kao posljedica stranosti nove sredine.

2. Kao posljedica procesa integracije naseobine prenose i reflektiraju kulturne obrasce bivše sredine sa tendencijama prema esktremu.

3. Uslijed okolnosti u novoj sredini i pod uticajem bivše sredine skupine sa istim ili sličnim kulturnim obrascima teže, da formiraju zajedničke naseobine.

3. Proces dezintegracije. — Čim su naše skupine naseljene i integrirane, one vrše socijalnu kontrolu u zajednicama bivše sredine (selima) — sa jednom razlikom, a ta je, da u novoj sredini postoje mogućnosti izbjeći socijalnu kontrolu skupine napuštanjem naseobine. Uslijed toga uskoro, čim su naše skupine naseljene, nailazimo na izvjesne članove skupina, koji napuštaju naseobinu. Napuštanje naseobine ne znači uvijek i napuštanje skupina zato, što takve izbjeglice nailaze na teškoće u asimilaciji sa novom sredinom i na teškoće u integraciji urodjeničkoj skupini. Obje su ove pojave posljedica razlika u kulturnim standardima kao i posljedica stigmatizujućeg urodjeničkoga mišljenja o našim skupinama.

Uslijed nemogućnosti asimilacije i navedenih stigmatizujućih mišljenja naše tri skupine se suočuju sa mnogim poteškoćama, boreći se za opstanak u novoj sredini. Posljedica je toga tendencija brisanja vanjskih oznaka, kojima se članovi useljeničke skupine upadno razlikuju od urodjeničke skupine (imena, narodnost, odijelo, naseobina). Ovdje nalazimo i uzroke napuštanja primarne i osnivanja sekundarne naseobine.

Presija nove sredine mnogo uspješnije utiče na one članove skupine, koji su odrasli u novoj sredini (izvedena skupina). Ovaj dio skupine prenosi uticaje nove sredine na izvornu skupinu i time postaje snažan čimbenik u procesu dezintegracije.

Medjutim ovi članovi skupine posjeduju mnogo crta izvorne skupine i ožigosani su sa strane urodjeničke skupine kao stranci. Na taj način izvedena skupina ne može da bude integrirana urodjeničkoj skupini, a istovremeno je u izvjesnom stepenu dezintegrirana od izvorne skupine. Stepen ove dezintegracije mijenja se prema raznim skupinama. U vezi sa ovim potrebno je naglasiti, da izvedena skupina pokazuje slabiju socijalnu djelatnost i jači stepen socijalne patologije, nego što to pokazuje izvorna skupina.

Od naših triju skupina najlakše se asimilira skupina Y i to radi veće sličnosti u kulturnim standardima sa onima u novoj sredini. Skupina X, koja je slabije integrirana, jače dezintegrira, ali se teže asimilira radi razlika u kulturnim standardima. Skupina Z uslijed razlika u kulturnim standardima i uslijed jake integracije teže dezintegrira i teže se asimilira nego ostale dvije skupine.

Na integraciju odnosno dezintegraciju skupina utiče i veličina naseobine. Skupina X je na primjer veća od skupine Z, ali nije dovoljno velika, da spriječi uticaje sa strane, izolirajući skupinu od tih uticaja. Isto tako ta skupina nije niti dovoljno malena, kao što je skupina Z, što bi pogodovalo snaženje uticaja iz same skupine protiv dezintegrativnih uticaja sa strane.

Prethodni posljeci:

1. Razlike u kulturnim standardima i usvojena mišljenja sa strane urodjeničke skupine o izvjesnim nacionalnim skupinama odgovorni su za postojanu presiju nove sredine u smjeru asimilacije tih skupina.

Digitized by Google

2. Presija nove sredine i želja za izbjegavanjem socijalne kontrole odgovorni su za dezintegraciju skupine.

3. Stepen dezintegracije je u obratnom odnosu sa stepenom integracije.

4. Stepen reintegracije zavisi od stepena asimilacije i od stepena dezintegracije.

5. Stepen aimilacije zavisi od stepena sličnosti u kulturnim standardima.

6. Dezintegrirani a ne reintegrirani članovi jedne skupine pokazuju niži stepen socijalne djelatnosti i jači stepen socijalne patologije.

7. Fizičko i formalno napuštanje skupine olakšava dezintegraciju skupine.

8. Relativno srednja veličina naseobine je povoljnija za dezintegrativni proces.

4. Reakcija na eksploataciju i forme prosvjeda. — Kao pravilo naše tri skupine su sastavljene od najsiromašnijih i najmanje prosvijećenih članova skupine u bivšoj sredini. Oni se iseljuju sa potpuno pogrješnim idejama o mogućnostima u novoj sredini. Čim su nastanjeni u ovom kraju suočuju se sa slijedećim okolnostima:

1. Najteža vrst rada i postojana neredovitost rada. — 2. Relativno male nadnice s obzirom na njihove velike porodice i s obzirom na potrebe uštednja za slučaj nezaposlenosti. — 3. Nezdrave prilike življenja. — 4. Manjak u hrani, odgoju i odmoru. — 5. Dječji rad. — 6. Visoki postotak mortaliteta od tuberkuloze i industrijskih nezgoda. — Nepovoljan kreditni sistem odgovoran za gubitak uštednja i nekretnina.

Posljednja točka je vrlo važna radi naročite težnje naših triju skupina, da posjedju nekretnine (kuće za lično stanovanje).

Prema tome naše se tri skupine suočuju sa situacijom, koja je potpuno različita od njihovog iščekivanja. Ako još k ovome dodamo nepovoljan stav urodjeničke skupine prema njima, onda imamo i ključ za stav spomenutih skupina prema novoj sredini.

Sve tri skupine uz iznimku onih, koji su u novoj sredini uzrasli, ne vole novu sredinu i bune se na nepravdu, koja im se stalno čini; — jedino spomenute tri skupine pokazuju različite forme prosvjeda.

Skupina Y je prenijela radikalne poglede iz stare sredine; ali usprkos te činjenice pokazuje neznatnu aktivnost u radikalnim pokretima nove sredine. Ova pojava je svakako u vezi sa kulturnim obrascima, koje je skupina prenijela iz bivše sredine, a koje smo opisali kao težnju za kulturnom i nacionalnom afirmacijom. Intergracija skupine u novoj sredini kao i viši ekonomski standard je u prilog opisanoga procesa.

Slično možemo kazati za skupinu Z., čiji su kulturni obrasci (održanje kulturnog i nacionalnog jedinstva) uz jaku integraciju oprečni sudjelovanju u radikalnim pokretima. Prema tome prosvjedi spomenutih dviju skupina na eksploataciju sredine zadržavaju samo apstraktnu formu (mržnja).

Kulturni obrasci skupine X, koje smo opisali kao prosvjed protiv postojećega stanja i dezintegrirane težnje za promjenom, uz jaku nacionalnu dezintegraciju skupine naišli su u novoj sredini na vrlo podesne okolnosti za razvitak. Uslijed toga ova skupina pokazuje radikalizam ekstremnoga tipa; njeno je sudjelovanje u radikalnim pokretima nove sredine vrlo značajno.

Digitized by Google

U svim trim skupinama najsiromašniji slojevi se najlakše pridružuju radikalnim pokretima.

Na sve tri skupine je razvitak prilika u Sovjetskoj Rusiji od ogromnog značenja.

Za izvedene skupine svih triju izvornih skupina uslijed jake težnje za asimilacijom i uslijed nerazvijene svijesti o eksploataciji, zaštićene od uticaja izvorne skupine uslijed potcjenjivanja njenih kulturnih standarda, ne pokazuju nikakvu značajniju naklonost k radikalnim idejama i nikakvo značajnije sudjelovanje u radikalnim pokretima.

Prethodni zaključci:

1. Svijest o eksploataciji budi osjećaje o nepravdi, mržnju i radikalne ideje.

2. Forme prosvjeda na eksploataciju zavise od tipova kulturnih obrazaca prenesenih iz bivše sredine.

3. Težnje za asimilacijom i reintegracijom protustavljaju se težnjama za učestvovanjem u radikalnim pokretima.

4. Vjera u mogućnost uspjeha radikalnih pokreta doprinosi širenju radikalnih ideja i radikalnih pokreta.

Ocjene i prikazi

Robert Valeur: La responsabilité penale des personnes morales, Paris 1931.

U tom svojem djelu profesor lionskoga sveučilišta dr. R. Valeur, koji je poznat svojim radovima iz područja komparativnoga prava, obradjuje veoma zanimljivo i savremeno pitanje kaznene odgovornosti pravnih osoba i usporedjuje razvoj ove nauke po francuskom i anglo-američkom pravu. Težište problema je u pitanju, da li je juristična osoba kaznenopravno odgovorna, i da li za svoja krivična djela kao takova može biti kažnjena. Prikazujući iscrpljivo shvaćanje francuske i anglo-američke judikature pisac na ovo pitanje odgovara pozitivno i zaključuje, da su pravne osobe sposobne, da počine krivična djela i da za ta djela budu kažnjene. Iznijet ću u ovom prikazu u kratko glavne misli dra Valeura i njegovo stanovište.

Pitanje kaznene odgovornosti juristčnih osoba počelo se ozbiljnije proučavati tek u najnovije doba, kada su se u razvijenom društvenom životu umnožila svakovrsna udruženja, i kada su ta udruženja počela da znamenito zadiru u pravni poredak. Problem krivične odgovornosti idealnih pravnih subjekata nije se ranije proučavao poradi toga, što je pravna znanost još od rimskog prava pojam korporativne osobnosti izgradila na osnovu pravne fikcije o opstojnosti tih pravnih subjekata. Po teoriji fikcije, koja je u pravnoj nauci do nedavno gospodovala, samo je čovjek subjekt prava, a pošto se u pravnom životu pojavljuju i skupine kao nosioci prava, pravni poredak fingira za ta prava idealni subjekt — juristčku osobu. Ti idealni fingirani subjekti pravnoga poretka nemaju realne ekzistencije, te ne mogu imati svoju kolektivnu volju; pa prema načelu »universitas non habet animam, unde nec delinquit nec punitur« nisu sposobni, da počine krivično

Digitized by Google

djelo, niti da budu kažnjeni. Odgovornost za krivična djela pada isključivo na članove, koji svojom voljom vode društvo, i koji su se odlučili za krivično djelo. Ova logička konstrukcija teorije fikcije je potpuno odgovarala prilikama pravnoga života i razvoju društvenih odnosa.

Medjutim su se u zadnjih sto godina društvene prilike znatno promijenile. Napredovanje tehnike i tim u vezi razvitak industrije i prometa je dao novoga poleta tečevnim djelatnostima, tako da su razvitak i zamršenost društvenih odnosa izmijenili socijalnu i ekonomsku strukturu društva. Da povećaju svoju djelatnost i ostvare daleke ciljeve, pojedinci i skupine ljudi su se na veliko počeli udruživati u društva, a ta su na svim područjima čovječje djelatnosti stala da se za postignuće praktičnih ciljeva takmiče sa pojedincima. Pošto su tim idealnim pravnim osobama bila priznata prava kao i pojedincu fizičkom pravnom subjektu, ništa nije priječilo njihovo održanje i djelovanje u pravnom poretku. U razvoju društvenih prilika juristička bića su izgradila svoju posebnu osobnost i pojam svoje posebne korporativne volje. Sloboda djelovanja im je pomogla, da se brzo dovinu moći i da osjetljivo zadru u pravne sfere drugih pravnih subjekata. Njihovim širokim ovlaštenjima nije stajao na putu potrebni ravnalac represivnog zakonodavstva. Pošto je pravna sigurnost i pravičnost zahtijevala, da se ograniči prevelika sloboda djelatnosti juristićkih osoba, a pošto teorija nije prihvatila mogućnost njihove kaznene odgovornosti, pojavio se u tom pogledu sukob izmedju nauke i potreba savremenoga društva. U borbi izmedju ortodoksnih pravnika, koji su se držali nauke, i pobornika napretka, koji su zastupali savremeno stanovište, prevladalo je načelo kaznene odgovornosti pravnih osoba, koje je konačno prihvaćeno i u pravnoj znanosti. Taj je razvoj u raznim zemljama bio različit. U Francuskoj je pravna nauka još od revolucije stala na stanovište osobnosti kazne i pod uticajem njemačkih romanista prihvatila teoriju fikcije o pravnoj naravi juristićkih osoba. Na tim osnovima utvrdila je francuska pravna nauka načelo krivične neodgovornosti juristićkih osoba. Medjutim u promijenjenim društvenim prilikama, koje su znatno razvile pojam juristićke osobe i njezine posebne osobnosti, ovo načelo kaznene neodgovornosti juristićkih osoba nije moglo da se održi. Da sačuva ravnotežu u pravnom poretku, zakonodavac je bio prisiljen, da pogodi djelovanje juristićnih osoba kao takovih represivnim mjerama. Današnje stanovište francuske jurisprudencije može se razabrati iz jednoga načelnoga rješenja vrhovnoga sudišta, u kojem je istaknuto: »Premda je činjenica, da se u načelu zbog osobnosti kazne ne može jednomu trogovačkomu društvu kao juristićkomu biću nametnuti kaznena odgovornost, ipak ovo pravilo ima iznimaka, koje izviru iz posebnih zakona«. Medju te posebne zakone idu neki propisi šumskoga zakona, koji predvidja kazne za općine; neki zakoni za kolonije, po kojima mogu da se cijelim plemenima i općinama nametnu kolektivne kazne; zakoni o kaznenoj odgovornosti sindikata i zakoni u društvima, koja se upravljaju inostranim uticajem, te konačno zakoni o prekršajima javnoga saobraćaja. Svi ovi zakoni stoje prema općemu zakonodavstvu kao iznimka prema pravilu. Pravilo je, da juristićka osoba ne može biti odgovorna, a iznimka treba da bude utvrdjena posebnim zakonima.

Razvoj ove nauke u Engleskoj išao je drugim smjerom. Tamo je sudac bio slobodniji u primjenjivanju prava, te je mogao prema potrebama razvijenoga pravnoga života da postavlja nova pravila. Osim toga su i povjesni

Digitized by Google

preduvjeti za razvitak ove nauke bili u Engleskoj povoljniji, jer su još u srednjem vijeku kraljevi znali kažnjavati pojedine općine i gradove oduzimanjem povlastica, uskraćivanjem prava biranja načelnika, nametnućem novčanih globa i t. d. Kaznena odgovornost juristićnih osoba prihvatila se u engleskoj pravnoj nauci najprije za omisivne delikte. Kada se radilo o zanemarenju jedne zakonom nametnute dužnosti, bili su jednako odgovorni pojedinci kao i korporacije. U pogledu kaznene odgovornosti juristićkih osoba za komisivne delikte bilo se pojavilo izvjesno kolebanje, jer je u engleskoj kaznenopravnoj nauci vrijedilo načelo »Actus non facit reum, nisi mens rea«. To načelo, koje kod omisivnih delikata nije bilo od važnosti, nije dalo, da se brzo prihvati načelo kaznene odgovornosti idealnih pravnih osoba za pozitivna krivična djela, jer se za te delikte izričito tražila zločinačka nakana, koju je kod korporacija bilo teško ustanoviti. Medjutim se engleski pravnici, koji imaju naročiti smisao za stvarnost, nisu dali voditi ovom razlikom izmedju komisivnih i omisivnih delikata, da utvrde korporativnu odgovornost, nego su skoro proširili pojam kaznene odgovornosti juristićkih osoba i na komisivne delikte. Načelno rješenje je u tom pogledu izdano u presudi, kojom je jedno veliko željezničko društvo bilo osudjeno za komisivni delikt. Suci su istaknuli, da je teško postaviti granicu izmedju komisivnih i omisivnih delikata, a kada bi se ta granica i mogla postaviti, nema razloga, da juristićke osobe odgovaraju za jednu vrst delikata, a ne i za drugu. Pravna sigurnost i osjećaj pravde traže, da se i na idealne osobe, koje su sposobne, da počine krivično djelo, protegne kaznenopravna odgovornost, u koliko se dakako ne radi o takovim krivičnim djelima, koje idealne osobe po svojoj prirodi ne mogu počiniti. Da se u pogledu korporativne kaznene odgovornosti uvede jedinstveno shvaćanje, engleski je parlamenat proglasio god. 1889. Interpretation Act, prema kojemu kod tumačenja svakoga zakonskoga teksta, koji se odnosi na krivično djelo, izraz »osoba« ima da obuhvati također i korporativna udruženja, ako se protivno ne razabira iz samoga zakona. Tekst ovoga zakona je prihvatio u engleskom pravu na općeniti način i pod jedinom rezervom protivne raspoložbe zakonodavca mogućnost kaznene odgovornosti juristićkih osoba.

Tako je prema autoru načelo kaznene odgovornosti pravnih bića prodrlo u pravnu znanost. Po njegovom mišljenju danas je izvan svake dvojbe, da juristićke osobe mogu krivično djelovati. Od njihova djelovanja isključena su samo ona krivična djela, koja juristićke osobe po svojoj prirodi ne mogu počiniti kao dvoženstvo, preljub, silovanje i t. d. Neprestani porast i važnost pravnih osoba pretstavlja društvene sile modernoga vremena, koje u svojoj djelatnosti mogu i te kako povrijediti pravna dobra i pravne interese. Naročito u socijalnim borbama mogu pojedina udruženja, koja bezobzirno idu za postignućem svojih ciljeva, povrijediti pravni poredak. Zato je potrebno, da se pravni poredak osigura protiv ovakovih eventualnih napadaja, i da uz slobodu djelovanja, koju je dao idealnim pravnim osobama, postavi također korelativ korporativne represije. Da juristićka osoba bude kaznenopravno odgovorna, potrebno je troje; kao da i pojedinac hoće izvršenje krivičnoga djela, da ga može počiniti po svojim organima, i da po svojoj naravi može za to djelo biti kažnjena.

Juristićka osoba treba da ima prije svega svoju posebnu volju; ona je ima i usprkos teorije fikcije, ta je volja njezina bitnost. Ljudi se udružuju,

Digitized by Google

da bi bolje i intenzivnije htjeli i intenzivnije djelovali. Oni smatraju svoju volju odviše slabom; da postignu izvjesne svrhe, udružuju se; energije, koje oni realiziraju, ne zbrajaju se nego se množe. Društvo uzbudjuje uspavane energije, daje nove poticaje i razvija osjećaj kolektivne snage, koji se radja iz zajedničke težnje za postignućem istih ciljeva. Iz svega toga nastaje kolektivna volja mnogo jača i zbog toga različita od ukupnosti pojedinačnih volja članova. Kada država proglasuje rat ili kada sindikat naredjuje štrajk, to može biti protiv volje i interesa većine članova odnosne zajednice. Žrtve, koje državljani ili članovi podnose za vrijeme rata ili štrajka, su mnogo veće, nego probici, koje oni od toga osobno imaju. Ali njihovi napori imaju svrhu, da se spasi domovina ili da se poboljša stanje radničke klase; a jer udruženje ne živi kao pojedinac samo u sadašnjosti, nego ima svrhu, da pripremi i budućnost, ono osigurava opće interese svojom vlastitom voljom. Udruženje ima dakle svoju posebnu volju, i ta se volja može manifestirati na djelima zabranjenim po krivičnom zakonu. Ali da ta volja bude zaista volja korporacije, potrebno je, da je izražena na način, po kojem se može donijeti zajednička valjana odluka. Prema naravi pojedine pravne osobe, to može biti na glavnoj skupštini ili u vijeću.

Drugi je preduvjet za korporativnu odgovornost, da juristička osoba može izvršiti krivično djelo po svojim organima. Juristička osoba, kao nematerijalno biće, ne može ispoljiti svoju volju, niti može ispuniti materijalni elemenat krivičnoga djela. To čine njezini organi, kojima je dano ovlaštenje, da rade u ime zajednice. Isto tako, kao što odlučujući organi očituju kriminalnu volju zajednice, tako je izvršni organi ostvaruju. Prema naravi juristička osobe to su upravljači, voditelji, načelnici i drugi.

Treći je konačno preduvjet kaznene odgovornosti juristički osoba, da se one kao takove mogu kazniti, da mogu biti objektom kazne. Načelo osobnosti kazne, kojeg mnogo pravnika smatra nespojivim sa korporativnim deliktom, traži, da juristička osoba može biti kažnjena posebnom kaznom. Kazna može doduše pogoditi one članove društva, koji nisu imali nikakovog učešća kod poduzimanja krivičnoga djela, ali to nije pretjerano, jer se osobnost pojedinih članova u izvjesnoj mjeri apsorbira u kolektivnoj osobnosti društva, a osim toga kazne, koje se nameću juristički osobama, ne mogu da u jačoj mjeri neposredno pogode pravna dobra pojedinoga člana. Što se tiče tih kazna, koje se mogu primijeniti na juristička bića, to valja voditi računa o njihovoj naravi. Kazna lišenja života ili slobode im se dakako ne može nametnuti, ali se prema veličini zločina mogu kazniti novčanim kaznama, suspenzijom rada, nadzorom po tajnoj policiji, ograničenjem djelatnosti, lišenjem povlastice i raspuštanjem, koje odgovara fizičkoj smrti. Kažnjavanje juristički osoba kao takovih ne isključuje i posebnu kaznenu odgovornost auktora krivičnoga djela i članova, koji su se za djelo odlučili. Predvidjanje osobne odgovornosti i strogih kazna za upravljače i voditelje društava ograničit će u znatnoj mjeri njihovu kriminalnu aktivnost.

Pošto je jurisprudencija prihvatila stanovište, da juristička osoba može imati svoju posebnu volju, nezavisnu od volje njezinih članova, i da se ta volja može manifestirati takodjer na području kaznenoga prava, pošto ona može da po organima, koji djeluju u njezino ime, počini krivično djelo, i pošto se na nju mogu da primijene posebne kazne, zaključuje pisac, da je razvoj u ovoj materiji usmjeren prema kaznenopravnoj sposobnosti juri-

Digitized by Google

stične osobe i njezinoj odgovornosti. Na to se stanovište postavio i drugi internacionalni kongres kaznenoga prava, koji se održao u Bukareštu god. 1929. Želiti valja, da bi buduća zakonodavstva normirala kaznenu odgovornost ovih modernih pravnih i društvenih tvorevina, kojima je pravna znanost već u punoj mjeri odredila oblik, opseg i sadržaj.

M. K.

Meichsner V. dr. Eugen: Sudski poslovnik za sudove prvog i drugog stepena, priručnik za praktičnu upotrebu, Beograd, Kon, 1933., str. XII — 392 i 109 obrazaca; uvezano D. 150.

Jedna vrlo potrebna knjiga: u prvome redu za namještenike sudske pisarnice, pak za sudije i last not least i za advokate. Sastavljač knjige, pretsjednik Apelacionog suda u Splitu, koji je sam i sastavio prvi nacrt Poslovnika (Sp.) i radio na susljednim njegovim redakcjiama kao i na konačnoj redakciji, sadržanoj u Uredbi gosp. Ministra pravde od 25. X. 1932. br. 20-VII. (Služ. Nov. od 28. I. 1933.), bio je jedan od najpozvanijih u Državi, da taj rad obavi. Izvršio ga je vrlo dobro i njegov Priručnik može da se ubroji u uspjelije radove, koji su se pojavili u jugoslavenskoj pravnoj knjizi, u povodu velike reorganizacije sudova i sudovanja, provedene najprije izjednačenjem krivično-pravnih disciplina a zatim onim gradjanskog parničnog postupka, sudskih organizacionih zakona i izvršnog postupka, sudskih organizacionih zakona i izvršnog postupka, kojemu će, nadajmo se, neposredna budućnost takodjer pridati obaveznu snagu i time obezbijediti našoj Otadžbini vidno mjesto u redu najnaprednijih država u oblasti organizacije sudova i u onoj formalnih zakona gradjansko-pravne i krivično-pravne prirode, kao i u onoj materijalnog krivičnoga prava.

Zaslužni auktor pravom naglasuje u predgovoru svome Priručniku, da je poslovnik pomoćnik formalnoga prava kod provodjenja u djelo materijalnoga prava, da je on sredstvo, da se postigne ta svrha i da će ga se ispravno ocijeniti, ako ga se bude shvatilo u tom njegovom najglavnijem dejstvu.

Naš novi Poslovnik uglavnom je čedo Poslovnika, što danas važi u Austrijskoj republici, u kojoj opet važi, izmijenjen i dopunjen, svojevremeni Poslovnik, donesen u sklopu novih zakona formalno-pravne prirode, kojim je ranija Austrijska carevina god. 1897. sprovela svoju veliku reorganizaciju sudova i sudovanja u oblasti formalnih zakona gradjansko-pravne prirode.

Doduše, današnji austrijski poslovnik, broji 706 paragrafa, dok naš broji samo 410, dakle za skoro 300 manje, ali od ovih veći dio (216) otpada na propise u pogledu zakona o zemljišnim knjigama i na one u pogledu krivičnog postupnika, koji su kod nas sadržani u posebnim zakonima. Da li je bilo uputno ispustiti neke propise, pokazat će praksa.

Dr. Meichsnerov priručnik sadrži više nego li donosi sadržina običnih kritičnih izdanja pojedinih zakona ili uredbi. Svaki propis Poslovnka objašnjen je kratkim bilješkama podnu zvaničnog teksta, koje ga povezuju sa srodnim propisima samoga poslovnika, sudsko-organizacionih zakona, gradjanskog parničnog postupnika i drugih zakona formalno-pravne prirode, vodeći pri tome računa i o objašnjenjima i uputama, danim hic et inde od Ministarstva pravde i od drugih na to pozvanih nadleštava. Na taj način

Digitized by Google

Priručnik je na nekim mjestima primio oblik tumača (n. pr. kod §§ 8., 14., 31., 42., 50., 57., 71., 88., 132., 230., 234., 237. i dr.), ukoliko Uredbe organizaciono-pravne prirode, kao što je poslovnik, podnose i dozvoljavaju eksegetsku obradbu. Takova vrst obradbe propisa sudskog poslovnika bila je po našem znanju u ovakovoj mjeri pokušana samo u Austrijskoj republici i baš u zvaničnom izdanju poslovnika za sudove prve i druge molbe, priredjenu od samoga Ministarstva pravde god. 1930. (Wien, Manz, XIV—604). Dr. Meichsner presadio je i kod nas tu novinu sa punim uspjehom. Na isti način popunio je i obrasce primjerima sa objašnjenjem i upućivanjem na propise, koji dolaze u obzir. Riječ u jedno, dr. Meichsner je svojim Priručnikom dao korisnu knjigu, koja će vrlo dobro doći svim praktičnim juristima a naročito pak namještenicima sudske pisarnice, knjigu koja doista odgovara svrsi, kojoj je namijenjena, da im bude priručnikom pri praktičnom primjenjavanju raznih i višestrukih propisa poslovnika.

Izdanje je i vanjskim oblikom lijepo i ukusno; slog je jasan i ne umara.

Werk dr. Hugo, odvjetnik u Zagrebu

Dr. Brajković Vladislav: Étude historique sur le droit maritime privé du Litoral Yougoslave, Marseille 1933.

Pod ovim naslovom objelodanio je mladi Bokelj dr. Vladimir Brajković svoju diplomsku tezu, koju je sa uspjehom i pohvalom početkom travnja branio na francuskom sveučilištu u Aix-en-Provence kod Marsilje.

Radnja gosp. Brajkovića je uspjela i dokazuje ljubav prama historijskoj pravnoj nauci i prema rodnom kraju; provedena je uspješno, sa mnogo truda, mara i pomljiva proučavanja domaćih municipalnih štatuta i arhivalnoga materijala.

Nakon uvoda, u kojem je prikazan politički i ekonomki razvitak naših primorskih gradova sa osvrtom na nacionalnu prevlast Hrvata na Jadranu u doba narodne države i na kontinuitet te prevlasti do danas, obradjuje povjest pravnih izvora u doba municipalnih štatuta te od konca 18. stoljeća do danas. U trećem dijelu prikazuje potanko pravne uredbe po historijskim vrelima u odnosu prama svim područjima pomorskoga prava: o brodu i brodskoj momčadi; o stvarnim pravima na brodovima; o pravnim licima broda, njihovim funkcijama, pravima i dužnostima; o obvezama proizvirućim iz ugovora; o pravnim odnosima, koji nastaju iz brodarenja. U dodatku su sadržane odredbe statuta Dubrovnika, Splita, Hvara, Krka, Raba, Skradina, Trogira, Kotora, Korčule, Paga, Mljeta, Brača, Senja i Šibenika, koji se odnose na područje pomorskoga prava, te je objelodanjeno nekoliko zanimljivih isprava iz arkiva naših gradova. Napokon dolazi bibliografija, kojom se je auktor poslužio pri svojoj radnji.

Povjesni pravni razvitak naših municipija proučen je manje, nego što je kulturni njihov razvitak na polju literature i umjetnosti, te je ovo područje još slabo obradjeno. Utješljivo je zato i pohvalno, što je jedan mladi pravnik sa Primorja posvetio svoje sile ovomu još slabo obradjenomu polju rada. Time je on doprinio mnogo i historijskoj nauci komparativnoga prava i upoznavanja naše primorske prošlosti na istočnoj obali Jadrana, gdje su naše samostalne državice i municipiji razvijali svoj kulturni i socijalno-ekonomski život samostalno te cvali i napredovali poput drugih po-

Digitized by Google

morskih središta na mediteraneu. U tome je radnja gosp. Brajkovića i eminentno patriotska. Nu ta radnja nema samo svoju teoretsku vrijednost pravno-povjesne studije, nego i aktuelnu praktičnu važnost. Mi smatramo, da u doba forsirane kodifikacije i unifikacije zakonodavstva u našoj mladoj državi od prijeke je potrebe, da upoznamo i prema današnjim prilikama primijenimo predaje i praksu života naših starih, koji su kroz vijekove izradjivali pravne ustanove i prema općem pravu i prema posebnim prilikama kraja i pučanstva. U tome je riznica iskustva, koje ne smije da se mimoidje, jer su ga stvorile životne prilike i specijalne potrebe. Inače se može slučiti, da se stvaraju zakoni, koji nisu u suglasju ni sa potrebama života ni sa uvriježenim predajama i običajima; — koji mogu da donose više štete nego koristi, više zbrke nego li poretka, te koji ne vode k cilju. Pravo nije pa i ne smije da bude drugo nego li izraz života kulturnoga, socijalnoga i ekonomskoga naroda i zemlje, a taj život je gradjen na predajama. Ovo posebice vrijedi za pomorstvo, ribarstvo i za sve pojave života u vezi sa morem. Upoznavanje razvitka pravnoga života na području pomorstva kao i svih grana socijalnoga i ekonomskoga života od prijeke je potrebe, a studija gosp. dra. Brajkovića pohvalan je i vrijedan doprinos tome upoznavanju.

Dr. Bulić Ivan, odvjetnik u Splitu

Pravosudje

a) Gradjansko

Drugostepeni sudovi u gradjanskim stvarima na području stola sedmorice

Plenarno rješenje stola sedmorice od 29. travnja 1933. br. 135/Prs.

Povodom rasprava iznesenih u dnevnim listovima o nadležnosti drugostepenih sudova u izvršnom i vanparbenom postupku, koje su rasprave u medjusobnom protivurječju i koje baš stoga tog pitanja nisu izvele na čistac, nego ga ostavile neriješenim, što će bezuslovno uroditi nesigurnošću u postupku nižih sudova, uzeo je stol sedmorice dne 29. travnja 1933. u općoj sjednici u razmatranje pitanje, da li na osnovu pravnoga stanja, kakovo važi na njegovom pravnom području, imade razloga, da iz vlastite pobude (§ 41. Zus.) iznese ministru prvde prijedlog za donošenje naročitoga zakona o odnosu gradjanskih sudova s obzirom na stepen sudske vlasti, kojim bi se odredio već sada za vanparnične stvari i za stvari izvršenja isti odnos u pogledu stepena, kako je odredjen §-om 3. i 4. novoga grpp. za parnične stvari.

Stol sedmorice je jednoglasno zaključio, da ne smatra potrebnim, da stavlja takov prijedlog i to iz ovih razloga:

Gradjanski sudovnik iz god. 1853. sadržava u sebi po svojem sastavu najprije opća naredjenja t. j. naredjenja zajednička za parnični, izvršni, stečajni i vanparnični postupak, te zatim posebna naredjenja za te postupke. Konačno ima i opći propis u § 91., u kojem je normiran odnos sudova s obzirom na stepen. Od tih naredjenja nova reforma formalnoga prava

Digitized by Google

u našoj državi malo po malo derogira ona, koja stupanjem na snagu novih postupovnih zakona postaju izlišna. Tako su propisi o stečajnom postupku derogirani novim stečajnim zakonom od god. 1930., a propisi o parničnom postupku novim zakonom o parničknom postupku od god. 1929. Ostadoše dakle od staroga gradj. sudovnika još naredjenja, koja se odnose na izvršni i vanparnični postupak, te opći propisi, koliko se tih postupaka tiču, a ovamo spada i § 91.

Po § 91. gradj. sudovnika nadležan je viši zemaljski sud (sada apelacioni sud), da rješava pravne lijekove kako protiv rješenja sreskih sudova, tako i protiv rješenja okružnih sudova kao prvostepenih sudova u parničnim (razumjevajući tu i ovršne, jer je ovršni postupak prema tadašnjem zakonskom stanju sastavni dio parničnoga) i vanparničnim stvarima.

To je opći propis, koji važi za sve postupke, u koliko nije za koji od njih specijalnim naredjenjem drukčije naredjeno.

Zakon o uredjenju redovnih sudova od 1929. god. nije derogirao §-a 91. gradj. sudovnika kao ni naredjenja specijalnih zakona, koja govore o odnosu sudova s obzirom na stepen sudske vlasti, jer taj zakon u svojim §§ 14., 32. i 40. tog odnosa ne statuira, nego to prepušta naredjenjima posebnih zakona, kojima se uredjuju postupovni propisi. To se vidi iz same dikcije tih propisa i iz sistema, po kojem zakonodavac provodi reformu našega formalnog prava.

Tako novi gradjanski parnični postupnik od 1929. god. ima već sam svoja naredjenja o odnosu sudova s obzirom na stepen sudske vlasti. §§ 3. i 4. toga postupnika naredjuju kao drugostepene sudove prema sreskim sudovima okružne sudove a prema okružnim apelacione sudove. Ta naredjenja važe samo za parnični postupak, jer su ona dio gradj. p a r n i č n o g postupka, i to samo za postupak, koji se vodi po novom grpp-u. Za parnični postupak, koji se i po stupanju na snagu novog grpp-a ima provesti po starom gpp., važe po izričnom naredjenju čl. 41. uvodnog zakona za novi gr. parbeni postupnik i u pogledu nadležnosti sudova u drugom stepenu stari propisi. Još manje važe §§ 3. i 4. novoga grpp. za vanparnični i izvršni postupak, jer novi grpp. uopće nema naredjenja, koja bi važila za te postupke.

Zakonodavac je naime iz austrijske jurisdikcione norme, koja mu je služila za uzor, izbacio, preuzimajući je u naš novi grpp., sve što se tiče izvršenja i vanparničnog postupka i prepustio, da zakoni, koji će uredjivati postupak o izvršenjima i postupak vanparnični, donesu napose i one propise, koji su u austrijskoj jurisdikcionoj normi zajednički svim zakonima o postupku. Pa jer su §§ 3. i 4. austr. jurisdikcione norme zajednički za sve postupnike, dok §§ 3. i 4. našega novog grpp. važe samo za postupak parnični, to će novi zakon o izvršenjima i novi vanparnični postupnik, ako će zakonodavac htjeti, da odnos sudske vlasti po tim zakonima statuira u duhu §§ 3. i 4. novog grpp., morati da prema §§ 14., 32. i 40. z. us. donesu analogne propise. Kraj tog stanja stvari ne može se iz okolnosti, što novi grpp. u §-u 1. rabi termin gradjanske »pravne stvari«, a ne »gradjanske sporne stvari«, izvoditi zaključak, da §§ 3. i 4. važe i za vanparnični postupak i za izvršenja. Takovo tumačenje ne bi bilo u skladu s §-om 6. o. g. z.

Digitized by Google

Bilo bi uostalom i sasvim nedosljedno, kad bi novi gradjanski parnični postupnik odredio za vanparnični i za izvršni postupak, koji se vode po starim zakonima, novi odnos u pogledu stepena, dok u čl. 41. uv. zak. za parnični postupak, koji se vodi po starim zakonima, odredjuje protivno. Zbog toga izraz »gradjanska pravna stvar«, koji upotrebljava novi gradj. parnični postupnik, i izraz »sporna stvar«, imaju se unutar našega novog gradj. parničnog postupnika smatrati da su sinonima.

Ovdje treba još naglasiti, da stupanjem na snagu novoga grpp-a još nije provedena reforma cijeloga gradjanskog formalnog prava u našoj državi. Stupanjem na snagu grpp-a reformiran je samo postupak u parnicama, dok u pogledu izvanparničnoga postupka i izvršenja ostaje za sada cijelo zakonsko stanje kako je bilo i prije 1. travnja. Naredjenja novoga grpp-a nemaju zato te ekspanzivne snage, da bi mogla zamijeniti pojedina pozitivna naredjenja starih zakona o ovrsi i o vanparničnom postupku, kad ona tim naredjenjima nisu izrečno dirnuta.

Prema tome je danas pravno stanje na području ovoga stola sedmorice u pogledu stepena sudske vlasti ovo:

1. za parnice, koje se vode po novom grpp-u važe naredjenja §§ 3. i 4. tog grpp. i to samo za parnični postupak, pa za taj stadij postupka ne važi § 91. gradj. sudovnika;

2. za parnice, koje se vode po starom grpp., te za stvari vanparnične i stvari izvršenja važe naredjenja § 91. gradj. sudovnika, odnosno propisi sadržani u specijalnim zakonima o raznim vrstama postupka, koliko se odnose na gradjanske stvari u ovom broju 2 navedene.

Prema svemu gore navedenomu stol sedmorice ne smatra potrebnim, da se za sada to pravno stanje, koje i onako imade da traje samo do stupanja na snagu novoga vanparničnog postupnika i zakona o izvršenju, posebnim zakonom mijenja u pogledu vanparničnih stvari i stvari izvršenja. Dok je naime zakonodavac naredjenjem čl. 41. uvod. zak. za novi grpp. — kako je gore istaknuto — izrično odredio, da za parnice, koje se vode po starim postupcima, važe naredjenja starih zakona o nadležnosti u II. i III. stepenu, nema razloga, zašto da se od toga načela otstupa u pogledu vanparničnih stvari i stvari izvršenja, koje se takodjer sva obavljaju po starim zakonima. Time se ne bi postigla jednoobraznost nego upravo protivno. Prema sadanjemu zakonskomu stanju provedeno je naime dosljedno načelo, da za sve stvari, koje se rješavaju po starim zakonima, važi stari red sudova po stepenu, a za stvari, koje se rješavaju po novim zakonima, novi.

Zemljišno-knjižne stvari vode se doduše po novim zakonima, no za njih vrijedi stari vanparnični postupnik kao supsidijarno pravo, pa dosljedno i gradj. sudovnik. Tek po stupanju na snagu novoga vanparničnog postupnika bit će i u pogledu zemljišno-knjižnih stvari vjerojatno odnos sudova isti kao i u novim parničnim stvarima, jer je osnova novoga vanparničnog postupnika preuzela naredjenja § 3. i 4. novog grpp. (dokaz, da ovi propisi novoga grpp. nisu općenite prirode).

To važi uostalom ne samo za odnos sudova nego i za sva pitanja, koja se prosudjuju po supsidijarnim zakonima, jer u zem. knj. zak. nisu riješena.

Priopćio *Dr. A. Uragović*

Digitized by Google

Prava predaja (§ 943. o. g. z.) kod nekretnina sastoji se samo u zemljišno-knjižnom upisu. Fizička predaja ne smatra se »pravom predajom«.

Rješidba stola sedmorice od 9. veljače 1933. br. 7700/32.

(Odluka kot. suda kao gruntovne oblasti u Karlovcu od 27. kolovoza 1931. br. 2860/Z.)

U molbenom predmetu moliteljice A proti B-u za provedenje upisa nekretnina grunt. ul. br. 169, 275, 293 i 566 p. o. Svetičko Hrašće temeljem darovnice od 17. kolovoza 1931. spp. povodom utoka ostavine L. I., proti odluci kot. suda kao gruntovne oblasti u Karlovcu, kojom je molbi udovoljeno.

Banski je stol donio ovu odluku:

Uvaživ, da se po § 26. z. z. k. uknjižbe mogu dozvoliti jedino na osnovu isprava, sastavljenih u obliku, koji je propisan za njihovu valjanost;

uvaživ, da je za valjanost ugovora o darivanju bez prave predaje nužna javno-bilježnička isprava (§ 52. toč. 4. zak. od 11. rujna 1930. br. 87330);

uvaživ, da prava predaja knjižnih nekretnina nije izvršena ni fizičkom predajom darovanih nekretnina obdarenomu ni izdanjem tabularne isprave, već tek upisom u zemljišne knjige, odnosno podnešenjem uknjižbene molbe (§ 431. ogz.), prema čemu je za darovnu pogodbu glede nekretnina u svakom slučaju nužna javnobilježnička isprava;

uvaživ, da o darovnoj pogodbi sadržanoj u darovnici od 17. kolovoza 1931. nije sačinjena javnobilježnička isprava, pa se prema navedenom na temelju rečene darovnice ne može dozvoliti uknjižba,

obnašao je povodom rekursa ostavine B-a pobijanu prvostepenu odluku preinačiti i moliteljicu A s njenom molbom odbiti te prvost. sudu naložiti, da glede uspostave gruntovnoga stanja postupa po § 143. z. z. k.

Stol sedmorice povodom utoka moliteljice riješio je:

Utok moliteljice A otpućuje se i potvrdjuje pobijano rješenje banskoga stola, jer je ono osnovano s razloga, što se pravom predajom nekretnine, upisane na darodavca, smatra samo uknjižba u zemljišnim knjigama na daroprimca (§ 431. ogz.).

Priopćio dr. A. Vragović.

Odgovornost za štetu počinjenu po životinji (§ 1320. ogz.)

Rješidba stola sedmorice od 9. prosinca 1932. br. 3118.

(Osuda kotarskog suda u Jastrebarskom od 25. srpnja 1931. br. 7899/gr., osuda bansk. stola od 4. prosinca 1931. br. 38666.).

K. T., rač. savjetnik u m. u J., tuži M. E. iz J. na platež otštete od 15300 Din prouzročene mu time, što su se dva psa tužene M. E., izletivši kroz ulazna vrata na ulicu pred kolima tužene, zaletila tužitelju medju noge, uslijed čega je on pao i zadobio ozljedu u zglobu lijevoga kuka.

Kotarski sud u J. udovoljivši u cijelosti zahtjevu tužbe, a to poglavito s razloga, što da je dokazano, da su ta dva psa uvijek istrčavala kroz vežu kuće tuženičene na ulicu, kad su njezina kola izlazila iz dvorišta, pak jer se kroz vežu izlazi odmah na pločnik, to da je lahko bilo moguće predvidjeti, da mirni prolaznik, koji ide pločnikom, može biti po tim psima srušen i da se pri tom može ozlijediti. Tužiteljica da je prema tome propustila dužnu pažnju obzirom na te njezine pse, te je zato za štetu odgovorna.

Banski stol je preinačio gornju osudu prvoga suda, te tužitelja sa tužbom odbio, a parbeni trošik prebio.

Razlozi: U smislu §-a 1320 ogz. odgovara vlasnik živinčeta ili i drugi, tko je živinče natjerao, nadražio ili čuvati zanemario, pa tko uslijed toga pretrpi štetu. Ali je bitna pretpostava za zahtjev otštetni krivnja vlasnika živinčeta, koja mora biti ili dolozna ili kulpozna.

Digitized by Google

U nazočnom slučaju dokazano je, da su dva psa, koja su istrčala iz dvorišta tužene, zaplela se medju noge tužitelja, koji je pao i zadobio kostolom lijevog kuka. Osuda prvoga suda uzima na temelju izkaza svjedoka i prema indicijama, da su to bili psi tužene, koje je u svom mesarskom obrtu držala, jer su obično ti psi uz kola, koja su išla iz dvorišta tužene na klaonicu, skakali, pa je tužena zanemarila čuvanje tih pasa, jer joj je lahko moguće bilo predvidjeti, da mirni prolaznik, koji ide pločnikom, može biti po psima oboren i ozlijedjen. Ali prema stanju spisa nije bilo uopće dokazano, da su ti psi bili tužene, jer ona nije u to doba tjerala mesarski obrt, što je potpuno dokazano (§ 113 grpp) javnom ispravom t. j. uredovnom svjedočbom općinskoga poglavarstva u J.,da je mesarski obrt u kući tužene tjerao B. F. što i tužitelj priznaje. No kada bi se i uzelo, da je dokazano, da su psi tužene bili, koji su prouzrokovali pad tužiteljev na pločnik i ozljedjenje, nije ničim dokazana bitna pretpostava za odštetnu tužbu krivnja tužene, naime da je ona ma kakovu veterinrsko policajnu odredbu glede čuvanja pasa zanemarila, jer bi se i takovim propustom moglo govoriti o odgovornosti tužene (§ 1311 ogz). Ali je uredovnom svjedočbom opć. poglavarstva u J. dokazano protivno tvrdnji tužitelja, da je bio odredjen u doba (6. XII. 1920.) dogodivše se nesreće tužitelja nalogom kot. oblasti od 20. list. 1920. br. 8338 četrdesetdnevni kontumac pasa, koji je započeo dana 24. list. 1920., a svršio danom 3. pros. 1920. dakle još prije dogodivše se nesreće tužitelju. U doba kontumaca valjalo je, što je i notorno, držati pse na lancu ili voditi ih na uzici sa brnjivom i slično, nu kada je kontumac prestao, nije trebalo nikakovih osobitih mjera glede čuvanja pasa. Tužena bi, dakle, odgovarala jedino onda, da joj je bilo poznato kakovo zlo svojstvo pasa, kao zloćudnost i navaljivanje na ljude, pa da je zanemarila čuvanje (§ 381, 392 kz,)

Pošto ničim nije dokazano, da su psi, koji su prourokovali nesreću tužitelja bili zloćudni ili imali kakovo pogibeljno svojstvo, i da je tužena hotimice ili iz nepomnje zanemarila čuvanje takovih pasa, mora se uzeti, da predleži slučaj, koji tužena nije mogla predvidjeti i za koji tužena ne može odgovarati (§ 1311 ogz.)

Valjalo je stoga uvaženjem priziva tužene osudu prvoga suda preinačiti i suditi, kako je gore navedeno. Parbeni trošak valjalo je medju strankama prebiti, jer tužitelj nije objesno parnicu poveo i jer ima jednu povoljnu osudu za sebe.

S t o l s e d m o r i c e potvrdio je u cijelosti osudu banskog stola.

Razlozi: Što se tiče same stvari, to pobijana drugostepena osuda odbija tužitelja s tužbom medju ostalim iz razloga, što nije dokazano, da su psi, koji su srušili tužitelja bili tuženičini jer je dokazano, da tužena nije u to doba tjerala mesarskog obrta. Ovaj razlog pobijane osude nije osnovan, jer netjeranjem mesarskog obrta ne isključuje, da je tužena imala dva psa, što su i svjedoci posvjedočili. Medjutim je drugostepena osuda opravdana iz drugoga za nju navedenoga razloga.

Tužitelj i sam priznaje, da psi tuženice nisu bili zloćudni; tečajem parnice oborena je njegova tvrdnja, da je kritičnoga dana bio kontumac pasa, i tim pojačana dužnost posjednika pasa da ih čuvaju, ali usprkos toga da svoju tužbu osniva na propisu § 1320. o. g. z., jer da je tužena zanemarila pse čuvati. Budući da tužena poriče tu svoju krivnju t. j. »zanemarenje čuvanja pasa«, te tvrdi, da je tužitelj kao star čovjek pao uslijed poledice, koja je toga dana bila u J., što je posvjedočio i svjedok B. F. i potkrijepio Š. M., valja ispitati, da li je tužena doista zanemarila dužnu pažnju i gradjanskopravno odgovorna za štetu, koju je tužitelj pretrpio, ili se pak potonja imade pripisati nesretnomu slučaju.

U §-u 1320. ogz. predvidjena oštećenja od pasa bivaju redovno od ujeda na tijelu ili od poderanja odjeće. Konkretni slučaj ne spada u ovu vrstu, već su se dobroćudni psi tužene, koji su gotovo dnevno kod izlaza mesarskih kola iz dvorišta skakali oko konja i kola, a da kod toga nikada nikomu nisu ništa učinili, slučajno zapleli medju noge tužitelja, koji je pao te prebio kuk.

Prema navedenomu je jasno, da tužena nije mogla ovoga slučaja prdvidjeti, a niti je imala povoda, da pse čuva, da ne izadju za kolima na ulicu, kada se od toga nikada nikomu nije ništa dogodilo.

Kako dakle tužitelj nije uspio dokazati krivnju tužene, to se mora smatrati, da se je šteta dogodila slučajno, a nenadani slučaj po §-u 1311. ogz. škodi onomu,

Digitized by Google

u čijoj se je osobi dogodio; za ovaj nenadani slučaj govori i okolnost, što je po iskazu svjedoka B. F. i Š. M. toga dana bila poledica, te je ova nesumljivo tomu doprinijela, da je tuženi kod zapletaja psa pao.

Budući da je pobijana drugostepena osuda iz ovih razloga opravdana, valjalo je i priziv tužitelja otputiti i osudu banskog stola potvrditi.

Kako je preboj parničnih troškova opravdan iz razloga od banskog stola navedenih, to je i priziv tužene zbog preboja parničnih troškova otpućen, te pobijana osuda u cijelosti potvrdjena.

Priopćio dr. Rendulić J., odvjetnik u Jastrebarskom.

b) Šerijatsko

I.

Samo za to, što vrhovni šerijatski suci kao virilni članovi vakufsko-mearifskog vijeća sudjeluju kod rješavanja vakufskih tekućih poslova i što u vijeću glasaju, nisu isključeni, niti se mogu otkloniti u vakufskim parnicama kod rješavanja priziva i žalbi u drugoj molbi.

Riješenje pretsjedništva vrhovnog suda u Sarajevu od 20. listopada 1932. br. 10821.

H. i S. Dž. iz S podnijeli su tužbu na sres. šerijatski sud u S. protiv islamske vjerske zajednice i mutevelije vakufa G. H. b. u S. za ustanovljenje njihova pravnog odnošaja prema izvjesnim džihetima (službenim zvanjima) spomenutoga vakufa i za priznanje prava na vršenje dotičnih službi, jer da su sa izvjesnim zaključkom vakuf. mearif. vijeća povrijedjeni u svojem izvjesnom pravu na te džihete, pa su tražili dosudjenje tih službi.

Na tu tužbu, a nakon provedene rasprave je sres. šerij. sud u S. osudom od 10. srpnja 1932. P 39 presudio, da im pripada odnosno pravo vršenja utuženih vakufskih službi i da su tuženi dužni uvesti ih u te službe.

Pošto se tužitelji nisu zadovoljili sa izvjesnim dijelom gornje presude, ulažući priziv protiv iste na vrh. šerij. sud u S. istodobno su podnijeli molbu, kojom su molili, da se pri rješavanju njihova priziva isključe i izuzmu (otklone) vrh. šerij suci u S. s razloga, što su oni kod ove stvari kao članovi vakufsko-mearif. vijeća u S. kod stvaranja izvjesnoga zaključka glede tih službi svojim sudjelovanjem u istoj stvari izgubili pravo, da tu stvar rješavaju u prizivu.

Ovu molbu je pretsjedništvo vrh. suda u S. rješenjem od 20. X. 1932. broj 10821/32., a na osnovu § 24. Z. o. š. s. odbilo, s razloga, »što su vrhovni šerij. suci baš kao takovi ustavom isl. vjer. zajed., dakle zakonom postavljeni za članove vakuf mearifskog vijeća, premda isto tako po zakonu imadu u drugoj molbi konačno odlučivati u parnicama, koje pred šerij. sudovima vode vakufi. Zakonom su im dakle podijeljene obje funkcije. Stoga se ne može primiti, da im izvršivanje jedne funkcije priječi, da vrše drugu funkciju, niti se može u smislu § 23. rast. Z. o š. s. smatrati ta funkcija dovoljnim razlogom, da se sumnja u nepristranost tih funkcionera.

Razlozi iz § 22. t. 5. i 6. Z. o š. s., na koje se molioci pozivaju, uopće ne postoje. Članovi vakuf. mearif. vijeća nisu ni punomoćnici ni poslovodje ni staraoci vakufa. Nadalje nema dokaza, da je najstariji vrh. šerij. sudac dao o spornoj stvari svoje pravno mišljenje, pa to molitelji i ne tvrde.

Rješenje tekućih poslova i glasovanje u vijeću ne može se isporediti sa davanjem pravnog mišljenja.

Ovo rješenje tiče se samo najstarijega vrh. šerij. suca, a glede otklona ostalih članova vrh. šerij. suda u S. ima po § 24. Z. o š. s. donijeti rješenje najstariji vrhovni šerij. sudac.

Na to je i najstariji vrh. šerij. sudac rješenjem od 18. studenoga 1932. br 453, u pogledu otklona ostalih članova vrh. šerij. suda dotičnu molbu odbio sa istih razloga navedenih u gornjem rješenju pretsjedništva vrhovnoga suda, pa se je prešlo na rješenje odnosnih priziva, uloženih po tužiteljima i tuženima protiv spomenute presude sres. šerij. suda u S., te je po vrh. šerij. sudu u ovoj stvari odnešeno niže navedeno rješenje.

Digitized by Google

II.

Kada se traži i »meštrum leh« vakufska služba potraživač je dužan, najprije molbom obratiti se na nadležne vakufske vlasti (upravni odbor vakufsko-mearifskoga vijeća i na vijeće) za podjelu izvjesne vakufske službe i tek po tom a u slučaju nepovoljna uspjeha na toj strani, stoji mu pravo ustati tužbom na šerijatski sud protiv povrijedjenoga svoga prava, a ne prije.

Rješenje vrh. šerij. suda u Sarajevu od 29. studenoga 1932. br. 453.

Vakufsko-mearifsko vijeće u S. prigodom odobrenja proračuna (za g. 1932.33.) vakufa G. H. b. u S. je zaključilo, da se izvjesne »mešrutun leh« službe pri ovom vakufu djelomično predaju sres. vakuf. mearif. povjerenstvu u S., a djelomično da se sjedine i natječajem predaju jednoj osobi kao ekonomu istoga vakufa.

Po vakfiji (zakladnici) rečenoga vakufa ovi džiheti (službe) pri tom vakufu pripadaju potomcima vakifove uteke (oprošćenih njegovih robova), a kako su tužitelji H. i S. Dž. potomci te uteke, a gornjim zaključkom, koji im je na njihovo traženje dostavljen, nisu se zadovoljili, ustali su tužbom na šerijatski sud u S. protiv isl. vjer. zajed. i protiv mutevelije istoga vakufa a u gornjem pod I. navedenim zahtjevom.

Na raspravi su tuženi prigovorili pasivnoj legitimaciji glede sebe i preuranjenosti tužbe s razloga, što se tužitelji u ovoj svojoj stvari u smislu § 44. t. 6. ustava islam. vjer. zajednice nisu prije tužbe obratili nadležnoj vakufskoj vlasti, pa su predložili odbijanje tužbe, ali prvostepeni šerij. sud te prigovore nije uvažio, nego je po provedenoj usmenoj raspravi presudio onako, kako je gore pod I. navedeno i tužbi udovoljio.

Prvostepeni šer. sud je tu svoju osudu uglavnom osnovao na tom, što tuženi nisu porekli, da tužitelji nisu potomci vakifove uteke i da oni kao takovi nemaju prava na odnosne džihete; što je usvojio, da je islam. vjer. zajednica u ovoj stvari pasivno legitimirana, jer da su njeni organi donijeli pomenuti zaključak, s kojim su povrijedili odnosna prava tužitelja na dotične službe; što metevelija pomenutoga vakufa u smislu odredaba vakfije i propisa mesele 378 Akhami evkafa nije udovoljio molbama tužitelja za podjelu tih džiheta; što je utvrdio, da tužba nije preuranjena, jer da se odnosnim molbama tužitelja po muteveliji istoga vakufa nije udovoljilo i konačno, što su time kao i dotičnim zaključkom njima protuzakonito dotični džiheti faktično oduzeti, te tom radnjom prekršeni kako odnosne odredbe vakifa tako i spomenuti šerij. propisi, a obzirom na §§ 5. i 80. ustava i propisi zakona.

Po razmatranju sa prizivima podnešenih spisa prvostepenoga šerij. suda i po ocjeni provedenoga prvostepenoga postupka u ovoj stvari, vrhovni šerij. sud je našao, »da je napadnuta osuda obzirom na tužitelje prerano donešena, pa ju je s toga ukinuo i naredio, da se tužitelji sa svojim odnosnim zahtjevom u smislu § 44. t. 6. ustava isl. vjer. zajednice upućuju na nadležne vakufske vlasti, s razloga što specijalno glede njih nije prethodilo zakonom u § 44. t. 6. u vezi § 40. t. 18. ustava isl. vjer. zajednice propisano rješenje (u ovom slučaju na njih izrično glaseća odbijenica) nadležnih vakufskih vlasti. A da je po gornjim zakonskim propisima u ovom i ovakom slučaju dužnost svakoga potraživača vakufskih službi obratiti se molbom najprije na nadležne vakufske vlasti, nedvojbeno je i nepobitno, jer po pomenutim propisima p r a v o postavljanja ovakih vakufskih službenika u pogledu nadležnosti, koja je bez povrede šerijatskih propisa (vidi § 1801. Medžele u razjašnjenju), isključivo je povjereno odredjenim vakufskim vlastima i prema tomu sa šerij. sudova i mutevelija na njih prenešeno, te stoga podjela vakufskih džiheta na prvom mjestu spada u djelokrug upravnoga odbora vakufsko-mearifskoga vijeća, a po njemu prema potrebi propisana je žalba na vijeće i tek iza te procedure, u svojem pravu povrijedjena strana, ima put pravde na šerij. sud u smislu propisa § 2. t. 7. Z. o u. š. s., a ne prije.

Mišljenje prvostepenoga šerij. suda, da je odnosnim zaključkom i istaknutim radnjama vakuf. vlasti, provedenim prije gornje procedure, u ovoj stvari povrije-

Digitized by Google

djeno dotično pravo tužitelja i da njihova pomenuta tužba nije preuranjena, neosnovano je, jer samim rečenim zaključkom, u kojem ne stoji, da se tužitelji, koji se formalno nisu ni obraćali za podjelu dotičnih vakufskih službi nadležnim vakufskim vlastima (upravnom odboru), odbijaju od podjele dotičnih džiheta, nije još bilo zanijekano njihovo pravo na te džihete i prema tomu glede njih nije još bio nastupio put pravde.

To je uglavnom i dalo povoda, da se napadnuta osuda prvenstveno kao prerano donešena ukine i odredi, kako je gore rečeno.

Priopćio: H. A. B.

c) Upravno

Pitanje župničke redovine u Dalmaciji.

Presuda upravnog suda u Dubrovniku od 16. studenoga 1932.

(Odluka banske uprave u Splitu od 11. srpnja 1931. br. 40.823)

Banska uprava u Splitu odbacila je kao neosnovanu žalbu B. J. i drugova iz O. protiv odluke sreskog načelstva u S., kojom je istima nametnula dužnost, da plate don F. M, župniku u P. zaostalu redovinu za 1929. godinu, našavši, da je sresko načelstvo u svemu postupalo po propisima vladine okružnice od 27. siječnja 1848. br. 2759., kojom se uredjuje postupak pri utjerivanju župničke redovine.

Protiv odluke banske uprave podnijeli su B. J. i drugovi tužbu ovomu sudu, tražeći poništenje iste odluke kao neosnovane na zakonu.

Po održanoj javnoj raspravi sud je našao: Ne postoji zakonski propis, po kojem bi župljani bili dužni davati redovinu svojemu župniku odnosno ovaj imao po zakonu pravo na utjerivanje iste.

Redovina kao takova ima oslonca jedino u starom običaju, po kojem bi župljani svojevoljno preuzimali na sebe obavezu, da za izdržavanje svoga župnika — u koliko mu kongruom odredjeno ne bi dostajalo za život — doprinose izvjesna davanja u naravi ili novcu od porodice ili glave, a što bi se primjerno utvrdjivalo svojevoljnim ugovorom izmedju stranaka, a docnije obnavljalo prilikom primopredaje ureda od strane novoga župnika.

Prema tome zakonske dužnosti za davanje redovine nema. Pozivanje na propis § 23. zakona od 5. V. 1874. (d. z l. br. 50.), po kojem se pri utjerivanju daća ili drugih dijela za svrhe crkvene, koji su članovima crkve nametnuti, privolom vlade dozvoljuje politička ovrha, nema ovdje mjesta, jer tim propisom nije utvrdjeno pravo župnika na redovinu ni obaveza župljana na davanje iste, već se jedino odredjuje, da je dozvoljena politička ovrha za davanje za vjerske svrhe katoličke crkve, kada se ta davanja traže isključivo radi pripadnosti vjerskoj zajednici § 55. istoga zakona, i u koliko su ista nametnuta vjernicima sa pristankom vlade, svakako za izvršenje protuusluge od strane crkve, a što ovdje nije slučaj niti se uopće o tome radi. Spor naime u konkretnom slučaju jest i može biti jedino u tome, da li su župljani uopće po zakonu dužni davati svojemu župniku redovinu. Takvog pak zakonskoga propisa, kao što je rečeno, nema.

Sa izloženoga, a na osnovu čl. 34. zakona o državnom savjetu i upravnim sudovima, valjalo je presuditi kao u dispozitivu.

Priopćio dr. Niko Koprivica, odvjetnik u Dubrovniku.

Literatura

DR. FERDO ČULINOVIĆ: ZEMLJIŠNOKNJIŽNO PRAVO. Beograd 1931. — Posljednjih godina napisao je dr. Čulinović oko 20 što većih što manjih pravnih djela, ali najomiljeniji predmet njegova plodnoga književnoga rada jest zemljišnoknjižno pravo. Već godine 1931. napisao je i izdao u Beogradu Komentar zemljišnoknjižnih zakona, a sada, nakon dvije godine, dao nam je

Digitized by Google

eto sistem zemljišnoknjižnoga prava. Uz poznatu knjigu dra. M. Košutića ovo je dosad najpotpunije djelo na našem jeziku o toj pravnoj disciplini. Knjiga ima 206 stranica, pisana je latinicom, naručuje se u Beogradu u štampariji Planeta, Dobračina ul. 55.

• SUDSKI POSLOVNIK. — U poznatoj »Novoj Pravnoj Biblioteci«, koju uredjuju dr. I. Matijević, dr. F. Čulinović i St. Jovanović u Beogradu, izašao je kao I. sveska Zbirke zakona i drugih naredjenja Sudski poslovnik. Urednik. dr. I. Matijević ističe sam u predgovoru, da mu nije bila namjera dati tumač poslovniku, nego samo da pojedine odredbe dovede u medjusobnu vezu i da uz pojedine paragrafe otštampa one mnogbrojne propise, na koje se sud. poslovnik poziva, Kraj svega toga knjiga je dosegla opseg od 880 stranica, iz česa se vidi savjesnost i pomnja, s kojom je ona izradjena. Knjiga je povodom stupanja na snagu novoga grpp-a neophodo potrebna svim sudovima, a i odvjetnicima.

Dr. FRAN BRNČIĆ, zagrebački odvjetnik: ZBIRKA OBRAZACA za sudske podneske po novom parničnom postupku. — Za praktičare, a naročito za odvjetnike bit će od velike koristi ova zbirka, koja na 112 stranica pored obrazaca donaša i izvadak iz taksenoga zakona. Cijena je knjizi D 50, uvezano D 60. Naručuje se kod tt. Jugosl. nakladno d. d. Obnova u Zagrebu, Masarykova 28.

DR. MILAN IVŠIĆ: TEMELJI SELJAČKOGA ZAKONIKA. — Prilog k izgradjivanju imovinskoga prava za naše seljaštvo. — Otisak iz »Mjesečnika« izašao kao posebna brošura.

L. M. KOSTIĆ: ADMINISTRATIVNO PRAVO Kraljevine Jugoslavije. Prva knjiga: Ustrojstvo uprave. U ovome djelu od 412 stranica obradio je profesor subotičkoga pravnoga fakulteta L. M. Kostić svoja predavanja o administrativnome pravu. Knjiga dopunjuje dosadašnju našu stručnu literaturu.

DR. AVGUŠTIN REISMAN, mariborski odvjetnik: DELOVNO PRAVO. — U ovoj ukusno opremljenoj knjižici obradio je pisac vrlo koncizno i pregledno propise iz jugosl. socijalnoga zakonodavstva o službenom odnosu. Pri tome se napose osvrnuo na zakon o radnjama.

ZBORNIK ZNANSTVENIH RASPRAVA. — Kako svake godine tako je i ove godine profesorski zbor pravnoga fakulteta na sveučilištu u Ljubljani izdao Zbornik znanstvenih rasprava, ovaj put posvećen uspomeni dra. Danila Majarona. Dopriniješe u njemu svoje priloge profesori Dolenc, Furlan, Jurković, Lapajne, Maklecov, Spektorskij, Polec i Korošec.

DR. DJURA POPOVIĆ: KLASICI MEDJUNARODNO-PRAVNE DOKTRINE. — Pisac je u ovoj knjizi od 122 str. iznio svoja predavanja održana na sveučilištu u Subotici. Kao centralno lice uzeo je Grotiusa i onda opisao istaknutije ličnosti iz medjunarodnoga prava prije i poslije Grotiusa. Osim toga dao je kratak pregled medjunarodnopravnih odnosa do Westfalskog mira (1648.), zatim od ovoga pa do Bečkoga Kongresa (1815.) i napokon od potonjeg pa do osnutka Lige naroda (1919.).

STATUT ZA CESTOVNO REDARSTVO u gradu Zagrebu. Izdali dr. Josip Vragović i Artur Walka.

ZAKON O OPĆINAMA. — Obrazložio ga dr. Ignjat M. Tolić, odvjetnik i nar. poslanik.

RASTAVA BRAKA. — U ovoj knjižici izašlo je predavanje, što ga je o naslovnoj temi održao osječki odvjetnik dr. Marko Leitner u Narodnoj akademiji u Osijeku. Ova pretežno pravna i socijalna rasprava odlikuje se literarnim načinom obradbe.

INDEKS. — Socialnostatistička revija na srp. hrv., francuskom, engleskom i njemačkom jeziku. Uredjuje Artur Benko. Kako svaki broj te revije, koja izlazi četvrtgodišnje, tako i zadnji iz prosinca 1932. sadržaje vrlo točne statističke podatke uz vrlo interesantno obrazloženje. Rijetko je koje djelo kod nas obradjivano s toliko sistema, pomnje i znanja. Ono je jedino svoje vrsti kod nas, a može stajati dostojno uz bok sličnim djelima kod drugih naroda.

LA CRITIQUE DU TEMOIGNAGE. Par François Gorphe, procureur de la Republique a Poitiers. Danas, kada je i u gradjanski postupak uvedeno načelo slobodne ocjene dokaza po sudu, bit će vrlo korisno, ako se upozna ovo odlično francesko djelo o svjedocima.

Digitized by Google

Svaštice

MOŽE LI JURISTIČKA OSOBA BITI OBJEKTOM DJELA POVREDE ČASTI PO KRIVIČNOM ZAKONU? — Na podnešenu privatnu tužbu t. t. D. dd. za i. d. u Z. radi prestupa §-a 301. k. z. odbio je kotar. sud u V. dva puta presudom privatnu tužbu tužiteljice, uz obrazloženje, da privatna tužiteljica kao juris. lice ne može biti podesan objekt krivič. djela protiv časti, jer da je čast idealno dobro lične prirode i da čast mogu da imaju samo fizič. lica, a nipošto kolektivna tijela.

Povodom podnešenih priziva privatne tužiteljice protiv presuda prizivni sud u O. poništio je svaki put presudu nižega suda, jer da je njom povrijedjen materijalni zakon i da je prvostepeni sudac pogrješno uzeo, da privatna tužitljica kao jurist. osoba nije sposobna za gonjenje zbog prestupa protiv časti, pak je svojim rješenjem vratio spis prvostepenomu sudu radi daljega postupka uz obrazloženje, da jurist. osoba može biti objektom djela protiv časti i da se je prvostepeni sudac dužan držati pravnoga svaćanja prizivnoga suda, te da u ovom slučaju radi gornjega razloga privatnu tužbu ne odbija.

Držim, da je pogrješno svaćanje prizivnoga suda o pravnoj činjenici, da jurist. osoba može biti objektom djela uvrede časti po kriv. zakonu. — Čast je pravno dobro, koje pripada čovjeku kao članu društvene zajednice. Ona je atribut svakoga fizič. lica, kao sastav njegove duševnosti, odnosno njegovoga duševnog i misaonog života. Ne može se čast nalaziti u mrtvoj tvari, niti u nekom apstraktnom licu. Naprotiv je čast kao apstraktni pojam nerazrješiva od čovjeka kao fizič. lica; s njime je čast tako usko povezana, da se ne može pretpostaviti čovjek bez časti, a niti čast bez čovjeka kao fizič. bića.

Jurist. osoba, kao apstraktno lice nema duševnosti, nema duševnoga života, pak ne može imati niti časti, morala, a niti drugih kreposti, kao apstraktnih duševnih dobara, jer su te kreposti, duševna dobra, koja mogu pripadati samo ljudima kao živom organizmu, koji duševno radi i misli.

Prema tome čast je usko vezana sa duševnim životom čovjeka, odnosno jedino s njime i gdje nema duševnoga života, ne može biti ni časti.

Jurist. osoba je apstraktno pravno lice, koje pretstavlja pred trećima jedan skup fizič. lica, te jurist. osoba, kao apstraktni pojam ne može da ima časti, pak radi toga jurist. osoba ne može biti ni objektom djela uvrede časti, jer se ono, što ne postoji, ne može ni povrijediti. Idejno apstraktni pojam časti ne može se povezati uz jedno apstraktno tijelo, koje postoji samo u fikciji.

Radi toga ne može biti povrede zakona, ako je objektom povrede jedno apstraktno tijelo, ako to inače zakon izričito ne dopušta, pak budući da nema povrede zakona, ne može jurist. osoba ni tražiti zaštitu, jer kriv. zakon u gl. XXVI. ima pri vidu fizič. lica, kao nosioce časti, jer juris. osoba po krivičnom zakonu ne može biti niti subjektom, a niti objektom djela uvrede časti.

Da je zakonodavac htio dati zaštitu u ustanovi §-a 297. i sl. k. z. i jurist. osobama, on bi to bio i učinio i bio bi naveo i jurist. osobe kao objekte djela uvrede časti.

Ko d r u g o g a uvrijedi, kaznit će se (§ 297. k. z.).

Ako je k o svojim nepristojnim držanjem ili krivičnom radnjom neposredno dao povoda d r u g o m u, da ga uvrijedi, uvredilac može se osloboditi od svake kazne. Ako je uvredjenik uvredu povratio može sud obje strane ili jednu od njih kazniti ili osloboditi (§ 298. k. z.).

Iz same stilizacije zakona i njegova logičnoga tumačenja nedvojbeno slijedi, da je zakonodavac u riječima »ko« i »drugog« imao pri vidu samo fizič. lica, jer se jurist. osoba ne može nepristojno ponašati, niti počiniti krivičnu radnju, a niti može povratiti uvredu, a niti se pronošenjem ličnih ili domaćih prilika može narušiti njezin m r i spokojstvo (§ 299. k. z.). Ne može se nadalje jurist. osobi predbaciti kakovo krivično djelo (§ 300. k. z.), jer ga jurist. osoba kao jedan apstraktni fiktivni pojam ne može ni počiniti.

Jurist. osoba ne može biti niti objektom klevete, kao užega pojma djela povrede časti, jer je ustanova §-a 301. k. z. po stilizaciji i sastavu u sklopu intencije zakonodavčeve sa zakonskim ustanovama, koje se pred njom nalaze, te koje sve

Digitized by Google

skupa sačinjavaju jednu jedinstvenu cjelinu, imajući pri vidu iste subjekte i objekte. Za jurist. osobu kao apstraktni pojam, koji postoji samo u fikciji, ne može se iznositi štogod neistinita, jer neistina, odnosno istina pretstavljaju jednu činjenicu, t. j. nešto, šo se je zaisa dogodilo, a u jednom apsraktnom pojmu nema zbivanja realnih dogodjaja.

Zakonodavac je u kriv. zakonu htio ipak dati zaštitu stanovitim pravnim tijelima i ta je tijela taksativno naveo u ustanovi §-a 302. k. z. i samo ta pravna tijela u toj zakonskoj ustanovi navedena mogu biti objektom djela povrede časti po kriv. zakonu, a nikakva druga, jer je to zakonodavac izričito htio.

Budući da kriv. zakon ima pri vidu kažnjivo djelo, počinjeno u pravilu prema onim osobama i stvarima, kojima on daje zaštitu, kao konkretnim pojavama, koje se mogu zapaziti, onda ako hoće da dade zaštitu u iznimci i apstraktnim licima, kao fiktivnim pravnim pojavama, onda to zakonodavac mora naročito istaknuti, kao što je to učinio i kod ustanove §-a 302. k. z., te time dao zaštitu samo stanovitim i tamo navedenim pravnim tijelima, kao podesnim objektima djela povrede časti.

Zakon o štampi ide mnogo dalje. On izričito štiti pravna lica proti nanešenim uvredama i klevetama, ali i to počinjenima samo putem štampe. Zakonom o štampi, obzirom na važnost štampe u današnje doba i ravitak prometa, koji se vrši putem raznovrsnih udruženja kao jurist. osoba, zakonodavac je htio da zaštiti pravna lica od uvreda i klevcta, koje mogu da naude njihovoj časti, dobromu imenu, društvenomu ugledu i privrednomu kreditu. Da je zakonodavac htio u pravilu dati tu zaštitu i u kriv. zakonu, on bi to bio izričito i istaknuo, kao šo je to istaknuo i u zakonu o štampi.

Moglo bi se reći, da je prema gornjemu stanovištu u kriv. zakonu ostala jedna praznina, jer će prema tome mnoge uvrede nanešene pravnim licima, a kojih danas u moderno doba ima mnogo i neprestano se stvaraju, ostati nekažnjene i da takovo natražno stanovište zkonodavca ne može odgovarati naprednim tekovinam. današnjeg modernoga zkonodavstva i nauke.

Budući da jurist. osoba po kriv. zakonu ne može biti objektom djela povrede časti, onda ona kao takova ne može u zaštitu svoje navodne časti ni nastupati pred sudom kao tužiteljica. Jurist. osobu pretstavlja skup fizič. lica, uzadruženih u stanovitom cilju djelanja. Fizič. lica pretstavljaju jurist. osobu prema vani, prema trećim osobama. Ta su fizič. lica ona duševna strana jurist. osobe, pak svi napadaji na čast i kredit jurist. osobe, u koliko ti napadaji ne pretstavljaju kakovo krivično djelo protiv imovine, mogu se zaštititi na taj način, da će mjesto jurist. osobe pred sudom nastupati kao tužitelji ona fizič. lica, koja pretstavljaju jurist. osobu kao pojedini članovi ravnateljstva, dioničari, zadrugari i t. d., ako to hoće i žele. Svaki pojedini član ravnateljstva, svaki dioničar, svaki zadrugar je legitimiran, da podiže tužbu protiv napadača na čast i kredit jurist. osobe, kao kolektivnoga tijela, čiji je on član, jer napadaj na čast i kredit pravnoga lica odbija se na čast fizič. lica, koja jedno pravno lice sačinjavaju, pošto ta fizič. lica u sebi samima, u svojoj duševnoj strani života utjelovljuju odnosna pravna lica, te svaki napadaj na čast i kredit pravnih lica, uključuje u sebi posrednim putem napadaj na čast i kredit lica, koja sačinjavaju jedno pravno tijelo, pak su kao takovi povrijedjeni takodjer legitimirani u svoje ime, da traže zaštitu protiv napadača kod suda.

Prema tome o nekoj praznini u krivič. zakonu, odnosno o nekažnjivosti za kriv. djela protiv časti pravnih lica, ne može biti govora, jer će fizič. lica, koja sačinjavaju, odnosno pretstavljaju jurist. osobu biti ovlaštena, da nastupaju kao tužitelji.

Na stanovištu, da pravna lica ne mogu biti po kriv. zakonu podesan objekt djela povrede časti, stoje i naši tumačitelji kriv. zakona dr. Čubinski, dr. Muha, dok dr. Dolenc koleba, a dr. Šilović i dr. Frank o tome šute.

Priopćio dr. Kulišić Šime, odvjetnik u Vrbovskom.

JEZIK U SUDSKIM RJEŠENJIMA. — Svaki narod nastoji, da mu jezik u svim njegovim duševnim proizvodima odgovara ne samo narodnomu govoru i duhu, nego da bude i čist, a samo tada je i lijep.

Književni je jezik kod Hrvata ijekavski.

No kada se pročita dobar dio rješenja, izdanih u najnovije vrijeme po sudovima na području banskoga stola u Zagrebu, ne može se razabrati niti znati, kojim

Digitized by Google

književnim jezikom govore i pišu Hrvati, da li ijekavski ili ekavski, jer u jednom te istom rješenju ima riječi pisanih i ijekavštinom i ekavštinom.

Čini se, da se u tom griješi ponajviše radi toga, što se zakoni odnosno razne uredbe proglasuju u »Službenim Novinama« u Beogradu samo u ekavštini.

I sada, kada se citira sam zakon ili se upotrebljava kakova riječ, koja je u zakonu, onda se zakon ili riječi iz zakona citiraju ili upotrebljavaju u ekavštini, dok se ostale riječi pišu u ijekavštini.

Tako n. pr. »poziva se vjerovnik, da dade obezbedjenje«; — »poverioc mora svoju tražbinu zasvjedočiti«; — »tuženi prigovara, da menica nije dospjela«; — »uverenje, kojim se zasvjedočava«; — »potvrdjuje se istovjetnost potpisa — N. N. javni beležnik«; — »provedenje ostavinske rasprave povjerava se javnom beležniku«; — »s razloga, što je čin, radi koga se okrivljeni optužuje, krivično delo, rješio je«; — »donio je slijedeće rešenje; — »upućuje se na pretsjednika veća«; — »rješio priziv o merama bezbednosti«; — »rješio u danas održanoj sednici sašlušavši zamenika starešine državnog nadodvjetništva«; — »u sjednici veća sastavljenog od N. N. kao pretsedavajućeg«; — »odmerena je kazna primjerena«; — »na temelju lekarskog uvjerenja«.

Ili se donese čitavo rješenje napisano u ijekavštini, a potpis glasi »starešina«, »pretsednik«, »javni beležnik i t. d., jer bi se takovih primjera moglo navesti bezbroj. — Jedan je ured dao dapače sačiniti štampilju sa slijedećom potvrdom »Vidio i overava«.

Kako se iz gore navedenoga vidi, tu se u jednom te istom rješenju pišu riječi u ijekavštini i ekavštini.

Tako se u narodu ne govori bez obzira, kakovim se narječjem u kojem kraju govorilo, a niti je to književni jezik, već mješavina jednoga i drugoga književnog izgovora, a to je protivno ne samo narodnomu govoru i svim propisima slovnice, nego i ustavu te pravopisnomu uputstvu, koje je izdano naredbom ministarstva prosvjete, opće odjeljenje od 21. kolovoza 1929. P. Br. 15.142 za sve osnovne, srednje i stručne škole.

Onaj, koji piše ijekavštinom, mora napisati čitavo rješenje u ijekavštini, a onaj, koji piše ekavštinom, donijet će čitavo rješenje u ekavštini.

Nije tome nikakova zapreka, što se zakoni i uredbe proglasuju u »Službenim Novinama« u ekavštini. Prema članu 3. ustava državni je jezik Kraljevine srpsko-hrvatski-slovenački. Član 66. ustava govori samo o obnarodovanju zakona u »Službenim Novinama«. Dakle isto tako, kako se zakoni proglasuju u ekavštini, mogli bi se prema ustavu proglašivati i u ijekavštini, kojom pišu Hrvati ili slovenskim jezikom, te se doista nekoji ukazi, koji se odnose na dravsku banovinu, donašaju i u »Službenim Novinama« u Beogradu u slovenskom jeziku.

Kada bi se dakle koji zakon proglasi ou Službenim Novinama u ijekavštini, ne bi zato oni, koji govore i pišu ekavštinom, bili dužni, a niti smjeli pisati u istom rješenju nekoje riječi ijekavštinom, a niti Hrvati i Srbi, kada bi se nekoji zakoni proglasili slovenskim jezikom, upotrebljavati u svojim rješenjima polovicu riječi slovenskoga jezika.

Slovenci n. pr. sve zakone i uredbe, proglašene u »Službenim Novinama« u Beogradu, donašaju u službenom listu dravske banovine u Ljubljani u slovenskom jeziku i sva svoja rješenja i onda, kada citiraju zakon i uredbe, donašaju samo u slovenskom jeziku.

Upotrebljavanje nekojih riječi u ekavštini, a drugih u ijekavštini u istom rješenju protivno je i gore citiranomu pravopisnomu uputstvu, koje odredjuje u drugom odjeljku pod naslovom VI. književni izgovor, da se u književnom jeziku dopuštaju dva izgovora, istočni (t. j. ekavski) i južni (t. j. ijekavski), pa su otstupanja od toga dozvoljena samo u izvjesnim tamo navedenim slučajevima, dakle se tim potvrdjuje neizrečeno, ali samo po sebi razumljivo pravilo, da onaj, koji piše ijekavštinom, ima pisati sve riječi ijekavski i obratno, te samo izvjesne riječi drugčije, nego to pravilo odredjuje.

Digitized by Google

Nisu pak te riječi kao n. pr. »veće, verovnik, poverioc, mere bezbednosti, starešina, pretsednik, beležnik« i t. d. napisane samo u ekavštini neki terminus technicus, a da bi to značenje izgubile, kada bi se napisale u ijekavštini »vijeće, vjerovnik, povjerilac, mjere bezbjednosti, starješina, pretsjednik, bilježnik« itd.

Neki pišu i »Kotarski sud u Oseku«, »Sudbeni stol u Oseku«, mjesto u »Osijeku« zaboravljajući pri tom na pravilo slovnice, da se mjesna i lična imena pišu onako, kako se izgovaraju u kraju, u kojem su ponikla, n. pr. Beograd (a ne Biograd ili Bijeli Grad), Split (a ne Spljet ili Splet), tako i Osijek (a ne Osek ili Osik). Tako odredjuje i navedeno pravopisno uputstvu u drugom odjeljku VI. književni izgovori.

Mnogi pišu »sudija«, »lekar« (ljekar), »poverioc« (povjerilac) i t. d. držeći, da ne smiju upotrijebiti riječ »sudac«, »liječnik«, »vjerovnik«. No i to je pogrješno. Koja je od tih riječi ispravnija i koja odgovara bolje narodnomu govoru i duhu te slovnici, nije ovdje mjesto, da se raspravlja, ali kako kod nas nisu ustanovljene terminologije na nijednom području znanosti, to se još ne zna, koja će se konačno riječ uzeti kao terminus technicus, te ne će li moguće i obje, pa zato nema nikakove zapreke, da svatko od navedenih riječi uzima i piše onu, koju drži prema narodnomu govoru ispravnijom, odnosno kojom se i do sada služio.

Niti u ostalim granama javnoga života na području savske banovine nisu rješenja bolja. I tamo se isto tako griješi kao i kod sudova.

No ako hoćemo, a to i moramo, da nam jezik bude lijep, onda pišući ijekavski moramo u istom rješenju pisati sve riječi u ijekavštini, jer je miješanje s drugim izgovorom protivno narodnomu govoru, slovnici, književnomu jeziku, ustavu i gore navedenomu pravopisnomu uputstvu.

Dr. Žilić Franjo.

*

Dodatak uredništva. — Na ovom stanovištu stoji i uredništvo »Mjesečnika«, kako su to mogla gg. pisci i čitatelji opaziti, a mogla su opaziti i to, što je gosp. dr. Žilić mimoišao istaknuti, da se u sastavcima jezik čisti, da se naime tudje riječi, kojima se mnogi pisci bez opravdana razloga obilno služe, zamjenjuju hrvatskim riječima, te napokon da se i pravopis dotjeruje, — sve dakako koliko je to nabrzo moguće učiniti. Umoljavaju se gg. pisci, da nam to ne zamjere, nego da nas u tom nastojanju i podupru, šaljući nam na uvrštavanje sastavke, udešene prema istaknutim smjernicama u gornjem članku gosp. dra Žilića i u ovom našem dodatku. Dobro služi za pravilno pisanje knjiga »Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika«, peto izdanje preradjeno prema propisima ministarstva prosvjete od sveuč. profesora dra D. Boranića, Zagreb 1930. Na osnovu mišljenja glavnoga prosvjetnog savjeta (SDR 978—1929) je ministar prosvjete rješenjem od 23. studenoga 1929. SNBR odobrio, da se ova knjiga može upotrebljavati kao pomoćna školska knjiga u srednjim školama.

IZ UREDNIŠTVA. — U »Mjesečniku« od god. 1932. (br. 12. str. 577) najavili smo predavanja, koja su se imala održati u Pravničkom društvu — i to predavanje: dra Ivšića Milana, profesora ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu, pod naslovom »Problem seljačke imovine«; — dra Andrassya Jurja, sveuč. profesora u Zagrebu, pod naslovom »Problemi razoružanja«; — dra Lunačeka Valdemara, tajnika komore za trgovinu i industriju u Zagrebu, pod naslovom »Problemi reforme tečevine«. Ta su se predavanja imala održati na sveučilištu, I. kat, dvorana III. Medjutim su na sveučilištu — kako je poznato — nastale nepovoljne prilike za pristup na nj, naročito za osobe, koje nemaju s njim nikakove veze. Uslijed toga se navedena predavanja dosele nisu mogla, a ne mogu se ni sada održati. Prvo od namjeravanih predavanja je otisnuto u »Mjesečniku« t. g. br. 2 i u ovom dvobroju (4|5), pa i pretiskano u posebnoj brošuri, ali ne pod istim naslovom nego pod naslovom »Temelji seljačkoga zakonika — Prilog izgradjivanju imovinskoga prava za naše seljaštvo«.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
LIPANJ-SRPANJ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 6 i 7.

Svjetska gospodarska kriza i svjetska ekonomsko-monetarna konferencija

Napisao dr. Milobar Fran, sveuč. profesor u Zagrebu

III

Početak konferencije

Dne 12. lipnja 1933. svečano je otvorio konferenciju engleski kralj Gjuro. Na sjednici sudjeluju pretstavnici od 66 država. Od tih ih je 57 članica Lige Naroda.

Ova velika konferencija, kakove još nije vidio svijet niti je pozna povijest, i koja ovako zorno prikazuje osjećaj opće interdependencije, medjusobne ovisnosti, i potrebu opće solidarnosti — nije se sastala pod osobito sretnim auspicijama.

Već dugo prije sastanka ove konferencije prevladalo je — barem u europskoj javnosti — mnijenje, da ona može imati uspjeha samo onda, ako se prije toga u nekim drugim pitanjima poluči potreban sporazum. Tako n. pr. uspjeh konferencije za razoružanje; rješenje problema ratnih dugova; uspostava zlatne valute itd. Ali se od svega toga nije ništa dogodilo. Konferencija za razoružanje je bila infecto opere odgodjena; pitanje ratnih dugova i američko urgiranje istih pojavilo se uoči konferencije kao kamen smutnje; a mjesto povratka k zlatnoj valuti iznenadila je USA (USA = Unija Sjev. Amerike) svijet time, da je sama napustila zlatnu valutu. Gorega iznenadjenja nije mogla Amerika pripraviti »monetarnoj« konferenciji.

Pa zato nije nikakvo čudo, ako je u oči otvorenja konferencije bio ovladao u velikoj većini učesnika ne samo skepticizam već i potpuni pesimizam. Prije sastanka ove konferencije bio je pozvao pretsjednik USA Roosvelt velike europske države, da pošalju svojega zastupnika u Washington, da se sa svakim napose porazgovori o pretstojećoj konferenciji. Kao na ispovijed išli jedan za drugim, najprije Mac Donald za Englesku, Herriot za Francusku, Jung za Italiju, Schacht za Njemačku. Svi su se ljubezno porazgovorili sa pretsjednikom USA, svi se zadovoljni kući povratili sa jednim posljetkom — po onoj našoj »Martin u Zagreb, Martin iz Zagreba«. — Još i prije toga hodočašća u Washington sastao se je »Pripravni odbor za svjetsku konferenciju«, da sastavi program, »dnevni red« za konferenciju. I taj odbor je sa-

Digitized by Google

stavio doista obilan program. To je cijela knjiga, koja sadržava ne samo sve svjetske bolesti, nego dapače i sve simptome, ali i gotove recepte. Toga ima toliko, da bi trebali gotovo cijeli jedan svezak »Mjesečnika«, kada bi htjeli samo u izvatku priopćiti sadržaj. Zato ćemo ovdje samo onako u skupinama navesti predmete, koji bi se imali pretresti i riješiti. Cijelo gradivo bi se moglo složiti u ovih 6 točaka:

1. monetarna i kreditna politika, 2. dizanje cijena robe (poglavito surovina), 3. oživljenje kretanja kapitala, 4. uklanjanje zapreka internacionalne trgovine, 5. politika tarifa i ugovora, 6. organizacija proizvodnje, trgovine i tržišta.

Medjutim, kako prije sastanka nije došlo upravo do nikakvoga, niti u kojoj točki, ma ni privremenoga sporazuma medju vodećim narodima, može se već unaprijed reći, da konferencija nije dovoljno pripravljena, pa zato i nitko nije ozbiljno u očekivanju zamašnih i temeljitih rješenja.

Stoga nije čudo, ako dopisnik londonskoga »News Chronicle« (12. VI. 1933.) nekoliko sati prije svečanoga otvorenja konferencije ovako opisuje psihološko raspoloženje učesnika: »Ja sam prisutvovao drugim velikim konferencijama u raznim stranama svijeta, ali nisam vidio niti jedne, na kojoj bi bilo, prije formalnoga otvorenja, tako mnogo skepticizma i cinizma u pozadini« (... but I have not known one at which, before the formal opening, there was so much scepticism aud cynism behind the scene«).

U ovaj čas, kada ove retke pišemo već teče drugi tjedan »saborovanja«. U početku se je mislilo, da će konferencija koja 2—3 mjeseca potrajati unatoč izjave USA delegata Hulla, da se ne će dozvoliti, da se konferencija izrodi u višegodišnje prazno rasravljanje »poput nekih drugih konferencija« (očevidno nišani na konferenciju za razoružanje, koja traje već godinu i pô). Ali sada se već javljaju glasovi, da će se konferencija odgoditi na godinu dana! Medjutim, makar se iz »trudova bregova« rodio samo »ridiculus mus« mi ćemo našim čitateljima dati kratki pregled o tečaju konferencije, da barem dobe neki uvid i pregled o oprekama, koje svijet razdvajaju.

Ova konferencija je nosila u sebi klicu razdora i budućih sukoba već od časa, kada je bila načelno od svih država prihvaćena. Već tada je USA prihvatila poziv samo uz uvjet, da se na konferenciji isključe pitanja ratnih dugova i tarifa. A to su Englezi i Francuzi označivali upravo najvažnijim pitanjima. Nadalje Francuzi i još neke europske velike države su zahtijevale, da se na toj konferenciji općenito prihvati zlatna valuta, jer da je to ključ za saniranje svih drugih gospodarskih nevolja.

Netom se je konferencija sastala i lijepi govori se odeklamirali već prvoga tjedna dodje do sukoba izmedju USA kao vjerovnika i europskih država kao dužnika. Na 12. VI. t. g. sastala se je konferencija, uoči koje je izjavio vodja američke (USA) delegacije Hull, da ne će i ne može raspravljati o ratnim dugovima, a na 15. VI. t. g. imao se isplatiti dospjevajući obrok otplate. Ovime se je pitanje ratnih dugova gotovo automatski stavilo na dnevni red konferencije. Iza početnoga nećkanja napokon izjaviše Englezi, da će platiti 10% od dospjele

Digitized by Google

svote. Francuzi nasuprot odgovoriše, da kaošto nisu uplatili prosinački obrok, da tako ne će platiti ni sadašnji. Ostale europske države dužnice povedoše se djelomice za Engleskom djelomice za Francuskom. Amerikanci ostadoše osupnuti i ozlovoljeni, što u svojim manje ili više oštrim notama na države dužnice dadoše ovima osjetiti.

Kada se je konferencija sastala, ona je najprije izabrala jedan centralni biro, ovaj je izabrao dvije komisije: ekonomsku i monetarnu, a ove opet izabraše pododbore. Ovime i sa obvezatnim banketima završio je prvi tjedan, te nastupio drugi, prozvan kritičnim tjednom.

U ekonomskom odboru raspravlja se o tarifama (carinama) a u monetarnom odboru potiče se stabiliziranje valuta, povratak na zlatnu valutu kao jedini put do stabiliziranja ili barem provizorna, kratkoročna stabilizacija odnošaja izmedju dolara, sterlinga i francuskoga franka, pošto bez toga da nije moguće uredjenje, niti privremeno za tarife. U pomoć budu pozvana i tri guvernera najvećih emisionih banaka: guverner New-York Federal-Reserve-Boarda, guverner Bank of England i guverner Banque de France. Ovi pronadjoše, da bi se na neka tri mjeseca stabilizirali dolar, sterling i franak u relaciji, koja je od prilike u to vrijeme postojala. Na to pristanu svi u ekonomskoj i monetarnoj konferenciji, a s njima i USA-delegacija. Kad li — kao grom iz vedra neba — grune Rooseveltov veto. Ovaj odgovor djelovao je poput bombe na konferenciju. Nastade uznemirenje, osobito su u neprilici USA-delegacija i njezin pretsjednik Hull, koji su ostali ovako nesmiljeno desavouirani od svoga glavara države. Ali su u neprilici i Englezi, koji ne bi nikako htjeli, da se konferencija svrši blamažom, jer je ona bila zamišljena. potaknuta i sazvana poglavito njihovim nastojanjem. Javljaju se glasovi, da će se konferencija odgoditi, ali Englezi usprkos svega prave lijepo lice i hine optimizam, hvatajući se svake slamke, samo da spase konferenciju, umujući pri tomu: neka mlin barem klopoće, ako i ne melje. Medjutim je Roosevelt javio, da će poslati svoga posebnoga izaslanika, profesora Moley-a, koji da će USA-delegaciji donijeti nove inštrukcije i razjasniti konferenciji ovo držanje USA. Taj izaslanik ukrcao se je na 24. VI. t. g. za London, pa bi onamo imao stići koncem ovoga mjeseca. Do tada mlin klopoće sa malo nade, da će Rooseveltov izaslanik donijeti što za mljeti. Pače protivno. Na konferenciji prevladjuje mnijenje da će poslije dolaska Rooseveltovoga izaslanika doći upravo do formalnoga loma t. j. da će se USA povući u izolaciju ekonomsku i monetarnu, a Europa da bi opet mogla stvoriti anti-američku frontu u monetarnom, a možda čak i tarifarnom pogledu. Po vijestima, koje dolaze iz USA izgleda, da će Roosevelt poslati konferenciji neku vrst ultimatuma, da ili prihvati njegovo stanovište ili da će se USA povući u izolaciju i autarkiju.

Nameće se pitanje: je li ovo držanje Rooseveltovo odgovor i neka osveta za držanje europskih država dužnica u pitanju ratnih dugova ili je to posljedica njegove nutarnje politike? Ako bismo sudili po prvom nastupu američkoga delegata Hulla na konferenciji, koji je sasvim drugačiji plan razvijao, nego ga sada navješta Roosevelt, mogla bi ta nagla promjena u držanju USA zbilja izgledati kao neka osveta. Ako pak pogledamo na one silne ovlasti, onu upravo diktatorsku svemoć u

Digitized by Google

ekonomsko-trgovačko-monetarnom pogledu, koju si je Roosevelt ishodio kod parlamenta, onda bismo mogli zaključivati, da si je Roosevelt izradio jedan velik plan, za provedenje kojega je trebao ovakove izvanredne ovlasti, pa da si ne da pobrkavati taj plan zaključcima konferencije. Sve će se to pokazati još tečajem ove konferencije. Za sada može se ustanoviti činjenica, da je izmedju USA i ueropskih, kontinentalnih država došlo do sukoba i razdora u dva pitanja: u pitanju ratnih dugova i stabilizaciji valuta, odnosno zlatnoga pitanja. Ovo pitanje drže europske zemlje zlatne valute za najvažnije pitanje i za ključ rješavanja svih drugih internacionalno i nacionalno ekonomskih i fanancijalnih pitanja. — Zato su bili i pozvani guverneri najvećih svjetskih emisionih banaka u London, da naprave osnovu barem za jednu privremenu, kratkotrajnu stabilizaciju dolara i funte naprama zlatu. Ali kada su oni »sretno« riješili tu zadaću, baci im Roosevelt svu muku u košaru, naloživši USA-delegaciji u Londonu, da dade izjavu (22. VI.) koja započima ovako: »Nezasluženu važnost (Undue empfasis) pridalo se je raspravljanju plana o de facto stabilizaciji valuta. Činjenica je, da to nikada nije bila zadaća (USA) delegacije«. Dalje razlaže to saopćenje USA-delegacije, zašto joj dolazi ta stabilizacija u »nezgodan čas« (The reason why it is considered untimely), pa veli, da je USA napela sve sile, da podigne cijene, i daje razumjeti, da bi stabilizacija dolara opet podigla cijene, pa time pokvarila sve, što je do sada devalvacijom dolara postignuto i što se još može postići. Stabilizaciju pak neustaljenih valuta, da je USA već označila kao konačni predmet, koji se ima riješiti, nakon što je devalvacija (t. j. inflacija) dolara svoj cilj postigla.

Ovo je bio vrlo hladni »tuš« za one europske zemlje, koje su već ozbiljno pomišljale na to, da pozovu USA i Britaniju, da se »bezodvlačno povrate na zlatnu valutu« (»to insist on an immediate return to the gold standard by the USA and Great Britain«. (»Times« 23. VI. 1933.). — Ovime je po mišljenju ovih europskih zemalja postala cijela konferencija i njezin dalji rad gotovo bespredmetan. Ali se zato ipak nije nitko usudio proglasiti bankrot konferencije i napustiti ju. Toliki je strah pred blamažom. Naprotiv sve su se sile uprle, da taj dojam ne zahvati javnost.

Odmah slijedeći dan iza ovoga »tuša« daje Mac Donald novinarima, koji su došli na svjetsku konferenciju, izjavu, da on susreće treći tjedan konferencije upravo »poletnim i nade punim srcem« (a very buoyant hope full heart«). Dalje je rekao Mac Donald, da je doduše bio nastao neki mali zastoj (little setback), kada su nade na privremenu stabilizaciju valuta »dobile sasvim mali šah« (received just a little check). Ali da izjave američke delegacije »da povremena stabilizacija u ovaj čas nije blagovremena«, nije »ostavila iza sebe sasvim oblačnu i neizvjesnu situaciju, nego nas je usposobila, da svoj posao nastavimo i mi ga nastavljamo«. A što se tiče prijedloga ili pobude (suggestion), da bi se konferencija odgodila, odvraća Mac Donald: »bedastiji se prijedlog od ovoga u ovaj čas ne može zamisliti« (a more foolish suggestion made at this moment cannot be imagined). »Zdrava i vrlo mudra bila je odluka, da se nastavi konferencija punom parom« (»Times«

Digitized by Google

24. VI. 1933.). Isto tako se je izjavio i vodja USA-delegacije Cordall Hull. On je rekao, da konferencija mora imati uspjeha i da se bez uspjeha ne smije zaključiti.

Medjutim, mjesto prihvata privremene stabilizacije dolara i funte, predložio je američki delegat Hull monetarnoj i financijalnoj komisiji rezoluciju o podizanju cijena i kreditnoj politici. Ali ovo nije izazvalo mnogo interesa niti u samom Washingtonu, kako javlja »Times«-u njegov dopisnik odanle. A još manje interesa izazvalą je ta rezolucija u Londonu. Ovdje se u ovaj čas, kada ovaj članak zaključujemo, pridaje veća važnost dolasku Rooseveltovoga posebnog »kurira«, profesora Moley-a, koji bi imao donijeti američkoj delegaciji nove instrukcije, a članove konferencije informirati o osnovama USA, te eventualno i njih predobiti za jednaku politiku. Ali premda se već sada može reći, da se od toga dolaska nitko ne nada, da će USA promijeniti svoje držanje, komisije ipak nastavljaju svoj rad u odborima i pododborima ad hoc. Komisija za monetarna i financijalna pitanja i komisija za ekonomske probleme radile su čitavi tjedan marljivo. Ali njihovi izvještaji, veli (»Times« (22. VI.), otkrivaju tako mnogo neskladnih nazora i toliko sukobljujućih se tendencija, da bi čitatelj morao zdvojiti i izgubiti svaku nadu u sporazum.

U monetarno-financijskoj komisiji sukobljuju se naročito dva nazora: zlatni i protuzlatni. »Times« (22. VI. t. g.) piše: »Neke delegacije sa silnim zaledjem bankovnoga svijeta (with powerful support from the banking world) i svih onih, kojima je glavno zanimanje medjunarodna trgovina (za pravo, kako se iz kasnijega kontakta razabira, špekulacija sa valutama i papirima. Op. p.) zahtijevaju bezodvlačnu stabilizaciju trgovine (burze! Op. p.) uspostavom zlatne valute. Drugi opet odgovaraju, da je kupovanje realnih dobara i služnosti i mjerenje vrijednosti barem jednako važna služba novca koliko i spekulacija s njim. Zlatari (t. j. posjednici zlata) i burzijanci (spekulanti) tvrde, da je proces ekonomske krize započeo davno prije nego su se šterlin i dolar odijelili od zlata, pa prema tomu, da nije zlato krivo za ekonomsku krizu. Na to protivnici odgovaraju, da je deflacija i deflacionistička spekulacija izazvala pad cijena, ekonomsku krizu, neuposlenost itd. I zato se je odvojila najprije funta, a zatim dolar od zlata. Na tom stanovištu stoji već od prije Britanija i njezini dominijoni, u zadnje vrijeme je isto stanovište zauzela i USA, samo u mnogo oštrijoj mjeri.

Jeftin novac i jeftin kredit, dok se podignu cijene i otkloni kriza — zahtijevaju jedni. Uspostava povjerenja uspostavom stabilnosti novca, zahtijevaju drugi. I to je eto u ovaj čas raspoloženje i položaj u toj monetarno-financijskoj komisiji konferencije.

Jednaka razrožnost nazora postoji i u ekonomskoj komisiji. Ovdje jedni zahtijevaju, da se uredi proizvodnja, da se proizvodima digne cijena, tako na području agrarstva kao i na području industrije. Drugi opet vele, da je nesmisao smanjiti proizvodnju žita, dok milijuni i milijuni čovječanstva gladuju. Oni zahtijevaju, neka se radje dade pučanstvu koji gladuje mogućnost, da kupuje žitak, nego da se proizvodnja smanjuje. U Aziji se javlja glad iza demonetizacije srebra i uvodjenja zlatne valute u Americi i Europi, uslijed čega azijska

Digitized by Google

srebrna valuta, koja je pala silno u vrijednosti, ne može kupovati u zemljama zlatne valute. Jednaka razrožnost nazora postoji i glede obaljivanja carina (tarifa). Da su visoke carine velika zapreka izmjeni dobara (trgovine), to nitko ne taji, i da bi osjetljivo sniženje carina osjetljivo podiglo trgovinu, svi priznavaju. Ali sada dolazi opet pitanje stabilizacije valuta na površinu. Zemlje zlatne valute se boje utakmice iz onih zemalja, koje imaju jeftiniju valutu. N. pr. franceski kupci najprije kupuju svojom zlatnom (skupom) valutom jeftiniji novac (dolar, šterling), pa onda kupuju s tim novcem radje u zemlji dolara i sterlinga nego upravo i kod kuće. Takova konkurencija, koja može i samu domaću proizvodnju utući, zove se »dumping«. Ako se sada sjetimo, da Roosevelt ne samo nije htio niti za kratko vrijeme stabilizirati dolar, nego da si je izhodio od parlamenta ovlast, da dapače smije obaliti vrijednost dolara do 50% (do polovice) — tada si možemo pretstaviti, koliko izgleda može imati prijedlog USA-delegacije, da se carine općenito snize. To ne mogu učiniti zemlje, koje imadu zlatnu valutu. One se mogu braniti protiv dumpinga samo na dva načina: ili visokim carinama ili time, da i same napuste zlatnu valutu, da devalviraju svoj novac i da same naprave konkurenciju i dumping Americi i Engleskoj. Ali Roosevelt ima ovlast, da u takvom slučaju može ne samo povisiti carine nego dapače i zabraniti uvoz strane robe, koja bi križala njegovu nutarnju politiku (dizanje cijena domaćoj proizvodnji pomoću pojeftinjenja novca, inflacijom). Za ovakav izgled teško da bi se zemlje zlatne valute odlučile, da napuste zlato. Ove će se dakle prije odlučiti za drugo oružje t. j. za obranu pomoću carina. Prema tomu lako je već unaprijed pogoditi, da će američki prijedlog za sniženje carina imati po svoj prilici isti onakav uspjeh, kakav je imao u Americi prijedlog europskih država za privremeno stabilizovanje valuta.

Tako eto stoje stvari na konferenciji na koncu drugoga i početku trećega tjedna njezinoga rada. Kuda god se pogleda, svuda je tamno, nigdje nema svjetlila, veli naša jedna pjesmica. Svuda kriza, svuda potreba solidarnosti, a ipak svuda razdor. Pa ipak veli Mac Donald, da stupa u treći tjedan konferencija srcem punim poleta i nada. A što mu daje tu nadu? Eto spoznaja, da će se ipak negdje nešto — ako i nemnogo — morati polučiti, jer ne ima zemlje, koja bi se usudila na sebe svaliti odgovornost i odium cijeloga svijeta za fiasco ove konferencije

Tako barem misle neke novine. Ali nama se čini, da će ovdje manje igrati ulogu sramežljivost zbog predbacivanja, nego strah pred posljedicama. Moglo bi se naime dogoditi, da secesionisti ostanu osamljeni, a drugi nastave konferenciju i bez njih, te stvore medju sobom sporazum na štetu odsutnih. I zato se nama čini vjerojatnije, da niti »torpediranje« niti secesija ne će razbiti konferenciju, nego će ova nastaviti rad pa bilo to i uz prazno klopotanje mlina.

Kako će ova konferencija završiti, o tomu ne ćemo da gatamo; ali kako će se nastaviti, to može logički zaključivati svatko, tko dosadanji razvoj uzme na oko. Učinimo dakle i mi tako.

Od prvoga početka pojavila su se na konferenciji dva stanovišta, dva nazora o saniranju krize. Jedno stanovište zahtijeva: treba učiniti proizvodnju (naročito surovina) unosnom, da se time otstrani ili ba-

Digitized by Google

rem osjetljivo smanji neuposlenost radništva. A ovo se opet može postići, ako se podigne potrošnja. Ovo će se postići povećanjem broja potrošača. A broj potrošača će se povećati, ako im se dade u ruke što veća vjeresija i što jeftiniji novac i što jeftiniji pristup do robe. Ovomu pako stoje na putu zlatna valuta i visoke cijene. Uslijed zapaočenja zlata u same dvije zemlje (USA i Francuska) postalo je zlato skupo, druge zemlje imadu ga premalo. Uslijed statuta, da se zemlje mogu imati samo tri puta toliko novca (kredita), koliko imadu zlatnoga pokrića, nastala je oskudica novca uslijed čega je novcu porasla cijena, a robi pala cijena na toliko, da je proizvodnja postala neunosna, a odatle neuposlenost milijuna radništva, a odatle socijalna bijeda i socijalna pogibelj. I zato da se to otstrani, valja novac i kredit osloboditi iz jarma zlata, te upored otstraniti ili barem smanjiti zapreke trgovini (carine).

Na temelju tih premisa najprije je Engleska sa svojim dominijonima odvojila svoj novac (šterling) od zlata, a u oči konferencije učinila je isto i napustila zlatnu valutu i S. A. Unija. Posljedica toga je bila, da je sterlingu i dolaru cijena pala u omjeru naprama zlatnim valutama. Time što je novac u Engleskoj i USA pojeftinio, porasla je cijena robi, stala se dizati proizvodnja i smanjivati broj neuposlenoga radništva. Jeftiniji engleski i američki novac izazvao je tešku konkurenciju u zemljama zlatne valute. A to je imalo za posljedicu, da su zemlje zlatne valute na konferenciji složno i energično istupile i zatražile, da se uvaži njihovo stanovište. One su tumačile, da je preduvjet da se sanira svjetska gospodarska kriza — medjunarodna uspostava povjerenja, a preduvjet za ovo je uspostava zdrave i stabilne valute. A to je jedino zlatna valuta. I zato izjaviše nazor, da bi i Engleska i USA trebale da se povrate na zlatnu valutu. Ali su to ove odbile. Tada su europske zemlje zlatne valute zahtijevale, da se barem privremeno na postojećoj relaciji stabiliziraju dolar i sterling. Engleska je na to pristala, ali USA je odlučno odbila. Sada su se »zlatne« zemlje složile u neku vrst zlatne unije ili bloka, te ugovorile, da će zlatnu valutu solidarno braniti, i poslale ultimatum konferenciji sa zahtjevom da se ili prihvati privremena stabilizacija ili će ove zemlje napustiti konferenciju i obrazovati europsku zlatnu antiameričku frontu. Ovaj ultimatum kablovan je Rooseveltu. Pošto je ovaj bio na svojemu week-endu na svojoj jahti, tri dana se je u Londonu očekivao njegov odgovor sa grozničavom napetosti. I odgovor je stigao, ali takav, da je upravo zaprepastio i ogorčio pretstavnike zlatne valute.

Odgovor je pročitao na konferenciji Hull. Ali je prije naglasio (da bude učinak veći i odgovor odlučniji i jasniji), da on daje ovu izjavu kao ministar vanjskih poslova a ne kao predvodnik USA delegacije, pošto ova niti ne ima ovlasti, da raspravlja o valutarnom pitanju.

Već ovo je bilo krupno, jer je time USA izjavila, da o valutarnom pitanju uopće ne će da raspravlja. Ali ono, što je dalje slijedilo, bila je prava američka bezobzirnost. Smisao poruke je, da je privremena stabilizacija »blještava varka« sitnica, koja ne zaslužuje, niti da se o njoj raspravlja. A valutarno pitanje i stabilizacija, da je sporedna stvar, koja pada u pozadinu, napram velikom pitanju narodnogospo-

Digitized by Google

darskoga i socijalnoga prosperiteta. Ovo potonje, da je za USA glavna stvar, a za druge zemlje, koje ne mogu plaćati svoje dugove, da je još u većoj mjeri. USA da neće da svoje narodno gospodarstvo i blagostanje steže u granice zastarjelih doktrina i »fetiša«, koje za moderno gospodarstvo da nemaju više vrijednosti. I zato, da USA zahtijeva, da se predje na pretresanje drugih daleko važnijih internacionalnih i nacionalnih ekonomskih pitanja.*

Kako rekosmo, ovaj odgovor je konsternirao, ogorčio, a — budimo iskreni — još više prestrašio pristaše zlatne valute. U času kada ove retke pišemo slušamo viku i optužbu, da je Roosevelt »torpedirao« konferenciju, i grožnju sa exodusom.

Tako stoji stvar u ovaj čas. Kako će se dalje razviti, to ćemo vidjeti. Ali već u ovaj čas mislimo, da možemo sa nekom sigurnošću za-

* Držimo, da bi učinili neoprostivi propust, kada ne bi naveli nekoliko izreka doslovno iz Roosveltovog odgovora, da čitatelji sami vide, u kako do sada neobičnom i nekuda tutorskom t. j. »školničkom« i omalovažujućem tonu govori USA predsjednik sa europskim velikim državama. Nu prije toga valja nam spomenuti, da je izjava pretstavnika europskih zemalja zlatne valute bila stilizovana vrlo učtivo. U vrlo pomirljivom i susretljivom tonu izjavljuju ove države svoje uvjerenje, da je stabilizacija valuta temelj i preduvjet za uspostavu povjerenja i liječenje gospodarske krize, pa zato, da bi bilo poželjno, da i one zemlje, koje su napustile zlatnu valutu opet stabilizuju svoju valutu naprama zlatu, i to u vrijeme, kada se to bude njima samima činilo najzgodnije i u omjeru, kako im se bude činilo najkorisnije. — Na ovu učtivu poruku svatko bi očekvao — i za slučaj otklona — barem učtiv ton. Ali g. Roosevelt, kao da je zatekao tata in flagranti, dozvoljava si, da »izšpota« europske pobornike zlatne valute, da kušaju konferenciju odvući od velikih zadaća, za koje je sazvana, i zavesti ju na stranputicu, koja bi išla u korist novčanoj spekulaciji male nekolicine europskih država. A onda daje lekcije o pravim zadaćama Konferencije i završuje sa »befelom«, da se Konferencija ne smije razići, nego da mora rad nastaviti. Već sam početak Rooseveltovog odgovora govori kao neka indignacija:

»Ja bi to smatrao za katastrofu rastuću do svjetske tragedije, — ako bi se dozvolila velika Konferencija naroda, sazvana da donese mnogo realniju i trajniju financijalnu stabilizaciju i prosperitet masama svih naroda — da bude zavedena predlogom za jedan čisto izvještačeni privremeni eksperimenat, koji se tiče trgovine s novcem samo jednoga maloga broja naroda. Ovakova akcija i ovakovo zastranjenje (diversion) pokazuje čudno pomanjkanje (a singular lack) proporcije i napuštanje sjećanja na one više ciljeve radi kojih je bila Ekonomska Konferencija prvobitno sazivana na zastanak.«

»Svijet se ne će dati dugo uspavljivati blještećom varkom (specious fallacy) kao što je postignuće jedne privremene i po svoj prilici izvještačene stabilnosti u vanjskoj trgovini novcem tek male nekolicine velikih država (of a few large countries only). Zdravi nutarnji ekonomski sustav jednoga naroda je veći čimbenik njegovog blagostanja, nego li je cijena njegovog novca pri izmjeni za novac drugih naroda«.

»Konferencija je bila sazvana, da poboljša ili čak i izliječi fundamentske ekonomske bolesti. Ona ne smije biti odgurnuta od ovoga nastojanja na stranputicu«.

Kako se vidi, Roosevelt naglašuje, da je ovo svjetska e k o n o m s k a a ne monetarna konferencija, dok pretstavnici europskih zemalja zlatne valute naglasuju da je prva i glavna svrha Konferencije uvedenje medjunarodne zlatne valute.

Naše mnijenje je, da Roosevelt ima velikim dijelom pravo, ali zato ipak ne bi trebao ljude drugoga uvjerenja »špotati« kao nekakve prevarante.

Digitized by Google

ključivati da ne će biti niti »torpediranja« konferencije niti exodusa. A to s razloga, što je cijela Velika britanska imperija pristala uz USA.

Do »torpediranja« ne će doći zato, jer bi USA i Velika Britanija mogle nastaviti konferenciju i poslije exodusa nekolicine. A jer to znadu ovi, zato neće praviti exodusa, jer znadu, da bi time samo sebi mogle škoditi. Prema tomu mogli bi zaključivati, da će se konferencija nastaviti, zatim da će se pitanje zlatne valute skinuti sa dnevnoga reda; nadalje da će se uzeti u pretres druge točke programa. To znači dakako potpuni poraz bloka zlatne valute; ali zato ne znači niti uspjeh konferencije.

Iz dosadanjega prikazivanja mogli su naši čitatelji razabrati, da se je konferencija svrstala u dva tabora: u tabor zlatne valute i protivnički, koji bi mogli nazvati i narodnogospodarski. Ovaj potonji žrtvuje zlatnu valutu, da spasi narodno gospodarstvo; onaj prvi stavlja na kocku narodno gospodarstvo, da spasi zlatnu valutu. Ipak, unatoč teškoga sukoba, mi držimo, da se ne će tjerati mak na konac t. j. da se ne će borba voditi »do istrage«, do uništenja jednoga ili drugoga tabora. Zlatni tabor imade dva sredstva, da se brani protiv konkurencije i eventualnoga dumpinga iz zemalja devalvirane valute: visoke carine i napuštanje zlatne valute. Za ono prvo, da bude uspješno, potrebna je paneuropska solidarnost. A od ove je Europa daleko. Usprkos četvornoga pakta, koji doduše već jest parafiran, ali još nije oficijelno potpisan — tko može govoriti o kakvoj solidarnosti izmedju Njemačke i Francuske itd. Osim toga Njemačka je tako slaba na zlatu, da bi se teško uzdržala upored sa Francuskom. A ne pristane li Njemačka uz zlatni blok, onda je već probita jedinstvena europska fronta. Ali k tomu dolaze i druge neprilike. Sva proizvodnja zlata na svijetu navalit će na zemlje zlatne valute, te ovdje izazivati zlatnu inflaciju, kako se je to dogodilo u USA god. 1919./21. — Iz svega ovoga mogao bi se izleći upravo zatorni valutarni i ekonomski rat izmedju oba tabora, koji bi u konačnim posljedicama mogao upropastiti i zlatnu valutu i narodna gospodarstva zlatnoga bloka. I zato je vjerojatnije, da će zlatni blok prije napustiti zlatnu valutu, nego li si dati upropastiti narodno gospodarstvo. A to bi onda značilo, da bi sve zemlje napustile zlatnu valutu. A tšo onda? Bi li poslije toga nastupila bimetalna, simetalna, čista srebrna ili čista kreditna (papirna) valuta, ili će se i antizlatne zemlje natrag povratiti k nekoj poboljšanoj, elastičnijoj vrsti zlatne valute nakon toga, što su se privremenom kreditnom valutom izvukle iz momentanih gospodarskih neprilika. To su pitanja, na koja u ovaj čas nitko živ ne može dati sigurni odgovor. Mi zaključujemo članak (sredinom srpnja), kada se na konferenciji stvaraju tri grupacije: (europski) blok zlatne valute, (britanski) blok šterlinga i (američki) blok dolara, i kada potonja dva bloka traže neko uže zbliženje. Inače »mlin klopoče« o ekonomskim pitanjima i o časnom razlazu konferencije ili — enfemistički rečeno — o odgodi. Hoće li se opet sastati konferencija poslije odgode (navodno na 27. VII.) teško je reći. Ali da će se nastojanja oko liječenja kriza nastaviti individualno ili u čednijim skupinama, to je sigurno. A što će iz toga nastati, kako će se to razvijati, to će pokazati budućnost, a i mi našim čitateljima, ako Bog dade zdravlja.

Digitized by Google

O izjednačenju sudskog gradjanskog izvršnog prava u slavenskim zemljama: Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji i Poljskoj*)

(Glavni izveštaj za prvi kongres pravnika slavenskih država u Bratislavi godine 1933.)

Advokat W e r k dr. Hugo, Zagreb.

UVOD

Predmetom ovoga moga izveštaja jest predlog o izjednačenju sudskog gradjanskog izvršnog prava u slavenskim zemljama: Bugarskoj, Čehoslovačkoj, Jugoslaviji i Poljskoj.

Moja je nakana bila da najpre u krupnim potezima prikažem današnje stanje zakonodavstva iz te oblasti formalnoga prava u Jugoslaviji, pak ono u Čehoslovačkoj, da produžim sa onim u Poljskoj i da završim sa onim u Bugarskoj. Dogodilo je se medjutim, da su me prilike, jače od moje volje, prinudile, da se ograničim na prikaz stanja toga zakonodavstva ovamo kod nas i u Čehoslovačkoj, a da obradbu stanja zakonodavstva u oblasti sudskog gradjanskog izvršnoga prava u Poljskoj i u Bugarskoj prepustim gg. koreferentima.

Počimam sa Jugoslavijom, jer kao glavni izvestilac o predmetu treba da naročito izvestim o stanju zakonodavstva u vlastitoj Otadžbini. Pri tome prikazaću stanje zakonodavstva kako je bilo izjednačeno za celu državu, bez obzira na to, da odnosni zakon nije još dobio obaveznu snagu. Sledstveno tome neću se pozabaviti na izvršnom pravu koje još sada važi na svakom pojedinom od šest pravnih područja Kraljevine Jugoslavije, tim pre što tako neprirodno i za nedavnu prošlost nadasve značajno stanje treba smatratiti časovitim i prolaznim.

Kada to posvršim pozabaviću se na čehoslovačkom izvršnom pravu, ali samo u svrhu da istaknem bitne razlike izmedju njega i jugoslavenskog izvršnog prava, a zatim ću posvetiti naročitu pažnju ugovorima o davanju pravne pomoći, sklopljenim izmedju sve četiri bratske države, da konačno izvedem posletke što se iz tih pretpostavki namiču, a i to samo ukoliko su podobni da posluže kao osnovica predlozima o izjednačavanju te oblasti prava u netom pobrojanim bratskim slavenskim državama.

1. JUGOSLAVIJA.

Z a k o n o i z v r š e n j u i o b e z b e d j e n j u (izvršni postupnik) od 9. jula 1930. obnarodovan dana 23. jula 1930. u br. 165—LXII. Službenih Novina (§§ 1—325) nije još dobio obaveznu snagu. Stoji o sebi odvojen od gradjanskog parničnog postupka, deli se na dva dela, od kojih prvi uredjuje izvršenje a drugi obezbedjenje.

Izvršenje taksativno nabrojenih izvršnih naslova jest u rukama redovnih državnih sudova, koji ga pokreću na predlog stranaka a provode i završavaju po zvaničnoj dužnosti.

*) Na izričiti zahtjev gosp. pisca tiskano istočnim književnim jezikom. (Opaska uredništva).

Digitized by Google

Prvi otsek prvoga dela sadržaje opća naredjenja (§§ 1—68) u kojima se poimenično navadjaju izvršni naslovi po njihovim vrstama; odredjuje pojam suda koji dozvoljuje i onoga koji provodi izvršenje, ističući pri tome načelo, da su sreski sudovi redovno nadležni za provodjenje izvršenja. Prelazeći na nauku o prigovorima izvršenika i protivljenja trećih lica, daje se izvršeniku pravo na prigovore protiv samoga zahteva kao i protiv dozvole izvršenja, a trećim licima samo pravo da se protive izvršenju, te se poimence navode slučajevi, kada će sud obustaviti, ograničiti ili odložiti izvršenje.

Jugoslavenski zakonodavac uzakonio je i p r o t i v i z v r š e n j e, sledom kojega izvršenik postaje izvršiocem u cilju da mu raniji tražilac izvršenja povrati ono što mu je dao na osnovu izvesnog izvršnog naslova, koji je kasnije bio obesnažen.

Uredivši pravni institut prokazne zakletve, prelazi na dejstvo izvršenikove smrti, da pak dade propise o samome postupku, o troškovima izvršenja i o primeni propisa gradjanskog parničnog postupka, kojemu je u postupku izvršenja pridata pomoćna važnost.

U drugome otseku prvoga dela uredjena je nauka o izvršenju radi naplate novčanih tražbina. Ona se deli na onu o izvršenju na nepokretnoj imovini i na onu o izvršenju na pokretnoj imovini. Prva predvidja sledeće vrsti izvršenja:

a) osnivanje prinudnog založnog prava (§§ 70—78);
b) prinudnu upravu (§§ 79—106) i
c) prinudnu dražbu (§§ 107—207).

Izvršenje na pokretnoj imovini pak predvidja:

a) izvršenje na telesnim pokretnim stvarima (§§ 208—240);
b) ono na novčanim tražbinama (§§ 241—282);
c) ono na zahtevima da se izruče ili dadu telesne stvari (§§ 283 do 288) i
d) izvršenje na drugim imovinskim pravima (§§ 289—300).

Ostvarenje nenovčanih tražbina uredjeno je u trećemu otseku i predvidja:

a) izručenje ili davanje pokretnih telesnih stvari (§§ 301—302);
b) predaju ili ispražnjavanje zemljišta, predmeta rudničkog vlasništva ili ladja (§ 303);
c) zasnivanje, prenos, ograničenje ili ukidanje prava u javnoj knjizi (§ 304);
d) ukidanje zajednice (§§ 305, 306);
e) izdejstvovanje drugih delanja ili propuštanja ili da se nešto trpi (§§ 307—318).

Ima li sam izvršenik izvršiti neko delo ili nešto propustiti a ne bude to hteo, sud ga može prisiliti i pritvorom u posebnoj za to odredjenoj prostoriji. Pritvor ne sme trajati duže od šest meseci u slučaju dužnosti delanja a ne duže od godine dana u slučaju dužnosti propuštanja;

f) izdejstvovanje izjave volje (§ 319).

Nauka o obezbedjenju zahteva, koji još nisu priznati pravnosnažnom ili izvršnom presudom ili uopće nisu još gradjanskim parničnim

Digitized by Google

putem pokrenuti ili, ako već pokrenuti, nisu još postali predmetom neke presude, deli se na nauku o obezbedjenju zahteva u užemu smislu (§p 321—328) i na onu o privremenim naredbama (§§ 329—352). Obezbedjenje u užemu smislu dozvoljava se osnovom presude domaćih redovnih sudova, donesenih u gradjanskim parničnim stvarima, koje još nisu pravnosnažne ili kojima još nije protekao rok odredjen za ispu njenje.

Radi li se o obezbedjenju zahteva, koji nije upravljen na isplatu novčanoga iznosa, niti je podesan da se obezbedi predbeležbom u javnoj knjizi, dozvoliće se privremeno izvršenje radi prethodnoga ispunjenja. Ovim obezbedjenjem predlagač dolazi do izvršenja zahteva, iako nije još pravomoćan izvršni naslov ili nije još protekao rok odredjen za ispunjenje. Opasnost zloupotrebe ove ustanove isključena je, prvo s obzirom na to, što se ovakovo prijevremeno izvršenje dozvoljava samo ako predlagač prethodno položi primereno obezbedjenje, drugo zato što je predvidjeno, da se predlog za dozvolu ovog privremenog izvršenja neće uvažiti, ako dužnik učini verovatnim da bi od ovoga izvršenja za njega mogla nastati nenaknadiva ili teško naknadiva šteta a ujedno položi obezbedjenje koje mu sud eventualno naloži.

Radi li se o obezbedjenju novčanih tražbina, obezbedjenje se dozvoljava bez polaganja obezbedjenja sa strane predlagača.

Sredstva ovakova obezbedjenja jesu:

a) plenitba predmeta pokretne imovine;

b) predbeležba založnog prava na zemljištima ili na pravima, uknjiženim na zemljištima;

c) prinudna uprava zemljišta;

d) prenos zaplenjene tražbine radi naplaćivanja.

Obezbedjenje zahteva jest po svojemu dejstvu izvršenje dozvoljeno pod prećutnim odlagajućim uslovom, da izvršni naslov postane pravomoćnim ili da prodje paricioni rok. Čim se to zbude, obezbedjenje se automatski pretvara u izvršenje na novčanim tražbinama ili na ono za ostvarenje nenovčanih tražbina. Predlagač obezbedjenja stiče, dakle, na ovršni objekt pravo zaloga dotično red prvenstva časom provedenja obezbedjenja, pod prećutnim odlagajućim uslovom, da izvršni naslov postane pravnosnažnim ili izvršnim. Ne postane li, sud će po izvršenikovu predlogu odustati od dozvoljenog obezbedjenja i osuditi predlagača da naknadi izvršeniku sve troškove. Predlagač sem toga ima izvršeniku naknaditi štetu nanesenu mu tim obezbedjenjem, a tražiće ju posebnom tužbom.

Protivno od ovoga, privremene naredbe, koje su dopustive još pre nego što se povede koja parnica kao i dok parnica ili izvršni postupak teče, ne davaju predlagaču niti pravo zaloga na ovršnom objektu niti su podobne da osnuju red prvenstva danom njihova provodjenja. One davaju predlagaču samo stvarnu sigurnost na objektu njihova provodjenja, koja sigurnost treba da ustukne pred svakim jačim pravom. Njihovo se pravno dejstvo sastoji u tome, da čuvaju status quo spornoga predmeta, ukoliko ga oduzimaju od raspoložbe dužnika.

Preduslov izdavanju privremenih naredbi, koje se uvek dozvoljavaju na trošak predlagača, jest, da se verovatnim učini da će bez

Digitized by Google

iste protivnik predlagača osujetiti ili znatno otežati izvršenje radi naplaćivanja dotične tražbine, zatajiti, ukloniti ili otudjiti predmete svoje imovine, ili inače njima raspolagati. Okolnost da se neka presuda, koja će se tak doneti, mora izvršiti u inostranstvu, smatra se dokazom verovatnosti da takovo otežanje postoji.

Radi obezbedjenja novčanih tražbina dozvoljene su sledeće poimence nabrojene privremene naredbe: čuvanjem i upravom pokretnih telesnih stvari predlagačeva protivnika kao i polaganje gotova novca u sud; sudskom zabranom otudjivanja ili opterećivanja pokretnih telesnih stvari, pri čemu je sačuvano materijalno-pravno dejstvo dobre vere pribavioca takovih stvari unatoč usledeloj zabrani; sudskom zabranom otudjivanja ili opterećivanja zemljišta ili stvarnih prava uknjiženih na njima. Radi obezbedjenja novčanih tražbina, koje bez sporednih pristojbina ne prelaze iznos od Din 1.000.— dozvoliće se ova vrst obezbedjenja samo ako predlagač verovatnim učini, da njegov protivnik nema druge imovine dovoljne za obezbedjenje njegove tražbine. Konačno, radi obezbedjenja novčanih tražbina dozvoljena je i privremena naredba sudskom zabranom protiv dužnika predlagačeva protivnika, kojom sud zabranjuje ovome svako raspolaganje njegovim zahtevom a njegovu dužniku nalaže, da mu do dalje sudske naredbe ne sme isplatiti dugovani iznos ili predati mu stvari koje mu pripadaju.

Radi obezbedjenja nenovčanih zahteva mogu se izdati privremene naredbe samo ako postoji bojazan da bi bez njih predlagačev protivnik osujetio ili znatno otežao ostvarenje zahteva, kao n. pr. kada se presuda ima izvršiti u inozemstvu, ili ako se verovatnim učini, da su one potrebne da se spreči kakvo nasilje ili da se otkloni kakva nenaknadiva šteta koja preti.

Sredstva obezbedjenja nenovčanih tražbina jesu: čuvanje pokretnih telesnih stvari koje se nalaze kod predlagačeva protivnika, a na koje je upravljen zahtev predlagača za izručenje ili davanje; uprava ovakvih stvari ili uprava nepokretnina i prava, na koja se odnosi zahtev, čije se obezbedjenje traži; sudska zabrana otudjivanja ili opterećivanja u javnoj knjizi uknjiženih zemljišta ili prava, koji su predmetom zahteva koji se ima obezbediti; ovlašćenje predlagaču obezbedjenja da protivnikove stvari, koje se kod njega nalaze i na koje se odnosi zahtev, zadrži sve dotle dok ne bude pravnosnažno odlučeno o tom zahtevu; nalog predlagačevu protivniku da izvrši izvesne radnje, koje su potrebne da se sačuvaju pokretne ili nepokretne stvari, na koje je upravljen predlagačev zahtev, ili zabrana da ih ne sme učiniti; zabrana trećemu licu, protiv kojega predlagačev protivnik ima zahtev na izručenje ili davanje telesnih stvari, na koje se odnosi zahtev, da bilo kako raspolaže sa tim stvarima; odredjivanje izdržavanja, u prirodi ili u novcu, koje suprug mora privremeno davati svojoj ženi i deci i dozvola odvojenoga stana za njih ili naredba da se oni privremeno prime u kućnu zajednicu.

Konačno, jugoslavenski izvršni postupak poznaje kao sredstvo obezbedjenja još i pritvor predlagačeva protivnika. Ovaj sledi na njegov vlastiti trošak, ako se provodi putem custodiae honestae, inače isto kao i pritvor za delanje ili propuštanje uz predujam troškova od stra-

Digitized by Google

ne predlagača. Ovo sredstvo obezbedjenja vezano je uz sledeća ograničenja i uslove: da se dozvoljava samo radi nenovčanog zahteva i to samo ako se osiguranje ne može postići drugom privremenom naredbom, ako se predlagačev protivnik nalazi u begstvu ili postoji sumnja da će pobjeći i ako je osnovana bojazan da bi se usled njegovog begstva osujetilo ostvarenje predlagačeva prava.

Protivnik predlagača koje privremene naredbe, kojemu nije bila data mogunćost da se još pre nego je ova bila dozvoljena izjasni o predlogu, ima pravo da u roku od petnaest dana od dana dostave zaključka podnese sudu, koji ju je u prvom stepenu dozvolio, protivljenje, koje ipak ne zaustavlja izvršenje dozvoljene naredbe. Nakon provedene usmene rasprave sud će zaključkom odlučiti, da li potvrdjuje, preinačuje ili ukida privremenu naredbu.

Privremene naredbe ukinuće se ili ograničiti na predlog predlagačeva protivnika ako su bile dozvoljene u većem obimu nego li je to bilo potrebno; ako su se prilike promenile; ako je predlagačev protivnik dao obezbedjenje ili ako je prestao zahtev radi kojega su bile dozvoljene.

I jugoslavenski zakonodavac vodio je računa o uskim vezama što postoje izmedju izvršenja kao ustanove privrednog prometa, narodne privrede i društvenih odnosa. I njemu je lebdilo pred očima, da izvršenje nije samo pravna stvar, koja se tiče verovnika i dužnika, nego da je u isto vreme i imovinska promena, koja je baš zato što se opetuje u nebrojenim slučajevima, izvorom dobrih i slabih posledica i dejstava u narodnoj i u privatnoj privredi, kao svako tržno ili ino koje prometanje dobara većih razmera (K l e i n).

Socialno-politička sadržina jugoslavenskog izvršnog postupka ispoljuje se u više pravaca. Dozvoljeno izvršenje provodi se po službenoj dužnosti. Izvršni sudija kao »zvanični zastupnik interesa celokupnosti« treba da uputi obe stranke, ukoliko nisu vešte pravu niti ih zastupa advokat, u preduzimanje potrebnih izvršno-procesnih dela i da ih poduči o pravnim posledicama propuštanja takovih dela. Provodjenje izvršenja treba da se vrši što brže a usto da se izvršenik što više štedi. Izvršenje ne sme se provesti u većem obimu nego što je potrebno za ostvarenje zahteva, označenog u dozvoli izvršenja. U tu svrhu ima ovršni organ, kada sprovodi plenidbu, naznačiti u zapisniku o plenidbi približnu vrednost zaplenjenih stvari, kako bi sud došao u položaj da prosudi, da li je ovršni organ vodio računa o tome načelu. Dopušteno je upotrebiti više sredstava izvršenja i prepušteno je slobodnom nahodjenju tražioca izvršenja da odluči, koja će sredstva izvršenja tražiti. Nego, sud može dozvolu ograničiti na jedno ili na nekoliko predloženih sredstava izvršenja, kad već iz samoga predloga za dozvolu izvršenja očevidno proizlazi, da je već jedno ili nekoliko predloženih sredstava izvršenja dovoljno, da se potpuno namiri tražilac izvršenja. Sud će po predlogu ili po službenoj dužnosti ograničiti izvršenje koje je provedeno u većem obimu, nego što je bilo potrebno, da se tražilac izvršenja potpuno namiri. Ako je tražilac izvršenja za istu tražbinu dobio već samim osnivanjem prinudnog založnog prava ili s njime u vezi sa ranije pribavljenim založnim pravom veće obezbedjenje nego li donosi

Digitized by Google

pupilarna sigurnost, sud će po izvršenikovu predlogu ukinuti ili ograničiti prinudno založno pravo. I privremene naredbe mogu se po predlogu predlagačeva protivnika ukinuti ili ograničiti, ako su bile provedene u većem obimu nego što je potrebno, da se predlagač obezbedi. Ako više verovnika izdejstvuju neku prinudnu upravu, prinudnu dražbu, plenidbu istih pokretnih telesnih stvari ili plenidbu iste tražbine, vodiće se samo jedna ovrha za sve te verovnike. Svi oni pristupaju već povedenom postupku. Dozvoljeno izvršenje ima se obustaviti, ako se ne može očekivati, da bi se nastavljanjem ili provodjenjem izvršenja dobilo više nego što iznose troškovi izvršenja. Od dana dozvole dražbe nekretnina do dana dražbenog ročišta mora biti razmak od tri meseca. Odustane li tražilac izvršenja pre početka dražbovanja od nastavljanja držbenog postupka nekretnina, ne sme se zbog iste tražbine predložiti nastavljanje dražbenog postupka pre pola godine. Isto vredi za poljoprivredna imanja ili zemljišta ako na dražbenom ročištu ne bude stavljena najniža prihvatljiva ponuda a tražilac izvršenja kroz mesec dana ne bude predložio ponovno dražbeno ročište ili i ovo ostane bezuspešno. Založno pravo stečeno plenidbom pokretnih telesnih stvari prestaje, ako predlog za dozvolu prodaje nije stavljen najdalje za godinu dana.

Osim ovih socijalno-pravnih propisa, koji svi idu za tim da poštede izvršenika i da mu dadu vremena da se poravna sa tražiocem izvršenja, jugoslavenski izvršni postupak poznaje još i sledeće propise privredno-pravne prirode.

Ako izvršenik u vreme, kad se dozvoli prinudna uprava, stanuje na zemljištu ili u kući, stavljenoj pod prinudnu upravu, dopušteno mu je upotrebljavanje prostorija, koje su neophodno potrebne za njegovo stanovanje i za stanovanje njegove porodice. Bolesnici i porodilje ne mogu se prinuditi da napuste stan sve dotle, dok ga ne bi mogli napustiti bez opasnosti po svoje zdravlje. Sud nadzire prinudnog upravitelja. Upravitelj izmiruje bez dalnjega postupka plate, hranarinu i ostale prinadležnosti lica uposlenih u poljoprivredi ili u šumarskoj privredi, kao i onih upotrebljavanih za nadziranje i održavanje kuća za stanovanje dok traje uprava kao i zaostatke od poslednje godine pre dozvole uprave.

Pri dražbovanju nekretnina vrednost njihova utvrdjuje se na licu mesta samo kada posebne okolnosti pojedinog slučaja to zahtevaju, inače redovno u sudu uz sudelovanje jednog ili dva veštaka. — Ponude koje ne dostižu kod kuća polovinu, a kod poljoprivrednih dobara i zemljišta dve trećine utvrdjene vrednosti, ne mogu se prihvatiti. Ako je dosuda pravnosnažno uskraćena usled toga što nije stavljena najniža prihvatljiva ponuda, sud će, ako tražilac izvršenja to predloži u roku od mesec dana od bezuspešno održanog dražbenog ročišta, odrediti ponovno dražbeno ročište. Ako ponuda, po kojoj je zemljište dosudjeno, ne dostiže tri četvrtine utvrdjene vrednosti zemljišta i njegovog pripatka, dražba se može obesnažiti natponudom. Pod izvesnim uslovima omogućeno je preuzimanje realnih tereta odbijajući ih od kupovnine. Ne bude li najviša ponuda dovoljna da se njom potpuno izmiri zalogom obezbedjena tražbina verovnika, koji podiže protivljenje protiv

Digitized by Google

dosudjenja a ovoj tražbini pripada prvenstvo pred tražbinom tražioca izvršenja, moći će sud uskratiti dosudjenje. Dražbeni će se postupak obustaviti, ako neko treće lice, dajući primereno obezbedjenje, stavi sudu ponudu da je voljno preuzeti zemljište za cenu, koja utvrdjenu vrednost prelazi najmanje za jednu četvrtinu, i k tome ispuniti ine zakonske uslove. Po izvršenikovu predlogu može sud narediti umesto dražbenog postupka prinudnu upravu zemljišta, kada su prosečni čisti godišnji prihodi od tog zemljišta dovoljni, da se njima pokrije otplaćivanje glavnice u anuitetima ili u drugim obrocima s tekućim kamatama, koje su verovnik i dužnik uglavili kad su osnovali dugovinski odnos ili docnije. I kad nije ugovoreno namirenje u obrocima može se po predlogu narediti umesto dražbenog postupka prinudnu upravu zemljišta, ako se tražbina može izmiriti iz verovatnih jednogodišnjih čistih prihoda toga zemljišta. Iz deobne mase od prodaje nekretnina izmiriće se prvenstveno, za poslednje pola godine pre dosude zaostale plate službenčadi i nadničara zaposlenih u šumskoj privredi ili poljoprivredi, ako je prodato zemljište bilo namenjeno takvoj privredi.

Isto vredi i za prinadležnosti osoblja zaposlenog u obrtnim, industrijskim, trgovačkim i sličnim preduzećima, kao i onoga zaposlenog u rudnicima, koji su pod prinudnom upravom.

Na zanatliske i takve koncesionirane obrte, za koje se traži naročito osposobljenje, sme se dozvoleti izvršenje prinudnom upravom ili davanjem pod zakup, samo ako dotični obrt vodi vlasnik sa najmanje pet pomoćnika.

Pitanje zaštite najmanje mere zemljoradničkog poseda nije rešeno. S obzirom na sadašnje pravno stanje na području ranijih Kraljevina Srbije i Crne Gore i na onome Bosne i Hercegovine, gde je ta zaštita zakonom o gradjanskom parničnom postupku propisana, ostavljeno je rešenje toga pitanja za Uvodni zakon zakonu o izvršenju i obezbedjenju i baš na način, da će se u taj zakon uneti propis, da će zakonski propisi, koji u pojedinim pravnim područjima danas postoje u pogledu zaštite minimuma zemljoradničkog poseda, ostati na snazi sve dotle, dok se ne donese naročiti zakon o tome. Na četvrtoj skupštini pravnika Kraljevine Jugoslavije, držanoj u Skoplju oktobra meseca 1931. godine doneta je u tome pravcu sledeća resolucija:

»Kongres pravnika smatra, da u novi zakon o stupanju na snagu zakona o izvršenju i obezbedjenju treba uneti odredbu koja će u celoj zemlji obezbediti zemljoradniku minimum za egzistenciju. Bliži detalji prepuštaju se nadležnim zakonodavnim telima«.

Prodaja papira od vrednosti i drugih stvari, koje imaju berzansku ili tržišnu cenu, sledi iz slobodne ruke i po mogućnosti po postojećim berzanskim ili tržišnim cenama. Ako je očevidno korisno za sve učesnike može sud narediti, da se zaplenjene stvari ne unovče dražbom nego na drugi način. U ovome slučaju mora sud na osnovu procene odrediti najnižu prihvatljivu ponudu. Dozvoljeno je preuzimanje zaplenjenih stvari pre dražbenog ročišta za cenu, koja prelazi procenjenu vrednost najmanje za jednu četvrtinu.

Izvršenje na plate i službene prinadležnosti radi naplate izdržavanja, koje verovniku pripada po zakonu, dozvoljeno je u većem obimu

Digitized by Google

nego li ono radi naplate drugih tražbina. Kada je u pitanju zahtev za izdržavanje, sud će dozvoleti izvršenje radi obezbedjenja nedospelih obroka i onda, ako se protiv dužnika već moralo jednom voditi izvršenje radi naplaćivanja već dospelih obroka za izdržavanje.

Za naplate novčane tražbine, koja bez sporednih pristojbina ne prelazi iznos od hiljadu dinara, ili za naplatu više takvih tražbina istoga verovnika, koje ukupno ne prelaze ovaj iznos, mogu se dozvoliti prinudna uprava ili prinudna dražba na nepokretninama samo, ako verovnik verovatnim učini da izvršenje na pokretnoj imovini dužnikovoj nije dovelo njegovu tražbinu do potpunog izmirenja, ili ako verovnik verovatnim učini, da dužnik nema nikakve pokretne imovine ili da ima samo pokretnu imovinu iz koje očevidno neće moći za svoju tražbinu da bude namiren.

Izuzeti su iz izvršenja: odelo, posteljne stvari. rublje, pokućstvo, zasebne peći i štednjaci, ukoliko je sve to neophodno potrebno izvršeniku, članovima njegove porodice i služinčadi, koji s njim žive u zajedničkom kućanstvu; pod istim uslovom i u istom razmjerju hrana i ogrev potrebni za četiri nedelje. Ako je izvršenik zemljoradnik to jest, ako mu je zemljoradnja glavni izvor za izdržavanje njegovo i njegove porodice, ne mogu biti predmetom izvršenja jedan plug, jedna drljača, jedna kola, jedna motika, jedna sjekira, jedan budak, jedna kosa, dva vola ili bivola ili dva tegleća konja ili dva magarca, krava ili bivolica sa teletom odnosno bivolčetom do godine dana, deset ovaca ili pet svinja ili pet koza i toliko hrane i stelje koliko je potrebno za njega, njegovu porodicu i od izvršenja izuzetu stoku do nove hrane. Ako izvršenik nije zemljoradnik izuzete su iz izvršenja: po njegovu izboru jedna krava muzara ili bivolica ili tri ovce ili tri koze, ako je ta stoka potrebna za ishranu njemu i članovima njegove porodice, koji s njim žive u zajedničkom kućanstvu, kao i hrana, koja je do nove hrane potrebna za izdržavanje te stoke, i stelja potrebna za isto vreme. Izuzete su još iz izvršenja: pomoći u gotovu. Ako je izvršenik javni službenik, sveštenik, učitelj, advokat, lekar ili lice koje vrši naučni ili umetnički poziv, svi predmeti, koji su takvom licu potrebni za vršenje javne službe, zvanja ili naučnog ili umetničkog poziva, kao i pristojno odelo; inventar apoteke, orudje i drugi predmeti, koji su neophodno potrebni izvršeniku za vršenje njegovog zanata, malog obrta ili kojeg privredjivanja u vidu ručnoga rada, bez kojeg on ne bi mogao privredjivati za najnužnije izdržavanje svoje i porodice, koja s njime žive u zajedničkom kućanstvu. Ovamo spadaju i ladje ribarice s priborom a kod primalje predmeti potrebni za lično vršenje svoga zvanja. Kod lica, čija su beriva u novcu po zakonu sasvim ili delimično izuzeta od izvršenja, onaj delimični iznos gotova novca, nadjenog kod njih, koji odgovara prihodu za vreme od plenidbe do prvog roka naplate tih primanja; seme, potrebno za obradjivanje izvršenikova zemljišta prema njegovoj veličini i vrsti kulture; veštački udovi, naočari i drugi slični predmeti, potrebni zbog telesnih mana, ukoliko su potrebni za ličnu upotrebu izvršenika i članova njegove porodice; predmeti što služe bogoslužju, relikvije i rekviziti potrebni u prostorijama odredjenim za vršenje verskih obredaba: ženidbeni prsten, lična pisma i porodične izvršenikove slike bez

Digitized by Google

okvira; predmeti neposredno namenjeni za sahranu izvršenika i članova njegove porodice; konačno ordeni i drugi znaci odlikovanja.

Kod izvršenja na novčanim tražbinama izuzeti su sasvim od izvršenja: milostinje i potpore; zahtev na naknadu, koji pripada izvršeniku iz ugovora o osiguranju zgrade ili pripatka zemljišta, ako se ta naknada po dotičnim pravilima mora upotrebiti na to, da se opet podigne ili popravi oštećena zgrada ili dopuni pripadak zemljišta; jura stolae; prinadležnosti vojnika kao i plate i potpore invalida. Do iznosa pak od šest hiljada godišnje izuzeti su od izvršenja:

penzije, počasne plate, stipendije i druga izdržavanja, koja izvršenik prima iz javnih fondova ili od društava, ali jedno i drugo ne iz službenog odnošaja, zatim iz zadužbine ili iz zavoda za potpomaganje udova i siročadi ili iz slične ustanove;

zahtevi i davanja za izdržavanje (rente) na osnovu ugovora o osiguranju, ako izvršenik nije sposoban da privredjuje;

novčane rente, koje izvršenik prima kao naknadu zbog nanesene mu povrede tela.

Vodi li se izvršenje radi naplate zakonskog izdržavanja, je izuzet od izvršenja samo iznos od Din tri hiljade godišnje.

Zarada, koja pripada osudjeniku za rad za vreme izdržavanja kazne može se uzeti u izvršenje samo radi naplate izdržavanja, koje verovniku pripada po zakonu, ali to s ograničenjem da izvršeniku ipak ostane polovina zarade.

Na predujmovima i obročnim plaćanjima što ih ima davati država ili koje samoupravno telo na osnovu nabavljačkog, gradjevinskog ili sličnog ugovora, dok druga strana još nije ispunila ugovor ili dok još nije obavljena kolaudacija, ako je takva predvidjena, može voditi izvršenje samo država ili dotično samoupravno telo, i to samo radi protiv tražbina, koje nastanu iz odnosa, na kome se osniva spomenuta dužnost plaćanja.

Državnim službenicima, gradjanskim i vojnim, aktivnim ili u penziji, kao i njihovim porodicama, koje uživaju porodične penzije, može se uzeti u izvršenje jedna trećina plate i ostalih prinadležnosti u novcu ili u prirodi odnosno penzije ili otpravnine, ali to s ograničenjem da izvršeniku ipak ostane šest hiljada dinara godišnje. Na ovu trećinu idu i javne dažbine, koje terete platu, kao i druge javne dažbine, i tražbine koje se naplaćuju upravno-pravnim putem. No ako plata (penzija, otpravnina) izvršenikova, zajedno s ostalim prinadležnostima, prelazi iznos od šest hiljada dinara godišnje, onda taj višak nije izuzet od izvršenja, makar bi prešao jednu trećinu plate (penzije, otpravnine).

To isto vredi i za nameštenike u kojoj drugoj javnoj službi, kao što je služba u opštinskoj ili kojoj drugoj samoupravi ili u službi verske samouprave, a tako isto i za duhovništvo zakonom priznatih vera.

Licima, koja su trajno nameštena u privatnoj službi, može se uzeti u izvršenje jednak deo celokupnih službenih prinadležnosti kao i licima netom pomenutim.

Službeni odnos smatraće se trajnim kad po zakonu, ugovoru ili običaju treba da traje bar godinu dana. Ako službeni odnos nije tako od-

Digitized by Google

redjen, smatraće se trajnim kad je za prestanak potreban otkazni rok od najmanje tri meseca.

To isto vredi i u pogledu lične penzije, porodične penzije (opskrbnine), kao i otpravnine, koje privatni poslodavci daju svojim namešteničima, njihovim udovicama ili deci njihovoj, zatim lične penzije, porodične penzije i odgojnine, koje zavodi ili društva daju svojim članovima odnosno njihovim porodicama.

Od zarade (nadnice), koju izvršenik prima na osnovu službe, koja po svojoj prirodi ne spada u službe dovle pomenute, može se uzeti u izvršenje jedna trećina, ali to s ograničenjem da dužniku ipak ostane dvadeset dinara na dan.

Ako izvršeniku pripada više stalnih prinadležnosti, iznos izuzet od izvršenja računaće se od celokupne svote svih prinadležnosti.

Kada se izvršenje vodi radi naplate izdržavanja, koje verovniku pripada po zakonu, onda ostaje izuzeta od izvršenja polovina onoga dela prihoda, koji je inače izuzet od izvršenja.

Svi su ovi propisi izvršenja na novčanim tražbinama prinudnopravne prirode. Njima protivno raspolaganje nema pravnoga učinka.

Na prava iz preužitka, čije godišnje koristi u novcu ili u prirodi, računajući u to i stan, ne prelaze iznos od Din 3600.— ne može se voditi izvršenje ako su ova primanja neophodno potrebna za izvršenika i članove njegove porodice, koji s njim žive u zajedničkom kućanstvu.

Protiv samoupravnih tela, kao i protiv ustanova, koje je nadležna vlast proglasila javnim i opšte korisnim, može se dozvoliti izvršenje radi naplate novčane tražbine, ukoliko nije u pitanju ostvarenje ugovornog založnoga prava, samo u pogledu takvih sastavnih delova imovine samoupravnoga tela ili pomenute ustanove, koji se bez povrede neposrednih javnih interesa mogu upotrebiti za namirenje verovnika.

Državne upravne vlasti pozvane su da sudu dadu izjavu o tome, koji se imovinski predmeti moraju iz ovoga razloga izuzeti od izvršenja. Bliže podatke o tome, na koja se samoupravna tela i ustanove odnose ovi propisi, zatim koja je upravna vlast nadležna da proglasi koju ustanovu za javnu i opće korisnu kao i o tome koji se delovi imovine ne mogu upotrebiti za namirenje verovnika, doneće posebna Uredba Ministra pravde.

Izuzeti su iz izvršenja predmeti, koji neposredno služe vršenju poštanske, telegrafske ili telefonske službe.

Na pošiljke predate pošti kao i na novac, koji se uputi preko pošte i telegrafa, ne može se voditi izvršenje pre nego što budu predati onome, koji je za primanje ovlašten.

Na pripadak zemljišta i rudnika, na pribor ladja, splavova, skela i vazduhoplova, ne može se odvojeno od glavne stvari voditi izvršenje.

Izvršenje ili pojedine izvršne radnje na osnovu isprava i akata izdatih od inostranih vlasti, koji su izvršni prema zakonskim propisima dotične inostrane države, provode se samo onda i utoliko, ukoliko postoji formalna uzajamnost t. j. uzajamnost zajamčena državnim ugovorima ili vladinim izjavama objavljenim u »Službenim Novinama« a i to po propisima zakona o izvrše-

Digitized by Google

nju i obezbedjenju, ukoliko nije državnim ugovorima što drugo naredjeno. Nego predlog za dozvolu takova izvršenja uvažiće se samo ako pored zajamčene formalne uzajamnosti budu postojale još i sledeće pretpostavke:

da se je po propisima o nadležnosti, koji vrede u našoj državi, moglo u pravnoj stvari postupati u dotičnoj stranoj državi;

da su poziv ili naredbe, kojima je započet postupak pred inostranim sudom ili inostranom vlašću, bili dostavljeni licu, protiv kojega treba provesti izvršenje, u vlastite ruke, bilo u dotičnoj inostranoj državi bilo putem pravne pomoći u kojoj drugoj inostranoj ili u našoj državi;

da protiv odluke po priloženom uverenju inostranog suda ili druge inostrane vlasti a prema pravu, koje vredi za taj sud ili za tu vlast, nema pravnoga leka, koji bi zaustavljao izvršenje.

Unatoč postojanju formalne uzajamnosti i netom navedenih pretpostavki ipak se neće dozvoliti izvršenje ili koja izvršna radnja:

ako lice protiv kojega treba provesti izvršenje, u postupku, koji se je vodio pred inostranim sudom ili inostranom vlašću, nije moglo učestvovati zbog neurednosti koja se desila u tome postupku;

ako bi izvršenjem trebalo iznuditi radnju, koja je po zakonima naše države nedopuštena ili koja se po zakonima naše države ne može iznuditi;

ako se izvršni naslov tiče osobnog stanja (statusa) našega državljanina, a izvršenje bi trebalo provesti protiv njega, i

ako bi se izvršenjem ili izvršnom radnjom imao priznati takav pravni odnos ili ostvariti takav zahtev, kojemu u našoj državi po njenim zakonima iz obzira javnoga poretka ili morala nije priznata valjanost ili tuživost.

Za dozvolu takovih izvršenja nadležni su okružni sudovi, u čijem području obvezanik ima svoju opštu mestnu nadležnost, a ako za njega takva nadležnost u zemlji ne postoji, onda okružni sud, u čijem se području nalazi nadležni izvršni sud, odnosno ako je okružni sud sam izvršni sud, onda taj okružni sud. Predlog može postaviti tražilac izvršenja ili inostrani sud ili za to nadležna inostrana vlast, odnosno nadležni inostrani javni organ. Sud može pre nego što odluči o takvom predlogu, tražiti potrebna objašnjenja od inostranog suda odnosno inostrane vlasti, koja je izdala izvršni naslov, ili koja je tražila dozvolu izvršenja.

Ako se uvaži takav predlog ma da nema netom navedenih pretpostavki, izvršenik može podići protivljenje ili rekurs protiv dozvole izvršenja ili oba pravna sredstva zajedno. O protivljenju odlučuje sud koji je dozvoleo izvršenje, po usmenoj raspravi presudom, protiv koje je dozvoljena revizija bez obzira na vrednost spornog predmeta.

Sud može po predlogu onoga, koji je podneo protivljenje, narediti da se odloži izvršenje.

Dovle izneseni propisi za izvršenje na osnovu inostranih izvršnih naslova primenjavaće se samo ukoliko ne bude državnim ugovorima što drugo naredjeno.

Digitized by Google

U vezi sa predmetom ovoga referata postoje sledeći državni ugovori:

A. sa Kraljevinom Bugarskom, konvencija o sudskoj pomoći od 16. novembra 1923., ratifikovana zakonom od 27. maja 1924., br. 175-XXXVI Sl. N. od 1. VIII. 1924. Izvršenje sudskih rešenja i poravnanja u gradjanskim i trgovačkim sporovima, uredjeno je u čl. XI-XXVI koji glase:

Čl. XI. U spornim i nespornim delima, presude, odluke o naplati i druga rešenja koja su doneli gradjanski ili trgovački sudovi jedne ili druge ugovorne strane kao i poravnanja postignuta na tim sudovima biće izvršni na teritoriji druge ugovorne strane prema odredbama niže označenim.

Bugarski ispuniteljni listovi izdati po menicama od bugarskih sudova saglasno sa članom XIV. zakona o zapovednom postupku obnarodovanog u Državnom Vesniku, br. 227-1897 imaće na teritoriji Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca silu odluke o naplati.

Čl. XII. Ne dozvoljava se izvršenje kada se odlučuje o pravu svojine ili o drugim stvarnim pravima nad nepokretnostima, koje se nalaze u državi od koje je zatraženo izvršenje.

Čl. XIII. Neće se dozvoliti medjutim izvršenje u slučaju kada bi se njime ostvario jedan pravni odnos ili zahtev, kome sud mesta izvršenja ne priznaje punovažnost ili pravnu radnju sa gledišta javnoga poretka ili morala.

Čl. XIV. Izvršenje na osnovu jedne sudske odluke moći će se dozvoliti samo pod ovim uslovima:

1. da se sud koji je doneo odluku mora smatrati za nadležnog po čl. XV ove konvencije;

2. da je odluka postala izvršna i da protiv nje ne može biti više upotrebljeno nikakvo redovno pravno sredstvo.

Čl. XV. Nadležnost suda koji je rešavao po jednom sporu smatraće se da je dokazana u smislu čl. XIV. tačka 1. ako j po zakonima umoljene države spor mogao biti sudjen na jednome sudu druge ugovorne strane.

Nadležnost uvek će se smatrati da postoji u ovim slučajevima:

1. kad je tužbu podneo nosilac jedne menice ili čeka protiv lica koje je dužnik po toj menici ili čeku i kad je po toj tužbi rešavao sud onoga mesta koje se po zakonima toga suda smatra za mesto plaćanja;

2. kad je po jednoj protivtužbi sud, koji postupa na osnovu prve tužbe, rešavao prema zakonima koji su za njega punovažni;

3. kad su parničari u jednom sporu trgovci, i kad je doneo rešenje po zahtevu izvršenja ili raskida jednoga ugovora ili po traženju naknade štete zbog neizvršenja ili nepotpunog izvršenja onaj sud u čijem se mestu ugovor imao izvršiti;

4. kad su parničari sporazumno pristali unapred na nadležnost suda koji je o sporu rešavao.

Čl. XVI. Izvršenje na osnovu sudskoga poravnanja biće samo onda kad je to poravnanje postalo izvršno po zakonima mesta u kome je izvedeno.

Čl. XVII. I onda kad su uslovi koje predvidjaju član XI-XVI. ispunjeni, neće se dozvoliti ivršenje ako mu se protivi dužnik (čl. XXI):

1. kad tužba nije ibla redovno saopštena tuženoj strani i kad ona s toga nije uzela učešća u postupku na kome se rešenje suda osniva;

2. kad je usled druge koje nepravilnosti postupka, lice na čiju se štetu ima izvesti izvršenje bilo lišeno mogućnosti da u tom postupku uzme učešća;

3. kad sud po zakonodavstvu mesta u kome je rešenje doneto ili izvedeno poravnanje izgubi izvršnu silu;

4. kad se po zakonodavstvu mesta izvršenja, činjenica da je stvar već jednom presudjena protivi zahtevu izvršenja.

Saopštenje tužbe smatraće se za pravilo u smislu tačke 1. samo onda kad je tužba saopštena lično tuženoj strani ili njenome zastupniku opunomoćenom da je primi. Na teritoriji one ugovorne strane, od čijih se sudova traži izvršenje, saopšte-

Digitized by Google

nje moralo se izvršiti prema uredjenju pravne pomoći ili na način predvidjen u poslednjoj alineji člana 1.

Čl. XVIII. Uz zahtev za izvršenje koji može podneti ili sud ili parnična strana treba priložiti ova pismena:

1. Prepis sudskog rešenja sa razlozima ili prepis sudskog poravnanja;

2. jedno zvanično uverenje ili izjavu da je rešenje ili sudsko poravnanje postalo izvršno, i da protiv njega ne može više biti upotrebljeno nikakvo redovno pravno sredstvo.

Ako zahtev za izvršenje upućuje jedan sud, saopštiće se neposredno sudu druge države u kojoj rešenje ima da se izvrši.

Ako zahtev za izvršenje upućuje parnična strana neposredno sudu države u kojoj ima da se izvrši sudsko rešenje ili poravnanje, isprave pomenute u 1. i 2. tački ovoga člana moraju biti overene od strane središnje sudske uprave iz koje se upućuje.

Čl. XIX. Nadležna vlast umoljene države rešavaće da li se izvršenje može odobriti, ne saslušavajući dužnika. Izvršenje će se morati dati ako su ispunjeni uslovi koji su predvidjeni u čl. XI-XVI., i sud po zvaničnoj dužnosti neće ulaziti u ispitivanje, da li postoje razlozi za odbijanje izvršenja koji su pobrojani u čl. XVII Zabranjeno je sudu umoljene države da ulazi u ispitivanje samoga spora.

Ako je potrebno, umoljeni sud može tražiti objašnjenja od onoga suda od koga potiče rešenje koje ima da se izvrši ili koji je to izvršenje tražio.

Čl. XX. Ako zahtev za izvršenje potiče od jednoga suda, vlast pozvana da postupi po tom zahtevu naznačiće jednoga zastupnika tužiocu, na zahtev suda koji je tražio izvršenje i o tome će taj sud izvestiti. Troškovi podneti usled odredjivanja zastupnika pašće na teret suda koji je tražio izvršenje.

Čl. XXI. Ako je izvršenje dozvoljeno, preuzeće se po službenoj dužnosti i bez odlaganja potrebne mere da se ono izvede. Dužnik može izvan prava žalbe koje mu je priznato mesnim zakonima, da traži obustavljanje izvršenja s toga što ne postoji jedan od uslova predvidjenih u čl. XI.-XVI., ili što postoji jedan od razloga za otkaz izvršenja koji su pobrojani u čl. XVII. Ako se ne poziva na odredbe čl. XIII. i XVII., tačka 3. i 4, dužnik mora zahtevati obustavu izvršenja u roku od dve nedelje od dana kad mu je saopšteno da je izvršenje odobreno.

O dužnikovom zahtevu rešavaće sud koji je nadležan po mesnim zakonima.

Kad dužnik zahteva obustavu, sve mere izvršenja koje premašuju cilj obezbedjenja potraživanja, mogu biti odložene na njegov zahtev sve dok se ne bude donelo rešenje po traženju obustave.

Čl. XXIII. Ukoliko se u ovoj Konvenciji ne nalaze naročite odredbe o tome, zakoni umoljene države primenjivaće se prilikom izvodjenja izvršenja.

Čl. XXIII. Kad je izvršenje odbijeno zato što nema zahtevanih uslova, tužilac ima pravo da podnese žalbu.

Zahtev izvršenja će medjutim moći ponoviti bilo zainteresovana strana parnična, ako se naknadno budu ispunili uslovi koje ova konvencija predvidja.

Čl. XXIV. Sudski troškovi prouzrokovani izvršenjem sudskih rešenja i poravnanja pašće na teret parničara i treba da budu plaćeni prema zakonima koji se primenjuju u državi gde se izvršenje obavilo; ako je potrebno, iznos tih troškova privremeno će isplatiti umoljena država.

Ako se od parničnih strana ne mogu troškovi naplatiti, snosiće ih ona država koja je tražila izvršenje.

Takse koje bi se imale platiti prilikom izvršenja odrediće se prema zakonima države u kojoj ima da se ispuni izvršenje. Izvršenje se medjutim ne može odlagati zato što gore pomenute takse nisu plaćene.

Čl. XXV. Doneta rešenja i postignuta poravnanja na teritoriji jedne ugovorne strane imaće na teritoriji druge ugovorne strane istu snagu i dejstvo kao rešenja i poravnanja koja su postala na toj samoj teritoriji, ukoliko se ovom konvencijom dozvoljava njihovo izvršenje na njoj.

Čl. XXVI. Lišavanje slobode, bilo da je izvršna mera, bilo da je mera predohrane, ne može se u gradjanskim i trgovačkim sporovima primenjivati na strance,

Digitized by Google

državljane jedne ili druge ugovorne strane, ako se ne primenjuju i na same mesne gradjane. Svaka okolnost, na koju se može pozivati jedan mesni gradjanin nastanjen na teritoriji, da bi se oslobodio lišenja slobode, mora imati isto dejstvo i u korist državljanina druge ugovorne strane, čak i onda ako se ta okolnost stvorila u inostranstvu.

Konvencija još propisuje, da svi spisi i zamolnice imaju da budu sastavljeni na zvaničnom jeziku moleće države. Sve isprave i sprovodna pisma koji se odnose na izvršenje sudskih naloga oslobođeni su od overe, ali treba da budu snabdeveni pečatom sudske vlasti koja ih šalje. Dostava se vrši neposredno između nadležnih sudskih vlasti. U umoljenoj državi, isprave i pismena priložena sudskom nalogu ne podleže ponovnom plaćanju take. Akti postupka, ukoliko se ne tiču rada činovnika u izvršnom postupku, koji se rad nagrađuje, vrše se besplatno. Troškovi za nagrađeni rad ostaju na teret stranaka prema zakonima zamoljene države. Ako je potrebno, predujmiće ih umoljena država, a ne budu li se mogli naplatiti od stranaka snosiće ih moleća država.

B. sa republikom Čehoslovačkom, ugovor od 17. marta 1923. o uredjenju uzajamnih pravnih odnosa, ratifikovan zakonom od 27. maja 1924., br. 181-XXXVIII. Sl. N. od 9. VIII. 1924. Uzajamno izvršenje egzekucionih titula uredjeno je u trinaestoj glavi, članovima 38—42 koji glase:

Član 38.

Svaka ugovorna strana obavezuje se da odobri i izvrši egzekuciju i u svojoj oblasti, shodno dole navedenim odredbama i na osnovu dole spomenutih isprava, koje su sastavljene u oblasti druge ugovorne strane i prema tu važećim propisima su izvršni egzekucioni tituli.

Član 39.

Egzekucioni tituli.

Egzekucioni tituli su prema prethodnom članu:

1. presude, platni nalozi, rešenja i druge odluke gradjanskih sudova, računajući i opštinske sudove, o imovno-pravnim potraživanjima, ako oni po pravu, koje važi kod presuđujućeg suda, ne podleže nikakvom daljem pravnom sredstvu sa odložnim dejstvom i o tome su snabdeveni odgovarajućom klauzulom suda, koja u isto doba tačnost otpravka potvrdjuje;

2. poravnanja o takvim potraživanjima, zaključena pred gradjanskim sudovima, računajući i opštinske sudove, ako su snabdevena klauzulom, da su izvršna i klauzulom, koja potvrdjuje tačnost njihovog otpravka;

3. presude ili odluke izbranih sudija ili sudova ili poravnanja pred izbranim sudijama ili izbranim sudovima, ako su prema zakonima ili po pismenom u zakonoj formi sastavljenom ugovoru izbrani sudija ili izbrani sud pozvani da odluče o odredjenom imovno-pravnom potraživanju. Ove isprave moraju biti snabdevene potvrdom nadležnog suda prvog stepena, u čijem je području imao svoje sedište izbrani sudija ili izbrani sud u vreme donošenja sudske presude, odluke ili zaključenja poravnanja da ne podleže nikakvom daljem pravnom sredstvu s odložnim dejstvom i da je otpravak tačan.

Član 40.

Odobrenje i izvršenje egzekucije upravlja se po propisima, koji važe u državi gde se egzekucija ima odobriti ili izvršiti, ako u ovom ugovoru nije što drugo odredjeno.

Član 41.

Potraživačka stranka predaće molbu za odobrenje i izvršenje egzekucije sudu gde je egzekucioni titulus postao. Ako su u pitanju egzekucioni tituli, koji su postali u postupku pred opštinskim sudovima, izbornim sudijama ili izbornim sudovima, onda će se molba predati nadležnom sudu prvoga stepena u čijem su području oni postali.

Digitized by Google

Sud, kod koga je molba za odobrenje i izvršenje egzekucije bila predata, ustupiće ovu bez odlaganja sudu druge ugovorne strane, nadležnom po gornjim propisima, dodavši klauzulu u smislu člana 39 sa ostalim dokazima, a po propisima, koji vrede za pismeni saobraćaj sa sudovima druge ugovorne strane.

Sud koji je nadležan za odobrenje egzekucije, utvrdiće na osnovu poslatih akata u postupku, koji se ima najdalje svršiti za trideset dana od kad su akta sudu stigla, i koji se ima ograničiti na ispitivanje sledećih uslova, da li postoje zahtjevi za odobrenje i izvršenje egzekucije:

1. da li se ima smatrati kao osnovana nadležnost vlasti, koja je stvar presudila. Ovo je slučaj ako je stvar mogla izaći pred sud u molećoj državi po propisima, koji vrede o nadležnosti u umoljenoj državi;

2. da li se radi o egzekucionom titulu u smislu člana 39;

3. da li je tužena stranka tamo gde to zakon zahtjeva bila uredno pozvana u postupku, u kome je postao egzekucioni titul, naročito da li joj je tužba ili pismeno, kojim je rasprava predmeta bila otpočeta u oblasti druge ugovorne strane, bilo dostavljeno u vlastite ruke i da li joj je presuda ili druga odluka, koja čini egzekucioni titul, pravovremeno dostavljena: po predlogu obvezane strane utvrdiće se, ako je donesena kontumacijalna presuda, da joj nije ma kojom nepravilnošću onemogućeno da u postupku učestvuje ili da bude kao što treba zastupana.

U postupku po prednjoj alineji može u ovim okolnostima biti saslušan pre donošenja odluke protivnik potraživačke stranke ili njegov zastupnik;

4. da li se odobrenjem i izvršenjem egzekucije neće iznuditi radnja, koja je zabranjena ili se ne može iznudjavati po propisima koji vrede u državi gde se egzekucija ima odobriti ili izvršiti ili da li se odobrenjem ili izvršenjem egzekucije neće priznati koji pravni odnos ili ostvariti koje potraživanje, koji protivreče suverenitetu umoljene države ili blagim običajima ili koji po pravu umoljene države nisu tužljivi ili izvršljivi.

Sud, koji odobrava ili izvršuje egzekuciju nije ovlašćen ispitivati stvarnu stranu egzekucionog titula.

Član 42.

Privremene naredbe.

Čim sudu stignu akta (član 41) sud, koji je nadležan za odlučivanje o molbi za egzekuciju, odobriće bez odlaganja a po propisima, koji za njega tu važe, privremeno naredbu protiv protivnika potraživalačke stranke radi obzbede potraživanja iz egzekucionog titula. Ona privremena naredba može se samo onda ukinuti, ako je protivnik potraživalačke stranke dao obebedjenje za potpuno izmirenje potraživanja iz egzekucionog titula.

Na području Čehoslovačke republike ovlaštene su na primanje zamolnica sve sudske vlasti, na odašiljanje samo pretsedništva zbornih sudova; na području Kraljevine Jugoslavije ovlaštene su sve sudske vlasti na neposredno primanje kao i odašiljanje zamolnica. Zamolnice treba da budu sastavljene na državnom jeziku države koja zamoljuje. Zamolnicu ne treba overoviti, ali treba da ima uredovni pečat vlasti koja zamoljuje. Zamolnici i njezinim prilozima treba priložiti prevode na državnom jeziku zamoljene države, sastavljene ili overene po zaprisegnutom tumaču ili pak sastavljene po samome sudu koji zamoljuje. Dalnje overavanje ovakovih prevoda se ne traži. Na želju i molbu moleće vlasti sastaviće te prevode zamoljena vlast o trošku vlasti koja zamoljuje. Pravna se pomoć daje besplatno osim one skopčane sa službenim radnjama za koje i vlastiti državljani plaćaju stanovite nagrade.

C. Sa Republikom Poljskom nije uopće uredjeno pitanje o izvršenju sudskih odluka. Konvencijom o pravnim odnosima od 4. maja 1923., ratifikovanom zakonom od 27. novembra 1928., br. 302-XCIV Služ. Nov. od 27. decembra 1928., uredjeno je samo pitanje izvršenja osudnih odluka na plaćanje sudskih troškova, koje su donete u jednoj od Država Ugovornica protiv tužioca ili intervenijenta, koji su oslobodjeni kaucije ili polaganja novca, bilo na osnovu čl. 2. stava 1. i 2. konvencije, bilo na osnovu zakona države, u kojoj je spor započet.

Digitized by Google

Uostalom ugovor, koji sadržaje propise o uslugama u gradjanskim stvarima, u stvarima zaostavština, zakonite dece, tutorstva i staratelj-stva, oglašenju nestanka ili smrti, propise o ispravama, o ekstradiciji i o uslugama u krivičnim stvarima, ne sadržaje propisa o izvršenju dru-gih izvršnih naslova.

Sledstveno tome, odluke o drugim traženjima nisu izvršne, šta više bilo je saopćeno jugoslavenskim sudovima (rešenjem Min. pravde od 23. maja 1929). da je vlada Poljske republike izričnu otklonila izvr-šenje na osnovu jugoslavenskog izvršnog naslova zato što ne postoji ugovor o medjusobnoj pravnoj pomoći izmedju Poljske republike i Kra-ljevine Jugoslavije

U pravcu pak izvršenja netom navedenih osudnih odluka na pla-ćanje sudskih troškova propisano je, da odnosno molbeno pismo ima biti sastavljeno na zvaničnom jeziku države, koja ga upućuje. Za nj nije potrebna overa, ali mora biti snabdeveno službenim pečatom vlasti koja ga šalje. Uz zahtev ima biti priključen overen prevod sadržine dotične odluke na zvaničnom jeziku vlasti, od koje se traži izvršenje, kao i izjava da je odluka definitivna.

Prevod treba da bude overovljen od diplomatskog ili konsularnog zastupnika Države koja zamoljuje, ili pak od zaprisegnutog tumača dr-žave koja zamoljuje ili one koja je zamoljena. Obe države mogu ovla-stiti i svoje sudije na takova overavanja.

2. ČEHOSLOVAČKA

U Čehoslovačkoj važi danas dvojako izvršno pravo. U tako zvanim historiskim zemljama Češkoj, Moravskoj, Šleskoj, važi ranije austrisko izvršno pravo prema stanju oktobra meseca 1918. godine, sa n e b i t n i m izmenama i dopunama, koje je iz-vršio zakonodavac Čehoslovačke Republike, a koje su od veće česti sa-držane u zakonima br. 66/1925, 23/1928, 130/1930 i 1/933 Zbornika za-kona i uredbi za Čehoslovačku Republiku. U Slovačkoj i u Potkarpat-skoj Rusiji važi naprotiv još uvek ugarski izvršni zakon, sadržan u zak. čl. LX iz god. 1881, b i t n o izmenjen i dopunjen zakonom br. 23/1928 i onima br. 130/1930 i 1/1933. Izmene i dopune sadržane u za-konu od 19. I. 1928 br. 23 Zbornika zakona i uredbi Čehoslovačke dr-žave idu za tim, da ugarsko izvršno pravo izjednače onome historiskih zemalja i da tako ukinu u toj oblasti prava postojeće pravno dvojstvo.

Radi toga i jer će se na teritoriji Slovačke i Potkarpatske Rusije to nastojanje produžiti do potpunog izjednačenja ranijeg ugarskog iz vršnog prava sa izvršnim pravom Češke, Moravske i Šleske, to ću u sledećem prikazati izvršno pravo Čehoslovačke republike prema njego-vom današnjem stanju u Češkoj, Moravskoj i Šleskoj ali samo ukoliko se ono u svojim važnijim propisima odvaja od jugoslavenskog izvršnog prava.

1. I z v r š e n j e na nepokretnoj imovini za naplatu novčanih tražbina dozvoljeno je bez obzira na njihovu visinu.

2. Procena nekretnina obavlja se uvek na licu mesta nekretnina koje se stavljaju na dražbu.

Digitized by Google

3. Tražilac izvršenja i verovnici, čije su tražbine obezbedjene uknjiženim zalogom, mogu se sasvim ili delimice osloboditi od polaganja jamčevine koju su dužni polagati svi oni, koji hoće da kao ponudioci učestvuju u dražbi, i to bez obzira na to, da li su i ukoliko njihove tražbine po prvenstvenom redu pokrivene najnižom prihvatljivom ponudom.

4. P r i s i l n a p r o d a j a n e k r e t n i n a. Na dražbi može stavljati ponude svako lice koje do početka dražbovanja dokaže, da je Čehoslovački gradjanin i da zajedno sa suprugom ne poseduje kao vlasnik više od deset hektara zemljišta. Ako ne bude nudilaca ili ako se na dražbi ne postigne najniža ponuda, a na novome dražbenom ročištu, koje u tome slučaju treba po predlogu odmah zakazati, takodjer se ne postigne najniža ponuda, ovlašten je preuzeti dražbovanu nekretninu Ured za nekretnine i baš za najnižu prihvatljivu ponudu. Sud u tome slučaju dosudjuje dražbovanu nekretninu državi. Ako Ured za nekretnine, najkasnije za 14 dana po dobivenoj obavesti o posletku dražbovanja, ne izjavi da preuzima nekretninu, izvršni sud obustavlja dražbeni postupak po službenoj dužnosti. U dražbenim uslovima treba istaknuti, da se na dražbi kupljena nekretnina ne smeje otudjiti izmedju živih za vreme od 10 godina bez prethodnog pristanka Ureda za nekretnine, sem izmedju supruga ili od roditelja na decu i da je pravo vlasništva pravnih poslednika podložno istim stegama kao i ono njihovih pravnih prethodnika.

5. Ako je dosuda dražbovane nepokretnine uskraćena iz drugih razloga a ne s toga što nije postignuta najniža prihvatljiva ponuda, a nema nedostataka, koji ponovljenje dražbe inače čine nedopustivim, sud neće po službenoj dužnosti nanovo odrediti dražbeno ročište, ali je tražilac izvršenja ovlašten, da u roku od mesec dana predloži, da se ponovno odredi dražbeno ročište, jer se inače postupak na izvršenikov predlog obustavlja i tražilac izvršenja neće moći zbog iste tražbine tražiti novi dražbeni postupak pre nego proteče šest meseci od dana pravnosnažne obustave predjašnjeg dražbenog postupka.

6. Ročište za raspravu o razdeobi kupovnine može se odrediti i pre nego što dosuda postane pravnosnažnom.

7. Izvršni organ, u slučaju kada se izvršenje vodi u korist samo jednog tražioca izvršenja, ne mora položiti u sud novac koji pri sprovodjenju plenidbe nadje a tako isto ni kupovninu koju sprovodeći dražbu zaplenjene pokretne stvari primi, nego je ovlašten da ih sam uz priznanicu preda tražiocu izvršenja, koliko je to potrebno za namirenje njegove tražbine, a tek višak da preda sudu.

8. Za zahteve, koji nisu novčane tražbine, nije predvidjeno obezbedjenje u obliku izvršenja, to jest izvršenje radi prethodnog ispunjenja uz obezbedjenje.

9. Za obezbedjenje novčanih tražbina nisu predvidjene privremene naredbe u pogledu nepokretnina.

10. Pritvor dužnika predvidjen je ne samo kao prinudno sredstvo, nego i kao sredstvo obezbedjenja.

11. Rekurs se ne sme osnivati na novim činjenicama ili dokazima ni onda, kada je pobijani zaključak bio donesen a da žalilac nije imao mogućnosti da se izjasni o onome što je bilo predmet zaključivanja.

Digitized by Google

Izvršenje ili pojedine izvršne radnje na osnovu isprava i akata izdatih od inostranih vlasti, koji su izvršni prema zakonskim propisima dotične inostrane države, provode se po istim načelima po kojima se provode i u Kraljevini Jugoslaviji. Ukoliko ovaj deo nauke o izvršenju zaseca u naš referat, istaći je, da je formalna uzajamnost zajamčena samo prema Kraljevini Jugoslaviji i Kraljevini Bugarskoj. Prema Poljskoj republici nije ta uzajamnost zajamčena, nego su sa ugovorom od 6. marta 1925 uredjeni samo pravni odnosi u gradjanskim, krivičnim i vanparbenim stvarima, tako da se ovaj ugovor uopće i ne tiče izvršenja. U njemu su spomenute samo privremene odredbe izdate u bračnim stvarima (čl. 8), kao odredjivanje davanja uzdržavanja, dozvola odvojenog stanovanja, nalog primanja u kućnu zajednicu. Svaki bračni drug može i kod nadležne vlasti države u kojoj on boravi tražiti da se izdadu ove privremene odredbe bez obzira na to, da li su za tužbu za razvod braka ili za onu za rastavu nadležne samo vlasti njegove države.

Prema Kraljevini Bugarskoj zajamčena je uzajamnost sa ugovorom o medjusobnoj pravnoj zaštiti i pomoći u gradjanskim i trgovačkim stvarima iz godine 1927. Kada se radi o uteravanju parničnih troškova od gradjanina druge države, koji je bio oprošten od polaganja jamčevine za parnične troškove, ne sprovodi se izvršenje saobrazno općim propisima izvršnoga postupka za izvršenje isprava i akata izdatih od inostranih vlasti, nego onako kako se sprovodi na osnovu domaćih izvršnih naslova. Izvršni naslovi na osnovu kojih se može sprovoditi izvršenje jesu sudske odluke svake vrsti i odluke izbranih sudova svake vrsti, kao i poravnanja. Država koja izvršuje ovlaštena je da po vlastitim zakonima ispita izvršni naslov. Isključena su izvršenja na osnovu presuda, koje se odnose na pravo vlasništva ili na druga stvarna prava na nekretninama, koje su položene na području države koja sprovodi izvršenje. Kada se traži izvršenje na osnovu presuda izbranih sudova ili na osnovu poravnanja sklopljenih pred njima, treba da ove presude i poravnanja budu overena po sudu prvoga stepena, u čijemu je području bila donesena presuda ili sklopljeno poravnanje.

Dozvola i sprovodjenje izvršenja ravnaju se prema pravu što vredi na području suda, koji dozvoljuje ili onoga koji sprovodi izvršenje. Prosto je tražiocu izvršenja, da li će predlog za dozvolu i sprovodjenje izvršenja predati sudu na području kojega je nastao izvršni naslov, ili će tražiti da mu se dozvoli i sprovede izvršenje neposredno kod nadležnoga suda na području države koja ima da sprovede izvršenje. Zatraži li kod suda gdje je nastao izvršni naslov, to će taj sud overiti izvršni naslov time, što će na nj postaviti zaporku da ne podlega daljim pravnim lekovima sa odlagajućom moći i da je otpravak tačan, pak će ga tako overena, zajedno sa molbom i njezinim inim prilozima, sprovesti preko Ministarstva pravde nadležnome sudu države koja sprovodi izvršenje. Ovaj ima da kroz četrnaest dana, na temelju predloženih spisa, ispita molbu u pravcu, da li postoje uslovi za dozvolu izvršenja i da u isto vreme, netom primi molbu, a da zato ne treba predloga tražioca izvršenja niti verovatnosti kakove pogibelji, po zvaničnoj dužnosti dozvoli privremenu odredbu na obezbedjenje zahteva sadržana u izvrš-

Digitized by Google

nom naslovu. Mimo ove privremene odredbe, može sud na predlog molioca izvršenja dozvoleti i izvršenje do obezbedjenja i to još pre nego izvršni naslov stane na snagu ili još pre isteka paricionog roka. Provedenje obavezne dozvole privremene odredbe kao i ono izvršenja do osiguranja, ravna se prema propisima izvršnoga prava zamoljene države.

C a u t i o j u d i c a t u m s o l v i. Izvršenje osuda na parnične troškove, koje su izrekli sudovi protiv tužioca oslobodjenog kaucije, uredjeno je na jednaki način izmedju sve četiri slavenske države, o kojima je ovde reč. U svim odnosnim medjudržavnim ugovorima predvidjeno je da će državljani jedne ugovorne strane imati slobodan i lak pristup sudovima druge i da će moći predstati sudu pod istim uslovima i na isti način kao i mesni gradjani; da se zato što su stranci ili zato što nemaju na toj teritoriji svoje stalno boravište ili svoje prebivalište nikakva jamčevina ili polog, ma pod kakvim nazivom, neće moći nametnuti državljanima jedne ugovorne strane, koji imaju stalno mesto prebivanja na teritoriji jedne od ugovornih strana i koji su predstali sudu druge ugovorne strane kao tužioci.

Saobrazno načelu izjednačenja tužilaca ugovoreno je, da se osude na parnične troškove, koje su izrekli sudovi jedne ugovorne strane protiv tužioca oslobodjenog kaucije ili pologa, biti na zahtev oglašene besplatno za izvršne od nadležne vlasti saobrazno mesnim zakonima, ne saslušavajući parnične strane. Osudjena strana ima pravo da se žali saobrazno zakonodavstvu države u kojoj izvršenje treba da se ispuni. Vlast nadležna za rešavanje o zahtevu izvršnosti ograničiće se na to da izvidi: da li po zakonima države u kojoj je presuda izrečena, prepis rešenja ispunjava uslove koji su potrebni za njegovu autentičnost i da li, po istim zakonima, rešenje ima izvršnu snagu. Da bi se ispunili ovi uslovi dovoljna je izjava nadležne vlasti države koja traži, koja utvrdjuje da je rešenje postalo izvršno i da protiv njega ne može biti upotrebljeno nikakvo redovno pravno sredstvo (B u g a r s k a, čl. V—VII; Č e h o s l o v a č k a čl. 1, 13 i 14; P o l j s k a čl. 1—4).

Ove su odredbe skoro doslovce preuzete iz čl. 18 Haške konvencije od 17. VII 1905 s tom razlikom, da dok ugovor sa Bugarskom propisuje da se zahtev izvršenja ima postaviti diplomatskim putem, onaj sa Poljskom ostavlja na volju ugovornih strana, da se sporazume o tome, da li zanimana stranka može i neposredno podneti zahtev za stavljanje zaporke izvršivosti. Dosada nema takova sporazuma. Sa Čehoslovačkom udešeno je pak tako, da se i osude na parnične troškove, o kojima je ovde govora, izvršavaju onako kao i drugi izvršni naslovi (čl. 14 u vezi sa čl. 39 br. 1).

ZAKLJUČAK

Iz ovoga doista nepotpunog prikaza izvršnoga prava Jugoslavije i Čehoslovačke daje se ipak zaključiti, da velikih načelnih razlika izmedju ta dva prava nema, nego da su ona uz neznatne razlike jednaka i u sistemu i u pojedinostim. Što se tiče izvršnoga prava Bugarske i Poljske, ma da nam prilike nisu omogućile dublje proučavanje njegovo,

Digitized by Google

možemo ipak kazati, da se izvršno pravo Poljske priključuje onome Čehoslovačke i Jugoslavije, i po sistemu i po pojedinostima, dočim se ono Bugarske jače od njih odvaja. Teško je provoditi izjednačavanje izvršnoga prava a da se u isto vreme ne izjednače i izvesni propisi materijalnoga prava, sa kojima je u uskoj vezi izvršno pravo odnosne zemlje. Radi toga a i radi osebina socijalno-ekonomske prirode pojedinih slavenskih država, koje su predmetom ovih rasmatranja, držimo da ne treba provesti puno izjednačenje izvršnoga prava u tim državama. Svrsi Kongresa, koja ide za tim da što uže i jače podvuče slavensku solidarnost i da se iz reči, kojima se je ova hranila u devetnaestome veku, predje na dela i to baš u času, kada se ta dela namiču i silom prilika, koje se u Evropi i u svetu razvijaju ili teže da se razviju, pa bilo i samo prividno contra Slavorum gentes, poslužiće i to, da Kongres digne svoj glas i svojim neosporivim auktoritetom pozove zvane i nadležne činioce Bugarske, Čehoslovačke, Jugoslavije i Poljske, da što pre omoguće izvršenje svojih izvršnih naslova na teritorijama drugih posestrimih država bez ikakova ograničenja ili otešćanja.

Izvršni postupci u tim zemljama trebali bi da uvedu posebno uredjenu nauku o izvršavanju izvršnih naslova tih posestrimih država i da ju ožmu ukratko u sledeće načelo: da se izvršni naslovi, doneseni od nadležnih vlasti tih država, imadu izvršavati na teritoriji svih posestrimih država isto onako kako se izvršavaju domaći izvršni naslovi. Držimo da ništa ne stoji na putu uredjenju te nauke i uzakonjenju toga načela i da se i uredjenje i načelo uz malo dobre volje može u najkraće vreme ostvariti bez potresa bilo koje vrsti.

Osnovom ovoga, što sam dovle izneo i izveo, predlažem Kongresu sledeću:

RESOLUCIJU

Prvi kongres pravnika slavenskih država, pošto je ustanovio da se izvršno pravo Bugarske, Čehoslovačke, Jugoslavije i Poljske ne razilazi u tolikoj meri da bi njegovo izjednačenje bilo neophodno nužno, naglasuje, da svakako treba pristupiti punom izjednačenju nauke o izvršavanju izvršnih naslova svih četiri posestrimih država na području svake pojedine od njih. Izriče svoje ubedjenje, da ništa ne stoji na putu tome izjednačenju, koje ožimlje u sledeće opće načelo: da se izvršni naslovi, doneseni od nadležnih vlasti posestrimih država, imadu izvršavati na području svih njih isto onako kako se izvršavaju domaći izvršni naslovi, to jest na neposredni predlog zanimane stranke, sastavljen na jeziku države koja ima da provede izvršenje, na kojemu će predlogu redovni državni sud molioca izvršenja potvrditi izvršnost naslova. Sastav nacrta odnosnog zakona poverava se posebnom poverenstvu, koje će izabrati plenum Kongresa i u koje imade ući po jedan zastupnik bugarske, čehoslovačke, jugoslavenske i poljske države. Ovo poverenstvo ima da sastavi nacrt te da ga predloži idućem Kongresu na raspravljanje i prihvat, na što će ga Kongres sprovesti nadležnim činiocima posestrimih država na ustavno pretresanje.

Digitized by Google

РЕЗОЛЮЦИЯ.

Първиятъ конгресъ на правницитѣ отъ славянскитѣ държави, следъ като констатира, че изпълнителното право на България, Чехословакия, Югославия и Полша не се различава много едно отъ друго, за да става нужда отъ неговото уеднаквяване, истъква, че при все това, би трѣбвало да се пристжпи къмъ пълното уеднаквяване на процедурата за изпълнение на изпълнителнитѣ листове на всичкитѣ четири братски държави, всѣка за своята територия. Истъква убеждението, че не сжществуватъ пречки за такова уеднаквяване, което принципиално да се изрази въ следното: всички изпълнителни листове, издадени отъ респективнитѣ власти на една отъ тия държави да могатъ да бждатъ привеждани въ изпълнение въ останалитѣ три братски държави, тъй както въ държавата, която го е издала, т. е. на непосредственото искане на заинтересованата страна, написани на езикътъ на държавата която привежда въ испълнение тия листове, и което искане редовния сждъ на последната трѣбва да приведе въ изпълнение.

Изработването на проекта за уеднаквяване на процедурата за изпълнение на изпълнителнитѣ листове се възлага на специяленъ комитетъ който ще бжде избранъ въ пленума на конгреса и въ който комитетъ ще влезе по единъ представитель на България, Чехословакия, Югославия и Полша. Този комитетъ ще изготви проекта и ще го представи за разглеждане и одобрение въ идния конгресъ, който ще го препоржча на респективнитѣ фактори на четиритѣ братски държави за узаконяване.

Resoluce.

První sjezd právníků slovanských států, ježto zjistil, že se výkonné právo Bulharska, Československa, Jugoslavie a Polska nerozchází tou měrou, aby jeho unifikace bula nevyhnutelně potřebná, sdůrazňuje, že by se ovšem musilo přistoupiti úplné unifikaci vědy o vykonávání výkonných titulu všech čtyř sesterských států na území každého jednotlivého z nich. Vyslovuje své ujištění, že nic není v cestě této unifikaci, které soustřeďuje v tuto obecnou zásadu: že se výkonné tituly vydané příslušnými úřady sesterských států mají vykonàvati na území všech těchto rovněž tak, jak se vykonávají domácí výkonné tituly., t. j. na přímý návrh interesované strany, sepsaný v jazyce státu, který má provésti výkon, na kterémž návrhu řádný státní soud žadatele výkonu potvrdí vykonatelnost titulu. Sestavení náčrtu příslušného zákona svěřuje se zvláštní komisi, kterou zvolí plenum sjezdu a do kterého vstoupí po jednom zástupci bulharského, československé, jihoslovanského a polského státu. Tato komise má sestaviti náčrt a předložiti jej příštímu sjezdu k debatě a přijetí, načež jej sjezd doručí příslušnym činitelům sesterských států k ústavní debatě.

Digitized by Google

Uchwała.

Stwierdzając że aczkolwiek ustawodawstwa wykonawcze Bułgarji, Czechosłowacji, Jugosławji i Polski nie różnią się między sobą do tego stopnia by koniecznem było przeprowadzenie ich unifikacji, pierwszy Kongres Prawników Państw Słowiańskich oświadcza, że temniemiej należy przystąpić do zupełnego ujednostajnienia doktryny o wykonywaniu postanowień wykonawczych wszystkich czterech bratnich Państw na odnośnych ich terytorjach. Wyraża swoje przekonanie, że nic nie stoi na przeszkodzie temu ujednostajnieniu dającemu się ująć w następującą zasadę: że postanowienia wykonawcze, wydane przes kompetentne władze bratnich państw, wine być wykonywane przez organa pozostałych państw w podobny sposób jak to ma miejsceuw kraju ich pochodzenia, to jest na bezpośredni wniosek zainteresowanej strony sporządzony w języku państwa, które ma dokonać wykonania, na którym wniosku zwyczajny sąd państwowy wnioskodawcy stwierdzi wykonalność tytułu. Sporządzenie projektu odnośnej ustawy powierza się specjalnej komisji, którą wybierze plenum Kongresu i w skład której wejdą po jednym przedstawicielu państw Bułgarji, Czechosłowacji, Jugosławji i Polski. Komisja ta winna sporządzić projekt celem przedłożeniago przyszłemu Kongresowi do dyskusji i przyjęcia, poczem Kongres projekten przekaże odnośnym czynnikom bratnich państw do rozpatrzenia w drodze przez ustawy przewidzianej.

RESOLUTION

Le premier Congrès des juristes des Etats Slaves constate que le droit exécutif de la Bulgarie, Jougoslavie, Pologne, et Tchechoslovaquie ne diverge pas à un tel point d'en rendre l'unification absolument necessaire;

fait en même temps ressortir l'opportunité d'uniformer complétement le procédé en matière d'exécutabilité des titres exécutoires sur le teritoire de chacun des quatre Etats apparentés;

exprime la convinction que rien ne s'oppose à cette uniformation qu'il résume dans le principe suivant, que le titres exécutoires des autorités compétentes d'un Pays, doivent être exécutés dans tous les autres Pays selon les prescriptions du Pays respectif, c'est à dire, sur la demande directe de la partie intéressée, redigée en langue du Pays chargé de poursuivre l'exécution, et sur laquelle demande le tribunal compétent du Pays du demandeur devra certifier l'exécutabilité de titre executoir.

La rédaction de l'avant — projet de cette loi est confiée à un comité spécial, à élire par le Congrès, et dont feront partie par un représentant de la Bulgarie, Jougoslavie, Pologne et Tchechoslovaquie.

Ce comité rédigera le projet de loi et le soumetra à la discussion et approbation du prochain Congrès, le fera parvenir aux autorités competentes des quatre Pays, lesquelles le feront discuter par leur organes constitutionnels.

Digitized by Google

Zabrana reformacije in peius (§ 327. k. p.)

Dr. Devčić Mile, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu

Unutar granica materijalnim zakonom dopuštenih zakon o sudskom krivičnom postupku općenito pogoduje okrivljenika. Ali ga pogoduje i specijalno u svim slučajevima, kada su granice materijalnoga zakona na njegovu korist prekoračene. Ti su slučajevi načelno sadržani u ustanovi § 327. kp., koji glasi:

»Ako je pravni lijek upotrijebljen samo u korist okrivljenikovu, ne može se pobijana odluka promijeniti na štetu okrivljenikovu, a ne može se protiv njega, ako se tiče presude, izreći ni stroža kazna od one, izrečene u presudi, koja se pobija, izuzevši, da zakon izrijekom naredjuje što drugo«.

Zakon o sudskom krivičnom postupku ovo načelo provodi dosljedno izuzevši jedino u primjeni § 391. (409.).

Evo posljedaka u tom obziru:

Viši sud nikada ne može izreći strožu kaznu, ako je pravni lijek upotrijebljen samo u korist okrivljenikoavu (§ 334. odj. III., 350. t. 5, 353. odj. II., 399. odj. I.).

Sud prvog stepena i prvostepeni sudac, kada mu viši sud povodom pravnoga lijeka upotrijebljenoga samo u korist okrivljenikovu, uputi stvar na novi pretres, ima se držati pravnog shvaćnja, na kome je viši sud zasnovao svoju odluku, i načela izrečenoga u § 327. (§ 358. odj. II., 399. odj. II., 406. odj. I.).

Ovo su odredbe, po kojima je zabranjena reformacija in peius, kada je pravni lijek upotrijebljen samo u korist okrivljenikovu.

No i u slučaju, kada nije pravni lijek upotrebljen u korist okrivljenikovu, viši će sud po službenoj dužnosti uzimati u obzir povrede materijalnog zakona (§ 337. br. 1—3), ako su se dogodile na štetu okrivljenikovu (§ 338. odj. 5., 352. odj. 2., 399. odj. 3., 408. odj. 2.).

To će biti slučaj, kada viši sud povodom ma čijega pravnoga lijeka dodje u priliku, da razmatra odnosni krivični predmet.

Ako su povrede zakona, zbog kojih je viši sud donio odluku u korist jednoga okrivljenika, od koristi i za koga od suokrivljenika, u čiju korist nije upotrijebljen pravni lijek, postupat će viši sud po službenoj dužnosti, kao da je pravni lijek upotrijebljen i u njegovu korist (§ 334. odj. 4., 352. odj. 2., 299. odj. 1., 408. odj. 2.).

U ova dva posljednja slučaja, ne samo da je zabranjena reformacija in peius, nego je što više naložena reformacija in melius.

Zakon o sudskom krivičnom postupku je u pitanju povreda zakona dosljedno proveo načelo reformacije in melius (§ 352., 408. odj. 2.). No u pitanju kazne je izrazio to načelo izričito samo u slučaju rješavanja priziva po apelacionom i okružnom sudu (§ 334. odj. 4., 339. odj. 1.), dok se kod rješavanja priziva po kasacionom sudu pozvao samo na § 327. (§ 353. odj. 2.).

Nastaje pitanje, kako će postupati kasacioni sud, kada rješava priziv, koji je izjavio samo jedan optuženik, dok su se drugi istom presudom zadovoljili, a kasacioni sud nadje, da valja sniziti kaznu i ovima,

Digitized by Google

jer je razlog, zbog koga snižava kazan onome, koji se žalio, isti i za one, koji se nisu žalili? Da li će kasacioni sud morati uz § 327. primijeniti i § 334. odj. 4.? Apelacioni i okružni sud moraju § 334. odj. 4. primijeniti, jer je to za njih zakonom izričito propisano (§ 334. odj. 4. 399. odj. 1.).

Po doslovnom tumačenju § 353. odj. 2., kasacioni sud bi se pri rješavanju priziva imao držati strogo načela § 327., t. j. ne bi jedino smio kazan pooštriti, ako je pravni lijek upotrijebljen samo u korist optuženikovu, te bi mogao samo onome, koji se žalio, kazan sniziti.

Kod ostalih, koji se nisu žalili, morao bi kazan ostaviti netaknutom. Ali po logičnom tumačenju § 353. odj. 2., i ako zakon uz § 327. ne spominja ovdje izričito i § 334. odj. 4., ima se i ovaj § primijeniti, jer za priziv općenito vrijedi načelo iz § 334. odj. 4.

Dakle se načela iz § 334. odj. 4. mora pridržavati i kasacioni sud, kad dolazi u priliku, da rješava priziv.

Ta dužnost kasacionog suda izvire iz duha samoga zakona.

Kada mu je izričito naložena dužnost reformacije in melius pri rješavanju revizije (§ 352.), logično je, da ta dužnost postoji i pri rješavanju priziva.

Dosljedno načelu § 327. ne može se položaj okrivljenika izmijeniti na gore ni u slučaju rješavanja zahtjeva vrhovnoga državnoga tužioca za zaštitu zakona (§ 357.).

Nadje li naime kasacioni sud, da je ovaj zahtjev osnovan, izreći će presudu, da je u odnosnom krivčnom predmetu pobijanim rješenjem, naredbom, radnjom, izvršenim postupkom, ili izrečenom presudom povrijedien zakon (§ 335.).

Medjutim ova odluka kasacionog suda nema po pravilu nikakva dejstva prema optuženiku.

Ako je u pitanju osudjujuća presuda, kojom je povrijedjen zakon, onda će kasacioni sud svojom presudom ili osloboditi optuženika od optužbe, ili će optužbu odbiti, ili na nj primijeniti blaži krivični zakon. ili će narediti, da se protiv njega ponovi krivični postupak, ili samo glavni pretres. Sud prvoga stepena, kome se ova stvar povodom toga rješenja uputi, mora se držati načela iz § 327. Dakle kaznu, izrečenu u poništenoj presudi, ne će smjeti pooštriti.

Posljedak načela, izraženoga u § 357., jest taj, da se oslobodjeni optuženik na ovaj način uopće ne će moći osuditi, a ako je bio osudjen, da se nova kazan ne će smjeti pooštriti.

Načelo § 327. provedeno je dosljedno i u partiji o ponavljanju krivičnoga postupka (§ 359.—371.).

To se jasno odrazuje u § 371.: »Ako je ponavljanje postupka dopušteno u korist okrivljenikovu, držat će se sud u slučaju osude načela iz § 327.« (§ 371. odj. 3.). »Novom presudom može se izreći oslobodjenje od optužbe ili blaža kazna, ma da je ponavljanje postupka bilo dopušteno na štetu oslobodjenog ili osudjenog lica« (§ 371. odj. 5.).

U ovom drugom slučaju je dozvoljena dakle i reformacija in melius, ma da je ponavljanje postupka bilo dopušteno na štetu oslobodjenoga ili osudjenoga lica.

Digitized by Google

Sve ove dosad spomenute ustanove jesu odraz načela iz § 327., te se iz njih može izvesti pravilo, da se nikada i ni u kojem slučaju ne može pogoršati položaj okrivljenika, ako je pravni lijek upotrijebljen samo u njegovu korist. Naprotiv, da se njegov položaj može poboljšati, ne samo kada on to pravnim lijekom traži, nego i povodom ma čijega pravnoga lijeka, po službenoj dužnosti.

Jedini izuzetak od ovoga pravila jest — kako smo to u početku spomenuli — § 391. (409.).

Presudu izrečenu u otsustvu okrivljenikovom, kada bude dozvoljen povraćaj u predjašnje stanje, poništit će prvostepeni sudac i objaviti novu presudu. Nu pri izricanju nove presude nije sudac vezan za načelo § 327. (§ 391. odj. 1.). To znači, da će sudac moći u granicama materijalnoga zakona izreći strožu kaznu i u vrsti i u mjeri.

To je jedini slučaj, koji je izuzetak iz načela § 327. A taj slučaj § 327. predvidja riječima: »... izuzevši, da zakon izrijekom naredjuje što drugo«. Zakon u § 391. (409.) izrijekom naredjuje, da sudac pri izricanju nove presude nije vezan za načelo § 327.

Iz načela § 327. ne slijedi nikako posljedak, da sud smije izreći kazan ispod najmanje zakonske mjere. Iz ovog načela slijedi samo to, da viši sud ne može izreći strože kazne, ako je niži sud, slučajno krivo primjenjujući materijalni zakon, išao ispod najmanje zakonske mjere.

Materijalni je naime zakon propisao u § 35. vrste kazni, a u § 37., 38., 39. i 42. njihovu mjeru. Po toj mjeri robija i zatočenje ne mogu biti kraći od jedne godine, strogi zatvor i zatvor kraći od 7 dana, a novčana kazna manja od 25 dinara ...

Način ublažavanja kazne propisan je u § 71., 72. i 73. k. z.

Promjena jedne vrste kazne u drugu vrši se po § 71. uz točno propisane stege, a po § 72. bez ikakovih stega. Prema tome, kada zakon daje sudu, da ublaži kaznu po slobodnoj ocjeni, onda sud nije vezan za vrstu kazne, propisanu za dotično krivično djelo ...

Ali je uvijek vezan za najmanju zakonsku mjeru, te ispod nje ne smije ići. To se vidi jasno iz stilizacije § 72. k. z., koji kaže, da sud nije vezan za mjeru, koja je za krivično djelo propisana.

Kazna se naime po mjeri dijeli u zakonsku mjeru i u mjeru za konkretno krivično djelo propisanu. Zakonska mjera kazni je propisana u § 37., 38., 39. i 42. k. z. Tamo je odredjeno, kolika ta mjera smije biti obzirom na najdulje i najkraće trajanje.

Za svako krivično djelo je propisana opet specijalna mjera kazni, te je označena bilo u najmanjem ili u najvišem trajanju ili je označena samo vrstom bez ikakove dalje oznake.

Najmanju zakonsku mjeru mora sud i u slučaju primjene § 72. uvažavati, jer ga zakon ovlašćuje, da smije ići samo ispod najmanje mjere, za konkretno krivično djelo propisane. Slijedom toga, ne može ići nikako ispod najmanje zakonske mjere.

Digitized by Google

Tako sud nikada ne smije izreći robiju ili zatočenje u trajanju ispod jedne godine, strogi zatvor ili zatvor ispod 7 dana, a novčanu kaznu ispod 25 dinara.

Ako se to ipak desi, kao što se i dešava u praksi, što onda biva? Naravno da se ta povreda dade sanirati pravnim lijekom ovlaštenoga tužioca. Ali ako ga ovaj ne upotrijebi, da li će viši sud smjeti ovu povredu po službenoj dužnosti otstraniti. — Ne će.

To slijedi iz § 338. t. 5. argumentom a contrario: »Povrede materijalnog zakona (§ 337. br. 1—3) uzimat će se u obzir i po službenoj dužnosti, ako su se dogodile n a š t e t u o p t u ž e n i k o v u (§ 352.).« Ako su se dakle dogodile n a k o r i s t okrivljenikovu, ne će se uzimati u obzir po službenoj dužnosti.

Ove povrede kao povrede mogu se sanirati jedino odlukom kasacionog suda u smislu § 357. Ali ta odluka — kako rekosmo — nema redovno nikakva učinka prema okrivljenomu.

Povrede materijalnog zakona (§ 337. br. 1—3) ostaju potpuno nesalvirane za konkretni slučaj, u koliko manjkaju i uslovi za ponavljanje postupka.

Kako vidimo, § 327. opravdava svaku povredu materijalnoga zakona, samo ako ona nije na štetu okrivljenikovu.

Zakonska zaštita pronalaska prije prijave patenta

Napisao dr. Š p i l l e r K a r l o, odvjetnik u Zagrebu

Pronalazak je plod duševnog rada, pa je sasvim naravno, da se pronalazniku ima omogućiti, da bude isključivim uživaocem ekonomskog uspjeha pronalaska. Tu mu zaštitu daje patent, t. j. pravo, da njegov vlasnik može za ograničeno vrijeme u vidu zanimanja isključivo primjenjivati i upotrebljavati izvjestan novi pronalazak na polju zanatske, industrijske, privredne proizvodnje i predmete po njemu izradjene puštati u promet. (§ 8 z. o z. i. s.).

Može se desiti slučaj, da netko drugi sasvim samostalno načini isti pronalazak i ovaj prijavi za patentiranje prije, nego što je stariji pronalaznik prijavio svoj patent.

Ali se može desiti i to, da pronalaznik još želi držati svoj pronalazak tajnim ili da uopće ne će da prijavi patenta, pa da se drugi nepovlasno koristi njegovim pronalaskom, bilo da ga sam iskorišćuje ili njegovo iskorišćenje preda drugomu, bilo da sam na svoje ili na ime drugoga prijavi patent, ili pako da pronalazniku onemogući postignuće patenta tim, što pronalazak putem štampe ili poligrafijom objavi i tako opiše, da bi ga stručnjaci mogli upotrijebiti, ili da predmet pronalaska javno upotrebljava, izloži ili prikazuje na ugled tako, da ga mogu upotrijebiti stručnjaci (§ 10. z. o z. i. s.).

Bilo bi nepravedno, da pronalazak u svim tim slučajevima ostane lišen svakoga prava, pa nam valja tražiti one pravne zasade u postoje-

Digitized by Google

ćim zakonima, kojima se pronalaznik može poslužiti. To je uslijed stupanja novoga gradj. par. postupnika na snagu tim važnije, što ovaj postupnik omogućuje ostvarenje nekih prava, koja su se po starom postupniku jedva ili vrlo teško dala ostvariti.

Uzeti ćemo najprije zaštitu, koju ovakovomu pronalazniku daje zakon o zaštiti industrijske svojine.

Tu veli § 14 z. o z. i. s., da patent ne može vrijedjati prava onoga, koji je bez patenta već u vrijeme prijave patenta savjesno, a l i n e j a v n o upotrebljavao isti pronalazak ili je pripremio sve, da se svojim pronalaskom može koristiti.

Ovaj ima pravo, da pronalazak i dalje izradjuje ili upotrebljava odnosno primjenjuje za p o t r e b e s v o g a p r o m e t a u svojim ili tudjim radionicama. To je čisto osobno pravo, pa se stoga može otudjiti ili naslijediti s a m o z a j e d n o s a r a d n j o m. To znači, da se ne može dati drugomu ni licenca.

Ovakav pronalaznik može tražiti od vlasnika patenta, da mu o ovom njegovom pravu izda ispravu, a ako bi ovaj to uskratio, ili osporio njegovo pravo, dobit će ga na tužbu rješenjem uprave za zaštitu industrijske svojine.

Tužitelj mora dokazati, da je on isti pronalazak izumio i prije prijave patenta tajno upotrebljavao. (Rj. odbora za osporavanje od 29. travnja 1931. br. 8046). Ako se pronalazniku pravo prizna, upisat će se ono na njegovu molbu u patentni registar.

Nadaje se pitanje, što se razumijeva pod tim, da je pronalazak upotrebljavao ili pripremio sve, što je potrebno, da se s njim može koristiti.

Njemačka praksa je u tom dosta širokogrudna, što je i opravdano, jer se cijela ustanova temelji na načelu aequitatis et bonitatis.

Tako se n. pr. naručba modela za izradbu, naručba potrebnih materijala, gradnja radionice za izradbu pronalaska i t. d., smatra pripremom za to, da se pronalaskom koristi, dočim se na primjer priredjenje prijave patenta, jer se patent može prijaviti i radi prodaje ovoga ili davanje pod licencu, a zakon tu samo štiti lično iskorišćenje, ne smatra takovom pripremom.

Po čl. 4. pariške konvencije ima onaj, koji podnese molbu za patent u jednoj od zemalja Unije, prigodom podnesenja iste molbe u kojoj drugoj zemlji Unije pravo prvenstva za vrijeme od 12 mjeseci.

Moglo bi se desiti, da netko u našoj državi pronadje izum, koji je već prijavljen za patentiranje u kojoj državi Unije, koji dakle kod nas uživa prvenstvo od dana prijave u onoj državi, iza ove prijave i da ga počne tajno upotrebljavati odnosno sve pripremiti, da se s njim koristi i to prije, nego što je patent kod nas prijavljen, ali unutar prvenstvenoga roka od 12 mjeseci.

Pita se ,da li i ovaj uživa zaštitu po § 14. z. o z. i. s., naravno pretpostavivši, da postupa i savjesno t. j. bona fide.

Uzevši strogo formalno, ova se zaštita ne bi smjela priznati, jer § 14. traži, da se je pronalazak v e ć u v r i j e m e p r i j a v e patenta upotrebljavao, a budući da čl. 4. pariške konvencije dajući pravo pr-

Digitized by Google

venstva zapravo izjednačuje prijavu u kojoj god zemlji Unije sa prijavom u vlastitoj državi, morala bi se tražiti upotreba pronalaska prije prijave u ma kojoj državi Unije. U drugu se ruku može toj argumentaciji suprotstaviti, da je ustanova § 14. z. o z. i. s. iznimna ustanova, koja hoće da zaštiti onoga, koji je već načinio investicije za praktičnu izradbu pronalaska ili dapače već i izradjuje pronalazak, pa da je za takovoga prijava patenta učinjena tek danom prijave u tuzemstvu, jer obično on nema ni mogućnosti, da se uvjeri o prijavi učinjenoj u kojoj drugoj državi, to manje, što su prijave do službene objave tajne, da mu se dakle, ako je bona fide, ima dati zaštita po § 14. o. o z. i. s.

Ovo je shvaćanje bilo prilično općenito usvojeno, dok ga njemačka novela k patentnom zakonu od listopada 1931., koja još nije stupila na snagu, izrično isključuje.

Rekli smo gore, da § 14. z. o z. i. s. traži, da su upotreba ili pripreme bile n e j a v n e.

Ova nejavnost zahtijeva se samo za našu zemlju, t. j. javna upotreba ili javne pripreme u drugoj kojoj zemlji, ne isključuju pogodnosti iz § 14. z. o z. i. s. u našoj zemlji. Ali ako je pronalazak u kojoj drugoj zemlji bio p u t e m š t a m p e o b j a v l j e n, kako to veli § 10. st. 1. z. o z. i. s., onda otpada pogodnost iz § 14., jer je suvišna, pošto se za tako oglašeni pronalazak uopće ne može podijeliti patent.

Upotreba se ne će smatrati javnom, ako je pronalaznik n. pr. dao izraditi model uz obvezu čuvanja tajne, ili ako je dao izraditi podloge za prijavu patenta uz jednaku obvezu. Povreda tajne može uroditi posljedicom, da izgubi pogodnost iz § 14. z. o z. i. s., ali može imati pravo na otštetu eventualna druga prava, o čemu se govori niže.

Ako je pronalaznik svoj pronalazak, ne prijavivši patenta, upotrebljavao u zemlji javno, — ili ako ga je dao bilo gdje objaviti putem štampe ili polgrafije tako, da ga stručnjaci mogu oponašati, pa ako netko drugi prijavi isti pronalazak za patentiranje,onda on može, kada je patent po § 93. zak. o z. i. s. objavljen, protiv njega po § 94. br. 1 u roku od dva mjeseca uložiti prigovore, te ako se pokaže osnovanost prigovora, ne će se patent prijavitelju odobriti i prigovaratelja ne će nitko moći smetati u izradbi i stavljanju u promet svog pronalaska.

Ali ako on promaši dvomjesečni rok za prigovore, pa se uslijed toga patent podijeli, ne će se moći služiti pogodnosti iz § 14. z. o z. i. s., nego će moći po § 33. br. 1 podnjeti tužbu za poništenje patenta. Pravo na tužbu za poništenje patenta ne zastaruje, jer je poništaj patenta pitanje javnog interesa, pa uprava može po službenoj dužnosti nastaviti otpočeto izvidjanje i spor raspraviti (§ 117, al. 2. z. o z. i. s.)

Drugi slučaj, gdje zakon o zaštiti industrijske svojine štiti pronaznika, koji nije prijavio patenta, je taj, kada je prijavitelj, koji nije nasljednik ili prijemnik prava tvorca pronalaska, uzeo bitnu sadržinu svoje prijave iz opisa, nacrta, modela, orudja ili postrojenja kojega drugog lica ili postupka pri izradbi, koji drugo lice upotrebljava.

Ako to drugo lice po objavi patenta pravodobno podnese prigovore, pa dokaže navode ovih, ne će se prijavitelju odobriti patent. (§ 12. z. o z. i. s.)

Digitized by Google

Jedino radnici i službenici, koji su specijalno angažovani radi toga, da rade na pronalascima te vrsti, nemaju prava na patent bez odobrenja poslodavca.

Ako je prijavitelju patent već odobren, jer je tvorac pronalaska odnosno oštećeni propustio uložiti prigovore, pristoji ovomu po § 34. tužba na opozivanje patenta, pa ako uspije s parnicom, može u roku od 30 dana po prijemu izvršenoga rješenja o opozivu patenta tražiti, da se patent prenese na njega, a ako ovaj prenos u tom roku ne zatraži, smatrat će se, da se je patenta odrekao, te će patent prestati važiti i prema njemu.

Još jednu privremenu zaštitu uživa pronalaznik po z. o z. i. s. prije prijave patenta, a to je zaštita po § 160. za slučaj, da pronalazak ili proizvod izloži na zvaničnoj ili zvanično priznatoj ovozemnoj izložbi. U tom slučaju može u roku od tri mjeseca po svršetku izložbe tražiti zaštitu industrijske svojine sa prvenstvom od dana izlaganja predmeta.

Ovom se je ustanovom otstupilo od načela § 10. Zaštita je temeljem čl. 11. pariske konvencije osnovana i u svim zemljama Unije.

Rečenim ustanovama z. o z. i. s. zaštita pronalaznika, koji nije prijavio patenta, nije dostatna, jer u njima pronalaznik ne nalazi zaštite za sve slučajeve.

Uzmimo slučaj, da treća osoba, koja nije pronalaznik ili njegov nasljednik ili pravni prijemnik iskorišćuje pronalazak, a da ga ne prijavi za patentiranje. Recimo, da je pronalaznik jednom obrtniku povjerio izradbu modela i ovaj sada iskorišćuje taj model u svojem obrtu.

Tu će valjati razlikovati dvije faze:

1) Ako dotični obrtnik još nije izašao na javnost sa proizvodom ili opisom, moći će ga pronalaznik tužiti na priznanje vlasnosti pronalaska (§ 292. o. g. z.), povratak opisa i nacrta, zabranu služiti se bilo kojim načinom nacrtima i opisom, odnosno modelom. U takovom slučaju će biti shodno još prije podnesenja tužbe obezbijediti dokaze (§ 480. grpp).

2) Ako je dotični obrtnik već izašao na javnost sa proizvodom ili opisom, onda je pronalazniku oduzeta mogućnost, da prijavi patent (§ 10. z. o z. i. s.), a time je iskorišćenje pronalaska postalo slobodno. Tu obrtnik odgovara po poglavlju XXX. o. g. z., t. j. on je dužan naknaditi štetu.

Isto je tako obvezan na naknadu štete svatko, tko zlorabi povjerenje pronalaznika i iznese predmet pronalaska, opise ili nacrte na javu tako, da je tim osujećeno izdavanje patenta, odnosno ako se radi o tajnom postupku, omogući drugomu, da se posluži s ovim postupkom.

Zakon o suzbijanju nelojalne utakmice u § 14. štiti poslovnu tajnu, pa povrijedjeni može postupati po §§ 17., 19. ili § 25. protiv lica zaposlenoga kod nekog poduzeća ili drugog lica, koje u cilju utakmice izda ili u sopstvenom ili drugom poduzeću iskorišćuje poslovnu tajnu, za koju je saznalo načinom predvidjenim u § 14, st. 2. sl. a, b, c zakona o z. i. s.

Digitized by Google

Osim krivičnopravne odgovornosti po zakonu o suzbijanju nelojalne utakmice ima slučajeva krivičnopravne odgovornosti i po krivičnom zakonu.

Tu je u prvom redu odgovornost po § 251. k. z. radi povrede tudjih tajna. N. pr. ako netko, koji nije namješten kod pronalaznika, ili koji to ne čini u cilju utakmice, pismo pronalaznika, u kojem šalje opise i nacrte za prijavu patenta svojemu zastupniku ili upravi za zaštitu industrijske svojine, neovlašteno otvori, pa sadržaj saopći drugomu. Pravozastupnici radi odavanja tajne odgovaraju po § 252. k. z.

Po § 369 k. z. odgovara onaj, koji zastupajući imovne interese kojega lica ne ispuni svoju dužnost u namjeri, da ošteti to lice: Taj bi slučaj nastao n. pr. ako bi pronalaznik povjerio nekomu, da mu nadje kupca za neprijavljeni izum, pa mu u tu svrhu dao opise, a ovaj, u namjeri, da ga ošteti, ne bi ništa poduzimao. Ta namjera oštećenja može biti spojena sa namjerom, da sebi ili drugomu pribavi koristi, n. pr. da omogući drugomu, da prijavi patent za jednaki pronalazak, u kojem bi slučaju vlastodavac izgubio mogućnost, da prijavi svoj patent.

Naravno, da se može na štetu pronalaznika počiniti kradja (§ 314. k. z.) ili utaja (§ 318. k. z.), pak prevara (§ 334. k. z.), n. pr. ako mu netko oduzme opise i nacrte, da ih preda drugomu, ili ako prisvoji povjerene mu nacrte, ili ako tko lažno pretstavlja pronalazniku, da ima interesenata za njegov pronalazak, pa mu ovaj u to ime preda nacrte, a on ih kopira i proda drugome.

Kolikogod zakonskih mogućnosti imao pronalaznik, da se zaštiti protiv zloporabe prije prijave patenta, sasvim naravno, da ta zaštita ne može biti tako djelatna, kao što je zaštita prijavljenoga i odobrenoga patenta.

O penzionom osiguranju banovinskih kontraktualnih činovnika i dnevničara

Napisao Magjer Drago, referent ban. uprave za socij. politiku u Splitu

Propisima zakona o osiguranju radnika od 14. svibnja 1922. predvidjeno je osiguranje radnika i namještenika osim za slučaj bolesti i nesreće isto tako i za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti i to specijalno propisom § 64. do uključivo § 83. toga zakona.

Što se tiče osiguranja u slučaju starosti, iznemoglosti i smrti sam zakonodavac je predvidio razne poteškoće, osobito financijske prirode, te je u zaključnim odredbama u § 209. navedenoga zakona u drugoj alineji odgodio privremeno ovo osiguranje, ali najdalje do 1. srpnja 1925. Medjutim ovoga dana nisu stupile na snagu te odredbe, nego se financijskim zakonima iz godine u godinu odgadjale, tako da se to osiguranje niti do danas nije provelo. Istina, tim istim propisima financijskih zakona dana je mogućnost ministru socijalne politike i narodnoga zdravlja, da izuzetno od propisa stava drugoga § 209. zakona o

Digitized by Google

osiguranju radnika može za sprovodjenje osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti odrediti kasniji rok, ali mu je istodobno dana i mogućnost, da rok za sprovodjenje ove vrsti osiguranja može za pojedine grane privrede posebno odrediti s obzirom na ekonomske prilike dotične grane.

Budući da se ministar socijalne politike do danas nije poslužio tim ovlaštenjem, nisu propisi za osiguranje radnika za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti do danas stupili na snagu, te se prama tome ne mogu provoditi t. j. ne može se po njima osiguravati.

Uza sve ove jasne propise središnji ured za osiguranje radnika u Zagrebu okružnicom od 10. listopada 1932. br. 41337/32. odnosno njegovi područni organi (okružni uerdi) donose odluke o dužnosti osiguranja banovinskih kontraktualnih činovnika i dnevničara i za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti i ubiru za to osiguranje premije.

Središnji ured odnosno okružni uredi su doduše proveli to osiggranje na temelju okružnice ministra socijalne politike i narodnoga zdravlja od 5. listopada 1932. br. 51960, koja je doista nejasna, te je mogla lahko zavesti ove urede u bludnju — tim više, što niti ministarstvo socijalne politike, kao ni središnji ured za osiguranje radnika, nije vodilo kod donošenja svojih uputa i naredaba računa o ostalim socijalnim propisima ovakovog osiguranja a niti računa o intencijama rješenja ministra financija, iznešenih u pravilniku od 22. veljače 1928. br. D. R. 23.253 o izvršenju osiguranja dnevničara zaposlenih u državnoj službi odnosno kasnijih propisa financijskoga zakona, kojim je taj pravilnik djelomično dokinut.

I tako je došlo do jedne anomalije u osiguranju, a to se tim lakše dogodilo, jer banske uprave nisu uopće ispitivale, da li su te odredbe saobrazne ostalim propisima pozitivnih zakona u pitanju penzionog osiguranja, nego su jednostavno slijepo prihvatile rješenja okružnih ureda.

Na koji je način došlo do pogrješnoga primjenjivanja propisa zakona o osiguranju radnika?

Ministar finansija na osnovu ovlaštenja iz čl. 306. financijskoga zakona za budžetsku godinu 1927./1928. je propisao dne 22. veljače 1928. pod br. D. R. 23253 navedeni pravilnik o izvršenju osiguranja dnevničara zaposlenih u državnoj službi na osnovu čl. 130. zakona o činovnicima i ostalim državnim službenicima gradjanskog reda i u čl. 1. toga pravilnika naročito podvukao, da ti dnevničari nisu oslobodjeni od obaveze osguranja u smislu § 7. zakona o osiguranju radnika od 14. svibnja 1922., te izričito odredio, da i za ta lica važe propisi toga zakona u cijelosti sa dopunama pravilnika, t. j. da moraju biti osigurani i za slučaj bolesti i nesreće kao i za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti, jer propisi zakona o osiguranju radnika to predvidjaju općenito za sva lica. Ali je kod primjene toga pravilnika trebalo uzeti u obzir, da je provadjanje osiguranja za slučaj iznemoglosti, starosti i smrti odgodjeno istim zakonom i to po § 209., te da je propisima financijskih zakona rok toga osiguranja i dalje produživan sve dotle, dok ministar socijalne politike ne donese odluku o eventualnom osiguranju svih ili pojedinih kategorija radnika.

Digitized by Google

Pošto se to ovlaštenje daje ministru socijalne politike već dulje vremena financijskim zakonima, to ministar financija nije znao niti je mogao znati kod donošenja svoga pravilnika, hoće li i kada će ministar socijalne politike provesti i ovu vrstu osiguranja za pojedine vrsti radnika i namještenika. Baš radi toga je u svojem pravilniku ministar financija morao istaknuti, pa je i istaknuo, da se osiguranje dnevničara u službi države vrši ne samo za slučaj bolesti i nesreće nego i za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti, kao što je to predvidjeno zakonom o osiguranju radnika i za sve ostale radnike i namještenike ma bilo koje vrsti bez obzira, da li se ti propisi provadjaju ili ne.

Ali je logično, kako se to osiguranje za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti s obzirom na propise § 209. zakona o osiguranju radnika odnosno na propise financijskih zakona, koji su taj rok, predvidjen u § 209., i dalje odgadjali na neizvjesno vrijeme, nije provelo niti za jednu vrst radnika i namještenika, da se isto tako nije moglo provesti niti za državne dnevničare. A u koliko i kada bude to osiguranje provedeno bilo za sve radnike i namještenike bilo samo za pojedine vrsti radnika, u tom slučaju dana je mogućnost pravilnikom ministra financija, da ministar socijalne politike provede takovo osiguranje i za državne dnevničare.

Ovaj pravilnik ministarstva financija nije ni kasnije formalno stavljen van snage, ali su ipak propisi toga pravilnika u cijelosti derogirani financijskim zakonom za budžetsku godinu 1932./1933. i to čl. 56., koji veli: da od dana stupanja na snagu ovoga financijskog zakona prestaje obaveza osiguranja po zakonu o osiguranju radnika svih onih lica, koja se uzimaju u službu države kao dnevničari i honorarni službenici. A budući da je taj pravilnik propisivao obavezu osiguranja jedino dnevničara, zaposlenih u državnoj službi, a sada se financijskim zakonom ti dnevničari izuzimaju od obaveze osiguranja kod okružnih ureda, to znači, da se odredbe toga pravilnika više nemaju na koga odnositi i da je prama tome pravilnik bez važnosti.

I ako je ovaj propis čl. 56. financijskog zakona potpuno jasan, ipak nastaju kod banovina i ustanova osiguranja nesporazumci i nesuglasice i raznolika tumačenja. Uslijed toga je ministar socijalne politike i narodnoga zdravlja rješenjem od 5. listopada 1932. br. 51960 donio razjašnjenje, ali se ovim razjašnjenjem pitanje još više zamrsilo. U tom se rješenju izmedju ostaloga veli: propis § 56. financijskoga zakona za 1932./1933. godinu ne odnosi se na dnevničare i honorarne službenike kod banovina i općina, koje se primaju odnosno postavljaju u banovinsku, političku, crkovnu i imovnu općinsku službu po propisima o službenim odnosima banovinskih i samoupravnih službenika na teret banovinskih i samoupravnih budžeta, te su ona i dalje obavezna na osiguranje po zakonu o osiguranju radnika.

To je točno, ali ne u vezi sa pravilnikom ministra financija, jer taj pravilnik nije uopće dirao u pitanje osiguranja banovinskih i ostalih samoupravnih namještenika.

U istom se rješenju dalje veli, da se osiguranje ovih lica (banovinskih i općinskih) vrši po propisima zakona o osiguranju radnika i

Digitized by Google

po odredbama pravilnika ministarstva financija, koje smo naprijed naveli.

Ovo stanovište ministra socijalne politike, u koliko se tiče osiguranja po pravilniku ministra financija ex 1928. godine nije pravilno, budući da taj pravilnik predvidja samo osiguranje dnevničara zaposlenih u državnoj službi, a ne i banovinskih i općinskih službenika, pa se na njih ne može ni primjenjivati.

Ministar socijalne politike je ovlašten po § 211. zakona o osiguranju radnika, da provodi propise toga zakona, pa je mogao donijeti po potrebi i novi pravilnik, ali je to bilo suvišno, kao što je suvišno i pozivanje na propise pravilnika ministra financija, jer zakon o osiguranju radnka već ima izgradjene propise o osiguranju u slučaju bolesti i nesreće, a o osiguranju za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti ne može se uopće govoriti, dok god ti propisi ne stupe na snagu.

Budući da pravilnik ministarstva financija taksativno predvidja osiguranje i za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti, a ministar socijalne politike se pozivlje na taj pravilnik, to je naravno jednostrano tumačenje toga rješenja zavelo središnji ured i njegove područne organe na protuzakonito osiguranje banovinskih činovnika takodjer za slučaj iznemoglosti., starosti i smrti. Pa sve kada bi se pravilnik ministra financija u konkretnom slučaju i mogao uzeti u primjenu, ipak se nije moglo provesti osiguranje bnovinskih činovnika po § 64. do 83. zakona o osiguranju radnika t. j. za slučaj starosti, inzemoglosti i smrti, jer ti propisi još nisu stupili na snagu. Pošto ti propisi nisu stupili na snagu, nije niti okružni ured mogao — jer nije za to imao nikakove zakonske podloge ni razloga — da ubira premije za to osiguranje, a banske uprave nisu mogle ni smjele odbijati te premije od svojih namještenika a niti ih same plaćati okružnim uredima.

Što više, kada bi se rješenje ministarstva socijalne politike imalo shvatiti na način, kako su ga shvatili okružni uredi, ni u tom slučaju ne bi se na području bivše Dalmacije i Slovenije moglo provesti penziono osiguranje banovinskih činovnika kod okružnih ureda s obzirom na propis § 4. zakona o osiguranju radnika, koji izuzima od dužnosti takovog osiguranja sva ona lica, koja su osigurana po zakonu od 27. lipnja 1921. o penzionom osiguranju namještenika na bivšem austrijskom području, t. j. lica, koja su uposlena na području bivše Dalmacije i Slovenije. A pošto su banovinski kontraktualni činovnici i dnevničari sa područja ovih krajeva dužni, da budu osigurani po zakonu o penzionom osiguranju namještenika kod penzionoga zavoda u Ljubljani, to ne mogu biti — i suvišno je da budu — za istu svrhu osigurani i kod okružnih ureda, te bi takovo osiguranje bilo protuzakonito.

Prema tome središnji ured odnosno okružni uredi trebaju da poništе osiguranje banovinskih kontraktualnih činovnika i dnevničara za slučaj starosti, iznemoglosti i smrti i to u cijeloj državi, dok god ne stupe ti propisi na snagu, a banske uprave treba da obustave isplatu premija okružnim uredima za takovo osiguranje.

Kako pak zakon o penzionom osiguranju namještenika predvidja samo osiguranje namještenika sa područja bivše Dalmacije i Slovenije, to bi bilo potrebno. da se propisi ovoga zakona protegnu i na ostale di-

Digitized by Google

jelove države, da se tako izjednače prava i dužnosti banovinskih činovnika u cijeloj državi. To se može bez poteškoća provesti, jer sam penzioni zakon o § 30. predvidja neobavezno dobrovoljno osiguranje i na području, na kojem zakon o penzionom osiguranju važi.

I s praktične strane mnogo je bolje, da ova lica budu osigurana po odredbama zakona o penzionom osiguranju, jer je to specijalni zakon, koji radi samo o penzionom osiguranju, a provodi se već preko 25 godina, te je pokazao pozitivne uspjehe.

K postajanju čl. 5. uvodnoga zakona za naš zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama

Napisao P e r u č i ć Špiro, pretsjednik okružnoga suda kod stola sedmorice, odjeljenje B., u m.

I. Kako je znano, naš je novi gradj. parn. postupnik uglavnom prihvatio načela i usvojio propise Kleinovog austr. gradj. parn. postupnika, koji je bio obnarodovan zakonom od 1. VIII. 1895. (1. d. z. br. 113). — Taj je postupnik bio uveden u život »uvodnim« zakonom od 1. VIII. 1895. (1. d. z. br. 112), koji broji LV članaka.

Članak XIII. odredjuje, da:

1.) «se ne dira u propise o bursovnim izbranim sudovima, koji su sadržani u § 2, br. 7. i u § 6, st. 1—3. zakona o organizaciji bursa od 1. V. 1875. (1.d. z. br. 67) a glase:

a) § 2. »Na temelju ovoga zakona (o bursama) mora se utvrditi za svaku bursu zaseban statut, koji se ima podnijeti na odobrenje ministarstvu financija i trgovine.

Taj statut mora propisivati navlastito: 1. do 6. (ispušteno).

7. — način, kako se smiruju i rješavaju sporovi, što se tiču bursovnih poslova.

b) § 6, st. 1—3.: kako su navedeni pod IV. na koncu.

2.) prestaju važiti posljednji stavak netom pomenutog § 6. i ovlaštenje izbranih bursovnih sudova, da dozvoljuju izvršenje svojih odluka«.

U člancima pak XIV.—XXVI. potanko su navedeni uslovi o postavljanju i sastavu burs. izbranih sudova; utvrdjene odredbe za postupak pred njima, nabrojeni razlozi ništavosti i nevaljanosti, iz kojih se mogu pobijati njihove presude; napokon je propisano, kako se imaju preinačiti statuti bursa po tim novim odredbama.

II. Do donošenja Kleinovog postupnika važio je u bivšoj Austriji »opći sudski red« (Die allgemeine Gerichtsordnung) po carskom patentu od 1. V, 1781. br. 13 i po raznim daljim tekstacijama. U poglavlju XXVII., koji se bavi pitanjem »o izbranim sucima«, glasio je § 273.:

»Ako stranke izrijekom ugovore, da će se pokoriti odluci izbranih sudaca, te se odreku kojegagod žalovanja protiv nje, to su dužne izvršiti izreku pak se nema saslušati nikakov prigovor stranke osim u slučaju očite prevare«, — a § 274.:

Digitized by Google

»Ako se pak stranke nisu izrijekom odrekle žalovanja, može svaka stranka po izrečenoj presudi pokrenuti postupak o spornoj stvari kod redovnoga suda i dokončati ga bez obzira na izreku izbranoga suca«.

U tekstaciji toga »općeg sudskog reda« za Hrvatsku i Slavoniju od 16. IX. 1852., glasi analogno odredba sadržana u § 382:

»U koliko obranici ne prekorače granice vlasti, koja im je povjerena, dužne su stranke, a i nasljednici njihovi pokoriti se obraničkoj presudi, izim ovoga slučaja i slučaja očite prevare ne ima posluhnuti se protiv njoj nikakov prigovor.«

Ni u jednom od tih postupnika nema spomena o bursovnim izbranim sudovima, a iz jednostavna razloga, što su takovi sudovi uvedeni mnogo kasnije.

III. Za otvaranje i zaposlovanje javnih bursa izdane su u bivšoj Austriji zakonske odredbe po prvi put carskim patentom od 1. VIII. 1771., po kojem su se burse smatrale »manje više državnim zavodima, kojima je rukovodila c. k. državna oblast (Die k. k. Wiener Börsekammer), a mešetari kao c. k. sensali (k. k. Sensale.)«.

U duhu nastaloga novog doba bile su zatim podijeljene koncesije i to pojedince: za bečku bursu za vrednote (Wiener Geldbörse) carskim patentom od 11. VII. 1854. (1. d. z. br. 200) »budući da patent od godine 1771., koji važi za bečku bursu za vrednote, i neke naredbe, koje su se kasnije izdale u svezi s tim patentom,n ne odgovaraju sadašnjim prilikama«, a za burse za robu u Beču, Pragu, i u Trstu patentom od 26. II. 1860. (1. d. z. br. 58).

U pogledu rješavanja sporova po izbranim sudovima i o pravnim lijekovima protiv njihovih presuda nema spomena u patentu od god. 1860., a patent od god. 1854. odredjuje:

1.) § 14. »Bursovni poslovi, koje zaključe na bečkoj bursi posredovanjem mešetara ona lica, što smiju trgovati na bursi, i one vrste novčanica i vrednota, što se bilježe u bursovnu tečajnicu, uživaju ove pogodnosti: a) do d) (ispušteno).

e) prijepore, što nastanu iz pomenutih poslova, i uopće tužbe, što se tiču takvih poslova, presudjuje bursovna komora kao izbrani sud, ako stranke nisu ugovorile što drugo i nakon što se pokušalo mirno poravnanje.

f) ako su pak stranke uglavile, da se ne će podvrgnuti odluci bursovne komore, rješava te prijepore trgovački sud bez obzira na ličnu nadležnost, postupajući pri tome po odredbama cirkulara od 18. XII. 1845., za sumarni postupak u gradjanskim sporovima«, ali sa ovim modifikacijama: a) do g) (ispušteno).

2.) »Postupak pred burs. komorom. — § 83. Bursovna komora postupa po odredbama, obnarodovanim sa cirkularom od 18. XII. 1845.

h) prizivanju protiv odluka bursovne komore ima mjesta samo onda, kad su stranke izrijekom ostavile sebi pravo prizivanja na viši stepen, u kojem slučaju stranke mogu podnašati apelaciju, reviziju i utok na viši zemaljski vrhovni sud po odredbama, koje važe za podnašanje takvih pravnih lijekova«.

IV. U nacrtu austrijskoga zakona od 1. V. 1875. (1. d. z. br. 67.). o organizaciji bursa, što je vlada bila podnijela zakonodavnim domovima, glasio je § 8 :

Digitized by Google

»Kad bi se po pravilima (statutu burse) imao postaviti izbrani obranički) sud za rješavanje sporova, što nastanu iz burs. poslova, onda valja u tim pravilima točno odrediti:

1. kako ima biti sastavljen takav sud,
2. krug njegova djelovanja i način, kako će se pred njim postupati,
3. da li i u koliko ima mjesta prizivu protiv presuda izbranog suda,
4. uslove, pod kojima stanu na snagu odluke izbranoga suda, i potanje propisati, kako se mogu izvršavati te odluke u granicama postojećih zakona«.

U obrazloženju*) se izmedju ostalog veli, da »dosada nije bilo u Austriji valjana zakona za sve postojeće burse, na temelju kojega bi se mogle do potrebe i u buduće otvoriti nove burse.

U svim nacrtima statuta o bursama, što su bili podneseni vladi ovo posljednjih godina, tražilo se, da se za burse uvedu prinudni izbrani sudovi. Navlastito je to tražila za sebe jednodušno i sa velikom upornošću bečka bursa za vrednote (die Wiener Geldbörse)«.

Po car. pat. od 11. VII. 1854. (l. d. z. br. 200) potpadali su svi sporovi iz poslova, zaključenih na toj (bečkoj) bursi izbranom sudu, koji je posiovao na puno zadovoljstvo svih interesiranih krugova.

Ali budući da je ta prinudna nadležnost izbranoga suda bila podijeljena izrijekom kao povlastica za sve one poslove, koji se zaključe na bečkoj bursi posredovanjem c. k. mešetara, nije bilo tom povlasticom, danom samo bečkoj bursi, udovoljeno općemu traženju a ni željenoj svrsi, da se uvede red i pravilnost u cjelokupnom poslovanju na bursama. Stoga se takvom jednakom povlasticom imaju nadariti i ostale burse. Ali budući da se nitko ne smije oteti svojemu zakonitomu sucu, mora se utvrditi zakonom i izrijekom, da statut svake burse m o ž e propisivati, da prijepore iz bursovnih poslova m o r a rješavati izbrani sud.

Iz toga izlazi jasno, da je na volju svakoj bursi, da po svojem nahodjenju postavi ili ne postavi takav sud«.

Nato je odbor gospodskoga doma prihvatio to razlaganje, pak je sa svoje strane predložio:

a) da se odredbe, sadržane u §§ 6. i 7. nacrta, rastave i da se neki od nastalih djelova dodaju i postave u druge §§, a ostali da se sasvim ispuste;

b) da se na ispražnjeno mjesto § 6. prenese sadržaj § 8. nacrta;

c) da se »unatoč vladinom nacrtu ne dopusti priziv protiv odluke izbranog suda, te da se po tome ispuste i to predložena odredba pod točkom 3) sasvim, a od odredbe pod 4) prvi dio, tako da se ostali dio točke 4) prenese na ispražnjeno mjesto točke 3) i da se uvrsti kao novi stavak odredba: Nisu dopušteni prizivi protiv odluka izbranih sudova postavljenih na temelju pravila bursa«.

Odbor je iznio taj potonji prijedlog »navlastito iz uvjerenja, da se obavezna nadležnost izbranoga suda (nema li druge uglave) uvela radi toga, što je od prevelike važnosti za same stranke, da se što brže riješe prijepori, koji nastanu iz bursovnih posala, te iz razloga, što će stranke zbog inapelabiliteta izreka izbranog suda, koji su same odabrale, veoma obzirno postupati pri sklapanju posala, te da će se kloniti šikanskoga pravdanja. Kad bi se pak dopustio priziv, moglo bi se slučiti, da bi nepotpunost pretspisa oteščala

*) K a s e r e r J o s e f Dr., Das Gesetz vom 1. V. 1875. über die Organisation der Börsen — mit Materialien. Wien 1875, A. Hölder.

Digitized by Google

odluku ili ju čak onemogućila. A od ponavljanja postupka mogle bi nastati i preteške posljedice«.

Odbor je zastupničke kuće privolio tome prijedlogu, ali je ujedno bio mišljenja, da je u interesu urednoga pravnog poretka na bursama a navlastito u interesu što bržega izvršivanja odluka izbranoga suda, da se dodaju ova dva stavka u pogledu tužbe zbog nevaljanosti izreke izbranoga suda, koja je dopuštena po normama austr. gradj. postupnika:

»Tužba zbog nevaljanosti (ništavosti) izreke izbranoga suda ima se podnijeti za 8 dana nakon dostave odluke izbranoga suda onome redovnomu sudu prvoga stepena, što je bio nadležan, da presudi glavnu stvar. — Tužbu ima potpisati odvjetnik.

Podnošenje tužbe zbog nevaljanosti izreke izbranoga suda ne obustavlja izvršenja«.

Odbor je pri stvaranju toga zaključka bio mišljenja, da se »doduše s obzirom na stavke 2. i 3. § 6., kako ih je predložio odbor gospodskoga doma, odredbe § 274. opć. sud. reda (gr. par. postupnika), po kojoj »svaka stranka može po izrečenoj presudi pokrenuti postupak o spornoj stvari kod redovnoga suda i dokončati ga bez obzira na izreku izbranoga suca, ne mogu više primjenjivati te odluke izbr. suda, ali da se to primjenjivanje može svakako zabraniti u bursinu statutu«.

Ako se po odredbi § 6. može propisati, da prijepore iz bursovnih poslova, ne uglave li stranke drugačije, ima rješiti izbrani sud, a to znači dokončati, to se više ne može podnositi supsidijarno tužba redovnomu sudu, da presudjuje o traženju, o kojem je izrekao svoju izbrani sud.

Isto je tako odbor bio mišljenja, da nije dopušten priziv na na koju II. instanciju izbranoga suda, koja bi jedina mogla biti nadležna po normama postojećega gradj. postupnika.

Kolikogod dakle nema bojazni, da će se zavući rješenje spora podnošenjem priziva ili tužbe po § 274. opć. sud. reda, ipak nije isključeno, da bude prikazana nadležnome sudu tužba po cirkularu bojnog vijeća od 14. V. 1833. br. 631. zbog nevaljalosti odluke izbranoga suda i da na taj način bude obustavljeno izvršenje izreke izbranoga suda.

Netom spomenuti cirkular je propisivao: »Tužba zbog valjanosti ili nevaljanosti izreke izbranoga suda ima se uvijek uzeti u pretresanje u redovnom postupku i o njoj se ima odlučiti presudom.«

Stoga je odbor bio mišljenja, da se ne bi nikako moglo opravdati, kada se ne bi dopustio nikakov pravni lijek (tužba) zbog nevaljanosti izreka izbranoga suda i to zbog ne propisanoga sastava izbranoga suda ili zbog nenadležnosti njegove a navlastito u slučajevima kontumacije i neuredne dostave tužbe, ali da ujedno valja odrediti jasno u zakonu, da se podignućem takve tužbe (zbog nevaljanosti izreke izbranoga suda) ne obustavlja izvršenje izreke izbranoga suda.

I taj je prijedlog bio prihvaćen sa nadležne strane, pak je § 6. zakona od 1. svibnja 1875. (l. d. z. br. 67) o organizaciji bursa glasio:

»Kad bi se po statutu imao postaviti izbrani sud za rješavanje sporova, što nastanu iz bursovnih poslova, onda valja u tom statutu točno odrediti:

1. kako ima biti sastavljen takav sud; 2. krug njegova djelovanja i način, kako će se pred njim postupati; 3. potanje propisati, kako se mogu izvršavati odluke u granicama postojećih zakona.

Digitized by Google

U statutu se ne može odrediti, da, ako stranke nisu uglavile što drugo u pismenu ugovoru, izbran sud mora rješavati sporove, koji nastanu iz bursovnih poslova.

Nisu dopušteni prizivi protiv odluka izbranih sudova postavljenih na temelju statuta burse.

Tužba zbog nevaljanosti izreka izbranoga suda ima se podnijeti pismeno za 8 dana nakon dostave odluke izbranoga suda onome redovnomu sudu prvoga stepena, koji je bio nadležan, da presudi glavnu stvar. Tužbu ima potpisati odvjetnik.

Podnošenje tužbe zbog nevaljanosti izreke izbranoga suda ne obustavlja izvršenje.«

V. Statut bečke burse, koji je bio odobren od nadležnih ministarstva (za trgovinu i financije) dne 19. VIII. 1888. br. 3788 F. M. na temelju zakona od 1. V. 1875. o organizaciji bursa, je glasio:

»f) Izvršenje presuda izbranoga suda.

§ 76. »Presuda je izbranoga suda izvršna, ako je bezuslovna, za 24 sata, nakon što je proglašena, a ako je uslovna, za 24 sata, nakon što bude položena dotično nepoložena prisega. Poravnanja sklopljena pred izbranim sudom imaju jednake pravne učinke kao i presude, koje izreče taj sud.« Taj je statut bio u važnosti u takvu sastavu do 1. I. 1898., kad je stao na snagu novi gradjanski postupnik.

VI. U nacrtu se austrijskoga zakona, kojima se uvodi zakon o sudskom postupku u gradj. pravnim sporovima (gradj. postupnik) od 1. VIII. 1895., htjelo urediti i pitanje bursovnih izbranih sudova i dovesti u sklad odredbe zakona o organizaciji bursa od god. 1875. (dotično pravilnika izbranog suda) sa načelima novog gradj. postupnika. Stoga se u Čl. XII.—XIV. vladinog nacrta propisavalo (u glavnom), da se ne dira u propise § 2, br. 7. i § 6. spomenutoga zakona o bursama u pogledu nadležnosti bursovnih izbranih sudova; da raspravljanje pred njima ima biti javno i da se cijeli postupak ima vršiti po propisima novoga gradj. postupnika postavljenim za izbrane sudove uopće, da ti sudovi nemaju pravo kažnjavati kao redovni sudovi, ali da im se može dopustiti, da smiju saslušavat svjedoke i stručnjake pod zakletvu.

U obrazloženju* se toga vladinog prijedloga iznosi, da su se bursovni izbrani sudovi udomaćili i da su ispunili očekivanja. Stoga neka i dalje posluju ali po načelima novog gradj. postupnika. Tim, što statuti bursa propisuju, da prijepore iz burs. poslova, ne ugovore li stranke pismeno što drugo, moraju presudjivati burs. izbrani sudovi, ti se sudovi približuju položaju obaveznih izbranih sudova, što se postavljaju navlastito u posljednje doba za mnoge i razgranjene kategorije pravnih sporova. Po tome pristaju ti sudovi kao karika i to ne slučajna nego organizatorna u niz onih ustanova, koje idu za ostvarenjem prava. Stoga ih treba snabdjeti garancijama uredna i svrsishodna postupka, a to su javnost, neposrednost i usmenost. Lične garancije, koje svojim položajem i svojom izobrazbom pruža sudac po zvanju, nadomješćuju se povjerenjem stranaka, koje se od sebe razumijeva, kada se stranke mučke podvrgnu nadležnosti takvih sudova.

* Sve, što je izneseno pod VI. do IX. ovoga prikaza, uzeto je iz publikacije austr. min. pravde: Materialien betreffend die Berathung und die Beschlussfassung über die Reform der CPO. Svezak I. Str. 552, 624, 641 i svezak II. str. 239, 257, 331 i 385.

Digitized by Google

VII. Namjesto tih triju članaka (XII.—XIV.) stalni je odbor zastupničke kuće (Permanenzauschuss) uvrstio petnaest novih (XII.—XXVI.), sadržaj kojih je sažeto iznesen pod I.) ovoga prikaza, a iz ovih razloga: »Pitanjem su se nadležnosti burs. izbr. sudova a i pitanjem, kako bi se i imao urediti postupak pred njima s obzirom na načela novog postupnika, pozabavili i uvelike ne samo odbor nego i interesirani krugovi. Preživahno pretresanje toga pitanja u javnoj štampi, rasprave, koje su se prestrastveno vodile u krilu udruženja austrijskih privrednika, i peticije (na stotine ih), što su ih podnijela poljoprivredna udruženja iz cijele države a navlastito iz Češke, urodile su potrebom, da se u ministarstvu pravde održi anketa. Na temelju dakle cjelokupnoga na taj način pribranoga i preradjenoga gradiva odbor je opredijelio svoje gledište naprama postavljenomu pitanju onako, kako je predložio u novim člancima XII.—XXVI.

Pri tome je odbor sasvim svijestan, da tim na taj način izvedenim uredjenjem burs. izbr. sudova samo d o p u n j u j e zakon o organizaciji bursa od god. 1875. i da zapravo ne pristaje u zakon, kojim se uvodi gradj. postupnik. Ali uza sve to odbor se nije mogao oteti dužnosti, da uzme u pretresanje to pitanje, kada je jednom bilo načeto vladinim nacrtom i kada se ne može poreći potreba, da se do kraja raščisti, riješi i dovede u sklad sa propisima novoga postupnika.

Ovdje ne smijem prešutjeti ni ovo. Poljoprivredni su krugovi tražili, da se u zaštitu poljoprivrednika izrijekom odredi u zakonu, da poljoprivrednici nisu sposobni podvrći se nadležnosti burs. izbr. suda. Iako većina odbora nije privolila tome zahtjevu, ipak je prihvatila ovaj prijedlog zastupnika Abrahamowicza: »Ako se jedna od stranaka bavi po svojem zanatu poljodjelstvom, to ima izbr. sud na prijedlog ili s ureda odbiti podignutu tužbu kao neprikladnu za postupak pred izbr. sudom, ako posao robom, koji je predmetom sporu, očito nije u razmjeru sa poljodjelskim pogonom te stranke. (Čl. XII. dot. XIV.).

VIII. U zajedničkom izvještaju o gradj. postupniku, što su ga podnijeli carevinskomu vijeću odbori obiju domova kod poglavlja B. Uvodni zakon za gradj. postupnik, kaže se ovo: »Stalnomu je odboru gospodskoga doma (Permanenzkommission) bilo dobro znano, da su se unijele u uvodni zakon a iz praktičnih razloga i takove odredbe, koje ne imaju značaj samo prolaznih propisa, nego im je svrha, da ostanu u trajnoj važnosti. Pripoznajući otvoreno, da se sa gledišta sistematike ne može odobriti takav postupak, ne poriče potrebu, da su se unatoč toj nepodopštini morala ipak urediti neka pitanja, koja stoje u svezi sa preuredjenjem gradj. postupnika.

1. do 3. ispušteno, jer se tiče drugih predmeta.

4. Izbrani sudovi. Pravni lijekovi.

U čl. XXIII. stalni je odbor gospodskoga doma dodao tri nova razloga ništavosti:

1. ako je ugovor o izbr. sudu nevaljan bud iz kojega razloga; — 2. ako izbr. sud burse nije odbio tužbu po odredbi čl. XIV. Abrahamowiczev prijedlog, koji je naveden pod VII. ovoga prikaza; — 3. ako je bila isključena javnost bez valjana razloga.

Odbor je namjesto ukinute odredbe § 6. posljednji stavak zakona od god. 1875. normirao u čl. XXIII. žalbu ništavosti, nabrojivši taksativno razloge joj, a odredbom u Čl. XXV. omogućio, da se odluke burs. izbr. su-

Digitized by Google

dova mogu pobijati pravnim lijekom u formi tužbe zbog kriva materijalna prosudjivanja. Odbor je doduše uzeo u pretresanje različne strane i učinke terminskoga trgovanja, pak iako nije ni za čas bio u dvoumici, da uredjenje burs. izbr. sudova, što je bilo postavljeno na dnevni red, ne može biti povodom upletati se u te teške i zamršene prilike, to je prihvatio tu zgodu da ispita samo j e d n u stranu toga pitanja sa pravnoga gledišta. (Poslovi diferencijalne prirode). Posljedak toga rada je zakonska formulacija Čl. XXV. I u ovom je opet pitanju većina odbora, iako joj se izvjestitelj nije priklonio, ustupila poljoprivrednicima važnu povlasticu.

Na temelju toga zajedničkoga izvještaja postali su zakonom predloženi članci XII.—XXVI.

IX. Do umetanja tih članaka XII.—XXVI. u uvodni zakon za gradjanski postupnik došlo je iz ovih razloga.

Za uvodni se zakon obično uzimlje, da mu je zadaća odrediti i dovesti u sklad sa novim zakonom sve potrebite promjene propisa svih drugih postojećih zakona, što stoje u svezi baš sa zakonom, koji se uvadja u život, kako bi se shodnim organskim p r e l a z n i m odredbama omogućilo nesmetano primjenjivanje novoga zakona. Bude li u njemu i odredba, kad će dobiti obaveznu snagu zakon, što se uvadja, ispunio je uvodni zakon svoju svrhu. Po tome u takvu zakonu nema nikako mjesta propisima, koji nisu u svezi sa novim zakonom. Rekoh »nikako«, htijući tim jedino kazati, da ni teorija ni praksa ne dopuštaju takovih umetanja.

Tome se općenito prihvaćenomu načelu nisu iznevjerili ni odbori austr. zakonodavnih domova, kada su u zajedničkom izvještaju »otvoreno pripoznali, da se protivan postupak sa gledišta sistematike ne može odobriti«. (Por. pod VIII.).

Stoga se od sebe nameće pitanje, što je nagnalo austr. vladu a i te odbore na to, da se uza sve to ogriješe o takav zahtjev sistematike.

Po onome, što je u svoje doba bilo javnom tajnom, evo zašto.

Baš u ono doba, kada se u odborima austr. parlamenta imala uzeti u pretresanje reforma gradj. postupnika, bio se u Austriji razmahao agrarni pokret. Oficijelni mu je glavni vodja bio A. Simitsch von Hohenblum, član gospodskoga doma. Pod njegovim je vodstvom i stajala »Oesterreichische Centrale zur Wahrung der land- und forstwirtschaftlichen Interessen«. Takvi su pokreti bili nastali i u drugim evropskim zemljama agrarna značaja iz potrebe a po tome i težnje, kako bi se to uspješnije, navlastito na zakonodavnom polju, čuvali interesi poljoprivrede od premoći industrije, što se sve više širila i učvršćivala.

Razumije se od sebe, da su se tome pokretu zbog velikih uspjeha, što ih je bio postigao već iz početka, naročito kod sklapanja trgovačkih ugovora, pridružili i podupirali ga svi agrarci bez iznimke, iako su pripadali različnim političkim i nacionalnim strankama. Združivala ih je ista ideja i jednaki interesi: povećati kolikogod je moguće rentabilitet poljoprivredne proizvodnje, od prihoda koje su živili.

Kako je onda u Austriji bilo do 30% agrarna stanovništva, našlo je to njegovo naziranje dolična odraza i u zastupničkoj kući a još jače u gospodskom domu, gdje su sjedili u velikom broju veleposjednici, članovi imenovani i viriliste, tako da su se »agrarci«, baš jer ih je bilo u svim strankama, smatrali a i zaista bili prevažnim čimbenikom u parlamentarnom životu

Digitized by Google

bivše Austrije. Nije stoga u Austriji bilo vlade, što ih nije tetošila i najozbilnije vodila računa o njihovim interesima i željama.

Godine 1894.—1896. bile su znatno pale cijene žitaricama. Za toga je trogodišta, po ondašnjem tvrdjenju agraraca, Austrija pretrpila štetu od neko 90 milijuna kruna a Ugarska do 200 milijuna: goleme svote za ono doba. Za tu su štetu agrarci krivili doduše, i recimo teorijski, carinsku i trgovačku politiku države, ali najteži i najžešći njihovi napadaji su bili upereni protiv bursa za poljoprivredne proizvode, na kojima da je »velikokapitalistička spekulacija« odredjivala po svojoj volji cijene žitaricama u tzv. bianco-terminskoj trgovini. Vladi, koja je dobro znala za te velike gubitke poljoprivrede, a nije ih mogla nikako ublažiti a kamo li ukloniti, prijalo je, e da bi se ugnula bar ponešto odgovornosti zbog te nedaće, da agrarci dižu tako uporno i glasno svoje objede i jadikovke protiv bursa a to više, što ni sama vlada nije gledala baš voljna oka tu vrstu bursovna trgovanja, a u koje iz obzira prema »velikokapitalističkoj spekulaciji« nije nipošto htjela dirati.

Na taj su eto način burse postale za agrarce crvenim suknom. Nije dakle čudo, da se austr. vlada, kao što bi na njezinu mjestu i svaka druga vlada, klonila i te kako, da razapne to sukno pred agrarce i da tegne u taj i onako pogibeljan osinjak.

U takvim su se eto prilikama vršile, kako je već natuknuto, pripreme za spomenutu reofrmu gradj. par. postupnika.

Uredjivanje pitanja izbranih sudova i sudaca (§§ 577.—599.) donosilo je, da se uredi i cjelokupno pitanje burs. izbr. sudova, — pitanje, koje je, iako se imalo riješiti analogno načelima, utvrdjenim u gradj. par. postupniku, po svojoj prirodi padalo u oblast zakona o bursama od god. 1875. Po zasadnom načelu legislativne sistematike moglo se to uredjenje provesti jedino zasebnim zakonom: bilo noveliranjem postojećega zakona o bursama ili sasvim novim zakonom. Tom su se prilikom mogla urediti i druga neka otvorena pitanja specifično bursovnoga značaja, medju kojima i to, agrarcima toli mrsko, terminsko poslovanje. Od te svoje namisli morao je odustati i sam sastavljač zakonskih nacrta, jer je i sam uvidio, da bi pretresanje zakona o bursama u kakvoj god bilo formi, pogotovu u časovima ekonomske potištenosti i neraspoloženja agraraca bilo kadro izazvati takvo i toliko protivljenje, da ne samo što zakonodavni domovi ne bi prihvatili nipošto taj zakon, nego da bi se teško, veoma teško našao potrebit kvorum i za sve one druge a tako željno očekivane zakone, što su u svezi sa reformom gradj. par. postupnika, a poradi kojega je eto bila nastala prijeka potreba, da se donese zaseban zakon o bursama.

Po svemu tomu nije preostalo drugo, nego da se žrtvuje nedonošće, da se spasi tako reći majka. Držeći se one stare: quieta non movere, našlo se doduše rješenje, specifično austrijsko, ali samo za naličje toga pitanja, druga je strana ostala neriješena. Ali se i potonjoj nedaći našlo lijeka, jer kada se hoće pače, kao u ovom slučaju, kada se mora, to se može, ako ne sve, a ono mnogo. Iako je dakle vlada znala, da nije dobro, što čini, poslužila se expediensom i umetnula u uvodni zakon znane odredbe, koje a ma za ništa nisu ni u kakovoj svezi sa predmetom, koji je imao urediti gradj. postupnik. Tješila se, da je to manje zlo od onoga, koje bi drukčije bilo nastalo . . .

Digitized by Google

Iz sličnih se razloga, iako drugojačije prirode desilo, da u spomenutom postupniku nema spomena ni o tome, u kojem će se jeziku raspravljati pred redovnim sudom. I to se pitanje moralo zasebno urediti i to putem znanih »Sprachverordnungen«.

X. Nakon što se prikazalo privredno-zakonodavno i parlamentarno stanje u Austriji u doba, za kojega se pripremala, pretresala i zaključivala reforma gradjanskoga postupnika, valja da se prikažu, iako sažeto, odgovarajuće prilike u našoj državi.

XI. Najprije valja utvrditi, da ni zakonik o sudskom postupku u gradjanskim parnicama (gradjanski parnični postupnik) od 13. VI. 1929. a ni uvodni zakon za taj zakonik od 9. VII. 1930. br. 68509 3-78. nije bio ni pretresan ni usvojen od Narodne skupštine dotično od Senata, nego da je bio propisan i proglašen na prijedlog ministra pravde po saslušanju pretsjednika ministarskog savjeta.

XII. Dne 1. I. 1919. važili su ovi zakoni o javnim bursama u:

1. — Dalmaciji, Istri i Sloveniji od 1. V. 1875. (l. d. z. br. 67.). — Ovaj je zakon ujedno važio za čitavu bivšu Austriju, a važi još i danas za republiku Austriju.

2. — Srbiji od 3. XI. 1886. — Taj je zakon o javnim berzama, koji je važio i danas važi za Srbiju, vjeran prijevod gore pomenutog austrijskog zakona s razlikom, da je u srbijanskom: a) ispušten § 19.; b) u § 18. prenesen § 20.; c) § 6. raščinjen u tri dijela i preradjen ovako: »Čl. 6.: Ako bi u pravilima berze (statutu) bilo propisano, da sporove, koji iz berzanskih poslova proizlaze, rješava izborni sud, onda treba u tim pravilima točno opredijeliti: 1. kako će taj sud biti sastavljen, 2. krug njegova rada i način, kako će se pred njim postupati.

U pravilima se berze može odobriti da sporove iz berzanskih poslova mora raspravljati izborni sud, ako ugovarači nisu pismeno drukčije ugovorili.

U svakom slučaju, da se koja strana mora podvrgnuti sudjenju berzanskoga suda, nužno je: ili da su obje strane upisane kao posjetioci berze, ili da su strane napismeno prethodno ili naknadno pristale na nadležnost berzanskoga suda.

Čl. 7. Protivu odluke izbornoga suda nema mjesta žalbi. Odluke izbornoga suda izvršne su.

Čl. 8. Bliže odredbe o izvršenju odluka izb. suda, izrečenih u granicama postojećih zakona, propisat će se u pravilima (statutu) berze.

d) u čl. 2. dodano: 9. da članovi uprave berzine moraju biti srpski gradjani«;

e) u čl. 4. dodano kao posljednji stavak: »Protiv rješenja nadzorne policijske vlasti ili vladinog komesara ima mjesta žalbi ministru narodne privrede*) za 15 dana po saopćenju odluke«;

f) u čl. 5. ispušteno: »7. ona lica, što su i doklegod su zbog kriumčarenja ili zbog težih taksenih prekršaja isključeni, da otvore kakovu trgovinu ili obrt.«

U Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Hrvatskoj i Slavoniji, u Vojvodini (Bačkoj, Banatu, Baranjskoj) i u Medjimurju nije bilo uopće zakona o javnim bursama.

*) Sada ministru trgovine i industrije

Digitized by Google

XIII. Tek ukazom od 11. XI. 1919. br. 11332/9, koji je bio potvrdjen zakonom od 30. III. 1922. br. 105/22., bile su protegnute na cijelo područje naše kraljevine a l i s a m o odredbe: §§ 1., 6., 7., 8., 14. i 19. zakona o javnim berzama od 3. XI. 1886., spomenutoga pod XII., 2., tako da još ni danas nemamo zakona o javnim bursama, koji bi važio za cijelu državu, iako kod nas posluje ništa manje od p e t javnih bursa.

XIV. Prevažnomu pitanju, kako bi se najbolje zaštitili pravni odnosi trgovačkoga svijeta, posvećuju naročitu i trajnu pažnju zakonodavstva svih kulturnih država navlastito iz razloga, što propisi gradjanskoga zakonika a — recimo — i postupnika ne odgovaraju sasvim i uvijek potrebama, pa po tome ni shvaćanju trgovačkih krugova. Kako je za uspješno trgovanje glavnim uslovom sloboda u poslovanju, to trgovina ne treba a i ne traži a ma nikakove zasebne zaštite. Njoj će se sa strane države uvelike pogodovati, ako joj se vodeći računa o pomenutom uslovu ne priječi, da se za očuvanje svojih interesa smije po svojem nahodjenju služiti pored općih garancija privatnog i javnog prava i stručnom zaštitom. Po mišljenju, koje se na temelju dugotrajna iskustva duboko uvriježilo i koje iz dana u dan zahvaća to više korijena u cijelom svijetu, tu njemu toli potrebitu stručnu zaštitu nalazi poslovni svijet u punoj mjeri u sudovanju izbranih sudova, prigodnih i stalnih. U red potonjih idu u prvom redu bursovni izbrani (obranički) sudovi.

Ali nadležnost burs. izbr. sudova nije ograničena samo na »sporove iz burs. poslova«, nego, kako je znano, m o g u se na temelju dozvoljene prorogacije fori iznositi na rješavanje pred te sudove i takvi sporovi, koji n i s u nastali iz bursovnih poslova. Od volje je dakle strankama služiti se tim sudovima.

Izbranom sudu zagrebačke burse bilo je od god. 1924. do god. 1932. podneseno 29,346 tužbi, dakle za 9 godina prosječno 3260 tužbi godišnje. Neznatno malen broj tih tužbi tiče se »sporova iz burs. poslova«, tako da su preogromnom ostatku tužbi bili predmetom »sporovi iz neburzovnih posala«. A kako je kod zagrebačke, tako je srazmjerno i kod ostalih četiriju bursa, što još postoje u našoj državi. Isto se tako poslovni svijet služi obilato izbranim sudovima, što posluju kod drugih privrednih ustanova.

Sudovanje bursovnih izbranih sudova tim, što strogo pazi na zakonske odredbe i što ih u svezi sa trgovačkom vjerom i poštenjem zna dovesti u sklad sa načelima pravičnosti, pruža pun dokaz a ujedno i tvrdo jamstvo, da je snabdjeveno sa svim garancijama moderna i uredna pravosudja. Kako uz to omogućuje svakome, tko se njim služi, brzu i temeljitu zaštitu i protiv eventualnih procesualnih povreda (por. pod XVII.) bilo koje vrste, to ujedno pruža punu pravnu sigurnost uopće, vrši spasonosnu odgojnu zadaću u trgovačkim krugovima i podiže na taj način potonjima povjerenje i ugled i kod domaćeg i kod stranoga svijeta.

To je dakle ta stručna zaštita, za kojom tako uporno čeznu trgovci.

Sudovanje naših bursovnih izbranih sudova nije dosad dalo ni najmanje povoda a kamo li iole opravdana razloga, da se ti sudovi ukinu a niti da se njihov djelokrug umanji niti suzi. Nasuprot po jasno i nedvojbeno izraženoj volji poslovnoga svijeta njima se mora ostaviti njihov blagotvoran dosadašnji djelokrug i omogućiti im slobodan i postepen razvoj.

Taj zahtjev poslovnoga svijeta temelji se na takvim činjenicama, o kojima pravosudna politika m o r a voditi računa.

Digitized by Google

XV. Unatoč tih utvrdjenja jave se pogdjekad, iako doduše veoma rijetko, glasovi, koji priznavaju raison d'être burs. izbr. sudovima samo dotle, dok naš novi postupnik ne dobije obaveznu snagu.

U toj mi je smjernici skrenuti pažnju na Sloveniju, gdje baš važi ne samo zakon od god. 1875. o organizaciji bursa nego i gradj. postupnik, koji je služio uzorom našemu novom postupku u gradj. parnicama.

XVI. Obraničkom sudu ljubljanske burse*) bile su prikazane od 1. I. 1927. do 7. V. 1932. tužbe 9.690
Protiv rješenja svih tih tužbi bilo je podnešeno redovitom (deželnem) sudu u Ljubljani pravnih lijekova 14
od tih su bili: a) ustegnuti 1
b) dokončani nagodbom 1 2
tako da je ostalo, da se riješe još 12
Tih je 12 slučajeva bilo riješeno na način, da:
1. u I. stepenu: a) bilo je ugodjeno . . . . 2 . .
b) bili su odbijeni 10
2. u II. i III. stepenu: odbijeni još 2 12
tako da su konačno bili odbijeni . . . . . svi.

Iz toga izlazi: 1. da se poslovni svijet uza sveto, što redoviti sudovi posluju po načelima našega novoga postupnika, izdašno služi sudovanjem bursovnog izbranog suda;

2. da % podnešenih pravnih lijekova (9690 : 14) iznaša jedva 1.5 pro mille i da je po tome tako neznatan, da nije ni spomena vrijedan, a kamo li da se uzme u bud kakav obzir za bilo koju pozitivnu organizatornu odredbu;

3. da je uspjeh tih iako premalo podnešenih pravnih lijekova sasvim negativan (100%).

XVII. »Protivu odluke izbornoga sudá nema mjesta žalbi«. Tako glasi odredba § 7. zakona o javnim bursama od 3. XI. 1886., o kome je bilo govora pod XIII. Zagrebačka bursa vodeći brigu ne samo o toj zakonskoj odredbi nego ujedno i o mogućnosti, da se u postupku pred njezinim izbranim sudom ipak potkrade ma i nehotice kakova ništavost, osnovala je već god. 1924. u krilu svoga izbr. suda sudačko jedno vijeće, sastavljeno od izbranika i neodvisnih pravnika, koje na prijedlog jednog ili drugog parničara ima preispitati spor i do potrebe ukloniti eventualne mane formalne prirode, a da ne dolazi u meritum spora.

I to je vijeće, iako u drugom sastavu, izbran sud, koji obavlja službu kao viša instancija sa jedinom, odredjenom zadaćom, da utvrdi i ukloni eventualne povrede temeljnih procesualnih načela, na kojima je izgradjen postupak pred burs. izbr. sudom.

Radi se dakle uglavnom o jednakoj zadaći, koja je po čl. 5., st. 2. uvodnog zakona za naš novi gradj. postupnik namijenjena redotvitomu sudu.

Pretposavivši dakle, da su i u toj smjernici bile već davno poduzete takove mjere, da se bolje i svrsishodnije nije moglo očuvati pravosudje burs. izbr. suda, utvrditi je, da li su se stranke žalile zbog ništavosti prvo-

*) Po podacima primljenim od tajništva ljubljanske burse i pretsjedništva deželnega sodišča u Ljubljani od 22. VIII. 1932. Pres. 152-23/32-2.

Digitized by Google

stepenih presuda i s kojim su se uspjehom poslužile naznačenim »pravnim lijekom«.

Iz izvještaja zagrebačke burse za godine 1924. do 1932. izlazi, da je za tog doba kod 29.346 tužbi bilo podnešeno prijedloga za uklonjenje ništavosti 51

od kojih su bili:

1. odbijeni	34	
2. udovoljeno im	3	
3. drukčije riješeni (nagodba, ustegnuti, i t. d.)	10	
4. ostali neriješeni na koncu 1932.	4	51

Iz toga izlazi:

a) da je ustrojenjem te više instancije kod izbr. burs. suda udovoljeno apsolutno procesualnim načelima,

b) da % podnesenih prijedloga iznosi 1.74 pro mille,

c) da je uspjeh tih prijedloga minimalan,

d) da su po tome odluke izrečene u nizu toliko godina i na tako velik broj tužbi bile besprikorne.

XVIII. Svi ti podaci, uzeti za se i u poredjenju i svezi medju se, očitim su i sigurnim putokazom, kojim se smjerom ima kretati pravosudna politika glede toga prevažnoga pitanja za narodnu privredu. Ali iako se ne može poreći, da će novim postupnikom ući žustar zamah u naše pravno živovanje, to se baš na temelju gore utvrdjenih činjenica i statističkih podataka mora predmnijevati, da se nipošto ne će ni za vlas umanjiti potreba, da i dalje posluju izbr. burs. sudovi navlastito za rješavanje prijepora o takvim predmetima, kojima se može trgovati na bursi, a kojima se cijena skoro neprestano mijenja, rastući i padajući, prema mnogobrojnim i nepredvidivim prilikama mjesnoga i svjetskoga tržišta.

A ne da se poreći ni to, da će i u buduće, kaošto je i dosad bilo, moći i znati pribirati i utvrdjivati sve one elemente, što su potrebiti za presudjivanje takvih sporova na najsigurniji, najbrži a ujedno na najjednostavniji način jedino ona lica, koja iz vlastita prokušana iskustva znaju i poznaju trgovačke navike, kojima su vrlo dobro i do u tančine znani prilike, običaji i način izražavanja na bursi i u poslovnom saobraćaju i koja su stoga, ako ne jedina, a ono sposobna daleko više i prije nego itko drugi, ma kako i koliko bio teoretski spreman, da primijete, shvate, ocijene i rasude ma i najsitnije osebujnosti svake zasebne grane trgovačkog poslovanja, koje baš poradi toga, što je najvjernijim odrazom i ogledalom ljudskog živovanja i načina namirivanja njegovih prerazličnih potreba, nikad ne miruje, nego u neprestanom svojem tijeku i mijenjanju trajno poprima nove oblike.

Stoga je i razumljivo, iz kojih razloga poslovni svijet traži svoju stručnu zaštitu.

XIX. Pod tim je prilikama nastao čl. 5. našega uvodnog zakona za gradj. naš postupnik. — Taj se članak sastoji od tri stavka:

a) u prvome se ovlašćuje ministar pravde, da po sporazumu sa ministrom trgovine i industrije uredbom propiše, kako se imaju urediti burs. izbrani sudovi i postupak pred njima. U tu bi se dakle uredbu imao unijeti sadržaj članaka XII., XXII. i čl. XXVI.,

b) drugi stavak donosi skoro od riječi do riječi sadržaj čl. XXIII.,

c) treći pak preuzeo je sadržaj članaka XXIV. i XXV.

Digitized by Google

XX. S tim bi prikazom bio iscrpljen moj zadatak, ali mi se od sebe nameće u pero pitanje, da li je zapravo i nama trebalo povesti se sasvim za primjerom Austrije te u uvodni zakon za spomenuti postupnik uvrstiti i takove odredbe, koje nikako ne spadaju u nj.

Budući da mi nije do kritiziranja a ni do toga, da iznesem bud kakav konkretan prijedlog, ograničit ću se, da dadem jedino takav odgovor, koji se i on od sebe nameće iz gore navedenih činjenica, a to je, da ni j e d n o g a od svih onih uslova, zbog kojih se bivša Austrija smatrala prinudjenom, da unese u uvodni zakon za gradj. postupnik čl. XII. — XXVI., u nas n i j e b i l o n i p r i j e a n i u času donošenja zakonika o našem sudskom postupku u gradjanskim parnicama.

Pravna zaštita novčanih zavoda

Napisao dr. V u k o v i ć M i h a j l o, starješina sreskoga suda u Kovinu.

Razvoj kreditnoga prometa izazvao je postanak novčanih zavoda u cilju, da se na osnovu njihovih operacija usredotoči kapital i upućuje onamo, gdje je potreban. Postepeno su novčani zavodi došli do tolike važnosti, da je od njih ovisilo gotovo sve vjeresijsko odvijanje modernoga gospodarskog života. Kada su se uslijed poslijeratne gospodarske krize kreditni odnosi počeli kolebati, morali su i novčani zavodi doći u težak položaj, pošto je kolebanje kredita dovelo do naglog i prekomjerng povlačenja uloga iz novčanih zavoda. Posljedice toga očitovale su se u svakidašnjim stečajevima i izvanstečajnim ravnanjima novčanih zavoda.

Ovakvo stanje je moralo izazvati pitanje zaštite novčanih zavoda. Privatna inicijativa nije se u pitanju zaštite zavoda mogla uopće uzeti u obzir, jer se od ulagača, koji su voljni, da za vrijeme gospodarske krize spasavaju samo svoju ličnu imovinu, ne može zahtijevati, da svovjom požrtvovnošću popravljaju stanje novčanih zavoda. To u svemu odgovara gledištu gospodarske psihologije, u smislu koje se pojedinac ne može za opće interese zauzeti na drugi način od onoga, koji odgovara njegovim vlastitim interesima. Nije se moglo pomišljati ni na financijsku pomoć sa strane države, jer uslijed pritiska gospodarske krize nije za to bilo raspoloživih sredstava. Dakle nije preostalo drugo, nego da se zaštita novčanih zavoda ostvari obvezatnim putem pravnoga poretka.

Kako su se novčani zavodi u pretežnom dijelu bavili posredovanjem kredita i tako u narodnom gospodarstvu obavljali jednu od funkcija javnog interesa, nastalo je mišljenje, da se zaštita novčanih zavoda provede na isti način kao i zaštita ostalih javnih interesa.

Tako su za ostvarivanje zaštite novčanih zavoda preostala dva puta: izravni i neizravni. Izravni put sastoji se u tome, da se ostvarivanje zaštite u cijelosti prepusti upravnoj vlasti. Neizravni put opet je u tome, da se ostvarivanje zaštite odredi isključivo zakonskim normama. Prema tome izravno ostvarivanje zaštite ima oblik upravnog akta, a njeno neizravno ostvarivanje oblik normativnog odredjivanja.

Nastaje pitanje, koji će od ovih načina zaštiti novčanih zavoda bolje odgovarati. Pri prosudjivanju ovoga pitanja treba poći od činjenica, da su

Digitized by Google

novčani zavodi nosioci svega vjeresijskoga prometa u zemlji i da je njihova zaštita samo jedna privremena mjera u sredjivanju abnormalnih kreditnih odnosa u zemlji. Na osnovu toga prevladala je gospodarska intencija, da se zaštita svede na što manji broj slučajeva i da se odobrava samo u naročitim prilikama. To se je moglo provesti samo na taj način, da se o odobrenju zaštite odlučuje od slučaja do slučaja. Ovakov postupak se osniva opet na načelu shodnosti, s kojim se u pravilu rukovodi upravna vlast. Pored toga zakonodavstvo je zaštitu shvatilo kao zaštitu javnog interesa, koju i opet ostvaruje upravna vlast. Dakle će sa gledišta cilja zaštite kao i sa gledišta javnog interesa odgovarati zaštiti novčanih zavoda u svemu izravni način ostvarivanja. Ali zaštita zavoda osjetljivo zadire u privatne interese ulagača. Stoga, kada bi se ona isključivo uredjivala izravnim putem, ne bi to odgovaralo privatno-pravnomu poretku, koji se ne može učiniti ovisnim od uvidjavnosti upravne vlasti.

Naprotiv, kada bi se zaštita htjela ostvariti neizravnim načinom, t. j. tako, da u cjelosti proizlazi iz zakonskih norama, morao bi se stvoriti pravni pojam novčanoga zavoda i zaštita odobravati svim ustanova, koje pod taj pojam spadaju. To slijedi već iz same prirode norme, koja je općeg obilježja. Na taj način dobila bi zaštita jednu veoma široku osnovku, što više, ona bi se protegla na skoro sve novčane zavode u zemlji, a to je upravo ono, što gospodarska intencija zaštite nije htjela. Dakle isključivi neizravni način ostvarivanja zaštite ne bi odgovarao njenomu gospodarskom cilju.

Odatle slijedi, da se kao najzgodniji način za formuliranje zaštite pokazuje srednji put, koji na zgodan način kombinira normativno uredjenje zaštite sa oportunističkim rasudjivanjem upravne vlasti. U zakonodavnoj tehnici odgovara tome sredstvo »polunorme«, koja se sastoji u tome, da se osnivanje izvjesnog instituta odredjuje normom, a sadržaj, opseg, sticanje i ostalo aktom upravne vlasti. Ovaj kombinirani sistem usvojilo je i naše zakonodavstvo pri ostvarivanju zaštite zavoda.

Naše zakonodavstvo je donijelo više kodifikacija zaštite novčanih zavoda. U njihovom vremenskom kontinuitetu opaža se tendencija, da se od polunorme, koja je bila prvi oblik zaštite, postepeno do granica mogućnosti prijedje na sistem norama. Postanak norama o zaštiti vezan je dakle za nastojanje, da se iz djelokruga upravne vlasti, koja odlučuje o zaštiti, izdvoji što više pravnih odnosa i da im se dade oblik zakonske norme. Koliko je zakonodavstvo u tome uspjelo, vidjet će se tokom daljeg izlaganja.

U vezi kodifikacije zaštite potrebno je, da se odredi i njeno mjesto u sistemu prava. Pitanje sistemizacije je riješeno na jedan dosta izvorni način. Zaštita novčanih zavoda je pretstavljala za nas nov zakonodavni zadatak, za čije je rješenje zakonodavstvo tražilo odgovarajući oslonac u sistemu prava. Kako mi još nemamo specijalnoga zakona o novčanim zavodima, na čijoj bi se osnovi zaštita mogla da izgradi, zakonodavstvo je pitanje zaštite uvelo u skupinu zemljoradničkoga prava. Ovo je na prvi pogled izgledalo nevjerojatno, pošto gospodarska nauka novčane zavode i zemljoradnju stavlja u dvije različite kategorije.

Novčani su zavodi medjutim uslijed nedovoljne organizacije naše poljoprivrede vršili sve vjeresijske funkcije, koje su inače pripadale javnopravnim ustanovama za poljoprivrednu vjeresiju. Pored toga služili su se industrijalci i trgovci radije uslugama velikih zavoda i davali im svoje mje-

Digitized by Google

nice u reeskont. Stoga je u portfeljima srednjih i malih zavoda bilo malo trgovačkih, ali tim više zemljoradničkih mjenica, koje su zbog većeg boniteta bile obično snabdjevene sa dva do tri žira. To su bile specijalno konstruirane mjenice za dizanje zajmova t. zv. financijske mjenice, a koje najvećim dijelom nisu bile sposobne za reeskont. Stoga je jasno, da su sve štetne posljedice ovakve situacije morali u prvom redu da osjete srednji i mali zavodi, čim je zakon o odlaganju zemljoradničkih dugova stao na snagu. Sve su to bili u glavnom razlozi, da se zaštita novčanih zavoda dovela u organsku vezu sa zaštitom zemljoradnika, ma da su inače njihovi interesi bili u očiglednoj suprotnosti. Pod uticajem toga shvaćanja redigiran je zakon o zaštiti zemljoradnika (z. z. z.) od 19. travnja 1932. tako, da je § 5. toga zakona isključivo posvećen zaštiti novčanih zavoda.

Kako je položaj novčanih zavoda postao težak više uslijed prekomjernoga povlačenja uloga, nego zbog unutrašnjih odnosa u zavodima, došlo je do izražaja nastojanje, da se zavodima pomogne na taj način, što će se spriječiti povlačenje uloga.

Propis §-a 5. z. z. z. bio je prvi zakonodavni oblik zaštite, ali u primjeni nije pokazao naročitih posljedaka. Poslije produženja važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika od 19. listopada 1932. i od 19. prosinca 1932. stala je na snagu uredba o uredjenju isplata uloga kod pojedinih novčanih zavoda od 26. prosinca 1932., koja pretstavlja već savršeniji oblik zaštite. Uredba ima zakonsku snagu, jer se osniva na čl. 6. zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika od 19. prosinca 1932., gdje se kaže, da »Ministarski savjet može donositi uredbe sa zakonskom snagom u cilju donošenja potrebnih mjera radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji.« Ovaj je propis opet redigiran u okviru čl. 23. ustava, koji ovlašćuje državu, da »u interesu cjeline, a na osnovu zakona intervenira u privrednim odnosima gradjana u duhu pravde i otklanjanja društvenih suprotnosti.« Pored legislativno-tehničke savršenosti razlikuje se uredba od propisa §-a 5. z. z. z. samo po svojim formalnim i materijalnim pretpostavkama zaštite.

Načelo, na kojem je zaštita osnovana, zajedničko je §-u 5. z. z. z. i uredbi. Po njima odobrava zaštitu upravna vlast po prethodnom traženju samoga novčanoga zavoda, ma da bi mu kao objektu javnog interesa bolje odgovarala opća zaštita, koja bi proizlazila iz samoga zakona. Prema tome nije zaštita osnovana sa solidarističkom — kako bi to odgovaralo javnom interesu — nego isključivo na individualističkom gledištu. To se dade objasniti izvjesnim gospodarsko-političkim razlozima. Time, da se zaštita kao negacija vjeresije odobrava samo onim zavodima, koji su je izrično zatražili, postiglo se, da je zaštitu tražilo dosta malo zavoda i da je ona time svedena na najmanji mogući broj. Individualističko načelo značajka je onoga dijela privatno-pravnoga poretka, koji je došao do izražaja u trgovačkom prometu. Ovo znači, da su pri odredjivanju zaštite dolazili u obzir više interesi trgovačkog unapredjenja, nego zahtjevi socijalnoga izjednačenja. Redukciji zaštite išlo je u prilog i to, što ju je zakonodavstvo vezalo za izvjesne pretpostavke. Kako svaki pravno formulirani institut ima sadržaj i formu, znači, da će i prepostavke zaštite biti materijalne i formalne.

Materijalne pretpostavke zaštite sastoje se po §-u 5. z. z. z. u tome, da je novčani zavod aktivan i da je došao u »teškoću plaćanja«. Što se pod teškoćom plaćanja ima razumijevati, zakon ne govori. Naprotiv čl. 1. uredbe

Digitized by Google

zahtijeva, da je zavod aktivan i da se nalazi u »nemogućnosti plaćanja«, koje isto tako i uredba pobliže ne odredjuje. Iz gramatičkog uporedjenja jedne i druge pretpostavke slijedi, da »teškoća plaćanja« znači manji stupanj likvidnosti nego »nemogućnost plaćanja«. To odgovara u svemu i jačini zaštite, koja je po §-u 5. z. z. manja, nego po uredbi. Ali kada se stvar promotri sa gledišta sadržaja, dobiva se posve drugi posljedak. Čl. 13. uredbe propisuje, da se zavodi, koji već uživaju zaštitu, mogu koristiti uredbom samo onda, »kad im se likviditet popravio.« To znači, da »teškoća plaćanja« pretstavlja u suprotnosti sa običajnim značenjem riječi veći stupanj nelikvidnosti od »nemogućnosti plaćanja«.

Kako čl. 13. uredbe traži popravljeni likviditet prema §-u 5. z. z. z., znači, da će materijalna pretpostavka zaštite biti po §-u 5. z. z. z. nelikvidnost, a po uredbi polulikvidnost. Izmedju nelikvidnosti i polulikvidnosti zakonodavstvo je postavilo samo relaciju kvantiteta ne ustanovljujući nikakav zajednički kvalitativni kriterij za njihovo odredjivanje. Time, što je zakonodavstvo teškoći i nemogućnosti plaćanja dalo drugo značenje, nego što to iz sadržaja tih pojmova proizlazi, dade se objasniti sva pobrkanost gospodarskih posljedica, koja je uslijed zamjene tih pojmova nastala. Za nelikvidnost vezana je naime manja, a za polukvidnost veća mjera zaštite, dok bi u stvari trebalo da bude obrnuto, pošto se i tendencija zaštite očituje samo u razmjernom saniranju novčanih zavoda.

Pravnu neodredjenost, teškoće i nemogućnosti plaćanja nadomjestio je stoga promet, koji u naročitoj osjetljivosti prema vjeresijskoj sigurnosti promatra sve pojave pretežno po vanjskim manifestacijama. Ne gledajući tako u teškoći i nemogućnosti plaćanja drugo, do li izvjesne znakove vjeresijske nesigurnosti, izjednačio ih je promet u glavnom sa nelikvidnošću. To znači, da je teškoća plaćanja iz §-a 5. z. z. z. vršila na vjeresijsku sigurnost isto takov negativni uticaj kao i nemogućnost plaćanja iz uredbe. Odatle se vidi, da su materijalne pretpostavke po zaštitu naročito važne i da ih zbog toga treba što jasnije odredjivati.

Materijalne pretpostavke zaštite, kako ih je usvojilo zakonodavstvo, izazvale su u našem bankarstvu pozitivnih i negativnih posljedica. Zaštitu su u glavnom tražili slabiji i manji novčani zavodi, dok su je jači izbjegavali. Zavodi, koji su tražili zaštitu, smatrani su u prometu za nelikvidne, dok su oni, kojima je uspjelo, da se održe bez zaštite, smatrani za likvidne. Tako su se uticajem zaštite novčani zavodi podijelili na likvidne i nelikvidne. Kao sa ostalom trgovinom tako su se uslijed poslijeratne inflacije i vjeresije i sa bankarstvom dosta često bavila lica, koja za taj poziv ni financijski ni stručno nisu bila dorasla. Uslijed toga se i kod nas znatno uvećao broj novčanih zavoda, od kojih su mnogi bili odviše maleni, da izdrže sav rizik trgovačkog prometa, i odviše slabi, da se uspješno učvrste u medjusobnoj konkurenciji vodjenja poslova. Time što je zaštita podijelila zavode na likvidne i nelikvidne, dovela je ona i mnoge slabe strane novčanih zavoda do izražaja. Prirodno je, da će takovih zavoda u medjusobnoj utakmici biti sve manje, kad zaštita uslijed normaliziranja proteta izgubi svoj raison d'être. To znači, da zakonodavstvo pomoću materijalnih pretpostavaka zaštite ubrzava vjeresijsku selekciju novčanih zavoda mnogo jače, nego što je to slučaj kod stečaja i izvanstečajnog ravnanja, a to će u izvjesnom stupnju doprinijeti učvršćenju našega bankarstva.

Digitized by Google

Zaštita, osnovana na individualističkom načelu, će se očitovati dalje u pogodovanju jačega kapitala na štetu slabijega. To u svemu odgovara toku gospodarskoga razvoja, koji ide za usredotočenjem kapitala u što manji broj ruku. Ovo je sa socijalnoga gledišta tim gore, što vertikalni porast kapitala na jednoj strani izaziva postepeno siromašenje srednjeg staleža na drugoj strani. To znači, da će uticaj materijalnih pretpostavaka zaštite biti u socijalnom pogledu više manje negativan.

Formalne pretpostavke zaštite sastoje se po §-u 5. z. z. z. u tome, da novčani zavod podnese zahtjev i tome zahthjevu priključi bilancu, koja iskazuje aktivitet zavoda. Ako se zavodu ima da odobri zaštita, donosi ministarski savjet na prijedlog ministra trgovine specijalne mjere za svaki pojedini zavod, kojemu može takodjer postaviti i komesara. Pravo na zaštitu stiče zavod tek od dana, kada su mu ove mjere saopćene. Naprotiv po čl. 2. uredbe stiče zavod zaštitu tako, da podnese izvještaj ministarstvu trgovine i ovome izvještaju priključi bilancu potpisanu po ravnateljstvu i nadzornom odboru kao i skalu, koja sadržava minimalne iznose, koje zavod po ulozima i kamatama ima da isplati ulagačima. Zavod stiče zaštitu odmah po podnošenju izvještaja i bez sačekanja rješenja po istom. Zaštita stečena na ovaj način ima privremeni značaj. Po prijemu izvještaja odredjuje ministar trgovine pregled zavoda, a može zavodu postaviti i komesara. Nakon pregleda donosi komitet ministara definitivnu odluku o dopustivosti zaštite. Na osnovu ove odluke izdaje opet ministar trgovine rješenje, kojim se ranija privremena zaštita pretvara u konačnu. Pretpostavke uredbe razlikuju se od pretpostavki §-a 5. z. z. z. samo pregledom zavoda i njegovom obvezom na podnošenje skale.

Usporedjujući uredbu sa §-om 5. z. z. z. može se kazati, da je u uredbi sadržan nešto savršeniji oblik zaštite. Dijeljenjem zaštite na privremenu i konačnu polučuje se naročita brzina pri dobivanju zaštite, što kod propisa §-a 5. z. z. z. nije slučaj. Ovo je naročita prednost za zavod, kojemu je više puta u slučaju nagloga povlačenja uloga i najkraće vrijeme od važnosti. Po čl. 2. uredbe stiče zavod pravo na zaštitu »u času, kada je o tome izvjestio ministarstvo«. To znači, da privremena zaštita nema obilježje zaštite stečene pod rezolutivnim uvjetom, kao što to na prvi pogled izgleda. Kada bi privremena zaštita imala značaj zaštite pod rezoluzivnim uvjetom. odgovarao bi zavod u slučaju, da mu se zaštita ne odobri, za sve rokove plaćanja, koje za trajanja privremene zaštite nije održao. To se medjutim iz uredbe ne može izvesti. Prema tome se privremena zaštita razlikuje od definitivne samo po momentu postanka i trajanja.

I u pogledu bilance razlikuje se uredba od §-a 5. z. z. z. Propis §-a 5. z. z. z. traži tek toliko, da je bilanca aktivna. Uredba dodaje još, da bilancu treba da potpiše ravnateljstvo i nadzorni odbor, te da oni za namjerno date netočne podatke odgovaraju krivično. Ni u jednom se od spomenutih propisa ne kaže, da li se radi o redovnoj godišnjoj bilanci ili o bilanci sastavljenoj ad hoc. Po intenciji zakona odlučna je za zaštitu samo takova bilanca, koja u času traženja zaštite pokazuje aktivitet. A to će u konkretnom slučaju biti čas redovna, a čas izvanredna bilanca već prema tomu, kada se zaštita traži. Svakako je u cilju što jasnijeg odredjivanja zaštite trebalo i bilancu kao pretpostavku zaštite još preciznije formulirati.

Digitized by Google

Najvažnija medju formalnim pretpostavkama svakako je skala, jer ona pretstavlja za novčani zavod minimum davanja, a za ulagače maksimum primanja. Nju statuira samo uredba i to kao formalni izraz platežne sposobnosti zavoda. Platežna se sposobnost pod uticajem gospodarskih prilika može da mijenja, a to znači, da će se i skala morati da mijenja. Pošto se u uredbi o promjeni skale naročito ne govori, slijedi, da će se ona moći da mijenja pod istim okolnostima, pod kojima je i nastala. U čl. 8. uredbe ne govori se o promjeni, već samo o ispravci skale, koja se pojmovno razlikuje od promjene. Medjutim se iz čl. 8. uredbe dade zaključiti, da se pod ispravkom ima razumijevati samo promjena. Ispravku i promjenu skale treba kao dva različita pojma jasnije odrediti. Kada je skala unijeta već u zaštitu kao njena formalna pretpostavka, trebalo je donijeti i zasebne propise o ispravku i promjeni skale.

U skalu se unose minimalni iznosi glavnice i kamata, koje je novčani zavod dužan plaćati ulagačima za trajanja zaštite od uloga na štednju ili na tekući račun. Sastavljanje skale ostavljeno je inicijativi zavoda, dok su ulagači stavljeni u red pasivnih promatraoca. Ipak sastavljanje skale nije novčanom zavodu ostavljeno posve na volju. Iz propisa uredbe proizlaze izvjesne stege, koje se nameću zavodu pri sastavljanju skale. Te stege jesu neizravne i izravne. Neizravne stege odredjuju se putem obveznih norama, dok izravne stege nameće zavodu upravna vlast po svojoj uvidjavnosti. O neizravnim stegama uredba izrično ne govori, ali se iz samoga teksta uredbe neke od njih dadu izvesti. Dadu se podijeliti na stvarne i lične.

Stvarne stege odnose se na »iznos« uloga, koji uredba pobliže ne objašnjuje. Prema shvaćanju trgovačkoga prometa pod iznosom se ima uvijek razumijevati izvjesna pozitivna vrijednost. Maksimalnu granicu iznosa uredba ne postavlja. Minimalna granica odredjena je time, što skala ne može da ide ispod najmanje pozitivne vrijednosti, koju u slučaju prigovora ustanovljuje u prvom redu upravna vlast. Prema tome novčani zavod ne će smjeti skalu sastaviti tako, da ulagačima uopće ništa ne isplati. Zavod bi time ušao u stanje insolventnosti, koja je materijalna pretpostavka stečaja. Dalje propisuje uredba, da u skali pored glavnice moraju biti navedeni i minimalni iznosi kamata. Svagdje, gdje se u uredbi govori o kamatama, govori se konjuktivno i o glavnici. To znači, da se odnos glavnice i kamata po uredbi ima razumijevati komulativno, a to u cjelosti odgovara i zahtjevima trgovačkoga prometa. Dakle u skalu se pored minimalnih iznosa glavnice imadu unositi i minimalni iznosi kamata.

Lične stege u pogledu sastava skale odnose se na osobu ulagača. Novčani zavod ne može jedan dio ulagača isplatiti, a drugi od isplate isključiti, jer bi se to protivilo čl. 8. uredbe, gdje se traži, »da skala bude pravična i da ne vrijedja interese ulagača«. Pod interesima ulagača imadu se razumijevati njihovi privatni interesi, a ne općenitost interesa, koja je često puta u suprotnosti sa pojedinačnim interesima.

Iz neizravnih stega, koje se kao stvarne i lične dadu izvesti iz uredbe, vidi se već na prvi pogled, da one za bezbjednost ulagača nisu dovoljne. Djelovanje stega je potrebno prosudjivati od slučaja do slučaja, a to znači, da se one ne mogu u cijelosti normirati. Zbog toga je uredba u čl. 8. i 12. odredila izravne stege, koje su po interese ulagača daleko djelotvornije od neizravnih stega.

Digitized by Google

Skala pretstavlja najveću suprotnost interesa izmedju novčanoga zavoda i ulagača. Stoga uredba nije smjela da sastav skale prepusti uvidjavnosti zavoda i ulagačima oduzme svaku inicijativu pri tome. Prirodno je, da će uslijed toga zavodi nastojati, da skalu sastave tako, da ulagačima što manje isplate. Odatle se vidi, od kolike su važnosti propisi o sastavu skale, o kojima se u uredbi ništa ne govori. Bilo bi bolje po interese ulagača i više bi odgovaralo platežnoj sposobnosti zavoda, da je sastav skale povjeren upravnoj vlasti, a zavodu i ulagačima ostavljeno samo pravo prigovora. Kao stvarna podloga za sastav skale poslužio bi upravnoj vlasti posljedak pregleda zavoda, koji se po čl. 3. uredbe i onako mora provesti prije, nego što se zavodu odobri definitivna zaštita. Na taj način ne bi bilo izlišnih troškova ni za vlast ni za zavod, a ujedno bi se otklonilo jednostavno odobravanje skale sa strane vlasti, koje će u većini slučajeva biti tek birokratski šablonsko. U tom pogledu je § 5. z. z. z. daleko bolji, jer po njemu sve mjere »za redovan rad zavoda i bezbjednost ulagača« donosi upravna vlast sama. Zašto je uredba ovo ispravno gledište napustila, ne da se objasniti.

Uredba još propisuje, da se skala ima istaći u svima prostorijama zavoda, koji je zatražio zaštitu. Ovaj propis, koji je donesen u cilju obavještenja publike o stanju zavoda, izgleda da je za sigurnost prometa nedovoljan. Na ovaj način će biti o zaštiti izvješteni samo oni, koji ulaze u prostorije zavoda, a to je za publicitet zaštite više nego malo. Za ovaj publicitet mnogo bi bolje bilo objavljivanje u službenim novinama tim više, što takov način objavljivanja predlaže i najnovija osnova zakona o zaštiti zemljoradnika za dužnika, koji je zatražio konverziju dugova.

Sadržaj zaštite sastoji se u ograničenju isplate uloga. U tom pogledu odredjuje § 5. z. z. z. tek toliko, da je ministarski savjet ovlašten, da za svaki zavod donese specijalne mjere sa zakonskom snagom u pogledu rokova »isplate uloga i drugih potraživanja« prema zavodu. To znači, da § 5. z. z. z. ne pravi nikakve razlike izmedju deposituma regulare i irregulare odnosno izmedju uloga i poslovnih pologa; a zaštita, koja bi sadržavala ograničenje sviju isplata zavoda, značila bi istovremeno obustavu svega trgovačkog poslovanja sa zavodom. Na koje će se tražbine prema zavodu odnositi ograničenje, ostavio je § 5. z. z. z. uvidjavnosti ministarskoga savjeta. Donesene mjere može ministarski savjet prema svojoj uvidjavnosti i izmijeniti. Njegova odluka pri tome stegnuta je jedino »redovnim radom zavoda« i »bezbjednošću ulagača«. To znači, da će od ove uvidjavnosti ovisiti ne samo prosperitet pojedinoga zavoda, nego i bonitet ulagačkih tražbina. Ovo u glavnom ne odgovara pravnoj intenciji zaštite, čiji sadržaj pokazuje toliko pravnih odnosa, koji se bez štete po djelotvornost zaštite mogu i normativnim putem urediti. Koliko je § 5. z. z. z. u tome zaostao, vidi se iz uredbe, koja je donesena već osam mjeseci kasnije.

Savršenija stilizacija uredbe očituje se u tome, što je ona iz zaštite izdvojila sve ono, što se može normom urediti, pa je time uticaju upravne vlasti u pogledu odredjivanja zaštite suzila granice. U prvom redu uredba je strogo odvojila uloge od ostalih obveza zavoda, te zaštitu ograničila samo na uloge. Time, što je zaštita svedena samo na uloge, htjelo je zakonodavstvo, da trgovačko poslovanje zavoda i pored odredjenja zaštite ostane nedirnuto.

Digitized by Google

Uredba kaže tek toliko, da se pod ulozima imaju razumijevati ulozi na štednju i ulozi na tekući račun. Za pobliže odredjenje uloga će biti prema tome mjerodavna volja stranaka i shvaćanje trgovačkoga prometa. Promet ne smatra za uloge potraživanja iz inkaso poslova i potraživanja iz pologa gotovine, koji je uslijedio sa izričito odredjenom svrhom, kao i potraživanja po tekućem računu iz trgovačkih poslova. Ako ovi polozi potiču od lica, koja već imaju otvoren tekući račun kod zavoda, ne će se ulozi uvijek moći da razlikuju od ostalih pologa, jer se u trgovačkom prometu ne vode polozi na tekući račun zasebno, već svi računi jednog poslovnog prijatelja sačinjavaju jedan zajedničkih tekući račun. Isto tako nije uredba riješila pitanje, od koga će ulagač moći da traži isplatu uloga, ako ulog na strani zavoda pretstavlja korealnu obvezu.

Najvažnije pitanje u pogledu sadržaja zaštite svakako je preboj. Njega propis §-a 5. z. z. z. ni ne dodiruje, a to znači, da će mjere o preboju donositi samo upravna vlast. Uredba naprotiv posvećuje preboju naročitu pažnju, te ga kao normativan institut posve izdvaja iz djelokruga upravne vlasti. Dužnik novčanoga zavoda može u pravilu svoj dug prebiti, ako je on istovremeno dužnik i ulagač (vjerovnik) istoga zavoda. Po čl. 10. uredbe može se preboj ostvariti, ako su dug i tražbina nastali prije, nego se zavod počeo koristiti uredbom. Iz propisa čl. 7. uredbe »da su ulozi, koji su nastali za trajanja uredbe, slobodni od zaštite«, slijedi, da se preboj može ostvariti i onda, ako su dug i tražbina nastali za trajanja uredbe ili dug za trajanja uredbe, a tražbina prije toga. U tekstu čl. 10. uredbe treba prema tome brisati riječ »samo«, jer ona pogrješno upućuje na to, kao da postoji samo jedan slučaj preboja, dok ih stvarno ima tri.

U pogledu navedena tri slučaja preboja uredba je usvojila gledište §-a 1441. o. g. z., po kojem se tražbina i protutražbina mogu prebiti samo onda, ako su uzajamne. Od načela uzajamnosti dozvoljuje opći gradj. zakonik nekoliko iznimaka, od kojih je najglavnija ona, da cessus može svoju tražbinu protiv cedenta prebiti sa cessionarom, kada ovaj istjeruje cediranu tražbinu. Uredba je na uzajamnost položila naročitu važnost. Stoga je ona ovu iznimku od uzajamnosti otklonila i to samo iz razloga, da ne bi ulagači putem cesije stekli protiv zavoda tražbine, koje su u smislu čl. 7. uredbe slobodne od zaštite, i tako ovu učinili iluzornom. U vezi s time, ako ulog potiče iz knjižice na donosioca, mora ulagač da bi se mogao koristiti prebojem dokazati, da je bio imaoc knjižice još prije, nego se zavod počeo služiti uredbom. Nedostatak je ovoga propisa u tome, što nema formalnih odredaba o tome, kako će ulagač dokazati vlasništvo knjižice, koja glasi na donosioca. Kod uloga na tekući račun ovo dokazivanje tpada posve, jer se ulog na tekući račun ne može prenijeti na drugo lice predajom iz ruke u ruku, kao što je to slučaj kod knjižice na donosioca. Pod udar propisa o preboju ne dolaze uredi za osiguranje radnika, pošto za njih propisi uredbe uopće i ne važe.

U opsegu zaštite pretstavljen je samo vremenski opseg iste. U tom se pogledu uredba ništa ne razlikuje od §-a 5. z. z. z. Svojim opsegom obuhvaća zaštita samo one uloge, koji su nastali prije, nego se zavod počeo koristiti uredbom odnosno prije, nego je uredba stala na snagu. Na to upućuje čl. 7. uredbe, koji kaže, da se uredba ne primjenjuje na one uloge, koji su nastali, pošto se zavod već počeo koristiti uredbom. To znači, da uredba djeluje re-

Digitized by Google

troaktivno. Ma da uredba o tome ništa izrično ne kaže, retroaktivnost djelovanja uredbe proizlazi već iz same prirode zaštite, koja je po uredbi javnopravnoga značaja. Propisi, koji se naime odnose na cilj javnog interesa, uvijek su retroaktivni.

Koliko materijalne pretpostavke zaštite same po sebi utiču na prečišćavanje novčanih zavoda, toliko propisi o postanku, opsegu i prestanku zaštite daju upravnoj vlasti ovlaštenje, da ona to učini svijesno i po izvjesnoj osnovi, dajući tako zaštiti odredjen gospodarsko-politički cilj. Nezgoda je jedino u tome, što se eventualne subjektivnosti sa strane upravne vlasti ne će u svakom slučaju moći da izbjegnu.

Subjekti zaštite dijele se na aktivne i pasivne t. j. na one, kojima zaštita ide u prilog, i na one, protiv kojih se ona upravlja. Aktivni subjekti zaštite jesu novčani zavodi, dok su ulagači pasivni subjekti zaštite. U propisu §-a 5. z. z. z. novčani se zavodi samo spominju, dok se o njihovom pojmu ništa ne kaže. Po čl. 14. uredbe pod novčanim se zavodima razumijevaju one novčane ustanove, koje su osnovane kao dioničko društvo, zadruga, zadružni savez ili štedionica samoupravnih tijela. Ovaj pojam treba dopuniti pretpostavkom trgovačkoga prava, da se te ustanove bave bankarskim i mjenjačkim poslovima, pa da se tako smatraju za novčane zavode.

Usporedjivanjem propisa §-a 5. z. z. z. i uredbe u pogledu aktivnih subjekata dadu se zapaziti izvjesne intencije zakonodavstva. Kako § 5. z. z. z. nema propisa o pojmu novčanog zavoda, zato će biti mjerodavna načela trgovačkoga prometa. Po ovim načelima, koja su došla do izražaja u §-u 259. hrv. trg. zak. odnosno u §-u 17. srp. zakona o ustrojstvu trgovačkoga suda od 12. prosinca 1859., novčani je zavod svako poduzeće, koje se bavi bankarskim i mjenjačkim poslovima. Medjutim odredjivanje pojma novčanoga zavoda nije po propisu §-a 5. z. z. z. ni bilo potrebno, jer po tom propisu odobrava zaštitu upravna vlast po svojoj uvidjavnosti. Zaštita se po §-u 5. z. z. z. ograničuje samo u kvantitativnom pogledu, a to se može provesti jedino aktom upravne vlasti. Kod uredbe je drukčije. Ona je zaštitu u subjektivnom pogledu suzila samo na izvjesne kvalitativne kategorije novčanih ustanova. Stoga joj je bilo i potrebno, da stvori pojam novčanoga zavoda. U praksi će značiti pojam novčanoga zavoda za upravnu vlast stegu pri podjeljivanju zaštite, a za trgovački promet izvjesnost pri odredjivanju aktivnih subjekata zaštite.

Okolnost, da je pojam novčanog zavoda po uredbi uži, nego po §-u 5. z. z. z., dade se objasniti izvjesnim gospodarsko-političkim tendencijama. Odatle, što je uredba pojam novčanoga zavoda ograničila samo na dionička društva i zadruge, slijedi, da se sva javna trgovačka i komanditna društva te inokosne tvrtke ne će smatrati za novčane zavode, ma da se inače i bave bankarksim poslovima. To dalje znači, da ovakva poduzeća ne će biti ni zaštićena. Ovo sužavanje pojma odgovara u neku ruku i prilikama prometa, jer je najveći dio naših novčanih zavoda organiziran u dioničkim društvima i zadrugama. Uzme li se nadalje u obzir, da je u dioničkim društvima pretežno organiziran veliki kapital, jasno je, da je intencija odredjivanja pojma zavoda bila u tome, da se od zaštite isključi sav nekoncesionirani kapital, a od koncesioniranoga kapitala onaj, koji nije organiziran u dioničkim društvima i zadrugama, a to je u glavnom mali kapital. Definicija novčanog zavoda legalizirala je tek ono, što tok slobodnoga prometa sam po

Digitized by Google

sebi donosi, a to je vertikalna koncentracija kapitala. Ona će značiti u glavnom pogodovanje velikoga kapitala na štetu maloga. Ova definicija, koja je zbog toga bez ikakvog socijalnoga značaja, ima svojih nedostataka i sa pravne strane.

Ne može se u pogledu zaštite stvarati drugi pojam novčanoga zavoda, nego što ga daje trgovački promet. Pravni pojmovi uvijek su isti, te se ne mogu niti mijenjati niti se od njih mogu dozvoljavati iznimke. Iznimke mogu se dozvoliti samo od pravnoga pravila. Stoga je uredba pogriješila, kada je stvorila takav pojam novčanoga zavoda, koji se ne slaže ni sa shvaćanjem trgovačkoga prava ni prometa. Bolje bi bilo, da je pojam novčanoga zavoda bio uopće izostavljen, a zadržano samo pravno pravilo, da se zaštita podjeljuje samo izvjesnim kvalitativnim kategorijama novčanoga zavoda, čiji pojam odredjuje promet. Ovakvo pravilo može se po volji sužavati i širiti bez štete po sam pojam novčanoga zavoda.

Iz pojma novčanoga zavoda proizlazi još jedan gospodarski učinak, a taj se odnosi na one novčane zavode, na kojima je zainteresirana država kao što su »Narodna banka«, »Državna hipotekarna banka«, »Privilegovana agrarna banka« i »Poštanska štedionica«. Po §-u 5. z. z. z. važi zaštita i za ove zavode. U §-u 8. z. z. z. se kaže doduše, da »se propisi ovoga zakona ne će primjenjivati na tražbine Narodne banke, Državne hipotekarne banke i Privilegovane agrarne banke«. Ovaj se paragraf medjutim odnosi samo na tražbine zavoda prema zaštićenim zemljoradnicima, te se time iz osnove razlikuje od §-a 5. z. z. z., koji govori samo o dugovima zavoda. Prema tome se § 8. z. z. z. ne može smatrati za iznimku §-a 5. z. z. z., a to znači, da će i oni zavodi, na kojima je zainteresirana država, moći da traže zaštitu. Propisi §§-a 5. i 8. z. z. z. ma da sa gospodarskog gledišta ne zadovoljavaju, ipak su sa pravnoga gledišta jasni.

Iz uredbe se medjutim ne može sa naročitom točnošću izvesti, da li novčani zavodi, na kojima je zainteresirana država, spadaju pod zaštitu. Po čl. 14. uredbe uživaju zaštitu zavodi, koji su organizirani kao dionička društva, zadruge i štedionice samoupravnih tijela. Zavode, na kojima je zainteresirana država, uredba ne spominje. Istina je, da su ovi zavodi organizirani kao dionička društva, te bi prema tome spadali pod zaštitu, i ako ih čl. 14. uredbe ne navodi.. Naprotiv čl. 14. uredbe pod pojam novčanoga zavoda podvodi izrično i štedionice samoupravnih tijela i pored toga, što imaju oblik dioničkoga društva te zbog same te činjenice spadaju pod pojam novčanoga zavoda. Kada je čl. 14. uredbe iz pojma novčanoga zavoda izostavio zavode, na kojima je zainteresirana država, a štedionice samoupravnih tijela unio u pojam, ma da su mogli biti izostavljeni jedni i drugi, onda to znači, da zavodi, na kojima je zainteresirana država, ne dolaze pod pojam novčanoga zavoda, a time ni pod zaštitu. Misao, da ovi zavodi ne bi trebali da uživaju zaštitu, ima i svoje gospodarsko opravdanje. Do slabljenja vjeresije u prometu dolazi već uslijed same mogućnosti traženja zaštite. Prema tome, ako zavodi, na kojima je zainteresirana država, mogu da traže zaštitu, odnosit će se slabljenje vjeresije i na njih. U zakonodavstvu treba dakle provesti, da se zavodi, na kojima je zainteresirana država, ne stavljaju na istu osnovku nepovjerenja sa ostalim privatnim zavodima. Ali i pored istaknutih razloga ne može se smatrati, da je ovo pitanje u našem pozitivnom pravu riješeno sve dotle, dok se ne donesu naknadni zakonski

Digitized by Google

propisi o tome. Sva prijepornost ovoga pitanja potiče odatle što je uredba pobrkala pojam novčanoga zavoda sa pravnim pravilom o opsegu njegove zaštite.

Novačni zavodi, nad kojima je otvoren stečaj ili koji su zatražili izvanstečajno ravnanje, ne mogu biti aktivni subjekti zaštite. Uredba je taksativno nabrojila slučajeve, kad zaštita prestaje eo ipso. To su slučajevi stečaja, izvanstečajnog ravnanja i pasiviteta zavoda. Odatle slijedi, da novčani zavodi, ma da su u likvidaciji, mogu biti aktivni subjekti zaštite.

Kada je riječ o aktivnim subjektima zaštite, treba riješiti i pitanje, u kakvom pravnom odnosu obzirom na zaštitu stoje centrala i filijala novčanoga zavoda. Kako ni u §-u 5. z. z. z. ni u uredbi nema o tome propisa, riješit će se ovo pitanje supsidijarno iz propisa trgovačkoga prava. Filijala je nesamostalna odvojena radnja istoga poduzeća. Ona je za centralu vezana materijalno i formalno za razliku od afilijacije, koja je za istu vezana samo materijalno. Nesamostalnost filijale prema centrali očituje se i u tome, što filijala ne objavljuje svoje zasebne bilance, dok to afilijacija čini. To znači, da će zaštita, koju uživa centrala, eo ipso važiti i za filijalu i da zavod ne će moći tražiti zaštitu samo za filijalu, a da istovremeno ne traži zaštitu i za samu centralu. Naprotiv će se afilijacija u slučaju zaštite smatrati kao posve samostalan pravni subjekt.

Pasivni subjekti t. j. oni, protiv kojih je zaštita upravljena, jesu ulagači. Ni po §-u 5. z. z. z. ni po uredbi nema u tom pogledu razlike izmedju fizičkih lica, društava, pravnih lica, samoupravnih tijela i države. U tome se očituje intencija zakonodavstva, da svi ulagači jednako doprinesu saniranju novčanih zavoda, koje je zakonodavstvo shvatilo kao objekt javnog interesa. Kako medjutim ni država ni samoupravno tijelo ne mogu ulagati u privatne zavode, nema ovo solidarističko doprinašanje gotovo nikakvoga praktičnog značenja. Od svih pasivnih subjekata izuzeti su od zaštite samo uredi za osiguranje radnika. Nema razlike ni u pogledu novčanih zavoda kao ulagača. Ako je jedan zavod ulagač kod drugoga zavoda, ostaje on pasivni subjekt zaštite kao i svaki drugi ulagač. Ovo ne će svaki put odgovarati intenciji zaštite, te bi u tom pogledu trebalo dozvoliti izvjesne iznimke.

Propis §-a 5. z. z. z. ostvaruje zaštitu isključivo na teret privatnih ulagača. Uredba je u tom pogledu nešto socijalnija, jer ona u čl. 6. izuzima od zaštite urede za osiguranje radnika. Nepravedno je samo, da ostale humane institucije pri tome nikako nisu došle u obzir. Ovo znači, da je socijalna tendencija, koju moderna država toliko naglašuje, u uredbi svedena na najmanju mjeru. To je jedini propis, gdje je uredba pogodovala ulagače sa ličnoga gledišta.

O ulagačima vodilo je zakonodavstvo računa i u stvarnom pogledu, ma da u dosta ograničenoj mjeri. U §-u 5. z. z. z. se ne navode nikakvi slučajevi, kada bi se ulagačima ostavljala puna isplata njihovih uloga. Uredba je u tom pogledu mnogo napredniija, jer u čl. 5. taksativno nabraja slučajeve, kada je zavod dužan isplatiti ulagače »u ugovorenim rokovima«. To su slučajevi izdržavanja ulagača i njegove porodice, isplate pogrebnih troškova i javnih dažbina. Isplatu u »ugovorenim rokovima« treba nadopuniti sa »ugovorenim iznosima«, jer bez ove dopune ne bi iznimke od ograničenja isplate uopće imale smisla.

Digitized by Google

Izdržavanje ograničila je uredba samo na »neophodno potrebno izdržavanje«. Trebalo je odrediti, što se ima razumijevati pod neophodno potrebnim izdržavanjem, da li samo izdržavanje ličnosti ili i njihovog imetka. Obzirom na sistem našega prava, koje poznaje dva različita pojma porodice, jedan legalno-individualni, a drugi socijalno-oportuni, velik je nedostatak, što se uredba nije odlučila za jedan ili drugi pojam. Po §-u 40. o. g. z. razumijevaju se pod porodicom praroditelji sa svim njihovim potomcima. Naprotiv se po čl. 4. zakona o bivšim kmetskim selištima od 17. svibnja 1928. smatraju za članove porodice i nezakonita djeca, koju je otac priznao za svoju i koja žive sa njime u zajednici. Ovaj posljednji pojam porodice svakako će intenciji zaštite bolje odgovarati, samo bi ga u interesu socijalnosti trebalo još proširiti. Pitanje pogrebnih troškova uredba je takodjer nejasno riješila. Ne vidi se, da li se radi o nužnim troškovima ili o onima, koji odgovaraju imovnim i staleškim prilikama (analog. iz §-a 50. st. zak.); nadalje da li se radi o pogrebu svih lica, koja je ulagač moralno obvezan sahraniti, ili samo o pogrebu ulagača i njegove porodice. Pod »javnim dažbinama« imadu se razumijevati sva podavanja, koja ulagač na osnovu bilo kojega javnopravnog naslova duguje državi ili drugoj javnopravnoj instituciji.

Sva tri slučaja pune isplate stoje medjusobno u kumulativnom odnosu, što znači, da isplata u jednom slučaju ne isključuje isplatu i u ostala dva slučaja. Norme o punoj isplati uloga jesu privatnopravne prirode. Ipak im je uredba pored privatnopravne sankcije pridodala još i javnopravnu. Ova pojačana sankcija bila je potrebna zbog jače intervencije u slučaju, da se zavod ne drži propisa u pogledu pune isplate uloga.

Naročito je upadljivo, da je uredba punu isplatu uloga svela samo na tri slučaja, kad pravni promet stvara toliko situacija, gdje je puna isplata uloga daleko potrebnija. Nije se uzimalo u obzir, da je promet jedan neprekidni niz pravnih odnosa i da će uslijed toga obustava plaćanja na jednoj strani izazvati gospodarsku propast na drugoj strani. Ovakve gospodarske suprotnosti treba otklanjati, jer nikako ne odgovara socijalnim intencijama, da se omogućuje napredak jednih na osnovu uništavanja drugih.

Pored ovih prigovora sa materijalne strane mogu se punoj isplati uloga staviti izvjesne zamjerke i sa formalne strane. Utvrdjivanje slučajeva pune isplate dosta je zamršen pravni posao, pa je stoga nerazumljivo, da uredba nije u tom pogledu propisala nikakov postupak. U slučajevima pune isplate uloga sukobljuju se interesi zavoda i ulagača, te će svaki od njih opstojnost odnosno neopstojnost slučajeva pune isplate tumačiti na svoj subjektivni način. Nezgodno je, da se daje zavodu na prosudjivanje opstojnost neke činjenice, kada je on stvarno zainteresiran na njenoj neopstojnosti. U praksi će se to izražavati tako, da će zavod mnogo puta tražiti od ulagača sva moguća uvjerenja i dokaze o opstojnosti slučajeva pune isplate, a sve u cilju njenog odugovlačenja. Takov postupak, koji će ulagačima u svakom slučaju donositi nepotrebne troškove, lako će se kod nesavjesnih lica izroditi i u šikanaciju publike. Ulagači će u većini slučajeva biti prisiljeni, da se podrede zahtjevima zavoda, samo da bi došli do svojih uloga. Inače im ne će preostati drugo, nego da se žale ministarstvu trgovine ili da pokreću gradjansku parnicu, a ovi će putevi zbog hitnosti isplate rijetko kada biti uspješni. Budu li zavodi prilikom pune isplate pravili još razliku izmedju »boljih« i »lošijih« klijenata, stvarat će se kod publike negativno raspolo-

Digitized by Google

ženje prema dobronamjernim intencijama zaštite. Sve bi se ovo otklonilo, da je uredba predvidjela, da pri utvrdjivanju slučajeva pune isplate posreduje upravna vlast ili sreski sud po propisima izvanparničnoga postupka.

Da bi se zaštita novčanih zavoda bolje uočila, treba još istaknuti njen odnos prema stečaju i izvanstečajnom ravnanju. Od stečaja i izvanstečajnoga ravnanja razlikuje se zaštita materijalno i formalno. Ona pretpostavlja teškoću odnosno nemogućnost plaćanja, dok je materijalna pretpostavka stečaja i ravnanja sadržana u insolventnosti t. j. u nesposobnosti za plaćanje. Pored toga otvaranje stečaja ili traženje ravnanja potroši zaštitu. Formalno se zaštita razlikuje od stečaja i ravnanja time, što su njihove formalne pretpostavke druge nego kod zaštite. Uopće zaštita je po sličnosti bliža izvanstečajnom ravnanju, nego li stečaju.

U pogledu prestanka zaštite § 5. z. z. z. ne govori ništa. Iz načina, kako zaštita nastaje, dade se izvesti zaključak, da će zaštita po §-u 5. z. z. z. prestajati po odluci upravne vlasti. Naprotiv u čl. 12. uredbe izrično se kaže, da zaštita prestaje po odluci komiteta ministara te još u slučaju stečaja, izvanstečajnog ravnanja i pasiviteta zavoda. Dakle § 5. z. z. z. predvidja samo izravni, a uredba izravni i neizravni prestanak zaštite. Svakako je uredba u pogledu zaštite savršenija od §-a 5. z. z. z.

Kao što smo već istaknuli postanak zaštite nije se mogao da ostvari isključivo neizravnim t. j. normativnim putem, jer je gospodarska intencija zaštite bila, da se ona svede na što manji broj slučajeva. Svaki se slučaj zaštite morao uslijed toga prosudjivati individualno, a to opet znači, da se uslovi postanka zaštite ne mogu podvesti pod jednu opću normu. Kod prestanka zaštite, gdje javni interes nije toliko u pitanju kao kod postanka, stvar stoji drukčije. Iz iste gospodarske intencije slijedi, da već odobrena zaštita u što više slučajeva prestane. To znači, da prestanak zaštite ima obilježje općenitosti i da se njegovi uslovi mogu stoga skupiti u jednu pojmovnu cjelinu, — dakle da se o prestanku zaštite može donijeti i jedna pravna norma.

Ovakva norma redigirana je u čl. 12. uredbe, samo što u njoj nisu obuhvaćeni svi slučajevi, kad zaštita prestaje ex lege. Jedan slučaj legalnog prestanka zaštite sadržan je i u čl. 6. zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika. Po tom članu prestaje važnost uredbe poslije godinu dana, a to znači, da će toga dana prestati eo ipso i zaštita, koja se na uredbi osniva. Zaštita će još prestati ex lege u svima slučajevima, kada prestane i postojanje samoga zavoda. Po § 201. i 247. trg. zak. to su slučajevi, kad izmine vrijeme, za koje je zavod bio osnovan, kad glavna skupština (zbor dioničara) zaključi razlaz ili fuziju zavoda, ili kad kod zadruge donese o tome odluku trgovački sud. Ovome treba dodati i specijalni slučaj prestanka zaštite iz §-a 5. z. z. z., koju normira čl. 13. uredbe. Ovaj član propisuje, da zaštita iz §-a 5. z. z. z. prestaje eo ipso, čim je zavodu odobrena definitivna zaštita po uredbi. To znači ujedno, da će zaštita iz §-a 5. z. z. z. postojati usporedo sa privremenom zaštitom iz uredbe, dok će konačna zaštita iz uredbe onu iz §-a 5. z. z. z. isključivati.

Prestanak zaštite upotrijebila je uredba i kao sankciju u slučaju, kad zavod ne ispuni propise uredbe. Pošto se sankcija može primijeniti samo individualno, moralo se dozvoliti, da se prestanak zaštite odredjuje od slučaja do slučaja, a to znači da ga odredjuje i upravna vlast. Tako je uredba

Digitized by Google

usvojila kombinirani način prestanka zaštite, koji se ostvaruje na izravni i neizravni način. Ovoj kombinaciji ide u prilog i to, da zaštita ne pretstavlja nikakvo stečeno pravo za zavod. Prestanak zaštite razlikuje se od postanka i po načinu ostvarenja. Za postanak zaštite potrebna je izvjesna brzina, dok kod prestanka to nije slučaj. Stoga je uredba predvidjela, da zaštita postaje na privremeni i definitivni način, ali da prestaje samo definitivno.

Iz svega, što je ovdje o zaštiti kazano, slijedi, da njeno formuliranje pokazuje izvjesne pravne nedostatke. Pretpostavke, sadržaj, opseg i subjekti zaštite obilježeni su nedovovljno, a po neki put i nejasno, a slučajevi pune isplate uloga nisu u skladu sa sistemom našega prava. Još je zakonodavstvo trebalo da donese i potrebne formalne propise u pogledu zaštite, jer svako odobravanje i oduzimanje zaštite pretpostavlja izvjestan postupak. Pored toga uredba je propustila da donese i nekoliko regulativnih propisa o novčanim zavodima, koji bi se propisi u redovnom zakonodavstvu mogli upotrijebiti kao osnova za izgradjivanje našega zakona o novčanim zavodima. Ipak se može kazati, da uredba sadržava donekle savršeniji oblik zaštite od propisa §-a 5. z. z. z. Sa gospodarskog gledišta zaštita je uspjela tek djelimično. S jedne strane će se ubrzati ona selekcija novčanih zavoda, što će svakako ići u prilog konsolidaciji našega bankarstva. S druge strane zaštita je stavljena na strogo individualističko gledište, a to će pogodovati opću kapitalističku tendencju, koja ide za usredotočenjem kapitala u što manji broj ruku. Sa socijalnoga gledišta zaštita je posve neuspjela. Ona se ostvaruje na štetu ulagača, a da pri tome ne vodi računa ni o socijalnim interesima pojedinaca ni o socijalnim institucijama uopće.

U glavnom se može kazati, da je zakonodavna obrada zaštite novčanih zavoda nadahnuta kapitalističkim intencijama, te u koliko je sa toga gledišta i razumljiva, valja ju sa gledišta općih socijalnih interesa otkloniti. Treba ipak vjerovati, da će naše bankarstvo iz sadanje gospodarske krize izaći prečišćeno i učvršćeno. Ovome će znatan dio doprinijeti i pravna zaštita novčanih zavoda, ma da ona ni iz daleka ne ispunjava onaj zadatak, koji bi sa gospodarskog i socijalnog gledišta trebala da izvršuje.

Demokratizacija radnog odnosa

Napisao dr. Šćetinec Juraj, vanredni profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu

Uvod

Kapitalistički je sistem doveo cijelo današnje gospodarstvo i društveno stanje u tešku krizu. Na gospodarskom je području nakon čitavog niza djelomičnih kriza stvorio potpuni haos, u kojem se danas nalazimo; a u socijalnim je odnosima izazvao opasan sukob rada i kapitala, koji ugrožava društveni mir i poredak. Osnivajući se na načelu neograničene slobode rada i konkurencije i uzimajući lični interes kao vodiča i jedino mjerilo gospodarske djelatnosti, uzrokovao je krutu i nemilosrdnu borbu medju proizvodnicim, u kojoj svaki proizvodioc nastoji, da istisne drugoga s tržišta i ukloni iz privrede. U toj borbi nadvladavaju oni, koji su kapitalom jači. Prevlast kapitala, i to većega kapitala nad manjim,

Digitized by Google

očituje se na svakom području modernoga gospodarstva, u kojem imadu vodeću ulogu velika industrijska poduzeća, snabdjevena velikim kapitalima, koja proizvode na veliko strojevima. Svaki proizvodioc nastoji proizvesti što više, kako bi s većom količinom robe osvojio tržište, istisnuvši ostale konkurente. Na taj se način proizvodi više, nego što potrošači svojim kupovnim sredstvima mogu kupiti, a radi toga nastaju krize prodaje najprije u nekim proizvodnim granama, koje zatim povlače u vrtlog krize i ostale grane.

Kapitalistički režim, koji je tok gospodarskoga života prepustio »prirodnim zakonima«, opirući se svakomu smišljenomu nastojanju, a pogotovo uplivu države, oko organizacije gospodarstva, vodio je gospodarstvo iz krize u krizu, dok ga konačno iza velikoga rata — koji je bio dobrim dijelom posljedica ove nesmiljene borbe i težnje za gospodarskim iskorišćivanjem — ne dovodi u opću, svjetsku gospodarsku krizu, bolje reći haos. U socijalnom pogledu očituje se prevlast kapitala nad radom, drugim čimbenikom proizvodnje, i nad ličnosti radnika, koji je slabija stranka u proizvodnoj zajednici, tako što kapitalistički poduzetnik diktira radniku — unatoč nominalne ravnopravnosti kod sklapanja radnog ugovora — uslove rada, i podvrgava ga pod svoju apsolutnu, neograničenu vlast.

Kapitalistički je sistem s ovim svojim posljedicama na gospodarskom i socijalnom području izazvao reakciju. Protiv kapitalističkoga sistema, osnovanoga na individualizmu, digao se posve oprečan sistem socijalizam, koji ide za potpunom transformacijom današnjega gospodarskog i društvenog reda.

Medjutim izmedju ta dva skrajnja sistema postoji jedan posredni sistem, koji izradjuje socijalno-reformni pokret. Socijalno-reformni pokret ide za reformom gospodarskoga i društvenoga stanja, stvorenoga kapitalističkim sistemom.

Na području gospodarske organizacije javlja se zahtjev za uredjenjem gospodarskih odnosa planskim gospodarstvom, koje će ograničiti neobuzdanu konkurenciju liberalne, individualističke ekonomije, konformirati proizvodnju mogućnostima kupovne snage potrošnje, davati pravac s obzirom na opće narodne potrebe, urediti cijene, utjecati na dobru razdiobu i razumnu potrošnju dobara. Plansko gospodarstvo traži konstituciju gospodarstva, koja ne će prepustiti tok gospodarskoga života samo »slijepim prirodnim zakonima«, koji iako nisu nemoralni, ali su — kako kaže Ch. Gide — amoralni, nego će ga razumno voditi u interesu cijele društvene zajednice.

Ideju planskoga gospodarstva je iznijela i počela provoditi u velikom opsegu sovjetska Rusija u okviru svojega nastojanja za ostvarenjem komunističkoga sistema. Medjutim tu ideju prihvaća i socijalno-reformni pokret, koji je želi provesti unutar sadašnjega društvenoga reda, ali uz reformu kapitalističkog individualističkog sistema upravo time, što želi uvesti red u gospodarske odnose i osnivati razvoj gospodarskoga života na kooperaciji, a ne na neograničenoj konkurencijskoj borbi, na koju ga je postavio individualistički kapitalizam.

Isto tako i na socijalnom području hoće socijalno-reformni pokret u odnosu rada i kapitala uvesti red, konstituciju rada i radnog odnosa, koja će dati radniku položaj ravnopravnoga čimbenika u poduzeću, osiguravši mu odredjena prava na radu u radionici, u organizaciji

Digitized by Google

poduzeća, pa i u samoj upravi poduzeća. Konstitucijom rada i radnog odnosa ograničuje se sadašnja prevlast kapitala nad radom, apsolutna vlast kapitalističkoga poduzetnika nad radnikom, koja se vršila bez ikakova obzira na ličnost radnika i na njegovo dostojanstvo kao čovjeka i gradjanina.

Konstituciju rada i radnog odnosa hoće neki provesti u demokratskom duhu, po uzoru političke demokratske konstitucije (gospodarska demokracija) a drugi u korporativnom obliku pod autoritativnim državnim režimom (fašizam).

Mi ćemo u ovoj studiji proučavati pokret za reformom odnosa rada i kapitala u demokratskom pravcu demokratizacijom radnog odnosa, a naročito demokratizacijom poduzeća. Pokret se za demokratizaciju poduzeća razvija već više desetljeća. Iznio je već dosta jasno svoj program reforme, a uspio je jednim dijelom i ostvariti taj svoj program u različitim oblicima, a najpotpunije u sistemu radioničkih vijeća. Stoga ćemo ovdje proučavati ponajprije:

I. problem vlasti u radnom odnosu; zatim težnje za

II. reformu strukture vlasti u radnom odnosu, a u okviru toga:

1. ideju gospodarske demokracije i oblike demokratizacije gospodarstva,
2. razvoj pokreta za demokratizaciju poduzeća,
3. sistem radioničkih vijeća; i konačno ćemo ispitati

III. Koliko su demokratizacijom radnog odnosa uklonjeni ili barem ublaženi socijalni sukobi.

Iz toga ćemo stanja moći zaključiti, koliko se može očekivati, da će se demokratizacijom radnog odnosa — u koliko dodje do ostvarenja — reformirati sadašnji kapitalistički režim te poboljšati stanje radničke klase i cjelokupni društveni poredak.

I. Problem vlasti u radnom odnosu.

Osnovni je socijalni problem, koji nastaje iz kapitiltičkog sistema, što se kapitali, koji se ulažu u velika poduzeća, nalaze u rukama jednog malog broja ljudi, dok veliko mnoštvo ljudi, koji djeluju u proizvodnji modernoga gospodarstva, ne može da sudjeluje u toj proizvodnji i s uloškom kapitala nego samo sa svojom radnom snagom. Oni, koji nemaju nikakova kapitala, a tih je golema većina, prinuždeni su, da daju svoju radnu snagu na raspolaganje posjednicima kapitala, koji s velikim kapitalima organizuju velika poduzeća. Na to su prisiljeni ekonomskom i socijalnom nuždom,[1]) jer ako ne dadu svoje radne snage na raspolaganje posjedniku kapitala, ne će je moći sami nigdje samostalno primijenjivati i tako ne će moći dolaziti do sredstava za svoje izdržavanje.

Budući da kapital ima za posjednika radne snage takovu privlačivu silu, da radnik bez asocijacije s kapitalom, u bilo kojem obliku ili na bilo

1) ...»Vlasništvo ima ne samo pravni sadržaj nego i socijalnu silu«... »Ova socijalna sila dolazi do izražaja u dvostrukom obliku Ponajprije djeluje tako, da se radne snage, da bi mogle raditi i živjeti, moraju obratiti na vlasništvo (kapital), jer vlasništvo sadržaje njihove uslove rada i života«... »Nadalje djeluje tako, da vlasništvo upravlja s radnim snagama, koje mu se moraju staviti na raspolaganje, ako se hoće unovčiti«. (Wirtschaftsdemokratie. Herausgegeben von Fritz Naphtali, Berlin 1928.).

Digitized by Google

koji način, ne može uopće dolaziti do sredstava za život, to kapital dobiva prevlasni položaj nad radom. Ta prevlast rada nad kapitalom postoji u režimu slobode rada i ugovora unatoč visoko naglašavanoga načela jednakosti i jednakopravnosti obiju kontrahenata, koji sklapaju ugovor o radu. Radnik je, u sadašnjem režimu slobode rada i ugovora, slobodan jedino da izabere mjesto rada i poslodavca (a i tu je vezan u velikoj mjeri nuždom, da primi uposlenje, gdje ga samo može dobiti). Medjutim već kod ugovaranja visine plaće i uslova rada dolazi do jakog izražaja prevlast kapitala. Radnik, u glavnom, mora primiti uslove rada i plaće, kako mu je nameće poslodavac. Još se jače ističe prevlast kapitala nad radom u radnom odnosu samom. Radnik, koji je stupio u radni odnos, vrši rad pod vodstvom i prema nalozima poslodavca. U procesu proizvodnje i čitavom gospodarskom vodjenju poduzeća odlučuje jedino volja posjednika kapitala, kojoj je radnik posve podredjen:

1. poduzetnik kao posjednik kapitala sam odlučuje o vrsti i načinu proizvodnje, o gospodarskom planu poduzeća, o prometu i unovčenju proizvoda, o financijskoj upravi poduzeća;
2. on sam odredjuje organizaciju poduzeća, tehničku i komercijalnu, i organizaciju procesa proizvodnje;
3. isto tako sam odredjuje raspoložbe o vršenju rada i stavlja radnu snagu za izvedbu svojih odredaba pod strogu disciplinu.

Kakova je ta vlast poduzetnika nad radnikom u poduzeću? Ova vlast poduzetnika nije samo faktička, nego je to i pravna vlast; vlast, koju mu daje zakon, da se služi radnom snagom osobe, koja mu ju je ugovorom o radu dala na raspolaganje. Ona je doduše formalno pravna vlast nad radom kao pravnim dobrom, ali pošto rad sastoji u svijesnoj djelatnosti tjelesnih i duševnih sila čovjeka, to se sve, što se tiče rada, odnosi neposredno i na čovjeka, koji taj rad izvodi. Stoga onaj, koji ima vlast raspolaganja s radnom snagom čovjeka, ima vlast i nad tim čovjekom samim.

Čovjek je doduše kao član društvene zajednice (države) podvrgnut vlasti te društvene zajednice, koja ima pravo, da od njega u općem interesu traži odredjeno djelovanje ili držanje. Medjutim vlast, koju ima poduzetnik nad radnikom, koji se nalazi u radnom odnosu, ne pripada poduzetniku kao nekom organu društvene zajednice, koji bi vršeći vlast ostvarivao volju društvene zajednice, nego mu pripada kao privatnoj osobi, koja hoće da ostvari svoju vlastitu volju. Ta vlast pripada poduzetniku, koji ima kapital, nad osobama, koje nemaju kapitala. Ona dakle proizlazi iz gospodarske osnovke kapitalističkog sistema, iz posjeda kapitala i iz prevlasti kapitala nad radom.[2])

Značajka je vlasti poduzetnika u poduzeću nad radnom snagom, što je ona pravno i faktično apsolutna. Radnik je u čitavom svojem radu podredjen neograničenoj volji poduzetnika odnosno njegovih zamjenika. To je režim čiste autokracije, apsolutnoga gospodstva posjednika kapitala u poduzeću.

[2]) Isp. Hugo Sinzheimer: Grundzüge des Arbeitsrechts (Die abhängige Arbeit, pp 7-27). Jena Verl. g. Fischer, 1927.

Digitized by Google

U režimu ropstva, kada se radnik-rob smatrao stvari, a ne osobom, pravnim subjektom, bilo je logično (i ako pravno i etički neopravdano), da poslodavac-gospodar, koji imade potpunu vlast, stvarno pravnu vlast nad radnikom-robom, imade i neograničenu vlast raspolaganja s njegovom radnom snagom. Medjutim u režimu slobode rada i ugovora, u kojem se radnik načelno proglašuje ne samo pravnim subjektom nego i ravnopravnom ugovarajućom strankom s poslodavcem, faktum vlasti poslodavca u gotovo neograničenom raspolaganju s radnom snagom radnika u radnom odnosu sadržava protuslovlje s pravnim načelom slobode i ravnopravnosti, a još više s etičkim počitanjem radnikove ličnosti.

Posljedak ove apsolutne vlasti poduzetnika u poduzeću je taj, da izmedju poduzetnika velikog poduzeća i njegovih radnika nema nikakova ličnog saobraćaja. Poduzetnik dolazi u vezu s radnicima u radu jedino tako, što on zapovijeda, a radnici izvršuju njegove zapovijedi. Izmedju njih postoji velik razmak, bolje reći jaz. Taj se razmak povećava uvodjenjem niza lica, koja u vezi s diobom rada, vrše na mjesto poduzetnika upravu, poslovodstvo i nadzor nad pojedinim tehničkim, gospodarskim i komercijalnim djelatnostima odnosno i nad cijelim poduzećem. To su poslovodje, nadziratelij, inženjeri i ravnatelji. Svaki od njih ima odredjenu vlast u poduzeću. Tako nastaje hierarhija vlasti u poduzeću,[3]) koja dovodi do sve većega razmaka ne samo izmedju poduzetnika nego i svih čimbenika višega vodstva i običnih radnika. Apsolutnu vlast poduzetnika vrše u poduzeću nad radnom snagom neposredno hierarhijski najniži čimbenici, koji je vrše ponajčešće surovo i bezobzirno. Da se može održati ova hierarhija vlasti u punom strahopočitanju, te da se može odvijati čitav rad u poduzeću bez smetnje po odredjenom planu, po nalozima i odredbama upravnih organa, potrebna je u poduzeću disciplina. Poduzeća su uvela željeznu disciplinu nad radnicima, po uzoru vojničke discipline.[4]) Dok je radnik u malom obrtu bio zapravo saradnik svojega majstora, s kojim se sporazumijevao i savjetovao o svojoj djelatnosti, što više mogao je i sam pružati savjete majstoru, i tako bio s njim u neprestanom ličnom dodiru; u velikom poduzeću postao je radnik samo puki izvršni organ, koji mora bez prigovora da vrši odredjeni posao, bez ikakova dogovaranja ili sporazumijevanja s upravljajućim organima. I u malom je obrtu postojala i postoji disciplina, ali se ona osniva u malom poduzeću više na etičkim razlozima o vršenju dužnosti, koji su radnicima shvatljivi, i izvršuje se u ličnom saobraćaju majstora s radnicima. U velikom poduzeću disciplinski propisi su odredjeni tako reći ononimno, od uprave, koja nije u ličnom saobraćaju s radnicima, koja se ne obazira na njihovo shvaćanje ni na njihovu ličnost, nego ih odredjuje s obzirom na uklapanje djelatnosti čovjeka u mehanizam poduzeća.

Radnik je pod autokratskim režimom u velikom poduzeću izgubio ne samo lični dodir s poduzetnikom nego i duševnu vezu s radom. Radnik u malom obrtu izradjuje proizvod dotičnog obrta u cjelini. U velikom poduzeću, u kojem je provedena velika dioba rada tako, da pojedini radnik trajno izradjuje samo jedan neznatan dio ukupnoga proizvoda ili

[3]) Isp. Dr. L. H. Ad. Geck: Die sozialen Arbeitsverhältnisse im Wandel der Zeit. Berlin 1931., Verl. Jul. Springer, p. 51. i sl.

[4]) Isp. Geck: op. cit. p. 112 i sl.

Digitized by Google

naprosto poslužuje stroj u jednoj njegovoj funkciji, radnik nema ni znanja o ukupnoj proizvodnji, ni pregleda o njoj, niti se može uopće uživjeti u ukupni proces proizvodnje, u kojem sudjeluje sa svojim životnim silama. U mašiniziranom procesu proizvodnje radnik radi po nalogu poslodavca svoj strogo odmjereni posao, a u svojem uskom djelokrugu radi po diktatu stroja.[5]) Moderni radnik u velikom industrijskom poduzeću nema nikakve duševne veze s radom. On je podredjen u čitavom svojem radu apsolutnoj volji poslodavca i tehničkom diktatu stroja. Radnik, koji daje svoju radnu snagu, koja je izljev njegova čitava bića i fizičkoga i moralnoga, postaje u velikom poduzeću čisto pasivno sredstvo proizvodnje, lišen svoje ličnosti, svake lične inicijative, svakog upliva na tehničku i gospodarsku djelatnost poduzeća, svake duševne veze s radom, u svojem djelovanju što više osamljen od drugih radnika, biva uklopljen u proizvodnu mašineriju, kao jedan njezin kotačić, osudjen, da se i sam mašinizira.

Radnik, koji osjeća nad sobom težinu vlasti treće osobe, dolazi do spoznaje, da je sva njegova podredjenost u izvršivanju rada, podredjivanje njegovih duševnih i telesnih sila pod vlast treće osobe posljedica toga, što on nema kapitala, nego što se kapital nalazi u rukama treće osobe. Iz ove spoznaje radnika o prevlasti i gospodstvu kapitala nad radom i ličnosti radnika razvila se kod radnika težnja za oslobodjenjem u gospodarskom životu, kao što se već prije u širokim narodnim masama, koje su bile podvrgnute apsolutnoj volji jednoga čovjeka ili skupine u političkom životu, razvila težnja za oslobodjenjem od političke autokracije i apsolutizma. Radnik osjeća neprijateljstvo prema kapitalu, odnosno posjednicima kapitala, koji ograničuju njegovu slobodu, i on se ustaje protiv sistema, koji mu ne daje ni dovoljno sredstava za život ni mogućnosti, da kod izvršivanja rada bude ravnopravnim čimbenikom s drugim čimbenicima proizvodnje.

Izmedju posjednika kapitala, koji nastoje, da zadrže svoj prevlasni položaj kod odredjivanja plaće i uslova rada te svoj autokratski položaj u procesu proizvodnje, i radničke klase, koja teži za oslobodjenjem od prevlasti kapitala i apsolutne vlasti preduzetnika, dolazi do sukoba, do borbe. Sukob izmedju rada i kapitala u modernom kapitalističkom gospodarstvu ometa gospodarski napredak, te ugrožava društveni mir cijele društvene zajednice. Zato je odnos izmedju rada i kapitala postao centralnim društvenim pitanjem u svim zemljama, gdje je razvijena industrija.

Težnje, da se ovaj sukob rada i kapitala riješi reformom društvenog reda i gospodarskih odnosa, konkretizovane su u zahtjevima socijalne politike:

1. da se zakonskim mjerama osigura faktična ravnopravnost radnika i poslodavaca kod sklapanja radnog ugovora s obzirom na plaću i uslove rada, te da se zakonskim mjerama radnici zaštite od svih tjelesnih šteta u izvršivanju rada; i

2. da se problem vlasti u radnom odnosu riješi demokratizacijom radnog odnosa, kojom će se radnik osloboditi

[5]) »Tvornica je jedina zgrada svijeta, u kojoj rade ljudi, a koja usprkos toga nije sagradjena za ljude nego za mašine«. »Rosenstock, Werkstattaussiedlung, Berlin 1922.

Digitized by Google

od neograničene vlasti i gospodstva poslodavca i postati saradnikom poduzetnika.[6])

Socijalno-političkom djelatnosti proveden je viliki niz mjera za zaštitu radnika s obzirom na radne uslove. No iako je materijalna bijeda radnika jednim dijelom ublažena, iako je sigurnost života i zdravlja radnikova povećana i uslovi rada olakšani, ipak problem odnosa rada i kapitala nije riješen. Radnička klasa osjeća još mnogo tegoba u radnom odnosu, te kod nje postoji i dalje neprijateljstvo prema kapitalu. Stoga dolazi do sve jačeg izražaja ideja reforme radnog odnosa, demokratizacijom gospodarstva, a naročito radnog odnosa, od koje se očekuje, da će rješenjem problema vlati u radnom odnosu ukloniti ili barem znatno ublažiti socijalne sukobe.

II. Reforma strukture vlasti u radnom odnosu demokratizacijom poduzeća.

1. Ideja gospodarske demokracije. — Težnja za demokracijom je nastala kao težnja za političkim, kulturnim i gospodarskim oslobodjenjem širokih slojeva naroda od vlasti jednoga čovjeka ili jedne uže skupine u društvu (državi). Radnički su vodje u početku pokreta za demokracijom (u XIX. vijeku) držali, da će široke narodne mase, kada dodju do političke vlasti, vladati u interesu većine naroda na svim područjima života, dakle i na gospodarskom području.[7]) Medjutim, iako su široke narodne mase došle do ravnopravnosti i jednakosti u političkom životu, do općeg izbornog prava u pretstavničkoj (neizravnoj) demokraciji, ipak sa svim tim nisu došle do ravnopravnosti i jednakosti u gospodarskom životu. Na gospodarskom je području vodstvo cjelokupnoga narodnoga gospodarstva, i u vrijeme demokratskoga sistema vlade, ostalo u rukama maloga broja posjednika kapitala, a u poduzećima, u kojima su bile uposlene široke mase naroda, odlučivala je i dalje volja poduzetnika. Tako se demokracija, »vlada naroda« po narodu oživotvorila samo na političkom području kao »politička demokracija«. Ta politička demokracija, u kojoj su široki narodni slojevi imali upliv samo na političku vlast, a i tu zapravo samo prividno (jer su dugo vremena birali u zakonodavna tijela one, od kojih su bili gospodarski zavisni), nije mogla zadovoljiti radničke klase. Demokracija, koja nije ostvarila i gospodarsko oslobodjenje širokih narodnih slojeva, nije potpuna demokraocija.[8]) Radnička klasa traži, da se ta politička demokracija nadopuni demokratizacijom gospodarskih odnosa, kojom će se ostvariti demokratska organizacija gospodarstva nasuprot postojeće gospodarske autokracije. Ideja gospodarske demokracije ide za ograničenjem svakoga gospodstva u gospodarstvu, »protiv despocije poduzetnika ili njegovih agenata u poduzeću, protiv gospodovanja kapitalističkih poduzeća i organizacija na tržištu robe, protiv gospodarske politike i opće politike, koja izručuje državu kapitalu.«[9])

Bitno je kod gospodarske demokracije, da se djelatnost na gospodar-

6) Isp. Dr. Kurt Brigl-Mathiass: Das Betriebsräteproblem, Berlin-Leipzig 1926. pp 12 i sl.

7) »Proleterski je pokret samostalan pokret goleme množine u interesu goleme množine« (Marxov komunistički manifest).

8) »... politička ravnopravnost nije još prava ravnopravnost«. (Wirtschaftsdemokratie. Herausgegeben von F. Naphtali, Berlin 1928. p. 9.)

9) Wirtschaftsdemokratie ibid. p. 15.

Digitized by Google

skom području razvija u interesu općenitosti, na opće dobro, uz saradnju svih učesnika i interesenata kao ravnopravnih čimbenika, a ne na volji samo nekih i u njihovu privatnom interesu; onako isto kao što je bitno kod političke demokracije, da se politička vlast nalazi u rukama narodne cjeline, a ne nekih pojedinaca, te da se vrši u interesu narodne cjeline.[10])

Gospodarska demokracija sadržava aktivno učešće posjednika radne snage u gospodarskoj organizaciji, koji daju za proizvodnju svoj rad, kao ravnopravnog čimbenika s posjednicima kapitala, koji daju za proizvodnju kapital.[11]) Gospodarska demokracija ide za tim, da ličnost radnika dodje u poduzeću do svoje prave etičke vrijednosti. Zato traži, da radnik u čitavom narodnom gospodarstvu, a naročito u poduzeću, u kojem radi, dodje u položaj s a r a d n i k a s p o d u z e t n i k o m, a ne da bude samo puko izvršno sredstvo poduzetnika, pa da prema tome dobije upliva na gospodarsko i organizatorno vodstvo poduzeća te uvid u gospodarske odnose produkcionog procesa.[12]) Ona želi osloboditi radnika ne samo od gospodovanja poduzetnika, posjednika kapitala, nego i od gospodovanja stroja i materije. Zato traži, da se radnik dovede u vezu s cjelokupnim procesom proizvodnje te da se radu dade duševni sadržaj tako, da se radnik organski uklopi u proces proizvodnje te da se osjeća gospodarom proizvodnje, a ne njezinim robom.

I d e j a gospodarske demokracije nije doduše nova. Kod radničkih je masa reakcija protiv autokracije posjednika kapitala u gospodarstvu uopće i despocije poduzetnika u poduzeću bila vrlo živa već od početka kapitalističke ere u narodnom gospodarstvu. Isto tako je postojala i težnja za oslobodjenjem iz toga stanja podredjenosti, ali ta težnja nije dobila sve do novijega doba konkretne oblike. (Kod toga dakako ne uzimamo u obzir težnje socijalizma, koji ne ide za reformom nego potpunom transformacijom društvenoga reda i gospodarskoga sistema).

Ni radničke mase, a ni socijalni ekonomi i politici nisu odredili opseg i konačne oblike gospodarske demokracije. Gospodarske i političke prilike te socijalni pokreti u pojedinim zemljama su doprinijeli, da se o p s e g g o s p o d a r s k e d e m o k r a c i j e odredjivao uže ili šire, odnosno da se pokušao provesti u život ovaj ili onaj o b l i k g o s p o d a r s k e d e m o k r a c i j e.

Neki teoretici drže, da je područje učešća i suradnje radnika u gospodarskoj organizaciji bilo općoj bilo u poduzeću vrlo maleno. Drže, da radnici mogu imati neku riječ u poduzeću samo za onaj krug poslova, koje obavljaju, a taj je krug, s bzirom na diobu rada u tvornicama, vrlo malen. Za prosudjivanje drugih poslova, a naročito vodstva tehničke i komercijalne strane, vele, da radnici nemaju ni stručne spreme a ni interesa. Pogotovo da nemaju radnici spreme za učestvovanje u vodstvu narodnoga gospodarstva. Osim toga, kažu, u poduzeću treba da bude jaka disciplina, jer bez stroge discipline ne može da se održi nijedno poduzeće, pače ni ono, koje bi bilo vodjeno u socijalističkom režimu,[13]) a svakako je potrebna i hierar-

10) Isp. »Wirtschaftsdemokratie«, ibid. p. 142.

11) »Demokratija postoji tek onda, kada se odluke u gospodarskom radu donose uz saglasnost svih učesnika« (Wirtschaftdemokratie, op. cit. p. 15).

12) Isp. B r i g l - M a t h i a s s, op. cit. p. 12.

13) U tom pravcu upozoruje se na socijalističku radničku proizvodnu asocijaciju »Familistère de Guise« u Francuskoj, u kojoj su radnici, zainteresovani kao vlasnici poduzeća na uspjeh cijeloga poduzeća, sami dali poslovodji vrlo široke ovlasti

Digitized by Google

hija vlasti. Zato drže posve neumjesnim, da se metode političke demokracije prenose na organizaciju proizvodnje.[14])

Dr. Winschuh[15]) misli, da je dovoljno za realizovanje gospodarske demokracije, da se promijene psihološke metode u vodstvu poduzeća tako, da radnici postanu zapravo saradnici poduzeća. Ako se traži od radnika samo mehanička poslušnost grubim i nerazumljivim nalozima i zapovijedima, to će kod radnika prouzrokovati ogorčenje, a ujedno i ravnodušnost prema uspjehu rada. Nasuprot, ako poduzetnik nastoji, da svoje odredbe razjasni, da o njima raspravlja sa svojim pomoćnim osobljem i da ga uvjeri o umjesnosti i potrebi tih odredaba, onda će si osigurati dobrovoljnu poslušnost, a po tome i saradnju pomoćnog osoblja, koje će poduzetnik voditi u procesu proizvodnje, a ne njim gospodariti. »a mjesto gospodstva treba da dodje vodstvo, koje si hoće osigurati dobrovoljnu poslušnost.«

Medjutim drugi drže, da je područje gospodarske demokracije mnogo veće. Ovi uzimaju gospodarsku demokraciju kao novo načelo, koje nadahnjuje svu socijalnu djelatnost i gospoduje s njom, te hoće da se učešće radnika u gospodarstvu protegne na čitavo područje gospodarske organizacije: na poduzeće, na profesiju i na cijelo narodno gospodarstvo. Naglašuju, da radnici imadu spreme, da aktivno učestvuju u gospodarskom vodstvu, više nego se obično misli, a s druge strane, da će se oni s vremenom uputiti u to vodstvo. Što više socijalisti (II. internacionale) drže, da će se radnici učestvujući u vodstvo gospodarstva s vremenom tako uputiti u to vodstvo, da će kasnije moći preuzeti sami vodstvo cijeloga gospodarstva u ruke i ostvariti socijalistički sistem.[16])

U istinu opseg se gospodarske demokracije u novije vrijeme sve više proširuje. Danas se pokazuju već vrlo jasni obrisi učestvovanja radnika: a) u vodstvu narodnog gospodarstva; b) u rješavanju pitanja, koja se tiču cijele profesije; c) u samom poduzeću.

a) Učestvovanje radnika u vodstvu narodnog gospodarstva.

Do upliva na vodstvo narodnog gospodarstva došli su radnici u pojedinim zemljama u više smjerova:

aa) ponajprije kao predstavništvo radnika u okviru kapitalističkoga sistema, u kojem dolaze radnici u obzir samo kao jedan čimbenik u vezi s drugim čimbenikom t. j. poduzetnicima; bb) zatim preko samostalnih gospodarskih organizacija, u kojima radnici imadu i položaj poduzetnika, i cc) preko t. zv. »gospodarskih samoupravnih tijela«, u kojima radnici imadu zakonski utvrdjeno pravo učestvovanja u upravi, pa kao članovi uprave poduzeća i u narodnom gospodarstvu.

---

u upravi cijelog poduzeća, kakove imade obično samostalni poduzetnik, a to zato, što su iskusili, da uplitanje svih radnika u upravu ruši disciplinu, pa time onemogućuje uspješan rad poduzeća.

[14]) Isp. Dr. Winschuh: »Gedanken zum Problem einer neuen Werkspolitik« u knjizi Probleme der sozialen Betriebspolitik, izd. od dr. G. Briefsa, Berlin 1930. p. 149.

[15]) Winschuh, op. cit. p. 149.

[16]) Isp. Wirtschaftsdemokratie, op. cit. p. 13.

Digitized by Google

aa) U okviru kapitalističkog sistema. — Neke su države pozvale predstavništva radnika, da sudjeluju kao ravnopravni čimbenik s poslodavcima kod rješavanja općih gospodarskih pitanja u forumima, koji su postavljeni za davanje smjernica gospodarske politike, ili u forumima, koji imaju da izradjuju i pretresaju opći statut rada i gradju za radničko zakonodavstvo.

Tako su u Njemačkoj radnici isto kao i poslodavci pozvani, da učestvuju u radu »Državnog gospodarskog savjeta«, (Reichswirtschaftsrat) koji je u neku ruku ekonomski parlamenat, samo sa savjetodavnim glasom.

U Francuskoj učestvuje predstavništvo radnika u radu »Vrhovnog savjeta rada« (Conseil Superieur du Travail), koji pretresa zakonske osnove koje se tiču organizacije rada ili radničkog zakonodavstva.

U novije vrijeme, naročito iza rata, često pozivaju državne vlasti i radnike na ankete, koje se bave općim ekonomskim pitanjima.

Vrlo veliko značenje imade sudjelovanje radnika u radu »Medjunarodne organizacije rada«, jer na taj način dobivaju upliv na donošenje radničkoga zakonodastva u pojedinim državama, a po tome i na opću gospodarsku politiku države.

Tako ideja učestvovanja radnika u vodjenju narodnoga gospodarstva odnosno gospodarske politike države, unutar sadašnjega kapitalističkoga sistema gospodarstva, u kojemu su rad i kapital odijeljeni, dolazi sve više do ostvarenja. Što se više uvode u život različite institucije, kojima se ostvaruje ideja gospodarske demokracije, to se sigurnije izgradjuje i sistem nove gospodarske organizacije.

bb) Radnička samostalna gospodarska poduzeća. — Važan upliv mogu imati radnici na vodstvo gospodarstva preko samostalnih gospodarskih poduzeća, koja nisu osnovana na privatno-kapitalističkoj osnovci. Takova su poduzeća ona, koja su organizovana na zadružnoj osnovci, zatim ona, koja vode radnički sindikati.

Zadružne gospodarske organizacije zauzimaju gotovo u svim naprednijim državama sve važnije i odlučnije mjesto, a i radničke zadruge, naročito konsumne pretstavljaju danas već veliku gospodarsku moć.

Radnički sindikati imadu u nekim državama vlastita poduzeća, koja služe interesima sidikata (domovi, prenoćišta, gostionice, tiskare, knjižare i t. d.), a i takovih ,koja prelaze taj okvir i pretstavljaju posebnu gospodarsku djelatnost, kojom sindikati prodiru u skupno gospodarstvo i kidaju lanac privatno-kapitalističkoga gospodarstva (na pr. radničke banke i štedionice na području kredita, gradjevna poduzeća za izgradnju stanova, prometna poduzeća automobilska i autobusna), osiguravajuća poduzeća i t. d. U nekim zemljama, naročito u Njemačkoj, Belgiji i Engleskoj plasirala su se ta poduzeća, koja su osnovana i vodjena od radničkih sindikata, ili u upravi kojih imadu sindikati odlučnu riječ, medju privatno-kapitalistička poduzeća i sa svojom demokratizovanom upravom unose duh gospodarske demokracije na svakom području njihova skupnoga djelovanja (prinudna udruženja, komore, gospodarske ankete, konferencije i t. d.).[17])

cc) Gospodarska samoupravna tijela. — Ima još jedan interesantan oblik demokratizacije gospodarstva. To su t. zv. »gospodar-

[17]) Isp. Wirtschaftsdemokratie, op. cit. p. 87. i sl.

Digitized by Google

ska samoupravna tijela« (Wirtschaftliche Selbstverwaltungskörper), koja su nastala u Njemačkoj poslije rata kao jedan ublaženi oblik »socijalizacije«. Gospodarstva ugljenokopa (Kohlenwirtschaftsgesetz od 23. II. 1919.), rudokopa kalija (zakon od 1919.) i djelomično električne energije (1919.). U ovim samoupravnim tijelima imadu učešća u upravi pored poduzetnika i radnici te potrošači, a državna vlast imade pravo veta na području nog odnosa i radničkih interesa u poduzeću, 2. u davanju inicijative za poutvrdjivanja cijena. Radnici kao članovi uprave poduzeća i to poduzeća, koja imadu vrlo veliko značenje u narodnom gospodarstvu, dolaze u položaj, da imadu učešća i u vodstvu narodnoga gospodarstva. Ovaj oblik »samoupravnih tijela« je neki kompromis izmedju zahtjeva potpune socijalizacije i privatnoga gospodarstva, u kojemu poduzetnik ima neograničenu vlast. lako nije nastao kao ostvarenje jedne prvotne ideje o demokratizaciji gospodarstva nego kao posljedak kompromisa dviju suprotnih tendencija, ipak znači velik napredak u reformi gospodarske organizacije. Ovaj oblik je služio kao uzor zahtjevima radničke klase u drugim zemljama za reformu radnog odnosa i vlasništva nad predmetima, koji imadu važnost za sve državljane (n. pr. u Engleskoj).[18])

Svi ovi oblici i načini učestovanja radnika u vodstvu narodnoga gospodarstva odnosno u gospodarskoj politici države, iako pretstavljaju tek čedne pokušaje ostvarenja novih načela gospodarske organizacije, ipak pokazuju dosta sigurno put, kojim će krenuti demokratizacija gospodarstva, da osigura i radničkim slojevima upliv na vodstvo narodnoga gospodarstva.

b) Učestvovanje radnika u uredjenju pitanja, koja se tiču cijele profesije.

Ideja demokratizacije gospodarstva dolazi do izražaja i u rješavanju pitanja, koja se tiču cijele jedne profesije.

Dugo vremena poduzetnici, koji drže, da su oni »gospodari u kući«, nisu htjeli da vode ikakove pregovore s radnicima kao organizovanom skupinom o uredjenju radnog odnosa za cijelu profesiju. Medjutim nakon dugih borba pokolebale su radničke organizacije autokratski položaj poslodavaca u odredjivanju radnih uslova, te su prinudile poslodavce, da uredjuju pitanja, koja se tiču svih radnika jedne profesije, s radničkom profesionalnom organizacijom za sve radnike kolektivno t. zv. »kolektivnim ugovorima«. Kolektivnim ugovorom se uredjuju za radnike jedne profesije u svim poduzećima, koja su tim ugovorom vezana, isti uslovi plaća i rada. Obično se njima ustanovljuju i tarifne zajednice, koje rješavaju medjusobne sporove, a u kojima su pretstavljeni poslodavci i radnici pojednako. U nekim zemljama, naročito u Njemačkoj i Austriji, kolektivni se ugovori sklapaju u velikoj mjeri tako, da su radni odnosi u tim zemljama u znatnom dijelu uredjeni kolektivnim ugovorima. Što više u Njemačkoj i Austriji može upravna vlast pod odredjenim uslovima protegnuti na nekom gospodarskom području valjanost kolektivnog ugovora i na poduzeća, koja ga nisu sklopila.

Na taj način dobivaju radnici sve više i faktično ravnopravan položaj s poslodavcima kod sklapanja radnog ugovora, a prevlast poslodavca, koji je prije diktirao radne uslove radnicima,

[18]) Isp. Wirtschaftsdemokratie, op. cit p. 37. i sl.: — Arno: La participation des Travailleurs à la gestion, Paris 1920. p. 20 i sl.

Digitized by Google

biva znatno ograničena. Kad su poslodavci izgubili u znatnoj mjeri svoj autokratski položaj u profesiji, postali su prilazniji ideji s a r a d n j e u općim profesionalnim pitanjima. Poslije rata su se osnovale ponegdje i radne zajednice (Arbeitsgemeinschaften) poslodavaca i radnika, koje su imale da rješavaju opća profesionalna pitanja.[19])

Radne zajednice znače velik napredak u ostvarenju ideje gospodarske demokracije, jer u njima radnici sudjeluju kao ravnopravni čimbenik u rješavanju općih profesionalnih pitanja. Medjutim stanje još nije dozrelo za ovaj oblik gospodarske demokracije. Izmedju radničke i kapitalističke klase ima još velik jaz i veliko područje sprorova. Teško je doći do medjusobnoga sporazumijevanja, pa je i dalje ostala borba kao sredstvo za rješavanje tih sporova. Do sada su se te radne zajednice raspale,[20]) ali je ideja o njima ostala, te će si zacijelo probiti put, kada prilike za to dozriju.[21])

c) U č e s t v o v a n j e r a d n i k a u u p r a v i p o d u z e ć a — d e m o k r a t i z a c i j a p o d u z e ć a.

Saradnja radnika s poslodavcima u općim pitanjima gospodarske organizacije te u pitanjima profesionalnih interesa ostvaruje već jednim dijelom demokratizaciju gospodarstva, uklanja potpunu prevlast i autokraciju posjednika kapitala u gospodarskom životu, ali t e ž i š t e s e p r o b l e m a d e m o k r a t i z a c i j e n a l a z i u p o d u z e ć u, u kojem se razvija radni odnos. Iako se prevlast kapitala očituje u općoj gospodarskoj politici države i na tržištu radne snage, ipak radnik tu prevlast kapitala na općim gospodarskim područjima ne osjeća tako izravno kao u poduzeću, gdje dolazi n e p o s r e d n o o s o b n o p o d v l a s t p o s j e d n i k a k a p i t a l a.

Središte poremećenja društvenih odnosa je u poduzeću, pa je za ostvarenje gospodarske demokracije najvažnija demokratizacija poduzeća.

»Poduzeće nije samo organizacija stvarnih elemenata poduzeća nego prije svega organizacija ljudi za vodeće izvršujuće činidbe.«[22])

Organizacija ljudi u poduzeću može se provesti ili na osnovu neograničene vlasti poduzetnika ili na osnovu kooperativnom ili na osnovu kolaboracije svih učesnika u djelatnosti poduzeća.

Industrijska velika poduzeća, oslanjajući se na načela gospodarskoga liberalizma, organizovala su se na osnovci neograničene vlasti poduzetnika u poduzeću. Po liberalnoj doktrini radnik je slobodnim ugovorom dao popoduzetniku na raspolaganje svoju radnu snagu, pa poduzetnih ima pravo, da raspolaže radnom snagom po svojoj volji i uvidjavnosti. Interes poduzeća traži red i disciplinu i prema tome bezuslovno podredjivanje volje izvršu-

19) U Njemačkoj je osnovana radna zajednica izmedju svih radničkih i poslodavačkih organizacija 1919. U Engleskoj je poslije rata bilo više pokušaja osnutka radne zajednice.

20) U Njemačkoj su god. 1921. istupili iz radne zajednice socijalistički sindikati, koji su pretstavljali tri četvrtine organizovanih radnika, pa je radna zajednica poslodavaca s ostatkom radničkih sindikata (kršćanskih, liberalnih (Hirsch-Dunckerovih) i nacionalnih) ostala krnja i zapravo samo na papiru.

21) U Italiji je fašistički režim ovu ideju radne zajednice proveo u život u svojem radnom ustavu (Charta del lavoro) sistemom obvezatnih korporacija, u kojima imadu biti zastupani radnički i poslodavački sindikati. Medjutim u praksi su se pojavile mnoge poteškoće kod provedenja ove ustanove tako, da do danas još nema pravih posljedaka.

22) Isp. Probleme der Sozialpolitik, izd. dr. G. Briefs, Berlin 1930, p. 1.

Digitized by Google

jućih organa nalozima poduzetnika kao vrhovnog autoriteta u poduzeću. Čudoredni pak problemi nemaju po liberalnoj doktrini nikakove veze s gospodarstvom; oni se imadu rješavati izvan gospodarskoga područja. U tom pravcu kretala se organizacija velikih industrijskih poduzeća gotovo općenito sve do najnovijega doba.

Medjutim ljudski je čimbenik u poduzeću važan, važniji od samoga stvarnoga čimbenika, pa valja uzeti u obzir zahtjeve ljudi na počitanje njihova dostojanstva i ličnosti ne samo iz etičkih i socijalnih razloga nego i u gospodarskom interesu poduzeća. Nema sumnje, da nije lako dovesti u sklad tehniku, gospodarske ciljeve i režim vlasti s dostojanstvom, slobodom i samostalnošću radnika.[23]) Zato se problem organizacije velikih industrijskih poduzeća postavlja ne samo za privatno-kapitalistički sistem nego i za eventualni socijalistički sistem.

Nezadovoljstvo radnika sa njihovim položajem u poduzeću pod autokratskim režimom poduzetnika je iznijelo na površinu ideju demokratizacije radnog odnosa demokratizacijom poduzeća. No pojam demokratizacije poduzeća nije do danas još posve odredjen.

Demokratizacija poduzeća sadržava s negativne strane — u tom se svi slažu — ograničenje apsolutne vlasti poduzetnika u poduzeću. No kakovo ograničenje i u kojoj mjeri? U tom se razilaze mišljenja socijalista od mišljenja socijalnih reformista.

Socijalisti traže takovo ograničenje vlasti poduzetnika, i unutar sadašnjega privatno-kapitalističkoga sistema, da radnik u vršenju vlasti u poduzeću bude izjednačen s poslodavcem, kao što je s njim izjednačen u vršenju političkih prava u demokratskom režimu.[24])

Njima demokratizacija poduzeća znači gospodarsku republiku. Doduše mnogi od socijalista ne traže, da se ta izjednačenost provede odmah nego postepenim razvojem, koji se medjutim ne će završiti ni u ovom stadiju gospodarske republike, u kojem bi kapitalistički poduzetnik u upravi poduzeća bo izjednačen s radnicima, nego tek u ostvarenju socijalizma, u kojem će dosadašnji kapitalistički poduzetnik biti uopće iz poduzeća isključen.[25])

Socijalni reformisti ne idu tako daleko. Oni kažu, da je industrijski život svoje vrsti, pa da se na nj ne mogu primijeniti načela političkoga života bez ikakove modifikacije. Odredjena politička načela kolikogod pretstavljaju napredak u uredjenju državnoga života prema prijašnjem režimu, još nisu nikakova dogma. Tako i načelo demokracije. U gospodarskom pak životu se treba čuvati pokusa, koji bi mogli biti preskupi. Opravdana je težnja, drže socijalni reformisti, da se gospodarski i socijalni odnosi u poduzeću reformiraju u duhu demokratske ideje učešćem radnika u upravi poduzeća, ali to učešće ne mora biti u posve jednakoj mjeri s poslodavcima. Za upravu poduzeća se traži vrlo velika sprema i organizatorna sposobnost.

23) Isp. Probleme der sozialen Betriebspolitik. Briefs op. cit. p. 5.

24) Francuski socijalista E. Buisson je tu težnju izrazio retorski: »Dolazi čas za kapitalizam, kad će morati napustiti svoj industrijalni principat, koji je uzurpirao, i podijeliti gospodarsku vlast sa svojim saradnicima najamnim radnicima. Što ima da nastane, to je gospodarska republika pod jednim ili drugim oblikom«. (Članak »Opinions syndicalistes« u Informations ouvrières et sociales« od 19. VI. 1919. Paris.)

25) »durch Demokratiesierung der Wirtschaft zum Sozialismus«. (Wirtschaftsdemokratie, op. cit. p. 13.)

Digitized by Google

Radnici danas te spreme nemaju, nego je moraju tek steći, ako hoće da vrše kakovu funkciju u upravi.[26])

Organizacija svakog poduzeća sadržava tri skale: na osnovci su radnici kao izvršujući elemenat, u sredini tehničko osoblje, koje vrši specijalne poslove kao vodeće osoblje, i na vrhu uprava. Nema sumnje, da obični radnici ne mogu vršiti sve funkcije tehničkog osoblja (inženjera, poslovodja) i upravitelja, i da ne mogu u organizaciji i upravi poduzeća odlučivati jednako kao vodeće osoblje i upravitelji, ali ipak je moguće radnicima dati neko učešće u upravi poduzeća. Veći duševni i tehnički napredak radništva omogućit će, da i obično radništvo dade svoju inicijativu u poslu. Treba upravo željeti — u interesu općega napretka — da i svaki posljednji čovjek u poduzeću ima interesa na njemu i snosi dio odgovornosti, a iz toga proizlazi potreba kooperacije: zajedničkoga savjetovanja, odlučivanja i djelovanja vodećih elemenata.[27])

Socijalni reformisti uzimaju, da je — u pozitivnom pravcu — učešće radnika u upravi poduzeća moguće: 1. kod donošenja odluka, koje se tiču radnog odnosa i radničkih interesa u poduzeću, 2. u davanju inicijative za ponovno personaliziranje radnog odnosa, 3. u traženju poboljšanja metoda rada i tvorničkih uredjaja, 4. u nadzoru radnika nad gospodarskom i financijalnom upravom i 5. u aktivnom učešću u gospodarskoj i financijskoj upravi poduzeća u ograničenoj mjeri.

1. Očito je, da radnici mogu biti u prvom redu pozvani, da učestvuju u upravi kod svih odluka, koje se tiču radnog odnosa i radničkih interesa u poduzeću. Na tom će području radnici moći da kompetentno iznose svoje gledište, naročito u pitanju primanja i otpusta radnika, obustave posla i rada, u predmetu discipline i radnoga reda, radnoga vremena i odmora, higijenskih i zaštitnih mjera, u stvari plaće, humanitarnih ustanova u poduzeću i t. d. Na tom se području danas najjače očituje apsolutna vast poduzetnika. Ako radnici mogu preko svojih pretstavnika da utječu na odluke uprave u tim pitanjima, doći će do znatno jačega i samostalnijega položaja u poduzeću, a dosadašnja neograničena vlast poduzetnika bit će time u velikoj mjeri sužena. Na taj način bi bio unesen u upravu poduzeća jedan važan demokratski elemenat.

2. Radnici će moći dati i inicijativu za ponovno personaliziranje radnog odnosa. Treba uspostaviti ličnu vezu izmedju poduzetnika i svega pomoćnog osoblja. Lični dodir poduzetnika i glavnih pretstavnika uprave s radništvom unosi već neki demokratski duh u poduzeće, i time postaje radniku cijela atmosfera u poduzeću snošljivija. Radnik se osjeća povrijedjen u svojem dostojanstvu, kada ne može sa svojim mišljenjem, zahtjevima, molbama ili žalbama uopće doprijeti do poduzetnika ili ravnatelja nego tek do najnižeg nadzornog organa, pogotovo kad u svim drugim prili-

26) Jedan od vodja francuskih radnika, Keufer je na kongresu grafičkih radnika (Fédération du Livre) u Nancy-ju 1919. priznao: »Prije nego se bude htjelo dobiti udio u upravi poduzeća, treba ne samo naglašavati svoja prava, nego u prvom redu steći tehničke sposobnosti, opće znanje, držati disciplinu, ispunjavati profesionalne dužnosti i biti spremnim na sve obveze solidarnosti, koje podredjuju zadovoljenje ličnih zahtjeva obrani općih interesa«. Cit. iz Arnoù, La participation des travailleurs à la gestion des entreprises, Zaris 1920., p. 79.

27) Isp. L. H. Ad. Geck: Die sozialen Arbeitsverhältnisse im Wandel der Zeit, Berlin 1931. p. 159.

Digitized by Google

kama života kod državnih vlasti ima pravo doći izravno do najvišega mjesta. Da se ublaži potištujući dojam mašinerije, koja potiskuje duševnost i individualnost čovjeka, predlaže se, da se radne prostorije udese tako, da pokazuju što više udobnosti i intimnosti, te da budu nalik što više privatnomu boravištu.

Radnici će znati, kad im se dozvoli inicijativa, iznositi prijedloge, kako da se u mašinizirani proces proizvodnje unese što više duha i ličnosti, a time će se početi uklanjati ono veliko nezadovoljstvo radnika, koji se sada osjećaju kao obični kotač goleme tvorničke mašinerije. I radnici i poduzetnici zajedno tražit će načine, kako da se i inače uklone nepovoljne posljedice mehanizacije rada tako, da duševna strana radnika dodje što više do izražaja, te da čitav radni odnos bude opet personaliziran, kao što je bio u malom obrtu.

3. Korisno je i za sam uspjeh poduzeća podizanje interesa radnika za unapredjenje metoda rada u poduzeću, za poboljšanje tvorničkih uredjaja i za uštednje u gospodarenju. Neki su poduzetnici vidjeli korist ove saradnje radnika na napretku poduzeća te su odredili posebne nagrade za sve umjesne prijedloge, iznašašća ili djelovanje. Na ovom se području može učiniti i više, ako radnici budu pozvani, da saradjuju s poduzetnikom u upravi poduzeća. Iako se ne mogu očekivati velika iznašašća, ipak će se razviti sve veći interes radnika na uspjehu poduzeća i tako stvoriti moralni uslovi za napredak poduzeća.

4. Dok ima malo osnova poricati spremu i kompetenciju radnicima, da sudjeluju u upravi poduzeća u pitanjima, koja se tiču rada i radnog odnosa neposredno, dotle ima mnogo više osnova sumnjati u njihovu spremu, da sudjeluju uspješno u gospodarskoj i financijalnoj upravi poduzeća. Medjutim, ako se demokracija u gospodarstvu shvati i uže nego na političkom području, to ipak ne znači, da ovo uže shvaćanje posve isključuje sujelovanje radnika i u gospodarskoj upravi poduzeća. U najmanju ruku mogu radnici vršiti nadzor nad gospodarskim vodstvom i financijalnom upravom poduzeća.

Radnike interesira i mora da interesira gospodarsko stanje poduzeća. O tom stanju zavisi mogućnost i trajanje uposlenja, visina plaće, ustanovljenje radničkih humanitarnih ustanova u poduzeću, radni uslovi, čitav život radnika. Radnici žele, da imadu uvida u gospodarsko stanje poduzeća, u kojem i za koje rade. Osim toga žele, da upoznaju financijalnu upravu: da vide, ne troši li se s jedne strane previše, a radi toga da se prave uštednje na radničkim plaćama. Ovi zahtjevi doduše zadiru duboko u individualističko načelo neograničenoga prava privatnoga vlasništva, ali je to načelo kao nepravedno u današnje doba uistinu neodrživo. Vlasništvo ima pored individualne i socijalnu funkciju. S obzirom na socijalni značaj vlasništva, upotreba vlasništva ima se urediti prema društvenom stanju i potrebama u odredjeno doba. Svagdanje potrebe socijalnoga života mogu odredjivati granice individualne upotrebe sredstava proizvodnje sa strane posjednika tih sredstava te mjeru koristi, koje imadu biti namijenjene onima, koji rade s tim sredstvima i svojim radom oplodjuju kapital, kao i koristi, koje imadu biti namijenjene cijeloj društvenoj zajednici. Radni ugovor, kojim se stavljaju u zajednicu kapital i rad u svrhu proizvodnje ili privrede, ima po

Digitized by Google

svojoj biti zapravo značaj društvenog ugovora.[28]) Postojeće pravno stanje ne priznaje radnom ugovoru značaj društvenog ugovora, ali ostvarenjem zahtjeva za učestvovanjem u upravi poduzeća i u dobiti[29]) — približava se radni ugovor i pravno tipu pravoga društvenog ugovora. Najmanje pravo, koje ima radnik iz društvenog ugovora, je pravo nadzora poslovanja poduzeća, u kojem saradjuje.

Opseg r a d n i č k o g a n a d z o r a nad upravom poduzeća može biti takodjer veći ili manji. Nadzor može sastojati samo u prisustvovanju pretstavnika radnika sjednicama ravnateljstva i nadzornog odbora (kod dioničkih društava i zadruga), u uvidu u bilancu, u traženju informacija kod poduzetnika o gospodarskom i financijalnom stanju poduzeća, ali može ići i dalje: na pregledavanje knjiga, računa, korespodencije, ureda, magazina i uopće cijelog poslovanja.

Odredjenje opsega nadzora zavisit će, dakako, o mnogim okolnostima: o prilikama društvenim, gospodarskim i političkim. Velikom će se opsegu nadzora protiviti poduzetnici. No i sami protagonisti ideje demokratizacije ne traže u prvoj etapi razvoja preveliki opseg kontrole. Zadovoljavaju se, da se provede u život načelo demokratizacije poduzeća, ma i u najmanjoj mjeri, n. pr. da izabrani pretstavnici radnika budu članovi nadzornog odbora, ili da imadu uvid samo u bilancu te u račune gubitka i dobitka kao i pravo, da traže informacije od poduzetnika o općem stanju poduzeća i o gospodarskom i financijalnom stanju unaprijed. Kod toga se nadaju, da će se opseg radničkoga nadzora sam od sebe dalje razvijati i dovesti do to većih posljedaka, kada se radnici iskustvom i školovanjem upute u ukupnu djelatnost poduzeća.

5. Medjutim socijalni reformisti drže, da radnici i kod današnjega stanja mogu uzeti u s a m o j g o s p o d a r s k o j i f i n a n c i j a l n o j u p r a v i a k t i v n o u č e š ć e b a r e m u n e k o j m j e r i, iako nikako ne u istoj mjeri kao poduzetnici.

Gospodarska uprava ima velike zadaće: izraditi program rada, provesti organizaciju tehničku, financijalnu i trgovačku, utvrditi visinu proizvodnih troškova, ustanoviti dio dobiti, koji se ima dati svakom saradniku. Pred veličinom ove zadaće imadu počitanje i oni radnički krugovi, koji traže demokratizaciju poduzeća, ali koji su kadri spoznati značenje dužnosti u upravi velikih industrijskih poduzeća. Zato i ne traže, osim ekstremista, u toj upravi jednakopravni položaj nego tek učešće, kojim će se priznati radničkom elementu ravnopravnost u prvom redu u moralnom pogledu, pa s obzirom na to drže dovoljnim, ako radnici budu zastupani u upravi sa dva svoja pretstavnika. Nema sumnje, da će ostali članovi ravnateljstva, koji su trgovački i tehnički visoko obrazovani, moći prevesti radničke predstavnike »žedne preko vode« govoreći svojim posebnim trgovačkim stručnim jezikom, ali se ipak iz te reforme može očekivati, da će se s vremenom radnička elita, koja će prirodnim sposobnostima, stečenim iskustvom i ustrajnim nastojanjem oko svoje izobrazbe dostići i visoko školovane članove uprave, moći vršiti stvarno i uspješno svoju funkciju u upravi poduzeća.

6. Demokratizacija poduzeća sadržava i ideju u č e s t v o v a n j a n a

[28]) C h a t e l a i n. Nature du contrat entre ouvriers et entrepreneurs: — E. D u t h o i t Vers organisation professionelle.

[29]) Radnički akcionarijat. Učestvovanje na čistom dobitku ili na brutto dobitku.

Digitized by Google

dobiti poduzeća. Ova je ideja doduše niknula prije ideje o učestvovanju radnika u upravi poduzeća, ali nije ni ona do danas dobila posve odredjen oblik. Najodlučnije je pitanje, u kojoj mjeri da učestvuju radnici u dobiti poduzeća. Do sada niie postavljen zahtjev odredjenog omjera u diobi dobiti, a pogotovo ne takov, koji bi sve učesnike u djelatnosti poduzeća izjednačio kod dijeljenja dobiti.

Kako iz ovoga vidimo, dosadašnji zahtjevi u pogledu demokratizacije poduzeća zadovoljavaju se time, da radnici saradjuju kao jednakopravni s poslodavcima u rješavanju nekih dodirnih pitanja, dok u gospodarskoj i financijalnoj upravi traže tek neko učešće, ali ne izjednačenost, koja bi već mijenjala vlasničke odnose.

Prema tom je stanju ispravno odredio sadašnji pojam demokratizacije Charles Gide[30]): »Demokratizacija poduzeća odnosno radnog odnosa u poduzeću znači organizaciju rada, u kojoj radnik ne će biti čisto pasivno sredstvo proizvodnje, nego u kojoj će uzeti u poduzeću svoj dio u inicijativi, nadzoru, odgovornosti, ali i u dobiti, jednom riječi znači režim, u kojem radnik isto kao i u političkom režimu ne će biti više jednostavni podanik nego gradjanin.«

Ova demokratizacija poduzeća znači — da se izrazimo političkim jezikom — »konstitucionaliziranje« poduzeća ili tvornice. Kao što na političkom području ustav samo ograničuje vlast monarha, dajući narodu odredjena prava na učešće u vlasti, tako i u gospodarskom području u poduzeću prava radnika ograničuju apsolutnu vlast poslodavca, te daju radnicima jamstvo za počitanje njihove ličnosti i čovječjeg dostojanstva, daju zakonom i medjusobnim ustanačenjem točno fiksirane uslove i odredjeno učešće u upravi poduzeća. Radnicima pripada pravo suodlučivanja u pitanjima, koja se tiču radnog odnosa neposredno i odredjeno učešće u gospodarskoj upravi poduzeća, koja zanima radnike posredno. Zato i zovu neki autori poduzeća, u kojima je ostvarena ideja demokracije na ovaj način«, konstitucionalnom tvornicom.«[31]) (Nastavit će se)

† Adalbert Shek-Vugrovački

Napisao Dr. Eisner Bertold, sveuč. profesor u Zagrebu

13. ožujka umro je u Zagrebu u dubokoj starosti Adalbert Shek-Vugrovečki, bivši šef pravosudja u Bosni i Hercegovini, koji je spadao medju naše najistaknutije pravnike, a uživao je i u pravnim krugovima izvan granica naše države veliki ugled. Naročito velike su njegove zasluge za pravosudje u Bosni i Hercegovini.

Pok. Shek rodio se je 18. svibnja 1851.u Vugrovcu kraj Zagreba, gdje mu je otac bio općinski bilježnik. Pošto je s odličnim uspjehom svršio gimnaziju u Zagrebu, pošao je kao stipendista tadašnje zagrebačke generalne vojne komande na sveučilište u Beč, na kojem je takodjer s odličnim uspjehom svršio pravne nauke. Godine 1874. stupio

30) Des institutiones en vue de la transformation ou de l'abolition du salariat, Paris 1920. p. 87.

31) Isp. Wiese: Einfuhrung in die Sozialpolitik, Leipzig 1921. p. 129; — Geck, op. cit. p. 94.

Digitized by Google

je u sudačku službu kao prislušnik kod kr. sudbenog stola u Zemunu, a 1875. god. imenovan je za sudskog pristava u istom mjestu. God. 1878. postao je sudski tajnik na kr. sudbenom stolu u Petrinji, a 1879. god. postavljen je za povjerenika za osnivanje gruntovnice za područje kr. sudbenog stola u Gospiću, u kojem je svojstvu ostao sve do završetka toga rada, t. j. do 1882. god. Za svoj uspješni rad na tome položaju bio je i odlikovan. Poslije toga postavljen je za starješinu kotarskog suda u Otočcu, ali je skoro iza toga prešao u zemaljsku službu Bosne i Hercegovine, i to ponajprije kao sudski savjetnik na okružnom sudu u Banjoj Luci, odakle je 1883. god. premješten okružnom sudu u Sarajevu, a početkom 1884. god. prvom odjeljenju bivše zemaljske vlade za B. i H., odsjeku za regulisanje šumskih posjeda i osnivanje gruntovnica. Kao referent toga odsjeka saradjivao je na izradi zakonskih osnova o uredjenju šumskog posjeda kao i na zakonodavnom radu u vezi sa osnivanjem gruntovnica. Pošto se je u ono doba osnivanje gruntovnica smatralo kao jedno od najvažnijih zadaća zemaljske uprave Bosne i Hercegovine, izabran je i on za povjerenika za osnivanje gruntovnica, da bi svojim velikim pravnim znanjem i iskustvom mogao koristiti pri provodjenju ovog velikog djela. Na ovome položaju, na kojem je ostao nekoliko godina, stekao je velike zasluge. To mu je priznato ne samo time, što je više puta bio odlikovan, nego i time, što je 1887. god. kao srazmjerno mlad čovjek bio postavljen za pomoćnog referenta na vrhovnom sudu za Bosnu i Hercegovinu. Slučaj je htio, da je pok. Shek veliko djelo osnivanje gruntovnica, na kojem je u početku neposredno saradjivao, kasnije kao šef pravosudja pojačanim tempom sretno i kraju priveo (1910. god.). Što je osnivanje gruntovnica u Bosni i Hercegovini po općem priznanju uspješno provedeno, dobrim je dijelom njegova zasluga.

Na vrhovnom sudu, gdje je 1889. god. postao nadsavjetnik, a 1896. god. senatski predsjednik, ostao je do 1907. god., kada je uslijedilo njegovo imenovanje za šefa odjeljenja za pravosudje bivše zemaljske vlade za B. i H. Kao sudac vrhovnog suda je svojim velikim pravničkim znanjem, svojom oštroumnošću i neumornom radinošću brzo stekao glas jednog od najjačih pravnika i odličnog suca.

Uz svoje sudačko zvanje posvetio se pok. Shek i odgajanju šerijatskog sudačkog podmlatka vršeći kroz 18 godina na šerijatskoj sudačkoj školi zadaću honorarnog nastavnika za gradjansko i krivično pravo, postupak, državno i upravno pravo. Tako je jednoj cijeloj generaciji šerijatskih sudaca dao pravnu naobrazbu, a mnogim otvorio je i put na sveučilište.

Dolazak pok. Sheka na mjesto šefa pravosudja pozdravili su pravnički i privredni krugovi. Glas, koji je uživao, opravdao je nadu, da će sada za pravosudje, gdje je već bio zavladao posvemašnji zastoj, nastupiti nova era. I nisu se prevarili. Pok. Shek se je svom svojom prirodjenom agilnošću i energijom dao na rješenje svoje nove zadaće. Pošto mu je bilo poznato, da je zastoj u pravosudju nastao u prvom redu zbog nedostatka sudaca i opterećenja njihovog, i da je sudstvo zbog loših prilika, što se tiče unapredjivanja sudaca, izgubilo mnogo vrijednih i sposobnih mladjih sila, prva mu je bila briga, da poboljša

Digitized by Google

prilike sudaca. To je izvršio povećanjem broja sudačkih mjesta, i to većim dijelom u višim položajima. Na ovaj načni ne samo što je poboljšao unapredjivanje sudaca, nego je ujedno i popunio mnoge praznine u sudovima, koristivši tako i sucima i narodu, pošto je time digao kakvoću rada i brzinu u svršavanju sudskih poslova. Pošto je uspješnost rada sudova trpila i zbog nedostatka manipulativnog osoblja, popunio je sudove i s dovoljnim brojem ovog osoblja, ispoljujući i za njih nova viša mjesta. Tako je i ovdje u jednu ruku popravio položaj osoblja, a u drugu ruku zadovoljio potrebu, da otpravljanje sudskih poslova bude što brže.

Da podigne znanstveni nivo sudaca, pobrinuo se je i za to, da sudske knjižnice dobiju potrebna pravna djela, da svaki sudac dobije mogunćost, da upotpunjuje svoje znanje.

I dostojnom smještenju sudova posvetio je pok. Shek svoju brigu. Za kratko vrijeme podigao je lijepi broj novih modernih sudskih zgrada, a stare je renovirao, i najzad je u Sarajevu podigao sudsku palaču, koja je i danas najveća i najljepša u cijeloj našoj državi. Ona će ostati trajan i vidan znak njegovog rada u korist zemlje i naroda, kojem je služio.

Uporedo s ovim djelovanjem pok. Sheka ide njegov rad na polju zakonodavstva.

Nakon plodnog zakonodavnog rada u 1883. i 1884. godini, kada je donesen veliki broj zakona (tako naročito trgovački, mjenični i stečajni zakon, gradjanski parnični postupnik i gruntovnički zakon), nastupio je zastoj u zakonodavstvu. Zaostalost pravosudnog zakonodavstva se je obzirom na veliki napredak, koji u medjuvremenu u privrednom i socijalnom životu Bosne i Hercegovine postignut, sve više osjećala. I zakoni, koji su bili donijeti 1883. i 1884. godine, nisu većim dijelom više orgovarale potrebama razvijenog privrednog života, jer su ti zakoni bili udešeni prema primitivnim prilikama, koje su vladale u prvim godinama iza okupacije ovih zemalja. To je pok. Shek kao dugogodišnji sudac najbolje znao. S toga je odmah kada je preuzeo upravu pravosudnog odjeljenja izradio posebni program za reformu zakonodavstva. Taj program, koji daje potanki pregled o stanju zakonodavstva u Bosni i Hercegovini na svima područjima materijalnog i formalnog prava i smjernice za zakonodavni rad na pojedinim područjima, dokazuje ne samo veliko znanje nego i široke poglede pok. Sheka. U svrhu provodjenja ovog programa osnovao je pri pravosudnom odjelenju poseban zakonodavni odsjek.

Od zakona, koje je on donio, treba u prvom redu spomenuti ustav za sudove. Ovim ustavom stavljeno je pravosudje u Bosni i Hercegovini na moderne osnove. S jedne strane daju se s njim potrebna jamstva za samostalnost sudjenja i nezavisnost sudaca, a s druge strane odredjuje se gradjanskopravna odgovornost sudaca. Zatim se tim ustavom predvidjaju potrebne mjere za osiguranje jednolikosti sudjenja, za oslobodjenje sudaca od nesudačkih pomoćnih poslova, za izobrazbu sudačkog podmlatka i druge reforme u svrhu, da se sudstvo i sudjenje što više pridignu. Drugi je važan zakon odvjetnički red od 1909. god., kojim je odvjetnicima u Bosni i Hercegovini data autonomija, koju dosada nisu

Digitized by Google

imali, i uz to predvidjeno sve, što je potrebno, da se i taj stalež podigne na što viši stepen. Da se u interesu napretka privrede Bosne i Hercegovine olakša pristup stranom kapitalu, izdao je zakon o založnicama i dionim zadužnicama od 1908. god. Njegovo napredno shvaćanje dokazuje najbolje činjenica, što je odmah iza dolaska na mjesto šefa pravosudja zakonom od 24. I. 1908. ukinuo propise bos. gradj. parn. post. o ovršnom dugovnom zatvoru, a zakonom od 22. II. 1908. uveo custodiu honestu. U vezi sa ustavom za B. i H. donio je 1910. god. novelu kaz. zakonu, kojim se kaznenim sankcijama osigura tajna pisama i brzojava kao i čistoća izbora. Pošto se je ograničenje mjenične sposobnosti na protokolirane trgovce osjećalo kao velika smetnja za razvitak zdrave vjeresije, uveo je novelom mjeničnom zakonu od 1911. god. opću mjeničnu sposobnost, ostavivši samo neka ograničenja glede mjenične sposobnosti žena.

Od ostalih zakona, koje je pok. Shek donio, treba još spomenuti: zakon o formi posljednje volje, zakon o sudskim ostavama, zakon kojim se ukidaju neke nesavremene odredbe t. zv. ramazanskog zakona (otom. zak. o zemljištima vrsti erazi mirije) i zakon o ženskoj kaznionici.

Osim toga izradjen je veći broj zakonskih osnova, od kojih treba naročito spomenuti: osnove stečajnog zakona, zakona o ovršnom postupku, zakona o protestantskom ženidbenom pravu i o postupku u ženidbenim stvarima protestanata, osnovu novele gradj. parn. post., zakona o općinskim sudovima, zakona o sudu za rješavanje sukoba izmedju sudskih i upravnih vlasti (Kompetenzgerichtshof) i zakona o popravilištu za mladenačke zločince.

Po spomenutom programu pok. Sheka imala je kodifikacija općeg gradj. prava da krunisa djelo reforme pravosudnog zakonodavstva u Bosni i Hercegovini, Misli, koje pok. Shek razvija u tome programu o kodifikaciji gradj. prava, nemaju samo svoju vrijednost obzirom na posebne prilike Bosne i Hercegovine, nego bi zaslužile, da se uvaže kod svake kodifikacije gradjanskoga prava. Kodifikacija imala se je provesti postepeno i to po ovome redu: obvezno pravo, stvarno pravo, porodično pravo, koje bi imalo obuhvatiti i uredjenje porodičnih zadruga, i na kraju nasljedno pravo.

Da je pok. Shek duže ostao na položaju šefa pravosudja, — izvjesne prilike prisilile su ga da početkom 1913. god. ide u stanje mira, — on bi bio jamačno ovaj veliki program i proveo, a to bi bilo od velike koristi ne samo za pravosudje u Bosni i Hercegovini, nego i za sadašnji rad na izjednačenju zakonodavstva u našoj državi.

Ugled, koji je pok. Shek uživao i izvan svoje uže domene, t. j. pravosudja, dokazuje najbolje činjenica, što je 1908. god. on izabrat, da kao vladin zastupnik predsjeda konferencijama sa muslimanima glede stvaranja muslimanske vjerske autonomije. Njegovom velikom autoritetu i njegovom stvarnom radu ima se zahvaliti, da je nakon desetgodišnje borbe napokon postignut sporazum izmedju bivše bosanske uprave i vodja muslimana i da je statut o vjerskoj autonomiji muslimana dobio sankciju. A kad je poslije aneksije trebalo narodu Bosne i Hercegovine dati ustav, opet je bio pok. Shek onaj, koga su zvali

Digitized by Google

u Beč, da izradi taj ustav i zakone, koji su s njim u vezi. Ali, iako se pok. Shek ima smatrati kao glavni autor bos. ustava, ipak nije njegova krivnja, što tim ustavom nisu narodu Bosne i Hercegovine data ona prava, koja su mu pripadala. Za svakoga, koji je pok. Sheka poznavao, mora biti izvan sumnje, da bos. ustav onako, kako je na kraju ispao, ne odgovara njegovim shvaćanjima. Ali politika, koju su u pogledu Bosne i Hercegovine vodili odlučujući čimbenici bivše austro-ugarske monarhije nije mogla dopustiti, da se narodu Bosne i Hercegovine dadu veće slobode. Prema toj politici bio je i jedan Shek nemoćan.

Visoko štovanje, koje je pok. Shek uživao, došlo je do izražaja i u tome, što je prilikom stupanja u stanje mira bio odlikovan najvišim odličjem, koje je u ono doba mogao dobiti jedan visoki činovnik, t. j. imenovanjem pravim tajnim savjetnikom sa predikatom preuzvišenosti.

Kraj napornog rada na raznim položajima za trajanja svoga aktivnog službovanja našao je pok. Shek još vremena i volje za naučni rad. Još u mladim godinama svratio je na sebe pažnju odličnim stručnim člancima objavljenim u »Mjesečniku«. Kada je došao u Bosnu, počeo se zanimati za pravo Jugoslavena, a naročito za njihovo običajno pravo. Ovom njegovom interesu za jugoslavensko pravo imamo zahvaliti njegov odlični prevod Bogišećeva zakonodavnog djela, t. j. općega imovinskog zakona za Crnu Goru na njemački jezik. Tome prevodu, koji je izašao 1893. god. (u nakladi Carla Heymanna u Berlinu), dodao je još i uvod na 74 strana, koji pretstavlja jednu odličnu raspravu o samom tom zakoniku i napose o ustanovi porodičnih zadruga kod Jugoslavena. Tako je kao veliki štovalac Bogišića njegovo zakonodavno djelo učinio pristupačnim širim pravničkim krugovima. Knjaz Nikola ga je za to odlikovao Danilovim ordenom. On je bio saradjivač na poznatom njemačkom djelu »Leske-Löwenfeld, Rechtsverfolgung im internationalen Verkehr«, zatim član društva »Internationale Vereinigung für vergleichende Rechtswissenschaft und Volkswirtschaftslehre« u Berlinu, koje je imalo kao svoj organ poznate »Blätter für vergleichende Rechtsvissenchaft und Volkswirtschaftslehre« pod uredništvom glasovitog Felixa Meyera. U »Gesellschaft der österr. Volkswirte« u Beču držao je više puta predavanja o pitanjima narodnog gospodarstva, među ostalim u 1914. godini o agrarnom pitanju u Bosni i Hercegovini. Mnogo se je interesirao za strano zakonodavstvo. Svaki svoj odmor iskorišćavao je za proučavanje stranog zakonodavstva i donosio, kad se je vratio, svaki put veliki materijal o tome. Tako je njegov interes obuhvatio sve strane pravnog života.

Kada je pok. Shek 1913. god. stupio u stanje mira, pozvalo ga je bečko sveučilište, da kao honorarni profesor docent drži predavanja o bosanskom pravu, što dokazuje ugled, koji je uživao u stranim pravničkim krugovima. On je ta predavanja držao sve do 1919. god., kada se je zbog bolesti posve povukao.

U zadnje doba se je pok. Shek, u vezi sa pravom, koje važi u Bosni i Hercegovini, zanimao osim za običajno pravo još i za šerijatsko pravo. O jednome i drugome prikupio je veliki materijal. Ali pošto je obolio, nije više stigao, da taj materijal obradi.

Digitized by Google

Ja, koji sam imao sreću, da u pravosudnom odjeljenju bivše zemaljske vlade za B. i H. neposredno pod njim radim, često sam se divio njegovoj bistrini, njegovom vanrednom pamćenju, njegovoj oštroumnosti i njegovom svestranom znanju. On je u svemu bio čovjek velikog formata. Sputane prilike jedne male zemlje nisu dale da dodju do pravog izražaja njegove velike sposobnosti. Ali i ono, što je pod nepovoljnim prilikama mogao dati, osigurava njemu važno mjesto u pravnoj historiji naše zemlje.

Pravosudje

a) Gradjansko

Obveza jamca i placa može postojati, ako postoji i obveza na strani glavnih dužnika. Ako je prestala obveza glavnih dužnika, ili ako uopće nije ni nastala, tada nije mogla ni na strani jamca nastati nikakva obveza.

Rješidba stola sedmorice od 17. ožujka 1933. br. 145.

U usmeno raspravljenoj parnici T. J. iz J. tužitelja protiv G. S. st. iz J. radi 2239 D spp., sudio je

kotarski sud u V. po tužbenom zahtjevu:

Tuženi se prema pljenidbenom zapisniku ovoga suda od 23. I. 1930. obvezao kao jamac i platac za svoje sinove I. G. i S. G. iz J. da će platiti tužitelju na ruke njegovoga zastupnika dr. S. J. dosudjeni iznos tužitelju od 6500 D, trošak ovršne molbe od 739 D i trošak uredovanja od toga dana (pljenidbe) u iznosu od 1500 D sve u ukupnom iznosu od 8739 D za mjesec dana t. j. do 23. veljače 1930. Neprijeporno je, da je tuženi platio na obal dugovane svote 6500 D tako, da sadanje potraživanje iznosi 2239 D.

Prvostepena presuda u obrazloženju dalje navodi, da su preslušani svjedoci potvrdili, da je tuženi u navedenom zapisniku preuzeo jamstvo za svoje sinove i zapisnik potpisao od nikoga neprisiljen.

Banski stol je obnašao povodom ništovne žalbe i priziva tuženoga žalbu ništovnu kao neosnovanu zabaciti, priziv otputiti te potvrditi napadnutu osudu prvoga suda. U obrazloženju banski stol navodi, da se prizivne tegobe ne mogu uvažiti, jer da se je tuženi dosudjene iznose obvezao platiti u roku od mjesec dana bezuvjetno, pa nije od nikakvog upliva, što je odluka, kojom je ovrha dozvoljena, ukinuta.

Stol sedmorice povodom izvanrednoga previda tuženoga, je preinačio obje pobijane osude niže stepenih sudova, te sudio: Tužitelj T. J. odbija se sa svojim tužbenim zahtjevom, da mu je tuženi G. S. st. dužan kao jamac i platac za svoje sinove G. I. i S. G. ml. platiti trošak ovršne molbe od 739 D i trošak uredovanja od 1500 D, koji je nastao provedbom pljenidbe, te naknaditi parbeni trošak. — Parbeni troškovi se medju strankama u sva tri stepena prebijaju.

Razlozi: Tužitelj je sa svojom ovršnom molbom de praes. 9. prosinca 1929. br. 24518/gr. protiv svojim glavnim dužnicima G. I. i S. ml. rješidbom ban. stola od 30. I. 1931. br. 28862 pravomoćno kao preuranjenom odbijen, a isto tako je po službnoj dužnosti tom istom rješidbom, koja je potvrdjena rješidbom stola sedmorice od 2. lipnja 1932. br. 7592, poništen i provedeni čin pljenidbe.

Premda se je tuženi svojim očitovanjem u zapisniku od 23. siječnja 1930. obvezao tužitelju isplatiti kao jamac i platac trošak ovršne molbe i trošak izvedene pljenidbe u utuženom iznosu, to ta obveza može postojati, ako u istinu

Digitized by Google

postoji i obveza na strani glavnih dužnika tužiteljevih G. I. i G. S. na platež toga iznosa. Ako je prestala obveza glavnih dužnika ili ako uopće nije ni nastala, da plate utuženi iznos tužitelju, tada nije mogla ni na strani tuženoga nastati nikakova obveza. To proizlazi iz § 1357. o. g. z., koji odredjuje, da poruk i platac odgovara za cijeli dug kao sudužnik nerazdjelni, dakle dug već mora postojati, ako duga nema, nema ni obveze iz § 1357. o. g. z.

Pošto na strani G. I. i S. ml. nije postojala niti postoji obveza na platež utuženoga iznosa tužitelju, kako to proizlazi iz uvoda rešitaba ban. stola i stola sedmorice, tada se ni tuženi nije mogao obvezati kao platac i jamac, a u koliko se je obvezao, tada po § 1434. o. g. z. nije toga iznosa dužan platiti.

Pošto su oba nižestepena suda previdila gore citirane zakonske ustanove, to je povodom izvanrednog previda tuženikovoga valjalo obje niže stepene osude preinačiti i suditi kao u dispozitivnom dijelu ove vrhovne osude.

Pošto je tužitelj imao dovoljno razloga, da podigne ovu parnicu, jer u vrijeme podignuća tužbe nisu još bile izdane uvodno navedene rješidbe ban. stola i stola sedmorice, a tuženi se je obvezao glasom isprave A—I. na platež utuženog iznosa i jer je imao dvije povoljne osude za sebe, to postoje važni razlozi za preboj parbenih troškova (§ 573. i 577. grpp.) pak su stoga isti u sva tri stepena prebiti.

Priopćio dr. Janjanin P., odvjetnik u Vinkovcima.

Pitanje nadležnosti prvostepenoga suda za otvorenje stečaja nad imovinom člana javnoga trgovačkoga društva, koje se trgovinom više ne bavi, nema se prosudjivati po § 63. nego po § 62. steč. zakona, iako je tvrtka društva još zavedena u trgovačkom registru.

Rješidba stola sedmorice od 6. travnja 1933. br. 1812

Rješavajući izvještaj, kojim banski stol podnosi spise u stečajnom predmetu J. S-a iz O. odnosno iz P., u kojem je okružni sud u O. odlukom nad imovinom dužnika stečaj otvorio, a apelacioni sud povodom utoka dužnika te vjerovnika J. U. B. pobijanu prvostepenu odluku poništio i riješio, da se zbog nenadležnosti postupak obustavlja i stvar sprovadja nadležnome sudu u P.,

stol sedmorice je riješio:

Povodom utoka vjerovnika B Z. u B. te vjerovnika stečajne mase P. K. B. d. d. u P. poništava se pobijano rješenje apelacionoga suda i ovomu naredjuje, da mimo neosnovanih razloga o nenadležnosti prvostepenoga suda ponovno u pretres uzme utok dužnika J. S. kao i utok vjerovnika J. U. B. d. d. u Z. i zatim da dalje po zakonu postupa.

Razlozi: Prema uvjerenju gradskoga načelstva kao prvostepene obrtne vlasti u Z. od 4. I. 1933. trgovačka firma »J. i M.« iz P., koja je ranije postojala, ukinula je prije 2 godine svoj rad i po obrtnim registrima grada P. više ne postoji. Uslijed toga član te firme dužnik J. S. u vrijeme podnešenja prijedloga vjerovnika B. Z. u B. za otvorenje stečaja dne 20. svibnja 1933. nije bio trgovac (§ 3. trg. zakona), ma da je u to vrijeme, prema uvjerenju okružnog suda u P. od 13. prosinca 1932., firma »J. i M.« bila još zavedena u trgovačkom registru društvenih firmi (§ 3. i 19. trg. zakona), pa se pitanje nadležnosti prvostepenoga suda nema prosudjivati po propisu § 63. steč. zakona od 22. studenoga 1929. već po propisu § 62. istoga zakona.

Stečajni vjerovnici B. Z. u B. i stečajna masa P. K. B. d. d. u P. nisu ni podnijeli prvostepenomu sudu prijedlog za otvorenje stečaja protiv firme »J. i M.« iz P. niti protiv J. S-a kao člana te firme, a niti glede imovine navedene firme ili imovine, koja je eventualno pripala J. S-u iz navedenog društva. No i kada bi dužnik J. S. bio trgovac u vrijeme podnešenja prijedloga za otvorenje stečaja, mogli su stečajni vjerovnici i po propisu § 63. al. I. steč. zakona podnijeti prijedlog za otvorenje stečaja prvostepenomu sudu, nadležnomu po prebivalištu dužnika.

Digitized by Google

Po uvjerenju općinskoga poglavarstva u O. od 6. i 9. lipnja 1932. zatim od 11. i 21. prosinca 1932. dužnik J. S. prebiva na pustari G. i B. u površini od 1455 jutara, gdje ima svoje poljoprivredno gospodarstvo, kako to proizlazi i iz iskaza dužnikovoga sina J. N. te pljedbenih zapisnika prvostepenoga suda od 10. ožujka i 15. prosinca 1932. i iz izvještaja stečajnoga upravitelja od 6. siječnja 1933., pa je po tome nadležnost prvostepenoga suda osnovana na propisu § 62. al. I. steč. zakona.

Okolnost, što dužnik ima nekretnina i u području okružnoga suda P., nije odlučna za rješenje pitanja o nadležnosti suda, kao ni okolnost, što nekretnine u području prvostepenoga suda nisu u gruntovnici upisane kao vlasništvo dužnika. Kada bi dužnik i imao takodjer poduzeće u P.. opet bi prvostepeni sud bio nadležan, jer od više nadležnih sudova pozvan je, da sprovede stečajni postupak, onaj okružni sud, koji je stečaj najprije otvorio (§ 62. al. 3. steč. zakona).

Uslijed toga moralo se poništiti pobijano rješenje drugostepenoga suda i ovomu naložiti. da ponovno uzme u pretres navedene utoke.

Priopćio dr. Ivo K a r n e r, odvjetnik u Osijeku.

Vrijednost nekretnina, koje se imadu prodati dražbom, imade se prema § 113. zak. o izvr. i obez. utvrditi preslučanjem jednoga ili dvojice vještaka ili procjenom na licu mjesta s učestvovanjem jednoga ili dvojice vještaka. Stoga nije potrebno, da u tu svrhu ovrhovoditelj doprinaša isprave općinskoga poglavarstva te poreske i katastralne uprave.

Rješidba banskoga stola od 10. prosinca 1932. br. 37.120/32.

(Odluka kot. suda u Crikvenici od 25. rujna 1932. br. 6.512 gr.)

Rješavajući izvještaj od 20. list. 1932. br. 7151/gr., podnesen u ovršnom predmetu ovrhovoditelja A protiv zadruge B ovršenika za ovršnu dražbu nekretnina upis. u gr. ul. br. 991 p. o. Grižane radi dužnih 2.036 D spp. uz prethodnu procjenu po vještacima kod suda povodom utoka ovrhovoditelja A protiv dijela odluke kotar. suda u Crikvenici od 25. rujna 1932. br. 6512/gr., kojim je pozvao ovrhovoditelja, da doprinese svjedočbu o prometnoj vrijednosti odnosnih nekretnina od opć. poglavarstva u Grižanima, uvjerenje o razrezu godišnjega poreza i ostalih prireza za kuću br. 68 u Grižanima, te visine razreza zemljarine na čest. kat. br. 6077 sa obavijesti, da li kuća uživa blagodat oprosta od poreza i na koliko još vrijeme, to sve od poreske uprave u Crikvenici, uvjerenje od poglavarstva upravne općine Grižane o visini propisa ovogodišnjega opć. nameta na kuću br. 68 i na čest. kat. br. 6077, te konačno ovjerovljeni prepis kat. posjedovnog lista ovršenikova, iz kojega će biti vidljivo označena kultura čest. kat. br. 6079/1 i 6077, razred, površina i čisti katastralni prihod,

b a n s k i s t o l, uvaživ, da se prema § 113. zak. o izvr. i obez. od 9. srpnja 1930. br. 68508 ima utvrditi vrijednost zemljišta, koje treba prodati, tako da sud pozove jednoga ili dva vještaka, da ih presluša o vrijednosti zemljišta, ili da naredi procjenjivanje na licu mjesta uz učestvovanje jednoga ili više vještaka, ovo potonje ali samo uz pretpostavke, odredjene tim zak. propisom;

uvaživ, da uslijed toga nije potrebno, da ovrhovoditelj doprinese uvjerenja u tom dijelu napadnute odluke navedena, te da prema tome taj dio odluke nije po zakonu osnovan;

obnašao je povodom utoka ovrhovaditelja A napadnuti dio prvosudne odluke ukinuti i prvome sudu naložiti, da molbeni zahtjev ponovno u pretres uzme i dalje po zakonu postupa.

Priopćio dr. K r a l j i ć A., odvjetnik u Sušaku.

Digitized by Google

b) Upravno

Kuće industrijskoga poduzeća, u kojima besplatno stanuju njegovi radnici, oslobodjene su od kućarine.

Presuda upravnoga suda u Sarajevu od 7. listopada 1932. br. 135-32.

Jedno poduzeće drvne industrije u Bosni izgradilo je za svoje činovnike i radnike koloniju sa 40 zgrada. Medju tim zgradama ima 20 kuća, u kojima stanuju besplatno radnici sa svojim porodicama. Točka 16. člana 32. zakona o neposrednim porezima odredjuje, da se od poreza na prihod od zgrada (kućarine) oslobadjaju zgrade države, samoupravnih tijela, kao i obrtnih, industrijskih i rudarskih poduzeća, koja služe za besplatno stanovanje njihovih radnika. Ali ako se, kaže u vezi s time pravilnik za izvršenje zakona o neposrednim porezima, od radnika zaposlenih u tim preduzećima naplaćuje kirija za stan ili im se radi stana u naravi daje manja plaća, odnosno ako se od radnika naplaćuje izvjestan iznos radi održavanja zgrada. onda takove zgrade podleže plaćanju poreza.

Ma da su svi uvjeti, koje zakon i pravilnik o neposrednim porezima propisuje, postojali za odnosne zgrade, razrezala je poreska uprava u gradu B., gdje se nalazi dotično industrijsko poduzeće, na sve te radničke kuće kućarinu i to u iznosima, kao da te kuće stoje usred a ne na periferiji grada.

Poduzeće se naravno žalilo nadležnoj finansijskoj direkciji protiv razreza kućarine, izvršenoga po poreskoj upravi, i to ne samo protiv visine iste nego u prvom redu protiv oporezovanja kao takvoga. Poduzeće se pozvalo u svojoj žalbi na točku 16. člana 32. zakona o neposrednim porezima, po kojoj se od plaćanja kućarine oslobadjaju zgrade industrijskih poduzeća, koje služe za besplatno stanovanje njihovih radnika, dokazujući ujedno kolektivnim ugovorima, da radnici besplatno stanuju u odnosnim kućama, da nemaju manje plaće radi stana u naravi, i da se od njih ništa ne naplaćuje u ime održavanja zgrada. Pošto svi uvjeti postoje, koje zakon i pravilnik propisuju, tražilo je poduzeće, da se ukine razrez kućarine, izvršen po poreznoj upravi.

Nadležna financijska direkcija nije uvažila podnesene žalbe i to s razloga, što je ustanovila. da ne postoje uslovi točke 16. člana 32. zakona o neposrednim porezima za oslobodjenje preduzetnih zgrada od plaćanja kućarine, jer je iz predloženih kolektivnih ugovora utvrdjeno, da žaliteljica daje onim radnicima, koji u oporezovanim zgradama stanuju za 125 odnosno za 150 dinara mjesečno manju plaću nego ostalim radnicima, što znači, da im naplaćuje kiriju. Da bi čitaoci ovo obrazloženje dotične finansijske direkcije razumjeli, mora se slijedeće primijetiti: Radnici poduzeća, koji stanuju u kućama u koloniji, ne samo da stanuju besplatno. t. j. ne plaćaju nikakve kirije, ni izvjesnoga iznosa za održavanje zgrada. nego svaki ima još besplatan ogrijev i besplatno osvjetljenje. Osim toga nalazi se skoro pored svake kuće mala bašća, koja radnika snabdijeva i povrćem. Razumije se, da ne stanuju svi u poduzeću zaposleni radnici u kućama u koloniji, nego ima i radnika, koji stanuju u gradu u ponajviše nehigijenskim i razmjerno skupim stanovima. Stoga je uprava poduzeća mislila, da je opravdano, da radnicima, koji u gradu stanuju pod manje povoljnim uvjetima, življenje malo olakša ili bolje rečeno, njihovo življenje, u koliko je moguće, izjednači sa življenjem radnika, koji stanuju u koloniji. Zato je uprava poduzeća radnicima, koji stanuju u gradu, već godinama u kolektivnim ugovorima odobrila neku vrstu stanarine u iznosu od 125 odnosno 150 dinara mjesečno. Ta stanarina dala je financijskoj direkciji povoda, da ne priznaje poduzeću oslobodjenje od plaćanja kućarine za radničke kuće u koloniji, stvarajući iz te stanarine zaključak, da poduzeće onim radnicima, koji besplatno stanuju u kućama u koloniji, daje za 125 odnosno 150 D manju plaću. Po tome zaključku financijske direkcije moralo bi poduzeće da bi postiglo oslobodjenje od plaćanja kućarine za odnosne zgrade. ili da u koloniji stanujućim radnicima povisi plaće za 125 odnosno 150 D mjesečno t. j. davati im još neku vrstu nagrade, što stanuju besplatno u kućama kolonije, ili da radnicima, koji stanuju u gradu ne daje više na ime stanarine otštete od 125 odnosno 150 D mjesečno.

Poduzeće apstrahirajući od toga, da se tu radilo o razmjerno velikim iznosima, već iz načelnih razloga nije se zadovoljilo sa rješenjem financijske direk-

Digitized by Google

cije, te je predalo tužbe upravnom sudu u Sarajevu. Poduzeće je u svojim tužbama medju ostalim navelo, da financijska direkcija svojim rješenjem poništava intenciju zakonodavca, koji time, što je radničke kuće oslobodio od plaćanja kućarine, želi, da poslodavcima daje podstreka na podizanju kuća, koje služe za besplatno a pored toga i higijensko stanovanje njihovih radnika. Ali rješenje financijske direkcije ne poništava samo dobru i plemenitu intenciju zakonodavca, nego oštećuje i radnike, koji stanuju u gradu, jer poslodavca prosto primorava, da obustavi plaćanje otštete na ime stanarine, jer time otpada podloga za oporezovanje kuća u koloniji, u kojima stanuju radnici.

Kako je bilo očekivati, upravni je sud u Sarajevu svojom presudom udovoljio tužbama dotičnoga industrijskoga poduzeća i poništio odluke financijske direkcije, koja ima da donese nova rješenja u smislu primjetaba u presudi navedenih. Ta su rješenja uslijedila u medjuvremenu, te su sada sve radničke kuće u koloniji poduzeća oslobodjenje od plaćanja kućarine. Time je riješen spor, koji je nastao usprkos sasma jasnim zakonskim propisima i poduzeću znatne potpuno nepotrebne troškove prouzrokovao. Priopćio M. Gjurković

Literatura

Dr. DUŠAN PEIĆ. Praktična primjena novog kriv. zakonika i zakonika o sud. kriv. postupku u sudovima na području beogradske kasacije. To je predavanje, koje je auktor održao na 3. III. 1933. u beogradskom udruženju sudaca, a izložio je u kratko stanovište beogradske kasacije pri praktičnoj primjeni važnijih ustanova općega dijela novoga kriv. zakona, naročito onih ustanova, kod kojih su niži sudovi i očito griješili i imali raznolika, redovno neispravna stanovišta, tako primjerice pri primjeni §§-a 2, 17, 24, 28, 30, 41, 42, 44, 47, 49, 52; 57; 61; 62; 65; 70; 71: 72, 73, 74, 76 i 77 kriv. zakona. Auktor je u svojem službovnom svojstvm imao najbolju prigodu, da opazi i izloži one mane nižih sudova, koje se češće pojavljuju, naročito pri primjeni novog zakona, gdje je i teorija i praksa još neustaljena i manjkava. Njegovo nastojanje, da na te mane upozori na način, da to dodje do znanja najširoj javnosti, mora se osobito istaći, te bi bilo poželjno i korisno, da i u drugim odjeljenjima kasacije nadje sljedbenika, da se mane iskorijene u začetku. Ovaj je način jamačno uspješniji, nego presporo izdavanje decizija, koje pri današnjem preopterećenju sudova često promašuje svrhu. B.

PRAVNI ZBORNIK — MJESEČNI PRAVNI ČASOPIS. Početkom mjeseca srpnja t. g. izašao je prvi broj ovoga časopisa u Podgorici. Urednik mu je Božidar S. Tomović, a redakcioni odbor sačinjavaju Milovan Vuković, Boško Bojović, Marko Popović i Petar F. Protić. Zadaća je ovoga pravnoga časopisa, da se poglavito bavi posebnim pravnim prilikama Crne Gore, naročito pak običajnim pravom, jer se »na pravnom području velikog suda odnosi porodičnog i nasljednog prava regulišu po običajnom pravu Crne Gore« (str. 7.), pa »da se ne samo, svestrano prokomentariše običajno pravo Crne Gore, nego da se stvori i mogućnost pristupiti dopuni imovinskoga zakonika« (str. 8.). Sadržaj prvoga broja je ovaj: Naša riječ, Zadaci Pravnog zbornika — od Aleksе K. Matanovića; Pravnoistorijski i kriminalnopolitički pogledi na otmicu — od dra Metoda Dolenca. Državno tužioštvo — od Mih. J. Mihailovića; Istupanje iz članstva kuće odvojenjem i odlaskom iz iste — od Milana Boškovića; Privatna imanja kao seoski komun — od odvjetnika Save P. Vudetića; Zavičajnost po zakonu o općinama od Laze M. Kostića; Kad kućna zajednica ne odgovara za dugove, koje učini koji član kućne zajednice ili kućni starešina — od Božidara S. Tomovića, Društveni pregled — zadrugarstvo i zadruge — od Marka Popovića; Priznavanje osam mjeseci u punu godinu dana za penziju u težim krajevima — od Milovana Vukčevića, Sudske odluke, običajno pravo, istorija prava — od Marka Popovića; Kad je brak na snazi a muž otjera ženu iz kuće i ne će sa njom da živi, muž je dužan davati ženi izdržavanje — od Petra F. Pro-

Digitized by Google

tića; zatim: bilješke i literatura. — Našemu novom drugu želimo od svega srca najbolji uspjeh.

TAKSENI PROPISI za sudski postupak u gradj. parnicama, sastavio dr. Miroslav Lederer, odvjetnik u Novome Sadu. Svakom praktičnom pravniku kao i svakom sudskom činovniku ovaj će priručnik dobro doći. Priručnik donosi niz jednostavnih i preglednih tabela, po kojima će svatko u svakom pojedinom slučaju moći točno i brzo ustanoviti propisanu taksu. Cijena je priručniku uz plaćanje unaprijed (tada se šalje franko) D 20, a naručuje se dopisnom kartom kod štamparije Pilišer i Komp. u Novom Sadu.

Svaštice

O PRAVIMA ZAPOVJEDNIKA BRODA. — Mornari ruskog parobroda »Kherson« nisu dobili plaću za više mjeseci, pa su zahtjevali od kapetana, da im izda zadužnicu za dužne svote. Zapovjednik u ime parobroda i društva, kojemu parobrod pripada, na ovo pristane, te sa mornarima sačini zadužnicu pred javnim bilježnikom, obvezaviši se dužne svote platiti u odredjenom roku. Pošto je ovaj rok istekao, a dug nije podmiren, mornari predložiše ovrhu putem zapljene rečenog parobroda, a to na temlju spomenute zadužnice i članka VII. pomorskog edikta, koji glasi: »Brod i prevoznina će biti osobito i prvenstveno zaplijenjeni na korist plaća posade«. Kotar. sud u E. je odbio zahtjev za dozvolu zaplijene broda navodom, »da ničim nije dokazano, da je društvo opunomoćilo odnosno ovlastilo zapovjedništvo broda zastupano od kapetana istog broda na priznanje duga, pak valja stoga smatrati samo zapovjedništvo obvezanom strankom a nipošto društvo, spram kojega tjerajući vjerovnik na temelju zahtjevu priloženog ovršnog naslova može da se posluži ovrhom (§ 9. o. r.).«

Na utok mornara okružni sud u K. je izdao ovaj zaključak: »Prima se utok, te se preinakom pobijanog zaključka dozvoljuje na osnovi priznanice duga . . . . . tjerajućim vjerovnicima proti obvezanoj stranci za utjeranje njihove izvršive tražbine . . . . . ovrha putem pljenidbe parobroda »Kherson«, koji pripada društvu.« . . . . . Razlozi: Prvi je sudac odbio zahtjev tjerajućih vjerovnika, jer nije smatrao dokazanim, da je društvo . . . . . , koje je vlasnik broda, opunomoćilo odnosno ovlastilo zapovjedništvo broda, zastupano od kapetana istog broda, na priznanje duga, spomenutoga u navedenim zadužnicama. Ovo je stanovište prvog suda neispravno. Prema propisima političkoga edikta od 25. travnja 1774. i »code de commerce« od 1808., koji je još u snazi u pogledu privatnog pomorskog prava, zapovjednik je broda (kapetan) punomoćnik vlasnika broda i kao takov je ovlašten, da pretstavlja vlasnika i za njega obvezatno sklapa ugovore. U ovom slučaju je zapovjednik parobroda sa momčadi istog sačinio priznanicu duga, po kojoj je vlasnik broda dužan za neisplaćene plaće pojedinim od tjerajućih vjerovnika odnosne svote, kako je to navedeno u pomenutim bilježničkim pogodbama. Prema navedenomu ne može se tjerajućim vjerovnicima uskratiti pravo, da za priznate vjeresije zatraže zapljenu broda, kad im se to izričito spominje u § 44. čl. VII. polit. edikta od 25. IV. 1774. Treba istodobno da se istakne, da, pošto se radi o inozemnom parobrodu, zapljena ovog ne može da bude unesena u registar lučkih vlasti u ovoj državi, pa zato nije trebalo ni odrediti zatraženo provedenje zabilježbe. U ostalom takvo zabilježenje nema konstitutivnog dejstva, jer založno pravo nastaje popisom i opisom broda u sudskom zapisniku o zapljeni (§§ 253. o. r.). Stoga će ovršni sud provesti zapljenu u smislu § 253. o. r. te će dotični zapisnik o zapljeni ujedno sa zaključkom dozvole uručiti lučkom poglavarstvu u M.. e da ono postupa prema propisima, koji za njega vladaju (§ 3. čl. I. polit. edikta od 25. IV. 1774. i § 46. N. M. T. od 14. III. 1884. br. 33 l. d. z.).« Uslijed ovoga je parobrod bio redovito zaplijenjen, a zaplijena je skinuta, kada je dug bio podmiren.

Priopćio Stanoš Ivo, jav. bilježnik u Biogradu na moru.

Digitized by Google

PRVI KONGRES PRAVNIKA SLAVENSKIH DRŽAVA

održat će se 8. do 10. rujna o. g. u Bratislavi (Československa republika).

Kongresu imadu pravo prisustvovati iz kraljevine Jugoslavije samo oni pravnici, koji su ujedno članovi kojega od pravničkih društava u državi. Uvjet za pravo prisustvovanja jest, da član plati D 100 pored toga, što je platio i redovitu članarinu za dotično pravničko društvo. Član obitelji plaća posebno D 50.

Prijave i novac od članova Pravničkoga društva u Zagrebu prima njegovo tajništvo (Svačićev trg 4) najkasnije do uključivo 10. kolovoza o. g. Naglasuje se, da se nijedna kasnija prijava ne će primiti. Isto tako se upozoruju članovi, da se ne će na eventualne upite davati posebne informacije, koje su već sadržane u »Mjesečniku«, ili koje nisu strogo u savezu sa svrhom Kongresa, odnosno koje svaki član može dobiti kod drugih za to osnovanih institucija (kao n. pr. kada polazi koji vlak, kolika je cijena voznoj karti itd., itd.).

Premda izgleda, da će se iz naše države javiti veliki broj pravnika, ipak ne će ići poseban voz, jer će se putovati raznim smjerovima a i svatko može ići, kada hoće. Popust na jugoslavenskim željeznicama iznosi 50%, a na československim 67% t. j. tako, da se na njima plaća 33%. Vizum je za Československu republiku ukinut.

Onaj, koji želi, da mu se osigura soba u hotelu ili krevet u zajedničkim spavaonama, neka to izrijekom naznači. Prosječna cijena za sobu u hotelu s jednim krevetom iznosi Kč 25 na dan, a u zajedničkim spavaonama (internatima) Kč 8 po krevetu. Prosječni trošak po osobi za čitavu opskrbu iznosit će predvidljivo oko Kč 60 dnevno.

Naučni dio Kongresa zajedno sa svečanosnim i zabavnim trajat će tri dana, t. j. od 8. do 10., dok je 11. rujna (ponedjeljak) odredjen za izlete. Predvidjeni su razni izleti, kao u Karlove Vary, Prag i Tatre. Tko želi učestvovati na kojem izletu, neka to posebno prijavi u općoj prijavi Pravničkome društvu, ali će se prijave za izlet moći primati i u samoj Bratislavi. Preporuča se svakako javiti odluku o tome istovremeno s općom prijavom za sâm Kongres. Potrošak na izletima, koji su predvidjeni u trajanju od tri dana, iznosit će dnevno od prilike Kč 100, uključivši vožnju željeznicom i autom.

Prijavljeni članovi primit će do konca kolovoza legitimaciju, koja će im služiti za pogodnosti na željeznici i za sve priredbe Kongresa.

Naučni i zabavni dio Kongresa priopćen je u br. 3. »Mjesečnika« (str. 144).

K naučnome dijelu ima se dodati ovo: 15 temata bit će raspravljeno u 10 sekcija. Svaka sekcija ili naučni odbor ima po

Digitized by Google

jednoga pročelnika, zamjenika i tajnika iz svake slavenske države. Prije samoga Kongresa imat će ovi funkcionari pojedinih sekcija konferenciju radi dogovora o tehnici rada i o predloženim rezolucijama. U sekcijama glasuje se o rezolucijama po državama. U plenumu nema glasovanja, nego se u sekcijama prihvaćene rezolucije tamo jednostavno notificiraju.

Svi referati bit će štampani, a od koreferata samo neki. Otiske referata primit će prijavljeni učesnici još prije Kongresa. U ovome je dvobroju »Mjesečnika« otisnut referat dra. H. Werka, pa zato članovi Pravničkoga društva, koji i onako dobivaju »Mjesečnik«, ne će primiti taj referat posebno. Referati profesora dra. Tome Živanovića i dra. Živojina Perića iz Beograda otisnuti su u beogradskome »Arhivu«, a referat prof. dra. Stanka Lapajnea iz Ljubljane u ljubljanskome »Slovenskom Pravniku«. Ove referate primit će članovi Pravničkoga društva — u koliko budu prijavili svoje učestvovanje Kongresu — posebno s referatima ostalih referenata slavenskih država. Hoće li Rusija sudjelovati na Kongresu, još se nezna; svakako poslan je poziv svim pravnim fakultetima Sovjetske Rusije. Na samome Kongresu primit će svaki član takodjer besplatno pravni sveslavenski rječnik, koji je sastavio agilni generalni tajnik Kongresa dr. Ćiril Bařinka. U tome rječniku nalaze se glavni pravni izrazi iz svih slavenskih jezika, što će omogućiti potpuno razumijevanje svih referata a eventualno i rasprava, vodile se one ma na kojem slavenskom jeziku. Napokon dobiva svaki učesnik besplatno »Antiquissimorum juris slavici codicum exempla selecta«. Ovu publikaciju izdao je praški odvjetnik dr. Vaclav Tomsa. — Na Kongresu bit će i izložba svih slavenskih pravničkih časopisa, pa će svaki učesnik Kongresa dobiti i rujanski broj po kojeg slavenskog časopisa, posvećen samome Kongresu. Budući da će se izlagati osim časopisa i ostale pravničke publikacije, umoljavaju se članovi Pravničkoga društva, koji su napisali ili izdali kakvu pravnu knjigu, da ju izvole u svrhu izlaganja poslati izravno (ne, dakle, preko Pravničkoga društva) organizatoru izložbe bratislavskoj filijali nakladne knjižare OTTO.

Dne 12. IX. počinju u Wienu velike svečanosti u proslavu 250-godišnjice oslobođenja Beča od Turaka po poljskome kralju Janu III. Sobieskome. Tko, dakle, ne će da podje na izlet, može iskoristiti ovu priliku, da vidi te svečanosti, koje će potrajati do 14. IX. Naročito se Poljaci spremaju u velikome broju u Wien za tu zgodu; veliki dio poljskih pravnika spojio je svoj pohod Kongresa s posjetom bečkih svečanosti, tako da će dne 11. IX. korporativno slavenski pravnici, učesnici Kongresa, poći iz Bratislave posebnim vlakom do blizoga Beča.

Digitized by Google

MJESEČNIK

GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
KOLOVOZ Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 8.

Kongresu pravnika slavenskih država

Napisao Dr. Politeo Ivo, odvjetnik u Zagrebu i predsjednik Kongresa pravnika Kraljevine Jugoslavije

Skorih dana — 8.—11. rujna — sastat će se u Bratislavi pravnici slavenskih država: Bugarske, Češkoslovenske, Jugoslavije, Poljske i —eventualno! — Rusije. Bit će to prvi put što će se u isto vrijeme i na istome mjestu naći na okupu pretstavnici slavenskoga pravnoga svijeta. Pozdravljajući taj prvi njihov Kongres i želeći mu od srca uspjeh, mi smaramo svojom dužnošću da o njemu progovorimo ne samo sa stanovišta osjećaja, nego i sa stanovišta razuma. Smatramo dužnošću da naš uvod u nj' bude kritički, da na nj' gledamo onako kako to kao pravnici i moramo gledati.

Ideja za Kongres slavenskih pravnika potječe od dra Ćirila Bařinke, bratislavskoga odvjetnika i u agilnosti nenatkriljivoga organizatora ovoga kao i nedavnoga (trećega g. 1930.) Kongresa čuskoslovenskih pravnika. On je iskreni češkoslovenski patriota, koji je svoj patriotizam proširio i na čitavo slavenstvo. Njegovo je mišljenje da današnji politički položaj u svijetu zahtijeva da se svaki slavenski narod i država orientiraju ili preorientiraju prema slavenstvu, jer da je to uslov bolje budućnosti tih naroda i država. U tu svrhu, on misli, da se te države imaju približiti i u pravnome pogledu te nastojati da što više svojih pravnih norma unificiraju. Kao prvi početak tome, kao predradnje za to smatra on najzgodnijim sredstvom Kongres.

Misao slavenske orientacije ili preorientacije kao i ona pendantna germanske ili latinske solidarnosti ili interesne zajednice ne može da bude ovdje raspravljena. Mi ćemo se kritički osvrnuti samo na pitanje, je li baš u slavenstvu naroda ili državâ leži razlog pravne sličnosti u prošlosti i potrebe što većeg pravnog približenja u budućnosti?

Što se tiče prve polovice pitanja, pravna povijest dala nam je na nj' jasan odgovor. On je niječan. Naše npr. hrvatsko pravo razvijalo se pod utjecajem raznih prava, kao rimskog, bizantijskog, katoličko-crkvenog, talijanskog, njemačkog itd. Sva ta neslavenska prava

Digitized by Google

ostavila su na njemu mnoga jačih tragova nego li npr. najbliže slavensko pravo, srpsko, koje je opet isto tako prošlo kroz retortu raznih neslavenskih prava. Što više, elementi, tamo u dalekim počecima slavenskih prava zajednički skoro svima njima, vremenom se izgubili da ustupe mjesta elementima čisto neslavenskog porijetla.

A ono, što nam kazuje prošlost, potvrdjuje i sadašnjost davajući time ujedno pouzdanu indikaciju za budućnost. Najboljim dokazom tome jest današnje pozitivno pravo naše države, Kraljevine Jugoslavije. Pri unificiranju prijašnjih partikularnih zakona nije slavenstvo ili neslavenstvo uzora igralo nikakvu odlučnu ulogu pa se tako dogodilo da najveći dio našega pozitivnoga prava vuče svoj korijen iz neslavenskih prava. Tako se npr. naš krivični zakonik ogledao na rezultate kodifikacije u Norveškoj, Švicarskoj, Franceskoj itd.; novi gradjanski parnični postupnik jest prilično vjerna kopija austrijskoga itd. itd. A treba naglasiti da je zakonska unifikacija kod nas dobila takve rezultate i takvo obilježje unatoč pozivima s raznih strana, da pravu naše države treba dati n a c i o n a l n i z n a č a j. Ne osporavajući takvim pozivima d j e l i m i č n u opravdanost valja ipak utvrditi jalovost većega dijela analognoga nastojanja, i to iz jednostavnoga razloga što svagdje pravo ima nesavladivu tendenciju da se univerzalizira, internacionalizira. I doista, pravo, koje kao skup pravnih norma ima svrhu da uredjuje kulturne, ekonomske, socijalne itd. prilike u pojedinim državama, izjednačivati će se to više što će se i te prilike više izjednačivati. Razlikâ će uvijek biti, ali što kasnije to manje, a osim toga one će se odnositi na više manje sporedne zakone. Npr. nijedan narod ne će dobiti svoj nacionalni tip mjenice, nego će se mjenično pravo, koje je do danas najdalje pošlo u internacionalnome približavanju, i dalje primicati jednome općemu tipu. Jednako približenje traži i trgovačko pravo, jer se bez njega ne bi dala zamisliti medjunarodna trgovina. Iste potrebe prometa zahtijevaju i unificiranje zračnoga prava. I pravo duševne svojine već je danas prilično unificirano. Čak i pravo, koje mora najviše računati sa psihom i mentalitetom pojedinoga naroda, a to je kazneno, sve uspješnije svladava dosadanje zapreke izjednačivanju. Npr. krvna osveta, otmica, kup žene itd. spadaju u osebine našega naroda, ali sigurno nitko ne će iz tih razloga zahtijevati da se ovi običaji legaliziraju pa da time krivično pravo dobije nacionalni značaj (i ako sudac s takvim običajima mora računati; opći dio krivičnog zakona daje mu mogućnosti da to čini pa da tako izbjegne preoštroj opreci izmedju zakona i pravnoga shvaćanja, ma kako ono bilo zastarjelo i nekulturno). Rusija je najveća slavenska država, ali to slavenstvo ne će i ne može biti razlogom da bilo koja slavenska država usvoji ma i jedan njezin zakon; a kad bi se to i iznosilo kao razlog, pojavila bi se kao proturazlog i kao nesavladiva zapreka činjenica da pravo Rusije počiva na temeljnoj misli, koja je u potpunoj opreci s onom kod drugih slavenskih država. Rusija je s druge strane primjer tendencije izjednačenja u onim pravnim normama, koje se tiču uredjenja države. Dok su prije demokratska Engleska i Franceska bile potstrek ostalim državama da prema njihovim ustavima donesu i svoje, dotle danas Rusija nalazi u svim državama manje

Digitized by Google

više pristaša koji bi htjeli da se i kod njih uvede slično državno i društveno uređenje. Pogrješke demokracije naišle su svuda na reakciju, a ta reakcija opet pokazuje jaku tendenciju medjusobnog asimiliranja. Npr. na antidemokratski fašizam Italije oslanja se danas hitlerovski pokret u Njemačkoj, pa makar su takvi pokreti, nadajmo se, prelazni, oni ipak dokazuju da kod naroda postoji tendencija p r i b l i ž a v a n j a u pravnim normama n e o v i s n o g o r a s i. (Rasno ludilo u Njemačkoj nije protudokaz tome; ono je samo dokaz misaonog kaosa i stvarnog protuslovlja u toj zemlji).

Unatoč ovome našemu stanovištu mi ipak pozdravljamo Kongres pravnika slavenskih država i ne samo da ga ne smatramo suvišnim, nego mu pripisujemo i korist. Jer i ako se prava slavenskih država ne će približiti zato što su slavenska, ali će Kongres doprinijeti poznavanju tih prava i mogućnosti da se ono iz njih, što je dobro (i zato što je dobro, a ne zato što je slavensko), usvoji. Mi npr. u Jugoslaviji, stojeći u neposrednoj blizini Austrije i pod utjecajem austro-njemačkih i franceskih prava, poznavali smo većinom samo ta prava, a da smo pri tome jedva imali pojma o stanju pravne znanosti i zakona npr. u Československoj i Poljskoj republici. Na Kongresu imat će naši pravnici prilike da upoznaju visoki stupanj razvoja tamošnjih prava, koje upoznavanje može imati samo blagotvorne posljedice. S druge strane i mi ćemo našoj slavenskoj braći dokazati da nijesmo na tome području ostali baš skrštenih ruku. Imena većine referenata na Kongresu nepoznata su nam; mi ćemo se na Kongresu osvjedočiti da su oni i njihova djela zaslužili da ih upoznamo. Naše pravno znanje i iskustvo bit će tamo obogaćeni, a da i ne govorimo o poticajima, koje svaki kongres daje.

Ako se uvaži, kakvu ulogu pravnici (odvjetnici, sveuč. profesori, politički činovnici itd.) igraju u j a v n o m e životu, onda Kongres u Bratislavi dobiva i neko političko značenje, makar mu se ovo i ne htjelo dati. Ako se pak uzme u obzir da su dvije od tamo zastupanih država članice Male antante, onda će približenje njihovih pravnika doprinijeti i učvršćenju tog političkog čimbenika. U slijedu ovih misli jugoslavenski pravnici pozdravljaju Kongres u Bratislavi i kao priliku, gdje će doći u uži dodir i s b u g a r s k i m pravnicima. Ne će ostati bez povoljnog utjecaja ni na oko neznatna turistička okolnost da će, vjerojatno, bugarski pravnici put od Beograda do Bratislave provesti na ladji Dunavom zajedno sa srpskim pravnicima.

Kongres pravnika Kraljevine Jugoslavije, koji pretstavlja pravništvo naše države prema vani, raduje se što će znatan broj njegovih članova sudjelovati aktivno u radu bratislavskog Kongresa i tako steći zasluge za uspjeh tog djela prava, a to će reći duševnog približavanja, prijateljstva i mira.

Digitized by Google

Treba li dozvoliti učešće lajičkog elementa u krivičnom pravosudju?

Koreferat dr. Henigsberga Lav. za kongres pravnika slavenskih država u Bratislavi.

Prvi kongres pravnika kraljevine Jugoslavije, održan u Beogradu 18. do 20. rujna 1925., o tome je donio slijedeću rezoluciju:

»Nalazeći da učešće laika u krivičnom pravosudju ne spada u čisto stručna pravna pitanja, koja ima da riješi samo pravnik, već da na njegovo rješenje moraju imati uticaja i drugi čimbenici, naročito narod preko svojih pretstavnika u narodnoj skupštini — kongres pravnika ne donosi o njemu svoju definitivnu odluku, već se zadržava na konstatovanju: da se većina, naročito iz krajeva, u kojima nema prave porote, izjasnila protiv učešća laika u krivičnom pravosudju.«

Po tome se razabira, da se većina jugoslavenskih pravnika izjasnila protivu učešća lajičkog elementa u krivičnom pravosudju.

Referent u tom pitanju sveuč. prof. dr. Boža Marković u Beogradu predložio je kongresu, da nije za preporuku praviti opasne pokuse uvodjenjem lajičkog elementa u krivično pravosudje; koreferent sveuč. prof. dr. Stanko Frank priključio se je ovom nazoru referentovom, nalazeći da sudovanje u krivičnom pravosudju treba da vrše isključivo naučno vaspitani suci, dok je koref. sveuč. prof. dr. Metod Dolenc iz Ljubljane bio nazora, da je učešće laika u pravosudju potrebno za najteža krivična djela, isključeno je kod štamparskih delikata, a ne preporuča se kod političkih; kod načina učešća preporučuje se kombinacija izmedju porote francuskog tipa skabinskog suda njemačkog tipa (Schöffengericht).

Zakonikom o sudskom krivičnom postupku za kraljevinu Jugoslaviju od 23. veljače 1929. uveden je medjutim novi jedinstveni krivični postupnik za cijelu kraljevinu Jugoslaviju, a koji postupnik uopće ne predvidja učešće laika u privičnom pravosudju u našoj državi.

Radi razumijevanja samog pitanja nužno je, da se u kratkim potezima izloži kongresu i pravno stanje tog pitanja do vremena, kada je novi krivični postupnik od god. 1929. stupio na snagu.

U pravnom području Srbije postojao je do tog vremena mješoviti sud pod imenom porotnog suda, koji je bio sastavljen iz tri državna suca i dva laika, a bio je nadležan za teža i opasnija krivična djela. Porotnici zajedno sa sucima odlučivali su o pitanju krivice optuženikove. Poslije ove odluke samo suci primjenjivali su zakon te izricali kazne.

U pravnom području Hrvatske i Slavonije nije bilo porotnog suda, tek je takav prije rata postojao jedino kod sudbenog stola u Zagrebu za cijelu Hrvatsku i Slavoniju i to samo za djela, učinjena štampom.

U pravnom području Slovenije i Dalmacije postojao je mješoviti sud u obliku pravne porote, sastavljen iz tri državna suca i 12 porotnika sa nadležnošću za najteža krivična djela. Porotnici kao zasebni zbor odlučivali su o krivici optuženikovoj. Ako je optuženik odlukom porotnika bio oglašen krivim, državni suci su izricali osudnu presudu i kaznu, a u protivnom slučaju oslobodjavajuću presudu.

Digitized by Google

U pravnom području Bosne i Hercegovine postojali su mješoviti sudovi na taj način, što su se kod okružnih sudova za sva zločinstva i prestupe, za koje su ti sudovi bili nadležni, prizivali na glavni pretres i dva prisjednika, koji su zajedno sa državnim sucima odlučivali o pitanju krivice, kazni, o privatnopravnom potraživanju i o troškovima postupka.

U pravnom području Vojvodine i Crne Gore nakon ujedinjenja nije bilo laika u krivičnom pravosudju.

Iz ovog izlaganja razabira se, da za jesni odgovor na stavljeno pitanje o učestovanju laičkog elementa u krivičnom pravosudju nema oslona ni u mišljenju naših pravnika a ni u historičkom razvoju tog pitanja. Uz sve ove okolnosti, koje se redovno iznose u polemici za i protiv učestvovanja laičkog elementa u krivičnom pravosudju, a koje je izvolio iznijeti gosp. referenat, mišljenja sam, da su odlučne dvije važne okolnosti, koje se moraju uvažiti protiv sudjelovanja laičkog elementa u krivičnom pravosudju.

Sudjelovanje u modernom krivičnom postupku pretpostavlja i dovoljnu stručnu sposobnost za to učešće. Socijalni odnosi a i krivični sporovi, koji iz njih proističu, bivaju danomice teži i zamršeniji tako, da u tim sporovima nije laka ni pozicija pravno izobraženog suca. Uz to zakonodavstvo napreduje brzim korakom, a svakim novim krivičnim zakonom mijenja se i učin krivičnog djela, koje zakon svrstava pod izvjesni propis krivičnog zakona. Laički elemenat i pored postavljenih pitanja i poučavanja od pretsjednica suda ne bi bio u stanju, da pravilno riješi pitanje o krivici.

Drugi odlučni momenat, koji govori protiv saučešća laičkog elementa u krivičnom pravosudju je slijedeći:

Načelo je modernog krivičnog postupnika, da sudac o svim važnim činjenicama, a i o tome da li je optuženik kriv za djelo, za koje se optužuje, odlučuje po svome slobodnom uvjerenju, koje je stekao na osnovu savjesna pretresa i ocjene svih dokaza, iznesenih na glavnom pretresu. Po tome slijedi, da se uvjerenje suca mora zasnivati na razlozima. Jedino iz takovih razloga može se razabrati, da li je sud svoju izreku zasnovao na posljetku glavnog pretresa. Ti razlozi omogućuju, da se razabere, da li presuda odgovara zakonu. Laičkom elementu manjka sposobnost, da takove razloge izradi, a izradjivanje tih razloga po sudu, koji nije učestvovao kod donošenja presude, protivi se načelu slobodnog sudačkog uvjerenja. Ako se uzme u obzir, da kod prave porote porotnici za svoj pravorijek ne daju nikakve razloge, onda je jasno, da je ovdje isključeno svako nadziranje po sudu višeg stepena, a s time da su omogućene zabune i zablude te pogrješne odluke, koje se s gledišta prava ne mogu sanirati.

I pored toga, što kod mješovitog suda, u kome laici zajedno sa sucima obrazuju jedan zbor za rješavanje svih pitanja (prisjednički sudovi), nema rečene opasnosti, kako je kod prave porote, jer u prisjedničkom sudu i laici moraju dati razloge za svoje mišljenje, ne bi se ipak mogao priključiti mišljenju, da je takovo učestvovanje laičkog elementa u današnjem sastavu tih prisjedničkih sudova korisno za pravosudje, jer laičkom elementu, koji ovdje učestvuje, manjka nužna sposobnost za shvaćanje teških problema prava.

Prema današnjem sastavu takovih prisjedničkih sudova ne zahtijeva se naime od prisjednika izvjesna sprema za vršenje njihove funkcije. Za dokaz njihovog osposobljenja redovito služi samo njihova neporočnost i pisme-

Digitized by Google

nost. Kako izvjesna inteligencija i naobrazba nije predvidjena, to takav laički elemenat ne može da sudjeluje u krivičnom pravosudju kao pomagač i savjetnik suca, a prema tomu saučestvovanje laičkog elementa i u toj formi gubi svaku važnost.

Ali bi se saučestvovanje laika kao pomagača i savjetnika suca u prisjedničkom sudu moglo prihvatiti kao osnov za reformu prisjedničkih sudova. Pomišljam na prisjednike sa odličnom stručnom premom, na laike, koji su i sposobni, da svojom stručnom naobrazbom i vrsnom praksom u svojem zvanju budu pomagači i savjetnici sudaca u zamašnim, razgranjenim krivičnim sporovima, gdje za rješavanje spora nije odlučna samo pravna sprema, već i stručna tehnička naobrazba u izvjesnom zvanju. U modernom krivičnopravnom sporu često naime izbijaju pitanja, na koja sudac zbog svoje nedovoljne strogo tehničke spreme za zasebna životna zvanja ne može odgovoriti, a ne bi mogao odgovoriti ni onda, da poveća i dublje utvrdi svoj naučni odgoj, jer je takova svestranost u naukama kraj današnjeg brzog napredovanja svih nauka naprosto nemoguća. Moderni postupnik za rješavanje takovih pitanja, koja pretpostavljaju izvjesnu stručnu spremu, predvidja pozivanje vještaka t. j. lica sa naročitim stranim znanjem ili vještinom. U tom pogledu je i u ovom obliku laični elemenat već danas pomagač suca. Ali je ovaj način pomaganja nedostatan, jer vještaci nisu u stalnom dodiru sa sucima pravnicima, naročito ne učestvuju kod vijećanja, pa prema tomu nema mogućnosti, da izmjenom misli rasčiste spor, koji je jednako težak sa pravnog i stručnog tehničkog gledišta.

Od današnjeg shvaćanja procesualnog položaja vještaka pa do pozicije stručno izobraženog laika kao pomagača suca kod vijećanja i donošenja presude nema zamašne razlike.

Prema tomu sam mišljenja, da bi se laičkom elementu moglo dozvoliti učešće u krivičnom pravosudju po slijedećim načelima:

Ako u izvjesnom krivičnopravnom sporu izbije pitanje, na koje presudni sud ili sudac zbog svoje nedovoljne strogo tehničke spreme za zasebno zvanje ne može odgovoriti, vlastan je prizvati sudu kao članove presudnog suda jednog ili dvojicu laika stručnjaka (već prema tomu, kako je sastavljen presudni sud). To će učiniti naročito onda, kada se pretres ima izvršiti u zamašnim, razgranjenim i tehnički-stručno nejasnim sporovima, gdje je od važnosti, da tehnički-stručno izobraženi laik saučestvuje svojim stručnim savjetom kod samog vijećanja i donošenja presude.

Član laik sudjeluje na cijelom javnom pretresu, kod vijećanja suda ima pravo glasa, pa prema tomu sudjeluje i kod donošenja presude. Odluku o prizivanju takovog člana suda donosi sud, odredjen za vršenje javnog pretresa. Protivu takove odluke nema mjesta pravnom lijeku. Kod donošenja presude odlučuje većina glasova. Ako su glasovi prepolovljeni odlučuje mišljenje za koje je glasovao pretsjedatelj.

Na osnovu izloženoga čast mi je predložiti kongresu ovu rezoluciju:

Sudovanje u krivičnom pravosudju treba da vrše naučno vaspitani suci i stručno vaspitani laici, koji su sposobni, da svojom stručnom naobrazbom budu pomagači i savjetnici naučno vaspitanih sudaca. Ne pre-

Digitized by Google

poruča se uvodjenje porote u pravom smislu riječi, već uvjetno o rasudi presudnog suda ovisno prizivanje stručno vaspitanog laika u sam sastav suda sa pravima i dužnostima člana presudnog suda.

Potreba i razlozi unifikacije krivičnog prava i prava u opće slavenskih država

Koreferat napisao dr. Frank Stanko, sveuč. profesor u Zagrebu.

Krivično pravo dio je pravnog reda u pojedinoj državi. Svaka država ima svoje vlastito krivično pravo kao što ima svoje ustavno, administrativno, gradjanskog, administrativnog i t. d. prava, s kojima je u ostalom krivično nacionalno pravo kao i svaka druga pravna grana. Sa ovog gledišta može se govoriti o unifikaciji krivičnog prava sa istim opravdanjem kao u unifikaciji gradjanskog, administrativnog i t. d. prava, s kojima je u ostalom krivično pravo usko povezano. I doista, ako razmotrimo krivično pravo u državama, gdje se ono moglo nesmetano da razvija — na pr. u Francuskoj, Engleskoj, Njemačkoj — vidjet ćemo, da je ono autohtono stojeći u tijesnoj vezi sa čitavim nacionalnim pravnim sistemom. Kada je po tom krivično pravo u prvom redu pravo a po tom baš toliko nacionalno kao i sve druge grane prava, to se pita, zašto se u novije vrijeme toliko ističe pitanje unifikacije upravo krivičnog prava. Sa psihološkog gledišta je ta pojava shvatljiva. Zlo, koje prijeti, obično čvršće spaja nego li dobro, kojemu se nadamo. Kao što čovjek, kojemu je egzistencija ugrožena, traži pomoć u drugih, da sačuva svoja životna dobra, tako se i država kao reprezentant prava u borbi protiv neprava ogledava za saveznicima. Kako kriminalno nepravo prekoračuje — tako se općenito misli — najtežu vrstu neprava, to i država u borbi protiv zločinstva nastoji, da joj pomognu i druge države. Nema dvojbe — tako se na prvi pogled čini — da bi ta pomoć bila najdjelotvornija, kada bi sve države postupale po istoj osnovi, kada bi u svim državama važili isti krivični zakonici, jer bi u ovom slučaju veći egztenzitet značio i veći intenzitet borbe. Pojava sa psihološke strane posve razumljiva. A i sa stajališta iskustva, sa stajališta povijesti našli bi dosta argumenata, koji govore za ovu tezu. Borba protiv kriminaliteta u državama sa više krivičnih zakonika imala je više uspjeha nakon unifikacije krivičnog prava. Kako se smisao krivičnog prava iscrpljuje u represije zločina odnosno u represivnoj prevenciji zločinima, to bi samo teško mogli da argumente psihologije, iskustva i historije ostavimo neuvažene. Unifikacija krivičnog prava značila bi i unifikaciju borbe protiv zločina, prekoračila bi uslov za uspjeh u ovoj borbi. Medjutim ne smijemo da pustimo iz vida, da se tu radi o pitanju, za koje u prvom redu, ma kako bili važni, nisu odlučni psihološki i povijesni argumenti nego pravni. Pitanje unifikacije krivičnog prava — ukoliko nije političko — jest pravno pitanje. Za rješenje ovog pitanja treba da budu odlučni pravni razlozi; razlozi, koji slijede iz prirode, iz smisla ove grane prava. U tom pogledu norme krivičnog prava pokazuju neki univerzalni značaj, one predočuju vezu izmedju svih drugih grana prava. Ako bi napose krivično pravo shvatili kao zaštitu pravnih

Digitized by Google

dobara, pravnih radi toga, jer ih krivično pravo u ovom svojstvu većinom već nalazi, to bi unifikacija krivičnog prava imala da unifikuje u dva smjera: radilo bi se o unifikaciji pravnih dobara i o unifikaciji specifične njihove zaštite. Sada sve teškoće ove akcije postaju jasne. Krivično pravo zaštićuje životna dobra, koja su proglasila pravnima ustavno, administrativno, gradjansko i t. d. pravo. Pitanje unifikacije ovih grana prava, kojemu smo se možda nastojali da uklonimo proglašujući krivično pravo kao zasebnu, izolovanu granu prava, javlja se neminovno kod pitanja zaštitnih dobara. A unifikacija ovih dobara značila bi unifikaciju gotovo svih područja prava: zadaća, koja se čini golema, nesavladiva. Ali zato kao da unifikacija zaštitnih sredstava, kazne i mjere bezbjednosti obećaje više uspjeha. Dašto da bi se i tu u prvom redu radilo o smislu ovih sankcija. Nema doduše dvojbe, da ove sankcije imadu svoj specifični smisao, ali je tim prijepornije, koji je njihov smisao, ili bar koji im je glavni smisao. Ni u pojedinim nacionalnim zakonodavstvima ne može se za sada govoriti o unifikaciji smisla krivičnih sankcija, kakove bi se tek teškoće javile kod unifikacije smisla svih nacionalnih krivičnih prava? Mislimo li samo na generalno preventivni smisao kazne, to nema dvojbe, da bi generalno-preventivna vrijednost kazne unificiranog krivičnog prava u velike oscilovala, tako znatno, da bi uslijed toga lako mogla da dodje u sukob sa drugim vrijednostima sa represivnom i specijalno preventivnom.

Ali još je jedan momenat važan. Ne radi se tu o unifikaciji krivičnih z a k o n i k a nego o unifikaciji krivičnog p r a v a. I onda, kada bi uspjela i posvemašnja unifikacija krivičnih zakonika, ne bi to još bila nikakova garancija za unifikaciju prava. Zakonici su pravna vrela, iz jednoličnih zakonika ne mora da poteče jednolično pravo. Važna će biti i ovdje uska povezanost krivičnog prava sa drugim granama prava. Neunificirana pravna masa tako će snažno pritištiti lica, koja primjenjuju zakonike, da će bitna razmimoilaženja biti neizbježiva. U ostalom ne smijemo nikada da zaboravimo, da lica, koja realizuju pravo, ne drže pred očima samo norme sadržane u zakonicima nego i istovrsne propise običajnog prava a po potrebi i propise etike, morala, religije, prometa itd. Tako su čimbenici rezultata, koje nazivljemo pravom, gotovo uvijek zakonski i vanzakonski. To je već i posljedica normativnog značaja zakonskih propisa. Ponajprije se ne kreću samo kazne slobode u zakonicima izmedju nekog minimuma i maksimuma, nego i nepravo zločina ne javlja se uvijek u istom stepenu. Osim toga prepušteno je — gotovo redovno — sucu, da po posebnoj ovlasti zakonika — na pr. po slobodnoj ocjeni — sam utvrdi stepen neprava, a često i njegovu opstojnost, na osnovu vanzakonskih kriterija. Jasno je, da na osnovu ovih momenata zakonska jednoličnost još ne znači pravnu, i na osnovu istih zakonskih propisa može da nastane posve različito pravo. Radi toga nas i interesuje pitanje unifikacije prava a ne ono zakonika, koje bi se — apstrahirajući od političkih momenata — dalo lakše provesti.

Ali tim putem došli bismo samo do iluzije unificiranog prava, koja bi mogla imati i štetnih posljedica. U pogrješnom naime uvjerenju, da je unifikacijom zakona postignuta unifikacija prava tražili bi jednoličan postupak kod primjenjivanja zakona, a kako se ovakav protivi prirodi kaznenog prava, otežavala bi se time borba protiv zločina.

Digitized by Google

Možda bi se moglo kazati, da je unifikacija zakonika već u neku ruku postignuta. Tako zvani opći dijelovi mnogih kontinentalnih zakonika pokrivaju se u mnogim bitnim točkama. Ali ovoj činjenici ne smijemo pripisivati suviše veliku važnost. Krivičnom zakoniku daje značaj posebni dio, opći dio sastavljen je većinom iz posve apstraktnih propisa, iz apstrakcija apstrakcija Formulacija većine možda najvažnijih njegovih propisa je tako široka, da unifikacija općeg dijela ne može da znači unifikaciju prava. Propisi o krivnji, umišljaju, nehatu, pokušaju, kauzalitetu, učestvovanju itd. imadu precizni pravni smisao tek u vezi sa propisima posebnog dijela. Bez ovih prekoračuju neku vrstu bianko mjenice, koju krivično pravo nije u stanju da eskomptuje. Već radi toga, što tek djelom stupa u okvir krivičnog prava učinilac, koji primjenjivanjem propisa općeg i posebnog dijela ima da bude utvrdjen kao krivac. Pri tom puštam iz vida, da se zakonodavstvo odnosno pravosudje mnogih država upravo ogradjuje protiv zakonske formulacije propisa, koje obično ubrajamo u opći dio.

Tako smo došli do rezultata, koji je u neku ruku protuslovan. Vanpravni razlozi govore za unifikaciju krivičnog prava, ova nam se čini potrebnom, a pravni razlozi, koji bi trebali da budu odlučni, govore protiv nje. I doista, kako bi imali da se izjavimo o tom, da li je moguća i potrebna unifikacija krivičnog prava čitave medjunarodne zajednice, morali bi odgovoriti negativno. To bi bila tako golema zadaća, da bi nadilazila svaku ljudsku snagu. Osim toga lako bi se moglo desiti, da ova snaga bude utrošena uzalud, da se poluči upravo protivan cilj. Moglo bi se naime desiti, da rezultat ove djelatnosti ne bude uspješniji nego manje intenzivnija borba protiv zločina. Apstraktnim, široko formuliranim zakonskim propisima teško će uspjeti unifikacija prava, a još teže će se voditi uspješna borba protiv zločina, protiv pojave, koja iziskuje što precizniju pravnu formulaciju. Srećom pitanje, koje je ovdje stavljeno na raspravu glasi drugačije. Radi se o mogućnosti, potrebi i razlozima unifikacije krivičnog prava slavenskih država. Osim toga je pitanje postavljeno u vezi sa unifikacijom prava uopće. Dodatak, koji može da bude usudan za čitavo pitanje.

Zašto po našem mišljenju postoji mogućnost za unifikaciju krivičnog prava slavenskih država, dok ova mogućnost za unifikaciju krivičnog prava uopće jedva da postoji? Pravo je samo jedna od mnogih činjenica, koje tvore kulturni svijet, samo pokrajina na kulturnom području, samo jedna djelatnost na ovom polju, a pravna nauka tek jedna od kulturnih nauka. Jezik, umjetnost, etika, moral, religija baš su tako posljedice života u zajednici, svijesno-nesvijesne, individualno-socijalne djelatnosti kao i pravo i politika. Zamislimo na jednoj strani zajednicu naroda u ma kojem obliku sa srodnim jezikom, moralom, umjetničkim načelima, a na drugoj zajednicu, u kojoj te srodnosti nema. Nema dvojbe, i kad bi članovi prve državne zajednice živili po različnom pravu, svakako bi unifikacija prava imala mnogo izgleda za uspjeh, jer bi unificiranost pretežnog broja kulturnih djelatnosti mogla lako da ima kao posljedicu unifikaciju i ostalih. Ta bi posljedica nastupila nekako sama po sebi, samo joj se ne bi smjele stvoriti zapreke. Po tom kulturno srodstvo država, koje se očituje u unutarnjoj sličnosti njihovih kulturnih emanacija, predočuje važan uslov za unifikaciju prava. Ako neke nacionalne države na isti način ocjenjuju neka životna dobra, postoji vjerojatnost, da će njihova orientacija i glede drugih dobara biti jednaka, i to

Digitized by Google

onim časom, kad im se omogući, da prema tim dobrima zauzmu s l o b o d a n stav. Tako je naša skepsa izražena glede opće unifikacije krivičnog prava našla i ovom prilikom svoju potvrdu. S a m o o unifikaciji krivičnog prava ne može da bude govora. Uslov za unifikaciju krivičnog prava je unifikacija prava uopće a uslov za ovu unifikaciju kulturna »unifikacija«. Ako ova ne postoji ili ako nije bar do nekog stepena napredovala, nema smisla da se govori o unifikaciji prava. Izmedju svih kulturnih vrijednosti postoji tijesna veza u toliko, što se promjenom jednih mijenjaju sve ostale. Ta je veza izmedju pravnih vrijednosti još i uža, pa se ne može štogod promijeniti na pojedinom području, a da se to ne bi zapažalo na čitavom području prava. Kulturni svemir kreće se tako, da pojedina normativna područja stoje uvijek u istom odnosu povezana jedno s drugim.

Iz pojma Slavenstva slijedi zajednica kulturnih dobara slavenskih država. Neka kulturna područja izjednačena su već prirodnim, nesvijesnim putem, druga opet svijesnim nastojanjem kroz stoljeća. Proces kulturne unifikacije unapredjen je i manje više jedinstvenim stavom neslavenskih naroda prama slavenskim. Postoji po tom osnov, na kojem se može nastaviti unifikacijom ostalih kulturnih područja. Napose na području prava, gdje je ta unifakicaja najmanje uznapredovala radi vanjskih, tudjih uplivisanja, kojima su Slveni bili izloženi. Da budemo točni, mogli bi kazati, da ne postoje zapravo u slavenskim državama unificirani zakoni, jer politički položaj Slavena nije dozvoljavao stvaranje slavenskih zakona. Nasuprot postoje nesumnjive klice slavenskog prava. Trebalo bi omogućiti, da se ove zajedničke klice razviju, i unifikacija bi bila postavljena na realni osnov. Vidimo ovdje baš obrnutu pojavu nego li kod opće unifikacije prava. Tamo je prijetila opasnost, da bi unifikacija zakonika otežavala unifikaciju prava, ovdje je jedinstvenost mnogih pravnih pogleda garancija za uspješnu unifikaciju zakonika. Ova razlika postaje razumljiva, ako držimo u vidu kulturnu povezanost Slavena.

Imajući ovo na umu moglo bi se mirno pristupiti unifikaciji prava slavenskih država. Dašto da to nije posao, koji bi obećao neposredni uspjeh. Ali već rad s ovim ciljem od neprocjenjive je važnosti. Posao je golem, jer gotovo ni jedna slavenska država nema zakonski sistem, koji bi bio točan odraz njezinog slavenskog pravnog shvaćanja. Unifikacija se može samo da zamisli kao saradjivanje. Ovo opet može da bude izravno ili neizravno. Ili mogu sve slavenske države da saradjuju kod pojedinog zakonika, ili bi opet pojedina država mogla sama da izradi pojedini zakonski projekat, a druge države bi ovaj sa eventualno potrebnim preinakama prihvatile. Koliko je predvidljivo, odgovarali bi ovakovi zakonici bolje potrebama slavenskih država nego li u cijelosti recipirani tudji zakonici. Dašto da bi bio uslov hitna ma i privremena unifikacija prava unutar pojedinih država. Što bi se dalje napredovalo na putu unifikacije prava, to bi više unifikacija krivičnog prava postala zadaća, koja se sama rješava. U ostalom bi i taj posao znatno pospješila komparativna kriminalna statistika, proučavanje judikature kao i narodnog individualnog i socijalnog morala.

Najvažniji razlog za unifikaciju prava slavenskih država jest potreba ove unifikacije. Unifikacija je uspješno sredstvo, da se sačuvaju socijalne osobitosti slavenskih država. Oslanjajući se jedni na druge posredovanjem pravnog reda, koji pokazuje bar tendenciju, da se izjednačuje, sačuvat će sla-

Digitized by Google

venske države lakše svoju kulturu. Smjer razvoja će biti jedinstven, nailazit će na manje zapreke. Ove države ne će više biti neprestano stavljene pred zadaću, da na apsorpciju tudjih pravnih misli potroše svoju najbolju snagu, zaostajući tako za drugima, čije samoniklo pravo predočuje adekvatni izražaj njihovih političkih prilika. Konservativna funkcija prava lijepo je izražena u mišljenju, koje veli, da je pravo onaj dio etike, koji je zadobio najveću stalnost, da je pravo skrućena etika. U ovom smislu ono može da posluži kao hrptenica slavenskoj kulturi, kao osnov za preporod slavenskih država, a možda i čitavog kulturnog svijeta, koji upravo žudi za preporodom. Ne smije se zaboraviti ni na političke posljedice unifikacije. Unifikacija prava provedena do zadnjih granica značila bi unifikaciju država, jer pravo i država stoje u tijesnoj vezi. Uspješni rad na unifikaciji prava značio bi po tom raditi u smjeru što većeg približavanja slavenskih država, cilj koji je poželjan ne samo za Slavene, nego svima, kojima je stalo do mirnog razvoja.

Skepsa izražena glede opće unifikacije prava, napose krivičnog prava, ne odnosi se na internacionalnu naučnu saradnju. Ne bi imalo smisla u tom smjeru zauzeti skeptičan stav, jer je ova saradnja pokazala odlične rezultate. Šta više može se tvrditi, da se nauka može razvijati samo na osnovu internacionalnog saradjivanja i oplodjivanja. Ali kako i u koliko će se rezultati polučeni naučnim istraživanjem sprovadjati u život, o tom će da odlučuje odnosna kulturna cjelina. To je posljedica povezanosti kulturnih ili normativnih nauka. O tom, koja će od ovih nauka u danom času da prevladjuje, da predočuje najvišu vrijednost, ne mogu da odlučuju ni najvećom evidencijom saznanja postignuti naučni rezultati.

Svjetska gospodarska kriza i svjetska ekonomsko-monetarna konferencija

Napisao dr. Milobar Fran, sveuč. profesor u Zagrebu

IV. Zaključak ili odgoda konferencije?

Ova velika, do sada još nevidjena svjetska konferencija, koju je engleski kralj Gjuro onako svečano otvorio na 12. lipnja o. g. zaključila je svoje zasjedanje na 27. srpnja o. g. skromno, čedno, Ali ne zato, što ne bi bila ništa radila, nego zato, što nije upravo ništa stvorila. Jest, kroz punih šest tjedana mnogo se je radilo i proučavalo i kušalo riješiti, ali se nije bilo moguće složiti niti u jednom pitanju. Kada se je to uvidjelo, tada dalje vijećanje nije imalo svrhe. Ali sa ovakovim posljetkom formalno zaključiti konferenciju, bilo bi izgledalo kao neko službeno ovjerovljenje fiasca konferencije i blamaže aranžera. Zato se je dala zaključku konferencije forma odgode. Biro-u konferencije je prepušteno, da medjutim prema uvidjavnosti i potrebi sazove ovu ili onu komisiju, pa i sam plenum konferencije.

Zaključna sjednica je trajala prije i poslije podne, jer se je osim izvjestitelja za ekonomsku i monetarnu komisiju javilo još kojih desetak go-

Digitized by Google

vornika. Veliki engleski listovi donašaju opširne izvještaje o toj sjednici i pojedinim govorima. Tenor cijele sjednice i svih govora je priznanje, da konferencija nije ispunila one nade i očekivanja, koja su se u nju postavljala — u prevelikom optimizmu i nepoznavanju svih teškoća. Konferencija da nije donijela pozitivnih uspjeha, ali da ipak nije bila bez koristi, pošto da su sada narodi upoznali medjusobno svoje nutarnje gospodarske prilike i teškoće. A konačni posljedak konferencije je poruka narodima: »Pomozi si sam i Bog će ti pomoći« ili »Svaki za sebe, a Bog za sve.«

Navest ćemo samo dvije tri izreke iz poruke Rooseveltove i zaključnoga govora Mac Donaldova, jer se iz njih vidi, kako dogovorno postupaju ovdje ove dvije velike anglosaske države, da uvjere, kako ova konferencija nije sasvim bezuspješna, i kako gotovo istim riječima tvrde, da ona nije zaključena, nego samo prekinuta, odgodjena. Pri svršetku prijepodnevne sjednice pročitao je vodja USA-delegacije Cordale Hull poruku Rooseveltovu, upravljenu na Mac Donalda. Ista počima ovako: »Prije odgode (recess) konferencije želim Vam staviti do znanja moje iskreno udivljenje (admiration) i poštovanje (respect) za Vašu odvažnost (courage) i Vašu strpljivost kao pretsjednika iste. Ja osjećam, Vaša je zasluga, da narodi svijeta mogu dalje raspravljati uzajamne probleme otvoreno i bez gorčine...«

»Ja ne smatram, da je ova konferencija bila neki neuspjeh (failiure). Velikim dijelom zaslugom Vašega takta i ustrajnosti nastavit će se veće i trajnije probleme analizirati i raspravljati... Vi možete računati na naše dalje (continued) napore oko rehabilitacije svijeta, jer smo mi osvjedočeni, da će nastavak djela Svjetske ekonomske konferencije uroditi praktičnim uspjehom (good) na mnogom polju zajedničkoga nastojanja.«

A predsjendik konferencije Mac Donald započeo je svoj zaključni govor ovako: »Ja se slažem sa svim onim delegatima, koji žale, što konferencija nije mogla da završi svoj rad bez odgode (without a recess). Tu ne smije biti nikakva dvoumlja glede činjenice, da je ovo odgoda a ne svršetak (that this is a recess and not a finish). A prijašnje nade na važne sporazume sigurno nisu razorene, nego samo odgodjene.« Tada je istaknuo naročito teškoće, koje su izbile obzirom na sporazum u monetarnom i tarifnom pitanju, te da će biti najvažnija točka rada za trajanja odgode. obnoviti napore, da se prokrči put raspravljanju ovih pitanja.

Time je bila velika svjetska ekonomsko-monetarna konferencija — odgodjena. Mnogi misle, da je već umrla i zakopana, i da su ovi govori bili samo apoteoze. Ali Roosevelt je rekao »recess«, a MacDonald je osobito naglasio: no mistake — it is a recess and not a finish! Nikakva dvoumlja — to je odgoda a ne završetak.

Ako se k tomu sjetimo, da su se sve države osim Rusije izjavile za nastavak konferencije čim se za to pokažu povoljne prilike (Misli se, kada USA i Britanija budu u prilikama, da stabiliziraju svoje valute u nekom stalnom odnošaju spram zlata. Op. p.); a kada se uvaži još i činjenica, da su obje komisije (monetarna i ekonomska, te njihovi strukovni odbori) premnoga pitanja sa internacionalnoga i nacionalnoga gledišta razbistrile, mnoga gotovo do općega prihvata dotjerale i time ne samo skoro do polovice puta do

Digitized by Google

općega sporazuma dovele — tada to sigurno dosta rječito govori, da se još jedan pokus t. j. nastavak konferencije preporuča. Sve ovo mučno sabrano i priredjeno gradivo palo bi u vodu, ako se konferencija ne bi nastavila, pa ne bi imalo svrhe, da ga ovdje prikazujemo. Ako se pako konferencija nastavi onda ćemo i mi iz njega navesti, što bude potrebno.

Za sada biti će, držimo, poželjnije, ako prikažemo razloge i prilike zbog kojih konferencija nije u svojem prvom zasjedanju uspjela.

Akoprem ova konferencija nije stvorila pozitivnih zaključaka, to ipak, što dalje to više, postaje jasno, da nije bila uzalud. Osim toga, što je ona stvarno razjasnila mnoga pitanja, ona je razjasnila i onaj nesporazum, koji je stvarao onakovo psihološko raspoloženje, koje nastaje, kada protivnici pretpostavljaju malam fidem medjusobno. Na konferenciji se je tek malo po malo ispostavilo, da protivničke tabore ne vodi mala fides, da njihova borba nije nadmudrivanje i makiavelizam, kako su to u početku mislili, nego da oni govore i rade, samo kako im to nalažu teške prilike, dura necessitas. Veliki je to uspjeh, da se je ovaj nesporazum razbistrio i ovakovo prvobitno psihološko neraspoloženje raspršilo. I to, po priznanju samoga Roosevelta, što su narodi upoznali i shvatili nutarnje gospodarske i novčane prilike, jedan kod drugoga — što prije konferencije nije bio slučaj — omogućuje, da se raspravljanje može nastaviti without rancour, bez ikakve razdražljivosti i ikakvoga žalca.

Oni čitatelji, koji su pratili rad konferencije, mogli su opaziti, da je buknuo sukob sa prizvukom neke animoznosti — gotovo odmah, čim se je konferencija otvorila, izmedju (europskih) zemalja zlatne valute i onih, koje su napustile zlatnu valutu (USA i Velika Britanija). Povod animnoznosti dao je, po našem mnijenju Roosevelt, pojačao ju zlatni blok — iz nesporazuma, dotjerao ju Roosevelt na vrhunac iz još većega nesporazuma, a razbistrio ga opet Roosevelt svojim razjašnjenjem i pododbori svojim proučavanjem. To je išlo ovim redom. Još prije sastanka konferencije je zatražio Roosevelt, da se za trajanja konferencije sklopi carinsko primirje. Europske zemlje zlatne valute došle su najprijaznije želji Rooseveltovoj u susret. Ali odmah iza toga napusti Roosevelt zlatnu valutu i najavi inflaciju. Ovaj postupak je upravo prenerazio europske države zlatne valute. Na njih je taj postupak učinio dojam ne samo negentlemanske nelojalnosti, već gotovo podmukle zaplotnjačke zasjede i zaskočenja, jer u taj čas nisu znale, da je Rossevelt bi prisiljen to učiniti. Na to se je konferencija otvorila, a zemlje zlatne valute pod vodstvom Francuske stvoriše medju sobom neku jednodušnost (a kasnije formalni blok) i zatražiše najprije, da se USA i Britanija povrate na zlatnu valutu, ili barem da na kratko vrijeme stabiliziraju svoje valute prema zlatu. Roosevelt je u ovom zahtjevu opazio, čini se, pokušaj internacionalnoga zlatnoga kapitala, da USA ili silom pokori ili da ju u stupicu navede, pa onda upokori. I u toj pretpostavci daje onaj upravo briskirajući odgovor, kojemu je čisti smisao, da je ova velika svjetska konferencija bila sazvana za više ciljeve, t. j. da širokim slojevima u svim narodima donese ekonomski spas, a ne zato, da malomu broju internacionalnih novčarskih špekulanata zajamči rebah. I da se konferencija ne smije od tih špekulanata niti dati navesti na stranputicu daleko od tih velikih ciljeva, niti da se

Digitized by Google

smije dati razbiti, nego da mora nastaviti svoj rad prema tim velikim ciljevima.

Ovime je sukob postigao svoj vrhunac. Na prvi i površni pogled — dok se ne uoče u pozadini one sile, koje pokreću rad akteura na pozornici — mogao je i zlatni blok Rooseveltu pripisivati neku malam fidem, kao što i Roosevelt zlatnomu bloku. Ali kada su se uočile one sile u pozadini, onda su uvidjele obje stranke, da je tu p osredini jedan veliki nesporazum.

Možda će i mnogoga od naših čitatelja zanimati, da upozna te zakulisne uzroke i sile, što će mu cijelu sliku konferencije razjasniti, pa ćemo zato pokušati, da ih ovdje prikažemo.

Oni čitatelji, koji su čitali naše članke o zlatu i zlatnoj valuti u prijašnjim godištima »Mjesečnika«, sigurno će se još sjećati one znamenite i vrlo poučne izreke njemačkoga kapitaliste, veleindustrijalca i ministra, Rathenau-a (umoren 1922. od njemačkih antisemitskih nacionalista), koju smo mi već par puta citirali. On je već 1912. u prvom izdanju svoje knjige napisao, a u zadnjem izdanju (1921.) opetovao ovo: U kratkom vremenu od jednoga čovječjega vijeka stvorila se je jedna medjunarodna organizacija od 300 ljudi, koji se svi medjusobno osobno poznadu; ta organizacija je jače medjusobno povezana, nego li je bila stara Venecijina oligarhija: i ova šaka ljudi odlučuje o gospodarskoj sudbini svijeta.

Ovo je vjerni smisao, ako i nije doslovni prevod, a mora se vjerovati, jer je pisac sam (Rathenau) bio jedan od tih 300 oligarha. Od tada se je taj broj pomnožio, ali svakako nije više od podvostručio, jer Rathenau veli, da se vrlo strogo ispituje sposobnost i izbor pojedinca. Mi smo već tada, kada smo prvi put ovo saopćili, prikazali, da ti oligarhi vladaju gospodarskom sudbinom svijeta samo pomoću ili sredstvom zlata. To su vlasnici zlata pod formom dioničara velikih notnih banaka, bankovnih kuća i gdjekojega pojedinca gavana.

To je jedna činjenica, koju valja držati na umu, ako se hoće stvar shvatiti.

Druga, jednako važna činjenica, je slijedeća: Tečajem zadnjega desetljeća usredotočila se je u rukama maloga broja banaka, financijalnih kuća i pojedinaca špekulanata golema masa potpuno likvidnoga kapitala pod bezazlenim imenom »kratkoročni kapital« (Short-term capital). U publikaciji Lige Naroda »World Economic Survey« za god. 1931.—1932. (pg. 204) cijeni Baselska »Bank für Internationale Zahlngen« (BIZ) veličinu toga »kratkoročnoga kapitala« na deset milijardi dolara (10.,000,000.000). To je upravo svota sveukupnoga monetarnoga zlata na svijetu. Po svojoj naravi kapital traži što veću sigurnost i što veću unosivost. Uslijed ratnih i poratnih prilika položaj se je obzirom na sigurnost pogoršao i kapital je postao mobilniji i kratkoročniji, špekulatorniji. Tih i nezamjetljivo prelazi taj »kratkoročni kapital« poput vukodlaka iz jedne zemlje u drugu, tražeći dobit, tražeći žrtve. Kako je golem, elastičan i hitar jače djeluje na trgovinu i novca i robe i na njihovu vrijednost nego svi elementi trgovinske i plaćevne bilance. Ma da su kretnje ovoga kapitala, tako rekuć, nečujne i nevidljive, neproračunljive i neočekivane, ali su zato tim žešće i sve obarajuće. Za nekoliko dana kretnje i manevri toga kapitala mogu poremetiti bilance, zbuniti tržište

Digitized by Google

(burze), stvoriti paniku. Manevri ovoga kapitala izazvali su prije dvije godine slom zlatne valute Engleske i prisilili ovu, da napusti zlatnu valutu (u rujnu 1931.); a ponovno isto izazvaše pred par mjeseci u USA. Po svojoj naravi ovaj je kapital neprijatelj inflacionističke politike, a prijatelj i protektor svake deflacionističke politike.

Zato ovi kapitali bježe glavom bez obzira iz inflacionisitčke države u deflacionističke zemlje, jer inflacija obara vrijednost ovim kapitalima a deflacija im vrijednost diže. Inflacija diže cijenu robi, a obara cijenu novcu; deflacija radi obratno.

Kada je ovaj kapital prisilio Englesku, da napusti zlatnu valutu (1931.) — a to ovaj kapital odmah proglasi inflacijom, pa makar to i ne bila u stvari —, jer su u straha velike oči, napustio je taj kapital Englesku i potražio polje svoga rada u USA. I doista u cigle dvije godine uspjelo je njegovoj deflacionističkoj politici obaliti prosperitet u gotovo opustošenje. Cijena surovinama i proizvodima bude tako oborena, da su fabrike tako rekuć opustile, a broj neuposlenoga radništva poskočio na 12—15 milijuna, a na 30 milijuna, ubrojivši ovamo i obitelji neuposlenoga radništva. Predsjednik Hoover, njegovi ministri Mellom, Davis itd., koji su bili i sami kapitaliste, nisu protiv toga poduzimali nikakve mjere. Ali Roosevelt je napisao knjigu, u kojoj je razložio stvar i iznio program saniranja. Ovoj svojoj knjizi imade po svoj prilici zahvaliti Roosevelt ne samo svoju o r i j a š k u izbornu pobjedu nad Hooverom, nego i ono golemo povjerenje kongresa (doljnje kuće parlamenta) kojim mu je dao upravo najdiktatorskije ovlasti. Kada je Roosevelt bio izabran (u studenom), upotrijebili su ovi kapitali priliku, da priprave takovu tešku situaciju novom pretsjedniku, da se ne uzmogne snaći, nego da kapitulira još prije nego je nastupio; da ga utuku još prije, nego se rodio. Ali na sam dan ustoličenja, u noći, sastavi i izda Roosevelt dekrete, kojima je za prvi čas otklonio pogibelj. On je naskoro napustio zlatnu valutu, ali je u isti čas najradikalnije zakrčio put bježanju zlata iz USA. I sada je započela upravo gigantska borba izmedju Roosevelta i ovoga zlatnoga orijaša »kratkoročnoga kapitala«; i ne samo u USA, nego i na svjetskoj ekonomsko-monetarnoj konferenciji, ili u kratko na cijelom svijetu. U ovoj orijaškoj borbi sekundira Rooseveltu britanski imperij ne doduše izravno nego u toliko, što ne prihvaća izravno zlatnu valutu, nego je stvorio šterlinsku skupinu, koja doduše nije vezana uz zlato, ali m e d j u s o b n o ipak podržaje stalnost sterlinga u nekom omjeru prema zlatu. Da se bolje shvati animoznost, koja izbija iz Rooseveltovih prvih odgovora, valja se sjetiti, da je najjača skupina ovoga spekulantskoga »kratkoročnoga kapitala« zasjela upravo u USA i ovdje se uhvatila u koštac sa Rooseveltom upravo na život i smrt. Druga jaka skupina ovoga kapitala zašančila se u Europi, u zemljama zlatne valute, poglavito u Francuskoj.

Kada je započela konferencija, Roosevelt je već bio inaugurirao inflaciju u svrhu, da obaranjem vrijednosti novca podigne cijenu robi. Naravski, to je značilo i obaranje vrijednosti onoga »kratkoročnoga«, spekulantskoga kapitala, koji je tim jače uzbijesnio, što mu je Roosevelt zakrčio sve puteve za bijeg u inozemstvo. Ako se sjetimo, da je prije toga USA uglavila »tarifno primirje« sa europskim zemljama za trajanja konferencije, onda je

Digitized by Google

lahko shvatiti, ako su europske zemlje shvatile taj postupak Rooseveltov kao neku nelojalnost, dapače perfidiju i stupicu.

Na površni pogled moglo se je činiti europskim vlastima, da im je USA htjela sa »tarifnim primirjem« povezati ruke, da ih onda pomoću inflacije zaskoči sa dumpingom. Da se protiv toga obrane — zatražile su europske zemlje zlatne valute od USA (eufemistički izraženo »od zemalja bez zlatne valute. Op. p.), da se povrate na zlatnu valutu ili barem da provizorno, na tri mjeseca stabiliziraju svoju valutu prema zlatu.

Ovo je opet Roosevelt djelomice krivo shvatio. On je mislio, da je to zaskok europskoga »kratkoročnoga kapitala«, kojim hoće da prisili Roosevelta, da pusti iz šaka američki »kratkoročni kapital«; da mu dade slobodu gibanja (drugim riječima — uzmaka u sigurnost, koncentriranja na drugom mjestu i ofenzive sa bogzna s koje strane).

Tako se je stvar pričinjala; ali u suštini tako nije bilo; mala fides nije postojala ni na jednoj ni na drugoj strani, nego su obje strane radile secundum duram necessitatem. Ono, što su europske zemlje zlatne valute smatrale, da je napereno od strane USA protiv njih, to su uistinu bili Rooseveltovi potezi protiv manevara onoga spekulantskoga kapitala. Ono pak, što je USA smatrala, da je napadaj s ledja od strane europske »zlatne valute« protiv USA, to je zapravo bila životna obrana francuske valute. Jer valja uzeti u obzir, bezuvjetno, da je Francuska već malo prije (1930.—1933.) preturila svoju inflaciju, koja je utukla $^4/_5$ vrijednosti francuskom franku; i da je Francuska ustalila svoj franak na $^1/_5$ njegove prvobitne vrijednosti, i to i s p o d n j e g o v e k u p o v n e s n a g e k o d k u ć e. Ili drugim riječima: ona je već do skrajnih granica mogućnosti oborila vrijednost novcu i podigla cijenu robi. I ona je zato tako čvrsto povezala svoju valutu uz zlato, da ju spasi od daljega padanja, što bi značilo upravo katastrofu za njezino gospodarstvo. Iz svega ovoga slijedi: da je Francuska popustila Rooseveltu, to bi značilo katastrofu za Francusku; a da je Roosevelt popustio Francuskoj i prihvatio njezin zahtjev stabilizacije, to bi bila katastrofa, sigurni slom cijele njegove politike spasavanja gospodarstva USA. Ali u prvi čas sve se to još nije pravo znalo; stranke nisu pravo shvaćale postupak jedne druge, nego su si ga tumačile prema prividnosti. Ali tečajem raspravljanja, kada su si sve medjusobno razjasnile, nestalo je žalca i animoznosti, te je omogućen zaključak, da se rad nastavi, čim se ova — u ovaj čas — oprečna stanovišta budu mogla dovesti u neki odnošaj snošljivosti i kooperacije.

Mi smo našim čitateljima prikazali cijelu stvar kronološkim redom, kako se je zamislila, pripravljala, na konferenciji razvijala, te kakovim uspjehom završila i iz kojih razloga se prekinula. Sada ima vrijeme da pokaže, kako će se svršiti ona gigantska borba Rooseveltova i njegova velika osnova, da postavi veliko gospodarstvo USA na nove temelje. Mi gledamo kao na pozornici tri velika pokušaja, da se gospodarska i socijalna (a i politička) struktura postavi na nove temelje: boljševizam, fašizam (možda i hitlerizam) i najnoviji — roozeveltizam. Mi ćemo možda u posebnom članku prikazati našim čitateljima ovaj potonji orijaški eksperimenat drugom zgodom, dok se dobije neki pregled.

Digitized by Google

Izmjene i dopune zakonu o zadrugama od 9. svibnja 1889.

Napisao dr. Ivšić Milan, profesor ekonomsko-komercijalne visoke škole.

U svojoj studiji »Problemi zemljišne svojine«[1]) napomenuli smo, kako se i zemljišna imovina naših seljaka ravna različitim pisanim i običajnim pravima, iako je seljačko-gospodarski i socijalni život u svim dijelovima naše države gotovo istovjetan. To nam i nehotice nameće pomisao, kako bi bilo od prijeke potrebe te se stvori što prije jedinstveno seljačko imovinsko pravo.

Problem samo nastaje, hoćemo li toj imovini primijeniti jedinstveno načela južnoslovenskoga prava, ili ćemo — napuštajući svoju tipičnu kulturno-pravnu tečevinu — prihvatiti načela tudjega — rimskoga ili germanskoga prava.

Bilo bi možda nepotrebno, da se i na ovome mjestu napomene, kako bi i nas južne Slavene morala voditi misao, da u sadanjoj kulturnoj borbi svjetova (»hitlerizam«, »fašizam«, »boljševizam«, »individualizam«) čuvamo svoje kulturne tekovine, te se i u dilemi o načelima imovinskoga prava stavimo svi: i državnici i pravnici i naučenjaci sa svojim narodom samo na jednu stranu — grčevito čuvajući svoje južnoslovensko pravo.

No možda bi se i taj naš odlučni stav za očuvanje narodnih tekovina mogao prosudjivati kao neki pretjerani nacionalni sentimentalizam, da ne dolaze i drugi momenti, koji nam jasno govore, da samo po načelima i u institutu južnoslovenskoga prava (»kućnoj zadruzi«) možemo:

1. najbolje očuvati imovinu svoga seljaka; 2. stvarati napredno racionalno seljačko gospodarstvo; 3. razvijati socijalni, narodni i etički život svoga naroda.

Ovaj čas nije nam cilj, da navodimo i sve druge razloge u prilog toga našega pravnog instituta. Mi napominjemo samo jedan od najodlučnijih momenata:

Budući da je zemlja »res sui generis« i po postanku i po obradjivanju, svi narodi kulturnoga svijeta muku muče, kako da nadju specifičnu formulu za uredjenje seljačko-imovinskih odnosa, a koja bi formula i najbolje odgovarala socijalnim i gospodarskim uvjetima seljačkoga života.

Smiono možemo da kažemo: To naprezanje stranih naučnjaka najbolje je riješio sâm naš seljački narod, stvorivši i sačuvavši do danas pravni i socijalni institut koletivne obiteljske svojine — kućne zadruge. Nažalost preko toga našega pravnoga i gospodarskog instituta prelaze i mnogi naši pravnici kao preko nečega, što se — navodno — samo od sebe »preživjelo« i što je protivno »progresu individualnoga duha i rada«. — I kroz punih sedamdeset godina uništavali su sami naši pravnici i drugi intelektualci taj naš najveći pravni zaklad u ime nekih teoretskih »—izama«, namjesto da su primjenjivali pravnu svijest svoga sljeačkoga naroda potrebama njegova gospodarskog

[1]) »Mjesečnik« br. 2, 4 i 5 o. g. — Napose otisnuto pod naslovom »Temelji seljačkoga zakonika«, Zagreb 1933.

Digitized by Google

razvoja i izgradjivali tako svoje domaće južnoslovensko pravo.

Medjutim, kao što se probudjuju kod drugih naroda čuvstva za očuvanjem kulturnih i rasnih tekovina, tako se pojavljuje i u našim pravničkim krugovima uvjerenje i nastojanje o renesansi toga našega tipičnog pravnog instituta. To je nastojanje bilo živo već neposredno prije svjetskoga rata. Tako je najveća tadanja gospodarsko-socijalna institucija seljačkoga naroda na području ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije »Središna sveza hrvatskih seljačkih zadruga« stvorila zakonski nacrt, po kojem bi se imovinsko-pravni odnosi — osobito obzirom na nasljedno pravo — imali provesti u duhu našeg južnoslovenskoga prava. U istom duhu su izradile i pojedine tadanje političke stranke nacrte o reformi seljačkog nasljednog prava. A i sama bivša hrvat.-slav.-dalm. zemalj. vlada u Zagrebu dala je godine 1911. i 1912. ispitati na cijelom svojem političko-upravnom području Hrvatske i Slavonije pravne običaje i pravnu svijest u pogledu pravnog uredjenja seljačko-imovinskih prilika. Tim povodom izjaviše se svi krajišnici za institut kućne zadruge, jer da on najbolje odgovara njihovoj pravnoj svijesti, zbiljskim potrebama, predaji i ukorjenjenim navikama.

Nakon svjetskoga rata živo se raspravljalo o istom predmetu u specijalnoj zakonodavnoj komisiji za izradbu jedinstvenog »gradjanskog zakonika«. Rad je taj zastao, dok nije godine 1930. svuč. prof. u Beogradu Živojin M. Perić kao član komisije za izradbu jedinstvenoga nacrta gradjanskoga zakonika na poziv privatno-pravnoga otsjeka stalnoga zakonodavnog savjeta pri ministarstvu pravde izradio prednacrt zakona o porodičnim zadrugama, koji bi vrijedio za cijelu državu. Uglavnom držao se Perić u izradjivanju toga nacrta postojećega hrvatskoga zakona o zadrugama od 9. V. 1889., imajući istovremeno u vidu i propise srp. gradj. i crnogor. opć. imov. zakonika.

Kako Perićev prednacrt nije predvidio rješenje akutnog problema potajnih dioba na teritoriju Hrvatske i Slavonije, zatim specijalnih propisa o plemićkim zadrugama kao ni prava na otpravu (§ 63. hrv. zak. o zadr.), to je bivši šef zadružnog otsjeka ban. savj. u m. dr. Dragutin Tončić načinio specijalni nacrt o izmjenama i dopunama hrvatskomu zakonu o zadrugama od 9. V. 1889., noveliranom zakonom od 30. IV. 1902. Specijalna anketa stručnjaka pod pretsjedanjem samoga bana savske banovine je prihvatila jednoglasno na sjednici od 20. X. 1930. predloženi nacrt o uzakonjenju potajnih dioba, o izjednačenju plemić. zadruga s ostalim zadrugama i o pravu na otpravu.

Uza pak komisija ministarstva pravde u Beogradu (Živojin M. Perić, dr. Vasilije Popović i dr. Dragutin Tončić) za izradbu zakona o porodičnim zadrugama je raspravila Perićev prednacrt, a ujedno i rečeni Tončićev specijalni nacrt, koji je jednoglasno prihvatila i predložila 29. I. 1931. ministarstvu pravde.

Medjutim postoji bojazan, da izradjeni Perićev prednacrt jedinstvenoga zakona o porodičnim zadrugama za cijelu državu ne će u dogledno vrijeme biti uzakonjen, jer on prije svega mora da bude raspravljen po široj komisiji za izradu novog jedinstvenoga gradj. zakonika. Usto se nameće pitanje, kako će i kada će i sami članovi narodnog predstav-

Digitized by Google

ništva da prihvate taj nacrt. Za prihvat jedinstvenoga nacrta postajale su i poteškoće glede nadležnosti u rješavanju zadružnih sporova. Perićev nacrt propisuje za zadružne sporove redovitu sudsku nadležnost, kako je to dosada bilo za raniju kraljevinu Srbiju i Crnu Goru, dok je u ranijoj kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji pripadalo rješavanje zadružnih sporova upravnim vlastima. Držimo, da je bezuvjetno bolje, da se za cijelu državu propiše nadležnost isključivo redovitim sudovima; jedino postoje privremene poteškoće, što novi zakonik o sud. postupku u gradj. parnicama ne stupa istovremeno na snagu u svim područjima naše države.

Medjutim je hrv. zakon o zadr. od 9. V. 1889. tražio neodložno svoje promjene. Već u času naime samoga stvaranja u god. 1889. nije taj zakon odgovarao posvema ni zadružnom duhu a ni stvarnim potrebama seljaštva. U nekim svojim paragrafima bio je zakon samo loše i štetno krparenje izmedju čistih zadružnih propisa i propisa opće agrarne politike, koji propisi nisu nipošto zadružni, a koji se nisu nigda ni primjenjivali ostalim zemljišnim posjedima, knjiženim u zemljišnim knjigama po propisima općega gradjanskoga zakona.

Prilike pako kako gospodarske tako i socijalne naravi od god. 1889. pa do danas su se izmijenile još više i u tolikoj mjeri, te se i sama zadružna novela od 30. IV. 1902. hotice nije usudjivala donositi znatnije zakonske izmjene, a da ne poruši cijelu strukturu zadr. zakona. Mislilo se već tada na izmjenu cijeloga zadružnog zakona s liberalnijim propisima glede otudjivanja i opterećivanja zadružnih nekretnina, glede preventivnih mjera protiv samovoljnih potajnih dioba kao i glede mogućnosti stvaranja novih zadruga, gdje to samo seljaštvo zatraži.

I dok je prvotni Tončićev nacrt imao biti tek nadopuna općem i jedinstvenom nacrtu zakona o porodičnim zadrugama uslijed napomenutih specijalnih zadružnih prilika u ranijoj kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji, to je u času odlaganja toga općega nacrta nastala potreba što šire revizije samoga hrv. zakona o zadrugama. Potreba je te revizije bila to veća, što se i porodila pomisao, da bi i izmijenjeni hrvatski zadružni zakon u liberalnijem duhu imao biti tek neko psihološko istraživanje zadružnog mentaliteta. Takovo bi istraživanje moglo kasnije izvanredno koristiti i u stvaranju jedinstvenog zakona o porodičnim zadrugama.

Pomišljalo se, šta više, i na to, da bi budući jedinstveni zakon o porodičnim zadrugama bio tek neke vrsti okvirni zakon, koji bi dao mogućnost, te se i dalje održe neke specifične zasade i u samom zadružnom životu pojedinih krajeva naše države, a koje i onako ne bi bili kadri nikakovi pisani zakoni da obore.

Izradba toga nacrta o reviziji hrv. zadr. zakona od 9. V. 1889. bila je po ministarstvu poljoprivrede povjerena specijalnoj komisiji, koju su činili: dr. Drag. Tončić, Živojin M. Perić, dr. Milan Ivšić i dr. Josip Sokolić, inspektor ministarstva poljoprivrede. Ista je komisija proširila prvotni Tončićev nacrt, koji je sadržavao samo specijalne odredbe o potajnim diobama, o plemićkim zadrugama i o pravu na otpravu, i na odredbe o osnivanju novih zadruga, o liberalnijem postupku glede opterećivanja i otudjivanja zadružnih nekretnina, o otpremnini, o privremenoj diobi i o opremimirazu.

Digitized by Google

Prvotni nacrt te komisije je bio sa strane ministarstva poljoprivrede razaslan svima vrhovnim sudskim i upravnim vlastima bivšeg upravnog područja ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije, da dadu svoja stručna mišljenja. — Stol sedmorice, banski stol, upravni sud i banska uprava savske banovine poslali su ministarstvu poljoprivrede svoja mišljenja, koja se jednodušno sva slažu ne samo s predloženim nacrtom (uz neke neznatnije izmjene), nego i u tom, da treba sačuvati i proširiti pravni institut kućne zadruge kao dobar i s ekonomskoga i socijalnoga gledišta za naše seljaštvo.

Na temelju obavljenih svih tih predradnja spomenuta anketna komisija u sjednicama od 24. do 27. IV. 1933. pod pretsjedanjem dra Drag. Tončića izradila je posljednju redakciju spomenutoga zakona o izmjenama i dopunama zakona o zadrugama od 9. V. 1889., te je podastrla svoj elaborat s obrazloženjem ministarstvu poljoprivrede kao zakonsku osnovu za narodno pretstavništvo. U toj posljednoj redakciji proširila je komisija svoj prvotni nacrt i u pogledu diobnog ključa, odnosno prava ovlaštenja zadružnih članova na zadružnu imovinu prigodom dioba tako, da se dualizam u diobnom ključu ukida, te se i za bivši »provincijal« odredjuje dioba po broju muških i ženskih članova.

Isto je tako anketna komisija, vodjena idejom ukidanja sviju nepotrebnih i štetnih stega, proširila prvotni nacrt i glede diobnoga minimuma tako, da se iz važnih razloga može dozvoliti okrnjenje najmanje izmjere zemljišta, ako je to korisno za zadrugu i za sve diobne stranke. — U istom je pravcu nadopunjen nacrt zakona i glede najmanje izmjere zemljišta; ista se najmanja izmjera može bez obzira na broj zadružnih članova u cjelini ili djelomično otudjiti ili opteretiti iz važnijih razloga na temelju zaključka svih zadrugara, koji su navršili 18 godina.

Time su ukinuti §§ 12. do 16. zakona o zadrugama od 9. V. 1889., koji su u praksi najviše zadavali poteškoća, a samim zadrugama uvelike otežčavali svaku vjeresiju.

*

Naglasivši ove općenite misli, koje su bile vodilje, kako da se u našem seljačkom narodu ne samo održi nego i proširi naš svojstveno južnoslovenski pravni i socijalni institut — kućna zadruga —, bit će nam sada shvatljivije i pojedine odredbe samoga »Nacrta zakona o izmjenama i dopunama zakona o zadrugama od 9. V. 1889., koji važi u granicama ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije, izmijenjenog i nadopunjenog u nekim ustanovama zakonom od 30. IV. 1902.«, kao i »Obrazloženja« istome zakonu.[2])

I. OSNIVANJE NOVIH KUĆNIH ZADRUGA.

Odredbama §§ 1—4 zakon. nacrta ide se uglavnom za dobrovoljnom uspostavom onoga pravnoga stanja u seljačkom posjedu, kakovo je bilo prije god. 1870., t. j. prije nego što je nastupilo liberalno dekretiranje individualnog vlasništva u seljačkim gospodarstvima. Ne smijemo naime da zaboravimo, da je u ono doba zadruga bila pravilo, a individualističko seljačko gazdinstvo izuzetak. Tadanjim zakonodavstvom (zak. čl. IV. iz g. 1870. i zak. od 3. III. 1874.), išlo se otvo-

[2]) Štampano u »Narodnim Novinama« br. 138 i slij. o. g.

Digitized by Google

reno za tim, da se proces raspadanja zadruga što više ubrza, pa i protiv volje samoga seljaštva, a da se nije seljaštvu davalo u zamjenu išta boljega. Napose su se tim zakonodavstvom »ikonoštini«, t. j. seljačkomu posjedu s jednom obitelji primjenjivala načela opć. gradj. zakona, iako po našem pravnom shvaćanju vrijede ista pravna načela za našu seljačku inokosnu obitelj kao i za zadrugu s više obitelji.

Zakon od 9. V. 1889. je zaustavio ponešto taj proces, ali svojim počesto i preuskim i negospodarskim stegama nije dovoljno spriječio potajnih dioba. No najlošija je ipak strana toga zakona bila u tome, što nije dozvoljavao osnivanje novih zadruga osim u slučajevima ispravka gruntovnice (§ 37. toga zakona) i diobom postojećih zadruga (§ 36.).

Prema službenoj statistici od g. 1910. bilo je na području ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije 112.065. zadruga sa 178.415 porodica, a 857.715 duša. Uzme li se taj broj duša u odnos prema ukupnomu broju žiteljstva Hrvatske i Slavonije, to izilazi, da je g. 1910. bila još jedna trećina seljaštva u zadružnom odnosu. Istina je, da seljaštvo napušta zadruge s mnogo obitelji i one s heterogenim članovima. No kraj sve te činjenice izilazi i druga istina, da seljaštvo prigodom dioba zadružne imovine samo odbija individualno vlasništvo u svojoj užoj obitelji i stvara dobrovoljno nove zadruge s jednom obitelji.

U pogledu ove jasne činjenice neka nas se shvati dobro:

Cilj i sadanjeg zakonodavstva ne smije nipošto biti, da se stvaraju prisilnim i umjetnim putem stare zadruge od desetak i više obitelji, nego da se svakoj pa i najužoj seljačkoj obitelji, kao u subjektu seljačke imovine, primijene načela našega zadružnoga prava. Ostavlja se pako posvema na volju samome seljaštvu, da — ili prema svojim gospodarskim interesima ili prema svojim rodbinskim vezama — osniva dobrovoljno gospodarske jedinice u obliku kućnih zadruga — juridičkih osoba — od dviju ili više obitelji, dvaju i više seljačkih domova.

Jednom riječju: Novo zakonodavstvo ima da dade seljaštvu na području ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije punu slobodu, da se samo dobrovoljno odluči u svima slučajevima a ne samo kod dioba zadružne imovine kao do sada, hoće li svojoj seljačkoj imovini primijeniti načela južnoslovenskog prava (»kućnih zadruga«) ili će dobrovoljno i svijesno primjenjivati svojoj imovini načela tudjega prava, utvrdjenoga propisima općeg gradj. zakona.

Upravo ova fakultativna primjena propisa novoga zakona o zadrugama ima za cilj, da se seljaštvo samo po sebi ili saglisa s tvrdnjama teoretskih protivnika južnoslavenskoga prava (»kućne zadruge«) ili da se saglasi s načelima onih imovinsko-pravnih odnosa, koji su bezuvjetno davali kroz stoljeća našemu narodu snage, te ga nije nestalo i uza sve borbe i uza sva stradanja i uza sva podjarmljivanja tudjoj, a napose turskoj vlasti. Pred turskom invazijom nestalo je svih naroda Male Azije. Jedino slavenskih naroda nije nestalo, jer ih je fiziološki i gospodarski čuvao zadružni život.

Varaju se i svi oni, koji misle, da bi očuvanju našega seljaštva danas bolje prijalo germansko pravo o jednom baštiniku uz prisilnu otpravu iz kuće (samo u gotovini) svih ostalih članova obitelji (»Anerbenrecht«). U

Digitized by Google

svojoj spomenutoj studiji »Problem seljačke svojine (»Mjesečnik«, broj 2, str. 62—72) naveli smo sve dobre i loše strane toga germanskog imovinsko-pravnog sistema. Ondje smo već utvrdili, da bi se kraj naših još nesredjenih prilika obzirom na neravnotežu upotrebe radne snage, obzirom na pomanjkanje zakona o unutrašnjoj kolonizaciji i o racionalnom razvitku industrije stvaralo od p r i s i l n o izbaštinjenih članova beskućnike, iseljeničku raju i kandidatkinje najgore prostitucije, — ne govoreći, da bismo uslijed neorganizovanosti poljoprivredne vjeresije previše opterećivali i samoga baštinika. Počesto bi upravo ti tereti s visokim kamatnjakom uslijed poljoprivredne nerentabilnosti bili sigurno njegova socijalna i materijalna propast.

Uostalom, upravo sve one dobre strane, koje se navode u prilog »Anerbenrechta«, sadržava i naš zadružni sistem s jedne strane dobrovoljnom otpremninom, a s druge strane provodjenjem osnovnih zadružnih načela: »Ko je pri djelu, taj je i pri jelu!« — t. j. s pravom suvlasništva na zadružnu imovinu samo aktivnim članovima kuće.

Da se mogu prosuditi načela anketne komisije baš u pogledu toga d o b r o v o l j n o g a stvaranja novih kućnih zadruga i primjene južnoslovenskog prava seljačkoj imovini, navodimo tekstuelno odredbe §§ 1. do 4.:

§ 1. — Nova kućna zadruga postaje: 1. diobom stare zadruge na pojedine grane u smislu § 36. zakona o zadrugama od 9. V. 1889. kao i ispravkom zemljišnih knjiga u smislu § 37. istoga zakona; 2. kad pretsjednik inokosne obitelji očituje svoju volju, da svoj inokosni dom preobrati u zadrugu; 3. kada se potomci po smrti pretka, koga su zakonski ili po oporuci naslijedili, a s kojim su dotle živjeli i radili zajedno, ne razdijele, nego ostanu i dalje u zajednici imanja, života i rada, te očituju volju, da svoju zajednicu preobrate u zadrugu. Isto ovo vrijedi ako su nasljednici srodnici s ostaviocem u pobočnoj liniji; 4. kada dva ili više inokosnih domova sastave svoje imovine u svrsi, da zajedno u jednoj zadruzi žive i rade i taj zajednički život i rad stvarno i otpočnu; 5. Nova zadruga postaje i onda, kada se s privolom natpolovične većine zadrugara s pravom glasa spoje dvije kućne zadruge u jednu, ili što se samovlasnička obitelj sa svojom imovinom priključila kojoj kućnoj zadruzi. U nikojem se pak slučaju takvim promjenama vlasništva ne diraju stečena prava trećih lica (vjerovnika).

§ 2. — Nitko ne može biti jednovremeno član dviju zadruga. Ako se jedan član zadruge uzadruži u kojoj drugoj zadruzi, on prestaje time biti član prve zadruge pod uslovom, da poslije uzadruženja otpočne stvarno živjeti i raditi u zadruzi, u kojoj je uzadružen.

§ 3. — Očitovanja stranaka, odnosno njihove pogodbe o osnutku nove kućne zadruge, moraju biti sačinjena u vidu isprave u zapisniku kod sreskoga načelstva, odnosno zadružnoga povjerenika, gdje ovaj postoji. Molbe za osnutak novih kućnih zadruga rješava sresko načelstvo (zadružni povjerenik) iza provedene rasprave odlukom uz pravo žalbe na višu vlast u roku od 8 dana. U odluci valja da se odredi unos nove kućne zadruge u zemljišnu knjigu i u registar kućnih zadruga kod općine.

§ 4. — Svaka općina dužna je osnovati registar kućnih zadruga, u koji mora da se unesu sve već postojeće zadruge i u koji mora da se

Digitized by Google

unosi svaka nova kućna zadruga i svi njezini članovi te površina zadružnih nekretnina.

II. RASPOLAGANJE ZADRUŽNOM IMOVINOM.

Oredbama §§-a 5.—10. uredjuje se raspolaganje zadružnom imovinom. Stoji nesumnjivo, da su u zadr. zakon od g. 1889. ušle u §§-ima 11. do 16. i u §-u 18. odredbe posvema tudje i strane zadružnom duhu baš u pogledu upravljanja i raspolaganja zadružnom imovinom. Iako je u tom pogledu i danas vrlo teško naći onu pravu sredinu izmedju apsolutne slobode gradj. zakonika i prevelikih stega sadanjeg zakona o zadrugama, iako postoji mogućnost i drugih odredaba, nego što ih predvidja novi zakonski nacrt, ipak stoji prijeka potreba, da se nesavremene i nezadrugarske odredbe §§-a 11. do 16. i §-a 18. što prije izmijene. Tim odredbama staroga zadružnog zakona, a napose §-om 18. osnovana je najmanja izmjera zemljišta, koja raste ili pada prema broju zadružnih članova, kad se radi o tom, da se zadružni posjed otudji ili optereti. Tako postoji uz diobni minimum, kako ga predvidja § 35. zakona o zadrugama i minimum za opstanak, utvrdjen §-om 18.

Minimum za opstanak nije nipošto zadružna ustanova, nego bi morao biti opća ustanova za svaki seljački posjed, pa dosljedno tome i za posjed pod odredbama op. gradj. zakona. Čemu stavljati samo zadružnomu posjedu neka ograničenja u pogledu otudjivanja i opterećivanja? ... Zakonodavac je i ovdje i nehotice stavio samo zadružnu imovinu pod nekakovo posebno socijalno skrbništvo, a svakako na štetu gospodarskog i socijalnog razvitka zadruge. Zakon je jednostavno onemogućio zadruzi vjeresiju i svako slobodno gospodarsko gibanje, gdje je veći broj duša. Zato veliki dio prigovora protiv zadružnog života nastaje upravo radi tih nezadružnih ustanova zadružnoj imovini.

Općenito je stoga mišljenje i samoga seljaštva, da valja dojakošnje stege kod opterećivanja zadružne imovine uopće ukloniti, jer su neshodne i jer više nikako ne odgovaraju stvarnim prilikama i savremenim gospodarskim potrebama. Danas su te stege, što više, i štetne, jer zadruzi ograničuju, a počesto jednostavno i onemogućuju svaku zdravu vjeresiju, a izručuju je najlošijoj lihvarskoj vjeresiji. Osim toga je i sama praksa pokazala, da se dojakošnji propisi zakona o zadrugama od 1889. mogu izigravati — naravski — na štetu same zadruge.

Radi toga se novim odredbama ukidaju, odnosno nadopunjuju propisi zakona o zadrugama od god. 1889. baš u pogledu uprave i raspolaganja zadružnom imovinom. Da se vidi razlika izmedju staroga zadružnoga zakona i predvidjenih novih — liberalnijih odredaba, donosimo tekst zakonskoga nacrta:

§ 5. — Pri svakom važnijem poslu upravljanja bio on pravne ili privredne (gospodarstvene) prirode, kućegospodar je dužan saslušati ostale zadrugare s pravom glasa (§ 8. zakona o zadrugama od 9. V. 1889.). Kućegospodar je vezan u takovim poslovima na zaključak većine prema samoj zadruzi za svaku štetu, koja bi nastala za nju, ako se nije držao njenog zaključka ili ako uopće nije tražio takov zaključak. No ako je kućegospodar sklopio takov posao u ime zadruge i bez privole ostalih zadrugara, on ipak obvezuje cijelu zadrugu u odnosu prema

Digitized by Google

trećim licima. Isto se tako predmnijeva, da je svaki zadrugar, koji je u ime zadruge sklopio kakov posao, imao za to ovlaštenje od strane zadruge, ako se zadruga tim poslom okoristila.

§ 6. — Zadruga odgovara za svaku štetu, koju učini kućegospodar u vršenju svoje dužnosti upravljanja, a tako isto i za štetu, koju jednim takvim poslom učini zadrugar ovlašten od kućegospodara, pa i onda, ako nije bio ovlašten, samo ako se zadruga okoristila onom radnjom toga zadrugara, iz koje je šteta proistekla. Za sve pak ono, što zadruga plati na osnovu stava prvoga ovog paragrafa, ima ona pravo tražiti naknadu od kućegospodara, odnosno od dotičnog zadrugara pod uslovom, da je šteta došla od krivične radnje ili iz krajnje nepažnje. Štetu od lake pogrješke, koju je kućegospodar ili ovlašteni zadrugar učinio kome prilikom upravljanja zadrugom ili u vezi s tim, snosi cijela zadruga.

§ 7. — Član zadruge nije dužan nadoknaditi bolno-opskrbne troškove, ako je u zadruzi obolio, ili ako je obolio vršeći nalog zadruge, a nije imao posebne zasluzbe, da se iz nje naplate ti troškovi.

§ 8. — Za obaveze pojedinih zadrugara zadruga ne odgovara osim u slučajevima §§ 5. i 6. ovog zakona, a ni vjerovnik nema pravo tražiti otpremninu zaduženoga zadrugara za namirenje svoje tražbine. No ako je dotični zadrugar, vladajući se kao kućegospodar zadruge ili kao neograničeni vlasnik zadružne imovine, zaveo vjerovnika u neskrivljenu bludnju ili ako je osudjen zbog krivičnog djela, ima ga zadruga, ne će li preuzeti na se isplatu svoga duga, na zahtjev vjerovnika, oštećenika ili državnog pravobranioštva (za troškove postupka i ovrhe kazni) otpustiti iz zadružne veze uz otpremninu, iz koje se u prvom redu ima namiriti dotični vjerovnik (oštećenik, državni erar).

§ 9. — Za sve one pravne poslove, koji ne ulaze u obujam redovitog upravljanja zadružnim dobrima, kao što je naročito otudjivanje i opterećivanje zadružnih dobara, ili se njima inače dira u njihovu bitnost, potrebno je saslušanje svih zadružnih članova s pravom glasa i pristanak natpolovične većine tih članova. Najmanja izmjera zemljišta (§ 35. zak. o zadr. od 9. V. 1889.) može se bez obzira na broj zadružnih članova u cjelini ili djelomično otudjiti ili opteretiti samo iz važnih razloga na temelju zaključka svih zadrugara, koji su navršili 18 godina. Kod pravnih poslova, koji se tiču nepokretnih zadružnih dobara, potrebna je još i potvrda staralačkog suca (nadtutorstvene vlasti), ako u zadruzi ima lica, koja stoje pod štitništvom ili skrbništvom. Za otsutne zadrugare izjasnit će se punomoćnih njihov ili skrbnik, koga imenuje općina. Ako koji od zadrugara ne će da pristane na posao, koji je za zadrugu doista nuždan ili koristan, može sresko načelstvo (zadružni povjerenik) na prijedlog općine dozvoliti sklapanje toga posla i protiv volje toga (tih) zadrugara. O saglasnosti zadružnih članova o pravnim poslovima, koji ne dolaze u redovno gospodarenje (upravu), mora da se sastavi zapisnik kod općine, koja o tome daje zadruzi pismenu potvrdu po službenoj dužnosti. O prigovorima pojedinih članova zadruge odlučuje sresko načelstvo (zadružni povjerenik) uz pravo žalbe na višu vlast u roku od 8 dana.

Digitized by Google

§ 10. — Za isplatu dužnoga poreza i drugih javnih dažbina jamči cjelokupno zadružno dobro bez ograničenja.

Kao što se iz ovoga teksta vidi, izmijenjeni su i propisi §-a 10. zakona o zadr. od 9. V. 1889. Praksa, i upravna i sudska, pokazala je jasno, da su dojakošnji propisi o upravi zadružnom imovinom sa strane kućegospodara vrlo manjkavi i da ne odgovaraju više stvarnim prilikama. Radi toga su ti propisi nadopunjeni djelomično i po odredbama čl. 700. i 703. crnog. op. imov. zakonika.

Bezuvjetno će biti potrebno, da se za izvršenje ovoga zak. nacrta propišu pravilnikom pojedini slučajevi, osobito u koliko isti mogu doći u obzir u stavci 2. §-a 9.

III. OTPREMNINA

Od velike su važnosti propisi nacrta novoga zadružnog zakona i u pogledu otpremnine. Istina, § 17. zak. o zadr. od 1889. kao i §-a 2. zadružne novele od g. 1902. ustanovljuju propise o otpremnini pojedinog zadrugara iz zadružne zajednice. Po tim odredbama smatra se otpremnina iznimnom vrsti diobe, gdje za redovitu diobu manjka zakonom propisani minimum zadružnog zemljišta (§ 35.), ili kao iznimni dobrovoljni istup iz zadruge. Otpremnini ima mjesta samo onda, ako se o njoj nagode svi zadrugari s pravom glasa; ista se može sastojati i od zadružnih nekretnina, koje pretiču najmanju izmjeru (§§-i 18. i 35.); opteretiti se pako mogu zadružne nekretnine na račun otpremnine samo unutar granice § 12.

Ovako normirana otpremnina po dojakošnjem zadružnom zakonu ne odgovara više nikako životnim prilikama zadruge. Prevelike stege i ovdje isključivale su svaku praktičnost istupa pojedinog člana iz zadružne zajednice.

Propisi nacrta novoga zakona u §-ima 11.—16. imali su u tom pogledu dvostruki cilj: 1. da se omogući svakom zadrugaru dobrovoljni istup i stvaranje eksistencije izvan zadružne zajednice; 2. da se zadruga riješi prisilnom otpremninom svojih nepoželjnih članova.

Izvan svake je naime sumnje, da kućnoj zadruzi ne može biti na korist onaj njezin član, koji u njoj iz opravdanih ili neopravdanih razloga ne će ili ne može više da živi, jer će zametati svadje, razne razmirice i potajnu diobu, dok izvan zadruge može stvoriti novu egzistenciju, ako mu se za to pruži prilika i u tu svrhu dade iz zadruge neka otpremnina.

Putem dobrovoljne ili prisilne otpremnine ima tako da se u zadruzi čuva ne samo disciplina medju članovima nego i jedinstvena i nedjeljiva zadružna imovina protiv čestih, naročito potajnih dioba.

No ovim odredbama nacrta novoga zakona u pogledu otpremnine, napose dobrovoljne, imala bi se vršiti i ona dobra strana »Anerbenrechta« i drugih novih zakonodavstva, da se putem otpremnine stvaraju i sposobni članovi drugih gradjanskih staleža izvan same zadruge. Novi propisi pogoduju za to što jačem istupu iz zadruge.

Otpremninom je normirana i ujedno ovršna izlučba, i time je stavljen izvan snage § 6. zak. o zadr. od 9. V. 1889.

Važno je, da se i ovdje napomene, da se stavom §-a 13. dozvoljuje okrnjenje najmanje zemljišne izmjere, ako je ono korisno za zadrugu i za otpremljenu stranku. U praksi se naime često dogadja, da jednoj diobnoj grani za diobu, odnosno pojedinom zadrugaru za otpremninu,

Digitized by Google

nedostaje neznatni dio zemljišta do propisane najmanje izmjere. Radi te nedostatnosti, možda samo od nekoliko stotina kvadratnih hvati, upravne vlasti temeljem slova zadružnog zakona nisu mogle dozvoliti diobe, odnosno otpremnine.

Tako preusko shvaćeno slovo zakona često je bilo i glavnim razlogom potajnima diobama, a na smetnju je i gospodarskom a i socijalnom interesu same zadruge.

Obujam okrnjenja kao i važne razloge u korist zadruge i otpremljenika imaju oblasti da prosude od slučaja do slučaja; jer ako bi se normirao obujam okrnjenja, time bi se stvorila nova najmanja izmjera. Važniji pak razlozi imat će se navesti primjerice u pravilniku za izvršenje ovoga zakona. — Donosimo i ovdje točan tekst nacrta:

§ 11. — Punoljetni zadrugar ima se (zajedno sa svojom užom porodicom) otpustiti iz zadružne sveze uz otpravninu: a) ako on to traži i ako većina zadrugara s pravom glasa pristane na to; b) ako to zatraži ma koji drugi u zadruzi rodjeni član, stariji od 18 godina, uz privolu natpolovične većine u prethodnoj točku a) ovoga paragrafa navedene iz razloga, što je dotični zadrugar ponovo učinio koji od krupnijih prekršaja zadružnoga zapta, a po mišljenju općine dalje njegovo kažnjavanje ne bi imalo uspjeha, kao i u slučaju, ako koji zadrugar bude osudjen zbog krivičnoga djela, koje bi nanosilo štetu ugledu zadruge; c) ako u slučajevima prethodne točke b) ovoga paragrafa taj zadrugar, ma bio i maloljetan, ne bi imao odakle ili ne bi htio platiti učinjenu štetu ili osobni dug iz §§-a 6. i 8. ovoga zakona temeljem pravomoćne osude, odnosno troškove krivičnog sudskog postupka ili izvršenja kazne, a zadruga ne bi htjela uzeti na se obaveze, na zahtjev vjerovnika, oštećenika ili državnog pravobranioštva.

§ 12. — Pravo na otpremninu ima po pravilu samo onaj zadrugar, koji ima pravo tražiti diobu. Osim toga ima se dopitati otpremnina svakom u zadruzi rodjenom članu, pa ma da u zadruzi živi još i njegov pretstavnik, ako na to pristane natpolovična većina zadrugara, ali u tom slučaju može otpremnina iznositi samo jednu polovinu dijela, koji bi pripao zadrugaru, da nema dotičnoga pretstavnika u zadruzi. Tako isto uzadruženiku, udovi i priženjeniku pripada u slučaju prethodnog paragrafa točke b) otpremnina samo za jednu polovinu dijela, koji bi mu pripao kod redovne diobe. Na račun otpremnine mogu se uračunati svi oni redoviti ili vanredni izdaci, što ih je zadruga utrošila za kojeg svog člana u njegovu ličnu korist u smislu § 52. zakona o zadrugama od 9. V. 1889. g., u koliko isti član nije svojim zvanjem izvan zadružnog doma izgubio zadružno članstvo u smislu § 51. istoga zakona.

§ 13. — Otpremnina se ima po pravilu sastojati u novcu. Samo ako bi većina zadrugara s pravom glasa htjela radije dati otpremninu u nekretninama ili drugim stvarima, može se ona sastojati i u drugome čemu, a ne u novcu. Otpremninom u nekretninama ne smije se u pravilu okrnjiti najmanja zemljišna izmjera, a ni otpremninom u novcu ne smije se zadruga suviše opteretiti. Osim toga može se isplata otpremnine odrediti u obrocima. Ako je otpremljenik pijanica ili neradin, mora se odrediti obročno isplaćivanje otpremnine. Otpremnina može se sniziti i do polovine vrijednosti otpremljenikova dijela, ako je

Digitized by Google

on skrivio, da bude udaljen iz zadruge uz otpremninu, a zadruga bi se suviše opteretila, kad bi mu morala sve isplatiti. Samo iz dokazanih važnih razloga može se otpremninom dozvoliti okrnjenje najmanje zemljišne izmjere, ako je ono korisno za zadrugu i otpremljenika.

§ 14. — Sastoji li se otpremnina od nekretnina, ima se na njima osnovati nova kućna zadruga. Ako je otpremljenik samac ili ako privole svi članovi otpremljenikove obitelji s pravom glasa (§ 4. zadr. novele od 30. IV. 1902.), mogu se na zahtjev otpremljenika te nekretnine upisati u zemljišnoj knjizi na pretstavnika kao samovlasnika.

§ 15. Pri odredjivanju, koliko ima iznositi otpremnina, ima se postupiti kao i kod redovne diobe, ali troškove postupka ima uvijek snositi sam otpremljenik. Pri tom odredjivanju imaju se ujedno uzeti u račun svi zadružni dugovi kao i likvidne tražbine.

§ 16. — Pitanje, da li postoje zakonski uslovi, da se koji zadrugar ima otpustiti iz zadružne sveze uz otpremninu, odlučuje poslije provedene rasprave sresko načelstvo (zadružni povjerenik) uz pravo žalbe na višu vlast u roku od 8 dana. U toj odluci valja takodjer da se riješi i pitanje, koliki, kakav dio zadružne imovine i kada ima da se dade tome zadrugaru u ime otpremnine.

IV. DIOBA ZADRUŽNOG POSJEDA

Dualizam obzirom na diobni ključ, kako to propisuju §§ 30. i 32. zakona o zadr. od 9. V. 1889., nema danas više nikakova smisla. Osim toga je u interesu izjednačenja zadružnog zakonodavstva izmedju bivše vojne krajine i provincijala, da se prihvati jedan diobni ključ, i to onaj poglavama (»dušama«), kako je to dosad bilo u vojnoj krajini. Taj je diobni ključ daleko pravedniji, a odgovara ne samo pravnoj svijesti u krajini, nego i u samom provincijalu.

Diobni ključ u provincijalu po lozama, čiji su predstavnici bili pukim slučajem u životu 1. I. 1837., posvema je zastario. On uvelike pogoduje obiteljima s malo članova na štetu onih s mnogo članova. Protivan je osim toga i duhu samoga zadružnog prava, da su svi članovi jednaki u pravu na zadružnu imovinu. A i nelogično je i nesavremeno sa socijalnog, moralnog i ekonomskog gledišta, da pojedini član zadruge kod diobe dobiva veći dio od zadružne imovine samo zato, što mu je predak živio 1. I. 1837., ma da je u njegovoj lozi bilo kasnije manje članova, koji su privredjivali zadružnoj imovini, nego li u kojoj drugoj lozi s više članova.

Propis o diobi po lozama osim toga je i nepravedan. Dogadja se u praksi često, da u jednoj lozi živi samo jedan pretstavnik, a u drugim lozama po tri, četiri i više pretstavnika s mnogo članova, a kod diobe se njihova prava izjednačuju. Narod je tu nepravdu u provincijalu sâm ispravljao, kad mu je bila dana mogućnost, da po svojoj pravnoj svijesti provede diobu. Svagdje ondje, gdje je narod samovlasno razvrgao zadružnu zajednicu bez posredovanja vlasti i gdje je provedeno razlučno uživanje, nije gotovo nikada provedena dioba zadružne imovine po lozama, nego redovito po obiteljima, odnosno po pojedinim zadružnim članovima. A i kod redovitih dioba opiru se stranke diobi po lozama, jer se time nanosi najveća šteta, kako je navedeno, obiteljima s mnogo članova, koji su svi do časa diobe upravo najviše privredjivali zadružnoj imovini. U takvim se slučajevima često do-

Digitized by Google

gadjaju mnogobrojni sporovi, koji odugovlače diobu na očitu štetu sviju stranaka.

Osim toga pojedini članovi zadruge, kojima dobro dolazi dioba po lozama, i nepotrebno zameću zahtjeve za diobom znajući, da će prigodom diobe dobiti nerazmjerno daleko više nego li ostali članovi drugih loza.

U pogledu ovih očitih nepravda, a i brojnih parničkih sporova medju strankama samo radi diobnog ključa po lozama u provincijalu, nije dosad u vojnoj krajini bilo nigda nikakova prigovora protiva propisa, da se sva nepokretna i pokretna imovina dijeli jednako po broju muških i ženskih članova.

Propisima §-a 18. dopušta se i diobom okrnjenje najmanje zemljišne izmjere, propisane §-om 35. zak. o zadr. od 9. V. 1889., ako je ono korisno za zadrugu i za sve diobne grane. To je učinjeno napose iz razloga, da se predusretne svima potajnim diobama. Ako se stoga vidi, da nije moguće predusresti diobi zadruge i uza sve propise §-a 35. zak. o zadr., bit će jedan od tih važnih razloga, da se provede zakonska dioba i kraj okrnjenja propisane najmanje zemljišne izmjere. — Tekst novih propisa o diobi zadružnog posjeda glasi:

§ 17. — Svakolika nepokretna imovina kućne zadruge dijeli se, ako se zadrugari ne slože o drugom načinu diobe, na jednake dijelove po broju muških i ženskih članova, koji su ovlašteni u zadruzi onoga dana, kada se zatraži dioba bez obzira, da li su ti članovi stekli zadružno ovlaštenje rodjenjem u zadruzi ili priudajom (prizetstvom) ili uzadruženjem. Ako su zadrugari prigodom osnutka nove zadruge u smislu § 1. st. 4. i 5. ovoga zakona ugovorili drugi način diobe, valja diobu provesti po tom ugovoru. Dioba, dozvoljena pretstavniku obitelji, proteže se na njegovu ženu i potomke. One članove zadruge, koji ne pripadaju nijednoj užoj obiteljskoj svezi, valja da primi jedna od diobnih stranaka. Ako se u tom ne bi polučio sporazum, pdlučuje sresko načelstvo (zadružni povjerenik). Glede ženskih članova postupit će se po odredbi stava 4. ovog paragrafa samo onda, ako nije slučaj § 34. zakona o zadrugama od 9. V. 1889. g. Ako pak nastupi taj slučaj, onda pripada pravo isplate cijeloj zadruzi a ne samo pojedinoj diobnoj grani, ako ih ima više od jedne, kao ni jednom jedinom muškom pretstavniku bez obitelji.

§ 18. — Iz važnih razloga može se diobom dozvoliti okrnjenje zemljišne izmjere propisane u § 35. zak. o zadr. od 9. V. 1889., ako je ono korisno za zadrugu i sve diobne stranke.

V. PRIVREMENA DIOBA

Propisa o privremenoj diobi nema nijedan dosadašnji zakon o zadrugama, koji važi za područja ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije. To je uredba u nacrtu zakona posvema nova. — Praksa je naime pokazala, da je takova uredba od prijeke potrebe, iako ni po slovu a ni po dosadašnjem duhu zadružnog zakona nema mjesta provedbi razlučenog uživanja zadružne imovine, t. j. privremenoj diobi.

Sama ranija pokrajinska uprava za Hrvatsku i Slavoniju je izdala okružnicu od 6. XII. 1922., prema kojoj mogu općine iznimno izlučiti stanoviti dio zadružne imovine na privremeno zasebno

Digitized by Google

u ž i v a n j e. To može da bude napose u slučajevima, gdje je uslijed trajne nesloge i mržnje nemoguće uzdržati zadružnu zajednicu ili gdje je nemoguće mirno i nesmetano vršenje prava i dužnosti pojedinom zadružnom članu u toj zajednici. U tim slučajevima može se odrediti, da je zadruga dužna izlučiti stanoviti dio zadružne imovine na privremeno zasebno uživanje onom članu zadruge, odnosno njegovoj užoj porodici, kome je krivnjom suzadrugara nemoguće vršiti prava i dužnosti zadružnog člana s ostalim članovima u zadružnoj zajednici. Za ovakove slučajeve vrijedit će u buduće propisi §§ 11.—16. nacrta novoga zakona, t. j. da se svakom takovom članu (s užom porodicom) dade puna otpremnina. Privremena dioba prema § 19. nacrta novog zakona ne će se moći primjenjivati takovim slučajevima, nego samo onda, ako se radi o razlučnom uživanju zadružne imovine izmedju roditelja i njihovih potomaka. — Tekst toga paragrafa glasi:

> *§ 19. — Ne mogu li u zadruzi živjeti sinovi s ocem (ili unuci s djedom t. j. sa svojim pretstavnikom), imaju se (zajedno s obiteljima), ako za to postoje važni razlozi, od njega samo privremeno odijeliti i to tako, da njima pripadne polovina od dijela, koji bi im pripao, da on ne živi; ostalo ima pripasti pretstavniku. Poslije smrti toga pretstavnika ima se njegov dio priključiti dijelu sinova (unuka), dotično ima se medju njih razdijeliti, ako još postoje razlozi za razlučeno uživanje zadružne imovine. Tu privremenu diobu provadja općina odlukom uz pravo žalbe na sresko načelstvo (zadružnog povjerenika) u roku od 8 dana. Dioba se ta ne provadja u zemljišnim knjigama, a nije za nju nuždan ni nacrt (plan) ni prisustvovanje mjernika.*

VI. OPREMA-MIRAZ

Propisi §-a 54. zak. o zadr. od 9. V. 1889. u pogledu opreme-miraza ostali su hotice ili nehotice nepotpuni. Tim se naime paragrafom odredjuje: »D j e v o j c i p r i p a d a p r i g o d o m u d a j e o b i č a j n a o p r e m a (m i r a z)«. — Samo slovo zakona izričito prema tome isključuje u d o v i c e od opreme prigodom preudaje.

Držeći se toga slova zakona i sama bivša hrv. slav. dalm. zemalj, vlada u Zagrebu je izdala rješenje od 13. VI. 1899., kojim je izričito odredila, d a u d o v i c i p r i g o d o m u d a j e n e p r i p a d a n i k a k o v a o p r e m a. Medjutim takvo rješenje ne odgovara ni narodnim običajima, a nije ni pravedno.

Isto je tako praksa stala na stanovište, da djevojci pripada miraz iz zadruge samo onda, ako je stavila zahtjev za dopitanje miraza p r i j e v j e n č a n j a; taj miraz da se odredjuje prema običajima mjesta, a ne po zadružnim imovinskim prilikama. I takova praksa na temelju pozitivnih propisa ne odgovara narodnom shvaćanju, a nije ničim ni opravdana.

Propisi zak. nacrta imaju u tom pogledu da isprave sve ove očite nepravde i da se prilagode narodnom shvaćanju. Ipak i ovdje nacrt zak. propisa unosi izvjesno ograničenje u pogledu visine miraza. Dešava se naime u novije vrijeme — osobito u pojedinim krajevima —, da se traži sve veći miraz, koji premašuje i vrijednost virtuelnoga dijela onoga zadrugara. Takovim mirazom, danim samo jednom zadružnom članu, počesto se zadruga na štetu ostalih zadrugara previše opterećuje. Napose je to slučaj, ako je u zadruzi više djevojaka za izudaju, nego li je muškaraca za ženidbu. Da se

Digitized by Google

izbjegne ovim zloupotrebama kod nabijanja miraza djevojci, novi propisi odredjuju, da oprema (miraz) ne može premašiti polovinu vrijednosti otpremnine. — Tekst toga pagrafa glasi:

§ 20. — Djevojkama u zadruzi i udovicama u zadrugu priudatim pripada na njihov zahtjev prilikom udaje odnosno preudaje oprema (miraz), koja se ravna prema imovinskim prilikama zadruge i običajima u dotičnom kraju, no ni u kom slučaju ne može ta oprema (miraz) premašiti polovinu vrijednosti otpremnine. Oprema se može tražiti već prije udaje (preudaje) pod uslovom, da dodje do vjenčanja, a i godinu dana poslije vjenčanja. Zahtjev za opremu treba staviti kod nadležnog sreskog načelstva (zadružnog povjerenika), koji iza provedene rasprave odlučuje o toj opremi s pravom žalbe na višu vlast u roku od 8 dana.

VII. POTAJNE DIOBE

Medju najvažnije odredbe nacrta novoga zakona o kućnim zadrugama spadaju propisi §-a 21., istina, ne toliko p r o f u t u r o, koliko p r o p r a e t e r i t o. Zakon propisuje, da se sve dosada provedene potajne diobe na zahtjev stranaka uzakonjuju bez obzira na propisani diobni minimum. Pokazalo se naime, da propisi zakona o zadrugama od 9. V. 1889., kojima se ne dozvoljavaju diobe zadružnih nekretnina bez propisanoga minimuma (§ 35.), kao i bez privole natpolovične većine zadrugara s aktivnim pravom glasa, odnosno bez privole upravnih vlasti, nisu mogli spriječiti samovoljne diobe bez sudjelovanja vlasti i bez propisanoga minimuma za pojedine diobene grane.

Općenito je ipak poznato, da su ekonomske i socijalne prilike baš tih potajno diobenih grana upravo očajne. Medjusobne razmirice, i uza svu potajnu diobu, nisu prestale, a posjedovni sporovi uslijed grutovno neprovedivog knjiženja na dnevnom su redu. Osim toga, što je važno za prosperitet seljačkoga gospodarstva, potajno provedene diobene grane su isključene od svake vjeresije i upućene jedino na seoske i gradske lihvare. Pri tome propadaju i stare zadružne kuće za stanovanje i gospodarske zgrade, ukoliko nisu i te već samovoljno razdijeljene, jer ih nitko ne će da popravlja i jer nitko ne zna, kome će i kako će konačno da budu razdijeljene. Isto se tako zemljište neracionalno obradjuje, jer se ni za nj konačno ne zna, čije će da bude. Pri takovu stanju stvari ne može naravski ni biti govora o kakovim gospodarskim melioracijama i investicijama.

Sve se to dešava stoga, što je posjedovno stanje potajno podijeljenih zadruga po §-u 58. zak. o zadr. od 9. V. 1889. proglašeno nezakonitim, iako je taj posjed i pošten i istinit već možda 10, 20 ili preko 30 godina. Poteškoće dolaze pri takovu posjedovanju, što se i porez, napose zemljarina i kućarina, ne može ispravno medju dionike ni propisati ni ubirati, budući da posjedovno stanje nije uneseno u zemljišne knjige i katastralne listove.

A treba da se napomene, da broj takovih potajnih dioba nije malen. Statistički je, istina, teško njihov broj ustanoviti. Do g. 1910. računala je službena statistika oko 10.000 potajno provedenih dioba.

Ispitivanjem samoga seljaštva ustanovljena je jednodušna želja, da se sve potajne diobe provedu po stvarnom posjedovnom stanju bez obzira, kada su izvedene, samo ako se dokaže, da su izvedene sporazumom svih ovlaštenika, da nisu povrijedjena prava malodobnih zadrugara i da nije bilo kome

Digitized by Google

naneseno kakovo nasilje. U tim slučajevima ima upravna vlast, da ispravi potajnu diobu.

Iz svega ovoga slijedi, kako je od prijeke potrebe, da se što prije nacrt novoga zakona o kućnim zadrugama uzakoni i po njem uredi posjedovno stanje potajno razdijeljenih zadruga. — Bez sumnje ostaje još uvijek otvoren problem, kako da se posvema predusretne protuzakonitim potajnim diobama, iako su propisima o dobrovoljnoj i prisilnoj otpremnini, o olakočenoj zadružnoj diobi kao i o privremenoj diobi i bez diobnoga minimuma gotovo uklonjeni svi dojakošnji razlozi potajnim diobama. — Tekst paragrafa o potajnim diobama glasi:

§ 21. — Sve potajne diobe, koje su do dana stupanja na snagu ovoga zakona po strankama samovlasno bez dozvole i znanja vlasti izvedene, valja na zahtjev stranaka ili vjerovnika, odnosno oštećenika provesti po §§ 56. i 57. zak. o zadr. od 9. V. 1889.

VIII. PLEMIĆKE ZADRUGE

I u pogledu plemićkih i neplemićkih zadruga vladao je po dojakošnjem zadružnom zakonu nepotrebni dualizam, koji novo zakonodavstvo ima bezuvjetno da ukloni.

Računa se, da plemićkih zadruga ima oko 500, i to najviše na području plemenite općine Turopolje; ponešto ih još ima i u srezovima: karlovačkom, sv. Ivan-zelinskom i novomarofskom. U drugim ih je srezovima provincijala tokom posljednjih desetljeća posvema već nestalo.

Primjena izuzetnih zakonskih propisa za plemićke zadruge prema §-u 59. zak. o zadr. od 9. V. 1889. zadavala je uvijek velikih poteškoća. K tome su se ti izuzetni propisi smatrali posvema protivni zadružnome duhu, a napose pravnome načelu: »Ko je pri djelu, taj je i pri jelu!«

Diobne stranke plemićkih zadruga redovito su se uvijek opirale propisima § 59., koji dijeli ponajprije zadružnu imovinu na starinu i na prikupljene zemlje; za starinu se po propisima odredjuje drugi diobni ključ nego li za prikupljene zemlje. Po istim iznimnim propisima u plemićkim zadrugama niti oženjeni muškarac izvan zadruge, a niti izudana djevojka ne gube pravo na zadružnu imovinu doma, iz kojeg su proistekli. Isto se tako propisuju za pojedine članove zasebne dužnosti i prava sa strane zadruge, a zasebne sa strane roditelja. Konačno, u plemićkim zadrugama, posvema oprečno zadružnom duhu, dana je i mogućnost oporučnom nasljedstvu.

Te i sve druge izuzetne propise plemićkih zadruga od općih propisa zadr. zakona smatrao je sâm narod u plemićkim zadrugama posvema protivnim zadružnom duhu. Nije stoga čudo, da su se pojedine diobne grane s pravom opirale davanju dijela bilo u naravi bilo u novcu izudanim i oženjenim članovima izvan zadruge. Zato se i kod potajno provedenih dioba plemićkih zadruga sami zadrugari nisu obazirali na te izuzetne propise u §-u 59., nego su primjenjivali svojim potajnim diobama propise opć. zadr. prava. Isto tako nisu činili nikakove razlike izmedju starine i prikupljenog zemljišta.

Nakon provedenog saslušanja samih plemićkih zadruga sa strane zemalj. vlade u Zagrebu jednodušno se stvorilo naziranje, da zasebni propisi o plemićkim zadrugama ne odgovaraju nipošto seljačkim pravnim pojmo-

Digitized by Google

vima, a ni stvarnim potrebama, pa zato valja sve te zasebne propise, koji su uostalom i nastali nekom čudnom mješavinom propisa gradjanskog zakonika, posvema ukinuti, a plemićke zadruge posvema izjednačiti s ostalim zadrugama.

Naročito su se u velikogoričkom srezu svi suci 22 plemićkih turopoljskih sučija sa svojim županom i kućegospodarima plemićkih zadruga jednoglasno izjavili, da propisi § 59. zadružnog zakona nisu nikada, što oni pamte, odgovarali narodnom mišljenju i da se te odredbe protive njihovim pravnim osjećajima i pojmovima. Iako se svakom zgodom oni nazivaju plemićima, znadu ipak, da se u zadružnom životu ni u čem ne razlikuju od ostalih neplemićkih zadruga.

Prema tome se ukidaju svi iznimni propisi plemićkih zadruga izričitim tekstom nacrta novoga zakona, koji glasi:

> *§ 22. — Odredbe §-a 59. zak. o zadr. od 9. V. 1889. stavljaju se van snage. Za plemićke zadruge na plemićkim nekretninama važe isti propisi zakona o zadr. od 9. V. 1889., koji važe i za ostale zadruge.*

IX. PRAVO NA OTPRAVU

Odredba zak. nacrta o pravu na otpravu važi samo za područje bivše vojne krajine, a odnosi se na lica, koja su postala svećenici, oficiri ili činovnici, ili su uopće stekla kakovo mjesto, kojim je bilo osiguranje stalno izdržavanje. Ova odredba može doći u obzir jedino još u nedovršenim diobenim raspravama u pogledu već stečenih prava za pojedina navedena lica.

Ako ova lica u predvidjenom zak. roku ne zatraže otpravu, postat će za budućnost uopće propisi ovoga zakona o otpravi suvišnima, a prava takovih lica izjednačit će se s propisima §-a 51. zak. o zadr. od 9. V. 1889., koji propisi za takova lica odredjuju gubivak svih zadružnih prava. — Doslovni tekst toga paragrafa glasi:

> *§ 23. — Lica, koja su zadržala pravo na otpravu u smislu §-a 63. zak. o zadr. od 9. V. 1889., a nisu poslije zatražila, da im se izda njihova otprava, imaju pravo tražiti tu otpravu samo u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovoga zakona.*

*

Time bismo prikazali uglavnom značajke novoga zak. nacrta kako prema samom tekstu, tako napose i prema »Obrazloženju«, priloženom samom zakonskom nacrtu, a izradjenom gotovo u cijelosti po dru. Dragutinu Tončiću. — Tvrdo smo uvjereni, da bi se uzakonjenjem ovog zak. nacrta načinio uvelike korak naprijed u sredjivanju imovinskih prilika našega seljaštva u duhu južnoslovenskoga prava o kolektivnoj obiteljskoj svojini. Tima uzakonjenim, a u praksu provedenim propisima, onemogućilo bi se i svako dalje djelovanje protivnika toga našeg domaćeg pravnog instituta, koji se mogu svrstati u tri glavne skupine:

1. teoretski dogmatičari o apsolutnom gospodarskom i pravnom individualizmu i liberalizmu; — 2. materijalno interesirani intelektualci na diobi kućnih zadruga i na primjeni propisa opć. gradj. zakonika ne samo gradjanskoj nego i seljačkoj imovini; 3. analfabeti pravnih načela o kućnoj zadruzi — obično novinska piskarala, koji, ne poznavajući nikako ni pravnih propisa a ni duha

Digitized by Google

kućnih zadruga, iz partikularnih zloupotreba traže jednostavno i ukidanje toga našeg južnoslovenskog pravnog instituta.

Konačno smo uvjereni, da će se tima odredbama učiniti i najjači korak do ostvarenja jedinstvenog prava za svu seljačku imovinu i stvoriti tako temelji *općemu seljačkomu zakoniku.*

Nekoliko primjetaba na nacrt jednoga novoga zakona

Napisao dr. Kasumović Marko, odvjetnik u Gospiću.

U broju 138. »Narodnih Novina« od 19. lipnja 1933. izišao je »Nacrt zakona o izmjenama i dopunama zakona o zadrugama od 9. svibnja 1889.. koji važi u granicama ranije kraljevine Hrvatske i Slavonije, izmijenjenog i nadopunjenog u nekim ustanovama zakonom od 30. travnja 1932. god.« U slijedećim brojevima »Nar. Novina« štampano je opširno obrazloženje toga nacrta.

Radi poznavanja historijata ovoga nacrta nužno je iz opsežnog obrazloženja izvaditi ovoliko:

Godine 1930. izradio je Živojin M. Perić, sveuč. profesor u Beogradu i član komisije za izradbu jedinstvenoga nacrta gradjanskoga zakonika, prednacrt zakona o porodičnim zadrugama za cijelu državu, i to na osnovici hrvatskoga zadružnoga zakona od 9. svibnja 1889. i novele od 30. travnja 1902. U tom prednacrtu nisu obradjeni propisi o potajnim diobama, plemićkim zadrugama i pravu na opravu.

Dr. Dragutin Tončić, banski savjetnik u m. iz Zagreba, iznio je svoj nacrt zakona o izmjenama i nadopunama hrvatskoga zadružnoga zakona, u kojem je obradio partije o provedbi potajnih dioba, o plemićkim zadrugama i pravu na opravu. Taj nacrt je ispitala i jednoglasno prihvatila uža komisija ministarstva pravde za izradu zakona o porodičnim zadrugama, a zatim ga 29. siječnja 1931. predložila ministarstvu pravde.

Ista komisija je izradila i nekako istodobno podnijela ministarstvu pravde jedinstveni nacrt zakona o porodičnim zadrugama za cijelu državu. Izgleda, da ovaj nacrt ne će biti u dogledno vrijeme uzakonjen, jer — kaže se uz ostalo u obrazloženju — »on prije svega mora da bude raspravljen po široj komisiji za izradu novoga jedinstvenog gradjanskog zakonika za cijelu državu i po njoj utvrdjen. Zatim će se štampati i razaslati na mišljenje raznim sveučilištima, naročito slovenskim, svim banskim upravama i višim sudovima kao i priznatim stručnjacima u stvarima zakonskog uredjenja seljačkog posjeda, zasebno nasljednog prava«.

Zato je dr. Tončić nadopunio onu svoju prvu osnovu odredbama o osnivanju novih zadruga, o opterećivanju i otudjivanju zadružnih nekretnina, otpremnini, o privremenoj diobi i opremi — mirazu. Anketna komisija je ispitala i nešto malo nadopunila tu osnovu i ona bi evo sada trebala biti uzakonjena.

Nacrt ima 27. paragrafa i dijeli se u 10 poglavlja: osnivanje novih kućnih zadruga, raspolaganje zadružnom imovinom, otpremnina, dioba za-

Digitized by Google

družnoga posjeda, privremena dioba, oprema, miraz, plemićke zadruge, pravo na opravu i prelazna naredjenja.

Prvo poglavlje sadržava posve nove ustanove. Važna je napose ona pod toč. 2. § 1. Po njoj nastaje nova kućna zadruga,

»kad predstavnik inokosne obitelji očituje svoju volju, da svoj inokosni dom preobrati u zadrugu«.

Čini se, da bi se ova ustanova morala nešto malo nadopuniti i drukčije stilizirati. Reklo bi se tad ovako:

»kad pretstavnik inokosne obitelji ili koji drugi njezin član, koji je upisan u zemljišnim knjigama kao samovlasnik, izjavi, da svoj inokosni dom želi pretvoriti u zadrugu«.

Dodatak »koji je upisan...« potreban je za to, što pretstavnik obitelji nije ne mora uvijek biti upisan kao zemljišno-knjižni vlasnik nekretnina, a samo takov može dati pravno relevantnu izjavu. Glagol »pretvoriti« pogodniji je nego »preobratiti«, a »izjaviti« nego »očitovati volju«.

§ 4. »Svaka je općina dužna osnovati registar kućnih zadruga, u koji mora da se unosi svaka nova kućna zadruga i svi njezini članovi te površina zadružnih nekretnina«.

Trebalo bi nadodati, da se u registar unosi i ime kućegospodara i da su registri javni. Time bi se nešto izmijenila i stilizacija, pa bi gornja ustanova glasila ovako:

»Svaka općina je dužna osnovati registar kućnih zadruga, u koji se moraju unijeti sve dosadašnje i sve nove zadruge, ime kućegospodara i svi članovi zadruge te površina zadružnih nekretnina. Ovi registri su javni«.

Dosad nisu ove registri vodjeni, ali će ih biti lako sastaviti. Općine i onako vode već sada »pukopopisne listove«, u koje se unose svi članovi zadruge, koji u nju pridolaze bilo porodom, bilo priudajom, bilo uzadruženjem. Podatke daju župni uredi prema maticama rodjenih, vjenčanih i umrlih. Uzadruženi unose se po rješenju sreskoga načelstva.

Općine su vodile dosad i katastralne posjedovne listove, u koje su unašane sve nekretnine, što ih pojedina zadruga posjeduje bez obzira, je li im zemljišno-knjižna vlasnica ili nije. Osnutkom katastralnih uprava preuzele su one te posjedovne listove, ali će posve lako davati općinama podatke o površini pojedinih zadružnih nekretnina.

Unašanje imena kućegospodara u registar od velikoga je zamašaja već obzirom na njegove funkcije iz § 5. Ne će se moći — primjerice — neko pozivati na dobru vjeru, ako je sklopio posao sa članom zadruge, koji nije kućegospodar, pa zadruga ne priznaje toga posla kao svoj. To bi eto bila jedna od posljedica javnosti registra (pouzdanje u javne knjige).

Ni s unašanjem imena kućegospodara zadruge u registar ne će biti poteškoća. — § 8. sadašnjega zadružnoga zakona predvidja doduše formalni izbor kućegospodara, no do takvog dolazi tek iznimno. Redovito se zna, tko je kućegospodar, a da nikakov formalni izbor nije proveden. Kod prvog uredjenja registra moglo bi se postupati ovako:

Općina će javno oglasiti, da tečajem jednoga mjeseca — recimo siječnja — ima svaka zadruga prijaviti svoga kućegospodara radi upisa u registar, jer da će inače biti takov imenovan i u registar unešen po službenoj dužnosti. Gdje zadrugari s pravom glasa ne bi bili zadovoljni s prijavljenim

Digitized by Google

ili imenovanim kućegospodarom, pripada im pravo zatražiti i provesti formalni izbor. Prema iskustvu ovo se ne će često dogadjati. Kad bude registar jednom potpun, unašat će se samo promjene u osobi kućegospodara bilo na zahtjev interesenata bilo po službenoj dužnosti.

Ovo krupno pitanje ima se urediti »Pravilnikom«, predvidjenim u § 25. nacrta.

Poglavljem drugim izmijenjeni su i nadopunjeni §§ 10. do 16. i § 18. sadašnjega zadružnoga zakona. Od naročite su važnosti propisi §§ 5. i 9., pa ih donosimo u cijelosti:

§ 5. »Pri svakom važnijem poslu upravljanja, bio on pravne ili privredne (gospodarstvene) prirode, kućegospodar je dužan saslušati ostale zadrugare sa pravom glasa (§ 8. zakona o zadrugama od 9. svibnja 1889.).

Kućegospodar je vezan u takovim poslovima na zaključak većine prema samoj zadruzi za svaku štetu, koja bi nastala za nju, ako se nije držao njenog zaključka ili ako uopće nije tražio takov zaključak.

No ako je kućegospodar sklopio takov posao u ime zadruge i bez privole ostalih zadrugara, on ipak obvezuje cijelu zadrugu u odnosu prema trećim licima.

Isto se tako predmnijeva, da je svaki zadrugar, koji je u ime zadruge sklopio kakav posao, imao za to ovlaštenje od strane zadruge, ako se zadruga tim poslom okoristila«.

Prve dvije alineje mogle bi se radi jasnoće malo drukčije stilizirati, pa bi se reklo ovako:

»Kod svakoga važnijeg posla redovnog upravljanja, bio on pravne ili privredne (gospodarstvene) prirode, kućegospodar je dužan saslušati ostale zadrugare s pravom glasa (§ 8. zak. o zadr. od 9. svibnja 1889.) te je vezan zaključkom većine.

Ako nije tražio takovog zaključka ili ga se nije držao, odgovoran je zadruzi za svaku štetu, koja bi iz dotičnog posla nastala«.

I četvrta alineja podnijela bi malu promjenu u stilizaciji, pa bi glasila ovako:

»Zadruga je obvezana takovim poslom i onda, ako ga je sklopio koji drugi zadrugar, a ona se njime okoristila«.

Kod praktične primjene §-a 5. dolazi do osobitog izražaja »načelo javnosti zadružnoga registra«.

Razlika je, da li poslove iz toga paragrafa obavlja kućegospodar ili koji drugi član. U prvom slučaju obvezuju oni zadrugu bezuvjetno a u posljednjem uvjetno. Onamo je u slučaju spora dovoljno (izvatkom iz registra) dokazati samo to, da je sukontrahent bio kućegospodar zadruge, a ovamo da se zadruga dotičnim poslom okoristila:

§ 9. »Za sve one pravne poslove, koji ne ulaze u obujam redovitog upravljanja zadružnim dobrima, kao što je naročito otudjivanje i opterećivanje zadružnih dobava, ili se njima inače dira u njihovu bitnost, potrebno je saslušanje svih zadružnih članova s pravom glasa i pristanak natpolovične većine tih članova.

Najmanja izmjera zemljišta (§ 35. zakona o zadr. od 9. svibnja 1889.) može se bez obzira na broj zadružnih članova u cjelini ili djelomično otudjiti ili opteretiti samo iz važnih razloga na temelju zaključka svih zadrugara, koji su navršili 18 godina.

Kod pravnih poslova, koji se tiču nepokretnih zadružnih dobara, potrebna je još i potvrda staralačkog suca (nadtutorstvene vlasti), ako u zadruzi ima lica, koja stoje pod štitništvom ili skrbništvom.

Za otsutne zadrugare će se izjasniti punomoćnik njihov ili skrbnik, koga imenuje općina.

Digitized by Google

Ako koji od zadrugara ne će da pristane na posao, koji je za zadrugu doista nuždan ili koristan, može sresko načelstvo (zadružni povjerenik) na prijedlog općine dozvoliti sklapanje toga posla i protiv volje toga (tih) zadrugara.

O saglasnosti zadružnih članova o pravnim poslovima, koji ne dolaze u redovno gospodarenje (upravu) mora da se sastavi zapisnik kod općine, koja o tome izdaje zadruzi pismenu potvrdu po službenoj dužnosti.

O prigovorima pojedinih članova zadruge odlučuje sresko načelstvo (zadružni povjerenik) uz pravo žalbe na višu vlast u roku od 8 dana«.

Zadružni zakon (§ 10.) luči poslovne uprave (gospodarenja) od poslova, kojima se nepokretni imetak opetrećuje, otudjuje ili zamjenjuje ili se inače dira u sućutnost toga imetka. Kod prvih luči opet poslove, koji spadaju »na redovitu upravu« (gospodarenje) od onih, koji tamo ne spadaju.

Poslovi »redovite uprave« nisu uopće sankionirani zakonom, a oni, »koji ne spadaju na redovito gospodarenje«, usporedjeni su s poslovima, »kojima će se nepokretni imetak opteretiti, otudjiti ili zamijeniti ili se njima inače dira u sućnost njegovu« (§ 10. al. 2. cit.).

Nacrt ne usvaja skroz tu diobu. On luči »važnije poslove upravljanja« od »pravnih poslova, koji ne ulaze u obujam redovitoga gospodarenja«, a ove opet stavlja u isti red s poslovima oko otudjivanja i opterećivanja zadružnih nekretnina (§ 9.).

Prema tome je ustanova § 5. nacrta posve nova, a njezin § 9. obuhvatio je i izmjenio ustanove § 10— 16 i § 18. zadružnoga zakona.

U praksi je zadavalo dosta jada pitanje, koji su to poslovi, »što ne spadaju na redovito gospodarenje«. Sada kao da će se ti jadi podvostručiti, jer će valjati jednom ustanoviti, spada li izvjesni posao medju »važnije poslove upravljanja« (§ 5.), a drugi put ili baš istodobno, da li taj isti posao »ulazi u obujam redovitoga gospodarenja« (§ 9.).

Najidealnije bi bilo, kada bi se svi pravni poslovi, koji se ne odnose na nekretnine, uvrstili pod pojam »važnijih poslova upravljanja« (§ 5.). Moglo bi se pri tom pomišljati samo na to, da bi se time dala prilika lošemu kućegospodaru, da izigra ustanove § 9. na štetu zadruge. On primjerice ne će moći dobiti zajma od 5.000 D. na obveznicu s dozvolom uknjižbe prava zaloga, jer na tu zajamsku pogodbu ne pristaje natpolovična većina članova zadruge s pravom glasa i jer prema tome nema potvrde iz § 9. al. 6. Ako je vjerovnik neoprezan ili ako mu je to budi s koga razloga pogodno, odbrojit će ipak zajam. Doći se do utužbe i do osude, a po ovoj i do ovršne uknjižbe prava zaloga. Ovaj vjerovnik polučio je osudom ono, što nije mogao polučiti obveznicom.

Moglo bi se reći: Sve je to istina, ali ako onaj kućegospodar stavi prigovor, da zajamska pogodba vrhu 5.000 D. spada medju poslove iz § 9., onda ne će ni doći do kondemnatorne osude. Istina je i to, ali eto on baš ne će da stavlja taj prigovor; naprotiv on tražbinu pred sudom priznanje ili se daje osuditi zbog izostanka. Sud nije dužan ni zvan ispitivati po službenoj dužnosti, kakove je naravi dotični posao obzirom na ustanove zadružnoga zakona.

Uzeli smo eto za primjer pravni posao, koji bi po zamašnosti svote spadao medju poslove iz § 9. No do posve istoga posljetka dade se doći i kod poslova, koji spadaju na najredovitiju upravu. Loš (a i dobar)

Digitized by Google

kućegsopodar uzajmit će kod raznih vjerovnika danas 100 D., sutra 100 D., prekosutra 200 D. i t. d., sve dok ne uzajmi u svem 5.000 D. Dodje li do utužbe, osude i ovršne uknjižbe svake pojedine tražbine, imat ćemo posljedak ravan onome prvašnjemu. Samo što ovdje ni ne bi uspio prigovor, da pojedine zajamske pogodbe spadaju u poslove iz § 9., jer se mora uzeti, da zajamska pogodba vrhu 100—200 D. spada zaista u redovitu upravu.

Kako se vidi, ni nacrtom nije na nedvojben način riješeno ovo vrletno pitanje. Ono je bilo i ostaje nekakav kamen smutnje za odnošaje izmedju zadruge i njezinih vjerovnika, a po tom i za sud, koji je zvan, da te odnošaje prosudjuje.

Rekli smo zato, da bi bilo najidealnije, k a d a b i s e s v i p r a v n i p o s l o v i, k o j i s e n e o d n o s e n a n e k r e t n i n e, u v r s t i l i p o d p o j a m »v a ž n i j i h p o s l o v a u p r a v l j a n j a« (§ 5.): Zadruga je juridička osoba, pa je prema tome djelatnopravno i procesualnopravno sposobna. Na tom svojstvu ne treba joj oduzimati ništa bez skrajnje nužde. Napose ne ono, što bi joj oduzimalo ili krnjilo v j e r e s i j s k u s p o s o b n o s t. Ustanove, o kojima govorimo, nikle su u eri naravnoga gospodarenja. No ta je era prošla, da ustupi mjesto eri vjeresijskoga gospodarenja. Nije li naša seljačka zadruga dorasla ovomu načinu gospodarenja, izgledat će kao kakov nemoćni bogalj ili će postati žrtvom lihvara, koji će znati doći do svoga cilja i mimo i proti najljepšim zakonskim ustanovama. Iznešeni primjer sa zajmom »na porcije« bjelodano svjedoči.

Ako bi nacrt ostao kod svoga razlikovanja poslova uprave, trebalo bi iz § 9. jedan dio alineje prve i svu alineju šestu izdvojiti, pa iza § 5. umetnuti § 6., koji bi glasio:

»Kod poslova, koji nikako ne spadaju u redovno upravljanje zadružnom imovinom, kao primjerice podizanje povećih zajmova, potrebno je saslušanje svih članova sa pravom glasa i pristanak natpolovične većine.

Saslušanje se vrši zapisnički kod općine i ona je dužna izdati kućegospodaru zadruge potvrdu o uspjehu saslušanja«.

§ 9. pak glasio bi tada ovako:

»Za sve pravne poslove, koji se odnose na zadružne nekretnine (otudjivanje, opterećivanje, zamjenu i osnivanje služnosti) potrebno je saslušanje svih zadrugara, koji su navršili 18 godina života.

Za ovo saslušanje vrijedi ustanova § 6. al. 2.«

Ispustili smo hotimice onaj nezgodni dodatak »ili se njima inače dira u sućnost (bitnost) njihovu«, jer ga smatramo nepotrebnim. Otudjenju, opterećenju i zamjeni nadodali smo »o s n i v a n j e s l u ž n o s t i« pa držimo, da su time iscrpljeni svi pravni poslovi, kojima bi se moglo dirati u integritet nekretnina.

U § 6. umetnuli smo proračunato »k a o p o d i z a n j e p o v e ć i h z a j m o v a« zato, što bi to bio jedan od najizrazitijih primjera za poslove, koji se ne odnose na nekretnine i ne spadaju u redovnu upravu.

Kod »otpremnine« se valja zaustaviti. To je jedno krupno a uz to osjetljivo pitanje. Predvidjen je »p r i s i l n i o t p u s t i z z a d r u ž n e s v e z e« uz otpravninu, dakle neke vrsti progon iz vlastitoga n a j u ž e g z a v i č a j a. Ne zaboravimo, da niti krivični zakoni nisu smogli te smjelosti

Digitized by Google

ni za najokorjelije zločince. Naš kriv. zakon (§ 57. al. 3.) kaže: »Nitko se ne može protjerati iz svoje zavičajne općine«.

Ne znači to, da smo u načelu i proti takovoj otpravnini. Naprotiv! No zato valja pri normiranju toga pitanja postupati s najvećim oprezom, a u najmanju ruku valja saslušati one, »o čijoj se koži radi«.

Po najboljem znanju mogao bi se staviti ovaj prijedlog: Neka se za pretres toga pitanja i svih drugih pitanja iz nacrta sazovu barem tri anketne komisije: jedna — primjerice — u Glini ili Petrinji, druga u Ogulinu ili Slunju i treća u Gospiću. Na čelu svake komisije neka bude jedan stručnjak, a kao članovi neka budu: svi ili neki općinski bilježnici iz dotičnoga sreza, po četiri do pet iskusnih i starijih zadružnih gospodara iz svake područne općine, te barem po jedan domaći odvjetnik i po jedan sreski sudac.

Točan zapisnik o vijećanju ovih komisija ima se podnijeti onoj komisiji, koja je priredila nazočni nacrt (dr. Dragutin Tončić, banski savjetnik u m. iz Zagreba, Živojin M. Perić, sveuč. profesor iz Beograda, dr. Milan Ivšić, profesor visoke ekonomsko-komercijalne škole iz Zagreba i dr. Josip Sokolić, inspektor ministarstva poljoprivrede iz Beograda), nadopunjenoj jednim praktičnim pravnikom (sucem ili odvjetnikom), koji je dobro upućen u odnošaje seljačkih zadruga obzirom na postupak pred sudovima.

Za održavanje ankete predložili smo tri sjedišta na području bivše vojne krajine, gdje su zadruge kao vlasnice nekretnina pravilo a individualni vlasnici iznimka. Svejedno je, hoće li se ankete držati istodobro ili postepeno jedna za drugom.

Trošak svih ovih anketa ne će biti ni izdaleka ravan trošku jednodnevne skupštinske (parlamentarne) sjednice, koja bi se morala možda izvišе održati, kada nacrt zakona ne bi bio potpuno i valjano obrazložen. K tome se mora podvojiti, da bi se u skupštini našao i jedan jedini poslanik, čiji bi sud o nazočnom pitanju mogao naknaditi sud predložene ankete.

Naš zadružni zakon je u svojim temeljima dobar i to tako dobar, da se ne će ni smjesti ni moći mimoići kod konačnog i jedinstvenog uredjivanja imovinsko-pravnih odnošaja naših seljaka.

Bez obzira na razne teorije stoji jedno, a to je naglašeno i u obrazloženju nacrta, »da je sistem zadružni za naše seljaštvo i za na naše gospodarske prilike mnogo povoljniji i prikladniji od inokosnog i bez obzira na to, što je taj zadružni sistem izvoran i što on odgovara pravnomu osjećaju naroda.«

Predloženi nacrt plod je dugogodišnjega proučavanja i upoznavanja predmeta, kojim se bavi. Pogodjena su njime sva ranjava mjesta sadašnjega zadružnog zakona, koja vape za reformama.

Kada nema izgleda, da bi naskoro mogao stupiti na snagu jedinstveni zakon o seljačkim zadrugama, neka se te reforme uzakone što prije. No one neka budu takove, da ih onaj jedinstveni zakon uzmogne danas-sutra u cijelosti i bez promjene usvojiti.

Digitized by Google

Nužne dopune u zakonu o izvlazbi nekretnina u gradu Zagrebu

Napisao dr. Hribar Mijo, odvjetnik u Zagrebu

Kako se vidi iz dana zakona o izvlazbi nekretnina u gradu Zagrebu vrijedi on od 1876. godine, pak jer do sada nije bio popunjavan, osim što je godine 1914. proširena njegova valjanost i na grad Zemun, nameće se pitanje, da li je praksa toga zakona i sam zakon tako valjan, da je predvidio i nove prilike, koje su nastupile. — To se ne može tvrditi uopće ni za jedan zakon, a tako ni za ovaj. Ako promotrimo izvlazbe u gradu Zagrebu, a naročito u zadnje vrijeme prije gradnje tržnice na Dolcu, vidjet ćemo, da se je izvlazba započela još godine 1911., a podignuta je tržnica na izvlaštenim nekretninama tek u drugoj polovici trećega desetljeća — dakle nakon više od petnaest godina. Već se po tome vidi, da ili zakon nije onakov, kakov treba da bude, ili da je postupak nevaljan.

Ako se pak uvaži, da u vrijeme dozvole izvlazbe nije nitko ni sanjao o kakovoj podzemnoj tržnici, a ipak je takova sagradjena, to se nameće pitanje, kako i u kojem smjeru bi trebalo zakon popuniti i osigurati privatno vlasništvo.

U § 1. navedeno je najprije primjera radi, zbog čega se sve može dozvoliti izvlazba, a zatim se na kraju veli: »i uopće da se izvede osnova o poljepšanju grada.«

Držim, da bi zakon morao biti u tome točan i navesti ili generalno ili pojedinca svrhe, radi kojih se ima dozvoliti izvlazba, jer inače može doći do zabune, a u ovom slučaju i do oštećivanja privatnoga vlasništva.

Posljednjim se je n. pr. počela i služiti gradska općina u Zagrebu i navadja već u svojoj molbi za izvlazbu i regulaciju grada, a da se kod toga i ne ističe, da se želi postići poljepšanje grada. Samo poljepšanje grada je vrlo rastezljiv pojam, pak vidimo n. pr. da se sa dosadanjom regulacijom Dolca nije grad uljepšao, već je dapače od svoje ljepote kao starinski grad mnogo izgubio. Sa uljepšavanjem nemamo uopće sreće u Zagrebu, što se vidi i po rušenju Bakačeve kule, jer nakon porušenja razbijamo glave, čim ćemo to popraviti.

Valjalo bi dakle kod popune zakona točno navesti, radi kojih se svrha javnih dozvoljava izvlazba, te ih nabrojiti pojedince, a ispustiti svakako poljepšavanje grada.

Kod dozvole izvlazbe obzirom na dosadanja loša iskustva trebalo bi izvjestitelju odrediti rok, do kojega ima izvesti radnju, radi koje mu je izvlazba dozvoljena.

Vidi se n. pr. kod gradnje tržnice, da su bile neke nekretnine izvlaštene još prije rata i plaćene po gradskoj općini, ona ih je dalje rabila kao privatnik i na samoj najamnini ubrala svu plaćenu otštetu, dok su opet neki zavlačili sa otštetnim postupkom i dobili zato od grada nakon rata barem brojčano veliku otštetu.

Ovaj postupak ne valja ni za izvlastitelja, a štetan može biti i za one, od kojih se traži nekretnina uz tobože punu otštetu, jer ta puna otšteta ne može uvijek vlasnika zadovoljiti, kada ju drugi ustanovljuje, a ostavlja

Digitized by Google

uvijek žalac samim prisilnim oduzimanjem vlasništva, kad se i onako nikada ne može po trećem pravedno ustanoviti cijena tudje stvari.

Prema intenciji zakona imao bi izvjelastitelj u što kraćem vremenu izvesti svrhu, radi koje mu se dozvoljuje izvlazba tudje imovine, a zato bi morao isposlovati što bržu procjenu kod suda.

Sada vrijedi novi postupnik i nem amjesta zatezanju osim sa mirovanjem postupka, a za mirovanje hoće se sporazum stranaka. Tomu pak da se doskoči, trebao bi zakon naložiti izvlastitelju, da provede procjenu u roku od godine dana.

Osim toga morao bi zakon odrediti, da izvlastitelj u roku od tri godine najkasnije izvrši svrhu, radi koje mu je izvlazba dozvoljena, ili barem, da se kod dozvole izvlazbe taj rok prema opsegu radnje odredi. U protivnom slučaju na molbu izvlaštenika imao bi zakon dozvoliti poništenje izvlazbe dakako uz povratak otštetne svote.

Obzirom na dosadanju praksu, moralo bi se promijeniti i § 18., te u njem izričito tražiti, da se izvlastitelj iskaže, da ima potrebnu svotu za izvedenje javne radnje i da je ta osigurana i sigurnosno uložena.

Kad budu izvlazbe samo pod tim uvjetom dozvoljene, tada se ne bude tražila samo onako olako izvlazba, a kad bude dozvoljena, požurit će se sa otštetnim postupkom i sa samom izvedbom, te ne će doći do toga, da bude trajao izvlazbeni postupak po više godina, a otštetni i preko deset godina. Dakako da bi se prema tome imao izmijeniti i rok za platež otštetnog iznosa, jer bi se sadanji rok od tri odnosno šest mjeseci imao smanjiti na samih petnaest dana.

Kod zaključenja izvlazbe 1911. bila je povučena i osnova, da se predio pred nadbiskupskom palačom izvlasti. Ali se za taj predio Vlaške ulice nije tražio otštetni postupak, a radi toga se još i danas ne zna, što će biti sa tim dijelom staroga grada i da li će i taj stari dio gradski morati popustiti amerikanizaciji i nagrdjivanju grada.

Nešto slično je doživjelo gradjanstvo i kod podizanja tržnice, jer je kod početnoga kopanja temelja za tržnicu bio već projekt gotov i izvlazba dozvoljena, da se grade uz tržnicu hladionici, da se izvede pristup k tržnici sa strane Kaptola i sa strane Tlačićeve ulice. Ali se je pomalo pokazalo, da tržnica nije tako unosna, kako se je mislilo kod projektiranja, a k tomu je čisto zaspala osnova o regulaciji okoliša kod Dolca, jer je s jedne strane bila obustavljena svaka gradnja izmedju Kaptola i Duge ulice, a s druge strane još nije konačno odobrena generalna regulatorna osnova za cio grad.

Izvlazba je dozvoljena, a i otštetni postupak je poveden. Izvlazba je dozvoljena 1926.; ma da se je molilo još onda kod velikog župana, da traži od grada iskaz o tom, da prema §-u 18. izvl. zakona ima potrebnu glavnicu, nije bilo tomu udovoljeno. Sada je i otštetni postupak od 1927. g. u tečaju i izgleda, da će i ovo trajati preko petnaest godina, dok se sve dovrši i dok grad izgradi ono, na što se je obvezao. Vlasnici su nekretnina pod ovom izvlazbom ograničeni u svojem pravu vlasništva, jer ne mogu uopće popravljati svoje kuće, kada im se to ne će uzeti u obzir kod procjene (§ 13. izvl. zak.), a kuće im propadaju, dok o mogućnosti slobodne prodaje nema ni govora radi uslijedile zabilježbe, pak takove nekretnine ne će nitko ni pogledati, a kamo li kupiti.

Nije nigdje predvidjeno, da može tako dugo trajati ograničenje prava

Digitized by Google

vlasnosti. Kada se mora već nekomu nešto uzeti, neka se uzme što brže, jer će prije to zaboraviti moći.

I sa strane izvlastitelja bolje je ubrzanje postupka. Siguran sam, da ne bi nastala, da je bio ograničen gradu rok za izvedenje gradnje, onakova tržnica, kakova je sada, čime je grad izgubio sliku staroga i starinskoga grada, a do materijalne koristi nije došao, već si je natrpao nepotreban dug, koji će gradjani morati teško i dugo otplaćivati.

Prema tomu, da zakon bude odgovarao vremenu i sadanjim potrebama, te zaštitio interese gradjana,

u § 1. točka c) valjalo bi brisati: »i uopće da se izvede osnova o poljepšanju grada«;

u § 18. zadnja alineja imala bi se promijeniti stilizacija i narediti, da se prije dozvole izvlazbe bolje imenovanja izvlazbenoga povjerenika mora izvlastitelj iskazati, da ima sredstva za pokriće potkvata i kako je ta sredstva osigurao;

§ 21. imao bi se izmijeniti onamo, da se otštetni postupak ima zamoliti odmah po pravomoći dozvole za izvlazbu i da se mora dovršiti najkasnije za godinu dana od početoga postupka;

§ 34. točka 4 bi imala glasiti, da se ima otšteta platiti za petnaest dana od pravomoćno ustanovljenog iznosa potraživanja — i to pod izvršenjem;

§ 40. bi imao glasiti: »Ako izvlastitelj ne zamoli otštetni postupak odmah, ili ga za godinu dana ne dovrši ili uopće za tri godine po isplati otštetne svote ne izvede svrhu, za koju mu je izvlazba dozvoljena, gubi pravo na izvlazbu.«

Dakako, da bi se u smislu novoga zakona o izvršenju imale nadopuniti i izmijeniti pojedine ustanove. Tako bi žalac izmedju općine i gradjana mnogo otupio, a izvlazba, ma koliko bila neugodna, oslabila bi na svojoj najneugodnijoj strani.

Ocjene i prikazi

Lazarević Vasa: »Medjunarodna policija«, s uvodnom riječi Subotića dra. Dušana. Beograd 1933., str. 189, velike 8, cijena 25 D.

U svojem kaznenom pravu, kao što u predjašnjim tako i u zadnjem izdanju od godine 1929., kazao sam ovo:

»Pitanje medjunarodnog krivičnog prava dobiva sve veću važnost. Danas uslijed prometnih sredstava, koja strelovitom brzinom idu s jednoga kraja svijeta na drugi, prirodno je, da se mobilizovao cijeli svijet, a osobito zločinci. Zločinci su svaki napredak upotrijebili upravo na genijalan način u svoje zločinačke svrhe. Danas imamo zločinačke družine medjunarodno organizovane, koje imadu svoje jatake u drugim državama.

Prirodno je, da bi morale i države i narodi, da se na isti način zaštite od zločinaca. Ali je u tom baš obrnuto. Dok su naime države otvorile granice svoje zločincima, da dolaze u njih, dotle se one same sve više zatvaraju medju se, kad se radi o tom, da se udje u trag zločincima.

Snaga svakoga krivičnog zakona prestaje na granicama države. Država nijedna ne izručuje drugoj svoga pripadnika i ne izvršuje njenih osuda na

Digitized by Google

svojem teritoriju. Dapače sve države traže, da se izručenje obavi diplomatskim putem, a dotle je već nestalo zločinca, ne zna mu se traga.«

Jasno je da me je ova knjiga vanredno obradovala, jer već sam njezin naslov kažem nam, da su u njoj sadržani rezultati svih dosadašnjih svjetskih napora, da se zajedničkom saradnjom svih kulturnih naroda poluči što bolje suzbijanje kriminaliteta preventivnim i represivnim putem.

Ja već preko trideset godina pratim neumoran teoretski i praktični rad piščev i tako dugo već saradjujem s njime, pak znam, da je on najkompetentniji u Jugoslaviji, da nam prikaže taj rad, to prije što je on u njemu od njegovog početka aktivno saradjivao a saradjuje i danas.

Priopćujem u kratko sadržaj knjige, jer će se iz njega najbolje razabrati njena važnost.

Najprije govori pisac o kriminalitetu i borbi protiv njega. Tu ističe važnost policije u toj borbi i njenu medjunarodnu organizaciju, te nam predočuje, kako je izvršena ta organizacija u Evropi i u Americi i koje su nacionalne policije do sada stupile u tu organizaciju.

Zatim govori o medjunarodnom prestupniku i prestupništvu, o medjunarodnom policijskom birou, o identifikaciji krivaca i o policijskim laboratorijima.

U Srbiji je zakonom od god. 1904. ustanovljeno kod min. unutr. poslova antropometrijsko policijsko odjeljenje pored policijskog i sanitetskog. Godine 1911. uvelo je ovo odjeljenje daktiloskopiju po sistemu Vučetića. Rat je prekinuo sav intenzivan rad toga odjeljenja, koji je rad nastavljen istom godine 1920. Odjeljenje je sada pretvoreno u otsjek ministarstva, te je promijenilo dotadanji naziv u »Tehnički otsjek ministarstva unutrašnjih poslova.«

Sada se raspravlja o ulozi radija u policiji, te se dolazi do zaključka, da kriminalitet, otkad postoji u društvu, nije dobio sebi opasnijeg neprijatelja od radija. Njegovi nečujni talasi će već u skoro pretstavljati posmrtnu pjesmu naglom porastu medjunarodnog zločina kao proizvodu društvenih nevolja i poremećaja iz poslijeratnoga doba. Dao Bog! Zatim se prikazuju škole, instituti, seminari, kursevi, arhivi, muzeji, laboratoriji, kazneni registri, a onda se govori o časopisu »Medjunarodna javna bezbjednost«, o medjunarodnom telegrasfkom kodeksu u policijskoj službi, o kriminalnoj biologiji, o pomoćnim sredstvima, po kojima bi se tek dalo rješavati i donositi odluke, o ženskoj policiji, o saradnji medjunarodne komisije kriminalne policije sa Društvom naroda na unifikaciji krivičnog zakona radi suzbijanja kriminaliteta, o izdavanju krivaca.

Ovdje je vrijedno istaći, da samo Engleska i Čehoslovačka stoje na stanovištu, da bi u izvjesnim prilikama valjalo dozvoliti izdavanje i svojih podanika. Zanimljivo je i to, da je g. Živojin Lazić, sadanji ministar unutrašnjih poslova, godine 1929. kao naš pretstavnik u navedenoj komisiji obratio se na naše ministarstvo inostranih poslova, neka se zauzme kod Društva naroda, da ono oprosti formalnosti u slučajevima traženja izdavanja krivaca.

Nadalje se govori o borbi protiv lažnoga novca, čekova i drugih papira od vrijednosti.

Tu iznosi pisac jednu nevjerojatnu, ali na žalost istinitu činjenicu, da da naša narodna banka do sada jedina nije poslala centralnom birou za

Digitized by Google

suzbijanje lažnog novca u Beču kolekciju svojih krivotvorenih novčanica niti izdanja svojih monetarnih emisija.

Naša narodna banka vodi samo evidenciju o falsifikatima novčanica, a ne vodi je o falsifikatima drugih vrijednosnih papira.

Ona je u načelu pristalica donošenja medjunarodne konvencije za suzbijanje krivotvorina, ali nije pristupila sporazumu za zajedničku saradnju sa medjunarodnim policijskim udruženjem.

Zatim se raspravlja o opojnim sredstvima. Tu se utvrdjuje, da se naš narod ne odaje zloupotrebljavanju opojnih sredstava, ma da se ona proizvode u našoj zemlji. Nove i stroge medjunarodne odredbe o proizvodnji i upotrebi opijuma nanesle su osjetljivu štetu našoj privredi. Ona ih je podnijela iz moralnih obzira na račun opće solidarnosti ljudske zajednice, opće sigurnosti i zdravstvenosti u svijetu.

Žao mi je, da g. pisac nije imao pri ruci moje knjige »Uzroci zločina«, kada je pisao o borbi protiv alkoholizma. Tu bi našao točne statističke podatke o upravo ubitačnom uplivu alkoholizma na kriminalitet u Jugoslaviji. I oni statistički podaci, što ih on iznosi na str. 160 i 161, uzeti su iz moje knjige, u kojoj je točno naznačeno, odakle ih je uzeo.

Isto mi je tako žao, da g. pisac nije imao pri ruci moje knjige »Trgovina bijelim robljem«, kada je pisao o trgovini sa ženama i djecom, jer bi i tu bio našao vrlo zanimljive ako i žalosne podatke o toj trgovini u Jugoslaviji, a našao bi i moje prijedloge, kako da se toj nevolji što uspješnije na put stane.

Sasvim je krivo stajalište dra. Weinbergera, da je prostitucija pravnički irelevantna. Kako može da bude pravnički irelevantna činjenica, da se sa hiljadama ljudi ženskog roda i dandanas u dvadesetom vijeku postupa kao sa robovima i da ih se sili, da protiv svoje volje za pare služe muškaračkoj pohoti?

Isto se tako mora najoštrije osuditi tvrdnja dra. Weinbergera, da se na mjesto stare, sada već u mnogome besmislene riječi »moral« uvede novi pojam »osjećanje socijalne odgovornosti«.

Ne samo da moral nije besmislen, već je on osnov uredjenog društva. Sva današnja društvena nevolja u kulturnom svijetu ima svoj izvor u pomanjkanju morala.

Konačno se govori o lažnim putnim ispravama, o borbi s ciganima čergarima, o borbi protivu medjunarodnih kradljivaca-adidjara, o borbi sa nedozvoljenom trgovinom s oružjem i o suzbijanju nemoralnih publikacija.

Govoreći o našim odnosima sa medjunarodnim policijskim udruženjem konstatuje g. pisac, da smo poslije našega ujedinjenja imali šest raznovrsnih policijskih organizacija. Svaka od njih imala je posebne zakone i uredbe, po kojima se upravljala i po kojima se razvijala. Nagdje se valjda nije bolje osjetilo, kako su ubitačne administrativne pokrajinske granice za uspješan i brzi postupak u ganjanju i hvatanju krivaca kao kod nas.

Istom od zakona od 1930. godine imademo jedinstvenu policijsku organizaciju u cijeloj zemlji i centralnu vrhovnu policijsku upravu u ministarstvu unutrašnjih poslova, koja je kao nacionalna centralna institucija u svemu kvalifikovana, da pretstavlja policiju cijele zemlje u medjunarodnom udruženju.

Digitized by Google

Istom je sada nastala mogućnost, da se u njenom krilu osnuju specijalne centralne službe, koje imadu zadatak, da se bave krivicama lažnoga novca, bijeloga roblja i svih drugih, za koje je u medjunarodnoj komisiji izražena potreba, da se izvode u centralizaciji za cijelu zemlju. One dakle postoje danas, ali su u svome začetnom stanju.

Mi smo uvjereni, veli g. pisac, da će dani progresa i kod naše policije ubrzo nadoći, te da će i naša policija dostići kult savršenstva, kao što vidimo kod zapadnih kulturnih naroda.

Ovom se piščevom uvjerenju i ja od sveg srca pridružujem u interesu uspješnog pobijanja kriminaliteta u Jugoslaviji.

U pogovoru opravdano ističe g. pisac, da je medjunarodna policijska organizacija radila i radi na zaštiti lične i imovne sigurnosti za gradjane svake države napose i za sve skupa. Ona nije obuhvaćala djelatnost političke policije, jer se na tome polju ne bi mogla nikada polučiti medjunarodna saglasnost i jednodušnost.

Medjunarodnu policiju očekuju još mnogi i mnogi zadaci. Ona će kroz najkrajeće vrijeme pretstavljati moćan i koristan instrumenat u službi i pod okriljem Društva naroda za rješavanje svih zamršenih i teških problema, koji se odnose na ličnu i imovinsku sigurnost u našem društvu.

Kada se njena organizacija u svakoj pojedinoj zemlji u medjunarodnom smislu bude skladno i potpuno izvela, da sve njene aktivne snage rade pod njezinim rukovodjenjem brzo i uspješno, dopunjujući jedna drugu, onda će njena velika važnost i njena moć zasjati u svojoj punoj svjetlosti.

To je vruća želja piščeva, koji je tom poslu posvetio sav svoj život, a to je vruća želja i svih nas, koji smo rad svoj takodjer posvetili ličnoj i imovinkoj sigurnosti svoga naroda.

Iz ovoga kratkog pregleda sadržaja knjige svakom će čitaocu biti jasno, da je ova knjiga najboljeg našeg policijskog stručnjaka u jednu ruku vrlo zanimljiva, a u drugu potrebna ne samo policijskim činovnicima nego i upravnicima i sucima i odvjetnicima. — Radi toga ju najtoplije preporučam.

Šilović

Pravosudje

a) Gradjansko

K tumačenju §-a 1295 i 1305 o. g. z.

Riješidba banskoga stola od 24. II. 1933. br. 3474 na spis kr. kotarskoga suda u Varaždinu M-436-1932.

C. T. tuži T. J. na platež otštete o 4496 D spp., jer je dao provesti u svojoj parnici proti njezinomu mužu C. A. u spisu M-203-1930. kr. kotarskoga suda u Varaždinu dražbu zapiljenjenih pokretnina, makar je ona prije dražbe podnesla izlučnu tužbu, sa kojom je konačno i uspjela, samo što prije dražbe nije položila kod suda jamčevinu, uz koju bi se imala dražba do rješenja izlučne tužbe obustaviti. — Kotarski sud je tužbi udovoljio.

Banski stol uslijed pravnoga lijeka tuženoga T. J. je sudio, da se tužba odbija uz dužnost tužiteljice, da tuženiku naknadi parbeni trošak, i to uz slijedeće obrazloženje:

Digitized by Google

Tužiteljica osniva svoj tužbovni zahtjev na naknadi štete, koja joj je prouzročena time, što je tuženi kao ovrhovoditelj u parnici M-203-1930. zaplijenio pokretnine ovršenika C. A. i drug. te iste na javnoj ovršnoj dražbi dostao, premda je tužiteljica te pokretnine izlučivala u spisu M-606-1931. kao svoje vlasništvo, samo što dražba nije bila obustavljena, jer tužiteljica nije položila po sudu traženu jamčevinu. Pošto je tuženi usprkos njezine izlučne tužbe i znajući za tu tužbu ipak pokretnine na dražbi dostao, da se imade smatrati nepoštenim posjednikom i naknaditi joj prouzročenu štetu.

Mališni sudac udovoljio je zahtjevu tužbe temeljem §-a 335. i 1295. o. g. z. obzirom na § 447. grpp., uzimajući, da je tuženi kriv šteti, koja je tužiteljici nastala.

Nazor mališnoga suca i obrazloženje osude nije na zakonu osnovano.

Glavni rekvizit na naknadu štete jeste krivnja (§ 1295. ogz.), ali ta se krivnja u nazočnom slučaju ne može tuženome u grijeh upisati, a niti mu je dokazana. Tuženi se, provadjajući ovrhu u spisu M:303/1930. i dražbujući zaplijenjene pokretnine, služio samo svojim pravom (§ 1305 o. g. z.), i to unutar granica pravnih, pa prema tome on ne odgovara za štetu, koja drugomu odatle pridolazi. Skroz je neodlučno obzirom na to, da je tuženi za izlučnu tužbu tužiteljice znao. Tužiteljica je odlukom prvog suda od 18. srpnja 1931. br. 9987/gr. na njezinu izlučnu tužbu u spisu M:606:31. u smislu ustanove § 447. grpp. pozvana, da položi jamčevinu od 500 D pod naročitom sankcijom, da će se daljnja ovrha samo u tom slučaju obustaviti. Dok ona jamčevine pravodbno položila nije, morala je biti svijesna, da dražba obustavljena ne će biti i da će ju stići posljedice zakona.

Prema tome krivnja leži na samoj tužiteljici, pa je dužna i sama nositi posljedice, jer krivnja tuženog nikakva ne predleži (§ 1297 ogz.), uslijed čega ju je valjalo sa zahtjevom tužbe odbiti.

Pošto je mališni sudac udovoljio zahtjevu tužbe, krivo uporabio ustanovu § 335. i 1295. ogz., a krivo shvatio ustanovu § 447. grpp., te pregledao ustanovu § -1305. ogz., počinjena je time niština iz § 75. toč. II. mp., pa je valjalo uvaženjem ništovne žalbe tuženoga (§ 78. al. 2. mp.) napadanu osudu mališnoga suca ukinuti i zahtjev tužbe odbiti.

Priopćio dr. Magdić Ante, odvjetnik u Varaždinu.

b) Upravno

Dražbena molba biljeguje se po tarif. broju 146. zakona o taksama sa 20 D.

Rješenje savske financijske direkcije u Zagrebu od 18. ožujka 1932. br. 204502/30

Kotarski sud I. u Z. tražio je, da se molba za raspis dražbe biljeguje sa 25 D Uslijed molbe za povratu previše plaćenog iznosa od 5 D donijela je savska financijska direkcija rješenje.

Po odredbi tarif. broja 1 ima se platiti taksa po tom tarifalnom broju, u koliko nije odredjena koja druga veća taksa.

Na molbe za raspis dražbe plaća se D 20 po tarif. broju 146., dakle veća taksa od one, koja je propisana po tarif. broju 1 taksenoga zakona.

Prema tome molioc imade pravo na povrat takse iz tarif. broja 1 od 5 D.

Priopćio dr. Jagić Rudolf, odvjetnik u Zagrebu.

Literatura

DODATAK SPOMENICI o skupštini g. 1932. Kongresa pravnika kraljevine Jugoslavije u Dubrovniku. — Lani, u rujnu, dakle još prije nego je održana skupština Kongresa pravnika kraljevine Jugoslavije u listopadu u Dubronviku, izašla je Spomenica, u kojoj su bili otisnuti svi referati i koreferati za tu skupštinu kao i još neki detalji (program, dnevni red, povijest kongresa, pravila itd.). No sada skupština kongresa kao takova ima svoju povijest, pa je ovu trebalo fiksirati,

Digitized by Google

i to je učinjeno u ovome dodatku spomenici. On je netom izašao; doduše sa zakašnjenjem od deset mjeseci, ali urednik u predgovoru dodatku objašnjava to zakašnjenje. Osim tog predgovora sadržaje dodatak spomenici još potpune zapisnike skupštine i sekcijskih sjednica, na njima izrečene važnije govore (pretsjednika kongresa, dra. Metoda Dolenca u sekciji o ulozi suca istražitelja, referat o pravnim odnosima Dubrovnika s južno-slavenskim zemljama)) i sve rezolucije. Zatim donosi referat dra. V. Lunačeka o trošarini, jer je prekasno stigao za spomnicu, pak zato u njoj nije bio otisnut. U dodatku je priopćen i zaključak stalnoga odbora kongresa, da se naredna skupština ne će održati g. 1933., nego 1934., i to u Zagrebu. — Svim učesnicima lanjske dubrovačke skupštine Kongresa poslan je dodatak besplatno, dok za neučesnike stoji D 15. Za poštarinu plaća se posebno još D 4. Tko kupi dodatak zajedno sa spomenicom (koja sama stoji D 30), plaća za oboje D 40. Poštarina od D 6 plaća se posebno.

TEORIJA SUDSKOG KRIVIČNOG POSTUPKA za Kraljevinu Jugoslaviju (Sistematsko prikazivanje). Napisao dr. Metod D o l e n c, sveuč. prof. u Ljubljani. — To je nešto promijenjeno ćirilovsko-ekavsko izdanje istoimenog slovenačko-latiničkog djela prof. Dolenca. Već to, što se pokazala potreba, da se to odlično djelo i ovako izda, dokazom je pišćeva autoriteta, vrsnoće i uspjeha djela. Zato se za ovo izdanje može reći isto, što i za slovenačko: koncizno stručno prikazani sistem krivičnog postupnika, vrlo podesan ne samo za studente, nego jednako i za praktičare. Premda je izmedju prvog (slovenačkog) izdanja i ovoga ćirilovskog tek kratak razmak vremena, ipak je ovo drugo u glavnome tekstu dovedeno u sklad sa savremenim stanjem nauke i prakse, a uzeta su u obzir i naknadna zakonska naredjenja.

RJEŠENJA KASACIONOG SUDA (stola sedmorice, odj. B. u Zagrebu) u gradjanskim pravnim stvarima. Uredio Ljuba M i l a n o v i ć, Knjiga VIII. Rješenja br. 318—1918. Cijena vezano u platno D 250. Ova sveska poznate Themisove zbirke sadržaje na 1350 stranica 700 rješenja. Ova se tiču pravilnika sudske vlasti i gradjanskog parničnog postupnika, pak će izvrsno poslužiti kao pomoćno sredstvo na onim pravnim područjima, koja sada dobiše novi grpp. U poznatome tumaču Zuglia-Verona autori se više puta pozivlju na rješenja, koja su sad ušla u ovu zbirku, pak će već zato praktičari doći često u priliku, da budu morali poseći za potpunim tekstom rješenja u ovoj zbirci. Kao i prijašnji svesci ove Themisove zbirke, uredjene po g. Milanoviću, odlikuje se i ovaj valjanom promišljenom redakcijom. Iscrpni su i vrlo praktični registri: predmetni, hronološki i zakonski.

REFORMA DRUŠTVA. Sociološki i ekonomski osnovi. Napisao dr. Andrija G o s a r. Izdanje Gece Kona, Beograd. Stranica 372. — Autor ovoga djela, koji je poznat već po svojoj »Socijalnoj ekonomiji« izdanoj u Ljubljani g. 1924., skupio je u njemu svoja redigirana javna predavanja održana pod naslovom »Sociološki i ekonomski osnovi reforme modernog društva« u školskoj godini 1930/31. i 1931/32. na sveučilištu u Ljubljani. Prema riječima samoga pisca namjera mu je bila, da u knjizi pokaže temelje, na kojima se osniva sadanje društvo i na kojima bi trebalo graditi novo. Djelo svršava ovim riječima: »Mišljenje, da su komunizam i boljševizam neizbježivi, u stvari je samo dokaz nemoći i nesposbnosti onih, koji tako misle. Medjutim zdrav i za život sposoban rod smatra, ili bi bar trebalo da smatra, da komunizam i boljševizam Evropi nisu ni najmanje potrebni, jer se sve, što je u njima dobro, može izvesti i bez žrtava, koje oni iziskuju.«

ISTORIJA BIZANTISKOG CARSTVA. Franceski napisao Šarl Dil, preveo Radoslav P e r o v i ć, izdanje Gece Kona. Stranica 220.

OD ŽIVOTA DO CIVILIZACIJE. Napisao Ivan Djaja. Izdanje Gece Kona. Str. 100. Ova je knjiga pokušaj pisca, da dovede u sklad biološku smišljenost ili cjelishodnost s materijalizmom. On u njoj razmatra, koje su odlike evolucije i ljudske civilizacije kao njenog izdanka, a da bi mogao činjenicu psihičnog značaja naše kulture protegnuti na živi svijet.

NA ABRANU NAUKE. Taj, kako ga pisac dr. Gjuro R a č i ć zove, »prilog izgradjivanju naše znanosti« jest polemika s prof. drom. Sladovićem.

Digitized by Google

ZAKONIK O SUDSKOM POSTUPKU U GRADJANSKIM PARNICAMA. Dr. Fran Brnčić, odvjetnik u Zagrebu, izdao je u vlastitoj nakladi a tiskom Jugoštampe, vrlo ukusno žepno izdanje spomenutoga zakona. Format je 32-ina maloga žepnoga notesa, slova vrlo čitljiva, a papir tanak, tako da unatoč 390 stranica knjižica nije debela. Dodan je i registar. Knjižica je uvezana u mekanu kožu, stoji D 100, s poštarinom D 106. Naručuje se kod Obnove d. d. u Zagrebu.

Svaštice

JE LI PROPIS ČL. 5. ZAKONA O PRODUŽENJU Z. O Z. Z. OD 19. PROSINCA 1932. OPĆENITOGA ZNAČAJA ILI VRIJEDI SAMO ZA ZEMLJORADNIKE? — Svrha je z. o z. z. od 19. IV. 1932. i njegovih produženja u važnosti z. od 19. X. i 19. XII. 1932. izričito naglašena u § 1. z. o z. z. od 19. IV, 1932, i sastoji se u tomu, da je mimo općenitih propisa o. r. odredjena odgoda provadjanja onih ovršnih mjera, koje primjenom imadu za posljedicu promjenu osobe vlasnika pokret. i nekret. imetka zemljoradnikova. To je odlaganje odredjeno najposlije do doba, kad bude donesen i dobije obaveznu snagu novi zakon o zaštiti zemljoradnika i sredjivanju vjeresijskih odnosa u zemlji (čl. 1. st. 1. z. o produženju od 19. XII. 1932.).

Osim mjera navedenih u al. 1. §. 1. z. o z. z. od 19. IV. 1932. sve su druge ovršne mjere dozvoljene u smislu postojećih propisa o. r. i to ne samo proti zemljoradniku već i proti svakomu drugomu licu. To je načelo izričito naglašeno i u al. 3. čl. 1. uredbe min. pravde od 6. VI. 1932. br. 59320 za izvršenje z. o z. z,

To stanje nije nimalo promijenjeno zakonom o produženju važnosti z. o z. z. od 19. XII. 1932. Istina čl. 5. sada spomenutoga zakona o produženju propisuje, da sud ima s ureda odbiti vjerovnikov prijedlog za izvršenje ili obezbjedjenje, kada mu iz sudskih spisa bude poznato, da je već dovoljno osiguran za svoju tražbinu, a da isto može učiniti i po prijedlogu dužnika, koji onda treba da dokaže istinitost dovoljnog obezbjedjenja. Nastaje sada pitanje, da li je odredba sad spomenutoga čl. 5. l. c. općenitog ili samo specijalnoga značaja; drugim riječima, da li se ona ima primjenjivati samo proti zemljoradnicima i u pogledu tražbina proti njima, za koje vrijedi zaštita zak. o zemlj., li ona vrijedi za svakoga.

Kolikogod na prvi pogled izgleda, da treba prihvatiti ovo zadnje mišljenje, ipak podrobnijom analizom i temeljitijim tumačenjem treba doći do zaključka, da je ta odredba specijalnoga značaja, da naime ona vrijedi samo u pogledu tražbina zaštićenih z. o z. i prama zemljoradnicima po istom § 6. z. o z. z. od 19. IV. 1932. Kad bi se naime spomenuti čl. 5. shvatilo, da je općenitoga značaja i da vrijedi za svakoga, tim bi se u stvari stavljalo izvan snage propise o. r., a napose § 14. o. r. Osim toga čl. 5. l. c., protumačen na sad navedeni način, je u očitoj opreci sa svrhom zak. o z. z., a napose odredbom § 1. zak. o z. z. od 19. IV. 1932 i onom čl. 1. zak. o produženju od 19. XII. 1932.

Oba ta zakona naime po duhu i slovu svojem imali su tu jedinu svrhu, da do donošenja novog zak. o z. z. i sredjenju vjeresijskih odnosa u zemlji sačuvaju pokretnu i nekretnu imovinu zemljoradnikovu od ovršnih mjera prisilne dražbe i uprave za nekretnine, a pohrane i prodaje za pokretnine, dozvoljavajući istodobno osiguranje tražbine svakog vjerovnika prama zemljoradniku upotrebom svih ostalih ovršnih mjera kao do 19. IV. 1932. Član pak 5. zak. o produženju od 19. XII. 1932. načelo o. r. bezuvjetnoga i neograničenoga upotrebljavanja ovršnih i osigurateljnih mjera proti zemljoradniku pretrpjelo je malu ali opravdanu i logičnu preinaku, koja je potpuno u skladu sa svrhom zak. o z. z. Ta se preinaka sastoji u tom, da su poslije 19. XII. 1932. mjere ovršne i osiguranje inače dopuštene po o. r. i zak. o z. z. od 19. IV. 1932., primjenljive proti zemljoradniku uz uvjet, da vjerovnik nije uopće ili pak nije dovoljno osiguran. Očito je dakle, da se odredba čl. 5. l. c. odnosi jedino na zemljoradnike i u pogledu tražbina zaštićenih po zak. o z. z., koji je zakon tu zaštitu zemljoradnicima dao do novog konačnog

Digitized by Google

zak. o z. z. i sredjivanju vjeresijskih odnosa u zemlji. Ne odnosi se dakle odredba čl. 5. l. c. na nikoga drugoga nego na zemljoradnike, a ni na tražbine izuzete od propisa § 1. z. o z. z. od 19. IV. 1932. prama al. 2. čl. 1. zakona o produženju od 19. XII. 1932., jer su i zemljoradnici u pogledu izuzetih tražbina pri utjeravanju ovršnom izjednačeni drugim staležima.

Do istog se ovakovog tumačenja dolazi i analizom čl. 1., 2. i 3. zak. o produženju od 19. XII. 1932., jer se oni odnose samo na zemljoradnike, budući da su ovi tu izričito spomenuti. Čl. 4. l. c. odnosi se takodjer samo na zemljoradnike, jer se poziva na čl. 2., koji vrijedi samo za zemljoradnike, dok čl. 6. i 7. uredjuju posljedice istog zakona na drugim poljima. Čl. pak 5. l. c. ne spominje izričito zemljoradnike, ali radi toga, što se nalazi u sklopu zak. odredaba donesenih samo za zemljoradnike i jer se jedino logički može dovesti u sklad, kad ga se restrinktivno tumači na korist zaštićenih lica i tražbina, ne može se drugo misliti ispravno, nego da i ova odredba izlazi iz specijalnog zak. o z. z. i da za njih same vrijedi naravno za tražbine, koje su istim zak. o z. z. zaštićene.

Dr. I. Š. u B.

TREBAJU LI NAM JAVNA BILJEŽNIŠTVA? — U člancima pod gornjim naslovom, priopćenim u brojevima 14-16/32. beogradske »Policije, zapodjeo je gosp. Krsta Marić, sudac u Bijelini, akcju protiv javnoga bilježništva, te ovako zaključuje: »Iz saopćenja Agencije Avala, koje je svakako bilo inspirisano iz vladinih krugova, jasno se vidi, da zakon nema pristalica ni u vladi, pa se kod nas javno bilježništvo drži još samo uslijed naše inercije, jer malo jača akcija u javnosti u stanju je, da sve izmijeni i predrugojači. Nama bi drago bilo, ako ovaj naš članak bude povod toj akciji, ako on bude potstrek za ukidanje javnog bilježništva kod nas«.

Poticaj gosp. Krsta Marića, da se povede energična akcija protiv ustanove javnoga bilježništva, može biti umjestan, ali samo pod uvjetom, da se temeljito utvrde činjenice pro i contra, te da se onda trezveno odluči. Ovo trebuje sam javnobilježnički stalež, a javni bilježnici će sigurno objeručke primiti konačnu odluku. Isključujemo, da bi itko htio i želio, da javno bilježništvo bude neki nametnik na tijelu države i naroda. Ako je suvišno narodu i državi, neka se čim prije ukine, a ako je potrebno, treba ovu ustanovu srediti, treba joj dati pravoga života. Akoletimice bacimo pogled na sam zakon o javnim bilježnicima od 11. rujna 1930., vidjet ćemo, da ima više šupljina. Radi ovoga zakona javni bilježnici doživljuju neugodne doživljaje, a mnogim je i egzistencija ugrožena. I ondje, gdje je zakon posve jasan, izdavaju se oprečna rješenja. Zašto se smiju javni bilježnici nazivati »sudbenim naloženicima«, kada su prema rečenomu zakonu »sudbeni povjerenici«? Zašto se prijeti javnim bilježnicima, da će biti globljeni, ako se budu služili propisima zakona o javnim bilježnicima? Zašto se pozitivni zakoni tumače na štetu javnoga bilježništva i samih javnih bilježnika? Zašto se u cjelini ne provede zakon o javnim bilježnicima? Zašto se stari i iskušani javni bilježnici zapostavljaju? Zašto se javnim bilježnicima ne dozvoljuje sloboda obrane u onoj mjeri, koliko istu uživaju njihovi napadači? Zašto da još trpimo, da javno bilježništvo bude spojeno sa odvjetništvom? U jednu riječ, zašto se javno bilježništvo gleda krivim okom, dok na svako javno-bilježničko mjesto (osim Dalmacije) ima na stotine natjecatelja? Ugledni »Odvjetnik«, organ Odvjetničke komore u Zagrebu, u broju 8/32. kaže ovo: »Mi odvjetnici nemamo mnogo razloga, da se oduševljavamo za zakon o javnim bilježnicima, ali mislimo, da ustanova javnoga bilježništva kao takova ima u našim prilikama znatnoga načelnog opravdanja, no da postoji nešto drugo, čemu bi u vezi s time trebalo prigovoriti, a što se pisac (gosp. Krsto Marić) ili nije usudio načeti ili mu je doista to tako neprimjetivo«.

Sa ovo par redaka iskreno se pridružujemo akciji gosp. Krsta Marića u nadi, da će on uz odobrenje vladinih krugova otvoriti anketu o javnom bilježništvu. Za olakšanje njegovog posla postavismo nekoliko pitanja.

Priopćio Stanoš Ivo, javni bilježnik u Biogradu n/m.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA

Uredili:

GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
RUJAN-LISTOPAD Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 9. i 10.

Za opći zemljišno-imovinski zakonik
Novi putevi - i u pravu

Napisao dr. Hefer Stjepan, odvjetnik u Osijeku.

Raprava sveuč. profesora dra Milana Ivšića u »Mjesečniku« 1933. br. 3., 4. i 5. »Problem seljačke svojine« — otisnuta i u posebnoj knjižici pod naslovom »Temelji seljačkog zakonika« — pobudila je i u široj javnosti znatan interes, i to ne samo za temu, koja je u njoj obradjena, nego i za probleme, koji su s njom u vezi, te postaju svakim danom aktuelniji.

Nije ni čudo. Generacija sadašnjosti — ljudi izmedju 25 i 55 godina — intenzivno je u duhu proživljavala probleme, koje joj doniješe: svjetski rat, ruska revolucija, fašizam, svjetska gospodarska kriza i nacionalni socijalizam. Svi ti dogodjaji i pokreti djelovali su odlučno na dosadašnji naš opći nazor o životu i svijetu, a naročito su taknuli pravne zasade ne samo kod izravnih interesenata nego i u svijesti najudaljenijih njihovih suvremenika. Tako je posebice temeljno načelo rimskoga prava o vlasništvu u zadnjih 19 godina probušeno sa svih strana. Formula našega gradjanskog zakonika »vlast raditi po volji sućanstvom i koristima stvari kakove i svakoga inoga isključiti od toga« okrnjena je često ne samo u praksi nego i teoretski, jer su s njom i vlade i parlamenti pravili pokuse, na pr. zakoni o stanovima i o agrarnoj reformi — i tim pored svega naglašavanja svetosti privatne svojine dopuštali mnoge kompromise.

Tako je moralo biti, jer je dolazilo do zastranjivanja, gdje takvih kompromisa nije bilo. I čitavoj današnjoj gospodarskoj potištenosti na svijetu bilo bi se jamačno dalo predusresti, da odlučni čimbenici nisu bili tako konservativni, tako neokretni.

Iz isključivoga rimskoga vlasništva razvio se je amerikanski individualizam i privredni liberalizam, razvila su se načela koristi i kamata kao jedino mjerilo u gospodarstvu. Sve je postalo roba. Roba i promet teži jedino za neograničenom koristi. I zemlja, to ishodište ljudskoga života, je postala obična roba u prometu, kao i svaka druga. Njoj je takodjer postala jedina svrha — korist, računska novčana unosnost, kao i svemu u današnjem prometu.

Digitized by Google

U feudalnim gospodarstvima je bilo to sasvim normalno, možda je to logično i danas u američkim farmama i u sovjetskim kolhozima, ali u malim seljačkim gospodarstvima nije tako. Naročito se kod nas ne daju na seljačkim gospodarstvima sve vrednote mjeriti financijskim i ekonomskim mjerilom. Za seljaka je njegovo gospodarstvo i njegova zemlja izvor premnogih estetskih i etičkih užitaka te intelektualnih i voljnih poticaja. Čime da si inače protumačimo činjenicu, da zagorski seljak voli živjeti na svoja dva jutra zemlje nego na slavonskih deset?...

Zanimljivo je, da je na taj poseban značaj seljačkoga gospodarstva u Evropi prvi upozorio američki profesor T. N. Carver[1]), a dalje je tu ideju razradjivao njegov učenik A. L. Sims[2]). Kod nas je seljačko gospodarstvo u tom smislu počeo proučavati dr. ing. Slavoljub Dubić, profesor na gospodarskoj školi u Križevcima, a najzanimljivije je to, da su prvi posljeci njegova proučavanja otisnuti ove godine u berlinskim službenim »Berichte über Landwirtschaft«[3]). Tek naknadno izišla je njegova knjiga i na hrvatskom jeziku[4]).

I ako prof. Dubić ističe »naročiti značaj seljačkoga gospodarstva«, nastojeći, da nešto »doprinese približemu poznavanju njegove ekonomsko-socijalne strukture«, te se slaže s Carverom, da se »evropskim seljacima nanosi krivica, kad se kritiziraju njihove metode kao primitivne i zaostale«, on se — kao pravnički nestručnjak — naravski ne upušta u pravnu ocjenu toga gospodarenja, ali svakomu pravniku pruža koristno gradivo. Jednu Dubićevu rečenicu ipak treba navesti: »... Kapital u seljačkom g o s p o d a r s t v u nema posve jednake zadaće kao u kapitalističkom p o d u z e ć u«.

Dalje polazi dr. Niko Matanić, odvjetnik u Karlovcu, u svojoj raspravi »Seljak i pravo«, od koje su dosad u »Seljačkom Svijetu« izišla četiri nastavka. Ne mogu navesti Matanićeva mišljenja, jer njegova rasprava nije gotova, a spominjem ga zato, da se vidi, s koliko su različitih strana ljudi pošli, a dolaze do sličnih posljedaka kao i dr. Milan Ivšić.

Ipak postoji opasnost, da svi ti prijedlozi budu previše doktrinarni. Tumačenjem ćemo doći lakše do cilja, ne samo po mišljenju Bogišića i Strohala, nego i po izjavama Spevca, Kriškovića, pa i Tončića. A pri tom treba poći od temelja, od seljaštva, koje je podržavatelj i preporoditelj ljudstva i svih ostalih staleža. Propadali su gradovi i države, mijenjali su se staleži i narodi, a seljak je ostao. Njegov instinkt i njegov doticaj s prirodom učiniše ga sposobnim, da odoli svim neprilikama i strahotama, koje mu je život u različitim zgodama donosio i još ih donosi. Zato je pravni osjećaj seljačkoga naroda sigurniji putokaz u stvaranju općih i temeljnih pravnih zasada od svakoga teoretskog mudrovanja.

---

1) »Principles of Rural Economies«. Boston 1912.

2) »Elements of Rural Sociology«. New-York 1928.

3) Die bauerliche Landwirtschaft Herausgegeben im Reichministerium für Ernaehrung und Landwirtschaft. Neue Folge. Bd. XVII, Ht 3. 1933. Berlin.

4) Prilog istraživanju seljačkoga gospodarstva. Križevci 1933.

Digitized by Google

Nije stoga čudo, što mi, praktični pravnici, uvijek ponovno utvrdjujemo, da seljacima nikako ne idu u glavu, a još manje k srcu, mnoge ustanove gradjankoga zakonika, makar više nema po selima tako reći nijednoga čovjeka, koji se je rodio prije, nego je taj zakon stupio na snagu. Po njemu živu već tri generacije, ali mnoge njegove propise seljaci ne smatraju pravednima, a posljedak njihove primjene u konkretnom slučaju smatraju i nepravičnim. To znači, da su mnoge od tih ustanova seljaštvu potpuno strane, te da ne odgovaraju njegovoj pravnoj svijesti.

Da pak naš seljački svijet imade od davnine izgradjivanu svoju vlastitu pravnu svijest, dokaz je naša kućna zadruga, koju zakonodavci nisu stvorili, već su samo kodificirali u zadružne zakone ono, što je u narodu od davnine živjelo. Za tu pravnu svijest dokazom su i mnoge narodne poslovice, kao i mnogi pravni običaji. Valja nam dakle zaroniti u dušu, u bit seljaštva. Po tome treba izlučiti umjetno infiltrirane pravne zasade, strane psihi naroda, koliko se to može. Doći ćemo do posljetka, koji će nam biti najbolji putokaz, da u ovim teškim i presudnim vremenima ne budemo upropastitelji, nego saradnici i pomagači naroda, njegova održanja i razvitka. Zakoni stvaraju poredak i mogu se uporediti kanalima, koji odvode i dovode vodu u pravcima njim predvidjenima. Pozitivni zakon upućuje cijeli život naroda u odredjenom pravcu. Imajući to u vidu, lako je spoznati, od kolike je važnosti za njegovu budućnost njegovo zakonodavstvo. Zakonodavstvo pak jednoga naroda je najbolje, kada odgovara njegovoj duši. Takovi se zakoni najlakše štuju i izvršavaju. Zato sam od srca pozdravio nastojanje prof. M. Ivšića i njegovo otvoreno zauzimanje za seljački zakonik.

Ali što znači »seljački zakonik«? Nije li pojam, koji je tim izrazom odredjen, previše uzak, previše ograničen? Zar to ne bi bio staleški zakon, kao što je na pr. i »zakon o radnjama«?

U našem javnom životu smo čuli u zadnjih trideset godina često tvrdnju, da »seljaštvo nije stalež, seljaštvo je i samo o sebi — narod«.

Etnografski to je točno, ali u pravu je to sporno, a i ne spada u svojoj cjelini u našu raspravu, Zato mi se čini shodnim, da ovdje napustim i staru terminologiju (kapitalizam, komunizam) i dosadašnju staleško diobu (seljaštvo, proletarijat i buržoaziju ili »gospodu«), pa da primim razlikovanje proizvodnje na primarnu, sekundarnu i tercijarnu, kako su to učinili T. N. Carver u već navedenoj knjizi i R. Herceg u »Pangea — la sole ebla eliro el la mondkrizo«[5]).

Istina, to razlikovanje nije istovjetno kod Carvera i kod Hercega. Dok prvi stavlja u primarnu proizvodnju pribavljanje surovina, u drugu njihovu izradbu, a u treću sav duhovni rad, dotle Herceg dijeli posebno materijalna a posebno duhovna dobra. Kod materijalnih dobara primarno mu je ono, «što se iz zemlje vadi«, u sekundarnu proizvodnju uvrštava preradjivanje tih primarnih proizvoda, a u tercijarnu promet sa svim proizvodima. Kod duhovnih dobara je analogno primarna proizvodnja radjanje ili otkrivanje ideja, sekundarna je razradjivanje ideja, a tercijalna primjenjivanje razradjenih i sistematiziranih ideja. I na području duhovnih i materijalnih dobara treba i u

[5]) Heroldo de Esperanto. Koeln, 1932.

Digitized by Google

praksi dati prvenstvo primarcima. Primarna proizvodnja treba biti svagdje mjerilo i izlazna točka, i to svuda. Zato je Hercegu uredjenje cijeloga svijeta na osnovici primarne proizvodnje (Pangea) ne samo cilj nego i uvjet za potpun uspjeh. Za ocjenu pak ljudi je tu jedino mjerilo: da li i koliko tko vrši socijalnu funkciju, — kao i u našoj kućnoj zadruzi.

Hercegova reorijentacija je sveopća — i sadržajno i teritorijalno — a Ivšićeva je ograničena na kraljevinu Jugoslaviju i na seljaštvo u njoj. Stvarno taj Ivšićev prijedlog predvidja (dotično u svojoj konsekvenciji: traži) autarkiju Jugoslavije i autarkiju seljaštva u njoj. Ostavljajući izvan našega dosega ideju Pangee, ističem, da ne vjerujem ni u uspjeh Ivšićeva prijedloga, dok su ne samo na protivnom temelju organizirane sve susjedne države, nego i u državi vrijede za sve neseljake druge pravne zasade. Pa to je i prije razvrglo toliki broj kućnih zadruga!

Mjesto seljačkoga zakonika treba stoga tražiti opći zemljišno-imovinski zakonik za sve primarce.

Ovaj zakonik ne bi uredjivao samo imovinsko-pravne odnose seljaka, nego bi mu imala biti osnovka zemlja uopće i odnos čovjeka spram nje. Pravne zasade, na kojima bi se taj zakonik osnivao, već su i onako dobrim dijelom sadržane u našoj kućnoj zadruzi, dakle i u zakonu o zadrugama. Te bi zasade trebalo poslužiti kao temelj cijeloga pravnog poretka uopće, — kada smo seljačka zemlja s 80% primarne proizvodnje. Svi drugi zakoni imaju se prilagoditi tomu zakonu kao specijalni, uzevši u obzir stanovite specifične interese drugih staleža.

Ja sam uvjeren, da takav zakon ne bi donio ništa novo, nego bi samo kodificirao ono, što je imanentno u primarnom čovjeku uopće, a u našem narodu napose, i što danas prilike vremena traže.

Ako dr. M. Ivšić tvrdi, da je zemlja res sui generis, to logično slijedi, da takova res treba i zakone sui generis.

Radi svega toga imale bi u predloženi zakonik ući i ove zasade:

Zemlja je objekt vlastništva, ali ne rimskoga — po volji raspolagati sućanstvom stvari — već našega, dok služi čovjeku t. j. vrši socijalnu namjenu. Iz ove zasade treba povući dalje logične zaključke.

Radi toga zemlja treba da bude isključena iz spekulativnoga i trgovačkoga prometa, izuzevši običajni promet medju primarcima. Medju ovima je moguće pravno poslovanje u svim oblicima.

Zemlja smije biti samo u rukama onih, koji je svojom i svoje obitelji snagom obradjuju. Gubi se vlastnost zemlje u cijelosti ili djelomično, ako i u koliko se kroz odredjeno vrijeme vlastitom snagom ne obradjuje.

Stvarne dakle razlike izmedju vlasništva i posjeda nestaju. Svakome čovjeku i svakoj obitelji priznaje se načelno pravo na zemlju za vlastito obradjivanje. Normiraju se i definiraju različite vrste zemljišta, već prema sastavu, namjeni i sposobnosti (šume, pašnjaci, oranice, gradilišta, putevi itd.).

Na zemljištu je moguće posjedovanje samo na načelima naših izvornih zadružnih pravnih zasada. Nema dakle nasljedovanja po gra-

Digitized by Google

djanskom zakoniku, nego se ustanovljuju nove norme glede zemljišta, koja se ne obradjuju, kao i glede onih, koja su napuštena bilo svojevoljno ili izumrćem vlasnika.

Postavljanjem ovakvih općih načela, koja se naravno imadu dosljedno potanko razraditi u svim područjima i za sve prilike života, krenuo bi naš život drugim i zdravijim putem. Stvorio bi se time prirodni i pravedni regulativ izmedju pojedinih staleža, a opet bi ostalo neokrnjeno načelo slobode i slobodnoga razvitka čovjeka pojedinca.

Utjecaj prinudnoga poravnanja van stečaja na parnice

Napisao dr. Fischer Alfred, odvjetnik u Osijeku

I. — Zakon o prinudnom poravnanju van stečaja (»por.«) ne sadržava nikakvoga propisa o tome, da li i kakov utjecaj imade otvaranje postupka za prinudno poravnanje van stečaja (»postupka poravnanja«) na parnice. Hoću da ovo pitanje ovdje razmotrim, te si granice zadatka odredjujem tako, da ću ispitivati utjecaj:

1. samo na pasivne parnice, t. j. na one parnice, u kojima je dužnik poravnanja tuženi; isključene su dakle parnice, u kojima on tuži;

2. samo na parnice, u kojima tužitelj tužbom traži, da tuženi bude osudjen na neku činidbu; isključene su dakle iz razmatranja parnice, kojima je predmet ustanovljenje;

3. samo na parnice o imovinsko-pravnim zahtjevima i to obvezatnim zahtjevima, koji potpadaju pod poravnanje; isključene su dakle iz razmatranja parnice o stvarno-pravnim zahtjevima (razlučna, izlučna prava; § 14. por.) i o »tražbinama, u koje se ne dira postupkom za poravnanje« (naslov pred § 29. por.), kao što su prvenstvene tražbine itd.

Na parnice naime izvan ovih granica pod 1—3 postupak poravnanja nikako ne utiče, pa se stoga izvan ovih granica ne bi imalo o čemu raspravljati.

U koliko su za rješavanje pojedinih pitanje mjerodavni propisi parničnog i izvršnog postupka, uzeti su u obzir propisi novih jedinstvenih zakona, naime zakona o sudskom postupku u gradjanskim parnicama i zakona o izvršenju i obezbjedjenju.

II. — Stečajni zakon (§ 7.) sadržava propis, da se otvaranjem stečaja prekidaju sve parnice, koje je pokrenuo stečajni dužnik ili tkogod protiv njega, izuzevši one, koje se ne odnose na imovinu, koja spada u stečajnu masu. Parnice protiv dužnika, koje se tiču zahtjeva, koji se moraju prijaviti u stečaj, može upravitelj stečajne mase preuzeti i nastaviti tek nakon svršetka likvidacionog ročišta. Nove parnice, u kojima se ostvaruje neki zahtjev na imovinu, koja spada u stečajnu masu, ne mogu se poslije otvaranja stečaja pokrenuti protiv stečajnog dužnika (§ 6.), a protiv upravitelja stečajne mase tek nakon likvidacionoga ročišta, ako je tražbina osporena.

Zakon o poravnanju ne sadržava nigdje propisa o tome, da li i kakov učinak imade otvaranje postupka poravnanja na tekuće parnice, niti o tome, da li se ovakove parnice mogu pokretati nakon otvaranja postupka. Odatle bi se moglo zaključiti, da otvaranje postupka uopće nikako ne utiče na par-

Digitized by Google

nice: tekuće se parnice nastavljaju, a nove se mogu pokretati, kao da postupak nije otvoren.

Do protivnoga zaključka moglo bi se pak doći pozivom na § 71. por., koji propisuje, da će se u postupku za poravnanje, u koliko u ovom zakonu nije što drugo naredjeno, shodno primjenjivati propisi stečajnoga zakona: treba dakle i u poravnanju shodno primijeniti propise stečajnoga zakona o utjecaju na parnice, t. j. da se tekuće parnice prekidaju, a nove da se protiv dužnika ne mogu pokretati, dok nije dovršena likvidacija tražbina.

I ako ova argumentacija iz § 71. vodi do istoga zaključka, do kojega će konačno doći i ovaj sastavak, to se meni ipak čini netočna i neispravna. § 71. por. odnosi se samo na naredjenja stečajnoga zakona o p o s t u p k u, (što proizlazi napose iz marginalne rubrike), a ne na materijalno-pravna naredjenja. U stečajnom zakonu sadržana su naredjenja o postupku u drugom dijelu pod naslovom »Stečajni postupak« (§§ 62.—190.), dok su materijalno-pravni propisi sadržani u prvom dijelu, koji imade naslov »Stečajno pravo«. § 71. por. proteže na poravnanja samo propise o postupku, dakle drugoga dijela stečajnog zakona, tako da se propisi o učinku postupka na parnice, koji su sadržani u prvom dijelu stečajnoga zakona, nemaju shodno primjenjivati na poravnanja. Ovo tumačenje potkrepljuje još i § 33. por., u kome su posebno pobrojani oni materijalno-pravni propisi stečajnog zakona, koji vrijede i u poravnanju, a medju njima nema propisa o utjecaju na parnice.

Iz svega ovoga proizlazi, da iz § 71. por. ne slijedi, da otvaranje postupka bilo kako utiče na parnice, koje su u tečaju, niti na parnice, koje bi se imale pokrenuti.

I doista, brojne rješidbe vrhovnih sudova, izrečene na osnovu istih ili jednakih zakona, a po njima i literatura stoje na stanovištu, da otvaranje postupka za poravnanje ne utiče nikako na utuživost tražbina; da se parnice protiv dužnika nastavljaju unatoč otvaranja postupka i da se nove parnice mogu pokretati, pa ako dozrije parnica prije pravosnažnosti poravnanja do presude, da se imade bez obzira na poravnanje izreći presuda, kojom se tuženiku nalaze platež u redovitom paricijskom roku od 15 dana (§ 505. grpp.) pod prijetnjom ovrhe. Pokretanje postupka poravnanja ne može imati ni za posljedicu prekid ili mirovanje parničnoga postupka, već se ovaj imade nastaviti i dovršiti bez obzira na tok postupka poravnanja.

Tako primjerice veli rješidba čehoslov. vrhov. suda od 11. listopada 1929. Rv. I. 454-29.: »Nakon otvaranja postupka poravnanja imade se dužnik tako dugo, dok poravnanje nije pravomoćno odobreno, presuditi na platež čitavog utuženog iznosa sa pripacima u roku § 505. grpp.«.

Isto tako jedna starija rješidba istoga suda od 28. veljače 1922. Rv. I. 964-21.: »Činjenica, da je protiv dužnika poveden postupak poravnanja, ne priječi, da se protiv njega utuži novčani zahtjev i da se ovaj dosudi u čitavom opsegu, pretpostavljajući, da u vrijeme dovršenja postupka u prvom stepenu, poravnanje po sudu još nije pravosnažno odobreno.«

U ovoj je dakle rješidbi rečeno ne samo to, da se može izreći presuda uslijed tužbe, koja je podnešena prije početka postupka poravnanja, već da se i nakon otvorenja postupka mogu podnositi nove tužbe i prije pravosnažnosti poravnanja izreći presuda u cijelosti po zahtjevu tužbe. Time potpuno saglasna rješidba vrhov. suda u Beču od 27. lipnja 1928. Ob. 538-28.:

Digitized by Google

»Tužbu može podnijeti vjerovnik, koji je tražbinu prijavio u postupku za prinudno poravnanje, ali ako poravnanje bude potvrdjeno prije donošenja prvostepne presude, mora se s obzirom na §§ 243. i 502. grpp. odbiti.« A contrario: Prije pravosnažnosti poravnanja imade se tužbi u cijelosti udovoljiti.

Još malo dalje ide rješidba čehoslov. vrhov. suda od 12. prosinca 1927. Rv. I. 937-27.: »I ako je vjerovnik, koji ostvaruje protiv dužnika tražbinu u čitavom njezinom iznosu, glasovao u postupku poravnanja, koji se istodobno vodi, za izvjesnu kvotu poravnanja, to ipak ništa ne priječi, da se izrekne presuda na čitav iznos utužene tražbine, ako poravnanje na dan donošenja presude nije pravosnažno odobreno.« Dakle ni prihvat poravnanja po vjerovniku ne priječi donošenje presude na čitav iznos.

Iz literature navodim jedno mjesto iz tumača čehoslov. zakonima o stečaju, poravnanju i pobijanju od Voska Dočkala, njem. izd. str. 612, u kojem je ovo stanovište izrečeno, kako slijedi: »Na parnice nema otvaranje postupka poravnanja nikakovog utjecaja. Parnice se ne prekidaju, dužnik može nove tužbe podnijeti i može biti tužen.« Prema ovomu stanovištu judikature i literature ne utiče na parnice otvaranje postupka poravnanja, nego tek pravomoćno odobrenje prihvaćenoga poravnanja. Kako pak utiče pravomoćno odobrenje, u tome su sve rješidbe u glavnom saglasne. Prema gore navedenoj rješidbi vrhov. suda u Beču od 27. lipnja 1928. Ob. 538-28. imade se nakon pravomoćnosti poravnanja tužba odbiti. Točnije navodi rješidba čehoslov. vrhov. suda od 11. siječnja 1929. Rv. I. 1047-28.: »Ako je za vrijeme trajanja parnice na platež potraživanja otvoren postupak poravnanja i ako je presuda u prvom stepenu donešena tek nakon pravomoćnog odobrenja poravnanja, tada imade sud u svojoj presudi uzimati obzir na sadržaj poravnanja. Tužba se imade u onom dijelu, u kojem zahtjev nadilazi kvotu poravnanja, sasvim otputiti, a glede kvote za sada kao preuranjena.« Dakako, ako je u času donošenja prvostepene presude prema sadržaju poravnanja kvota ili jedan dio kvote već dospio na platež, tada se imade suditi na platež dospjelih iznosa (Rješidba čehoslov. vrhov. suda od 1. listopada 1924. Rv. I. 800-24.).

Donekle otstupa od ovih rješitaba rješidba čehoslov. vrhov. suda od 10. travnja 1923. Rv. I. 622-23., po kojoj se nakon pravomoćnosti poravnanja imade suditi na platež kvote bez obzira na to, da li je ona prema sadržaju poravnanja dospjela na isplatu. (To nije dosljedno).

Ovo je dakle vladajuće stanovište judikature i literature o uticaju prinudnoga poravnanja na parnice. No protiv ovoga shvaćanja govore brojni razlozi, koji će se u ovom sastavku skupiti i koji će konačno opravdati tvrdnju, da već samo otvaranje postupka poravnanja utiče na tekuće parnice, da utiče na utuživost tražbina te ih čini za sada neutuživima.

III. — Ispitujući, da li se protiv dužnika može za trajanja postupka poravnanja izreći kondemnatorna presuda, nailazi se na prethodno pitanje, koje je od prejudicijalnoga značaja za samo glavno pitanje: naime, da li dužnik može i smije za trajanja postupka poravnanja vršiti valjano plaćanja prema onim svojim vjerovnicima, čije tražbine ulaze u poravnanje.

U zakonu ovo pitanje nije nikako riješeno. Nigdje u zakonu nije rečeno, da dužnik, nakon što je podnesao molbu za prinudno poravnanje i nakon što je postupak otvoren, ne bi smio ispuniti obvezu prema vjerovniku,

Digitized by Google

čija tražbina ulazi u poravnanje. No, po mojem mišljenju, ovo ipak proizlazi iz slijedećih ustanova zakona:

1. § 12., l. por. odredjuje, da dužnik od dana, kada je predao prijedlog za prinudno poravnanje, pa sve do otvaranja postupka ne smije (medju ostalim) dozvoliti na svojoj imovini pravo na odvojeno namirenje. To znači, da dužnik nijednom od svojih vjerovnika ne smije pružiti iz svoje imovine bilo kakovo osiguranje tražbine, jer bi se time smanjila imovina, koja će služiti za potpuno ili djelomično podmirenje vjerovnika u poravnanju ili u stečaju, koji se može nadovezati; a vjerovnik, kojemu dužnik dozvoljuje pravo na odvojeno namirenje, stavio bi se prema ostalima u povoljniji položaj. A minori ad maius slijedi: ako dužnik ne smije dati osiguranje, pogotovo ne smije dati namirenje jednome ili nekim vjerovnicima, jer se time njegova imovina barem toliko smanjuje, koliko davanjem osiguranja, a vjerovnik se stavlja u povoljniji položaj nego li osiguranjem, naime u najpovoljniji mogući položaj.

Po drugoj alineji § 12. treba dužnik nakon otvorenja postupka za vršenje poslova, spomenutih u stavu prvom, odobrenje upravitelja poravnanja. No upravitelj poravnanja može dati svoje odobrenje samo za sklapanje n o v i h posala, za preuzimanje i osiguranje n o v i h obaveza, koje nisu ni namirenje, ni osiguranje ni preinaka ili novacija obaveza, koje postoje od prije početka postupka. Upravitelj naime ne može dati odobrenje za namirenje ili osiguranje duga, koji ulazi u poravnanje. O tome, da li, u kojem iznosu i kada će se ovakov dug platiti i da li će biti platež osiguran, pasti će odluka tek kasnije — glasanjem vjerovnika i odlukom suda o odobrenju poravnanja. Upravitelj poravnanja dakle ne može svojim odobrenjem unaprijed za trajanja postupka odlučiti o nečemu, o čem je odluka pridržana meritornomu rješenju čitavoga postupka, koje je pridržano sudu poravnanja na osnovu posljetka glasanja. Upravitelj poravnanja ne može dužniku dati odobrenje za osiguranje duga, koji ulazi u poravnanje, iz čega takodjer a minori ad maius slijedi, da mu ne može dati odobrenje ni za podmirenje takovoga duga.

2. Po § 47. III. por. mora dužnik sa vjerovnicima, kojima ne pripada pravo na prvenstveno namirenje, jednako postupati (osim ako zapostavljeni vjerovnici izrijekom pristanu na pogodovanje). Plaćanje duga za trajanja postupka mora na svaki način krnjiti ovo načelo »par conditio omnium creditorum«; jer i u onom slučaju, ako bi dužnik za vrijeme trajanja postupka platio vjerovniku baš samo onu kvotu potraživanja, koju je svim vjerovnicima ponudio, još uvijek bi bilo pogodovanje u tome, što je platež uslijedio ranije nego li prema ostalim vjerovnicima.

3. Po § 48. por. nema pravne valjanosti ugovor dužnika s kojim vjerovnikom, ako se ovim ugovorom tome vjerovniku prije zaključenja poravnanja daju ili obećavaju naročite koristi protivno propisima § 47., pa se u roku od tri godine može tražiti povraćaj onoga, što je bilo dano na osnovu takvog nevaljanog ugovora. Platež tražbine, čitave ili jednoga dijela za vrijeme postupka poravnanja je »ugovor, kojim se daju naročite koristi, protivno propisima § 47.« Dakle ovakovo davanje, plaćanje, nije samo zabranjeno i ne radja samo represijama u postupku poravnanja, koje su predvidjene u § 12. IV. por., nego i materijalno-pravnim posljedicama, da je naime ovakovo davanje pobitno i da se može tražiti povraćaj plaćenog

Digitized by Google

iznosa. Na ovom stanovištu stoji i rješidba vrhov. suda u Beču od 6. rujna 1927. Ob. II. 820-27: »»Ako dužnik nesposoban za plaćanje namiri dospjeli dug, pada to pod zabranu § 48., ako to biva prilikom postupka za prinudno poravnanje.«

4. Pod okolnostima može ovakov platež da bude kažnjiv prema krivično-pravnim naredjenjima zakona o poravnanju i po krivičnom zakoniku::

a) Po § 72. toč. 1. por. kaznit će se strogim zatvorom i gubitkom časnih prava dužnik, koji pošto je postao nesposoban za plaćanja, namjerno stavi kojega vjerovnika u povoljniji položaj u cilju, da bi time oštetio ostale vjerovnike. Kod svakoga plaćanja za trajanja postupka stavlja dužnik dotičnoga vjerovnika namjerno u povoljniji položaj; da li predleži »cilj, da ošteti ostale vjerovnike«, to će dakako biti quaestio facti, a može se zaključiti, da postoji takova namjera, ako je učinjen razmjerno velik platež, kojim se znatno mijenja dužnikov status.

b) Po § 345., točka 4. k. z. kaznit će se zbog nehatnoga bankrotstva strogim zatvorom i gubitkom časnih prava stečajni dužnik, koji, pošto je postao nesposoban za plaćanje, plati koji svoj postojeći dug. Istina, za postojanje ovoga krivičnoga djela pretpostava je, da se otvori formalno stečaj. Iz ovoga proizlazi, da dužnik, koji je za trajanja postupka platio koji postojeći dug, ne će biti kažnjiv po ovom zakonskom propisu, ako poravnanje bude prihvaćeno i po sudu pravomoćno odobreno. Naprotiv on će biti kažnjiv, ako se postupak ne svrši poravnanjem, već se otvori stečaj u isto vrijeme, kada se obustavi postupak poravnanja, ili ako se otvori stečaj po prijedlogu, stavljenom u roku od 15 dana, pošto je taj postupak obustavljen (§ 1. II. steč.). Dužnik nije prorok i ne zna, dok traje postupak poravnanja, da li će se ovaj svršiti odobrenjem ili stečajem, ne zna, da li je plaćanje duga dozvoljeno ili krivično djelo. Dužnik dakle ne smije platiti, čim je saznao za svoju nesposobnost plaćanja i zbog toga zatražio prinudno poravnanje, jer je to plaćanje krivično djelo, ako pristupi jedan dalji elemenat učina, koji je neovisan od dužnikove volje, naime otvaranje stečaja.

Iz ovoga, što je rečeno pod 1.—4., proizlazi, da dužnik za vrijeme trajanja postupka poravnanja sve do pravosnažnosti odluke o odobrenju poravnanja ne smije platiti niti u cijelosti niti djelomično dug, koji ulazi u poravnanje. Ovakov platež povlači za sobom represije u samom postupku poravnanja (obustava postupka, oduzeće uprave i t. d.), ovakov je platež materijalno-pravno nevaljan (pobitan) a pod okolnostima može biti kriminalno kažnjen.

Dužnik stoga po podnosu prijedloga za prinudno poravnanje ne smije, dakle ni n e t r e b a platiti dug, koji je inače — bez obzira na taj prijedlog — d o s p i o na isplatu. U dužnikovim obvezama nastaje podnašanjem prijedloga neka p r o m j e n a. Kakova je to promjena, kakovo mjesto ona zauzima u sistemu općega dijela obveza, kakovo ime bi joj se moglo dati, i kakovi su učinci? Najbliži odgovor bi bio, da se ovim aktom odgadja d o s p j e l o s t potraživanja. Ali se taj odgovor ne može dati, jer bi se time došlo u opreku sa izričnom zakonskom ustanovom. Zakon naime (§ 33. por. savezno sa § 12. II. steč.) izrijekom propisuje baš protivno, da i nedospjele tražbine postaju uslijed otvaranja postupka dospjelima, dakle se ne može obratno ustvrditi, da dospjele tražbine postaju nedospjelima. Tražbine ostaju (odnosno postaju) dospjele, ali se ne moraju platiti. Nadovezujući na

Digitized by Google

diferenciranje i terminologiju Ehrenzweigovu (System des allgemeinen Privatrechts § 304. II. 7.) može se u ovom slučaju govoriti o odlaganju »ostvarivosti« (Geltendmachung) tražbine, koje se dospjelost (Fälligkeit) ne odlaže. Ehrenzweig, a i drugi neki pisci razlikuju ova dva pojma, naime ostvarivost i dospjelost u nauci o počeku (Stundung). Poček naime ne utiče na dospjelost ražbine, već samo odlaže njezinu ostvarivost. I doista, sličnost izmedju »neostvarive« tražbine uslijed molbe za prinudno poravnanje i neostvarive tražbine zbog dozvoljenoga počeka po vjerovniku, je tolika, da se može postaviti konstrukcija, da podnosom molbe za prinudno poravnanje nastaje ex lege poček (Stundung) svih tražbina, koje ulaze u poravnanje.

Iz ove činjenice, da dužnik nakon podnosa molbe za prinudno poravnanje ne mora platiti odnosno, što je isto, da podnosom molbe prestaju tražbine protiv njega biti ostvarive, slijedi: da se poslije zatraženoga postupka ne može osnovano podnijeti tužba protiv dužnika, jer dužnik ne mora platiti, »actio« protiv njega nije »nata«.

Kakova će se dakle presuda imati donijeti, ako povodom ovakove tužbe dozrije stvar do presude prije pravosnažnog odobrenja poravnanja? Tužba će se morati odbiti, jer dužnik u času podnosa tužbe, a ni u času zaključenja usmene rasprave nije dužan platiti. Presuda ne će moći biti kondemnatorna već iz toga razloga, što se takovom presudom po zakonu (§ 505. grpp.) mora naložiti dužniku platež u roku — redovito — od 15 dana pod prijetnjom izvršenja. Presuda, koja bi ovo izricala, izricala bi nešto, što ne stoji: jer niti je dužnik obvezan platiti u roku od 15 dana, a niti vjerovnik u slučaju neplateža može nakon izmaka ovoga roka voditi izvršenje. Sud ne može u presudi izreći niti drugi paricijski rok mjesto 15 dana, jer sud izričući presudu ne može znati, da li i kada će dužnik morati platiti, i kada te za koji iznos će se protiv njega moći voditi izvršenje. Sud u presudi ne može učiniti ni toga, da vrijeme, kada se imade presudi udovoljiti, stavi u neku neodredjenu budućnost ili da ga učini ovisnim o neodredjenim budućim dogadjajima (obustavi postupka poravnanja), jer je to protivno § 502. grpp., po kojem se može presudom naložiti činidba samo onda, ako se imala izvršiti najkasnije do donošenja presude, a ne onda, ako se imade izvršiti tek u budućnosti. (Izuzetak samo glede obroka alimentacije.)

Presuda ne može da bude kondenatorna već zato, jer ne može naložiti platež u redovitom paricijskom roku od 15 dana niti može ustanoviti jedan drugi rok pod prijetnjom izvršenja.

Što u ovom pogledu vrijedi za presude na temelju tužbi, podnešenih nakon otvorenja postupka poravnanja, to vrijedi jednako i za one, koje se donesu na temelju ranije podnešenih tužba, ako se samo presuda izriče nakon otvorenja postupka i prije njegova pravosnažnog okončanja. Presuda se donosi po činjeničnom stanju u času dovršenja usmene rasprave. Imadu se stoga uvažiti sve promjene u činjeničnom stanju, koje su nastupile u tužiteljevu pravu počam od tužbe, pa do onoga časa, dok stranke u usmenoj raspravi mogu stavljati nove prijedloge (do dovršenja rasprave). Imade se stoga uvažiti, da je glede tražbine nastao poček poslije podnosa tužbe, i suditi u glavnoj stvari jednako kao u onom slučaju, kada je tužba podnešena nakon otvorenja postupka poravnanja.

Digitized by Google

IV. — Pod III. je razloženo, da presuda, koja se izriče za trajanja postupka poravnanja, ne može ispravno da nalaže tuženomu činidbu u paricijskom roku, a ovdje se još dodaje, da tužba i parnični postupak za trajanja postupka poravnanja nisu ni prikladni za u s t a n o v l j e n j e opstojnosti tužiteljevoga zahtjeva (tužbom na ustanovljenje). Zakon o poravnanju naime predvidja i potanko normira, kako se u samom postupku poravnanja — dakle vanparničnoga — ustanovljuju vjerovničke tražbine (§ 28. i sl. por.). Vjerovnik može svoju tražbinu prijaviti u poravnanje; upravitelj mora o svakoj prijavi preslušati dužnika, pa se dužnik i upravitelj imadu očitovati o njezinoj ispravnosti. Ovo se očitovanje bilježi u spisak prijavljenih tražbina. Ako se tražbina prizna, tada bilješka u spisku prijavljenih tražbina pretstavlja izvršni naslov, na osnovu kojega će vjerovnik po pravosnažnosti poravnanja i dospjelosti kvote moći voditi izvršenje protiv dužnika.

Zakon o poravnanju dakle predvidja svoj posebni postupak ne samo za utvrdjivanje vjerovničkih tražbina, nego i za stvaranje izvršnoga naslova. Vjerovniku je propisan način, kako da dade svoju tražbinu utvrditi i kako da ju načini izvršnom, pa mu ne treba drugoga puta za utvrdjivanje tražbine (osim dakako, ako se tražbina ospori, a to je drugo pitanje). Na ovaj način, koji je u zakonu predvidjen, stiče vjerovnik izvrsni naslov, koji potpuno odgovara stanju stvari t. j. na temelju kojega će moći voditi izvršenje prema sadržaju poravnanja, dakle samo na kvotu i u vrijeme, ustanovljeno poravnanjem, dočim izvršni naslov — presuda — nikako ne može odgovarati stanju stvari, jer nalaže platež čitave tražbine u roku od 15 dana.

V. — Što se napose tiče tužbe, podnešene poslije otvorenja postupka poravnanja, treba uvažiti još i ovo:

Dužnik uopće, a osobito trgovac, obustavlja svoja plaćanja i traži povedenje postupka poravnanja, kada dospije u nemogućnost ispunjavati svoje dospjele obveze. Nesposobnost plaćanja pokazuje se redovito u tome, što jedan ili više vjerovnika podnosi tužbe ili čak već provode ovrhe, odnosno što pretstoje tužbe i ovrhe, koje dužnik ne može više odvratiti, jer ne može vjerovnike sklonuti na dalje čekanje, a nema sredstava, da ih namiri. U očigled ovakove situacije dužnik k a p i t u l i r a. On izjavi vjerovnicima svoju insolvenciju, da na taj način zapriječi, da se još dalje podnose tužbe i gomilanjem parničnih troškova potpuno upropasti njegovo imovinsko stanje. Ako bi vjerovnici mogli po zakonu, bez obzira na povedeni postupak poravnanja, dalje tužiti i ishoditi presude, moglo bi svako poravnanje postati uzaludnim: manjina, koja je protivna poravnanju, mogla bi tužbom i gomilanjem parničnih troškova toliko pogoršati dužnikom status, da on ne bi mogao zaključiti poravnanje, odnosno da ne bi mogao zaključeno poravnanje izvršiti. Bilo bi protivno temeljnoj ideji prinudnoga poravnanja, koje dužniku daje povlasticu, da nakon izjave insolventnosti, umjesto da zatraži otvorenje stečaja, pregovara sa svojim vjerovnicima kroz tri mjeseca o uredjenju svojih obaveza, zaštićen kroz to vrijeme od posebnoga prisilnog ubiranja po pojednim vjerovnicima, ako bi se za vrijeme tih pregovora mogle protiv dužnika podnositi tužbe. Vrijeme počevši od otvorenja postupka poravnanja pa do pravosnažnog okončanja je p r i m i r j e, koje dopušta zakon dužniku, da u tom roku sa vjerovnicima pregovara i da traži potrebnu većinu za prihvat poravnanja, a da vjerovnici kroz to vrijeme ne mogu protiv njega poduzimati nikakovih »neprijateljskih čina«.

Digitized by Google

VI. — Sa pitanjem troškova ovakovih parnica ušli smo zapravo u žarište problema. Pitanje, kako imade da glasi presuda u glavnoj stvari, ako se izreče prije okonačanja postupka poravnanja, zanimljivo je i važno samo sa teoretskog stanovišta. Praktički je to svejedno. Na temelju ovakove presude se naime ne može voditi izvršenje, dok se ne dovrši postupak poravnanja, pa ako se ovaj dovrši pravosnažnim odobrenjem poravnanja, tada se može voditi izvršenje samo prema sadržaju poravnanja, t. j. na kvotu i u vrijeme, koje je poravnanjem ustanovljeno, jer je poravnanje »kasniji dogadjaj, kojim se steže izvršni naslov« (§ 34. izvr. zak.). Po svojem sadržaju dakle neispravna presuda u g l a v n o j stvari nema praktički nikakove važnosti niti može škoditi dužniku, jer on ne mora platiti vjerovniku, koji je presudu ishodio, niti više niti ranije nego li drugim vjerovnicima.

Drugačije u pitanju t r o š k o v a. Ako dužnik mora naknaditi parnične troškove u cijelosti ili jednom dijelu, onda dakako da nije svejedno, da li se protiv njega može za trajanja postupka ishoditi presuda, ili se to ne može.

Ako je tužba podnešena prije otvorenja postupka poravnanja, onda oni troškovi, koji su nastali prije otvorenja postupka, »dolaze u isti red, u koji dolazi i glavna tražbina« (§ 33. por. savezno s § 53. steč.), što znači, da dužnik po zaključenom poravnanju mora od njih platiti kvotu kao i od glavnice. No ako se parnica nastavi ili se tek započne poslije otvorenja postupka poravnanja, što je onda s tim daljim troškovima? Ako bi bilo ispravno (što se u ovom sastavku pobija), da bi se za trajanja postupka mogla izreći presuda po zahtjevu tužbe, morala bi se takodjer naložiti tuženomu naknada parničnoga troška po § 143. grpp. Tuženi — dužnik poravnanja — morao bi taj trošak platiti, i to ne u kvoti nego u cijelosti, jer je ovaj parnični trošak dug, koji je nastao poslije početka poravnanja, koji dakle ne ulazi u poravnanje niti ga se poravnanje bilo kako tiče.

Takove su brojne rješidbe vrhovnih sudova. Primjerice čehoslov. vrhov. sud rješidbom od 28. studenoga 1929. R.-III. 402/29.: »Zahtjev na platež troškova u jednoj parnici protiv dužnika poravnanja biva diran poravnanjem samo utoliko, u koliko su ti troškovi sudbeno dosudjeni prije otvorenja postupka poravnanja, i ako ova izreka o troškovima postane pravosnažnom tek za trajanja postupka poravnanja.« Po ovoj rješidbi nije mjerodavan čas, kada je protustranka obavila pojedine radnje, za koje joj se trošak dosudjuje, nego čas, kada uslijedi izreka o trošku u prvom stepenu. Sasvim saglasno izriče rješidba istoga suda od 28. veljače 1929. Rv. III. 1529/28., da troškovi, koji se dosude nakon otvorenja postupka ne ulaze u poravnanje. Rješidba istoga suda od 10. prosinca 1922. Rv. I. 1103/22. izričito naglašuje, da se troškovi, o kojima je presudjeno nakon otvorenja postupka, imadu u cijelosti naknaditi unatoč propisa § 59. VII. i § 32. toč. 1. por. Po § 59. VII. ne mogu se ostvariti tražbine spomenute u § 32. br. 1. ni poslije dovršenoga postupka za poravnanje. Ali se ovaj § 32. odnosi samo na kamate na tražbine ličnih vjerovnika, koje teku od dana otvaranja postupka, kao i troškove, koje ima vjerovnik uslijed svoga učestvovanja u postupku, ali ne na troškove, koji su nastali vodjenjem parnice.

Ovo stanovište judikature o troškovima jest nužna posljedica nazora, da sam postupak poravnanja ne utiče nikako na parnice. Ako se bez obzira na postupak poravnanja izriče kondemnatorna presuda protiv dužnika, mora se takodjer naložiti naknada troškova. Pa ako su ti troškovi nastali

Digitized by Google

poslije otvaranja postupka, ne dira ih više niti zaključeno ni odobreno poravnanje, pa će se imati unatoč odobrenoga poravnanja platiti u cijelosti. No baš ova posljedica načela pokazuje, kako je načelo neispravno. Već je gore pokazano, kako je protivno temeljnoj ideji poravnanja i kako je ekonomski štetno za dužnika, te da u svojim skrajnjim posljedicama može svako poravnanje učiniti uzaludnim. Ovdje se još dodaje, da je dosudjivanje parničnih troškova protivno jednoj zakonskoj ustanovi, ako se ta ustanova tumači ne samo po riječima nego po smislu.

Napomenuo sam, da je u zakonu o poravnanju propisan način, kako vjerovnici imadu ostvarivati svoje zahtjeve i ishoditi za njih izvršni naslov (§ 28. i slijedeći te § 60. por.). Nigdje nije u zakonu rečeno, da je to jedini način, kojim vjerovnici smiju ili mogu ishoditi izvršni naslov. (»Moraju« u § 28. znači: ako žele učestvovati u postupku poravnanja — druge sankcije nema). Ali imade u zakonu odredba, da se troškovi, koje ima vjerovnik uslijed svojeg učestvovanja u postupku, ne mogu u postupku poravnanja uvažiti (§ 32. br. 1. por.), a ne mogu se ostvarivati ni poslije dovršenja postupka. (§ 59. VII. por.). Znači, da troškove oko ishodjenja izvršnoga naslova u poravnanju snosi sam vjerovnik i da dužnik njih ne treba naknaditi ni u dijelu ni u cijelosti. Ako bi se pak vjerovniku dozvolilo, da mimo ovoga puta za ishodjenje izvršnoga naslova, koji je predvidjen i normiran u zakonu o poravnanju, ide drugim putem — gradjanskom parnicom — te bi mu se u tom slučaju dosudio parbeni trošak, koji bi mu dužnik morao u cijelosti naknaditi, onda bi mu se time omogućilo, da obilaznim putem izigra zakonsku ustanovu, po kojoj imade sam da snosi trošak oko likvidacije svoje tražbine. Pri ovakovom tumačenju zakona, po kojem se parnični trošak imade po dužniku u cijelosti naknaditi, izgubile bi ustanove § 32. br. 1. i 59. VII. por. skoro svaku svoju vrijednost; i još više; vjerovnik, koji bi poveo parnicu, mjesto da prijavi tražbinu u poravnanju, bio bi pogodovan prema ostalima, jer dok ostali dobivaju kvotu poravnanja, smanjenu za vlastite troškove učestvovanja u postupku, dobivao bi vjerovnik čistu kvotu, dok bi mu troškove — znatno veće parnične troškove — morao naknaditi u cijelosti dužnik.

Zaključujem dakle: pobijano stanovište judikature vodi do nužne posljedice (koja je takodjer prihvaćena u judikaturi), da dužnik mora vjerovniku naknaditi čitave parnične troškove, a to je u protuslovlju sa ustanovom § 32. toč. 1. i 59. VII. por., ako se ove ustanove ekstenzivno prema njihovu smislu tumače.

Istina gore navedena rješidba od 10. listopada 1922. ne predvidja ove zakonske ustanove, već se takodjer na njih poziva i iz njih restriktivnim tumačenjem dolazi do protivnoga zaključka. Ali meni se čini, da šire tumačenje po smislu dovodi do pravilnijeg posljetka.

VII. — Prema stanovištu, koje se ovdje pobija, može se donijeti kondemnatorna presuda sve do onoga časa, kada postane pravosnažnim odobreno poravnanje. No ako se presuda donese poslije pravosnažnosti poravnanja, tada se imade u njoj uzeti obzira na sadržaj poravnanja; tada se imade tužbovni zahtjev, u koliko prelazi kvotu, uopće, a glede ostatka (ako još nije dospio ni prvi obrok poravnanja) »za sada« odbiti.*) To je posve ispravno, jer se po § 243. grpp. imade donijeti presuda po onom činjeničnom stanju, koje se ukazuje kod zaključenja usmene rasprave, dakle se imadu uvažiti sve

*) Vidi rješidbe čehoslov. i bečkog vrhov. suda, navedene pod II.

Digitized by Google

promjene, koje su nastale u tužiteljevu zahtjevu od tužbe do zaključenja rasprave. Odbije li se tužiteljev zahtjev u glavnoj stvari, ne će mu se moći ni dosuditi naknada parničnoga troška (eventualno preboj?); dužnik će dakle morati naknaditi parnični trošak, ako se presuda izreče prije pravosnažnosti poravnanja, a ne će ga morati naknaditi, ako se izreče poslije toga. Ova posljedica pobijanoga stanovišta je vrlo nezgodna, jer prema njoj ovisi o slučaju, što i koliko dužnik imade da plati. Ili još točnije: to ovisi o spretnosti i prepredenosti dužnika. Ako mu uspije, da objesnim prigovorima i smicalicama zategne parnicu do poslije okončanja poravnanja, on će si prištediti plaćanje troškova. A ako se ne posluži ovakovim sredstvima, nego prizna tužbovni zahtjev, ili se dade kontumacirati, tada će morati naknaditi parnični trošak i to u cijelosti, jer se presuda, koja odlučuje o troškovima, donosi poslije otvorenja postupka poravnanja.

Držim, da ova posljedica dovodi pobijano stanovište ad absurdum: jer ne može da bude ispravno takovo tumačenje zakona, koje dovodi do posljedica, protivnih osnovnim načelima prava.

VIII. — I razlaganja, koja su iznešena pod III.—VII., proizlazi, da dužnik, koji se nalazi u postupku poravnanja, ne može ni prije pravosnažnosti poravnanja biti osudjen na činidbu za zahtjev, koji ulazi u poravnanje, i to bez obzira na to, da li je tužba podnešena prije, nego li je započeo postupak poravnanja, ili poslije toga, te bez obzira na to, da li je dužnik stavio samo ovaj jedan prigovor (da se nalazi u poravnanju) ili još i druge prigovore, koje se tiču opstojnosti ili visine tražbine. Dakako, ako tuženi ne bi stavio prigovor, da je u tečaju postupak poravnanja, ne bi sud mogao uzimati obzira po službenoj dužnosti. Ako je stavljen i dokazan prigovor, sud ne može izreći kondemnatornu presudu.

Ovomu negativnomu zaključku trebao bi se još dodati pozitivni: a kakovo rješenje ili presudu imade sud donijeti? U pomanjkanju kakove ustanove zakona, koja bi najbolje odgovarala naravi stvari, a po kojoj bi se parnice prekidale i nastalo mirovanje dotle, dok se ne svrši ročište za poravnanje, na kojem se ispituju prijavljene tražbine (kao što je po § 7. steč.) ne preostaje drugo, nego da sud presudom tužbu i njezin zahtjev »za sada« odbije.

To se čini nepravično prema vjerovniku. No upućujem u prvom redu na to, da se vjerovniku na ovaj način ne čini veća nepravda, nego ako se odbije njegova tužba nakon pravomoćnosti poravnanja, ma da je tužba podnešena prije, nego li je započeo postupak poravnanja: a ipak je judikatura ovo potonje — kako sam gore pokazao — lagahno već prihvatila. Još je važnije, da je ova nepravda prema vjerovniku samo prividna, jer se izrekom o troškovima parnice može ukloniti svaka šteta za vjerovnike. Prema propisima grpp. o snašanju parbenih troškova i propisima zakona o poravnanju i stečajnoga zakona o troškovima, nastalima prije započetog postupka, ukazuje mi se kao pravilno slijedeće rješenje o troškovima:

1. Ako je vjerovnik podnio tužbu nakon toga, što je primio obavijest o tome, da je otvoren postupak poravnanja, tada se imade osuditi na naknadu troška tuženikovoga. U ovome je slučaju naime već u času podnosa tužbe postojalo ono činjenično stanje, na temelju kojega valja da se tužba odbije, a tužitelj je za to činjenično stanje znao. Prema tome nema razloga da se ne primjeni § 143. grpp.

Digitized by Google

2. Ako je vjerovnik podnio tužbu prije, nego li je saznao, da je otvoren postupak poravnanja, imade se izreći preboj troškova. Tužitelj nije dužan naknaditi trošak tuženomu, jer se zahtjev u glavnoj stvari odbija iz jednog razloga, koji je nastupio tek nakon podignuća tužbe, dočim je po činjeničnom stanju u vrijeme podignuća tužbe bio tužiteljev zahtjev dospio i ostvariv. S druge strane ne može se ni tuženi osuditi, da naknadi troškove tužiteljeve, jer se prema onome, što je rečeno pod III., uopće tuženi za sada ne može osuditi na činidbu u paricijskom roku pod prijetnjom izvršenja. No time nije rečeno, da tužitelj gubi pravo na naknadu ovih troškova. Pravomoćnost (u materijalnom smislu — res iudicata) presude o preboju troška ne priječi, da tužitelj svoj zahtjev na naknadu troška kasnije ostvari. Presuda naime samo »za sada« odbija tužiteljev zahtjev, pa isto tako, kako ona ne priječi, da tužitelj prijavi u poravnanje svoj glavnični zahtjev, ona ne priječi da prijavi troškove, koji mu pripadaju temeljem § 33. por. savezno s § 53. steč. Dužnik i upravitelj poravnanja morat će njemu ove troškove priznati, u koliko su nastali prije ostvaranja postupka poravnanja. Ako se troškovi ne priznadu, ili ako ne dodje do pravomoćnog odobrenja poravnanja, može vjerovnik pored glavničnoga zahtjeva utužiti i ove troškove, koji su nastali prije otvaranja postupka, te mu se i oni moraju dosuditi, ako nema možda kojega drugog razloga, zbog kojega se zahtjev imade odbiti. Sama prva presuda nije zapreka dosudjenju troška, jer se njome odbio tužitelejev zahtjev, da mu se imade platiti glavnica, kamati i troškovi, s a m o z a s a d a.

Ovo rješenje držim najpravilnijim. Ono odgovara duhu zakona, izbjegava donošenje presuda, koje su neistinite i uzaludne, a zaštićuje opravdane interese onih, o čijim se interesima radi.

Demokratizacija radnog odnosa

Napisao dr. Š ć e t i n e c J u r a j, vanredni profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole u Zagrebu

(Svršetak)

2. Razvoj pokreta za demokratizaciju poduzeća

Na formiranje ideje demokratizacije poduzeća djelovali su različiti idejni smjerovi: d e m o k r a t s k i, s o c i j a l n o-r e f o r m n i i s o c i j a l i s t i č k i,[30]) a na ostvarenje pojedinih oblika demokratizacije poduzeća različita nastojanja poslodavaca, radnika i državnih vlasti, vodjena ne samo socijalnim nego i političkim ciljevima. Iako idejna problematika demokratizacije ne pretstavlja danas još nikakav sistem, ipak se može utvrditi evolucija ideje demokratizacije do jedne sve odredjenije koncepcije. Idejni smjerovi, koje smo naprijed spomnuli imali su neki užu, a neki širu koncepciju o značenju i opsegu demokratizacije gospodarstva, pa su svaki za se imali kao posljedicu i odredjene pokrete, koji su išli za ostvarenjem dotične koncepcije. Gotovo do konca svjetskoga rata (1918.) dolaze do izražaja u pokretu za demokratizaciju poduzeća pojedini smjerovi svaki za sebe, no nakon rata su se sva tri smjera slila u jednu koncepciju, i to širu koncepciju

30) Isp. Dr W e r n e r zur Megede: Volkswirtschaftliche u. soziale Auswirkungen des Betriebsrätegesetzes, 1927. p. 2.

Digitized by Google

o značenju i opsegu demokratizacije poduzeća. Prema tome imamo dvije epohe u razvoju pokreta za demokratizaciju: jednu do konca rata i drugu nakon rata.

a) Razvoj pokreta za demokratizaciju poduzeća do konca rata (1918.) — U toj epohi pojavljuju se pojedini idejni smjerovi uzastopce, jedan iza drugoga, a isto tako i pokreti, koji su se iz njih razvili.

α) Demokratski idejni smjer polazi od ideje slobode čovjekove, koja se protivi svakomu apsolutizmu i autokraciji, dakle i autokraciji u privrednom životu, te hoće, da i u radu, u kojem dolaze u medjusobni odnos poduzetnici i radnici, imadu radnici ravnopravan položaj i punu ličnu slobodu. Ova je ideja bila više ili manje jasno izražena u svim radničkim pokretima u prvoj polovici 19. vijeka, a naročito za krize oko 1848. g. (Marksov komunistički manifest, kartistički pokret u Engleskoj, revolucija u Francuskoj). Najpotpunije su bili formulirani u to vrijeme zahtjevi za demokratizaciju poduzeća iz demokratskih pobuda u prijedlogu manjine za zakonsku osnovu obrtnoga zakona u frankfurtskom parlamentu 1848. god. U tom se prijedlogu predvidja, da se u tvornicama imadu ustanoviti tvornički odbori (Fabrikausschüsse) sastavljeni od pretstavnika radnika, poslovodja i poslodavca. Njihova bi dužnost bila, da posreduju u sporovima izmedju poslodavca i radnika, da predlažu radni red i paze na njegovu primjenu. Pretstavnici tvorničkih odbora bi imali da zastupaju tvornicu u tvorničkom vijeću (fabrikat) kao višoj instanciji, u kojoj su zastupani radnici i poslodavci više poduzeća. Tvorničko bi vijeće imalo da raspravlja o skupnim interesima radnika i poslodavaca i da rješava sporove preko tvorničkih obraničkih sudova (Fabrikschiedsgericht). Ovim su prijedlogom zakona htjeli predlagači ostvariti ideju konstitucije i u privrednom životu, i to u prvom redu u tvorničkim poduzećima »konstitucionalizirajući« tvornice (»konstitucionalna tvornica«).

Ove tendencije iz samo demokratskih pobuda nisu imale značajnijeg uspjeha u ostvarenju demokratizacije tvornice. Jedino su predlagači pomenute zakonske osnove, Degenkolb i drugovi, ostvarili god. 1850. u 4 tiskare u Eilenburgu radničke odbore i jedno tvorničko vijeće za sve 4 tiskare u smislu svoga zakonskog prijedloga.[31])

β) Socijalno-reformni idejni smjer vodjen je u svojem zahtjevu za demokratizaciju poduzeća poglavito težnjom za poboljšanjem stanja radnika, koje je nastalo mašiniziranjem rada, i za poboljšanjem socijalnih odnosa izmedju radnika i poslodavaca. On želi uvodjenjem demokratskih institucija dovesti u lični dodir poslodavca i radnike, izmedju kojih je u modernoj industriji nastao duševni i socijalni jaz.

Tom se idejom zanose, osim nekih teoretika, i mnogi humanitarni poduzetnici od 70-tih godina prošloga vijeka dalje. Oblik, u kojem bi se imala provesti ta ideja, jest radnički odbor ili vijeće (pod tim ili drugim nazivom).

Poslodavci, zauzeti idejom socijalne reforme, osnovali su sami u svojim tvornicama takove radničke odbore ili su potakli radnike, da ih osnuju odnosno izaberu. Opseg je djelatnosti tih odbora bio u pojedinim zemljama i pojedinim poduzećima različit. Taj se pokret razvio poglavito u Njemačkoj,

[31]) Isp. J. Feig: »Betriebsräte« u Handwörterbuch der Staatswissenschaften, II Bd. p. 626 i sl.; Geck, op. cit. p. 87.

Digitized by Google

a znatno manje u drugim industrijskim zemljama, Francuskoj, Belgiji, Švajcarskoj.

U Njemačkoj je bio prvi radnički odbor (Arbeitervorstand) uveden u tkaonici D. Peters et Co. u Nevigesu kod Elberfelda god. 1861. Iza 70-te godine bili su uvedeni takovi odbori u velikom broju poduzeća.[32])

Oko god. 1890. bilo je kojih 40 poduzeća, koja su imala radioničke odbore. Najuzornije su proveli organizaciju radioničkih odbora protagoniste socijalne reforme u paternalističkom smjeru veliki industrijalci Franz Brandts, Maks Rösler i Heinrich Freese dajući tim odborima vrlo široke kompetencije. Kasnije su se istakle firme Carl Zeiss, Maks Vater, Borsig-Werke sa svojom suradnjom s radnicima putem radničkih odbora.

Što se tiče kompetencije, u nekim poduzećima imadu ti odbori samo pravo, da podnose molbe i žalbe poslodavcu, eventualno da nadziru izvršenje propisa radnoga reda i higijenskih propisa, a obično posreduju i u sporovima iz službenog odnosa, a u drugim imadu pravo i učestvovati djelomično u upravi poduzeća, naročito u upravi humanitarnih ustanova, pa i u nadzoru,[33])

U Francuskoj je takodjer ideja demokratizacije poduzeća našla odziva kod poslodavaca, koji su bili skloni socijalnoj reformi radi očuvanja socijalnoga mira, ali nije došla do ostvarenja ni izdaleka u tolikoj mjeri kao u Njemačkoj.

Osnovani su — koliko je poznato — radnički odbori kod firme P. Margery (conseil de famille), kod Harmel Frères u Val-des-Bois 1885., kod Schneider et Co u Le Creusot-u (1889.), u tiskari E. Rivière u Blois-u (1889.).

Najuzornije je proveo organizaciju radioničkih vijeća Léon Harmel u Val-des-Bois. Radioničko vijeće (coseil d'usine) u njegovoj tvornici ima vrlo velike ovlasti u nadzoru i upravi poduzeća, a naročito u pogledu plaće.[34])

---

32) Najpoznatiji su u tvornici porculana L. Hutschenreuther u Selbu (1872.), u tvornici strojeva König & Bauer u Kloster Oberzell kod Würzburga (1873.), Marienhütte kod Kotzenaua u Šleskoj (1874.), u tvornici lončarskih proizvoda »Bärensprung u. Starke« u Frankanau-u kod Mitweide (1881.), kod Maxa Röslera u Schlierbachu, i kod Heinricha Freese-a u Berlinu 1884. — Isp. J. Feig, op. cit. p. 625. i Geck, op. cit. p. 87. i sl.

33) Tako u tvornici Maxa Röslera radnički odbori saradjuju sa poslodavcem gotovo nas vim područjima tvorničke djelatnosti.

»Radnički odbori saradjuju s upravom na izradi radnog reda, koji nema snage bez njihova pristanka: o trajanju radnog vremena, o nadzoru nad učenicima; zatim u predmetu humanitarskih ustanova (bolesničke blagajne, pjevačka društva, glazba, knjižnica, jeftini stanovi), dalje u predmetu higijene i sigurnosti. Osim toga oni vrše funkciju suda u sporovima izmedju radnika i mogu osuditi krivoga radnika na otpust. Ovi odbori pregledavaju i potvrdjuju bilancu i odredjuju udio radnika i namještenika na čistoj dobiti poduzeća. Konačno oni su redovni pretstavnici radnika kod uprave poduzeća«. — Vidi Arnoù, op. cit. p. 42.

34) »U Val-des-Bois-u radioničko vijeće nije imalo kompetenciju suženu samo na pitanja discipline; ono se bavilo sa svime, što se tiče organizacije rada, a naročito izobrazbe učenika, higijenskih i zaštitnih mjera pa i plaće. Mali prikaz će pokazati, u kojoj su mjeri izaslanici radnika bili saradnicima poslodavca: izvještaji službenih nadzornika imali su se saopćiti radioničkomu vijeću, koje je imalo ovlast, da izvrši sve potrebne mjere, da se izbjegnu nesreće. Radioničko vijeće je vršilo osobito uplivan nadzor u pogledu radničkih plaća, njihove visine i njihove isplate. Nijedna tarifa nije bila utvrdjena kao konačna, po sporazumu uprave i pomoćnog osoblja, dok nije prošlo neko vrijeme, koje je bilo odredjeno, da se iskuša njezina valjanost; poslodavac si je sam postavio obavezu, da ništa ne mijenja u pitanju plaća, dok ne sasluša pretstavnike interesiranih.« (Max Turmann: Problèmes sociaux du travail industriel, Paris, 1921. p. 119.)

Digitized by Google

Bilo je nastojanja oko demokratizacije poduzeća i kod poduzetnika u Švajcarsko,[35]) zatim u Honlandiji,[36] Belgiji,[37]) pa u Sjedinjenim državama. U Sjedinjenim državama se pokret za uvodjenjem radioničkih odbora javio tek koncem 19. vijeka,[38]) a jače se razvio tek pred rat,[39]) kada je John Leitsch razvio akciju za »industrijsku demokraciju«.

Ova socijalno-reformna djelatnost nekih poduzetnika je nastala iz njihove vlastite inicijative, pa iako njihov broj nije bio velik, doprinijela je u znatnoj mjeri porastu ideje gospodarske demokracije, pogotovo što su sve ove ustanove imale vrlo lijepih uspjeha, jer se preko njih položaj radnika u poduzeću poboljšao i u moralnom i u materijalnom pogledu, a i radnici su se osjećali u tim poduzećima znatno zadovoljnijima i smirenijima tako, da su te ustanove uistinu uspješno služile ideji socijalnoga mira.

Državne su vlasti vidjele uspjehe ove dobrovoljne akcije poslodavaca, pa su neke države nastojale, da zakonskim mjerama utječu na što veće proširenje ustanove radioničkih odbora u poduzećima.

Njemačka je već god. 1891. u noveli obrtnom redu (§ 134.d) priznala radničke odbore (Arbeiterausschüsse) kao organe uprave u poduzeću, doduše koliko su dobrovoljno ustanovljeni, dajući im kompetenciju, da se izjave o radnom redu, prije nego se takov uvede. To je bio prvi, doduše vrlo čedan početak intervencije države za ostvarenje demokracije u poduzeću.

Medjutim značajniji su korak učinile Austrija i neke njemačke države kod rudarskih poduzeća, na koja država ima veći utjecaj radi podjeljivanja koncesije.

Austrija je god. 1896. uvela u rudarska poduzeća radnička vijeća kao obvezatne ustanove, a po njezinu uzoru Bavarska god. 1900. i Prusija god. 1905. Ta su radnička vijeća imala samo savjetodavni značaj.

Sve do rata radnički odbori nastaju u glavnom dobrovoljnom akcijom samih poduzetnika, te imadu širu kompetenciju prema volji samoga poduzetnika. Posredovanje države je bilo neznatno.

γ) Socijalistički idejni smjer. — Radnička klasa u svojoj cijelosti sve do rata nije pokazivala mnogo interesa za ove pokušaje pojedinih poslodavaca, da uklone žalbe radnika na sistem vlasti u poduzeću putem demokratizacije poduzeća u obliku radničkih odbora. Socijalistički radnički sindikati, koji su pretstavljali većinu organizovanoga radništva, nisu uopće bili skloni ovoj instituciji, koja je imala služiti osiguranju socijalnoga mira. Oni su naprotiv tražili potpunu transformaciju društvenoga reda i gospodarskoga sistema i to putem klasne borbe. Medjutim za rata, kada su radničke mase vidjele, da se bez njih ne može voditi rat ni uzdržavati zemlje, iako su socijalisti većine (II. internacionale) u svim zaraćenim zemljama pristali na gradjansko primirje i, što više, glasovali za ratne vjerosije, počeli su ipak stavljati sve veće zahtjeve za promjenu režima rada. No kod toga se nisu zadovoljavali s demokracijom poduzeća, po kojoj bi

35) Na pr. Bally et Cie u Schönenwerdu (1908.) Société d'exploitation des cables électriques u Cortaillod-u.

36) U Delftu, tvornica kvasca i žeste J. C. Van Marken.

37) u Mariemontu, u Bascoup-u.

38) Prvi odbor u poduzeću Wm. Filene's Sons Co u Bostonu (1898.).

39) U velikom poduzeću Philadelphia Rapid Transit C (1911.) — Isp. Geck, op. cit. p. 91., — Feig, op. cit. p. 632.

Digitized by Google

radnici dobili tek neko minimalno učešće u upravi, kao što su ga imali preko radničkih odbora, koje su sami poslodavci uveli, nego su tražili »socijalizaciju«, odnosno »nacionalizaciju« poduzeća, po kojoj će u upravi poduzeća sudjelovati kao ravnopravni čimbenici i vlasnici poduzeća i njihovi radnici, a u višim upravnim forumima i potrošači i pretstavnici državne vlasti. Istina, u socijalizmu su postojale različite struje, koje su i prema ovomu pitanju zauzele različito držanje.

Najumjerenija se struja zadovoljavala time, da se radnicima u upravi poduzeća osigura saradnja i suodlučivanje, ali za prvi početak nije tražila izjednačenje, dok su radikalnije struje tražile jednaki položaj radnika s poslodavcima u upravi poduzeća. Skrajnje su struje tražile diktaturu proletarijata, te prijenos vlasništva i uprave poduzeća na radnička vijeća.

Tako se razvio i socijalistički idejni smjer, koji je tražio promjenu režima poduzeća učestvovanjem radnika u upravi poduzeća, i to kao jednakopravnih čimbenika s poslodavcima. Poslodavci, dakako, nisu bili spremni, da pristanu na promjenu režima poduzeća prema zahtjevima socijalista. Preostalo je, da radnici silom provedu promjenu, ili da ju država provede zakonskim putem. Pogibao od radničke revolucije za vrijeme rata nije bila doduše velika, ali je državnim vlastima bilo mnogo stalo, da u interesu uspješnoga vodjenja rata, smire socijalne odnose. Zato su državne vlasti, pod pritiskom socijalističkih zahtjeva, bile spremne, da svojim posredovanjem ubrzaju reformu radnog odnosa tako, da radnicima osiguraju što ravnopravniji položaj u poduzeću. U tu svrhu su nastojale, da uvedu radničke odbore kao obvezatne ustanove u što više poduzeća, a barem u ona, na koja su imale kakov utjecaj.

U Njemačkoj je bio donesen zakon od 5. XII. 1916. o domovinskoj pomoćnoj službi, po kojem su se u poduzećima, koja su radila za ratnu spremu ili za opskrbu pučanstva, a u kojima je bilo uposleno više od 50 radnika, imali osnovati obvezatno radnički odbori.

Na osnovu toga zakona osnovan je u Njemačkoj za vrijeme rata vrlo velik broj radničkih odbora. Zadaća je tih odbora bila, da održavaju dobre veze izmedju poslodavaca i radnika. Ovi su odbori imali podnositi poslodavcu molbe, zahtjeve i žalbe radništva, koje su se odnosile na radne prilike, plaću i humanitarne ustanove; zatim su imali pravo u slučaju spora sazvati obranički sud.[40])

Gotovo je u isto vrijeme u Francuskoj na prijedlog ministra naoružanja socijaliste Alberta Thomasa (kasnije ravnatelja medjunarodnog ureda rada u Ženevi) dekretom od 17. siječnja 1917. odredjeno, da se u svim industrijama, koje rade za ratne svrhe, imadu postaviti (izborom radnika) radnički povjerenici (délégués du personnel ili délégués d'ateliers). Ti su povjerenici (delegati) imali posredovati u svim spornim slučajevima izmedju poslodavca i radnika.[41]) Po uzoru, koji je bio proveden u tim industrijama, uveli su i mnogi vlasnici drugih industrija dobrovoljno radničke povjerenike u svojim poduzećima.

U Engleskoj, povodom štrajka i pobuna te sve radikalnijih zahtjeva za nacionalizaciju važnijih industrijskih poduzeća, bila je ustanovljena u ožujku 1916. komisija za obnovu (reconstruction commitee),

[40]) Isp. Geck, op. cit. p. 99.
[41]) Isp. M. Turmann, op. cit. p. 121.

Digitized by Google

koja je imala proučavati socijalne i ekonomske probleme, koji će nastati iza rata. Jedna od potkomisija, kojoj je pretsjedao potpredsjednik donje kuće engleskoga parlamenta industrijalac J. H. Whitley, a u kojoj su bili pretstavnici poduzetnika, radnika i naučenjaka, izradila je prijedlog o reformi radnog odnosa uvodjenjem radnika u upravu gospodarstva i provedenjem saradnje radnika i poslodavaca u poduzeću. Prijedlog Whitley-eve komisije zamišlja novu organizaciju rada ovako:

1. U svakoj tvornici imao bi se osnovati radionički odbor (Works commitee);

2. Industrije iste vrsti imale bi u pojedinim srezovima osnovati skupna vijeća radnika i poslodavaca;

3. Na vrhu bi bilo »Narodno vijeće« svake industrije.

Zadaća bi radničkih vijeća bila, da se bave uslovima rada i plaće primjenom propisa radničkoga zakonodavstva, vodjenjem humanitarnih ustanova u poduzeću, te da djeluju u duhu mira i povjerenja izmedju poslodavaca i radnika. Upliv na upravu poduzeća bio bi neznatan.

Narodno vijeće bi se imalo baviti pitanjima radnog odnosa općenito, stavljati prijedloge ministarstvima radi donošenja zakona, davati mišljenje vladi u svim pitanjima, koja se tiču rada.

Engleska je vlada prihvatila ove prijedloge te ih proglasila u posebnom memoaru 1919. god. Osnutak tih odbora je fakultativan, ali državna vlast mnogo nastoji oko toga, da se faktično provedu u život. Do sada ih je osnovano oko 1000, ponajviše u državnim poduzećima ili u poduzećima, na koja ima država kakov upliv.[42])

Sva su ova nastojanja nastala za rata poglavito pod uplivom socijalističkih zahtjeva za potpunom socijalizacijom i pod dojmom revolucioniranja masa. Ovo doduše nije bilo ostvarenje zahtjeva socijalističkog idejnog smjera, jer su radnički odbori, koliko su i osnovani u Njemačkoj i Francuskoj kao obvezatne ustanove, odnosno u koliko su u Engleskoj bili forsirani od vlade, bili samo ustanove savjetodavnoga značaja, koje nisu imale nikakova prava suodlučivanja ni u pitanjima radnog odnosa, a još manje u gospodarskoj upravi poduzeća. No posljedak je socijalističkog idejnog smjera do konca rata bio taj, da je ideja demokratizacije poduzeća dobila mnogo konkretnije oblike i mnogo realnije tlo, nego što je bilo prije, jer su državne vlasti u nekim državama uvele radničke odbore kao obvezatne ustanove i na taj način učvrstile put ostvarenju ideje demokratizacije poduzeća u sve većem opsegu.

Sva ova tri idejna smjera: demokratski, socijalno-reformni i socijalistički, koji su se do konca rata razvijali svaki za sebe, slijevaju se pod konac rata u jednu koncepciju, u kojoj preteže socijalistička komponenta, i to ona umjerenija (s kojom se podudara i idejni smjer kršćanskoga socijalizma), koja traži, da radničko pretstavništvo imade u upravi poduzeća ne samo pravo savjetovanja nego i pravo odlučivanja.

b) Razvoj pokreta nakon rata. — Svršetkom rata sve je više rastao revolucionarni duh u zemljama, u kojima je moć državne vlasti oslabila, a osobito u pobijedjenim državama, koje su se našle u rastrojstvu. Ideja ruske boljševičke revolucije sve je više osvajala široke radničke mase. Madjarska se predala boljševizmu, a u Njemačkoj i Austriji su se

[42]) Isp. Turmann op. cit. p. 129. i sl.; J. Feig, op. cit. p. 632.

Digitized by Google

počela formirati vojnička i radnička vijeća po ruskom uzoru. Revolucionarna »divlja« radnička vijeća, koja su se sama konstituirala u poduzećima, uspjela su u mnogim mjestima izvojštiti znatan upliv na upravu poduzeća.[43])

Neke zemlje u Njemačkoj su počele, pod pritiskom ovog revolucionarnog gibanja, zakonskim putem odredjivati ustanovljenje radioničkih vijeća. Konačno je državna vlada u Njemačkoj naredbom od 23. XII. 1918. odredila, da se u svim poduzećima sa više od 20 radnika ili namještenika imadu osnovati radnički odbori. No ti su odbori imali samo savjetodavno pravo, a nikakvo pravo odlučivanja u upravi poduzeća. Zato ustanovljenje tih odbora nije moglo smiriti radikalizirane radničke mase. Skrajnji su elementi u radničkim redovima tražili uvodjenje radničkih vijeća, koja bi preuzela sama upravu poduzeća, isključivši sadanje vlasnike (diktatura proletarijata), a ta bi vijeća imala i političku funkciju kao i u boljševičkoj Rusiji. Protiv ove ekstremističke tendencije bili su ne samo kapitalistički poduzetnici i gradjanske stranke, nego i veći dio radništva organizovanog u umjerenim socijalističkim sindikatima. Medjutim upravo su ove ekstremističke težnje prinukale njemačku vladu, da radnicima osigura u poduzećima veća prava, nego što su ih imali u dosadašnjim radničkim odborima. Već u weimarskom ustavu od 11. VIII. 1919. utvrdjuje se načelo demokratizacije radnog odnosa i predvidja konstituiranje čitavoga sistema radioničkih, sreskih i državnih radničkih vijeća, koja će »ravnopravno u zajednici s poslodavcima saradjivati na uredjenju plaće i radnih uslova kao i na ukupnom razvoju proizvodnih sila« (čl. 165. ustava). Zakonom od 4. II. 1920. o radioničkim vijećima (Betriebsrätegesetz) potanko je izradjena konstitucija radnog odnosa u poduzeću. Austrija je to učinila i prije zakonom o radioničkim vijećima od 15. V. 1919.

Ovi zakoni nisu ispunili radikalne zahtjeve skrajnjih socijalističkih elemenata, ali su se znatno približili zahtjevima umjerenih socijalista. Po tim zakonima dobivaju radnici ne samo savjetodavnu ulogu nego i pravo suodlučivanja u mnogim važnim pitanjima, koja se tiču radnika. Osim toga imadu kompetenciju ne samo u pitanjima, koja se tiču neposrednih interesa radnika s obzirom na plaću, uposlenje i otpuštanje radnika i uslove rada, nego i u gospodarskoj djelatnosti poduzeća. Političke uloge, kako su to željeli komunisti, dakako nisu dobili.

Ovim sistemom radioničkih vijeća, kako je ustanovljen i proveden u Njemačkoj i u Austriji, ostvarena je ideja demokratizacije u do sada najpotpunijem obliku i opsegu. Tim je sistemom ostvarena ona koncepcija demokratizacije, koja se razvila iz sva tri idejna smjera: demokratskog, socijalno-reformnog i socijalističkog u jednu cjelinu, te koja se danas smatra općenito priznatom.

Njemački sistem radioničkih vijeća kao uzoran oblik demokratizacije radnog odnosa preuzele su uz veće ili manje izmjene još neke druge države. Čehoslovačka je zakonom od 25. I. 1920. uvela radionička vijeća u rudnička poduzeća, a zakonom od 12. VIII. 1922. u ostala poduzeća. Norveška je zakonom od 23. VII. 1920. odredila fakultativno ustanovljenje radioničkih

43) U Ruhrskom području u siječnju 1919. i u srednjenjemačkom rudokopnom području sklopila su ova »divlja« radionička vijeća ugovore s poslodavcima, po kojima su dobila učešće u upravi, upliv na proizvodnju i uvid u gospodarsko poslovanje poduzeća. — Vidi Feig, op. cit. p. 626.

Digitized by Google

vijeća u poduzećima sa više od 50 služboprimaca. Jugoslavija je pod uplivom ove ideje radioničkih vijeća i njenog ostvarenja u Njemačkoj i Austriji dopustila zakonom o zaštiti radnika izbor radničkih povjerenika u poduzećima sa više od 10 služboprimaca, ali sa znatno smanjenom kompetencijom. Pitanjem uvodjenja radioničkih vijeća bave se i druge vlade, n. pr. u Švedskoj, Holandiji, Luxemburgu, Japanu.

Pokret je za demokratizacijom poduzeća iza rata došao do velikih uspjeha, pa je sistemom radioničkih vijeća ostvario ideju demokratizacije radnog odnosa u vrlo velikom opsegu.

Budući da je Njemačka sa svojim zakonom o radioničkim vijećima (Betriebsrätegesetz) od 4. II. 1920. uvela čitav sistem demokratizacije radnog odnosa, koji daleko nadmašuje sve prijašnje pokušaje, to ćemo nastojati, da pobliže upoznamo taj sistem radioničkih vijeća i njegove uspjehe.

3. *Sistem radioničkih vijeća*

a) Zakonsko uredjenje. — Izbor i organizacija radioničkih vijeća. Radionička su vijeća u Njemačkoj po zakonu od 1920. god. obvezatne ustanove. Imadu se konstituirati u svim javnim i privatnim poduzećima (izuzevši morsku i nutarnju plovidbu), koja uposluju najmanje 20 služboprimaca (§ 1. B. R. G.). Ako imade u industrijskom poduzeću manje od 20 radnika, a više od 5 s aktivnim pravom glasa, od kojih su barem trojica izberivi, ne bira se radioničko vijeće nego samo jedan radnički povjerenik. Aktivno izborno pravo imadu muški i ženski službopримci, koji su navršili 18 godina, a imadu gradjansko pravo. Pasivno izborno pravo pripada službopримcima, koji su navršili 24 godine, te koji rade u dotičnom zvanju najmanje 3 godine, a u poduzeću se nalaze najmanje 6 mjeseci. Namještenici, ako ih imade u dovoljnom broju, mogu birati posebno svoje članove radioničkoga vijeća. Skupina radničkih članova i skupina namještеničkih članova radioničkoga vijeća djeluje svaka za sebe, kada se radi o njihovim posebnim interesima, a kada se radi o zajedničkim interesima, onda djeluju (vijećaju i odlučuju) zajedno. Radioničko vijeće je sastavljeno od najmanje 3, a najviće 30 članova. Mandat članova radioničkoga vijeća traje jednu godinu. Kompetencija se radioničkih vijeća proteže ne samo na socijalno područje nego i na gospodarsko. Dok na socijalnom području t. j. u pitanjima radnog odnosa (plaće, radni uslovi, primanje i otpuštanje radnika, disciplina i t. d.) zakon odredjuje zadatak radioničkih vijeća, da čuvaju interese radnika i namještenika nasuprot poslodavcu, dotle na gospodarskom području zakon daje radioničkim vijećima odredjena ovlaštenja radi »podupiranja poslodavca u ostvarenju svrhe poduzeća« (§ 1. BRG). Uloga je radioničkih vijeća, istina, u glavnom savjetodavnoga značaja, ali ipak imadu radionička vijeća na mnogim područjima i pravo odlučivanja, naročito u pitanjima radnog odnosa. Od velikog je značenja, da je radioničkim vijećima dana odredjena kompetencija i na području gospodarske uprave. Ponajprije imadu pravo nadzora nad tehničkom i financijalnom upravom poduzeća u velikoj mjeri. Iako zakon ustanovljuje, da uvid radnika u upravu i poslovanje poduzeća imade za svrhu pomaganje poslodavca u ispunjenju svrhe poduzeća, nema sumnje, da će taj nadzor i stečeni uvid u gospodarsko stanje i poslovanje poduzeća biti jedno jako sredstvo radnika u borbi za polučenje povoljnih uslova rada i poboljšanja plaće.

Digitized by Google

Radionička vijeća imadu u odredjenim slučajevima i neko, iako skučeno, pravo aktivnog učešća u upravi. Jedna od vrlo važnih njihovih zadaća je nastojanje oko mira i sklada u poduzeću. Radionička su vijeća pozvana, da uklanjaju i kolektivne i individualne sukobe u poduzeću, a u koliko su već nastali, da ih riješe medjusobnim izmirenjem. — Funkcije su radioničkog vijeća u glavnom ove:

a) Na socijalno političkom području.

1. Radioničko vijeće ima pravo suodlučivanja o primanju i otpuštanju radnika. Što se tiče primanja radnika u posao, ograničena im je kompetencija na to, da s poslodavcem utvrde neka načela i smjernice za primanje radnika u uposlenje. Mnogo im je veće pravo s obzirom na otpuštanje radnika. Ako radioničko vijeće drži, da je otpust ili otkaz dan radniku bez opravdanoga razloga, može predložiti dotični slučaj na rješenje mirovnomu odboru (Schlichtungsausschuss), koji može presuditi poslodavca, ako ne nadje, da je imao opravdanog razloga za otpust, da zadrži dotičnog radnika ili da mu plati odredjenu otštetu.

2. Radioničko vijeće suodlučuje u organizaciji poduzeća: a) kod ustanovljenja radnog reda, b) kod uredjenja materijalnih uslova rada, c) kod tehničke organizacije poduzeća, naročito u pogledu sigurnosnih mjera.

3. Radioničko vijeće dostavlja poslodavcu žalbe i zahtjeve radnika.

4. Ono nadzire izvršenje tarifnih ugovora i izvršenje presuda mirovnih odbora.

5. Radioničko vijeće nastoji oko mirnoga rješenja sporova bilo individualnih bilo kolektivnih.

6. Osobitu funkciju imade kod uprave svih socijalnih ustanova poduzeća (stanovi, kuhinje, penzioni fondovi) te suodlučuje u svim pitanjima u tom predmetu.

b) Na gospodarskom području.

1. Radioničko vijeće ima pravo savjeta glede gospodarske organizacije poduzeća i uvodjenja novih metoda rada.

2. Članovi radioničkoga vijeća imadu pravo uvida u platne knjige (liste).

3. Poduzetnik, koji je po zakonu dužan voditi knjige, a uposluje 300 radnika ili 50 namještenika, dužan je predložiti radioničkomu vijeću i razjasniti mu bilancu te račun dobitka i gubitka glede poslovanja poduzeća.

4. Svaki je poduzetnik dužan dati svake četvrt godine izvještaj o položaju i stanju poduzeća, o djelatnosti poduzeća i o potrebi broja radnika za predvidljivo vrijeme.

5. U poduzećima, koja imadu nadzorni organ (dionička društva, zadruge, društva s ograničenim jamstvom), radioničko vijeće šalje u nadzorni odbor po jednoga ili dvojicu svojih članova kao punopravne članove (s jednakim pravom glasa kao i ostali članovi).

Djelatnost radioničkih vijeća. Za sve ovo poslovanje radioničkih vijeća dužno je poduzeće dati radnicima potrebno vrijeme (izuzevši za sjednice), prostorije i materijal (pisaće mašine, papir, marke) te snositi sve troškove njegovoga funkcioniranja.

Digitized by Google

Doticaj izmedju poslodavaca i radioničkog vijeća se održava tako, da poslodavac ili njegov zamjenik prisustvuje sjednicama radioničkog vijeća, kad ga radioničko vijeće pozove ili kad podnosi izvještaj o ekonomskom stanju.

Radioničko vijeće se nalazi u trajnoj vezi s radništvom, koje pretstavlja. Radnici imadu mogućnost tjedno u jedan ili više dana po jedan sat podnositi žalbe i zahtjeve radioničkom vijeću. Radioničko vijeće može sazvati skupštinu svih radnika u poduzeću, na kojoj podnosi radnicima izvještaj o svojem radu i traži smjernice za svoj dalji rad. Radioničko vijeće mora sazvati skupštinu radnika, kad to zatraži četvrtina radnika s izbornim pravom ili poslodavac.

Ova organizacija i djelatnost nam pruža doista sliku konstitucionaliziranja poduzeća. Poduzetnik ostaje i u tom novom režimu vlasnikom poduzeća, on vodi i dalje poduzeće po svojoj volji i koncepciji, ali se ne vlada više u poduzeću kao apsolutni monarh, nego mu je vlast ograničena u svim područjima, koja se tiču radnika i namještenika tako, da se vlast u tvornici pretvara — kako neki kažu — u konstitucionalnu monarhiju.

b) Realizacija. — Njemačka je pregnula, da taj sistem provede potpuno u život.

U prvim je godinama bilo zastranjivanja i sa strane radnika i sa strane poslodavaca. U mnogo slučajeva kušali su radnici preko radioničkih vijeća revolucionirati poduzeće, a mnogi su poduzetnici nastojali na sve moguće načine izigrati zakonske propise. Medjutim kasnije su se prilike stalożile, te i radnici i poslodavci — poprečno — nastoje, da što lojalnije sprovode organizaciju poduzeća u okviru, kako ju je zamislio zakon.

Iskustvo je od jednoga desetljeća pokazalo, da nisu bile osnovane bojazni, da će radionička vijeća dovesti do boljševisma, da će uništiti disciplinu, opteretiti privredu prevelikim suvišnim troškovima, ugroziti tvorničke tajne i gospodarske osnove poduzetnika, a nisu se pokazala opravdanima ni predvidjanja, da će se radnici pokazati posve nesposobnim za gospodarsku saradnju.

Istina je, dosadašnji posljeci nisu donijeli ispunjenje svih onih zadataka, koje je zakon odredio radioničkim vijećima, a ni onih, koje su zamišljali socijalni reformatori.

Radionička vijeća su se bavila poglavito pitanjima, koja neposredno tište radnike: pitanjima poboljšanja plaća, pitanjima radnoga vremena, radnih uslova, higijenskih i zaštitnih mjera, primanjem i otpustom radnika; mnogo manje su se bavila pitanjima uredjenja mirnih odnosa, uklanjanja sukoba, a gotovo ništa gospodarskim i financijskim pitanjima poduzeća, te traženjem novih metoda rada. Do sada su ona služila u glavnom uspješnijemu provedenju zaštitnih mjera za radnike. Isto je takovo iskustvu stečeno i u Austriji. No ipak valja utvrditi, da se interes radnika sve više proširuje i na gospodrasko područje, naročito, u koliko radnici stiču veću izobrazbu i spremu. U Njemačkoj se u novije vrijeme posvećuje velika pažnja posebnomu školovanju članova radioničkih vijeća, da budu što sposobniji za potpuno izvršenje svoga zadatka.[44]) Stoga je osnovana nada,

[44]) V. Megede, opc. cit. »Die Betriebsräteschulung, p. 83—93.

Digitized by Google

da će radnici članovi radioničkih vijeća s vremenom moći u cijelosti izvršivati zadaću, koju im je namijenio zakon.

*

U našoj državi postoji takodjer jedna ustanova srodna radioničkim vijećima, koja ima da služi demokratizaciji poduzeća, ali u mnogo užem opsegu, nego što služe radionička vijeća u Njemačkoj i Austriji. To je ustanova radničkih povjerenika.

Zakonom od 28. II. 1922. o zaštiti radnika je ustanovljeno, da pomoćno osoblje, zaposleno u privrednim poduzećima, u kojima ima najmanje 10 služboprimaca, može da izabere svoje povjerenike (§ 108. zak. o zaštiti radnika). Prema tome ustanova radničkih povjerenika u poduzećima nije obvezatna nego fakultativna. U poduzećima, u kojima je pored radnika zaposleno najmanje 10 namještenika, mogu i radnici i namještenici birati svaki svoje posebne povjerenike, pa svaka skupina svoje posebne poslove vrši za sebe, a one poslove, koji se tiču i radnika i namještenika vrši zajednički prema poslovniku. (§ 115. zak. o z. r.) Ako je poduzeće sastavljeno od više samostalnih odjeljenja, može svako odjeljenje izabrati naročite povjerenike, koji će u pitanjima, koja se tiču svih odjeljenja, raspravljati zajednički (§ 110. z. o z. r.). Aktivno izborno pravo imadu svi za vrijeme izbora u poduzeću zaposleni radnici obiju spolova, koji su navršili 18 godina života. Pasivno izborno pravo imaju pod uslovom, da uživaju gradjanska prava, svi punoljetni i pismeni birači obiju spolova, zaposleni u jednom poduzeću. Izbor se povjerenika vrši neposrednim tajnim glasanjem s kandidatskim listama (proporcionalni izborni sistem § 111. z. o z. r.), a u smislu uputstva izdanih od ministra socijalne poltike,[45]) izbor se može obaviti i sporazumom radnika i namještenika zaposlenih u jednom poduzeću, i poslodavca ovoga poduzeća, ili izmedju odnosnih njihovih profesionalnih organizacija.

Broj radničkih povjerenika zavisi od broja radnika i namještenika, koji su zaposleni u dotičnom poduzeću. Do 20 radnika bira jednoga povjerenika. Najviše se može izabrati 16 povjerenika.

Mandat radničkih povjerenika traje u pravilu jednu godinu. Radnički povjerenici uživaju posebnu zaštitu zakona, jer ih poslodavci ne smiju otpustiti ni progoniti radi pravilnoga vršenja njihove dužnosti (§ 119. z. o z. r.)

Zadatak radničkih povjerenika je doduše opsežan, ali čitava njihova djelatnost ima samo posredničko-primiriteljni značaj (čl. 6. poslovnika, propisanoga od ministra socijalne politike,[46]) na osnovu

U glavnom radnički povjerenici imadu zadaću, da:

1. rade na zaštiti privrednih, socijalnih i kulturnih interesa radnika, zaposlenih u dotičnom poduzeću;

2. nastoje, da se strogo primjenjuju sve mjere, koje su propisane od zakonodavnih i upravnih vlasti za zaštitu radnika u pogledu radnoga vremena, zdravlja i života te socijalnog osiguranja;

3. posreduju izmedju radnika i poslodavaca u sporovima, koji nastaju iz radnog odnosa; zatim pri izradjivanju kolektivnih ugovora, pri utvrdjivanju akordnih tarifa;

---

[45]) Ova su uputstva obnarodovana u »Službenim novinama« od 29. XII. 1927. br. 296.

[46]) Obnarodovan u »Službenim novinama« od 29. XII. 1927. br. 286. § 116. zakona o z. r.).

Digitized by Google

4. sudjeluju po mogućnosti u upravi različitih radničkih humanitarnih ustanova;

5. podnose pretstavke poslodavcima u cilju poboljšanja organizacije rada u poduzeću;

6. potpomažu radnike i poslodavce savjetima kod istupanja sa rada ili otpusta radnika s posla (v. § 113. zak. o z. r.).

Kako se iz ovoga vidi, djelokrug se radničkih povjerenika proteže samo na socijalno područje, a upravo ništa na gospodarsko područje. I na socijalnom području nemaju oni nikakova prava suodlučivanja ni u jednom pitanju nego samo pravo savjetovanja i posredovanja, bez sankcije. Najopsežnije im je pravo, da nadziru izvršenje zakonskih zaštitnih mjera u poduzeću, te da o stanju izvršenja tih propisa izvješćuju nadležne nadzorne vlasti, a da ih poslodavac ne smije radi toga otpustiti ni progoniti. Medjutim sudska praksa još uvijek koleba, da li može poslodavac radničkomu povjereniku za vrijeme trajanja njegova mandata otkazati uz redovan zakonski rok. Stoga je položaj radničkih povjerenika još uvijek nesiguran. Nema sumnje, ako poslodavac može otkazati službu radničkomu povjereniku uz zakonski rok (14 dana za manuelnog radnika), da onda radnički povjerenik nije nikako zaštićen i da se ne će usuditi vršiti svoje dužnosti, kojom bi se mogao zamjeriti poslodavcu i izložiti se gubitku službe.

Poslodavci su u našoj državi primili ovu ustanovu radničkih povjerenika vrlo neprijateljski. Prvi su izbori radničkih povjerenika bili izvršeni god. 1928. (jer su tek 29. prosinca 1927. bila izdana uputstva za izbore radničkih povjerenika na osnovu § 111. zak. o z. r. od 1922.!). Izbori su bili provedeni samo u malom dijelu poduzeća, i to u glavnom u onim poduzećima, u kojima su radnici već prije bili organizirani u sindikalnim organizacijama. Poslodavci su većim dijelom u kratko vrijeme nakon izbora otpustili istaknutije radničke povjerenike. U gdjekojem slučaju imali su zato i zakonski opravdanih razloga, jer su neki radnički povjerenici shvatili svoju ulogu mnogo odlučnijom, nego što im je zakon odredio, pa su došli u sukob s poslodavcima. No u najviše slučajeva otpuštali su poslodavci radničke povjerenike bez opravdanog razloga, pa su bili osudjivani na novčane kazne i otštete u znatnijim iznosima. Poslodavci su, izgleda, radije platili tu »otkupninu«, samo da onemoguće djelatnost radničkih povjerenika, nego da imadu u svojem poduzeću neko pretstavništvo radnika, koje bi imalo kakova prava, pa makar i »posredovnoprimiriteljnog značaja«. Kraj takova mentaliteta, vidi se, da je ideja demokratizacije radnog odnosa kod nas naišla na vrlo neplodno tlo. Istina, s vremenom je reakcija poslodavaca nešto popustila, ali djelatnost radničkih povjerenika za izvršenje zadataka, odredjenih u zakonu o zaštiti radnika, u ovoj »hladnoj atmosferi« nije mogla dobiti većega značenja. Doticaj izmedju poslodavaca i radničkih povjerenika tako reći i ne postoji. Kada radnički povjerenici već i smognu smjelosti, da dodju pred poslodavca s kakvim prijedlozima ili radi posredovanja u sporovima, njihovo djelovanje ostaje obično bezuspješnim radi nepristupačnosti poslodavaca. Njihova se djelatnost očitovala ponajviše u upozoravanju nadležnih vlasti na nedostatke zaštitnih mjera ili na kršenje propisa zakona o zaštiti radnika, na koja moraju nadležne vlasti da paze i po svojoj službenoj duž-

Digitized by Google

nosti, a i u vršenju te svoje djelatnosti radnički povjerenici obično paze, da poslodavci ni za nju ne doznaju.

Ovaj sistem radničkih povjerenika, kako je kod nas ustanovljen zakonom, ostvaruje tek u vrlo skromnoj mjeri ideju demokratizacije poduzeća, a u praksi je dao, radi otpora poslodavaca, vrlo malih uspjeha. Radničke sindikalne organizacije kod nas nastoje oko izbora radničkih povjerenika ponajviše s razloga, da se preko radničkih povjerenika učvrste u poduzeću, a a sami izbori im služe za mjerenje snage. Medjutim i ako je to stanje takovo, ipak treba utvrditi, da je i kod nas učinjen barem neki korak u pravcu demokratizacije radnog odnosa. Kada budu poslodavci vidjeli, da se ne trebaju bojati, da će im radnički povjerenici »minirati« poduzeće, sklonut će se vjerojatno i oni na što potpuniju primjenu zakona radi mirne saradnje s radnicima. Doduše od ovoga stanja pa do prave demokratizacije u poduzeću još je dalek put!

III. RADIONIČKA VIJEĆA I SOCIJALNI SUKOBI

Nakon što smo upoznali funkciju radioničkih vijeća po njemačkom sistemu i polučene uspjehe, pitamo se: da li je tim sistemom radioničkih vijeća polučena demokratizacija radnog odnosa, te da li je njom uklonjen sukob rada i kapitala.

Ima kritičara, koji tvrde, da sistem radioničkih vijeća, koji je do sada najpotpuniji oblik demokratizacije radnog odnosa, nije doveo do faktičke i prave demokratizacije radnog odnosa, te da nije izmijenio odnos rada i kapitala, a da to — pravo reći — i ne može. Tako dr. Kurt Brigl-Mathiass[47]) tvrdi, da sistem radioničkih vijeća:

1. nije izmijenio sociološku strukturu poduzeća, jer nije bio kadar radništvu pribaviti faktički upliv na uredjenje radnog odnosa i na vodjenje poduzeća, ni promijeniti odnos vlasti u poduzeću;

2. nije uspostavio duževne veze radnika s radom;

3. nije promijenio osjećaja potlačenosti radničke klase i težnje za oslobodjenjem, a prema tome ni sukobe rada i kapitala ni oštrine klasne borbe.

Medjutim ta je kritika preoštra, a dobrim dijelom preuranjena:

1. Što se tiče s o c i o l o š k e s t r u k t u r e poduzeća, a naročito odnosa vlasti, činjenica je, da je vlast p o d u z e t n i k a o v i m s i s t e m o m r a d i o n i č k i h v i j e ć a z n a t n o o g r a n i č e n a:

a) Odredjeni su kriteriji za primitak u posao, a pogotovo je radnik osiguran s obzirom na otpust. Poslodavac ne može otpustiti radnika, kada mu se prohtije, nego samo kada postoje osnovani gospodarski ili lični razlozi, a u ocjeni toga suodlučuju radnici. Time radnik dobiva odredjenu stalnost u poduzeću i neku nezavisnost od samovolje poslodavca.

b) Poslodavac ne može odredjivati radne uslove radnim redom po svojoj volji, nego treba za uredjenje općih r a d n i h u s l o v a p r i s t a n a k pretstavnika radnika.

c) Radnici imaju n a d z o r nad provedenjem higijenskih i zaštitnih mjera i imadu pravo tražiti posredovanje vlasti za provedenje tih mjera.

d) Radnici imadu mogućnost, da pokrenu pitanje plaće i radnih uslova,

[47]) Das Betriebsräteproblem.

Digitized by Google

te da o tim pitanjima raspravljaju s poslodavcem; imadu mogućnost, da podnose poslodavcu žalbe i zahtjeve mirnim i redovnim putem, a da se za to ne trebaju bojati progona i lišenja službe.

Nema sumnje, da su to znatna prava, kojima se ograničava do tada apsolutna vlast poslodavca u poduzeću.

Radnici nisu doduše postali pravnopravni s poslodavcem u odlučivanju u gospodarskoj i financijalnoj upravi poduzeća, ali su ipak dobili uvid u gospodarsko i financijalno stanje poduzeća, te imaju neko učešće — iako ne jednako s poslodavcima — u upravi poduzeća. Ne postoji izjednačenost u vršenju svih gospodarskih funkcija, ali postoji mogućnost saradnje poslodavaca i radnika na tehničkom i gospodarskom području. Ova prava ograničuju apsolutnu vlast poslodavca te daju radnicima jamstvo za poštivanje njihove ličnosti i čovječjega dostojanstva, zakonom i medjusobnim sporazumom točno uredjene uslove rada i odredjeno učešće u upravi poduzeća.

2. Što se tiče duševne veze radnika s radom, istina je, ne može se reći, da je ovim sistemom bilo polučeno povećanje veselja radnika za rad ili da je polučena organska povezanost radnika s radom i s poduzećem. No to je i razumljivo. Materijalni se uslovi nisu uopće promijenili. Ostao je stari sistem rada: mašinizacije i skrajnja dioba rada. Ni od poduzeća, a ni s koje druge strane nije do sada, pa ni nakon uvodjenja radioničkih vijeća ništa poduzeto, da bi se radnik uživio u ukupni proces proizvodnje ili da bi duševna strana radnika došla više do izražaja. Sama pak institucija radioničkih vijeća ni izdaleka ne znači takove primjene u vlasničkom stanju, da bi se radnik osjećao, da radi »na svome« — sve ako se i povećao njegov interes za poduzeće — te da bi radio s većom voljom i veseljem pa i intenzitetom. Medjutim ovim je sistemom pružena mogućnost, da radnici i poslodavci zajedno traže načine, kako da uklone loše posljedice mašinizacije i prevlasti materije nad duševnim silama čovjeka u radu. Kada budu članovi radioničkih vijeća obrazovaniji, moći će i sami u tom pravcu davati poticaj, a kada budu poslodavci pokazali više zauzetosti za saradnju s radnicima, zacijelo će se i na tom području polučiti bolji uspjesi.

3. Koliko se tim stanjem izmijenila psihološka dispozicija radnika?

Radnik je po provedenju te reforme zadobio svijest svoje moći i značenja u poduzeću. On se osjeća u poduzeću moralno jačim, osjeća, da nije više izvrgnut u čitavom svojem radu pukoj samovolji poslodavca. U toliko se psihološka dispozicija radnika pod uplivom stanja, stvorenoga demokratizacijom poduzeća putem radioničkih vijeća uistinu izmijenila. No istina je, da se radnik ne osjeća lišenim pritiska kapitala uopće. Razlog je tome, što je uz odnos rada prema kapitalu ostao neriješen još čitav niz problema, a naročito problem nesigurnosti eksistencije radnika, koji je kvasac nezadovoljstva radničkih masa i trajnog sukoba s klasom posjedujućih. Dok god postoji ovako velika razlika u posjedovanju gospodarskih dobara, a naročito sredstava proizvodnje, koje ima za posljedicu diferensiranje društva u socijalne klase sa suprotnim interesima, ne može se očekivati, da izmedju dviju klasa, koje pretstavljaju dva suprotna fronta, ne će biti sukoba. Bit će velika zasluga radioničkih vijeća kao jedne važne ustanove reforme radnog odnosa, ako ove sukobe barem ublaži ili borbu svede u neki pravilan

Digitized by Google

i uredan tok u granicama zakona i morala. Radionička vijeća pretstavljaju organizaciju svega osoblja u poduzeću, pa namjesto amorfne i neodgovorne mase radnika u poduzeću nastaje institucijom radioničkih vijeća jedna odgovorna organizacija. Ona može s poduzetnikom voditi borbu, ali i sporazumijevati se s njim. Mir, koji se sklopi nakon pokreta i pregovaranja, ne će biti onaj idealan socijalni mir, za kojim se teži, nego »oružani mir«, koji ipak znači mnogo više nego neprekidni gerilski rat, kakov se vodi izmedju rada i kapitala već cio jedan vijek. No činjenica je, da su se radnici i poslodavci preko radioničkih vijeća daleko bolje i objektivnije upoznali, nego što su se poznali prije, pa i približili; djelovanjem radioničkih vijeća su mnogi sukobi uklonjeni, a svakako je uvelike njihovom zaslugom popustila ona socijalna zaoštrenost, koja je postojala neposredno iza rata.

Zaključak

Demokratizacija radnog odnosa u obliku radioničkih vijeća s onom kompetencijom, koju imaju radionička vijeća u Njemačkoj i Austriji, pretstavlja jedan odlučan pokušaj reforme radnog odnosa, kojom radnik postaje sve više ravnopravnim s poslodavcem i njegovim saradnikom u proizvodnji, sve više gospodarom tehničkog procesa proizvodnje, sve više ličnost, čija se moralna vrijednost i dostojanstvo priznaje. Nema sumnje, da se ne može očekivati ni iz ovog pokušaja, kao ni iz mnogih drugih, da će njihovim ostvarenjem biti u cijelosti uklonjeni sukobi i riješeno socijalno pitanje. Socijalno pitanje se može rješavati, ali ne riješiti, jer u socijalnoj dinamici dolaze uvijek nove okolnosti, koje zaoštruju društvene odnose i ugrožavaju društveni mir.

Demokratizacija radnog odnosa putem radioničkih vijeća je važno sredstvo socijalne reforme, kojim se već danas poboljšava položaj radnika u gospodarskom životu i ublažuju socijalni sukobi, ona je ujedno i sredstvo za polagano uvodjenje radnika u gospodarsku upravu te za realizovanje potpune gospodarske demokracije bez socijalnih potresa i katastrofa.

LITERATURA

1. Max Turmann: Problèmes sociaux du travail industriel, Paris, J. Gabalda 1921.

2. Das Betriebsrätegesetz: Berlin, Zentralverlag 1920.

3. Sinn u. Ziele des Betriebsrategesetzes, Volksvereinverlag, M, Gladbach 1921

4. Dr. ing. Werner zur Megede: Volkswirtschaftliche u. soziale Auswirkungne des Betriebsrätegesetzes, Verl. v. R. Oldenburg, München u. Berlin 1927.

5. Dr. Kurt Brigl-Mathiass: Das Betriebsräteproblem, Walter de Gruyter & Co, Berlin-Leipzig 1926.

6. Arnoù André: La Participation des travailleurs à la gestion des entreprises, Paris, Action populaire, 1921.

7. Dr. Leopold von Wiese: Einführung in die Sozialpolitik, G. A. Glockner, Leipzig 1921. (Vom freien individuellen Arbeitsvertrage zum Rätesystem) 75—131.

8. J. Feig: Betriebsräte, Handwörterbuch der Staatswissenschaften, II. Bd. p. 625—633. Verl. G. Fischer Jena 1924.

9. Robert Willbrandt: Die moderne Industriearbeiterschaft, Verl. E. H. Moritz, Stuttgart 1926.

10. Dr. L. H. Ad. Geck: Die sozialen Arbeitsverhaltnisse im Wandel der Zeit Berlin, Verl. Jul. Springer 1931.

Digitized by Google

11. Emil Wehrle: Betriebsreform ein Weg zu Reform des Arbeitsvärhältnises Nürnberg, Verl. Krische & Co. 1927.

12. Th. Brauer: Das Betriebsrätegesetz u. die Gewerkschaften. Jena G. Fischer, 1920.

Joseph Winschuh: Betriebsrat oder Gewerkschaft, Essen a. d. Ruhr G. D. Baedeker 1922.

14. Charles Gide: Des institutions en vue de la transformation ou de l'abolition du salariat, Paris. Giard & Co. 1920.

15. Wirtschaftsdemokratie, ihr Wesen, Weg u. Ziel, Herausgegeben im Auftrage des Allgemeinen deutschen Gewerkschaftsbundes von Fritz Naphtali, Berlin 1928.

16. Probleme der sozialen Betriebspolitik. Herausgegeben von Dr. Götz Briefs, Berlin 1930. Verl. Jul. Springer. — 1. Dr. G. Briefs: Die Problemstellung der sozialen Betriebspolitik. — 2. Betriebsrat u. soziale Betriebspolitik von E. Lubbe. — 3 Hans Mars: Von der negativen zur positiven Einstellung der freien Gewerkschaften gegenüber der sozialen Betriebspolitik. — 4. Dr. J. Winschuh: Gedanken zum Problem einer neuen Werkspolitik.

17. Ludwig Heyde: Abriss der Sozialpolitik, Leipzig Verl. Quelle u. Meyer 1931. (Arbeitsordnung u. Rätesystem. p. 129—133).

18. Hugo Sinzheimer: Grundzüge des Arbeitsrechts, Jena, G. Fischer 1927.

19. C. W. Guillebaud: The Works Conncil. A. German Experiment in industrial Democracy, Cambridge 1928.

Nešto o uredbi o postupku posredovanja

Napisao dr. Polak Milan, odvjetnik u Slav. Brodu.

Ne kanim napisati iscrpljiv prikaz ili tumač ove uredbe sa zakonskom snagom, već kao praktički pravnik samo istaknuti neke misli i primjedbe k istoj.

Član 6. zakona od 19. prosinca 1932. o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika i o stavljanju na snagu pojedinih propisa zakona o izvršenju i obezbjedjenju sadržaje ovlaštenje, da ministarski savjet na prijedlog nadležnih ministara »u cilju donošenja potrebnih mjera radi olakšanja ekonomskih prilika u zemlji« može donositi uredbe sa zakonskom snagom, a rokom trajanja najdulje do jedne godine. Ove uredbe stupaju doduše na snagu od dana obnarodovanja, ali će se narodnomu predstavništvu podnositi odmah na saglasnost.

Narodno pretstavništvo dakle može — teoretički — da se ovom uredbom i ne saglasi, no ne može da ju promijeni ili nadopuni; odnosno ja držim, da bi bilo moguće, da se ta uredba prema zaključcima narodnog pretstavništva i promijeni ili nadopuni, ali samo uz pristanak vlade t. j. da ministarski savjet na prijedlog ministra pravde ovu uredbu promijeni ili nadopuni prema zaključcima narodnoga pretstavništva. Ne postigne li se takva saglasnost, ili narodno pretstavništvo u roku od jedne godine dana ne izjavi svoju saglasnost, to automatski prestaje važnost ove uredbe. Nije sasvim jasno, da li se taj rok računa od dana izdanja zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika ili od dana izdanja same uredbe.

Postupak posredovanja stupa uz bok našemu stečajnomu zakonu i prinudnomu poravnanju van stečaja od 22. studenoga 1929. te je treći način, kojim se uredjuju imovinski odnosi insolventnoga dužnika. Stoga je zanim-

Digitized by Google

ljivo postupak posredovanja promotriti u odnosu i razlikama prema stečajnomu i nagodbenomu postupku.

Načelo stečajnoga i nagodbenoga postupka je: par conditio omnium creditorum. U postupku posredovanja nema toga načela, te je dužniku dozvoljeno, da sa svojim vjerovnicima razno postupa. Iz ustanova čl. 12. uredbe o postupku posredovanja proizlazi doduše, da se postupak ima obustaviti, ako se ustanovi, da je dužnik u č i n i o pravna djela na štetu vjerovnika, ili neke vjerovnike s t a v i o na povoljnije položaje na štetu ostalih vjerovnika, ali iz toga još ne slijedi, da ne bi dužnik mogao p r o f u t u r o pojedinim vjerovnicima — i b e z z n a n j a i p r i v o l e o s t a l i h v j e r o v n i k a — staviti bolje ponude i uslove nego drugima.

Zakon o prinudnom poravnanju smjera na to, da se samo onaj dužnik spasi od posvemašnje materijalne propasti, koji svoju insolventnost nije skrivio i koji je postupao marljivošću urednoga kućegospodara odnosno trgovca. To proizlazi: 1. iz ustanove § 36. z. o p. v. s., da rasprava o ponudi poravnanja započinje izjavom dužnika o uzrocima, zbog kojih je zastao sa ispunjavanjem svojih obaveza; 2. iz ustanove § 26.z. o p. v. s., da je dužnost pouzdaničkoga odbora, da ispita razloge njegove nesposobnosti za plaćanje; 3. iz ustanove § 4. al. 5. navedenoga zakona, da prijedlog, da se otvori postupak za poravnanje mora sud odbaciti, ako je dužnik morao voditi trgovačke i druge poslovne knjige, a nije ih vodio. No — kako vidimo ova smjernica nije provedena posve dosljedno, jer je sankcija — odbačenje prijedloga — odredjena samo u slučaju navedenom gore pod 3.

Provedenje postupka posredovanja može pak da traži svaki dužnik, bez obzira s kojeg razloga je postao insolventan, kao i bez obzira na to, da li je ili nije vodio propisane knjige.

Prijedlog za otvorenje stečaja može da stavi kako dužnik tako i vjerovnik, no prijedlog za otvorenje postupka za prinudno poravnanje van stečaja te ponudu za prinudno poravnanje u stečajnom postupku kao i prijedlog za otvorenje postupka posredvanja može da stavi samo dužnik.

Za otvorenje stečajnoga postupka na prijedlog vjerovnika redovito je potrebno — izuzetak je naveden u § 76. st. z. —, da dužnik ima bar dva vjerovnika; držimo, da se i postupak za prinudno poravnanje van stečaja može otvoriti, samo ako ima više vjerovnika s pravom glasa, jer to pretpostavlja § 46. z. o p. v. s., koji govori o uslovima za prihvat ponude t. j. o potrebnoj većini glasova za prihvat nagodbene ponude. Iz samoga načela glasanja i nadglasivanja zaključujem, da zakon pretpostavlja više vjerovnika, ja bih rekao bar tri, jer se samo kod najmanje toga broja vjerovnika može govoriti o nekoj većini.

Za otvorenje postupka posredovanja nije pretpostavljen nikakav broj vjerovnika, dovoljan je dakle i samo jedan vjerovnik, makar i takov sa razlučnim pravom na podmirenje, jer ovaj postupak ne poznaje razliku izmedju razlučnih i ličnih vjerovnika, dok izlučni vjerovnik zapravo i nije vjerovnik u užem smislu te riječi.

Stečajni postupak vodi se — može se reći — isključivo u interesu samih vjerovnika, jer samo oni imaju interesa, da budu razmjerno i jednako podmireni, dok dužnik nema na tome zapravo nikakovog interesa, a najmanje ima interesa na tome, da mu se nekom generalnom ovrhom oduzme odmah sva imovina.

Digitized by Google

Postupak za prinudno poravnanje van stečaja vodi se — idealno — jednako u interesu samoga dužnika i svjerovnika — i to dužnika, da se izbjegne stečaju i da mu se sačuva gospodarska egzistencija, a vjerovnika opet, da budu svi razmjerno jednako ma i djelomično podmireni, u interesu obiju, pak, da se izbjegne velikim troškovima stečajnoga postupka.

U postupku posredovanja je — idealno — zaštićen interes dužnika i vjerovnika, ali nejednako. U prvom redu radi se u interesu dužnika i vjerovnika o tome, da se izbjegnu troškovi ne samo stečajnoga postupka, nego i ovoga za prinudno poravnanje van stečaja, koji su svakako veći od ovoga postupka posredovanja.

Stečajni postupak sadržava nužno vrlo znatna ograničenja djelatne sposobnosti dužnikove; postupak za prinudno poravnanje sadržava isto — bar idealno i fakultativno — još dosta znatna ograničenja djelatne sposobnosti dužnikove (§ 12.), dok je ovo ograničenje kod postupka za prinudno poravnanje van stečaja ograničeno na najmanju mjeru. On ne smije opterećivati ili otudjivati svoje nekretnine (čl. 8.); — dakle dužnik ima velik interes, da postupkom za posredovanje izbjegne stečaju i prinudnom poravnanju van stečaja kao za njega tegotnijim postupcima.

Vjerovnički interesi nisu ovim postupkom posredovanja ni idealno u jakoj mjeri zaštićeni. Doduše obustava postupka za izvršenje i obezbjedjenje m o ž e d a b u d e u interesu svih ili bar većine vjerovnika, jer se time može zapriječiti, da se imovina dužnikova proda izvršnim putem u bescjenu, a navlastito, da se na taj način namiri samo jedan ili manjina vjerovnika, a ostali ili većina vjerovnika ostanu praznih ruku, te da se dužniku dade vremena i mogućnosti, da sam bolje unovči svoju imovinu.

Svagdje naglasujem, da je to samo idealno tako, jer baš ova obustava izvršnog postupka, a pomanjkanje dovoljnog ograničenja djelatne sposobnosti dužnikove, koja glede pokretnina nije upravo nikako ograničena, daje dužniku mogućnost, da za trajanja ovoga postupka posredovanja sve svoje pokretnine otudji, te tako izigra sve vjerovnike. Prema tome možemo reći, da su baš u ovom postupku posredovanja interesi vjerovnika najmanje zaštićeni, te da oni od istog m o g u imati više štete nego koristi.

Otvorenje stečajnoga postupka može tražiti svaki dužnik bez obzira, da li je trgovac ili nije, da li je već kada bio u stečajnom postupku, postupku za prinudno poravnanje ili postupku posredovanja, da li je zaštićen zakonom o zaštiti zemljoradnika ili kakovom uredbom na temelju toga zakona, i bez obzira na to, da li se nalazi baš u postupku za prinudno poravnanje ili posredovanje.

Vjerovnik pak ne može tražiti otvorenje stečaja ni proti dužniku, koji je u postupku za poravnanje, odnosno njegov prijedlog se može tek riješiti, ako prijedlog dužnikov za prinudno poravnanje bude odbijen, ili povučen, ili ako se taj postupak o b u s t a v i, a isto vrijedi mutatis mutandis i za dužnika, koji se nalazi u postupku posredovanja.

Postupak za prinudno poravnanje može tražiti svaki dužnik, koji 1. nije u bjegstvu, 2. koji za posljednjih pet godina prije prijedloga za poravnanje nije bio osudjen za lažno bankrotstvo, 3. koji zadnje tri godine nije bio u stečaju ili poravnanju, 4. koji bar dvije godine vodi svoje poduzeće, 5. koji je u koliko je na to obvezan vodio trgovačke ili druge poslovne

Digitized by Google

knjige, — dok vjerovnik nikad ne može tražiti, da se proti njegovu dužniku otvori postupak za prinudno poravnanje van stečaja.

Postupak za prinudno poravnanje van stečaja mora se otvoriti i na prijedlog dužnika, koji je zaštićen zakonom o zaštiti zemljoradnika ili na temelju toga zakona izdanim uredbama.

Prijedlog za otvorenje postupka posredovanja može da stavi samo dužnik, a nikada koji vjeronik. No taj prijedlog može staviti samo dužnik, koji je udovoljio jedino uvjetima gore pod 1. — 4. navedenim (čl. 3. uredbe o p. p. i § 4. br. 2.—4. z. o p. p. v. s.); dakle i onaj, koji nije vodio nikakove knjige, i ako je bio na to obvezan.

No ipak postoji jedno dalje ograničenje prema z. o p. p. v. s. — jer se po čl. 1. uredbe o p. p. ovim postupkom ne mogu koristiti oni dužnici, koji po zakonu o zaštiti zemljoradnika ili uredbama izdanim na osnovu ovoga zakona već uživaju naročitu zaštitu — dakle zemljoradnici i novčani zavodi, koji su se koristili uredbama na temelju zakona o zemljoradnicima.

No držim, da bi predaleko išlo, da bi se iz postupka posredovanja isključila i ona lica, koja štiti zakon o zaštiti zemljoradnika u § 1., stav. 2. samo kao jamce ili solidarne dužnike obavezane za dug zemljoradnika, jer je zaštita potonjih dužnika ograničena samo na one dugove, gdje su zemljoradnici glavni dužnici.

Posve je pogrješno dosta rašireno shvaćanje, da se postupkom posredovanja mogu služiti samo trgovci i zanatlije, jer da samo oni imadu »poduzeće«. Kakogod se naime zakonom za prinudnu nagodu van stečaja mogu služiti i lica, koja nisu ni zanatlije ni trgovci (dakle slobodna zvanja, kućevlasnici, veleposjednici i t. d.), tako se mogu i postupkom posredovanja služiti sva ona lica, za koje nismo naveli, da su isključena. Samo ona lica, koja vode kakovo poduzeće, treba da su ga vodila bar dvije godine, a za ostala lica nije ta pretpostavka potrebna.

Pod poduzećem ima se — držim — razumijevati svako tečevno djelovanje navedeno u sve tri skupine čl. 42. zakona o neposrednim porezima od 8. II. 1928., kao i sva poduzeća obvezana na javno polaganje računa, navedena u čl. 74. spomenutog poreznog zakona.

Već smo razložili, kako sva tri postupka ograničuju više ili manje djelatnu sposobnost dužnikovu.

Dok u stečajnom postupku sva uprava dužnikove imovine prelazi na stečajnog upravitelja (§ 87. steč. zak.), dotle u nagodbenom postupku upravitelj poravnanja ima u glavnom samo nadzornu vlast (§ 19. z. o p. p. v. s.) a u postupku poravnanja posrednik nema ni prava uprave ni prava nadzora.

Dužnosti i prava posrednika su u uredbi točno ograničena. Po čl. 6. uredbe spada mu u dužnost, da sastavi i ispita nacrt za poravnanje dugova, te da pokuša, da postigne sporazum izmedju dužnika i vjerovnika, a po čl. 11., da u slučaju uspjeha ovoga pokušaja o tome u roku od 90 dana od dana otvorenja ovoga postupka podnese sudu svoje izvješće odnosno pismeni sporazum. Iz čl. 7. uredbe slijedi još dužnost posrednika, da po izminuću ovoga roka sudu podnese izvješće, ako njegov pokušaj nije uspio, da se uzmogne postupak obustaviti. Isto tako je dužan, da javi sudu »sve što bi moglo dati

Digitized by Google

povoda postupku suda«. Nije uopće potanje navedeno, što bi to sve još morao sudu javiti i što bi moglo dati povoda postupku suda, osim obustave postupka. Zato je ovaj član nejasan i posvema neodredjen.

Time bi bila potpuno iscrpljena sva prava i dužnosti posrednika. Prema tome nije nigdje izrično rečeno, da posrednik ima prava, da izvidi knjige i poslovne bilješke dužnika, a niti da mu je dužnik dužan dati potrebna razjašnjenja, dok to pravo ima stečajni i nagodni upravitelj, a odgovarajuće dužnosti stečajni odnosno nagodbeni dužnik. Veliko je stoga pitanje, da li će uz tako skučena prava posrednik uvijek moći da sastavi valjan nacrt za uredjivanje dugova.

Stečajni i nagodni upravitelj zamišljen je od zakonodavca kao osoba povjerenja vjerovnika: vjerovnici imadu putem vjerovničkog odnosno pouzdaničkog odbora mogućnost, da ga nadziru; — u postupku posredovanja ne postoji nikakov vjerovnički ili pouzdanički odbor, te vjerovnici nemaju nikakova prava ni mogućnosti, da njegov rad nadziru.

Sud može posrednika maknuti »iz važnih razloga«. No nije pobliže označeno, koji su to razlozi; navlastito da li ovakovo maknuće može da predloži dužnik ili vjerovnici, ili se može izvršiti i po službenoj dužnosti bez ičijega prijedloga.

Stečajnoga i nagodnoga upravitelja ne predlaže dužnik; nasuprot posrednika mora označiti uvijek samo dužnik. Držim, da je moguće, da dužnik odmah u svojoj molbi predloži, da prepušta slobodnoj odluci suda, koju osobu će imenovati posrednikom; jedino mora ili predložiti jednu stanovitu osobu eventualno i više osoba, izmedju kojih uži izbor prepušta sudu, ili može izrično uopće sudu prepustiti sasvim slobodan izbor. Jednu od tih eventualnosti mora ili odmah ili na poziv suda u roku od 3 dana (čl. 4.) učiniti, jer inače mora sud prijedlog zabaciti.

Što se tiče osobnih kvalifikacija, to § 86. steč. zak. i § 18. z. o p. p. v. s. odredjuje, da se za upravitelja poravnanja imade postaviti neporočno i pouzdano lice, koje je stručno s obzirom na osobnost ili vrstu dužnikovih poslova. Za posrednika nema ovako umjesnih odredaba, već samo čl. 5. odredjuje, da će sud za posrednika imenovati osobu, koju je preložio dužnik, ako protiv njegove osbe ne postoje sumnje, a da te sumnje nisu ni primjerice navedene, inače pak koju drugu pouzdanu osobu, koju sud smatra prikladnom.

Ja držim, da takova pouzdana i prikladna osoba može da bude samo ona, koja je i po § 86. st. 2. i § 18. z. o p. p. v. s. pouzdana i prikladna; dakle će to u još većoj mjeri nego u ovim postupcima u postupku poravnanja biti odvjetnik, jer posrednik ne upravlja dužnikovom imovinom niti ju nadzira, za koju upravu i nadzor je potrebno često i strukovno znanje, već posrednik sastavlja samo nacrt za uredjivanje dugova i vodi nagodbene pregovore, a to je specifično odvjetnički posao. Naročito držim, da odvjetnici imadu tu prednost pred svim drugim osobama, a navlastito pred profesionalnim posrednicima (vlasnicima posredničkih agentura), što pored svoje visoke opće izobrazbe stoje pod stalnim disciplinskim nadzorom svoje staleške organizacije, odvjetničke komore.

Digitized by Google

Dužnik, koji predloži koju osobu za posrednika, ne treba sudu pridonijeti dokaz, da je dotična osoba spremna, da tu čast prihvati, pa zato držim, da nitko nije dužan, ni da tu čast prihvati — tim više, što uredba u tom pravcu ne sadržava nikakove odredbe.

Iz § 86. al. 4. steč. zakona slijedi doduše dužnost za odvjetnika, da se mora primiti u pravilu dužnosti stečajnoga upravitelja, nu jer analogne ustanove nema u uredbi, to nije ni odvjetnik u pravilu dužan, da se lati časti posrednika, te može tu čast eventualno i bez navoda razloga otkloniti.

Državne i samoupravne vlasti kao i staleške organizacije dužne su dati sudu na njegovo traženje obavještenja, potrebna mu za izbor podesnih upravitelja poravnanja, dok takova dužnost ne postoji bar prema uredbi i za davanja obavještenja za osobe podesne za stečajnog upravitelja ili posrednika;*) i ako ne može biti nikakove dvojbe, da će sud bez daljega moći mirne duše imenovati stečajnim upraviteljem ili posrednikom svaku osobu, koju su državne ili samoupravne vlasti i staleške organizacije za to označile podesnom.

Što se tiče troškova postupka, to se stečaj i prinudno poravnanje može otvoriti samo onda, ako ima dovoljnoga jamstva, da će se pokriti tim skopčani troškovi. U smislu § 178. st. z. mora se stečaj skinuti, ako se u njegovom toku pokaže, da stečajna imovina nije dovoljna za pokriće troškova stečajnoga postupka; ali se stečaj ne će skinuti, ako koji vjerovnik dade primjereni predujam za spomenute troškove (§ 77.). Stoga može sud i tražiti od vjerovnika, koji traži otvorenje stečaja, da predujmi troškove stečajnoga postupka.

Iz § 6. i § 56. al. 2. z. o p. p. v. s. slijedi i dužnost dužnikova, da predujmi troškove nagodbenoga postupka. — No takove dužnosti nema dužnik, koji traži postupak posredovanja. Sud od njega ne može tražiti, da predujmi u cijelosti ili djelomično trošak posrednikov, a još manje postupak poravnanja obustaviti, ako dužnik taj trošak ne predujmi.

Glede nagrade stečajnog i nagodnog upravitelja postoji za sudove obavezna tarifa ustanovljena uredbom od 5. travnja 1930. br. 33480 a na osnovu § 138. st. z. i § 232 z. o p. p. v. s., dok za posrednika nema nikakove tarife, jedino čl. 7. al. 2. uredbe odredjuje, da posrednik ima pravo na naknadu faktičnih izdataka i na primjerenu nagradu tako, da će trošak posrednikov obredjivati sud po slobodnoj ocjeni, dakako uz pravo utoka za obje stranke, dužnika i posrednika, dok vjerovnici očito u tom pogledu nisu interesenti i nemaju pravo podnašati pravni lijek.

Ovdje još odmah ističemo, da protiv odluka, stvorenih u ovom postupku kod kotarskoga suda, ima mjesta pravnomu lijeku na okružni sud, kojega je odluka konačna. Uredba veli samo »odluka«, a da ne kaže, da li se misli odluka u užem tehničkom smislu, tako da sud može svoje rješenje nazivati eventualno ne samo »odluka« već ili »zaključak« ili »rješenje«, bar do stupanja novoga grpp. na snagu u čitavoj državi.

Ni pravni lijek uredba ne naziva posebnim imenom: žalba, utok (rekurs), no analogno ostalim novim procesualnim naredjenjima, te stečajnomu

*) Ova dužnost može se ipak izvesti iz § 105. al. 1. zakona od 18. I. 1929. o uredjenju redovnih sudova.

Digitized by Google

i nagodbenom postupku držim, da je najispravnije, taj lijep nazvati utokom (rekursom). N i g d j e n i j e r e č e n o, u k o j e m r o k u s e p r a v n i l i j e k i m a p r e d a t i. Analogno § 70. z. o p. p. v. s. držim, da je rok 8 dana.

Dok se u stečajnom i nagodbenom postupku o otvorenju tih postupaka izdaje proglas (edikt), koji se oglašuje u novinama, pribija na sudsku ploču stečajnoga suda, sreskoga suda dužnikova prebivališta ili sjedišta, eventualno i u prostoriji burze, te se jedan otpravak proglasa dostavlja svim (poznatim) vjerovnicima, nadležnoj poreskoj vlasti, državnomu pravobranioštvu i ostalim interesentima nadleštvima (okružnomu uredu, pošti i t. d.), dotle se o otvorenju postupka posredovanja ne izdaje, ne oglašuje i ne pribija nigdje nikakov proglas, što se naravno može smatrati jednim nedostatkom ovve uredbe, koji valja svakako što prije ukloniti.

Istina je, da uredbodavac hoće da ovaj postupak bude što manje — i u moralnom smislu — tegotan za dužnika, no držimo, da interes vjerovnika zaslužuje takodjer jednaki obzir.

Doduše po čl. 2. prijedlog za otvorenje postupka mora da sadržava popis vjerovnika i dužnika uz oznaku pojedinih tražbina i dugova, dalje kamate i dan dospjelosti za svaku od njih, kao i koja osiguranja za njih postoje, ali po čl. 5. ako sud dozvoli otvorenje postupka posredovanja, imenovat će posrednika (logično je dakle istoga o tome i obavijestiti) te obavijestiti o tome i dužnika, dok se vjerovnici ne obavješćuju.

No kako će po čl. 8. sud narediti, da se otvorenje postupka posredovanja ima zabilježiti »u javnoj knjizi«, to je logično, da će se o otvorenju postupka obavijestiti i zemljišno-knjižni sud odnosno zemljišno-knjižne sudove, ako dužnik imade nekretnina u području više zemljišno-knjižnih sudova. Ne dvojim, da se naime pod »javnom knjigom« ima razumijevati zemljišna (gruntovna) knjiga, i ako ne razumijem, zašto se povedenje postupka ne bi moralo zabilježiti i u trgovičkim i obrtnim registrima, i ako, kako smo to već gore naveli, postoji zabrana otudjenja i opterećenja samo za dužnikove nekretnine, a ne i za njegove pokretnine.

I u tom pogledu bi valjalo nadopuniti oredbu u interesu javne vjeresije i povjerenja, da se ne bi dogodilo, da vjerovnik dade vjeresiju iz neznanja dužniku, koji se već proglasio insolventnim, zatraživši otvorenje postupka poravnanja.

Ovo neobavješćenje svih vjerovnika ni proglasom ni posebnim otpravkom proglasa o otvorenju postupka posredovanja je tim neumjesnije, što dužnika zapravo ne stižu nikakove posljedice, ako je podnio neispravni popis vjerovnika odnosno namjerice ispustio kojega vjerovnika; navlastito ne postoji mogućnost, da se od dužnika traži polaganje zakletve o ispravnosti bilanca i popisa vjerovnika. Tako može upravo taj postupak omogućiti dužniku, da izigra pojedine vjerovnike, a da oni uopće ne dodju u mogućnost, da za to pravodobno saznadu i eventualno poduzmu potrebne preventivne mjere. Istina proti takovom postupku nalaze se kaznene sankcije u samom krivičnom zakoniku i čl. 16. uredbe, ali iskustvo nas uči, da sve te ustanove u praksi potpuno ne zadovoljavaju.

I postupku za prinudno poravnanje u stečaju i izvan stečaja te postupku posredovanja je cilj i svrha, da se izmedju dužnika i vjerovnika

Digitized by Google

poluči nagoda, stoga mora i stečajni i nagodbeni dužnik — prvi samo kad traži prinudnu nagodu u stečajnom postupku — staviti konkretnu nagodbenu ponudu. Naročito § 3. z. o p. p. v. s. sadržava imperativnu ustanovu, da ponuda poravnanja mora sadržavati kvote u postocima, koje dužnik nudi vjerovnicima za izmirenje njihovih tražbina, kao i rok, u kome će se ponudjene kvote potpuno isplatiti. Dapače postoje i imperativne norme, koje ograničuju i visnu postotka — najmanje 40% odnosno 50% — i rokove ispunjenja — jednu odnosno jednu i pol godine.

Svega toga nema u postupku posredovanja, koji je dakle u tom pogledu — da li je to njegova prednost ili grješka, pokazat će samo iskustvo — mnogo elastičniji, te dužnik ne treba da predloži nikakov nacrt za uredjivanje dugova, a još manje je ograničen u pogledu kvote ili roka.

U praksi je već postalo spornim pitanje, da li je pretpostavka postupka posredovanja, da je dužnik aktivan ili pasivan, odnosno da li samo aktivni ili samo pasivni dužnik može tražiti posredovanje.

Apelacioni sud u Novom Sadu je prema novinskim vijestima riješio, da samo dužnik sa aktivnom bilancom može tražiti posredovanje. To bi slijedilo donekle iz riječi člana 1.: »Dužnik, koji je d o š a o u t e š k o ć u, da odgovara svojim obvezama«, jer se o platežnim poteškoćama govori u prvom redu (ali ne isključivo) kod doduše aktivnog ali imobiliziranoga dužnika. No pošto zakon nigdje izrijekom ne traži aktivnost dužnikove bilance, to držim, da je ni mi ne smijemo tražiti. Da je potrebno, da je dužnik aktivan, onda bi svakako uredba sadržavala i odredbu, da se postupak ima obustaviti, ako se u njegovu toku ustanovi, da dužnik nije aktivan, baš kao što je zakonodavac odredio, da se stečajni postupak ima obustaviti, ako se tokom istoga ustanovi, da se ni troškovi ne bi mogli podmiriti. U ostalom praktički taj zahtjev ne igra gotovo nikakovu ulogu, jer će svaki dužnik, koji traži posredovanje, podnijeti onda aktivnu bilancu, što može tim lakše učiniti, što uredba ne sadržava nikakove sankcije, ako bilanca nije ispravna, niti daje posredniku dovoljno mogućnosti, da se o ispravnosti iste uvjeri. U tu svrhu dužnik ni ne treba izmišljati imovinske vrijednosti niti prešutjeti dugove, on jednostavno precijeni svoju imovinu i ne otpiše sumnjive tražbine — i evo aktivne bilance.

U uredbi nema ni odredbe, da dužnik, koji se je jednom služio blagodati iste, nema više prava, da se još jednom posluži istom, tako da se teško može iz same uredbe izvesti svakako logični razlog, da se molbu za posredovanje mora odbiti, ako se je dužnik već jednom ovom uredbom poslužio. — U uredbi manjka i odredba, po kojim taksenim propisima se imadu sve radnje i podnesci u tom postupku biljegovati.

Analogna primjena II. glave novoga zakona o sudskim taksama (T. br. 10—17) leži na dlanu, iako se analogna primjena taksenih propisa moguće ne može preporučiti, nego je potrebna pozitivna zakonska odredba.

Kako se iz svega toga vidi, mnogo toga je u ovoj uredbi nejasno i nepotpuno; dosta toga opet i preinake potrebno. Što brže se ovi nedostaci uklone, to bolje. Mislim, da se ne varam, da su svi privredni krugovi istog mnijenja kao i ja, te da će svi ovi opravdani zahtjevi naći potpunoga razumijevanja na mjerodavnom mjestu.

Digitized by Google

Tumačenje člana 2. al. 2. zakona o zaštiti države

Napisao dr. Jančiković Tomo, odvjetnik u Zagrebu

Česta primjena zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi zadnjih godina, kako po specijalnom državnom sudu za zaštitu države u Beogradu, tako i po redovnim sudovima, donaša sa sobom prijeku potrebu ispravnoga tumačenja pojedinih njegovih zakonskih ustanova. Ma da imademo po ovom zakonu već mnogo judikata, nije još došlo do toga, da je sam zakon u našoj pravnoj literaturi sistematski ili djelomice obradjen. Moje je uvjerenje, da bi to radi teških posljedica, koje stižu osudjivana lica po ovom zakonu, bilo naročito potrebno.

Na snazi je danas zakon o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi od 6. siječnja 1929. sa izmjenama i dopunama od 1. ožujka 1929., kojemu je prethodio zakon od 2. kolovoza 1921. Oba zakona ustanovu, o kojoj je ovdje govor, naime član 2. točka 2., donašaju tekstualno potpuno jednako. Iznašam tek tumačenje drugoj alineji, jer prva donaša samo kaznenu sankciju za djela iz člana 1., a treća ovlaštenje nadležnim vlastima, da vrše pretres i noću.

Radi jasnoće ovoga sastavka donašam tekst ove zakonske ustanove. »Oni, koji znaju, da se pripremaju zločini, izloženi u čl. 1., pa o tome na vrijeme ne izvijeste državnu vlast, kaznit će se robijom do 20 godina.«

Poslužit ću se u tumačenju ove ustanove u prvom redu načelima našega krivičnoga zakona od 27. siječnja 1929., a onda njemačkim zakonom o zaštiti države od 21. srpnja 1922. (Gesetz zum Schutze der Republik). Ovaj potonji zakon i ako ne imade doslovne tekstualne odredbe kao naš, naročito su mu u pogledu mjere i vrste kazne stavke blaže, ipak pruža dragocjeno gradivo za tumačenje našega zakona.

Ovim zakonima uzroci su blizi i determinirani su sličnim prilikama.

Neposredni povod za zakon o zaštite države u Njemačkoj bio je niz atentata: dne 26. kolovoza 1921. umorstvo ranijega ministra Erzbergera, dne 4. lipnja 1922. pokušaj umorstva ministra Scheidemanna te konačno 24. lipnja 1922. umorstvo ministra dr. Waltera Rathenaua. Nijemci su već poznavali i ranije slični iznimni zakon, tako zvani Sozialisten-Gesetz od 19. listopada 1878.

Krivični zakon imade u svojem posebnom dijelu na nekoliko mjesta ustanovljenu dužnost prijave stanovitih krivičnih dijela. Te nam ustanove popunjuju praznine člana 2. al. 2. zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, te daju potrebito tumačenje pravno-relevantnih elemenata te zakonske ustanove.

Za mogućnost izricanja kazne po čl. 2. al. 2. spomenutoga zakona nužno je, da bezuvjetno budu dokazani slijedeći preduvjeti:

1. znanje pripremanoga zločina iz čl. 1. z. o z. d.; — 2. na vrijeme ne učinjena prijava državnoj vlasti.

Pod ovim pretpostavkama razmatramo i ustanove posebnoga dijela krivičnoga zakona.

U glavi XIV. pod naslovom »krivična djela protiv pravosudja« nalazimo ustanovu § 135. al. i.:

Digitized by Google

»Tko zna, da se priprema izvršenje kakvog zločinstva, pa u vremenu, kada je još bilo moguće otkloniti to djelo, propusti, da to javi nadležnoj vlasti, kaznit će se zatvorom, ako zločinstvo bude pokušano ili izvršeno.« Ta dakle ustanova odredjuje opću dužnost prijave pripreme izvršenja svakoga zločina. Isključeni su iz dužnosti prijave bliži rodjak, odnosno bračni drug lica, koje priprema zločinstvo. Posebno imade ustanovljenu dužnost prijave u stanovi § 114. al. 4. u pogledu prijave svakoga pripremanoga koraka, koji ide za izdajom vojnih tajna, i u ustanovi § 203. k. z. u pogledu dužnosti prijave prijetećih pogibelji, koje ugrožuje neposredno život ljudi ili tudju imovinu u većem opsegu.

Kako je već prije spomenuto, načela ovih ustanova daju nam zajedno sa ustanovama njemačkoga zakona o zaštiti države potrebito tumačenje za pravno relevantne elemente čl. 2. al. 2. z. o z. d.

Prva pretpostavka za primjenu čl. 2. al. 2. navedenoga zakona jest znanje pripremanoga zločina po članu 1. z. o z. d. Tu je zakon u svome tekstu koncizan i odredjen. Traži se znanje t. j. fiksirana pozitivna spoznaja, a ne možda sumnja. Prema tome postoji dužnost prijave samo onda, kada stanovito lice imade glede doista pripremanoga zločina baš iz čl. 1. potpunu subjektivnu sigurnost. Nije dovoljno, da bi to lice, uvaživši sve prilike i okolnosti, ovakovo znanje moralo imati. Nije nužno, odnosno ne postoji dužnost lica, koje eventualno kakove sumnje imade, da si to znanje pribavlja i eventualno svoje sumnje utvrdjuje. Prema tomu će dužnost prijave vlastima biti različita i ovisit će o subjektivnim značajkama i raspoložbama lica, koje dolazi u ovakovom slučaju u obzir. Elemente za tumačenje ove zakonske ustanove naći ćemo u njemačkom zakonu o zaštiti države u § 3. i 5., od kojih ustanova § 3. ustanovljuje nekažnjivost lica, ako podnese prijavu vlasti, a § 5. kaznu za slučaj, da ta prijava nije izvršena. Izvrsni njemački tumač dr. Wilhelma Kiesowa i Ericha Zweigerta njemačkomu zakonu o zaštiti države tumačeći prije spomenute paragrafe, a u odnosu prve istaknute pretpostavke, veli: »Dass er die Gewissheit hätte haben sollen, die Mitteilung also glaubwürdig war, reicht nicht aus.« Tako daleko idu stručni pisci u pogledu pretpostavke znanja.

Druga pretpostavka za primjenu čl. 2. al. 2. z. o z. d. jest propust, da se je »na vrijeme« učinila prijava državnoj vlasti. Okolnost na vrijeme odnosno blagovremeno, kako veli § 203. k. z., je najbitnije, što imade sud prosuditi, ako hoće primijeniti prije spomenutu zakonsku ustanovu, dakako uz uvjet, da predleže i druge prije spomenute pretpostavke.

Nastaje pitanje, kada je prijava vlasti učinjena na vrijeme odnosno blagovremeno. Pozitivni propis § 235. k. z. točno ustanovljuje, što znači izraz »na vrijeme«. U toj naime zakonskoj ustanovi se veli: »U vrijeme, kada je još bilo moguće otkloniti to djelo«. Ovaj bitni karakterizirajući elemenat zločina iz čl. 2. toč. 2. jednako normira i prije spomenuti njemački zakon. Isti tumač, koji sam prije spomenuo, govoreći o blagovremenosti prijave u stavci pod naslovom Anzeigefrist, veli: »Die Anzeige kann wirksam auch noch unmittelbar vor der bevorstehenden Entdeckung erstattet werden. Es wird sogar eine Anzeige für wirksam erachtet werden müssen, die unmittelbar vor der Ausführung eines Mordes und so spät ergeht, dass der Mord nicht mehr verhütet werden kann.« Pokriva se dakle potpuno naša pozitivna ustanova krivičnoga zakona sa stručnom literaturom tumačitelja njemačkoga

Digitized by Google

zakona o zaštiti države. Time smo dobili potpuno odredjeni pojam blagovremenosti odnosno na vrijeme učinjene dužnosti prijave.

Zakon o zaštiti države jest specijalni zakon. Treba ga tumačiti restriktivno, tako da dolazi do primjene što rjedje i u što manje slučajeva. To vrijedi i za ustanovu čl. 2. al. 2., pa tako treba istu i primjenjivati.

Primjena novoga ili staroga krivičnoga zakona na pitanja, koja nastanu poslije pravnosnažne presude, izrečene po starom kriv. zakonu

Napisao dr. Muha Miroslav, apelacioni sudac u Zagrebu.

Nastao je pravni spor o tom, koji se zakon ima primijeniti u slučaju, da valja riješiti pitanja, koja mogu nastupiti poslije pravosnažne krivične presude, izrečene po starom krivičnom zakonu, bilo da je ta presuda izrečena za vrijeme važenja staroga kriv. zakona, bilo da je izrečena za vrijeme važenja novoga kriv. zakona na osnovu ozakonjenoga načela (§ 2. k. z.), da se primjenjuje blaži zakon, ako je poslije učinjenoga krivičnoga djela izmijenjen krivični zakon.

Ispravno rješenje ovoga pravnoga spora ima ne samo teoretsko značenje, nego je od velike praktične važnosti naročito zbog propisa novoga krivičnoga zakona o zastari prava na izvršenje kazne (§§ 81.—83.) i poništaju osude (rehabilitaciji — § 90.), što oboje pretstavlja nešto novo i ujedno velik socijalni napredak.

Prema jednomu stanovištu propisi novoga krivičnoga zakona se ne mogu primjenjivati na pitanja, koja nastupaju poslije krivične presude, izrečene po starom krivičnom zakonu. — A obrazlaže se to stanovište u glavnome tako, da se na isti slučaj ne mogu primijeniti jedamput stari i drugiput novi krivični zakon. — To obrazlaganje obuhvaća sve slučajeve presudjene po starom kriv. zakonu, svejedno da li je presuda izrečena za vrijeme važenja staroga kriv. zakona ili pak poslije stupanja na snagu novoga kriv. zakona. — Za slučajeve presudjene za važenja starog kriv. zakona se dodaje još i obrazlaganje, da se na njih od propisa današnjeg krivičnoga zakona mogu primjenjivati s obzirom na propis § 2. stav. 2. k. z. samo propisi o mjerama bezbjednosti.

Drugo stanovište traži, da se na sva pitanja, koja nastupaju poslije pravosnažne presude izrečene po starom krivičnom zakonu primjenjuju propisi novoga krivičnoga zakona, svejedno da li je presuda izrečena za važenja staroga ili pak novoga zakona temeljem § 2. k. z.

Ispravno je drugo stanovište, kako će se vidjeti iz njegovog obrazlaganja. To se obrazlaganje sastoji iz dva dijela; u pravom dijelu se pobijaju razlozi suprotnoga stanovišta, u drugom se iznose samostalni razlozi za zagovarano ovdje stanovište.

Najlakše je oprovrgnuti obrazlaganje, da se na slučajeve presudjene za važenja staroga zakona od propisa današnjega krivičnoga zakona mogu

Digitized by Google

primjenjivati s obzirom na naredjenje § 2. stav 2. k. z. samo propisi o mjerama bezbjednosti. Najlakše je oprovrgavanje tog obrazlaganja radi toga, jer se to obrazlaganje poziva na pozitivno zakonsko naredjenje, a baš to naredjenje očito neopravdava izvedeni zaključak.

Postavlja se pretpostavka, da novi krivični zakon na slučajeve već presudjene za važenja staroga kriv. zakona dopušta jedino primjenu propisa o mjerama bezbjednosti, pak se iz te pretpostavke argumento a contrario izvodi zaključak, da se na takve slučajeve ne mogu primjenjivati ostali propisi novoga zakona.

I zaista zaključak sam je logičan, ali ipak ne vrijedi, jer je pretpostavka neopstojna. — Ako je slučaj već presudjen po starom zakonu za važenja toga zakona, nema više zakonske mogućnosti za primjenu propisa o mjerama bezbjednosti. Ne samo to, nego se propisi o mjerama bezbjednosti ne mogu primjenjivati ni na slučajeve presudjene za važenja novoga krivičnog zakona, pa što više ni onda, ako je primijenjen novi zakon, bilo da je djelo učinjeno prije sutpanja na snagu novoga zakona bilo da je učinjeno poslije toga.

Ne mogu se primjenjivati propisi o mjerama bezbjednosti na već presudjene slučajeve zato, što se mjere bezbjednosti izriču u pravilu prigodom presudjenja a ne poslije presudjenja.

To slijedi iz samoga naredjenja § 2. stav. 2. k. z.: »iako se učinioc ne bi po njemu osudio na kaznu«; dalje iz § 51. stav 2. k. z.: »Odluku o ovom zadržavanju izriče sud istom presudom, kojom izriče kaznu za novo djelo«; zatim iz § 52. k. z.: »Za lice, koje je u skitničenju, prosjačenju ili bludničenju učinilo u povratu ma koje krivično djelo, za koje se goni po službenoj dužnosti, sud će presudom izreći, da se poslije izdržavanja izrečene mu kazne ima uputiti u zavod za rad...«; isto izlazi iz § 53. stav 5. k. z.: »Vrijeme, koje je osudjenik sa smanjenom uračunljivosti proveo u zavodu za liječnje ili za čuvanje, uračunat će se u vrijeme izdržavanja kazne, ako je ovaj osudjen na kaznu lišenja slobode.«

Još jasnije izbija to iz zakona o sudskom krivičnom postupku, jer § 281., koji propisuje, što se ima izreći u presudi, ako sud nadje, da je optuženik kriv, naredjuje u br. 6. stav 2.: »Ako sud nadje, da postoje pretpostavke za mjere bezbjednosti, izreći će i ove.«

Van presude se mogu primijeniti mjere bezbjednosti samo u dva slučaja, koji opet nemaju veze sa tvrdjenjem, da se na već prisudjene slučajeve mogu od propisa današnjega krivičnoga zakona primjenjivati samo propisi o mjerama bezbjednosti. Jedan je slučaj predvidjen u § 280. stav. 3.: »Izreče li sud presudu, kojom optuženika oslobadja od optužbe zbog neuračunljivosti, ali je uvjeren, da postoje pretpostavke za koju od mjera bezbjednosti, dopuštenih po krivičnom zakonu, donijet će po saslušanju državnog tužioca i branioca, ako je prisutan, naročito rješenje o tome.« — Iz načina izrazivanja izlazi, da se ta odluka donosi doduše poslije presude i zato naročitim rješenjem, ali samo zbog toga, što je presuda oslobadjajuća, i neposredno poslije presude u istom zasjedanju, tako reći kao njezina dopuna.

Drugi je slučaj predvidjen u § 110. stav. 1.: »Ako se postupak obustavlja zbog neuračunljivosti, odredit će sud usmeni pretres radi izvidjaja o tome,

Digitized by Google

ima li mjesta primjeni mjera bezbjednosti po krivičnom zakonu.« Ovdje dakle slučaj nije uopće presudjen.

Što se tiče drugog argumenta za pobijano stanovište, da se na isti slučaj ne može primijeniti jedanput stari i drugiput novi krivični zakon, valja istaknuti, da je to tek tvrdjenje, koje bi trebalo potkrijepiti zakonskim naredjenjima, jer to tvrdjenje nije nikakav aksiom, koji ne bi trebao dokaza. Nema imperativa logike, da se na slučajeve presudjene po starom krivičnom zakonu ne bi na pitanja, koja nastanu poslije toga, mogli primjenjivati propisi novoga kriv. zakona. Ali nema ni pozitivnih zakonskih naredjenja, koja bi zabranjivala primjenu propisa novoga krivičnog zakona na slučajeve već presudjene po starom zakonu.

Time je oprovrgnuto obrazlaganje za pobijano stanovište. — Sada se prelazi na samostalno obrazlaganje ovdje zastupanog stanovišta.

Prema članu 4. zakona, kojim se stavljaju na snagu i uvode u život krivični zakonik, zakonik o sudskom krivičnom postupku i zakon o izvršenju kazni lišenja slobode, p r e s t a j u v a ž i t i s v i o p ć i k r i v i č n i z a k o n i c i s a s v i m a n j i h o v i m i z m j e n a m a i d o p u n a m a, k a d o v a j k r i v i č n i z a k o n i k d o b i j e o b a v e z n u s n a g u. Prema članu 1. pak spomenutoga zakona krivični zakonik za kraljevinu Jugoslaviju od 27. siječnja 1929. je dobio za cijelu državu obaveznu snagu dana 1. siječnja 1930. S tim danom su dakle prestali važiti svi krivični zakoni, koji su važili u raznim pravnim područjima. Tu se istom ispoljava imperativ logike, da stari krivični zakon ne može više dolaziti do primjene s jednostavnoga razloga, što ga više nema, osim ako novi krivični zakon sam odredjuje drukčije, jer u tom slučaju stari zakon dolazi do primjene snagom zakona, koji važi. A novi krivični zakon je odredio drukčije propisom § 2. stav 1.: »A k o j e p o u č i n j e n o m k r i v i č n o m d j e l u i z m i j e n j e n k r i v i č n i z a k o n, o n d a s e p r i m j e n j u j e b l a ž i z a k o n.«

No iz slova toga naredjenja se jasno i nesumnjivo razabira s jedne strane, da se tu radi o krivičnom djelu, koje je učinjeno za važenja staroga kriv. zakona, a n i j e i p r e s u d j e n o z a v a ž e n j a t o g a z a k o n a, i s druge strane, da stari zakon može doći izuzetno, jer je blaži, do primjene samo u pogledu p r e s u d j e n j a takvog krivičnoga djela t. j. u pogledu pitanja, da li će se za dotično krivično djelo kazniti i kako će se kazniti.

Ako je dakle krivično djelo, učinjeno za važenja staroga kriv. zakona, presudjeno za važenja novog kriv. zakona po starom kriv. zakonu, jer je ovaj blaži od novoga, onda je time propis § 2. stav 1. novoga krivičnog zakona već primijenjen i tako reći za konkretno krivično djelo iscrpljen. To dovodi do logičnoga zaključka, da se na novo nastala pitanja, n. pr. na pitanje zastare izvršenja kazne ili rehabilitacije, mogu primjenjivati samo propisi novoga krivičnog zakona, kad je stari prestao važiti.

Ako je pak krivično djelo, učinjeno za važenja ranijeg kriv. zakona, i presudjeno za važenja toga zakona, onda uopće ni jedan propis staroga kriv. zakona ne može više doći do primjene, budući da je prestao važiti, pa se zato na sva pitanja, koja nastanu za važenja novoga kriv. zakona, a ne tiču se eventualno ponovnoga presudjenja ponavljanjem krivičnoga postupka, mogu primjenjivati i opet samo propisi novog krivičnoga zakona.

Digitized by Google

O zastarjelosti po odlomcima 4 i 5 §§-a 78. i 81. k. z.

Napisao Spahalić Sulejman, sreski sudac u Prnjavoru.

Presudom sreskog suda u Ljubljani od 2. VII. 1932. Kps VI 666/32. osuđjen je J. B. na deset dana strogoga zatvora radi prestupa kradje iz §-a 314/I k. z., počinjenoga u jeseni 1927. god. Proti toj presudi podnio je optuženi molbu za povraćaj u predjašnje stanje radi promašenoga roka za podnošenje priziva. Uz molbu je istodobno najavio i opravdao priziv. Prizivom je napao presudu radi povrede materijalnoga zakona iz §-a 337. od. 1. st. b. k. p., navodeći, da je od dana počinjenoga djela prošlo više od četiri godine dana, pa da je, dok je sud izrekao napadnutu presudu, za to vrijeme nastupila zastarjelost iz § 79. od. 3. zadnja alineja u savezu sa § 78. od. 5. k. z., dakle okolnost, koja isključuje i ukida kažnjivost.

Rješenjem okružnog (deželno sodišće) kao prizivnoga suda u Ljubljani od 14. XI. 1932. Kpr. 465/32. odbijena je navedena molba optuženoga. U obrazloženju toga rješenja obuhvaćen je u drugom dijelu i navedeni priziv optuženoga. U ovom drugom dijelu, koji se odnosi na priziv stoji, da nije mogla nastupiti navedena zastarjelost, jer da je za djelo iz § 314/I k. z. propisana kazna strogog zatvora do jedne godine i stoga da kažnjivost ovoga djela po § 78. k. z. zastaruje za pet godina. Pošto navedeno vrijeme nije proteklo, odbijen je spomenutim rješenjem implicite i priziv optuženoga.

Gornje sam rješenje priopćio samo zato, da posluži primjerom u ovoj raspravi, jer mislim, da tako prosuđuju to pitanje ne samo sudovi u Ljubljani nego i drugi.

Spomenuti odlomak 4 §-a 78. k. z. glasi: »Pravo na gonjenje krivičnih djela zastaruje za pet godina kod prestupa, za koje je propisan strogi zatvor ili zatvor duži od jedne godine«; iza toga slijedi odlomak 5: »Za dvije godine kod svih ostalih prestupa«.

Taj odlomak 4. stilizovan je tako, da se na prvi pogled može shvatiti danas ovako sutra onako. Posve je jasan, kada je u pitanju zastarivanje gonjenja krivičnih djela, za koja je propisana kazna zatvora. Već na prvi pogled se vidi posve jasno, da je za ta djela propisana zastarjelost od pet godina, ako su kažnjiva zatvorom dužim od jedne godine, a ako su kažnjiva zatvorom do jedne godine, da je za njih propisana zastarjelost iz odlomka 5. istog §-a od dvije godine. Ali je nejasan, u koliko se odnosi na zastarjelost gonjenja krivičnih djela kažnjivih s t r o g i m zatvorom.

U navedenom odlomku 4. je prikriveno jedno sićušno, ali veoma važno pravilo slovnice, koje se na prvi pogled ne može odmah uočiti, a koje daje rečenici odredjeni smisao, odnosno koje ga specijalizira. Radi toga, jer se to pravilo nema uvijek na umu, daje se tome odlomku smisao sad ovako, drugi put onako. Jedanput će nam se pričiniti, da se izraz »duži od jedne godine« odnosi samo na riječ zatvor, iza koje neposredno dolazi, a drugi put i na onaj izraz pred njom t. j. i na s t r o g i zatvor. Stoga će nam se jedanput pričiniti, da je za djela kažnjiva strogim zatvorom propisana isključiva ili — bolje reći — specijalna zastarjelost od pet godina bez obzira na to, da li je za njih propisana kazna strogoga zatvora kraća ili duža od jedne godine, a drugi put da i za njih vrijede isti propisi zastarjelosti kao za djela kažnjiva običnim zatvorom.

Radi toga i naši tumačitelji krivičnoga zakona zastupaju odvojena mišljenja u tom pitanju. Č u b i n s k i kaže, da minimalni rok zastarjelosti

Digitized by Google

od dvije godine dana spada na djela, koja su u zakonu ugrožena samo zatvorom ispod jedne godine ili novčano. U r o š e v i ć Lazar kaže, da zastarjelost nastupa za pet godina kod prestupa, koji se kazne strogim zatvorom ili običnim zatvorom dužim od jedne godine, a za dvije godine kod onih, koji se kazne strogim zatvorom ili običnim zatvorom do jedne godine uključivo i novčanom kaznom. Ostali tumačitelji, Dolenc, Šilović-Frank, ne dotakoše se specijalno zastarjelosti gonjenja krivičnih djela kažnjivih strogim zatvorom.

Nastaje pitanje, što je pravo u tom općem i tako važnom zakonskom propisu.

U spomenutom odlomku 4. §-a 78. slijede riječi »strogi zatvor« i »zatvor« jedna za drugom vezane veznikom »ili«. Poslije riječi »zatvor« slijedi onaj izraz »duži od jedne godine«. Taj izraz po propisima slovnice nije ništa drugo u rečenici ovoga odlomka nego atribut (izražen 13-mjesečni i t. d.). Pošto se atribut po propisima slovnice u pravilu odnosi samo na riječ iza koje neposredno slijedi, a ni u kojem slučaju i na druge riječi pred njom, proizlazi, da se taj izraz odnosno atribut odnosi samo na riječ »zatvor«, a nikako i na »strogi zatvor«. Pred spomenutim veznikom nema u tekstu zakona zareza, a nije ni potreban, jer on u ovom slučaju ne veže rečenice nego samo riječi »strogi zatvor« i »zatvor«. Ne bi bilo protivno propisima pravopisa i kad bi se metnuo zarez pred taj veznik; ali to ne bi ni najmanje uplivalo na sadržaj rečenice, jer se ni u tome slučaju navedeni atribut ne bi mogao odnositi i na predjašnje riječi »strogi zatvor«, nego bi bio samo pojačan njegov odnos na riječ, iza koje neposredno dolazi t. j. na »zatvor«. U ovom slučaju bila bi posve isključena sumnja, da se taj atribut odnosi i na »strogi zatvor«.

Tumačeći navedeni odlomak 4. sam za sebe po gornjim propisima slovnice, koje čitaoc često i veoma lahko izgubi iz vida, ne može se nikako drukčije shvatiti, nego kako je shvaćen u gornjem rješenju i kako to tumači Čubinski. Prema tome pravo na gonjenje krivičnih djela, za koja je propisana kazna s t r o g o g a z a t v o r a bez obzira bio on do jedne godine ili duži, ne može zastariti prije isteka roka od 5 godina.

Iste riječi iz odlomka 4. § 78. k. z. i u istom poretku (strogi zatvor ili zatvor duži od godine) nalazimo i u odlomku 4. §-a 81. k. z., iza koga slijedi odlomak 5. suglasan kao u §-u 78. k. z. Ostanemo li kod gornjega tumačenja od. 4. § 78. k. z., morali bi na isti način tumačiti i odlomak 4. §-a 71. k. z. U tom bi nam se slučaju posljedak primjene toga odlomka na pojedine slučajeve ukazao neshvatljiv, i nevjerojatan. Po §-u 39. od. 1. k. z. je odredjeno trajanje strogoga zatvora i zatvora od sedam dana do pet godina. Pravo na izvršenje kazne protiv lica osudjenomu na ciglih 7 dana strogoga zatvora ne bi moglo zastariti prije isteka roka od pet godina, a protiv lica osudjenomu na punu godinu dana zatvora zastarilo bi za dvije godine.

Izmedju kazne strogoga zatvora i zatvora, što se tiče samoga njihova izvršenja, nema apsolutno nikakve razlike. Naš zakon ne samo da te dvije kazne ne razlikuje, nego uopće ne kaže, što su i kako se izvršuju. Jakost obiju tih kazni leži samo u njihovom trajanju. Pa kad je to tako, nije shvatljivo, zašto onaj, koji je osudjen na punu godinu dana lišenja slobode u gornjem primjeru, ima prednost, što se tiče zastarjelosti, pred onim, koji je osudjen na ciglih sedam dana, kad su obje te kazne jednake u svojem izvršivanju, samo što se jedna naziva »strogi zatvor« a druga »zatvor«. Moglo bi

Digitized by Google

se reći, da je djelo, za koje je propisana kazna strogoga zatvora jače prirode od onoga, za koje je propisana kazna običnoga zatvora, pa da su stoga propisi o zastarjelosti u prvom slučaju stroži, a u drugom blaži. Ali u tom slučaju bi zakon ostao dosljedan, i nigdje se ne bi smio naći zakonski propis, koji bi jednako promatrao obje te vrste kazne. Ostanemo li kod navedenoga tumačenja, bile bi medjutim obje te kazne već u samome odlomku 4. §-a 81. k. z. izjednačene. I, ne samo to, nego bi gdjekada onaj, koji je osudjen na kaznu strogoga zatvora, čak i bolje prolazio nego onaj, koji je osudjen na kaznu zatvora. Izvršenje kazne proti licu osudjenomu na kaznu zatvora u trajanju od jedne godine i jedan mjesec dana ne bi moglo zastariti prije isteka roka od pet godina. Za to vrijeme će zastariti izvršenje kazne proti licu osudjenomu na jednu godinu i jedan mjesec dana strogoga zatvora (kazne izjednačene) kao i proti trećemu licu, koje je osudjeno na pet godina strogoga zatvora.

Ovim primjedbama i primjerima poljuljana je pouzdanost u ispravno tumačenje zakonodavčeve volje gornjim načinom, koju je htio da stavi na papir u odlomcima 4. i 5. §§ 78. i 81. k. z.

Prema samoj stilizaciji tih odlomaka, a obzirom na gornje ne bi se moglo pouzdano reći, da dotični odlomci odgovaraju baš volji zakonodavca. Ne bismo smjeli medjutim praviti iznimke i pojedine odlomke zakonskih propisa primjenjivati onako, kako mi mislimo, da ih je zakonodavac htio da reče, ako nemamo što drugo, nego ih moramo primjenjivati onako, kako ih je rekao t. j. saopćio. Ali ako je u kojem drugom zakonskom propisu izričito rečeno, ili se to analogijom iz njega dade pouzdano zaključiti, kako se onaj sumnjivi odlomak ima shvatiti, te iznimke ne samo da bismo smjeli nego i moramo činiti. U takvim slučajevima ne smijemo pojedine zakonske odlomke isključivati iz zakonske cjeline i tumačiti ih same za sebe, jer bi takovim tumačenjem njihov sadržaj došao u opreku prema drugim zakonskim propisima i volji zakonodavca.

Iste riječi i u istom poretku kao što su u odlomku 4. §§ 78. i 81. k. z. nalazimo i u odlomku 2. §-a 39. k. z. i odlomku 1. §-a 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode, koji je sastavni dio kriviènoga zakonika. Jedina je razlika, da je mjesto navedenog atributa »duži od jedne godine« u tim odlomcima atribut »od jedne godine i duže« i da je mjesto veznika »ili« došao veznik »i«. Ta alj razlika nije ni najmanje važna i ni u čem ne mijenja smisao rečenice, a pogotovo medjusobnoga saveza i odnosa navedenih riječi.

§-a 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode glasi: »Kazne robije, zatočenja, strogoga zatvora i zatvora od jedne godine i duže izvršuju se u naročitim kaznenim zavodima« i t. d.

Kako god protumačimo odnos spomenutih atributa u odlomku 4. §§ 78. i 81. k. z., moramo ga na isti način protumačiti i u spomenutim odlomcima §-a 39. k. z. i §-a 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode — i obrnuto.

Ostanemo li kod stanovišta, koje zauzima spomenuto rješenje i tumač Ćubinskoga, da se spomenuti atribut ne odnosi na strogi zatvor nego samo na zatvor, morala bi se po §-u 2. zakona i izvršenju kazne lišenja slobode kazna nad licima, osudjenim na robiju, zatočenje i strogi zatvor bez obzira koliko one trajale izvršavati u naročitim kaznenim zavodima, dok bi se u tim zavodima izvršavale kazne nad licima osudjenim na zatvor samo onda,

Digitized by Google

ako je ova kazna jednu godinu ili više duga. Što se tiče robije i zatočenja, jasno je, da se moraju u svoj svojoj dužini izvršavati u tim zavodima, jer po §§ 37. i 38. k. z. ove kazne ne mogu biti kraće od jedne godine, a u istim je §§-ima ponovno rečeno, da se te kazne izvršuju u tim zavodima. Prema tome svejedno je za ovo pitanje, da li se spomenuti atribut odnosi i na robiju i na zatočenje, kad je utvrdjeno, da ove dvije kazne ne mogu biti kraće od jedne godine. Ostaje nam samo, da riješimo odnos toga atributa na riječi »strogi zatvor«, koji može biti i kraći od jedne godine, a kako ga protumačimo u ovima §§-ima, moramo ga tumačiti i u §§ 78. i 81. k. z. Ovo i jest glavno težište i predmet ove rasprave.

Od kazni lišenja slobode zakon poznaje četiri vrste: robiju, zatočenje, strogi zatvor i zatvor. Odstranimo li od ovih prve dvije, jer je stvar glede njih prema gornjemu nedvojbena, ostaju nam još dvije i to strogi zatvor i zatvor.

§ 3. zakona o izvršenju kazne lišenja slobode glasi: »Kazne lišenja slobode manje od jedne godine izvršuju se u zatvorima onih sudova, koji su kao prvostepeni izrekli presudu« i t. d. Te kazne lišenja slobode, koje se imaju izvršavati u zatvorima sudova, koji su kao prvostepeni izrekli presudu, ne mogu biti druge nego kazna strogoga zatvora i zatvora, pošto pete nema. U protivnom slučaju glasio bi § 3. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode »kazna zatvora manja od jedne godine i t. d.«. Po ovom §-u ne izvršuje se svaka kazna strogoga zatvora u posebnim zavodima, nego samo ona, koja je od godinu dana ili više, t. j. vrijedi isto načelo kao i za kaznu običnoga zatvora.

Prema tome nam ovaj § kaže, da se onaj atribut u §-u 39. k. z. i u §-u 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode odnosi ne samo na zatvor, nego i na strogi zatvor.

Kako sam spomenuo, što vrijedi glede te veze i odnosa riječi u ovim §§-ima, mora vrijediti i za §§ 78. i 81. k. z. Ovaj § 3. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode je razjasnio volju zakonodavca i obzirom na taj § u savezu sa §-om 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode, te § 39. k. z., dolazimo do zaključka, da se atribut »duži od jedne godine« u §§ 78. i 81. k. z. ima shvatiti onako, da se odnosi ne samo na zatvor nego i na strogi zatvor.

Iz gornjeg razlaganja proizlazi dvoje: 1.) Ili su odlomci 4. §§ 78. i 81. k. z. te § 2. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode pravilno stilizovani, da izražavaju pravu volju zakonodavčevu, a u §-u 3. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode da se je uvukla očita griješka. U ovom bi slučaju moglo biti opravdano stanovište, na kome je zasnovano navedeno rješenje i tumačenje Čubinskoga; 2.) Ili su gornji odlomci loše stilizovani, a § 3. zakona o izvršenju kazni lišenja slobode da je ispravan.

Veća je vjerojatnost, da je po srijedi drugi slučaj, jer se lakše može dogoditi griješka u stilizaciji a naročito slovnička, kao što sam spomenuo, nego griješka u riječima.

Sličan izraz i poredak riječi kao u odlomku 4. §§ 78. i 81. k. z. nalazi se i u §-u 41. od. 1. k. z., koji glasi:

»Vremena robija, zatočenje, strogi zatvor i zatvor računaju se na godine i mjesec, a strogi zatvor i zatvor od tri mjeseca i na pune dane.«

Tu je ista slovnička pogrješka, ali ipak ne može biti nikakve dvojbe, da se i strogi zatvor do tri mjeseca računa i na pune dane.

Digitized by Google

Iz navedenih primjera se vidi, što je zakonodavac htio da izrazi u odlomku 4. §§ 78. i 81. k. z., a ako je to izraženo na način, koji nedvojbeno ne odgovara slovnici, mora se sud držati načela in dubio pro reo.

Prema tome glede zastarjelosti gonjenja kriviènih djela kažnjivih strogim zatvorom i glede zastarjelosti izvršenja kazni strogoga zatvora vrijede isti propisi kao i za djela, kažnjiva običnim zatvorom, te za izvršenje kazne običnoga zatvora. U ovom slučaju, koji se prema spomenutomu načelu mora na optuženoga primijeniti, otpadaju sve gore spomenute oprečnosti glede uvjeta zastarjelosti jednih i drugih djela odnosno jedne i druge kazne. Obje vrste tih djela i obje kazne izjednačuju se medjusobno, kao što su u tom pogledu medjusobno izjednačene i druge dvije vrste kazni lišenja slobode, robije i zatočenja u §-u 78. od. 2. k. z., koji se jedino može odnositi na njih dvije.

To izjednačenje glede zastarjelosti ne može biti uvijek potpuno isto, ali nema one velike oprečnosti, koje sam u početku naveo.

Austrijski nacrt kriviènoga zakonika, koji je veoma jako uplivao na naš kriviènì zakonik, bolje se izražava u §-u 79. pod t. 3.: »Pet godina kod prestupa, za koje se zapreæuje kazna lišenjem slobode u trajanju preko godine dana.« Ovo je zakonodavac htio da izrazi u odlomku 4. §§ 78. i 81. k. z., a pri tome je izašlo nešto, što se ne razumije.

Da li posredovanje mogu tražiti samo aktivni dužnici?

Napisao dr. Büchler Dragan iz Zagreba.

Uredba o postupku posredovanja od 4. siječnja 1933. donesena je na osnovu § 6. zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika i stavljanju na snagu pojedinih propisa zakona od 19. prosinca 1932. o izvršenju i obezbjedjenju. Ona je možda jedna od najprijepornih uredaba našeg novijeg zakonodavstva, što je uostalom posve i razumljivo kraj nejasnoće, kojom se ova uredba odlikuje. Usprkos tomu ili možda upravo radi toga ju dužnici u velike iskorišćuju, a sudovi, nemajući pouzdanoga mjerila, donose po toj uredbi odluke, koje su u mnogo slučajeva ne samo različite, nego i oprečne.

Na nejasnosti i poteškoće kod primjene te uredbe nailazimo već kod osnovnoga pitanja, t k o može zapravo tražiti postupak posredovanja.

Član 1. uredbe sadržava o tome dva kriterija, pozitivni i negativni.

Negativni kriterij je sadržan u stavu 2. čl. 1. spomenute uredbe, koji propisuje, da se postupkom posredovanja ne mogu koristiti oni dužnici, koji po zakonu o zaštiti zemljoradnika ili uredbama izdanim na osnovu toga zakona već uživaju naročitu zaštitu. Posredovanje prema tome ne mogu ishoditi s jedne strane zemljoradnici, a to su lica nabrojena u §-u 6. zakona o zaštiti zemljoradnika, — dakle lica, koja obradjuju zemlju sama ili sa članovima svoje porodice i čiji oporezovani prihod proizlazi pretežno iz poljoprivrede, ako njihov posjed ne prelazi površnu od 75 hektara obradive zemlje, — a s druge strane novčani zavodi, koji uživaju naročitu zaštitu na

Digitized by Google

osnovu §-a 5. zakona o zaštiti zemljoradnika ili na osnovu uredaba donesenih na temelju čl. 6. zakona o produženju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika.

Pozitivni kriterij je obilježen stavom 1. člana 1. uredbe o postupku posredovanja, prema kojemu stavu može posredovanje tražiti dužnik, koji je došao u teškoću, da odgovara svojim obvezama, a nad čijom imovinom još nije otvoren stečaj niti postupak prinudnog poravnanja.

Pravo tražiti posredovanje, dakle pasivna sposobnost za posredovanje pripada svakomu onomu dužniku, (to jest svakomu fizičkomu i pravnomu licu, izuzevši zemljoradnike i novčane zavode), koji je »došao u teškoću, da odgovara svojim obvezama«.

Što medjutim znači teškoća odgovarati svojim obvezama? U čitavoj uredbi nema nigdje propisa, koji bi precizirao ili razjašnjavao, što uredbodavac pod tim pojmom razumijeva, — a još manje propisa, koji bi dao pouzdano mjerilo u odlučivanju, na koga se prema tomu pojmu imade pasivna sposobnost odnositi. Da utvrdimo pravi sadržaj i granice te definicije, morat ćemo ogledati kod srodnih i sličnih postupaka, što se tamo razumijeva pod pasivnom sposobnošću, pa da onda pokušamo analogijom utvrditi granice pasivne sposobnosti kod posredovanja.

Da vidimo prije svega, kako izgleda pasivna sposobnost kod zakona, na osnovu kojega je donesena uredba o posredovanju, dakle kod zakona o zaštiti zemljoradnika. Tu si medjutim ne ćemo mnogo pomoći. Zakon o zaštiti zemljoradnika ne govori uopće o uvjetima, pod kojima imade zemljoradnik pravo na zaštitu toga zakona. Dovoljno je, da je odnosno lice zemljoradnikom u smislu toga zakona, pa da na temelju toga imade bez svakoga daljega uslova pravo, da se koristi tim zakonom. Isti taj zakon je medjutim već nešto jasniji, kad ustanovljuje slučajeve, koji se odnose ne na zemljoradnike, nego na novčane zavode. § 5. toga zakona doduše ponavlja načelo, da zaštitu po tom zakonu mogu tražiti samo oni novčani zavodi, koji dodju u »teškoću plaćanja«, ali to načelo je ovdje pobliže objašnjeno propisom, da takovomu novčanom zavodu mora da je bilanca u vrijeme traženja zaštite aktivna, t. j. da je u bilanci aktiva veća od pasiva. Ova je ustanova posve jasna, te prema njoj novčani zavodi spasivnom bilancom ne mogu zatražiti zaštitu. Pasivna sposobnost pravnih lica je za taj slučaj posve točno odredjena.

Takovoga propisa na žalost u uredbe o postpku posredovanja nema, a niti se ista poziva na netom navedeni propis zakona o zaštiti zemljoradnika, premda je donesena na osnovu istoga toga zakona. Valja nam stoga taj pojam utvrditi usporedjenjem onih postupaka, koji su posredovanju donekle slični, t. j. stečajnoga postupka i postupka prinudnoga poravnanja van stečaja.

Kod stečaja je uslov za otvaranje postupka nad fizičkim licima nesposobnost za plaćanje (insolvencija, § 67. st. z.), a kod zaostavština i pravnih lica dovoljna je već i prezaduženost (§ 68. st. z.). Isti ovi uslovi važe i u postupku prinudnog poravnanja (§ 1. z. o p. p. v. s.).

Nesposobnost za plaćanje znači u stvari faktičnu, a ne pravnu nesposobnost plaćanja, pa prema tome ona i ne pretstavlja ništa drugo nego nemogućnost plaćanja, koja se redovno ispoljuju u činjenici, da dužnik plaćanje obustavlja. Ovdje dakle imademo prilično jasan kriterij, jer čim nastupa obusatva plaćanja, pretpostavlja se i nesposobnost za plaćanje. Insolventnost je u pravilu posljedica dužnikove prezaduženosti, makar to uvijek ne mora biti, dok je sama prezaduženost takovo stanje dužnikove imovine.

Digitized by Google

gdje pasiva premašuje aktiva, premda ne mora postojati momentana insolventnost.

U oba slučaja, dakle u slučaju insolventnosti kao i prezaduženosti dolazi dužnik u pravilu u nemogućnost, da udovoljuje svojim platežnim obavezama, ili — drugim riječima — on dolazi u teškoću, da odgovara svojim obvezama. Vidimo dakle, da i za otvorenje stečaja kao i prinudnog poravnanja važi isti onaj kriterij, koji smo našli u čl. 1. uredbe o postupku posredovanja, pa se sam od sebe nameće zaključak, da posredovanje mogu zatražiti insolventni dužnici kao i prezaduženici.

Prije nego taj zaključak proglasimo točnim, pogledat ćemo, da li se on slaže s ostalim članovima pomenute uredbe.

Član 9. uredbe o postupku posredovanja propisuje, da se protiv dužnika ne će otvoriti stečaj, ako je prijedlog za otvaranje stečaja podnesen prije otvaranja postupka posredovanja, nego će se o tom prijedlogu odlučiti tek pošto se dovrši ili obustavi postupak posredovanja i pošto se provede postupak, predvidjen u §-u 71. steč. zakna. Ako se u smislu toga propisa imade pričekati na svršetak postupka posredovanja, premda postoje uslovi za otvorenje stečaja, očito je tada, da posredovanje mogu zatražiti i insolventni dužnici kao i prezaduženici. — Idimo medjutim dalje!

Svrha je postupka posredovanja, da se izmedju dužnika i njegovih vjerovnika sklopi aranžman, kojim će se urediti dužnikove obaveze. Taj aranžman zove uredba »sporazumom«. Član 11. uredbe o postupku posredovanja propisuje, da sporazum, snabdjeven izjavama dužnika i vjerovnika o pristanku na sporazum, imade posrednik pismeno podnijeti sudu, koji će o tome bez odlaganja preslušati dužnika i oglasiti postupak posredovanja dovršenim. Član 12. navedene uredbe propisuje, da se postupak posredovanja imade po službenoj dužnosti obustaviti, u koliko ne dodje do sporazuma. — I to je sve. Osim navedenih propisa, koji zapravo uredjuju vanjski način sporazuma — pismenu formu i potpise dužnika i vjerovnika —, nema ni jednog propisa, koji bi ustanovljivao, kakov mora biti sadržaj sporazuma i u kojim se granicama imade sporazum kretati.

Vidimo dakle, da uredba o postupku posredovanja nema propisa o tome, kolika mora biti ponuda dužnika, kao što ga ima stečajni zakon glede ponude za poravnanje u stečaju (§ 154. st. z.) i zakon o prinudnom poravnanju van stečaja (st. 6. §-a 4. z. o p. p. v. s.). Uredbom nevezan ni u koliko, smije dakle dužnik da ponudi i manje od stopostotnog uredjenja svojih dugova. U praksi je to zaista redovita pojava, pa se kvota sporazuma obično kreće izmedju 30% i 60%, a sud je ovakove sporazume, ako su inače imali sve potrebne formalnosti u redu, bez daljega odobrio.

Ova je pojava posve obična, ako se uzme, da postupak posredovanja mogu ishoditi ne samo aktivni, nego i pasivni dužnici. Ona je medjutim upravo nerazumljiva, ako se postupak želi protumačiti onamo, da se njime mogu koristiti samo aktivni dužnici. Ako naime dužnik nudi u skladu sa pasivnom svojom bilancom sporazum, koji je ispod stopostotnog namirenja njegovih obaveza, pa tome sporazumu uredba a ni sudovi, koji ju primjenjuju, ne pravi nikakove smetnje, tada bi bio očiti nesmisao, ako bi uredba usprkos dozvole za takov kvotni sporazum, ipak od dužnika tražila bilancu,

Digitized by Google

prema kojoj taj isti pasivni dužnik mora da bude potpuno aktivan. Ovaj nesmisao medjutim nestaje, čim se član 1. protumači onamo, da postupak mogu zatražiti i pasivni dužnici.

Da je zaista bila takova namisao uredbodavca kod donošenja uredbe o postupku posredovanja, dokazuju i dalji članovi te uredbe. Član 16. spomenute uredbe predvidja primjerice iste one kazne, kao i za dužnike iz prinudnoga poravnanja. Teškoća plaćanja se u tom članu posvema pokriva s nesposobnošću za plaćanje, kako je predvidja st. 1. §-a 72. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja, a dužnik iz posredovanja je posvema u tom pogledu izjednačen s dužnikom iz prinudnoga poravnanja. Do istoga zaključka dovodi i član 3. iste uredbe, kojim se propisuje odbacivanje otvaranja postupka posredovanja, ako postoji jedan od razloga za odbacivanje prijedloga za otvaranje postupka za prinudno poravnanje van stečaja (st. 2.—4. § 4. z. o p. p. v. s.). Ako se iz istih razloga imadu odbaciti prijedlozi za otvaranje dvaju raznih postupaka, tada je vrlo bliz zaključak, da ta dva postupka, ako već nisu ista, a ono mora da su u svojoj biti barem vrlo srodna.

Zatim još jedna primjedba. Uredba o postupku posredovanja je donesena na osnovu zakona o zaštiti zemljoradnika. Već smo napomenuli, da zemljoradnik, koji se želi koristiti zaštitom toga zakona ne mora dokazivati, da je aktivan, nego dobiva zaštitu bez daljega na temelju uvjerenje općinskih vlasti, da je on zaista zemljoradnik (§ 6. z. o z. z.).

Protiv ovakovog uvjerenja može interesent uložiti žalbu na bansku upravu, koja izdaje konačno rješenje. Postupak je dakle ovdje dvostepen.

Dvostepen je takodjer i stečajni postupak kao i postupak prinudnoga poravnanja van stečaja, gdje o rješenjima okružnih sudova pravomoćno rješavaju apelacioni sudovi. Dvostepen je konačno i naš postupak posredovanja, samo je ovdje razlika u sudovima, pošto prve odluke donose sreski sudovi, a konačne i pravomoćne okružni sudovi. To je medjutim i jedina razlika, koja je tek formalne naravi, pa na našem utvrdjenju ništa ne mijenja.

Ova je pojava to čudnija, što zakon o zaštiti zemljoradnika — barem u dijelu, koji se odnosi na novčane zavode — predvidja tri stepena. Protiv zaključka novčanoga zavoda imade naime žalba na komesara ministra trgovine i industrije kod toga novčanoga zavoda, a protiv njegovog rješenja pristoji žaliocu još jedna žalba na ministra trgovine i industrije, koji donosi konačno, pravomoćno rješenje. Ovaj trostepeni put je razumljiv, kada se uoči, da se za banke izrijekom (čl. 5. spomenutog zakona) traži, da budu aktivne. Posve je dakle razumljivo, da taj trostepeni sustav otpada kod dužnika u posredovanju, koji prema namisli uredbodavca ne mora biti aktivan, pa uslijed toga dostaje dvostepeni sustav.

Naš zaključak, da dužnik koji traži postupak posredovanja može biti i pasivan, ukazuje se dakle opravdanim i dokazanim na temelju prije navedenih razloga. Ovakovv zaključak je medjutim osnovan ne samo s pravne, nego i sa socijalne strane, jer je uredbodavac postupkom posredovanja htio da pomogne ne samo aktivnim dužnicima, nego i pasivnima, koji zapravo trebaju više zaštite nego oni prvi.

Praksa je u glavnom takodjer zauzela ovakovo stanovište, te dozvoljava otvaranje postupka posredovanja dužnicima s aktivnom, kao i sa pasivnom

Digitized by Google

bilancom, naravno uz uvjet, da su molbe takovih dužnika s formalne strane inače potpuno ispravne. Velimo u glavnom, jer imade sudova, koji su zauzeli i protivno gledište, pa ovi u razloge za odbačaj molbe za otvaranje postupka ubrajaju medju ostalima — neki pače i prvenstveno — okolnost, da je dužnik molbi priložio pasivnu bilancu. Uredba o postupku posredovanja propisuje u članu 3. razloge za odbačaj molbe za otvaranje postupka. Ovi razlozi su istovjetni s onima, navedenima u §-u 4. br. 2—4 zakona o prinudnom poravnanju van stečaja. U tom paragrafu nema nigdje ni govora, da bi po dužniku predložena bilanca morala biti aktivna. U članu 16. uredbe o postupku posredovanja takodjer ne nalazimo takovog propisa, a ne nalazimo ga ni u kojem drugom članu navedene uredbe. Stanovište suda, koje dozvoljava posredovanje samo aktivnim dužnicima ukazuje se dakle neosnovanim.

Osim toga, što je potonje gledište neispravno, ono je i neodrživo. Na području okružnih sudova, koji dozvoljavaju posredovanje samo aktivnim dužnicima, pribjegavaju potonji svim mogućim doskočicama i iskrivljivanjima u navodima svojih molbi, kako bi ipak postigli traženi postupak posredovanja. Najčešće — upravo radi navedenoga krivoga stanovišta — iskrivljavaju se bilance. Dužnik unosi svoja potraživanja u aktivnu stavku bilance u punom iznosu, kao da će utjerati potpunih 100%, pa ako ni to ne dostaje, tada dodaje po miloj volji pojedine stavke, ili unosi fingirane stavke, dok nasuprot na strani pasive neke stavke naprosto ispusti ili ih pod raznim izlikama umanji.

Zanimljivo je medjuitm, da se sudovi na ovakova iskrivljivanja mnogo ne obaziru. Ako je dužnik na »papiru« aktivan, sud bez daljega dozvoljuje otvorenje postupka posredovanja, iako možda navodi bilance sami sebi protivurječe, ili su nejasni. Dogadja se pače, da sud molbu dužnika odbije, jer nadje, da je bilanca netočna ili pasivna, a dužnik tada naprosto po potrebi preinači bilancu, pa podnese novu molbu. Sud — iako mu je iz vlastitoga saznanja poznato, da je dužnik prema prijašnjoj bilanci pasivan, i da ne može postati preko noći aktivan — ipak na temelju ovakove formalne ispravnosti bez daljega dopušta otvorenje postupka posredovanja. Iako ne dijelimo ispravnost stanovišta, da je posredovanje pristupačno samo aktivnim dužnicima, još manje možemo razumjeti, da sudovi paze samo na formalne potrepštine, a da se o materijalnim uvjetima — u koliko im uredba dozvoljuje — ne pokušaju uvjeriti.

Varaju se medjutim oni, koji misle, da sudovi prema uredbi nisu ovlašteni na ispitivanje materijalnih uslova, jer da je posredovanje postupak, koji se rješava izmedju dužnika i vjerovnika samo posredstvom posrednika, a sud je samo zato ovdje, da pazi na formalne momente, pa da prema tome otvori i okonča postupak posredovanja.

Član 4. uredbe o postupku posredovanja ovlašćuje naime sud, da o podnesenom prijedlogu provede izvidjaje, koje nadje potrebnim. Sudovi bi na osnovu toga člana trebali najstrože da povedu izvidjaje o podacima molbe, prije nego li donesu svoju odluku. Ovi izvidjaju nisu onemogućeni propisom istoga člana, da sud treba u roku od tri dana da donese svoju odluku. Bez obzira na to, da je taj rok mnogi puta posve dovoljan za provedenje izvidjaja, mislimo, da taj rok nije prekluzivan, pa da se može po potrebi produžiti bez štete po sam postupak. Nasuprot držimo da bi od odlaganja iz

Digitized by Google

ovoga razloga za sam postupak bilo više koristi nego li štete. Treba barem u granicama, koje dozvoljuje uredba o postupku posredovanja, onemogućiti, da taj postupak zatraže i oni dužnici, koji nemaju na nj prava, i kojima taj postupak služi, kako bi što dulje zavukli platež svojih obaveza ili na inaki način prisilili vjerovnike, da pristanu na svaki uslov, koji im bude nalagan.

Uredba o postupku posredovanja je jedna tipična prelazna uredba. Član 6 zakona o produljenju važnosti zakona o zaštiti zemljoradnika je odredio, da uredbe donesene na osnovu toga zakona imadu valjanost najdalje godinu dana. Pošto je uredba o postupku posredovanja donesena 4. siječnja 1933., to njena važnost ističe 4. siječnja 1934., pa bi to bio posljednji dan za podnošenje molbi za postupak posredovanja. Velimo da bi to bio posljednji dan. Nije medjutim isključeno, da će njegova važnost, obzirom na još uvijek nesredjene prilike, biti produžena, kao što je do sada i sam rok trajanja postupka posredovanja već u dva navrata produžen na dalja tri mjeseca.

Dosadanja praksa, koja je različita ne samo na području pojedinih apelacionih nego ina području samih okružnih sudova, hitno traži, da se ili donese jedna zakonska interpretacija, na osnovu koje će svi sudovi jednoobrazno primjenjivati propise te uredbe, ili pako da se čitavo bolno pitanje uredjenja dugova uredi na kakov drugi način, ali svakako po mogućnosti temeljito i trajno.

Dok to ne uslijedi, primjenjivat će se uredba o postupku posredovanja i nadalje različito, u koliko ne bi i tu došlo do kakove promjene. Nadajmo se, da će u potonjem slučaju ta promjena ići u tom smjeru, da se propisi uredbe o postupku posredovanja u buduće primjenjuju ispravno i po sve dužnike jednako.

Opaska uredništva: Ne dijelimo mišljenje pisca, da svaki pa i pasivni dužnik može dobiti pravo na otvorenje postupka za posredovanje. Da je uredbodavac htio i pasivnim dužnicima to omogućiti, onda bi upotrijebio jednaki izraz kao i u zakonu o prinudnome poravnanju van stečaja, t. j. izraz »nesposoban za plaćanje«, a ne »došao u teškoće, da odgovara svojim obvezama«. Izmedju nesposobnosti i teškoća bitna je razlika; nekome može biti teško da plaća, a da ipak kraj toga bude sposoban za plaćanje. Onome pak, koji je nesposoban za plaćanje, tome je više no teško plaćati; njemu je to nemoguće. — Treba se sjetiti prilika, koje su uzrokovale teškoće plaćnja, dosljedno tome i samu uredbu. Te prilike jesu u glavnom moratorij za zemljoradnike i za veći dio uložaka. Uslijed moratorija dužnici dodjoše u glavnome u teškoće, da plaćaju; oni nisu radi toga postali i pasivni. Njihove neistjerive tražbine protiv zemljoradnika i depozitnih novčanih zavoda, još uvijek pretstavljaju aktivni dio njihove imovine, uslijed česa su i oni aktivni. Da nije bilo onih moratorija, ne bi ti dužnici došli ni u teškoće da plaćaju; naprotiv pasivni dužnici bi postali nesposobnima za plaćanje i bez onih moratorija. — Jest, postupak o poredovanju je prelazan institut, onako prelazan, kakov bi imao biti i moratorij za novčane zavode i za zemljoradnike sa stanovišta tih moratorija, čiji pravni propisi čine s propisima o posredovanju i onako sistematsku cjelinu. Za pasivne dužnike je stečaj i stečajni postupak, event. postupak o prin. poravnanju van stečaja. Bilo bi suvišno, da se za njih ustanovio još i postupak o posredovanju. Kada bi se i pasivnim dužnicima odobrio takav postupak, onda bi nastale zloporabe i došlo bi do opće neistjerivosti tražbina. Ne može se pretpostaviti, da je uredbodavac htio opći moratorij; on je htio moratorij samo za one, koji su, premda aktivni, došli u teškoće da udovoljavaju svojim obvezama.

Inače se svakako slažemo s piscem, da je uredba nejasna, pak da bi joj trebalo dati ili jasniju stilizaciju ili jasnu autentičnu interpretaciju. Ako se je moglo uredbu mijenjati u njezinim rokovima i ove produljivati, onda je tim potrebnije i hitnije, da se promijeni glavni njezin član radi jasnoće i sigurnosti, tko može zatražiti postupak o posredovanju.

Digitized by Google

Još o akuzatornom načelu

Napisao dr. Katurić Jovan, apelacioni sudac u Novom Sadu.

U članku »O akuzatornom načelu« izašlom u »Mjesečniku« od god. 1932., naveo sam nekoliko slučajeva mučkoga odustanka od tužbe dotično od gonjenja sa strane privatnog tužitelja odnosno privatnog učesnika kao tužitelja, a još sam ostavio dva slučaja zbog toga, da se njima napose pozabavim, budući da u ovim slučajevima sudovi različito postupaju u pogledu načina, kako ima da se obustavi krivično postupanje: jedni naime sudovi obustavljaju krivično postupanje rješenjem, a drugi odbijaju optužbu presudom.

Ta dva slučaja mučkog odustanka sadržana su u 2. od. § 51. i u 2. od. § 54. s. k p. — 2. od. § 51. s. k. p. govori o privatnom tužitelju, a 2. od. § 54. s k p. o privatnom učesniku kao tužitelja, a oba propisa sadržavaju dva istovjetna slučaja.

Prvi slučaj glasi: »Ako privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao tužitelj ne dodju na glavni pretres«, a drugi »ako privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao tužitelj na glavnom pretresu ne podnesu konačne prijedloge.«

I u ovim kao i u svim već opisanim slučajevima mučkog odustanka smatrat će se, da su oni mučke odustali od gonjenja odnosno od optužbe (praesumptio legalis), a kao neminovna posljedica toga morat će se obustaviti krivično postupanje saglasno akuzatornomu načelu. To je sve jasno, kao što je i jasno, da će u ovim slučajevima krivično postupanje obustaviti samo presudni sud, t j. onaj sudac pojedinac odnosno zborni sud, koji je nadležan i pozvan, da održi glavni pretres u tom predmetu.

Samo u pogledu načina obustavljanja postupka, a naročito u prvom slučaju, razilaze se mišljenja. Neki sudovi pogrješno odbijaju optužbu na osnovu § 276. s. k. p. presudom, smatrajući, da nema zahtjeva ovlašćenoga tužitelja — a u uvjerenju, da se presuda mora donijeti, jer se krivični predmet ima svršiti na glavnom pretresu. Stvar bi bila u redu, da zakon nije izričito propisao, kako se ima postupati u tom slučaju i da nije pravio razlike izmedju otvaranja i početka glavnoga pretresa.

Glavni se pretres stvarno započinje čitanjem optužnice (1. od. § 248. s k. p.). ali prije ovoga dolazi otvaranje zasjedanja od strane predsjednika odnosno suca pojedinca. Izmedju otvaranja zasjedanja i započinjanja pretresa čitanjem optužnice postoji jedan prostor u vremenu, koji je ispunjen nizom radnja, pomoću kojih se utvrdjuje, je li moguće uopće držati glavni pretres, i ako je moguće onda, obezbijediti kontinuitet pretresa. Te radnje su spomenute u §§ 246. i 247. s. k. p. i imaju prethoditi čitanju optužnice, a smatraju se kao pretpostavke za održanje glavnoga pretresa.

Čim predsjednik odnosno sudac pojedinac otvori zasjedanje, objavit će predmet glavnoga pretresa i utvrditi, da li je sud obrazovan po zakonu i da li su sva pozvana lica došla na pretres, a naročito ona, bez kojih se pretres ne može održati (1. od. § 236. s. k. p.). Tim trenutkom, kad je pretsjednik odnosno sudac pojedinac otvorio zasjedanje, smatra se glavni pretres otvorenim, ali ne i započetim — i tek kad je utvrdjeno, da nema zapreke držanju glavnoga pretresa, započet će glavni pretres čitanjem optužnice. Ta razlika je

Digitized by Google

vrlo važna zbog toga, jer će pitanje o donašanju rješenja il presude zavisiti od časa, kad je glavni pretres započeo.

Kako se okolnost, da privatni tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj nije došao na glavni tres ima ustanoviti prije čitanja optužnice, jer spada medju one radnje, koje se smatraju kao pretpostavke za održanje glavnoga pretresa, to se u takvom slučaju, pošto glavni pretres još nije započeo, ima rješenjem obustaviti krivični postupak, ali to samo onda, ako je predsjednik odnosno sudac pojedinac utvrdio, da su poziv za glavni pretres uredno primili; u protivnom slučaju imao bi se glavni pretres odgoditi. To je i izričito propisano u 3 od. §-u 236. s. k. p.: »Nije li došao na pretres uredno pozvani tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj, uzet će se, da je odustao od optužbe, pak će se krivični postupak rješenjem suda obustaviti.«

Po austrijskom kaznenom postupniku nije bilo razlike izmedju otvaranja i početka glavnoga pretresa, jer se je kao početak glavnoga pretresa smatrao onaj čas, kad je bio objavljen predmet od strane zapisničara (§ 239.). poslije čega su slijedili ostali formalni preduvjeti za održanje rasprave (pozivanje privatnoga tužitelja, privatnog učesnika kao tužitelja, svjedoka, vještaka i t. d.). Stoga na području bivše Austro-Ugarske, u kojoj je važio kazneni postupnik od 23. svibnja 1873. (l. d. z. br. 119), koji izričito nigdje nije propisao, na koji način se ima donijeti odluka o obustavljanju krivičnoga postupka u ovakvom slučaju, sudovi su dugo vremena kolebali o načinu donašanja te odluke, i dok su jedni obustavljali postupak na osnovu § 46., drugi su donašali oslobadjajuću presudu na osnovu br. 2. §-a 259. tako, da je ministar pravde raspisom od 28. travnja 1905. br. 6904-5 saopćio svim pretsjednicima apelacionih sudova radi jednoobraznosti prakse, da sudovi u takvim slučajevima imaju obustavljati postupak rješenjem — i ako se je u smislu zakona imalo obratno postupati, budući da se je kao početak glavnoga pretresa smatralo obavljenje predmeta od strane zapisničara. Kako je naš zakonik o sudskom krivičnom postupku izradjen, u suštini po navedenom austrijskom kaznenom postupniku, mislim, da je naš zakonodavac imao u vidu taj raspis austrijskoga ministra pravde, i da izbjegne onu prazninu u austrijskom kaznenom postupniku, donio je propis I. od. II. § 248. s. k. p., da se kao početak glavnoga pretresa smatra čitanje optužnice, i u 8. od. § 236. s. k. p. je izričito propisao, da se ima — ako na glavni pretres nije došao uredno pozvani privatni tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj — uzeti, da su odustali od tužbe, pak će se krivični postupak rješenjem suda obustaviti.

Prema gore navedenomu je jasno, da će se, ako privatni tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj nije došao na glavni pretres, a predsjednik odnosno sudac pojedina se je uvjerio, da im je poziv za pretres bio uredno dostavljen, morati obustaviti krivični postupak samo rješenjem.

Razumije se po sebi, da će se privični postupak obustaviti rješenjem i onda, ako zakonski zastupnik maloljetnoga privatnoga tužitelja odnosno maloljetnoga privatnoga učesnika kao tužitelja, koji nije sposoban, da samostalno podnese tužbu (t. j. lice ispod 16 godina — 1. od § 87. k. z.), ne dodje na glavni pretres, jer on u smislu 1. od. § 55. s. k. p. zastupa iste pri podnošenju i zastupanju tužbe u toku krivičnoga postupka, i to samo onda, ako se je pretsjednik odnosno sudac pojedinac uvjerio, da mu je poziv na pretres bio uredno dostavljen.

Digitized by Google

Isto vrijedi i za slučaj, ako zakonski zastupnik privatnoga tužitelja odnosno privatnoga učesnika kao tužitelja, koji nije sposoban za pravne poslove (n. pr. duševno bolesni ili nalazeći se pod starateljstvom), ili zastupnik pravnoga lica (korporacija, društvo, zadruga i t. d.) kao privatnoga tužitelja odnosno privatnoga učesnika kao tužitelja ne dodje na glavni pretres (1. od. § 87. k. z. i 1. od. § 55. s. k. p.). Pravno lice nema procesnu radnu sposobnost i zbog toga ono može vršiti sve radnje u postupku samo preko fizičkoga lica kao preko svoga zastupnika, a to je ono lice, koje je ovlašteno na zastupanju i u gradjanskim parnicama (1.od. § 55. s. k. p.). No u 2. od. § 55. s. k. p. je predvidjeno, da privatni tužitelj i privatni učesnik (razumije se i privatni učesnik kao tužitelj — 2. od. § 215. s. k. p.) odnosno njihovi zakonski zastupnici mogu svoju stvar voditi (t. j. podići tužbu i zastupati je) i preko opunomoćenika, a kao opunomoćenika mogu izabrati i pravnoga zastupnika (odvjetnika, Rechtsbeistand — 3. od. § 55. s. k. p.).

Ali zakon ograničuje to njihovo zostupanje, koliko privatni tužitelj i privatni učesnik kao tužitelj odnosno njihovi zakonski zastupnici nisu dužni, da lično prisustvuju pri preduzimanju pojedinih radnja. To znači, da u slučajevima, u kojima su oni dužni, da lično prisustvuju pri preduzimanju pojedinih radnja, ne mogu biti zastupani po opunomoćeniku odnosno po pravnom zastupniku. Kakvi su to slučajevi i na koje je slučajeve zakonodavac mislio, kada je ovo ograničenje zastupstva propisao, nije vidljivo, ali je razumljivo, da se ima odnositi samo na one izvidjajne i istražne radnje, pri kojima ni državni tužitelj, ni branitelj ne mogu biti prisutni po zakonu. Takov slučaj bio bi n. pr. ako sudac ima tokom izvidjajnoga ili istražnoga stadija da sasluša kao svjedoka privatnoga tužitelja, privatnog učesnika kao tužitelja (2. od § 180. s. k. p.) odnosno njihova zakonskoga zastupnika, jer oni tada moraju lično doći. To se nema tumačiti, da je neophodno potrebito lično prisustvo privatnoga tužitelja ili privatnoga učesnika kao tužitelja odnosno njihova zakonskoga zastupnika na glavnom pretresu i da oni moraju lično da podnesu konačne prijedloge (osim ako imaju da budu saslušani kao svjedoci), ma da 3. od. § 236. s. k. p. izričito propisuje, da se ima obustaviti krivično postupanje samo, ako nije došao na glavni pretres privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao tužitelj, a da ne spominje zakonskoga zastupnika odnosno opunomoćenika (pravnoga zastupnika).

Zakonski zastupnik ne treba ni da je spomenut, jer je on u tom svojstvu već privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao utžitelj. Da se taj propis ima odnositi i na opunomoćenika odnosno pravnoga zastupnika, vidi se iz 3. od. § 82. i iz 2. od. § 215. s. k. p. 3. od. § 82. s. k. p. glasi: »privatnom tužitelju i privatnom učesniku (razumije se kao tužitelju, jer i on može biti zastupan) poziv za glavni pretres u prvom stepenu dostavlja se lično ili njegovomu zastupniku, koga on odredi«, a 3. od. § 215. s. k. p. glasi: »privatni tužitelj i privatni učesnik kao tužitelj će se u pozivu upozoriti, da će se, ne dodje li on ili njegov zastupnik na pretres, uzeti, da je odustao od tužbe.«

Prama tome ako je zakonski zastupnik zastupan po jednom pravnom zastupniku, a tako isto ako su privatni tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj, koji su po krivičnom zakonu ovlašćeni, da samostalno podnesu krivičnu tužbu (koji su navršili 16 godina — 1. od. § 87. k. z.), zastupani po jednom pravnom zastupniku, onda oni ne moraju da lično budu prisutni glavnomu pretresu, već je dostatno, da njihov pravni zastupnik dodje na glavni

Digitized by Google

pretres, a samo u slučaju, ako pored nedolaska privatnoga tužitelja, privatnog učesnika kao tužitelja odnosno zakonskoga zastupnika istih i on ne dodje, obustavit će se krivični postupak. — Naravno je, da, ako ovi lično zastupaju svoju tužbu, moraju biti prisutni prije početka glavnoga pretresa, kad predsjednik otvori zasjedanje i objavljuje predmet glavnoga pretresa, i pri završnim govorima, kad imaju da stave konačne prijedloge.

Da je pak zakonodavac imao namjeru, da početak glavnoga pretresa postavi kao granicu radi donašanja rješenja ili presude u slučju odustanka od tužbe od strane tužitelja, jasno se vidi iz § 276. s. k. p., u kojem su nabrojeni svi slučajevi, kada se ima presudom optužbe odbiti. Medju tim slučajevima naveden je i slučaj, ako je tužitelj odustao od optužbe, pošto je pretres započeo, ali prije, nego što je predsjednik izjavio, da je pretres završen (2. od. § 272. s. k. p.), — kao i iz 3. od. § 219. s. k. p., koji govori o slučaju, da se ima obustaviti postupak rješenjem, ako tužitelj prije početka pretresa odustane od optužbe. I u jednom i u drugom slučaju zakon spominje tužitelja, što znači državni tužitelj, privatni tužitelj i privatni učesnik kao tužitelj (5. od. § 6. s. k. p.), jer svi ovi mogu da odustanu od optužbe u svako doba, sve dok se glavni pretres ne završi.

Time, što je predsjednik izjavio, da je pretres završen, ne smatra se, da je pretres konačno i završen, jer se može desiti, da sudac pojedinac ili članovi zbornoga suda nadju, da stvar nije zrela za presudjenje, ili da treba nekih razjašnjenja ili novih dokaza, n. pr. ako je naknadno došao jedan izostali svjedok; i stoga će se pretres smatrati konačno završenim tek onda, kada se pretsjednik odnosno sudac pojedinac povratio u sudsku gvoranu radi izricanja presude.

Prama tome, ako državni tužitelj i odustane od optužbe nakon toga, što je pretsjednik otvorio zasjedanje, ali prije čitanja optužnice, morat će se postupati u smislu 3. od. § 219. s. k. p., samo što će ovdje presudni sud obustaviti rješenjem krivični postupak, ako se lično prisutni privatni učesnik (t. j. onaj oštećenik, koji se je pridružio krivičnomu postupku) odnosno njegov pravozastupnik nije odmah izjavio, da održava optužbu na snazi.

Inače će presudni sud obavijestiti privatnoga učesnika o tome, da je državni tužitelj odustao od optužbe, i uputit će ga, da može održati optužbu na snazi izjavom, koju ima za 3 dana po obavijesti podnijeti okružnomu sudu. Tek ako se privatni učesnik ne izjasni u tom roku, presudni će sud donijeti rješenje, da se dalje postupak obustavlja saglasno akuzatornomu načelu.

Ako presudni sud rješenjem obustavi postupak, a da ne obavijesti privatnoga učesnika o odustanku, iako je bio dužan, privatni učesnik moći će dati izjavu, da ostaje pri podignutoj optužnici, u roku od 3 mjeseca od obustave postupka (4. od. § 53. s. k. p.) U istom roku moći će dati tu izjavu i oštećenik, koji se još nije pridružio krivičnomu postupku (jer presudni sud nije dužan istoga obavijestiti o odustanku), ali istodobno mora i izjaviti, da se pridružuje krivičnomu postupku sa točno naznačenim privatno-pravnim potraživanjem. U ovakvom slučaju izričitog odustanka od optužbe sa strane tužitelja (državnoga tužitelja, privatnoga tužitelja i privatnoga učesnika kao tužitelja) imalo bi rješenje presudnoga suda glasiti, da se krivični postupak obustavlja na osnovu 3. od. § 219. s. k. p., dok bi u slučaju, da privatni tužitelj, privatni učesnik kao tužitelj odnosno njihov zastupnik nije došao na

Digitized by Google

glavni pretres, rješenje presudnoga suda imalo glasiti, da se krivični postupak obustavlja na osnovu 3. od. § 236. s. k. p. Medjutim neki sudovi u Vojvodini u ovom zadnjem slučaju pogrješno odbijaju optužbu presudom na osnovu § 276. s. k. p., smatrajući, da nema zahtjeva ovlašćenoga tužitelja.

U jednom slučaju sudac pojedinac okružnoga suda u Pančevu na osnovu optužnice, podignute zbog prestupa iz 1. od. § 246. k. z. od strane privatnog učesnika kao tužitelja, zakazao je glavni pretes na odredjeni dan u 9 sati u jutro. Točno u to odredjeno vrijeme po objavljivanju predmeta glavnoga pretresa taj je sudac utvrdio, da ni privatni učesnik ni pravozastupnik mu nije došao na glavni pretres, iako su uredno primili poziv, pak je donio presudu, kojom je optužbu odbio na osnovu § 276. s. k. p. — Po proglašenju presude u 9.20 sati pristupio je u sudsku dvoranu pravozastupnik privatnoga učesnika, izjavivši u zapisniku priziv protiv iste, a zatim je blagovremeno u ime privatnog učesnika taj priziv pismeno i opravdao, pozivajući se na jedan raspis ministarstva pravde, da se u slučaju, ako se privatni učesnik kao tužitelj ne pojavi baš točno u zakazanom času, imaju raspraviti ostali predmeti zakazani za isti dan, a nakon toga ponovo utvrditi, da li je došao privatni učesnik kao tužitelj ili njegov pravozastupnik, i ako nije, tek se tada može donijeti presuda zbog nedolaska. — U ovom slučaju je sudac pojedinac pogrješno donio gore spomenutu presudu, jer glavni pretres još nije bio započeo, budući nije bila niti je mogla biti pročitana optužnica, mjesto da rješenjem obustavi privični postupak na osnovu 3. od. § 236. s. k. p., a pozivajući se na 2. od. § 54. s. k. p., pošto se radi o privatnom učesniku kao tužitelju. — Kada je ipak sudac pojedinac presudom optužbu odbio, apelacioni sud u Novom Sadu nadležan za rješenje uloženoga priziva, rješenjem od 20. veljače 1933. br. Kppa. 40/1933. smatrajući, da je priziv uložen na osnovu povrijede materijalnoga zakona iz t. 1. g) § 337. s. k. p. (br. 1. § 392. i br. 2. § 393. s. k. p.) odbacio je taj priziv kao očigledno neosnovan u smislu 2. od. § 398. s. k. p., jer faktično postoje okolnosti, koje isključuju gonjenje. Istina je, da postoji još i raspis s ministarstva pravde od 8. lipnja 1932. br. 38705/1932., koji preporučuje sudovima, a osobito u postupku zbog krivičnih djela, koja se vode po privatnoj tužbi, da uvijek najprije vode postupak sa strankama, koje su došle, a pošto dovrše postupak sa tim strankama, da vode postupak u onim slučajevima, u kojima jedna ili obje stranke nisu došle. Ali apelacioni sud nije uzeo u obzir taj raspis, jer nigdje u zakonu nije propisano, da ta hora legalis ide u prilog privatnog učesnika kao tužitelja, a s druge strane propisi 2. od. § 54. i 3. od. § 236. s. k. p. naredjuju, da će se, ako privatni učesnik kao tužitelj nije došao na pretres (razumije se po sebi u odredjeni dan i sat), ma da je uredno bio pozvan, smatrati, da je odustao od optužbe, te će se krivični postupak obustaviti rješenjem. Ove odredbe krivičnoga postupka su imperativne, te ih sudac mora strogo primjenjivati; dok se gore navedeni raspis ministarstva pravde odnosi na one slučajeve, gdje nema nikakvih zakonskih posljedica. Inače zavisi od uvidjavnosti suda prama okolnostima, da li će se sa jednim predmetom zakazanim u odredjenom satu nešto pričekati.

U ovom slučaju, kako iz spisa proizlazi, dotični predmet je bio zakazan za 9 sati, privatni učesnik kao tužitelj nije došao, iako uredno pozvan, a pravozastupnik se je prijavio u sudsku dvoranu prilikom izricanja presude, a ne prije izricanja iste, kako je on u svojem prizivu tvrdio, ma da je isti mo-

Digitized by Google

gao da dodje na vrijeme na pretres, jer stanuje u Pančevu, dakle u istom mjestu, gdje se je imao održati glavni pretres, a u opravdanju priziva nije naveo kao uzrok, da je bio spriječen kakvom nesavladljivom smetnjom (n. pr. teška bolest, poplava uslijed čega bi saobraćaj bio obustavljen i t. d.), koja jedina okolnost, ako je dokazana, mogla bi da opravda njegov zakašnjeni dolazak odnosno nedolazak privatnog učesnika kao tužitelja.

Da bi ta okolnost mogla da opravda nedolazak privatnog učesnika kao tužitelja odnosno njegovoga pravozastupnika na glavni pretres, ima se zaključiti iz toga, što 2. od. § 361. s. k. p. izričito propisuje, da se na zahtjev privatnoga tužitelja, ako je krivični postupak obustavljen zato, što on nije došao na glavni pretres, a dokaže, da su ga nesavladljive smetnje spriječile, da dodje, može dopustiti čak ponavljanje postupka. Istina je, da 2. od. § 361. s. k. p. spominje samo privatnoga tužitelja, ali taj propis ima da važi i za privatnog učesnika kao tužitelja, jer se 2. od. § 54. s. k. p. poziva u zagradi na taj propis. Inače se i iz 2. od. § 361. s. k. p. razabira, da se uslijed nedolaska privatnoga tužitelja odnosno privatnog učesnika kao tužitelja na glavni pretres ima rješenjem obustaviti postupak. Tako se i iz 1. od. § 361. s. k. p. razabira to isto u slučaju ostalih odustajanja od optužbe prije početka glavnoga pretresa, jer se § 361. s. k. p. bavi samo onim ponavljanjem postupka, koje se tiče pravnosnažnoga rješenja suda, kojim je krivični postupak bio obustavljen prije optužnice ili prije glavnoga pretresa, dok se §§ 362., 363. i 364. s. k. p. bave onim ponavljanjem postupka, koje se tiče pravosnažne presude.

Drugi slučaj mučkog odustanka od tužbe odnosno od gonjenja predleži, kada privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao tužitelj ne podnese na glavnom pretresu konačni prijedlog (2. od. § 51. i 2. od. § 54. s. k. p.), jer se i u ovom slučaju smatra, da su mučke odustali od gonjenja odnosno od optužbe. U ovom je slučaju obzirom na sve gore navedeno jasno, da će presudni sud (inokosni ili zborni sud) presudom optužbu odbiti na osnovu § 276. s. k. p. saglasno akuzatornom načelu, jer se smatra, da su odustali od optužbe, pošto je pretres započeo, ali prije nego što je pretsjednik izjavio, da je pretres završen. — I za ovaj slučaj mučkog odustanka važi sve ono, što je gore spomenuto u pogledu zakonskoga zastupnika i opunomoćenika (pravnoga zastupnika).

Privatni tužitelj, privatni učesnik kao tužitelj, njihov zakonski zastupnik odnosno pravozastupnik istih bit će pozvani od suda po dovršenom dokaznom postupku, da stave i obrazlože svoj konačni prijedlog (§ 268. s. k. p.). Oni mogu staviti i obrazložiti svoj prijedlog, a mogu i izričito odustati od optužbe, u kojem zadnjem slučaju će presudni sud odbiti optužbu na osnovu § 276. s. k. p., koju će presudu presudni sud donijeti i onda, ako je državni tužitelj zbog krivičnih djela, koja se gone po službenoj dužnosti, odustao od optužbe, ali samo onda, ako ni privatni učesnik (to jest onaj oštećenik, koji se je pridružio krivičnomu postupku do početka glavnoga pretresa) ni njegov zastupnik nisu odmah izjavili, da održavaju na snazi optužbu, od koje je državni tužitelj odustao (3. od. § 269. s. k. p.), ili ako uopće nisu došli na glavni pretres ili nisu prisutni za vrijeme izjave odustanka od strane državnoga tužitelja, u kojem vremenu bi se imali izjaviti, da li održavaju na snazi optužbu ili ne (2. od. § 272. s. k. p.).

Digitized by Google

No različito od državnoga tužitelja oni mogu i mučke u stadiju završnih govora odustati od optužbe i to ako pozvani od suda, da stave i obrazlože prijedlog, ništa ne izjave ili izjave, da stvar ostavljaju sudu (jer se to ne bi moglo uzeti kao stavljanje konačnoga prijedloga), ili se u tom času odaleče iz sudnice. U ovom slučaju mučkog odustanka, da bi se mogla odbiti optužba presudom na osnovu § 276. s. k. p., mora se u zapisniku glavnoga pretresa ustanoviti ta okolnost.

I na području bivše Austro-Ugarske, u kojoj je važio kazneni postupnik od 1873. godine, svi sudovi su u ovakvim slučajevima izricali samo oslobadjajuće presude na osnovu br. 2. § 259., jer se je smatralo isto, kao da je tužitelj, pošto je rasprava bila otvorena, ali prije nego što se je sudbeni dvor povukao radi izricanja presude, odustao od optužbe.

Za ovaj slučaj mučkog odustanka od optužbe ne može se tražiti ponavljanje postupka po 2. od. § 361. s. k. p., jer taj slučaj nije spomenut u tom odjelku, ma da propisi 2. od. § 51. i 2. od. § 54. s. k. p. spominju oba slučaja mučkog odustanka, a u zagradi se pozivaju na 2. od. § 361. s. k. p.; — nije ni mogao biti spomenut zato, što se propis § 361. s. k. p. bavi samo onim ponavljanjem postupka, koje se tiče pravosnažnoga rješenja suda, kojim je krivični postupak bio obustavljen prije optužnice ili prije glavnoga pretresa, a ovdje se radi o presudi. Prama tome se taj poziv u zagradi ima odnositi samo ona onaj slučaj, kad privatni tužitelj ili privatni učesnik kao tužitelj ne dodje na glavni pretres.

Kako se ovdje radi o presudi, kojom se optužba odbija, jedna takva presuda, kad postane pravnosnažna, mogla bi da bude predmetom ponavljanja postupka pod uslovima § 364. s. k. p., jer u br. 1. § 359. s. k. p. nije predvidjen takav slučaj.

Po bivšem austrijskom kaznenom postupniku privatnomu tužitelju, koji je odustao od tužbe (izričito ili mučke), nije bilo dozvoljeno ponavljanje postupka (3. od. § 352.), a privatnomu učesniku kao tužitelju nikada (2. od. 3. br. § 49.).

Sve gore navedeno važi i za postupak pred sreskim sudom (§ 374. s. k. p.). što se tiče privatnog tužitelja, te ako privatni tužitelj odnosno njegov zastupnik nije došao na usmeni pretres, i ako je uredno bio pozvan; postupak će se rješenjem suda obustaviti na osnovu 3. od. § 236. s. k. p., a ako na istom nisu stavili svoj zahtjev, optužba će se odbiti presudom na osnovu § 276. s. k. p. Što se pak tiče privatnog učesnika kao tužitelja, on se kao takav u postupku pred sreskim sudom ne može ni pojaviti, jer će sreski sudac postupak zbog krivičnih djela, koja se gone po službenoj dužnosti, kad je zakonito pokrenut, produžiti po službenoj dužnosti, sve dok ne izreče presudu (4. od. § 375. s. k. p.). Protiv rješenja, kojim se obustavlja krivični postupak na osnovu 3. od. § 236. s. k. p., ima mjesta žalbi u smislu 1. od. § 328. s. k. p., jer je zakon ne isključuje, i to na okružni sud, ako se tiče rješenje sreskoga suda, a na apelacioni sud, ako se tiče rješenja okružnoga suda (inokosnoga ili zbornoga), u roku od 8 dana. Protiv presude pak, kojom se optužba odbija na osnovu § 276. s. k. p. ima mjesta priziva ili reviziji na osnovu povrede materijalnoga zakona iz t. 1. g) § 337. s. k. p. prama tome, kakav je sud tu presudu donio. Ako je tu presudu donio sreski sud, priziv će se izjaviti na okružni sud; ako ju je donio sudac pojedinac okružnoga suda,

Digitized by Google

nadležan će biti za priziv apelacioni sud: ako ju je pak donio zborni sud okružnoga suda, izjavit će se revizija na kasacioni sud.

Medjutim ako privatni tužitelj odnosno privatni učesnik kao tužitelj ne dodje na pretres uslijed podnešenoga priziva, onda se ne će smatrati, da je odustao od tužbe. To se vidi iz 3. od. § 402. s. k. p. (napomenut će se u pozivu, da će se, iako ne dodje, o prizivu presuditi po zakonu, uzevši u obzir ono, što je navedeno u opravdanju ili u protivrazlozima), a tako isto ako ne dodje na pretres uslijed podnesene revizije, a to se vidi iz 1. od. § 347. s. k. p. (u obavještaju će se napomenuti, da će se, ako ne dodje na pretres, pročitati revizija ili protivrazlozi i to uzeti za osnov rješenja).

Osim gorespomenuta dva slučaja mučkog odustanka u zakonu je predvidjen još jedan slučaj, koji bi se imao smatrati takovim. To bi bio slučaj, kad privatni tužitelj umre u toku zakonskoga roka za podizanje tužbe ili u toku postupka (2. od. § 87. k. z.) ili pošto je sudu predao optužnicu (4. od. § 51. s. k. p.), a njegov bračni drug, njegova djeca ili roditelji kao nasljednici ne predadu usmeno ili pismeno sudu tužbu ili izjavu o produženju postupka u roku od 3 mjeseca od dana njegove smrti.

I u ovom slučaju će se saglasno akuzatornomu načelu morati obustaviti krivični postupak. Zakon izričito propisuje, ako privatni tužitelj umre u toku zakonskog roka za podizanje tužbe (2. od. § 86. k. z.), što znači, da ako je privatni tužitelj umro poslije roka od 3 mjeseca, a da nije u tom roku podnio tužbu, onda je to njegovo pravo prestalo i za nasljednike. — Inače, ako je privatni tužitelj umro prije zakonskoga roka od 3 mjeseca, njegovi nasljednici mogu usmeno ili pismeno predati tužbu sudu u roku od 3 mjeseca od dana njegove smrti; isto tako, ako je privatni tužitelj umro u toku postupka, mogu u istom roku izjaviti, da žele produžiti postupak.

Naravno da mogu i izričito odustati od tužbe podnešene od strane umrloga privatnoga tužitelja, sve dok se glavni pretres ne završi (1 od. § 89. k. z.). u kojem slučaju će obustaviti krivični postupak rješenjem ili odbiti optužbu u smislu § 276. s. k. p. presudom prama tome, da li je glavni pretres započeo ili ne. Zakon izričito propisuje i ako privatni tužitelj umre u toku postupka, a kako postupak traje sve do pravnosnažnosti presude; to znači, da ako je privatni tužitelj umro po proglašenju prvostepene presude, iza kako je uložio priziv protiv iste, ovaj će ostati u važnosti samo onda, ako njegovi nasljednici izjave u roku od 3 mjeseca od dana njegove smrti, da održavaju na snazi priziv, jer oni mogu da odustanu i od uloženoga priziva. Prama tome, ako nasljednici ne dadu tu izjavu o gorespomenutom roku, kao i u slučaju, da privatni tužitelj po proglašenju prvostepene presude nije u zakonskom roku uložio priziv a niti njegovi nasljednici, prvostepena presuda će postati pravnosnažna, u koliko protiv nje nije uložio priziv optuženik, jer će se taj priziv uvijek morati riješiti. Iz ovoga se razabira, da pravo na privatnu tužbu nije lične prirode, t. j. da se ne gasi smrću privatnoga tužitelja, nego da prelazi i na njegove nasljednike.

Samo jedan izuzetak postoji u krivičnom zakoniku, naime propis § 292., gdje se kod krivičnoga djela preljube smrću uvrijedjenoga muža odnosno žene gasi pravo na tužbu.

Iako su svi propisi, koji govore o privatnom tužitelju i o privatnom učesniku kao tužitelju, zajednički, sličan propis u zakonu ne postoji za privatnog učesnika kao tužitelja. Prama tome po načelu: quod lex non distinguit.

Digitized by Google

nec nos distinguere debemus« u slučaju smrti privatnog učesnika kao tužitelja ima se bezuslovno obustaviti krivični postupak saglasno akuzatornomu načelu, jer nema zahtjeva ovlašćenoga tužitelja, u koliko u tom slučaju državni tužitelj nije preuzeo zastupanje već napuštene optužbe u smislu § 56. s. k. p.

U 5. od. § 295. s. k. p. propisano je samo to, da po smrti oštećenikovoj mogu privatno-pravno potraživanje prijaviti ili već prijavljeno potraživanje održati i produžiti njegovi nasljednici.

Ovaj propis — kako se vidi — ne spominje privatnog učesnika kao tužitelja, već samo oštećenika, ali se po gramatikalnom tumačenju ima razumijevati i privatni učesnik, jer o održavanju već prijavljenoga potraživanja može biti govora samo onda, ako se je oštećenik već prije smrti pridružio krivičnomu postupku sa svojim privatnopravnim potraživanjem, a inače nije ga mogao ni spomenuti, jer se ovaj propis odnosi samo na slučaj, kad državni tužitelj zastupa optužbu, budući da je u tom propisu govora o ostvarivanju privatno-pravnoga potraživanja, a ne o održavanju tužbe ili o produženju postupka.

Stoga u ovom slučaju nasljednici mogu u slučaju smrti oštećenika prijaviti u toku postupka svoje privatno-pravno potraživanje do početka glavnoga pretresa, da postanu privatni učesnici, a u slučaju smrti privatnog učesnika mogu već prijavljeno potraživanje održati i produžiti — u svrhu, da u nastavljenom krivičnom postupku ostvare bez troškova svoja potraživanja prama optuženiku. Ovaj se propis dakle po gramatikalnom tumačenju ne odnosi na slučaj smrti privatnog učesnika kao tužitelja, t. j. takovoga privatnoga učesnika, koji je došao na mjesto državnoga tužitelja, jer bi inače zakonodavac bio izričito spomeno privatnog učesnika kao tužitelja, a ne samo oštećenika, ili bi budi u § 54. s. k. p. budi na kojem drugom mjestu propisao, kakov postupak ima da slijedi po smrti privatnog učesnika kao tužitelja, kao što je propisao za slučaj smrti privatnoga tužitelja.

Inače i po logičnom tumačenju moramo doći do istoga zaključka. Zakonodavac ne spominjući njgdje u zakonu, da pravo privatnog učesnika kao tužitelja prelazi i na njegove nasljednike, htio je to pravo ograničiti na samu ličnost privatnog učesnika kao tužitelja. To se pravo ima smatrati pravom čisto lične prirode (jus personalissimum), koje prestaju smrću dotičnika. Prama tome, ako je privatni učesnik kao tužitelj umro, gasi se to njegovo pravo, a njegovi se nasljednici, u koliko su oštećeni krivičnim djelom, mogu radi naknade štete obratiti gradjanskom sudu po obustavljanju krivičnoga postupka.

I u ovom slučaju, ako je privatni učesnik kao tužitelj umro u toku postupka do početka glavnoga pretresa, krivični postupak će se obustaviti rješenjem; inače će se optužba odbiti presudom na osnovu § 276. s. k. p. — Protiv ovoga rješenja ima mjesta žalbi u smislu 1. od. § 328. s. k. p., jer je zakon ne isključuje, a protiv presude prizivu ili reviziji na osnovu povrede materijalnoga zakona iz t. 1. g) § 337. s. k. p. prama tome, da li je presudu donio sudac pojedinac ili zborni sud.

Ovo zadnje u pogledu obustavljanja krivičnoga postupka i odbijanja optužbe kao i ulaganja pravnih lijekova (žalbe, priziva i revizije) važi i za slučaj smrti privatnoga tužitelja. Još jedan takov slučaj obustavljanja postupka postoji, ako jedno lice, ovlašćeno za prijedlog, umre u toku zakon-

Digitized by Google

skoga roka za podnašanje prijedloga ili u toku postupka, ali samo do početka glavnoga pretresa (jer se prijedlog može opozvati samo do toga doba — 1. od. § 89. k. z.), a njegovi nasljednici ne podnesu pismeno ili usmeno sudu prijedlog za gonjenje ili izjavu, da se pridružuju već podnešenomu prijedlogu u roku od 3 mjeseca od dana smrti ovlašćenoga lica za prijedlog (2. od. § 87. k. z.). — I u ovom slučaju će se obustaviti krivični postupak rješenjem saglasno akuzatornomu načelu, jer nema potrebnoga prijedloga ovlašćenoga lica.

Sve ono, što je rečeno za slučaj smrti privatnoga tužitelja, važi i za slučaj smrti ovlašćenog lica za prijedlog, s tom razlikom, da se prijedlog ne može više opozvati poslije početka glavnoga pretresa, od kojeg vremena državni tužitelj postaje sasvim nezavisan i postupak se ima nastaviti bez obzira na slučaj smrti ovlašćenoga lica za prijedlog. U ovom slučaju dakle pravo ovlašćenoga lica za prijedlog prelazi na njegove nasljednike samo do početka glavnoga pretresa, do kojega vremena oni mogu i opozvati prijedlog već podnesen od umrlog ovlašćenog lica, u kojem slučaju će se obustaviti krivični postupak. I protiv ovakvih rješenja ima mjesta žalbi u smislu 1. od. § 328. s. k. p., jer je zakon ne isključuje.

Antinomije i praznine u zakonu o radnjama, te njegova nepravilna primjena u praksi

Napisao dr. Marinović Mirko u Zagrebu.

S raznih se strana čuju glasovi o skorom noveliranju zakona o radnjama. Ako su te vijesti osnovane, onda je shodno, da se iznašanjem zapaženih nedostataka izazove rasprava, u kojoj će i drugi mjerodavniji doprinijeti tome, da se što potpunije obradi i sredi gradivo, kako bi buduća izmjena zakona mogla obuhvatiti sve njegove sadanje manjkavosti. U koliko se pak sada još uopće ne misli na noveliranje, tim potrebnije je raspravljanje o nedostacima zakona odnosno o njegovoj neispravnoj primjeni, jer su izvjesna pitanja doista od znatne važnosti, dok je praksa vrlo nesigurna, a baš bi se njenom jednoobraznošću mogle lako ispraviti i popuniti mnoge antimonije i praznine samoga zakona.

*

I. Od najvećega je interesa pitanje antinomije izmedju 2. i 3. stava §-a 332. obzirom na propis §-a 338. U ovom se pogledu nije mogla postići jednolična primjena ni u obrtnom sudovanju ni u sudovanju redovnih sudova, a i u literaturi su zastupana dva suprotna stanovišta, ma da je nakon malo pažljivijega razmatranja stvari jasno, na koji se način protuslovlje mora riješiti.

U drugom stavu §-a 332. su propisani z a k o n s k i otkazni rokovi, koji dolaze do primjene u slučaju, ako nema drukčijeg ugovora ili za službopримca povoljnijeg običaja. Oni iznašaju prema dotadašnjemu trajanju službovnog odnosa 6 tjedana, odnosno 3, 4 ili 5 mjeseci, a svi moraju svršiti koncem kalendarskog kvartala.

Digitized by Google

Treći stav §-a 332. ustanovljuje ograničenja u pogledu ugovornih otkaznih rokova time, što odredjuje minimalni rok sa jedan, a maksimalni sa šest mjeseci i što propisuje, da otkaz smije svršiti samo na posljednji dan kalendarskog mjeseca.

Oba su ova stava, sama za sebe, u potpunoj medjusobnoj saglasnosti. Antinomija dolazi do izražaja istom kod primjene §-a 338., koji obilježuje kao ius cogens stavove 2. do 5. § 332., dakle i stav drugi i stav treći. Time je nastala alternativa: ili smatrati, da je citiranje 2. stava u §-u 338. pogrješno, te da je mjesto toga imao biti naveden samo stav 3 (do 5), uslijed čega bi se oba spomenuta stava imala upororavljati u potpunosti, a organska bi cjelina §-a 332. bila uščuvana; ili pak smatrati, da se prisila doista odnosi na oba stava, u kojem se slučaju čitava logična struktura §-a 332. ruši, a 3. stav postaje jedna besmislica (osim odredbe o maksimalnom otkaznom roku od 6 mjeseci, koja bi se mogla uporavljati).

Ova je posljednja alternativa zaista i odabrana od strane onih, koji tvrde, da se obzirom na § 338. otkazni rok kod viših namještenika ne može odrediti ni ugovorom ispod 6 tjedana, odnosno 3, 4 ili 5 mjeseci i da mora isteći uvijek koncem kvartala u smislu prisilne odredbe 2. stava §-a 332. To je stanovište, kako je već spomenuto, zastupano i u teoriji i u praksi, što više u našoj dosadanjoj literaturi (misli se na opsežnija djela, ne na članke) u većini, jer ga brane gg. dr. Augustin Reisman[1]) i dr. Stojan Bajič[2]), a pobija ga sam gosp. dr. Ivo Politeo[3]) u svojem tumaču. Njegovu neodrživost nije medjutim teško dokazati.

Postavimo li problem onako, kako je postavljen alternativno u predzadnjoj alineji, pa se poslužimo logičnom interpretacijom i nastojimo pronaći intenciju zakonodavca, onda je u prvi mah jasno, da može i smije doći u obzir isključivo prva alternativa. Jer nije moguće ni pomisliti, da bi sastavljači zakona ponajprije uvrstili u § 332. čitavi jedan stav od 3 crte, da mu onda u § 338. oduzmu gotovo u potpunosti njegovu važnost, i to prostim citiranjem jedne jedine brojke. Nije ovdje naime slučaj, da stoje u protuslovlju dva propisa, koja su po prilici jednako razradjena i stilizirana, tako da bi moglo biti sumnje o tome, koji će od njih da važi. In concreto se radi naprotiv o tome, da nasuprot čitavomu stavu, koji se logično vezuje s cijelim sadržajem odnosnog paragrafa, stoji jedna cigla brojka, koja sama za sebe nema nikakvog značenja. A onda se — kako ispravno primjećuje dr. Politeo[4]) — može pretpostaviti, da se zakonodavac zabunio označujući jednu brojku, ali nipošto da se zabuna odnosi na dva stava. Uostalom, poznato je pravilo tumačenja, da se u zakonu ni jedna jedina riječ ne smije smatrali suvišnom. Došli bismo u najočitiju opreku s tim načelom, kada hoćemo poštopoto ostaviti netaknutim citat jedne brojke, koja je mogla nastati i uslijed proste griješke u pisanju.

Dr. Bajič[5]), u svrhu opravdanja svoga stanovišta, citira obrazloženje presude deželnog sodišča u Ljubljani[6]), u kojem se u glavnom navadja, da

[1]) Delovno pravo, Maribor 1933, II. izd. str. 118.
[2]) Delavsko in nameščensko pravo, Ljubljana 1933, str. 304 i sl.
[3]) Trgovački i ostali privatni namještenici, Zagreb, 1932, str. 120 i sl. i 141 i sl.
[4]) op. cit., str. 121. — [5]) l. c. — [6]) ddo 28. rujna 1932, br. Cg I 44/32-4.

Digitized by Google

se 2. stav §-a 332. mora smatrati prisilnim i da treba od dvaju protuslovnih propisa baš njega izabrati zbog toga, što da čitav sistem namještenićkoga prava, kako je normirano u zakonu o radnjama, smjera na to, da poboljša položaj ekonomski slabijega službeprimca i jer je u samom § 324. postavljeno općenito načelo, da propisi IV. glave vrijede samo onda, ako nema ugovora povoljnijega za službeprimca. Medjutim ni ovi razlozi nisu uvjerljivi kraj onakovoga stanja stvari. Točno je, da je tendencija propisa o namještenicima zaštita od ekonomski jačega službodavca. No ta općenita tendencija zakona i volja zakonodavca može da se uporavi kod tumačenja izvjesnog propisa istom onda, kada nije vidljiva intencija, koja je zakonodavca vodila kod donašanja baš toga konkretnoga propisa. U nazočnom slučaju je pak jasno, da je zakonodavac trećim stavom §-a 332. upravo htio ustanoviti minimalni ugovorni otkazni rok sa mjesec dana (u opreci naprama zakonskom od 6 tjedana, odnosno 3, 4 ili 5 mjeseci), kao i njegovo svršavanje koncem kalendarskoga mjeseca (umjesto, kao kod zakonskoga, koncem kvartala); inače bi trebalo uzeti, da je zakonodavac namjerno propisao jedan nesmisao, što nitko ne će vjerovati. Što se pak tiče generalne klauzule iz §-a 324., mora biti svakome jasno, da je logično baš protivno od onoga, što navadja deželno sodišče: ne može generalna klauzula: »ukoliko nisu ugovorom zaključene povoljnije odredbe« preinačiti sjecijalnu klauzulu na početku 2. stava § 332: »ako nije drukčije ugovoreno«, već obratno, specijalna klauzula odredjuje za konkretni paragraf iznimku od generalne, koja važi za sve ostale slučajeve.

Uostalom, neka bude dozvoljeno, da se na ovom mjestu upozori na izvjesnu nedosljednost u razlaganjima dr. Bajiča. Nakon što je utvrdio, da ustanova minimalnog otkaznog roka iz 3. stava ne vrijedi obzirom na 2. stav, autor nastavlja: »Zato se da s pogodbo dogovoriti samo odpovedne roke, ki leže med minimalnimi roki drugega odstavka § 332. in šestmesečnim rokom tretjega odst. § 332. o. z. Na vsak način mora tudi v primeru pogodbene ureditve odpovednega roka poteči odpovedni rok koncem meseca...« Ovo posljednje utvrdjenje nije nikako dosljedno stanovištu, koje je zauzeto, jer, ako iz stava 3. ne važi ništa, što je nepovoljnije za službeprimca, onda logično ne može važiti ni odredba, da rok mora svršiti koncem mjeseca, nego će naprotiv kao povoljniji važiti propis 2. stava, da službovni odnos može svršiti jedino koncem kvartala. Od stava 3. bi prema ovomu stanovištu ostala na snazi jedino odredba o maksimalnom 6-mjesečnom roku, i ništa više.

Medjutim, bez obzira na sve, što je rečeno, dovoljno je, da se in concretao poslužimo genetičkom metodom tumačenja, pa da neminovno dodjemo do zaključka, da je pobijano stanovište neispravno.

Poznato je, da su propisi našeg zakona o radnjama glede viših namještenika, a djelomično i oni glede pomoćnoga osoblja gotovo doslovan prevod odgovarajućih austrijskih zakonskih ustanova. U austrijskoj je republici sada na snazi u tom pogledu t. zv. Angestelltengesetz od 11. svibnja 1921.[7]), koji je zamijenio t. zv. Handlungsgehilfengesetz od 16. siječnja 1910.[8]), re-

[7]) Bundesgesetz über den Dienstvertrag der Privatangestestellten (BGBl Nr. 292).

[8]) Gesetz über den Dienstvertrag der Handlungsgehilfen und anderen Dienstnehmer in ähnlicher Stellung (RG Bl Nr. 20).

Digitized by Google

cipirajući njegove ustanove uz izvjesne preinake i nove propise. Angestelltengesetz se proteže na širi krug služboimalaca, a inače njegova otstupanja od Handlungsgehilfengesetza sadržavaju poboljšane propise za namještenike. Naš se zakonodavac nije držao isključivo novijega zakona, već je neke propise uzeo iz starijeg Handlungsgehilfengesetz-a, a kod recepcije drugih je opet kombinirao ustanove obaju austrijskih zakona. Tako se postupalo i kod kompilacije § 332. Za osnov su uzeti § 19. stav 3. i § 20. Handlungsgehilfengesetz-a koji glase:

§ 19. stav 3: »Ist das Dienstverhältnis ohne Zeitbestimmung eingegangen oder fortgesetzt worden, so kann es durch Kündigung nach folgenden Bestimmungen gelöst werden..«

§ 20: »Mangels Vereinbarung oder mangels eines für den Dienstnehmer günstigeren Ortsgebrauches kann das Dienstverhältnis von jedem Teile mit Ablauf eines jeden Kalendervierteljahres nach vorgängiger sechswöchentlicher Kündigung gelöst werden.

Die Kündigungsfrist kann durch Vereinbarung nicht unter einen Monat herabgesetzt werden und muss stets am fünfzehnten oder am letzten Tage eines Kalendermonats enden.«

(Treći stav odgovara četvrtom stavu § 332.)

(Četvrti stav odgovara prvom stavu § 235. z. o. r.)

Drugom stavu citiranog §-a 20. dodan je onda slijedeći dio drugoga stava § 20. Angestelltengesetza:

»Die Kündigungsfrist ... erhöht sich nach dem vollendenten ... fünften Dienstjahr auf drei, nach dem vollendeten fünfzehnten Dienstjahr auf vier und nach dem vollendeten fünfundzwanzigsten Dienstjahr auf fünf Monate.«

Osim toga je kao peti stav §-a 332. z. o r. preveden propis §-a 22. Angestelltengesetz-a.

Uglavnom je dakle prihvaćen stariji austrijski zakon, uz dva dodatka, koja su preuzeta iz novoga zakona od god. 1921. (a samo je iz 2. stava staroga § 20. ispuštena odredba osvršavanju otkaznoga roka polovinom mjeseca).

No sada je od strane našega zakonodavca učinjena kobna pogrješka (koja uostalom nije nimalo nova u našem zakonodavstvu, jer se već često puta desila, kad su se pojedini paragrafi prihvaćenih stranih zakona cijepali ili spajali, pa onda opet u našem tekstu na drugom mjestu citirali pod prvobitnim brojevima originala[9]). U § 40. Handlungsgehilfengesetz-a stoji naime, da je prisilan propis stavova 2. do 4. § 20., što je sasvim prirodno, jer stav 2. — kako se razabira iz gornjega citata — odgovara stavu 3. našega §-a 332. i normira minimalni odnosno maksimalni u g o v o r n i rok. Naš je zakonodavac medjutim potpuno zaboravio, da je pojedine stavove izvornika u svojem prevodu drukčije poredao, pa je onda naprosto prepisao ustanovu § 40. austrijskoga zakona o prisili (dodavši joj samo stav 5., jer toga u izvornom § 20. nije bilo), uslijed čega je došlo do apsurditeta, koji nipošto ne odgovara zakonodavčevim namjerama.

[9]) Na pr. manjkavo citiranje točke 3 §-a 132 u § 134 grpp-a od 13. srpnja 1929 (Verona - Zuglia, komentar, primjedba 1 k §-u 134. str. 212); zatim neispravno citirani stav prvi u III stavu §-a 14 zakona o prinudnom poravnanju (Verona - Zuglia, komentar steč. zakonu i zakonu o poravnanju, str. 422, nota 9) itd.

Digitized by Google

Što je bila prava volja našega zakonodavca, vidi se još bolje, ako se usporede propisi § 20. Angestelltengesetz-a. Tu se red stavova 2. i 3. sasvim podudara s redom u našem §-u 332., a osim toga se u § 40. označuju oba stava kao prisilna. Ali se stav 3. bitno razlikuje od odgovarajućega našega propisa time, što odredjuje, da se ugovorom ne mogu ustanoviti otkazni rokovi kraći od onih, koji su sadržani u drugom stavu. Obzirom na takovu stilizaciju je naravno logično i dosljedno, ako se ustanovi prisilni značaj za oba stava.

Osim toga i sam drugi stav, koji inače potpuno odgovara stavu 2. našega § 332., počinje riječima: »Mangels einer für den Angestellten günstigeren Vereinbarung...« (umjesto našega teksta: Ako nije drukčije ugovoreno...«[10]), pa je onda sasvim razumljivo, zašto prema §-u 40. oba stava pretstavljaju prinudne propise. Kada je naš zakonodavac, koji se inače — i to pretežno — služio baš novijim austrijskim zakonom, namjerno otstupio od njega glede ovoga propisa, i kopirao oprečnu ustanovu Handlungsgehilfengesetz-a, zar je potreban još i dalji dokaz, za okolnost, da se u našem § 338. radi o redakcionoj pogrješki, te da stav 3. §-a 332. mora važiti u svojoj potpunosti, a potom da je dozvoljeno i ugovaranje otkaznih rokova od jednoga mjeseca i to bez potrebe, da konac roka svršava krajem kvartala.

II. Drugo je važno i aktuelno pitanje, po kojim se propisima imaju pobijati odluke upravnih (obrtnih) vlasti, donesene u sporovima izmedju službodavaca i namještenika, dok se ne ustroje izbrani odbori u smislu glave VI. drugoga dijela zakona o radnjama.

Ovo pitanje nije zadavalo nikakvih poteškoća prije 1. travnja 1933., dok još ne bijaše stupio na snagu gradjanski parnični postupnik od 13. srpnja 1929., a to tim više, što ni izbrani odbori ne bijahu, kao što ni danas nisu, ustrojeni. Pobijanje se u smislu § 435. vršilo prema propisima dotadanjih procesnih zakona, koji su važili na odnosnim pravnim područjima.[11])

Isto tako ne će u ovom pogledu biti sumnje nakon ustrojenja izbranih odbora, jer će tada biti mjerodavni isključivo odredbe novog parničnoga postupnika.

Sporno je pitanje tek u pogledu razdoblja izmedju 1. travnja 1933. i časa, kada počnu da funkcioniraju izbrani odbori u smislu pravilnika, koji se ima istom donijeti na osnovu § 353.[12])

[10]) Okolnost, da u našem zakonu nema umetka o povoljnijem ugovoru, nije nikakav dokaz za »pomanjklivost stilizacije...«, kjer ni izrečno pristavljen k onemu dogovoru za njegovo učinkivost zahtevek, da mora biti ugodnejši za službojemalca«, kako se to navodi u gore citiranoj presudi ljubljanskoga suda. Naš zakonodavac je imao pred očima oba austrijska zakona, pa nije taj umetak previdio, nego ga je hotimično ispustio onako, kako je ispušten u Handlungsgehilfengesetz-u, jer ne bi odgovarao sadržaju odnosnih stavova. U Angestelltengesetz-u je taj umetak sadržan zato, jer je potreban obzirom na izmijenjeni sadržaj §-a 20.

[11]) Na području Hrvatske-Slavonije i Vojvodine to nije važilo doslovno, jer se pobijanje nije nikada ni vršilo na osnovu odnosnih parničnih postupnika već temeljem odredbe §-a 176. obrtnoga zakona od god. 1884.

[12]) Kada se govori o spornosti pitanja, misli se na one propise novoga postupnika, koji propisuju uslove za pobijanje; razumije se samo po sebi, da ne može biti spora o primjeni čisto procesualnih ustanova novoga zakona na parnicu za poništenje.

Digitized by Google

U prvi mah se nameće sam od sebe odgovor: pobijanje se može vršiti jedino prema propisima novoga postupnika; prvo, jer je to prirodno, a drugo, jer se takov zaključak dade izvesti argumento a contrario i iz samoga zakona o radnjama, koji odredjuje u § 435., da se stari propisi mogu primjenjivati do stupanja na snagu novoga postupnika.

Medjutim problem nije tako jednostavan, da bi se moglo a priori, bez ikakvoga prethodnog ispitivanja, naći ispravno rješenje.

Ponajprije treba uvažiti (barem u pogledu hrvatsko-slavonskoga i vojvodjanskoga pravnoga područja), da — kako je već napomenuto — pobijanje odluka upravne vlasti uopće nije ranije vršeno na osnovu gradjanskih procesnih zakona, već u smislu § 176. obrtnoga zakona. Da su procesni zakoni bili normativni za podnašanje tužbe, onda bi to bio razlog za primjenu novoga postupnika, jer su ti zakoni propisom člana 2. uvodnog zakona za grpp. derogirani. U tom bi slučaju manjkao svaki osnov za pobiljanje prema ranijim ustanovama. No pošto stvar tako ne stoji, postaje nemoguće ranije istaknuto zaključivanje argumento a contrario iz §-a 435, jer se tim načinom dade izvesti samo to, da se ima prestati s primjenom starih procesnih, a ne i drugih zakona.

Uostalom, sve kad i ne bi bila isključena upotreba argumenata iz §-a 435., opet to ne bi moglo poslužiti kao razlog za primjenu novoga postupnika, jer je po samoj stilizaciji ovoga paragrafa jasno, da je njegova odredba donesena u pretpostavci, da će u doba stupanja na snagu zakona od 13. srpnja 1929. biti već ustrojeni izbrani odbori (govori se samo o izbranim odborima i njihovim presudama, dok sada još postoje samo upravne vlasti, koje donose odluke). Isto se vidi i iz položaja §-a 435., budući da on dolazi po redu iza ustanove §-a 434., koja propisuje postupak do ustrojenja izbranih odbora.

S druge strane za područja apelacionih sudova u Zagrebu i Novom Sadu treba imati u vidu, da propis, po kojem su se vršila dosada pobijanja, ne samo što nije bio sadržan u derogiranim odredbama procesnih zakona, već da je što više i danas na snazi. Obrtni zakon od god. 1884. ukinut je doduše točkom 2. §-a 421., ali je njegov § 176., koji normira obrtno sudovanje i pobijanje odluka upravnih vlasti, iznimno uzdržan u kreposti do ustrojenja izbranih odbora prvim stavom §-a 434. z. o r. Istina, § 176. obrtnoga zakona nije izričito spomenut u navedenom propisu zakona o radnjama. Moglo bi se stoga primijetiti, da je §-om 434., koji govori o rješavanju sporova, zadržan na snazi samo onaj dio §-a 176. obrt. zak., koji se odnosi na postupak pred upravnom vlasti, a ostali njegov sadržaj da je derogiran u § 241. Medjutim ne bi bilo ni logično ni dosljedno, kad bi se sama rasprava vodila po jednim, a pobijanje odluke vršilo po drugim propisima, i to sigurno ne bi odgovaralo namjerama zakonodavca. Zato se može opravdano uzeti, da je odredbom 1. stava § 434. produžena važnost čitavoga § 176. obrt. zak.

Uzmemo li to kao pretpostavku, onda nalazimo u čl. 31. uvodnoga zakona za grpp. dalje uporište za mišljenje, da se pobijanje mora vršiti po predjašnjim propisima, jer se tu u prvom i drugom stavu daju smjernice za tumačenje izraza, sadržanih u § 176. obrt. zak., obzirom na novo stanje, koje se uvadja stupanjem na snagu postupnika od 13. srpnja 1929. (Istina, uvodni je zakon donesen prije zakona o radnjama, dakle za vrijeme valjanosti obrtnoga zakona od god. 1884., no to ipak ne mijenja ništa na stvari,

Digitized by Google

jer § 176. — koji je ovdje jedini u pitanju — važi još i danas unatoč derogaciji obrtnog zakona).

Konačno, bez obzira na sve dosada iznesene razloge, sami razlozi shodnosti i pravičnosti zahtijevaju, da se u ovo prelazno doba na pobijanje odluka upravnih vlasti primijene dosadašnji propisi.

Po § 176. obrt. zak. pobijanje je neograničeno i nije vezano ni na kakove uslove, već je dovoljno podnesenje tužbe u svrhu, da se čitav spor iznova raspravi pred redovnim sudom. Time je sasvim opravdano ustanovljena stroga kontrola radi suzbijanja eventualne samovolje upravnog organa, koji osim toga može vrlo lako i pogriješiti, jer odlučuje sam, a k tome — iako pravnik — nema sudačke spreme, koja jedina zapravo pretstavlja potrebnu kvalifikaciju za ovakvu funkciju. (Često se u praksi dogadja čak i to, da odluke donaša lice, koje nije uopće pravnik). Situacija je sasvim drukčija po § 691. novoga grppa, koji u smislu § 352. st. 6. z. o r. sadržava uslove za pobijanje presude obrtne vlasti. Tu je mogućnost napadanja vrlo ograničena, a pobijanje je uopće isključeno radi krive primjene pravnih propisa (osim prinudnih) i neispravne ocjene činjeničnoga stanja (ma da su ovo u praksi dva ponajglavnija razloga za pobijanje). Koliko je ovakovo ograničavanje opravdano (a i uopće koliko je shodno čitavo obrtno sudovanje), to je pitanje, u koje se ovdje ne ulazi. No djelomična motivacija za otstupanje od ranijega sistema neograničenoga pobijanja može da se nadje u okolnosti, što je sudovanje izbranih odbora zborno, tako da unatoč pretežnosti lajičkog elementa, koji je u njima zastupan s dva lica, ipak postoje izvjesna veća jamstva za nepristrano i ispravno sudjenje, nego li je to slučaj, kad odluku donosi upravni činovnik kao pojedinac. A budući da do ustrojenja izbranih odbora sprorove rješava po starim propisima jedno lice, bila bi najveća nepravda, kad bi se dopustilo samo ograničeno napadanje njegovih odluka po propisu § 691. grpp., čija primjena ipak prema intenciji zakona o radnjama pretpostavlja neke povećane kautele, što ih obezbjedjuje zborno sudovanje.

Na ovom mjestu treba istaknuti, da upravne vlasti već danas primjenjuju kod obrtnog sudovanja izvjesne propise o izbranim odborima iz zakona o radnjama (poimence u pogledu stvarne i teritorijalne nadležnosti — §§ 344. i 351., te djelomično u pogledu postupka — § 352.). Medjutim ta okolnost ne može ni najmanje utjecati na pitanje, po kojim se propisima ima pobijati odluka, već zbog toga, što ne dolazi još nikako do primjene većina odredaba VI. glave zakona o radnjama, koje normiraju sastav izbranih odbora, a baš je opreka izmedju inokosnog i zbornoga sudovanja jedan od najjačih razloga za stanovište, koje je ovdje zastupano. Uostalom, današnja praksa upravnih vlasti, koje izdvajaju propise o nadležnosti i — djelomično — o postupku, pa ih unatoč nepostojanju izbranih odbora primjenjuju protivno §-u 434. stav 1., sasvim je neosnovana i protuzakonita, kako je to iscrpljivo obrazložio dr. Politeo[13]), pa onda pogotovo ne može da ima upliva na pitanje, koje se raspravlja.

III. U uskoj vezi s posljednjom točkom stoji pitanje o tom, koji je redovni sud nadležan za raspravljanje o tužbi na poništenje odluke upravne vlasti, odnosno presude izbranog odbora.

Dok traje ovo prelazno stanje prije ustrojenja izbranih odbora, ne po-

[13]) op. cit., str. 177 i sl.

Digitized by Google

stoji u ovom obziru nikakov problem, ako se usvoji stanovište zastupano u točki II., da se pobijanje ima vršiti isključivo prema dosadanjim propisima. Čl. 31. uvodnog zakona grpp-u odredjuje naime sasvim točno, da je u stvarnom pogledu nadležan bez obzira na vrijednost sreski sud, a u teritorijalnom pogledu onaj sud, »u čijem je području sjedište obrtne vlasti ili obrtne zadruge«.

U praksi će nastati spor istom onda, kada budu ustrojeni izbrani odbori i kada se slijedom toga počnu primjenjivati kod tužaba na pobijanje propisi stava §. §-a 352. z. o r. odnosno novog parničnoga postupnika.

U netom navedenom propisu zakona o radnjama odredjuje se, da se presuda izbranog odbora može pobijati kod »nadležnog sreskog suda«, a da za predaju tužbe važe shodno odredbe § 692. grpp-a.

Budući da zakon o radnjama propisuje spomenutim riječima s a m o s t v a r n u a n e i t e r i t o r i j a l n u n a d l e ž n o s t redovnoga suda, nastaje sada pitanje, koje su odredbe §-a 692. grpp. mišljene njegvoim citiranjem, da li samo one o roku ili takodjer i ona o nadležnosti, koja se sastoji u upućivanju na § 677.?

Iz § 677. u vezi s § 692. stav 1. grpp. proizlazi, da je za pobijanje presuda izbranih sudova nadležan onaj sud, koji bi u prvom stepenu rješavao o dotičnom pravnom sporu, kada ne bi bilo ugovora o izbranom sudu; primijenjeno na konkretni slučaj, to bi značilo onaj sud, koji bi bio nadležan, kada ne bi prema zakonu o radnjama postojala nadležnost izbranog odbora. Već po samoj naravi stvari (jer u smislu § 334. z. o r. mogu da dodju u obzir samo sporovi do vrijednosti od D. 12.000, a posebno u smislu odredbe 6. stava § 352. z. o r., stvarno ndaležan može da bude samo sreski sud. No time nije dan odgovor, k o j i će sreski sud biti nadležan i po kojim kriterijima će se odrediti teritorijalna nadležnost. Sam § 677. grpp. naime odredjujući nadležnost suda, koji bi rješavao »spor« da nema ugovora o izbranom sudu, nije potpuno jasan. Pita se naime: po kojoj se stranci ima ravnati teritorijalna ndaležnost? Da li po tuženiku iz prvog procesa pred izbranim sudom, ili pak prema općenitim načelima po tuženiku u parnici na poništenje (koji može, ali nikako ne mora da bude istovjetan s onim iz prvoga procesa)? Vjerojatno je, da je mišljen tuženik iz parnice pred izbranim sudom. Tako shvaća stvar i dr. Georg N e u m a n n[14]). No ipak se sasvim pozitivan odgovor ne može naći, a to znači, da se ne dolazi do nedvoumnog posljetka, ako se pretpostavi, da se § 352. z. o r. odnosi i na propise o roku i na one o nadležnosti iz § 692. grpp.

Uzmemo li naprotiv prvu alternativu, pa se postavimo na stanovište, da su redaktori zakona o radnjama citiranjem §-a 692. grpp. imali u vidu samo njegove odredbe o roku za podnesenje tužbe (na što bi upućivale riječi §-a 352. z. o r. »za predaju tužbe«, dok nadležnost nije spomenuta), onda bi imali uporište samo u manjkavoj ustanovi 6. stava §-a 352., koja odredjuje stvarnu nadležnost sreskoga suda, ne spominjući teritorijalnu. Nadopunimo li ovu ustanovu primjenom općenitih pravila, došli bismo do zaključka, da je nadležan u prvom redu sud prebivališta tuženoga. Ako pri tom imamo u vidu isključivo parnicu na poništenje presude, onda je jasno, da je normativno prebivalište protivnika pobijačeva. No budući da je ova parnica u najužoj vezi sa sporom, koji je raspravljen pred izbranim odborom.

14) Kommentar zu den Zivilprozessgesetzen, IV. izdanje, II svezak, str. 1482.

Digitized by Google

potrebno je i nju uzeti u obzir. Samo što nas to dovodi opet u istu dilemu, kao i kod druge alternative, naime: po kojem se tuženom ravna nadležnost, da li po onom iz postupka pred izbranim odborom ili po onom iz pobojnoga procesa? Prema tome ni ovaj drugi način ne zadovoljava potpuno.

Medjutim, ma da se teoretski ne da naći točno rješenje, u većini slučajeva praktično ne će doći do spora naprosto zbog toga, što obje stranke redovno borave u istom mjestu, pa onda nije važno, po kojoj se od njih ravna teritorijalna nadležnost. Ipak to nije ni izdaleka pravilo, nego će prebivalište stranaka često biti različito, jer se može nakon prestanka službovnog odnosa preseliti poslodavac, a naročito namještenik, koji ide u potragu za novim zaposlenjem. Osim toga treba imati u vidu, da se nadležnost ne mora uvijek odredjivati po prebivalištu jedne od stranaka, već može da postoji u ugovoru o službi prorogacija suda, koja nije mogla da dodje do izražaja obzirom na nadležnost izbranog odbora, ali igra ulogu kod parnice na poništenje (ako pretpostavimo, da se teritorijalna nadležnost ima pronaći na osnovu §§ 677. i 692. grpp.).

Iz svih tih razloga bi bilo najbolje i najpraktičnije, kada bi se smatrao nadležnim sreski sud u sjedištu izbranog odbora, koji je donio napadnutu presudu. Tada bi se obično u njegovom području nalazile obje stranke i svjedoci, koji se imaju preslušati, a i eventualno nabavljanje spisa od izbranog odbora bilo bi jednostavno, pa bi sve to u velikoj mjeri olakšavalo vodjenje procesa i mogućivalo što bolje ostvarivanje načela neposrednosti. A i inače bi ovakovo rješenje odgovaralo potpuno analognim propisima § 351. z. o r. i člana 31. uvodnoga zakona za grpp., pa se ona sigurno podudara s pravom namjerom zakonodavca.

Svakako u ovom pogledu postoji u zakonu nezgodna praznina, na koju bi se trebalo bezuslovno osvrnuti prilikom njegovog noveliranja, ne bi li se tako izbjeglo sasvim suvišnim sporovima i kolebanju prakse.

IV. Četvrto se pitanje odnosi na antinomiju, koja se doduše može u praksi lako ukloniti, ali koju bi ipak trebalo prilikom revizije zakona ostraniti.

Točka 9. §-a 239. z. o r. odredjuje, da službeprimac može biti otpušten prije isteka ugovorenoga vremena odnosno bez prethodnog otkaza, »ako bolešću ili nesrećnim slučajem bude spriječen vršiti službu duže od četiri nedjelje«. Ovaj se propis nalazi u I. glavi drugoga dijela zakona, koji se primjenjuje na osoblje niže kategorije odnosno sadržava općenite odredbe za sve službeprimce.

S druge strane se u § 334. z. o r. navadja, da propisi §-a 239. važe takodjer i u pogledu prijevremenog otpusta viših namještenika, čiji su odnošaji specijalno normirani u IV. glavi. Ovdje su redaktori zakona predvidjeli, da ova odredba dolazi u sukob u stanovom §-u 327. stav 1., po kojoj službeprimac ne može biti otpušten zbog bolesti ili spriječenosti, ako njihovo trajanje ne prekoračuje vrijeme, kroz koje službeprimac ima pravo na dalje primanje cijele ili polovine plaće. A ovo vrijeme u smislu predidućega § 326. iznaša za ovu kategoriju namještenika 6, odnosno 8, 10 ili 12 tjedana. U pogledu nižeg pomoćnog osoblja kolizije nema, jer I. glava ne sadržava odredbe analogne onoj iz § 327., a po §§ 219. i 229. službeprimac iz ove kategorije ima u slučaju bolesti i spriječenosti pravo na plaću samo kroz je-

Digitized by Google

dan odnosno dva ili četiri tjedna, i to mu se uslijed prisilne ustanove § 231. ne može osujetiti otpustom ili otkazom.

U praksi će jedva doći do razilaženja u uklanjaju spomenute antinomije, jer obzirom na čitavo stanje stvari nije moguće nego jedno rješenje: da se dade prednost ustanovi §-a 327. i dužemu roku. To je opravdano već uslijed okolnosti, što § 327. pretstavlja sasvim specijalan propis IV. glave, koji svakako mora da bude jači od općenite ustanove § 239., a osim toga je u skladu s osnovnom tendencijom zakona, koja ide za tim, da služboprimca što više zaštiti.

Dr. Bajič, raspravljajući o ovom pitanju, navadja slijedeće:[15])

»Sprečenje zbog bolezni ili nezgode za dalj kod štiri tedne praktično ni odpustni razlog spričo posebnih določil obrtnega zakona, ki določa za primere sprečenja, bodisi daljše, bodisi krajše roke, tekom katerih pritičejo službojemalcu navzlic sprečenju pravice do dajatev in ostane službeno razmerje neokrnjeno (§§ 231., 327. o. z.). S temi določili točka 9. ni u skladu. Po §§ 219. in 230. o. z. ne učinkuje odpoved tekom tedna dni, po §§ 229., 231. tekom štirinajstih dni oz. štirih tednov, a po §§ 326., 327. se sploh ne da odpovedati tekom šestih do dvanajstih tednov, ko traja opravičeno sprečenje... Zato točka 9. § 239., kakor je napisana, ne more priti v poštev, ampak je odpust mogoč po preteku rokov iz §§ 219., 229. in 326. o. z., tako, da prejšnji odpust nima učinka (§§ 231., 327. o. z.).«

Ovo se stanovište dra Brajiča ne može usvojiti. On je očito došao do cvih zaključaka uslijed nepravilne indentifikacije zakonskog vremena, kroz koje se ne smije služboprimca radi bolesti i sl. otpustiti, te vremena, kroz koje mu pripada u slučaju bolesti i spriječenosti plaća, a to su dva pojma, koja treba strogo razlikovati. Točka 9. §-a 239. je, istina, u protivnosti s odredbom § 327., a isto tako i s onom iz § 231. in fine (kako će se niže navesti), ali to nikako ne znači, da postoji inkompatibilitet izmedju njenog propisa i propisa ostalih paragrafa, koji se citiraju u gornjem odlomku.

Nije točno, da se služboprimca može otpustiti radi bolesti i t. d. nakon proteka rokova iz §§ 219. i 229. od jednoga odnosno dva tjedna, jer točka 9. § 239. točno odredjuje, da otpust može uslijediti istom nakon četiri tjedna. Iz propisa na početku druge rečenice §-a 231. dalo bi se zaključiti, da je moguć otpust bez obzira na bolest, a samo da pravo na plaću traje usprkos tome kroz jedan, dva odnosno četiri tjedna. To je medjutim jedna pogrješka, što su je počinili samostalno naši redaktori, jer se ona ne nalazi ni u § 9. stav 3. Angestelltengesetz-a, ni u § 9. stav 1. Handlungsgehilfengesetz-a, koji samo govore o mogućnosti o t k a z a uz zadržanje prava na plaću kroz propisano vrijeme. I stoga se mora ovaj odlomak iz § 231. smatrati nenapisanim, jer je jasno, da se izvod, koji iz njega slijedi, protivi intenciji samih redaktora, naročito ako se ima u vidu opća tendencija zakona, na koju se i sam autor poziva na drugom mjestu.[16]) Slučaj, koji je propisan u navedenom odlomku, naprosto ne može da nastupi obzirom na toč. 9. § 239., kako opravdano tvrdi i dr. Politeo.[17]) Poslodavac dakle ne može ni u kojem slučaju da raskine službovni odnos zbog (neskrivljene) bolesti ili spriječenosti služboprimca prije, nego proteku četiri tjedna.

[15]) op. cit. str. 233-4.

[16]) cf. gore kod nota [5]) i [6]) pod I. — [17]) op. cit. str. 74 i 75.

Digitized by Google

Drugo je, o ovom neovisno, pitanje, za koje vrijeme pripada službo-primcu plaća. To propisuju §§ 219. i 229. odnosno 231. Prema tomu će poslodavac biti dužan, da spriječenomu službeprimcu kroz jedan odnosno dva tjedna isplaćuje njegova beriva u potpunosti. Nakon proteka toga vremena prestaje ta njegova obveza, ali svejedno mora službeprimca zadržati u službi kroz dalja tri odnosno dva tjedna. Istom kada sva četiri tjedna proteku, moći će ga otpustiti, u koliko zapreka nije prestala. Jedino kod službeprimaca, koji su u poslodavačevom kućanstvu, a služe već šest mejeseci, koincidiraju u smislu § 229. oba roka, pa ih poslodavac mora plaćati kroz čitavo vrijeme, kroz koje postoji zabrana otpusta. Ovakovo je stanovište zastupano takodjer u komentaru dra Politea.[18])

Uostalom treba primijetiti, da se u gornjem citatu radi očito o štamparskoj ili redakcionoj pogrješki, kada se tvrdi, da po §§ 326. i 327. namješteniku nije uopće moguće otkazati za vrijeme spriječnosti. Naprotiv ovi paragrafi odredjuju, da se ne može službeprimca o t p u s t i t i, a otkaz je dozvoljen (samo ne utječe na prava iz § 326.), kako to na drugom mjestu[19]) navadja i sam dr. Bajič.

Da li § 297. k. z. obuhvaća i tvornu uvredu?

Piše dr. T r g o v č e v i ć J o s i p, sudac sreskog suda u Zagrebu

Krivična djela protiv časti najčešće su predmetom pretresavanja kod sreskih kao prvostepenih sudova, a potom kod okružnih kao prizivnih sudova. I upravo praktična primjena zakona kod tih delikata pokazala se jako različitom kod mnogih sreskih i okružnih sudova. Svrha je ovih redaka upozoriti, kako bi se u primjeni § 297. k. z., s kojim se sudac kod sreskoga suda gotovo svaki dan susreće, postigla potrebna j e d n o o b r a z n o s t.

Različitost mišljenja kod primjene §-a 297. k. z. pokazuje se u toliko, što su podvojena mišljenja pravnika o pitanju, da li učin iz § 297. k. z. sadržaje u sebi i t v o r n u (r e a l n u) u v r e d u (Frank-Šilović i Čubrinski) ili ona u našem krivičnom zakonu uopće nije normirana, već bi imala biti normirana u zakonu o istupima, pa da do stupanja na snagu toga jedinstvenog zakona o istupima i d a l j e vrijedi propis §-a 496. h. k. z., koji govori o zlostavi.*)

Za pravilno prosudjenje same stvari valja istaknuti, da se pojam uvrede u zakonskom tekstu ne daje, ali kako iz »Objašnjenja« projekta iz god. 1922. proizlazi, taj pojam »ima da utvrdi zdrav narodni život i razumna sudska praksa«.

Uvreda će prema takovomu shvaćanju biti svako okrnjenje, uskraćivanje ili umanjenje vanjske časti drugoga lica, ne samo riječju i simbolički, već i d j e l o m, koje je češći i teži način izvršenja uvrede po samom narodnom shvaćanju, a i po nekim pozitivnim krivičnim zakonima, tako n. pr. njemački krivični zakon (§ 185.) za tvornu uvredu zaprećuje težu kaznu do dvije godine zatvora.

---

18) na str. 47 — 19) op. cit. str. 288 i 189.

*) Dolenc, Slovenski pravnik br. 1-2 iz god. 1930. str. 8.

Digitized by Google

Život donosi sa sobom mnoštvo načina izvršenja uvrede, pa je kod pojedinih konkretnih slučajeva teško postaviti granice izmedju realne uvrede s jedne, te verbalne i simboličke uvrede s druge strane, a pokazalo se je u praksi i u teoriji spornim pitanje, da li je dovoljno, da bude sam pravac napadaja tvoran, ili je pak potrebno, da je sama uvreda tvorna. Tako n. pr. zamahnem na nekoga rukom u namjeri, da ga ćušnem, ali promašim.

Naš zakonodavac imajući u vidu svu zamršenost pitanja kod povlačenja granica izmedju pojedinih vrsta uvrede, klonio se je davanja svake definicije uvrede i nabrajanja njenih pojedinih vrsta, odnosno normiranja tvornog izvršenja uvrede kao okolnosti, koja povlači za sobom težu kaznu, već je riječima: »Ko drugoga uvrijedi...«, dao sudu široku ovlast prosudjivanja, što se ima u pojedinom slučaju smatrati uvredom, te da prema težini pojedinog slučaja, uvažujući sve popratne okolnosti, odmjeri kaznu zatvora do šest mjeseci ili novčano do 5.000 D., a ako je uvreda počinjena javno, i do godinu dana.

Prema tomu su u našem krivičnom zakonu obuhvaćene sve vrsti uvrede, pa da je ovo i ovakovo tumačenje propisa §-a 297. k. z. jedino ispravno i održivo, još će bolje pokazati izloženje, do kakvih bi nelogičnosti dovelo protivno mišljenje, t. j. da zakonski učin prekršaja (istupa) §-a 496. h. k. z. ne pada u cijelosti pod propis §-a 297. k. z.

Pristaše ovoga mišljenja upiru se ili na tekst projekta zakona o istupima, koji u § 127. kaže: »Ko drugoga nasrne i ćuši ga...«, ili opet na činjenicu, da § 297. k. z. ne govori ništa o zlostavi, koja je u §-u 496 h. k. z. izričito normirana, pa da prema zakonu od 31. prosinca 1929. br. 107278 o privremenom produženju važnosti zakonskih propisa o kažnjavanju istupa (§ 1.) ostaje na snazi i nadalje propis §-a 496. h. k. z. sve dotle, dok za cijelu kraljevinu ne zadobije obveznu snagu jedinstveni zakon o istupima, koji bi imao da djelomično obuhvati i rečeni učin prekršaja iz §-a 496. h. k. z. Tvorna bi uvreda, dakle, kako je već spomenuto, po svojem značaju teža od ostalih načina izvršenja uvrede, imala biti normirana kao istup, za čije su presudjivanja nadležne policijske vlasti, dok verbalne i simboličke uvrede kao prestupno krivično djelo iz § 297. k. z. spadaju pod nadležnost sudskih vlasti.

Ne može se ni zamisliti, da je bila namjera zakonodavca stvaranje ovakvih norma, očito nelogičnih, koje se protive pravnoj svijesti naroda, jer ne samo da u § 297. k. z. nije izrijekom spomenuta tvorna uvreda, već to zakonodavac ne čini ni kod uvrede Kralja i članova Kraljevskog doma (§ 307.), reprezentanata stranih država (§ 308.), diplomatskih funkcijonara stranih država (§ 309.), nego naprosto u svim tim zakonskim propisima kaže: »Ko uvrijedi...«, pa bi ova ideja dosljedno provedena dovela dotle, da i tvorna uvreda svih ovih ličnosti ne sadržava učine iz naprijed navedenoga propisa krivičnoga zakona, već da i ona kao istupno djelo spada pred policijsku vlast.

Nije na odmet ovdje istaknuti, da neki sudovi u tumačenju navedenih propisa § 297. k. z. i § 496. h. k. z. dopuštaju, da je u § 297. k. z. sadržan doduše učin tvorne uvrede, ali samo dotle, dok ta uvreda nema trajnijega značaja, jer se u posljednjem slučaju stiču kriterija učina prekršaja zlostave iz § 496. h. k. z.

Digitized by Google

Nepotrebno je obrazlagati, da je i ovo mišljenje posve neodrživo, jer bi prema ovakovomu tumačenju zakona, uzmimo, jedna ćuška tvorila prestup, a dvije i više ćušaka, istup.

Uvaži li se, dakle, sve rečeno, ne će biti ni časa sumnje u ispravnost mišljenja, da je u §297. k. z. sadržan i učin tvorne uvrede, pa da je prema tomu učin prekršaja §-a 496. h. k. z. u c i j e l o s t i prihvaćen u §-u 297. k. z.

Namjera zakonodavca je bila, da sva djela, kojim se povredjuje čast drugoga lica, budu obuhvaćena u krivičnom zakonu, a nipošto da uvodi nepotrebno d v o v r s n o k a ž n j a v a n j e.

Vjerojatno se je prije navedeni tekst §-a 127. uvukao u projekt zakona o istupima s razloga, što su njegovi redaktori imali pred očima tekst njemačkoga krivičnog zakona, koji na tvornu uvredu udara težu kaznu, pa videći, da naš krivični zakon o tome ništa ne govori, držali su, da tvornu uvredu treba napose normirati u zakonu o istupima.

Mjerodavnim čimbenicima valjalo bi na ovu okolnost skrenuti pažnju, da se za vremena ispravi ova pogreška u projektu zakona o istupima, kako bi se izbjegle eventualne zakonske anomalije.

Ocjene i prikazi

J. M i r k o v i t c h: Le navire et le patrimoine de mer. Preface de M. J. Bonnecase, professeur à la Faculté de Droit de l'Université de Bordeaux. — Bordeaux 1932.

Teza našeg zemljaka gosp. dra J. Mirkovića pod gornjim naslovom značajna je pojava u pomorskopravnoj literaturi kako o pitanju, kojim se bavi, tako i po načinu, kojim je ona raspravljena. Predgovor gosp. J. Bonnecase-a je sam po sebi visoko odlikovanje za jednu tezu, a u ovom slučaju je taj predgovor sistematski uvod ili zaglavak tezi, jer u njem odlični profesor opredjeljuje naučni i praktični domašaj njene teme.

Pitanje opstojnosti pravne prirode i organizacije posebnoga pomorskog imetka brodovlasnikova postavlja se dakako u prvom redu u vezi s odgovornošću brodovlasnika iz § 216. C. Com. i njegovom ovlasti abandona. Prema tome, kakovo se stanovište zauzme glede pravne prirode odgovornosti iz § 216. C. C., zavisit će i kako će se imati konstruirati pojam pomorskog imetka i da li će taj pojam uopće biti potreban. Zato i dr. Mirković najprije izlaže razne sisteme teorija odgovornosti u francuskom pravu, podvrgava ih kritici, pa ih dijeli u četiri skupine: teoriju lične odgovornosti, posrednu teoriju nekih modernih autora, teoriju o stvarnoj odgovornosti i teoriju Bonnecase-a o zakonskoj odgovornosti brodovlasnika.

Teorija lične odgovornosti, kako ju je usvajala u glavnom sva starija nauka, nauča u svojem izvornom obliku, da je brodovlasnik i po § 216. lično i neograničeno odgovoran za djela svojih brodskih namještenika. On se te svoje odgovornosti može doduše osloboditi, ali samo ako suprotstavi tim svojim vjerovnicima abandon. Dakako da iz takovog shvaćanja proizlaze posljedice, koje mogu biti nezgodne za pomorsku praksu: pomorski vjerovnici brodovlasnikovi (u taj pojam mi uključujemo s našim novim projektom i takovog

Digitized by Google

armateura, koji nije u isto vrijeme vlasnik broda, i uzufruktuara) mogu voditi ovrhu ne samo na brod i na pomorski imetak brodovlasnika, nego i na čitav njegov imetak, u koliko im on nije prigovorio abandon; pošto abandon pretstavlja iznimku, treba uvijek u dvojbi uzimati, da je brodovlasnikova odgovornost neograničena; pravo izvršiti abandon može se izgubiti i ujedno se mora zato, da se to pravo oživotvori, tek izvršiti zaista abandon.

Kritika dra Mirkovića glede ove teorije kreće se u glavnom oko dva vrlo jaka argumenta: naime da nema pravnog osnova za to, da se konstruira lična odgovornost, jer se ne može uzeti, da brodovlasnik odgovara na osnovu punomoći kapetanove. Često naime nema uopće nikakovog odnosa izmedju kapetana i brodovlasnika (n. pr. kod imenovanja kapetana po konzulu), a osim toga se različito prosudjuje odgovornost brodovlasnika u slučajevima, kada je kapetan postupao na osnovu svojih redovnih zakonskih ovlasti, ili kada je brodovlasnik ratihabirao njegova djela. Ako se teorija odgovornosti konstruira, polazeći od postojećeg pravnog odnosa izmedju kapetana i brodovlasnika, onda u ta dva slučaja ne postoji pravna razlika. Konačno i činjenica, da se abandon pripušta i sa strane preduzimača, koji nije vlasnik broda, i sa strane uzufruktuara, bila bi očito u protuslovlju s tom teorijom, — pogotovo ako se uzme u obzir, da i brodovlasnik zadržava pravo, da abandonira.

Moderni autori, napose dva velika francuska sistematika Danjon i Ripert, stali su takodjer na stanovište lične odgovornosti i svojim velikim i neosporenim autoritetom mnogo pridonijeli ugledu te teorije, no oni su joj dali druge osnove nego raniji pisci. Za Danjona je u činjenici, da brodovlasnik osniva pomorsko poduzeće, koje on organizira i koje njemu mora donijeti izvjesne dobiti, temelj njegove odgovornosti za djela njegovih namještenika. Pošto ti njegovi namještenici imadu silom prilika veću nezavisnost nego drugi i pošto se imetak, koji služi tomu njegovome poduzeću, dade lako odijeliti od ostaloga njegovog suhozemskog imetka, lako je dozvoliti iznimno ograničenje odgovornosti za pomorski imetak.

Drugačijim pako izvodom dolazi do sličnog posljetka uvaženi francuski naučenjak prof. G. Ripert. On naime nalazi, da je brodovlasnik odgovoran za djela brodskih namještenika poput drugih preduzimača kao za svoje punomoćnike, ali ne nalazi osnov te odgovornosti u načelu culpae in eligendo, nego u proširenje lične odgovornosti — i to uslijed činjenice, da onaj, koji je organizovao neko poduzeće i koji si je na neki način prisvojio djelatnost drugih osoba, mora da snosi i posljedice njihova djelovanja. Brodovlasnik je prema tome odgovoran lično, ali ne neograničeno za djelanja svojih namještenika. Glavna kritika gosp. Mirkovića glede ove teorije je osnovana baš na riječima »ali ne neograničeno«, a naročito na tome, da Ripert postavlja svoju definiciju tako, da je lična obveza i obavezna odgovornost od svog postanka ograničena.

Dr. Mirković otklanja ove teorije i usvaja stanovište blisko Bonnecase-u, koje je opet srodno teoriji stvarne odgovornosti. Ovdje ne možemo iznijeti piščevu jaku argumentaciju, jer naš prikaz imade izvjesne prostorne granice.

Po stvarnoj teoriji brodovlasnik ne odgovara pomorskim vjerovnicima nego lih sa svojim pomorskim imetkom. Osnova te teorije je u shvaćanju uloge kapetana kao zakonskoga šefa jednoga socijalnog bića, kako kod autora kaže Verneaux, t. j. iz zakonskih ovlasti kapetana ne mogu na-

Digitized by Google

stati nego obveze, koje su ograničene na pomorski imetak brodovlasnikov, koji je kapetanu na osnovu zakona povjeren. Ta je teorija i u francuskoj nauci mišljenje manjine pisaca, i ona nije do danas uspjela, da obori vladajuće mnijenje. Autor ističe, da ovi pisci svoje teorije osnivaju na interpretaciji § 216. C. Com. i na historičkim argumentima.

Teorija Bonnecase-a se razlikuje od obiju glavnih skupina po tome, što polazi sa mnogo šire osnovice, iako dolazi do sličnih posljedaka s teorijom stvarne odgovornosti.

Iza toga autor prikazujući sistem odgovornosti brodovlasnika za ostale tražbine pomorskih vjerovnika (onih neobuhvaćenih § 216.), govori i tu za sistem ograničene odgovornosti, pa se i tu udaljuje od mnijenja, koje prevladava. Kada prikazuje tendencije medjunarodnoga pomorskog komite-a glede unifikacije pomorskoga prava u pogledu odgovornosti brodovlasnika, dolazi do zaključka, da je od svih brojnih kongresa, konferencija i diplomatskih sastanaka, koji su prethodili konačnoj bruseljskoj konvenciji, većina bila na stanovištu stvarne odgovornosti, iako je u konačnom tekstu prevladalo načelo lične odgvornosti. Izgleda nam, da nije jako odlučan argumenat, da je većina tih medjunarodnih pomorskopravnih manifestacija stajala na tom stanovištu, jer je sastav tih kongresa dosta slučajan, a i sam autor ističe, da je konačni posljedak bio izazvan stavom engleskih jurista. Nije prema tome posve točno, da je imperativna potreba prakse bila, da se usvoji sistem stvarne odgovornosti, jer je otpor engleskih interesenata u tom posve dovoljan, da pokaže, kako je baš praksa tome protivna. Mi mislimo, da je upravo mišljenje Riperta, koji u svojem sistemu i u čitavom svojem naučnom radu tako izbliza slijedi praksu, ono, koje najbolje odgovara težnja-prakse, a to je, da se usvoji sistem konvencije. Zato nam izgleda, da je sistem konvencije time, što je uveo odgovornost s ograničenom svotom, u tom pegledu vodio najbolje i najviše računa o potrebama prakse.

U ovom kratkom prikazu ne možemo slijediti autorov prikaz francuske judikature. Autor smatra, da ova, iako primjenjuje vladajuće naziranje lične odgovornosti, ipak — gdje god je to moguće — popušta potrebama prakse, pa prema tome ide u smjeru stvarne teorije.

Nakon ovog prikaza teorije i prakse dr. Mirković prelazi na konstruktivnu stranu svoje teze i najprije povlači posljedice iz svojega prikaza. Drugi dio teze posvećen je razvijanju pojma pomorskoga imetka i opredjeljenju njegovog sastava.

Kada je autor ovako postavio sve pretpostavke, prelazi na sintetički prikaz teorija o pravnoj prirodi pomorskog imetka i tu se priklanja rješenjima, koja brodu daju značaj imetka s odredjenom svrhom, a uporište za to nalazi kako u posebnoj organizaciji toga imetka tako i u savršenom pravno organizovanom i pored toga faktičnom publicitetu glede svih pravnih odnosa na brod, te konačno i u povlasticama i njihovoj organizaciji, pa je prema autoru pomorski imetak universitas iuris. I sam autor ističe, da pomorski imetak u današnjem stanju francuskoga prava nije savršeni tip takovog imetka, nego da ima raznih osebujnosti napose glede svoga sastava.

Naš je prikaz ove vrlo duhovite teze nužno manjkav već iz prostornih razloga, pa nismo mogli da zadjemo u potankosti autorovih izlaganja, a nismo niti sumarno mogli da izložimo glavne njegove izvode. Moramo istaći, da je ovo djelo napisano potpunim vladanjem literature i judikature i da

Digitized by Google

se bavi problemom, koji je ne samo danas, već je i uvijek bio jedan od najzamašnijih u pomorskom pravu. I zato, iako autor dolazi do zaključka, — možda i stoga što dolazi do zaključaka, koji su suprotni teoriji danas vladajućoj ne samo u francuskoj, nego uopće u nauci pomorskog prava i koji su možda i odviše smjeli, napose u ovom konstruktivnom djelu, njegova teza ne će ostati nezapažena. A onda napose i stoga, što ju je prof. Bonnecase popratio predgovorom, koji je ne samo laskav za pisca, već ima i samostalnu naučnu vrijednost, i u kojem je osvijetljeno značenje ove teze. Za nas je napose zanimljivo, da i odlični profesor smatra, da pišćevi nazori mogu u mnogome pripomoći ojačanju Hennebicquovih nazora o pomorskom imetku odnosno o brodu, a koji su oni genovskog kongresa. Za naše pravno područje to djelo se bavi pitanjem, koje se postavlja i na osnovu našeg pozitivnog prava, ali obzirom na novi projekat i njegov sistem t. j. sistem bruseljske konvencije o ograničenju odgovornosti brodovlasnika ne bi više mogle opstati njegove postavke.

Dr. L. P.

Pravosudje

a) Gradjansko

Svaki otkazni rok iz §-a 332., II. stav. zakona o radnjama mora svršavati istekom kalendarskoga četvrtgodišta, osim ako je govoreno, da ima svršiti istekom kalendarskoga mjeseca.

Rješidba banskoga stola od 25. siječnja 1933 br. 40338 — 1932.

Kotarski sudac Š. S. kod kotar. suda I. u Z. u parnici tužitelja J. A. iz Z. proti tuženoj t. t. B. I. T. B. d. d. u Z., povedenoj uslijed pismene tužbe, primljene dne 28. rujna 1932. br. 106446 gr. radi D. 4575 i pobijane odluke obrtne oblasti spp., zaglavljene po propisima maličnoga postupka dne 24. list. 1932. uz pristup obiju stranaka je sudio:

Tužena tt. B. I. T. B. d. d. je dužna priznati, da je odluka gradskoga načelstva u Z. od 24. rujna 1932. br 123107/III.-32. u onome dijelu, kojim je tužitelj J. A. odbijen sa zahtjevom na D. 4575, ništetna, pak je slijedom toga dužna tužena platiti tužitelju svotu od D. 4575 sa 6% kamatima od 28. rujna 1932. do plateža, te ovom parbom prouzročeni sudbeno na D. 405 obredjeni parbeni trošak, a sve to u roku od 8 dana pod prijetnjom ovrhe.

Podjedno je tužena dužna platiti kod ovoga suda u roku od 30 dana nakon pravomoćnosti ove osude po tar. 173. i 174. zakona o taksama u ime taksene marke na tužbu taksu od 15.47 D. pod prijetnjom zakonskih posljedica.

Razlozi: Neprijeporno je medju parbenicima, da je tužitelj bio kod tužene namješten u svojstvu činovnika devet godina, najposlije uz mjesečnu plaću od D. 2100 i bilančevinu od jednomjesečne plaće.

Neprijeporno je medju parbenicima, da je tužena tužitelju otkazala službu dne 30. srpnja 1932. na 3 mjeseca, koji je otkaz istekao danom 31. list. 1932.

Neprijeporno je medju parbenicima, da je tužitelj tužio tuženu kod gradskog načelstva u ime plaće za otkazni rok za mjesec studeni i prosinac 1932. za svotu od D. 4200 i u ime alikvotnog dijela bilančevine za dva mjeseca u iznosu od D. 375 ili ukupno D. 595, a neprijeporno je i to, da je gradsko načelstvo u Z. tužitelja sa tim zahtjevom odbilo.

Neprijeporno je konačno medju parbenicima, što je tužena naročito na raspravi priznala, da je tužiteljev zahtjev od D. 4575 ispravan i da bi on toliko

Digitized by Google

potraživanje imao prema njoj, kada bi njemu u smislu propisa § 332. zakona o radnjama pripadao otkaz koncem četvrtgodišta.

Sporno je medju strankama, da li tužitelju u smislu § 332. zakona o radnjama ističe otkaz koncem mjeseca ili koncem četvrtgodišta, jer dok tužitelj tvrdi, da njemu otkaz ističe koncem kalendarskoga četvrtgodišta, dotle tuženi tvrdi, da mu ističe koncem mjeseca u godini.

Pošto je medju parbenicima neprijeporno, da tužiteljev službeni odnos prema tuženoj nije uredjen ugovorom, to za otkaz njegov dolaze do primjene zakonske ustanove § 332. zak. o radnjama.

Stav 2. § 332. navedenoga zakona u rečenici prvoj ustanovljuje: ako rok trajanja službenog odnosa nije ustanovljen, ili ako nema mjesnog običaja povoljnijega za službeprimca, da se takov službeni odnos može izmijeniti istekom svakoga kalendarskog četvrgodišta uz prethodni šestnedjeljni otkaz. Slijedeća rečenica toga stava da osniva vrijeme otkaza za službeni odnos preko 5 godina, dok ova rečenica ne normira, da li taj otkaz imade isteći svakog kalendarskog četvrtgodišta ili koncem svakog mjeseca.

Stav 3. cit. §-a normira ugovoreni otkazni rok, koji mora svršiti posljednjega dana kalendarskoga mjeseca.

Dakle stav 2. ovoga §-a ustanovljuje zakonski otkazni rok, koji svršava koncem kalendarskog četvrtgodišta, dok stav 3. citiranog §-a normira otkazni ugovoreni rok, koji mora svršiti koncem svakog mjeseca.

Da se ova rečenica stava 2. odnosi i na dolnju rečenicu ovoga stava, sasvim je bjelodano, jer se iz čitavog tog §-a ne može drugo zaključiti, te jer bi u protivnom n pr. onaj namještenik kod jednog društva, koji bi imao 4 godine, 11 mj. i 29 dana službe, imao otkazni rok, koji bi svršavao koncem kalendarskog četvrtgodišta, bio pogodovan pred onim, koji na primjer imade 25 godina i otkaz bi mu izlazio koncem kalendarskoga mjeseca, koji je svakako nepovoljniji od četvrtgodišnjeg, pa se ne može pretpostaviti, da bi zakonodavac išao toliko na korist najmladjemu namješteniku, koji je za jedno društvo učinio neusporedivo manje koristi od onoga sa najviše godina.

Konačno, da se doista prva rečenica stava drugog odnosi i na drugu rečenicu toga stava, jest okolnost, što čitav drugi stav govori o zakonskom svršetku otkaznog roka, dok stav 3. istog §-a govori samo o ugovorenom svršetku otkaznoga roka.

Iz razloženoga dakle ne može se prihvatiti stanovište tužene, da bi se ugovoreni otkazni rok normirao u drugoj rečenici stava 2. § 332. zakona o radnjama, u ovom slučaju na tužitelja, uslijed čega je valjalo uvažiti stanovište tužiteljevo i suditi po zahtjevu tužbe. Naknada parbenoga troška osniva se na §-u 71. m. p.

Banski stol povodom ništovne žalbe tužene, uvaživ, da je napadnuta osuda maličnoga suda glede glavne stvari opravdana razlozima za nju navedenim, koji su u skladu sa sadržajem spisa i zakonom,, te dovoljno obrazložena naročito u pravcu, da je po tumačenju zakonske ustanove § 332. st 2. zakona o radnjama obzirom na trajanje službovnog odnosa tužiteljevoga kod tužene od preko pet godina predvidjen otkazni tromjesečni rok istekom svakoga kalendarskog četvrtgodišta, pa prema tome u konkretnom slučaju otkazni rok, učinjen po tuženoj, obuhvaća kalendarsko četvrgodište do 30. prosinca 1932. dakle i mjesec studeni i prosinac 1932., za koje tužitelj traži naplatu svoje redovne mjesečne plaće i pripadajuće mu bilančevine za ta dva mjeseca;

uvaživ, da je i parbeni trošak po § 71. mp. pravilno osudjen a da visini istoga ni prigovoreno nije, pa da tako nema nijedne od niština, predvidjenih u § 75. mp.

obnašao je ništovnu žalbu tužene tt. B. I. T. B. d. d. kao neosnovanu zabaciti. Trošak pravnog lijeka ima stranka sama snositi s razloga, što njime nije uspjela.

Digitized by Google

Fizička dioba zajedničke imovine je po § 317. u vezi sa §-om 841. o. g. z. valjani naslov zakonitoga posjeda onoga fizičkoga dijela, koji je uslijed diobe dopao pojedinog učesnika u zajednici. Pojedini učesnik stiče uzukapioni posjed, te se smatra vlasnikom u odnosu prema ostalim bivšim učesnicima u zajednici. — Tjerajućega vjerovnika, koji ovrhom (prisilnim načinom) zahvati i fizičke česti, izlučene uslijed diobe, ne štiti vjera u javne knjige, jer javne knjige pružaju tek obavijesti o tome, tko je ovlašten da raspolaže objektom upisa. — Uzukapioni posjednik osim ličnoga prava protiv svoga pravnoga prednika ima i pravo izviruće iz fizičke predaje, obavljene na osnovu ugovora o diobi, razmjeni, kupnji i t. d., i to pravo ima učinak stvarnoga prava, u koliko ono nije ograničeno načelom pouzdanja u javne knjige.

Rješidba stola sedmorice, od. B., od 6. prosinca 1932. Rv 332/32.

Presudom k o t. s u d a u B. bila je odbijena tražba, kojom se je tražilo, da se proglasi nevaljanom hipoteka i da se utvrdi nepripustivost ovrhe,

o k r u ž n i s u d u D. je potvrdio presudu prvog suda.

S t o l s e d m o r i c e je uslijed revizije tužitelja p r e s u d i o: Uvažava se revizija, preinačuje se presuda te se prima tužbeni zahtjev i izriče: I. Nevaljana je i bez ikakove pravne kreposti prema tužitelju postojeća uknjižba prava zaloga na temelju sudske nagodbe i t. d. — II. Nepripustiva je i bez svake pravne kreposti prema tužitelju ovrha, dozvoljena tuženiku zaključkom suda u B. i t. d.; — III. Dužan je tuženik, da kroz 14 dana pod prijetnjom ovrhe isplati tužitelju iznos od D 2677 u ime troška svih triju stepena.

R a z l o z i: Utvrdjeno je, da dana 9. siječnja 1926., kada je tuženi C. postigao protiv svoga dužnika B. prisilno uknjiženje prava zaloga na teret $^3/_8$ biće 1 čest. zgr. 3190, kao što ni dana 9. srpnja 1929., kada je bilo zabilježeno zavedenje dražbenoga postupka za utjeranje potraživanja naprijed spomenutim založnim pravom, tužitelj još nije bio uknjižen ni kao suvlasnik za $^4/_8$ te čest. zgr., jer je on to uknjiženje postigao tek 30. ožujka 1930. — Medjutim je takodjer utvrdjeno, da je tužitelj te $^4/_8$ već ranije i baš 12. kolovoza 1909. bio kupio u B. M., te da je 1912. bila izvršena materijalna dioba te čestice na način, da je tužitelja na potpunu podmirbu njegove idealne polovice dopao u neograničenu vlasnost i posjed — zapadni dio te čestice označen u nacrtu, priloženomu u tužbi, slovom A), a što je već zahvaćeno zidom njegove dvokatnice, anagrafski br. 748, i da je on odmah nakon izvršene materijalne diobe stupio u posjed svoga dijela.

Tužbi po § 307. o. r. odriče prizivni sud u suglasju sa prvim sudom uspjeh, jer stoji na stanovištu, da tužitelj na nekretnini, zahvaćenoj ovrhom, nema nikakovo pravo, koje bi činilo ovrhu nedopuštenom, budući da on u doba osnivanja prava zaloga i zavedenja dražbenoga postupka nije bio vlasnik zahtijevanoga materijalnoga dijela čest. 3190, jer kao takav nije bio uknjižen, te da na stvari ništa ne mijenja ni ranija kupoprodaja ni materijalna dioba i posjed, pak da je stoga u zakonu osnovano, ako tuženi C traži, da se ovrha onako produži, kako je dozvoljena.

Tužitelj traži reviziju sa gledišta svih razloga pobijanja § 503. gr. pp. Ništavost u smislu § 503. br. 1 u vezi § 477. br. 9 gr. pp. nalazi tužitelj u tome, što prizivni sud potvrdjuje presudu, kojom je u glavi A) judikata priznato tužitelju isključivo i neograničeno pravo vlasnosti na zapadnom materijalnom dijelu čest. zgr. 3190, dok se glavom B) judikata iste presude odbija tražba, kojom se ište, da se izreče nedopuštenost ovrhe na teret toga materijalnog djela i to sve da obrazlaže na način, da se presuda ne može uopće pregledati.

Istaknuti razlog ništavosti nije osnovan, jer su razlozi, radi kojih je prizivni sud potvrdio točke B) i C) prvostepenoga judikata sasvim jasne, te se iz njih razabiraju posmatranja, koja su rukovodila prizivni sud pri donošenju presude.

Drugo je pitanje, da li su ta posmatranja u zakonu osnovana. To se pitanje ima da uzme u pretres ne sa gledišta br. 1 § 503. gr. pp. nego sa gledišta br. 4 §

Digitized by Google

503. gr. pp., koje tužitelj takodjer ističe i to s potpunim pravom. Fizička dioba zajedničke imovine jeste po § 317. u vezi sa § 841. o. g. z. valjani naslov zakonitoga posjeda onoga fizičkoga dijela, koji je uslijed diobe dopao pojedinog učesnika u bivšoj zajednici. Ovo je istina i tu niži sudovi imaju pravo, da pojedini učesnik diobom i posjedom dijela, koji ga je dopao još ne stiče vlasnost toga dijela, ako se — kao u ovom slučaju — radi o nekretnini upisanoj u zemljišniku, jer je za sticanje vlasnosti potreban upis u zemljišnik (§§ 846., 436., 431., 432. o. g. z.). Ali ako on ne stiče vlasnost, stiče svakako uzukapioni posjed, te se smatra vlasnikom u odnosu prama ostalim bivšim učenicima u zajednici. Fizičkom diobom svaki učesnik otudjuje svoje idealne djelove na onim česticama zajedničke nekretnine, koje su dopale ostale učesnike, i to uzvratno davanje, koje on daje za to, što su se ostali učesnici odrekli svojih idealnih djelova na ovoj čest, koja je pri diobi njega dopala (§ 373. o. g. z.). Time su pojedine fizičke česti pravovaljano izlučene iz imovinske sfere onih učesnika, koje te fizičke česti nisu dopale. Prema tome B. F., dužnik tuženog C., nakon fizičke diobe izvršene 1912. godine nije imao više nikakova prava na onoj čest čestice 3190, koja je dopala tužitelja, a kada on nije imao nikakova prava, nije mogao niti tuženi C da tu čest zahvati ovrhom, budući da se ovrha može voditi samo nad imovinom dužnikovom (§§ 37., 170. br. 5, 253, od. 3, 263 o. r. i čl. XXVIII. uvodnog zak. k o. r.

Ništa ne smeta, što je u doba, kada je tuženi C stekao prisilno založno pravo i kada je upućen dražbeni postupak, njegov dužnik B. F. bio uvijek uknjižen kao suvlasnik za $^3/_8$ čestice zgr. 3190. Tjerajučega vjerovnika, koji ovrhom zahvati i fizičke česti izlučene uslijed diobe, a to se je desilo i u ovom slučaju, ne štiti vjera u javne knjige, jer javne knjige pružaju tek obavijesti o tome, tko je ovlašten, da raspolaže objektom upisa, pak ako netko u dobroj vjeri steče neko pravo od onoga, koji je prema iskazu zemljišnika ovlašten, da tim pravom raspolaže, on mora da bude zaštićen, jer to imperativno zahtijevaju interesi pravnoga saobraćaja. Medjutim toga ovdje nema, jer B. F., koji je prema iskazu zemljišnika bio ovlašten, da raspolaže sa $^3/_8$ čest. 3190. nije ništa raspoložio, budući da je tuženi C. pravo zaloga stekao prisilno — dakle protivu njegove volje. Tjerajućem vjerovniku je sud dao to ovlaštenje, a sud mu nije mogao dati nikakokvo novo pravo, koje dužnik nije imao, pak ako se tužitelj, kako je rečeno, u odnosnu prema B. F. uslijed diobe i fizičkoga posjeda u pogledu one česti, koja je njega dopala, ima smatrati vlasnikom, tako se isto on mora smatrati naprama tjer. vjer. B. F. I za njega, dakle, vrijedi zemljišničko stanje onoliko, koliko je vrijedilo za njegova dužnika. U ovoj vezi će se još upozoriti na propise § 325, 328 o. r., po kojima može vjerovnik da zahvati ovrhom putem prisilne dražbe i nekretninu, koju naravni posjednik posjeduje, i ako to pravo nije uknjiženo. Iz tih propisa dakle izlazi, da uzukapioni posjednik osim ličnoga prava protivu svoga pravnog prednika ima i pravo, izviruće iz fizičke predaje, obavljene na osnovu ugovora o diobi, zamjeni, kupnji i t. d. — i to pravo ima učinak stvarnoga prava, u koliko ono nije ograničeno načelom pouzdanja u javne knjige.

Tužbeni zahtjev osnovan je dakle u propisu § 37 o. r., te se je stoga uvažila revizija i presudilo kao u judikatu, a da ne bijaše potreba zalaziti u pretres još istaknutih revizijskih razloga br. 2. 3. § 503 gr. pp.

Priopćio dr. Luetić Milan, sudac.

Ovrha na tražbinu zemljoradnika je dozvoljena.

Rješidba banskoga stola od 10. prosinca 1932.

(Odluka kotar. suda u Sv. Ivanu Zelini od 14. listopada 1932. br. 10077/gr.)

Kotarski sud u Sv. I. Z. u molbenom predmetu z. z. K. proti M. J. i drug. zemljoradnicima radi polaganja novca u smislu § 1425. o. g. z. je riješio, da se ne odlaže ovrha, jer i ako je notorno na sudu, da su ovršenici M. J. i drug. zemljoradnici, ipak se ne radi u konkretnom slučaju o prodaji pokretnog i nepokretnog imetka zemljoradnika, nego se radi o ovrsi na tražbinu ovršenika, koju imade dobiti od treće osobe, a takovo je ovršno sredstvo dozvoljeno i proti dužnicima seljacima.

Digitized by Google

Banski stol je potvrdio ovu odluku u cijelosti, pošto se u nazočnom slučaju radi o ovrhi na tražbinu ovršenikovu, koju imade dobiti od treće osobe, a koje ovršno sredstvo ne spada u sredstva navedena u § 1. zakona od 19. travnja 1932. o zaštiti zemljoradnika.

Priopćio Roje Josip, kot. sudac u Sv. Iv. Zelini.

Sudske vlasti nisu nadležne da sude u parnicama na platež kongrue.

Rješidba banskoga stola od 9. studenoga 1932. br. 35550/H 1932.
(Osuda kot. suda kano suda maličnoga od 22. rujna 1932. br. 22596/gr.)

Tužitelju, rimokat. župniku, bila je svojedobno zaključkom zastupstva tužene gradske općine odmjerena kongrua mjesečno sa 6000 D, te mu je ta kongrua i isplaćivana po gradskoj općini kano patronu sve do konca god. 1931. Kada je gradska općina na temelju potvrdjenoga proračuna za god. 1932. plaćanje kongrue u iznosu mjesečnih 6000 D obustavila i počela plaćati samo u proračunu predvidjeni iznos od D 3000 na mjesec, utužio je župnik jednomjesečnu razliku od 3000 D i kot. sud udovoljio je tužbovnom zahtjevu.

Banski stol je poništio osudu i odbio tužbu radi nenadležnosti suda s razloga: Uvaživši, da kongrua župnika spada medju javnopravna podavanja, pa da po tom sporovi u pogledu iste ne spadaju u red običnih privatnopravnih parnica, nego da po svojoj naravi spadaju u sudbenost upravnih oblasti, koje su u prvom redu zvane, da štite javnopravne interese i da posreduju, kada se radi o općem dobru; uvaživši, da su na rješenje nazočnoga spora sudbne oblasti očito nenadležne, budući da ustanovljenje, likvidiranje i utjeranje ovakovih župnikovih dohodaka prema okružnici kralj. ugarskog namjestničkoga vieća od 25. travnja 1789. br. 1260—11254, prema naredbi ministarstva unutarnjih poslova, pravosudja i financija od 19. siječnja 1853. (d. z. l. br. 9) te cesarskoj naredbi od 20. travnja 1854., naredbi kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, odio za bogoštovlje i nastavu, od 7. travnja 1873. br. 709, okružnici c. kr. glavnoga zapovjedništva kao krajiške zemaljske upravne oblasti u Zagrebu od 28. studenoga 1878. br. 4525., dopisu kr hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade, odio za bogoštovlje i nastavu, od 21. siječnja 1879. br. 5694/1878. upravljenom na c. kr. glavno zapovjedništvo u Zagrebu, te § 5. zakona o vjeroispovjednim odnosima spada u djelokrug upravnih oblasti.

Priopćio dr. Reiner Vatroslav, odvjetnik u Karlovcu.

b) Kazneno

Dozvoljena je kritika političkoga rada. »Ne biti Jugoslaven i biti plemenski orijentiran« ne pretstavlja učin uvrede časti ni klevete po krivičnom zakonu odnosno po zakonu o štampi.

Rješidba stola sedmorice od 2. travnja 1933. br. 224/1. Kre.

Sudbeni stol u O. presudom od 21. veljače 1933. br. Kšt. 6/1932. oslobodio je I. okrivljenika kao pisca i urednika, II. okriv, III. okrivljenika, IV. okrivljenika po §. 280. k. p. od optužbe, što su u povremenom časopisu N. V. Tj. br. 7. od 19. XI. 1931., štampanog u V., i to I, optuženi kao pisac i urednik te vlasnik i izdavač dao štampati, a II, III, i IV. optuženi kao vlasnici štamparije »N. V. Tj.« u V. štampali i raspačavali, te nepoznati rasturač stavio u promet slijedeći napis:

»Mi vrlo dobro znamo, da je N. bio uvijek plemenski orijentiran i da mu je jugoslavenska ideja bila tudja, te kad je ta ideja postala zakonskom normom, postao je on Jugoslaven«. — »Posve je dakle neopravdano pisati o N-u kao prvom Jugosavenu, kada znamo, da je on u jugoslavenskim redovima „homo novus"«. — »Prije bi se moglo ustvrditi, da je N. zato Jugoslaven, jer se pokorava zemaljskim zakonima«. — »Isto tako ne stoji tvrdnja, da bi pritisak i uticaj na birače od strane druge dvojice kandidata bio veći, nego od strane N-a«. »Druga dvojica kandidata mogu sa jednakim pravom postaviti obratno pitanje, koliko bi N. dobio glasova.

Digitized by Google

da za vrijeme izbora nije bio slučajno načelnik, da nije držao mnogobrojne konferencije i davao upute gradskim činovnicima i namještenicima«,

pa da bi time počinili prestupe §§. 52 toč. 1. i 54. zak. o štampi.

Stol sedmorice kao sud kasacioni u prisuću starješine državnog nadodvjetništva izrekao je:

Žalba (revizija) privatnoga tužioca N. odbacuje se. Njegovo nezadovoljstvo (prizv) zbog odluke o troškovima odbija se. Privatni tužilac je dužan, da naknadi I. tuženomu te braniocu ostalih optuženika trošak protivurazloga svakom u iznosu od 110 D.

Razlozi: Privatni tužioc pobija oslobodjavajuću presudu, što se tiče inkriminacije pod točkom 1. optužnice s razloga, jer je pitanje kažnjivosti djela pravosnažnom optužnicom riješeno. Stoga ističe povredu materijalnog zakona iz br. 1. sl. a.) §. 337. k. p. Upućuje i na povredu formalnoga zakona iz br. 6. §. 336. k. p., navodeći, da je pobijana presuda u protivnosti sa stanjem spisa i dokaza, i da je previše apstraktna, u koliko nastoji prikazati njegovu plemensku orijentiranost. Žalba u tom obziru nije osnovana. Rješenje suda, da se optuženik stavi pod sud (čl. 84. z. o št.), nije prejudicijalno za presudni sud u tom pravcu, da ne bi mogao više odlučiti, da ne postoji uopće krivično djelo.

Stoga je prvostepeni sud s potpunim pravom rješavao to pitanje. Pobijana presuda jasno i u skladu sa stanjem spisa utvrdjuje i obrazlaže zaključak presudnoga suda, da u inkrimiranom napisu nema učina ni klevete ni uvrede. Ispravno ističe, da ono, što se o privatnom tužiocu piše, nije sposobno, da naudi njegovoj časti dobromu imenu, društvenomu ugledu ili privrednomu kreditu. Ne predleži prema sadržaju članka ni uvreda, jer se ne upotrebljava nigdje ma kakav pogrdan izraz, uslijed čega se privatni tužilac čiji se politički rad podvrgava kritici, ne može s pravom smatrati uvrijedjenim. U čemu da predleži tvrdjena protivuriječnost sa stanjem spisa i dokaza, žalba ne kaže i sasvim neopravdano tvrdi, da je pobijana presuda previše apstraktna, što ne stoji, jer jasno svoje gledište na taj slučaj objašnjava.

Ne stoji tvrdnja žalbe, da pobijana presuda uzima vidnu ulogu privatnoga tužioca kod jugoslavenskoga sokolstva samo dokazom njegove plemenske orijentiranosti, jer se iz presudnih razloga jasno razabira, da presudni sud zastupa stanovište, da vidna uloga privatnoga tužioca kod jugoslavenskoga sokola, ne isključuje njegovu prijašnju plemensku orijentiranost.

Pošto je utvrdjeno, da je bio privatni tužioc u svoje vrijeme plemenski orijentiran, što nije nečasno i što u žalbi ne pobija, ne može se smatrati uvrijedjenim ni riječima »da je on zato Jugoslaven, jer se pokorava zemaljskim zakonima«.

Privatni tužioc previdja, da je inkriminirani članak, koji valja uzeti u obzir u cijelosti, odgovor na članak, koji se odnosi na izbornu kampanju te na rekriminacije prilikom zadnjih izbora, na kojima je privatni tužioc kao kandidat propao. Inkriminirani članak kritikuje politički rad privatnoga tužioca u prošlosti i zaključuje, da je tek, kad je zakonskom normom jugoslavenska ideja provedena, stupio zaista u jugoslavenske redove, čime je očevidno mišljeno, da je tek tada prihvatio integralno Jugoslavenstvo. Radi se dakle u istinu samo o kritici političkoga života privatnoga tužioca, koja nije zabranjena i na koju treba da bude spreman svaki javni radnik.

Što se tiče druge točke optužnice, ističe žalba privatnoga tužioca povredu formalnoga zakona iz br. 6. §. 336. k. p., koju nalazi u tome, što je navodno pobijana presuda neobrazložena i u opreci sa stanjem provedenih dokaza o odlučnoj činjenici, da je privatni tužioc vršio pritisak i uticaj na birače. Žalba tvrdi, da odluka suda donekle nema veze sa spisom i dokaznim postupkom, te da manjkaju dokazala, da je privatni tužilac vršio ma kakov pritisak na činovnike i namještenike, da glasuju za nj.

Ali istaknuta povreda ne predleži, jer je pobijana presuda i u tom pravcu jasna i u skladu sa stanjem spisa obrazložena. Iz inkriminiranoga članka, koji polemizira sa rekriminacijom o prošlim izborima, koje je iznio u predidućem broju »V. TJ.« u prilog privatnoga tužioca, proizlazi, da članak pobija tvrdnju članka N-a. »da bi pritisak i uticaj na birače od strane druge dvojice kandidata bio veći nego od strane N.« i tvrdi, da bi »druga dvojica kandidata mogla jednakim pravom

Digitized by Google

postaviti obratno pitanje: Koliko bi N. dobio glasova, da za vrijeme izbora nije bio slučajno načelnik, da nije držao mnogobrojne konference i davao upute gradskim činovnicima i namještenicima«.

Na osnovu pretresa cjelokupnoga materijala zaključio je prvostepeni sud, da je privatni tužioc zaista vršio djelomično posredno djelomično neposredno pritisak i na podredjeno mu osoblje. Prvostepena presuda ovo točno obrazlaže, te privatni tužilac preko prvostepenih utvrdjenja ne može preći ukratko time, da nijedan svjedok nije mogao posvjedočiti, da bi samo jedanput rekao, da glasaju za njega, jer je utvrdjeno, da je vršio pritisak, zašto nije potrebno, da je koga izričito sam pozivao, da glasuje zanj. Nije odlučno, koliko je lica za nj glasalo, nego je odlučno samo to, da je i na njegovoj strani bilo pritisaka i uticaja. Inkriminirani članak ne iznosi dakle ništa neistinitog, te se imade smatrati jedino kao dozvoljena kritika političkoga rada privatnoga tužioca.

Pošto ne predleži ni istaknuta povreda materijalnoga zakona iz br. 1. sl. b §. 337. k p., imala se je žalba (revizija) privatnoga tužioca u smislu §. 345./I. br. 2. k. p. kao očigledno neosnovana odbaciti.

Pošto I. optuženome kao odvjetniku, premda se je sam zastupao, pripadaju troškovi (§ 32. zak. o odv.), te su troškovi primjereno obredjeni, valjalo je i ne zadovoljstvo (priziv) privatnoga tužioca kao neosnovan odbiti. — Odluka o troškovima temelji se na §. 312. II. k. p.

Priopćio dr. Janjanin Pajo, odvjetnik u Vinkovcima.

Primjena mjera bezbjednosti dopuštena je i u postupku protiv mladjih maloljetnika.

Rješidba vrhovnoga suda u Sarajevu od 29. ožujka 1933. kre 52/33.

I. Zahtjev držav. nadodvjetnika u Sarajevu od 15. veljače 1933. br. Kns 98/1933 za zaštitu zakona.

Protiv mladjega maloljetnika B. R. bio je poveden postupak zbog krivičnog djela iz § 31, 187. k. z. Nu kako je po psihijatru ustanovljeno, da je isti od rodjenja slabouman, uslijed čega nije u stanju, da raspoznaje svoje radnje, te da je kao takov krivično neodgovoran, to je protiv njega bio poveden postupak po § 110 k. p. Nakon dovršenoga pretresa donešeno je rješenje dana 6. prosinca 1930. Kno 311/30, prema kojemu se B. R. po § 110 k. p. u vezi § 53 k. z. upućuje u zavod za liječenje i čuvanje. U tom se zavodu B. R. i danas nalazi. Gornjim rješenjem suda povreden je matrijatni zakon u propisu § 27. i 29. k. o. z. i formalni zakon u propisu § 110 k. p.

Protiv mladjih maloljetnika ne mogu se izreći kazne u smislu § 35 k. z. (izuzetak §§ 451/5, 452/3 k. p. i § 28/7 k. z.) već njihov popravak i liječenje.

Ove vaspitne mjere su mjere bezbjednosti svoje svrti, koje nisu istovjetne sa mjerama bezbjednosti iz § 50 k. z., koje mogu biti to radi toga, što su te mjere bezbjednosti druga vrsta krivične sankcije, one se dosudjuju po pravilu uz kaznu, a mjesto kazne izriču se samo protiv neuračunljivih ili smanjeno uračunljivih odraslih lica.

Kako pak mladji maloljetnici ne mogu biti osudjeni na kaznu u pravom smislu te riječi, to se dosljedno tome ne mogu protiv njih izreći ni mjere bezbjednosti iz § 50 k. z. Jedina iznimka je mjera bezbjednosti iz § 56 k. z. zaštitni nadzor, koja mjera je uvedena u postupku naročite vrste protiv mladjih maloljetnika, (§§ 440/3, 449/2, 451/3, 452 2 i 454 k. p.). I baš radi toga, što se u postupku protiv mladjih maloljetnika naročito ističe ta mjera, najbolji je dokaz, da zakon isključuje primjenu ostalih mjera bezbjednosti iz § 56 k. z.

U ostalom zaštitni nadzor je takova mjera, koja ne pogadja tako teško mladjega maloljetnika, jer mu ne ograničava slobode, kao što bi to činile druge mjere bezbjednosti, a medju njima i ona iz § 53 k. z., koja je protiv njega u postupku po § 110 k. p. izrečena. U postupku protiv mladjih maloljetnika (§§ 433—454 k. p.) naročito su istaknuta odstupanja od redovnoga postupka, ali razumije se ona, koja su povoljnija za mladje maloljetnike, pa stoga će se drugi propisi kriv. postupnika primjenjivati u smislu § 437. k. p. i u postupku protiv mladjih maloljetnika samo u toliko, u koliko nediraju u načela, na kojima se taj postupak osniva, je je

Digitized by Google

taj postupak svoje vrsti uveden isključivo u interesu mladjih maloljetnika, a ne na njihovu štetu.

Donašanje rješenja po § 110 k. p. i presude po § 280/4 k. p. mimoišavši okolnost, da bi se time vrijedjalo načelo izloženo u § 29. k. z., da se mladji maloljetnik uopće ne može kazniti kao odraslo lice, jer mjera bezbjednosti — kako je već gore rečeno — nadopuna je kazne, bilo bi na očitu štetu mladjih maloljetnika, jer bi se time dozvolilo izricanje mjere bezbjednosti iz § 53 k. z. protiv njih, i ako bi se utvrdilo, da su oni neuračunljivi, dok bi inače protiv njih u najgorem slučaju t.j. kad budu pronadjeni, da su uračubnljivi, mogla biti u smislu § 28. k. z. izrečena samo vaspitna mjera.

Da je zakonodavac baš obzirom na mladu dobu mladjih maloljetnika dosljedno sproveo načelo, izraženo u § 29 k. z., te da čini razliku izmedju vaspitnih mjera i mjera bezbjednosti, vidi se i po tome, što se je našao ponukanim, da u čl. 12. zakona o zaštiti javne bezbjednosti u odjeljku II. mjesto mjere bezbjednosti upućivanje u zavod za prinudan rad, propisane u od. I. za odrasla lica, propiše za maloljetna lica vaspitnu mjeru: upućivanje u zavod za vaspitanje.

Kad bi se i protiv maloljetnih lica mogla izreći mjera bezbjednosti, bilo bi posve suvišno propisivanje vaspitne mjere.

Stoga po § 41 k. p. podnosim ovaj zahtjev za zaštitu zakona, sa prijedologom, da se po § 357 k. p. obzirom na § 13/II. k. p. odredi javni pretres na vrhovnom sudu kao odjelenju kasacije u Sarajevu i da se presudom izreče:

Rješenjem okružnoga suda u Sarajevu od 6. prosinca 1930. Kno 311/30. povrijedjeni su propisi materijalnoga zakona u §§ 27. i 29. k. z. i formalnoga zakona u § 110 k. p.

Ujedno predlažem, da se upitno rješenje poništi i donese presuda, da se dokida mjera bezbjednosti iz § 53 k. z. i da se mladji maloljetnik B. R. odmah pusti iz zavoda za liječenje ili za čuvanje.

*

II. Gore navedena rješidba vrhovnoga suda u Sarajevu kao odjeljenja kasacionog suda.

Vrhovni sud u Sarajevu kao odjeljenje kasacionoga suda presudio i proglasio je po javnom pretresu odredjenom rješenjem od 27. ožujka 1933. br. Kre 52/33, a dovršenom dne 29. ožujka 1933., saslušavši prijedlog državnoga nadodvjetnika ovako:

Zahtjev državnoga nadodvjetnika za zaštitu zakona odbacuje se po § 357/2 k. p. kao neosnovan.

Razlozi: Protiv mladjega maloljetnika B. R. bio je poveden krivični postupak zbog djela iz § 31., 187. k. z., ali kako je po vještaku — psihijatru ustanovljeno, da je isti od rodjenja slabouman i uslijed toga nije u stanju, da raspoznaje svoje radnje, dakle da je krivično neodgovoran, to je protiv ovog maloljetnika poveden postupak po §-u 110. k. p.

Nakon dovršenoga pretresa je okružni sud u Sarajevu 6. prosinca 1930. donio pravosnažno rješenje (Kno 311/30.), po kojem se B. R. po §-u 110. k. p. u vezi §-a 53. k. p. upućuje u zavod za liječenje i čuvanje.

Obzirom na ovo rješenje okružnoga suda uložio je državni nadodvjetnik po §-u 41. k. p. zahtjev za zaštitu zakona, u kojem je ustvrdio, da je istim rješenjem povrijedjen materijalni zakon u propisu §§-a 27. i 29. k. z. kao i formalni zakon u propisu §-a 110. k. p. U obrazloženju svoga zahtjeva državni nadodvjetnik je istakao, da se na mladje maloljetnike ne mogu primjenjivati mjere bezbjednosti iz §-a 50. k. z. osim zaštitnoga nadzora, jer su te mjere bezbjednosti druga vrsta krivične sankcije, odnosno nadopuna kazna, sadržanih u propisu §-a 35. k. z., koje se pak kazne ne mogu izricati protiv mladjih maloljetnika osim slučajeva iz §-a 28/7 k. z.

Zahtjev za zaštitu zakona nije osnovan.

Pri rješenju istaknutog pitanja u prvom se redu mora uzeti u obzir svrha, kojoj je zakonodavac težio, kad je stvarao odredbe o mjerama bezbjednosti, a to je svakako potrebno barem donekle suzbiti opasnost, koja prijeti društvu od izvjesnih lica. Opasni pak po društvo mogu biti ne samo odrasla lica nego takodjer i maloljetnici, pa se prema tome mora uzeti, da je primjena izvjesnih mjera bezbjednosti i u pogledu maloljetnika u potpunom skladu sa spomenutom svrhom.

Digitized by Google

Istina zakonodavac u odredbama o postupku protiv mladjih maloljetnika izričito odredjuje primjenu samo jedne od tih mjera bezbjednosti i to primjenu zaštitnoga nadzora, dočim o drugim mjerama bezbjednosti spomenutim u §-u 50. k. z. ništa ne govori, ali ta još okolnost ne isključuje mogućnost primjene mjera bezbjednosti iz §-a 50. k. z. u postupku protiv mladjih maloljetnika, jer s jedne strane zakon to nigdje ne isključuje, a s druge strane iz zakona slijedi, da se te mjere bezbjednosti imaju primjenjivati uopće na sva lica, koja vrše krivična djela. Pri tome valja napomenuti, da neke od mjera bezbjednosti iz §-a 50. k. z. po svojoj suštini služe ne samo interesima društva nego idu takodjer u korist dotičnoga delinkventa, kao što je n. pr. mjera upućivanjem u zavod za liječenje ili čuvanje.

Osim toga zakon ne isključuje mogućnost postupka u smislu §-a 110. k. p., u kojem se kao mjere bezbjednosti mogu izreći: zaštitni nadzor i upućenje u zavod za čuvanje ili liječenje. Prema tomu odnosne odredbe formalnoga zakona ne sadržavaju nikakvih zapreka za primjenu mjere bezbjednosti upućivanjem mladjih maloljetnika u zavod za čuvanje ili liječenje. Naprotiv u §-u 437. k. p. ima za to i zakonskog oslonca, jer taj propis upućuje sud, da u koliko se u odredbama za postupak sudova za mladje maloljetnike ne naredjuje što drukčije, imaju se primijeniti i drugi propisi formalnoga zakona, a po tome je sud ovlašten da i u postupku protiv mladjih maloljetnika upotrijebi ustanovu §-a 110. k. p., t. j. da izreče i koju od mjera bezbjednosti, koje taj propis predvidja.

Pošto je dakle primjena mjera bezbjednosti, predvidjenih u §-u 110. k. p. na okrivljenoga mladjega maloljetnika, koji je neuračunljiv, u potpunom skladu sa svrkom same ustanove o mjerama bezbjednosti, te pošto zakon s druge strane u tom pogledu ne sadržava nikakvih ograničenja, već naprotiv prema navedenom propisu §-a 437. k. p. još upućuje sud na postupak iz §-a 110. k. p., to je u konkretnom slučaju rješenje suda, kojim se neuračunljivi mladji maloljetnik, okrivljen zbog krivičnoga djela iz §-a 31., 187. k. z., po §-u 110. k. p. upućuje u zavod za liječenje i čuvanje, posve na zakonu osnovano i stoga ne sadržava povrede zakona, koje su u zahtjevu za zaštitu zakona istaknute.

Iz ovih razloga je trebalo zahtjev državnog nadodvjetnika kao neosnovan odbaciti.

*

Valja istaknuti, da načelna važnost postavljenoga pitanja, kako sa formalnozakonskog tako i sa stvarnog stnovišta zaštite društva od maloljenih delinkvenata, zaslužuje veliku i naročitu pažnju. Zbog ovoga, i pored navodjenja razloga i jedne i druge strane, smatramo za potrebno, da se na to pitanje opširnije usvrnemo u posebnoj raspravi, i ako bi već sada mogli da kažemo, da stanovište državnoga nadodvjetništva u Sarajevu izgleda nam ispravnije i više na zakonu osnovano.

Priopćio A. Boremović, drž. tuž. za ml. malolj. u Travniku.

Odredba §-a 89. k. z. odnosi se na faktičnog učesnika, ali ne i na one, koji su se takvima ranije pogrješno smatrali.

Rješenje apelacionoga suda u Splitu od 6. travnja 1932. br. Kppa 201/31.

Okružni je sud u D. svojom presudom od 27. I. 1932. pod Kzp. 201/931 oslobodio okrivljenike B. G. M., i družinu od optužbe privatnoga tužitelja M. G. I. zbog djela po §§ 297., 300., 301. k. z. pozivom na odredbe § 89. k. z.

Na priziv privatnoga tužitelja M. G. I. donio je apelacioni sud u Splitu rješenje, kojim se uvažava priziv te se poništava napadnuta presuda i stvar upućuje na novi pretres istomu prvostepenomu sudu zbog ovih razloga:

Prvostepeni sud je oslobodio od optužbe okrivljenike, jer je na osnovu §-a 89. k. z. smatrao, da je privatni tužitelj odustao od tužbe i u pogledu njihovom time, što nije tužio i A. T. i sina mu I. kao supotpisnike inkriminiranog podneska odnosno učesnike u krivičnom djelu. I kada bi pravno mišljenje prvostepenoga suda bilo ispravno, on nije smio da izriče oslobadjajuću presudu u smislu §-a 280 s. k. p., nego je morao da presudom odbije optužbu u smislu §-a 276 s. k. p., radi formalnih razloga, jer na strani tužiteljevoj ne bi postojalo pravo za gonjenje. Nego ovaj

Digitized by Google

apelacioni sud ne odobrava mišljenje prvostepenoga suda, jer se u konkretnom slučaju nisu obistinile pretpostavke §§ 86 i 88 k. z.

Istina je, da su osim okrivljenika u sastavljanju inkriminiranoga pisma učestvovala i druga dva lica, za koja se naknadno ustanovilo, da su to A. T. i sin mu I. i da su oni potpisali pismo upravljeno banu Z. banovine, ali je utvrdjeno u parnici, da to pismo nije bilo poslano na namijenjenu adresu, nego da je došlo u ruke privatnoga tužitelja sa precrtanim potpisima A. T. Ima se prema tome držati, da su ova dvojica samo započela bila izvršenje umišljenoga krivičnoga djela i da je ovo ostalo u granicama pokušaja, a da su oni dragovoljno odustali od izvršenja time, što su svoje potpise na pismu precrtali.

U tome slučaju propis §-a 33. k. z. naredjuje, da se učinioc ne će kazniti, pa i u konkretnom slučaju odustajanje je nekažnjivo, jer je učinjeno prije, nego li je pokušaj otkriven, to jest prije nego li je drugi svijet za nj saznao kao krivično djelo. Medju drugi svijet ne mogu da se ubroje današnji okrivljenici, jer su oni interesirani na krivičnom djelu, u koliko su sudjelovali kao počinitelji.

Pošto pak zakon kod krivičnih djela proti časti izrično ne propisuje, da će se učinitelj kazniti za pokušaj (§ 31. k. z.), to se ima držati, da A. T. i sin mu I. nisu učesnici u krivičnom djelu, ipa je u njihovom pogledu isključena krivična pravna odgovornost (§ 34. br. 4. k. z.).

Zbog toga je prvostepeni sud povrijedio materijalni zakon, jer je u konkretnom slučaju pogrješno primijenio odredbu §-a 89. k. z., pak je zato valjalo poništiti presudu u smislu §-a 399. od II. b k. p., te odrediti novi pretres.

c) Trgovačko-mjenbeno

Nabavljanje materijala, koji obrtnicima služi kao pomoćno sredstvo u izvršivanju njihova obrta, ne sačinjava trgovački posao po § 258. br. 1 i § 259. br. 1 trgovačkog zakona.

Rješidba stola sedmorice od 1. lipnja 1933. br. 988.

(Odluka kotar. suda I. u Zagrebu od 13. lipnja 1932. br. 55.667/gr., rješidba banstola od 26. listopada 1932. br. 28.449)

U parnici tt. S. A. G. iz Basela tužiteljice, protiv K. S. i I. kao vlasnika automehaničke radionice iz Z., tuženih radi 755.50 švic. franaka spp., u kojoj je

kotarski sud I. u Zagrebu obustavio postupak radi nenadležnosti i tužiteljici naložio, da plati tuženima u ime parbenoga troška svotu od D 880, a

banski stol povodom ništovne žalbe i utoka tužiteljice žalbu odbacio, utok otputio te potvrdio pobijanu odluku prvostepenoga suda;

stol sedmorice riješio je: Povodom ništovne žalbe i izvanrednoga previdnog utoka tužiteljice tt. S. A. G. iz Basela poništavaju se obje suglasne nižestepene odluke te prvostepenomu sudu nalaže, da ročišni zapisnik od 18. lipnja 1932. br. 55667/gr. mimo neosnovnoga razloga nenadležnosti suda u ponovni pretres uzme i dalje po zakonu postupa. Rješenje o trošku pravnih lijekova pridržaje se konačnomu rješenju parnice.

Razlozi: Iz neprigovorenih priloga tužbe A i B ad I proizlazi, da je tužiteljica tuženima dobavila po jednu platu, »Bremsbelaga« i »Dichtunga« t. j. materijala, koji tuženici kao automehaničari rabe kod popravka kočnica i nepropusnih zatvora na motorima.

Prema tomu je dobavljeni materijal samo pomoćno sredstvo kod popravka auta, koji se kod popravka sasvim izgubi u popravljenom vozilu. Zbog toga nabavljanje gornjega materijala po tuženim kao obrtnicima ne sačinjava trgovački posao po § 258. br. 1 i § 259. br. 1. trg. zak. Valjalo je stoga povodom ništovne žalbe i izvanrednog previdnog utoka obje suglasne nižestepene odluke poništiti i prvostepenom sudu naložiti, da uskladni zapisnik u ponovni pretres uzme i dalje po zakonu postupa.

Priopćio dr. Marinović Niko, Zagreb.

Digitized by Google

Ovlasti prokuriste inokosne tvrtke ne mogu se ograničiti prema trećim osobama time, što je u trg. registru upisano kolektivno potpisivanje samovlasnika tvrtke uz prokuristu.

Rješidba banskoga stola od 14. travnja 1932. br. 3908-32.

(Osuda sudbenoga stola u Zagrebu od 3. listopada 1931. broj 65.678 gr.)

Obranički sud komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu proglasio se nadležnim za rješavanje tužbe tt. A. f. z. u Zagrebu proti tt. B. E. i donio je presudu od 29. travnja 1931. br. 3.774 u smislu tužbenog zahtjeva unatoč prigovoru tužene, da je obranička presuda potpisana samo po prokuristi, koji je glasom trg. registra ovlašten potpisivati samo kolektivno tu inokosnu tvrtku.

Protiv presude obraničkog suda podigla je tužena sudbenome stolu u Zagrebu tužbu na poništenje presude.

S u d b e n i s t o l je odbio tužiteljicu, i to iz ovih r a z l o g a:

Tužiteljica tvrdi, da je gore navedenom osudom obraničkog suda komore za trgovinu, obrt i industrije u Zagrebu presudjen spor izmedju sadanje tužiteljice i tužene, koje su — razumije se — u odnosnoj parnici pred obran. sudom zauzimale obratne procesualne položaje. Ali je ta osuda nenadležno donesena, jer je pristatnu pogodbu potpisao samo prokurista tužiteljice B. A. Medjutim odlukom ovoga suda od 15. X. 1930. br. 27.533 gr.-30. R. 1820/30. odredjen je upis te tvrtke u trgovački registar za inokosne tvrtke, pa je tom odlukom ujedno odredjeno, da će tvrtku potpisivati B. A. samo kolektivno sa prokuristom B. A., čiji upis u trg. registar kao prokuriste je istodobno cit. odlukom uslijedio. Ta je odluka odnosnim upisom provedena u trg. registru.

Budući dakle, da samo svojim potpisom na pristatnoj pogodbi, što je protivno sadržaju gornjega upisa u trg. registar, nije B. A. mogao tvrtku tužiteljicu obvezati, to — jer na gornji način pristatna pogodba ni sklopljena nije — nije nadležnost spomenutoga obraničkoga suda utemeljena, pa kada su se obranici otpućenjem prigovora tužene o nadležnosti proglasili nenadležnima i donijeli rješenje gornjom osudom u spomenutom predmetu, to su sudeći za taj predmt nenadležno bezuslovno prekoračili svoju ovlast, uslijed česa da po propisu § 382. grpp. pripada tužiteljici pravo gornju osudu kao ništetnu i pravno nevaljanu napadati nazočnom tužbom.

Tužena priznaje prilog A i B-I. istinitim, a jednako priznaje navode tužiteljice u pravcu potpisa na pristatnoj pogodbi. Prema tome su slijedeće činjenice medju strankama neprijeporne:

1. da je uslijed ovosudne odluke A-I unesen u ovos. trg. registar propis o tom, da se tvrtka tužiteljica imade potpisivati ispod napisanoga, natiskanoga ili štampiljom udarenoga imena tvrtke samo kolektivno s prokuristom B. A.;
2. da je odnosnu pristatnu pogodbu potpisao samo prokurista B. A., pa da prema tome fali gore odredjeno kolektivno potpisanje tvrtke;
3. da je rečeni obranički sud, smatrajući tako potpisanu pristatnu pogodbu valjanom i prema tome svoju nadležnost utemeljenom riješio odnosni spor osudom.

Valja sada riješiti pitanje, da li je odnosna pristatna pogodba pravno valjana odnosno, da li je prokurista tužiteljice nasuprot gornjem unosu u trg. registru, mogao valjano obvezati tužiteljicu na toj pristatnoj pogodbi, te konačno kakov učinak imade gornji unos u trg. registru.

Po propisu §-a 10. t. z. tvrtka je ime, pod kojim trgovac tjera posao svoj i kojim se služi kao potpisom, a po § 11. t. z. dužan je inokosni trgovac služiti se svojim gradjanskim imenom kao tvrkom. Zato kod inokosnog trgovca nije ni potrebno, da se u trg. registar unosi način, kojim će tvrtku potpisivati. Medjutim nema u zakonu razloga, koji bi trgovcu kratio, da takov unos ne da u trg. registar upisati, u koliko se isti ne protivi propisima zakona, koji eventualno to zabranjuju. Nema za to nikakova zakonskoga razloga za uskratu konkretnog unosa u trg. registar, kojim se konstatuje, da će inokosnu tvrtku uz njena vlasnika potpisivati kolektivno i prokurista iste, jer je tim unosom učinjeno više, nego što se traži.

Digitized by Google

Zakon naime logično traži unos glede načina potpisivanja samo kod trg. asosijacija (§ 55. t. z. o unosu članova ravnat. trg. društva, koji su ovlašteni tvrtku zastupati, § 158. t. z. glede dion. društva, § 225. t. z. glede zadruge). Ali čim je jedan član tvrtke ovlašten zastupati ju, opseg njegovih ovlaštenja odredjen je samim zakonom, pa prema tome eventualna ograničenja ne mogu imati pravnoga učinka prema trećim osobama, dok mogu biti mjerodavna za unutarnje odnose medju organima same tvrtke.

Nema sumnje, da je inokosnu trg. tvrtku njen samovlasnik ovlašten u cijelosti zastupati, pak event. ograničenja — bila ona i u trg. registar unesena — ne će moći djelovati prema trećim osobama.

Imati pravo potpisivati tvrtku uključuje u sebi pravo zastupati ju pri izdavanju pismenih očitovanja za nju. Ne može se dakle samovlasnik inokosne tvrtke izgovarati, da izvjesna obveza, koja proizlazi iz nekoga pismenoga očitovanja te tvrtke, nije konstituirana, jer se nije s njim supotpisao prokurista, a takov je kolektivni način potpisivanja iz trg. registra vidljiv.

Iz razloženoga bez sumnje slijedi, da spomenuti unos u trg. registru — u koliko bi imao učinak ograničenja prava zastupati tvrtku — ne će imati pravnoga učinka. — Opseg prokuristovih ovlaštenja naznačen je i normiran u § 38. t. z. Prema tome je prokurista po samom zakonu ovlašten na svaki čin sudbeni i izvansudbeni, koji preduzimlje u okviru izvršavanja poslova svoje tvrtke, izuzevši prodaju i opterećivanje nepokretnih dobara. Ograničenje opsega tih ovlaštenja nema po § 39. t. z. nikakova učinka prema trećim osobama. Prema tome, ako bi takovo ograničenje i slučajno bilo vidljivo iz trg. registra, ono svejedno ne bi imalo pravnog učinka. Ako je dakle kod inokosne tvrtke naredjeno, da istu uz vlasnika kolektivno imade potpisivati i prokurista, to taj unos u onom pogledu, u kojem bi suživao § 38. trg. zakona, opseg prokuristovih ovlaštenja ne će prema trećima imati pravnog učinka.

Sklapanje pogodaba pristatnih nije posao, koji bi ležao izvan okvira propisa § 38. t. z., pa ako je prokurista istu potpisao, to je tim potpisom vezana i inokosna tvrtka i usuprot rečenoga unosa u trg. registru, jer bi u tom pogledu taj unos značio ograničenje prokuristovih ovlaštenja.

Nije dakle obranički sud prekoračio granice svoje vlasti, pak se je na osnovu te pristatne pogodbe smatrao nadležnim i donio konkretno rješenje napadnutom osudom, jer je svoju nadležnost crpio iz pravno valjane pristatne pogodbe. Valjalo je dakle suditi, kako je to u tenoru ove osude učinjeno.

Izreka o naknadi parbenog troška utemeljena je na propisu § 573. grpp.

Banski stol u usmeno raspravljenoj parnici B. E. iz Zagreba tužitelja, protiv t. t. A. i zZagreba tuženika, radi priznanja ništetnosti obraničke presude spp., u kojoj je sudbeni stol u Zagrebu osudom od 3. listopada 1931. br. 65678/gr. sudio:

Tužiteljica t. t. B. E. iz Zagreba odbija se sa zahtjevom svoje tužbe, te joj tužena t. t. A. iz Zagreba nije dužna priznati, da je presuda obraničkoga suda komore za trgovinu, obrt i industriju u Zagrebu od 29. travnja 1931. br. 3774-31., kojom je presudom sudjeno, da je t. t. B. E. dužna tt. A. platiti iznos od 30.000D sa 6% kamatima od 7. lipnja 1931. do isplate, te parbeni trošak od 2965 D u roku od 3 dana pod prijetnjom ovrhe, ništetna, te da prema tome tužiteljica tuženoj nije dužna platiti gore navedene iznose kao i naknadii joj trošak ove parnice u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe; — Nasuprot dužna je tužiteljica naknaditi tuženoj ovom parnicom uzrokovani trošak, koji se na 2087 D obredjuje u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe;

obnašao je povodom žaobe ništovne i priziva tužiteljice B. E. istu ništovnu žaobu tužiteljice kao neosnovanu zabaciti, a njezin priziv otputiti, te potvrditi napadnutu osudu prvoga suda i to iz ovih razloga:

U postupku prvog suda nema niština § 339. grpp., pa je ništovnu žaobu tužiteljice valjalo po § 342. grpp. zabaciti.

U samoj stvari ukazuje se osuda prvog suda opravdanom i na zakonu osnovanom. Tužiteljica pobija obraničku presudu iz razloga, što smatra, da je obra-

Digitized by Google

nički sud prekoračio granice svoje vlasti (§ 382. grpp.), izjavivši se nadležnim za sudjenje u ovom sporu na temelju pristatne pogodbe, potpisane za tužiteljicu B. E. samo po prokuristi B. A., dočim da je u trgovačkom registru upisano, da tvrtku potpisuje vlasnica B. E. samo kolektivno sa prokuristom, kako to proizlazi iz odluke o protokolaciji.

Premda bi se iz same ove odluke moglo izvesti, da je samo vlasnica ograničena u potpisivanju tvrtke i da je ne može potpisivati bez prokuriste, dočim da prokurista može i sam potpisivati tvrtku bez vlasnice, ipak ovakovo tumačenje odluke odnosno ispitivanje zakonitosti iste otpada sasvim obzirom na ustanove §§ 37. do 39. t. z., koji normiraju prava prokuriste, te izrično odredjuju (§ 39. t. z.), da ograničenje povlasti prokuriste nema pravne moći naprama trećim osobama.

Kada bi dakle tužiteljica i odredila kod upisa tvrtke, da prokurista nije ovlašten sam potpisivati i obvezati tvrtku u granicama zakona, ne bi to imalo nikakove moći, jer to zakon isključuje.

Iz toga proizlazi, da je pristatna pogodba potpisana po prokuristi potpuno valjana i da obvezuje tužiteljicu, dosljedno tomu, da je obranički sud svoju presudu donio nadležno i bez prekoračenja svoje vlasti, pa nema uvjeta § 382. grpp. za pobijanje iste.

Pošto se i parbeni trošak ukazuje primjereno dosudjenim, valjalo je priziv tužiteljice otputiti i osudu prvoga suda u cijelosti potvrditi.

Priopćio dr. Aleksander Licht, odvjetnik u Zagrebu.

d) Upravno

Kada se prenese vlasnost nekretnina na drugoga, a pridrži njihovo plodouživanje, onda se na to pridržano plodouživanje ne plaća porez na rentu.

Presuda upravnog suda u Dubrovniku od 7. lipnja 1933. br. F. 81/33.

H. N. prenio je bilježničkim ugovorom svoje nekretnine (kuću i zemlju) na svoga zeta, pridržavši u ugovoru do svoje smrti plodouživanje istih nekretnina. Poreska uprava pogrješno je od tada unaprijed smatrala poreskim obvezanikom poreza kućarine i zemljarine zeta tužiteljeva, na koga je bila prenesena vlasnost tih nekretnina, dok je dotadanjega vlasnika, koji je te nekretnine prenio na svoga zeta, oporezovala porezom na rente, ustanovivši, da njegovo godišnje izdržavanje iznosi D 1.200 i na tu svotu razrezala mu porez na rentu.

H. N. žalio se je financ. direkciji, a ova je žalbu odbacila, navodeći kao razlog to, što je H. N. prenio imovinu na svoga zeta, koji plaća kućatrinu i zemljarinu, pa da po tome priuzdržano plodouživanje nije opterećeno nikakovom vrstom poreza i da stoga to priuzdržano plodouživanje podleži porezu na rentu.

H. N. je podnesao protiv odluke financ. direkcije tužbu upravnomu sudu u Dubrovniku, koji je poništio odluku financ. direkcije uz slijedeće obrazloženje:

Po čl. 60. zak. o nep. por. podleži porezu na rente svaki prihod iz imovinskih prava, ako ne podleži nijednomu drugomu porezu na prihod. Iz ugovora pak, sklopljenoga izmedju tužitelja i njegova zeta se vidi, da je H. N. pridržao za sebe plodouživanje od nekretnina, čiju je vlasnost i zakoniti posjed prenio na svoga zeta. Kako u slučaju stalnog plodouživanja, po čl. 33. i 18. spomenutoga zakona, porez na prihod od zgrada, kao i porez na prihod od zemljišta, plaća plodoužívalac, dakle tužitelj, to ne može u isto vrijeme da plaća i porez na rente, jer bi značilo, da je dva puta oporezovan za istu stvar.

Što pak kućarinu i zemljarinu plaća S. N. bez važnosti je za rješenje spornoga pitanja, kada se uzme, da je to zet tužitelja i da s njim živi u zajednici.

Sa izloženog i čl. 34. zakona o drž. savj. i uprav. sud. sud je poništio utuženu odluku.

Priopćio dr. B. Poković, odvjetnik u Dubrovniku.

Digitized by Google

Literatura

ZBIRKA ZAKONA I DRUGIH NAREDJENJA. — II. sveska: Uredba o sudskim ostavama (depozitima). Uredio dr. I. Matijević; Beograd 1933. — Nova pravna biblioteka, što izlazi u Beogradu, izdaje i Zbirku zakona i drugih naredjenja. Prvi svezak ove zbirke sadržava sudski poslovnik, a ovaj drugi svezak jedinstvenu uredbu o sudskim ostavama (depozitima) od 17. svibnja 1933., koja je obnarodovana u »Služb. Novinama« od 29. srpnja 1933., a dobiva obaveznu snagu u cijeloj državi tri mjeseca nakon toga t. j. dana 30. listopada 1933. — Pri priredbi ovoga izdanja išlo se poglavito za tim, da se olakša praktična upotreba spomenute uredbe, te će ova knjižica u praksi doista dobro služiti.

KAVALIER C.: I. Komentar zakona o općinama. — II. Nacrt uredbe o općinskim službenicima. Zagreb, 1933. Str. 387. — Vlastita naklada.

DELAVSKO IN NAMEŠČENSKO PRAVO. Napisao dr. Stojan Bajić, sudac pri Apelacionome sudu u Ljubljani. Tisak i naklada Ljudske tiskarne d. d. Maribor, 1933. — Autor ove knjige tumači u njoj one §§-e novoga zakona o radnjama koji se tiču pomoćnog osoblja. Tumač je iscrpljiv i temeljit. Kako zakon o radnjama sadržaje dosta novih propisa i ujedno nije u svemu jasan, ova će knjiga biti svakome praktičaru potreban i pouzdan vodič pri uporabi toga zakona.

FINANSIJSKI ARHIV za kolovoz-rujan ima ovaj sadržaj: Prof. dr. Eugen Sladović: Prostorna privreda u poreznom pravu. — Dr. Zlatko Herkov: Nekoliko misli na praktičnu primjenu propisa o porezu na poslovni promet. — Mil. K. Ivanović: Netačna prijava vrijednosti robe po carinskome zakonu. — Kronika donosi brojne bilješke i rješenja o porezima, taksama, trošarini, carinama, devizama i valutama itd. List izlazi mjesečno jedanput, a godišnja pretplata iznosi Din 150.—.

RUSKI ARHIV. XXIV-XXV. broj ove izvrsne uredjene revije, što izlazi u Beogradu, ima pored obilnog literarnog i umjetničkog sadržaja još ove rasprave pravno-ekonomskog sadržaja: Londonski pakt od Lebedeva, Istorijski pregled razvijanja ruskog agrara.

Dr. LAPAJNE STANKO: Pregresni zahtevki našega državljanskega prava Posebni otisak iz Zbornika znanstvenih razprav pravne fakultete Ljubljana 1933., str. 32.

Zastaranje (po pravnih redih slovanskih držav) — Posebni otisak iz Slovenskoga Pravnika; Ljubljana 1933. str. 30.

Izenačenje mednarodnega privatnega in procesnega prava v slovanskih državah (Glavni referat Prvemu kongresu pravnikov slovanskih držav, Bratislava 1933.). — Prilog Slovenskomu Pravniku; Ljubljana 1933. str. 62.

ZBIRKA ZAKONA protumačenih i objašnjenih sudskom i administrativnom praksom. Uredjuje Nikolaj D. Pahorukov. Beograd, 1932. — Sv. 1.

JOVANOVIĆ SLOBODAN: Političke i pravne rasprave. Knjiga 1—3. Beograd, 1932. — Vodji francuske revolucije. Beograd, 1932.

ČUBINSKI MIH. P.: Naučni i praktični komentar zakonika o sudskom krivičnom postupku kraljevine Jugoslavije od 16. II. 1929. Beograd, 1933.

KANT IMANUEL: Kritika čistoga uma. Preveo i predgovor napisao Nikola M. Popović. Beograd, 1932.

DOLENC METOD: Teorija sudskog krivičnog postupka za kraljvinu Jugoslaviju. Beograd, 1933.

GARSON EMIL: Krivično pravo. Izvori — Razvoj — Sadašnje stanje. S predgovorom Tome Živanovića. Beograd, 1926.

KOSTIĆ LAZA: Administrativno pravo kraljevine Jugoslavije. Beograd, 1933 — Knj. I. Ustrojstvo uprave.

Digitized by Google

ŠTAJGR FRANTIŠEK: Právo a skutečnosti v civilneprocesnim revisnim řízení. Bratislava, 1933.

TARANOVSKI TEODOR: Istorija srpskog prava u Nemanjičkoj državi. Beograd, 1931.

JÄGER ERNST: Kommentar zur Konkursordnung und den Einführungsgesetzen. 6. und 7. Auflage. Berlin—Leipzig, 1931. Bd. 1, 2.

VINOGRADOFF PAUL: Ooutlines of Historical Jurisprudence. London, 1920. Vol. I, II.

STOCK ULRICH: Entwicklung u. Wesen der Amtsverbrechen. Leipzig, 1932.
HIPPEL ERNST: Einführung in die Rechtstheorie. Berlin, 1932.

DEL VECCHIO GIORGIO: Der Fortschritt im Recht. Deutsch von Th. Sternberg. Berlin u. Leipzig, -913. — Die Grundprinzipien des Rechts. Übertragen von Albert Hellwig. Berlin—Grunewald, 1923. — Die Idee einer verglichenden universalen Rechtswissenschaft. Übers. von Alb. Hellwig. Berlin u. Leipzig, 1914. — Die Tatsache des Krieges u. der Friedensgedanke. Leipzig, 1913.

DAHM GEORG und SCHAFFSTEIN FRIEDRICH: Liberales oder autoritäres Strafrecht? — Hamburg.

WOLF ERIK: Krisis und Neubau der Strafrechtsreform. Tübingen, 1933. — Strafrechtliche Schuldlehre. Manheim, 1928. — I. Teil: Die gegenwärtige Lage, die theoretischen Voraussetzungen u. die methodologische Struktur der strafrechtlichen Schuldlehre.

FABER ANTONIUS: Principia Juris metallici Hungarici. Posonie, 1824.

STOCK ULRICH: Die Strafe als Dienst am Volke. Der Ausgleichungsgedanke in seiner Bedeutung für das Strafrechtssystem. Tübingen, 1933.

KERN EDUARD: Der Rechtsstaatsgedanke im Strafrecht u. Strafverfahrensrecht von der Reichsgründung bis zur Gegenwart. Freiburg im Breisgau, 1933.

BINDING KARL: Zum Werden u. Leben der Staaten. Zehn staatsrechtliche Abhandlungen. München u. Leipzig, 1920.

LUBENOFF G.: Das Pressrecht Bulgariens. Berlins, 1931.

RITTLER THEODOR: Lehrbuch des österreichischen Strafrechts. Auf der Grundlage des Grundrisses von Dr. Heinrich Lammasch. Wien, 1933. Bd. I.: Allgemeiner Teil.

LOBE ADOLF: Einführung in den allgemeinen Teil des Strafgesetzbuches. Berlin u. Leipzig, 1933.

HIPPEL ERNST: Die Krise des Rechtsgedankens. Halle, 1933.

LOEWENSTEIN SIEGFRIED: Die Revision in Strafsachen. Praktische Einleitung zur Anfertigung strafrechtlicher Revisionsschriften unter Berücksichtigung der neuesten Rechtssprechung und Gesetzgebung. Berlin, 1933.

PUTH HANS: Beziehungen u. Begrenzungen von Polizeirecht u. Strafrecht. Kritischer Beitrag zur Lehre vom polizeilichen u. kriminellen Unrecht, mit besonderer Berücksichtigung des preussischen Polizeiverwaltungsgesetzes von 1931. Emsdetten, 1933

EPPLER HANS: Das Recht. Eine Untersuchung über Rechtsbegriff, Rechtsgeltung und Rechtsgebilde. München—Leipzig, 1933.

LEIBHOLZ GERHARD: Die Auflösung der liberalen Demokratie in Deutschland und das autoritäre Staatsbild. München—Leipzig, 1933.

KÖTTGEN ARNOLD: Deutsches Universitätsrecht. Tübingen, 1933.

SCHIRMER LISELOTTE: Die Beschränkungen der Rechtsmittel im Strafprozess. Würzburg, 1933.

Digitized by Google

SIMADER WALTER: Die Ablehnung von Beweisanträgen in der Hauptverhandlung. Leipzig, 1933.

HEIMANSOHN RUDOLF H.: Die Anklageschrift. Leipzig, 1933.

SIMMEL GEORG: Einleitung in die Moralwissenschaft. Eine Kritik der ethischen Grundbegriffe. Stuttgart, 1904. Bd. I, II.

RÜMELIN M.: Die Verwendung der Causalbegriffe in Straf- u. Civilrecht. Tübingen, 1900.

BÜLOV OSKAR: Das Geständnissrecht. Ein Beitrag zur allgmeinen Theorie der Rechtshandlungen. Freiburg i. Breisgau, 1899.

EHRLICH EUGEN: Freie Rechtsfindung u. freie Rechtswissenschaft. Vortrag gehalten in der juristischen Gesellschaft in Wien am 4. März 1903. Leipzig, 1903.

MOSER KONRAD: »In dubio pro reo«. Die geschichtliche Entwicklung dieses Satzes und seine Bedeutung im beutigen deutschen Strafrecht. München. 1933.

Svaštice

PRIPAZIMO NA JEZIK U ZAKONIMA. U našim novim zakonima nije jezik besprikoran. Ma da je malo pojmova, za koje se ne bi mogao naći pravi narodni izraz, previše se služimo kovanicama i izrazima, kojih nema u živom narodnom govoru. Ne pazi se k tome dovoljno ni na stil ni na slovnicu.

Da nije ništa drugo, zakon se dvostruko lakše i s većim veseljem čita, kada je napisan lijepim jezikom i lijepim stilom. Već za to je dužnost svakoga praktičnoga pravnika, da upre prstom na rečene mane.

Ove će se teže otstraniti iz zakona, koji su već donešeni, nu ne puštajmo ih za to u nove zakone, koji čekaju na reformu!

Tu je u prvom redu opći gradjanski zakonik. To remek-djelo proglašeno je 29. studenoga 1852. na njemačkom jeziku. Prvo službeno izdanje hrvatskoga teksta štampano je u Beču godine 1853.

Valja imati baš t a j tekst, pa da se diviš, kojom su ga pomnjom i kojim p o z n a v a n j e m n a r o d n o g a j e z i k a obradili oni naši »verli Iliri«. Ne smeta tadašnji način pisanja: tverd mjesto tvrd, tielo mjesto tijelo, nagnutje mjesto nagnuće i t. d. Slovnica je tada bila u povojima, a jedva šest godina prije toga proglašen je hrvatski jezik službenim jezikom.

Prevrćući po novim zakonima, pribilježio sam dvadesetak z a m a š n i j i h naziva i izraza, koji su se m o g l i i m o r a l i n a d o m j e s t i t i ljepšima i prikladnijima. Evo ih:

S t a r e š i n a (suda). Ima više značenja ali posve srodnih. (...»u starih izvorih u obće gospodar, glavar, poglavar porodice, obitelji, samostana, bratštine, kuće, sela, občine i t. d. sve do države«. Vl. Mažuranić: Prinosi za hrvatski pravnopovjesnik rječnik).

Amo u zapadnim stranama znamo danas (osim za sokolskoga) samo za »selskoga starešinu« (ne starješinu!). Ne mora biti baš star i najstariji po dobi, ali svakako poštovan i vidjen. Služba mu je počasna i za to je oprošten od svake rabote.

Bit će, da su mu drugovi iz prastarih vremena bili ravni: »Nemoj psovati sudiju i s t a r e š i n i naroda svojega ne govori ružno (II. knj. Mojsijeva XXIII. 28.). »Zna se muž njezin (sc. po lijepoj odjeći) na vratima, kad sjedi sa starešinama zemaljskim« (Priče Solomunove XXXI. 23). U Novom zavjetu spominju se na mnogobrojnim mjestima »starešine narodne« i to ponajviše u vezi s »glavarima svešteničkim i književnicima«.

Digitized by Google

Častan dakle naziv i dostojan, da se njime kiti i šef suda, ali ga ne bi trebalo micati s njegova pravoga polja. Eno, i gore se kaže: S u d i j u ne psuj, a s t a r e š i n i ne govori ružno. Uza sva mnogobrojna značenja ne možemo ga naći nigdje kao plaćenoga službenika, pa ni kao sudiju.

Ako se nikako nije mogao preuzeti naziv sudac, valjalo je poprimiti nazive sreski sudija za šefa sreskog suda, a pretsjednik ili presjednik za šefove zbornih sudova.

Zakoni nisu dosljedni ni u nazivlju ni u pravopisu: U §. 32 grpp. zove se šef zbornoga suda predsjednik, a dalje stalno (§. 286, 319 i mnogi drugi) starešina suda. Sudski poslovnik (§. 1.) pozna pretsednika i starešinu suda. Je li dakle predsednik ili pretsednik? Ako bi se biralo izmedju ta dva izraza, valjalo bi glasovati za pretsednika. Nu možda bi bilo najbolje reći presjednik (bez *d* i *t*), kako stalno izgovara narod, pa i školani ljudi, kad — ne pišu!

O b e z b j e d j e n j e. Ova se riječ ne čuje u narodnom govoru, a jedva bi se tamo i udomaćila radi teškoće u izgovaranju. — U Broz-Ivekovića je nema, dok se u nekim drugim rječnicima navodi sa značenjem »osiguranje«.

Ako se gdjegdje i čuje, može se potpunom sigurnošću reći, da je raširenija i narodnom izgovaranju bliži izraz o s i g u r a n j e, kojim se služe dosadašnji zakoni. (Ne da se vjerovati u izravnu vezu toga izraza s latinskim securitas).

I z v r š e n j e hoće da istisne iz zakona »ovrhu«, ma da u § 24. izvr. zakona dolazi i »ovršni sud« i »izvršni sud«. Mažuranić navadja samo »ovrhu«. Izvodi je od ovršiti, ob—vršiti u vezi s riječi vršak (cumulus). — Možda bi bilo bolje pridržati stari izraz, a to tim više, što stari »ovrhovoditelj« nije našao pravoga nasljednika. Mjesto njega skovan je »t r a ž i l a c i z v r š e n j a«. Pa dok je ovrhovoditelj mogao nastupati pod svojim imenom kod svih stupnjeva ovrhe, tražilac mora zvati u pomoć sad »ovlašćenika« (§ 6. i 12. zak. o izvr.), sad »vjerovnika« (§ 109. cit.).

P u n o m o ć. Navikli smo na nju, pa će nam biti malo zazorno »punomoćje« (§ 131. i sl. grpp.) i »punomoćstvo« (§ 36. i sl. zemlj.-knj. zak.). — Broz-Iveković imaju samo punomoćije, a Ivan Filipović (Novi rječnik hrvatskog i njemačkog jezika Zagreb 1869. i 1875.) punomoć, punomoće i punomoćje. Svakako bi valjalo prihvatiti i zadržati jedinstven naziv, a ne pisati jednom punomoćije, a drugiput punomoćstvo.

P r o t i v l j e n j e. »... mogu stranke izjaviti protivljenje«... »može sud narediti da se protivljenje utvrdi«... (§ 275. i dr. grpp.). U § 142. izvr. zakona dapače... »da li ko hoće da p o d i g n e protivljenje protiv dosudjenja«. — Ove i slične imenice čuju se možda katkad u običnom govoru, a i to kad se časovito ne da naći bolji izraz, nu u tekst zakona ne spadaju. Čini se, da je i zakonodavac tražio bolje i jednostavnije izraze, pa ih je i našao: ....»da li su svjedoci p r i g o v o r i l i zapisniku« (§ 439. grpp.). Protivljenje iz §§ 271. i 272. grpp. nadomješteno je »predlozima i izjavama« u § 361., a »opaskama« u § 96. izvr. zak. te »zamjerkama« u § 260. grpp.

Stara »o g l u h a« uzmakla je pred »izostankom«, ma da to nije trebala učiniti. Ono prvo je hotimični izostanak (inobedientia), a potonje i nehotični. Mažuranić kaže: »Ogluha posve je pravilno sačinjena riječ, iako neznam, kad se prviput javlja«. Po Daničiću (Prevod Sv. Pisma) može se oglušiti koga ili kome: »I car ogluši se naroda!« »A kad vidje sav Izrailj, gdje ih se car ogluši...« (I. knj. o carevima XII., 15—16). U živom narodnom govoru ne čuje se doista ni ogluha Kad bi je bilo, izgovarao bi narod »ogluva«, jer slovo h ili izbacuje ili pretvara u *j* i *v*, gluv mjesto gluh, juva mjesto juha, tijo mjesto tiho, ladan mjesto hladan: »Oj Korano, tija vodo ladna!«

N a p r a v l j e n j a (isprava i sl.)... »u čijem je području isprava napravljena.. « (§ 36. zemlj.-knj. zak.),... »ne će se primenjivati isprave napravljene pre...« (§ 144. cit.)... »koji je prizvan k n a p r a v l j e n j u bilježničkog akta...« (§ 37. cat.). — Glagol napraviti označuje ručnu radnju: napraviti vrteno, preslicu, držalicu za sjekiru, stolac, pojatu, ajat i t. d. Ponešto se upotrebljava i u prenešenom smislu (napraviću ti od nosa pogaču, t. j. stuću ti nos), ali se isprave i akti ne napravljaju. Pogotovo je nezgrapan izraz »napravljenje akta«. Valja reći: sastavak, sastav, sastaviti.

Digitized by Google

N a s t o j a v a t i. »Izvršni sud će nastojavati, da se otklone opaženi nedostatci . . .« (§ 93. izvr. zak.). — Možda se je takim oblikom htjela označiti trajnost radnje, nu takovu označuje i glagol »nastojati«. Ako je i ovaj izraz nepouzdan, valjalo se je poslužiti čistim narodnim izrazima: paziti, brinuti se, skrbiti se i t. d.

D e j s t v o. »Parnične radnje imaju . . . isto pravno dejstvo . . .« (§ 136. grpp.) Živi jezik ne podnaša toga izraza. Izgleda da je u zakon zapao samo na jednom mjestu, dok je kašnje na mnogobrojnim mjestima nadomješten pravim izrazom: učinak (§§ 512., 513., 335., 80. i dr. grpp.).

I z d e j s t v o v a t i. . . .»ima prvenstvo pred licima, koja tek kasnije izdejstvuju prinudnu upravu« (§ 86. izvr. zak.) . . .»svakom verovniku, koji je . . . izdejstvovao prinudnu upravu« (§ 82. cit.). — Vrijedi za njega, što i za dejstvo. Mora se priznati, da nemamo potpuno dobroga izraza, koji bi ga nadomjestio. Uvriježio se je izraz »ishoditi«, po kom si zaista »polučio« sve, što je trebalo »izdejstvovati«: ishoditi rješenje, zaključak, osudu, zajam, pa i prinudnu upravu. Nu taj glagol ima zapravo drugo značenje: ishoditi isto je, što i izlaziti, a ishod isto što i izlazak, svršetak, uspjeh. (»Protivnički navodi nemaju nikakva značenja za ishod ove parnice«).

D a ž b i n e i p r i s t o j b i n e. (§ 2. izvr. zak.). Po svojem postanku nijedna od njih nije narodna, Običnije su »dacija« (Broz-Iveković) i »daća« (Filipović), ali je i za njih čuti, samo kad je riječ o porezima, nametima i t. d. Ad hoc su valjda i nastale. — Mažuranić pozna »dacije« i »daće«, a nalazi ih već u starim vrelima npr. u Frankopanovoj darovnici Modrušu iz godine 1463.

S n a b d e v e n« »Račun će se polagati podnošenjem . . . »s n a b d e v e n o g računa« (§ 95. izvr. zak.) . . . »mora se uz predlog podneti jedan odpravak izvršnog naslova, koji je snabdeven uverenjem . . .« »Istinitost ne treba utvrditi . . . ako je isprava s n a b d e v e n a odobrenjem javne vlasti« (§ 37. zemlj.-knj. zak.). — Ako se gdjegod i gdjekad i čuje riječ »snabdjeven«, nema ona onoga značenja, što joj ga ovdje daje zakonodavac. Biti snabdjeven znači biti opskrbljen (n. pr. odjećom, hranom i slično). Nešto bolje zvuči, kad se kaže »obložen račun«, »otpravak providjen uvjerenjem. Nu i to je krparenje. Ti izrazi su se rodili u pisarnicama i samo za izvjesne slučajeve. — Valjalo bi reći: treba podnijeti račun s p o t r e b i t i m p r i l o z i m a, otpravku mora b i t i p r i l o ž e n o uvjerenje, odobrenje. Zakon i onako višeput ne škrtari na riječima: »Ali ako se u njima (sc. dražb. uslovima) predlažu po zakonu dopuštena odstupanja od zakonskih naredjenja o dražbenim uslovima . . .« (§ 114. izvr. zak.), mjesto: »Ako se predlažu zakonom dopuštene promjene u dražbenim uslovima«. Kad nema pogodna izraza, potrebno je i dopušteno opisivanje, ali u nužnim granicama!

N a r e d j e n j e (§ 114. izv. zak. i drugi). Lijepo je reći i čuti: zakon naredjuje, ali ne zaostaje za tim ni: zakon propisuje. Valjalo je ostati kod izraza »propis«, koji je bolji i ljepši i od »naredbe«, kojom zakon u § 125. izvr. zak. nadomješta svoje vlastito naredjenje« (. . . . »izdaće potrebne naredbe . . .«).

S k r e n u t i p a ž n j u. »Strankama je dopušteno da po pregledu ili pročitanju s k r e n u p a ž n j u na one točke zapisnika . . .« (§ 175. grpp.). Ne valja baš ništa. Ta me fraza potsjeća na kakvoga staroga graničara, koji bi rekao: »Imaj meku« t. j. pazi, ili na lošega novinara, koji bi napisao: Ta fraza ide mi na živce!

S u k o b l j i v a t i s e. . . .»ako se njihovi interesi ne sukobljavaju . .« (§ 114. izvr. zak.). Broz-Iveković navode samo »sukob« i pozivaju se kod toga na našega dičnoga protu iz Divosela kraj Gospića, pok. Jocu Bogdanovića, koji se doista nije nigda i s nikim sukobljavao. Neka ostane dakle sukob (barem za vlakove); ali ako se mora zadržati i izraz interes, valjalo bi reći: Ako su interesi suprotni, ako se interesi križaju, kose.

B e l e ž e n j e u z a p i s n i k (§ 274. grpp.): Zakonodavac je bio na dobrom putu, kad je odabrao izraz »sastaviti zapisnik« (§ 269. i sl. grpp.), a nije bio slabije sreće ni onda, kad je uzakonio izraze »unijeti u zapisnik«, navesti u zapisnik, zabilježiti u zapisnik. Ti izrazi opetuju se višeput u zakonu. (§ 271. i sl. grpp.), dok samo na jednom mjestu dolazi »beleženje u zapisnik«. — Jezik bi samo dobio, stil bi bio ljepši, a smisao bi ostao isti, kad bi se reklo: Zapisnik se može s a s t a v i t i i tako, da . . .

Digitized by Google

N e k r e t n i n e. Kovanica je, ali će se morati održati, ma da je dobila consilium abeundi. Zakon o zemlj. knjigama htio bi je sasvim nadomjestiti »z e m l j i š t e m«, a »zemljište u smislu... zakona su dijelovi površine zemlje, koji su u zemljišnom katastru označeni posebnim brojevima (kat. parcele)« (§ 4. z. o. osn.). Slično i zakon o izvršenju (§ 123.): »Zemljišta, koja čine u zemljišnoj knjizi jedno tijelo...« Prema tome bi bile nekretnine isto što i zemljište, a ovo opet isto što i parcele. Kad ne bi bilo pripadnosti (§ 297. ogz.), koje dijele sudbinu sa zemljištem, ne bi zakonodavac sigurno ni prije tražio i stvarao novog izraza, kad je imao već gotov stari. Je zaista, opći gradj. zakonik pozna ne samo nepokretne stvari (§ 293.), nepokretnu imovinu (§ 295.) nepokretno dobro (§ 225.), već i dobro (§ 474.), te z e m l j i š t e (§ 295. i 297.). Tako i stari grunt. red: vlasnik dobra (71.), uknjiženo dobro (§ 88.), nepoketno dobro (§ 63.), zemljišni posjed. — Kad pojam »zemljište« nije dosta jak, da obuhvati i pripadnosti, onda se ove posebno spominju: ..»s procenjivanjem zemljišta opisaće se i proceniti i njegov p r i p a d a k« (§ 113. izvr. zak.). U § 145. zemlj. knj. zak. govori se o »knjigama, koje se vode o sticanju, ograničenju, i ukinuću stvarnih prava na n e p o k r e t n i m d o b r i m a upisanim u javnim knjigama«, a po § 30. »može se promeniti prvenstveni red prava, koja su uknjižena na n e p o k r e t n o s t i«. Po § 109. nema mjesta zabilježbi, »ako je d o b r o... upisano na drugu koju osobu...«, a po § 76. može se dozvoliti zabilježba spora, ako podigne tužbu »knjižni vlasnik«..., na čijem je d o b r u uknjiženo kakvo pravo«. — Nije puki slučaj, da se novi i stari zakoni služe istim izrazima: (zemljište, dobro, nepokretno dobro), dok najzad jedni i drugi ne usvoje nazive »nepokretnosti«, odnosno »nekretnine«.

O b n a r o d o v a t i. Zakoni stupaju u život, kad se »obnaroduju u Službenim Novinama«. — Proglašivanje (promulgacija) i obnarodovanje (publikacija) zakona dva su različita akta s gledišta državnopravne nauke. Kad kralj proglasi zakon (Mi Aleksandar I. kralj Jugoslavije... propisujemo i proglašujemo zakon o...), treba ga još na najprikladniji način objaviti svim državljanima. To se kod nas čini štampanjem zakona u službenim listovima. Da nije tako, lako bi se nezgodni izraz obnarodovati nadomjestio dobrim narodnim izrazom oglasiti, proglasiti. Ovako nema druge nego se uteći izrazu: j a v n o oglasiti, javno proglasiti. Ako to ne bi nikako išlo, ne bi li se možda zadržao internac. izraz: publicirati, publikacija, publiciranje? U Lici su ti izrazi ponešto udomljeni, nu samo u iskrivljenom obliku: poplicirati, poplikacija.

U k n j i ž e n j e i p r e d b i l j e ž e n j e. Izgleda, da se ovi izrazi nisu dopali ni zakonodavcu, jer ih nalazimo samo na dva tri mjesta (§§ 19. i 36. zemlj. knj. zak.), dok su na drugim mnogobrojnim mjestima nadomješteni uknjižbom i predbilježbom (§§ 38., 39., 30., 36., 20. i mnogi drugi zemlj.-knj. zak.). U § 36. dolazi dapače: uknjiženje i uknjižba. — Kako su oba izraza nastala iz nužde i podjednaki, valjalo bi odabrati jedan ili drugi, a ne služiti se sad ovim sad onim.

P r a v n i p o s l e d n i c i. — Gradj. parn. postupak zove tako univerzalne nasljednike (§ 219. i sl.), a stečajni singularne (§ 37.). Izvr. zakon (§ 35.,) govori o »pravnom posledovanju«, pa u vezi s § 14. cit. razumijeva pod tim singularnu i univerzalnu sukcesiju. — Da zakon nije htio posve istisnuti staroga i ustaljenoga izraza »nasljednik«, vidi se po tom, što ga zadržava za oznaku univerz. nasljednika u § 38. steč. zak. Ako je pak htio pomoću različitih naziva povući razliku izmedju jedne i druge vrste nasljedstva, onda nije uspio. — I riječ »posljednik« bit će naša riječ, ali joj je riječ nasljednik, nasljedstvo daleko otskočila. Za nju vęli Mažuranić: »Rieč je jamačno hrvatskoga i slovenskoga porietla. Ona dolazi (isp. Daničić rj.) već u bosanskoj listini Mikl. Mon. serb. 106 (god. 1333.), pak često služi ne samo u Duš. zak., već i na zapadu i Dubrovčanom, Poljičanom i Krsti Frankopanu i t. d.« A u bibliji piše: »A sinovima Izrailjevim kaži i reci: Kad ko umre a nema sina, onda prenesite n a s l j e d s t v o njegovo na kćer njegovu; ako li ni kćeri nema, onda podajte nasljedstvo braći njegovoj; ako li ni braće nema, onda podajte nasljedstvo njegovo braći oca njegova; ako li nema ni braće očine, onda podajte nasljedstvo njegovo onome, ko mu je najbliži u rodu njegovu« (IV. knj. Mojs. VI., 11.).

R e k u r s. — Vrsni tumači novoga gradj. parn. postupka kažu u tumačenju § 608.: »Nije bilo nikakve nužde, da se lijepi i udomaćeni izrazi »utok« i »žalba«

Digitized by Google

zamjene ovom tudjicom, koja nije ni bolja ni poznatija od njih. Kad je već žalba preuzela u istom značenju u novi k. p., mogla je mirne duše ostati i u grpp-u.« — Utok se je doista udomaćio u narodu, pa on sve pravne lijekove nazivlje tim imenom. Značenje pravnog lijeka daju mu Mažuranić i Filipović, dok ga Broz-Iveković u tom značenju ne poznadu.

R e v i z i j a je zapravo posao, što ga obavlja revizijski sud, ispitujući presudu prizivnoga suda (revidere, pregledati, previditi, nanovo ogledati). Pa kad eto imamo dobre domaće izraze »pregled«, »previd« i »pregledbu«, mogli smo smoći nešto smjelosti, pa ostati originalni, kao što smo to učinili i kod priziva.

I z j a š n j e n j a. U zapisnik treba unijeti »izjašnjenja o predlogu, da se jedna stranka sasluša pod zakletvom«. (§ 271. grpp.) Nije nam sila stvarati novu oblikom nezgodnu imenicu, kad imamo gotove i ljepše izraze: očitovanje, izjava. Izjasniti se o nečem, objasniti nešto znači učiniti jasnim nešto, što je dosad bilo nejasno.

Ima u našim novim zakonima još dobričak što sitnijih, što krupnijih jezičnih, a pogotovo stilističkih mana, koje bodu u oči, nu možda se na njih obori pero oštrije i vještije od moga. *M. K.*

O KONGRESU PRAVNIKA SLAVENSKIH DRŽAVA, održanome 8.—11. IX. o. g. u Bratislavi donijet ćemo u narednome broju opširan referat.

MEDJUNARODNA UNIJA ODVJETNIKA, osnovana god. 1929 u Bruxellesu, održala je svoj V. redoviti Kongres 15—17. IX. o. g. u Dubrovniku. Dosadanji Kongresi držali su se u u Bruxellesu, Parisu, Luxenbourgu i Haagu. Kongres je otvorio pretstavnik vlade i zamjenik ministra pravde dr. G. Angjelinović, a predsjedao mu je holandijski odvjetnik de Brauw. Po svojim delegatima bile su zastupane ove države: Engleska, Argentina, Austrija, Belgija, Bugarska, Franceska, Grčka, Holandija, Madjarska, Luxembourg, Poljska, Rumunjska, Švicarska, Češkoslovenska, Turska, Jugoslavija. Našu državu zastupali su: dr. Dragutin Janković i Bora L. Popović iz Beograda, dr. Ivo Politeo i dr. Svetozar Ivković iz Zagreba te dr. Janko Žirovnik iz Ljubljane. — Radilo se najprije u plenumu, a onda u dvim sekcijama, poslije čega opet u plenumu. Predmeti referata bili su: imunitet obrane, disciplinska vlast Odvjet. komora, uloga odvjetnika pri zaštiti maloljetnika, socijalno osiguranje mirovina i prodaja uz obročnu otplatu. Za svaki od tih predmeta prihvaćena je rezolucija. Glede disciplinske vlasti izražena je želja, da ona u prvoj i drugoj instanciji pripada Odvjet. komorama. — U pogledu zaštite mladeži izrazilo se mišljenje, da bi se skrb odvjetnika za malodobnog delinkventa nastavila i nakon presude odnosno izvršenja kazni. — U pitanju prodaje na obročnu otplatu zatražilo se uvedenje klauzule o pridržaju vlasništva, ali uvažujući već primljene uplate te osiguravajući prodavaoca od zloporabe sa strane nemarnoga kupca. — Naredni Kongres imao bi se održati u Wienu ili Varšavi. Novim predsjednikom Unije izabran je dr. Dragutin Janković, predsjednik Saveza Odvjet. komora Jugoslavije. — Strani gosti bili su očarani ljepotama Dalmacije, naročito Dubrovnika i Boke Kotorske.

NEKI IZDAVAČI PRAVNIH KNJIGA imaju loš običaj, da svoja izdanja šalju poštom pravnicima, koji, ne znajući sadržaj omota, moraju omot rastvarati, pa ako otklanjaju knjigu, moraju opet praviti novi omot i plaćati porto. Sve je to suvišan gubitak vremena i novca. Svatko ima pravo rasturivati svoju knjigu, ali onda neka čini to načinom, koji ne će biti tegotan za predmnijevanoga kupca; neka šalje poštom objave i prospekte o knjizi, neka ju oglašuje u novinama, a neka ju nudi makar po agentima i neka izabere još kakve zgodne druge načine, ali neka ne naturuje knjigu na štetu stranaka. Tako je npr. i naše uredništvo primilo poštom jednu knjigu pa misleći, da je poslana po običaju radi objave ili recenzije, mi ju i objavismo, a kasnije primismo račun i ček za istu knjigu. To je već prilični stupanj nametljivosti.

Digitized by Google

MJESEČNIK
GLASILO PRAVNIČKOGA DRUŠTVA
Uredili:
GOD. LIX. Dr. Edo Lovrić, kr. sveuč. prof. ZAGREB, 1933.
STUDENI-PROSINAC Dr. Ivo Politeo, odvjetnik BROJ 11. i 12.

Nekoliko napomena k II. osnovi čehoslovačkoga općega gradjanskoga zakonika

Napisao Ivan Maurović, sveuč. prof. u Zagrebu

Nastavljajući danas razmatranja o II. o-i češkoslov. gradj. zakonika, osvrnuti ću se ovaj put na neke §§-e 1. poglavlja spomenute osnove

§§ 1. i 2. češke osnove glase:

»Svaki čovjek je osoba u pravnom smislu« (§ 1.).

»Osoba u pravnom smislu je sposobna imati prava i dužnosti u smislu pravnoga reda« (§ 2.).

Glede ovih §§-a čitamo u M. (str. 24.), da se u njima, u formi primjerenoj sadašnjemu vremenu, reproducira sadržina dosadašnjih §§-a 16. i 17. o. g. z-a. (»Svaki čovjek ima prirodjenih prava, koja se poznaju samim razumom, i za to se on kao osoba ima smatrati . . .« — »Što se slaže s prirodjenim naravskim pravima, drži se, da opstoji dotle, dok se ne dokaže zakonito ograničenje tih prava«.[1])

Nadalje se u M. kaže: »Ne može se dopustiti, da § 1. o—e sadržaje samo nominalnu paralelu, a ni to, da oba §§-a (1. i 2.) manje štite pravni subjektivitet nego li dosadašnji §§-i o. g. z-a. U ostalom treba imati u vidu i češkoslovački ustav«.

Ako se ovdje tvrdi, da §§-i 1. i 2. češ. o—e samo reproduciraju u modernoj formi sadržinu dosadašnjih §§-a 16. i 17. o. g. z-a, moramo dakako biti na čistu glede sadržaja ovih potonjih. Češki redaktori, čini se, da to i jesu, inače ne bi tvrdili, da se njihovi §§-i 1. i 2. sadržajno pokrivaju sa §§-ima 16. i 17. o. z-a. Ali u teoriji o. g. z-a nema u tom pitanju jednodušnosti. Dok jedni (Mauczka) uče da je u §-u 16. naprosto recipirano naravno pravo, drugi (E. Adler) tvrde da § 16. o. g. z-a nema nikakvo dispozitivno znamenovanje, te da po o. g. z-u postoje samo ona prava osobnosti, koje taj zakon izvan §-a 16. normira. Izgleda da se češki redaktori više priklanjaju ovome potonjemu mišljenju. Ne prisvajam si kompentenciju u tom, da bih mogao sa sigurnošću reći: *A* ima pravo a *B* krivo. Ipak mi se čini da je

*) Vidi br. 6 Mjesečnika ex 1932.

1) Vidi i §§-e 17 i 18. gradjanskog zakonika kraljevine Srbije.

Digitized by Google

quoad effectum poželjnije ono shvaćanje, po kojemu bismo de lege lata o. g. z-a mogli odnosno prava osobnosti reći ono što nauča za pandektarno pravo Regelsberger kad kaže: »Pravo osobnosti prati sva ostala prava, jer sva prava imadu u osobi svoga nosioca. Stoga može povreda vlasništva, autorskoga prava itd. sadržavati podjedno povredu prava osobnosti i prouzrokovati dvostruku pravnu zaštitu. Mimo to seže pravo osobnosti u područja, koja leže izvan sfere gospodstva drugih prava. Na pr. pisma, koja nemaju znanstvene ili umjetničke vrijednosti, i ako nisu zaštićena autorskim pravom, nisu bez pravne zaštite. Neovlašteno njihovo publiciranje tvori povredu pisca takovih pisma, a ta se može progoniti civilnopravnom tužbom, ako i ne sa gledišta autorskoga prava.«[2]) Prema tekstu sadašnjega §-a 16. o. g. z-a[3]) može se to teoretsko shvaćanje akceptirati de lege lata općega gradj. zakonika, a i austrijska sudska praksa se je tomu donekle priklonila. Ne bih rekao da je prema tekstu II. češ. o—e ovakvo širokogrudno tumačenje prava osobnosti dopustivo, osim da je u pozitivnom češkom pravu — izvan o. g. z-a — gdje fundirano.

Naslov pred §-om 6. o—e glasi: »Značenje (važnost) nedostatnih godina, nedostatnoga razuma i činjenicâ, koje su ovima ravne«.

Čini mi se da taj naslov nije potpuno precizan. U samom tekstu §-a 6. se pod tim, maljetnosti i pomanjkanju razuma ravnim (jednakim), činjenicama napominje, da je netko po sudu u svojevlasnosti ograničen (»beschränkt entmündigt) zbog rasipnosti, zbog sklonosti pijanstvu ili zbog navikle zloporabe nervnih otrova. No glede ovih potonjih ne samo da se ne može reći, da su same po sebi ravne onim prvima (maloljetnosti i pomanjkanju razuma) već je i njihov efekat različan od efekta onih prvih. Rasipnost, sklonost pijanstvu i navika uzimati otrove su razlog djelomičnoga oduzimanja svojevlasnosti, t. j. one mogu imati taj efekt; dok pomanjkanje razuma može imati za posljedicu, prema prilikama, potpuno ili djelomično oduzeće svojevlasnosti; pomanjkanje godina nije pak uopće razlog za oduzimanje svojevlasnosti, jer takove osobe još svojevlasnosti ni nemaju. Prema tomu bi možda bolje bilo, da § 6. o—e ima natpis: »Osobe koje stoje pod osobitom zaštitom zakona«.

Medju osobama, koje stoje pod osobitom zaštitom zakona, spominju se u §-u 21. o. g. z-a i odsutni ter, konačno, juristične osobe.[4]). Kako se u tom §-u, a i u češkoj o—i, veli da pod osobitom zaštitom zakona stoje i osobe koje iz drugih razloga (činjenica) nisu sposobne bri-

[2]) V. Regelsberger, P. str. 199.

[3]) V. § 17. gradj. zakonika za kraljevinu Srbiju.

[4]) »Oni koji nemajući potpunih godina, ili ne budući u svojoj pameti, ili iz drugih razloga nisu sposobni skrbiti se sami kao što treba o svojim poslovima, stoje pod osobitom zaštitom zakona. To su: djeca, koja sedmu; nedorasli, koji četrnaestu: maloljetnici, koji 24. godinu života svojega nisu navršili; dalje bijesni, mahniti, slaboumni, koji su sasvim lišeni razuma ili bar ne mogu poznati posljedice svojih djelanja; i oni takodjer kojima je sudac kao proglašenim razmetnicima zabranio da upravljaju nadalje svojom imovinom; najposlije nepritomni i općine« (§ 21. o. g z-a). Vidi i §§-e 37. i sl. gradj. zakonika za kraljevinu Srbiju. Zakonom od 31. VII. 1919 odredjena je 21. godina.

Digitized by Google

nuti se o svojim poslovima, nije pogrešno da se odsutni i juristička osobe u samom §-u češ. o—e ne napominju.[5]) No češki redaktori izostavili su odsutne osobe i juristička osobe, jer da ne spadaju ovamo već u § 24. odnosno 26. o. g. z-a. Ne bih rekao, da opći gradj. zakon u §-u 21. pod »neprisutnima« (»Abwesende«) misli samo na »nestale«, o kojima govori § 24. o. g. z-a. I drugi odsutni, ako i nisu »nestali« (»Verschollene«) stoje pod osobitom zaštitom o. g. z-a (vidi §§-e 276., 1454., 1475., 1496.), a bez sumnje i juristička osobe.

Od slijedećih §§-a ove glave htio bih se zadržati samo kod onoga, koji govori o juristička osobama (§ 16. o—e), zapravo kod obrazloženja toga §-a. Čitamo ovdje (na str. 26. M.) slijedeće: »Odnosno juristička osoba nastalo je pitanje, ne bi li bilo uputno dati o njima potanje propise po uzoru, primjerice, njemačkoga gradj. zakonika. Ali je prevladalo mišljenje da se to ne čini, a to s razloga, što češki pravni poredak rješava pravna pitanja, riješena u odnosnim §§-ima njem. gradj. zakonika, bilo u specijalnim zakonima, koje treba uvrstiti u priv. pravo (na pr. u trgovačkom pravu) bilo pak u zakonima, koje možemo nazvati administrativnima. S obzirom na uživjelu se tradiciju, ne bi bilo uputno pomaknuti granice prava administrativnoga i prava gradjanskoga; ne gledajući na to da veliki dio ustanova, o kojima se ovdje radi, po svojoj specijalnoj kavoći ne spadaju u gradj. zakon«.

Mislim da bi ovo shvaćanje čeških redaktora imalo kod priredbe o. g. z-a i za nas vrijediti. Ističem da na istom stanovištu stoji II. madžarska o—a gradj. zakonika. I ona, kao i ova češka, pertraktira juristička osobe samo u 1 ili 2 §§-a.[6])

Moglo bi se eventualno reći da češki odnosno madžarski način (II. osnova) uredjenja ovoga pitanja ne odgovara našim prilikama. Za Hrvatsku i Sloveniju se to nikako ne može ustvrditi, ali ni za Srbiju ne bi, mislim, bilo za preporučiti, da se detaljnije normira uredjenje juristič. osoba po uzoru njemač. ili švic. kodeksa. Mimo ostaloga treba imati pred očima bezdvojbene pogibelji, koje sa sobom donosi više manje slobodno osnivanje juristička osoba ne samo u privrednom već i nacionalnom pogledu (na pr. u Južnoj Srbiji ili u Vojvodini). No izgleda da komisija, koja se kod nas bavi revizijom o. g. z-a, ne će prihvatiti ovo češko odnosno moje shvaćanje. Svakako vrijedi svagdje, dakle i kod nas, onaj gore spomenuti razlog, da veliki dio ustanova koje su ovdje u pitanju, po naravi svojoj ne spadaju u gradjansko pravo.

Izostavljamo za sada ostala poglavlja I. dijela ove o—e i obra-

[5]) Historija redakcije §-a 21. o. g. z-a pokazuje, da su njegovi redaktori bili u dvojbi, da li bi i ove osobe spomenuli u tekstu zakona, kako je to predložio bečki pravni fakultet (v. Ofner, Urentwurf u. Beratungsprotokolle, I. str. 43, § 42). Konačno je taj monitum bečkoga fakulteta uvažen, prem je protiv toga bio Zeiller i većina redaktora.

[6]) Dnistrjanskyj u Zentrbl. f. jur. Prax. ex 1932., str. 817 veli, da je II. madž. osnova izostavila detaljne propise o jur. osobama samo zbog ustavnih razloga s obzirom na Hrvatsku i Slavoniju! III. madž. o. govori doista o jur. osobama u velikom broju §§a. (43—106).

Digitized by Google

ćamo se njezinomu II. dijelu, i to općem dijelu obligacija, koji je p.. nekuda općemu dijelu priv. prava najbliži.

Namjesto: »Osobna prava na stvari« veli osnova: »Tražbine« (»Schuldforderungen«). Tu mi se čini, da je ipak nastao neki mali hijatus u redosljedju pravnih pojmova, jer dok se prema samom naslovu — »tražbine« — ovdje radi o pravima, odmah iza toga slijede naslovi i §§-i, koji ne govore o tom kako ta prava, te tražbine, nastaju, već kako nastaje pogodba, taj glavni izvor tražbenih prava. Taj »skok« se ne zapaža u starom zakonu, uslijed § 859. o. g. z-a, koji govori o razlozima postanka obligacijâ, a dakako još manje u njemač. i švic. zakonu ter u madžarskoj o—i.

Naprotiv smatram da je dobro, da su češki redaktori pomakli propise o »javnom obećanju« iz početnih §§-a obveznoga prava, pošto je cijelo ovo poglavlje tako rekući skrojeno za obveze nastale pogodbom.

Sâm čeoni § ovoga dijela (§ 776.) češke o—e glasi: »Pogodba nastaje, ako ponuda bude pravovremeno primljena«. M. (str. 208 5) vele, da su tim sigurno obuhvaćena sva essentialia pogodbenoga konsenza.

Izgleda mi, da tekst i odnosni (citirani) pasus u motivima govore o dvim stvarima, koje nisu baš identične — prvi o postanju ugovora (»Vertragsabschluss«), a potonji o pojmu, o biti pogodbe. Bit pogodbe leži u suglasju voljâ odnosno, prema drugima, u skladu očitovanja — i to je essentiale pogodbe. Sklapa se pak ona i nastaje ponudom i prihvatom (u p r a v i l u jedna strana čini ponudu a druga je prima).

Mimo to sâm tekst (§ 776.) ne čini mi se, pored slijedujućih §§-a, od osobitoga značenja; tim više što na naročito pitanje (o kojem govorim u slijedećoj alineji) ne daje nikakvoga odgovora. Pokraj toga svakako prihvat, o kojem govori taj §, treba da sadržaje sve atribute, koje mora imati očitovanje volje, da njime — zajedno sa ponudom — nastane pogodba, dakle mora da je učinjen, da tako velimo, prihvat u tehničkom smislu. No tekst osnove, na drugom mjestu, § 783, govori, prema o. g. z-u, o prihvatu učinjenom pod »inim odredbama«. I to je, prema riječima teksta o—e, prihvat, koji ali ne odgovara pojmu prihvata, spomenutoga u §-u 776. o—e (§ 869. o. g. z-a). Češki redaktori su svakako dobro uradili, da u taj potonji § nisu dirali (V. »Bericht« str. 137.) ali, u drugu ruku, inkongruencija odnosno pojma prihvata u §§ 776. i 783. češ. teksta nije baš najzgodnija stvar. U gr z-u ove inkongruacije nema, pošto po §-u 861. o. g. z-a pogodba nastaje »suglasjem voljâ«.

Konačno: u savezu s tim još jedno[7]). Po starom o. g. z-u jest, kako je priznato, teško reći, da li pogodba sastoji u suglasju volja ili u skladu očitovanja. § 861. (verb. «suglasnom voljom«) govori za prvo, a § 869. (verb. »pod inim odredbama«) za potonje shvaćanje. Tekst češke o—e u §-u 776. o »suglasnoj volji« uopće ne govori, dok u §-u 783. (koji odgovara starome §-u 869.) kaže: »pod inim uvjetima«. Iz

7) Vidi W l a s s a k: »Das Rechtsgeschäft u. das Verhältnis des Willens zur Erklärung nach dem deutsch. bürg. GB u. »Oest. Gerichtszeitung« ex 1902 str. 75.

Digitized by Google

ovoga potonjega dalo bi se zaključiti (ako se ne radi samo o netočnom prevodu njemačke riječi »Bestimmungen«) da se disens sastoji u nesuglasju volja, a bit ugovora naprotiv u suglasju volja. Ali disens, pomanjkanje privoljenja, ima za posljedicu apsolutni nulitet (po §-u 786. o—e), dok je prema §-u 785. o—e, dakle u slučaju bitne bludnje, nulitet samo relativan, prem i tu nema suglasja volja. Postoje dakle poteškoće i po češkoj o—i, a te se dadu otkloniti samo, ako i za češku o—u velimo, da bit ugovora sastoji u skladu očitovanja. Možda bi bilo zgodnije, da su i Česi — po uzoru švicarskog zakona (§ 1. Obl. R) u §-u 776. rekli: »Za sklapnje ugovora je potrebno skladno zamjenito očitovanje volje stranaka«.

U §-u 777. o—e se, medju ostalim, veli: »Ako rok nije odredjen, treba ponudu učinjenu medju prisutnima ili telefonsku ponudu medju odsutnima primiti b e z n e p o t r e b n o g a o d g a d j a n j a«; a u §-u 778. o—e se kaže da nastaje ugovor, ma da je odgovor kasnije (iza roka) stigao, ako je ponudilac morao razabrati da je prihvat ponude pravodobno odaslan, a drugoj strani nije b e z n e p o t r e b n o g o d g a d j a n j a javio, da je ponuda kasno stigla.

Odatle se razabire, da su u noveliranim §§-ima 862. i 862a) gradj. zakona riječi: »sogleich« i »unverzüglich« zamijenjene sa riječima: »bez nepotrebnog odgadjanja«, što odgovara načinu izražavanja o. g. z-a u §-u 904. Ja sam svojedobno predlagao u našoj komisiji, da se u oba §§-a veli: »odmah«, a tumačenje zato nalazi se u §-u 904. o. g. z-a, ali komisija to nije akceptirala (v. Mjesečnik ex 1923. str. 473. i sl.).

U §-u 781. o—e in pr. se veli: »Djeca mladja od 7 godina i osobe, koje nisu sposobne same upravljati svojim stvarima, ne mogu ni učiniti ni primiti ponude«. Ne bih rekao, da je dovoljno reći: »Osobe koje nisu sposobne same upravljati svojim stvarima ne mogu ni učiniti ni primiti ponude«. Misli se na osobe koje nemaju pravno relevantne volje. I osobe, koje su zbog kakve teške bolesti uzete (»gelähmt«), ne mogu same upravljati svojim stvarima, a ipak se za njih ne može reći, da ne mogu obećanje ni učiniti ni prihvatiti.

U nauci o bludnji vratili su se češki redaktori djelomično starome tekstu o. g. z-a. To je i razumljivo, jer je novelirani tekst (austr. III. djelomična novela) s raznih strana difikultiran. Izgleda naime da su austrijski redaktori (i ako nisu nikako htjeli sa svojim noveliranjem poljuljati »originalne i smjelo zamišljene temelje nauke o bludnji«, već naprotiv samo provesti neke korekture i dodatke, da utvrde sistem o. g. z-a) sa svojim ispravcima izazvali neke i od njih samih neželjene promjene staroga teksta.[8])

Ipak se ne bih mogao sa M. II. češke o—e (ad § 785) u svemu saglasiti. Na str. 211/2 tih M. se veli, da je supereviziona komisija su-

[8]) O §§-ima 871. i sl. noveliranoga o. g. z-a vidi u zadnje vrijeme izvode P i s k o v e u K l a n g o v o m komentaru.

Digitized by Google

glasna sa subkomiteom, da se riječi: »i... izjavljena bila...« izostave (novelirani § 871. o. g. z-a) jer je očevidno da se te riječi nikako ne slažu sa t. zv. izrabljivanjem bludnje (»Ausnützungsirrtum«) o kojem govori konačni pasus noveliranoga §-a 871. o. g. z-a, koji odgovara §-u 876. in f. o. g. z-a (»ili ako je druga strana zabludu prema okolnostima morala očevidno opaziti«). U M. subkomitea (str. 542.) navodi se za opravdanje te tvrdnje ovaj primjer: »*A* dodje u dućan, izjavi da hoće kupiti zlatni sat i izabere izmedju satova, koje mu prodavalac nije predložio, srebrni — samo pozlaćeni — sat«. M. vele, da se ne može reći da je prodavalac za bludnju kupčevu »znati morao«, već da je za nju naprosto samo znao.

Ne bih rekao, da iz ovoga primjera proizlazi da treba izostaviti onaj pasus o očitovanju, jer da se očito ne slaže sa gore spomenutom bludnjom, koju normira § 876. in f. Iz navedenoga primjera je jasno, da je prodavalac znao i znati morao, da je kupac u bludnji: na osnovu izjave kupčeve, danih okolnosti i fakta, da je izabran ipak samo pozlaćeni sat[9]). Ne smeta ovdje ni onaj pasus u noveliranom §-u (871.) o »očitovanjima« ni riječi: »u oči pasti morali«. Uostalom ako je dovoljno već »moranje znanja«, t. j. krivnja da nije znao, onda je a minori ad maius sigurno i faktično znanje bludnje — ma da ma ona iz okolnosti ne bi morala u oči pasti[10]) — dostatno za učin noveliranoga 871. o. g. z-a.

Ja bih volio, dok se uslijed novele nastale »nezgodnosti« u nauci o bludnji, u teoriji i praksi u većoj mjeri ne izbistre i ne izglade — kloniti se u toj partiji (osim neznatnih malenkosti) novih zakonodavnih pokusa. Čarobni štap suca (»der Zauberstab des Richters«) možda je u tim prilikama najbolje sredstvo da se svladaju nastale poteškoće a podjedno i eventualni putokaz budućemu zakonodavcu.

Pasus u 2. izreci §-a 785. o—c: »ako je bludnja pravodobno razjašnjena« odgovara noveliranom §-u 871. in f. Taj bi se, mislim, mogao mirnije ispraviti. Htjelo se je reći, da jedan sukontrahent (»der Empfänger der irrigen Erklärung«) ne može svoga druga, sukontrahenta, koji je u bludnji, pograbiti za riječ, ako mu je bludnja bila već pravodobno razjašnjena. No što znači: »pravodobno« (rechtzeitig)? Držim da ima pravo Mitteis[11]) kad veli da treba, kad se postavljaju vremenske granice, ove i objektivno fiksirati; inače otvaramo vrata pravnoj nesigrunosti i samovolji suca. — Isto vrijedi za § 785. in f. I ja dvojim, da je po sebi ispravno shvaćanje, da onaj koji odašilje očitovanje nosi i pogibelj, ako je njegov posrednik to očitovanje iskrivio — došlo do pravoga izražaja u novom tekstu §-u 871. novel. o. g. z-a. Zato su češki redaktori pravo učinili da su to izmijenili. Samo izreka u §-u 785. in f. o—c: »Izjavi, koja je učinjena u zabludi, jednaka je izjava neispravno saopćena« — možda je takodjer premalo jasna. Možda bi bilo bolje preuzeti ovdje čl. 27. švic. ObIR.

9) Vidi slični slučaj, koji u Klangovom komentaru spominje Pisko ad § 871, str. 181. u i kod N. 106/GlU, N. F. br. 3759).

10) Pisko, l c. str. 131 i s'.

11) Entwurf einer Novelle, str. 23.

Digitized by Google

Austrijski novelisti umetnuli su u III. novelu (§ 88.) slijedeću ustanovu: »Gornje odredbe (§§-i 869.—875.) shodno će se primijeniti na druga očitovanja volje, koja se imadu učiniti prema drugoj osobi«. Svojedobno bio sam prtiv toga, da se ta ustanova umetne u o. g. z. (v. Mjesečnik ex 1923. str. 477. i sl.). I sami austrijski noveliste priznaju (v. »Bericht«, str. 137.), da smo već prije bili naučni protezati propise o. g. z-a o ugovorima i na pravne poslove uopće. Ipak je taj propis ušao u austrijsku novelu, a po njezinom uzoru i u I. češ. o—u. Reviziona češka komisija veli da ovaj propis — pače proširen (ne samo odnosno §-a 869.—875.) — ima doći na konac općega dijela obligacijâ, jer bi se inače moglo zaključivati, da se drugi propisi, osim §-a 869.—875., ne protežu na jednostrana očitovanja. Medjutim je nova ta ustanova i de lege lata III. austr. novele rodila spor: imade li se pod »drugim očitovanjima volje«, koja nisu ugovori, razumijevati samo ona, koja spadaju u ista pravna područja u koja i obligacioni ugovori te ženidbena pakta i nasljedni ugovor, te se nalaze u drugom razdjelu II. dijela o. g. z-a ili i na pravne poslove drugih privatnopravnih područja. Prvo uči P i s k o, str. 156. kod Klanga ad § 876., a drugo S c h l e s i n g e r u prethodnim pripomenam k općemu dijelu obligacija (kod Klanga pred §-om 859., str. 8). U istom komentaru! Sada nadolazi još II. češka o—a sa proširenim §om 876. Ona kaže na koncu općega dijela obligacijâ: »Gornje ustanove treba primjereno upotrebiti i na jednostrana očitovanja volje, odredjena za treće osobe, u koliko iz naravi tih propisa ne proizlazi što drugo«. Odatle proizlazi da se i jednostrana očitovanja volje, koja su »empfangsbedürftig«, nevaljana, ako su contra bonos mores. Tako primjerice otkaz. Je li su i to češki redaktori htjeli i da li je to de lege ferenda poželjno?

Dok je II. češka o—a I. stav novel. §-a 879. o. g. z-a zadržala (ugovori contra bonos mores su nevaljani), 2. stav istoga §-a jest u II. češkoj o—i izostao. Prema tomu cijeli § 792. ove o—e glasi: »Ugovori, koji se protive zakonskoj zabrani ili dobrim običajima, ne valjaju«. Osnova veli da se 2. stav austr. novel. §-a 879. protivi svim zahtjevima elegantiae iuris. Ima, kažu češki redaktori, i izvan o. g. z-a sva sila ustanova, koje »reguliraju« ugovore, i to ustanova daleko važnijih nego li su one u 2. stavu novel. austr. §-a 879. Sve ove ustanove staviti u o. g. z. ne bi bilo moguće, ima ih i previše, a mnoge istrgli bi time iz veze, u koju spadaju. Ovo shvaćanje čeških motiva može se dakako akceptirati. Medjutim sve razloge, iz kojih se napuštaju pojedine ustanove 2. alineje nov. § 879. o. g. z-a ne smatram baš potpuno plauzibilnim. Tako vidimo iz M. II. češke o—e da je po shvaćanju češ. redaktora nezgodno, da je naprosto »nevaljan ugovor, ako se ugovori što za staranje, da se sklopi ženidbena ponuda«. O—a veli, da ovisi o individualnim slučajevima, da li se takve pogodbe protive dobrim običajima i da se zbog toga ne može takva pogodba naprosto zabaciti, kako je to učinjeno god. 1811 (kad je naime austrijski o. g. z. publiciran). Ali i njemački gradj. z. § 656., i švic. z-n, § 416. (OblR) i ugarska o—a § 1352 (§ 1606. III. o—e) imaju u tom pogledu neka ograničenja; dakle zakoni i osnove koji su nastali dugo iza god. 1811.

Digitized by Google

Za propis staroga zakona, da ne valja pogodba, »ako tko nasljedstvo ili zapis, kojemu se nada od treće osobe, otudji još za života te osobe« — veli o—a, da je taj propis sadržan implicite na drugim mjestima. Tako dijelom u §-u 768. o—e (»poslije smrti ostavitelja može se nasljedstvo otudjiti«) a i dijelom u §-u 607/2 o—e (»poslije smrti ostavitelja može se otudjiti pravo na legat«).

Ponajprije: mjesto: »poslije smrti« — volio bih[12]) reći: »poslije pripada« (§§-a 510. i 625. o—e). Nadalje: ne bih rekao, da je propis §-a 879/4 o. g. z-a u spomenutim §§-ima II. češ. o—e implicite sadržan. Objekt pravnoga posla je u prvom slučaju »nasljedstvo kojemu se« netko »nada« (ein gehofftes Recht«) — u potonjem pak slučaju je objekt pravnoga posla nasljedna imovina (»das Erbvermögen«). I ratio legis je u oba slučaja druga. Interesantan je u tom pogledu njem. z—n. Kako je zapravo samo po sebi razumljivo, da se pripalo nasljedstvo može otudjiti, propisuje njem. gradj. z—n samo strožu formu (§ 2371) a isto i madžarska o—a.[13]). Pored toga ima ipak i njem. z—n (§ 312.) propis, da je pactum de hereditate tertii viventis ništetan, dok madžarska o—a (§ 748.) veli, da je ništetan ugovor o prenosu buduće imovine ili njezinoga alikvotnoga dijela.[14]) Izgleda dakle da njem. z—n odnosno madžarska o—a ne smatraju takove propise suvišnima, usuprot propisa da se pripalo nasljedstvo može otudjiti. Dok je švic. z—n, pograbivši, da tako velimo, stvar s prave strane, u §-u 636. odredio, da su ništetni ugovori koje sklapa nasljednik, glede nasljedstva još ne pripaloga, sa sunasljednikom ili trećim — bez sudjelovanja i privoljenja ostaviteljevoga. Da li je ispravno u tim zakonima govoriti o nasljedniku i nasljedstvu prije pripada, to puštamo po strani.[15]) Sve u svemu, držim, da u češkoj o—i stari § 879 4 nije suvišan; bez njega će se ovakav ugovor smatrati nevaljanim samo ako je contra bonos mores.

Pravo bivših sudaca na vršenje odvjetništva i na vježbu kod odvjetnika

Napisao dr. Vragović Aleksa

1. — Prema naredjenjima zakona o odvjetnicima od 17. ožujka 1929. može biti svatko, koji ispunjava uslove iz § 2. toga zakona, u koliko nema zapreka iz § 4., upisan u imenik odvjetnika ma u kojem mjestu naše države. Medju razlozima, koji su po § 4. smetnja stjeranju odvjetništva, nema okolnosti, da je netko prije predaje molbe za upis u imenik odvjetnika bio sudac. Dosljedno moći će i svaki bivši sudac (pa i sudac prvostepenoga suda), ako ispunjava uslove iz § 2.

12) Tako i praksa glede § 1278. o. g. z-a.

13) II. o—e § 1969; III. o—e § 1438.

14) III. madž. o—a veli: »Ništav je ugovor vrhu nasljedstva, koje se očekuje od treće još živuće osobe (§ 976).

15) V. za austrijsko pravo Pfaff-Hoffmann. K. ad § 551. i Exkurse ad § 551, V. i VI., str. 36—39.

Digitized by Google

zakona o odvjetnicima, i ako nema koje smetnje iz § 4. toga zakona, biti upisan u imenik odvjetnika sa sjedištem u ma kojem mjestu po svojem izboru, pa i u mjestu svoga bivšeg sudačkoga službovanja.

Zakon o odvjetnicima sadržava osim ovih općih naredjenja i dvije povlastice za stjecanje odvjetništva (§ 3.). Prva je ustanovljena u odjeljku 1. §-a 3. za suce prvostepenih sudova i njima usporedjena u zakonu navedena lica, po kojem mogu ta lica, ako su provela na tim položajima pet godina, stupiti u red odvjetnika i bez vježbe, propisane zakonom o odvjetnicima, te bez odvjetničkoga ispita (ovo potonje je ovdje suvišno navedeno, jer sva ovim stavom pogodovana lica imaju sudački ispit, pa im već po § 2. sl. d) ne treba odvjetnički ispit). »Ali o v a lica« (tj. bivši prvostepeni suci i t. d., koji nemaju zakonom o odvjetnicima propisane vježbe, a imaju bar pet godina sudačke službe) »ne će moći vršiti odvjetništvo u onom mjestu, u kojem su bili na jednom od sada pomenutih položaja, dok ne prodje pet godina od dana kada su prestali da služe u tom mjestu«.

U ovoj rečenici sadržano je samo ograničenje povlastice, a ne jedna opća zapreka za vršenje odvjetništva po bivšim sucima u izvjesnim mjestima, što je jasno iz samog teksta obzirom na mjesto, gdje je ovo naredjenje u zakonu uvršteno: kao sastavni dio odjeljka I-og §-a 3., kojim se ustanovljuje povlastica. Da je zakonodavac htio protivno, on bi ovakovo graničenje za suce stavio ili u § 4. ili u poseban paragraf, no nikako u sam odjeljak 1. §-a 3., koji ustanovljuje povlasticu.

Druga povlastica je sadržana u 2. odjeljku §-a 3. za suce viših sudova, profesore prava na sveučilištu i t. d., po kojoj mogu oni bez prakse i bez odvjetničkoga ispita stupiti u red odvjetnika. Ovo pravo nije u zakonu nikako ograničeno s obzirom na sjedište odvjetnika, pa ova lica mogu vršiti odvjetništvo i u mjestu svoga zadnjeg službovanja.

Analogno ovome ustanovljuje i zakon o sucima pravo odvjetnika, da nakon izvjesnoga broja godina odvjetničkoga rada mogu i bez sudačke službe steći sudačke položaje, pa čak i položaj kasacionog suca.

Prema gore izloženomu pravnomu stanju mogu i bivši suci vršiti odvjetništvo u svakom mjestu, jedino je u pogledu mjesta ograničeno pravo onih bivših sudaca, koji stiču odvjetništvo na osnovu povlastice iz 1. odjeljka §-a 3. T. j. bez obzira, da li je netko bio sudac ma koga suda, mora on biti upisan u imenik odvjetnika sa sjedištem u ma kojem mjestu, ako ispunjava uslove iz § 2. i ako nema smetnja iz § 4. Bivši sudac ne stoji u tom pogledu po zakonu lošije od svakoga drugoga gradjanina, pa kako može vršiti svaki bivši upravni činovnik, bivši činovnik industrijske komore, burze i t. d. odvjetništvo u svakom mjestu, tako je može i bivši sudac (pa i prvostepenoga suda), ako ispunjava opće za sve gradjane propisane uslove.

No i bez ispunjavanja sviju uslova propisanih za druge gradjane, mogu stupiti u red odvjetnika i vršiti odvjetništvo u svakom mjestu suci viših sudova i njime usporedjena u zakonu navedena lica, te profesori redovni i vanredni pravnoga fakulteta (§ 3. od. 2. zak. o odv.).

Digitized by Google

Nasuprot mogu bivši suci prvostepenih sudova, koji nemaju općih uslova za sticanje odvjetništva, nego koji ga stiču na osnovu povlastice iz § 1. od. §-a 3., vršiti ga svagdje samo ne u mjestima, gdje su za posljednjih pet godina služili.

Zakon je o pogledu mjesta vršenja odvjetništva ograničio samo pravo odvjetništva, što ga stiču bivši suci i t. d. da osnovu povlastice iz § 3. od. 1. zak. o odvjetnicima, dok nije ograničeno pravo bivših sudaca, koji potpuno ispunjavaju opće uslove za sticanje odvjetništva kao ni pravo bivših sudaca viših sudova i ostalih lica povlaštenih odjeljkom 2. §-a 3. Petgodišnja zabrana vršenja odvjetništva u mjestu bivšeg sudačkoga službovanja postoji dakle samo za one bivše prvostepene suce, koji stupaju u red odvjetnika na osnovu petgodišnje prvostepene sudačke službe. Viši suci, sveučilišni profesori i t. d. moći će vršiti odvjetništvo i u mjestu, gdje su službovali kao prvostepeni suci, ma da nije proteklo pet godina od prestanka te njihove službe, jer oni ne stiču odvjetništvo na osnovu službe kao prvostepeni suci nego na osnovu naredjenja 2. od. § 3. A i bivši prvostepeni suci (i oni, koji imaju pet godina sudačke službe, kao i oni, koji nemaju taj broj godina službe) moći će, ako imaju opće uvjete za odvjetništvo, vršiti odvjetništvo i u mjestu, u kojem su služili kao suci, ma da nije od toga vremena prošlo pet godina (n. pr. bivši odvjetnici, koji su stupili u sudačku službu, pa se vraćaju u odvjetništvo, ili suci, koji imaju dvije il više godina sudačke službe, pa zatim svrše još tri godine vježbe kod odvjetnika), jer oni u ovom slučaju stiču odvjetništvo na osnovu općih propisa, a ne na osnovu povlastice iz 1. odjeljka § 3.

Sudac prvostepenog suda, ma da ima pet godina sudačke službe, morat će prema tome, ako želi vršiti odvjetništvo u mjestu svoga zadnjeg službovanja, a ne ispunjava općih uslova za odvjetništvo, ili čekati pet godina ili pak ići u odvjetničku vježbu kroz tri godine te zatim na osnovu općih propisa tražiti odvjetništvo.

Takvo je zakonsko stanje u pogledu sticanja odvjetništva po bivšim sucima.

II. — U pogledu stupanja u odvjetničku vježbu (kao pripravnik) sa strane bivšeg suca stanje je manje zamršeno, jer tu zakon nema uopće nikakvih posebnih odredaba za bivše suce.

Po § 9. zak. o odvjetnicima može se u imenik odvjetničkih pripravnika upisati svatko, koji ispunjava uslove iz § 2. sl. a) b) i v) i koji nije isključen po § 4. st. 1. sl. a)—ž).

U pogledu upisa u imenik odvjetničkih pripravnika nema niti kakvih povlastica za bivše suce, a niti kakvih izuzetaka u pogledu mjesta.

Kao što može uopće svaki gradjanin, može i bivši sudac da traži upis u imenik odvjetničkih pripravnika i to kod odvjetnika u ma kojem mjestu.

Okolnost, što bivši sudac eventualno imade i kvalifikaciju za odvjetnika, ne može biti zaprekom njegovomu vršenju vježbe kao pripravnik, kao što to nije zapreka ni drugim odvjetničkim pripravnicima, koji, pretpostavljajući stalno plaćeni položaj pripravnika go-

Digitized by Google

spodarski neizvjesnomu položaju samostalnog odvjetnika, ili s ma kakvih drugih razloga, ostaju dalje pripravnici.

Isti razlozi, koji često sile odvjetničke pripravnike, koji imaju svu kvalifikaciju za odvjetnika, da ostaju i dalje pripravnici, ponukat će često i bivšega suca, da se upiše u imenik odvjetničkih pripravnika, premda ima pravo, da se upiše i u imenik odvjetnika. Za to nema nikakvih zakonskih zapreka. Veća kvalifikacija nije zapreka nijednomu zvanju, pa ne može biti ni zvanju odvjetničkoga pripravnika.

Što se pak tiče mjesta vršenja vježbe, nema — kako je već gore navedeno — u zakonu nikakvih naredjenja.

Jedino ograničenje u pogledu mjesta rada poznaje zakon u § 3. od. 1 za vršenje odvjetništva po sucima, koji stiču odvjetništvo na osnovu petgodišnje sudske službe. Kada bi se netko i postavio protivno gore izloženomu na stanovište, da zakon drugom rečnicom 1. odjeljka §-a 3. (»O v a lica« . . .) odredjuje jedno ograničenje za sve bivše suce prvostepenih sudova, a ne samo za one, koji vrše odvjetništvo na osnovu u tom odjeljku osnovane povlastice, i taj ne bi mogao iz zakona izvesti, da bivši suci ne mogu biti odvjetnički pripravnici u mjestima, u kojima su službovali za posljednjih pet godina. Zakon naime u §-u 9. izrično traži, da odvjetnički pripravnici ispune uslove iz § 2. sl. a)—v) i da ne postoje smetnje iz § 4. sl. a)—ž), dok o smetnji iz 2. rečenice § 3. nema ni govora. To naredjenje zakon ne proteže na pripravnike, kako to čini s gore navedenim naredjenjima iz §§ 2. i 4.

Kako se odnosi prema tomu pitanju praksa?

Odbor Odvjetničke komore u Zagrebu stoji na stanovištu, koje je protivno gore izloženomu. Tako je svojom odlukom od 3. studenoga 1933. br. 2092 opet odbio jednoga tražioca upisa u imenik odvjetničkih pripravnika i to s obrazloženjem, što on kao bivši sudac ima kvalifikaciju za odvjetnika, pa mu ne treba vježbe, i jer traži upis kod odvjetnika u Zagrebu, gdje je i službovao kao sudac.

Stol sedmorice, kao vlast drugoga stepena u pogledu upisa u imenik odvjetnika i odvjetničkih pripravnika, stoji stalno na stanovištu, da okolnost, što netko ima kvalifikaciju za odvjetnika, nije ni kod bivših sudaca zapreka za vršenje odvjetničke vježbe, kao što to nije ni kod drugih pripravnika, te da zapreka iz § 3. od. 1. reč. 2. ne može da vrijedi za odvjetničke pripravnike, pa je i svojim rješenjem od 3. studenoga 1933. br. 5994 poništio i gore navedenu odbitnu odluku odbora Odvjetničke komore, i naložio mu, da molioca upiše u imenik odvjetničkih pripravnika.[1])

Tim se je pitanjem zabavila i ovogodišnja glavna skupština Odvjetničke komore u Zagrebu (od 29. listopada 1933.) i donijela o tom rezoluciju, koja mora da svakoga pravnika začudi.

Već se čudno doimlje referentovo obrazloženje rezolucije, kojim pobija eventualni prigovor, da su odvjetnici protiv sudaca, time, »što je po odboru već mnogo sudaca upisano u imenik«. Kao da zavisi o dobroj volji odbora, da li će koga upisati u imenik odvjetnika ili ne!

[1]) Ovo rješenje priopćeno je u ovom broju dalje medju rješidbama.

Digitized by Google

Sama rezolucija skupštine se ne postavlja na stanovište, koje redovno zastupa odbor, da zapreka iz § 3. od. 1. vrijedi i za pripravnike, nego izriče, da se komora »s l a ž e s m o t i v i m a i n t e n c i j o m propisa §-a 3. stav. 1. zak. o odvjetnicima, prema kojemu propisu tamo navedeni suci ne mogu vršiti o d v j e t n i š t v o u onome mjestu, u kojem su vršili sudsku službu, dok ne prodje pet godina, otkada su prestali da služe kao suci u tome mjestu«, nadalje, da je uvjerena, da bi se toj i n t e n c i j i (dakle ne zakonu) protivilo, kada bi takovi suci »i ako osposobljeni za odvjetništvo uopće, vršili vježbu u mjestu svoga bivšeg sudačkog službovanja«, »osudjuje takvo izigravanje z a k o n a«, pa zato »proglasuje d u ž n o š ć u o d v j e t n i k a, da ne primaju na vježbu bivše suce u slučajevima, kad bi po § 3. st. 1. istim sucima bilo nemoguće, da budu odvjetnici u dotičnom mjestu«.[2])

Ova rezolucija drugim riječima znači, da odvjetnik, služeći se jednim svojim pravom iz zakona, ima da dodje u disciplinski postupak, jer je Komora proglasila d u ž n o š ć u odvjetnika, da se ne služi tim svojim pravom. Dakle: Stol sedmorice kao drugostepena vlast u pogledu upisa naredit će Komori, da nekoga upiše kao pripravnika kod izvjesnog odvjetnika, a Komora će staviti zatim dotičnog odvjetnika zbog toga pod disciplinski postupak! Na taj bi način bila izigrana drugostepena vlast kao i pravo žalbe protiv odluka odbora Komore, koji bi tako postao protivno zakonu jedini suvereni organ, koji odlučuje o upisu.

Medjutim taj je zaključak skupštine nezakonit i ništav.

Dužnosti odvjetnika propisane su u glavi III. zakona o odvjetnicima, a da li kakvo djelo odvjetnika dolazi u sukob s tim naredjenjima, ima u svakom konkretnom slučaju da prosudi d i s c i p l i n s k o v i j e ć e (u dva stepena). Apstraktnih (normativnih) naredjenja pak, koja bi stanovitu vrstu djelanja odvjetnika proglasila povredom dužnosti odvjetnika, nije ovlašteno donositi ni disciplinsko vijeće ni skupština Komore, jer ona nije zakonodavno tijelo, što više nije ni instancija u pogledu upisa, jer su to samo odbor Komore u prvom stepenu i kasacioni sud u drugom i posljednjem stepenu.

Djelokrug je skupštine u § 43. zak. o odvjetnicima točno opisan. Ne samo, da on ne ovlašćuje skupštinu na donošenje zaključaka, koji bi popunjavali ili tumačili zakon o odvjetnicima, nego on je ne ovlašćuje ni na donošenje poslovnika bez odobrenja ministra pravde (sl. a), dok u pogledu zakona skupština samo »podnosi prijedloge i izjavljuje mišljenje« (sl. z).

Ako je dakle skupština Odvjetničke komore bila mišljenja, da je poželjno, da se u pripravničku vježbu ne pripuštaju bivši suci u mjestu svoga službovanja, dok ne prodje pet godina od prestanka službe, bio bi jedini put ostvarenju te želje, da skupština podnese ministarstvu prijedlog za izmjenu zakona o odvjetnicima u tom smjeru, a ne da ona sama proglasi dužnošću odvjetnika, da ne uposle takve

[2]) Sve citirano po »Odvjetniku« br. 9 god. 1933. str. 4. i 5., potcrtanja od mene.

Digitized by Google

pripravnike. To manje, što i sama rezolucija ne uzima, da ovo stanovište izlazi iz p r o p i s a zakona, koji je na snazi, nego samo tvrdi, da bi to odgovaralo jednoj i n t e n c i j i zakonodavca, koja medjutim nije u pogledu pripravnika u zakonu provedena.

Tim je dakle zaključkom, kojim bi se imala izigrati naredjenja zakona o postojanju dviju instanca u pogledu upisa, skupština povrijedila § 43. zak. o odvjetnicima, pa se taj zaključak mora smatrati, kao da ne postoji, te mislim, da se ne će naći nijedno disciplinsko vijeće, koje bi zbog povrede »dužnosti« odredjene tim zaključkom moglo disciplinski kazniti odvjetnika.

Na koncu mi je još spomenuti, da sam u ovom članku hotimično mimoišao pitanje, da li je de lege ferenda opravdano stanovište Komore, jer to za rješenje problema na osnovu pozitivnoga zakona nije od važnosti, te bi prešlo okvir ove radnje, kojoj je svrha prikazati pravno stanje na osnovu današnjega zakona.

Dr. Ivo Pilar kao pravnik

Napisao dr. J a n č i k o v i ć T o m o, odvjetnik u Zagrebu.

U velikom nasljedju, koje nam je ostavio pok. dr. Ivo Pilar ističe se naročito i njegov obilni pravnički rad. Taj rad široj javnosti nije tako poznat, kao onaj na drugim područjima njegova mnogostranoga duševnoga djelovanja. Ali taj je rad tako znatan i od tolike vrijednosti za nas pravnike, da je nužno, da se i on posebno istakne, te u najkrupnijim crtama predoči. Njegov rad nije samo publicistički, teoretsko-politički, filozovski i u lijepoj književnosti, njegov rad je ostavio i duboke tragove u našoj pravnoj književnosti. Pravnički mu radovi nisu sakupljeni. Nalazimo ih u velikom razmaku vremena obilno u raznim našim pravničkim a i nepravničkim revijama i časopisima. Svi ti pravnički radovi imaju istu odliku, koju imaju i drugi njegovi radovi na ostalim poljima: duboko poznavanje problema, koje obradjuje, veliku erudiciju i izvorno postavljanje rješenja. Obično obradjuje teme, koje nisu još obradjene, a ako su već obradjene, unaša u njih nove momente i nove poglede.

Mora se u prvom redu spomenuti njegova velika studija, tiskana u spomenspisu prigodom stogodišnjice općega gradjanskog zakona (Fetschrift zur Jahrhundertfeier des Allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches v. 1. Juni 1911.) Ova je spomenica izdana po posebnom redakcionom odboru uz sudjelovanje svih pravnih fakulteta bivše dvojne monarhije te juridičkih korporacija i udruženja. Sam spomenspis podijeljen je u dva dijela, od kojih prvi dio sadržaje radove glede povijesnoga postanka zakonika te ličnosti njegovih redaktora, kao i oko njegove vrijednosti u socijalnom, ekonomskom i zakonodavnom tehničkom pogledu. U prvome dijelu obradjuje se i pitanje njegva odnošaja spram drugih zakonodavstava. Drugi dio donaša dogmatsku

Digitized by Google

obradbu pojedinih problema. Medju suradnicima toga spomen-spisa nalazimo prva pravnička imenaka kao dr. Franz Klein, dr. Josip Unger, dr. A. Ehrenzweig, dr. Josip Schey. Već sam poziv na suradnju u ovom spomenspisu, koji je trebao da dade najbolje, značilo je priznanje velikoga glasa, koji je dr. Ivo Pilar uživao kao pravnik. U ovom djelu zastupano je zagrebačko sveučilište sa radnjama sveučilišnog profesora dr. Ive Maurovića »Opći Austrijski gradjanski zakonik u Hrvatskoj« i privatnoga docenta pokoj. dr. Mihajla Zobkova »Primjena općeg gradjanskoga zakonika u Bosni i Hercegovini«. Drugi od naših pravnika nije nitko sudjelovao.

U ovome djelu, koje je tako dalo najbolje saradnike svoga vremena, otisnuta je i studija dr. Ive Pilara »Razvoj recepcije općeg austrijskog gradjanskog zakonika u Bosni i Hercegovini sa osobitim obzirom na pravo nekretnina« (Entwiklungsgang der Rezeption des österreichischen allgemeinen bürgerlichen Gesetzbuches in Bosnien und der Herzegowina unter besonderer Berücksichtigung des Immobilienrechtes). Studija daje nam prikaz, kako je od pocetka austrijske okupacije Bosne i Hercegovine došlo do prihvata općeg gradjanskog zakonika putem običajnoga prava, jer novi suci nisu poznavali otomanskoga prava, koje je i dalje zadržano na snazi. Ranije domaće pravo je nestalo potpuno za turskoga vladanja. Na taj način je bio opći gradjanski zakonik u glavnom svojem dijelu prihvaćen uz iznimku dijela o pravu osoba, naročito ženidbenoga prava, pa onda nasljedno pravo. S vremenom je napredovalo poznavanje otomanskoga prava, pak je prihvaćanje općega gradjanskoga zakonika nazadovalo. Naročito to vrijedi za složena prava nekretnina nakon donašanja gruntovnoga reda. Primjena općega gradjan. zakonika u Bosni i Hercegovini tipičan je slučaj prihvata putem običajnoga prava sa svim lošim stranama stvaranja ovakovoga pravnoga vrela. Na području privatnoga prava vlada stoga nesigurnost, jer se ne zna, koje će se pravo u stanovitom slučaju primijeniti. Takove prilike stvaraju opću pravnu nesigurnost, što opet nepovoljno djeluje na stanje i razvitak zemlje. Narod imade pravo, da znade, kakovo pravo u jednoj zemlji vrijedi, jer je načelo, da nepoznavanje zakona nikoga ne ispričava, opravdano samo onda, kada se nedvojbeno može utvrditi, koje je pravo na snazi.

Ova studija, koja je izašla u ovako odličnom djelu, izazvala je svojevremeno veliku pažnju, jer je osvijetlila jedno pitanje, koje je nužno tražilo svoje rješenje. Piscu bilo je zamjeravano od strane tada vladajućih krugova, što je to pitanje na ovaj način obradio.

Ova studija nije prevedena na hrvatski jezik. Naprotiv je dr. Mihajlo Zobkov svoj rad, koji je bio otisnut u ovome spomenspisu, objelodanio na hrvatskom jeziku u »Mjesečniku« god. 1921. pod naslovom »Primjenjivanje austrijskog općeg gradjanskog zakonika u Bosni i Hercegovini«. Medju literaturom, koju navodi glede ovoga pitanja, naročito spominje i studiju dr. Ive Pilara.

»Mjesečnik« od godine 1926. donaša njegov rad »Gruntovničarski pokret« prilikom pripremanja zakona o uredjenju redovnih su-

Digitized by Google

dova. Opisuje pokret i njegove zahtjeve, te težnju, da se podigne kakvoća i gospodarski položaj gruntovničara. Za to mora svaki pravnik pratiti ovaj pokret sa najživljom simpatijom. Temu, koja je u blisokoj vezi sa gruntovnicom i gruntovničarskim pokretom, obradjuje članak u »Odvjetniku« iz godine 1930. pod naslovom »Neispravna shvaćanja«. U članku tom iznaša svoje stanovište spram jednoga stavka spomenice društva gruntovničara u Zagrebu u vezi sa donašanjem novoga gruntovnoga zakona, ogradjujući se najenergičnije protiv svakoga pokušaja miješanja u djelokrug odvjetnika i javnih bilježnika, bez mnogo skrbi, je li postoje pravni i stvarni uvjeti za to ili ne.

U njegov rad kao pravnika mora se ubrojiti i onaj na polju socijologije. Kao socijolog radio je naročito mnogo. Stvar je posebnoga studija, da se ovaj rad prikaže. U opseg ovih redaka to ne spada. Hoću samo da podvučem one radove, koji su otisnuti u našem pravničkom glasilu »Mjesečniku«, jer je time naročito potcrtana uska veza socijologije sa pravnim znanostima.

Godine 1927. izašao u »Mjesečniku« njegov rad »O sistematizovanju socijologije«, a godine 1930. »Georges Sorel, francuski socijalni filozof, duhovni otac fašizma i boljševizma«, predavanje održano 27. veljače 1930. u socijološkom društvu.

»Mjesečnik« godine 1931. je donio njegovu radnju »Kriza kapitalizma kao spoznajni i socijalno-politički problem«. To je predavanje održano 28. listopada 1931. u pučkom sveučilištu u Zagrebu i u nekim drugim hrvatskim mjestima. Ono je bilo otisnuto i u posebnoj brošuri.

Još je tiskano njegovih pravničkih stvari i u »Svojini«, glasilu društva kućevlasnika i zemljoposjednika, a nalazimo ih gdjekada i u dnevnoj štampi.

U svome vanredno plodnom životu, nije nikada zaboravio, da je po zvanju u prvom redu pravnik, pak je i nas pravnike svojim radom zadužio. Širina njegova rada nije mu u tome bila na štetu.

Završujem toplim riječima predsjednika Odvjetničke komore dr. Ive Politea prigodom komemoracije dr. Pilara u Komori: »Jedno mjesto medju nama danas je prazno: umro je dr. Ivo Pilar. Nitko nije nenadoknadiv, ali bojim se, da ćemo dugo čekati, dok se ta praznina ispuni potpunim ekvivalentom. Pokojni dr. Pilar nije bio samo odvjetnik, on je bio ujedno književnik, učenjak i javni radnik. Nastavivši tako predaju našega stališa, on je pojmu odvjetnika dao onu širinu, koja je tome stališu svojstvena. Njegov rad bio je ponos našega barreaua, taj rad mogli smo staviti na tezulju javnoga mišljenja o našem stališu kao jaku protutežu što predrasudama što na žalost realnim činjenicama, štetnim po ugled stališa. Ako je on u času slabosti podlegao današnjim prilikama, učinio je to nakon života ispunjena skoro nadčovječanskim naporima. Smrt njegova samo je mjerilo teškoće današnjih prilika, a mi, koji smo ostali, da se s njima i dalje borimo, odužit ćemo se najdostojnije uspomeni našega druga, budemo li si u toj borbi postavili kao uzor njegov život. Slava dru Ivi Pilaru!«

Digitized by Google

Ponavljanje krivičnoga postupka

Napisao dr. Devčić Mile, zamjenik drž. tužioca u Varaždinu.

Sudske odluke, koje se ne mogu napadati redovnim pravnim lijekovima (revizijom, prizovom, žalbom) stječu u pravilu pravnu snagu. Ponovnoj krivičnoj tužbi stoji na putu exceptio rei judicatae.

Pošto je pak zadaća kriv. postupka pronalazak materijalne istine, a mogu se pojaviti nove činjenice ili novi dokazi, koji sudske pravosnažne odluke prikazuju u sasvim drugom svijetlu tj. neosnovanim i neistinitim, to je zakon o krivičnom postupku predvidio u svrhu zaštite materijalne istine institut ponavljanja krivičnoga postupka.

Ponavljanje krivičnog postupka je prema tomu neredovan pravni lijek, jer se njime napadaju pravosnažne sudske odluke. Redovni pravni lijekovi naprotiv su oni, kojima se mogu pobijati sudske odluke, koje još nisu stekle pravnu snagu. Pod sudskom odlukom razumijeva zakon: presude, rješenja i naredbe (§ 74). Redovni pravni lijekovi su vezani na stroge rokove, te su devolutivni, a većinom i suspenzivni. Ponavljanje krivičnoga postupka je naprotiv nedevolutivan, nesuspenzivan i za rok nevezan pravni lijek. Može se upotrijebiti kako protiv pravosnažnih sudskih presuda, tako i protiv pravosnažnih sudskih rješenja. Da se ovaj pravni lijek ne bi zlorabio, propisao je zakonodavac točne uslove i formalnosti, uz koje se može i uspjehom rabiti.

Razlikujemo dvije vrsti ponavljanja krivičnoga postupka: Ponavljanje u pravom smislu (§§ 361—365) i u nepravom smislu (§§ 359, 360 i 355). Ponavljanja postupka u pravom smislu ima opet dvije vrsti: 1. ponavljanje postupka protiv rješenja, kojima je krivični postupak pravosnažno obustavljen (§ 361); 2. ponavljanje postupka protiv pravosnažnih presuda osudjujućih ili oslobodjujućih ili protiv onih, kojima je optužba pravosnažno odbijena (§§ 362, 364 i 365).

Ponavljanje krivičnog postupka u pravnom smislu.

I. — Ako je obustavljen pravosnažnim rješenjem prije glavnoga pretresa (§ 361). Ovo se ponavljanje, što se samo po sebi razumije, može tražiti jedino na štetu izvesnoga lica, kada je postupak obustavljen prije glavnoga pretresa pravosnažnim rješenjem suda. Dakle u toku pripremnoga postupka izvidjaja (§ 96), istrage (§ 108.), prelaznoga postupka (§§ 208 i 219 odj. 3). Zahtjev za ponavljanje u ovom slučaju može predati državni tužioc, privatni tužioc i privatni učesnik kao tužioc.

Po prijašnjem hrvatskom kaz. postupku (§ 293) privatni učesnik nije imao prava na ovakov zahtjev. To mu je izričito branio § 37 br. 3.

Naš krivični postupnik dao je ovo pravo i privatnom učesniku, te je ono dapače jače od prava privatnoga tužioca. Privatnomu tužiocu ne će se naime dozvoliti ponavljanje krivičnog postupka, ako je izričito ili mučke (§ 22 odj. 2) odustao od optužbe. Jedino mu se može dozvoliti ponavljanje onda, ako je postupak obustavljen zato, što privatni tužilac u ostavljenom mu roku nije predao optužnicu, ili što nije došao na glavni pretres, a on dokaže, da su ga nesavladive

Digitized by Google

smetnje spriječile, da podnese optužnicu ili da dodje na pretres, ako to zatraži unutar roka od 3 dana po prestanku smetnja i ako u prvom slučaju ujedno podnese optužnicu (§ 361. odj. II).

Privatnomu učeniku i državnomu tužiocu odustaja od optužbe ne smeta, da traži i ishodi ponavljanje postupka, ako samo postoje materijalni uslovi za ponavljanje (§ 361. odj. I., § 22. odj II., § 284. odj. I.). Pretpostavke za zahtjev ponavljanja ove vrsti postupka jesu: a) da pravo na gonjenje zbog toga krivičnoga djela nije zastarilo (§§ 78, 79 k. z.) ili da nije raniji krivični postupak obustavljen na osnovu abolicije (§ 276. kp); — b, da privatni tužioc, ako on traži ponavljanje krivičnoga postupka, nije odustao od optužbe u predjašnjem postupku; — c) da se podnesu novi dokazi, koji nisu iznošeni u prijašnjem postupku, bez obzira, da li je tužioc za njih ranije znao, ili je za njih doznao tek iza pravosnažno obustavljenoga postupka. Ovi dokazi moraju biti podobni, da dokažu krivicu okrivljenikovu, bilo sami po sebi bilo sa dokazima, koji su već pribrani u postupku, koji je pravosnažno obustavljen (§ 361. odj. I. i § 364. odj. III.).

II. — P o n a v l j a n j e k r i v i č n o g a p o s t u p k a d o v r š e n o g a p r a v o s n a ž n o m p r e s u d o m. — Ovo se ponavljanje može zahtijevati kako u korist osudjenika (§ 362) tako i na štetu lica, koje je bilo oslobodjeno od optužbe (§364) ili osudjeno po blažem kriv. zakonu (§ 365).

Presuda u svakom od ovih slučajeva mora biti pravosnažna i mora potjecati od naših redovnih krivičnih sudova, a ne od koga inostranog suda. Presude inostranih sudova ne vežu naše sudove (§ 10 k. z.). Osnov zahtjevu za ponavljanje krivičnoga postupka nikada ne može biti p r a v n a z a b l u d a s u d a (error in jure), već se ponavljanje može tražiti samo zbog točno odredjenih važnih n o v i h č i n j e n i c a, koje mijenjaju s t v a r n i o s n o v, na kojem presuda počiva, ili za to, što je pravosnažna presuda prouzrokovana krivičnim djelom suca, optuženika ili trećih lica. Ovdje opet razlikujemo: a) ponavljanje u korist pravosnažno osudjenoga lica; b) na štetu optuženika.

a) P o n a v l j a n j e u k o r i s t p r a v o s n a ž n o o s u d j e n o g l i c a. Ovomu ponavljanju je svrha, da pravosnažno osudjeno lice bude ili posve oslobodjeno od optužbe ili sudjeno po blažem krivičnom zakonu (§ 362 br. 2). »Blaži krivični zakon je onaj zakonski propis ili onaj odjeljak toga zakonskog propisa, koji predvidja blaže krivično djelo tj. djelo, za koje je propisana blaža vrsta kazne. Ako je u pitanju samo odmjerivanje kazne u granicama istoga zakonskoga propisa, to ne može biti osnov za ponavljanje postupka[1]). Jednako tako tumači taj pojam i dr. Ogorelica[2])

Za ublažavanje kazne, kada je odmjerena po izvjesnom zakonskom propisu i kada je presuda stekla pravnu snagu, služi ustanova § 430 k. p.

[1]) M a r k o v i ć B. dr. »Učbenik sudskoga kriv. postupka« str. 614.
[2]) »Kazneno procesualno pravo« str. 680.

Digitized by Google

Ponavljanje postupka po § 362 može se zahtijevati i po izdržanju kazne (§ 362 odj. I.) kao i po smrti osudjenoga lica (§ 363 odj. I.). Pretpostavke ovom zahtjevu jesu:

a) Da postoji dokaz, da je predjašnja osuda optuženikova prouzrokovana krivičnim djelom koga od optuženika različitoga lica tj. lažnom ili lažno prepravljenom ispravom, koja je upotrijebljena kao dokaz (§§ 214 i 215 k. z.), ili lažnim iskazivanjem svjedoka (§§ 144 do 148 k. z.), ili saučesnika, ili lažnim stručnim mišljenjem vještaka, koje je dano ili pročitano na glavnom pretresu, ili podmićenjem istražnoga suca ili koga od sudaca (§ 387 k. z.), koji su sudjelovali pri izricanju ranije presude, ili kojim drugim krivičnim djelom koga od tih sudaca, u koliko se ono tiče postupka.

Pod riječi »dokaz« ne traži se, da to bude dokazano presudom, već je dovoljno, da je to i na drugi koji način vjerojatnim prikazano.

Podmićenje, o kojem ovaj § govori (§ 263 br. 1.), može se ticati samo sudaca, dok je raniji naš kazneni postupnik poznavao i podmićenje državnoga tužioca (§ 105 hrv. k. z.), i zapisničara (§ 311 hrv. k. z.) kao osnov ovoga ponavljanja. Po sadanjem krivičnom postupniku nije uslov za ponavljanje postupnika podmićenje drugih lica, koja sudjeluju u postupku, nego samo podmićenje sudaca.

Krivično djelo trećih lica mora biti od utjecaja na odluku suda na štetu optuženikovu tj. da je ono ili prouzrokovalo ili barem bilo odlučno za njegovo osudjenje.

Ili b) da se podnesu nove činjenice ili takvi dokazi, koji su sami po sebi ili u vezi sa ranije izvidjenim dokazima podobni, da prouzrokuju njegovo oslobodjenje ili osudu zbog takvog krivičnog djela, na koje se imade primijeniti blaži krivični zakon (§ 362 br. 2).

Ovi novi dokazi smatraju se u ovom slučaju ponavljanja novima i onda, ako su optuženiku ili onomu, koji za nj traži ponavljanje, bili poznati i u ranijem postupku, ili je za njih kasnije doznao.

Da se tako imade razumijevati ova ustanova, slijedi iz izraza »podnese«, koji rabi § 362 br. 2, za razliku od izraza »pojave«, koji rabi § 364 br. 2.

Novi dokazi ili nove činjenice moraju biti važni — podobni, da prouzrokuju oslobodjenje optuženika ili osudu po blažem krivičnom zakonu.

Ili c) kao osnov za ponavljanje postupka u korist pravosnažno osudjenoga lica može konačno služiti i neslaganje dviju ili više osudnih presuda po jednom i istom krivičnom djelu. »Ako su zbog istoga krivičnoga djela izrečene dvije ili više presuda i ako se na osnovu poredjenja tih presuda i činjenica, na kojima se te presude osnivaju, neminovno mora uzeti, da je isto lice za isto djelo po drugi put osudjeno, ili da je jedno ili više od osudjenih lica nevino ili krivo samo za takvo krivično djelo, na koje se ima primijeniti blaži kriv. zakon od onoga, po kome je sudjeno« (§ 362 br. 3).

Sasvim je svejedno, da li ove različite osude potječu od istoga ili od različitih sudova.

Digitized by Google

Bitna je pretpostavka, da se odnose na isti čin. Nije nužno, da te presude prije zahtjeva za ponavljanje budu poništene.

Samo postojanje takvih presuda je dovoljan osnov, da se može staviti zahtjev za ponavljanje postupka. Da je tomu tako, vidi se iz riječi »izrečene«, kojom se služi § 362 br. 3.

Ovim ponavljanjem se ne dira nikako u pravni položaj drugih osudjenika iz iste osude, u koliko i oni izričito ne traže ponavljanje postupka u svoju korist.

Neslaganje presuda samo je pretpostavka, koja ovlašćuje na zahtjev za ponavljanje postupka. Ako dakle od dvojice osudjenika, koji su takvim presudama osudjeni za isto krivično djelo, jedan zatraži ponavljanje postupka, a drugi to ne učini, znajući možda, da je kriv, to za ovoga drugoga ne postoji osnov za ponavljanje postupka (Dr. Marković str. 615 i 616,Dr. Ogorelica str. 681 t. c/).

Osim pravosnažno osudjenog lica pravo na ponavljanje postupka u njegovu korist imadu iza njegova života kao i poslije njegove smrti i sva ona lica, koja su po § 354 kp. ovlaštena na upotrebu pravnoga lijeka u korist optuženikovu (§ 363 odj. I.).

Isto pravo imade i državni tužilac (§ 324). Državni tužilac i nadležni sud su dužni, ako saznadu za činjenice ili okolnosti spomenute u § 362. neposredno ili od koga drugoga suda ili vlasti, da o tom obavijeste osudjenika ili koje drugo na zahtjev ovlašteno lice.

Državni tužilac može, ali ne mora, da i sam podnese zahtjev za ponavljanje (§ 363 odj. II). Ako zahtjeva ne podnesu ni državni tužilac, ni drugo koje ovlašteno lice za 14 dana, iza kako je obaviješteno, nadležni sud mora postaviti branioca, koji je dužan, da podnese zahtjev za ponavljanje i to u najkraćem vremenu (§ 363 odj. III.).

Dužnost državnoga tužioca u ovom slučaju je jedino, da obavijesti osudjenika ili lice ovlašteno na zahtjev za ponavljanje, ali mu nije dužnost, već samo pravo (može), da sam stavi zahtjev za ponavljanje. Naprotiv nadležni sud mora i obavijestiti osudjenika ili lice ovlašteno na zahtjev i putem branioca pokrenuti postupak za ponavljanje, ako to ne učini osudjenik ili lice ovlašteno na to.

U ovoj zakonskoj ustanovi (§ 363.) kulminira favor defensionis u traženju materijalne istine, koja se imade uglaviti makar i po službenoj dužnosti suda.

I pored postupka, pokrenutoga radi ublaženja, smanjenja ili oproštaja kazne kao i u slučaju oproštaja kazne, može se zahtijevati ponavljanje krivičnoga postupka (§ 429 odj. III. kp.).

2. Ponavljanje krivičnoga postupka na štetu optuženika. Razumljivo je samo po sebi, da se i ovo ponavljanje može zahtijevati samo radi istoga djela, koje je bilo predmet ranije presude (§§ 364 i 365).

Ovo se ponavljanje može zahtijevati ili zato, da lice, koje je pravosnažno oslobodjeno od optužbe (§ 280) ili je optužba protiv njega pravosnažno odbijena (§ 276) — van slučajeva iz (359 br. 1 —, bude

Digitized by Google

sudjeno (§ 364) ili da lice, koje je već pravosnažno osudjeno, bude presudjeno po strožem kriv. zakonu (§ 365).

Opće pretpostavke ovoga ponavljanja jesu: 1. da je optuženik živ (§ 363. argumento a contrario); 2. da gonjenje zbog toga kriv. djela nije zastarilo (§§ 78, 79 k. z.) ili da kažnjivost djela nije ukinuta pomilovanjem; 3. da je presuda prouzrokovana lažnom ili lažno prepravljenom ispravom, ili lažnim iskazom svjedoka ili saučesnika ili lažnim stručnim mišljenjem vještaka ili podmićenjem suca ili drugim kojim krivičnim djelom suca (§ 362 br. 1) ili kakvim drugim krivičnim djelom optuženikovim ili koga drugoga lica. Ovdje je dakle razlog ponavljanju i krivično djelo optuženikovo, što nije razlog ponavljanja iz § 362 br. I. Ili 4. a) ako optuženik docnije pred sudom ili van suda vjerodostojno prizna djelo, kojim se tereti. To priznanje (§ 159) ima uslijedit nakon pravomoćnosti ranije presude. Ili b) ako se pojave nove činjenice ili dokazi, koji su sami po sebi ili u vezi sa ranije izvidjenim dokazima podobni, da utvrde krivicu okrivljenikovu (§ 364 br. 2.). Nova dokazala ili nove činjenice moraju biti zaista nove, tj. mora da su se pojavile tek po izrečenoj predjašnjoj presudi, koja je postala pravosnažna (Ogorelica str. 682 t. z/). Za razliku od pretpostavki §§ 361 i 362 pretpostavljaju §§ 364 i 365, da ova dokazala i činjenice nisu bile niti mogle biti poznate u ranijem krivičnom postupku.

Po dr. B. Markoviću (str. 617) ovi novi dokazi ili nove činjenice, da budu osnov ponavljanja iz §§ 364 i 365 smiju biti poznate onome, koji traži ponavljanje, tek pošto je ranija presuda postala pravosnažna.

Za ponavljanje iz § 365 uz ove opće pretpostavke (§ 364) traže se još i ove specijalne: 1. da je za učinjeno zločinstvo predvidjena smrtna kazna ili vječita robija, dok se po kriv. zakonu, koji je u ranijoj presudi primijenjen mogla izreći samo vremena robija, ili 2. da najveća mjera kriv. zakona, koji se imao primijeniti za zločinstvo, prelazi 10 godina, dok se kazna odmjerila po naredjenju kriv. zakona, čija najveća mjera ne prelazi 5 godina, ili 3. da je djelo zločinstvo a optuženik je bio osudjen samo radi prestupa.

Za razliku od § 359 br. 3 pretpostavlja § 365 br. 3 nove činjenice, radi kojih ranije presudjeno djelo postaje zločinstvom, a ne krivu primjenu zakona (§ 336 br. 7), po kojoj je sudac pojedinac uzeo, da je stvarno nadležan.

Nema mjesta ponavljanju postupka pred sucem pojedincem okružnoga ili sreskoga suda u svrhu, da optuženik — okrivljenik, koji je već pravosnažno osudjen zbog prestupa, bude sudjen zbog prestupa po strožem kriv. zakonu (§ 411 kp.), jer je po izričitoj ustanovi zakona dopušteno ponavljanje samo onda, ako raniji prestup uslijed novih dokaza postane zločinstvom, a ne težim prestupom.

Lica ovlaštena na ponavljanje u smislu § 364 jesu državni i privatni tužioc. Medjutim privatni tužioc nema toga prava, ako je izričito ili mučke odustao od optužbe, kada je pretres otpočeo (§ 51 odj. II. kp.). Ponavljanje u smislu § 365 može tražiti jedino državni tužioc.

Digitized by Google

Utjecaj prinudnoga poravnanja van stečaja na parnice

Napisao dr. R u d ž i ć M., odvjetnik u Travniku

Pod istim naslovom iznio je dr. Fischer o gornjem pitanju svoje mišljenje u dvobroju »Mjesečnika« za rujan i listopad 1933. god. On dolazi do zaključka, da dužnik, koji se nalazi u postupku poravnanja van stečaja, ne može ni prije pravosnažnosti poravnanja biti osudjen na činidbu u pogledu zahtjeva, koji ulaze u poravnanje, čak ni onda, kada je tužba podnešena prije, nego li je otvoren postupak za poravnanje. Što više, da se protiv dužnika ne može izreći kondematorna presuda ni onda, kada je on u parnici stavio prigovore, koji se tiču opstojnosti i visine utužene tražbine. Sudovi bi po njegovom mišljenju trebali, da u pomanjkanju kakove zakonske ustanove, koja bi najbolje odgovarala naravi stvari, presudom odbijaju »za sada« ovakove tužbe i njihove zahtjeve.

Priznajemo, da zakon o poravnanju van stečaja ne rješava izričito postavljeno pitanje. Uvidjamo poteškoće, iznešene u gornjem pravcu, ali uza sve to se ne možemo složiti sa gornjim nazorom, jer nam se čini, da on ide u formalistici i previše daleko, pa da je čak protivan i temeljnim načelima, na kojima počiva institucija prinudnog poravnanja van stečaja.

Puštajući postrance razne teorije o pravnoj naravi prinudnoga poravnanja[1]), u prvom ćemo redu razmotriti, što je stvarna svrha prinudnoga poravnanja, usporedjujući ju sa svrhom stečaja. Naročito što je svrha postupka za poravnanje van stečaja u usporedbi sa svrhom stečajnoga postupka, gdje u pogledu parnica vrijede propisi § 7. st. z.

I stečaj a i prinudno poravnanje van stečaja počivaju na načelu »par conditio creditorum«. Ali stečaj, vodeći računa samo o interesima vjerovnika, ide za time, da realizacijom cjelokupne imovine prezaduženika — stečajne mase — svi stečajni vjerovnici dodju srazmjerno do podmirenja u novcu. Prinudnom poravnanju je medjutim svrha, da se ustanovi, u koliko postoji pristanak zakonom propisane većine vjerovnika, da se za plaćanje nesposobnomu dužniku u njegovim obvezama a prema njegovom prijedlogu učine stanoviti popusti i olakšanja, kako bi taj pristanak mogao po sili zakona vezati sve njegove vjerovnike i na taj način pomoći dužniku, da se izvuče iz nesposobnosti.

Dosljedno tome je glavna zadaća stečajnoga postupka, da se s jedne strane osigura stečajna masa, a s druge strane da se utvrdi, kome i sa kojim dijelom pripada kome pravo, da se iz te mase namiri. Stoga se u stečajnom postupku imaju ispitati svi prijavljeni zahtjevi pa konačno utvrditi opstojnost i visina pojedinih prijavljenih tražbina, kako bi na osnovu tih ustanovljenja mogla kasnije uslijediti razdioba stečajne mase.

[1]) L e h m a n n: Kommentar zur Konkurs-Ausgleichs und Aufechtungsordnung I. sv. str. 698—706

Digitized by Google

U postupku pak za prinudno poravnanje nema potrebe za takovo strogo ustanovljenje ni aktivne a ni pasivne imovine dužnika, pa stoga u tom postupku utvrdjivanje opstojnosti i visine pojedinih tražbina ima samo sporedni značaj. U tom postupku ispituju se pojedine tražbine samo u toliko, u koliko je potrebno, da se uzmože pojedinomu vjerovniku priznati pripadajuće mu pravo glasa. Samo da bi se mogla iznaći volja zakonom propisane većine zainteresovanih vjerovnika i prema tome odlučili, da li se stavljena ponuda ima smatrati prihvaćenom ili ne, ispituju se posve sumarno prijavljene tražbine.

Kakovo dalje i za stranke obvezatno likvidiranje pojedinih tražbina bit će s obzirom na kratkoću vremena, u kojim se ima dovršiti postupak za prinudno poravnanje, često nemoguće, a za svrhu samoga poravnanja i nepotrebno. Stvarna svrha postupka za prinudno poravnanje je samo ustanovljenje, u koliko kojemu vjerovniku pripada pravo glasa. O tome pak, koliko bude potrebno, sudac poravnanja ima u smislu § 44. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja donijeti odmah prilikom glasanja svoju odluku, ne prejudicirajući time pitanja, da li ta tražbina stvarno i postoji.

S obzirom na ovo će biti nastojanje vjerovnika, da se u poravnanju likvidiraju njihove prijavljene tražbine i u pogledu opstojnosti i visine, često bezuspješno, a potpuno nemoguće, ako te tražbine ne priznaje bilo dužnik ili upravitelj poravnanja. Sve naime kad sudac poravnanja i dodje u priliku, da u smislu § 44. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja odluči, da se kojoj osporenoj tražbini prizna pravo glasa prepostavljajući, da ona postoji, nije ovo pretpostavljanje ni u koliko obvezatno ni za dužnika a ni za vjerovnika. Takova odluka ne može vjerovniku poslužiti kao ovršivi naslov a ni kao kakov naročiti uredovni dokaz, sve da dodje do odobrenja poravnanja, te će i u tom slučaju trebati vjerovnik da parnicom prisili dužnika, da mu prizna opstojnost njegove tražbine i da ju plati prema utanačenjima postignutoga poravnanja.

Što više u postupku za prinudno poravnanje osporenost pojedinih tražbina često ne dolazi uopće do izražaja, jer prema propisu spomenutoga § 44. odlučuje se o tome, da li se osporeni glas ubrojava ili ne, samo u slučaju, ako se pokaže, da bi posljedak glasanja bio o tome ovisan.

I u slučajevima, u kojima i dužnik a i upravitelj poravnanja priznaju prijavljenu tražbinu, pa kada za tu tražbinu u postupku za poravnanje bude vjerovniku i priznato pravo glasa, moći će takovo priznanje poslužiti kao ovršni naslov, samo ako poravnanje bude po sudu odobreno (§ 60. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja). Ako ne bi došlo do odobrenja, morao bi vjerovnik tu tražbinu usprkos gornjih priznanja opet likvidirati u parnici isto tako, kao što bi to morao učiniti za slučaj, da mu u odobrenom poravnanju tražbinu ospori dužnik ili upravitelj, ili da mu sudac poravnanja usprkos priznanja po dužniku i upravitelju ne prizna za nju pravo glasa s obzirom na pitanje njene opstojnosti.

Digitized by Google

Iz svega slijedi, da vjerovnici, čije tražbine nisu likvidne, nemaju što očekivati od postupka za poravnanje. Njihove tražbine ne mogu se u njem likvidirati. I vjerovnici, kojih tražbine dužnik priznaje, često se izlažu nepotrebnomu i uzaludnomu čekanju. Drugačije nego u stečaju, zakonodavac nije htio postupku za poravnanje dati značaj postupka za ispitivanje opstojnosti i visine pojedinih tražbina. Radi toga je u § 15. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja propisao, da prijava u poravnanje samo z a u s t a v l j a zastarivanje prijavljene tražbine, dok prijava u stečaj zastaru prekida isto kao i tužba (§ 91 st. z.).

Treba još imati na umu, da se otvaranjem stečaja oduzima dužniku slobdno raspolaganje sa cijelom imovinom, koja spada u stečajnu masu (§ 2. st. z.). Pravna dijela dužnika, koja se odnose na tu imovinu, nemaju nikakovoga pravnoga učinka prema stečajnim vjerovnicima (§ 3. st. z.) tako, da se ne mogu proti stečajnomu dužniku ni pokrenuti ni nastaviti parnice, kojima se ostvaruje neki zahtjev na stečajnu imovinu. U postupku za prinudno poravnanje pak toga svega nema. Tu ostaje uprava cijele imovine redovito u rukama dužnika. On je ovlašten, da u pogledu cijele imovine sklapa sam poslove; jedino što mu je za poslove, koji ne spadaju u obično poslovanje, potrebno odobrenje od upravitelja poravnanja (§ 12. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja). On može i tužiti a i biti tužen.[2])

Radi svega toga držim, da bi bilo ne samo protivno duhu našega zakona nego još nepravedno i neumjesno priječiti vjerovnike, da oni bez obzira na poravnanje dadu u parnici ustanoviti opstojnost i visinu svojih osporenih tražbina, kada im je to prema gore izloženomu jedino na taj način moguće učiniti. Pogotovo bi bilo nepravedno odbiti tužbu, koja ide na ustanovljenje opstojnosti koje osporene tražbine, ako je ta tužba podnešena još prije otvorenja postupka.

U prvom redu mora se dati prilike vjerovniku, da može i za vrijeme postupka za poravnanje u smislu § 323. gr. p. p. prejudicionalnom tužbom ustanoviti bar samo opstojnost i visinu svoje osporene tražbine. Radi toga što dužnik poriče opstojnost, postaje actio nata, a u tom, da će na temelju isposlovane presude vjerovniku nedvojbeno morati u postupku za poraananje biti priznata ta tražbina i na taj način, da će mu biti osigurano pravo, da sa odpadajućim glasom odlučuje o prihvatu ponude, leži za tužbu potrebiti pravni interes, da se što prije sudskom odlukom utvrdi ta opstojnost.

Što se tiče pak izreke suda o činidbi — o dužnosti plaćanja tražbine, koja ulazi u poravnanje, treba uočiti slijedeće:

Otvaranjem postupka za poravnanje ne odgadja se dospjelost pojedinih tražbina. Što više i nedospjele tražbine važe po otvorenju postupka kao dospjele (§ 33. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja u savezu sa § 13. II. st. zak.). Po sili zakona z a u s t a v l j a se samo ostvarljivost svih tražbina, koje ulaze u poravnanje, i to najprije privremeno do pravomoćnoga dovršenja postupka. Tim ne na-

[2]) L e h m a n n: C. c. sv. II. str. 63 i u njem otisnuti izvadak iz Denkschrift-a str. 160.

Digitized by Google

staje u obvezama dužnika nikakova stvarna promjena. On ostaje u stvari i dalje obvezan kao i prije, a odlaganje biva samo za to, da ne bi isplata jednoga vjerovnika išla na štetu drugomu. Po sili zakona odlaže se prethodno ostvarljivost svih tražbina, koje ulaze u poravnanje, kako bi kasnije sve te tražbine mogle podijeliti jednaku sudbinu.

Dužniku bi zapravo bilo slobodno, da i za trajanja postupka isplati pojedine tražbine, u koliko tom isplatom ne bi koji isplaćeni vjerovnik na štetu ostalih vjerovnika bio stavljen u povoljniji položaj. Kada bi dužnik mogao predvidjeti, da će njegova ponuda biti prihvaćena i poravnanje po sudu odobreno, pa kad bi u smislu toga poravnanja i prije njegovog odobrenja isplatio svoje vjerovnike, ta bi isplata bila po zakonu dozvoljena i potpuno valjana. Dužnik je naime u svako doba ovlašten, da dospjelu tražbinu i prije isteknuća počeknoga roka isplati. On se može i unaprijed odreći prigovora, da mu pripada pravo počeka.[3])

Stoga mi se čini, da nema dovoljno oslonca tvrdnja, da se ne bi dužnik mogao za vrijeme postupka za poravnanje presuditi i na platež tražbine, koja ulazi u poravnanje i to — razumije se — u njenom cijelom iznosu. Istina ovakove presude ne mogu se za vrijeme postupka izvršiti, ali to samo uslijed dogodjaja, koji leži izvan pravnoga odnošaja, koji postoji izmedju vjerovnika i dužnika, a koji odnošaj je jedino predmet dotične presude. Potpuno neovisno od toga odnošaja odlaže se ostvarljivost pojedinih tražbina samo, dok se u postupku za poravnanje ne ustanovi, da li će se dužniku dozvoliti poček i da li će mu se pružiti druge olakšice. Samo otvaranje postupka prema tome po mojem mišljenju ne će imati u pogledu glavne stvari nikakovoga upliva na parnice — i to baš radi toga, što se u njima ima da presudi o pravnom odnošaju, koji se prema gore rečenomu uslijed otvorenoga postupka sam u sebi nije ni za dlaku izmijenio.

Drugačije će to biti sa parnicama, u kojima dozrije stvar za presudu nakon pravosnažnog odobrenja poravnanja. Istina, ni odobrenjem poravnanja ne nastaje u obvezama dužnika nikakva obnova. Stare obveze i nadalje postoje, njihov pravni osnov ostaje isti. I njihova dospjelost prema propisu § 13. st. z. ostaje nepromijenjena. Ali odobrenjem poravnanja po privoli zakonom propisane većine vjerovnika dozvoljuje se dužniku definitivno poček (Stundung), odlaže se ostvarljivost njegovih obveza odnosno otpušta mu se jedan dio njegovoga duga, da bi mu se omogućilo, da srazmjerno isplati sve svoje vjerovnike. (§ 62. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja. »... Popust i ostale pogodnosti«.)

Dužnik nije više dužan platiti svoja dugovanja u onim rokovima i onoj visini, kako se je prvotno bio obvezao; u njegovim obvezama dakle nastaje ipak neka promjena, koja će obzirom na § 243. gr. p. p. morati doći do izražaja u presudama, koje o tim obvezama imaju da konačno odluče.

[3]) Ehrenzweig: System des algemeinen Privatrechtes § 304 II. 7.

Digitized by Google

Na koji se to način, u kojem naime procesualnom obliku, imade dogoditi u parnicama, koje su zametnute prije gornje promjene, prije odobrenja poravnanja, praksa koleba. Sporno je, da li se uslijed eventualnoga počeka s obzirom na propis § 502. gr. p. p. ima tužba u cijelosti odbiti kao preuranjena, ili se ima tužbeni zahtjev prema dozvoljenomu otpustu djelomično dosuditi a platežni rok, predvidjen u § 505. gr. p. p. odrediti prema rokovima, ustanovljenim u poravnanju. Ekonomija procesa i pravičnost nukaju nas, da se priključimo posljednjem stanovištu, i ako je ono istina u praksi rijedje zastupano, a ni u teoriji nije vladajuće.[4])

Potpuno pretresenu stvar ne htjeti in merito presuditi i time siliti vjerovnika, da po isteknuću u poravnanju ustanovljenih rokova istu stvar ponovno utužuje i pravi novi trošak samo radi toga, što je za vrijeme postupka odgodjena ostvarivost utužene tražbine, izgleda mi, da bi bio pretjeran formalizam, očito šikaniranje i novo oštećenje vjerovnika, koji je i onako postupkom za poravnanje dostatno oštećen.

§ 502. gr. p. p. odredjuje naime, da se dužnik ne može osuditi samo na činidbu, koja nije d o s p j e l a u vrijeme, kada se donosi presuda. — Na tražbine pak, kojih je činidba dospjela, ali je samo njena ostvarljivost za stanovito vrijeme odgodjena, ta se zabrana ne proteže, pa će se dužnik na takovu činidbu moći presuditi u svako doba, samo što će se u tom slučaju paricijski rok presude imati odrediti prema platežnim rokovima, koji su poravnanjem ustanovljeni. To pak pogotovo, kada je u doba podnešenja tužbe utužena tražbina bila i dospjela a i ostvarljiva.

U načelu naime presudom se ima da odluči o utuženom pravnom odnošaju prema stanju, kada je tužba podnešena. § 502. gr. p. p. čini u tom pogledu samo iznimku[5]), ustanovljujući, da se može dosuditi i ona tražbina, koja u doba podnešenja tužbe istina nije bila dospjela, ali je takovom postala tokom parnice. Zakonodavac tu nije imao u vidu slučajeve, gdje su dospjele tražbine tokom postupka postale nedospjele, ali ih je samo preširoka stilizacija citiranoga §-a obuhvatila. I baš ta okolnost opravdava i slobodnije tumačenje toga §-a, u najmanju ruku dozvoljuje, da tu ustanovu ne protegnemo bar na naš slučaj.

U ostalom § 47. zakona o prinudnom poravnanju van stečaja izričito predvidja slučajeve, u kojima vjerovnik osporene tražbine m o r a i nakon otvarenja postupka za poravnanje utužiti dužnika, ako želi, da u pogledu i njegove tražbine ostane na snazi osiguranje, koje je dužnik pružio svojim ostalim priznatim vjerovnicima. — Za takove parnice mora se priznati, da će se moći dovršiti i kondemnatornom presudom, u koliko u stvari postoji utuženo pravo, — i to bez obzira na to, da li one dozriju za presudu u vrijeme postupka za poravnanje ili nakon njegovog pravomoćnog odobrenja. Mislim, da se vjerovnik

[4]) Dr. F i s c h e r pod istim naslovom u »Mjesečniku« za rujan i listopad 1933. i tamo citirana rješenja viših sudova, a naročito ono od 10. travnja 1923. Rv. I. 622/23.

[5]) N e u m a n n: Kommentar zu den Zivilprosessgesetzen, IV. izd. II. sv. str. 1156.

Digitized by Google

ni u ovim parnicama ne mora zadovoljiti samo sa pukim ustanovljenjem svoga prava, nego da može tražiti, da se presudom naloži dužniku i platež utužene svote. Kada je to sve moguće u slučajevima, gdje se radi o opravdanju osiguranja, ne nalazimo razloga, zašto to ne bi bilo moguće i u svim ostalim slučajevima, u kojima dužnik osporava kojemu vjerovniku tražbinu.

Ovakovo stanovište je procesualno ekonomičnije, za vjerovnike korisnije, a ne ide ni dužniku na štetu. I ovomu potonjemu treba da je stalo, da se na što jednostavniji način i čim prije likvidiraju sva njegova dugovanja, kako bi on mogao točno ocijeniti svoju ekonomsku mogućnost. Koristi pako, koje dužniku često donosi zavlačenje plateža otezanjem parnice, ne smije se pri rješavanju ovoga pitanja uzimati u obzir. O kakvom pak »kapituliranju«, kojega se boji dr. Fischer, ne može biti ni govora, ako se ispravno shvati dužnost naknade troškova, koji nastanu u gore opisanim parnicama.

Nadvladana stranka je naime dužna naknaditi protivniku samo one troškove, koji su bili p o t r e b n i za shodno ostvarivanje ili odbranu prava (§ 43. gr. p. p.). I potreba a i shodnost učinjenoga troška imaju se pri tom prosudjivati po vremenu, kada su preduzete procesualne radnje, koje su taj trošak prouzročile. S druge opet strane mora tužitelj snositi svoje parnične troškove a tuženiku naknaditi njegove, ako tuženi svojim postupkom nije dao povoda tužbi, pa je odmah na prvom ročištu priznao tužbeni zahtjev (§ 147. gr. p. p.).

Stoga su tužitelju, i ako on u parnici potpuno nadvlada, ne će imati obzirom na poravnanje dosuditi uvijek i troškovi parnice. U parnicama naime, u kojima je tužba podnešena prije otvorenja postupka poravnanja, parnični će troškovi, nastali prije otvorenja, podijeliti sudbinu glavnice (§ 53. st. z.), a troškovi, nastali iza toga, će se imati tužitelju dosuditi samo u toliko, u koliko je bilo potrebno i shodno, da se utuženo pravo i dalje parnicom istjeruje. Isto tako će se i u parnicama, u kojima je tužba podnešena po otvorenju poravnanja, moći tužitelju dosuditi troškovi samo one parnice, koja je bila potrebna za shodno ostvarenje njegove tražbine.

Ako dužnik prizna koju tražbinu, pa ako ju kao postojeću i prijavi u poravnanje, otpada potreba, da se u pogledu te tražbine nastavi već pokrenuta ili da se pokrene nova parnica. Time što je dužnik u svojem prijedlogu za poravnanje priznao koju tražbinu kao opstojeću, pružena je vjerovniku prilika, da on svoju tražbinu u postupku za poravnanje likvidira bez troška za dužnika tako, da parnica u tom pogledu postaje prethodno suvišna i nepotrebna, a njeni troškovi prema tome neshodno učinjeni. Radi toga će troškove takove parnice, koja se mogla izbjeći prijavom u poravnanju, imati snositi sam vjerovnik i to upravo zato, jer se parnica u tom slučaju ne može smatrati shodnim traženjem. Da nije toga, bila bi iluzorna ustanova § 32. z. o prinudnom poravnanju van stečaja, jer bi svaki vjerovnik radije likvidirao svoj zahtjev u parnici i naplatio trošak od dužnika nego u postupku za poravnanje, gdje ne može tražiti naknadu troška.

Digitized by Google

U ostalom u takvom slučaju dužnik redovito ne daje povoda, da se i nakon otvorenja postupka podigne protiv njega tužba. On ne plaća samo i jedino radi toga, što je uslijed nemogućnosti plaćanja po sili zakona ovlašten, da odmah ne plati, pa će, u koliko još i na prvom ročištu prima opstojnost tražbine, doći do primjene ustanova § 147. gr. p. p.[6])

Sa tražbinama koje dužnik ne priznaje, pa koje on nije ni prijavio u postupak za poravnanje, stvar je drugačija. One se, kako sam gore razložio, mogu jedino u parnici likvidirati. Uslijed čega se i trošak, koji nastane u tim parnicama, mora smatrati kao neophodno potreban za shodno traženje prava. Stoga će taj trošak, u koliko dodje do kondemantorne presude, imati naknaditi tuženi — i to u koliko je taj trošak nastao iza otvorenja postupka u cijelosti kao novi dug. Trošak će pako, koji je nastao prije otvorenja, dijeliti sudbinu glavnice.

Socijalizam i kapitalizam, stav države i crkve

Napisao dr. S m o d i ć F. E.

I. S t a r i, a g r a r n i s o c i j a l i z a m.

Usprkos tomu, što gospodarstveni problemi traže prvenstveno rješenje ier materijalne potrebe traže prvenstveno namirenje, ipak je neorijentiranost na polju gospodarstva općenitija nego na drugima. Mnogo je tomu — kraj opće kulturne zaostalosti i sredovječne opterećenosti — kriva okolnost, što se javno mnijenje odgaja u idejama kapitalizma, koji privatnu svoju tečevnu djelatnost nazivlje narodnim gospodarstvom, a kriva je tomu i okolnost, što je uredjenje pretpovijesnih društava do nedavna još bilo nepoznato, pa su se gospodarstvene uredbe historijskih smatrale (i često još smatraju) od iskona postojećima.

Nije ni »komunistički manifest« još poznavao uredjenje staroga društva, jer su se posljedi odnosnih istraživanja počeli objelodanjivati nakon toga, što je manifest bio (1847.) već proglašen. Ti su posljedi medju ostalim pokazali, da u pretpovijesnim tim homogenim društvima sa zajedničkim zemljištem nije bilo klasa, pa tako nije moglo biti ni klasnih borba. U oči tih otkrića valjalo je izreku manifesta: »povijest svega dosadanjega društva je povijest klasnih borba« ispraviti. Zato je E n g e l s u svojem predgovoru k izdanju manifesta od god. 1883. gornjoj izreci dodao u zagradi: »otkako je prastari zajednički zemljišni posjed razvrgnut«. A u sedmom njemačkom izdanju manifesta od god. 1906. dodana je gornjoj izreci slijedeća opaska: »t. j. točno govoreći pisana povijest; godine 1847. bijaše pretpovijest društva, društvena organizacija, koja je pisanoj povijesti prethodila, tako rekući nepoznata. Od onda je H a x t h a u s e n otkrio zadružno (kolektivno) zemljišno vlasništvo u Rusiji, a M a u r e r dokazao, da je ono bilo društvena podloga, s koje su sva njemačka plemena polazila, pa je tečajem vremena nadjeno, da su seoske općine sa zajedničkim zemljišnim posjedom bile praoblik društva od Indije do Irske. Konačno je nutarnja organizacija samorodnoga toga

[6]) Tako presuda apel. suda u Sarajevu od 17. listopada 1933. Pl. 150/33.

Digitized by Google

društva u njenoj tipičnoj formi razotkrita Morganovim otkrićem prave naravi gensa i njegovog položaja u plemenu. Razvrgnućem prvotnih tih općina (Gemeinwesen) počinje se cijepanje društva u posebne i napokon medjusobno oprečne klase.« Ni Marxov »Kapital« ne odaje bliže poznavanje uredjenja staroga društva, ma da su djela prvospomenute dvojice i drugih nekih istraživača[1]) bila već izdana prije »Kapitala«. Marx spominje tu (sv. I.) samo sa nekoliko riječi kolektivno vlastništvo indijskih općina i okolnost, da se pojedinac u ono vrijeme »još nije od pupčanika (Nabelschnur) plemena otkinuo« te samo općenito utvrdjuje, da je kod stvaranja prvih gomila kapitala (kod tako zvanoga prvotnoga nagomilanja kapitala) osvajanje i nasilje igralo »veliku ulogu«; — ali pobliže se ne osvrće na pretpovijesna društva, na izvlazbu njihove svojine i prvotno nagomilanje zemljišnoga kapitala prigodom tadanjih osvajanja, nego razmatra izvlazbu »narodnih masa« i nagomilanje kapitala tek od početka »modernoga gradjanskog društva«, datirajući kapitalističku eru (kao i gradjanski ekonomiste) tek od 16. stoljeća. Nije s toga neopravdan u tom pogledu prigovor njegovih kritičara, »da je postanku, bitnosti i društveno-gospodarstvenoj važnosti velikoga posjeda premalo pažnje poklonio« i »da se je agrarnih prilika samo sa gledišta industrije dotaknuo, da se na raniju povijest čovječanstva nije osvrnuo, da je pojam kapitala na porast industrije i trgovine počevši od 16. stoljeća nadovezao i da mu je kapitalizam tvorba novih, ranijim stoljećima nepoznatih gospodarstvenih uslova«.

Posljeci spomenutih i daljih istraživanja pretpovijesnih društava su pokazali, da su to bila društva u potpunom smislu riječi, naročito u gospodarstvenom. Pojedinac bijaše član zajednice, dio društvene cjeline. U tom je bitna razlika medju njima i kasnijim (i današnjim) »društvima«, što u ovima ta korelacija medju pojedincem i njegovom okolinom manjka. Ova su sastojala i sastoje iz izvjesnog broja nesuvislih individua, koje samo državna vlast drži skupa, ali oni nisu članovi, ne sačinjavaju društvo pa tako ovoga i nema[2]). Danas postoji samo nastojanje, da se pojedinac pretvori u člana, u druga i da se kroza to stvori društvo. To je smisao i današnjega socijalnog pokreta. Danas bi se samo u političkom smislu moglo govoriti o društvu ondje, gdje je pojedinac kroz izborno pravo postao članom, dijelom države kao političke cjeline. U gospodarstvenom pogledu takove cjeline nema; pojedinac u tom pogledu nije dio, nije član, nego samac — siguran plijen gospodarstveno jačega.

Zadružni (kolektivni) oblik zemljišnoga posjeda nadjen je svagdje, gdje su istraživanja bila zametnuta. On je nadjen ne samo u već spomenutim zemljama, nego i u Kini, Japanu, Americi i kontinentalnoj Europi. Mnogi tragovi u Grčkoj i Italiji nam kazuju, da je izvorno i tu postojao zajednički posjed općine. Ostaci zajedničkoga zemljišnog posjeda kod Slavena, Nijemaca, u Indiji i drugdje postoje i danas. U Francuskoj su se djelomično uzdržale seoske općine kroz čitavu feudalnu perijodu do velike revolucije. Ova su otkrića omogućila i pravije razumijevanje uredaba povijesnih društava te oborila institucijama rimskoga prava poduprto mišljenje, da je individualno vlasništvo od iskona bilo normalno stanje prava vlastnosti, i

[1]) Vidi ovu literaturu u Schohalovom »Razvitku vlasnosti«.
[2]) Zato je potraga socijologa za povijesnim društvom ostala bez uspjeha.

Digitized by Google

pokazala, da je zadružno zemljišno vlasništvo postojalo prije individualnoga, socijalizam prije individualizma.

II. Kapitalizam.

1. Agrarni kapitalizam. — U povijesnim državama i to već u najstarijim, nalazimo posve drukčije uredjenje. Njihova su društva iz heterogenih elemenata, starosjedilaca i pridošlica složena i klasno (plemenski) razlučena; ove su klase u gospodstveno-podaničkom odnošaju; zemljište se nalazi kao individualno vlasništvo većim dijelom u rukama pripadnika gornje klase (doseljenoga plemena, plemstva), dočim je uporaba istoga od strane pripadnika donje klase vezana uz razna podavanja i činidbe u korist vlasnika-pripadnika gornje; politička je vlast takodjer u rukama doseljenoga plemena, pod čijim je imenom novo društvo stupilo u povijest; spomenutim odnošajima odgovaraju i institucije privatnoga prava. Ove nam činjenice kazuju, da je razvrgnuće pretpovijesnih društava i uredjenje povijesnih u vezi sa seobama naroda i osvajanjem nove postojbine. Od toga vremena datiraju klase i klasne borbe. Od toga vremena »postoje u svakoj državi dvije struje, koje potiču otale, što puk ne može da podnosi gospodstvo i tlak velikih, a veliki nastoje, da pukom vladaju i da ga tlače«.[3])

Spomenuto uredjenje nalazimo već na prvoj stranici svjetske povijesti (starog Egipta, Kine, Babilonije, Asirije), pa već i posve izgradjeni feudalni sistem. Ove su se uredbe pojavile i u naroda, koji su kasnije stupili u povijest, te su se uzdržale kroz čitavo povijesno razdoblje, odnosno iznova razvile, gdje je zemljište prelazilo u treće ruke. Tako u državama, koje su utemeljene bile u Europi poslije one seobe naroda, od koje računamo srednji vijek, kadno je zemljište u gomilama[4]) prešlo u ruke novih osvajača, gdje se je dalje nagomilavalo i napokon u feud pretvorilo i takovim ostalo i nakon toga, što je vojna služba njegova već davno prestala.

Razvrgnućem agrarnog ustava staroga društva, prisvajanjem i podjelom njegove svojine medju pripadnike doseljenoga plemena, pretvaranjem zemljišta u privatno vlastništvo stvoreno je sredstvo iskorišćivanja jedne klase po drugoj, stvoreno je sredstvo kapitalizma, koji se je očitovao u spomenutim podavanjima i činidbama, teškim onim uslovima, uz koje je vezana bila uporaba zemljišta od strane dolnje klase, od strane puka. Ovaj je u starom Egiptu bio na zemljoradnju, naturalno podavanje i kulučenje obvezan, obradjivao je zemlju, preo i tkao kao kmet i pripadao blagu feudalnog plemstva kao i polje i stoka. Razlike medju njim i marvom jedva je bilo. Rasipanje njegove radne snage dokazuju piramide. Tako je bilo i u Kini, Indiji, Meksiku, Peruu, Kreti, Mikeni, Sparti, Atici, Rimu, Galiji prije rimskog osvajanja. Caesar kaže, da je u Galiji puk stajao spram plemstva u »skoro ropskom« odnošaju. Dotle su se prilike razvile ondje i u ostaloj Europi i poslije spomenute seobe naroda. I onda je puk dospio u takav odnošaj spram plemstva, spram kojega je sve ostalo stanovništvo (osim svećenstva) sačinjavalo jednu podložničku (»pučku«) klasu. Ovaj je proces otpočeo već za vladanja Merovinga. Neprestani ratovi franačkih kraljeva stavljali su na male posjednike zahjeve, kojima oni nisu mogli udovoljiti, pa su

[3]) Macchiavelli, Vladar, pogl. 9.
[4]) O tom vidi Menger, Neue Staatslehre, 81.

Digitized by Google

tražili zaštitu mogućnika, davajući im svoju zemlju u vlasništvo i primajući ju natrag na uživanje uz razne obveze. S druge strane su svjetovni i crkveni mogućnici i sami pospješili taj proces, sileći raznim sredstvima maloga čovjeka, da svoju zemlju »preda ili proda«. Tako se je seljačka zemlja već prije Karla Velikoga pretvarala u gospodsku, a slobodni mali posjednici u pripadnike (pertinentes) i podložnike. Tako je bilo i u državama, koje su utemeljene bile u ostalim provincijama rimskim. Zaključna faza toga procesa bijaše s jedne strane, da je zemljište dospjelo najvećim dijelom u ruke plemstva i crkve, a s druge strane, da je seljaštvo više manje u podložništvo potisnuto i napokon postalo predmetom prava vlasnosti. Ovi su odnošaji potrajali, kako znamo, kroz stoljeća. U Francuskoj je tečajem vremena skoro sve zemljište dospjelo u ruke plemstva i crkve. — Nije bilo drukčije ni u Španiji.[5]) U Njemačkoj i Austriji je takodjer veliki dio zemljišta bio u rukama plemstva. Na svojim gospoštijama vršilo je ono policajnu vlast, sudbenost, patronat i obrtna prava. Seljački njegovi podanici bijahu mu svojim posjedom i osobom, prije svega pako kulukom obvezani i davali mu polovicu radnoga vremena i dvije trećine priroda. U Českoj se je najveći dio seljaštva (cmethones) već u 12. stoljeću nalazio u ovisnom odnošaju spram gospoštije, a u zemaljsko-saborskim zaključcima od god. 1487. izjavljena je zemljišna pripadnost seljaštva zakonskim stanjem[6]) kao i u Bizantu[7]) i u Rusiji. Ovdje su »plemeniti bili gospodari od života i dobra svoih podložnikah«.[8]) Ovi su se još i u 18. stoljeću prodavali i pojedince (bez zemljišta) kao stvari. Činidbe njihove sastojahu u radovima, novcu i zemljišnim proizvodima. Prilike su krenule na bolje tek pod carem Pavlom, koji je naredio, da se kmetovi ne smiju siliti, da rade više od tri dana u tjednu za svoju gospodu. Emancipacija kmetstva uslijedila je tek pod Aleksandrom II. god. 1861. Onda se je zemljište počelo i tu otkupljivati, činidbe plemstvu prestajati. U Engleskoj je zemljište više puta promijenilo gospodara. Ono je prelazilo u ruke Kelta, Rimljana, Sasa, Danaca, Normana, te je u 11. stoljeću pod Vilimom Osvajačem iznova razdijeljeno u velikim komadima kao leno medju pojedince i korporacije kao krunske i druge vazale i time sistem feudalizma, elementi kojega su već i ranije postojali, do kraja izgradjen. Dalje nagomilavanje zemljišta u rukama plemstva uslijedilo je putem darovanja, kupovanja i nasilja. Seljaci su raznim zlostavljanjima na prodaju siljeni ili naprosto protjerivani bili sa svoga zemljišta, koje je onda plemićkom posjedu priključeno i većinom u pašnjak za ovce pretvoreno. Povod je bio procvat vunene manufakture u Flandriji i uslijed toga porast cijene vuni. Zakoni Henrika VII. i VIII., koji su, da zaustave propadanje seljaštva, branili razaranje seljačkih gospodarstva i pretvaranje oranica u pašnjake, ostali su bez uspjeha. Ostaci plemenskoga (kolektivnoga) posjeda u Škotskoj pretvoreni su samovoljno u privatno vlasništvo.[9]) Ovdje su seljaci sa plemićkih dobara protjerivani i oranice u pašnjak pretvarane bile još i u 19. stoljeću.[10]) Irski su veleposjedi dijelovi ratnoga plijena, koji su, nakon osvojenja toga otoka

[5]) Damaschke, Gesh. d. Nationalökonomie, 77.
[6]) Hanel, Staatswörterbuch, I, 223—226.
[7]) Brentano, Schmollers Jahrbuch, 41, 2, str. 38.
[8]) Tomikovich, Život Petra Velikoga, 54.
[9]) Wolf, Soz. u. Kapit. Gesellschaftsordnung, 547. H. George, Progress and Poverty, Haekov prevod str. 393.
[10]) Sismondi, cit. kod Lassalla, Bastiat — Schulze — Delitzsch, 192.

Digitized by Google

po Englezima, darovani bili vojnički i politički istaknutim ličnostima.[11]) Sve je to imalo za posljedicu, da se je zemljište u Engleskoj nagomilalo u gomile, kakovih drugdje nema. Proces deposediranja seljaštva je ondje tako rekući već dovršen, seljački problem »riješen«. Seljaka zemljoradnika na vlastitom zemljištu ima malo, najveći je dio zemljišta u rukama plemstva, svećenstva i novčane aristokracije; agrikultura je kapitalistička, latifundija se daju u manjim partijama u zakup. Kulminirao je agrarni kapitalizam u Engleskoj početkom prošlog stoljeća. Engleska je aristokracija uporabom svoga političkog položaja ishodila bila, da se uvoz stranoga žita visokim carinama optereti i time cijene žita povise. Cijene su u ono vrijeme (poslije god. 1815.) bile za 70—80% više nego u Amsterdamu, Antewerpenu ili Hamburgu. Povrh toga je ona sebi ishodila i izvozne premije. Uslijed tih pogodnosti opterećivana je bila potrošnja (konzum) po tadanjim računima za 30 milijuna funti godišnje.[12]) Mnogo je trebalo borbe, dok je pobijedila uvidjavnost, da su interesi zemljišne aristokracije interesima zemljoradnika i potrošača oprečni i carina ukinuta. Nagomilati zemljište u svojim rukama, eksploatirati radnika, opteretiti potrošača pomoću uvoznih carina povišenim cijenama i primati izvozne premije iz državne blagajne — eto, u čem sastoje blagodati agrarnoga kapitalizma. Ali nisu agrarne prilike samo u Engleskoj takove. Nerazmjer medju narodom i zemljištem svuda je po svijetu velik i učinak isti. Svuda je u gomile nagomilani veći dio zemljišta u rukama razmjerno malo ljudi, a na male čestice pocijepani manji dio u rukama narodnih masa.[13])

2. Novčani kapitalizam. — Povijest ne poznaje »narodno gospodarstvo«, kao što ne poznaje ni demokracije. Ono, što se narodnim gospodarstvom nazivlje, nije gospodarstvo naroda, kao što ni tako zvanim demokracijama ne upravljaju narodi. Povijest poznaje samo političke i gospodarstvene oligarhije; kraj toga poznaje ona samo nastojanje naroda, da se tih oligarhija oslobode. Tim nastojanjem, borbom za političku i gospadarstvenu slobodu i samoupravu ispunjena je sva njihova povijest — dosele sa malo uspjeha. Gospodarstvo je kroz čitavo povijesno razdoblje bilo i ostalo privatno gospodarstvo pojedinih klasa, koje su u svojim rukama nagomilale ranije zemljište, kasnije novac, te posredstvom tih kapitala stavile ostale u svoju službu i učinile ih orudjem svojih interesa. To je ukratko sadržaj povijesti političke i gospodarstvene.

Novčanoga kapitalizma bilo je tu i tamo, kako znamo, i prije otkrića Amerike. I u Europi je bilo novaca i prije otkrića američkih rudnika i morskoga puta u Indiju, ali malo. Velike one gomile novca i novčanih metala, koje su sredovječno gospodarstvo Europe preobrazile, potekle su iz prekomorskih zemalja. Uvoz je iz Amerike sastojao duže od jednog stoljeća skoro isključivo i srebra i zlata.[14]) Srebrna se njena proizvodnja, počevši od otkrića do god. 1875., cijeni na 150 milijuna kilograma (Evrope u istom razdoblju na 20 milijuna), a njena zlatna proizvodnja na 5 milijuna kg. (Evrope na ½ milijuna).[15]) Uočimo li sad činjenicu, da je Evropa kroz skoro tri stoljeća isko-

[11]) Wolf, ibidem.

[12]) Rotteck — Welcker, Staatslex. V. 202.

[13]) Statističke podatke o tom vidi u »Mjesečniku« br. 2—3 od god. 1930., str. 84—88. O agrarizmu u Njemačkoj vidi i Schäffle, Die agrarische Gefahr.

[14]) W. Lexis, Kultur der Gegenwart, I. 1. 33.

[15]) Neuman-Spollart, Übersichten der Weltwirtschaft, 1887, str. 413.

Digitized by Google

rišćavala Ameriku, onda ćemo uvidjeti, da su poglavito iz američkih rudnika izvirala ona sredstva, kojima se Evropa uzdigla nad ostale kontinente i održala na toj visini do nedavna, kada su se kapitali njeni stali vraćati onamo, otkud su bili potekli. Blago Indije i Amerike došlo je, kako znamo, u posjed evropskih osvajača većma grabežom i prevarom nego li trgovinom.[16]) Prvotno nagomilavanje novčanoga kapitala ima dakle svoj izvor takodjer u osvajanju i nasilju kao i nagomilavanje zemljišnoga. Isprva su se trgovinom stečeni kapitali, u koliko se nisu nastojali povećati lihvom, opet ulagali u trgovinu i onda u obrtnu proizvodnju. Do zemljišta u Evropi nisu mogli, jer ono je bilo u rukama feudalnoga plemstva, čijih kvaliteta trgovci nisu imali. Dalje nagomilavanje novčanoga kapitala uslijedilo je dakle kraj trgovine poglavito pretvaranjem sredovječnog obrta u kapitalistička poduzeća i stvaranjem novih. Isprva je poduzetnik dao po zanatlijama izradjivati robu na zalihu. U tu svrhu dao im je sirovinu, koju su oni vlastitim alatom kod kuće izradjivali. Onda im je dao i alat i napokon ih sakupio u »manufakturi«. Poduzeće je proizvodilo na veliko, za promet, preuzelo kućnu industriju (predenje, vezenje, tkanje) u svoje ruke, oduzelo gradskomu zanatstvu jednu granu obrta za drugom, zauzelo je tečajem vremena skoro sva polja industrije, te je napokon pomoću novovjekovnih izuma (strojeva) i svojih udruženja zavladalo čitavim tržištem. Sa tim udruženjima (karteli, trustovi, koncerni, ringovi, kovencije, kombinacije i t. d.) počinje nova era u povijesti kapitalizma, koja je obilježena novim načinom obrazovanja cijena i skupoćom. Ova su udruženja postala najsnažnijom polugom kapitalizma. To su ona sredstva, kojima je kapitalizam slobodnu utakmicu uklonio i slobodu kupovne i radne pogodbe poništio, pomoću kojih vlada na tržištu robe i rada, ustanovljuje cijene, drži ih visoko, sprečava padanje istih, pa ih onda dalje podiže, dok mu nazadovanje potrošnje ne potisne dobitak pod maksimalnu točku. Karteli su proizvodnju i prodaju robe posve preobrazili. U eri kartela se proizvodnja i prodaja vodi sa sve manje mjesta, a cijene se ne odredjuju više od troškova proizvodnje, kako je to bilo u eri slobodne utamice. Troškovi proizvodnje, odnosno kupovna cijena postaju za prodajnu cijenu sve manje mjerodavna, prodajna se cijena sve većma odvaja od vlastitih troškova, te se ustanovljuje od tih udruženja. Prodajna cijena prekoračuje proizvodnu cijenu robe, koju poduzeće proizvodi, odnosno kupovnu cijenu robe, koju ono kupuje, često višestruko. Razlika medju proizvodnom, odnosno kupovnom cijenom i prodajnom cijenom je onaj prodavačima (prvotnim proizvodiocima, seljacima) i potrošačima nametnuti tribut, što ga moraju kapitalu da plaćaju i njime potrebe njegove podmiruju.

Pomoću svojih saveza i udruženja postao je privatni kapital apsolutni gospodar ekonomije: ono, što je izvan njegove vlasti, to je, kako ćemo prikazati, razmjerno malo. Skoro sva se gospodarstvena dobra stiču u njegovim rukama, industrijska putem vlastite proizvodnje, poljsko-gospodarstvena putem trgovine, i rad i radnik je u njegovoj vlasti. Uslove izmjene dobara ustanovljuje kapital isključenjem slobode pogodbe prema vlastitom interesu:

[16]) Die Entdeckung der Gold- ung Silberländer in Amerika, die Ausrottung, Versklavung und Vergrabung der eingebornenen Bevölkerung in die Bergwerke, die Eroberung und Ausplünderung von Ostindien, die Verwandlung von Afrika in ein Geheg zur Handelsjagd auf Schwarzhäute, bezeichnen die Morgenröte der kapitalistischen Produktionsära. Diese idyllischen Processe sind Hauptmomente der ursprünglichen Accumulation itd. Marx, Kapital, I, 134.

Digitized by Google

i cijenu robe, koju kupuje, i one, koju prodaje, i visinu radničke plaće. Uslijed toga mora potrošač da plati cijenu, koja se od njega traži, agrarni proizvodjač da prihvati cijenu, koja mu se nudi, tako i radnik. U toj ovisnosti radećih i trošećih slojeva o kapitalu sastoji podoložništvo novoga doba, a iz spomenutoga načina izmjene vrednota (stvarnih dobara i rada), pri kojoj se činidbe ne uzvraćaju ekvivalentnim činidbama, izvire opća današnja bijeda. U tom prikraćivanju vrijednosti činitada protustranke sastoji bitnost kapitalizma i novčanoga i agrarnoga. Zato smo protegnuli kapitalizam i na zemljišno-posjedovne odnošaje počam od razorenja agrarnog ustava staroga društva.

Literati kapitalizma uče, da je sav dosadanji gospodarstveni i društveni poredak osnovan na zakonu, na »zakonu maloga broja.«[17]) Prema toj je nauci oligarhija zakon, a siromaštvo naroda potrebno za napredak gornjega sloja.[18])

III. Novi socijalizam

Socijalni pokreti su staroga datuma. Atomizirano i iskorišćivano pučanstvo je tražilo od vajkada olakšicu putem udruživanja. Povijest je puna primjera javnih i tajnih društava sa raznim imenima i svrhama, koje su u zadnjoj analizi bile gospodarstvene. Društva su nicala na polju siromaštva pod tlakom kapitalizma. Pod tim su tlakom nastajala i razna vjerska udruženja, tako i socijalizam prvih kršćana. Većih i trajnih uspjeha ta udruženja nisu postigla, jer je državna vlast u pravilu branila udruživanje smatrajući, da je svaka organizacija, koja nije državna, proti njoj. Ona ih je ne rijetko u krvi ugušila. Gdje su trajnije uspjehe postigla, postigla su ih tolerancijom ili aktivnom potporom državne vlasti. I crkvena je reformacija uspjela, jer su ju državne vlasti poduprle radi prisvajanja crkvenih dobara.[19]) Neosvrćući se dalje na prošlost, preći ćemo na socijalni pokret sadašnjosti.

I socijalni pokret našega doba je nastao pod tlakom kapitalizma. Pod tim se tlakom dižu narodne mase i udružuju, da se lakše odupru tlaku. »Mi stojimo sa svim tim, što se tu dogadja i za čim se ide, u središtu jednoga od velikih onih životnih procesa svjetske povijesti,koji elementarnom silom zahvaćaju u ljudske stvari i države, i kod kojih je isto tako krivo u kratkovidnoj ograničenosti nijekati ih, kao i na koncu nemoćnim sredstvima pobijati ih htjeti.«[20]) Ostavljajući po strani razne one teorije i planove o gospodarstvenoj reformaciji društva, koji su u literaturi do izraza dolazili (tim više, što se danas već ne vodi borba idejama nego djelima), ograničit ćemo se ovdje na prikaz samoga pokreta, kako se je ostvario i ostvaruje u praksi, a i tu na gospodarstvenu stranu njegovu, pa ćemo najprije prikazati pokret radnika, udruženih u stručnim njihovim organizacijama (trade unions, syndicats ouvriers, Gewerkschaften), koje nastoje, da si spram kapitalističkih poduzeća osiguraju povoljnije uvjete rada. Ovi su sindikati velike one armije

17) »Das Gesetz der kleinen Zahl« otkrio je bivši profesor i ministar trgovine u zadnjem ministarstvu bivše monarkije, Fr. v. Wieser u svojem djelu »Das Gesetz der Macht«, Wien, Springer, 1926.

18) **Ricardo** je u interesu »narodnog bogatstva« zahtijevao izvjesni kvantum narodnog siromaštva, je da samo jedna neuposlena radnička masa, jedna pričuvna armija industrije, može kroz svoju neprekidnu ponudu držati radničke nadnice na stepenu, koji dolikuje utakmičnoj sposobnosti engleske industrije.

19) Menger, Neue Staatslehre, 3. Aufl. str. 81.

20) L. v. Stein, citiran kod Sombarta, Soz. u. soz. Bewegung.

Digitized by Google

organizovanog radništva, koje trajno ili povremeno sdružene sa političkim strankama pretstavljaju vojnu snagu društvenih slojeva u borbi proti kapitalizmu. Sindikalni pokret otpočeo je u Engleskoj nakon dokinuća zabrane koalicije radnika (1825.). Od toga vremena datira zapravo razvitak trade unions i uspješnija borba za sniženje radnoga vremena, povišenje nadnica i t. d. Ali razvitak nije bio lak. Trade unions su zakonom priznati tek god. 1871. Pod zadnjom konzervativnom vladom im se je položaj spram poduzetništva (kako ćemo vidjeti) opet pogoršao. Radništvo je poslije štrajka od godine 1826. izvrgnuto diktaturi kapitala u većoj mjeri nego li prije. U Njemačkoj su organizacije radnika zaključkom Reichstaga od 1731. za cijelu Njemačku bile zabranjene.[21]) Osnivanje radničkih organizacija je tek god. 1865. otpočelo. Mnoge su (Lassallske i Marksističke) osnovane god. 1868. Skoro u isto vrijeme su osnovane Hirsch-Dunckerove organizacije na »liberalno-gradjanskoj« osnovici. Prvospomenute dvije su se već god. 1875. ujedinile, ali centralu svoju mogle su socijalističke organizacije, koje su se prozvale »Freie Gewerkschaften«, osnovati tek god. 1890. One stoje u tijesnoj vezi sa socijaldemokratskom strankom, u kojoj vide jedinu onu stranku, koja zastupa radničke interese.[22]) Organizacija tih sindikata počiva na centralnim savezima, koji opet stoje pod vrhovnom upravom generalne komisije sindikata, koja obuhvaća sve slobodne sindikate sa preko dva milijuna članova. Hirsch-Dunckerovi sindikati (Gewerkvereine) otklanjaju ideju klasne borbe te nastoje mirnim putem popraviti materijalno stanje radnika. Ovima su u tom pogledu srodne »kršćanske«, »nacionalne« i »žute« organizacije, koje nalazimo i u drugim zemljama. Prve nastoje, da se mirnim putem sporazume sa poduzetništvom, druge su osnovane kao političke protuorganizacije proti socijalnoj demokraciji, a treće su osnovane za izravnu zaštitu poduzetništva proti borbenim sindikatima. Ove žute organizacije jače su razvijene u Francuskoj. (Ime svoje dobile su otale, što su prigodom jednog štrajka »umjereni« žutim papirom zalijepili prozore prostorija, u kojima su odvojeno vijećali, a koje su im štrajku skloni drugovi porazbijali).[23]) U zemlji »trustoligarhije, koja slabu federalnu vladu do orudja tečevnih svojih prohtjeva potiskuje«,[24]) počinje udruživanje radništva već rano, težnje za organizacijom sižu do pod konac 18. stoljeća. Osnivanje trade unions počelo je tu oko god. 1825., jači njihov razvitak god. 1865. Prvi pokušaji internacionalizovanja radničkoga pokreta pojaviše se god. 1870., ali veze s Evropom ne ostaju trajne. God. 1878. počinje perioda velikih štrajkova i razvitka radničke snage. Do obrazovanja i danas još mjerodavne Američke federacije rada dolazi tek god. 1868. Broj članova trade unions iznosio je god. 1907. dva milijuna.[25]) Kao politički čimbenik je radništvo u Američkim sjedinjenim državama iskopčano, spram kapitalističkih stranaka (demokratske i republikanske) nemoćno.

Prelazeći na državni i municipalni socijalizam, treba da naglasimo, da se socijalizam namjerice zamjenjuje sa t. zv. komunizmom. Komunističkoga sistema nigdje nije bilo, o njem se je samo pisalo, i to počevši od Platona mnogo, kao i o vještičama počevši od pape Inocenta VIII. (1484. do 1492.). Danas se mnogo bavi sa komunizmom, ukazujući na učestale delikte

21) Damaschke, Geschichte der Nationalökonomie 105.
22) Wiese, Socialpolitik, str. 171.
23) Wiese, o. c.
24) Junge, Amerikansiche Wirtschaftspolitik, 122.
25) Ibidem.

Digitized by Google

proti vlasništvu, ali ovi nemaju za cilj osnovanje komunizma, koji je kao condominium plurium in solidum logično protuslovje,[26]) nego izviru većinom iz bijede gospodarstveno potlačenih. Državni i općinski socijalizam nije posljedak modernoga socijalnog pokreta, nego povijesnoga razvitka i gospodarstvenog rezona. Dakako da današnji socijalni pokret utiče na njegov razvitak, ali kada socijaliste zahtijevaju, da se pokriće ove ili one potrebe socijalizuje (podržavi ili municipalizuje), onda oni ne traže ništa novo, nego samo to, da te političke jedinice (država i općine) prošire svoje gospodarstvo, koje već stoljećima vode i koje su počele voditi daleko prije, nego li je riječ »socijalizam« u porabu došla, i to poglavito s razloga, što im je tako nalagao gospodarstveni razbor. I danas se to gospodarstvo razvija ne stoga, što je »socijalističko«, nego što je racionalno, što omogućuje lakše i potpunije pokriće potreba ukupnosti, a ne samo jedne društvene klase.

Izmedju gospodarstvenih pogona današnje države sižu mnogi u davnu prošlost, kad je narodno gospodarstvo još bilo domena kraljeva, kad su se gospodarstvene snage imale da podrede političkim težnjama vladara. Pri tom se išlo poglavito za tim, da se dohoci vladarski povećaju. Politički razvoj je onda te pogone pretvorio u izvore državnih prihoda. I u novije vrijeme je bilo slučajeva, gdje su gospodarstveni pogoni osnovani bili iz monarhijskih razloga. Neki su iz vojničkih i fiskalnih razloga izuzeti ispod vlasti kapitalizma i podvrgnuti državnoj vlasti. Okolnost, što se ti pogoni ne upravljaju svi po pristojbenom načelu, ne mijenja na bitnosti stvari; bitno jest, da je njihovim preuzećem u javno gospodarstvo dana mogućnost, da se u općem interesu upravljaju. Gdje se trajno po trgovačkom načelu upravljaju, ondje, naravno, nema razlike medju državnim i privatnim kapitalizmom.

Daleko jači pretstavnik socijalnoga gospodarstva je municipalni socijalizam. On je izvrstan pretstavnik racionalnoga gospodarenja i podjedno mirnoga rješenja gospodarstvenog problema. On ga rješava bez nasilja,[27]) preuzimajući kapitalistička poduzeća u svoju režiju i upravljajući s njima u općem interesu. Ovdje ćemo se ograničiti na nekoliko primjera općinskih pogona (poduzeća), iz kojih će bitnost socijalizma i opreka medju njim i kapitalizmom biti očevidna. Komunalnih pogona bilo je i u prošlim stoljećima, ali mnogi su od tih prvijenaca socijalnog gospodarstva tečajem vremena pali u ruke kapitalizma, pa su tek nakon dugotrajne borbe opet preuzeti u zajedničko (općinsko) gospodarstvo. Tako je n. pr. u Engleskoj bilo municipalizovanih cesta već u 15. stoljeću, dokova u 17., rasvjete već u 18., Southampton je imao vodovod dapače već u 15. stoljeću, ali općenitim je komunalno gospodarstvo (municipalizovanje cesta, sajmova, tramvaja, radničkih domova, groblja, bolnica i dr.) počelo postajati tek u 19. stoljeću. U početku su opskrbu vodom privatna poduzeća imala u rukama. Danas se je većina gradova već oslobodila takovih privatnih poduzeća. Glasgow je (nakon što je koncesiju 1885. otkupio) sagradio vodovod iz Katrine jezera te je količinu vode za 139% povisio, cijenu za $^2/_3$ snizio i vodu siromašnom pučanstvu besplatno na raspolaganje stavio. Birmingham dovodi vodu iz Walesa putem 80 engleskih milja dugog vodovoda. Prihodi jedva dostaju za kamate uloženog kapitala, ali mortalitet je pao od 29 na 22%. London, koji je do 1904. od osam društava »bestidno iskorišćivan bio«, otkupio je takodjer koncesije

[26]) Stobbe, Privatrecht, 2. Aufl. II. Bd. str. 79.
[27]) Menger, Volkspolitik, 61.

Digitized by Google

i uzeo opskrbu vodom u svoje ruke. Osvjetljenje cesta bijaše dugo privatnoj djelatnosti prepušteno, municipalizovanje rasvjete je počelo tek otkako je plin početkom prošloga stoljeća uveden kao sredstvo rasvjete. Manchester je god. 1824. sagradio svoju plinaru. I ostali su gradovi morali izvlastiti privatna poduzeća, kojima su s početka prepustili bili proizvodjenje plina. Nakon municipalizovanja vodovoda i plinara došao je red na tramvaj. Nakon što je zakon od god. 1870. gradove ovlastio, da tramvaje od društava otkupe, napredovalo je municipalizovanje na tom polju brzim korakom. Neki gradovi imaju i vlastitu telefonsku mrežu, drugi zgrade za hladjenje mesa, treći prodaju sterilizovano mlijeko itd. Većinu spomenutih gradskih poduzeća nalazimo i u drugim zemljama, pa ćemo ovdje još samo nekoliko podataka navesti. U Njemačkoj se je općinsko gospodarstvo kasnije stalo bolje razvijati nego li u Engleskoj, pa su gradske općine svoje vodovode same izgradile. Plinare su im engleski poduzetnici sagradili, pa su ih kasnije morale otkupljivati. Električne centrale su od početka u gradskoj režiji podignute. Tramvaji su većinom stranim kapitalom izgradjeni, pa su se morali (kao i plinare) otkupljivati. U Italiji imaju mnogi gradovi i svoje pekarne. Palermo ima i gradski mlin. Zürich (Švicarska) ima medju ostalim i svoje šume i gradsku prodavaonu drva. U Ženevi se pravi kod plina (za rasvjetu) i kod vode (za uporabu) mali višak, ali se električna motorna snaga daje uz vlastite troškove. U Schaerbeecku (Belgija) se hotimično proizvadjani deficit vodovoda pokriva posebnom progresivnom dohodarinom. I drugdje daju pojedine općine (da ekonomijski slabije slojeve manje opterete) neke proizvode ispod vlastitih troškova, pa izjednačuju taj manjak viškovima drugih svojih poduzeća. Fiskalni značaj javnih poduzeća svuda se ublažuje. Cijene se prilagodjuju vlastitim troškovima. Proizvodi postaju jeftiniji. Vrijednosti, koje se izmjenjuju, jedna drugoj se približuju, izjednačuju, dočim se kod izmjene dobara u kapitalističkom gospodarstvu razilaze, za čitavu poduzetničku dobit se razlikuju. Nastojanje gradskih općina ide za tim, da sve veći broj potreba vlastitim gospodarenjem pokriju i time svoje općinare kao potrošače od privatnoga kapitala oslobode. Prema tomu je neprijateljski stav kapitalizma spram socijalizma razumljiv; razumljivo je, da kapitalizam socijalne institucije pobija i nastoji, da ih u svoje ruke dobije (»komercijalizuje«). U tom nastojanju uskraćuje privatni kapital gradskim općinama vjeresije, a od države zahtijeva, da razgradi svoja poduzeća, koja »svojom konkurencijom teško oštećuju privatne industrije«. Prvi veliki sukob socijalizma sa kapitalizmom uslijedio je u Rusiji, proti kojoj se je sav kapitalistički svijet složio u nastojanju, da gospodarstvo njeno obori i kapitalizam opet u posjed uvede. O izlazu te borbe mnogo ovisi gospodarstveni poredak budućnosti. Današnja kriza i problem neuposlenosti pogoršali su pozicije kapitalizma u toj borbi u velikoj mjeri. Ali kakogod se riješili veliki gospodarstveni problemi i kakogod se mijenjale i rušile granice država u budućnosti, gradske će općine ostati i vlastitom snagom se razvijati. Za razvitak njihovih poduzeća potrebita sredstva pružit će im njihove (gradske) štedionice u tim većoj mjeri, čim većma se bude širila socijalna svijest.

Dok su kod spomenutih dvaju tipova socijalizma političke jedinice (država i općine) nosioci gospodarstva, dotle je treći tip pretstavljen u privatnim udruženjima. Ta su udruženja — konzumne zadruge — posljedak modernoga socijalnog pokreta, ali ni taj socijalizam nije nastao u vezi sa

Digitized by Google

Marxizmom. Prvi počeci tih udruženja sižu do god. 1844. (Rochdale), ali ona su se počela razvijati zapravo tek od god. 1860., a tek od god. 1880. su zauzela veće razmjere. U tom razvitku stupa Engleska na čelu svih ostalih zemalja. Njene zadruge opskrbljuju $^3/_7$ engleskoga pučasntva sa polovicom njegovih potrebština. Promet tih zadruga dosiže 50 miljardi dinara. U Njemačkoj obuhvaća ovaj zadružni pokret oko ¼ pučanstva. Promet je iznosio god. 1926. oko 15 miljardi dinara. U Francuskoj su konzumne zadruge također znatan čimbenik gospodarstva; ovdje ima i mnogo zadružnih pekarna, dapače i na selu, gdje seljaci donose brašno, pa dobivaju u zamjenu izvjesne količine kruha. Znatniji je napredak konzumnih zadruga u Belgiji. I Danska i Italija su povoljno tlo za konzumne zadruge, a ima ih i u drugim zemljama. One su se, gdje su se dovoljno razvile, udružile u saveze. I u tom pogledu su Englezi najveće uspjehe postigli. Njihovo »Veliko nabavljačko društvo« pokriva $^2/_3$ potreba u njem udruženih zadruga. Njemačko takovo društvo pokriva polovicu potreba svojih zadruga. Velevažna strana konzumnih zadruga je organizovanje proizvodnje. I u tom pogledu su već veliki uspjesi postignuti.

Iz navedenoga smo vidjeli, što je socijalizam. Ali treba da dodamo, da se ta riječ ne rabi samo u gospodarstvenom smislu. U širem smislu označuje se njom opreka spram individualizma uopće; znači, da se pojedinac odnosi spram ukupnosti kao dio spram cjeline; služi dakle za oznaku povezanosti pojedinaca u zajednicu, koje su članovi.[28]) U užem, gospodarstvenom smislu znači socijalizam opreku spram gospodarstvenog individualizma te se obično definuje kao »izvršivanje gospodarstvene djelatnosti u zajednici«[29]) — državi, općini, zadruzi, koje smo tipove prikazali, kako postoje u praksi, ostavivši teoretski socijalizam i onaj u političko-partijskim programima po strani.[30])

IV. Stav države

Dok je zemljištna aristokracija bila u posjedu političke vlasti, odgovarao je stav države spram gospodarstva interesima veleposjeda. Kasnije, naročito otkako se je trgovačko-industrijski stalež sa svojim interesima pojavio, a i nutarnje se političke prilike država medjutim promijenile, mijenjao se je i stav države prema prilikama. Gospodarstvena politika spram inozemstva je vodjena u raznim vremenima i zemljama po raznim načelima, koja su se mijenjala prema stanju »svjetskoga gospodarstva«, u koje su se države putem novovjekovnih prometnih sredstava sve većma zaplitale i koje je napokon po njihovu gospodarstvenu politiku postalo mjerodavno. Medjusobni odnošaj gospodarstvenih snaga unutar granica države bijaše, kako vidjesmo, po široke slojeve uvijek nepovoljan. Spram toga je odnošaja stav države obilježen time, da su »predmetom njene djelatnosti bili skoro isključivo interesi mogućnika, interesi slabih naprotiv u vrlo maloj mjeri«,[31]) što je i naravno, jer državna vlast bijaše, kako spomenusmo, u rukama mogućnika. I mjere, koje je tu i tamo u interesu gospodarstveno slabijih slojeva poduzimala, imale su malo uspjeha. Tako je državna vlast nastojala, da

[28]) Vidi gore.

[29]) Menger, Neue Staatslehre, 18.

[30]) Spomenuta tri tipa socijalizma opsežno su prikazana u djelu M. Bourguina »Die sozialistischen Systeme etc.« (njem. prevod od Katzenstcina).

[31]) Menger Neue Staatslehre, 18.

Digitized by Google

posjedovne prilike i materijalno stanje malih posjednika poboljša uredjenjem nasljednog prava, maksimiranjem areala, zabranom prikupa nove zemlje, predujmovima na žetvu, dijeljenjem žita za sjetvu i t. d., ali bez trajnog uspjeha. U istočno-rimskom carstvu poduzimana su bila i druga sredstva u tu svrhu. Ovdje je zakon od god. 922. zabranio mogućnicima, da kupuju zemlju od maloga posjednika, a novela od god. 934. je dala pri kupovanju takova zemljišta prednost rodbini, suvlasnicima, susjedima i općinarima iste općine. Dalja novela od god. 947. izjavila je svako obilaženje tih zakona ništetnim. Sva je seljačka privatna imovina bila proglašena nedotičnom svojinom puka. Ni plemić ni crkvenjak nije mogao pravovaljano steći gradjanskoga ili seljačkoga dobra. Ediktom od god. 964. je bilo naredjeno, da mogućnici mogu zemljište sticati samo od mogućnika, mali čovjek samo od maloga, a povećanje imovine manastira posve je zabranjeno. Edikti Vasilija II. od god. 988. i 997. nastojali su takodjer zapriječiti, da veliki posjedi progutaju male. Ali ni ti zakoni nisu imali trajnog uspjeha, kao ni kasniji zakoni na zapadu. Kada su Turci oborili bizantsko carstvo, nalazila se je polovina zemljišta u rukama crkve, poglavito manastira, a slobodni seljački stalež je bio posve propao.[32]) U novije vrijeme je parcelacija velikoga posjeda i kolonizacija, komasacija, vjeresija, zabrana otudjivanja, osiguranje, zadrugarstvo i t. d. takodjer malo uspjeha moglo postići poglavito s razloga, što cijene na tržištu ustanovljuje privatni kapital i time uništava u času unovčenja proizvoda sav trud i muku maloga čovjeka. U najnovije vrijeme kušaju neke seljačke države rentabilitet poljodjeljstva osigurati pomoću preferencijskih carina, ali ni ta privremena i većma politička nego li gospodarstvena mjera ne može ništa postići proti savršeno organizovanoj privatnoj trgovini. Valja dakle utvrditi, da pod vladom kapitalizma nikakove državne mjere nisu u stanju ni bile u stanju, da parcelarno gospodarstvo maloga čovjeka podignu. On će pod ovim režimom i dalje propadati, dok se nutarnja prodaja ne bude rastavila od izvoza i osigurala za maloga posjednika. Ali u tom je pravcu dosele jedva što učinjeno, nego se i veliki i mali posjedi podvrgavaju istim zakonskim propisima, ma da su to dvije posve različite stvari i po podrijetlu i svrsi, jer oni služe pojedincima za obogaćenje, a ovi narodnim masama za življenje.

I spram industrije je država zauzimala stav povoljan za mogućnike. U epohi merkantilizma, kada je svom silom podupirala industriju, podupirala je zapravo poduzetnike, ne radnike.[33]) U eri liberalizma služi »nemiješanje« države u gospodarstvo istoj svrsi, jer »prepuštajuć gospodarstveni život slobodnoj djelatnosti pojedinaca izručuje ona radništvo kao slabiju stranku poduzetništvu bez zaštite«.[34]) Uslijed toga su u tom pogledu stvoreni zakoni njeni radništvu razmjerno malo pomogli. Isprva je u industriji uposleno radništvo posve izručeno bilo interesima poduzetništva. Bilo je tu ne rijetko i djece od 5—6 godina, koja su radila po 12 sati dnevno. Engleski parlamentarni izvještaj od god. 1816. je utvrdio i uposlenje jednoga trogodišnjega djeteta i pokazao, da su se nedorasli zaposlivali po 16 sati dnevno.[35])

[32]) Pobliže vidi L. Brentano, Byzantinische Volkswirtschaft, Schmollers Jahrburch 41—2. i A. Damaschke, Geschichte der Nat. Ökonomie, 3. Aufl. 71 i sl.

[33]) Kleinwächter, Zeitsschrift für Volkswirtschaft, Sozialpolitik und Verwaltung od g. 1903. str. 407.

[34]) Kleinwächter ibid.

[35]) Stern, Gesch. Europas. I. 163. Marx. Kapital, I. 739.

Digitized by Google

Jedna je istražna komisija još i god. 1863. ustanovila, da su u Shaffordshiru sedmogodišnja djeca bila uposlena po 15 sati dnevno.[36]) Mnogo je vremena prošlo, dok su u pogledu uposlenja žena i djece postavljene zakonske stege. I udruživanju radnika se je dugo protivila država. Ova su se udruženja smatrala revolucionarnima. Interesi države i poduzetnika su se poistovjetovali i mnogo je trebalo borbe, dok je radništvu priznato pravo koalicije. Ali ono je i nakon toga ostalo u vlasti industrijalizma, koji mu je visinu plaće i dužinu radnoga vremena odredjivao, te ga bez obzira otpuštao svakiput, kada ga više nije trebao ili kada je pohlepna spekulacija, prenapinjanje vjeresije i prekomjerna proizvodnja završila krizom. Države su se držale spram toga procesa proletarizacije radnika većinom pasivno. Tu i tamo je obvezatno osiguranje radnika uvedeno ili je opskrba neuposlenih na općine svaljena, ali radničko se pitanje nije ozbiljno rješavalo, pa je raslo i naraslo do problema, kojemu danas nitko ne zna lijeka. Najružniji primjer aktivnoga podupiranja kapitalizma na štetu radništva pružila je država u velikoj onoj bitki klasne borbe, koju su izazvali vlasnici ugljenika god 1926. u Engleskoj sniživanjem radničke nadnice, proti kojemu se je radništvo nastojalo obraniti štrajkom. Štrajku rudara priključilo se je i ostalo radništvo tako, da je štrajk bio iz početka generalni, u kojem je sudjelovalo oko pet milijuna radnika. Nakon kratkoga vremena stegnuo se je generalni štrajk na rudarski, u kojem je učestvovalo preko milijun radnika i koji je potrajao šest mjeseci i završio pobjedom vlasnika ugljenika pomoću državne vlasti, koja ih je poduprla sa 22 milijuna funti iz državne blagajne. Radi toga je posve opravdana bila kritika tadanjega šefa radničke stranke Macdonalda, koji je obrazlažući u parlamentu (8. prosinca) svoj prijedlog nepovjerenja vladi predbacio, da je postupala pristrano, da je zemlju izručila interesima kapitalizma, i predložio, da se rudnici podržave, jer bi se samo u tom slučaju mogle plaćati »pristojne nadnice«. Medjutim je Baldwinova vlada iduće godine (1927.) i zakon o radničkim sindikatima preinačila. Novi je zakon proglasio svaki štrajk nezakonitim, koji prelazi okvir industrije, u kojoj je sukob nastao; — zabranio radničkim sindikatima, da rušitelje štrajka isključe ili kažnjavaju; — zabranio, da se jedna ili više osoba zadržava u blizini stanova ili radionica sa namjerom, da kojega radnika od posla odvrati ili mu slobodan pristup k radu zapriječi; — naredio, da se članovi sindikata mogu pridržati na platež priposa u fond političke (radničke) stranke samo onda, ako na to izričito i pismeno privole; — naredio, da državni činovnici smiju samo u svojim činovničkim organizacijama biti začlanjeni, sindikati kojih moraju ostati nezavisni od ostalih sindikata, naročito i od veza sa političkim strankama. Time su štrajkovi »iz simpatije« pa tako i generalni onemogućeni, rušitelji štrajka zaštićeni, propaganda (»stajanje na straži«) zabranjena, korporativna pripadnost sindikata političkoj (radničkoj) stranci onemogućena. Ovaj je zakon ostao na snazi i nakon pokušaja kasnije Macdonaldove vlade, da ga ublaži, odnosno van snage stavi. Ona je morala svoj prijedlog (3. ožujka 1931.) povući, jer nije imala većinu u parlamentu. Medjutim su vlasnici ugljenika proveli sniženje nadnica i produženje radnoga vremena. Ugovori se ne sklapaju više u sporazumu sa centralnim savezom rudara, nego sa sindikatima pojedinih okružja (revira). Ali vlasnici ugljenika nisu imali od svoje pobjede mnogo koristi; stanje njihove industrije je i danas kritično.

[36]) Katsky, K. Marx, 100.

Digitized by Google

Koristi je imalo inozemstvo, koje je svoju proizvodnju uslijed engleskoga štrajka znatno povisilo, a neke su države uslijed toga mogle i svoju rasklimanu valutu popraviti.

Medju zakone, koji bi bili zvani, da gospodarstveno slabije slojeve zaštite, spadaju i zakoni o lihvi, skupoći, krivom označivanju robe, patvaranju živeža i t. d. Ali ni ovi ne postizavaju svrhe. Naročito je ne postizava zakon o lihvi. Taj je zakon vrlo star,nalazimo ga i u gradjanskim i kaznenim zakonicima, a ima i posebnih zakona o lihvi. U našem kaznenom zakoniku (§ 357.) se kaže: »Tko ugovori za sebe ili drugoga kakvu prekomjernu imovinsku korist«, a u tumaču[37]) se kaže: »to će biti onda, kad u konkretnom slučaju bude očiti nerazmjer izmedju onoga, što se daje, i onoga, što se za to prima«. Tu se dakle opetuje, što se već kroz sotljeća govori i u najvažnijem času ekonomije, naime u času izmjene dobara zahtijeva, a to je, da vrijednosti, koje se izmjenjuju, budu podjednake, po mogućnosti jednake. Tomu zahtjevu udovoljava, kako vidjesmo, socijalizam; nastojanje kapitalizma naprotiv ide za tim, da što manje daje, a što više uzima i time nepripadni dobitak postizava na račun o njem ovisnih slojeva, koji za dobitku odgovarajuću količinu svojih činiatba ne primaju nikakove protuvrijednosti, nikakove protučinidbe. Država dakle u jednu ruku zakonom brani prekomjerno prikraćivanje stranaka u pojedinim slučajevima, a na drugoj strani dopušta, da se gospodarstveno slabiji sistematski prikraćuju u svojoj imovini. Što više, ona sama pada u tu pogrešku, kad institucijama i poduzećima svojim upravlja po trgovačkom načelu. Tu i tamo su privatna poduzeća i njena (državna) poduzeća uvukla u kartel, da se time osiguraju proti progonima radi prekomjernoga povisivanja cijena, odnosno da onemoguće konkurenciju državnih poduzeća, koja bi zvana bila, da regulatorno djeluju na obrazovanje cijena. Iz ovoga je protuslovlje medju zakonima države i njenom praksom jasno i prigovor »državnog kapitalizma« u tim slučajevima opravdan.

Golema današnja nezaposlenost pun je dokaz nepravilnosti stava države spram gospodarstva. Njena je krivnja u tom, što je propustila, da proletarizaciju radništva zaustavi; da višak radništva, koji je privatni kapital ostavljao nezaposlenim, javnim (kulturnim) radovima zaposli. Tek otkad je nezaposlenost zauzela tako strašne razmjere, po društveni poredak pogibeljnom postala i državu prisilila, da svoje načelo nemiješanja u proces gospodarstva napusti, počinje se ona brinuti za egzistenciju svojih državljana i priznavati uposlivanje nezaposlenih svojom brigom i zadaćom. Tako je to ne samo u Evropi, nego i u Americi; svuda je država danas krizom kapitalizma na stazu socijalizma potisnuta. Tako je, da jedan primjer navedemo, i Njemačka danas prisiljena, da brigom za neuposlene budget svoj do krajnjih granica optereti, da ih javnim radovima zaposli, terete radničkog osiguranja nosi, odnosno nošenju istih doprinosi, da beskućnike na vlastitom svojem zemljištu kolonizuje, gradjom za stanove i zajmovima snabdjeva itd. Po izjavi generalnoga komesara (Reichskommissar für Arbeitsbeschaffung), G. Gerekea (N. Fr. Presse od 11. siječnja 1933.) prekoračuju danas izdaci države (Reicha) za skrb za neuposlene tri milijarde maraka (preko 42 milijarde dinara) godišnje. Oni su potresli gazdinstvom i države (Reicha) i zemalja (Länder) i općina. Uslijed toga su, da se zaprieči slom tih javnih gazdinstva, preduzeta posvuda znatna sniženja izdataka. Pošto je više nego

[37]) Šilović-Frank, str. 244—245.

Digitized by Google

polovica razlike na stvarne izdatke otpala, to je i privatno gospodarstvo manje naloga dobiti moglo od »javne ruke«. Uslijed toga je neuposlenost još dalje porasla, poreski prihodi se smanjili, a socijalni tereti se dalje povećali. Čitavo je dakle gospodarstvo i gazdinstvo država poremećeno uslijed naopake socijalne politike.

V. Stav crkve.

»U narodu, koji vjerova, bješe jedno srce i jedna duša, i ni jedan ne govoraše za svoje imanje, da je njegovo, nego im sve bješe zajedničko... Jer ni jedan medju njima ne bješe siromašan, jer koliko ih god bijaše, koji imadjahu njive ili kuće, prodavahu i donašahu novce, što uzimahu za to, i metahu pred noge apostolima i davaše se svakome, kao što ko trebaše.« Tako bijaše na početku, tako prikazuju djela apoštolska[38]) socijalizam prvih kršćana. Tečajem vremena sve više približavala se je crkva stajalištu individualizma, premda je bilo crkvenih učitelj ai pisaca, koji su u pogledu vlasništva socijalni zahtjev naglašivali.

U početku su crkvene općine potpadale pod zakon o zabranjenim društvima i isključene bile od prava sticanja imovine. Ova je zabrana bila višeput ublaživana, ali tek u četvrtom je stoljeću i kršćanskim crkvama zakonom priznato pravo sticanja imovine i nasljedstva. Od toga vremena počinje zapravo povijest crkvenih dobara. Tečajem vremena nagomilala su se ona u velikoj mjeri. Krajem srednjega vijeka bijaše, kako spomenusmo, u istočnorimskom carstvu polovina zemljišta u rukama crkve, u Francuskoj već prije Karla Velikoga puna trećina, a tako je bilo i u ostalim katoličkim zemljama na zapadu.[39]) Prekomjerno to nagomilavanje dobara bijaše onda uzrokom dugotrajnih borba i konfiskacija, a odlučno, kako spomenusmo, i za uspjeh crkvene reformacije. Zbog njih je vatikanska diplomacija poduprla i pokušaj osnivanja monarhije u Meksiku (Maksimilijan), jer je od nje očekivala povratak konfisciranih crkvenih dobara. Ali, kako znamo, bez uspjeha. Kao veleposjednik postupala je crkva sa svojim podanicima kao i plemstvo. Oni su joj obvezani bili radom i podavanjima, kao i podložnici plemećkih dobara. Razlike medju crkvenim i svjetovnim agrarnim kapitalizmom nije bilo.

I spram gospodarstvenih problema novoga doba je crkva zauzimala stav, koji nije bio uvijek posve u suglasju sa njezinim načelima u prvim vremenima. Danas je držanje njeno spram tih problema u glavnom upereno na kritikovanje postojećega stanja i propovijedanje ljubavi i morala. U prošlom je stoljeću bila aktivnija, naročito u Njemačkoj. A kakove su bile prilike u crkvenoj državi samoj? Pred sto godina je crkvena država bila slabo napučena, razmjerno slabije nego sve druge talijanske države i većina evropskih. Nije brojila ni tri milijuna stanovnika. Ni Rim nije imao više od 130.000 stanovnika. Okolina mu bijaše pusta, močvarna, malarična. Nije bilo ruku, koje bi ju urbarnom učinile, jer je zemljište bilo u rukama crkve i svjetovne aristokracije, a iskorišćivano većinom kao pašnjak, na kojem su pastiri polunomadski život sprovodili. To je bio uzrok i depopulaciji okolišnih pokrajina. Osim ono malo vlasnika i zakupnika nastavali su ih nadničari i zanatlije, koji su se, nemajući kroz cijelu godinu posla, bavili prosja-

[38]) Citirano po Karadžićevom prevodu.
[39]) Engels, Entwicklung d. Sozialismus, 53.

Digitized by Google

čenjem i grabežom. I Rim je vrvio od prosjaka. Broj bezvlasnika dosizao je 50.000. Državne financije bijahu u žalosnom stanju. Proračun se je kretao oko 7—8 milijuna škuda. Glavni izvori dohodaka bijahu zemljarina, monopoli, maltarina, takse na živež i lutrija. Veći dio primitaka je bio upotrebljavan za vojsku (19.000 momaka) i za otplatu državnoga duga, koji je iznosio preko 80 milijuna forinti. Preliminar za javnu nastavu nije iznosio više od 100.000 škuda. (Postotak analfabeta je iznosio 98.) Financijska se je uprava stalno borila sa manjkom, koji se usprkos povisivanja poreza i uvadjanja novih nije dao ukloniti. Sa nuždom vlade idjaše i nužda njenih podanika uporedo. Bijeda gradskog i seoskog pučanstva rasla je očevidno.[40])

Ali dok se je papinska država ovako lomila i svome kraju primicala, dotle je crkvena politika znala, da postigne vrlo znatne uspjehe vani. Ovdje ćemo se dotaknuti samo njene akcije u Njemačkoj, i to samo sa socijalne strane. Tu se je medju ostalima imenito biskup Ketteler mnogo trudio oko socijalnog, napose radničkog pitanja. Po intencijama njegovim izradjeni program katoličkih reforama sadržavao je medju ostalim zahtjev, da država rad zaštiti, da se radničkim udrugama novčana pomoć pruži, da država fiskalne i vojničke terete snizi i da vlast kapitala ograniči. Iz njegove knjige »Die Arbeiterfrage und das Christentum« navodimo:[41]) »Nema dvojbe, da je čitava materijalna egzistencija radničkoga staleža, dakle daleko najvećega dijela ljudi u modernim državama, egzistencija njihove familije, dnevno pitanje kruha za muža, ženu i djecu, izvrgnuto promjenama tržišta i cijena robe. Socijalno pitanje je sa kršćanstvom tijesno povezano. Zar nije prva i najveća zapovijed evandjelja, da naše bližnje ljubimo i pomognemo onima, koji su u nevolji? Zar ne moramo sve žrtvovati, da udovoljimo toj dužnosti, koju nam Krist tako snažnim izrazima na srce stavlja. Isukustvo uči, da je to samo dijeljenjem milostinje nemoguće. To se može učiniti samo tako, da se radnik postavi u položaj, da sudbinu svoju vlastitim kapitalom popravi. Kršćanska je ljubav podigla samostane, škole, utočišta, bolnice, pomagala oskudne i slabe. Danas se mora radnicima priteći u pomoć. To je misija naročito katolicizma« i t. d. (Ketteler je naime mislio materijalno stanje radništva popraviti osnivanjem radničkih proizvodnih udruga na kršćanskoj osnovici.) Po primjeru katoličkoga klera trudilo se je u ono vrijeme i protestantsko svećenstvo oko radničkoga pitanja.[42]) Vodje toga pokreta, pastori Stöcker i Todt, propovijedahu dužnost svećenstva i protestantske crkve, da zahvati u socijalno pitanje. Krist je došao, rekoše, da siromašnima donese evandjelje. Učenici Krista i apostola moraju raditi kao i on. Narod se otklanja od crkve, koja mu samo apstraktne formule pruža. Crkva treba da sadje na tlo zbiljnosti, pa će svoj upliv natrag zadobiti. U tu svrhu preporučahu svećenstvu studij političke ekonomije, da uzmognu s uspjehom djelovati. Na čelo svoje knjige »Der radikale deutsche Sozialismus und die christliche Gesellschaft« stavio je Todt motto: »Tko hoće da razumije socijalno pitanje i doprinese rješenju njegovom, taj mora imati u desnici nacionalnu ekonomiju, u ljevici znanstvenu literaturu socijalista, a pred sobom novi zavjet.« Uspjesi crkvene akcije prošloga stoljeća su poznati. Oni bijahu u

[40]) Stern, Gesch. Europas, V. 143 i sl. Schaller, Allg. u. Militär-Geographie, 295. Rotteck-Welcker, Staatslex, IX., 366 i sl.

[41]) po Laveleyevoj knjizi Le socialisme contemporaine, Ehebergov prevod. str. 195 i sl.

[42]) Navodimo dalje po spom. knjizi Laveleyevoj.

Digitized by Google

prvom redu u crkvenopolitičkom pogledu veliki, ali ona je otkrivanjem žalosnoga stanja radnika i naglašavanjem potrebe radničke zaštite doprinjela i unapredjenju radničkih interesa.

U našem je stoljeću stav crkve spram gospodarstvenih problema izražen naročito u papinskoj enciklici »Qudadragesimo anno« od 15. svibnja 1931. Prije nego na nju predjemo, osvrnut ćemo se na objavu austrijskog episkopata koncem god. 1925. Tu je medju ostalim rečeno:[43]) »Čuvajmo se neobuzdane težnje za bogatstvom i vlašću, gospodarstvenoga liberalizma i mamonskoga kapitalizma. Kapitalizam je stranputica i propast za gospodarstveni život naroda. Nije velika industrija zavržna, ni vjeresija sama po sebi. Ali kapitalizam se je u najnovije vrijeme razvio do plutokracije, vlade novca, mamonizma, kako su ga najgora vremena poganstva vidjela. Kapitalizam je kroz svoje monopole i trustove i koncerne zavladao obrazovanjem cijena svih životnih sredstava, te je sebi stvorio mogućnost, da cijene povisuje bez svakoga nadzora i obzira na zahtjev pravednosti. Otkad plutokracija vlada, od onda može da dodje na narode što hoće, mir ili rat ili revolucija, sve služi tim novčanim vlastima za obogaćenje, pa i najljuća nevolja naroda pruža im novu mogućnost, da vlast svoju učvrste. I bankarstvo i vjeresija sa burzovnom igrom služi financijskim vlastima u svrhu, da lihvare i narode orobe (ausrauben), da pokradu (wegstehlen) uštednje marljivosti, da osiromašenjem strovale sve šire krugove u potpunu ovisnost i pravo ropstvo. Bankovni svijet postao je vrhovnom vlasti u državama. Dok bude ona u tim razmjerama postojala, dotle će sve radničko-zaštitno zakonodavstvo biti bezuspješno i nemoguće malomu čovjeku pomoći. Što ta novčana vlast radi, to je u nebo vapijući grijeh počinjen na hiljadama ljudi. Dužnost je crkvenog učiteljstva, da tim vladajućim silnim financijskim vlastima predoči dužnosti njihove, ako ne ćemo da dodje do ‚finis Europae'«. U otsjeku o socijalizmu, komunizmu i boljševizmu se kaže medju ostalim: »Socijalizam je došao do golemih zabluda. Kroz njega dolaze komunizam i boljševizam sve većma do vlasti. Vidimo to u Rusiji. Odande prijeti narodima pogibelj. Cijela kršćanska kultura Europe je u opasnosti. Stoga je potrebno čuvati se od zabluda socijalizma. Čuvajte se socijalnodemokratskih društava i organizacija i socijalnodemokratskih sindikata. Ako ovim sindikatima pripadate, onda podupirate neprijatelja katoličke vjere« i t. d.

Enciklika »Quadragesimo anno« je izdana na četirdesetgodišnjicu enciklike pape Lava XIII. »Rerum novarum«. Prikazat ćemo ju po komentaru A. Vermeerscha D. I.[44]); koji je i sam bio u onom »savjetu sociologa«, koji je vršio pripravne radove za encikliku. Prelazeći preko potankosti, ograničit ćemo se na stav enciklike spram kapitalizma i socijalizma i na lijek, što ga ona predlaže proti današnjoj »ekonomskoj anarhiji« za »obnovu socijalnoga poretka«. Enciklika kaže, da se je kapitalističko poslovanje raširilo po svem svijetu, nazivlje ga veoma tvrdim i nečovječnim ekonomijskim poslovanjem; ističe, da prevelika današnja opreka izmedju množine siromašnih i nekolicine prebogatih očevidno dokazuje, da u našoj epohi industrijalizma bogatstvo nije kako treba razdijeljeno i da su dobra ovoga svijeta još uvijek i previše povlastica samo nekolicine. Pa ipak enci-

[43]) Prevodimo iz bečke N. Fr. Presse od 29. XII. 1925.

[44]) Vidi »Život«, izdanje Kolegija Družbe Isusove u Zagrebu br. 4., 5. i 7. od god. 1932.

Digitized by Google

klika za kapitalistički način proizvodnje veli, da »u sebi nije zao« i da se ne mogu »osuditi oni dohoci, koji nisu plod rada«. Odobrava dakle i bezradni dohodak, što znači ne samo rentu (kamate) nego i dobitak. Socijalizam ne razlikuje enciklika od komunizma. Ovaj nazivlje ona jednim ogrankom socijalizma. »Uzeli ga mi kao nauk, ili kao činjenicu ili kao akciju, svaki je pravi socijalizam nespojiv sa dogmama katoličke crkve.« »Gubeći se u komunizmu, veli okružnica, socijalizam se pomalo mijenja baš kao kapitalizam: i jedan i drugi se svršava despotizmom nekolicine.« U pogledu radničke plaće izjavljuje se okružnica za »pravednu plaću«, pa kaže, da ona »mora da bude dovoljna za uzdržavanje radnika i njegove obitelji«. Pobliže ne kaže, što upravo razumijeva pod »pravednom plaćom«, ako i govori nešto o »načelu ekvivalentnosti izmedju uložene djelatnosti i plaće«, koje načelo »ne zabacuje«. O pravednosti kod izmjene ostalih vrednota (stvarnih dobara) ne govori, nego govori o socijalnoj pravednosti, koju definuje kao pripravnost, da se izvrše sve dužnosti prema društvu. Nadalje kaže: »Treba raditi oko pridizanje radničke klase, treba da ta klasa uzmogne umnožiti svoj imetak, da tako što lagodnije podnosi obiteljske terete i izbjegne svim neizvjesnostima i da se jednako pobrine za svoje potomstvo. Nužno je, da se to učini čim prije, jer inače prijeti pogibelj, da pristaše i zatočnici revolucije ne poremete javni poredak, mir i sigurnost ljudskoga društva«. Kojim sredstvima da se to idealno blagostanje radnika postigne, toga okružnica ne kaže. Lijek proti današnjem zlu se po okružnici »može naći tek u potpunom i iskrenom povratku k evandjelskom nauku, katoličkim načelima i kršćanskom moralu«. »Socijalna pravednost i socijalna ljubav jedine mogu da stvore juridički i socijalni poredak, kojim će biti prodahnuta sva ekonomija«. »Za povratak boljemu socijalnomu poretku je potrebna prije svega Božja pomoć«.

VI. Svršetak.

Socijalno pitanje je pitanje mirnoga življenja u društvu, ovo je pako pitanje gospodarstvene jednakosti, koja sastoji — ne u jednakosti ljudi i imetka, nego — u mjerenju i odmjerivanju jednakom mjerom prigodom izmjene dobara. Ovomu uvjetu mirnoga zajedničkog življenja kapitalizam, kako vidjesmo, ne udovoljava i ne može udovoljiti, njegov je učinak upravo protivan. Takov je bio od prvoga početka. Zato i jest držanje narodnih masa bilo i ostalo borbeno i revolucionarno. Ono je prije nalazilo oduška u raznim ustancima i seljačkim bunama. Ali ovi su gospodarstveni pokreti ostali i morali ostati bez uspjeha, jer je narodima manjkala politička sloboda. Političke su sloboštine tek u najnovije vrijeme izvojevane, naročito i pravo udruživanja. Zato i datira uspješniji socijalni pokret i uspješniji razvoj socijalnog gospodarstva tek od najnovijeg vremena. Razvitak je spor i težak, jer je borba proti kapitalizmu teška i jer socijalnim gospodarstvom uvjetovano narodno blagostanje još nije našlo pravoga mjesta medju zadaćama države. Ali usprkos tih poteškoća socijalni je pravac gospodarstvenoga razvoja na dosele stvorenim socijalnim institucijama očevidan, stečenim političkim pravima i opsegom socijalnog pokreta zajamčen.

U ranijim vremenima su zahtjevi gospodarstvene jednakosti i pravednosti sadržani bili u vjerskim zasadama i moralu, onda u filozofiji (etici) i pravnim načelima. Zahtijevalo se je, da se da »svakomu svoje«, da se »sva-

Digitized by Google

komu u razmjeru njegovih činitada daje proučinidba«, da se »svako po svojim činidbama nagradjuje«; zahtijevalo se je »pravo razmjerje medju primljenim prednostima i učinjenim uslugama« i t. d. Pravne su institucije propisivale i propisuju, da vrijednosti izmjenjivanih dobara budu u ravnovjesju, kazneni su zakoni prijetili i prijete kaznama za uzimanje »prekomjerne koristi«. Ali to su, kako vidjesmo, polovične mjere i zato su bile i ostale bezuspješne. Proti kapitalizmu su ustali, otkako se ekonomija znanstveno obradjuje, mnogi ekonomiste; tražili su posredovanje države i »više kolektivizma«; zahtijevali su, da država ograniči kapitalizam u općem interesu, ali bez uspjeha. I tako je kapitalizam pasivitetom i polumjerama države podupiran nastavio svoj triumfalni put do danas. I danas se zahtijeva »pravi razmjer« medju cijenom i robom, »pravedna plaća« i »pristojna nadnica« i t. d., ali uzalud. Svi su ti zahtjevi vjere i morala, etike i prava ostali zahtjevi i nedokučivi ideali kroz sva stoljeća povijesti, jer je narodno gospodarstvo bilo i ostalo u rukama jedne društvene klase, koja je njim upravljala i upravljati mogla bez obzira na te zahtjeve. Tako je još i danas, i danas još vlada u gospodarstvu državnim mjerama jedva ograničena sloboda, sloboda borbe na tržištu. No budući da je gospodar tržišta privatni kapitar, to se samo on može koristiti tom slobodom, dočim su radeće klase prilikama tržišta prisiljene, da se njegovoj vladi podvrgnu i svoja dobra izmjenjuju uz uslove, koje im stavlja kapital. Njihova je dakle sloboda samo prividna, u istinu ju one nemaju. Gospodarstveni liberalizam znači dakle slobodu jačega, da iskoristi slabijega. Država je pri tom do nedavna igrala ulogu posmatrača.

Iz ovoga kratkoga prikaza smo vidjeli medju ostalim, da zlo leži u sistemu, da izvire poglavito otale, što se prigodom izmjene dobara vrlo nejednake vrijednosti izmjenjuju. Nu kako kapitali i moć kapitalizma iz istog izvora, poglavito iz te razlike medju danim i primljenim vrijednostima izviru, to je jasno, da je bijeda nužna posljedica kapitalizma i da će dotle, dok kapitalizam bude vladao, biti i mnogo nevolje na svijetu. Vidjeli smo dalje, da je država spram kapitalizma bila pasivna a danas nemoćna i da se aktivnost crkve iscrpljuje u propovijedanju ljubavi i morala. Vidjeli smo napokon i to, da bi se gospodarstveni problemi imali riješiti postepenim izgradjivanjem socijalizma, koji omogućuje, da se izjednačene vrijednosti izmjenjuju. Ali za dugotrajno rješavanje već nema vremena. Opća današnja bijeda traži brže rješenje. Ta će sila izazvati rješenje u kraćem roku.

Pomoćno osoblje po zakonu o radnjama

Napisao dr. Kun Ivo, odvjetnik u Karlovcu.

Pojam pomoćnog osoblja po zakonu o radnjama odredjen je u njegovu § 206. st. 2. Taj stav glasi:

»Pomoćnim osobljem u smislu ovoga zakona smatraju se: učenici (šegrti), lica koja kod radnja (poduzeća) obavljaju poredjene poslove, pomoćnici (kalfe), zanatski i tvornički radnici i sva druga lica, kojima se kod radnji (poduzeća) povjerava obavljanje, trgovačkih, zanatskih ili drugih tehničkih službi.«

Digitized by Google

Prema tome pojam pomoćnog osoblja obuhvaća sve osoblje — sve služboprimce, koji se bave kao glavnim zanimanjem redovnim obavljanjem povjerene službe u onim radnjama, na koje se odnosi zakon o radnjama.

To odredjenje pojma pomoćnog osoblja je vrlo važno. Unutar pojma pomoćnog osoblja postoje prema zakonu o radnjama dvije vrste i to:

1) ono pomoćno osoblje, koje je uposleno u trgovačkim ili ostalim radnjama obavljanjem pretežno trgovačkih ili viših netrgovačkih služaba ili poslovima pisarne, a kojima je ovakovo redovno uposlenje glavno zanimanje (§ 324. st. 1. zak. o radnjama),

2. ostalo pomoćno osoblje, u koje § 324. st. 2. zak. o radnjama naročito svrstava učenike (šegrte) i lica, koja vrše izuzetno poslove pod 1., kao i lica, koja vrše pretežno podredjene poslove.

Mi ćemo radi kratkoće i jednostavnosti u daljem raspravljanju nazivati lica pod 1. »višim osobljem«, a lica pod 2. »nižim osobljem«. (I zakon o radnjama imade u § 212. naziv »služba višega reda«).

Odredjenje pojma pomoćnog osoblja kao i razlikovanje pojma višega i nižega osoblja vrlo je važno, jer su različita prava, koja pripadaju licima obiju vrsta. Medjutim sam zakon o radnjama u odredjivanju pojma pomoćnog osoblja nije dosljedan.

I ako je prema §§ 206. i sl. te 324. zak. o rad. a i prema podnaslovu drugoga dijela zakona o radnjama jasno, da pojam pomoćnog osoblja uključuje sve služboprimce prema zakonu o radnjama — dakle i više i niže osoblje, — a zakon o radnjama taj pojam pomoćnog osoblja u § 343. zak. o radnjama neispravno suzuje.

U toj ustanovi se veli: »Za rješavanje sporova iz odnosa o službi izmedju službodavca i pomoćnog osoblja (pomoćnika, kalfa), zanatskih i tvorničkih radnika i učenika . . .«

U toj se ustanovi suzuje pojam pomoćnog osoblja na pomoćnike i kalfe, i ako je to očito u suprotnosti sa ustanovom § 206. zak. o radnjama, koji utvrdjuje pojam pomoćnog osoblja. Prema tome je očito, da je zakonodavac htio ograničiti sudovanje izbranoga suda samo na rješavanja sporova izmedju službodavaca i nižeg osoblja pod 1.,[1]) no očito je i to, da stilizacija § 343. zak. o radnjama ne vodi računa o ranije utvrdjenom pojmu pomoćnoga osoblja.

Medjutim to ustnovljenje pojma pomoćnog osoblja imade mnogo veći uticaj na pitanje radnoga vremena i prekovremenih sati višega pomoćnog osoblja.

U zakonu o radnjama nema ustanove o dužini radnoga vremena. Jedino ustanova § 157. zakona o radnjama odredjuje: »Radno vrijeme pomoćnog osoblja: »ona lica, kojo bila stalno ili privremeno rade u poduzećima i

Uslijed toga moramo prosmotriti odnosne ustanove zakona o zaštiti radnika.

Izmedju pojma »pomoćno osoblje« po zakonu o radnjama i po zakonu o zaštiti radnika od 28. II. 1922. postoji razlika.

Po § 3. zakona o zaštiti radnika razumijevaju se pod pojmom pomoćnog osoblja: »ona lica, koja bila stalno ili privremeno rade u poduzećima i to bilo u cilju izučavanja koje vrste rada ili za nagradu«.

[1]) Vidi se to iz § 346. zak. o radnjama, po kojem si članove izbranoga suda postavljaju službodavci odnosno pomoćnici ili tvornički radnici dakle lica iz vrste nižeg osoblja.

Digitized by Google

Po istoj ustanovi izuzeta su od ovoga »lica, kojima se povjeravaju poslovi više vrste (poslovodje, knjigovodje, blagajnici, inžinjeri i t. d.), koja se ne smatraju pomoćnim osobljem u smislu toga zakona«.

Prema tome pojam pomoćnog osoblja po zakonu o zaštiti radnika obuhvaća nižu vrstu pomoćnog osoblja po zakonu o radnjama.

Ako se sada ustanova § 157. zakona o radnjama tumači prema pojmu pomoćnog osoblja iz § 3. zakona o zaštiti radnika, onda se mora uzeti, da ustanova § 157. zak. o radnjama imade u vidu jedino radno vrijeme t. zv. nižeg osoblja. — Ako se pako ustanova § 157. zak. o radnjama tumači prema pojmu pomoćnog osoblja, kako ga je ustanovio zakon o radnjama, onda bi se moglo uzeti, da ta ustanova § 157. zak. o radnjama proširuje one ustanove zakona o zaštiti radnika o radnom vremenu na sve služboprimce — dakle i na više osoblje.

Kako da se dakle tumači ustanova § 157. zak. o radnjama? Da li se ona odnosi samo na niže pomoćno osoblje ili pako na sve služboprimce t. j. niže i više pomoćno osoblje.

Koliko je meni poznato, praksa je do sada ustanovu § 157. zakona o radnjama tumačila u skladu sa pojmom pomoćnog osoblja prema § 3. zakona o zaštiti radnika i primjenjivala je ustanove toga zakona o radnom vremenu i prekovremenim satovima samo na niže osoblje.

Medjutim mislim, da su ustanove zakona o zaštiti radnika o radnom vremenu i prekovremenim satovima baš ispravnom primjenom § 157. zakona o radnjama i naprijed utvrdjenoga pojma pomoćnog osoblja protegnute na sve pomoćno osoblje — dakle kako na niže tako i na više pomoćno osoblje.

Istina je doduše, da je ustanova § 157. zakona o radnjama uvrštena u treći odjelak prvoga djela zakona o radnjama, koji nosi naslov »Otvaranje i zatvaranje lokala«, pa bi se moglo reći, da se § 157. zakona o radnjama odnosi samo na ono pomoćno osoblje, koje je namješteno u lokalima. Medjutim se iz ostalih ustanova ove glave vidi, da je zakonodavac kod onih odredaba, koje se odnose samo na lokale, to izričito istaknuo (§ 156. u odnosu prema § 157. zak. o radnjama), a osim toga vidi se iz uvodnog § 152. ove glave, da se ustanove ove glave ne odnose samo na lokale nego na poslovnice, biroe, radionice i t. d.

Ako se osim toga uzme u obzir, da je ustanova § 157. zakona o radnjama uvrštena ne u drugom djelu zakona, koji govori o pomoćnom osoblju, nego u prvom djelu, koji nosi podnaslov »Obavljanje rada«, onda se donekle ekstenzivnim tumačenjem § 157. zak. o radnjama može uzeti opravdanim, da se ova ustanova odnosi na sve pomoćno osoblje i sve radnje u smislu ovoga zakona.

1. Prema § 425. zak. o radnjama (arg. a contrario) važi i nakon stupanja na snagu zakona o radnjama i dalje zakon o zaštiti radnika. Zakon o zaštiti radnika opredjeljuje radno vrijeme nižega osoblja pa prema tome, ako bi se ustanova § 157. zak. o radnjama odnosila samo na niže osoblje, ona bi bila suvišna. Baš radi toga, jer ustanova § 157. zak. o radnjama imade u vidu širi pojam pomoćnog osoblja prema zakonu o radnjama za razliku od užega pojma prema zakonu o zaštiti radnika, imade se ustanova § 157. zak. o radnjama odnositi na sve pomoćno osoblje t. j. na ono niže i na ono više kategorije.

2. U § 3. zakona o zaštiti radnika je propisano, da u onim slučajevima,

Digitized by Google

kada je sporno, da li se koji posao imade smatrati poslom više vrsti, ili kako zakon veli: »da li se koje lice smatra kao pomoćno osoblje u smislu ovoga zakona (o zaštiti radnika)« odlučuje ministarstvo socijalne politike.

Ovakove ustanove nema u zakonu o radnjama, a nema je baš radi toga, jer pojam pomoćnog osoblja prema zakonu o radnjama obuhvaća sve pomoćno osoblje. Uslijed toga zakon o radnjama ustanove o radnom vremenu proteže za sve opmoćno osoblje i radi toga niti ne predvidja, da bi razlikovanje nižega i višega osoblja u pitanju radnoga vremena moglo biti sporno.

3. Kada bi se ustanova § 157. zakona o radnjama suzila samo na niže osoblje, ne bi glede trajanja radnoga vremena višeg osoblja u zakonu o radnjama bilo nekakove izravne i odredjene ustanove. To je medjutim obzirom na duh i sistem zakona o radnjama, koji je u prvom redu stvoren da zaštiti prava služboprimaca — dakle socijalno slabijih, nevjerojatno. Zakon o radnjama uredjuje odnose izmedju službodavaca i služboprimaca.

I ako je načelno sadržaj toga odnosa prepušten slobodnomu ugovaranju izmedju službodavca i služboprimca, to zakon pored te načelne slobode ugovaranja računa sa faktičnom socijalnom i ekonomskom nejednakošću kontrahenata. U tom pogledu zakon o radnjama računa sa činjenicom, da je socijalni i ekonomski položaj služboprimca faktično mnogo slabiji od položaja službodavca. Stoga tu načelnu slobodu ugovaranja ograničuje i suzuje u korist služboprimca takovim prisilnim ustanovama, koje se na štetu služboprimca nikako ne mogu povrijediti.

Ekonomski pritisak, koji vrši društveni poredak i službodavac kao eksponent suprotne klase na služboprimca, doveo bi brzo tu slobodu ugovaranja do potpune apstrakcije i apsurdnosti, da nema tih opreza i prisilnih ustanova u korist služboprimaca. Prema tome sadržaj ugovora o službi nije i ne može biti predmet potpune slobode ugovaranja.

Ako se promotri povijesni razvoj zakonske zaštite radnika i namještenika, dotično povjesni razvitak radničkoga i namještenčkoga prava, jasno se vidi, da je zakon o radnjama u vezi sa zakonom o zaštiti radnika upravo i radi toga stvoren, da upotpuni onu prazninu, koju je stvarao opći gradjanski zakonik iz 1811. god., obrtni zakon iz god. 1884. te zakon o zaštiti radnika iz god. 1922.

Ustanove gradjanskoga zakonika, koje se odnose na ugovore o službi i djelu tako su mršave i jadne, da se o kakovoj zaštiti radnika i namještenika uopće ne može govoriti. Sve te ustanove gradjanskoga zakonika pogoduju službodavca prema služboprimcu. To se dade obrazložiti time, što je u doba postanka gradjanskog zakonika najveći dio radnih odnosa spadao pod cehovske i obrtne organizacije i što se je gradjanski zakonik odnosio tek na mali dio odnosa izmedju poslodavaca i posloprimaca, koji su stajali izvan cehova u tvornicama i manifakturnim poduzećima.

Obrtne organizacije, cehovi, pružali su zaštitu i poslodavcu i posloprimcu. Kada je kasnije liberalizam na svim linijama pobijedio (1860. god.), nastala je promjena i na području radničkoga prava.

Velike promjene u radnom odnosu ne potiču samo odatle, što je propisana sloboda ugovaranja, nego su posljedica toga, što su se dotadanje organizacije raspustile, a time je otpala i dotadanja zaštita, koju su služboprimci u tim organizacijama uživali.

Digitized by Google

Sloboda ugovaranja stavljena je iznad svega. I tamo, gdje je zakon donekle pružio služboprimcu kakovu zaštitu, dozvoljavalo se suprotno slobodno ugovaranje stranaka.

Loše posljedice toga sistema nisu izostale. Postepena industrijalizacija slomila je mišljenje o pravnoj jednakosti službodavca i služboprimca i proizvela uvjerenje, da se sa formalnim izjednačenjem služboprimca sa službodavcem pred zakonom ne može u stvari služboprimac zaštititi pred ekonomskom premoći i pritiskom službodavca. Uslijed toga uvjerenja nastala je potreba, da se prava služboprimca naročito zakonski zaštite.

Već prema organizacionoj i taktičnoj sposobnosti pojedinih skupina uspijevali su radnici, da si izvojšte zakonsku zaštitu. Tako se je desilo, da je zakonska zaštita pružena najprije obrtnim i tvorničkim služboprimcima, dočim radništvo zaposleno u poljoprivredi tu zaštitu nije moglo ishoditi.

Nakon rata nastadoše na području socijalne politike mnogi zakoni. Većina tih zakona imade svrhu (a da se ne odlučuju na nove puteve!), da zaštitu radnika i namještenika u č v r s t e i p r o š i r e. To su ustanove o radnom vremenu, socijalnom osiguranju, o nedjeljnom počinku, o uredjenju noćnoga rada, rada djece, žena i maloljetnika i t. d. Baš tim povodom, da se ta zaštita služboprimca u č v r s t i i p r o š i r i, donesen je i zakon o radnjama.

Kako je zakon o zaštiti radnika već od 1922. godine uredio radno vrijeme onoga osoblja, koje po novom zakonu o radnjama spada u niže osoblje, to novi zakon o radnjama nije imao u vidu, da mijenja taj već uredjeni odnos jednoga dijela pomoćnoga osoblja, nego je donesen sa svrhom, da pruži zaštitu cijelomu ostalomu skupu pomoćnoga osoblja, čija prava zaknom o zaštiti radnika nisu bila osigurana.

U bitni sadržaj ugovora o službi spada opredjeljenje vremena, na koje služboprimac svoju radnu snagu službodavcu iznajmljuje. Radno vrijeme je upravo bitna sastojina ugovora o službi. Stojati na stanovištu, da se zakon o radnjama na radno vrijeme višega osoblja ne odnosi, odnosno da radno vrijeme višega osoblja uopće nije opredijeljeno, značilo bi oduzimati zakonu o radnjama svrhu, radi koje je donesen. Radno vrijeme višeg osoblja ne može biti predmet slobodnoga ugovora.

Više osoblje spada u odnosu prema službodavcu — a i inače prema svojemu ekonomskom i društvenom položaju — u vrstu socijalno i ekonomsko slabijih. Pritisak, koji službodavci u ekonomskom i socijalnom pogledu vrše na više osoblje, u mnogim je slučajevima još mnogo teži i osjetljiviji nego onaj pritisak na niže osoblje. Nije dakle moguće ni zamisliti, da bi zakon o radnjama u pitanju radnoga vremena izvrgao više osoblje očitomu i slobodnomu pritisku službodavaca. Kada bi se stajalo na tom stanovištu, značilo bi, da se postanak i stvaranje zakona o radnjam povijesno ne shvaća.

Radno vrijeme višega osoblja nije predmet slobodnoga ugovaranja, jer pitanje vremena utiče na moralna i materijalna svojstva služboprimca. Cijeli zakon o radnjama uperen je onamo, da donekle zaštiti služboprimce od pretjeranoga iskorišćivanja njihove radne snage. To se vidi iz mnogo ustanova. To se vidi u pitanju nastupa službe, bolesti, otkaza, odmora i t. d.

Stojati dakle na stanovištu, da pored svega toga zakon o radnjama pitanje radnoga vremena višega osoblja ne uredjuje, znači, da se služboprimce izvrgava neograničenomu i slobodnomu iskorištavanju na onom području, na kojem je to iskorišćivanje najosjetljivije, a zaštita najvažnija. Da to zakon o

Digitized by Google

radnjama nije htio, vidi se najbolje iz ustanove § 334. zakona o radnjama, prema kojoj služboprimci odnosno više osoblje imade pravo privremeno istupiti iz službenoga odnosa iz razloga § 238. zakona o radnjama: »ako ne može vršiti službe bez štete po zdravlje i moral«, »ako službodavac ne će da ispunjava zakonske dužnosti u pogledu zaštite života i zdravlja« ...

Nitko ne može poreći, da je upravo svrha maksimiranja radnoga vremena činjenica, da je prekovremeni rad za služboprimca štetan. Taj prekovremeni rad šteti zdravlju, životu i moralu služboprimca. Prema tome je jasno, da svaki onaj služboprimac, kojega službodavac iskorišćuje preko zakonskoga ili običajnoga vremena, kroz koje po prosjeku i sposobnosti može pojedinac bez štete za svoje zdravlje i život da radi, imade pravo na istup bez otkaza iz službe.

Pravo radnika i nižega osoblja, da ne dozvoli prekomjerno iskorišćivanje radne snage u korist službodavca, pripada i mora pripadati ne samo ručnomu radniku nego i onim služboprimcima, koji iznajmljuju pored tjelesnoga rada i svoj umni rad. To pravo pripada dakle i nižemu i višemu osoblju.

Držimo stoga, da je ustanova § 157. zakona o radnjama prema duhu i svrsi samoga zakona protegnula ustanove zakona o zaštiti radnika na sve pomoćno osoblje — dakle i na više pomoćno osoblje — i da prema tome i više osoblje imade pravo na osam-satni dnevni rad i na naplatu prekovremenih satova u smislu § 10. zakona o zaštiti radnika.

Pri tome ne smeta ništa okolnost, da većina služboprimaca iz vrste višega osoblja imade mjesečnu plaću. Pitanje isplate plaće, da li po satu, tjednu ili mjesecu, je pitanje tehničke naravi same isplate i to pitanje ne odlučuje kod pitanja, da li je neko radno vrijeme normalno ili prekovremeno i da li se prekovremeno radno vrijeme mora platiti ili ne.

Uostalom § 10. zakona o zaštiti radnika veli, da se »svaki prekovremeni rad« imade platiti najmanje sa 50% više od redovnoga, a nigdje ne veli, da se samo onaj prekovremeni rad, kod kojega je ugovorena plaća po satu ili tjednu, imade naplatiti.

Pitanje kako se isplaćuje plaća nema nikakovog uticaja na pitanje, da li je koji rad normalan ili prekovremeni. Jasno je svakome, da bi se otvorila širom vrata zaobilaženju i izigravanju najvažnijih tekovina toga zakona, ako bi se stalo na stanovište, da se ustanova zakona o zaštiti radnika o normalnom radnom i prekovremenom radnom vremenu ne odnosi na one službopriimce, koji imaju mjesečnu plaću. Službodavci bi jednostavno i svojemu nižemu osoblju platili mjesečnu plaću i tražili od njega prekovremeni rad, koji onda po ustanovama zakona o zaštiti radnika ne bi plaćali.

Izračunavanje satne plaće kod službopriimca plaćenoga mjesečno nije nikakov problem, pa i iz toga razloga osporavati pravo na naplatu prekovremenoga sata nije ni logično, a kamo li na zakonu osnovano.

U austrijskom sudovanju je to pitanje riješeno ovako:

»Bei Dienstnehmer, deren Entgelt für einen längeren Zeitraum als die Woche festgesetzt ist, ist das Monatsentgelt mit einem Zwölftel des Gesamtjahresbezuges zu berechnen und dieser Betrag durch die Zahl der regelmässigen monatlichen Arbeitsstunden zu teilen, wovon dann der 50-prozentige Zuschlag zu errechnen ist.«[2])

[2]) Klang: Kommentar um A. b. G. B. III. knj. str. 232.

Digitized by Google

Znade se točno, kada i koliko služboprimac redovno i normalno treba da radi. Prema tome izračunati broj redovnih mjesečnih sati obzirom na utvrdjeni broj nedjelja i praznika nije zaista nikakov problem.

U ostalom je notorno, da niže pomoćno osoblje, koje je zaposleno u trgovačkim radnjama (pomoćnici, kalfe i t. d.), prima obično mjesečnu plaću, pa ipak im je uredba od 16. travnja 1929. o otvaranju i zatvaranju radnja osigurala ne samo radno vrijeme nego i naplatu prekovremenoga rada baš u smislu zakona o zaštiti radnika. — Što više § 10. zakona o zaštiti radnika je odredjeno, da se kod akordanta (dakle u slučaju, gdje se ne radi ni o satnoj ni tjednoj plaći) smatra kao narmalna plaća jednoga časa 48-mi, 54-ti ili 60-ti dio prosječne nedjeljne zarade.

Zakon o zaštiti radnika pa tako i njegove ustanove o radnom vremenu ne odnosi se samo na ono niže osoblje, koje je plaćeno dnevno ili tjedno, nego i na ono niže osoblje, koje imade mjesečnu plaću. To proizlazi i iz § 36. zakona o zaštiti radnika, koji odredjuje: »kad radnik ili namještenik (mjesečar) u smislu ovoga zakona...«, te iz 37. toč. 4. cit. zak., gdje se veli, da radničke komore: »posreduju pri sklapanju kolektivnih ugovora, kao i pri izravnanju sporova izmedju radnika i namještenika (mjesečara) s jedne i poslodavaca s druge strane...« Zakon o zaštiti radnika pretpostavlja dakle, da pomoćno osoblje, na koje se taj zakon odnosi može imati i mjesečnu plaću.

Ne postoji dakle niti u zakonu o zaštiti radnika, niti u uredbi od 16. travnja 1929., a niti u zakonu o radnjama ustanova, koja bi odredjivala, da se ustanove o radnom vremenu i naplati prekovremenoga radnoga vremena odnose samo na ono pomoćno osoblje, koje imade plaću po satu ili tjedno, a ne i na ono osoblje, koje ima de plaću mjesečno.

Kako smo dakle vidjeli, sam pojam pomoćnoga osoblja prema zakonu o zaštiti radnika pruža radi nesretnoga smještaja i stilizacije ustanove § 157. zakona o radnjama a i ostalih ustanova velike zamršenosti, te bi prigodom eventualne revizije ili novele k zakonu o radnjama valjalo ovu skupinu pitanja jasno urediti.

Medjutim razlikovanje pojma višega i nižega osoblja zadaje još veće poteškoće. Kazali smo, da § 324. zak. o radnjama luči:

1. ono pomoćno osoblje, koje je redovito uposleno u trgovačkim radnjama ili inim radnjama obavljanjem pretežno trgovačkih ili viših netrgovačkih službi ili poslova pisarne kao glavnim zanimanjem,

2. ostalo pomoćno osoblje, u koje § 324. st. 2. naročito ubraja šegrte, lica, koja izuzetno obavljaju poslove pod 1. odnosno lica, koja vrše pretežno podredjeno poslove.

Kriterij za kvalificiranje pojedinih poslova nije u zakonu jasno i točno odredjen a i praksi nije uspjelo, da to razlikovanje na nedvoumni način ustanovi. Stoga ćemo pokušati, da označimo neke smjernice, kojih se u tom pogledu drži austrijska praksa.

1. Trgovačke službe. To su takove službe, koje iziskuju i pretpostavljaju trgovačku naobrazbu i spremu, n. p. službe, koje su u vezi sa prodajom, kupnjom robe, blagajnom, knjigovodstvom, dopisivanjem, čuvanjem i spremanjem spisa, kod kojih se službaa svakako izuzimaju poslovi posve mehaničke naravi i poslovi, koji ne pretpostavljaju kakovo naročito školovanje ili

Digitized by Google

izobrazbu, kao što su poslovi oko čišćenja, pakovanja, dostave i t. d., jer se ti poslovi smatraju podredjenima.

Pojam trgovačke službe imade se shvatiti povijesno t. j. u njegovu razvitku. Tako se primjerice poslovi konobara ne smatraju trgovačkim poslovima i ako je njegovo djelovanje u uskoj vezi sa prodajom robe i u pravilu nije manje važno od djelovanja jednoga prodavača u manjoj trgovini mješovite robe.

Pod pojam trgovačkih služaba spadaju službe prodavača, prodavačica, blagajnika, inkasanta, putnika, knjigovodje, dopisivaca, aranžera izloga, poslužitelja benzin-tanka, i t. d. Ne spadaju pak po pojam trgovačke službe raznašači piva, t. zv. Übernehmer i Aufleger u otpremničkom poslu i t. d.

2. Viši poslovi. To su takovi poslovi, koji se uzdižu iznad običnih poslova.

Obično označavanje onih poslova, kod kojih se radi »glavom«, za razliku od onih poslova, koji se obavljaju rukom — dakle razlikovanje ručnoga od umnoga rada nije ispravno. Nema ručnih poslova, koji ne iziskuju ujedno i radnju uma, a nema opet umne radnje, koja ne bi bila spojena sa kakovim ručnim radom. Dapače što je ručni rad kvalificiraniji, to je potrebnija viša umna radnja. Pa ipak se ne smatraju višim poslovima radovi t. zv. feinmehaničara, urara ili umjetnoga vezenja.

Kod odredjivanja pojma viših služaba moći će se općenito reći, da se višom službom smatra ona služba, za koju je potrebna neka viša izobrazba, i ako ta služba traži veću samostalnost i sposobnost umnoga zaključivanja nego inače. Pri tome nije odlučno pitanje samoga školovanja i pojam izobrazbe ne pretpostavlja samo školovanje. Tako se imadu smatrati višim poslovima poslovi, koje obavljaju inžinjeri, kemičari, liječnici, odvjetnički pripravnici, glumci, novinari, šoferi, zubotehničari.

Titula, koju nosi službeprimac nije za kvalifikaciju pojma više službe odlučna. Dapače često puta ta titula zavodi u bludnju. Odluka ovisi u pojedinom slučaju samo o poslovima, koje službeprimac faktično vrši, i od položaja, koji službeprimac zauzima u radnji, poslovnici, tvornici i t. d. uz ocjenu svih mogućih nuzgrednih okolnosti, kao n. pr. da li prevladava umni rad ili tjelesni i t. d.

Tako se rad bolesničke sestre u zavodu za umobolne i u zavodu za njegu dojenčadi, rad bolničkih namještenika, koji imaju za dužnost čišćenje bolnice, rad obične njegovateljice bez naročite kvalifikacije ne smatra višim poslom, dočim se rad pomoćnice u liječničkoj ordinaciji čini ovisnim o tome, da li ona pojedine radnje samostalno izvršuje ili za svaku ručnu kretnju ili zahvat treba uputu i vodstvo liječnika.

Služba njegovateljice, koja pomaže liječniku, koja ne vrši samo podredjene poslove ručnim dodavanjem, smatra se višom službom. Kod telefonistica smatra se, da je njihova služba onda viša, ako poslužuje više od 100 spojeva.

U industrijskim poduzećima vodi se borba o priznanju majstora namještenicima te uvrštavanju njihovih služaba u vrstu viših. Tako se službe spuler-, haspel-vorwerkmajstora smatraju višim službama: isto tako magazin-majstor u odjeljenju za pakovanje i ekspediciju, nadmajstor (Obermeister) u stolariji, Aufschlagmeisterin u tekstilnoj industriji — webmajstori, wiegenmajstori, holzmajstori ne obavljaju više službe.

Digitized by Google

Kao više netrgovačke službe smatraju se službe: poslovodje, vodje odjeljenja, nadzorna služba, koja je u vezi sa namještanjem i otpuštanjem radnika, dijeljenjem posla, službe werkmajstora, werkführera, steigera, polira, magazionera, ispitivača robe i preuzimača robe, služba na skladištu, u koliko je u vezi sa upravom skladišta, odgojiteljice, instruktura, izvršavanje slobodnog umjetničkoga rada bez obzira na mjetničku vrijednost činidbe.

3. Poslovi u pisarni. To su poslovi, koji se obavljaju u pisarni, poslovnici. Ovamo spadaju samo oni poslovi u pisarni, koji odgovaraju svrsi i svojstvu pisarne, n. pr. poslovi oko dopisivanja, registriranja, računanja, crtanja, posao solicitatora i t. d. No ne računaju se ovamo: poslovi oko čišćenja, spremanja i slični poslovi u pisarni, umnožavanje akata ili crteža kemičnim ili mehaničkim putem kao i poslovi dostavljača. Služba službeprimca, koji uzima diktat u stenogram i po tom stenogramu na pisaćem stroju piše, smatra se višim poslom, dok se posao samoga prepisivanja bez kakovoga samostalnog umnog sudjelovanja smatra podredjenim poslom.

Medjutim poslovi, koji su navedeni pod 1. — 3., ne uvršćuju sami po sebi službeprimca u vrstu višega osoblja. Za to je potrebno, da službeprimac te poslove obavlja kod radnja, koje spadaju pod zakon o radnjama, i to redovito kao svoje glavno zanimanje.

Jasno je, da je veoma teško povući točno granicu izmedju poslova, koji se po zakonu o radnjama i zaštiti radnika mogu uvrstiti u poslove više vrsti, i poslova podredjene vrsti. To razlikovanje je teško i medju poslovima jedne vrsti. Medjutim pri ocjenjivanju kvalifikacije pojedinoga posla valja imati na umu osim povjesnoga razvitka, socijalnog i ekonomskog značaja i važnost pojedinoga posla i duh i svrhu zakona, a to je zaštititi i pružiti zakonske prednosti službeprimcu.

Kao što je u kaznenom pravu načelo »in dubio pro reo«, tako valja u radničkom i namještenićkom pravu usvojiti načelo, da su u sumnji odlučni interesi socijalno slabijih t. j. službeprimaca.

Gradjanska odgovornost vlasnika broda za djela zapovjednika i momčadi broda po Codice di commercio*)

Napisao dr. Brkić Milan iz Šibenika

U svemu, što se tiče broda i prevoza, postoji trostruki pravni odnos izmedju vlasnika s jedne i zapovjednika i momčadi s druge strane, izmedju ovih i trećih osoba, izmedju vlasnika i trećih osoba. Za ove odnose, navlastito za odnos izmedju vlasnika i zapovjednika vrijede u glavnom propisi

*) Iz literature navodim: Lumbroso, La responsabilitá limitata degli armotori; Sohr, La limitation de la responsabilité des proprietaires des navires; Vidari, Il diritto marittimo italiano; Desjordius, Traitè de droit commercial marittime; Boulay-Paty, Cours de droit commercial marittime; Tomašić, Pomorsko pravo.

Digitized by Google

državnoga oglasa o plovidbi[1]) i Napoleonovog trgovačkog zakonika (Code de commerce)[2]) odnosno njihovi medjusobni ugovori, a onda supsidijarno i propisi trgov. i gradj. zakona.

Ugovor, kojim se uredjuju odnosi izmedju vlasnika broda i zapovjednika, ima značaj mandata; njihovi odnosi jesu oni iz punovlasne pogodbe (čl. 47. austr. trgov. zakona; § 43. hrv. trgov. zakona; § 1002. o. g. z.). Vlasnik broda je mandant, a zapovjednik mandatar. Ali obzirom na vrstu posla, koji je zapovjedniku povjeren, ovaj nije obični mandatar. On se općenito smatra za mandatara-nastojnika posla (institora), te je na taj način odgovornost mandanta (vlasnika) za njegova djela u nekoliko proširena preko one granice, do koje inače mandant odgovara (§ 1029. ogz.). Za njihove medjusobne odnose mjerodavan je ugovor (§ 5. čl. II. Ed. pol.) i spomenuti propisi. Prema trećima zapovjednik kao mandatar je pravni pretstavnik vlasnika-mandanta, i sve što mandatar učini u granicama mandata učinio je vlasnik mandant i ovaj za to odgovara. Izvršujući primljeni mandat i ostajući u njegovim granicama, zapovjednik nije odgovoran trećim osobama (čl. 52. aust. trg. z.; § 49. hrv. trg. z.; § 1017. ogz.), a ni vlasniku, ako nema drukčijega tajnoga mandata. Predje li granice mandata, zapovjednik će biti odgovoran kako vlasniku mandantu, tako i trećoj osobi, vjerovniku (čl. 55. austr. trg. z.; § 52. hrv. trg. z.;§§ 1009. i 1012. ogj.). Pri izvršivanju dobivenoga mandata zapovjednik mora uvijek postupati marljivošću i pomnjom uredna zapovjednika, odnosno onom pomnjom, koju uredan trgovac običava upotrebljavati u vlastitom poslu, bilo da se to odnosi na njegovo ponašanje prema osobama, s kojima on dolazi u pravne odnose radi svega, što se tiče broda i tereta povjerenoga njegovoj osobi, bilo da se to odnosi na momčad, nad kojom on ima vrhovno zapovjedništvo i nadzor. Ali prekorači li mandat, ili izvršujući ga postupa dolo ili velikom ili manjom nepomnjom, on odgovara (§ 5. čl. II. Ed. pol.)[3])

Odnos izmedju vlasnika i momčadi nije isti kao izmedju zapovjednika i vlasnika. Ovdje nema punomoći. Ovdje postoji ponajviše odnos iz ugovora o najmu radne snage (§ 1151. ogz.). Pravna priroda toga ugovora nije uvijek ista. Ona se razlikuje prema tome, koliko je ugovorom odredjeno vrijeme službe i kako je odredjena nagrada. Taj je ugovor ponajviše locatio-conductio operis. Ali bude li momčadi povjereno i svršavanje kakova posla, bit će onda i u odnosu mandatnom (nov. § 1151.).

Prema trećim osobama zapovjednik (odnosno momčad) ne stoji u izravnom odnosu dotle, dok radi u okviru mandata. Sve, što zapovjednik (momčad) u tom okviru učini, učinio je vlasnik, i ovaj za to odgovara trećim osobama po općim pravnim propisima. Treće osobe nemaju nikakovoga prava, nikakovoga tužbenoga zahtjeva protiv zapovjednika (odnosno momčadi). Ali ako se predju granice mandata, onda uz zapovjednika odgovara i vlasnik.

Za koga, za što i čime vlasnik odgovara? Čl. 216. kodeksa kaže: Qualunque proprietario di bastimento è civilmente responsabile pei fatti del

[1]) Terezijanski Editto politico di navigazione mercantile austriaca od 1774. god.

[2]) II. knjiga Codice di commercio (autentičan talijanski prijevod) od 1808 godine.

[3]) § 17. čl. II. Ed. pol. je ukinut. Čl. 221. kodeksa ne vrijedi u našem području.

Digitized by Google

capitano, in ciò che concerne ili bastimento e la spedizione. La responsabilità cessa coll' abbandono del bastimento e del nolo. (Svaki vlasnik broda je gradjanski odgovoran za djela zapovjednika, u koliko se tiču broda i prevoza. Odgovornost prestaje ustupom broda i brodarine).

Vlasnik odgovara za zapovjednika. Kodeks odredjuje odgovornost vlasnika samo za zapovjednika, a ne i za momčad.[4]) Stoga se ta izuzetna ustanova ne može protezati i na momčad tako, da bi vlasnik i za njih bio odgovoran. Za momčad vlasnik ne odgovara. Momčad po pravilu ne stoji prema vlasniku u mandatnom odnosu, osim ako im je punomoć naročito dana. Ako postoji taj slučaj, onda vlasnik odgovara za ono, za što ih je ovlastio. To je opće načelo. Predju li punomoć, odgovaraju sami. Treće osobe ne mogu ništa tražiti od vlasnika. Ako je pak momčad prešla okvir punomoći odnosno pravne granice svoga djelovanja iz nužde ili očevidne koristi za vlasnika, tada će odgovarati vlasnik, a ne momčad. To vrijedi i za zapovjednika (§ 1016. ogz.). Izuzetak od toga pravila odredjuje nov. § 1313. a. ogz. (za područje u kojem važi novela), koji kaže, da onaj, koji je drugome na kakvu radnju obvezan, odgovara mu za krivicu svoga zakonskoga zastupnika kao i za krivicu lica, kojima se radi ispunjenja služi, isto kao i za svoju vlastitu. Po kodeksu će pak vlasnik odgovarati za momčad samo onda, ako je momčad kriva za štete, što ih je pretrpjela roba, predana na prevoz (čl. 191. br. 11. i 405.).

Zapovjednik je osoba, koja zapovijeda brodom. Medju zapovjednike ne spadaju časnici brodski (ni drugi i treći zapovjednik). U koliko se radi o odgovornosti vlasnika za zapovjednika; pod ovim se ima razumijevati samo onaj, kome je povjereno upravljanje brodom. Svi ostali spadaju u momčad. Ako bi netko od momčadi zamjenjivao zapovjednika, zamjenik se svakako ima smatrati kao zapovjednik. Vlasnik ne odgovara samo za onoga zapovjednika, koga je on postavio. On jednako odgovara i za onoga, koga zapovjednik postavi sebi zamjenikom, bez obzira, da li je od vlasnika postavljeni zapovjednik bio ovlašćen od vlasnika, da postavi zamjenika ili ne. (Nasuprot čl. 52. austr. trg. z.; § 50. hrv. trg. z.; § 1010 ogz.). Zamjenik ima u rukama, kao i zapovjednik postavljen od vlasnika, nautičko i komercijalno vodstvo broda i tereta. On je dakle zapovjednik. Čl. 216. ne pravi razlike, tko je zapovjednika postavio, da li vlasnik ili od njega postavljeni zapovjednik (ili, kako ćemo dalje vidjeti, opremač broda). S druge strane, vlasnik je odgovoran za sva djela zapovjednikova. On prema tome mora biti odgovoran i za postavljanje zamjenika, koje zapovjednik izvrši, i za djela zamjenikova. Obzirom na čl. 216., § 1010. ogz. vrijedi samo za interne odnose vlasnika i zapovjednika u pogledu prava regresa vlasnika prema zapovjedniku (§ 1313. ogz.).

Vlasnik odgovara za sva djela zapovjednikova, koja se tiču broda i prevoza. Pod izrazom djela ne treba razumijevati samo pozitivna djela zapovjednikova (radnje) nego i propuste. Pri prevozu brodom propusti zapovjednika (§§ 19., 24. čl. II. Ed. pol.; i t. d.) mogu biti od veće štete za treće osobe nego i same radnje. Logično je i prirodno, da vlasnik i za propuste odgovara. Restrinktivno tumačenje riječi djela samo kao radnje nemoguće je i bilo bi protivno intencijama kodeksa.

[4]) U pogledu odgovornosti vlasnika za momčad po čl. 217. vidi pariska deklaraciju od god. 1856. god. t. 1.

Digitized by Google

Vlasnik ne odgovara samo za radnje i propuste zapovjednika, koje nastanu nezavisno od kakovoga ugovora. On je takodjer odgovoran i za sve obveze zapovjednikove, koje ovaj ugovorom preuzme; i za te obveze on se može služiti ustupom. Francuska judikatura bila je stala na stanovište, da vlasnik nema pravo ustupa za obveze ugovorom preuzete od zapovjednika, nego samo za njegove neugovorne obveze. To je gledište očevidno sasvim pogrješno, jer čl. 216. govori o pravu ustupa za djela, a to su kako radnje i propusti tako i sami ugovori. Ipak je čl. 216. bio u Francuskoj noveliran 1841. god., ali se ta novelizacija, što se ovoga tiče, može smatrati suvišnom i nepotrebnom, jer su prava i dužnosti vlasnika glede ugovornih obveza zapovjednika kao takvoga sasvim jasne i po starom tekstu čl. 216., kako on vrijedi kod nas.

Vlasnik ne odgovara za sve radnje i propuste zapovjednikove. On odgovara samo za one radnje i propuste zapovjednikove, koji se tiču broda, prevoza i tereta, ali za sve njih. Ako zapovjednik uzme zajam za sebe, vlasnik ne može odgovarati; ali on će biti odgovoran, ako zapovjednik uzme zajam na brod u ime vlasnikovo (izuzevši čl. 321.), pa makar zapovjedniku bilo oduzeto pravo sklapanja zajmova. Uopće za sve obveze zapovjednika kao takvoga, koje proizlaze iz njegovoga ponašanja, a koje se na bilo koji način tiču broda, prevoza i tereta, odgovoran je vlasnik. Pri tome nije od važnosti, da li ponašanje zapovjednikovo sadržava u sebi elemente kojega kaznenoga djela ili ne. Bez obzira na kaznenu odgovornost zapovjednika, vlasnik uvijek gradjanski odgovara.

Kodeks ne spominje teret. On govori o odgovornosti glede djelâ, koja se tiču broda i prevoza (la spedizione). Ne može ipak biti sumnje, da pod tim izrazom treba obuhvatiti i teret. Izraz prevoz ne znači samo tehničke radnje — potrebne, da se stvari i osobe prevezu, nego i ono, što se prevozi, teret broda. Ekstenzivno tumačenje u ovom smislu je sasvim na mjestu kod ovoga izuzetnoga instituta. To je prirodna stvar i u skladu je sa prirodnom dužnošću vozara i propisima trg. zak.[5]) Inače značilo bi odgovornost vlasnikovu praktično svesti na najmanju mjeru. Ipak naglašavam, da se odgovornost u pogledu tereta može izvesti samo ekstenzivnim tumačenjem i da se kod ove izuzetne ustanove to tumačenje, do izvjesne granice, mora pripustiti.

Za radnje i propuste zapovjednikove odgovara vlasnik i zapovjednik (ovaj posljednji, kako je sprijeda navedeno). Trećim osobama slobodno je tražiti naknadu štete od vlasnika ili zapovjednika. Dakako, plati li vlasnik, njemu ostaje pravo regresa protiv zapovjednika (§ 1313. ogz.). Ali za radnje i propuste zapovjednika vlasnik ne odgovara supsidijarno. Njegova je odgovornost primarna i glavna isto kao i samog zapovjednika. Kodeks ne uvjetuje odgovornost vlasnika time, da zapovjednik ne bude mogao ili ne bude htio platiti. Stoga vjerovnik može, da — ne tražeći prethodno naknadu od zapovjednika — podigne odmah tužbu protiv vlasnika. Ako je brod u suvlasništvu, svaki je suvlasnik odgovoran za čitavu naknadu i može se tužiti, jer je odgovornost suvlasnika solidarna (čl. 280., 112., 150. austr. trg. z.: §§ 268., 269., 64., 88., 125. hrv. trg. z.).

Za svoje obveze prema trećim osobama, koje u pogledu broda tereta i prevoza primi vlasnik sam neposredno, odgovara on sam sa čitavom svojom

[5]) Izričito govori o tome § 43. II. čl. Ed. pol.

Digitized by Google

imovinom. Naprotiv, odgovornost vlasnika za obveze, koje proizlaze iz radnja i propusta zapovjednikovih je fakultativno neograničena. Po čl. 216. odgovornost vlasnika prestaje ustupanjem broda i brodarine (vozarine, Wasserfracht). Vlasniku ostaje na volju, hoće li naknaditi svu štetu, zadržavajući brod i brodarinu, ili će u ime naknade štete ustupiti vjerovnicima brod i brodarinu. Ako se odluči na ustup (abandon), oslobadja se dalje odgovornosti. Ali nije li za ustup, mora platiti svu štetu i za to odgovara čitavom svojom imovinom. Izvršujući obvezu plaćanjem naknade, možda i preko vrijednosti broda i brodarine, vlasnik time ne čini nikakav dar; on time plaća svoj dug, izvršuje jednu svoju pravno postojeću obvezu. Prema tome je odgovornost vlasnikova neograničena i tek njegovim izborom može da se pretvori u ograničenu. Imamo ovdje jedan slučaj alternativnog ovlaštenja (facultas alternativa). Pravo izbora pripada isključivo vlasniku. Vjerovnik ne može odbiti ustup broda i brodarine, ako bi ovi manje vrijedili, nego što iznosi šteta njemu počinjena, niti može tražiti naplatu iz ostale imovine vlasnikove. Isto tako ne može vjerovnik tražiti ni na koji način naplatu iz broda i brodarine, t. j. ustup, ako bi vlasnik htio platiti iz ostale svoje imovine (što vlasnik može imati interesa). Ovo vjerovnik nema pravo tražiti ni onda, ako bi tražbina bila povlaštena (čl. 191.), ili ako bi zapovjednik s vjerovnikom sklopio ugovor o hipoteci na brodu, bez obzira da li u granicama mandata ili ne. Propis čl. 190. i 191. ima za cilj, da osigura vjerovnike od kasnijih stečnika broda, te da odredi red tražbina, posebice povlaštenih, kojim će do naplate dolaziti; a ne da vjerovniku dade pravo, da traži naplatu iz broda i brodarine, t. j. da zahtijeva ustup. Ako bi se stalo na protivno stajalište, značilo bi osujetiti vlasnikovo pravo izbora, koje mu zakon daje. Osim toga zapovjednik bi često mogao prevarno založiti brod ili raznim načinima učiniti tražbine vjerovnika povlaštenima i tako, u dogovoru sa vjerovnikom, izigrati propis čl. 216. Medjutim vlasnik može katkad imati interesa, da plati iz ostale svoje imovine, a ne iz broda i brodarine, makar ovi manje vrijedili nego iznosi naknada. Ipak treba reći, da vlasnik, ako hoće da plati iz ostale svoje imovine, a ne će da ustupi brod, pa ta imovina ne dotiče, vjerovnici imaju pravo, traže naplatu i iz broda, jer i to je dio njegove imovine.

Otstupanje od općih načela prava išlo je kod ove ustanove u dva pravca. S jedne strane je odgovornost vlasnika proširena, jer on odgovara za sva prekoračenja mandata sa strane zapovjednika, makar ona bila i krivične prirode. S druge strane je sužena, jer i za obveze zapovjednika u granicama mandata vlasnik može, ako hoće, da odgovara samo brodom i brodarinom. Interesi trećih osoba nisu možda dovoljno zaštićeni ovim odredbama. Naročito može izgledati nepravedno, da vlasnik može prema trećima ograničiti svoju odgovornost i za one obveze, koje je zapovjednik primio u granicama mandata. Ali s druge strane treća osoba nema uvijek mogućnosti, da utvrdi, dokle seže ovlašćenje zapovjednikovo, niti vlasnik može dovoljno uspješno uvijek nadzirati zapovjednikov rad. Zapovjednik bi mogao pretstaviti svoj rad u granicama mandata, dok bi stvarno taj rad izlazio iz okvira mandata. Zato treća osoba treba da zna — a to zakon objavljuje — da za svoje tražbine ima jamstvo samo u brodu i brodarini. Pri ulaženju u pravne odnose sa zapovjednikom kao mandatarom vlasnikovim treba na to da pazi, inače će sam snositi posljedice svoje neopreznosti i neobavještenosti. Dok zapovjednik ostaje u granicama mandata, saglasno je načelima prava i mo-

Digitized by Google

rala, da vlasnik odgovara za obveze, u koje je dospio preko mandata danoga zapovjedniku. Ako zakonik i za te obveze dopušta vlasniku, da ih se sasvim ili jednim dijelom otrese ustupom broda i brodarine, on samo uvažava stvarne prilike, radi kojih nije vlasniku moguće, da uvijek bdije nad radom zapovjednikovim. A opet ne može se reći, da nije na mjestu, kad kodeks — izuzetno od općih pravnih načela — utvrđuje odgovornost vlasnika i za djela zapovjednikova, koja su sasvim protivna danomu mu mandatu, jer je zapovjednik njegov namještenik: on ga je izabrao i na upravu broda postavio: neka dakle za nj i odgovara. Kodeks nije mogao potpuno zaštititi interese trećih osoba, a da sasvim ne uništi interese vlasnika; niti je mogao sasvim sačuvati imovinu vlasnika, a da ne okrnji imovin trećih osoba. On je mogućnost štete na neki način razdijelio svalivši rizik — pod pretpostavkom da zapovjednik nema imovine — i na vlasnika i na vjerovnika. U svakom slučaju i vlasnik i vjerovnik znadu, u kojem su položaju. Kodeks, koliko može, zaštićuje oboje. Za ostalo neka se pobrinu sami.

Kodeks utvrdjuje odgovornost vlasnika. Ispod te odgovornosti vlasnik se ne može izvući. Propis je prisilne prirode, pa ga stranke ne smiju da mijenjaju. Vlasnik ne može ugovoriti s trećom osobom, da on ne odgovara za djela zapovjednikova. Takav ugovor, kome se protivi jus cogens, bio bi ništav. Ali i s drugoga gledišta on se ukazuje nedopuštenim. Ako bi se vlasniku dala mogućnost, da ugovorom skida sa sebe tu odgovornost, on bi to mogao učiniti samo prema nekim vjerovnicima (praktično samo prema onima, s kojima sklapa ugovor o prevozu). Medjutim ima mnogo drugih osoba, koje mogu postati vlasnikovim vjerovnicima djelanjem zapovjednika, a s kojima vlasnik nije u položaju, da sklopi ugovor o isključenju svoje odgovornosti. Ovi bi nepravedno bili povlašteni prema onim prvima. Na taj način bi vlasnik mogao po volji povlašćivati jedne na račun drugih. Osim toga bi dopuštenost takovih ugovora davala mogućnost prevarnomu sporazumijevanju izmedju vlasnika i zapovjednika na štetu trećih osoba. Iz svih tih razloga imaju se ugovori o isključenju vlasnikove odgovornosti smatrati kao ništavi.

Trećim osobama kao jamtsvo prema vlasniku za njihove tražbine, koje proizlaze iz djela zapovjednikovih, daje kodeks brod i brodarinu. Vlasnik može ustupiti brod bez obzira, u kakovom se stanju on nalazi, makar u sasvim lošem stanju. Ali ako je brod propao, vlasnik ne može vršiti pravo ustupa. Pravo ustupa uopće može se vršiti samo onda, ako brod postoji, jer se samo tada može ustupiti. Ne postoji li brod, ne može se ni ustupiti, pa ni vlasnik ne može svoju odgovornost ograničiti; on mora tražbine vjerovnika iz ostale imovine platiti. Što se brodarine tiče, nju je vlasnik dužan ustupiti — svejedno, da li ju je naplatio ili nije. Ali dužan ju je ustupiti samo onda, ako je teret bio tudji. Prevozi li vlasnik svoj tret, nije dužan ništa izručiti na ime brodarine, jer tada brodarine i nema. Vlasnik nije dužan radi vršenja prava ograničenja svoje odgoornosti izručiti vjerovnicima onu svotu, koju bi on naplatio, da je brod prevozio tudji teret, makar da je prevozio njegov vlastiti. Čl. 216. veli, da vlasnik ustupi vjerovnicima brodarinu, a brodarina je onaj iznos, koji netko treći ima da plati vlasniku za prevoz. Ako vlasnik prevozi svoj teret, nema brodarine, pa je ne može ni ustupiti. Tako je i u slučaju, kada vlasnik besplatno prevozi tudji teret. Ako bi se vlasnik poslužio ograničenom odgovornošću i ustupio im brod, vjerovnici nemaju prava.

Digitized by Google

da — u slučaju, da brod ne dostaje za naplatu — tražiti od pošiljača odnosno primaoca plaćanje brodarine. Protivnomu ima mjesta samo onda, ako postoji prevaran sporazum izmedju vlasnika i pošiljača odnosno primaoca Ako je vlasnik brodarinu naplatio, on će je ustupiti. Nije li je naplatio, onda će ustupiti vjerovniku svoju tražbinu. Ako ju je naplatio zapovjednik, pa je nije izručio vlasniku, onda će mu ustupiti tražbinu prema zapovjedniku. Ovaj ustup nije zakonski nego dragovoljni. Vjerovnik ne može tražiti brodarinu, dok se vlasnik nije poslužio svojim pravom ustupa. Ali čim je to vlasnik učinio, vjerovnik ima pravo tužbe.

Da li je vlasnik dužan ustupiti i može li vjerovnik tražiti svotu osiguranja, koju vlasnik — ako je brod osiguran[6]) — potražuje od osigurača u naslov osiguranja broda? Čl. 216. govori samo o brodu i brodarini. Opće je mišljenje, da vlasnik nije dužan ustupiti svotu osiguranja. Kodeks govori samo o brodu (i brodarini) i pošto je ovo izuzetna ustanova, nije dozvoljeno ekstenzivno je tumačiti. Držim, da je ovo mišljenje pogrješno. Ako se ono usvoji, može nastati stanje, koje niječe samu ovu ustanovu i koje se protivi duhu kodeksa. Utvrdjujući odgovornost vlasnika za djela zapovjednika, kodeks je htio da štetu, iz tih djela nastalu, ponese vlasnik. To je naprosto izljev načela, da onaj, koji crpe korist iz nekoga posla, treba da snosi rizik, koji iz toga nastaje. Kodeks je doduše preveliku štetu, koja bi mogla vlasniku nastati, ograničio, ali je nije htio — to svjedoči sama ova ustanova — sasvim ukloniti. Kodeks upravo hoće, da najveći dio štete snosi sam vlasnik. Medjutim ako se primi ovladalo mišljenje, onda je vlasnik taj, koji snosi najmanju štetu. On može, propadne li brod, primiti od osigurača punu naknadu, dok njegovim vjerovnicima ne ostaje ništa, jer je brod propao, a na svotu osiguranja nemaju pravo. Ako tko snosi ovdje štetu, to su vjerovnici i osigurač. Vlasnik ne snosi ništa. Po cilju kodeksa bi pak trebalo da bude baš obratno. Što više, vlasnik može ne samo da dobije naknadu u svoti osiguranja, nego još i da se koristi nesretnim slučajem. On može preko zapovjednika da dobije izvjesnu svotu na zajam, a onda brod propadne. I sad vlasnik ima u rukama i zajam i svotu osiguranja. Kako za zajam odgovara brodom, on je oslobodjen da zajam vrati, jer broda nema, a na drugoj strani on će primiti svotu osiguranja. Nesumnjivo je, da kodes nije htio da to tako bude. Inače bi bila suvišna ustanova ustupa i ograničene odgovornosti vlasnikove. Onda bi kodeks mogao jednostavno izreći, da vlasnik nije nikako odgovoran. Ili bi bio, još jednostavnije, o tome šutio. Ali ako se hoće da se po kodeksu ta ustanova održi i da se tumači u smislu, koji izvire iz same te ustanove i cilja, koji se je htio postići, a koji je logički jedino moguć, onda treba reći, da je vlasnik dužan vjerovnicima izručiti svotu osiguranja. Ustanova odgovornosti vlasnika za sva djela zapovjednika, uključivši i krivična djela, sasvim je izuzetna prema načelima trgovač. i gradj. prava. Kad je zakonodavac postavljao jedan takov izuzetan propis, on je svakako htio, da vjerovnici pretrpe, koliko je moguće manju štetu, a veću da ponese vlasnik. Ako zakon nije odredio, da vlasnik odgovara čitavom svojom imovinom, to je zato, što bi i suviše bilo nepravedno na nj prebaciti svu štetu — a pravedno je, da je jednim dijelom, iako manjim, ponese i vjerovnik — i što bi neograničena odgovornost vlasnika bila njegova gotova ekonomska pro-

[6]) Ništetna je pogodba osiguranja, kada joj je predmetom brodarina za robu, koja se na brodu nalazi (čl. 347).

Digitized by Google

past. Time bi u velike bili oštećeni opći interesi trgovine i pomorskoga saobraćaja. Ali ako kodeks nije htio vlasnika ekonomski srušiti, on ga je još manje htio obogatiti. Medjutim strogo restrinktivno tumačenje čl. 216. neminovno tome vodi. Ovladalo gledište još je nevaljanije, kada se znade, da vlasnik može ograničiti svoju odgovornost i za ona djela zapovjednika, koja je ovaj primio potpuno u skladu sa primljenim mandatom. Teorijsko pravilo, da se izuzetne ustanove imaju restrinktivno tumačiti, ne može važiti ondje, gdje bi to pravilo poništavalo čitavu ustanovu, na koju restrinktivno tumačenje treba primijeniti. Opći gradj. zakonik kaže, da pri tumačenju zakona treba svakako uvažiti namjeru zakonodavca (§ 6.). Protivi li se to teorijsko načelo duhu i cilju zakona, nama se je svakako držati ovoga posljednjega. Ako bi restrinktivno tumačenje rigorozno primjenjivali na čl. 216., onda bi morali reći, da je vlasnik odgovoran samo za radnje, pozitivna djela zapovjednikova, a ne i za propuste. Kodeks upotrebljava izraz djela, čini (»pei fatti«), i ako se taj izraz shvati u njegovom užem značenju, onda to mogu biti samo one radnje, koje se pozitivnim djelanjem učine, a ne mogu to nikako biti propusti. Medjutim ovako shvaćanje apsolutno se ne može primiti, jer je očito protivno namjeri zakonodavca, pošto bi to značilo učiniti vlasnika neodgovornim za jedan vrlo veliki broj štetnih propusta zapovjednikovih (n. pr. §§ 10., 19., 22., 24. II. čl. Ed. pol.). Isto je to u pogledu izraza »brod i prevoz«. Čl. 216. veli, da je vlasnik odgovoran za djela zapovjednikova, u koliko se tiču broda i prevoza (»il bastimento e la spedizione«). Ipak se općenito smatra — i to je potpuno pravilno — da vlasnik odgovara i za djela zapovjednikova u pogledu tereta, koji se prevozi. Ali po restrinktivnom tumačenju, ne možemo pojam tereta utrpati u riječ »prevoz«. Još manje možemo to učiniti kod izraza »brod«. Strogo restrinktivno tumačenje dovelo bi dotle, da vlasnik, po čl. 216., ne bi odgovarao za djela zapovjednikova u pogledu tereta. Zato se spomenuti izrazi moraju ekstenzivno uzeti, pa u njih ubrojiti i teret. Posebice »prevoz« ne znači samo tehničke radnje oko ukrcavanja i iskrcavanja robe, vrijeme polaska i dolaska broda, upravljanje brodom po moru (n. pr. zapovjednikove dužnosti pod čl. 295. i 297. kodeksa, ili po §§ 10., 25., 26., 34., 35., 36., 39., Ed. pol.; i t, d.), nego tu treba uzeti i staranje zapovjednikovo o samom teretu u svakom pogledu, naročito u smislu čl. 395. austr. trg. z. i § 398. hrv. trg. z., onako, kako to odredjuje § 43. či. II. Ed. pol.

Svota osiguranja je zamjena broda, ona brod kao fizičko tijelo pretstavlja i zastupa u određenom novčanom iznosu, ona je pravni i ekonomski ekvivalenat broda i to kako za samoga vlasnika, tako i za osigurača i treće osobe, koje se pouzdavaju bilo u povlašćeni položaj svojih tražbina, bilo u svoju hipoteku, bilo naprosto u jednostavno jamstvo čl. 216. Brod i svota osiguranja nisu istovjetni pojmovi, nisu jezični sinonimi, ali su pravno i ekonomski iste vrste. Ako protežemo odgovornost vlasnika i na svotu osiguranja, time doduše ekstenzivno tumačimo slovo zakona — što teorijski može izgledati nepravilno — ali ne tumačimo ekstenzivno duh i cilj kodeksa. Medjutim je važnija pri tumačenju zakona ratio legis nego littera legis.

Ima jedan slučaj, kada vjerovnik ne može tražiti svotu osiguranja. To je slučaj pomorskoga zajma. Ali ovo je ugovor na sreću. Vjerovnik nosi riziko u nadi na dobitak. Propadnu li stvari slučajem, vjerovnik ne može tražiti povraćaj glavnice.

Digitized by Google

Ako jamstvo vlasnikovo obuhvaća i svotu osiguranja, njegova je odgovornost stvarno opet utvrdjena na brod (i brodarinu), jer kada brod propadne njega nema, a svota osiguranja samo ga zastupa. Prema tome ovo »proširenje« vlasnikove odgovornosti na još jedan predmet nije stvarno nikakvo proširenje. Iz ovoga proširenja vlasnik ne trpi jednu posebnu štetu, jer bi on morao odgovarati brodom, da još postoji. Tada bi on morao ustupiti brod vjerovnicima, a svotu osiguranja ne bi dobio. Jedno načelo mora biti sačuvano: Vlasnik ne može da se koristi, dok drugi trpe štetu; ponajmanje mu se može dozvoliti, da crpe korist iz štete vjerovnikove, kada baš kodeks hoće da vjerovnik dobije neku naknadu, a da vlasnik pretrpi štetu.

Ali ako je vlasnik dužan izručiti svotu osiguranja, on nije dužan ustupiti teret broda. Sa teretom stvar stoji drukčije nego sa svotom osiguranja. Vlasnik ne mora ustupiti vjerovnicima teret broda, sve ako je teret njegova svojina. Kodeks govori o brodu, a teret nema ništa zajedničkoga sa brodom. Ovakovo shvaćanje je sasvim u skladu kako sa smislom i duhom kodeksa, tako isto i sa njegovim ciljem. Teret nije ekonomski zastupnik broda, nije njegov ekvivalenat, ekonomski ne pretstavlja brod. Proširenje odgovornosti na teret značilo bi sigurnost vjerovnika i odgovornost vlasnika ujemčiti jednim novim i različitim predmetom, jednim drugim novim dijelom vlasnikove imovine. To kodeks ne traži, to nije njegov cilj. Koliko kodeks hoće da vlasnik odgovara, on nema namjeru, da tu odgovornost učini preteškom, pa mu stoga i daje mogućnost djelomičnog oslobodjenja. Isključenje tereta iz imovine (to će reći iz broda i brodarine), kojom vlasnik odgovara, je u skladu i sa pravednošću. Vlasnik ustupa brod i brodarinu. On time već snosi jedan, svakako veći, dio štete. Oduzeti mu još i teret, značilo bi sve svaliti na njega i ekonomski ga utući. Vlasnik, dakle, ima pravo, da zadrži teret, da ga ne ustupa. On ima pravo da traži i svotu osiguranja, ako je teret bio osiguran. Tu svotu osiguranja (s naslova osiguranja tereta) nije dužan izručiti vjerovnicima isto tako, kao što nije dužan ustupiti teret.

Osim ustupa broda i brodarine, koji vlasnik vrši vjerovnicima, postoji još jedna vrsta ustupa broda — ustupa, koji vlasnik čini osiguraču u slučaju, da hoće od njega da traži svotu osiguranja (čl. 369. i sl.). Ako brod, koji je osiguran, bude oštećen, vlasnik može, u slučajevima zakonom dopuštenim (čl. 369.), da ustupi brod osiguraču, tražeći od njega čitavu svotu osiguranja. To je vlasnikovo pravo. A to je i uslov, pod kojim je tek osigurač dužan isplatiti svotu osiguranja. Vjerovnici nemaju prava tražiti, da vlasnik njima ustupi brod. Odluka o tome pripada vlasniku. Ustupi li vlasnik brod osiguraču, vjerovnici nemaju na nj nikakvog prava (izuzev po čl. 331. povlaštene tražbine, — čl. 191.), jer prelazi u vlasništvo osigurača od časa ustupa (čl. 385.). Iz toga slijedi, da ni vlasnik ne može najprije brod ustupiti osiguraču, a onda vjerovnicima. Ali, kako smo vidjeli, vjerovnici imaju zato pravo na svotu osiguranja. Uostalom, vlasnikov ustup učinjen osiguraču ne mora vrijedjati interese vjerovnika, (ako je svota osiguranja jednaka pravoj vrijednosti broda). Ako je brod osiguran, oni će se naplatiti iz svote osiguranja, koja pretstavlja brod. Nije li brod osiguran, vlasnik ga ne može ni ustupiti osiguraču, jer ovoga i nema. U ovom slučaju, ako je brod sasvim propao, vjerovnici mogu tražiti naplatu iz ostale vlasnikove imovine; ako brod nije sasvim propao, mogu se na njemu naplatiti, u koliko on štogod još vrijedi.

Digitized by Google

Dužnost ustupa odnosi se na onaj brod, kojim je dotični zapovjednik upravljao i glede kojega je obveza nastala. Ako vlasnik ima više brodova, on ih nije dužan ustupiti, osim onog jednog. Ako ne će da se služi pravom ustupa, onda naravno svi njegovi brodovi kao i svi ostali dijelovi njegove imovine jamče za obveze.

Ima slučajeva, u kojima se vlasnik ne može poslužiti pravom ustupa i ograničenom odgovornošću, kada on mora da čitavom svojom imovinom odgovara za radnje i propuste zapovjednika. Taj slučaj biva onda, kad vlasnik naknadno odobri ponašanje zapovjednikovo. Ovdje imamo novi izvor obveze. Vlasnik odobrava i daje naknadni pristanak na sve ono, što je zapovjednik učinio ili propustio učiniti. Tim naknadnim odobrenjem on se stvarno odriče prava, koje mu kodeks daje, i hoće da na sebe preuzme svu štetu, koja iz zapovjednikovih djela proističe. Sada on nije više odgovoran za radnje i propuste zapovjednikove, nego za svoje vlastite. On daje izjavu volje, a ta izjava djeluje isto onako, kao kada on ne će da ustupi brod i brodarinu, nego hoće da plati iz sve svoje imovine.

Vlasnik takodjer ne može ograničiti svoju odgovornost za djela posebnoga mandatara i naručnika. Ograničenje odgovornosti daje kodeks samo za zapovjednika. Mandatar i naručnik su posebna lica sa posebnom punomoći, koja vlasnik postavlja, da ga pretstavljaju u jednom djelu ili u svima poslovima, koji se tiču broda i tereta. U granicama punomoći oni njega obvezuju isto onako, kao da se obvezuje on sam lično i neposredno (čl. 52. austr. trg. z.; § 49. hrv. trg. z.). Ali s druge strane vlasnik takodjer ne odgovara za njihove delikte i kvazidelikte (čl. 55. aust. trg. z.; § 52. hrv. trg. z.). Uopće se odgovornost vlasnika za mandatara i naručnika ima prosudjivati po trgovačkom odnosno gradjanskom pravu, a nema mjesta primjeni onih propisa, koji se odnose na zapovjednika.

Vlasnik ne može ograničiti svoju odgovornost ni onda, ako je on sam zapovjednik. Prije svega tada ne postoje oni razlozi, radi kojih je mogućnost ograničene odgovornosti ustanovljena. A zatim vlasnik sam radi u svojstvu zapovjednika, a kao takav za sva svoja djela odgovara neograničeno i ne može se služiti pravom ustupa. Vlasnici — ako postoji suvlasništvo na brodu — nemaju pravo ustupa ni onda, ako je jedan od njih ujedno i zapovjednik. Za djela jednoga suvlasnika svi suvlasnici solidarno odgovaraju (čl. 280., 85., 112., 150. austr. trg. z.; §§ 268., 62., 64., 88., 125. hrv. trg. z.). Ali oni, dakako, imaju pravo regresa prema svojemu suvlasniku-zapovjedniku (čl. 94. austr. trg. z.; § 72. hrv. tr. z.).

U dosadašnjem izlaganju smo pretpostavili, da je sam vlasnik i brodar, da on obavlja prevoz osoba i stvari u svoje ime i na svoj račun. U tom slučaju sjedinjuje se u jednoj osobi kvalitet vlasnika i brodara. Ali vlasnik može da svoj brod iznajmi drugomu licu time, da ovo obavlja prevoz u svoje ime i na svoj račun, a ne u ime i na račun vlasnika. Tada se vlasnik i brodar razlikuju. To su dvije osobe. Tko u ovom slučaju odgovara za radnje i propuste zapovjednikove? Vlasnik ili brodar? Uistinu kodeks, govoreći o odgovornosti za radnje i propuste zapovjednikove, ne razlikuje vlasnika od brodara, pretpostavlja kvalitet jednog i drugog u jednoj osobi, i spominje samo vlasnika. Treba reći, da je brodar odgovoran za djela zapovjednikova. Zapovjednik je njegov mandatar bez obzira, da li ga je postavio on ili vlasnik na upravu broda. Ali odgovornost brodareva prosudjuje se po trgovačkom odnosno gradjanskom zakonu. Ali ni vlasnik u tom slučaju nije lišen odgovor-

Digitized by Google

nosti i odgovara brodom i brodarinom. Svejedno je, jesu li tražbine vjerovnika povlašćene (čl. 191.) ili nisu. Za povlašćene tražbine odgovara vlasnik broda po čl. 190. i 191., a za nepovlašćene i povlašćene odgovara po čl. 216. Tomašić tvrdi[7]), da vlasnik, kada postoji drugo lice kao brodar, odgovara brodom i brodarinom samo za povlašćene tražbine, a za nepovlašćene da ne odgovara nikako, nego da za njih odgovara brodar. Redakcija i stilizacija čl. 190. nije sjajna, ali je ipak dovoljno jasna. On kaže: »Brodovi i druge plavi pomorske smatraju se kao stvari pokretne. Jamče ipak za dugove prodavaoca, a osobito za one, koje zakon povlašćenima označuje.« Riječ »ipak« treba dovesti u vezu sa »stvari pokretne« i čl. 196. (obzirom na drugačije normiranje gradj. zak.). »Dugovi prodavaoca« su svi njegovi dugovi, koji se tiču broda. Zašto bi to bili samo povlašćeni dugovi? Takvoga ograničenja i razlikovanja nema. A mislim, da je na mjestu, da se ovdje upotrijebi staro pravilo rimskih pravnika o tumačenju: ubi lex non distinguit, neque nos distinguere debemus. Da tu spadaju i nepovlašćeni dugovi, vidi se i po riječima: »... a o s o b i t o za one, koje zakon povlašćenima označuje«. To logično znači, da brod odgovara za sve dugove, a medju njima su povlašćeni dugovi (t. j. tražbine) tek posebno naglašeni i istaknuti i stavljeni na prvo mjesto. S druge strane čl. 216. ne spominje brodara i sasvim općenito kaže: »Svaki vlasnik broda gradjanskopravno je odgovoran za djela zapovjednikova.« Kako je rečeno, kodeks ne govori o brodaru. Brodar za nj nije važan. On hoće da drži vlasnika. Vjerovnici i ne znaju možda brodara, ali imaju pred sobom brod i brodarinu, u koje se pouzdavaju. Druga je stvar, hoće li i što će vlasnik ugovoriti o tome sa brodarom pri iznajmljivanju broda. Već pri iznajmljivanju broda vlasnik treba da zna, čime ga zakon tereti i za što može dogodice odgovarati. Slobodno mu je sklopiti ougovor s brodadom o isključenju odgovornosti. Ali to spada u njihov interni odnos i trećih se osoba ne tiče. To ne uredjuje pomorsko pravo, pa se imaju primijeniti propisi trgovač. i gradj. zakona.

Ako ima više vlasnika broda, oni se takodjer mogu osloboditi odgovornosti, ustupajući brod i brodarinu kao i onda, kada je jedno lice vlasnik brda. Za vršenje ustupa dovoljna je većina. U svemu, što se tiče zajedničkoga interesa suvlasnika broda, pa i ustupa, treba se držati onoga, što većina odluči (čl. 220.). Većina se opredjeljuje po zadružnom dijelu broda nadilazećem polovicu njegove vrijednosti (čl. 220.). Prema tome, za vršenje prava ustupa nije potrebna jednoglasnost suvlasnika, jer odluka većine obvezuje i manjinu.[8]) Kada se većina odluči za ustup, i manjina, koja mu je protivna, rješava se obveze. Dakako, slobodno joj je da plati i preko dijela, kojim učestvuje u suvlasništvu broda. Ali bude li manjina za ustup, a većina protiv, ustupa ne može biti. Medjutim takvom odlukom, da se ne izvrši ustup, ne može većina nametnuti manjini obveze, kojih se ona po zakonu može osloboditi. Stoga, kada je većina protiv ustupa, manjina, koja je za nj, ima pravo, da ustupi svoj dio, kojim učestvuje u brodu i brodarini, te da se na taj način riješi svake dalje obveze i odgovornosti prema vjerovnicima. Većina u tom slučaju ostaje u obvezi za cio iznos duga, koji na nju otpada, a ne samo za onaj dio, kojim ona učestvuje u brodu i brodarini. Većina za taj iznos odgovara sada čitavom svojom imovinom, jer se nije poslužila ustu-

[7]) Pomorsko pravo, str. 14—15.

[8]) Ako je dioničko društvo vlasnik, vrijede odnosne odredbe trg. zakona i pravila društvenih.

Digitized by Google

pom; i propadne li kasnije brod, morat će ipak da plati iz ostale svoje imovine. Kada manjina hoće da se posluži ustupom, ona će svoje dijelove ustupiti vjerovnicima, koji će sada postati suvlasnicima (upor. čl. 98. austr. trg. z.; § 76. hrv. trg. z.). Vjerovnici imaju na to pravo. Posljedica ustupa je prelaz vlasništva, djelomičnoga ustupa — djelomičnog suvlasništva. Većina ne može to spriječiti i tražiti, da vjerovnici prime onaj dio manjine u gotovom. Ali, uz pristanak vjerovnika, može većina za sebe zadržati dijelove manjine isplaćujući vjerovnike u gotovom u visni iznosa tih dijelova. Ni većina nije dužna, da vjerovnike isplati u gotovom, zadržavajući za sebe dijelove manjine. Dijelovi manjine mogu se i prodati, a utržak vjerovnicima izručiti.

Ako je ustup učinjen od svih suvlasnika, svi se oni oslobadjaju dalje odgovornosti, isto kao kad je jedno lice vlasnik broda. Bude li više vjerovnika, vlasnici imaju pravo, da ustup izvrše svim vjerovnicima, ili samo nekima, ili samo jednomu od njih. To izlazi iz fakultativnosti ustupa. Pošto im je slobodno s njim služiti se i ne služiti, mora im biti slobodno ustup učiniti jednomu, a ne drugomu. Vjerovnici, kojima je izvršen ustup, dijele brod i brodarinu prema tome, jesu li njihove tražbine pogodovane i kojim redom (čl. 191.), ili nisu, kao i prema iznosu njihovih tražbina (arg. čl. 214.). Oni vjerovnici, kojima ustup nije izvršen, zadržavaju sva svoja prava prema vlasnicima i ovi im odgovaraju čitavom imovinom. Bude li ustup učinjen samo povlašćenim vjerovnicima, a cijena ne dosiže, imadu nedostatku pro rata doprinijeti vjerovnici pod svakim pojedinim brojem naznačeni u čl. 191. Ako je ustup učinila manjina jednomu ili nekolicini vjerovnika, ostali vjerovnici zadržavaju sva svoja prava kako prema manjini tako i prema većini. To pravo pripada vjerovniku (ili vjerovnicima) protiv većine, kome je manjina izvršila ustup, ako njezin dio nije dovoljan za namirenje njegove tražbine. Ako je manjina izvršila ustup svim vjerovnicima, oni dijele prema gornjemu, ali protiv većine zadržavaju neokrnjena svoja prava.

Pravovaljano[9]) učinjeni ustup od vlasnika ili većine vlasnika ima za posljedicu prelaz vlasništva sa dosadašnjih vlasnika na vjerovnike (arg. čl. 385.). Bude li vlasnik ustupio brod nepovlašćenim vjerovnicima, ovi vlasništvo zadržavaju, ali brod i dalje ostaje opterećen za povlašćene tražbine (čl. 190., arg. čl. 196.). Vjerovnicima, i pored učinjenog ustupa (u koliko ne bi bio dovoljan), ostaje nedirnuto pravo tužbe protiv zapovjednika, jer ovaj — kako je rečeno — odgovara za svaku svoju krivnju.

Kako je kodeks i inače oskudan u propisima, koji se tiču ustupa vjerovnicima, on ne govori ni o načinu i vremenu, kako i kada treba taj ustup izjaviti i učiniti. Svakako je za valjanost ustupa dovoljno, da vlasnik i neformalno učini izjavu vjerovniku u tom smislu. Čim je vlasnik izjavio, da hoće da ustupi brod i brodarinu, vjerovnik ništa drugo ne može tražiti; on se brodom i brodarinom mora zadovoljiti. Vlasnik ne može ustupiti samo brod ili samo brodarinu. Ustup se mora odnositi na jedno i drugo. Ali ne bude li brodarine, i ustup samoga broda rješava vlasnika dalje odgovornosti. Isto tako vlasnik, koji hoće da se ustupom služi, mora ustupiti čitav brod i brodarinu odnosno čitav svoj dio u njima, a ne tek jedan dio toga. Vjerovnik nije dužan primiti u tom smislu djelomičan ustup.

[9]) Što se tiče općih načina prenosa vlasništva po ogz. i zak. o upisu pomor. trg. brodova i ladja.

Digitized by Google

S pogledom naročito na zakon o upisu pomor.-trg. brodova i ladja, mislim, da ne bi bio dovoljan ustup odnosno izjava vlasnikova o ustupu učinjena nadležnoj pomorskoj vlasti za uvrštenje u upisnik brodova, a u smislu §§ 12., 15., 16. i 17. toga zakona. Premda vlasnik izjavljuje, da hoće da se služi ustupom, taj unos u upisnik ne može se smatrati dovoljnim, jer nije učinjen izravno vjerovniku, a pomorska vlast nije dužna, da o učinjenoj izjavi izvješćuje vjerovnika.. Upisnik je doduše javan, ali vjerovnik za njegov sadržaj ne mora znati, što se ovoga tiče. S druge strane treba reći, da ovakova izjava vlasnikova u upisnik nije neophodna za valjanost ustupa, pa ustup važi i onda, kada nije uknjižen u upisnik. Istina, zak. o upisu pom.-trg. brodova odredjuje upis promjene vlasništva, ali ti su upisi po tome propisu deklarativne, a ne konstitutivne prirode (neizvršenje njihovo povlači samo disciplinarnu kaznu po §§ 29., 31. i 32.), a zatim upis promjene vlasništva može se izvršiti naknadno, poslije dane izjave o ustupanju i na osnovu nje. Uostalom izjava vlasnikova o ustupu nema za cilj (premda ima za dejstvo) neposredno prenošenje vlasništva, nego ograničenje njegove odgovornosti, a sama ta izjava ne mora se unositi u upisnik.

Kodeks ne odredjuje rok, u kojem vlasnik mora da dade svoje očitovanje. To on može učiniti odmah, pošto je saznao za obveze zapovjednikove. Ali to on može učiniti i u postupku, u kojem vjerovnik tužbom traži naplatu svje tražbine. Vrijede tu općeniti propisi o ispunjavanju obveza, posebice alternativnih ovlaštenja (facultas alternativa).

Vjerovnikova tužba, ako se radi o pomorskom zajmu ili osigurnici zastaruje poslije pet godina (čl. 432.). Druge tužbe po čl. 433. zastaruju za godinu dana. (U tim slučajevima nema mjesta primjeni § 1489. ogz., makar se radilo o zločinstvu.) Nema mjesta zastari, gdje bude zadužnice, obveznice, računske potvrde, sudske opomene (čl. 434.). Nema uopće mjesta tužbi radi štete nanesene robi, ako je ona bila primljena bez prigovora. Prigovor je morao biti istaknut odmah kod prijema robe. Nije li to učinjeno, primalac ne može ništa tražiti od zapovjednika, pa ni od vlasnika, koji za zapovjednika odgovoran (čl. 435.).[10])

Ima li razlučni vjerovnik u postupku prinudnoga poravnanja pravo na isplatu kvote za čitavu svoju tražbinu, ako je podjedno osobni vjerovnik dužnika u poravnanju?

Po § 14. zakona o prinudnom poravnanju otvaranje postupka za poravnanje utiče na razlučno pravo, stečeno prije otvaranja toga postupka, samo ako je stečeno ovršnim putem zadnjih šezdeset dana prije otvaranja postupka, a na sva razlučna prava samo u toliko, da se može odložiti prinudna prodaja zaloga na najdalje šezdeset dana.

Po § 47. zakona o prinud. porav. ne dira se poravnanjem u zahtjeve lica, koja imaju pravo na razlučenje izvjesnih predmeta dužnikove imovine.

Prema ovim propisima moći će vjerovnici svoje zahtjeve ostvariti u

[10]) U pogledu sudara brodova: austr. zak. od 1912. god.

Digitized by Google

obziru razlučnih predmeta i za trajanja postupka — izuzevši da je odložena prinudna prodaja kroz šezdeset dana — a i nakon dovršenoga postupka bez obzira na eventualne platežne rokove, koji su utvrdjeni prinudnim poravnanjem.

Pita se, mogu li razlučni vjerovnici, koji su podjedno osobni vjerovnici, tražiti naplatu kvote za čitavu svoju tražbinu prije, nego što ostvare svoje razlučno pravo?

U stečaju je to pravo razlučnih vjerovnika izrijekom ustanovljeno, te po § 47. steč. zak. mogu oni u isto vrijeme tražiti svoje namirenje kao osobni vjerovnici.

Zakon oprinudnom poravnanju nema takove ustanove.

Ima li se sad po analogiji primijeniti načelo steč. zakona i na razlučne vjerovnike u prinudnom poravnanju, ili se ima argumento a contrario to pravo poreći?

Držim, da se imade primijeniti drugo tumačenje i to iz ovih razloga:

Ponajprije treba ustanoviti, da stečaj i prinudno poravnanje imadu mnogo sličnosti u formalnom pogledu i da je kod oba slučaja pretpostava insolventnost odnosno prezaduženost kojega lica, ali da su time u glavnome i iscrpljeni zajednički momenti. Stečaj ima svrhu, da medju samim vjerovnicima prezaduženoga lica uredi način, kako će biti podmireni. Na prezaduženika samog ne uzima se obzir. Nakon stečaja dovršenoga diobom ili radi pomanjkanja imovine ostaje on i nadalje dužnikom za sve nepodmirene iznose. Prinudno poravnanje u stečaju i izvan stečaja oslobadja pak dužnika obveze, da naknadi svojim vjerovnicima manjak, što su ga pretrpjeli — i to bez obzira, da li su učestvovali u postpku ili ne, da li su glasovali za poravnanje ili protiv njega (§ 168. steč. zak., § 59. zak. o p. p.).

Realizacija opće stečajne mase a i posebnih masa (§ 132. steč. zak.) obavlja se pod nadzorom steč. suda i steč. upravitelja i dok sva imovina ne bude realizirana i podijeljena medju vjerovnike, stečaj se ne skida (§§ 148. i 151. steč. zak.).

U slučaju prinudnoga poravnanja namiruje pak vjerovnike sam dužnik, u p r a v i l u n a k o n d o v r š e n o g a p o s t u p k a.

Prema tome će se imati posve različno prosudjivati svi oni pravni odnosi, koji se drukčije uredjuju u stečajnom postuku, nego li upostupku prinudnoga poravnanja.

U stečaju se kvota, što ju dobiva razlučni vjerovnik od opće mase, uzima u račun kod diobe posebne mase, pa ako je on po kvoti iz opće mase primio više, nego što bi na nj otpalo radi nepokritoga manjka kod posebne mase, imade se taj višak iz posebne mase vratiti općoj masi (§ 144. steč. zak.). To znači, da u stečaju i onaj razlučni vjerovnik, koji je ujedno osobni vjerovnik prezaduženika, ne može konačno više primiti, nego li čitav čisti utržak polučen realizacijom posebne mase do namirenja svoje tražbine, a za eventualno nepokriti iznos tražbine samo kvotu kao i ostali vjerovnici.

Stečajni zakon dozvoljuje, da razlučni, a ujedno osobni vjerovnik, učestvuje kod diobe opće mase sa čitavom tražbinom; nu to u stečaju može da bude, j e r s e i p o s e b n a m a s a i m a z a t r a j a n j a s t e č a j a r e a-

Digitized by Google

lizovati, pa se još u stečaju može načiniti konačni obračun.

U prinudnom poravnanju van stečaja a isto tako i prinudnom poravnanju u stečaju, ako se sklopi prije realizacije stečajne imovine, imade sam dužnik da namiri vjerovnike. Ali dužnik nema prava steč. upravitelja po § 132. steč. zak. i on ne će moći razlučnoga vjerovnika prisiliti, da realizuje posebnu razlučnu imovinu, pa kada bi se dozvolilo razlučnomu vjerovniku, da bez obzira na svoje razlučno pravo traži kvotu za čitavu svoju tražbinu, on bi praktični onemogućio svako poravnanje, jer drži jedan dio imovine nerealiziranim, a ipak traži alikvotno pokriće iz ostale dužnikove imovine. Već nije, dakle, s to grazloga dozvoljeno, da razlučni, a ujedno osobni vjerovnik traži od dužnika podmirenje kvote za čitavu tražbinu prije realizacije razlučne mase. Uz to treba uvažiti i to, da svaki vjerovnik u poravnanju kvotom dobiva potpuno namirenje i da je dužnik oslobođen dalje obveze. Ako bi, dakle, razlučni vjerovnik realizovao svoje pravo na kvotu prije unovčenja razlučne imovine, on bi bio posve namiren, te ni ne bi mogao više tražiti namirenja iz posebne imovine. Obračun, kako ga odredjuje § 144. steč. zak.,, zakonom o prinudnom poravnanju nije predvidjen, pa bi razlučni vjerovnik, dobivši kvotu za čitavu svoju tražbinu, morao dužniku izružiti odnosno osloboditi posebnu imovinu.

I druge odredbe zakona o prinudnom poravnanju potvrdjuju ovo mišljenje: Postupak o prinudnom poravnanju nema svrhe dijeliti imovinu dužnika medju vjerovnike, već jedino utvrditi obveze dužnika spram vjerovnika. Zakon o prinudnom poravnanju daje vjerovniku upliv na postupak time, što mu daje pravo glasa. Iznos, s kojim vjerovnik glasuje, jeste u pravilu istovjetan sa iznosom, koji dužnik treba da uvaži kod podmirenja.

Za taj iznos dobiva vjerovnik pravo tražiti izvršenje (§ 60. zak. o prin. porav.).

Razlučni vjerovnik ima samo onda pravo glasa, ako se odrekne prava razlučne podmirbe (§ 39. stav zadnji) ili ako predvidivo ne će biti namiren, kad se ostvari razlučno pravo, za onaj dio tražbine, koji će ostati nepodmiren (§ 39. stav. 3.).

Razlučnomu se vjerovniku priznaje, dakle, pravo glasa i po tom pravo tražiti izvršenje protiv dužnika za onaj iznos, koji ne će biti podmiren iz posebne razlučne imovine.

Logična je posljedica, da vjerovnik u postupku prinudnoga poravnanja ima pravo tražiti od dužnika kvotalno namirenje samo za onaj dio tražbine, za koji je već u postupku utvrdjeno, da ne će doći do podmirenja iz posebne razlučne imovine, a kvotu za dalji manjak, koji bi se ukazao nakon ostvarenja razlučnog prava, tek kada to razlučno pravo doista ostvari.

Napokon upozorujem, da zakon o prinudnom poravnanju u §-u 33. nabraja izrijekom taksativno po paragrafima one propise stečajnoga zakona, koji će se shodno, t. j. analogno primjenjivati i u postupku za poravnanje, ali medju njima ne spominje § 47. stečajnoga zakona. Dakle se potonji paragraf ne može primjenjivati per analogium i u postupku za poravnanje. P.

Digitized by Google

Ocjene i prikazi

Ernst Ottwalt: Jer oni znaju što čine. Roman o njemačkom pravosudju. — Izdanje: Nolit — Beograd.

Čitajući ovu knjigu, padalo mi je na pamet djelo ruskoga pripovijedaoca Gogolja »Mrtve duše«. Glavni junak »Mrtvih duša« Čičikov je poslužio Gogolju kao sredstvo, da po njem i pomoću njega prikaže mrtve duše, rasijane po raznim dijelovima Rusije, kao što su Nozdrev, Manilov, Sobakević, Pljuškin i t. d. i da tako ocrta srednju i višu društvenu klasu Rusije tadanjega vremena. Na sličan način je postupao i pisac gornjega romana. Glavna figura ovoga romana sudac Dickman ne obilazi doduše po cijeloj Njemačkoj, kako to čini Čičikov u Rusiji, ali on zato služi u raznim sudskim nadleštvima Njemačke i tako daje piscu prilike, da ta nadleštva opisuje, kritizira i iznaša njihove loše strane; — da prikaže stanje sudstva i pravosudja u Njemačkoj i kvalitete i mentalitet sudaca carske dobe i previranje, koje je nastalo padom carstva.

Taj dvostruki zadatak je pisac riješio sa mnogo poznavanja i spreme. Premda je materija teška, koju obradjuje, ipak je djelo zanimljivo, jer je pisac izbjegavao teoretsko razglabanje, te nastojao, da nas radnja i sama lica romana, sav njihov rad, njihovi razgovori, njihovo poimanje svijeta, sudjenje, njihov medjusobni saobraćaj i saobraćaj sa strankama pouče o zadatku, koji pisac rješava.

Djelo ima socijalni zadatak. Sa literarnoga gledišta je manje vrijednosti. Lica su blijeda i neizradjena. Nema onih isklesanih figura Dostojevskoga, Gončarova, Cervantesa, Zole, Maupassanta i drugih literarnih veličina. — Piscu i nije bila to svrha. On nije cizelirao lica, nego je prikazivao njemačko pravosudje. Kada se skupi i sravni sve ono, što je zapazio i iznio o njemačkim sucima, sudstvu i pravosudju, pokazuje se posljedak, koji nimalo nije laskav za Njemačku, a ni uopće za sudstvo i pravosudje. Treća — Hitlerova — Njemačka je to dobro opazila. Zato je djelo unijela u indeks zabranjenih knjiga, vjerojatno i spalila, a pisca protjerala iz Njemačke.

Piscu ovoga romana dogodilo se nešto slično kao i američkom spisatelju Sinclair Levisu, koji je u svojim romanima bolje predočio Ameriku, nego sve barnumske reklame njezinih industrijskih i novčarskih magnata, no koje prikazivanje nije milo ponosnim Američanima, koji hoće staroj Europi da se prikažu kao neki džinovi i nadljudi, a u stvari su sami mali duševni kramari, pravi Babitti. Ali nastojanje Sinclair Levisa je dostojno nagradila stara Europa, podijelivši mu Nobelovu nagradu za literaturu, a tako će isto obrazovana Europa unatoč zabrane i njemačkog indeksa rado primiti i djelo Ottwalta, jer — i ako on obradjuje samo njemačke suce, sudstvo i pravosudje — u djelu imade zapažanja i zamjeraka, koje se mogu primijeniti i na sudstvo svake kulturne zemlje, a da o nekulturnima i ne govorim. Zbog toga i jest djelo od opće kulturne važnosti vrijedno, da ga čitaju ne samo suci, nego i svi oni, koji sa sudstvom dolaze u doticaj.

Pisac romana je dobro shvatio, da se jedno djelo, jedna radnja, da se izvršivanje i način, na koji se izvršuje sudstvo ne može shvatiti, ako se ne poznaju lica, koja ta djela, radnje i sudjenje izvršuju. Zato on nastoji, da ocrta glavnu figuru romana suca Dickmana što točnije, utjelovljujući u njemu bitne osebine većine njemačkih sudaca.

Digitized by Google

Pisac tvrdi, da u Njemačkoj u ogromnoj većini suci pritječu iz gospodujuće klase. Nama ovdje u Jugoslaviji, gdje socijalne podvojenosti nisu tako velike, izgleda ova tvrdnja pretjerana, jer se kod nas nije nikada formirao stalež, koji bi državi dobavljao suce, već su sucima postajali ljudi, koji su izlazili iz svih društvenih slojeva. Za suca Dickmana veli pisac, da je pripadao porodici, u kojoj su već stoljećima njegovi preci iz koljena u koljeno služili državi vjerno i bez velikih nada na nagradu, samo sa sitnom težnjom, da uspiju, da prikopčaju novu šarenu tračicu o kaput ili da s počasti budu spomenuti u službenim novinama. Pokoljenja sudaca, upravnih činovnika i oficira. I Dickmanov otac je bio sudac.

Izlazeći iz tako stare činovničke obitelji sudac Dickman osjeća, da već po porodu, a pogotovo po socijalnom položaju pripada najvišoj društvenoj klasi; smatra se aristokratom i već kao student prava misli, gledajući svoga kolegu Krausea, sina pisara, koji hoće takodjer da bude sudac, da je vrlo žalosna činjenica, što dandanas sve više ljudi iz nižih slojeva prodiru u pozive, koji u stvari nisu za njih. To naravski po njegovom mišljenju kvari svijet.

Studentu prava i članu kora Markomanija Dickmanu, obilježenom po licu sa više menzura, znakom da pripada najvišoj društvenoj klasi, nije ništa čudno, što je njemu mnogo bolje nego njegovom kolegi Krase-u, nego mu je čudno, kako se jedan čovjek kao taj ridjokosi sin nekog neznatnoga pisara usudjuje, da se ugura u krugove, koji bi po pravu za njega trebali da ostanu zatvoreni. Kakov će to biti sudac? — pita se Dickman. Pa taj čovjek nema ni pojma što treba. Nespretan, težak, rdjavo obučen, bez veze sa mjerodavnim svijetom... Krause Dickmanu izgleda kao karikatura suca. Krause ne može biti sudac, ali je kao odličan student prava vrlo dobar, da pomaže kolegi Dickmanu izradjivati njegove pravničke zadatke, jer je inače Dickman posve prosječnih duševnih sposobnosti.

Na radu u jednom sudskom nadleštvu našao se sudski pripravnik Dickman sa pripravnicom Židovkom Genijom, koja mu dovikuje, kad ga je bolje upoznala: Sav ste još u feudalnim pojmovima činovničke hijerarhije, a ne znate i ne vidite, da je feudalizam mrtav.*)

I jest, sudac Dickman nema ništa zajedničkoga sa novom, demokratskom i republikanskom Njemačkom. Njegovog oca nazvao je student i prijatelj Dickmanov Donath živim atavizmom, za koga postoji: »Bog, pravo, Njegovo Veličanstvo i Kösenski S. C., a samog Dickmana zbog njegove ljubavi za staru Prusku: »Živim anahronizmom«.

Student Dickman kao pristaša carske Njemačke u znak odobravanja lupa nogama po podu, kada njegov profesor iz državnoga prava o novom njemačkom ustavu govori: »Gospodo moja, postoji neki Hugo Preuss. On je ovdje profesor na višoj trgovačkoj akademiji. Zamislite samo: na trgovačkoj akademiji. Taj je napisao ustav. Ustav je dijelom ozbiljan, dijelom burgija. Kodgod hoću da se od srca nasmijem, ja listam po ustavu.«

Nakon sloma carstva i proglašenja Njemačke republikom ne će otac Dickmanov da ide više u sud sa motivacijom: Ne ću da služim onim zlikovcima (republikancima).

*) Tu doduše pisac nema posve pravo, jer u Njemačkoj živi feudalizam i sada, samo uza sve injekcije iz »istočnoga fonda« polako umire, a po svemu se čini, da je Hitler proizvod i igračka toga feudalizma i posljednji pokušaj, da ga spasi.

Digitized by Google

I predsjednik okružnoga suda, koji je došao moliti staroga Dickmana, da se vrati na svoju dužnost, veli: »Ostavimo to, što našom državom sada vladaju zločinci, koji bi trebali sjediti s onu stranu brave, da je po pravu i pravdi. Mi na svojim plećima nosimo posljednje stupove stare države, koja će uskrsnuti u staroj slavi i ljepoti kao feniks iz pepela.«

Sucu Dickmanu s njegovim mentalitetom feudalnoga doba je čudno, da u Njemačkoj republici medju sucima i državnim tužiocima ima i takvih ljudi, koji u političkim razgovorima staju na stranu republike, i da ima čak sudaca, koji su osnovali »Savez republikanskih sudaca«.

Doduše i sudac Dickman i njemu slični osjećaju, da se u svijetu nešto lomi, da su nastala previranja na svim linijama duševnog i društvenog života, da se svijet demokratizira, da traži nove utrenike, da njima ljudima carskog i aristokratskog doba i mentaliteta, koji bi htjeli da vrate staro stanje, izmiče tlo ispod nogu.

Zato i veli Dickmanu prijatelj Donath kao jedinu utjehu u tom nesigurnom svijetu: »Sklapate oči i živite dalje. Mi smo posljednji Dickmane. Mi znamo, da dolazi budućnost, koja će nas pregaziti, gradimo nasipe protiv onoga, što dolazi i od vrijednosti smo baš zato, što će ti nasipi jednoga dana morati da se sruše. Mi se borimo za našu sadašnjost, koju podgrizavaju. Malo ali dovoljno za skromne ljude.«

Ovo nekoliko riječi doduše karakterizira Dickmana i njegovo društvo, ali nam otkriva i gledanje autora na svijet i na današnju Njemačku.

Na usta jednog od aktera romana pisac o današnjem društvu veli: »Ja nikako nisam komunista, nego samo to vidim, da je zaštita postojećeg poretka i društva vrlo sumnjiva stvar. Stvar koja zapravo nije ni zaslužila, da joj bolja gospoda posvećuju cio svoj život i rad. Ako hoćete da štitite ovo, što postoji, onda vam savjetujem, da se nikada ne pitate, da li je ono uopće vrijedno zaštite.

Današnje društvo i društveni poredak promatraju sa posve suprotnih gledišta pisac i protagonista njegovog romana. Jedan kao izraziti reakcionar i konzervativac, a drugi do srži prožeti njemački republikanac. Sudac Dickman priželjkuje stara carska vremena, u kojima je svaki član društva imao svoj odredjeni stalni socijalni položaj i djelokrug, gdje su misli o svemu, što postoji, bile točno utvrdjene, gdje je život tekao jednako i mirno po već davno utrtim putevima i gdje je socijalni položaj njegov i njegovih potomaka bio već unaprijed označen i osiguran. Nastupilo doba demokracije i stremljenje k nekoj nesigurnoj budućnosti ne zadovoljava ga. — Ni pisca romana kao čovjeka zadojena socijalno-revolucionarnim idejama ne zadovoljava nastupilo doba demokracije, jer u njoj gleda u sadanjoj njezinoj formi samo maskirani stari duh, jer su još stare sile — razni Dickmani — prejake i zaustavljaju pravilan hod nove Njemačke demokracije.

Opreka mišljenja izmedju pisca i glavnog lica njegovog romana i cijelog društva, u kojem se Dickman kreće, je očita i ta se opreka očituje u cijelom romanu, pak je zbog toga i Dickman i cijelo sudstvo i pravosudje rdjavo prošlo. Pisac osjeća, da su razni Dickmani za sada jači od njega, da je takvih Dickmana puna Njemačka (zato su tako lahko Hitleru žrtvovali republiku), zato — da dade sebi oduška — pribjegava sarkazmu i ironiziranju, odabire takovo gradivo iz sudskih procesa, iz kojega se vidi, da su ljudi Dickmanova kova zbilja anahronizam i karikatura sudaca.

Digitized by Google

Pisac videći, da je život jači nego njegove ideje, da je život onaj, koji ideje stvara, a ne obratno, zapada u svojoj nemoći u plačljivi sentimentalizam i prikazujući nerazumijevanje njemačkih sudaca za bijedu, nevolje, glad i patnje svojih sugradjana, onih najbjednijih, koji najviše dolaze u sukob sa krivičnim zakonom, dovikuje u formi pitanja: »Ljude dakle kažnjavaju samo zato, jer ne će da umru od gladi? Zato, što ne mogu da nadju rada i zarade? Samo zato, što su siromašni? Žigošu ih kao asocijalne tipove. a oni nisu ništa krivi. Zašto se država ne pobrine, da bude dovoljno rada? Zar nema svaki čovjek pravo na rad? Ustav, osnovna prava svakoga Nijemca!« ili »Kako čovjek može biti miran, kad se bijeda naziva zločinom? Kako čovjek može biti zadovoljan, dok je težnja za boljom, slobodnijom budućnosti krivično djelo?«

Treba još spomenuti, da se pisac i njegov protagonista posve razlikuju u svojim pogledima ne samo na pravo i pravdu, već i u svojim pogledima na vjeru, na moral, na ljubav i porodicu i na današnje cjelokupno socijalno stanje društva i države.

I eto takvog suca prati takov pisac na cijelom njegovom putovanju od časa, kada se upisao na sveučilište kao student prava, pa dalje kao pripravnika kod sreskoga i okružnoga suda u Berlinu u krivičnom i gradjanskom odjelenju, kod odvjetnika pa dalje kao suca kod jednoga sreskog suda u provinciji i kao suca kod okružnoga suda u Berlinu. Uz put nas vodi do apelacionoga i kasacionoga suda, a prikazuje i njemački sud za zaštitu republike.

Pokazujući nam suca Dickmana na radu kod raznih sudova, dotiče se pisac i raznih pravnih problema kao problema prava države na kaznu; pitanja, da li je kazna umjesna ili nije i kakovi se posljeci postizavaju kaznom lišenja slobode; dodiruje se kaznenih zavoda: zavoda za prinudan rad; iznaša porotno sudjenje; osvjetljuje sudjelovanje odvjetnika i njihovu ulogu, a podjedno iznaša pojedine slučajeve kriminalnih sudjenja. Suci Dickmani odgojeni strogo u staroj školi imadu da rješavaju i presudjuju raznovrsne obične i političke kriminalne slučajeve i zločine počinjene po raznim pojedincima, koji pripadaju svim društvenim slojevima i klasama Njemačke.

Imadu da sude radniku i duševnomu bogalju Maksu Holle, koji je nesposoban za rad ostao bez ikakovih sredstava za život. Na socijalnoj ljestvici je tako nisko pao, da uopće nema i ne može dobiti krova nad glavom, već spava na ulici u jednom sanduku, u kojem cestari drže pijesak za posipavanje ulica. I u tom sanduku bi se dobro spavalo, da nije prosinac i oštra studen i da Maks Holle ima barem kakovtakov pokrivač, da se može pokriti, da tako ne zebe. Maks Holle ne može novcem da dobavi čebe, jer novaca nema, za posao je nesposoban, a pokrivač mu je potreban, jer će se inače smrznuti od zime. On pokrivač pribavlja kradjom. Maks Holle dolazi pred sud i biva osudjen, premda ga je sudski liječnički vještak opisao na slijedeći način: »Optuženik je nesrećan čovjek. Jedan od onih, koji su potpuno nesposobni za život. Ja sam ga potanko pregledao i ustanovio sam, da trpi od posljedica spinalnog meningitisa. Porijeklom je iz jedne nasljedno opterećene porodice, otac je bio pijanica, a majka težak psihopat. Razum mu je vrlo skučen. Od boravka u kaznenom zavoda ne smijemo ni najmanje da očekujemo. U samici ga je uopće nemoguće držati. On onda jeca i viče

Digitized by Google

cijeli dan. Njegova svijest? Kad je učinio djelo, optuženik se nalazio u takovom stanju, da je normalna odgovornost bila znatno smanjena. Njegova svijest je neobično ograničena.«

Unatoč ovakovog mišljenja Maks Holle biva osudjen zbog opasne kradje u povratu na jednu godinu dana zatvora.

Slično se dogodilo radniku i ratnomu invalidu Kazmierzaku, koji uzdrvaža sedamdeset godina staru majku prosjačenjem, jer kao bogalj ne može naći posla ni zarade, premda ga traži. On biva kažnjavan sa četiri tjedna zatvora i godinom dana prinudnog rada.

Dickman je naučio, da zločin treba osjetljivo kažnjavati — naročito danas, kada se strahovito širi ova žalosna zapuštenost u moralnom pogledu. Sudac Dickman je vrlo oštar gospodin. On je toliki protivnik ovoga doba, da smatra svojom najsvetijom dužnošću, da nemilosrdno i bez obzira uništava njegove simptome, a ti simptomi, to su eto prekršitelji zakona, kradljivci, varalice, prevaranti, nevjerne sluge, ljudi koji su zatrovani duhom mamona i koji se ogrješuju o tudje dobro. On drugih socijalnih zala daleko većih i težih ne vidi ne zapaža. Pisac opisuje još više sličnih slučajeva, gdje su učinioci krivičnih djela osjetili svu težinu njemačkih zakona, a naročito politički krivci, koji pritiču iz suprotnoga liberalno-revolucionarnog političkog tabora, nego je vladajuća klasa, u koju se ubrajaju i suci. Tu njemački suci unatoč republike i demokracije po formi znadu biti toliko strogi, da padaju pod krvničkom sjekirom i glave prekršioca zakona.

Pisac tu pojavu tumači slijedećim umovanjem: Dickman ne mari da razmišlja o stvarima, koje čovjek i onako ne može izmijeniti... U ostalom svjetski su jadi irealna veličina, s kojom pravnik Dickman ne bi znao ništa da počne. U službi on zna samo za razna krivična djela, koja treba podvesti pod jedan ili više paragrafa današnjega zakona. To je sve.

Bilo bi neumjesno tražiti od njega, da osjećanja i uvjerenja svoga privatnog j a uzme u obzir u svojem zvanju kao sudac Njemačke republike.

Da još jače naglasi, zašto proti ljudima iz drugih socijalnih i političkih tabora njemački suci izriču tako drakonske kazne, pisac sa jetkom ironijom i sarkazmom opisuje suca Dickmana u tom poslu riječima, koje bi se mogle primijeniti često i na mnoge suce izvan Njemačke.

»Tako je Dickman postao krivični sudac. A sve je tako jednostavno. Postoji krivični zakon, koji izvjesna djela kažnjava izvjesnim kaznama. Posao krivičnoga suca sastoji se u tome, što on ima da razvijetli d j e l o, da ga dovede na formulu paragrafa krivičnoga zakonika i da iz širokih mogućnosti, koje mu ostavlja zakon, od oka izabere odgovarajuću kaznu. — kažnjava se zatvorom do pet godina, ali ne ispod tri mjeseca.«

»I taj jednostavni zadatak zar sreski sudac Dickman ne će moći da izvrši? Što mari, što on ne poznaje čovjeka, što nema pojma o očajanju, o gladi i bijedi, kada je samo s pravom u uredu! Ovdje je djelo, tamo je kazna i sve je tako jednostavno. Ne, ne, to Dickman umije. Teže nego donošenje presude jeste čuvanje forme, u kojoj se ima izvršiti svaka sudska radnja. Ne postoji samo krivični zakonik i sudski krivični postupnik, ima tu bezbroj najrazličitijih formulara, tu je zbunjujuća raznolikost odredaba i naredaba, tu imade hiljada strogih formi, koje se provlače iz koljena u koljeno.«

Digitized by Google

Prema piščevom prikazivanju čitavo sudovanje poprima sasvim drugu fizionomiju, kada pred suce dodju da odgovaraju za krivična djela ljudi iste ili još više društvene klase i istih političkih ispovijedanja kao i suci. Tada sudac Dickman osjećanja i uvjerenja svoga privatnog Ja uzima u obzir u svome zvanju kao sudac njemačke republike. Tada on prosudjuje, uspoređuje, sam se postavlja u položaj optuženika i nalazi stotinu opravdanja... i pretresi se redovito svršavaju oslobodjujućom presudom »jer ima ljudi, koji podliježu zakonu, zakon je za njih i protiv njih i stvar je u redu; ali ima ljudi, koji primjenjuju zakon i ti se na neki način moraju razlikovati od drugih.« Drastičan je primjer, koji pisac potanko opisuje, slučaj grofa Barnima, koji je na jednoga nedužnoga čovjeka opalio hitac iz puške, kojim mu je ranio bubrege, — zato, što je taj čovjek prolazio kraj njegove šume. Grof Barnim biva oslobodjen na zgražanje i zaprepašćenje naroda, koji od suda ipak očekuje pravdu.

Kada su god. 1922. »neki požrtvovni čestiti Nijemci« ubili ministra Rathenaua, sudac Dickman je u znak priznanja izustio samo: »Sto mu gromova, da to su još ljudi.«

Redoslijed misli Dickmana povodom ubijstva ministra Rathenaua pisac prikazuje ovako: »Dickman o ministru Rathenau ne zna više nego, da je Židov i prema tome svinja. Nije Dickman možda antisemita. On rado priznaje, da imade i poštenih Židova. Sigurno, — ali čovjek tudje rase ne smije sa odgovornoga mjesta da upravlja sudbinom njemačkoga naroda. Židovi, — to su ljudi, koji se ne presvlače i koji stalno smrde na bijeli luk. Osim toga zaradjuju novac. Iskorišćuju narode, koji su ih primili kao goste. — jednom riječi sijeku na komade kožu jadnim Nijemcima. Ne, sasvim je u redu, da su tu svinju ubili.«

Taj isti Dickman još kao student i nekoliko njegovih kolega postrijeljali su petnaest republikanaca, kada su bili odredjeni, da uspostave red i mir u Thürinškoj; postrijeljali su ih bez razloga, mjesto da ih kao zarobljenike predadu na odredjeno mjesto.

Premda je dokazano, da su zarobljenici protuzakonito postrijeljani, četrnaest mladića biva po sudu oslobodjeno, jer koji će njemački sudac i domoljub da osudi četrnaest mladića iz dobre kuće sa menzurama na licu, — mladića koji su vrlo ispravni, vrlo učtivi, bivši oficiri, od kojih imadu mnogi svježa, prosta dječačka lica.

Za svakoga poštenoga i čestitoga Nijemca je sablažnjiva i sama pomisao, da se protivnike republike i prevratnike-pučiste u korist povratka carstva, generala Ludendorfa, kapetana Ehrhardta i Adolfa Hitlera stavi pred sud. Nikoga od njih nije njemački sud za pokušani prevrat proglasio krivim. Bože moj — tako se umuje — to su pošteni ljudi, koji su htjeli. što svi pravi Nijemci hoće: povratak carstva i veličinu Njemačke, jer je republika u Njemačkoj samo trpljena stvar, nametnuta po velesilama, koja nema korijena.

Osim spomenutih navadja pisac još više slučajeva, gdje su njemački suci sudili ljudima ne po njihovim djelima i prema njihovoj krivici, nego po tomu, kojoj društvenoj klasi i političkomu taboru pripadaju.

Pisac u predgovoru svoga djela uvjerava, da su svi u knjizi spomenuti pretresi, presude i dogadjaji činjenice, koje su se desile godina 1920.—1931.

Digitized by Google

i veli, da je pripravan na zahtjev svakomu čitaocu pokazati dokazala o svim činjenicama svoga djela.

Te sve nepravilnosti i nejednakosti ponekad opaža i Dickman; buni se radi toga; u njegovoj se duši pojavljuju sumnje o pravednom uredjenju današnjeg društva, o pravdi i pravednosti; on se buni kao i američki Babitt. No to bunjenje ne zahvaća najdublje dubine njegove duše; on je po svojem odgoju nesposoban za dublja i trajna osjećanja i misli te vrsti, njegovo je bunjenje bunjenje dobro situiranoga, dobro odgojenoga i sitoga čovjeka. Ta nezadovoljstva sa samim sobom i sa svim, što ga okružuje, dolaze na mahove i sporadično za njegovih mladjih dana i za prvih godina njegovoga službovanja. Što ga više posao i njegov rad zahvaća, to i njegove sumnje sve više blijede i slabe; on se polako i neprimjetno dan za danom privikava na sve te društvene nejednakosti; njega prestaje da dira i boli tudja bijeda i bol; on dolazi do osvjedočenja, da tako a ne drukčije u svijetu mora biti. Sam je pak preslab, da primi na svoja ledja sve nepravde ovoga svijeta i da preobrazi današnje društvo. Možda je uz svu nezgodu važnije i potrebnije čuvati ono, što postoji, jer izgleda, da će budućnost biti još gore zlo.

Sudac Dickman se tako konačno sprijateljuje s idejom, da on nepravde svijeta ne može ispraviti, a loše zakone izmijeniti; njegova se duša smiruje, a misli staložavaju i on postaje jedan mali, ali dobar i čvrst kotačić u sudskoj mašineriji i smireni otac obitelji, koji nastoji, da ne misli na ono, što se preko dana dogodilo u službi, čim sudskoj zgradi okrene ledja.

Na Dickmane se ne može primijeniti ona Kristova: »Oprosti im Bože, jer ne znaju, što čine«, jer oni znaju, što čine.

Pisac se na više mjesta svoje knjige dotiče pitanja smrtne kazne, a naročito se zaustavlja na slučaju seksualnog sadiste Fridriha Mahnerta, koji je iz pohote zadavio jednu gospodju i jednu jedanaest godina staru djevojčicu. To krivično djelo i učinioca toga djela opisuje pisac u svim pojedinostima, a sa svim potankostima opisuje i izvršenje smrtne kazne nad tim čovjekom, da na taj način izazove prema njoj osudu i gadjenje, jer je on protivnik smrtne kazne, koja se za slučaj pogrješnoga sudjenja ne da nikako popraviti.

Koliko je protivan smrtnoj kazni, vidi se iz jetkih riječi punih sarkazma i žuči, koje stavlja u usta akteru svoga romana Gröhdenu: »Ne, ne, brže se smrtna kazna ni u kojem slučaju ne smij eizvršiti. Pa u tomu je baš i smisao cijele stvari. Vi ne kažnjavate čovjeka smrću. Vi ga kažnjavate strahom od smrti. Molim vas to je vrlo velika razlika. Ne govorim to iz nekog humaniteta nego sasvim stvarno i prosto. Vama treba onaj bombasti ceremonijal. Kada biste nekog čovjeka sasvim jednostavno poslali na onaj svijet bez svećenika i državnoga tužioca i bez onoga ominoznog gospodina sa sjekirom u crvenim mesarskim šapama, svi bi se pravovjerni uzbunili.« Ili dalje na drugom mjestu: »Pa vama nije stalo, da ubijate. Vi hoćete samo da mučite. I zato, što osjećate, koliko je gadno, i zvjesko to mučenje, zato ćo taj bombasti ceremonijal: svećenik čita molitve, državni tužilac deklamuje akte, pogrebno zvono zvoni neobično i jezivo. Jedino što čovjeku kod cijele te komedije može da zaista imponira, to je svježi, bestijalan rad dželata.«

Ovakovim i sličnim riječima začinjenim ciničnim ruganjem govori pisac ne samo o smrtnoj kazni, već i o kaznenim zavodima i o izvršivanju kazne lišenja slobode i o zavodima za prinudan rad. Za pisca je cijelo današnje

Digitized by Google

izvršivanje kazne jedna jedina velika laž, a cijelo krivično pravo ništa drugo do pitanje čiste praktičnosti. Svrha mu je, da se zaštiti društvo od asocijalnih elemenata, a najbolje se zaštićuje na taj način, ako se ti asocijalni elementi zatvore. Barem za vrijeme, dok izvršuju kaznu, ne mogu da budu opasni društvu. To je sve. Ostali etički balast, kojim je natrpano pravosudje — je obični humbug. Mundus vult decipi — svijet hoće da ga vuku za nos, on vjeruje samo tada u opravdanost zakona, ako su ti zakoni garnirani s nekim višim silama i etičkim načelima: idejom pravde kao najvišim bićem, dragim Bogom, koji je neki bau-bau, kao neko dječje strašilo. Što narod hoće, to mu se pruža.

Nimalo blažim riječima ne govori pisac ni o drugim važnim funkcijama pravosudja i sudstva, a njegovom oku ništa ne izmiče, zapaža oštro sve mane i nedostatke, te ih na zgodan način i u laganoj formi izvrgava ruglu.

Njemačka je republika i sve presude izriču se u ime naroda. A što je taj narod, pita se pisac? Taj narod, u čije ime se izriču presude, gura se u pozadini dvorane za pretrese; na taj narod predsjednik viče i prijeti se, da će dati isprazniti dvoranu, a narod ćuti kao djačić, koji je od profesora ukoren. Za suvereni narod su odredjene uske, prljave i sporedne stepenice. Suvereni narod strpljivo čeka pred zatvorenim vratima, da učestvuje u onom, što se na službenom jeziku krivičnoga postupnika zove »javnošću pretresa«.

U Njemačkoj postoji ustanova porotnika ili prisjednika, koji uz bok sudaca prisustvuju kod sudjenja u krivičnim predmetima. Premda je ta ustanova posve demokratskoga značaja, jer se njom hoće naglasiti, da i narod ima neki upliv ne samo u zakonodavstvu preko svojih izabranih narodnih pretstavnika nego i u sudstvu, a da se i zapriječi šabloniziranje u sudjenju, u koje mogu pasti suci, koji se svakodnevno bave tim poslom, ipak se pisac podsmijeva i ovoj ustanovi. Opisuje nekoliko pretresa sa porotnicima, a naročito vijećanja, koja se vrše iza dovršenoga pretresa. Ti porotnici ispadaju kao jadne figure neke izvještačene operete i po mišljenju pisca vrlo su nepotreban svijet, jer nemaju ni pojma o krivičnim zakonima i krivičnoj proceduri i rade uvijek ono, što predloži sudac — oni su obične marionete u rukama okretnih sudaca.

Sudski pripravnik Dickman se je divio starijemu kolegi Wiedemanu, kako je samo znao za vrijeme vijećanja baratati sa porotnicima. »Ne daje im vremena, ni da iznesu možda neko protivno mišljenje, nego govori, govori, razbacuje se učenim frazama, paragrafima i odlukama vrhovnoga suda tako, da suci iz naroda prosto ne znadu, ni gdje im je glava. Odličan krivični sudac!«

Pisac prikazuje i sudjenje u gradjanskim parnicama, jurnjavu stranaka i odvjetnika, viku, prepiranje, vječno dolaženje jednih a odlaženje drugih, a sve se vrti oko novca, novca i novca. Jedan ga nema, drugomu je potreban, a suci se tek rijetko bude iz duboke nesvijesti, u koju ih bacaju beskrajna rješenja, odgadjanja, objavljivanja, dobavljanja dokaza i presude. Gradjanski sudac i nije ništa drugo nego pandur, koji utjeruje potraživanja gramzljivoga svijeta.

Prirodno je, da pisac nije mimoišao ni odvjetnike nego i njih šiba jetkom ironijom. Svoje mišljenje o odvjetništvu i odvjetnicima izjavljuje pisac na usta odvjetnika dr. Kurscha., kod koga je Dickman kao sudski pripravnik vršio jedan dio svoje sudske prakse.

Digitized by Google

Kada je mladi Dickman, još pun vjere u pravdu, zamjerio odvjetniku dr. Kurschu, što od stranaka traži i naplaćuje prevelike honorare, ovaj mu odgovara: »Odvjetništvo je posao kao i svaki drugi. Misliš li, da se ova skupa pisarna plaća tek onako? Ja nisam idealist. Na žalost ne mogu sebi dozvoliti taj luksus. Nisam dovoljno bogat za to. Meni treba auto, meni treba moja kuća u Zehlendorfu. Ja ne mogu drukčije da živim. A najzad ljudi i imadu.«

A što je borba za pravo za odvjetnika dr. Kurscha? Borba za pravo je igra vrlo uzbudljiva i zanimljiva, koja se može dobiti i izgubiti. Pravila igre, kojih se igrači moraju držati, stroga su, zamršena i bezbrojna. Onaj igrač, koji najbolje vlada njima, dobit će igru, mora je dobiti. Igra može da traje dugo, mjesecima i godinama.

Za njega je bockava, zanimljiva i mučna draž, kada vidi, da će protivnik pobijediti. To se može da izračuna, nema više izlaza, konačni poraz je siguran, igra naginje kraju. Tada se još jednom imadu da skupe sve snage, da bi se odložio siguran poraz, da bi se sabotirale odluke suda. Patos i oštroumnost, uvrijedjeno pravno osjećanje i seljački lukava vrdanja, termini, žalbe, prizivi, formalni prigovori i t. d.

Dr. Kursch s enfazom dovikuje mladomu pripravniku Dickmanu: »Kada bi odlučivala pravednost neke stvari, svi bi mi mogli zataći sviralu za pojas. Forma moj dragi, o formi sve zavisi. Tvoja mnogohvaljena pravda nije ništa drugo nego stvar forme i to je dobro; da to nije, ne bi bilo ni pravne nauke ni odvjetnika.«

Pisac nije poštedio ni apelacioni ni kasacioni sud, ni državno tužiočtvo od prve do posljednje instancije; kritizira činovnike ministarstva pravde, upravne vlasti i upravne sudove.

U svim tim ogromnim ustanovama zavirio je u svaki kutić, svagdje se spotaknuo o manjkavosti, o srednjevjekovne zaostalosti, o nesavremene zakone, o pretjerani birokratizam a naročito o potpuno odvajanje ljudi, koji pravdu kroje, od vanjskoga svijeta.

Suci ne smiju da žive nad društvom, na nekom drugom planetu, već treba da budu i po duši i po srcu sastavni dio svoje široke okoline, da s njom dijele radost i tugu, da poznaju svoga bližnjega, da slušaju i razumiju strujanje i talasanje socijalnoga života oko sebe, jer samo tada uz svoje pravno znanje mogu pravedno — sine ira et studio — suditi svome bližnjemu.

Toga pisac nije našao i zato, mjesto da na ulazu u palaču Justitiae vidimo kao božicu pravde lijepu, uvijek mladu, snažnu i zdravu božicu Themidu zavezanih očiju i smirena dostojanstvena izgleda i lica sa tezuljom, čije su zdjelice uvijek u ravnoteži, mi se sukobljujemo s nekom starom, pogurenom i lukavom nadžakbabom, koja ima nezavezane oči, da vidi kome ima da sudi, koja se prema prilikama srdi, smješka, sipa vatru iz očiju, ulaguje se i dodvorava, te pravi pazar sa pravdom, a zdjelice tezulje jedna krivnje, a druga kazne ne stoje joj nikada u ravnoteži, već krivudaju i čas jedna čas druga prevagnjuje.

Njemačka, a u mnogom pogledu i opća, pravda, kako se danas provadja, ispod pera Ottwalta, prošla je vrlo rdjavo.

Ali pisac je uz svu svoju erudiciju i znanje ostao samo negativna veličina, jak u kritici onoga, što postoji, ali u pozitivnom i konstruktivnom dijelu je posve zatajio, jer iz labirinta nepravilnosti i nepravda ne pokazuje izlaza.

Malinar Mato, sudac okr. suda u Zagrebu

Digitized by Google

Pravosudje

a) Gradjansko

Nadležnost za utuženje odvjetničkoga honorara za zastupanje u krivičnim stvarima

Plenarna rješidba stola sedmorice od 2. studenoga 1933. br. 4748
(Osuda kot. suda I. u Z. od 1. veljače 1933. br. 10.400/gr.; osuda bans. stola od 21 travnja 1933. br. 34.118)

U usmeno raspravljenoj parnici dra. V. R. odvjetnika iz Z. tužitelja, proti B. i dr tuženima radi 11.968 D spp., u kojoj je

k o t a r s k i s u d I. u Z. sudio po zahtjevu tužbe uvjetno od položenja glavne prisege po tužitelju: — a

apelacioni sud u Zagrebu povodm ništovne žalbe i priziva tuženih žalbu ništovnu odbacio, priziv otputio i potvrdio pobijanu osudu prvostepenoga suda:

s t o l s e d m o r i c e je povodom ništovne žalbe i izvanrednoga previda tuženih B. i dr. poništio obje suglasne niže stepene presude, te se postupak zbog nenadležnosti prvostepenoga suda dokinuo i tužitelja uputio na nadležni okružni sud u Zagrebu. — Parbeni se troškovi u sva tri stepena medju strankama prebijaju.

R a z l o z i : Po § 32. od. 2. st. 1. i. zak. o odvj. je nadležan za tužbe odvjetnika iz odnošaja zastupanja sud, pred kojim je stvar raspravljena u prvom stepenu. Utuženi iznos potiče prema samomu izloženju tužbe iz zastupanja tuženih pred sudbenim stolom u Zagrebu, pa je stoga trebalo kod toga suda utužiti dužni zaostatak honorara, bez obzira na njegovu visinu.

Nadležnst ustanovljena u § 32. od 2. st. 1. zak. o odvj. nije ovisna o visini spora, nego se bez obzira na visinu iznosa, koji se traži, stvar imade utužiti kod onoga suda, pred kojim je raspravljena stvar u prvom stepenu, iz koje potiče utužena tražbina. To slijedi nedvoumno iz samoga teksta zakona, koji u ovom stavu ustanovljuje individualnu nadležnost suda (t. j. nadležnost baš stanovitoga suda bez obzira na naredjenja o mjesnoj i stvarnoj nadležnosti sudova — forum connexitatis.

Nije osnovan ni nazor prvostepenoga suda, da za tražbine iz zastupania u krivičnim stvarima ne dolazi u pogledu nadležnosti do primjene § 32. od. 2. st. 1. zak. o odvj., nego stav. 2. toga odjelka. § 29. od. 6. zak. o odvj. doduše naredjuje da za rad odvjetnika u krivičnim stvarima vrijedje naredjenja zakonika o sud. kriv. postupku, no taj ne sadržaje nikakvih naredjenja u pogledu nadležnosti za utuženje odvjetničkoga honorara, pa je zato pozivanje prvostepenoga suda na to naredjenje neumjesno, a stavljanje toga naredjenja u vezu s § 32. od. 2. nemoguće. Sam pak tekst § 32. od. 2. zak. o odvj. ničim ne ovlašćuje na tumaćenje, po kojem bi se naredjenje prvoga stava toga odjelka odnosilo samo na zastupanje u gradjanskim stvarima, a ne i na zastupanje u krivičnim stvarima.

§ 32. od. 2. luči samo dva slučaja: tužbe iz odnošaja zastupanja p r e d s u d o m (stav. 1.) i tužbe iz odnošaja zastupanja pred drugim vlastima (»inače« — stav. 2.).

Ništa nas ne ovlašćuje, da zastupanje u krivičnim raspravama p r e d s u d o m izuzmemo ispod naredjenja 1. stava i svrstamo pod naredjenja 2. stava: — tim manje što zakon o uredjenju redovnih sudova uopće ne poznaje posebnih krivičnih sudova. Naredjenje stava 1. obuhvaća zastupanja pred sudom u krivičnim raspravama isto tako, ako obuhvaća i zastupanja pred sudom u vanparničnim stvarima, zemljišno-knjižnim, trgovačkim i t. d. stvarima, pa je za ovaj forum bez ikakvog upliva, po kakvom je postupku stvar bila raspravljena pred odnosnim sudom.

Zakonodavac je htio, da se tužbe iz zastupanja odvjetnika ta rasprava pred sudom, kod koga se nalazi spis, u kojem je odvjetnik radio, a za naredjenja o nadležnosti je bez važnosti, da li je taj rad bio u krivičnoj ili gradjanskoj stvari.

Iz tih razloga valjalo je tužbu u nazočnom slučaju dići kod sudbenoga stola (vrha okružnoga suda) u Zagrebu, a ne kod kotarskog suda I. u Zagrebu, pa jer su tuženici pravodobno prigovorili nadležnosti suda, to je povodom njihova izvan-

Digitized by Google

rednoga previda valjalo poništiti obje nižestepene presude, te odlučiti, kako je navedeno u dispoziciji ovoga vrhovnog rješenja.

Odluka o preboju parničkih troškova osnovana je, jer tužitelj imade za sebe dvije dovoljne osude.

Priopćio dr. V r a g o v i ć A.

Općinski činovnici su izjednačeni s državnima u pogledu ovršnih stega za plaću.

Rješidba stola sedmorice (datum i broj nije naveden)

(Odluka kotar. suda u Sv. I. Z. od 31. svibnja 1932., rješidba bans. stola od 2. prosinca 1932. br. 36.709/gr.)

U ovršnom predmetu M. mldb. V. iz V. po tutoru I. dru B. iz N. M. i M. Z. iz V. kao dobrovoljne izbjeditelјice po odvjet. P. dru I., ovrhovoditelju, protiv K. J. iz K. po odvj. B. dru J., ovršeniku radi 13.200 Din spp., u kojem je

k o t a r s k i s u d u Sv. I. Z. odlukom od 31. svibnja 1932. br. 6494 gr. dozvolio ovršnu p l j e n i d b u i u r u č b u $^1/_3$ p l a ć e o v r š e n i k o v e, koju isti uživa k a o o p ć. b i l j e ž n i k u općini K. u iznosu od 1.600 Din mjesečno:

a b a n s k i s t o l povodom ništovne žalbe i utoka ovršenika rješidbom od 2. prosinca 1932. br. 36709 ništovnu žaobu odbacio, a utok otputio, te potvrdio pobijanu odluku prvostepenoga suda;

S t o l s e d m o r i c e riješio je:

Previdni ispravno izvanredni previdni utok ovršenika K. J. otpućuje se.

Razlozi su ovi: U § 4. zakona od 18. siječnja 1883. o stegama ovršnoga prava bio je odredjen tzv. minimum eksistencije, koji je bio izuzet ispod ovrhe na isti način i u jednakoj mjeri za državne, zemaljske i općinske urednike i službenike, i to tako, da se je ovim licima mogla uzeti pod ovrhu samo $^1/_3$ plaće, ali uz ograničenje, da im je nakon obavljene ovrhe od ukupnih beriva imao svakako prestati netaknut godišnji iznos od 800 for. a. vr. Ovaj minimum eksistencije danas više ne vrijedi za državne činovnike i službenike, jer je izmijenjen najprije po propisima čl. 120. čin. zakona iz god. 1923., a zatim po propisima § 264. čin. zakona iz god. 1931., koji je još i sada na snazi. Po tim propisima minimum eksistencije za državne službenike iznosi $^2/_3$ prinadležnosti tako, da im se sada može voditi ovrha na $^1/_3$ plaće bez daljega ograničenja. Prema naredbi ministra unutrašnjih djela od 3. prosinca 1924. br. 8746 (Narodne Novine od 30. prosinca 1924. br. 299.) bile su općinskim činovnicima odredjene prinadležnosti u glavnome jednake, kakove su imali državni službenici 2. grupe III. kategorije po zakonu o činovnicima iz god. 1923. Dosljedno tomu mora se zaključiti, da i za jedne i za druge službenike danas vrijedi i isti minimum eksistencije — i ako to citirana naredba nigdje izričito ne odredjuje, kako bi se to moglo zaključiti iz netočne stilizacije u razlozima rješidbe banskoga stola, jer nema nikakvoga opravdanoga razloga, zbog kojega bi općinski činovnici trebali biti u boljem položaju od državnih činovnika jednakoga položaja, a to tim manje, što su i u § 245. novoga izvršnoga postupnika, — koji pokazuje stajalište zakonodavca — državni i općinski činovnici u pogledu ovršnih stega na plaću izjednačeni.

Valjalo je stoga izvanredni previdni utok ovršenika otputiti, jer nema uslova §-a 318. grpp.

Priopćio R o j c J o s i p, sudac u Sv. Ivan Zelini.

Ne predleži valjan ugovor o obraničkom sudu, ako je jedna stranka potpisala naručbenicu i z n a d pristatne pogodbe.

Rješidba stola sedmorice od 12. listopada 1933. br. 3766

(Osuda sudb. stola u Osijeku od 2. srpnja 1932. br. 14.960 gr., rješidba banskoga stola od 3. ožujka 1933. br. 27.051/1932.)

Š. W. iz O. podnio je tužbu protiv M. R. iz S. kod obraničkoga suda udruženja trgovaca i industrijalaca u Osijeku. Tuženi je stavio prigovor nenadležnosti te ga je obrazložio time, da je on doduše potpisao naručbenicu, na kojoj se nalazi valjana klauzula o podvrgavanju obraničkomu sudu, ali da ju je potpisao iznad klauzule uz

Digitized by Google

izričitu izjavu danu pred tri svjedoka, da potpisuje iznad klauzule, jer se ne želi podvrći nadležnosti obraničkog suda.

Obranički sud odbio je prigovor nenadležnosti bez provedenja ponudjenih dokazala sa ovim obrazloženjem: »Uvažavanjem činjenice, da neosporno po tuženom potpisane zaključnice sadržavaju odredbu, da se usmene pogodbe ne uzimaju u obzir, ukazuje se prigovor nenadležnosti neosnovanim, te je tuženi, ako je htio na zaključnici nalazeću se pristatnu pogodbu isključiti, morao to pismeno prigodom potpisa zaključnice učiniti u najmanju ruku tako, da je tu pristatnu pogodbu prekrižio. Okolnost pako, da je on potpisao iznad pristatne pogodbe, ne dokazuje, da je on time pristatnu pogodbu isključio, jer se ne može uzeti, da netko, koji potpisuje ispravu ne upravo na kraju te isprave, time isključuje ostali sadržaj isprave, koji se nalazi pod njegovim potpisom, a koji je u organskoj cjelini sa ostalim sadržajem isprave. Uslijed toga je bilo preslušavanje svojedoka suvišno...«

Obranički sud odbio je takodjer meritorne prigovore tužene stranke i izrekao presudu po zahtjevu tužbe. Tada je tuženi M. R. podnio kod redovnog suda tužbu na priznanje ništetnosti obraničke presude, jer su obranici prekoračili granicu dane im vlasti. Toj je tužbi udovoljeno u svim trima molbama.

Iz razloga osude sudbenoga stola:

»Tužitelj je u dokaz okolnosti, da je navedenu pristatnu pogodbu potpisao iznad klauzule nadležnosti obraničkog suda i sa izričitom izjavom, da je zaključnicu potpisao iznad klauzule radi toga, jer se ne želi podvrći nadležnosti obraničkog suda, ponudio dokaz sa svjedocima M.M., N. N. i O. O., koja su sva tri svjedoka pod prisegom preslušana potvrdila tvrdnje tužiteljeve, naime da je tužitelj rekao tuženom, da će potpisati naručbenicu više klauzule o ugovoru nadležnosti obraničkog suda, i to zbog toga, što ne pristaje na nadležnost obraničkog suda, pak je obzirom na iskaz ovih svjedoka kao i na okolnost, da se doista tužiteljev potpis nad tim zaključnicama nalazi iznad klauzule, da se stranke podvrgavaju nadležnosti obraničkog suda, valjalo udovoljiti tužiteljevoj tužbi«.

Iz razloga banskog stola:

»... te s razloga, što § 377 grpp. odredjuje za pristatnu pogodbu da imade biti pismena, t. j. da ju stranke moraju potpisati, dok iz zaključnica od 29. ožujka 1930. i 5. travnja 1930. neprijeporno slijedi, da ih tužitelj nije potpisao ispod zaporke o podvrgnuću obraničkom sudu, već da ih je potpisao iznad ove zaporke i to, kako je trojicom svjedoka ustanovljeno zato, jer se nije htio podvrći nadležnosti obraničkog suda, što je izričito prije potpisa izjavio, a jer iz toga slijedi da pristatne pogodbe u ovom predmetu ne odgovaraju cit. propisu § 377 grpp...«

Stol sedmorice otputio je izvanredni previd tuženoga i potvrdio nižestepene presude iz razloga u njima navedenih.

Priopćili dr. Klein Mosin i dr. Fischer Alfred,
odvjetnici u Osijeku.

b) Kazneno

Po čl. 33. zakona o štampi za krivična djela učinjena štampom odgovaraju zajedno pisac, urednik, izdavač, štampar i rasturač, ali ne više s a m o prema odredbama zakona o štampi, već u prvom redu prema odredbama krivičnoga zakona, zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi, odnosno prema odredbama zakona o štampi, kojega članovi 34—39 prestaju važiti, samo u koliko su u suprotnosti sa spomenutim članom 33. U suprotnosti su pak samo, u koliko se ustanovljuje kolektivna odgovornost umjesto ranije supsidijarne, dok pretpostavke za kažnjivost ustanovljene u čl. 34. do 39. važe i dalje.

Rješidba stola sedmorice od 22. lipnja 1933. br. 129/8

Sudbeni stol u O. presudom od 30. siječnja 1933. br. Kšt. 5. 1932. oslobadja po § 280. k. p. od optužbe X. Y. Z. X1. Y1. što je u povremenom časopisu »N. L.« kojega je vlasnik, izdavač i odgovorni urednik X., a koji je štampan po Z. X1 i

Digitized by Google

Y1 dne 7. siječnja 1932., napisao Y na str. 3. stupac 2. pod naslovom »Priposlano«. a) »M. osniva organizaciju jer ne misli iskreno« —; b) »Već je htio, kao što je on to obično prakticirao, na poseban način samo njemu svojstven, iskonstruisati sebi većinu«; c) »dosljedno tome stvaranje organizacije jest pravljenje kaosa i zabune, a to ne služi intencijama sadanjeg režima«, te su taj štampani sastavak raširili, pa time pričinili i to stavom a) i b) uvredu časti i klevete i po tom prestup čl. 4., a stavom c) čl. 1. § 52. zakona o štampi.

Naprotiv presudjuje se M. da plati u ime troška X-u 800 D i P-u trošak zastupanja ostalih tuženih u iznosu od 600 D.

Stol sedmorice nakon održanoga javnoga kasacionog pretresa u prisuću starješine državnoga nadodvjetništva, te na njemu saslušanih izvadjanja odvjetnika S. kao zastupnika priv. tužioca, odvjetnika S. kao branioca optuženih, izrekao je ovu presudu:

Žalba (revizija) privatnog tužitelja, u koliko se odnosi na optužene X. Z. X1 i Y1 odbacuje se; njegovo nezadovoljstvo (priziv) zbog odluke o troškovima, koji su dopitani braniocu P-u i O-u odbija se; — priv. tužilac M. je dužan da naknadi optuženom X-u i odvjetniku P-u u O. kao braniocu ostalih optuženih trošak protivrazloga svakomu u iznosu od 10 D, a X-u i trošak zastupanja na javnim pretresima pred kasacionim sudom u iznosu od 530 D.

Žalba (revizija) priv. tužioca M. u koliko se odnosi na optuženoga Y uvažava se, pobijana prvostepena presuda glede njega poništava i stvar upućuje istom okružnomu sudu u novi glavni pretres.

Priv. tužilac M. dužan je platiti na vrhovnu presudu taksu od 180 D.

R a z l o z i: Privatni tužilac pobija osobodjavajuću presudu zbog povrede materijalnoga zakona iz br. 1. sl. a) i b) § 337. k. p., jer je prvostepeni sud navodno pogrješno uzeo, da inkriminirani članak ne sadržava ni uvredu časti ni klevete.

Žalba (revizija) navodeći razloge za krivnju pisca optuženoga Y ne pobija izričito prvostepenu presudu, koja usvajajući obranu ostalih optuženika oslobadja ih od optužbe, pošto glede njih uzima, da nema kriterija pod optužbu stavljenog krivičnog djela.

Privatna je optužba mišljenja, da su prema propisu čl. 33. zakona o štampi pored pisca odgovorni i svi ostali optuženici, dok pobijana presuda, kako se razabira iz njenih razloga, stoji na stanovištu, da odgovara, u koliko bi predležao učin utuženoga krivičnog djela, jedino optuženi Y kao pisac, jer se glede drugih optuženih ne tvrdi ,da bi kod toga članka lično sudjelovali, te da bi odgovarali po odredbama krivičnoga zakona.

Pobijana presuda ispravno tumači propis čl. 33. zakona o štampi, koji je ukinuo prijašnju pojedinačnu subsidijarnu odgovornost prema odredbama zakona o štampi, te odredio, da za krivična djela učinjena štampom odgovaraju zajedno pisac urednik, izdavač, štampar, i rasturač ali ne više samo prema odredbama krivičnoga zakona, zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi odnosno prema odredbama zakona o štampi, kojega čl. 34—39 prestaju važiti samo u koliko su u suprotnosti sa spomenutim članom 33 U suprotnosti su pak samo, u koliko se ustanovljuje kolektivna odgovornost u mjesto ranije subsidijarne, dok pretpostavke za kažnjivost ustanovljene u čl. 3—39, važe dalje.

Pošto za ove optuženike osim pisca prema optužbi samoj ne postoje preduslovi za odgovornost po propisima k. z., ne dolazi u obzir ni njihova g a r a n t n a odgovornost po propisima zakona o štampi, jer je odgovoran pisac prema odredbama k. z. a pretpostavaka za njihovu odgovornost prema odredbama zakona o štampi nema.

Žalba (revizija) privatnog tužioca glede gore spomenutih optuženika imala se je stoga u smislu § 345/I. br. 2 k. p. kao očigledno neosnovana odbaciti. Nezadovoljstvo (priziv) privatnoga tužioca zbog odluke o troškovima valjalo je kao neosnovan odbaciti, jer je optuženicima trošak primjereno obredjen, te pripada i optuženiku X-u kao odvjetniku trošak, premda se je sam zastupao (§ 32/I. zak. o odvjetnicima).

U smislu § 312/II. k. p. imao se je dopitati u primjerenom iznosu trošak protivurazloga, a X-u i trošak zastupanja na javnim pretresima pred ovim kao kasacionim sudom.

Digitized by Google

Što se tiče optuženoga Y, koji je pisac inkriminisanog članka, pobijana presuda zastupa neispravno gledište, da inkriminirane stavke ne sadržavaju ni uvrede časti ni klevete.

Privatni tužilac pravilno u svojoj žalbi ističe, da ga inkriminirani članak vrijedja i kleveće, jer se tvrdi da pri osnivanju organizacije J. R. S. D. ne misli iskreno, da je htio — kao što je on to obično prakticirao — na poseban samo njemu svojstven način iskonstruisati većinu, te da je stvaranje organizacije pravljenje kaosa i zabune, što ne služi intencijama sadanjeg režima. U opravdanju istaknute povrede materijalnoga zakona žalba (revizija) s pravom upućuje na povredu formalnoga zakona iz br. 6 § 336. k. p., jer se prvostepeni sud zaista ne osvrće na tvrdnje privatnoga tužioca, pod dokaz stavljene, da je bio ovlašćen, da osniva organizaciju J. R. S. D., koja da prije toga uopće nije bila organizovana. — Ističe, da se nipošto ne može raditi o nekoj dozvoljenoj kritici, jer je optuženi Y dobro znao, da je privatni tužioc posvema ispravno postupao.

Na sve to se pobijana presuda uopće nije osvrnula uslijed čega je nejasna, manikava i neobrazložena, jer ne kaže na osnovu čega i iz kojih razloga uzima, da inkriminirani članak ne sadržava uvrede časti ili klevete za privatnog tužioca i zašto da se radi samo o kritici, koja nije kažnjiva. Stoga je pobijana presuda, koja se ne obazira ni na obranu optuženoga Y i od njega ponudjeni dokaz istinitosti (čl. 61. zakona o štampi) pa ne uzima u obzir ni podatke dokaznog postupka, manjkava i neobrazložena.

Žalba (revizija) privatnoga tužioca se je imala uslijed toga glede optuženoga Y uvažiti i odlučiti, kako je u dispozitivu navedeno (§ 350. br. 2 k. p.). — Presuda na plaćež takse osniva se na § 23. zst. te T. br. 53 i 54 zst. savezno sa § 314/III. k. p.

Priopćio Janjanin dr. Pajo, odvjetnik u Vinkovcima.

c) Trgovačko-mjenbeno

Obavijest, da je roba pojeftinila radi izlučenja agenta, nije protivna dobrim običajima.

Rješidba apelacionoga suda u Zagrebu od 28. lipnja 1933. g. Pl 4617/33
(Osuda okružnoga suda u Zagrebu od 16. svibnja 1933. br. 2973/gr.)

Apelacioni sud u usmeno raspravljanoj parnici tt. T. H. & R. iz Z. po odvjetniku Š. dru. L. u Z., tužitelja protiv tt. M. vlasnik A. B. iz Z. po odvjetniku S. dru. I. u Z., tuženiku radi zabrane daljeg razašiljanja cirkulara od 3. rujna 1930. u kojoj je okružni sud u Zagrebu sudio:

Tužiteljica tt. T. H. & R. odbija se sa svojom tužbom i u njoj stavljenim zahtjevom, da je tužena tt. M. vlasnik A. B. time, što je razaslala svoj cirkular od 3. rujna 1930., u kojem se nalazi slijedeća stavka: »Mi idemo sa stanovišta najjeftinije dobave, pa smo odlučili, da više ne držimo agenta za pisaći materijal i uredske potrepštine, koji poskupljuje cijene robi, pa nam je time omogućeno, da Vam izadjemo u susret sa stanovitim popustom na našim dnevnim cijenama, ako i nadalje ostanete naša stalna mušterija, te Vam za lakšu evidencu i poslugu nudjamo mjesečnu knjižicu« učinila djelo protivno dobrim običajima označeno u § 1 zakona o suzbijanju nelojalne utakmice od 4. travnja 1930., pak da se uslijed toga tt. M. vlasnik A. B. zabranjuje dalnje razašiljanje toga cirkulara, da se tim uklani time stvoreno neispravno stanje i prepriječi tužiteljici šteta, te da je tužena dužna naknaditi parbeni trošak, a sve u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe, već je nasuprot tužiteljica dužna naknaditi tuženoj parbeni trožak u iznosu od 1987 Din u roku od 14 dana pod prijetnjom ovrhe;

obnašao je povodom žalbe ništovne i priziva tužiteljica tt. T. H. & R. iz Z. iz razloga niže navedenih istu žalbu ništovnu kao neosnovanu zabaciti, a priziv otpustiti, te potvrditi napadnutu osudu prvoga suda.

Razlozi:

Ništovnu žalbu tužiteljevu valjalo je zabaciti, jer u postupku prvoga suda nema niština § 339 grpp. U samoj stvari je prvosudna osuda osnovana na zakonu i u suglasju je sa spisom.

Digitized by Google

Iz historijata same tužbe proizlazi, da tužitelj temelji svoju tužbu na činjenici, da se sadržaj cirkulara protivi dobrim običajima, pa da se stoga imade zabraniti razašiljanje cirkulara.

Suglasnim iskazom vještaka stručnjaka Š. M. i F. dr. V. (§ 216 grpp), dokazano je, da sadržaj rečenog cirkulara nije protivan dobrim običajima, jer u prvom dijelu sadržaje samo obavijest o istupu iz službe dosadanjeg zastupnika tuženičke tvrtke, koja da je od davnine uobičajena u krugovima trgovaca, dok se u drugom dijelu navadja, da je tuženička tvrtka u stanju davati u budućnosti robu jeftinije Istaći valja, da u ovom drugom dijelu cirkulara nisu označene jeftinije cijene, a niti je načinjena usporedba sa cijenama koje stanovite firme iste vrste ili općenito sa cijenama, koje bi bile na tržištu za robu, koju prodavaju obje stranke, pa prema tomu manjka u tom drugom dijelu cirkulara isticanje prednosti kupnje kod tužene tvrtke prema drugim sličnim tvrtkama a naročito prema tužiteljici tvrtci.

Obzirom na ovdje istaknuto bilo bi sasma suvišno (§ 107. grpp.) preslušavati po tužiteljici predložene svjedoke, jer je tužena činjenicu, koju bi ti svjedoci imali posvjedočiti, ne poriče, a i ta činjenica ne bi ništa mogla promijeniti na tumačenju sadržaja rečenog cirkulara.

Pošto je i prva osuda inače dovoljno obrazložena, valjalo je priziv tužiteljice otputiti i prvosudnu osudu u cijelosti potvrditi.

Trošak pravnih lijekova imade tužiteljica sama nositi, jer nije s njima uspjela.

d) Staleško

Pravo bivših sudaca na vršenje odvjetničke vježbe

Rješidba stola sedmorice od 3. studenoga 1933. br. 5994.

U predmetu žalbe R. I. umirovljenog suca protiv odluke Odvjetničke komore u Zagrebu od 3. listopada 1933. br. 2092/33., kojom se odbija njegov upis u imenik odvjetničkih pripravnika s vježbom kod M. M. odvjetnika u Zagrebu,

stol sedmorice je odlučio: Povodom žalbe R. I. poništava se pobijana odluka Odvjetničke komore u Zagrebu, te se ovoj nalaže, da žalioca R. I. umirovljenoga suca iz Zagreba upiše u imenik odvjetničkih pripravnika s vježbom kod M. M. odvjetnika u Zagrebu. —

Razlozi: Odbor Odvjetničke komore u Zagrebu svojom pobijanom odlukom odbija molbu R. I., umirovljenog suca, za upis u imenik odvjetničkih pripravnika s vježbom kod M. M. odvjetnika u Zagrebu i to s razloga, što drži, da je za suca sa mnogogodišnjom praksom nepotrebna vježba radi sticanja nužnoga praktičnoga znanja za valjano vršenje odvjetništva i da je takova vježba apsurdna, te što je molitelj službovao kao sudac u Zagrebu, gdje ga je stiglo i umirovljenje, pa da nakon prestanka toga službovanja ne može kroz pet godina biti odvjetnik u Zagrebu t. j. u mjestu svoga zadnjega službovanja, što da vrijedi i za obavljanje istih tih odvjetničkih poslova i u svojstvu odvjetničkoga pripravnika.

Odbor Odvjetničke komore naime drži, da se propisi § 3 zak. o odvjetnicima odnose i na odvjetničke pripravnike. Ovi odbitni razlozi nisu opravdani ni na zakonu osnovani, jer nijedna zakonska ustanova ne propisuje da se umirovljeni, sudac, koji imade pravo na odvjetništvo po § 3 zak. o odvjet. mora tim pravom i poslužiti i da ne može tražiti manje dakle upis u imenik odvjetničkih pripravnika, ako mu to bolje prija i ako imade za to propisane uvjete, a to su oni navedeni u § 9 zak. o odvjet., koje uvjete imade i molitelj, pa se stoga mora njegovoj molbi udovoljiti

Nema razloga, zašto bi se bivšemu sucu, koji ima kvalifikaciju za odvjetnika branilo vršiti pripravničku vježbu, dok se to ne brani drugim pripravnicima sa kvalifikacijom za odvjetnika.

Takovu zapreku ne daje ni § 3 zak. o odvjet., jer se ustanove toga paragrafa izrično odnose na stjecanje odvjetništva. Zakon u § 9 izrično naredjuje, kojim uvjetima odredjenim za stjecanje odvjetništva mora udovoljiti i molilac upisan u imenik pripravnika, pa se stoga ograničenje u pogledu mjesta rada, sadržano u § 3, ne bi moglo protegnuti i na odvjet. pripravnike ni onda, kada bi to ograničenje bilo opće naravi, a pogotovo se ne može, kada je ono vezano samo uz povlašteno stje-

Digitized by Google

canje odvjetništva, koje je povlašćenje propisano u tom paragrafu. U pogledu upisa u imenik pripravnika ne poznaje zakon nikakvih povlasti ili olakšica za lica, koja su ranije bila suci, pak stoga dosljedno tomu ne poznaje ni ograničenja, kakova propisuje za povlašteno stjecanje odvjetništva. Zato nema razloga držati da je zakonodavac previdio i nehotice ispustio ustanoviti takvo ograničenje za pripravnike, nego se mora držati, da zakonodavac bivšim sucima svijesno nije zabranio vršenje vježbe prije isteka pet-godišnjeg roka i u mjestu njihova službovanja u svojstvu suca.

Za ovakovo ograničenje nema u ostalom ni praktičkih razloga, jer odvjetnički pripravnik ne vrši odvjetničke poslove u ime svoje i u svoju korist nego u korist odvjetnika, kod koga je u vježbi, a stvar je Komore, da eventualne zloupotrebe (tajni ortakluk i slično) spriječi.

Iz tih je razloga valjalo uvaženjem moliteljeve žalbe pobijanu odluku kao na zakonu neosnovanu poništiti i Odvjetničkoj komori u Zagrebu naložiti, da molitelja upiše u imenik odvjetničkih pripravnika sa vježbom kod M. dr. M. odvjetnika u Zagrebu.

O tom se obavješćuje odbor Odvjetničke komore u Zagrebu uz privoj jednog prepisa ovog vrhovnoga rješenja za žalitelja i uz povrat spisa radi daljega zakonitoga postupanja.

Priopćio dr. Vragović A.

Literatura

DR HENIGSBERG LAV: KRIVIČNI POSTUPAK — O PRAVNIM LIJEKOVIMA. — Beograd. Str. 132. Ovom knjigom nastavio je dr. Henigsberg svoje monografije iz kriv. prava. Knjiga je štampana ćirilicom, jer je namijenjena u glavnome onim pravničkim krugovima, koji dosad nisu radili s novim krivičnim postupkom.

DR MIRKOVIĆ MIJO: ZANATSKA POLITIKA. Beograd. — Str. 142. Ova knjiga je produženje piščevih publikacija iz oblasti ekonomske politike, koje su nastale od predavanja na pravnome fakultetu u Subotici. No ova radnja imade pored svog teoretskog značaja i onaj praktični, do kojeg je došlo uslijed toga, što se pisac na položaju tajnika jedne privredne komore i praktički bavio zanatskom politikom.

DR ŠANTEK MIROSLAV: ZAKONIK O SUDSKOM POSTUPKU U GRADJ. PARNICAMA I UVODNI ZAKON. — Str. 400. Džepno izdanje spomenutog zakona. Pojedini paragrafi popraćeni su oznakom odgovarajućih paragrafa austrijskog zakona. Dodan je i vrlo točan i opširan registar, te uredba o počasnim sucima.

PAVIČEVIĆ MIĆUN: CRNOGORSKO PRAVOSUDJE I PRAVNO SHVAĆANJE U ANEGDOTAMA. — Naklada Themis, Zagreb, 1933. Pisac je sabrao u ovu knjigu one priče i anegdote, u kojima se prikazuje crnogorsko pravosudje i pravno shvaćanje, a kojih je dosta bilo tiskano najprije u našem »Mjesečniku« pod ovim istim naslovom. Ova je knjiga zgodan prilog ne samo našoj lijepoj, nego i pravnoj književnosti. Knjizi dobro pristaju studije beograd. sveuč. prof. Ž. Perića i ljublj. sveuč. prof. dra M. Dolenca.

NEZGODE I NJIHOVO OCJENJIVANJE U SOCIJALNOM I PRIVATNOM OSIGURANJU. — Napisali dr. Edo Deutsch, dr. Josip Štajduhar, dr. Milutin Rabar, dr. Rudolf Rosner i dr. Ivo Ivančević. Knjiga će dobro doći ne samo liječnicima, nego i pravnicima, koji dolaze sve više u priliku, da se bave radničkim pravom.

RASSEGNA DI LITTERATURA GIURIDICA JUGOSLAVA. anno 1930. — S ovim izdanjem nastavio je dr. Rudolf Sajovic u okviru »Istituto di studi legislativi« u Rimu svoje prikaze o jugoslavenskoj pravnoj literaturi. Ovaj prikaz ima osobitu važnost radi toga, što sličnoga nemamo na hrvatskom jeziku.

DR DRAŠKOVIĆ M. SLOBODAN: PRÄFERENZZÖLLE. — Ihre gegenwärtige Bedeutung und Anwendungsmöglichkeiten in den internationalen Wirtschaftsbeziehnungen-Inaugurat-Dissertation zur Erlangung der Doktorswürde an der Staatswirtschaftlichen Fakultät der Ludwig-Maximilians-Universität München

Digitized by Google

ARHIV ZA PRAVNE I DRUŠTVENE NAUKE, prosinac 1933., ima ove članke: S'obodan Jovanović: Dvodoman sistem u našem ustavu; Dr. Gjorgje Tasić: Francuska pravna misao od 1880. do danas; Sergije Troicki: Državna vlast i crkvena autokefalija; Borivoje D. Petrović: Inkriminacija apsolutno nepodobnog pokušaja u našem kriv. zakoniku. — Zatim se nalaze običajne rubrike pravne politike, medjunarono-pravne, aministrativne i sudske kronike, književni pregled i bilješke.

SLOVENSKI PRAVNIK, u Ljubljani, br. 11—12 za god. 1933. ima ove rasprave: Dr. Avgust Munda: Kazensko-pravna vprašanja v jugoslavenskom pomilostitvenemu pravu; Dr. Stojan Bajič: Pristojnost za spore iz službenega razmerja, Dr. Joso Jurković: Kostić, administrativno pravo. — Zatim je obilna kritika pravnih knjiga i časopisa.

POLICIJA. Časops za upravno-policijsku i sudsku praksu, studeni i prosinac 1933. — Ovaj broj sadržaje niz članka iz gotovo sviju pravnih struka. Znatan dio broja posvećen je 25-godišnjici toga lista, koji izdaje i uredjuje gosp. Vasa Lazarević.

NAŠA SAMOUPRAVA, časopis za pitanja samouprave, napose općina. S tim pitanjima bavi se i broj za listopad—prosinac 1933.

NARODNA STARINA. Izašla je 27. sveska toga glasila Muzeja grada Zagreba. Ovaj vrlo vrijedni časopis za historiju i etnografiju južnih Slavena, sadržaje u svakome broju priloga zanimljivih za svakoga inteligenta, a naročito za pravnika.

DR STOJAN BAJIČ: PRISTOJNOST ZA SPORE IZ SLUŽBENEGA RAZMERJA. Preštampano iz Slovenskog Pravnika.

WLADYSLAW NESTOROWICZ: Oskaržony i jego przysiega w rozwoju historycznym procesu karnego. — Warszawa, 1933.

NOLJDE BORIS: Osnovi medjunarodnog privatnog prava. Beograd, 1933.

HERKOV ZLATKO: Zbirka propisa o porezu na poslovni promet prema stanju od 1. kolovoza 1933. Sredio i tumačem popratio. — Zagreb, 1933.

POPOVIĆ GJURA: Medjunarodno-pravni položaj papstva i lateranski ugovori od 11. veljače 1929. Beograd, 1930. — Kodifikacija medjunarodnoga prava. Novi Sad, 1930. — Liga naroda. Njen postanak, uredjenje i rad. Beograd, 1930. — Klasici medjunarodno-pravne doktrine. Vitorija — Soto — Svarez — Gentilis — Grocius — Selden — Žuč — Pufendorf — Binkersbek — Volf — Vatel — Martens. Beograd, 1933.

PERIĆ ŽIVOJIN: Svjedoci kao dokazno sredstvo u novom jugoslov. gradj. sud. postupku. — Dva predavanja na Kolarčevom narodnom sveučilištu u Beogradu. Beograd, 1934.

ŠUMAN JANKO: Bernska konvencija za zaštitu književničkih i umjetničkih djela i njene revizije. Beograd, 1928. — Zakonski propisi iz autorskog prava. Zagreb, 1930.

INTERNATIONALES HANDWÖRTERBUCH des Gewerkschaftswesens.

KOELLREUTTER OTTO: Vom Sinn u. Wesen der nationalen Revolution Tübingen, 1933. — Grundriss der allgemeinen Staatslehre. Tübingen, 1933.

GERBER HANS: Staatsrechtliche Grundlinien des neuen Reiches. Tübingen, 1933.

KAUTZ ERICH: Der Hafen von Vlissingen. Seine Stellung u. Entwicklungsaussichten im internationalen Verkehr. Jena, 1933.

BUSCH RICHARD: Grundfragen der strafrechtlichen Verantwortlichkeit der Verbände. Leipzig, 1933.

CURTI ARTHUR: Frankreichs Privat- u. Handelsrecht. Berlin, 1934, Bd. I.: Personen-, Familien u. Erbrecht.

MEZGER EDMUND: Kriminalpolitik auf kriminologischer Grundlage. Stuttgart, 1934.

SOCIETE DES NATIONS: Commission d'enquête sur la traite des femmes et des enfants en Orient.

GEIGER THEODOR: Erbpflege. Grundlagen — Planung — Grenzen. Stuttgart, 1934.

STEIN FRIEDRICH: Das private Wissen des Richters. Untersuchungen zum Beweisrecht bei der Prozesse. Leipzig, 1893.

Digitized by Google

EHRLICH EUGEN: Die juristische Logik. 2. Auflage. Tübingen, 1925.

RIESE WALTHER: Das Triebverbrechen. Untersuchungen über die unmittelbaren Ursachen des Sexual- u. Affektdeliktes, sowie ihre Bedeutung für die Zurechnungsfähigkeit des Täters. Bern, 1933.

MAYR ROBERT: Urheber- u. Verlagsrecht mit kurzen Erläuterungen. Reichenberg, 19p7.

ROTHLISBERGER ERNST: Schweizerisches Urheber- und Verlagsrecht an Werken der Literatur und Kunst. Tesctausgabe mit Einleitung. Zweite erweiterte Auflage, bearbeitet von B. Mentha. Zürich, 1932.

ALLFELD PHILIPP: Das Urheberrecht an Werken der Literatur und der Tonkunst. Kommentar zu dem Gesetze vom 19. Juni 1901 sowie zu den internationalen Verträgen zum Schutze des Urheberrechts. Zweite Auflage. München, 1928

GESETZ, betreffend das Urheberrecht an Werken der Literatur, Kunst und Photographie. Textausgabe in der Fassung der Vollzugsanweisung des Staatssekretärs für Justiz. Wien, 1920.

OLEUGELS WILHELM: Die Masse. Ein Beitrag zur Lehre von den sozialen Gebilden Heft 3. Der Beiträger zur Beziehungslehre. München—Leipzig. 1930.

MISES LUDWIG UND SPIETHOFF ARTHUR: Probleme der Wertlehre. München—Leipzig, 1931. Teil: 1, 2.

URHEBERRECHT, Gesetz-Artikel vom Jahre 1921, über das — Ungarische Reichsgesetzsammlung für das Jahr 1921. Autentische Übersetzung. Budapest.

STRAFGESETZBUCH, Das Italienische — vom 19. Oktober 1930. In deutscher Übersetzung von K. Bunge. Berlin — Leipzig. 1933.

KUNERT SOPHIE: Straffälligkeit bei Frauen Ihre Entstelung und Beschaffenheit. Hamburger Untersuchungen zur Jugend- und Sozialpsychologie. No 5. Leipzig. 1933.

Svaštice

KONGRES PRAVNIKA KRALJEVINE JUGOSLAVIJE. — Stalni Odbor ove institucije, u kojoj su zastupana sva naš pravnička udruženja i koja prema tome pretstavlja pravništvo naše države, održao je u nedjelju, dne 10. o. m., u Zagrebu svoju plenarnu sjednicu. Pretsjedao joj je predsjednik Kongresa Politeo dr. Ivo, a prisustvovali su potpretsjednici Stojadinović dr. Milan, min. na r., iz Beograda i Sajovic dr. Rudolf, sudac apelacionoga Suda u Ljubljani, te ovi članovi odbora. Arandjelović dr. Dragoljub, sveuč. prof. u Beogradu, Pržić dr. A. Ilija, sveuč. asis. iz Beograda, Dolenc dr. Metod, sveuč. prof. u Ljubljani, Lučovnik dr. Janko, zamj. drž. tužioca u Ljubljani, Pavlas dr. Ignjat, odvjetnik iz Novoga Sada, Perić dr. Ante, odvjetnik iz Dubrovnika, Andrassy dr. Juraj, sveuč. prof. iz Zagreba, te Katičić dr. Matko, odvjetnik u Zagrebu.

Odbor je ponajprije na sjednici likvidirao poslove zadnje skupštine Kongresa, održane u listopadu 1932. u Dubrovniku, i zatim prešao na poslove, koji se tiču naredne skupštine Kongresa. Zaključeno je, da se ova skupština održi početkom rujna 1934. u Zagrebu, gdje je Kongres pred 10 godina bio i osnovan. Imajući u vidu, da je Kongres pravnika živ organizam, vezan sa životom naroda i države, odbor je zaključio, da temata naredne skupštine imadu raspravljati pravno ona pitanja, koja u današnje vrijeme najviše zaokupiše život sviju stališa i države, a to su baš gospodarska pitanja. Dosljedno tome stavit će se na dnevni red zagrebačke skupštine Kongresa ova temata: Odnos državnoga i crkvenoga zakonodavstva, naročito so bzirom na zaključenje braka; Dopuna krivičnih zakona u pogledu delikata iz ekonomske sfere; Pravo na ispravak po zakonu o štampi; Zakonitost uredaba; Takse u sudstvu i administraciji; Fiskalni tereti i narodna imovina i dohodak.

Referente i koreferente odredit će stalni odbor naknadno na temelju prijedloga, koje pojedina pravnička udruženja budu podnijela odboru do 15. siječnja 1934. Sva ta temata će biti na to otinuta u Spomenici, koja bi imala izaći bar dva do tri mjeseca prije skupštine Kongresa.

Digitized by Google

Prigodom skupštine će biti priredjena izložba jugoslavenske pravne literature. Na skupštinu će doći i znatan broj bugarskih pravnika, koji su već prije izrazili želju za što užim doticajem sa svojim jugoslavenskim kolegama.

Kako svake godine, tako će i skupština godine 1934. u Zagrebu biti popraćena izletima u bližu i dalju okolicu Zagreba. Članski ulog ostaje kao i lani, dok će se prijave početi primati istom u lipnju 1934., o čemu će pojedina udruženja dati već pobliže upute.

Na sjednici je izviješćeno i o prošlogodišnjem Kongresu pravnika slavenskih država u Bratislavi, te o Savezu pravnika slavenskih država. Raspravljena su još mnoga aktuelna pravna i pravničko-profesionalna pitanja.

UKRAJINSKI PRAVNIČKI KONGRES U PRAGU. — U mjesecu listopadu 1933. održan je u Pragu kongres ukrajinskih pravnika. Kongres je dne 4. listopada otvorio kao počasni predsjednik rektor ukrajinskoga sveučilišta u Pragu, prof. dr. Ivan Horbačevskyj (bivši rektor na češkom sveučilištu u Pragu, austrijski ministar za zdravtvo, poznat u svjetskoj književnosti po svojim otkrićima i djelima na području kemije) i pozdravio prisutne svečanim govorom. Zatim je uzeo riječ predsjednik kongresa prof. dr. Stanislav Dnistrjanskyj (pisac mnogih pravnih djela na njemačkom, ukrajinskom i češkom jeziku) i prikazao ukratko povijest predjašnjih znanstvenih sastanaka ukrajinskih pravnika (u Lavovu 1914., u Pragu 1926.), ter ujedno iznio plan ovoga kongresa. Prof. D. je izjavio, da je kongres sebi postavio stanovite zadaće, koje su pod svijesnom koordinacijom ukrajinskih pravnika i ekonomista imale svrhu, da spoje znanstveno utvrdjene tradicije ukrajinskoga narodnoga prava sa pitanjima reforme modernoga prava i da svedu na »zajednički nazivnik« najnovije pojave na području prava i gospodarstva.

U sjednici, kojom je bio kongres otvoren, morala su se ponajprije iznijeti dva referata, koja, i ako su bila izvan općega plana pravničkoga kongresa, ipak su sa svojim općim značajem imala da dadu znanstvene, za ovaj kongres mjerodavne smjernice: vezu juristične dogmatike i gospodarskoga studija životnih pojava s istraživanjem povijesti sa poimanjem filozofskih osnova problemâ. To bijahu: referat iz povijesti ukrajinskoga prava i referat iz pravne filozofije. Prof. Bieckyj je držao predavanje o temeljnim redakcijama najvažnijega spomenika staroga ukrajinskoga prava »Ruske Pravde«. Obradjivao je dakle pitanje, koje je za razvitak ukrajinskoga prava, u najstarijoj periodi, od velike znamenitosti. Drugo predavanje — koje je naišlo na svestrano odobravanje — napisao je profesor beogradskoga sveučilišta Živojin Perić. To je predavanje prof. K. Loskyj preveo na ukrajinski jezik. Predmet toga predavanja, koje je u prvoj sjednici kongresa pročitano, bijaše pitanje o »nejurističkim elementima u pravu«. Pisac je nekima od njih posvetio svoju osobitu pažnju. Nije baš puki slučaj, da je pisac upravo problem nejurističkih elemenata u pravu namijenio ukrajinskomu pravničkomu kongresu, jer se je kasnije pokazalo, da se je i sâm kongres obdržavao u znaku najvažnijega od svih nejurističkih elemenata: u znaku tvorne snage naroda, koja stvara pravo, a da kao takova nije juristički elemenat.

Dne 4. listopada poslije podne se počelo sa referatima po gore spomenutom planu. Najprije su došla na dnevni red pitanja, koja su od velike važnosti za moderno pravo. Referirali su: prof. dr. Eichelmann o »Kodifikaciji medjunarodnoga prava«; prof. Seluchin o »Učešću narodnoga elementa u sudskom postupku«; prof. dr. Dnistrjanskyj »O problemima gospodarskoga prava u modernoj dobi«; prof. Andrijevskyj o »Važnosti ukrajinskoga ženidbenoga imovinskoga prava za modernu reformrnu istoga«. U priključku na ove referate bijahu u zaključnoj sjednici kongresa stvorene odgovarajuće resolucije — i to bijaše utvrdjeno: 1) da je prava kodifikacija medjunarodnoga prava nemoguća; 2) da učešće narodnoga elementa u sudskom postupku ne samo ne bi smjelo biti ograničeno, nego, što više, da bi se moralo proširiti i na gradjansku sudbenost; 3) da gospodarsko pravo čini tako važnu tvorevinu modernoga prava, da je potrebno na sveučilištima osnovati posebne stolice gospodarskoga prava; 4) da u čehoslovačkoj osnovi namjeravano proširenje austrijskoga načela o razlučenju imovine bračnih

Digitized by Google

drugova na Potkarpatsku Rusiju protuslovi ukrajinskomu narodnomu pravu, pa da se to načelo ne smije tamo uvesti.

Drugi dan, 5. listopada, posvetio je kongres isključivo ukrajinskom pravu i bavio se najprije temeljima njegova povjesnoga razvoja, počevši od Ruske Pravde pa sve do svjetskoga rata, a za tim načelima, koja se odatle za moderno ukrajinsko pravo dc lege ferenda dobivaju. Povijesti ukrajinskoga prava bijahu posvećena prva tri velika referata — i to referat: 1) docenta dr. Hamanivskyja o »Periodi od Ruske Pravde do Litavskoga Statuta«; 2) profesora Jakovliva o »Razvoju ukrajinskoga prava u 17. i 18. vijeku«; 3) profesora Andrijevskyja o »Ukrajinskom pravu u 19. vijeku«. Na ove referate bili su nadovezani referati triju daljih referenata, čiji su referati bili poslije podne pročitani. Ovi obuhvaćaju već koncepciju modernoga ukrajinskoga prava kao neposrednu vezu stare ukrajinske tradicije sa modernim zahtjevima reforme na području državnoga, gradjanskoga i kaznenoga prava Referirali su: 1) prof. dr. Eichelmann o »Novim pravcima modernoga ukrajinskoga državnoga prava; 2) prof. dr. Dnistrjanskyj o »Modernom ukrajinskom gradjanskom pravu«; 3) prof. Seluchin o »Modernoj konstrukciji ukrajinskoga kaznenoga prava«. Nakon toga je bila stvorena rezolucija, kojom se juristički znanstveni krugovi ukrajinskoga naroda pozivaju, da dalje produbc svoje koli povijesne toli zakonodavne studije ukrajinskoga prava, da već postignute rezultate učvrste i da jur započeti rad u svim pravcima do zaključenja privedu.

Treći dan kongresa, 6. listopada, je bio posvećen referatima iz područja narodne ekonomije. Prvi je predavao prof. Mycink o »Uplivu ukrajinskih socijalnih i gospodarskih ideja na ruske«. Ostali su se referati bavili sa poljoprivrednim pitanjima sadašnjosti, pošto su poljoprivredni problemi za ukrajinsko pučanstvo od najveće znamenitosti. Ovim referatima je prethodio referat prof. Borodajevskyja o »Granicama ovisnosti korporativnoga udrugarstva«. Zatim su slijedili referati: 1) Ing. Hordojenka »Socijalni i gospodarski odnošaji ukrajinskoga sela u Karpatskim gorama; 2) profesora Myčinka »Javnopravni uplivi na institut zemljišnoga vlasništva; 3) docenta Domanyskyja »Nova načela poljoprivrednoga zakonodavstva«; 4) docenta Šramčenka »Važnost prvoga općega statističkoga brojenja (popisa) i nove mogućnosti i zadaće poljoprivredne statistike«.

Zadnji dan kongresa, 7. listopada, bila su pročitana tri referata: prvi iz područja trgovačke i obrtne politike, a druga dva iz područja opće državne nauke. Docent Dyminskyj je referirao o »Racionaliziranju kao prelazu k novomu gospodarskomu poretku«, prof. Kryhorjiv o »Sociološkom pojmu države«; prof dr. Starosolskyj o »Državi i pravu« na temelju najnovijih istraživanja. K ovima su se referatima priključili referat docenta Moralevyča o »Analizi modernih sistema računarstva« i g. Omeljanovyč-Pavlenka o »Novim pravcima odgoja nacionalne svijesti«. Bivši profesor ukrajinskoga sveučilišta u Pragu, a sada sveučilišni profesor u Michiganu (Sjev. Amerika), Tymošenko je poslao kongresu svoj referat o »Poljoprivredi i svjetskoj krizi«, da se pročita.

Dne 7. listopada poslije podne bila je održana zaključna sjednica kongresa, u kojoj je zaključeno dvanaest resolucija.

Ako se sve pobliže razmotri, nema dvojbe, da su se mnogi referenti, koji su posve samostalno i neovisno jedan od drugoga radili, u stanovitim temeljnim pravcima medjusobno slagali. Može se govoriti o nekoj općoj sintezi, koja je proizlazila iz različitih referata i u njima izraženih mišljenja. Ona se može obuhvatiti u ovim kratkim rečenicama:

1) U narodu je stvaralačka snaga, koja vlada pravom. Narodno pravo je temelj pravnoga razvitka.

2) Pod tim uplivom nastala je u modernom pravnom i gospodarskom životu nova domena »društva«. Društvo — sa svojim vazda novim potrebama i težnjama — postavlja se izmedju pojedinca i države, na nje moćno upliviše i time njihovu vlast bitno ograničuje.

IZ UREDNIŠTVA. Članak dra Devčića M.: »Ponavljanje kriviČnoga postupka« će se nastaviti.

Digitized by Google

ČLANOVIMA!

Upravni odbor »Pravničkoga društva u Zagrebu« zaključio je na sjednici od 14. XII. 1933., da predloži glavnoj skupštini, neka godišnji prinos članova javnih činovnika, koji su dosad plaćali Din 30,

povisi počevši od 1. I. 1934. na Din 60 godišnje,

plativih ujedanput ili u dva do tri obroka.

Članski prinos pripadnika **slobodnih zvanja** (odvjetnika, priv. činovnika i t. d.) ostaje kao i dosad Din 120 godišnje. Pretplata odnosno članarina pravnika-djaka i odvjetničkih perovodja ostaje takodjer nepromijenjenom: Din 60 godišnje.

Na gornje povišenje dosadanje članarine od Din 30 na Din 60 godišnje bio je odbor prisiljen činjenicom, da **efektivni izdaci** za samo štampanje i honorare jednoga broja »Mjesečnika« iznose po članu Din 4.50, **tako da je Pravničko društvo na svakoga člana,** koji je plaćao Din 30 godišnje ili Din 2.50 po broju, **moralo nadoplaćivati Din 24 godišnje ili Din 2 mjesečno po broju.** Taj manjak mogao se još nekako podnositi, dok je broj članova sa članarinom od Din 120 bio znatan, ali kako je zadnjih godina taj broj počeo prilično padati, naknadjivanje je postalo nemoguće, a gubitak neizdrživ. Uslijed toga je Pravničko društvo imalo kroz zadnje tri godine stalan manjak, koji je pokrivalo iz pričuva. Ali ne samo da bi bilo neumjesno ove dalje trošiti, nego to nije predbježno ni moguće, budući da su te pričuve (oko Din 100.000 uštede) zaledjene na računu kod Prve hrvatske štedionice.

Pronijeli se glasovi, da će Pravničko društvo obustaviti izdavanje svojega »Mjesečnika«. Ti glasovi ne odgovaraju istini, a obistinili bi se samo onda, kad članovi ne bi htjeli plaćati povišenu članarinu. No bila bi sramota za pravnički stališ na području apelacionoga suda u Zagrebu, kada za ovaj najstariji pravnički list ne bi htio izdati tu svotu, koja pretstavlja apsloutno minimalnu i podnosivu članarinu i kraj koje ostaje »Mjesečnik« još uvijek jednim od najjeftinijih ne samo pravničkih, nego uopće stručnih listova u državi.

Zakašnjenje posljednjih brojeva »Mjesečnika« ima se pripisati pomanjkanju gotovine, ali se nadamo, da će se članovi odazvati odmah ovome pozivu i da će se tako skupiti potrebne gotovine, čime će se osigurati redovito izlaženje »Mjesečnika«, koji s godinom 1934. stupa u 60-to godište.

U Zagrebu, dne 31. prosinca 1933.

PRAVNIČKO DRUŠTVO U ZAGREBU

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

BERKELEY
LIBRARY
UNIVERSITY OF
CALIFORNIA

Digitized by Google